

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN

HISTORIE – ČESKÉ DĚJINY

PhDr. Karel Straka

**S CÍLEM JEDNOTNÉHO USMĚRNĚNÍ VŠECH SIL
ČINNOST VLÁDY A NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU
V LETECH 1932–1938**

**THE ACTIVITY OF THE GOVERNMENT
AND THE SUPREME DEFENSE COUNCIL
OF THE STATE
IN 1932–1938**

Disertační práce

Školitel: PhDr. Jan Gebhart, CSc.

Praha 2007

Čestné prohlášení

*Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně s využitím
uvedených pramenů a literatury.*

V Praze dne 27. března 2007

OBSAH

OBSAH

ÚVOD.....	1
I. MÍR BEZ PERSPEKTIV	
SOUVISLOSTI A VLIVY STRATEGICKÉ SITUACE V EVROPĚ Z LET 1932–1935	
NA ZROD NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU – ŘÍDÍCÍHO CENTRA OBRANY	
ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	19
1. NADĚJE A ZKLAMÁNÍ	
MEZINÁRODNÍ ODZBROJOVACÍ KONFERENCE V ŽENEVĚ	19
2. NEJZÁVAŽNĚJŠÍ ZDROJ OHROŽENÍ	
ČESKOSLOVENSKO A REVIZIONISMUS VÝMARSKÉ REPUBLIKY	
V PROMĚNÁCH MEZINÁRODNÍ BEZPEČNOSTI.....	22
3. KRIZE MEZINÁRODNÍ ODZBROJOVACÍ KONFERENCE V ŽENEVĚ,	
MOCENSKÉ ZMĚNY V NĚMECKU Z LET 1932–1933	
A NÁSLEDKY TĚCHTO UDÁLOSTÍ PRO BEZPEČNOST ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	28
4. NÁSTIN PODMÍNEK A SOUVISLOSTÍ KOALIČNÍ KONCEPCE OBRANY	
ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY V LETECH 1933–1935	40
5. VE STÍNU NÁSTUPU REVIZIONISTICKÝCH SIL	
VZNIK NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU V LETECH 1932–1933.....	64
6. S CÍLEM JEDNOTNÉHO USMĚRNĚNÍ VŠECH SIL	
PRÁCE NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU V LETECH 1934–1935	75
6. 1. POZADÍ A SOUVISLOSTI USNESENÍ	
O METODÁCH VÁLEČNÉHO NASAZENÍ ČESKOSLOVENSKÉ ARMÁDY	75
6. 2. KLÍČOVÁ PODMÍNKA OBRANY STÁTU	
DÉLKA VOJENSKÉ SLUŽBY A SPOJITOSTI JEJÍ ÚPRAVY Z ROKU 1934.....	94
6. 3. VÝŠE ROČNÍHO KONTINGENTU BRANCŮ	
V NÁZORECH A ROZHODNUTÍCH NEJVYŠŠÍ STÁTNÍ EXEKUTIVY	102
6. 4. NEJVYŠŠÍ RADA OBRANY STÁTU	
A ZÁKLADY MEZIMINISTERSKÉ SOUČINNOSTI PŘI OCHRANĚ PROTI LETECKÝM	
ÚTOKŮM A PŘI ZAJIŠTĚNÍ STÁTNÍCH HRANIC	107
II. VLIV ZÁNIKU DEMILITARIZOVANÉHO PÁSMO V PORÝNÍ	
NA ČINNOST NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU A VLÁDY V ROCE 1936	119
1. DEMILITARIZOVANÉ PÁSMO V PORÝNÍ	
VÝZNAMNÁ SLOŽKA KOLEKTIVNÍ BEZPEČNOSTI V EVROPĚ	
A KLÍČOVÝ FAKTOR KOALIČNÍ OBRANNÉ KONCEPCE ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY.....	120
2. ZMĚNA PERSPEKTIV, NOVÉ PODNĚTY A NALÉHAVÉ VÝZVY	
ČINNOST NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU	
V KONTEXTU ZHORŠENÉ BEZPEČNOSTNÍ SITUACE ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	
PO 7. BŘEZNU 1936.....	160

2. 1. NÁROKY OBRANY STÁTU A PERSONÁLNÍ ZDROJE OPATŘENÍ VLÁDY PRO RŮST POČTU DŮSTOJNÍKŮ A ROTMISTRŮ.....	176
2. 2. VLIV NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU NA PROGRAMOVÉ ZÁSADY VÝSTAVBY STÁLÉHO OPEVNĚNÍ	180
2. 3. DŮVODY A CÍLE USNESENÍ NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU V OBLASTI ZABEZPEČENÍ ARMÁDY VÝZBROJÍ A MATERIÁLEM.....	218
2. 4. ÚPRAVY ROČNÍHO KONTINGENTU BRANCŮ A POČTU DÉLESLOUŽÍCÍCH PODDŮSTOJNÍKŮ Z LET 1936–1937	237
III. ÚSILÍ NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU A VLÁDY ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY V ROCE 1937	248
1. VZÁJEMNÉ ÚSILÍ, SPOLEČNÝ CÍL VZTAH NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU A VLÁDY K METODÁM A PROSTŘEDKŮM VOJENSKÉ OBRANY ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	258
2. NEJVYŠŠÍ RADA OBRANY STÁTU A ČESKOSLOVENSKÝ ZBROJNÍ PRŮMYSL V LETECH 1936–1938	275
3. VE JMÉNU OCHRANY ŽIVOTA A ZDRAVÍ VÝSLEDKY PŘÍPRAV K OCHRANĚ A OBRANĚ CIVILNÍ SFÉRY OBRANY STÁTU OD ROKU 1935 DO PŘELOMU LET 1937 A 1938	307
4. SOUVISLOSTI VĚDY A VÝZKUMU S OBRANOU ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY VOJENSKÝ ÚSTAV VĚDECKÝ V LETECH 1936–1938.....	333
4. 1. NÁSTIN VĚDECKÉ A VÝZKUMNÉ ČINNOSTI V ČESKOSLOVENSKÉ ARMÁDĚ A MÍSTO VOJENSKÉHO ÚSTAVU VĚDECKÉHO	336
4. 2. ORGANIZAČNÍ ZMĚNY VE VOJENSKÉM ÚSTAVU VĚDECKÉM Z ROKU 1936, JEJICH ROZSAH A SMYSL	345
4. 3. SOUVISLOSTI A KONTEXT PRACÍ VE SLOŽKÁCH VOJENSKÉHO ÚSTAVU VĚDECKÉHO PO REORGANIZACI Z ROKU 1936	350
4. 3. 1. ODBOR PRO BRANNOU POLITIKU	351
4. 3. 2. ODBOR PRO BRANNOU PSYCHOLOGII.....	365
4. 3. 3 ODBOR PRO BRANNÉ ZDRAVOTNICTVÍ	381
4. 3. 4. ODBOR PRO BRANNÉ HOSPODÁŘSTVÍ	386
4. 3. 5. ODBOR PRO BRANNOU TECHNIKU	389
4. 3. 6. ODBOR PRO VEDENÍ VÁLKY	391
4. 3. 7. ODBOR PRO BRANNOU GEOGRAFII.....	394
4. 3. 8. ODBOR PRO BRANNÉ PRÁVO.....	396
4. 3. 9. ODBOR PRO VÁLEČNOU HISTORII	397
4. 3. 10. NÁSTIN ČINNOSTI KRUHŮ VOJENSKÉHO ÚSTAVU VĚDECKÉHO	401

IV. REPUBLIKA V OHROŽENÍ	
SYSTÉM OBRANY STÁTU VE VRCHOLNÉ FÁZI SVÉHO VÝVOJE V ROCE 1938	414
1. TĚSNÁ POUTA STRATEGICKÉHO OBKLÍČENÍ	
REAKCE VLÁDY, NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU A VOJENSKÉHO VELENÍ	
NA VSTUP NACISTŮ DO RAKOUSKA V BŘEZNU 1938	414
2. MIMOŘÁDNÁ VOJENSKÁ OPATŘENÍ V KVĚTNU 1938	
A JEJICH DŮSLEDKY PRO OBRANU ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	431
3. PODZIMNÍ BILANCE.....	439
3. 1. ARMÁDA – PILÍŘ OBRANY STÁTU	
BRANNÁ POKHOTOVOST ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY V ZÁŘÍ 1938	
A VÝSLEDKY TVORBY SYSTÉMU OBRANY STÁTU.....	439
3. 2. PRVNÍ ÚDER PŘIJDE Z NEBE	
ÚROVEŇ OCHRANY OBYVATELSTVA PROTI LETECKÝM ÚTOKŮM V ROCE 1938	473
4. DEN ZLOMU	
PODÍL VOJENSKÉHO VELENÍ NA ROZHODNUTÍCH O SOUHLASU VLÁDY	
ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY S MNICHOVSKOU DOHODOU 30. ZÁŘÍ 1938	489
V. POKUSY O INTEGRACI ČESKOSLOVENSKÉHO OBRANNÉHO ZPRAVODAJSTVÍ	
Z LET 1929–1938 A PŘÍČINY JEJICH NEZDARU	505
ZÁVĚR	545
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	549
SEZNAM ZKRATEK	567
PŘEHLED ČLENŮ NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU Z LET 1933–1939.....	569
ABSTRAKT V ČESKÉM JAZYCE	
ABSTRAKT V ANGLICKÉM JAZYCE	

ÚVOD

Československo prokázalo v exponované meziválečné střední Evropě výjimečnou schopnost. Od svého vzniku až do prvních pomnichovských týdnů a měsíců si dokázalo zachovat demokratické principy budování a správy státu. V sousedství militarizovaných zemí a daleko od západních spojenců a přátel, s nimiž jej pojilo smluvní politické spojení a společné politické vyznání, tedy parlamentní demokracie, se jednalo o něco vskutku mimořádného a výlučného. Jeho tvůrcům a budovatelům bylo, bohužel, dopřáno poměrně málo času a málo příhodných podmínek na to, aby se obecně přijatelným způsobem vyrovnali s mnoha citlivými záležitostmi v politické, ekonomické a národnostní oblasti, jež přinášela každodenní správa republiky, složené z nestejně rozvinutých celků.

Charakteristické bylo i z jiných hledisek. Vzdor vůči všemu, co souviselo s armádou a obecně s vojenstvím měl v Československu v prvních letech po 1. světové válce a ještě dlouho potom zvlášť velkou intenzitu. Jednalo se o směr pochopitelného odporu k válce, která byla ještě v živé paměti a znechucení z někdejšího tradičního rakousko-uherského militarismu. To vše nadlouho oslabovalo vědomí občanů o tom, že v budoucnu může nastat situace, ohrožující bezpečnost státu, na níž je třeba se soustavně připravovat. Dvacátá léta konejšila Evropu hospodářskou konjunkturou a důvěrou v aliance, od nichž si mnozí slibovali mír téměř na vždy. Není divu, že tyto okolnosti a zvláštní dobová atmosféra ovlivnila zásadním způsobem právní zakotvení branného systému Československé republiky. Branný zákon z 19. března 1920 ve své podstatě předpokládal postupné omezení její vojenské kapacity. Zákon stanovil, že standardní všeobecná branná povinnost bude uplatňována po přechodnou dobu. Po postupné redukci délky vojenské presenční služby ji měl v budoucnu nahradit miliční systém.¹ K důsledkům takového opatření se výstižně vyjádřil generál Eugène Mittelhausser, v pořadí druhý náčelník Hlavního štábu čs. armády a náčelník Francouzské vojenské mise v Československu. Ve zprávě z 28. ledna 1924 pro francouzské Ministerstvo války napsal, že miliční systém „...by při dnešním odporu národnostních menšin znamenal naprostou vojenskou bezmocnost.“²

Je pochopitelné, že za nastíněných podmínek se v Československu dlouho nemohla ujmout a rozvíjet se moderní idea, jež stavěla na zkušenostech z 1. světové války. Její podstata spočívala v poznání, že obrana státu nemůže být napříště jen věcí armád, ale že její

¹ Branný zákon publikován ve Sbírce zákonů a nařízení státu československého (SZNSČS), 1920, č. 193, s. 469–478.

² Francouzská vojenská mise v Československu (ed. Břach, R., Guelton, F.), Serie I, Svazek 2, B. Praha 2005, dokument č. 19, s. 145.

opravdu všestranná příprava je veřejným zájmem, jenž překračuje intence armády, a jenž se podstatným způsobem dotýká v mnoha směrech též civilního sektoru. Velmoci, tradiční i nástupnické státy buď již dlouho disponovaly anebo si velice brzy po svém vzniku dokázaly vytvořit a postupně zdokonalovat různě modifikované řídicí a koordinační struktury svých vlastních systémů obrany. Jedno měly společné. Byla to snaha o jednotnost příprav vojenských i nevojenských sil a prostředků, na nichž spočívala vitalita státu v podmínkách války. Příznačné bylo to, že se nejednalo jen o věc armád, ale souhrnně mnoha klíčových a strategicky významných oblastí státní správy.³

V Československu se tento trend prosazoval nesmírně těžce. Do konce 20. let se podařilo dosáhnout jen toho, že při Ministerstvu národní obrany (MNO) působil kompetenčně a vlivově slabě disponovaný Meziministerský sbor pro obranu státu (MSOS) s Generálním sekretariátem pro obranu státu (GSOS), jenž byl jeho pomocnou a výkonnou složkou. O dosahu jeho činnosti si lze učinit představu na základě faktu, že jeho usnesení a směrnice byly závazné pro ostatní resorty jen v tom případě, že s nimi další ministři souhlasili. MSOS se nemohl stát vládním koordinačním orgánem již z toho důvodu, že byl přidělen k MNO, a že mu předsedal ministr národní obrany.

Až léta 1932 a 1933 přinesla definitivní rozhodnutí a obrat v názorech nejvyšších politických kruhů i státoporné společnosti. K názorovým změnám došlo i v armádě, jejíž velení dlouho nechtělo připustit, aby se na záležitostech obrany státu podílel i civilní sektor. Impuls pocházel zvenčí a byl způsoben nejprve málo nadějným vývojem mezinárodní odzbrojovací konference v Ženevě. Od počátku roku 1933 začala spolupůsobit také perspektiva budoucího válečného ohrožení, jež narůstalo po vnitropolitických změnách v Německu. Na základě vládního usnesení z 6. října 1933 byla ustavena Nejvyšší rada obrany státu (NROS), již začal podléhat Meziministerský sbor obrany státu, který nadále plnil výkonnou a studijní úlohu. Oběma orgánům zůstal i napříště nápomocen Generální sekretariát obrany státu, jehož přidělení k Hlavnímu štábu čs. armády usnesení potvrdilo.⁴

NROS konečně začala reprezentovat onen tolik potřebný užší výbor členů vlády, který byl oprávněn řídit a koordinovat všeobecné obranné přípravy, uskutečňované na základě promyšlené a efektivní kooperace rozličných oborů státního aparátu. Z tohoto faktu je zřejmé,

³ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (dále jen VÚA–VHA), fond (f.) Meziministerský sbor pro obranu státu (dále jen MSOS), karton (k.) 2, složka (sl.) MSOS – 1928, I. komise (právní), spis Generálního sekretariátu pro obranu státu č.j. 1.027 dův. z 20. 2. 1928 – MSOS – I. komise – *Přehledné tabulky organizace obrany státu v cizích státech k 1. lednu 1928.*

⁴ Národní archiv Praha (dále jen NA), f. Předsednictvo ministerské rady (dále jen PMR), k. 629, inv. č. 2038, sign. 1.772/12–Rada pro obranu státu, intimát Předsednictva ministerské rady č.j. 5.090/1773/12/S–33 z 26. 10. 1933 – Zřízení Nejvyšší rady obrany státu; statut a jednací řád.

že se jednalo o vládní orgán, jenž měl v součinnosti s dalšími subjekty sehrát zásadní roli při snaze zabezpečit obranyschopnost Československa.

Cíl předložené disertační práce spočívá ve snaze odpovědět na otázky, týkající se nejprve vzniku NROS. Za cíl si klade v tomto ohledu identifikovat širší i přímo působící důvody, podněty a okolnosti jejího ustavení. S tím souvisí snaha vyložit podstatné momenty a průvodní jevy procesu jejího zakotvení v systému nejvyšší čs. exekutivy. Vzhledem k tomu, že se jedná o dosud nedotčené téma, není do nynějška vůbec objasněno, zda bylo rozhodnuto vytvářet a zdokonalovat systém řízení obrany státu až v reakci na ohrožení německým nacismem, jež se stalo aktuálním na počátku roku 1933, nebo zda šlo o reakci na podněty staršího data. Nalezení odpovědi na tuto otázku tvoří zásadní cíl této práce. Odpověď na ni je nutno hledat již z toho podstatného důvodu, zda příslušné orgány dokázaly zavčas reagovat na změny bezpečnostní situace státu, a pokud ano, s jakou hodnotou, intenzitou a efektem.

Další cíl spočívá ve snaze dosud nejpodrobněji objasnit podmínky práce NROS, kam patří stěžejní aspekty a momenty příprav jejich jednání, tedy motivační a příčinné faktory, jež měly vliv na charakter projednávaných témat. Sledovaný okruh podmínek, příčin a motivací zahrnuje vlivy a působnost celkové mezinárodní i vnitropolitické situace a vnějších i vnitřních bezpečnostních rizik, jež Československo ohrožovaly v období 30. let. Studium takového tématu vyžaduje neustále si klást otázku, proč se o konkrétní věci jednalo právě v daném momentě a co přesněji způsobilo, že se předkladatelé rozhodli prosazovat jistý návrh v konkrétní politické a vojensko-strategické konstelaci. Významný a zásadní faktor, jenž je v práci podrobně sledován, je iniciativní, doslova klíčová, úloha MNO a jeho složek, jež svými požadavky a návrhy zásadně ovlivňovaly dynamiku jednání a dynamiku plnění přijatých usnesení.⁵ Takto formulované otázky a cíle v práci pokrývají celé období práce NROS v letech 1934–1938.

Cílem je také vystihnout, nakolik bylo MNO úspěšné při realizaci svých požadavků prostřednictvím NROS. Záměr spočívá v neposlední řadě také v tom, aby byly identifikovány ty záležitosti obrany státu, při jejichž uskutečňování se projeví limity Nejvyšší rady obrany státu a jejich orgánů ve smyslu omezených možností a nástrojů pro vymáhání praktické realizace jejich usnesení. Speciálně v oblasti obrany státu hrál zásadní roli faktor času, jenž plynul od vzniku určitého návrhu přes usnesení v NROS, jeho schválení vládou a začátkem realizace. Nutno se proto ptát, zda NROS disponovala takovými kontrolními mechanismy,

⁵ Ministerstvo národní obrany je zde použito jako souhrnný pojem pro všechny složky vojenské správy, které svými návrhy a požadavky fakticky usměrňovaly činnost řídicího aparátu nejvyšší státní exekutivy na úseku obrany státu.

kteří jí dovolovaly minimalizovat čas od usnesení do realizace. Aby bylo možné pokoušet se o proniknutí do této náročné problematiky, je nutné splnit základní předpoklad, jenž spočívá v podrobném podchycení usnesení NROS z let 1934–1938, jež dovoluje stav pramenné základny. Takový pokus elementárního charakteru dosud nebyl v naší historiografii podniknut. Prostřednictvím hledání odpovědí na uvedené otázky vede cesta k vystižení a pochopení místa a významu NROS i jejích orgánů pro obranyschopnost Československé republiky v období 30. let. Takto konstituovaný výzkumný záměr je v naší historiografii žádoucí a potřebný ze dvou důvodů.

První spočívá v tom, že dosud nebyl podniknut významnější pokus přistoupit uceleným způsobem k výzkumu práce vlastního centra obrany státu, jímž NROS a spolupracující subjekty nepochybně byly. Tento názor jejich význam nijak nepřeceňuje, neboť je vysloven s vědomím limitů činnosti NROS a kooperující složek, jež jsou v předložené práci doloženy. Druhý vyplývá z faktu, že by bylo vsutku nepřirozené a v podstatě i neudržitelné, aby naše historiografie disponovala spoustou místy snad až přespříliš detailních údajů pouze o armádě v tom nejužším smyslu. Přitom by nebyl k dispozici soubor poznatků o práci NROS, vlády a jejích orgánů, tedy středisek příprav k obraně státu.

Vzhledem k zformulovaným cílům je NROS a její orgány jádrem tématu. Z důvodu potřeby respektovat podmínky její činnosti, a přitom zachovat nezbytné vazby a souvislosti, je značná a zvláštní pozornost nutně a nevyhnutelně věnována rovněž aktivitám Hlavního štábu, případně dalších participujících složek MNO. Skutečnost, že předložená disertační práce respektuje úlohu Hlavního štábu je zdůvodněna tím, že tento úřad byl hlavním inspirátorem opatření v systému obrany státu a jeho náčelník tlumočil nejvyšší exekutivě nejzávažnější požadavky armády. Tento metodický přístup respektuje skutečnost, že náčelníkovi Hlavního štábu byla přiznána úloha usměrňujícího činitele, jenž měl zásadní vliv na povahu práce NROS. Tato skutečnost je doložena klíčovými principy, jež vymezovaly jeho kompetence.

Rozkaz prezidenta republiky o kompetenci generálního inspektora a náčelníka hlavního štábu branné moci a o zřízení inspektorů zbraní uváděl, že „...*Náčelník hlavního štábu branné moci je v čele hlavního štábu branné moci, jenž je studijním, usměrňujícím a výkonným orgánem ve všech zásadních otázkách, spjatých s přípravou státu a branné moci pro válku.*“ Další teze určovala, že „...*Náčelník hlavního štábu branné moci má především za úkol uplatňovati vliv na přípravy státu pro válku a na brannou výchovu národa; býti ve styku s příslušnými orgány státní správy ve všech věcech, pokud jde o potřeby branné moci k její pohotovosti.*“ Nejdůležitější teze, jež dokládá zásadní potenciál vlivu náčelníka Hlavního

štábu zněla následujícím způsobem. Stanovila, že náčelník Hlavního štábu „*Dává generálnímu sekretariátu obrany státu směrnice stran celostátních příprav pro obranu státu, projednávaných v meziministerském sboru obrany státu a v Nejvyšší radě obrany státu.*“⁶

V intencích MNO je vhodné sledovat také poměr ministra národní obrany k Hlavnímu štábu. Nabízí se zde totiž důležitá otázka, zda byl ministr národní obrany v období 30. let určujícím činitelem při tvorbě systému obrany státu, nebo zda se jako politický ústavní činitel spoléhal na odborné kapacity Hlavního štábu. Předložené poznatky též přispívají k poznání iniciativ prezidenta republiky, jenž se v osobě dr. Edvarda Beneše opakovaně projevil jako činitel, jenž měl rozhodující vliv na realizaci mimořádně důležitých opatření v armádě i v civilní sféře obrany státu.

Předložená disertační práce operuje na mnoha místech s pojmem *obrana státu*. Jeho definici uvádí Zákon č. 131/1936 Sb. o obraně státu v § 1 takto: „*Obranou státu se rozumějí veškerá opatření, ať vojenská nebo jiná (čítaje v to zejména i záměrné využití hospodářských a jiných sil obyvatelstva), která mají za účel čelit jakémukoliv ohrožení státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, ústavní jednotnosti, demokraticko-republikánské formy a bezpečnosti Československé republiky nebo útoku na ně.*“⁷

Vzhledem k tomu, že obrana státu zahrnovala podle citované definice i jiná než vojenská opatření, je nemalá část předložené disertační práce zaměřena také na činnosti, při nichž výrazně participoval civilní sektor. Její zvláštní cíle v této oblasti spočívají v poznání úrovně ochrany obyvatelstva proti leteckým útokům, jež byla dosažena do zářijové krize v roce 1938. Tato problematika je až na stručné výklady Zákona č. 82/1935 Sb. o ochraně a obraně proti leteckým útokům naší historiografií nedotčena, přestože se jedná o mimořádně závažné téma, přes nějž vede důležitá cesta k poznání úrovně celkové připravenosti Československa čelit v roce 1938 vnější agresi.

Další cíl v této oblasti spočívá v poznání charakteru spolupráce vojenských a civilních vědeckých kapacit, jež se začala od poloviny 30. let rozvíjet na platformě Vojenského ústavu vědeckého (VÚV). Tato pozoruhodná instituce představovala v letech 1936–1938 nejširší vědecko-výzkumnou základnu pro řešení otázek, jež přinášela tvorba systému obrany státu. Ani tomuto tématu se dosavadní historiografie nevěnovala, i když jeho význam je nezpochybnitelný a jeho poznávání má obecně-kulturní přínos.

⁶ Věcný věstník MNO, 1936, článek 422/36, *Rozkaz prezidenta republiky o kompetenci generálního inspektora a náčelníka hlavního štábu branné moci a o zřízení inspektorů zbraní z 22. 12. 1936* (rozkaz nabyl účinnosti 1. 1. 1937), Článek III, odstavec 1., 15.

⁷ Text Zákona o obraně státu viz SZNSČS, 1936, č. 131, s. 479–541.

Třetí cíl v tohoto okruhu souvisí s poznáním vybraných a zároveň mimořádně závažných aspektů vztahů mezi MNO a Ministerstvem vnitra, jež tvořilo nejen pilíř správy státu, ale též odpovídalo za ochranu jeho vnitřní bezpečnosti. Vztahy obou resortů jsou v předložené disertační práci sledovány na pozadí spletitého procesu, jenž po celá 30. léta směřoval k integraci obranné zpravodajské činnosti, o jejíž ovládnutí usilovala obě ministerstva ze subjektivně zdůvodňovaných příčin. Cíl u tohoto tématu spočívá v rozkrytí motivačních stránek obou aktérů a v analýze tohoto procesu, jenž opět tvoří téma, které dosavadní výzkum přes jeho závažnost ponechával stranou. Všechna tři uvedená dílčí témata mají společného jmenovatele v podobě souvislostí jejich náplně s prací NROS, která do těchto oblastí zasahovala a podstatným způsobem je ovlivňovala. V případě VÚV se jednalo o to, že tato instituce začala působit jako odborné studijní zázemí pro tvůrce obrany státu.

Na tomto místě je nutné se pozastavit u názvu předložené práce a vysvětlit, proč byl zvolen ve znění *S cílem jednotného usměrnění všech sil. Činnost vlády a Nejvyšší rady obrany státu v letech 1932–1939*. Úvodní moto navozuje hlavní cíl tvorby systému obrany státu, jenž vskutku předpokládal soustředění všech sil a kapacit státu ve prospěch jeho úspěšné obrany proti jakémukoliv ohrožení. Začlenění pojmu vláda do názvu je zdůvodněno tím, že NROS by nemohla v názvu stát samostatně, protože tvořila užší výbor vlády.

Formulace názvu tak odráží aspekt odpovědnosti za přípravu obrany státu. Zákon č. 131/1936 Sb. o obraně státu v § 4 ukládal odpovědnost za včasnou a účelnou přípravu a zabezpečení obrany státu v míru i ve válce vládě. Zásadní pokrok oproti stavu z let 1918–1936 spočíval v tom, že podle zmíněné právní normy nebyly přípravy úzce resortní záležitostí Ministerstva národní obrany a ústavního činitele, jenž stál v jeho čele, ale reprezentovaly věc celé vlády. Její vztah k NROS byl dán tím, že vláda řešila všechny věci, o nichž podle ústavy jednala ve sboru. Toto se týkalo záležitostí obecné politické povahy, návrhů zákonů, vládních nařízení apod. NROS se mohla v souvislosti s nimi usnášet jen na příslušném návrhu, který předkládala vládě. V ostatních věcech byla její usnesení závazná pro ty členy vlády, jejichž oboru se týkala.

Vztah prezidenta k NROS byl dán jeho postavením hlavy státu a funkcí vrchního velitele branné moci. Prezident měl právo jmenovat a odvolávat členy NROS na návrh předsedy vlády. Dále měl právo svolávat NROS, být přítomen jejímu jednání, předsedat jí a žádat od ní zprávu o kterékoli věci, jež náležela do její působnosti. NROS běžně předsedal předseda vlády. Zastoupení resortů a počet jejich členů nebyl ze zákona stanoven. V případě

rovnosti hlasů při hlasování rozhodoval hlas předsedy vlády, eventuálně prezidenta republiky, pokud předsedal.⁸

Na podkladě předcházejícího výkladu o zaměření a cílech je vhodné konstatovat, že i když předložená práce nese název ve znění, jež bylo právě zdůvodněno, je její tématický záběr z objasněných a relevantních důvodů širší.

Vrcholové řízení obrany státu v období 30. let nikdy nepatřilo k prioritám naší historiografie. Dané téma totiž úzce souvisí s širší a komplexní problematikou vztahů politiky a armády, a ani ona se netěšila a netěší soustavnému výzkumnému a zpracovatelskému zájmu. V české historiografii proto ani nemohou vznikat a rozvíjet se vhodné metodické přístupy a diskuse, jež by odhalovaly další témata uvnitř vytčené problematiky a napomáhaly by při formulaci podstatných otázek.

Dosavadní historiografická produkce neposkytuje ani elementární údaje o práci řídicího systému obrany státu z období před Mnichovem. Není známo, kdo vlastně v NROS zasedal a kolik uskutečnila schůzí. Až na některé podstatné výjimky není v úplnosti objasněno, co projednávala a s jakým výsledkem, jaké byly její vztahy zejména s MNO, Hlavním štábem, prezidentem a dalšími subjekty. V extrémních případech dokonce ani práce, jež se zaměřují na osobnosti, které v NROS zasedaly, neobsahují byť jedinou zmínku o tom, že se někdejší ústavní činitel spolupodílel několik let na tvorbě systému obrany státu. Na tento fakt bude ještě poukázáno v dalších částech rozboru literatury.

Několik málo vybraných údajů o činnosti NROS z let 1936–1937 se poprvé objevilo v práci Václava Krále z roku 1953.⁹ Toto dílo ale nevznikalo se záměrem kriticky poznávat, ale jako prostředek ideologické indoktrinace čtenářů, kterým byla složitá problematika 30. let podána ve formě ostře tendenčních a očerňujících útoků na oba meziválečné prezidenty. Králův přístup vykazuje rysy dezinformací, které vytvářel za pomoci reálných a pramenně doložitelných skutečností, mnohdy faktů, vytržených z patřičných souvislostí a naprosto neudržitelné interpretace rozhodnutí politického vedení čs. státu a vojenského velení. Několik elementárních faktů o NROS a jejím Generálním sekretariátu zmínil v polovině 60. let Rudolf Sander v materiálu *Přehled vývoje československé vojenské správy v letech 1918–1939*. Jednalo se však jen o ryze teoretický nástin organizačního charakteru bez zmínky o praktických výstupech z práce těchto orgánů.¹⁰

⁸ §§ 10, 11 Zákona o obraně státu, viz SZNSČS, 1936, č. 131.

⁹ KRÁL, V.: *O Masarykově a Benešově kontrarevoluční protisovětské politice*. Praha 1953.

¹⁰ SANDER, R.: *Přehled vývoje československé vojenské správy v letech 1918–1939*. Historie a vojenství (HaV), 1965, č. 3, s. 383–385.

Až po dvaceti letech od vydání Královny práce vzniklo seriózně koncipované dílo Zdeňka Šína *Historiografie obranné funkce čs. státu v právním řádu v letech 1918–1938*.¹¹ Jedná se o fundovaně zpracovanou právně-historickou studii, jež zkoumá čs. právní řád z hlediska jeho norem, týkajících se armády a obrany státu. Její přínos a trvalá hodnota spočívá v tom, že poskytuje kompletní orientaci v této oblasti. Je použitelná dodnes a nebyla dosud překonána. Zahrnuje též obsáhlý výklad Zákona č. 131/1936 Sb. o obraně státu, přičemž uvádí podstatné skutečnosti o NROS, jež jsou ale podány z ryze teoretického právního hlediska bez postižení skutečné praxe.

Později vzniklé práce problematiku výrazněji nerozvinuly. Některé údaje vojensko-ekonomického charakteru o činnosti NROS z let 1936–1938 stručně zmínil František Nesvadba ve studii *K problematice bojeschopnosti čs. armády a obranyschopnosti ČSR v roce 1938* z roku 1980.¹² Tento malý soubor informací později opět publikoval v práci *Proč nezahřměla děla* z roku 1986 a nijak jej nedoplnil dalším výzkumem.¹³ Charakteristické je, že v obou případech vycházel pouze z jediného archivního dokumentu. Žádoucí obohacení problematiky nepřinesly ani kolektivně zpracované *Vojenské dějiny Československa*, III. díl z roku 1987.¹⁴ Jejich autoři se ve stručných pasážích omezili pouze na základní souhrn ustanovení o NROS, převzatých ze Zákona č. 131/1936 Sb. o obraně státu. Skutečná praktická stránka práce NROS opět zůstala nezmapována. Stejným způsobem postupoval Sylvestr Chrastil ve stručném přehledu *K problému řízení a kontroly armády v období I. československé republiky v letech 1918–1938*, jenž byl publikován v roce 2002.¹⁵ Také tento autor zůstal u pouhé reprodukce ustanovení o NROS ze Zákona č. 131/1936 Sb. o obraně státu.

Dosud nejrozsáhlejší přínos pro problematiku vojensko-politických vztahů v období 30. let vytvořil Pavel Šrámek svou disertační prací *Vztahy mezi velením armády a vedením státu v Československu roku 1938*, jež je sice zaměřena především na kritický rok 1938, ale nabízí i řadu cenných retrospektivních pohledů na předcházející léta.¹⁶ Ve vztahu k činnosti NROS a jejích orgánů jeho poznatky odpovídají standardu z období 80. let, protože v tomto

¹¹ ŠÍN, Z.: *Historiografie obranné funkce čs. státu v právním řádu v letech 1918–1938*. In: Sešity příspěvků k sociálně politické a historické problematice vojenství a armády, roč. 2, 1973, č. 6.

¹² NESVADBA, F.: *K problematice bojeschopnosti čs. armády a obranyschopnosti ČSR v roce 1938*. In: Studie k československým vojenským dějinám. Praha 1980, s. 30–31.

¹³ Týž: *Proč nezahřměla děla*. Praha 1986, s. 114–118.

¹⁴ *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987.

¹⁵ CHRASTIL, S.: *K problému řízení a kontroly armády v období I. československé republiky v letech 1918–1938*. In: Armáda a společnost (Historické aspekty). Brno 2002, s. 31–33.

¹⁶ ŠRÁMEK, P.: *Vztahy mezi velením armády a vedením státu v Československu roku 1938* (Doktorská disertační práce). Praha, Fakulta sociálních věd Institut mezinárodních studií Univerzita Karlova v Praze, 2002.

ohledu vycházel z omezené pramenné základny. Jeho práce je pozoruhodná tím, že kriticky využívá kromě dokumentů oficiální vojenské a civilní provenience i řadu pamětnických vzpomínkových prací vysoce funkčně postavených příslušníků čs. armády a zčásti i politických osobností. Tento druh pramene ovšem neskýtá takovou vypovídací hodnotu, jakou by bylo možné od něj očekávat. Vzpomínková zpracování se jeví zpravidla jako neurčitá i příliš obecná a je nutné je důsledně konfrontovat s původními písemnostmi. P. Šrámek v tomto díle zhodnotil i své předcházející analytické studie, z nichž část věnoval tématu své disertační práce. Shromáždil takto první hodnotné, pozoruhodné a užitečné poznatky o vztazích vojenského velení a politických kruhů. Jako první stručně konstatoval základní momenty podílu prezidenta republiky dr. Edvarda Beneše na výstavbě čs. armády, byť tak učinil formou základního informativního přehledu, z něhož je možné vycházet a na němž je možné stavět další výzkum této problematiky.¹⁷

Velice cenný příspěvek vytvořil Jan Pavel, jenž v roce 2004 zveřejnil přínosnou studii *Financování československé armády v letech 1934 až 1939*, jež sice není primárně zaměřena na činnost NROS a jejích orgánů, ale relevantním způsobem se dotýká jejích výstupů v oblasti vojensko-ekonomické problematiky.¹⁸ Svá zjištění interpretuje z pozice ekonomy, což je velmi důležité pro orientaci dalších badatelů v oblasti specifické problematiky financování armády. Nutno ale vzít v úvahu, že do části svých kalkulací zahrnul finanční částky, jež sice Hlavní štáb začlenil do návrhů na výzbrojní program, který měl být realizován v letech 1939–1942, ale NROS nakonec nebyly předloženy. J. Pavel je ovšem považuje za schválené, což samozřejmě nemohlo zůstat bez vlivu na jeho ekonomické výklady a závěry.

Posledně zmíněnou studií je vyčerpán rozbor odborných textů, které se přímo vážou k jádru tématu předložené disertační práce. K poznání dané problematiky jsem přispěl následujícími texty, v nichž zhodnotil svůj dosavadní výzkum. Jedná se o studie *František Machník (1886–1967), spoluvůrce systému obrany Československé republiky*¹⁹, *Nejvyšší rada obrany státu a československý zbrojní průmysl v letech 1936–1938*²⁰, *Pokusy o integraci československého obranného zpravodajství z let 1929–1938 a příčiny jejich nezdaru*²¹. Na

¹⁷ Viz zejména ŠRÁMEK, P.: *Personální změny ve velení československé armády v roce 1933*. In: O dějinách a politice – Janu Křenovi k sedmdesátinám, Ústí nad Labem 2001, s. 25–35. ŠRÁMEK, P.: *Podíl Edvarda Beneše na výstavbě československé armády ve třicátých letech*. Dějiny a současnost, 2000, č. 4, s. 31–34. ŠRÁMEK, P. a kol.: *Když zemřít, tak čestně. Československá armáda v září 1938*. Brno 1998.

¹⁸ PAVEL, J.: *Financování československé armády v letech 1934 až 1939*. HaV, 2004, č. 1, s. 4–21.

¹⁹ STRAKA, K.: *František Machník (1886–1967), spoluvůrce systému obrany Československé republiky*. In: Semper Idem. Jiřímu Tůmovi k pětasedmdesátinám. Ústí nad Labem 2003, s. 83–101.

²⁰ Týž: *Nejvyšší rada obrany státu a československý zbrojní průmysl v letech 1936–1938*. HaV, 2006, č. 2, s. 4–24.

²¹ Týž: *Pokusy o integraci československého obranného zpravodajství z let 1929–1938 a příčiny jejich nezdaru*. HaV, 2006, č. 4. Dokončení se připravuje k publikování v HaV, 2007, č. 1.

základě mého výzkumu vznikla dále monografie *Souvislosti vědy a výzkumu s obranou Československé republiky. Vojenský ústav vědecký v letech 1936–1938*²², jež nahlíží na vědeckou kooperaci armády s civilním sektorem jako na studijně-analytické zázemí práce NROS i dalších vládních a ústředních orgánů v oblasti obrany státu. Můj dosud nejrozsáhlejší publikační počín reprezentuje kniha *Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932–1939*²³, jež dosud nejpodrobněji v naší historiografii zkoumá tvorbu obrany státu z hlediska vrcholových vládních a vojenských struktur.

Na tomto místě je vhodné vyhodnotit i literaturu, jež se sice přímo a úzce neváže ke sledovanému tématu, ale vytváří širší informační bázi a kontext pro podrobnější výzkum. Podstatnější poznatky o vojensko-politických vztazích a zvláště o vrcholovém řízení obrany státu nepřinášejí obsáhlé syntetizující práce, zasvěcené dějinám Československé republiky v letech 1918–1939, jež byly vydány v nedávné době. Toto konstatování se týká publikace Antonína Klimka *Velké dějiny zemí Koruny české. XIV. svazek (1929–1938)*²⁴ a prací Zdeňka Kárníka *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl druhý Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)* a *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl třetí. O přežití a o život (1936–1938)*.²⁵

V případě Klimkovy syntézy se zkoumaná problematika objevuje v textu v útržkovité podobě. Pokud jsou záležitosti obrany státu zmiňovány, týkají se sdělené poznatky výběrově pouze armády a jen některých jejích aktivit v roce 1938. Podstatný přínos pro poznávání vojensko-politických vztahů kolem poloviny 30. let nevytvářejí ani jiné obsáhlé Klimkovy práce, zasvěcené dosud nejobsáhleji vnitropolitickému vývoji v letech 1918–1935.²⁶ Z. Kárník sice věnoval armádě a obraně státu ucelený prostor, ale učinil tak značně nesystematickým způsobem, bez rozlišování podstatných a méně důležitých aspektů problematiky. V souvislosti s jeho texty je nutné poznamenat, že jsou zaměřeny populárně-naučným způsobem, což předpokládá, že je jejich čtenáři budou využívat jako vstupní informační prostor do problematiky. S ohledem na pasáže, týkající se vojensko-strategických souvislostí a vrcholového řízení obrany státu, se však jedná o základ značně matoucí. Odborník se v něm na podkladě své erudice zorientuje, ale čtenář, jenž se chce poučit, si

²² Týž: *Souvislosti vědy a výzkumu s obranou Československé republiky. Vojenský ústav vědecký v letech 1936–1938*. Praha 2006.

²³ Týž: *Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932–1939*. Praha 2007.

²⁴ KLIMEK, A.: *Velké dějiny zemí Koruny české. XIV. svazek (1929–1938)*. Praha 2002.

²⁵ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl druhý Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*. Praha 2002 a týž, *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl třetí O přežití a o život (1936–1938)*. Praha 2003.

²⁶ KLIMEK, A.: *Boj o Hrad*, I. díl. Praha 1996. Týž: *Boj o Hrad*, II. díl. Praha 1998.

z četby a studia těchto textů odnese pouze značně zdeformovaný obraz problematiky, jež vyžaduje pozorný, vyvážený a pečlivý autorský přístup.

První fázi budování moderního čs. systému obrany státu v letech 1932–1935 pokrývá i obsažné dílo Jiřího Kovtuna *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935*.²⁷ Bohužel, ani on, třebaže vytvořil hodnotný a pozoruhodný příspěvek k poznání dějin meziválečného Československa, nezahrnul do své práce vznik uceleného systému řízení obrany státu. Z hlediska širšího kontextu je tato práce ale cenná pohledem na problematiku snah o odzbrojení z přelomu 20. a 30. let, jež v není prostředí české, resp. československé, historiografie vůbec frekventovaná. Do nedávné doby byly v tomto ohledu k dispozici pouze texty Valeriána Bystrického a Ladislava Deáka. K tomu je nutno poznamenat, že se problematika odzbrojení a podílu čs. zahraniční politiky a názorů vojenského velení v naší historiografii systematicky nesleduje.²⁸ Pro zahraničně-politický kontext problematiky, jež zkoumá tato disertační práce mají největší význam práce Roberta Kvačka, Bořivoje Čelovského a Jindřicha Dejmka.²⁹ Třebaže se přímo neorientují na vytýčené téma poskytují mnoho cenných a jinak nenahraditelných poznatků. Jejich přednost spočívá v tom, že situují Československou republiku 30. let do geopolitických vztahů Evropy v potřebných a podstatných vazbách a souvislostech. Vedle toho upozorňují na klíčové momenty vojensko-politické spolupráce se spojenci. V souvislosti s prací J. Dejmka *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936–1938* je vhodné poznamenat, že tato práce, i když se zabývá působením ministra zahraničních věcí z let 1936–1938, nezmiňuje ani na jednom místě skutečnost, že se K. Krofta po dobu necelých tří účastnil jednání NROS. Totéž se týká další obsáhlé práce téhož autora *Edvard Beneš Politická biografie českého demokrata Část první Revolucionář a diplomat*.³⁰ Ani v ní nezaznělo, že dr. Edvard Beneš ještě jako ministr zahraničních věcí zasedal v NROS v letech 1934–1935. Vzhledem ke svému tématu se předložená disertační práce musí nutně opírat také o literaturu

²⁷ KOVTUN, J.: *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935*. Praha 2006.

²⁸ BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: *Európa na prelome. Diplomatické a politické vzťahy v rokoch 1932–1933*. Bratislava 1973. BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: *Problém odzbrojenia v rokoch 1932–1933*. Slovanské štúdie XV, 1973, s. 79–119.

²⁹ Konkrétně je nutno zmínit především tyto knižní tituly KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937*. Praha 1966. TÝŽ: *Historie jednoho roku*. Praha 1976. TÝŽ: *Obtížné spojení. Politicko-diplomatické vztahy mezi Československem a Francií 1937–1938*. Praha 1988. TÝŽ: *Poslední den*. Praha 1989. KVAČEK, R. – CHALUPA, A. – HEYDUK, M.: *Československý rok 1938*. Praha 1988. DEJMEK, J.: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936–1938*. Praha 1998. ČELOVSKÝ, B.: *Mnichovská dohoda 1938*. Ostrava 1999. DEJMEK, J.: *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918–1938)*. Praha 2003. TÝŽ: *Edvard Beneš Politická biografie českého demokrata Část první Revolucionář a diplomat (1884–1935)*. Praha 2006.

³⁰ DEJMEK, J.: *Edvard Beneš Politická biografie českého demokrata Část první Revolucionář a diplomat (1884–1935)*. Praha 2006.

vojensko-historického zaměření. Pro ni je ovšem charakteristické značné tématické omezení a uzavřenost v určitém tématickém okruhu. Práce z této oblasti prakticky nepřekonávají pohledy na armádu v užším smyslu. Důvod spočívá v tom, že akcentují poněkud jednostranně vývoj organizačních struktur, personálie ve smyslu mapování osudů generality a důstojnického sboru. Zpravidla se soustřeďují jen na několik vybraných aspektů vojensko-technického charakteru (opevňování, letecká a obrněná technika, různé typy zbraní a dalšího vojenského materiálu). Tato část historiografické produkce je charakteristická pomíjením vazeb k nejvyšší exekutivě a dalších podstatných vojensko-politických souvislostí, které se místy stávají příčinou problematických interpretací, jež se týkají zejména vojenské situace Československa. Do zmíněného okruhu, jenž dosáhl svého vrcholu v 80. a 90. letech, náležejí především texty Jana Angera, Jiřího Fidlera, Vladimíra Franceva, Oty Holuba, Miloslava Johna, Vladimíra Karlického, Pavla Minaříka, Františka Nesvadby, Pavla Pecha, Rudolfa Sandera, Eduarda Stehlíka a Pavla Šrámka. Konkrétní tituly jsou okomentovány v poznámkovém aparátu a souhrnný výčet použitých děl obsahuje část B. Literatura v Seznamu pramenů a literatury. Jejich práce jsou uvedeny v Seznamu použitých pramenů a literatury. Až na nepatrné výjimky se neuskutečňuje velice potřebný výzkum vztahů se spojenci v oblasti vojenské spolupráce. Spolehlivě nejsou dosud objasněny aspekty této problematiky zejména ve smyslu vojensko-strategického plánování, příprav na společnou koaliční bojovou činnost, výměny zpravodajských informací atd. Z těchto stanovisek vysvítá, že pokud se týče české historiografie, zaměřené na vojenské aspekty meziválečného období a zvláště na 30. léta, projevuje se v ní metodická stagnace a výběr témat v rámci omezeného věcného rámce. Při volbě témat rozhoduje zpravidla nikoliv princip závažnosti a důležitosti témat, ale jejich vnějšíková přitažlivost, míra náročnosti zpracování a v neposlední řadě také komerční uplatnitelnost publikovaného titulu na knižním trhu. Celkově se dá říci, že se od počátku 90. let projevuje v této oblasti útěk od podstatných a větších témat, která vyžadují dlouhodobější soustředěný výzkumný zájem a snahu o syntézu vojenských a politických hledisek. Za tohoto stavu badatelských a autorských priorit nevzniká ani příhodná atmosféra pro zdokonalování vojenské historie jako specifické oblasti historické vědy.³¹

V tomto rozboru nelze opomenout zahraniční historiografickou produkci, která tvoří podstatnou část informační základny této práce. Zahraniční odborná literatura tvoří ucelený

³¹ V českém prostředí na tyto aspekty upozornil I. Šedivý diskusním příspěvkem *Branou válečné historie na kolbiště ostatních věd vojenských?* HaV, 1998, č. 5, s. 124–136. Dobrý inspirační zdroj poskytuje snaha o zdokonalování vojenské historie v prostředí německé vojenské historie. Viz obsáhlý sborník teoretických prací, do něhož přispěli přední němečtí vojenští historikové, *Was ist Militärgeschichte?* (ed. Kühne, T. – Ziemann, B.). Paderborn 2000.

okruh, o němž je nutno pojednat zvlášť, protože jeho součástí vznikaly do roku 1989 za diametrálně odlišných podmínek než produkce česká, respektive československá. V průběhu přípravy této disertační práce jsem si stanovil úkol podrobně prozkoumat relevantní zahraniční publikované výstupy, v nichž by se mohla objevit bohemika, která by byla z hlediska zaměření práce užitečná a inspirativní jak po stránce věcné hodnoty poznatků, tak i v metodickém smyslu. Tímto způsobem byla nashromážděna literatura britského, kanadského, severoamerického, německého a francouzského původu a méně již polské a ruské provenience. Předpokládaný přínos tohoto okruhu informační základny se postupně potvrdil především z toho důvodu, že drtivou většinu těchto prací tvoří díla, knižní publikace i sborníkové a časopisecké studie, jež jsou zpracována na vysoké odborné úrovni. Toto konstatování se týká nejen širě pramenné základny, ale i způsobu interpretací a smyslu pro objektivitu, jenž dosahuje zejména u publikací z britského prostředí velice vysoké úrovně.

Studiem těchto zdrojů lze proniknout k významným poznatkům, jež mají zásadní význam pro pochopení pozice Československa na vojensko-strategické mapě Evropy 30. let. Český historik získává tímto způsobem unikátní možnost zprostředkovaně hledět na Československo té doby očima vlád a generálních štábů tehdejších spojenců, spřátelených zemí i nepřátel. Zásadní poznatky byly tímto způsobem získány o vojensko-politických a vojensko-strategických prioritách Francie, jež téměř po celé meziválečné období zaujímala místo hlavního čs. politického spojence. V tomto smyslu se projevila zajisté pozoruhodná skutečnost, že francouzské vojenské doktríně a strategii, jež tvořila inspirační zdroj pro zásady čs. vojenského umění, se soustavněji a dlouhodobě věnuje britská, kanadská a severoamerická historiografie spíše než vlastní historiografie francouzská. Dosud byla většina obecně uznávaných prací na tato témata publikována autory z Velké Británie, Kanady a Spojených států amerických.

Společným rysem jejich autorů je ta podstatná skutečnost, že hodnotu Československa jako komponentu francouzského aliančního systému nijak nepřehlížejí, správně jej situují, uznávají jeho hodnotu a prokazují tak smysl pro jeho nelehkou pozici. Zvláštní důraz je nutné položit na skutečnost, že bez této části informační základny by nebylo vůbec možné zaznamenat některé významné události zejména z oblasti vojenské spojenecké spolupráce Československa s Francií. Důvod tkví v tom, že zatímco se ve Francii dochovaly relevantní záznamy o těchto kontaktech, záznamy čs. provenience buď vůbec nevznikly, nebo se z různých důvodů nedochovaly. Studium uvedených zdrojů mě přímo vybízelo a inspirovalo ke kladení otázek a k hledání možných analogií mezi Francií a Československem, jejichž systémy obrany státu si byly podobné již z toho základního důvodu, že systém

československý čerpal rozsáhle z francouzských zkušeností. O této části informační základny individuálně referuji formou hodnotících a doplňujících komentářů v poznámkovém aparátu a souhrnný přehled podávám v rámci části B. Literatura v Seznamu pramenů a literatury.

Nejdůležitější část informační báze předložené disertační práce tvoří původní prameny úřední provenience. Jádra tématu, jež bylo vpředu vytýčeno, se týká dochovaná písemná dokumentace vrcholových orgánů nejvyšší exekutivy Československé republiky z let 1932–1938, kterou v současné době spravuje Vojenský historický archiv – Vojenský ústřední archiv Praha (VÚA–VHA), Národní archiv Praha (NA) a Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR). Vypovídací potenciál materiálů, jež uvedené instituce archivují, plyne ze skutečnosti, že jsou to v převážné míře písemné pozůstatky činnosti ústředních státních institucí, jež jako celek, anebo prostřednictvím svých součástí, spoluvytvářely v letech 1932–1938 řídicí a koordinační systém obrany státu.

Nutno konstatovat, že tento pramenný okruh charakterizuje značná torzovitost v jeho nejpodstatnějších součástech a velký rozptyl relevantních písemností do fondů orgánů a institucí, jež byly věcně a organizačně různě vzdáleny od rozhodujících míst. V první řadě je nutné zdůraznit, že badatel, jenž se rozhodne pátrat po písemnostech subjektů, které byly z hlediska vývoje systému obrany státu určující, je postaven před skutečnost, že nemá k dispozici úplné a systematicky utříděné archivní fondy těch nejdůležitějších orgánů, jimiž byla Nejvyšší rada obrany státu, její Generální sekretariát obrany státu a Meziministerský sbor obrany státu. NROS sama o sobě ani samostatný soubor písemností neudržovala, neboť o její dokumentaci a o agendu MSOS pečoval v rámci svého pomocného posláním Generální sekretariát obrany státu, přidělený k Hlavnímu štábu.

Vzhledem k osudu, jaký stihl nejdůležitější písemnosti a materiály složek MNO z let 1918–1939, se dokumentace Generálního sekretariátu obrany státu ve formě uceleného a samostatného archivního fondu či sbírky nedochovala. Tato skutečnost byla způsobena tím, že většina složek vojenské správy likvidovala klíčovou písemnou dokumentaci v několika vlnách. K první došlo v průběhu květnových mimořádných vojenských opatření, další se uskutečnila v době branné pohotovosti a mobilizace v září 1938 a třetí, z hlediska následků nejzávažnější, byla zahájena krátce před začátkem okupace českých zemí německými nacisty 15. března 1939. Ztráty zbylých důležitých písemností během okupace a v poválečném období nelze také vyloučit. Následek těchto skartačních vln spočívá v tom, že ve VÚA–VHA není k dispozici ucelený a odborně zpracovaný fond Generálního sekretariátu obrany státu. Je to skutečnost o to závažnější, že se GSOS zásadním způsobem lišil od ostatních složek

Hlavního štábu z toho důvodu, že byl zřízen a do Hlavního štábu začleněn nikoliv pouze na základě interních rozhodnutí MNO, ale podle Zákona č. 131/1936 Sb. o obraně státu.

Několikerá likvidace písemností ale vůbec neznamená, že by materiály GSOS byly ztraceny v úplnosti a beze zbytku. Jde o to, že v rámci Hlavního štábu a vůbec na celém MNO bylo po roce 1933 zásadním způsobem prohloubeno sdílení informací mezi těmi složkami, jež musely být vzhledem ke svým úkolům obeznámeny s vývojem konkrétních záležitostí. S tím souvisela i nutná kooperace uvnitř úřadu, samozřejmě v limitech, daných utajením. Tím je objasněna skutečnost, že důležité písemnosti, které zanikly u původce, v tomto případě u GSOS, se v řadě případů vlivem nedůsledné likvidace zachovaly u jiných oddělení Hlavního štábu, případně u dalších důležitých složek MNO.

Nutno dodat podstatný fakt, že se tato skutečnost netýká jen osudů původních písemností v rámci MNO. Výměna informací a jejich sdílení probíhalo při plnění služebních úkolů i mezi GSOS, Hlavním štábem, dalšími složkami MNO na jedné straně a orgány nejvyšší státní exekutivy i dalšími centrálními institucemi na straně druhé. Dokumenty GSOS díky tomu prostupovaly po služební linii až na Předsednictvo ministerské rady (PMR), do Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu (NÚKÚ), i na Ministerstvo vnitra, kam se z informačních a kontrolních důvodů dostávaly i mimořádně důležité materiály Hlavního štábu a dalších složek MNO. V heuristické fázi přípravy této disertační práce jsem z uvedených důvodů musel podniknout doslova výzkumné pátrání a pečlivě sledovat cesty klíčových dokumentů v naznačeném systému. V souvislosti s tím je nutno podotknout, že badatel, jenž sleduje podobné věci, postupně zjišťuje, že k méně závažným problémům se dochovala řada pramenů, kdežto ke skutečnostem nejvyššího významu je nutné relevantní pramennou základnu složitě opatřovat za pomoci neobvyklých postupů a metod.

Díky takto promyšlenému a vypracovanému výzkumnému postupu jsem vyhodnotil jako mimořádně přínosný zdroj poznatků fond Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu, jenž je uložen v Národním archivu Praha (NA). V jeho zvláštní části, označené Spisy rezervátní tajné, se dochovaly písemnosti různých orgánů MNO, jimiž tento úřad zdůvodňoval a průběžně objasňoval své návrhy, požadavky a realizaci opatření různého zaměření. Podstatné je, že jsou mezi nimi zastoupeny písemnosti GSOS, jež obsahují záznamy usnesení NROS a další úzce související dokumentaci Hlavního štábu, jiných složek MNO, PMR a eventuálně dalších centrálních orgánů, která objasňuje okolnosti její práce. Vedle toho jsou zde zastoupeny další materiály, jež tvoří mimořádně významný doklad o rozhodování vlády v otázkách obrany státu a v užším slova smyslu armády. Týká se to hlavně záležitostí spjatých s jejím financováním, s úpravou délky vojenské služby, s výší ročního kontingentu branců a

se záležitostmi zbrojního průmyslu, tedy naprosto zásadních stránek obrany státu. Tento druh pramenného materiálu doplňuje zdroje, tvořící součást fondu Předsednictva ministerské rady, který je uložen rovněž v NA. Cenné je i to, že se v něm sporadicky, ale v důležitých momentech, objevují závažné odkazy na jednání neoficiálně působícího komitétu politických ministrů. Relevantní pramenná svědectví o něm jsou jinak velice vzácná.

Tento charakter pramenné základny měl vliv na metodu, kterou jsem při jejím zužitkování uplatnil. Musel jsem vycházet z faktu, že jsou k dispozici záznamy usnesení NROS, které obsahují zprávy o průběhu schůzí, k nimž jsou připojeny další vysvětlující doprovodné podklady. Záznamy přímých výroků zúčastněných osob se většinou nezachovaly. Z toho důvodu jsem musel přesunout pozornost na usnesení, tedy na nejdůležitější výstup z jednání NROS, a mnohostranně zkoumat jejich podstatu, pečlivě porovnávat vstupní návrhy s výslednou podobou usnesení, sledovat hlavní momenty jejich realizace, a tak jejich obsah uvádět do souvislostí s dalšími relevantními prameny. Nutno podotknout, že mimořádnou hodnotu mají materiály, soustředěné ve fondu Meziministerského sboru pro obranu státu, jenž je uložen ve VÚA–VHA. Zde se zachovaly podrobně vedené záznamy z jednání různých složek MSOS z let 1926–1934, které jsou mimořádně cenné z hlediska poznání toho, s jakou motivací, za jakých podmínek a s jakými cíly v letech 1932–1933 vznikala NROS, tedy řídicí a koordinační systém obrany.

Vysvětlený přístup klade na badatele značné nároky ve smyslu syntézy poznatků ze studia pramenů vojenské a civilní provenience. Jeden okruh nelze před druhým upřednostňovat, neboť se navzájem doplňují. Nutno podotknout, že se jedná většinou o fondy značného rozsahu. Pramenům vojenského původu je ale nutno přiznat zvláštní váhu, vzhledem k iniciativní a určující roli MNO. V práci jsem využil poznatky z analýzy materiálů především Hlavního štábu, relevantních složek MNO a také Vojenské kanceláře prezidenta republiky (VKPR), které spravuje VÚA–VHA. Z hlediska vypovídací hodnoty považuji za nejcennější z nich podklady k návrhům, jež putovaly přes GSOS do NROS a zprávy o průběhu realizace jejich usnesení. Mimořádnou a nezastupitelnou hodnotou se vyznačuje dokumentace, obsažená ve fondu VKPR. Jde namnoze o unikátní doklady o iniciativách prezidenta republiky dr. E. Beneše v oblasti řízení obrany státu. Jsou to různorodé zprávy, rozborů a cenné písemnosti, jež se týkají přípravy a průběhu audiencí. Benešovy iniciativy jsou významně dokumentovány i ve fondech oddělení Hlavního štábu a složek MNO.

Z okruhu pramenů civilní provenience považuji za nejdůležitější materiály Předsednictva ministerské rady, Ministerstva vnitra a Ministerstva financí, jež dokumentují složitosti výstavby systému obrany státu zejména pokud se týče zajištění ochrany vnitřní

bezpečnosti státu a jejích státních hranic. Nejnižší vypovídací hodnotu mají podle mého soudu konkrétně protokoly ze zasedání vlády, jež skýtají vzhledem ke studovaným skutečnostem hlavně evidenční podklad ve formě časové a základní věcné informace o záležitostech obrany státu, o nichž vláda jednala ve sboru. Doplnující ale nemálo významný charakter mají prameny soustředěné v Archivu Kanceláře prezidenta republiky (AKPR). Jedná se sice zpravidla o záznamy různých sdělení pro prezidenta republiky, ale vzhledem k pozici KPR se vždy jedná o sdělení významná. Pro tento pramenný okruh ale platí, že je nutné jej konfrontovat s ostatními zdroji, což ovšem platí také o ostatních částech pramenné základny.

Za specifickou součástí pramenné základny považuji fond Národní soud v Praze 1945–1947, který je uložen v NA. Národní soud vznikl jako mimořádný soudní orgán, ustavený v Praze po 2. světové válce k provedení retribuice proti osobám, jež byly podezřelé z kolaborace s nacisty. Zásadní význam má v tomto ohledu dokumentace Procesu Beran a spol. Při studiu těchto materiálů je nutno mít neustále na paměti, že se jedná o písemné doklady, spjaté s trestním stíháním a se soudním procesem vůči osobám, jež byly postaveny do mezních životních situací. Tato skutečnost se týká také svědků. V úvahu je nutno brát i specifika znaleckých posudků, stanoviska obhájců atd. Především výpovědi obžalovaných a svědků, uskutečněné při vyšetřování a v průběhu hlavního líčení reprezentují svého druhu unikátní soubor sdělení od relevantních osob, jež v době před Mnichovem a před 15. březnem 1939 působily v čs. vládách, na MNO, v Hlavním štábu, na Ministerstvu vnitra a na jemu podřízených státně-bezpečnostních úřadech. Výpovědi těchto osob v řadě případů doplňují či pokrývají alespoň částečně místa, pro něž se z různých důvodů nedochovaly primární písemnosti. Tímto způsobem do jisté míry nahrazují skutečnost, že tyto relevantní činitele již nelze z pochopitelných důvodů kontaktovat a vyslechnout jejich pamětnická svědectví.

Jako protipól k opatřením, jež Československo uskutečňovalo ve prospěch své obrany, jsem částečně využil i prameny, jež spravuje Bundesarchiv – Militärarchiv (BA–MA), Freiburg im Breisgau ve Spolkové republice Německo. Jejich obsáhlý soubor mi laskavě zapůjčil ke studiu Doc.PhDr. Zdeněk Radvanovský, CSc. z Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Využité materiály se týkají roku 1938 a reprezentují zejména zpravodajská zjištění německých vojenských orgánů o obranných opatřeních, učiněných na území Československé republiky. jejich přínos tkví v tom, že je lze využít jako korektiv pro stanovení míry odolnosti čs. obranného zpravodajského aparátu vůči aktivitám cizích výzvědných organizací.

Vedle primárních zdrojů mají v rámci informační základny komplementární charakter vydané prameny československého, německého, britského, francouzského a dříve sovětského původu. Jedná se o klasické edice Mnichov v dokumentech, Německý imperialismus proti ČSR (1918-1939), Protifašistický a národně osvobozenecý boj českého a slovenského lidu 1938–1945, Nové dokumenty k dějinám Mnichova, Dokumenty k historii mnichovského diktátu, Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů, Československá zahraniční politika v roce 1936, Československá zahraniční politika v roce 1938, Der Nürnberger Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher vom 14. November 1945–1. Oktober 1946 Documents on German Foreign Policy 1918–1945, Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945, Documents diplomatiques français 1932–1939 a Dokumenty vněšnej politiky SSSR. K těmto materiálově bohatým edicím je nutné se neustále vracet mimo jiné i z toho podstatného důvodu, že v důležitých částech reprodukují vojensko-strategická hlediska, zájmy a cíle vlád států, jež ovlivňovaly různým způsobem vývoj mezinárodní situace v období 30. let.

V práci byly většinou dílčím způsobem využity i paměti, deníky a dobová publicistika, eventuálně tisk, jež v souhrnu tvoří specifickou část pramenné základny. Jejich vypovídací hodnota je však celkově poměrně nízká. V souvislosti s tím je možné konkrétně jmenovat memoárová díla E. Beneše, který přes svou mimořádnou angažovanost ve věcech obrany státu nezanechal podstatnější svědectví o pozadí, rozhodování a realizaci konkrétních opatření pro zabezpečení obranyschopnosti Československé republiky.

Na tomto místě, po objasnění tématu a po rozboru pramenů a literatury, si dovoluji konstatovat, že se na základě svých dosud získaných zkušeností přihlašuji předloženou disertační práci k takovému směřování vojenské historie, jež respektuje všechny podstatné faktory, které oblast vojenství v minulosti utvářely a měly na něj mnohostranný vliv.

Na tomto místě považuji za vhodné poděkovat svému školiteli PhDr. Janu Gebhartovi, CSc. Můj dík dále patří pracovníkům knihovny Vojenského historického ústavu Praha a badatelen Vojenského ústředního archivu–Vojenského historického archivu Praha, Národního archivu Praha a Archivu Kanceláře prezidenta republiky.

ÚVOD

Československo prokázalo v exponované meziválečné střední Evropě výjimečnou schopnost. Od svého vzniku až do prvních pomnichovských týdnů a měsíců si dokázalo zachovat demokratické principy budování a správy státu. V sousedství militarizovaných zemí a daleko od západních spojenců a přátel, s nimiž jej pojilo smluvní politické spolenectví a společné politické vyznání, tedy parlamentní demokracie, se jednalo o něco vskutku mimořádného a výlučného. Jeho tvůrcům a budovatelům bylo, bohužel, dopřáno poměrně málo času a málo příhodných podmínek na to, aby se obecně přijatelným způsobem vyrovnali s mnoha citlivými záležitostmi v politické, ekonomické a národnostní oblasti, jež přinášela každodenní správa republiky, složené z nestejně rozvinutých celků.

Charakteristické bylo i z jiných hledisek. Vzдор vůči všemu, co souviselo s armádou a obecně s vojenstvím měl v Československu v prvních letech po 1. světové válce a ještě dlouho potom zvlášť velkou intenzitu. Jednalo se o směs pochopitelného odporu k válce, která byla ještě v živé paměti a znechucení z někdejšího tradičního rakousko-uherského militarismu. To vše nadlouho oslabovalo vědomí občanů o tom, že v budoucnu může nastat situace, ohrožující bezpečnost státu, na níž je třeba se soustavně připravovat. Dvacátá léta konejšila Evropu hospodářskou konjunkturou a důvěrou v aliance, od nichž si mnozí slibovali mír téměř na vždy. Není divu, že tyto okolnosti a zvláštní dobová atmosféra ovlivnila zásadním způsobem právní zakotvení branného systému Československé republiky. Branný zákon z 19. března 1920 ve své podstatě předpokládal postupné omezení její vojenské kapacity. Zákon stanovil, že standardní všeobecná branná povinnost bude uplatňována po přechodnou dobu. Po postupné redukci délky vojenské presenční služby ji měl v budoucnu nahradit miliční systém.¹ K důsledkům takového opatření se výstižně vyjádřil generál Eugène Mittelhausser, v pořadí druhý náčelník Hlavního štábu čs. armády a náčelník Francouzské vojenské mise v Československu. Ve zprávě z 28. ledna 1924 pro francouzské Ministerstvo války napsal, že miliční systém „...by při dnešním odporu národnostních menšin znamenal naprostou vojenskou bezmocnost.“²

Je pochopitelné, že za nastíněných podmínek se v Československu dlouho nemohla ujmout a rozvíjet se moderní idea, jež stavěla na zkušenostech z 1. světové války. Její podstata spočívala v poznání, že obrana státu nemůže být napříště jen věcí armád, ale že její

¹ Branný zákon publikován ve Sbírce zákonů a nařízení státu československého (SZNSČS), 1920, č. 193, s. 469–478.

² Francouzská vojenská mise v Československu (ed. Břach, R., Guelton, F.), Serie I, Svazek 2, B. Praha 2005, dokument č. 19, s. 145.

opravdu všestranná příprava je veřejným zájmem, jenž překračuje intence armády, a jenž se podstatným způsobem dotýká v mnoha směrech též civilního sektoru. Velmoci, tradiční i nástupnické státy buď již dlouho disponovaly anebo si velice brzy po svém vzniku dokázaly vytvořit a postupně zdokonalovat různě modifikované řídicí a koordinační struktury svých vlastních systémů obrany. Jedno měly společné. Byla to snaha o jednotnost příprav vojenských i nevojenských sil a prostředků, na nichž spočívala vitalita státu v podmínkách války. Příznačné bylo to, že se nejednalo jen o věc armád, ale souhrnně mnoha klíčových a strategicky významných oblastí státní správy.³

V Československu se tento trend prosazoval nesmírně těžce. Do konce 20. let se podařilo dosáhnout jen toho, že při Ministerstvu národní obrany (MNO) působil kompetenčně a vlivově slabě disponovaný Meziministerský sbor pro obranu státu (MSOS) s Generálním sekretariátem pro obranu státu (GSOS), jenž byl jeho pomocnou a výkonnou složkou. O dosahu jeho činnosti si lze učinit představu na základě faktu, že jeho usnesení a směrnice byly závazné pro ostatní resorty jen v tom případě, že s nimi další ministři souhlasili. MSOS se nemohl stát vládním koordinačním orgánem již z toho důvodu, že byl přidělen k MNO, a že mu předsedal ministr národní obrany.

Až léta 1932 a 1933 přinesla definitivní rozhodnutí a obrat v názorech nejvyšších politických kruhů i státoporné společnosti. K názorovým změnám došlo i v armádě, jejíž velení dlouho nechtělo připustit, aby se na záležitostech obrany státu podílel i civilní sektor. Impuls pocházel zvenčí a byl způsoben nejprve málo nadějným vývojem mezinárodní odzbrojovací konference v Ženevě. Od počátku roku 1933 začala spolupůsobit také perspektiva budoucího válečného ohrožení, jež narůstalo po vnitropolitických změnách v Německu. Na základě vládního usnesení z 6. října 1933 byla ustavena Nejvyšší rada obrany státu (NROS), již začal podléhat Meziministerský sbor obrany státu, který nadále plnil výkonnou a studijní úlohu. Oběma orgánům zůstal i napříště nápomocen Generální sekretariát obrany státu, jehož přidělení k Hlavnímu štábu čs. armády usnesení potvrdilo.⁴

NROS konečně začala reprezentovat onen tolik potřebný užší výbor členů vlády, který byl oprávněn řídit a koordinovat všeobecné obranné přípravy, uskutečňované na základě promyšlené a efektivní kooperace rozličných oborů státního aparátu. Z tohoto faktu je zřejmé,

³ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (dále jen VÚA–VHA), fond (f.) Meziministerský sbor pro obranu státu (dále jen MSOS), karton (k.) 2, složka (sl.) MSOS – 1928, I. komise (právní), spis Generálního sekretariátu pro obranu státu č.j. 1.027 dův. z 20. 2. 1928 – MSOS – I. komise – Přehledné tabulky organizace obrany státu v cizích státech k 1. lednu 1928.

⁴ Národní archiv Praha (dále jen NA), f. Předsednictvo ministerské rady (dále jen PMR), k. 629, inv. č. 2038, sign. 1.772/12–Rada pro obranu státu, intimát Předsednictva ministerské rady č.j. 5.090/1773/12/S–33 z 26. 10. 1933 – Zřízení Nejvyšší rady obrany státu; statut a jednací řád.

že se jednalo o vládní orgán, jenž měl v součinnosti s dalšími subjekty sehrát zásadní roli při snaze zabezpečit obranyschopnost Československa.

Cíl předložené disertační práce spočívá ve snaze odpovědět na otázky, týkající se nejprve vzniku NROS. Za cíl si klade v tomto ohledu identifikovat širší i přímo působící důvody, podněty a okolnosti jejího ustavení. S tím souvisí snaha vyložit podstatné momenty a průvodní jevy procesu jejího zakotvení v systému nejvyšší čs. exekutivy. Vzhledem k tomu, že se jedná o dosud nedotčené téma, není do nynějška vůbec objasněno, zda bylo rozhodnuto vytvářet a zdokonalovat systém řízení obrany státu až v reakci na ohrožení německým nacismem, jež se stalo aktuálním na počátku roku 1933, nebo zda šlo o reakci na podněty staršího data. Nalezení odpovědi na tuto otázku tvoří zásadní cíl této práce. Odpověď na ni je nutno hledat již z toho podstatného důvodu, zda příslušné orgány dokázaly zavčas reagovat na změny bezpečnostní situace státu, a pokud ano, s jakou hodnotou, intenzitou a efektem.

Další cíl spočívá ve snaze dosud nejpodrobněji objasnit podmínky práce NROS, kam patří stěžejní aspekty a momenty příprav jejích jednání, tedy motivační a příčinné faktory, jež měly vliv na charakter projednávaných témat. Sledovaný okruh podmínek, příčin a motivací zahrnuje vlivy a působnost celkové mezinárodní i vnitropolitické situace a vnějších i vnitřních bezpečnostních rizik, jež Československo ohrožovaly v období 30. let. Studium takového tématu vyžaduje neustále si klást otázku, proč se o konkrétní věci jednalo právě v daném momentě a co přesněji způsobilo, že se předkladatelé rozhodli prosazovat jistý návrh v konkrétní politické a vojensko-strategické konstelaci. Významný a zásadní faktor, jenž je v práci podrobně sledován, je iniciativní, doslova klíčová, úloha MNO a jeho složek, jež svými požadavky a návrhy zásadně ovlivňovaly dynamiku jednání a dynamiku plnění přijatých usnesení.⁵ Takto formulované otázky a cíle v práci pokrývají celé období práce NROS v letech 1934–1938.

Cílem je také vystihnout, nakolik bylo MNO úspěšné při realizaci svých požadavků prostřednictvím NROS. Záměr spočívá v neposlední řadě také v tom, aby byly identifikovány ty záležitosti obrany státu, při jejichž uskutečňování se projeví limity Nejvyšší rady obrany státu a jejích orgánů ve smyslu omezených možností a nástrojů pro vymáhání praktické realizace jejích usnesení. Speciálně v oblasti obrany státu hrál zásadní roli faktor času, jenž plynul od vzniku určitého návrhu přes usnesení v NROS, jeho schválení vládou a začátkem realizace. Nutno se proto ptát, zda NROS disponovala takovými kontrolními mechanismy,

⁵ Ministerstvo národní obrany je zde použito jako souhrnný pojem pro všechny složky vojenské správy, které svými návrhy a požadavky fakticky usměrňovaly činnost řídicího aparátu nejvyšší státní exekutivy na úseku obrany státu.

kteřé jí dovolovaly minimalizovat čas od usnesení do realizace. Aby bylo možné pokoušet se o proniknutí do této náročné problematiky, je nutné splnit základní předpoklad, jenž spočívá v podrobném podchycení usnesení NROS z let 1934–1938, jež dovoluje stav pramenné základny. Takový pokus elementárního charakteru dosud nebyl v naší historiografii podniknut. Prostřednictvím hledání odpovědí na uvedené otázky vede cesta k vystižení a pochopení místa a významu NROS i jejích orgánů pro obranyschopnost Československé republiky v období 30. let. Takto konstituovaný výzkumný záměr je v naší historiografii žádoucí a potřebný ze dvou důvodů.

První spočívá v tom, že dosud nebyl podniknut významnější pokus přistoupit uceleným způsobem k výzkumu práce vlastního centra obrany státu, jímž NROS a spolupracující subjekty nepochybně byly. Tento názor jejich význam nijak nepřeceňuje, neboť je vysloven s vědomím limitů činnosti NROS a kooperující složek, jež jsou v předložené práci doloženy. Druhý vyplývá z faktu, že by bylo vskutku nepřirozené a v podstatě i neudržitelné, aby naše historiografie disponovala spoustou místy snad až přespříliš detailních údajů pouze o armádě v tom nejužším smyslu. Přitom by nebyl k dispozici soubor poznatků o práci NROS, vlády a jejích orgánů, tedy středisek příprav k obraně státu.

Vzhledem k zformulovaným cílům je NROS a její orgány jádrem tématu. Z důvodu potřeby respektovat podmínky její činnosti, a přitom zachovat nezbytné vazby a souvislosti, je značná a zvláštní pozornost nutně a nevyhnutelně věnována rovněž aktivitám Hlavního štábu, případně dalších participujících složek MNO. Skutečnost, že předložená disertační práce respektuje úlohu Hlavního štábu je zdůvodněna tím, že tento úřad byl hlavním inspirátorem opatření v systému obrany státu a jeho náčelník tlumočil nejvyšší exekutivě nejzávažnější požadavky armády. Tento metodický přístup respektuje skutečnost, že náčelníkovi Hlavního štábu byla přiznána úloha usměřujícího činitele, jenž měl zásadní vliv na povahu práce NROS. Tato skutečnost je doložena klíčovými principy, jež vymezovaly jeho kompetence.

Rozkaz prezidenta republiky o kompetenci generálního inspektora a náčelníka hlavního štábu branné moci a o zřízení inspektorů zbraní uváděl, že „...*Náčelník hlavního štábu branné moci je v čele hlavního štábu branné moci, jenž je studijním, usměřujícím a výkonným orgánem ve všech zásadních otázkách, spjatých s přípravou státu a branné moci pro válku.*“ Další teze určovala, že „...*Náčelník hlavního štábu branné moci má především za úkol uplatňovati vliv na přípravy státu pro válku a na brannou výchovu národa; býti ve styku s příslušnými orgány státní správy ve všech věcech, pokud jde o potřeby branné moci k její pohotovosti.*“ Nejdůležitější teze, jež dokládá zásadní potenciál vlivu náčelníka Hlavního

štábu zněla následujícím způsobem. Stanovila, že náčelník Hlavního štábu „*Dává generálnímu sekretariátu obrany státu směrnice stran celostátních příprav pro obranu státu, projednávaných v meziministerském sboru obrany státu a v Nejvyšší radě obrany státu.*“⁶

V intencích MNO je vhodné sledovat také poměr ministra národní obrany k Hlavnímu štábu. Nabízí se zde totiž důležitá otázka, zda byl ministr národní obrany v období 30. let určujícím činitelem při tvorbě systému obrany státu, nebo zda se jako politický ústavní činitel spoléhal na odborné kapacity Hlavního štábu. Předložené poznatky též přispívají k poznání iniciativ prezidenta republiky, jenž se v osobě dr. Edvarda Beneše opakovaně projevil jako činitel, jenž měl rozhodující vliv na realizaci mimořádně důležitých opatření v armádě i v civilní sféře obrany státu.

Předložená disertační práce operuje na mnoha místech s pojmem *obrana státu*. Jeho definici uvádí Zákon č. 131/1936 Sb. o obraně státu v § 1 takto: „*Obranou státu se rozumějí veškerá opatření, ať vojenská nebo jiná (čítaje v to zejména i záměrné využití hospodářských a jiných sil obyvatelstva), která mají za účel čelit jakémukoliv ohrožení státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, ústavní jednotnosti, demokraticko-republikánské formy a bezpečnosti Československé republiky nebo útoku na ně.*“⁷

Vzhledem k tomu, že obrana státu zahrnovala podle citované definice i jiná než vojenská opatření, je nemalá část předložené disertační práce zaměřena také na činnosti, při nichž výrazně participoval civilní sektor. Její zvláštní cíle v této oblasti spočívají v poznání úrovně ochrany obyvatelstva proti leteckým útokům, jež byla dosažena do záříjové krize v roce 1938. Tato problematika je až na stručné výklady Zákona č. 82/1935 Sb. o ochraně a obraně proti leteckým útokům naší historiografií nedotčena, přestože se jedná o mimořádně závažné téma, přes nějž vede důležitá cesta k poznání úrovně celkové připravenosti Československa čelit v roce 1938 vnější agresi.

Další cíl v této oblasti spočívá v poznání charakteru spolupráce vojenských a civilních vědeckých kapacit, jež se začala od poloviny 30. let rozvíjet na platformě Vojenského ústavu vědeckého (VÚV). Tato pozoruhodná instituce představovala v letech 1936–1938 nejširší vědecko-výzkumnou základnu pro řešení otázek, jež přinášela tvorba systému obrany státu. Ani tomuto tématu se dosavadní historiografie nevěnovala, i když jeho význam je nezpochybnitelný a jeho poznávání má obecně-kulturní přínos.

⁶ Věcný věstník MNO, 1936, článek 422/36, *Rozkaz prezidenta republiky o kompetenci generálního inspektora a náčelníka hlavního štábu branné moci a o zřízení inspektorů zbraní z 22. 12. 1936* (rozkaz nabyl účinnosti 1. 1. 1937), Článek III, odstavec 1., 15.

⁷ Text Zákona o obraně státu viz SZNSČS, 1936, č. 131, s. 479–541.

Třetí cíl v tohoto okruhu souvisí s poznáním vybraných a zároveň mimořádně závažných aspektů vztahů mezi MNO a Ministerstvem vnitra, jež tvořilo nejen pilíř správy státu, ale též odpovídalo za ochranu jeho vnitřní bezpečnosti. Vztahy obou resortů jsou v předložené disertační práci sledovány na pozadí spletitého procesu, jenž po celá 30. léta směřoval k integraci obranné zpravodajské činnosti, o jejíž ovládnutí usilovala obě ministerstva ze subjektivně zdůvodňovaných příčin. Cíl u tohoto tématu spočívá v rozkrytí motivačních stránek obou aktérů a v analýze tohoto procesu, jenž opět tvoří téma, které dosavadní výzkum přes jeho závažnost ponechával stranou. Všechna tři uvedená dílčí témata mají společného jmenovatele v podobě souvislostí jejich náplně s prací NROS, která do těchto oblastí zasahovala a podstatným způsobem je ovlivňovala. V případě VÚV se jednalo o to, že tato instituce začala působit jako odborné studijní zázemí pro tvůrce obrany státu.

Na tomto místě je nutné se pozastavit u názvu předložené práce a vysvětlit, proč byl zvolen ve znění *S cílem jednotného usměrnění všech sil. Činnost vlády a Nejvyšší rady obrany státu v letech 1932–1939*. Úvodní motto navozuje hlavní cíl tvorby systému obrany státu, jenž vskutku předpokládá soustředění všech sil a kapacit státu ve prospěch jeho úspěšné obrany proti jakémukoliv ohrožení. Začlenění pojmu vláda do názvu je zdůvodněno tím, že NROS by nemohla v názvu stát samostatně, protože tvořila užší výbor vlády.

Formulace názvu tak odráží aspekt odpovědnosti za přípravu obrany státu. Zákon č. 131/1936 Sb. o obraně státu v § 4 ukládal odpovědnost za včasnou a účelnou přípravu a zabezpečení obrany státu v míru i ve válce vládě. Zásadní pokrok oproti stavu z let 1918–1936 spočíval v tom, že podle zmíněné právní normy nebyly přípravy úzce resortní záležitostí Ministerstva národní obrany a ústavního činitele, jenž stál v jeho čele, ale reprezentovaly věc celé vlády. Její vztah k NROS byl dán tím, že vláda řešila všechny věci, o nichž podle ústavy jednala ve sboru. Toto se týkalo záležitostí obecné politické povahy, návrhů zákonů, vládních nařízení apod. NROS se mohla v souvislosti s nimi usnášet jen na příslušném návrhu, který předkládala vládě. V ostatních věcech byla její usnesení závazná pro ty členy vlády, jejichž oboru se týkala.

Vztah prezidenta k NROS byl dán jeho postavením hlavy státu a funkcí vrchního velitele branné moci. Prezident měl právo jmenovat a odvolávat členy NROS na návrh předsedy vlády. Dále měl právo svolávat NROS, být přítomen jejímu jednání, předsedat jí a žádat od ní zprávu o kterékoli věci, jež náležela do její působnosti. NROS běžně předsedal předseda vlády. Zastoupení resortů a počet jejích členů nebyl ze zákona stanoven. V případě

rovnosti hlasů při hlasování rozhodoval hlas předsedy vlády, eventuálně prezidenta republiky, pokud předsedal.⁸

Na podkladě předcházejícího výkladu o zaměření a cílech je vhodné konstatovat, že i když předložená práce nese název ve znění, jež bylo právě zdůvodněno, je její tématický záběr z objasněných a relevantních důvodů širší.

Vrcholové řízení obrany státu v období 30. let nikdy nepatřilo k prioritám naší historiografie. Dané téma totiž úzce souvisí s širší a komplexní problematikou vztahů politiky a armády, a ani ona se netěšila a netěší soustavnému výzkumnému a zpracovatelskému zájmu. V české historiografii proto ani nemohou vznikat a rozvíjet se vhodné metodické přístupy a diskuse, jež by odhalovaly další témata uvnitř vytčené problematiky a napomáhaly by při formulaci podstatných otázek.

Dosavadní historiografická produkce neposkytuje ani elementární údaje o práci řídicího systému obrany státu z období před Mnichovem. Není známo, kdo vlastně v NROS zasedal a kolik uskutečnila schůzí. Až na některé podstatné výjimky není v úplnosti objasněno, co projednávala a s jakým výsledkem, jaké byly její vztahy zejména s MNO, Hlavním štábem, prezidentem a dalšími subjekty. V extrémních případech dokonce ani práce, jež se zaměřují na osobnosti, které v NROS zasedaly, neobsahují byť jedinou zmínku o tom, že se někdejší ústavní činitel spolupodílel několik let na tvorbě systému obrany státu. Na tento fakt bude ještě poukázáno v dalších částech rozboru literatury.

Několik málo vybraných údajů o činnosti NROS z let 1936–1937 se poprvé objevilo v práci Václava Krále z roku 1953.⁹ Toto dílo ale nevznikalo se záměrem kriticky poznávat, ale jako prostředek ideologické indoktrinace čtenářů, kterým byla složitá problematika 30. let podána ve formě ostře tendenčních a očeňujících útoků na oba meziválečné prezidenty. Králův přístup vykazuje rysy dezinformací, které vytvářel za pomoci reálných a pramenně doložitelných skutečností, mnohdy faktů, vytržených z patřičných souvislostí a naprosto neudržitelné interpretace rozhodnutí politického vedení čs. státu a vojenského velení. Několik elementárních faktů o NROS a jejím Generálním sekretariátu zmínil v polovině 60. let Rudolf Sander v materiálu *Přehled vývoje československé vojenské správy v letech 1918–1939*. Jednalo se však jen o ryze teoretický nástin organizačního charakteru bez zmínky o praktických výstupech z práce těchto orgánů.¹⁰

⁸ §§ 10, 11 Zákona o obraně státu, viz SZNSČS, 1936, č. 131.

⁹ KRÁL, V.: *O Masarykově a Benešově kontrarevoluční protisovětské politice*. Praha 1953.

¹⁰ SANDER, R.: *Přehled vývoje československé vojenské správy v letech 1918–1939*. Historie a vojenství (HaV), 1965, č. 3, s. 383–385.

Až po dvaceti letech od vydání Královy práce vzniklo seriózně koncipované dílo Zdeňka Šína *Historiografie obranné funkce čs. státu v právním řádu v letech 1918–1938*.¹¹ Jedná se o fundovaně zpracovanou právně-historickou studii, jež zkoumá čs. právní řád z hlediska jeho norem, týkajících se armády a obrany státu. Její přínos a trvalá hodnota spočívá v tom, že poskytuje kompletní orientaci v této oblasti. Je použitelná dodnes a nebyla dosud překonána. Zahrnuje též obsáhlý výklad Zákona č. 131/1936 Sb. o obraně státu, přičemž uvádí podstatné skutečnosti o NROS, jež jsou ale podány z ryze teoretického právního hlediska bez postižení skutečné praxe.

Později vzniklé práce problematiku výrazněji nerozvinuly. Některé údaje vojensko-ekonomického charakteru o činnosti NROS z let 1936–1938 stručně zmínil František Nesvadba ve studii *K problematice bojeschopnosti čs. armády a obranyschopnosti ČSR v roce 1938* z roku 1980.¹² Tento malý soubor informací později opět publikoval v práci *Proč nezahřměla děla* z roku 1986 a nijak jej nedoplnil dalším výzkumem.¹³ Charakteristické je, že v obou případech vycházel pouze z jediného archivního dokumentu. Žádoucí obohacení problematiky nepřinesly ani kolektivně zpracované *Vojenské dějiny Československa*, III. díl z roku 1987.¹⁴ Jejich autoři se ve stručných pasážích omezili pouze na základní souhrn ustanovení o NROS, převzatých ze Zákona č. 131/1936 Sb. o obraně státu. Skutečná praktická stránka práce NROS opět zůstala nezmapována. Stejným způsobem postupoval Sylvestr Chrastil ve stručném přehledu *K problému řízení a kontroly armády v období 1. československé republiky v letech 1918–1938*, jenž byl publikován v roce 2002.¹⁵ Také tento autor zůstal u pouhé reprodukce ustanovení o NROS ze Zákona č. 131/1936 Sb. o obraně státu.

Dosud nejrozsáhlejší přínos pro problematiku vojensko-politických vztahů v období 30. let vytvořil Pavel Šrámek svou disertační prací *Vztahy mezi velením armády a vedením státu v Československu roku 1938*, jež je sice zaměřena především na kritický rok 1938, ale nabízí i řadu cenných retrospektivních pohledů na předcházející léta.¹⁶ Ve vztahu k činnosti NROS a jejích orgánů jeho poznatky odpovídají standardu z období 80. let, protože v tomto

¹¹ ŠÍN, Z.: *Historiografie obranné funkce čs. státu v právním řádu v letech 1918–1938*. In: Sešity příspěvků k sociálně politické a historické problematice vojenství a armády, roč. 2, 1973, č. 6.

¹² NESVADBA, F.: *K problematice bojeschopnosti čs. armády a obranyschopnosti ČSR v roce 1938*. In: Studie k československým vojenským dějinám. Praha 1980, s. 30–31.

¹³ Týž: *Proč nezahřměla děla*. Praha 1986, s. 114–118.

¹⁴ *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987.

¹⁵ CHRASTIL, S.: *K problému řízení a kontroly armády v období 1. československé republiky v letech 1918–1938*. In: Armáda a společnost (Historické aspekty). Brno 2002, s. 31–33.

¹⁶ ŠRÁMEK, P.: *Vztahy mezi velením armády a vedením státu v Československu roku 1938* (Doktorská disertační práce). Praha, Fakulta sociálních věd Institut mezinárodních studií Univerzita Karlova v Praze, 2002.

ohledu vycházel z omezené pramenné základny. Jeho práce je pozoruhodná tím, že kriticky využívá kromě dokumentů oficiální vojenské a civilní provenience i řadu pamětnických vzpomínkových prací vysoce funkčně postavených příslušníků čs. armády a zčásti i politických osobností. Tento druh pramene ovšem neskýtá takovou vypovídací hodnotu, jakou by bylo možné od něj očekávat. Vzpomínková zpracování se jeví zpravidla jako neurčitá i příliš obecná a je nutné je důsledně konfrontovat s původními písemnostmi. P. Šrámek v tomto díle zhodnotil i své předcházející analytické studie, z nichž část věnoval tématu své disertační práce. Shromáždil takto první hodnotné, pozoruhodné a užitečné poznatky o vztazích vojenského velení a politických kruhů. Jako první stručně konstatoval základní momenty podílu prezidenta republiky dr. Edvarda Beneše na výstavbě čs. armády, byť tak učinil formou základního informativního přehledu, z něhož je možné vycházet a na němž je možné stavět další výzkum této problematiky.¹⁷

Velice cenný příspěvek vytvořil Jan Pavel, jenž v roce 2004 zveřejnil přínosnou studii *Financování československé armády v letech 1934 až 1939*, jež sice není primárně zaměřena na činnost NROS a jejích orgánů, ale relevantním způsobem se dotýká jejich výstupů v oblasti vojensko-ekonomické problematiky.¹⁸ Svá zjištění interpretuje z pozice ekonoma, což je velmi důležité pro orientaci dalších badatelů v oblasti specifické problematiky financování armády. Nutno ale vzít v úvahu, že do části svých kalkulací zahrnul finanční částky, jež sice Hlavní štáb začlenil do návrhů na výzbrojní program, který měl být realizován v letech 1939–1942, ale NROS nakonec nebyly předloženy. J. Pavel je ovšem považuje za schválené, což samozřejmě nemohlo zůstat bez vlivu na jeho ekonomické výklady a závěry.

Posledně zmíněnou studií je vyčerpán rozbor odborných textů, které se přímo vážou k jádru tématu předložené disertační práce. K poznání dané problematiky jsem přispěl následujícími texty, v nichž zhodnotil svůj dosavadní výzkum. Jedná se o studie *František Machník (1886–1967), spoluvůrce systému obrany Československé republiky*¹⁹, *Nejvyšší rada obrany státu a československý zbrojní průmysl v letech 1936–1938*²⁰, *Pokusy o integraci československého obranného zpravodajství z let 1929–1938 a příčiny jejich nezdaru*²¹. Na

¹⁷ Viz zejména ŠRÁMEK, P.: *Personální změny ve velení československé armády v roce 1933*. In: O dějinách a politice – Janu Křenovi k sedmdesátinám, Ústí nad Labem 2001, s. 25–35. ŠRÁMEK, P.: *Podíl Edvarda Beneše na výstavbě československé armády ve třicátých letech*. Dějiny a současnost, 2000, č. 4, s. 31–34. ŠRÁMEK, P. a kol.: *Když zemřít, tak čestně. Československá armáda v září 1938*. Brno 1998.

¹⁸ PAVEL, J.: *Financování československé armády v letech 1934 až 1939*. HaV, 2004, č. 1, s. 4–21.

¹⁹ STRAKA, K.: *František Machník (1886–1967), spoluvůrce systému obrany Československé republiky*. In: Semper Idem. Jirímu Tůmovi k pětasedmdesátinám. Ústí nad Labem 2003, s. 83–101.

²⁰ Týž: *Nejvyšší rada obrany státu a československý zbrojní průmysl v letech 1936–1938*. HaV, 2006, č. 2, s. 4–24.

²¹ Týž: *Pokusy o integraci československého obranného zpravodajství z let 1929–1938 a příčiny jejich nezdaru*. HaV, 2006, č. 4. Dokončení se připravuje k publikování v HaV, 2007, č. 1.

základě mého výzkumu vznikla dále monografie *Souvislosti vědy a výzkumu s obranou Československé republiky. Vojenský ústav vědecký v letech 1936–1938*²², jež nahlíží na vědeckou kooperaci armády s civilním sektorem jako na studijně-analytické zázemí práce NROS i dalších vládních a ústředních orgánů v oblasti obrany státu. Můj dosud nejrozsáhlejší publikační počín reprezentuje kniha *Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932–1939*²³, jež dosud nejpodrobněji v naší historiografii zkoumá tvorbu obrany státu z hlediska vrcholových vládních a vojenských struktur.

Na tomto místě je vhodné vyhodnotit i literaturu, jež se sice přímo a úzce neváže ke sledovanému tématu, ale vytváří širší informační bázi a kontext pro podrobnější výzkum. Podstatnější poznatky o vojensko-politických vztazích a zvláště o vrcholovém řízení obrany státu nepřinášejí obsáhlé syntetizující práce, zasvěcené dějinám Československé republiky v letech 1918–1939, jež byly vydány v nedávné době. Toto konstatování se týká publikace Antonína Klimka *Velké dějiny zemí Koruny české. XIV. svazek (1929–1938)*²⁴ a prací Zdeňka Kárníka *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl druhý Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)* a *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl třetí. O přežití a o život (1936–1938)*.²⁵

V případě Klimkovy syntézy se zkoumaná problematika objevuje v textu v útržkovité podobě. Pokud jsou záležitosti obrany státu zmiňovány, týkají se sdělené poznatky výběrově pouze armády a jen některých jejích aktivit v roce 1938. Podstatný přínos pro poznávání vojensko-politických vztahů kolem poloviny 30. let nevytvářejí ani jiné obsáhlé Klimkovy práce, zasvěcené dosud nejobsáhleji vnitropolitickému vývoji v letech 1918–1935.²⁶ Z. Kárník sice věnoval armádě a obraně státu ucelený prostor, ale učinil tak značně nesystematickým způsobem, bez rozlišování podstatných a méně důležitých aspektů problematiky. V souvislosti s jeho texty je nutné poznamenat, že jsou zaměřeny populárně-naučným způsobem, což předpokládá, že je jejich čtenáři budou využívat jako vstupní informační prostor do problematiky. S ohledem na pasáže, týkající se vojensko-strategických souvislostí a vrcholového řízení obrany státu, se však jedná o základ značně matoucí. Odborník se v něm na podkladě své erudice zorientuje, ale čtenář, jenž se chce poučit, si

²² Týž: *Souvislosti vědy a výzkumu s obranou Československé republiky. Vojenský ústav vědecký v letech 1936–1938*. Praha 2006.

²³ Týž: *Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932–1939*. Praha 2007.

²⁴ KLIMEK, A.: *Velké dějiny zemí Koruny české. XIV. svazek (1929–1938)*. Praha 2002.

²⁵ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl druhý Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*. Praha 2002 a týž, *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl třetí O přežití a o život (1936–1938)*. Praha 2003.

²⁶ KLIMEK, A.: *Boj o Hrad*, I. díl. Praha 1996. Týž: *Boj o Hrad*, II. díl. Praha 1998.

z četby a studia těchto textů odnese pouze značně zdeformovaný obraz problematiky, jež vyžaduje pozorný, vyvážený a pečlivý autorský přístup.

První fázi budování moderního čs. systému obrany státu v letech 1932–1935 pokrývá i obsažné dílo Jiřího Kovtuna *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935*.²⁷ Bohužel, ani on, třebaže vytvořil hodnotný a pozoruhodný příspěvek k poznání dějin meziválečného Československa, nezahrnul do své práce vznik uceleného systému řízení obrany státu. Z hlediska širšího kontextu je tato práce ale cenná pohledem na problematiku snah o odzbrojení z přelomu 20. a 30. let, jež v není prostředí české, resp. československé, historiografie vůbec frekventovaná. Do nedávné doby byly v tomto ohledu k dispozici pouze texty Valeriána Bystrického a Ladislava Deáka. K tomu je nutno poznamenat, že se problematika odzbrojení a podílu čs. zahraniční politiky a názorů vojenského velení v naší historiografii systematicky nesleduje.²⁸ Pro zahraničně-politický kontext problematiky, jež zkoumá tato disertační práce mají největší význam práce Roberta Kvačka, Bořivoje Čelovského a Jindřicha Dejmka.²⁹ Třebaže se přímo neorientují na vytýčené téma poskytují mnoho cenných a jinak nenahraditelných poznatků. Jejich přednost spočívá v tom, že situují Československou republiku 30. let do geopolitických vztahů Evropy v potřebných a podstatných vazbách a souvislostech. Vedle toho upozorňují na klíčové momenty vojensko-politické spolupráce se spojenci. V souvislosti s prací J. Dejmka *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936–1938* je vhodné poznamenat, že tato práce, i když se zabývá působením ministra zahraničních věcí z let 1936–1938, nezmiňuje ani na jednom místě skutečnost, že se K. Krofta po dobu necelých tří účastnil jednání NROS. Totéž se týká další obsáhlé práce téhož autora *Edvard Beneš Politická biografie českého demokrata Část první Revolucionář a diplomat*.³⁰ Ani v ní nezaznělo, že dr. Edvard Beneš ještě jako ministr zahraničních věcí zasedal v NROS v letech 1934–1935. Vzhledem ke svému tématu se předložená disertační práce musí nutně opírat také o literaturu

²⁷ KOVTUN, J.: *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935*. Praha 2006.

²⁸ BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: *Európa na prelome. Diplomatické a politické vzťahy v rokoch 1932–1933*. Bratislava 1973. BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: *Problém odzbrojenia v rokoch 1932–1933*. Slovanské štúdie XV, 1973, s. 79–119.

²⁹ Konkrétně je nutno zmínit především tyto knižní tituly KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937*. Praha 1966. TÝŽ: *Historie jednoho roku*. Praha 1976. TÝŽ: *Obtížné spojenectví. Politicko-diplomatické vztahy mezi Československem a Francií 1937–1938*. Praha 1988. TÝŽ: *Poslední den*. Praha 1989. KVAČEK, R. – CHALUPA, A. – HEYDUK, M.: *Československý rok 1938*. Praha 1988. DEJMEK, J.: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936–1938*. Praha 1998. ČELOVSKÝ, B.: *Mnichovská dohoda 1938*. Ostrava 1999. DEJMEK, J.: *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918–1938)*. Praha 2003. TÝŽ: *Edvard Beneš Politická biografie českého demokrata Část první Revolucionář a diplomat (1884–1935)*. Praha 2006.

³⁰ DEJMEK, J.: *Edvard Beneš Politická biografie českého demokrata Část první Revolucionář a diplomat (1884–1935)*. Praha 2006.

vojensko-historického zaměření. Pro ni je ovšem charakteristické značné tématické omezení a uzavřenost v určitém tématickém okruhu. Práce z této oblasti prakticky nepřekonávají pohledy na armádu v užším smyslu. Důvod spočívá v tom, že akcentují poněkud jednostranně vývoj organizačních struktur, personálie ve smyslu mapování osudů generality a důstojnického sboru. Zpravidla se soustřeďují jen na několik vybraných aspektů vojensko-technického charakteru (opevňování, letecká a obrněná technika, různé typy zbraní a dalšího vojenského materiálu). Tato část historiografické produkce je charakteristická pomíjením vazeb k nejvyšší exekutivě a dalších podstatných vojensko-politických souvislostí, které se místy stávají příčinou problematických interpretací, jež se týkají zejména vojenské situace Československa. Do zmíněného okruhu, jenž dosáhl svého vrcholu v 80. a 90. letech, náležejí především texty Jana Angera, Jiřího Fidlera, Vladimíra Franceva, Oty Holuba, Miloslava Johna, Vladimíra Karlického, Pavla Minaříka, Františka Nesvadby, Pavla Pecha, Rudolfa Sandera, Eduarda Stehlíka a Pavla Šrámka. Konkrétní tituly jsou okomentovány v poznámkovém aparátu a souhrnný výčet použitých děl obsahuje část B. Literatura v Seznamu pramenů a literatury. Jejich práce jsou uvedeny v Seznamu použitých pramenů a literatury. Až na nepatrné výjimky se neuskutečňuje velice potřebný výzkum vztahů se spojenci v oblasti vojenské spolupráce. Spolehlivě nejsou dosud objasněny aspekty této problematiky zejména ve smyslu vojensko-strategického plánování, příprav na společnou koaliční bojovou činnost, výměny zpravodajských informací atd. Z těchto stanovisek vysvítá, že pokud se týče české historiografie, zaměřené na vojenské aspekty meziválečného období a zvláště na 30. léta, projevuje se v ní metodická stagnace a výběr témat v rámci omezeného věcného rámce. Při volbě témat rozhoduje zpravidla nikoliv princip závažnosti a důležitosti témat, ale jejich vnějšková přitažlivost, míra náročnosti zpracování a v neposlední řadě také komerční uplatnitelnost publikovaného titulu na knižním trhu. Celkově se dá říci, že se od počátku 90. let projevuje v této oblasti útek od podstatných a větších témat, která vyžadují dlouhodobější soustředěný výzkumný zájem a snahu o syntézu vojenských a politických hledisek. Za tohoto stavu badatelských a autorských priorit nevzniká ani příhodná atmosféra pro zdokonalování vojenské historie jako specifické oblasti historické vědy.³¹

V tomto rozboru nelze opomenout zahraniční historiografickou produkci, která tvoří podstatnou část informační základny této práce. Zahraniční odborná literatura tvoří ucelený

³¹ V českém prostředí na tyto aspekty upozornil I. Šedivý diskusním příspěvkem *Branou válečné historie na kolbiště ostatních věd vojenských?* HaV, 1998, č. 5, s. 124–136. Dobrý inspirační zdroj poskytuje snaha o zdokonalování vojenské historie v prostředí německé vojenské historie. Viz obsáhlý sborník teoretických prací, do něhož přispěli přední němečtí vojenští historikové, *Was ist Militärgeschichte?* (ed. Kühne, T. – Ziemann, B.). Paderborn 2000.

okruh, o němž je nutno pojednat zvláště, protože jeho součásti vznikaly do roku 1989 za diametrálně odlišných podmínek než produkce česká, respektive československá. V průběhu přípravy této disertační práce jsem si stanovil úkol podrobně prozkoumat relevantní zahraniční publikované výstupy, v nichž by se mohla objevit bohemika, která by byla z hlediska zaměření práce užitečná a inspirativní jak po stránce věcné hodnoty poznatků, tak i v metodickém smyslu. Tímto způsobem byla nashromážděna literatura britského, kanadského, severoamerického, německého a francouzského původu a méně již polské a ruské provenience. Předpokládaný přínos tohoto okruhu informační základny se postupně potvrdil především z toho důvodu, že drtivou většinu těchto prací tvoří díla, knižní publikace i sborníkové a časopisecké studie, jež jsou zpracována na vysoké odborné úrovni. Toto konstatování se týká nejen širě pramenné základny, ale i způsobu interpretací a smyslu pro objektivitu, jenž dosahuje zejména u publikací z britského prostředí velice vysoké úrovně.

Studiem těchto zdrojů lze proniknout k významným poznatkům, jež mají zásadní význam pro pochopení pozice Československa na vojensko-strategické mapě Evropy 30. let. Český historik získává tímto způsobem unikátní možnost zprostředkovaně hledět na Československo té doby očima vlád a generálních štábů tehdejších spojenců, spřátelených zemí i nepřátel. Zásadní poznatky byly tímto způsobem získány o vojensko-politických a vojensko-strategických prioritách Francie, jež téměř po celé meziválečné období zaujímala místo hlavního čs. politického spojence. V tomto smyslu se projevila zajisté pozoruhodná skutečnost, že francouzské vojenské doktríně a strategii, jež tvořila inspirační zdroj pro zásady čs. vojenského umění, se soustavněji a dlouhodobě věnuje britská, kanadská a severoamerická historiografie spíše než vlastní historiografie francouzská. Dosud byla většina obecně uznávaných prací na tato témata publikována autory z Velké Británie, Kanady a Spojených států amerických.

Společným rysem jejich autorů je ta podstatná skutečnost, že hodnotu Československa jako komponentu francouzského aliančního systému nijak nepřehlížejí, správně jej situují, uznávají jeho hodnotu a prokazují tak smysl pro jeho nelehkou pozici. Zvláštní důraz je nutné položit na skutečnost, že bez této části informační základny by nebylo vůbec možné zaznamenat některé významné události zejména z oblasti vojenské spojenecké spolupráce Československa s Francií. Důvod tkví v tom, že zatímco se ve Francii dochovaly relevantní záznamy o těchto kontaktech, záznamy čs. provenience buď vůbec nevznikly, nebo se z různých důvodů nedochovaly. Studium uvedených zdrojů mě přímo vybízelo a inspirovalo ke kladení otázek a k hledání možných analogií mezi Francií a Československem, jejichž systémy obrany státu si byly podobné již z toho základního důvodu, že systém

československý čerpal rozsáhle z francouzských zkušeností. O této části informační základny individuálně referuji formou hodnotících a doplňujících komentářů v poznámkovém aparátu a souhrnný přehled podávám v rámci části B. Literatura v Seznamu pramenů a literatury.

Nejdůležitější část informační báze předložené disertační práce tvoří původní prameny úřední provenience. Jádra tématu, jež bylo vpředu vytýčeno, se týká dochovaná písemná dokumentace vrcholových orgánů nejvyšší exekutivy Československé republiky z let 1932–1938, kterou v současné době spravuje Vojenský historický archiv – Vojenský ústřední archiv Praha (VÚA–VHA), Národní archiv Praha (NA) a Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR). Vypovídací potenciál materiálů, jež uvedené instituce archivují, plyne ze skutečnosti, že jsou to v převážné míře písemné pozůstatky činnosti ústředních státních institucí, jež jako celek, anebo prostřednictvím svých součástí, spoluvytvářely v letech 1932–1938 řídicí a koordinační systém obrany státu.

Nutno konstatovat, že tento pramenný okruh charakterizuje značná torzovitost v jeho nejpodstatnějších součástech a velký rozptyl relevantních písemností do fondů orgánů a institucí, jež byly věcně a organizačně různě vzdáleny od rozhodujících míst. V první řadě je nutné zdůraznit, že badatel, jenž se rozhodne pátrat po písemnostech subjektů, které byly z hlediska vývoje systému obrany státu určující, je postaven před skutečnost, že nemá k dispozici úplné a systematicky utříděné archivní fondy těch nejdůležitějších orgánů, jimiž byla Nejvyšší rada obrany státu, její Generální sekretariát obrany státu a Meziministerský sbor obrany státu. NROS sama o sobě ani samostatný soubor písemností neudržovala, neboť o její dokumentaci a o agendu MSOS pečoval v rámci svého pomocného poslání Generální sekretariát obrany státu, přidělený k Hlavnímu štábu.

Vzhledem k osudu, jaký stihl nejdůležitější písemnosti a materiály složek MNO z let 1918–1939, se dokumentace Generálního sekretariátu obrany státu ve formě uceleného a samostatného archivního fondu či sbírky nedochovala. Tato skutečnost byla způsobena tím, že většina složek vojenské správy likvidovala klíčovou písemnou dokumentaci v několika vlnách. K první došlo v průběhu květnových mimořádných vojenských opatření, další se uskutečnila v době branné pohotovosti a mobilizace v září 1938 a třetí, z hlediska následků nejzávažnější, byla zahájena krátce před začátkem okupace českých zemí německými nacisty 15. března 1939. Ztráty zbylých důležitých písemností během okupace a v poválečném období nelze také vyloučit. Následek těchto skartačních vln spočívá v tom, že ve VÚA–VHA není k dispozici ucelený a odborně zpracovaný fond Generálního sekretariátu obrany státu. Je to skutečnost o to závažnější, že se GSOS zásadním způsobem lišil od ostatních složek

Hlavního štábu z toho důvodu, že byl zřízen a do Hlavního štábu začleněn nikoliv pouze na základě interních rozhodnutí MNO, ale podle Zákona č. 131/1936 Sb. o obraně státu.

Několikerá likvidace písemností ale vůbec neznamená, že by materiály GSOS byly ztraceny v úplnosti a beze zbytku. Jde o to, že v rámci Hlavního štábu a vůbec na celém MNO bylo po roce 1933 zásadním způsobem prohloubeno sdílení informací mezi těmi složkami, jež musely být vzhledem ke svým úkolům obeznámeny s vývojem konkrétních záležitostí. S tím souvisela i nutná kooperace uvnitř úřadu, samozřejmě v limitech, daných utajením. Tím je objasněna skutečnost, že důležité písemnosti, které zanikly u původce, v tomto případě u GSOS, se v řadě případů vlivem nedůsledné likvidace zachovaly u jiných oddělení Hlavního štábu, případně u dalších důležitých složek MNO.

Nutno dodat podstatný fakt, že se tato skutečnost netýká jen osudů původních písemností v rámci MNO. Výměna informací a jejich sdílení probíhalo při plnění služebních úkolů i mezi GSOS, Hlavním štábem, dalšími složkami MNO na jedné straně a orgány nejvyšší státní exekutivy i dalšími centrálními institucemi na straně druhé. Dokumenty GSOS díky tomu postupovaly po služební linii až na Předsednictvo ministerské rady (PMR), do Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu (NÚKÚ), i na Ministerstvo vnitra, kam se z informačních a kontrolních důvodů dostávaly i mimořádně důležité materiály Hlavního štábu a dalších složek MNO. V heuristické fázi přípravy této disertační práce jsem z uvedených důvodů musel podniknout doslova výzkumné pátrání a pečlivě sledovat cesty klíčových dokumentů v naznačeném systému. V souvislosti s tím je nutno podotknout, že badatel, jenž sleduje podobné věci, postupně zjišťuje, že k méně závažným problémům se dochovala řada pramenů, kdežto ke skutečnostem nejvyššího významu je nutné relevantní pramennou základnu složitě opatřovat za pomoci neobvyklých postupů a metod.

Díky takto promyšlenému a vypracovanému výzkumnému postupu jsem vyhodnotil jako mimořádně přínosný zdroj poznatků fond Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu, jenž je uložen v Národním archivu Praha (NA). V jeho zvláštní části, označené Spisy rezervátní tajné, se dochovaly písemnosti různých orgánů MNO, jimiž tento úřad zdůvodňoval a průběžně objasňoval své návrhy, požadavky a realizaci opatření různého zaměření. Podstatné je, že jsou mezi nimi zastoupeny písemnosti GSOS, jež obsahují záznamy usnesení NROS a další úzce související dokumentaci Hlavního štábu, jiných složek MNO, PMR a eventuálně dalších centrálních orgánů, která objasňuje okolnosti její práce. Vedle toho jsou zde zastoupeny další materiály, jež tvoří mimořádně významný doklad o rozhodování vlády v otázkách obrany státu a v užším slova smyslu armády. Týká se to hlavně záležitostí spjatých s jejím financováním, s úpravou délky vojenské služby, s výší ročního kontingentu branců a

se záležitostmi zbrojního průmyslu, tedy naprosto zásadních stránek obrany státu. Tento druh pramenného materiálu doplňuje zdroje, tvořící součást fondu Předsednictva ministerské rady, který je uložen rovněž v NA. Cenné je i to, že se v něm sporadicky, ale v důležitých momentech, objevují závažné odkazy na jednání neoficiálně působícího komitétu politických ministrů. Relevantní pramenná svědectví o něm jsou jinak velice vzácná.

Tento charakter pramenné základny měl vliv na metodu, kterou jsem při jejím zužitkování uplatnil. Musel jsem vycházet z faktu, že jsou k dispozici záznamy usnesení NROS, které obsahují zprávy o průběhu schůzí, k nimž jsou připojeny další vysvětlující doprovodné podklady. Záznamy přímých výroků zúčastněných osob se většinou nezachovaly. Z toho důvodu jsem musel přesunout pozornost na usnesení, tedy na nejdůležitější výstup z jednání NROS, a mnohostranně zkoumat jejich podstatu, pečlivě porovnávat vstupní návrhy s výslednou podobou usnesení, sledovat hlavní momenty jejich realizace, a tak jejich obsah uvádět do souvislostí s dalšími relevantními prameny. Nutno podotknout, že mimořádnou hodnotu mají materiály, soustředěné ve fondu Meziministerského sboru pro obranu státu, jenž je uložen ve VÚA–VHA. Zde se zachovaly podrobně vedené záznamy z jednání různých složek MSOS z let 1926–1934, které jsou mimořádně cenné z hlediska poznání toho, s jakou motivací, za jakých podmínek a s jakými cíly v letech 1932–1933 vznikala NROS, tedy řídicí a koordinační systém obrany.

Vysvětlený přístup klade na badatele značné nároky ve smyslu syntézy poznatků ze studia pramenů vojenské a civilní provenience. Jeden okruh nelze před druhým upřednostňovat, neboť se navzájem doplňují. Nutno podotknout, že se jedná většinou o fondy značného rozsahu. Pramenům vojenského původu je ale nutno přiznat zvláštní váhu, vzhledem k iniciativní a určující roli MNO. V práci jsem využil poznatky z analýzy materiálů především Hlavního štábu, relevantních složek MNO a také Vojenské kanceláře prezidenta republiky (VKPR), které spravuje VÚA–VHA. Z hlediska vypovídací hodnoty považuji za nejcennější z nich podklady k návrhům, jež putovaly přes GSOS do NROS a zprávy o průběhu realizace jejich usnesení. Mimořádnou a nezastupitelnou hodnotou se vyznačuje dokumentace, obsažená ve fondu VKPR. Jde namnoze o unikátní doklady o iniciativách prezidenta republiky dr. E. Beneše v oblasti řízení obrany státu. Jsou to různorodé zprávy, rozborů a cenné písemnosti, jež se týkají přípravy a průběhu audiencí. Benešovy iniciativy jsou významně dokumentovány i ve fondech oddělení Hlavního štábu a složek MNO.

Z okruhu pramenů civilní provenience považuji za nejdůležitější materiály Předsednictva ministerské rady, Ministerstva vnitra a Ministerstva financí, jež dokumentují složitosti výstavby systému obrany státu zejména pokud se týče zajištění ochrany vnitřní

bezpečnosti státu a jejích státních hranic. Nejnižší vypovídací hodnotu mají podle mého soudu konkrétně protokoly ze zasedání vlády, jež skýtají vzhledem ke studovaným skutečnostem hlavně evidenční podklad ve formě časové a základní věcné informace o záležitostech obrany státu, o nichž vláda jednala ve sboru. Doplnující ale nemálo významný charakter mají prameny soustředěné v Archivu Kanceláře prezidenta republiky (AKPR). Jedná se sice zpravidla o záznamy různých sdělení pro prezidenta republiky, ale vzhledem k pozici KPR se vždy jedná o sdělení významná. Pro tento pramenný okruh ale platí, že je nutné jej konfrontovat s ostatními zdroji, což ovšem platí také o ostatních částech pramenné základny.

Za specifickou součástí pramenné základny považuji fond Národní soud v Praze 1945–1947, který je uložen v NA. Národní soud vznikl jako mimořádný soudní orgán, ustavený v Praze po 2. světové válce k provedení retribuice proti osobám, jež byly podezřelé z kolaborace s nacisty. Zásadní význam má v tomto ohledu dokumentace Procesu Beran a spol. Při studiu těchto materiálů je nutno mít neustále na paměti, že se jedná o písemné doklady, spjaté s trestním stíháním a se soudním procesem vůči osobám, jež byly postaveny do mezních životních situací. Tato skutečnost se týká také svědků. V úvahu je nutno brát i specifika znaleckých posudků, stanoviska obhájců atd. Především výpovědi obžalovaných a svědků, uskutečněné při vyšetřování a v průběhu hlavního líčení reprezentují svého druhu unikátní soubor sdělení od relevantních osob, jež v době před Mnichovem a před 15. březnem 1939 působily v čs. vládách, na MNO, v Hlavním štábu, na Ministerstvu vnitra a na jemu podřízených státně-bezpečnostních úřadech. Výpovědi těchto osob v řadě případů doplňují či pokrývají alespoň částečně místa, pro něž se z různých důvodů nedochovaly primární písemnosti. Tímto způsobem do jisté míry nahrazují skutečnost, že tyto relevantní činitele již nelze z pochopitelných důvodů kontaktovat a vyslechnout jejich pamětnická svědectví.

Jako protipól k opatřením, jež Československo uskutečňovalo ve prospěch své obrany, jsem částečně využil i prameny, jež spravuje Bundesarchiv – Militärarchiv (BA–MA), Freiburg im Breisgau ve Spolkové republice Německo. Jejich obsáhlý soubor mi laskavě zapůjčil ke studiu Doc.PhDr. Zdeněk Radvanovský, CSc. z Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Využité materiály se týkají roku 1938 a reprezentují zejména zpravodajská zjištění německých vojenských orgánů o obranných opatřeních, učiněných na území Československé republiky. Jejich přínos tkví v tom, že je lze využít jako korektiv pro stanovení míry odolnosti čs. obranného zpravodajského aparátu vůči aktivitám cizích výzvědných organizací.

Vedle primárních zdrojů mají v rámci informační základny komplementární charakter vydané prameny československého, německého, britského, francouzského a dříve sovětského původu. Jedná se o klasické edice Mnichov v dokumentech, Německý imperialismus proti ČSR (1918-1939), Protifašistický a národně osvobozenecý boj českého a slovenského lidu 1938–1945, Nové dokumenty k dějinám Mnichova, Dokumenty k historii mnichovského diktátu, Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů, Československá zahraniční politika v roce 1936, Československá zahraniční politika v roce 1938, Der Nürnberger Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher vom 14. November 1945–1. Oktober 1946 Documents on German Foreign Policy 1918–1945, Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945, Documents diplomatiques français 1932–1939 a Dokumenty vněšnej politiky SSSR. K těmto materiálově bohatým edicím je nutné se neustále vracet mimo jiné i z toho podstatného důvodu, že v důležitých částech reprodukují vojensko-strategická hlediska, zájmy a cíle vlád států, jež ovlivňovaly různým způsobem vývoj mezinárodní situace v období 30. let.

V práci byly většinou dílčím způsobem využity i paměti, deníky a dobová publicistika, eventuálně tisk, jež v souhrnu tvoří specifickou část pramenné základny. Jejich vypovídací hodnota je však celkově poměrně nízká. V souvislosti s tím je možné konkrétně jmenovat memoárová díla E. Beneše, který přes svou mimořádnou angažovanost ve věcech obrany státu nezanechal podstatnější svědectví o pozadí, rozhodování a realizaci konkrétních opatření pro zabezpečení obranyschopnosti Československé republiky.

Na tomto místě, po objasnění tématu a po rozboru pramenů a literatury, si dovoluji konstatovat, že se na základě svých dosud získaných zkušeností přihlašuji předloženou disertační práci k takovému směřování vojenské historie, jež respektuje všechny podstatné faktory, které oblast vojenství v minulosti utvářely a měly na něj mnohostranný vliv.

Na tomto místě považuji za vhodné poděkovat svému školiteli PhDr. Janu Gebhartovi, CSc. Můj dík dále patří pracovníkům knihovny Vojenského historického ústavu Praha a badatelen Vojenského ústředního archivu–Vojenského historického archivu Praha, Národního archivu Praha a Archivu Kanceláře prezidenta republiky.

I. – MÍR BEZ PERSPEKTIV

SOUVISLOSTI A VLIVY STRATEGICKÉ SITUACE V EVROPĚ Z LET 1932–1935 NA ZROD NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU – ŘÍDÍCÍHO CENTRA OBRANY ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

1. NADĚJE A ZKLAMÁNÍ MEZINÁRODNÍ ODZBROJOVACÍ KONFERENCE V ŽENEVĚ

Na počátku roku 1932 svět s nadějí očekával, že výsledky nadcházející mezinárodní odzbrojovací konference v Ženevě zaručí budoucnost bez válečných hrůz. Poslední, světový konflikt byl v té době stále ještě v živé paměti. Od závěrečných výstřelů války uplynulo pouhých třináct let míru. Krvavé rány po ztrátách téměř devíti a půl milionu životů se ještě nezacelily.³²

Ženevská rokování byla slavnostně zahájena 2. února 1932 za účasti delegátů padesáti čtyř zemí. Poprvé od časů pařížské mírové konference se sešlo tak početné a reprezentativní shromáždění předsedů vlád a ministrů zahraničních věcí, doprovázených týmy politických, vojenských i hospodářských odborníků.³³ Prvnímu konferenčnímu zasedání předcházela

³² Údaje o ztrátách, k nimž došlo v letech 1. světové války, se v literatuře dodnes různí. Jejich seriózní rozbor podává Boris Zesarewitsch Uralnis v práci *Bilanz der Kriege. Die Menschenverluste Europas vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. Berlin 1965. Přes svůj podtitul obsahuje nejen ztráty z let 1914–1918 na území Evropy, ale na problematiku nahlíží z globálního, celosvětového hlediska. Podrobně a kriticky shrnuje pokusy o kvantifikaci ztrát, které vznikly do poloviny 60. let. Oběti 1. světové války vyčísluje na 9 442 000 mrtvých. Podle příčin úmrtí rozlišuje bojové a nebojové ztráty. Bojové ztráty (padlí v boji, zemřeli na následky zranění z boje a na oběti nasazení bojových otravných látek) činily 7 369 000 osob. Ztráty nebojové (úmrtí v důsledku nemocí, strádání v zajateckých táborech, nehod a z různých dalších příčin) dosáhly výše 2 073 000 osob. Největší lidské ztráty, 8 185 000 osob (86,7 %), utrpěla Evropa, Asie ztratila 935 000 (9,9 %), americký kontinent 179 000 (1,9 %), Oceánie 76 000 (0,8 %), Afrika 67 000 (0,7 %). Blíže viz B. Z. URLANIS, c. d., s. 336–359.

³³ V čs. historiografii jsou k otázce mezinárodní odzbrojovací konference zatím k dispozici texty Valeriána Bystrického a Ladislava Deáka *Problém odzbrojenia v rokoch 1932–1933*. Slovanské štúdie XV, 1973, s. 79–119 a knižní podání pod názvem *Európa na prelome. Diplomatické a politické vzťahy v rokoch 1932–1933*. Bratislava 1973. Oba sledují téma z obecných hledisek. Fakta o technických záležitostech odzbrojení jsou k dispozici v práci Jana Krause *Světové odzbrojení jako problém politický, technický a právní*. Praha 1933, jež náleží do oblasti dobové publicistiky. První podrobnější zpracování přístupů čs. zahraniční politiky k odzbrojovací konferenci vytvořil Jindřich Dejmek jako součást díla *Edvard Beneš Politická biografie českého demokrata Část první Revolucionář a diploimat (1884–1935)*. Praha 2006, zejména s. 524–547. Téma odzbrojení v období 20. a 30. let je přes svou závažnost jedním z nejméně dotýkaných témat, a to jak v české, tak i ve světové historiografii. Užitečný přehled výsledků západoevropské a severoamerické historiografie do pol. 90. let podává RICHARDSON, D.: *The Geneva Disarmament Conference 1932–34*. In: D. Richardson and G. Stone (ed.), *Decisions and Diplomacy: Essays in Twentieth-Century International History*. London 1995, s. 60–82. Z východoevropské historiografie lze uvést BRZEZIŃSKI, A. M.: *Taktyka dyplomacji francuskiej na konferencji rozbrojeniowej w Genewie (1932–1937)*. Acta Universitatis Lodziensis (AUL), Folia Historica 17

činnost přípravné komise, kterou v roce 1925 ustanovila Společnost národů (SN). Komise připravovala politické a technické podklady pro mezinárodní odzbrojovací fórum. Zmíněné kolegium se sice scházelo od roku 1926, ale opravdu efektivní výchozí základ pro konkretizaci podmínek světového odzbrojení do počátku roku 1932 vytvořen nebyl. Dne 9. prosince 1931 sice vznikl návrh odzbrojovací konvence, který se dotýkal početního stavu armád, délky vojenské služby, pozemní, letecké a námořní výzbroje, bojových chemických látek i kontrolních mechanismů, ale disharmonie jejího obsahu zakládala mnoho problémů. Zájmy mocností mohly být uvedeny v soulad jen velmi těžko. Ženevské fórum začalo v únoru 1932 jednat bez tolik potřebné, obecně přijatelné vize. Nadnárodní zájmy mírového soužití tedy ani nestačily vyvrát vedle egoistických potřeb velmocí.³⁴

Odzbrojovací jednání se rozvíjela ve zvláštní atmosféře. Na Dálném Východě probíhala již od září 1931 dravá expanze císařského Japonska, které vrhlo své armády proti Číně. Během února 1932 japonští agresori zaznamenali první úspěch svého krvavého tažení, když dovršili okupaci Mandžuska, které se stalo 18. února 1932 jejich vazalem. Krvavý nástup císařských vojsk vedl v následujícím období do mnoha dalších oblastí severní Číny a vnitřního Mongolska. Svět začal poznávat tvář moderní války, poznamenanou masovým nasazením účinných zbraňových prostředků na zemi i ve vzduchu.³⁵

V Ženevě se zatím dostávala do stále ostřejšího střetu dvě výrazná témata, která svým ohlasem vynikala nad jiné problémy. Francouzská delegace přednesla plán, který spočíval v podřízení ofenzivních bojových prostředků armád zúčastněných států pod centrální

Problemy rozbrojenia 1919–1939, 1983, s. 159–174 a MICHOWICZ, W.: *Zenewska Konferencja Rozbrojeniowa 1932–1937 a dyplomacja polska*. Łódź 1989.

Podle návrhu, který vypracovalo Ministerstvo zahraničních věcí 19. 1. 1932 pro vládu, tvořili čs. delegaci tito činitelé ministerstev zahraničních věcí a národní obrany. Do čela delegace byli určeni ministr zahraničních věcí dr. Edvard Beneš a ministr národní obrany Karel Viškovský. Ministra Beneše měl v případě potřeby zastupovat vyslanec Z. Fierlinger a ministra Viškovského náčelník Hlavního štábu arm.gen. J. Syrový. Sbor stálých členů delegace dotvářeli brig.gen. Alois Eliáš, legační rada dr. Vladimír Kučera, legační rada Arnošt Heidrich, pplk.gšt. Jan Němeček, pplk.let. Jaroslav Plass, legační tajemník Karel Trpák, mjr.gšt. Oldřich Farský a mjr.gšt. Heliodor Píka.

Kromě stálých členů byli vybráni ještě dočasní členové delegace, kteří měli být povoláni pouze ve zvláštních záležitostech. Byli to prof. dr. Jan Krčmář, brig.gen. Vladimír Chalupa, plk.gšt. Bedřich Neumann, plk.gšt. Bohuslav Fiala, pplk.gšt. František Dastich, pplk. Ing. Jaroslav Pavlíček, pplk. Jan Kopecký, mjr.gšt. František Bürger, mjr.gšt. Rudolf Bulandr a mjr.gšt. František Papoušek (Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), signatura (dále jen sign.) T 263/22, IV. část, spis MZV čís. 7.732/32/II–4 z 19. 1. 1932 – *Společnost národů – Ozbrojovací konference 1932 – čs. delegace*, s. 2–3).

³⁴ O činnosti přípravné komise viz blíže BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: *Európa na prelome. Diplomatické a politické vzťahy v rokoch 1932–1933*. Bratislava 1973, s. 15–19. Relevantní údaje z oblasti dobové publicistiky viz též KRAUS, J.: c. d., s. 129–145 a text návrhu konvence viz *Příloha A – Návrh konvence. (Připravený přípravnou komisí konference pro odzbrojení)* posledně citované práce, s. 294–306.

³⁵ Přehledně o tom viz např.: GATHORN-HARDY, G. M.: *A short History of International Affaires 1920 to 1934*. London – New York – Toronto 1950, s. 313–322.

pravomoc Společnosti národů a ve vytvoření nadnárodní evropské armády.³⁶ Druhý kontroverzní námět vyjádřili zástupci německé výmarské republiky, kteří se pro svou zem dožadovali rovnoprávnosti ve zbrojení (Gleichberechtigung). Požadavky německé delegace vlastně nezněly zasvěceným činitelům nově. Zástupci Německa nastolovali ideu rovnoprávnosti v otázkách zbrojení již v kolegiu Přípravné komise během druhé poloviny 20. let. Berlínští vyslanci oživovali téma Gleichberechtigung při nejudné příležitosti pod záminkou, která spočívala v myšlence, že rovnost mezi státy, sdruženými v SN, nastane až tehdy, když si státy budou rovny v oblasti zbrojení.

Berlín nezapomněl na svou velmocenskou minulost a velice nelibě nesl, že pro dosažení více či méně skrývaných revizionistických cílů postrádá potřebné nástroje. Paříž s německým revizionizmem počítala, a proto byla ochotna eventuálně odsouhlasit právo Německa na rovnost ve zbrojení jen pod podmínkou, že mu bude nezbytně předcházet vznik obecného bezpečnostního systému. Tento francouzský přístup ale náležel spíše do sféry diplomatické taktiky; Paříž si ve skutečnosti nikdy nepřála mít ve svém sousedství ozbrojené Německo. Historická zkušenost, umocněná prožitkem světové války, důrazně varovala. Zpravodajské orgány kromě toho získávaly pro pařížské ústředí nepřeborné množství poznatků o tajném německém zbrojení.³⁷

Mezinárodní ženevské setkání během pozdní zimy a jara 1932 získalo podobu neplodné řady monologů státních delegací. Idea obecného odzbrojení se rozplynula v nekonečných sporech, mezi nimiž dominovaly německé požadavky. Berlín nebyl ochoten ustoupit ze svých stanovisek. Německá vláda riskovala již v roce 1932 mezinárodní izolaci kvůli komplikovaným a vleklým sporům při jednáních v Ženevě. Soustavný zájem Berlína o rovnoprávnost ve zbrojní výrobě vyvěral z dlouhodobé snahy po dalekosáhlých revizních zásazích do versailleského systému.

³⁶ Blíže viz MICHOWICZ, W.: c. d., s. 153–165. Viz též BRZEZIŃSKI, A. M.: c. d., s. 159–174.

³⁷ ROBERTSON, E. M.: *Hitler's Pre-War Policy and Military Plans 1933–1939*. London 1963, s. 22. JACKSON, P.: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000, s. 56–57. Týž, *French Intelligence and Hitler's Rise to Power*. *The Historical Journal* (dále jen HJ), 1998, Volume (Vol.) 41, Number (No. 3), s. 799–800. Viz též BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: c. d., s. 124–125.

2. NEJZÁVAŽNĚJŠÍ ZDROJ OHROŽENÍ ČESKOSLOVENSKO A REVIZIONISMUS VÝMARSKÉ REPUBLIKY V PROMĚNÁCH MEZINÁRODNÍ BEZPEČNOSTI

Revizionistické hegemoniální záměry, které existovaly v německých vládních kruzích již před nástupem nacistů k moci, je možné dokumentovat, mimo jiné, na následujících podstatných skutečnostech. Německý ministr zahraničních věcí Gustav Stresemann prohlašoval již v lednu 1925, že se německé naděje zrcadí v podobě státu, k němuž měla náležet všechna středoevropská území, obydlená Němci. K uvedenému Stresemann dodal, že se vznik tohoto státního celku neobejde bez pohlcení příslušníků jiných národů pod německou suverenitu. Koncem uvedeného roku Stresemann konkrétně zformuloval základní cíle německého revizionismu: návrat Gdaňska a území polského koridoru pod německou správu, úpravy státních hranic v oblasti Horního Slezska, anšlus Rakouska a návrat bývalých německých kolonií. Z uvedených faktů je zřejmé, že tyto cíle německé vládní politiky neměly povahu pouhého revizionismu, ale také hegemoniálního tlaku, který do budoucna ohrožoval zájmy Československa. Stresemann nezapochyboval o tom, že základní nástroje takto orientované zahraniční politiky budou muset reprezentovat odpovídající mocenské prostředky, tedy pozemní armáda a námořnictvo.

Z dalších faktů je patrné, že tyto dlouhodobé zahraničně-politické cíle souzněly se strategickými záměry vedoucích kruhů Reichswehru. Plukovník Joachim von Stülpnagel, šéf operačního oddělení (T 1 Heeresabteilung) takzvaného Truppenamtu, tedy skrytého generálního štábu Reichswehru, dokončil 6. března 1926 zvláštní memorandum, které bylo zasláno německému Zahraničnímu úřadu (Auswertiges Amt).³⁸ Tento vojenský dokument volal po obnově plné suverenity a reintegraci území, která byla od Německa po světové válce oddělena. Memorandum přímo zmiňovalo Porýní (v době vzniku memoranda obsazeného spojeneckými vojsky), oblast Sárska, zánik polského koridoru, návrat Horního Slezska,

³⁸ Oddělení T 1 Heeresabteilung působilo v následujících oblastech. Byla to především příprava plánů nasazení pozemního vojska a námořnictva v operacích na teritoriu vlastního státu a za hranicemi. Dále zde vznikaly směrnice pro polní výcvik, válečné štábní hry a cvičební cesty štábů. Odtud pocházela i vojensko-politická stanoviska a pamětní spisy k vnitropolitickým a zahraničně-politickým záležitostem, které významně ovlivňovaly politické názory velení Reichswehru. Zvláštní skupina studovala způsoby obcházení podmínek Versaillské smlouvy. Viz NUß, K.: *Militär und Wiederaufrüstung in der Weimarer Republik*. Berlin 1977, s. 172–173. V tomto díle viz též přehledně zpracovanou organizaci velení Reichswehru od roku 1926 a kompetenční rámce oddělení Truppenamt (týž, c. d., s. 167, 172–173). Viz ještě např.: GÖRLITZ, W.: *Der deutsche Generalstab. Geschichte und Gestalt 1657–1945*. Frankfurt am Main, s. 327 a přílohový materiál *Tafel VI Generalstab Organisation Truppen–Amt 1932*.

připojení Rakouska a plnou suverenitu v Porýní. Dokument dával najevo, že pokus dosáhnout tyto cíle vyvolá konflikty v první řadě s Francií, Belgií, Polskem, Československem a také Itálií. Memorandum, které vyjadřovalo tužby vojenských míst, zdůrazňovalo, že německé snahy v rámci odzbrojovacího hnutí měly narušit vojensko–strategickou dominanci Francie. Plk. J. von Stülpnagel již v letech 1924–1925 vážně kalkuloval s válečným konfliktem v „předvídatelném čase“, prostřednictvím něhož měla být z Německa sejmuta tíže břemen z Versailles a ukončena francouzská nadvláda v Porýní. Týž vysoký vojenský činitel deklaroval v únoru 1924 přesvědčení Reichswehru, že otázka přežití a rozvoje německého národa může být v budoucnu vyřešena pouze úspěchem v novém konfliktu s Francií. Vzápětí vyslovil základní otázku, kdy a za jakých podmínek by Německo bylo schopno tento zápas podstoupit.³⁹

Nastíněný obsah zahraničně-politických a strategických úvah zůstával samozřejmě ještě dlouho teorií, která ale byla míněna zcela vážně. Realita strategických podmínek vyznívala ve 20. letech a ještě ve 30. let v zásadní neprospěch Německa. Poměr sil, vyjádřený v základních ukazatelích, byl následující. Údaje odrážejí stav zhruba z poloviny roku 1925. Vojenskou sílu francouzské armády reprezentovalo v míru více než 650 000, po eventuální mobilizaci 1 200 000 mužů. Mírový stav polské armády činil 270 000, po mobilizaci 550 000 mužů (podle některých údajů až více než 1 milion mužů). Československá armáda měla v míru k dispozici 150 000 mužů, po mobilizaci mohla svůj stav zvýšit na 300 000.⁴⁰

Německé vojenské kruhy si tíživou situaci přirozeně do všech důsledků uvědomovaly. Již zmíněný plk. J. von Stülpnagel vypracoval v únoru 1927 pro nadřízená místa Říšského ministerstva obrany zvláštní rozbor vojenské situace Německa se zásadními dlouhodobými výhledy. Obranné možnosti Německa byly v té době naprosto tristní. 7 divizí Reichswehru, jejichž existenci připouštěla poválečná demilitarizační opatření, mělo kupříkladu k dispozici zásobu munice na pouhou jednu hodinu obranného boje, vedeného podle zkušeností ze světové války. Tato skutečnost i další fakta se stala významným motivem pro obecnou koncepci obrany Německa, do níž měly být vhodně zapojeny všechny prvky státního organismu. Klasická vojenská obrana se měla přeměnit na pružnou defenzívu, pro níž měly být charakteristické prvky guerillového boje, sabotáží v týlu útočících vojsk apod. Tento

³⁹ MESSERSCHMIDT, M.: *Foreign Policy and Preparation for War*. In: *Germany and the Second World War*. Vol. I. *The Build-up of German Aggression*. Oxford 1990, s. 556–558. DEIST, W.: *The Rearmament of the Wehrmacht*. In: *Germany and the Second World War*. Vol. I. *The Build-up of German Aggression*. Oxford 1990, s. 377–378.

⁴⁰ WANDYCZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances, 1926–1936. French–Czechoslovak–Polish Relations from Locarno to the Remilitarization of the Rhineland* (dále jen *The Twilight of French Eastern Alliances...*). Princeton 1988, s. 35–36, poznámka č. 69.

komplexní strategický koncept obrany prosazoval zejména Wilhelm Groener, který v letech 1928–1932 působil v čele Říšského ministerstva obrany.⁴¹

Za první vážný průlom do odzbrojovacích podmínek mírové smlouvy z Versailles lze považovat politický souhlas kabinetu Velké koalice sociálního demokrata Hermanna Müllera s tajným, takzvaným prvním výzbrojním programem Reichswehru z října 1928. Zmíněný program si kladl za cíl materiálně zabezpečit 17 divizí pozemního vojska, vytvořit jisté válečné zásoby a zavést opatření, která měla zvýšit zbrojní výrobu v případě mobilizace. Zmíněný plán měl být realizován v letech 1928–1932. Investiční, postupně uvolňované prostředky měly dosáhnout částky 350 milionů marek. Politický souhlas se zmíněným programem tvořil izolovanou akci nejvyšší německé exekutivy, která parlamentu znemožnila s pomocí vládních nařízení kontrolu výdajů na vojenské prostředky. Uvedená fakta je třeba doplnit tím, že na tehdejší německé politické scéně neexistovala vůle akceptovat charakter Reichswehru, jak jej po světové válce určili vítězní spojenci. Reichswehr byl podle jejich rozhodnutí určen k ochraně vnitřního pořádku německého státu a k ochraně státních hranic.⁴²

Trhlinu v poválečném uspořádání posléze rozšířil takzvaný druhý výzbrojní program, který na předchozí projekt navazoval na jaře 1932. Program měl být realizován v období od 1. dubna 1933 do 31. března 1938. Investiční prostředky v rozsahu 400 milionů marek měly zajistit materiální výstavbu 21 divizí a přípravu strategických zásob. Zmíněný investiční a organizační plán provázela opatření personálního charakteru, která si kladla za cíl zvýšit mírový stav Reichswehru do roku 1938 ze 100 000 mužů na 144 000 mužů. Další tajná opatření měla usnadnit přípravu personálních záloh. V roce 1938 mělo být k dispozici pro případ mobilizace 570 000 vycvičených mužů.

Eventuální obrana Německa byla ještě v první polovině 30. let naprosto problematická. Velení Reichswehru v březnu 1933 přezkoumalo vojensko-strategickou situaci Německa, sevřeného západními a východními sousedy, a došlo k závěru, že úplná iniciativa by musela být ponechána útočníkům, neboť zásoby munice postačovaly přibližně na pouhých 14 dnů bojové činnosti. Uvedená plánovací opatření ve svém souhrnu ještě neposkytovala dostatečný vojenský potenciál. Jejich cena a přínos spočívaly především v tom, že vytvořily velice vítaný programový základ, který se projevil v rychlém rozmachu zbrojní výroby v letech 1933–1936.⁴³

⁴¹ DEIST, W.: c. d., s. 377–378, 386–392.

⁴² K politickým, zahraničně-politickým, hospodářským a vojenským souvislostem tohoto programu podrobně viz též: c. d., s. 376–377, 382–384. Z oblasti starší historiografie viz též NUß, K.: c. d., s. 219 an.

⁴³ Celkové souvislosti vojensko-politického a hospodářského charakteru, včetně kontextu zmíněných opatření v německé politice vůči mezinárodnímu odzbrojovacímu hnutí, podrobně a s další literaturou a editovanými

Nastíněné jevy se mimořádně vážným způsobem dotýkaly bezpečnosti a obranyschopnosti Československa. Jeho zahraniční politika usilovala od vzniku samostatné republiky o přátelské soužití s potenciálně mocným sousedem. Soužití obou zemí mělo přinášet politické a také hospodářské výhody.⁴⁴

Československý zpravodajský aparát ale od přelomu 20. a 30. let zaznamenával stále více příznaků, které nasvědčovaly budoucímu mocenskému tlaku Berlína. Informace o německém revizionizmu v oblasti tajné výstavby branných sil opatřoval na počátku 30. let zejména československý vojenský atašé v Berlíně. Na základě jeho sdělení vznikaly čtvrtletní souhrnné rozborů stavu německého branného systému. Důležitost tohoto materiálu objasňuje fakt, že je 2. oddělení Hlavního štábu poskytovalo prezidentu republiky, který byl s jejich obsahem podrobně seznamován prostřednictvím své vojenské kanceláře.⁴⁵

V roce 1932 předalo 2. oddělení Hlavního štábu nejvyšší politické exekutivě informace o rostoucím tlaku na tajné zbrojení v Německu. Obsáhlá hlášení upozorňovala na militarizaci, která počala prostupovat většinou německé společnosti. Další zprávy opakovaně potvrzovaly starší poznatky o metodickém výcviku polovojenských formací, který stále více připomínal klasický vojenský výcvikový program. Mnohá cvičení tohoto charakteru se uskutečnila v blízkosti československých hranic.⁴⁶ Jedno z dalších raných zjištění vojenských zpravodajských složek již z roku 1931 vypovídalo o tom, že z Německa do pohraničních měst Aš, Cheb, Teplice – Šanov, Ústí nad Labem a Liberec dojíždějí vůdčí činitelé říšských SA. Účel jejich cest spočíval v konzultacích organizačních a hlavně výcvikových otázek, souvisejících s eventuálním ozbrojeným vystoupením proti československé státní moci. Zástupci říšských SA se účastnili takzvaných „*Gelendeübungen*“, tedy polních, vojensky vedených, cvičení, konaných přímo na čs. území. Množství podobně závažných zpráv narůstalo.⁴⁷

pramennými materiály objasňují DEIST, W.: c. d., s. 375–504 a MESSERSCHMIDT, M.: c. d., s. 541–567. Viz ještě ROBERTSON, E. M.: c. d., s. 10 a nověji NUß, K.: c. d., s. 270–309.

⁴⁴ VÁVRA, V.: *Válečné plány druhé poloviny 20. let*. In: *Vojenské dějiny Československa, III. díl*. Praha 1987, s. 262–265. Nověji viz též BŘACH, R.: *Československo a Evropa v polovině dvacátých let*. Praha 1996. MORAVCOVÁ, D.: *Počátky krize v československo-německých vztazích 1929–1932*, *Moderní dějiny*, 1998, č. 6, s. 99–107.

⁴⁵ Relevantní soubor pramenných dokladů o tom poskytuje Vojenský ústřední archiv–Vojenský historický archiv Praha (dále jen VÚA–VHA), f. (dále jen f.) Vojenská kancelář prezidenta republiky (dále jen VKPR), karton (dále jen k.) 117, Zprávy čs. vojenského atašé v Berlíně o Německu za IV. čtvrtletí 1931 a za I.–III. čtvrtletí 1932.

⁴⁶ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 117, spis VKPR č.j. 335/32 dův., obsahující zpravodajský spis č.j. 6.022 Dův.–hl. št./2. odděl./1932 ze 13. 10. 1932 – *Zpráva o Německu* (souhrn zpráv vojenského attaché RČS v Berlíně č.j. 330/32 ze 3. 10. 1932 o Německu za červenec – září 1932), kap. III. *Nacionální spolky*.

⁴⁷ Doklad o tom poskytuje např.: Národní archiv Praha (dále jen NA), fond číslo (dále jen f. č.) 225 (Prezidium prvorepublikového Ministerstva vnitra), sign. 225–975–15, spis Prezidia Zemského úřadu v Praze č. 27 875 z 29. 7. 1931 – *Zpravodajská služba obranná a její reorganizace*, obsahující opis spisu 2. oddělení Velitelství 2.

Podrobně byly rozebírány zprávy o výstavbě německého vojenského letectva. První skutečnosti vyšly najevo v souvislosti s procesem Kreiser a von Ossietzky. Oba muži, profesionální novináři, byli trestně stíháni za obsah článků, kterými již na jaře 1929 nemálo demaskovali tajné letecké zbrojení v Německu. Celá záležitost zaznamenala široký evropský ohlas, přičemž Německu hrozily závažné komplikace a vyšetřování orgány SN. Říšský soud v Lipsku novináře poslal 23. listopadu 1931 do vězení na 18 měsíců. Důvod – vyobrazení utajovaných skutečností, které byly podle obžaloby významné pro obranu Německa.⁴⁸ Českoslovenští analytici rovněž předpokládali, že v roce 1932 na území Německa již probíhala nová výroba bojových chemických otravných látek.⁴⁹

Zdrojem takových zpráv byly otevřené i tajné zdroje. 2. oddělení Hlavního štábu sice nezískalo přímé důkazy o nových programech nadlimitní výstavby německé armády, ale nabyté poznatky již varovaly dostatečně. V nejvyšších československých vojenských a diplomatických kruzích panovala shoda v názorech na očekávanou německou hegemonii v Evropě. Slova to byla neradostná. Československu věštila nejednu potíž. V periodické zprávě za II. čtvrtletí roku 1932, která vznikla 5. července 1932, se uvádí, že „...*Německo, ať demokratické či nedemokratické, ať Stresemannovo či Brüningovo, Papenovo či Hitlerovo, bude vždycky se pokoušeti o sabotáž závazků, převzatých versailleskou smlouvou i pozdějšími mezinárodními úmluvami, pokud jím byly podepsány více méně nedobrovolně, a bude tyto úmluvy respektovati jen potud, pokud je k tomu bude nutit mezinárodně-politická konstelace. Po dosažení parity ve zbrojení, což je nejbližším jeho cílem, a po odhození břemen reparačních i po stránce právní, bude míti na mysli likvidaci polského koridoru a úpravu slezské hranice, přijde pak na řadu saarské území, anšlus, baltické okrajové státy a lze již*

divize č.j. 9.340/zprav. ze 4. 7. 1931, který byl určen pro četnická oddělení v Chebu, Karlových Varech, Klatovech a pro Policejní komisařství v Chebu a Karlových Varech. Velitelství 2. divize vyzývalo uvedené bezpečnostní orgány prostřednictvím 2. oddělení svého štábu k pátrání po totožnosti a působení členů SA na čs. území. Nutno podotknout, že platná nařízení ukládala čs. bezpečnostním složkám Ministerstva vnitra, aby osoby, u nichž se objevilo podezření z členství v militantních organizacích, zejména SA a SS, byly zadrženy a podrobeny výslechu zpravodajskými orgány čs. armády, v praxi nejčastěji zpravodajskými důstojníky pohraničních vojenských útvarů, tedy pěších pluků a hraničářských praporů. Popsaný postup se týkal německých státních příslušníků i čs. občanů, u nichž vzniklo podezření z členství v říšsko-německých militantních organizacích.

⁴⁸ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 117, spis VKPR č.j. 243/32 dův., obsahující zpravodajský spis č.j. 4.923 Dův.–hl. št./2. odděl./1932 z 19. 7. 1932 – *Zpráva o Německu* (souhrn zpráv vojenského attaché RČS v Berlíně č.j. 240/32 ze 3. 10. 1932 o Německu za II. čtvrtletí 1932), kap. IV. *Letecké zprávy*.

⁴⁹ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 117, spis VKPR č.j. 335/32 dův., obsahující zpravodajský spis č.j. 6.022 Dův.–hl. št./2. odděl./1932 ze 13. 10. 1932 – *Zpráva o Německu* (souhrn zpráv vojenského attaché RČS v Berlíně č.j. 330/32 ze 3. 10. 1932 o Německu za červenec–září 1932).

*předem počítati s tím, že dříve či později bude je zaměstnávat i otázka autonomie československých Němců.*⁵⁰

Srovnání zde citované prognózy se skutečnými záměry německého revizionizmu, které byly zmíněny vpředu, dokazuje prozíravost československých činitelů. Hlavní štáb chápal, že praktický výraz vojenské doktríny Reichswehru spočíval v roce 1932 i v nejbližším dalším období ve strategické defenzivě vůči eventuálnímu vojenskému zákroku sousedů, kteří byli stále ještě vojensky hodnotnější než Německo. Vojenští analytici přitom ale správně předvídali, že tento obranný koncept dozná během několika let dynamických a vážných změn. 2. oddělení Hlavního štábu pod pojem strategická defenziva Německa do budoucna zahrnovalo i eventuální pokusy o narušování nebo znemožnění nepřátelské mobilizace tam, kde pro to budou vhodné podmínky, tedy kupříkladu v Československu.⁵¹

⁵⁰ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 117, spis VKPR č.j. 243/32 dův., obsahující periodickou zprávu za II. čtvrtletí 1932, vypracovanou Vyslanectvím Československé republiky v Berlíně čís. 734/32 res. z 5. 7. 1932, odd. *Změna vlády a německá zahraniční politika*, s. 67.

⁵¹ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 137, č.j. 34/dův. 36, *Zpráva o manévrech cizích armád*. Zpracováno VKPR na základě č.j. 14 015 Dův.–hl. št./2. odděl. 1935 z 20. 12. 1935 – *Závěrečná cvičení německé armády v r. 1935*.

3. KRIZE MEZINÁRODNÍ ODZBROJOVACÍ KONFERENCE V ŽENEVĚ, MOCENSKÉ ZMĚNY V NĚMECKU Z LET 1932–1933 A NÁSLEDKY TĚCHTO UDÁLOSTÍ PRO BEZPEČNOST ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Na jaře 1932 Berlín zintenzívnil diplomatickou ofenzívu, jejíž cíl spočíval v obecně uznaném právu výmarské republiky na zbrojení. Německé vlády, ať již sbor ministrů Heinricha Brüninga nebo kabinet Franze von Papena (začátek funkčního období dne 1. června 1932), nikdy záměrně přesně nedefinovaly pojem rovnoprávnost ve zbrojení. Nevyhraněnost obsahu tohoto termínu potřebám a záměrům Berlína vyhovovala. Neurčitý obsah pojmu rovnoprávnost byl přizpůsobován vývoji odzbrojovací konference. Německá nejvyšší politická exekutiva své koncepty samozřejmě měla k dispozici pro vlastní, interní potřebu; na jejich přípravě pracoval Reichswehr. Oficiální výraz obdržely v okamžicích, kdy zástupci Berlína začali předkládat německé požadavky.⁵²

Vznikající krizi odzbrojovací konference se pokusili v dubnu 1932 řešit představitelé americké a britské diplomacie. Práce mezinárodního ženevského fóra vážla na střetu stanovisek Francie a Německa. Paříž byla ochotna souhlasit s německou rovnoprávností ve zbrojení jen pod podmínkou, že nejprve vznikne obecný bezpečnostní systém. Předseda německé vlády H. Brüning tlumočil Američanům a Britům přání svého kabinetu. Existence vojenských klauzulí mírové smlouvy z Versailles měla být podle něho ukončena. Náhradou měla vzniknout odzbrojovací konvence, obsahující nový systém, tentokrát ale výhodnější z hlediska Německa. H. Brüning neopomněl dodat, že si Berlín přeje snížení služební doby Reichswehru z dvanácti let na 6 až 8 roků. Důsledek tohoto opatření byl nasnadě. Reichswehr měl mít v budoucnu k dispozici vycvičené zálohy. Během trojstranných jednání amerických, britských a německých zástupců, která se konala 26. dubna 1932, vyšlo najevo, že Američané a Britové byli ochotni odstranit odzbrojovací podmínky mírové smlouvy z Versailles. Postoj Spojených států a Velké Británie byl dán charakterem a prioritami zahraniční politiky a veřejným míněním obou zemí, které, zejména v případě Velké Británie, nespatořovalo do jisté míry nic negativního na právu Německa ozbrojit se nad rámec dosavadního systému.⁵³

Souzvuk amerických a britských stanovisek vedl v polovině června 1932 k dohodě, která skutečně počítala se vznikem odzbrojovací konvence. Nový mezinárodní akt měl v duchu dubnových jednání nahradit odzbrojovací ustanovení Versailleské mírové smlouvy.

⁵² BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: c. d., s. 135, 144–145.

⁵³ Titíž: c. d., s. 134–137, 144.

Realizace dohody by Německu umožnila doplnit svůj zbrojní arzenál, a tak posilovat branný potenciál. Americko–britské vyhlídky ale opět narazily na odmítavý postoj Francie.

Odzbrojovací konferenci neprospěl ani návrh prezidenta USA Herberta Hoovera, přednesený v ženevském kolegiu 22. června 1932. Hooverův návrh spočíval v poklesu světového zbrojení o jednu třetinu. Zakázána měla být výzbroj útočného charakteru. Americký plán do tohoto okruhu řadil tanky, dělostřelecké zbraně, prostředky chemické války a bombardovací letouny. Stíhací letectva jednotlivých států měla být výrazně kvantitativně omezena. Redukce se týkala i námořní výzbroje. Počty bitevních lodí a ponorek měly klesnout o třetinu. O čtvrtinu měl být redukován počet letadlových lodí, křižníků a torpédoborců. Tonáž ponorkového loďstva neměla v žádném státě přesáhnout 35 000 tun.⁵⁴

Hooverův plán se navenek jevil jako konkrétní a radikální. Tvůrci návrhu ale zřejmě příliš nepočítali s jeho uskutečněním. Vytvořen byl především z vnitropolitických důvodů. Za vznikem projektu nutno vidět Hooverovu snahu zajistit si podporu voličů pro prezidentské volby. Ze složité, ale chytře vykalkulované redukce různých druhů výzbroje měly profitovat Spojené státy, a to hlavně v oblasti námořního zbrojení. Pokusům o mezinárodní odzbrojení podnět USA neprospěl. Vývoj na ženevské konferenci spíše zkomplikoval. Tuto realitu ostře vnímala i československá delegace.⁵⁵ Do rezoluce, která v červenci 1932 ukončovala počáteční etapu ženevských rozhovorů, byl z Hooverova návrhu převzat pouze obecně deklarativní princip zásadního zmenšení pozemního, leteckého a námořního zbrojení a omezení útočných prostředků.⁵⁶ Hooverův návrh je možné hodnotit také jako jeden z důkazů, že velmoci prosazovaly omezení takových zbraňových prostředků, které znamenaly nejzávažnější hrozbu pro jejich bezpečnostní zájmy nebo pro ně byly stěžejí dostupné vzhledem k technicko–hospodářské náročnosti výroby a nákupu.⁵⁷

V době, kdy na scénu vstoupil Hooverův návrh, se těžiště ženevských jednání již ocitalo v oblasti separátních rozhovorů britské, francouzské a americké delegace. Tato situace byla z hlediska malých a středních států silně znepokojivá. Otěže vývoje ve svých rukou svíraly vlády velmocí. Menší země byly za tohoto stavu odsouzeny k pasivní přizpůsobivosti.

⁵⁴ NOEL-BAKER, P.: *The First World Disarmament Conference 1932–33. And Why it Failed*. Oxford 1979, s. 81. Viz též WASZCZYKOWSKI, W.: *Dyplomacja stanów zjednoczonych wobec światowej konferencji rozbrojeniowej w latach 1932–1933*. AUL, Folia Historica 17 Problemy rozbrojenia 1919–1939, 1983, s. 190–191. Viz ještě KRAUS, J.: *Světové odzbrojení*, s. 267–269.

⁵⁵ BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: c. d., s. 144. Srov. k tomu zejména KRAUS, J.: *Světové odzbrojení*, s. 267–269. Srov. ještě *Edvard Beneš. Cirkulární telegramy 1920–1935* (ed. J. Dejmek). Praha 2002, dokument číslo (dále jen dok. č.) 174 – *Telegrafická zpráva E. Beneše ministerstvu zahraničních věcí a vybraným vyslanectvím ČSR, týkající se aktuálního stavu Odzbrojovací konference*, odstavec 5.) z 27. 6. 1932, s. 188–189.

⁵⁶ *Zahraniční politika. Sborník pro studium mezinárodních otázek politických, právních, hospodářských a sociálních* (dále jen *Zahraniční politika*), sešit 7–8 (červenec – srpen 1932), rok 1932, Příloha I, s. 646.

⁵⁷ KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937*. Praha 1966, s. 16.

V polovině července 1932 se ženevská jednání již značně zkomplikovala. Neutěšenou atmosféru podstatně ovlivnila zdlouhavost jednání o Hooverově plánu. Dr. Edvardu Benešovi, ministři zahraničních věcí Československé republiky připadla neradostná úloha. Ve výkonu funkce generálního zpravodaje konference byl pověřen vypracováním rezoluce, která ukončovala první fázi ženevských jednání. Závěrečné usnesení, předložené generální komisi 22. července 1932, nemohlo jinak než zůstat v obecné rovině bez konkrétních dohod o zásadách kvantitativního a kvalitativního odzbrojení.⁵⁸

Německý revizionismus vstoupil mezitím do nové, mnohem vyhraněnější fáze, v níž neváhal využívat i nátlakové prostředky, ostrou politickou konfrontaci a ultimata. Cestu k tomuto stylu práce si německá diplomacie uvolnila na konferenci v Lausanne, která se uskutečnila ve dnech 16. června – 9. července 1932. Na závěr tohoto jednání bylo konstatováno, že stav německé ekonomiky, hluboce zasažené hospodářskou krizí, neposkytuje naději na splnění německých reparačních povinností, upřesněných naposledy takzvaným Youngovým plánem. Podle tohoto projektu z roku 1929 mělo Německo uhradit reparace v celkové výši 114 miliard marek, a to formou padesáti devíti ročních splátek. Závěrečný pakt lausannské konference zásadním způsobem redukoval německé reparační platby. Berlín byl podle něho povinen zaplatit 3 miliardy zlatých marek. Od drtivé většiny dalších reparací byl osvobozen.⁵⁹

Návaznost na úspěch německé diplomacie z Lausanne na sebe nenechala příliš dlouho čekat. Po výhodném řešení tématu reparací se otázka zbrojení stala jednoznačně ústředním prvkem německé politiky vůči odzbrojovací konferenci. Nesmlouvavou linii prosazoval ministr obrany Papenova kabinetu generál Kurt von Schleicher. S tímto stylem zcela jasně souznělo negativní stanovisko německé delegace proti rezoluci, kterou připravil dr. E. Beneš v závěru první fáze ženevské konference. Němečtí delegáti odmítli dne 23. července 1932 hlasovat pro závěrečnou rezoluci z toho důvodu, že se dokument nezabýval německým, ostentativně zdůrazňovaným požadavkem právní rovnosti všech států ve zbrojení. Německý zástupce Rudolf von Nadolny při této příležitosti varoval, že jeho vláda nebude pokládat za

⁵⁸ K okolnostem vzniku zmíněné rezoluce viz blíže NOEL-BAKER, P.: c. d., s. 111–113. BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: c. d., s. 142. Text rezoluce, přijaté generální komisí odzbrojovací konference 23. 7. 1932 viz *Zahraniční politika*, sešit 7–8 (červenec – srpen 1932), rok 1932, Příloha I, s. 646–648.

⁵⁹ BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: c. d., s. 111. BENEŠ, E.: *Boj o mír a bezpečnost státu. Československá zahraniční politika v projevech ministra Dra Ed. Beneše 1924–33* (dále jen *Boj o mír a bezpečnost státu...*). Praha 1934, s. 48. Text dohody s Německem z 9. 7. 1932, která uzavírala konferenci v Lausanne, viz *Zahraniční politika*, sešit 7–8 (červenec – srpen 1932), Příloha I, s. 640–642.

vhodné účastnit se dalších jednání ženevské konference, pokud nebude řešena německá rovnoprávnost ve zbrojení.⁶⁰

Červencový Nadolného výstup následovala dne 29. srpna 1932 nóta, kterou německý ministr zahraničních věcí Konstantin von Neurath předal francouzskému velvyslanci André François-Poncetovi. Berlín v ní dal definitivně najevo, že jeho cíl spočívá ve snaze zbrojit a budovat ozbrojené síly nad limity poválečného systému. Zmíněný dokument se takticky odvolával na skutečnost, že také Německo pocítuje potřebu hájit v případě potřeby svou bezpečnost ozbrojenými prostředky. Ve vztahu ke kvantitativní stránce zbrojení hodlal německý kabinet vyrovnat nevýhodný poměr sil obecně závaznou redukcí armád a jejich prostředků na úroveň, kterou jemu samotnému určila Versailleská smlouva. V kvalitativním smyslu ale Berlín projevil snahu po získání těch výzbrojních prostředků, které Reichswehr postrádal. Odtud vyvěral zájem získat v Ženevě uznání pro právo vlastnit zbraňové celky, samozřejmě především ofenzivního charakteru, které by závěrečné, obecně závazné výsledky odzbrojovací konference nezakazovaly. Do té doby nejvýraznější politicko-diplomatický pokus o přelomovou revizi poválečných odzbrojovacích podmínek zde byl zjevný.⁶¹

Na uvedenou nótu navázaly projevy předsedy německé vlády F. von Papena a ministra obrany K. von Schleichera, kteří ultimativně prohlašovali, že pokud ženevská konference nesplní očekávání, tedy pokud nepřistoupí na požadavek rovnoprávnosti, nebude Německo pokládat demilitarizační podmínky Versailleské smlouvy za závazné. Atmosféru krize světového odzbrojovacího fóra prohloubil dopis Papenova kabinetu, jímž 14. září 1932 oznámil do Ženevy, že se vzhledem k neřešeným německým požadavkům zatím zdrží účasti v dalším kole rozhovorů.⁶²

Hlavní velmoci konaly během podzimu 1932 vše pro to, aby přivedly Papenovu vládu zpět do Ženevy. Byl to v té době jediný politicky racionální způsob, jak si ještě zachovat jistou možnost ovlivňovat politiku Berlína, který se nepochybně připravoval na návrat do pozice rozhodující evropské mocnosti. Ze zvláštních porad delegací Francie, Velké Británie, Spojených států a Itálie s německými představiteli vzešla 11. prosince 1932 deklaráce, která mimo jiné akceptovala nárok Německa na rovnoprávnost ve zbrojení. Zbrojní výroba a

⁶⁰ DEIST, W.: c. d., s. 395. BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: c. d., s. 142–143. GAJANOVÁ, A.: *ČSR a středoevropská politika velmocí 1918–1938*. Praha 1967, s. 302. Viz též BENEŠ, E.: *Boj o mír a bezpečnost státu...* Praha 1934, dok. č. 19 – *Rozhodne se Evropa pro mír nebo pro válku? (Předneseno v zahraničních výborech poslanecké sněmovny a senátu)* 7. 11. 1932, s. 654–655.

⁶¹ BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: c. d., s. 143–144. Srov. k tomu text německé noty z 29. 8. 1932 (viz *Zahraniční politika*, sešit 7–8 (červenec – srpen 1932), Příloha I, s. 736–738).

⁶² BENEŠ, E.: c. d., dok. č. 19–*Rozhodne se Evropa pro mír nebo pro válku? (Předneseno v zahraničních výborech poslanecké sněmovny a senátu)* 7. 11. 1932, s. 653–659. GATHORN–HARDY, G. M.: *A short History of International Affaires*, s. 349.

výstavba německých branných sil měla ale být omezena obecně uznanými pravidly. Rovnoprávnost ve zbrojení se měla týkat také dalších států, jejichž vojenská hodnota byla po světové válce smluvně omezena. Nutno zdůraznit, že princip rovnosti ve zbrojení mocností ale nedílně spojily se zásadou, že nejprve má vzniknout všeobecný bezpečnostní systém. Deklarace z 11. prosince 1932 tedy sama o sobě nedávala Německu právo doplňovat svůj vojenský potenciál novými silami a prostředky v blízké době, ale až po vytvoření bezpečnostních pojištění, nejdříve až za patnáct let. Za cenu velké politicko-diplomatické aktivity se podařilo Německu na čas přivést zpět na ženevské shromáždění.⁶³

Změny na německé vnitropolitické scéně začaly přenášet poměr Berlína k Ženevě a tím pádem i celou otázku budoucnosti odzbrojení ve světě na kvalitativně novou úroveň. Demontáž demokratického uspořádání výmarské republiky dostoupila na přelomu let 1932 a 1933 do stádia, kdy bylo nacistům umožněno, aby vstoupili do nejvyšších státních exekutivních funkcí. 30. leden 1933, kdy prezident Paul von Hindenburg uvedl Adolfa Hitlera do čela německé vlády, nebyl z hlediska zájmů nacistů vyvrcholením jejich boje. Toto datum se stalo prvním milníkem cesty k totálnímu podřízení Německa jedné ideologii.

Již první zasedání Hitlerova kabinetu vytýčilo směr dalšího vývoje Německa. Nový kancléř 8. února 1933 jasně deklaroval, že vše musí být po dobu příštích čtyř až pěti let podřízeno výstavbě ozbrojených sil.⁶⁴ Výroky o tom byly předznamenány o pět dní dříve, 3. února 1933, Hitlerovým expozé před velením Reichswehru. Tuto událost nutno interpretovat jako zjevný důkaz o změně základních podmínek pro budoucí rozvoj branných sil a německé politiky v oblasti revize a expanze. V souvislosti se svou ideou o striktně autoritativním vedení země dal Hitler průchod i své představě o hlavní orientaci německé expanze v příštích letech. Takzvaný životní prostor na východě měl být naprosto bezohledně germanizován. Velení Reichswehru mohlo být spokojeno. Kancléř Hitler mu přislíbil, že veškerý politicky motivovaný odpor proti militarizaci národa a státu bude zlomen. Reichswehr začal požívat

⁶³ Podrobně se zdůvodněním uvedeného výkladu deklarace z 11. 12. 1932 viz BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: c. d., s. 156–160. Shodný výklad viz též GAJANOVÁ, A.: c. d., s. 302. Srov. k této interpretaci: *Edvard Beneš. Cirkulární telegramy 1920–1935* (ed. J. Dejmek). Praha 2002, dok. č. 178 – *Telegrafická zpráva E. Beneše ministerstvu zahraničních věcí v Praze a části vyslanectví ČSR, týkající se aktuálního stavu odzbrojovací konference z 27. 6. 1932, odstavec 1.) a 2.)*, s. 195. Některé interpretační přístupy přiznávají deklaraci z 11. 12. 1932 podstatně větší, mezní význam. Pro tento výklad je charakteristické hodnocení zmíněného dokumentu z hlediska následných vztahů nacisty ovládaného Německa k ženevské konferenci. Prosincová deklarace velmocí je v tomto smyslu pokládána za výchozí moment poslední fáze německé revizionistické strategie vůči mezinárodnímu odzbrojovacímu fóru. Po uchopení moci nacisty velení Reichswehru pokládalo prosincovou deklaraci za počátek etapy, která vyvrcholila definitivním odchodem Německa ze Ženevy (viz DEIST, W.: c. d., s. 395–396 a MESSERSCHMIDT, M.: c. d., s. 559–560).

⁶⁴ Záznam o zasedání německé vlády z 8. 2. 1933 viz *Documents od German Foreign Policy* (DGFP), Series C, Volume I., s. 35–37. Fakta o tom připomíná v příslušných souvislostech též ROBERTSON, E. M.: c. d., s. 9, v české historiografii KVAČEK, R.: c. d., s. 22.

politickou podporu, jakou do té doby postrádal. Hitlerova lákavá vize totální militarizace vytvořila základ pro úzkou spolupráci říšské obrany s nacistickým hnutím. Z hlediska německé generality měl zvláštní význam fakt, že obnovení všeobecné branné povinnosti bylo možné očekávat v blízké budoucnosti, i když kancléř konkrétní termíny ještě neurčil.⁶⁵ Nacisté se museli nejprve zbavit zbylých politických odpůrců. Během konečné fáze boje o moc si pragmaticky nepřáli mezinárodně-politické komplikace. Z tohoto podstatného důvodu se německá delegace stále ještě účastnila nové fáze rozhovorů o odzbrojení, která začala na jaře 1933.⁶⁶

Nebylo pochyb o tom, že boj nacistů o absolutní moc nad Německem začal zpochybňovat bezpečnost v Evropě. Expanzivní plán, vytýčený Hitlerovým programovým spisem *Mein Kampf*, se střetával s existenčními zájmy velmocí a zvláště citelně malých států. Československo patřilo k první vlně ohrožených. Nový režim nacistů již záhy začal vytvářet třetí plochy ve vztazích mezi oběma státy. Československo začalo fungovat již brzy po 30. lednu 1933 jako bezpečný přístav pro levicovou emigraci a uprchlíky z řad německé inteligence. Tento fakt byl trnem v oku nacistů. Pobyt politické a rasové emigrace znamenal pro československé demokraty vysoce senzitivní politický problém.⁶⁷

Další ohnisko sporů nacisté rozdmýchávali v národnostní politice československého státu. Aktivní byl zejména nacistický tisk. Vliv na německé menšiny usměrňoval německý Zahraniční úřad. Vytváření a upevňování pout mezi nimi a hegemoniálními zájmy Berlína náleželo k jeho prioritám. Tuto skutečnost vyzdvihl ministr zahraničí K. von Neurath 8. dubna 1933 na zasedání říšské vlády.

Z hlediska bezpečnosti Československa měl nemalý význam fakt, že v říjnu 1933 začala v Německu působit organizace *Volksdeutsches Rat*, v jejímž čele stanul Hitlerův náměstek Rudolf Hess. Zmíněný subjekt usiloval o podřízení Němců, žijících na území cizích států, celkové německé politice. *Volksdeutsches Rat* úzce spolupracovala se Zahraničním úřadem.

⁶⁵ DEIST, W.: c. d., s. 408–409. Viz též MESSERSCHMIDT, M.: c. d., s. 543–547, WETTE, W.: *Ideology, Propaganda and Internal Politics as Preconditions of the War Policy of the Third Reich*. In: *Germany and the Second World War*. Vol. I. *The Build-up of German Aggression*. Oxford 1990, s. 96–104. VOLKMANN, H.-E.: *The National Socialist Economy in Preparation for War*. *Germany and the Second World War*. Vol. I. *The Build-up of German Aggression*. Oxford 1990, s. 195–200.

⁶⁶ ROBERTSON, E. M.: c. d., s. 9.

⁶⁷ Rekapitulace problémových momentů československo-německých vztahů z let 1932–1933, obsažená v následujících odstavcích, se opírá o práci KVAČEK, R.: c. d., s. 35–37. Nověji viz též DEJMEK, J.: *Nacistická třetí říše a československá diplomacie 1933–1938*. *Moderní dějiny*, 1997, č. 5, s. 119–147 MORAVCOVÁ, D.: *Počátky krize v československo-německých vztazích 1929–1932*. *Moderní dějiny*, 1998, č. 6, s. 99–107.

Realita hospodářské krize zásadním způsobem posílila pozice nacionalismu a negativismu vůči ČSR v prostředí německé menšiny. Spojnici mezi Berlínem a německými nacionalisty v ČSR posilovala existence politických subjektů, jejichž soustava názorů přímo souzněla s ideami říšských nacistů. Kancléř Hitler nezapomínal na fakt, že takzvaní hakenkreuzleři, soustředění v Německé nacionálně socialistické straně dělnické (DNSAP), poskytli jeho politické akci v říši významnou finanční podporu. Státně-bezpečnostní aparát republiky prokázal v tomto raném období zápasu o zachování bezpečnosti státu svou akceschopnost v souvislosti se zmařením protistátních příprav, které se uskutečňovaly v letech 1930–1931 v jádru organizace Volkssport, pobočné tělovýchovné organizace DNSAP. Viníci byli 12. prosince 1932 odsouzeni k několikaletým žalářům. Celá událost odhalila před širokou veřejností vážná vnitřní rizika bezpečnosti československého státu a nezůstala bez vážného vlivu na vnitropolitické německé národnostní prostředí. Trestní postih se nevyhnul řadě osob z vedení strany ani činitelům Volkssportu.⁶⁸ Na obranu odsouzených rázně vystoupil Hitler při první audienci československého vyslance Vojtěcha Mastného dne 9. února 1933. Kancléř popřel všechna protičeskoslovensky zacílená spojení říšské NSDAP s hakenkreuzlery v ČSR.⁶⁹ Vyznavači nacismu, k nimž se začala stáčet pozornost československých bezpečnostních orgánů, odcházeli z ČSR do Německa, kde jim byl povolen vstup do SA. Na říšském území se z nich již záhy začala formovat sudetoněmecká legie.⁷⁰ Dne 14. července 1933 Hitler projevil před vyslancem Mastným zájem o dobré sousedské vztahy s Československem. Uvedená fakta dokládají, že skutečnost byla docela jiná.⁷¹

Novou realitu ve vztazích s Německem vnímali nadmíru citlivě vojáci. Zvláštní význam měly závěry 2. oddělení Hlavního štábu. Jeho specialisté mohli formulovat první názory nejdříve po několikaměsíčním pozorování nové politické atmosféry, která ovládla Německo. Zpočátku zůstávali v obecné rovině. Povšechně zaměřená studie o politických událostech v Německu, dokončená 5. května 1933, konstatovala, že nový režim využívá bezohledně své vítězství k programové výstavbě třetí říše. Jistý odstup od politických změn dovoľoval sestavit již určitější posudek. Zpravodajský elaborát ze 4. září 1933 konstatoval, že „...Německo stojí na prahu válečných příprav pro nové světové zápolení.“ Analytici 2.

⁶⁸ Podrobnosti případu Volkssport analyzoval NOVÁK, O.: *Henleinovci proti Československu*. Praha 1987, s. 15–17. K regionálním aspektům případu Volkssport se podrobněji vyslovil v souvislosti s oblastí východočeského pohraničí KMONÍČEK, J., VAŠEK, F.: *Zpřetrhané sítě*. Hradec Králové 1990, s. 14–17.

⁶⁹ KVAČEK, R.: c. d., s. 36–37.

⁷⁰ Další podrobnosti k danému tématu podrobně analyzuje na základě detailního rozboru hojného pramenného materiálu zpravodajských orgánů národní obrany a ministerstev vnitra KOUTEK, J.: *Pátá kolona v ČSR. Úloha sudetoněmecké fašistické iredenty v agresivních plánech Hitlerovského Německa proti ČSR v letech 1933–1938*. Praha 1962, zejména s. 41–52.

⁷¹ KVAČEK, R.: c. d., s. 37.

oddělení Hlavního štábu varovali, že nacisté budou při budování třetí říše usilovat o připojení území sousedních států, na nichž žila i německá minorita. Rozborový dokument zkoumal získaná prohlášení vedoucích německých politických činitelů a došel k závěru, že nacisté usilují nejen o zisk českých historických zemí, ale hlavně o rozmetání celého Československa jako pevné součásti francouzského spojeneckého bloku.⁷²

Citovaný dokument vznikl v období, kdy se schylovalo k definitivnímu rozkolu ženevského odzbrojovacího fóra. Konference k němu směřovala od 16. března 1933, kdy britský předseda vlády Ramsay MacDonald předložil nový odzbrojovací koncept. MacDonaldův plán počítal s transformací evropských armád na milice s krátkými služebními lhůtami. Nový koncept se významně dotýkal francouzského obranného potenciálu. Stav francouzských ozbrojených sil měl být redukován na úroveň 200 000 mužů, a to do pěti let od okamžiku, v němž by vstoupila v platnost nová odzbrojovací konvence. Naproti tomu stav německých braných sil se měl za stejnou dobu kvantitativně vyrovnat francouzské miliční armádě. Nový odzbrojovací plán připouštěl, aby Německo disponovalo vojenským letectvem. MacDonaldův plán zaváděl paritu síly pozemních ozbrojených sil a letectev pro Francii, Německo a Itálii. Stav vojsk ani jedné ze zemí neměl přesáhnout již zmíněných 200 000 mužů. Ostatní státy měly disponovat menšími počty miličních vojsk. Kupříkladu pro ČSR plán vyhradil miliční vojsko v síle 100 000, Maďarsku 60 000 mužů. Návrh výslovně zakazoval letecké bombardování a zaváděl limity v oblasti námořního zbrojení.⁷³

Osud odzbrojovacího hnutí závisel na stanovisku Berlína k novému odzbrojovacímu plánu. Nacistický vůdce sice označil MacDonaldův plán za jedno z možných řešení, ale ve skutečnosti jej radikálně odmítal. V tom jej podporoval především ministr říšské obrany Werner von Blomberg, který zdůrazňoval, že akceptace MacDonaldova plánu by ohrozila bezpečnost Německa. Skutečný početní stav Reichswehru v roce 1933 ještě výrazně nepřekonával povolených 100 000 mužů. Limit byl v roce 1933 překonán o deset až dvacet tisíc mužů. Výzbrojní program Reichswehru byl odstartován počátkem dubna 1933.⁷⁴ Hlavní štáb československé armády na podzim 1933 chybně předpokládal, že stav Reichswehru tajně

⁷² VÚA–VHA, Fondy militárií bývalého Studijního ústavu Ministerstva vnitra (dále jen FMSÚMV), f. č. 20, sign. 20–29–44, spis č.j. 13 214 Taj. Hl. št./2. odděl. ze 16. 11. 1938 – odpověď 2. oddělení Hlavního štábu na anketní akci 3. oddělení Hlavního štábu, zahájenou na základě výnosu č.j. 6.520 Taj.–hl. št./3. odděl. 1938 (dále jen č.j. 13 214 Taj. Hl. št./2. odděl. ze 16. 11. 1938 – odpověď 2. oddělení Hlavního štábu...), oddíl (dále jen odd.) III., odstavec (dále jen odst.) 1 a 2, obsahující základní teze elaborátu č.j. 656 Taj.–hl.št./2. odděl. 1933 ze 4. 9. 1933, s. 2–3.

⁷³ ROBERTSON, E. M.: c. d., s. 18. Viz též *Edvard Beneš. Cirkulární telegramy 1920–1935* (ed. J. Dejmek). Praha 2002, dok. č. 181–*Telegrafická zpráva E. Beneše ministerstvu zahraničních věcí a některým vyslanectvím ČSR, týkající se vývoje na odzbrojovací konferenci*, pozn. č. 1, s. 200–201.

⁷⁴ ROBERTSON, E. M.: c. d., s. 18–21.

vzrostl až na 140 000 mužů. Vojenská místa a podle jejich úsudku i nejvyšší kruhy politické exekutivy v Československu předpokládaly, že kasernované součásti Sturmabteilungen (SA) dosáhly v roce 1933 počtu 160 000 mužů. V Praze pokládali za hotové, že mezi Ministerstvem říšské obrany a velitelstvím SA existovala dohoda o přijetí kasernovaných SA do Reichswehru. Hlavní štáb odhadoval, že sílu SA reprezentovalo 800 000–1 milion mužů.⁷⁵

Hladina vztahů mezi Německem a Ženevou se rozbouřila na podzim roku 1933. V tomto období se začala sblížovat stanoviska britské a francouzské diplomacie. Francie prosadila modifikaci MacDonalдова plánu vnesením delší, osmileté lhůty pro aplikaci jeho zásad. Během prvních čtyř let měl z francouzského podnětu vznikat efektivní kontrolní systém. Státy s poválečnými limity se mohly začít ozbrojovat až ve zbytku osmileté lhůty. Německo nemohlo nový návrh akceptovat. Hitler prohlásil na zasedání kabinetu 13. října 1933, že by říše nemohla po zavedení upraveného MacDonalдова plánu vyzbrojovat zálohy, získané za první čtyři léta. Dále útočil proti faktu, že Německo postrádalo záruky odzbrojení velmocí v druhé půli prodloužené přechodové lhůty. Kancléř zpřímá konstatoval, že z hlediska Velkoněmecké říše bylo nezbytné ukončit účast nejen v ženevské odzbrojovací konferenci, ale také opustit Společnost národů. Němečtí zástupci opustili odzbrojovací kolegium v Ženevě již druhý den 14. října a 21. října Berlín předal nótu o vystoupení říše ze Společnosti národů. Dne 14. října prezident Hindenburg rozpustil říšský sněm i parlamenty jednotlivých zemí a nařídil vypsat nové volby na 12. listopadu 1933.⁷⁶

Výsledky listopadových voleb měly pro Evropu i ostatní svět varovný akcent. NSDAP obdržela 39 638 789 hlasů, tedy 92 % všech hlasů. 3 349 363 hlasů bylo proti režimu.⁷⁷ Jiné politické strany v té době již neexistovaly. Demontáž demokracie byla v Německu formálně završena dne 14. července 1933 vydáním zákona, který zapovídal vznik nových politických stran. Dřívější strany byly postupně likvidovány či samy ukončily činnost. Zákon nacistické straně vystavil ódium jediné legální politické formace. Totalita jedné strany byla ustavena.

⁷⁵ Viz VÚA–VHA, f. VKPR, k. 126, č.j. 24 Dův. 1934, obsahující *Měsíční zpravodajské hlášení za říjen 1933*, zpracované pod č.j. 6.773 Dův.–hl. št./2. odd. 33, kapitola (dále jen kap.) *I. Německo*, podkapitola (dále jen podkap.) *A. Branná moc*, odd. *I. Doplnování a početné stavy*, s. 1. Citovaný dokument byl zaslán Vojenské kanceláři prezidenta republiky. Parafa *Ma* a záznam data *18. 11. 33* nasvědčují faktu, že se prezident republiky T. G. Masaryk skutečně seznámil z obsahem citovaného hlášení (srov.: tamtéž). Tento pramen tvoří jeden z dokladů o informačním mechanismu, který existoval mezi československým Hlavním štábem a nejvyšší politickou exekutivou. Potvrzuje současně skutečnost, že 2. oddělení Hlavního štábu v daném období zpracovávalo pravidelná měsíční zpravodajská hlášení o armádách cizích států.

⁷⁶ GATHORN-HARDY, G. M.: *A short History of International Affairs*, s. 353–354. VÚA–VHA, f. VKPR, k. 126, č.j. 24 Dův. 1934, obsahující *Měsíční zpravodajské hlášení za říjen 1933*, zpracované pod č.j. 6.773 Dův.–hl. št./2. odd. 33, kap. *I. Německo*, podkap. *B. Politické zprávy*, s. 3–4.

⁷⁷ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 126, č.j. 24 Dův. 1934, obsahující *Měsíční zpravodajské hlášení za listopad 1933*, zpracované pod č.j. 7.384 Dův.–hl. št./2. odděl. 33, kap. *Německo*, podkap. *B. Politické zprávy*, odd. *a) Volby, duch národa*, s. 4.

Na Hlavním štábu v Praze se domnívali, že přesvědčivý volební úspěch NSDAP plně nevystihuje skutečnou atmosféru v německé společnosti. Podle získaných zpráv se předpokládalo, že vnitřní situace v Německu byla poznamenána vzájemnou nedůvěrou a nespokojeností především mezi rolníky, kteří byli povinni starat se o výživu oddílů SA a stále ještě početné armády nezaměstnaných. Nálada zaměstnanců údajně také klesala k bodu mrazu. Mzdy vlivem špatného odbytu stále klesaly a různé sociální akce nepřispívaly k lepší náladě občanů. V tomto ohledu se do takového stavu promítala postupná mezinárodněpolitická izolace, do níž Německo upadalo po opuštění mezinárodních struktur. Další vývoj ale nebylo jednoduché odhadovat. 2. oddělení Hlavního štábu do jisté míry předvíдалo, že vlivem složitých hospodářských poměrů vyrostе novému režimu ilegální opozice. Českoslovenští zpravodajští analytici od ní ale příliš neočekávali. Z otevřených zdrojů bylo zjištěno, že pařížský list *Le Petit Parisien* odhalil a zveřejnil tajné instrukce pro nacistické propagační ústředí v zahraničí, které obsahovaly konkrétní zahraničněpolitické cíle Hitlerova režimu. Jeho vůdčí síly hodlaly především způsobit rozladění mezi Francií a Velkou Británií, soustavně vnášet nejistotu do vztahů mezi Francií a jejími spojenci i mařit klid na Balkáně. Přehled úmyslů tím nekončil. Na jízdním řádu nacistické expanze měl své místo návrat saarského území, revize Versailleského míru, opětovný zisk koridoru, alsasko-lotrinského území, bývalých kolonií a naprostá rovnost ve zbrojení, a to bez mezinárodní kontroly. Pro Československo zněl zvláště varovně bod, který žádal spojení se všemi teritorii, kde žila německá menšina. Berlínská vláda obsah dokumentu dementovala, ale její distanc byl v zahraničí přijat s rezervou.⁷⁸ O zrychlujícím se vývoji Reichswehru neměl Hlavní štáb v Praze příliš informací. Dokonce je možné říci, že zde stál na startovní čáře boje o informace podobně jako většina sousedů Německa. Podrobnými poznatky disponoval pravděpodobně pouze Generální štáb francouzské armády. Z řady podstatných důvodů bylo ale nemyslitelné, aby je poskytoval partnerským orgánům zemí, které stále ještě vytvářely východní protiněmeckou frontu. Němečtí nacisté neponechali zpravodajským organizacím cizích států mnoho příležitostí k odhalení nejutajovanějších skutečností Velkoněmecké říše. Nacistický režim přijal již záhy, v roce 1933, široce pojaté právní normy, které upravovaly kontrašpionážní opatření. Ofenzivní zpravodajská činnost cizích států narážela na stále

⁷⁸ Charakter zpravodajských poznatků 2. oddělení Hlavního štábu čs. armády o vnitropolitické situaci, náladách obyvatelstva a hospodářských poměrech v Německu koncem roku 1933 viz VÚA–VHA, f. VKPR, k. 126, č.j. 24 Dův. 1934, obsahující měsíční zpravodajská hlášení za říjen, listopad a prosinec 1933, zpracovaná pod č.j. 6.773 Dův.–hl. št./2. odděl. 33, č.j. 7.384 Dův.–hl. št./2. odděl. 33 a č.j. 2.094 Dův.–hl. št./2. odděl. 34. Již zmíněná parafa *Ma* a připojená data 18. 11. a 19. 12. 1933 dokládají, že se s jejich obsahem seznámil prezident republiky T. G. Masaryk, který je obdržel prostřednictvím své Vojenské kanceláře od 2. oddělení Hlavního štábu. Na základě ověřených analogií lze předpokládat, že na prezidentův stůl doputovalo rovněž *Měsíční zpravodajské hlášení za prosinec 1933*, třebaže Masarykovou parafou a datem opatřeno není.

účinnější obrannou síť tajné policie. Skutečnosti vojensko-průmyslového charakteru byly střeženy s fanatickým úsilím. Od roku 1934 nebyl zveřejňován státní rozpočet. Již výmarská republika publikovala státní rozpočet se zkreslenými údaji. Nejprísnějšímu utajení podléhaly výdaje na branný systém, data o růstu a výkonnosti průmyslu, obchodu, zemědělské produkci a spotřebě zboží.⁷⁹ Za této složité situace nebylo divu, že se 2. oddělení Hlavního štábu mohlo v listopadu 1933 vyslovit jen obecný soud o vojenské hodnotě Německa. Na závěr měsíčního zpravodajského souhrnu se uvádělo, že „...*po stránce vojenské připravuje Německo dále systematicky svoji brannou moc, prozatím na ilegálním podkladě. U říšské obrany nelze zatím konstatovati provedení zásadních organizačních změn ve velkém. Hnědá armáda je ve stádiu organizačního vývoje na podkladě miličnín. Pro praktické použití nejeví se prozatím způsobilou. Potřebný čas k vybudování použitelné armády snaží se získati častým ujišťováním o své mírumilovnosti.*“⁸⁰

V Praze nemohli v té době tušit, že kancléř Hitler koncem roku 1933 ambiciózně rozhodnul o ztrojnásobení početního stavu Reichswehru. V memorandu generála Fromma, šéfa Allgemeines Heeresamtu, z 20. května 1934 se uvádělo, že 300 000 mužů a 21 divizí Reichswehru mělo být k dispozici nikoliv až v letech 1937 a 1938, jak předpokládal druhý výzbrojní program, ale již v době mezi listopadem 1934 a dubnem 1935. Organizační struktura měla být přizpůsobena již k 1. říjnu 1934.⁸¹

Nacisté potřebovali pro výstavbu armády především klid. Berlín se snažil po odchodu z odzbrojovací konference a po ukončení členství v SN prorazit svíravě tíživý kruh mezinárodně-politické izolace Německa. Činil tak specifickým a částečně účinným způsobem. Nacistická diplomacie začala koncem roku 1933 nabízet zahraničním vládám dvoustranné pakty o neútočení. Berlín si od této politiky sliboval několikerý zisk. Kromě již zmíněného boje proti izolaci se očekávalo, že pakty o neútočení velmi vážně oslabí hodnotu francouzského aliančního systému. Další, s tím úzce související moment strategie non-agresivních paktů měl Německu poskytnout mezinárodní záštitu jeho bezpečnosti do doby, než se jeho branná síla změní ze zatím ryze obranného prostředku na údernou moc, schopnou realizovat dobyvačné záměry nacistů. Berlín tímto způsobem využíval charakteristický rys meziválečného období, tedy až přemíru důvěry v pevnost mezinárodních smluvních závazků.

⁷⁹ JACKSON, P.: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000, s. 92–93.

⁸⁰ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 126, č.j. 24 Dův. 1934, obsahující *Měsíční zpravodajské hlášení za listopad 1933*, zpracované pod č.j. 7.384 Dův.–hl. št./2. odděl. 33, kap. *Německo*, podkap. C. *Závěr*, odst. c), s. 6.

⁸¹ ROBERTSON, E. M.: c. d., s. 33. Srov. k tomu: DEIST, W.: c. d., s. 417.

Diplomacie nacistického Německa utilitárně zneužívala to, proti čemu sama systematicky bojovala.⁸²

Nabídka paktu o neútočení, daná Československé republice v listopadu 1933 se stala epizodou bez vyznění. Navíc ji bylo možné považovat jen za neoficiální sondáž. Nacistická zahraniční politika postrádala jednotu vedení. Myšlenku paktů o neútočení prosazovaly zejména vládní a stranické kruhy NSDAP, které se pokoušely konkurovat Neurathovu Zahraničnímu úřadu, nositeli německé zahraniční politiky. Zahraniční úřad ale myšlenku paktů o neútočení, typickou pro uvedené skupiny, odmítal. Smluvní fixace vztahů s východními sousedy Německa totiž podle jeho názorů kladla německé hegemonii do cesty nepřijemné stabilizační překážky.⁸³

Pro bezpečnost Československé republiky měl mnohem dalekosáhlejší význam vývoj vztahů mezi Německem a Polskem. V Polsku již několik let sílily vážné obavy o hodnotu vojensko-politického aliančního svazku s Francií, která z hlediska Varšavy neposkytovala patřičné záruky bezpečnosti. Polské obavy zesílily přípravy takzvaného Paktu čtyř. Na jeho základě mělo o vývoji Evropy rozhodovat napříště čtyřčlenné velmocenské grémium, složené z Itálie, Německa, Velké Británie a Francie. Pakt začal vznikat z italského podnětu v podmínkách nezdaru odzbrojovací konference a svévolnosti revizních snah, jimž SN nedokázala účinně odolávat. Pakt čtyř nebyl nakonec realizován, ale polská nedůvěra v Západ vedla Varšavu k tomu, že přistoupila na německou nabídku paktu o neútočení, pocházející z Německa. Německo-polská deklarace o neútočení byla podepsána 26. ledna 1934. Platit měla deset let. Tento akt zmrazil naděje na sblížení Polska a Československé republiky, o němž se uvažovalo zejména pod dojmem přípravy velmocí na realizaci Paktu čtyř. Vztahy obou středoevropských zemí, zatížené již z dřívějších let spory o pohraniční území na teritoriu Československa, zůstávaly trvale nevyjasněny, což mělo zásadní vliv na tvorbu československé obranné strategie, které přibyla k jiným komplikacím ještě nejistota na tisícikilometrové hranici s Polskem.⁸⁴

⁸² ROBERTSON, E. M.: c. d., s. 33.

⁸³ KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937*. Praha 1966, s. 38–42.

⁸⁴ Záměry polské zahraniční politiky ve středoevropském prostoru z let, které předcházely Mnichovu, objektivně a výstižně rekapituloval i nověji osvětlil TOMASZEWSKY, J.: *The Aims of Polish Foreign Policy before Munich*. In: *Mythos München* (ed. F. Taubert), Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Band 98. München 2002, s. 113–127. Relevantní interpretace daných vztahů v kontextu obecného vývoje podal v české, resp. československé, historiografii BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: c. d., s. 249–358. Viz též KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937*. Praha 1966, s. 28–32, 43.

4. NÁSTIN PODMÍNEK A SOUVISLOSTÍ KOALIČNÍ KONCEPCE OBRANY ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY V LETECH 1933–1935

Francouzská strategická iniciativa vždy tvořila klíčový komponent předpokládané koaliční obrany Československa.⁸⁵ Skutečný vývoj vojenskopolitických vztahů na strategické mapě Evropy ale zmíněnou fundamentální složku od základů problematizoval. Kořeny tohoto vývoje je zapotřebí hledat již na sklonku 20. let, ne-li ještě dříve. Eventuální francouzská pomocná aktivita byla kromě obecného politického vývoje v Evropě i v ostatních částech světa podmíněna dvěma klíčovými faktory – zahraničněpolitickými prioritami francouzských vlád a stavem ozbrojených sil, v neposlední řadě i strategickými zájmy a doktrinárními zásadami jejich nejvyššího velení. Vojenský faktor tvořil v krizových momentech mezinárodní bezpečnosti významně spolurozhodující prvek.

Francouzská vojenská strategie nahlížela na teritorium střední Evropy jako na hlavní dějiště úvodní fáze potenciální další evropské války. Její ohnisko, rozdmýchané Německem, se mělo rozhořet do širšího válečného požáru právě odtud. S tímto názorem francouzského velení byl Hlavní štáb československé armády srozuměn již od neoficiální a přísně utajované porady, která se uskutečnila ve dnech 28.–31. ledna 1933 v Paříži.⁸⁶ Hlavní štáb

⁸⁵ Koaliční předpoklad obrany Československé republiky potvrzuje následující pramenný materiál: VÚA–VHA, FMSÚMV, f. č. 20, sign. 20–29–44, Hl. št./2. odděl. Taj. 1939, *Vojenská situace v době Mnichova (vyvrcholení napětí mezi ČSR a Německem)*. Zvláštní pozornost je zapotřebí věnovat relevantním závěrům, obsaženým v citovaném zpravodajském rozboru. Na prvním místě bylo nedlouho po Mnichovu konstatováno, že „...ČSR byla dobře vojensky připravena pro válku koaliční.“ Na jiném místě je tento závěr doplněn relevantním konstatováním, že „...Nedodržením spojeneckého závazku ze strany Francie a nepřátelským postojem polským octla se ČSR v beznadějně, neřešitelné vojenské situaci.“ (tamtéž, s. 1).

⁸⁶ Zmíněné rozhovory arm.gen. J. Syrového v Paříži ve dnech 28.–31. 1. 1933 zaznamenalo, na rozdíl od české, resp. československé, historiografie, již několik zahraničních studií i knižních publikací. Srov. především: CRANE, R. F.: *A French Conscience in Prague: Louis Eugène Faucher and the Abandonment of Czechoslovakia*. New York 1996, s. 60–62. JORDAN, N.: *The Cut Price War on the Peripheries: The French General Staff, The Rhineland and Czechoslovakia*. In: *Paths to War* (Ed. Robert Boyce and Esmonde E. Robertson) New York 1989, s. 133–134. Týž: *Maurice Gamelin, Italy and the Eastern Alliances*. *Journal of Strategic Studies* (dále jen JSS), 1991, Vol. 14, No. 4, s. 430. VIVIER, T.: *La Coopération Aéronautique Franco-tchécoslovaque. Janvier 1933–septembre 1938*. *Revue Historique des Armées*, 1993, n° 190, s. 71–72. WANDYČZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances...* Princeton 1988, s. 262. Všichni uvedení autoři opřeli svůj výklad obsahu jednání generála Syrového v Paříži o primární a relevantní pramenné materiály, spravované péčí francouzských institucí Service Historique de l'Armée de Terre a Service Historique de l'Armée de l'Air.

Česká, resp. československá, historiografie pařížské konzultace mezi štáby z konce ledna 1933 dosud vůbec nezaznamenala. Prameny domácího původu o nich mlčí. Autorovi této doktorské disertační práce se podařilo v materiálech KPR objevit pouze záznam z 9. února 1933 o tom, že ministr národní obrany B. Bradáč žádal prezidenta Masaryka o přijetí pro svou osobu a náčelníka Hlavního štábu arm.gen. J. Syrového, jenž měl podat zprávu o jednání v Paříži. Bradáč Masaryka žádal, aby k přijetí došlo v Lánech, „...poněvadž ujde pozornosti zdejších kruhů.“ Slyšení obou nejvyšších představitelů vojenské správy KPR naplánovala na 13. února 1933. Záznam nebyl pravděpodobně pořízen nebo se nezachoval (AKPR, sign. T 263/22, IV. část, záznam zprávy č. T 231/33 z 9. 1. 1933 a rukopisné poznámky z 10. 2. 1933).

československé armády reprezentoval jeho tehdejší náčelník generál Syrový. Do Paříže i zpět jej provázela náčelník Francouzské vojenské mise v Československu generál Faucher. Za hostitelskou zem a její armádu hovořil generál Gamelin, náčelník Generálního štábu a generál Barès, generální inspektor letectva. Rozhovory vysokých představitelů obou spojeneckých armád se dotknuly vojenských aspektů mezinárodní situace a spolupráce v oblasti letectví.⁸⁷ Přes podněty československého Hlavního štábu se pařížská schůzka nestala bází pro vzájemně přizpůsobené a široce pojaté plány obou spojeneckých armád.⁸⁸ Náčelník čs. Hlavního štábu obdržel od francouzských partnerů pouze příslib, že bude do Prahy vyslána zvláštní mise, která měla prostudovat možnosti spolupráce vojenských letectev obou států v případě války.⁸⁹ Francouzský generál Paul Armengaud již v roce 1932 navrhoval, aby byly na území Československa trvale dislokovány bombardovací útvary francouzského letectva. V sousedním Polsku měly být podle téhož návrhu dislokovány francouzské stíhací útvary. V této metodě byl spatřován nejrychlejší příspěvek spojenecké pomoci oběma státům. Na letecké operace, vedené z území Československa a Polska měly navázat bombardovací údery francouzského letectva ze západního strategického směru.⁹⁰ V lednu 1933 se obě strany shodly na dvou základních principech. Byla to jednak nezbytnost tajné vojenské spolupráce v oblasti letectví a z ní vyplývající dislokace útvarů francouzského vojenského letectva (Armée de l'Air) na území Československa pro případ války s Německem.⁹¹

V podstatné věci přinášela porada z konce ledna 1933 důležitý moment. Syrový Gamelinovi potvrdil, že Hlavní štáb čs. armády definitivně dal za pravdu francouzským názorům, že hlavní hrozbu pro bezpečnost Československa znamená Německo, nikoliv Maďarsko.⁹² Gamelin se Syrovým sdíleli stanovisko, že budoucí válka vypukne ve střední Evropě. Gamelin předpokládal, že na počátku války vzniknou dvě autonomní válčičtí – jedno ve střední a druhé v západní Evropě. Shoda nastala v tom, že oba vojenští představitelé spatřovali těžiště bojů budoucí války s Německem ve střední Evropě, nikoliv na západě. Bojová aktivita středoevropského válčičtí měla připravit podmínky pro ofenzivní tlak francouzské armády ze západu, který měl v oblasti jižního Německa obě vzdálená a zpočátku samostatná válčičtí spojit. Gamelin Syrového upozornil na výhodu, kterou skýtal společný

⁸⁷ Viz především CRANE, R. F.: c. d., s. 60. VIVIER, T.: c. d., s. 71–72. Viz též WANDYCZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances...* Princeton 1988, s. 262.

⁸⁸ Viz CRANE, R. F.: c. d., s. 60–61.

⁸⁹ Týž: c. d., s. 60. WANDYCZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances...* Princeton 1988, s. 262.

⁹⁰ WANDYCZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances...* Princeton 1988, s. 262.

⁹¹ VIVIER, T.: c. d., s. 71.

⁹² CRANE, R. F.: c. d., s. 61. Viz též JORDAN, N.: *The Cut Price War on the Peripheries: The French General Staff, The Rhineland and Czechoslovakia*. In: *Paths to War* (Ed. Robert Boyce and Esmonde E. Robertson) New York 1989, s. 134. WANDYCZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances...* Princeton 1988, s. 262.

postup československé a polské armády proti výběžku německého území v hornoslezském prostoru.⁹³ Zdůraznil přitom, že eliminace tamního německého odporu by usnadnila obranu severního úseku hranic Československa v oblasti Slezska.⁹⁴ Toto stanovisko Gamelin prosazoval ještě dlouho poté, co Polsko počátkem roku 1934 uzavřelo s Německem pakt o neútočení.⁹⁵

V názorech generála Gamelina byla přítomna určující zásada francouzského velení, že jakákoli ofenzivní akce proti Německu mohla být podniknuta až po pevném zaujetí obrany hranic a po úplné mobilizaci všech národních zdrojů. Symbióza pevného a nepropustného krytu hranic a úplné mobilizace defenzivního potenciálu vytvářela nosný prvek francouzské obranné strategie – *défense intégrale*. Francouzské velení zastávalo názor, že nemožnost realizovat tuto komplexní obranu by zásadně vyloučila jakoukoli ofenzivní aktivitu za hranicemi. Tímto způsobem se snažilo vyhnout tomu, aby se devastující válečné operace znovu přenesly na francouzské území.⁹⁶ Prostor pro válečné dění, takzvaný *espace du manœuvre*, byl proto hledán v blízkém i vzdálenějším zahraničí, především v Belgii, na území Československa a v Polsku.⁹⁷ Francouzský Generální štáb hodlal poutat většinu německých vojenských sil na bojištích střední Evropy. S těmito kalkulacemi souvisela určující doktrína, z níž vyplývaly další úvahy francouzských stratégů. Jednalo se o koncept dlouhotrvající války, takzvané *guerre de longue durée*. Očekávalo se, že se německá vojska vyčerpají snahami o průlom obrany středoevropských spojenců a zároveň defenzivou proti Francii. Pro

⁹³ JORDAN, N.: *The Cut Price War on the Peripheries: The French General Staff, The Rhineland and Czechoslovakia*. In: *Paths to War* (Ed. Robert Boyce and Esmonde E. Robertson) New York 1989, s. 134.

⁹⁴ Útočná operace československých a polských jednotek měla ještě počátkem 30. let zvláštní místo v rámci studia potenciálních válečných operací na evropském teritoriu. Modifikace takzvané *severní strategické hypotézy*, která předvíдалa izolovaný konflikt Francie s Německem, uvažovala o tom, že by polská vojska provedla ofenzivní útočnou operaci, vedenou v základním strategickém směru k německé metropoli Berlínu. Její předpoklad spatřovali francouzští plánovači v likvidaci německého odporu v oblasti Horního Slezska. Ofenziva polských vojsk měla vyjít z oblasti Poznaň. Konečný strategický cíl *severní strategické hypotézy* tvořil v případě jejich západních i východních modifikací Berlín (SARMANT, T.: *Les plans de guerre et les projets d'opérations français en Europe centrale 1924–1935* (dále jen *Les plans de guerre et les projets d'opérations français...* (cit. záznam). Audiozáznam simultánně tlumočené přednášky, kterou přednesl dr. Thierry Sarmant, pracovník Historické služby Pozemního vojska (Service Historique de l'Armée de Terre) ve Vincennes 16. února 1999 v rámci mezinárodní konference Francouzská vojenská mise v Československu 1919–1939, která byla konána v Praze ve dnech 16.–18. února 1999. Doplněk citované přednášky tvořil přehledný mapový materiál. Audiozáznam citované přednášky v držení autora této práce).

⁹⁵ JORDAN, N.: *The Cut Price War on the Peripheries: The French General Staff, The Rhineland and Czechoslovakia*. In: *Paths to War* (Ed. Robert Boyce and Esmonde E. Robertson) New York 1989, s. 159, poznámka č. 11. N. Jordan opírá tento poznatek o záznam francouzského Generálního štábu, který zachytil obsah rozhovorů generála Gamelina s náčelníkem čs. Hlavního štábu generálem Krejčím. Rozhovory se uskutečnily v Paříži ve dnech 11.–12. 7. 1934.

⁹⁶ O této zásadě viz podrobně též: c. d., s. 129–166 viz též CRANE, R. F.: c. d., s. 75.

⁹⁷ Blíže viz JORDAN, N.: *The Cut Price War on the Peripheries: The French General Staff, The Rhineland and Czechoslovakia*. In: *Paths to War* (Ed. Robert Boyce and Esmonde E. Robertson) New York 1989, s. 128–134. Viz ještě též: *Maurice Gamelin, Italy and the Eastern Alliances*. JSS, 1991, Vol. 14, No. 4, s. 429. Viz též WANDYDZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances...* Princeton 1988, s. 452.

případ přímého německého útoku na Francii se počítalo s tím, že kryt státních hranic zajistí natolik odolnou obranu, že německý útočný tlak ztratí postupně potřebnou razanci. Tlak dvou front a spolupráce se spojenci měla Německo odříznout od přístupu ke strategickým surovinám. Tímto způsobem měly vznikat vhodné podmínky k tomu, aby Německo ztratilo strategickou iniciativu. Cíl koncepce *guerre de longue durée* spočíval v porážce Německa vyčerpáním jeho lidských, materiálních a surovinových zdrojů.⁹⁸

Potom, co Německo nastoupilo cestu směrem k růstu a modernímu znovuvyzbrojení své armády, se nastíněné doktrinální zásady francouzského velení problematizovaly. Tvůrci německé válečné teorie kladli do popředí mobilnost, drtivost úderu na zemi i ve vzduchu. Oběti agrese nesmělo být umožněno získat výhodu mobilizací a ztrátou momentu překvapení. V myšlenkách francouzských vojenských kruhů byla v meziválečném období z těchto příčin latentně přítomna obava z náhlého napadení – *attaque brusquée*.⁹⁹

Smluvní spojenecké svazky Francie se státy střední, východní a jihovýchodní Evropy postrádaly oporu v rozhodném postupu francouzských vlád na scéně mezinárodních vztahů. Ještě závažnější byl fakt, že francouzská politická scéna nevytvořila během let po světové válce podmínky k tomu, aby Francie disponovala nejen odolnou defenzívou, ale také prostředky a silami, kterými by mohla usnadnit obranu spojeneckých zemí. Síly, které by bývaly mohly být vyčleněny pro ofenzívu se strategickými záměry, musely nevyhnutelně mít ofenzivní charakter. V předchozí kapitole bylo zmíněno, že francouzská společnost a politická reprezentace byly ochotny akceptovat pouze defenzivně orientované výdaje na vojenské prostředky. Tuto situaci byl nucen akceptovat jako podstatný fakt i nejvyšší francouzský vládní orgán, odpovědný za obranu – Nejvyšší rada národní obrany (*Conseil Supérieur de la Défense Nationale, CSDN*) – na svém zasedání 4. června 1928.¹⁰⁰ Výstavbu kvalitních ozbrojených sil dále zkomplikovala skutečnost, že v roce 1923 byla vojenská služba, trvající do té doby 24 měsíců, zkrácena na 18 měsíců. Právní úpravy francouzského branného systému z let 1927 a 1928 přinesly za širokého politického souhlasu další zkrácení vojenské služby na 12 měsíců.¹⁰¹ Francouzská armáda byla reorganizována a zahájila výstavbu stálých fortifikací. Její defenzivní charakter se vlivem těchto nepříznivých vlivů stále více prohluboval. Historik Piotr Stefan Wandycz k těmto problémům výstižně poznamenává, že

⁹⁸ CRANE, R. F.: c. d., s. 75–76.

⁹⁹ K tomuto aspektu francouzské obranné strategie viz blíže ALEXANDER, M. S.: *The Republic in danger: General Maurice Gamelin and the politics of French defence, 1933–1940*. Cambridge 1992, s. 50, 252. Speciálně ještě YOUNG, R. J.: *L'Attaque Brusquée and its Use as Myth in Interwar France*. *Historical Reflections* 81 (1981), s. 93–113.

¹⁰⁰ WANDYZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances...* Princeton 1988, s. 108.

¹⁰¹ Týž: c. d., s. 108.

francouzské ozbrojené síly tvořily hlavní oporu, na níž se členové francouzského aliančního systému spoléhali. Zároveň byla ale Achillovou patou jeho praktické aplikace ve vývoji krize evropského míru. P. S. Wandycz dodává, že válečné plány francouzského velení se postupem let vzdalovaly potřebám společného postupu s východními spojenci.¹⁰²

Z hlediska potřeb vojenské kooperace uvnitř francouzského aliančního systému byl tento vývoj zhoubný. Z tvorby válečných plánů se začal koncem 20. let vytrácet prvek vlastní strategické iniciativy.¹⁰³ Po prohře demokracie v Německu začal vojenskou situaci Francie objektivně komplikovat postoj Ministerstva zahraničních věcí. Vedoucí místa tohoto úřadu zastávala názor, že je nutno vyloučit jakoukoli odvetnou vojenskou akci proti Německu, pokud by tento stát porušil odzbrojovací ustanovení Versailleské smlouvy. Francie neměla reagovat vojenskými prostředky ani na pokus o narušení odzbrojovacích podmínek v demilitarizovaném Porýní. Vysoká francouzská exekutiva tak antcipovala svá skutečná stanoviska z doby likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní v roce 1936 již v létě 1933. Francouzské Ministerstvo zahraničních věcí hodlalo se zkušenostmi z následků porúrské akce v roce 1923 vyloučit mezinárodní izolaci své země. Těžká dilemata se v Paříži projevila i strachem z toho, že by jednostranná akce způsobila příklon Belgie, Itálie a Velké Británie na stranu Německa, které by se stalo cílem odvetného zásahu francouzské armády. Ozbrojený zásah v Německu byl v roce 1933 považován za kontraproduktivní nástroj, za eventualitu, která by zabránila dosáhnout zahraničněpolitických cílů francouzských vlád. Nejvyšší francouzská exekutiva vyjádřila počátkem května 1933 své záměry, které směřovaly k dohodě o mezinárodních zbrojních limitech. Jejím signatářem mělo být i Hitlerovo Německo. Obecná shoda ve věci zbrojení měla obsáhnout mezinárodní kontrolu, zajišťovanou Společností národů. Participovat na ní měly též Spojené státy americké.¹⁰⁴

Pokles iniciativ v oblasti strategického plánování vedl k tomu, že francouzská armáda nebyla připravována k rozsáhlým útočným operacím, které vyžadovaly alianční vazby se spojenci. Postrádala k tomu potřebné výcvikové a materiální zázemí. Vedle politických příčin se velmi negativně projevil vlivy ekonomické povahy. Francouzské vlády se dlouhodobě potýkaly s neutěšeným stavem státních financí. Rozpočtové kapitoly ministerstev války, letectví a námořnictva se staly hlavní obětí úspor na prahu krize míru v Evropě. V letech 1931–1934 poklesly výdaje vojenského charakteru o 25 %. Více než polovinu škrťů ve

¹⁰² Týž: c. d., s. 462.

¹⁰³ Viz týž: c. d., s. 22, 144.

¹⁰⁴ JACKSON, P.: *French Intelligence and Hitler's Rise to Power*. HJ, 1998, Vol. 41, No. 3, s. 819. Viz ještě týž: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000, s. 74–75.

státním rozpočtu tvořily v letech 1932 a 1933 prostředky, určené původně pro uvedená tři ministerstva.¹⁰⁵

Modernizace materiálního vybavení francouzské armády netvořila v roce 1933 politicky přitažlivé téma. V první polovině 30. let navíc ve francouzském veřejném mínění vrcholila vlna meziválečného pacifismu. Absolutní priorita francouzských vlád spočívala v té době ve vyrovnaném státním rozpočtu. Tato nutnost byla pocíťována jako naléhavější než německá hrozba, třebaže o ní byli rozhodující francouzští činitelé informováni. Deuxième Bureau (zpravodajské oddělení Generálního štábu francouzské armády) vysoké exekutivě potvrdilo v květnu 1932, že radikální a stále vlivnější nacionálněsocialistická část německého vnitropolitického spektra nahlíží na Francii jako na odvěkého a smrtelně nebezpečného nepřítele, který překáží budoucímu německému panství od Atlantiku po Kavkaz. Deuxième Bureau správně konstatovalo, že se Hitlerův radikální proud bude snažit Francii izolovat prostřednictvím politického vlivu na Velkou Británii a Itálii.¹⁰⁶

V kontextu uvedených politických a ekonomických vlivů je pochopitelné, že Nejvyšší válečná rada konstatovala v únoru a také v květnu 1933, že vzhledem k existujícím zdrojům může francouzská armáda pomýšlet pouze na defenzivní metody boje.¹⁰⁷ Náčelník Generálního štábu generál M. Weygand v lednu 1933 uvedl, že o strategickém ofenzivním zásahu ve prospěch východních spojenců bylo možné uvažovat až po úplné mobilizaci francouzského vojenského potenciálu. Weygandův výrok byl projevem fundamentální a již objasněné vojenské koncepce *défense intégrale*. Ofenzivně zaměřené studie nadále vznikaly v operačním oddělení štábu pozemní armády. Nikdy ale nezískaly žádoucí výraz formou reálně založeného a mezispojenecky koordinovaného plánu.¹⁰⁸

Dogmatický charakter systému *défense intégrale* se ještě prohloubil po tom, co nacisté v březnu 1935 o své vůli sňali z Německa již znevážené břemeno odzbrojovacích ustanovení Versailleské smlouvy. Tento zásadní fakt se projevil již záhy. Ministr zahraničních věcí Pierre Laval se dotázal Nejvyšší válečné rady pod dojmem znovuoobnovení branné povinnosti v Německu, zda by francouzská armáda byla schopna aktivně odpovědět na násilný zásah Německa v Rakousku nebo na pokus i likvidaci zvláštního statutu pásma v povodí Rýna. Odpověď náčelníka Generálního štábu Gamelina, který počátkem roku 1935 vystřídal ve funkci generála Weyganda, byla spíše vyhýbavá. V souvislosti s pomocnou aktivitou ve

¹⁰⁵ Týž: *French Intelligence and Hitler's Rise to Power*. HJ, 1998, Vol. 41, No. 3, s. 813. Viz ještě týž: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000, s. 67.

¹⁰⁶ Týž: *French Intelligence and Hitler's Rise to Power*. HJ, 1998, Vol. 41, No. 3, s. 805. Viz ještě týž: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000, s. 56–57.

¹⁰⁷ WANDY CZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances...* Princeton 1988, s. 262.

¹⁰⁸ Týž: c. d., s. 262. SARMANT, T.: *Les plans de guerre et les projets d'opérations français...* (cit. záznam).

prospěch východních spojenců Gamelin uvedl, že takový postup proti Německu by byl možný, ale nikoliv na samém počátku války. V souladu se stanovisky, která sdělil generálu Syrovému již na konci ledna 1933, zmínil, že pro obranu Francie by bylo výhodné, kdyby válka vypukla v oblasti střední Evropy. Francouzská vojska by se tak dostala do kontaktu s nepřítelem, jehož hlavní síly by byly angažovány daleko od francouzských státních hranic. Generální štáb zastával názor, že by francouzské ozbrojené síly nemohly zahájit ofenzivní činnost, pokud by podstatná část německých vojsk nebyla vázána východními spojenci. Francouzské vojenské velení hledělo na vojenskou hodnotu armád svých východních spojenců nepříliš pozitivně. Dne 22. března 1935 byl v Nejvyšší válečné radě vysloven názor, že když by Francie stanula tváří v tvář německé vojenské hrozbě, tak opravdu účinnou vojenskou pomoc mohla poskytnout jen Velká Británie.¹⁰⁹

Pomocné útočné operace francouzské armády ve prospěch východních spojenců problematizovala mimořádně závažná skutečnost. Duben 1935 přinesl nikoliv naprosto překvapivou, ale přesto přelomovou událost. Generální štáb francouzské armády v té době dokončil válečný plán D bis. Tento dokument byl výjimečný z toho důvodu, že se stal prvním francouzským válečným plánem, který již nepočítal s vojenskou odpovědí na německý pokus o likvidaci demilitarizovaného Porýní. Tato skutečnost ovlivňuje výklad událostí po 7. březnu 1936 do té míry, že postoje nejvyšších francouzských vojenských i politických představitelů nelze po tomto datu interpretovat jako ztrátu poslední příležitosti k vojenské reakci na německý revizionismus, ale jako vývoj, potvrzující dříve akceptovaná politická a vojenská rozhodnutí.¹¹⁰

Uvedená fakta dokládají, že význam povodí Rýna jakožto výhodného ofenzivního nástupiště v průběhu 30. let poklesl. V úvahách francouzských vojenských plánovačů byl proto faktor porýnského pásma již počátkem 30. let do značné a stále rostoucí míry zastupován jiným prvkem – Itálií s její strategicky významnou polohou. Generální štáb spatřoval na teritoriu tohoto jihoevropského státu alternativní spojenci k spojencům na východě. Počátkem 30. let začalo operační oddělení Generálního štábu konstruovat takzvanou jižní strategickou hypotézu. V jejím rámci se uvažovalo o tom, že by do ofenzivy proti

¹⁰⁹ WANDYCYZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances...* Princeton 1988, s. 390.

¹¹⁰ Viz CRANE, R. F.: c. d., s. 75–76. JORDAN, N.: *The Cut Price War on the Peripheries: The French General Staff, The Rhineland and Czechoslovakia*. In: *Paths to War* (Ed. Robert Boyce and Esmonde E. Robertson) New York 1989, s. 137. Týž: *Maurice Gamelin, Italy and the Eastern Alliances*. JSS, 1991, Vol. 14, No. 4, s. 431. K vývoji francouzského vojenského plánování přehledně JACOBSEN, M. – LEVINE, R. – SCHWABE, W.: *Contingency Plans for War in Western Europe, 1920–1940*. Santa Monica 1985, s. 11–36 a podrobněji TOURNOUX, P.-É.: *Haut commandement, gouvernement et défense des frontières du nord et de l'est 1919–1939*. Paris 1960, s. 332–341, zde především *Annexe I – Les plans de mobilisation de l'armée française 1919–1939*.

Německu byla zapojena také italská armáda. Do koncepce jižní strategické hypotézy byla zahrnuta vojenská porážka Maďarska, kterou měla zajistit rumunská a jugoslávská armáda. Protiněmecká ofenzíva francouzské armády měla tvořit západní segment jižní strategické hypotézy. Jižní fronta měla být založena na součinnosti italské a jugoslávské armády. Francouzští plánovači vzali v souvislosti s tím v úvahu vzájemně problematické vztahy Itálie a Jugoslávie. Při pohledu na útočné směry uvažovali tak, aby se útočné proudy obou armád nedostaly do vzájemného kontaktu. Zabránit mu měl francouzský expediční sbor, který by byl vyslán na italské území. V útočné sestavě jižní fronty měl postupovat na pravém křídle italských vojsk. Francouzský sbor by tak zároveň vytvářel prostřednictvím pouta s jugoslávskou armádou spojnici s koalicí východních spojenců. Jižní segment protiněmeckého nástupu měl odlehčit západní francouzské ofenzívě, která měla být vedena Podunajím směrem k Československu. Z jeho území měla být zahájena závěrečná etapa jižní strategické hypotézy – rozhodující protiněmecká ofenzíva.¹¹¹

Příklon operačního oddělení Generálního štábu francouzské armády k jižní strategické hypotéze se mimořádným způsobem aktualizoval po znovuobnovení branné povinnosti v Německu v březnu 1935, přesněji od trojstranné konference ve Strese, která proběhla za účasti Francie, Velké Británie a Itálie. Zájmy uvedených států byly příliš vzdáleny na to, aby se konference stala základnou pro spolupráci ve věci německého revizionizmu. Streská konference ale vyvolala vstřícnou aktivitu Generálního štábu francouzské armády směrem k Itálii. Právě pod dojmem konference ve Strese začalo francouzské velení uvažovat o tom, že by byl zmíněný expediční sbor vyslán v podmínkách války na italském území, přičemž měl působit na pravém křídle italské armády v dotyku s jugoslávskou armádou.¹¹² Tuto vizi generál Gamelin sdělil štábům armád Malé dohody. V Československu o ní byl samozřejmě informován ministr zahraničních věcí Beneš.¹¹³

Itálie znamenala ve sledovaných vztazích rovněž důležitou vojensko-strategickou komunikační spojnici. Z širšího hlediska Itálie mohla poskytnout ochranu francouzským zásobovacím liniím, vedoucím přes západní Středomoří do severoafrického prostoru. Již

¹¹¹ SARMANT, T.: *Les plans de guerre et les projets d'opérations francais...* (cit. záznam). WANDY CZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances...* Princeton 1988, s. 394. JORDAN, N.: *The Cut Price War on the Peripheries: The French General Staff, The Rhineland and Czechoslovakia*. In: *Paths to War* (Ed. Robert Boyce and Esmonde E. Robertson) New York 1989, s. 139–140.

¹¹² SARMANT, T.: *Les plans de guerre et les projets d'opérations francais...* (cit. záznam). WANDY CZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances...* Princeton 1988, s. 394. JORDAN, N.: *The Cut Price War on the Peripheries: The French General Staff, The Rhineland and Czechoslovakia*. In: *Paths to War* (Ed. Robert Boyce and Esmonde E. Robertson) New York 1989, s. 140. JACKSON, P.: *French Military Intelligence and Czechoslovakia, 1938*. *Diplomacy & Statecraft*, 1994, Vol. 5, No. 1, s. 87–88.

¹¹³ WANDY CZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances...* Princeton 1988, s. 394.

koncem ledna 1933 považoval Gamelin v rozhovoru s generálem Syrovým za výhodné, kdyby Itálie zajistila také východní Středomoří vzhledem k potřebě chránit námořní přístup ke státům Malé dohody. V souvislosti s tím se Gamelin tehdy zmínil o výhodě integrace Sovětského svazu do těchto vojensko-strategických vztahů. Tato mocnost mohla podle něho chránit přístupy k černomořským přístavům.¹¹⁴

Koncem června 1935 generál Gamelin vstoupil do jednání s nejvyšším italským velením, které reprezentoval maršál Pietro Badoglio. Francouzský Generální štáb usiloval o vznik báze pro vojenskou kooperaci v době války.¹¹⁵ Rozhovory zástupců generálních štábů obou zemí se skutečně věnovaly problematice koordinovaných leteckých operací vůči cílům na německém území.¹¹⁶ Uvažovalo se také o využití italské železniční sítě pro dopravu francouzských expedičních sil do střední a jihovýchodní Evropy. Vzhledem k těmto skutečnostem je nutné poznamenat, že jediný ofenzivní prvek francouzských válečných plánů, vzniklých po roce 1934, byl založen na spolupráci s Itálií. Generální štáb francouzské armády považoval Itálii za nezastupitelný prvek válečných operací ve prospěch Československé republiky již před zánikem demilitarizovaného pásma v povodí Rýna.¹¹⁷ Generální štáb francouzské armády na počátku roku 1936 studoval hypotetický námět konfliktu mezi Německem a spojeneckou koalicí, kterou by tvořila Francie, Itálie a státy střední a jihovýchodní Evropy. Cvičební námět spatřoval iniciační moment války v německém vojenském nástupu proti Rakousku. O míře uskutečnitelných předpokladů, s nimiž tvůrci strategické studie přistoupili k jejímu řešení, svědčí fakt, že se nepříliš realisticky počítalo s tím, že by francouzské expediční síly dospěly do Podunají přes italské území již za tři týdny po začátku války. Nejvyšší velení francouzské armády spoléhalo na italskou spojnicí ještě v době, kdy se zahraničněpolitické zájmy režimu italských fašistů dostávaly do stále závažnějšího rozporu se zájmy francouzské zahraniční politiky. Strategické úvahy Generálního štábu francouzské armády vzdalovala realitě italská intervence v Etiopii a její mezinárodní ohlas, italské mocenské angažmá na bojišti občanské války ve Španělsku a hlavně upevňující se osa Berlín – Řím.¹¹⁸ Úvahám francouzských stratégů o aktivitách na

¹¹⁴ JORDAN, N.: *The Cut Price War on the Peripheries: The French General Staff, The Rhineland and Czechoslovakia*. In: *Paths to War* (Ed. Robert Boyce and Esmonde E. Robertson) New York 1989, s. 133–134.

¹¹⁵ WANDYCZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances...* Princeton 1988, s. 394. K italsko-francouzským vojensko-strategickým vztahům viz též Le GOYET, P.: *Le mystère Gamelin*. Paris 1976, s. 103–115.

¹¹⁶ JACKSON, P.: *French Military Intelligence and Czechoslovakia, 1938*. Diplomacy & Satecraft, 1994, Vol. 5, No. 1, s. 87.

¹¹⁷ Týž: c. d., s. 87.

¹¹⁸ Týž: c. d., s. 87–88.

jihoevropském bojišti nevyhovovaly ani komplikace v politických, hospodářských a vojenských vztazích s Jugoslávií a Rumunskem.¹¹⁹

V nastíněných vojensko-strategických vztazích postupně vznikal projekt konkrétní, smluvně zakotvené československo-francouzské vojenské spolupráce. Již při pobytu arm.gen. J. Syrového v Paříži koncem ledna 1933 se obě strany shodly na nutnosti a výhodnosti spolupráce leteckých sil svých armád. Od roku 1933 se připravoval projekt smluvní báze pro plánovanou kooperaci. Složitě organizační a technické přípravy vyústily dne 1. července 1935 v podpis takzvané smlouvy, která se týkala podmínek spolupráce leteckých sil obou armád v případě válečného konfliktu s Německem. Za Francii dokument podepsal generál René Keller, zástupce náčelníka Generálního štábu letectva. Druhým signatářem se stal generál Jaroslav Fajfr, přednosta III. (leteckého) odboru Ministerstva národní obrany. Francie se zavázala vyslat do Československa jednu pozorovací a jednu bombardovací skupinu Armée de l'air (29 strojů) s létajícím personálem, které měla poskytnout 32eme escadre francouzského letectva.¹²⁰ Náležitosti pozemního sledu měla zajistit, a skutečně zajišťovala, československá armáda. O naléhavosti zájmu československého velení svědčí především skutečnost, že letecké útvary, které měly být složeny ze sil obou armád, byly začleněny do takzvaného seznamu mobilizovaných útvarů, základního organizačního dokumentu válečné armády na počátku roku 1935 ještě před uzavřením smlouvy. Od 15. května 1935 zde oficiálně figurovala zvědná peruč I, tvořená letkami 69 a 70, a těžká bombardovací peruč IV leteckého pluku 6 s letkami 89 a 90.¹²¹

Dodatky ke smlouvě byly připojeny v prosinci 1935 a v červenci 1937. Vývoj, který vyústil v podpis uvedené dohody, nepostrádal širší mezinárodní souvislosti. Poslední fáze

¹¹⁹ Příčiny a vývoj komplikací vojenského charakteru ve vzájemných vztazích mezi Francií, Jugoslávií a Rumunskem od poloviny 30. let, včetně jejich negativního průmětu do širší evropské strategie, podrobně zkoumá především z francouzského hlediska ALEXANDER, M. S.: *The Republic in danger: General Maurice Gamelin and the politics of French defence, 1933–1940*. Cambridge 1992, s. 210–235. Nověji viz též JACKSON, P.: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000, s. 227–229.

¹²⁰ V roce 1933 se předpokládalo, že do Československa budou v případě potřeby vyslány dvě skupiny, vyzbrojené stroji Léo XX. Smlouva z 1. 7. 1935 stanovila, že měly být použity letouny Bloch 200 (VIVIER, T.: c. d., s. 72–74). Smlouvu stručně zmiňuje též Le GOYET, P.: *Le mystère Gamelin*. Paris 1976, s. 147.

¹²¹ Viz VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./1. odděl., k. 105, sign. 32–22/1, Výnos MNO č.j. 800 Mob.–hl. št./1. odděl. 1934, Příloha 501, 506. Část relevantních dokladů o přípravách mobilizační výstavby společných čs.–francouzských leteckých útvarů z let 1934–1935 poskytují z čs. strany následující pramenné materiály: VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./1. odděl., k. 105, sign. 32–22/12 3, č.j. 3.042–Taj. hl. št./1. odděl. 1934 – *Mobilizované útvary letectva doplnění*. Ve shodném fondu a kartonu viz ještě sign. 32–22/12 4, č.j. 789 Taj. hl. št./1. odděl. 1934, obsahující spis III. odboru MNO č.j. 2.875–taj. III. odb. 1934 – *Letecké jednotky F–materiál*, sign. 32–22/12 5, č.j. 531 Taj. hl. št./1. odděl. 1934 – *Letecké jednotky „F–T“* a sign. 32–22/12 6, č.j. 3.316 Taj. hl. št./1. odděl. 1934, obsahující spis III. odboru MNO č.j. 25.104 Taj. III. odb. 1934 – *Přípravy pro mobilizaci letek F–T*. Na existenci smlouvy v textech československé, resp. české, provenience vzácně a alespoň trochu konkrétněji poukázal jen HAVEL, F.: *Náš konflikt s Německem ve 2. polovině 30. let* (rukopis pamětnické studie). Praha 1969, s. 19. Havel zde ale v rozporu s primárními prameny mylně hovoří o 2 zvědných peručích francouzského letectva.

přípravy francouzsko-československé letecké smlouvy z roku 1935 se časově shodoval s kontakty čelných představitelů francouzských a italských ozbrojených sil. Generální štáb francouzské armády je prosazoval od konference ve Strese. K projednávaným tématům náležela i francouzsko-italská letecká spolupráce, která měla tvořit součást širších vojenských leteckých konvencí v západní Evropě.¹²² Záměr širší letecké konvence realizován nebyl. Československo-francouzská letecká smlouva z roku 1935 tvořila jediné konkrétnější opatření vojenského charakteru mezi oběma státy pro případ války.¹²³

Koaliční koncepce se rozvinula do nejkonkrétnější formy v rámci Malé dohody. Bilaterálními smlouvami z let 1921 a 1922 se její členské státy – Československo, Rumunsko a Jugoslávie – zavázaly vyčlenit část svých branných sil ve prospěch společné obrany proti Maďarsku. Předvídaný společný postup bral v úvahu nejen defenzivu, ale také útočné akce. V září 1923 vznikla jednotná vojenská konvence Malé dohody, jež upřesnila obsah zmíněných starších smluv. Jugoslávie a Rumunsko měly podle ní nasadit 72 praporů pěchoty, 90 dělostřeleckých baterií, 16 eskadron jezdeckta a 30 letounů. Československo se zavázalo uvolnit 66 praporů pěchoty, 90 dělostřeleckých baterií, 16 eskadron jezdeckta a 80 letounů. Trvalý maďarský revisionismus vedl k podpisu další vojenské konvence z května 1931. Členské státy Malé dohody se shodly na zvýšení sil pro případné akce proti Maďarsku. Závazky byly v tomto případě vyrovnané. Každý signatář se zavázal vyčlenit minimálně 112 praporů pěchoty, 150 dělostřeleckých baterií, 32 eskadron jezdeckta a 120 letounů za předpokladu, že nebude napaden dalším státem. Uvedené smluvní pojistky se týkaly obrany Malé dohody proti Maďarsku, nikoliv proti Německu.¹²⁴

Zástupci štábů armád Malé dohody se pravidelně scházeli na poradách, při nichž se utvářely a koordinoval společný postup v případě války. Řadu let se sledovalo jen maďarské nebezpečí, 30. léta vnesla do společných konzultací faktor širšího válečného konfliktu v Evropě, což s sebou přinášelo stále pravděpodobnější ohrožení ze strany dalších států. Tato skutečnost nalezla svůj výraz v devatenácti společně vypracovaných operačních plánech, jež postupně vznikaly v letech 1929–1937. Plán z listopadu 1937 již počítal s tím, že

¹²² WANDYCYZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances...* Princeton 1988, s. 408.

¹²³ K hodnotě této konvence viz blíže JACKSON, P.: *French Military Intelligence and Czechoslovakia, 1938*. Diplomacy & Satecraft, 1994, Vol. 5, No. 1, s. 98–99.

¹²⁴ KISZLING, R.: *Die militärischen Vereinbarungen der Kleinen Entente 1929–1937*, München 1959, s. 87 – 90. SLÁDEK, Z.: *Malá dohoda 1919–1938*. Praha 2000, s. 84 a nověji údaje R. Kiszling verifikuje BOROTAN, C.: *Politicko-vojenská kooperácia Rumunska a Československa v rámci Malej dohody (1920–1938)*. Vojenská história (VH), 2001, č. 1, s. 28–29, 31–32.

Československou republiku může napadnout nejen Maďarsko, ale i Německo a Rakousko. Rumunsko se podle něho cítilo ohroženo Maďarskem a Bulharskem.¹²⁵

V roce 1935 byla čs. soustava svazků se spojenci doplněna Smlouvou o vzájemné pomoci mezi Republikou československou a Svazem sovětských socialistických republik. Bezpečnostní systém ČSR se tímto způsobem upevnil v zahraničně-politickém smyslu a současně se do budoucna rozšířila perspektiva pro obohacení a posílení koaliční obrany. Čs.-sovětské kontakty se mohly v letech 1933–1935 prohloubit a rozvíjet se v důsledku zásadních změn v přístupu SSSR ke kolektivní bezpečnosti. S nimi úzce souvisela a z nich vyplývala i normalizace francouzsko-sovětských vztahů, jež byla podmínkou pro zásadnější kvalitativní přeměny čs. zahraniční politiky vůči Moskvě.

Sovětský svaz se rozhodl podílet na zachování bezpečnosti v Evropě vlivem agresivity německého nacionálního socialismu. Dřívější negativní přístup této mocnosti k poválečnému uspořádání v Evropě procházel výraznější modifikací směrem k pozitivní politice po důležitých úpravách vztahů s Německem, jež bylo od podpisu Rapalské smlouvy ze 16. dubna 1922 zahraničně-politickým partnerem SSSR. Poměr signatářů k sobě navzájem byl dán skutečností, že Německo jako první stát uznalo Sovětské Rusko *de iure*, což znamenalo narušení jeho mezinárodní izolace. Na podkladě Rapalla s ním udržovalo oboustranně prospěšnou kooperaci ekonomického a vojenského charakteru.

Nástup nacistů k moci 30. ledna 1933 neznamenal okamžité přerušování spolupráce. Nejdůležitější faktor, který způsobil podstatné a dalekosáhlé změny pohledu SSSR na Německo, spočíval v nacistických tezích o expanzi do východní Evropy, což se již bytostně dotýkalo sovětských bezpečnostních zájmů.¹²⁶ Z obou stran byl zprvu vyvoláván dojem, že partneři z Rapalla mají stále zájem na zachování pozitivních vztahů jednoho k druhému. Sovětská diplomacie předpokládala, že nacisté budou považovat zachování dobrého poměru k SSSR za nezbytnost. Již 23. února 1933 naznačila, že doufá v nějakou další spolupráci, přestože Hitlerův nástup do funkce říšského kancléře pochopitelně vzbudil v SSSR obavy. Hodlala dosáhnout i toho, aby z Berlína zaznělo prohlášení o vůli udržet dosavadní vztahy, a aby Německo ratifikovalo protokol z roku 1931, jenž o pět let prodlužoval platnost smlouvy o neutralitě z roku 1926, podepsané v Berlíně. Oba záměry měly z hlediska SSSR pozitivní vyznění. Hitler se dotkl postojů k SSSR v projevu z 23. března, v němž prohlásil, že

¹²⁵ KISZLING, R.: c. d., s. 11–84. Srov. k tomu: BOROTAN, C.: c. d., s. 28–38. Viz též JOHN, M.: *Září 1938. Role a postoje spojenců ČSR*. Olomouc 2000, s. 342–391.

¹²⁶ Tyto skutečnosti analyzuje a brilantně interpretuje ROBERTS, G.: *The Soviet Union and the Origins of the Second World War. Russo-German Relations and the Road to War, 1933–1941*. New York 1995, s. 9–10.

dosavadní vztahy budou zachovány. Protokol z roku 1931 byl ratifikován 5. května.¹²⁷ Snaha SSSR uchovat dobré vztahy s Německem byla motivována úsilím soustavně odvracet Německo od eventuální protisovětsky zaměřené spolupráce s Francií. Tento zájem Sovětů nebyl novým faktorem, ale přecházel do období po 30. lednu 1933 z předcházejícího vývoje.¹²⁸

Podstatné změny v sovětsko-německých vztazích se uskutečňovaly od jara 1933, a to nikoliv najednou, ale postupně. SSSR se nejprve cítil dotčen červnovým vystoupením německého ministra hospodářství Alfréda Hugenberg na světové ekonomické konferenci v Londýně. Obsah jeho memoranda o německé hospodářské expanzi na východ byl v Moskvě interpretován jako nárok na teritorium SSSR.¹²⁹ Od konce června probíhala mezi sovětským zastupitelským úřadem v Berlíně a moskevskou centrálou korespondence, v níž se prvně konstatovalo, že Německo zahájilo přípravu na válku proti SSSR.¹³⁰ Během téhož měsíce došlo k ukončení vojenské spolupráce s Německem, což Moskva oficiálně odůvodnila tím, že byla neslučitelná se sovětskou účastí na probíhajících jednáních mezinárodní odzbrojovací konference. Odklon sovětské zahraniční politiky od vztahů, založených Rapallskou smlouvou, byl dále ovlivněn i říjnovým odchodem Německa z odzbrojovacích jednání a ze Společnosti národů.¹³¹ Různé incidenty, k nimž od jara docházelo mezi oběma mocnostmi, vyústily v Hitlerovu reakci na sovětské stížnosti. Kancléř na podzim prohlásil, že obnova dřívějších německo-sovětských vztahů v duchu Rapalla nebude možná.¹³²

Souběžně s podstatným omezením kontaktů s Německem přijímala sovětská zahraniční politika vstřícné politicko-diplomatické náznaky z Francie, jež směřovaly ke spolupráci při ochraně kolektivní bezpečnosti proti novému německému nebezpečí. Důležitým předpokladem byl v tomto ohledu vstup SSSR do Společnosti národů. Francouzsko-sovětské kontakty byly navazovány již v roce 1932 a do významnějších stádií přecházely krátce po odchodu Německa ze Společnosti národů. 29. listopadu byla podepsána smlouva o neútočení mezi SSSR a Francií a sovětsko-francouzská konvence o smírčím řízení.

¹²⁷ Z okruhu dřívější sovětské literatury viz podrobně MAKSIMIČEV, I. F.: *Diplomacia mira protiv diplomacii vojny. Očerki sovětsko-germanskykh diplomatičeskych otnošenii v 1933–1939 godach*. Moskva 1981, s. 28. Srov. k tomu: Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945 (dále jen ADAP), Serie C, Band (Bd.) I., Nummer (Nr.) 6, 10, 29.

¹²⁸ ROBERTS, G.: c. d., s. 10–11.

¹²⁹ Týž: c. d., s. 12–13. Protesty SSSR, vznesené v reakci na memorandum A. Hugenberg, viz *Dokumenty vněšnej politiky SSSR* (dále jen DVP SSSR), Tom (dále jen T.) XVI 1. 1.–31. 12. 1933, 189 – *Nota Polnomočnovo Predstavitelja SSSR v Germanii v Stats-sekretarju Ministerstva Inostrannyh děl Germanii Bjulovu*, s. 359–360. Viz též ADAP, Serie C, Bd. I, Nr. 331.

¹³⁰ Viz blíže MAKSIMIČEV, I. F.: c. d., s. 42.

¹³¹ ADAP, Serie C, Bd. I, Nr. 284, 339, 460, 470, ADAP, Serie C, Bd. II, Nr. 47.

¹³² Cituje WEINBERG, G. L.: *The Foreign Policy of Hitler's Germany. Diplomatic Revolution in Europe 1933–1936*. New Jersey 1994, s. 81.

Podobné smlouvy SSSR uzavřel 21. ledna s Finskem, 5. února s Lotyšskem, 4. května s Estonskem a 25. července s Polskem.¹³³ Vedení SSSR si v první řadě uvědomovalo, že obranu země je z politického hlediska výhodnější řešit ve vazbách mezinárodně-bezpečnostních opatření než samostatně. Vedle toho byl francouzský zájem o obnovu silné východní protiněmecké strategické fronty přijímán jako vhodná příležitost k eliminaci nebezpečí případného francouzsko-německého politického souznění s protisovětským zaměřením.¹³⁴

Začátek objektivně vstřícné zahraniční politiky SSSR tvořilo usnesení Ústředního výboru Všesvazové komunistické strany bolševiků – ÚV VKS(b) z 12. prosince 1933. Byla jím vyjádřena vůle podílet se na systému kolektivní bezpečnosti v Evropě pro zachování míru a odvrácení agrese. Lidový komisariát pro zahraniční věci poté připravil zásady postupu SSSR v této oblasti. Politbyro ÚV VKS(b) je schválilo 19. prosince. Podle těchto principů se připravovaly následné kroky, z nichž nejdůležitější význam mělo rozhodnutí vstoupit do Společnosti národů a účastnit se spolu s Francií na regionální východoevropské dohodě o vzájemné obraně před německou agresí. Šlo o vskutku zásadní změny v zahraniční politice, neboť SSSR se zapojoval do politicko-diplomatického úsilí proti svému někdejšímu partnerovi, a to na bázi Společnosti národů, jež vycházela z versailleského systému. Sovětská zahraniční politika na něj do té doby subjektivně nahlížela jako na projev imperialismu kapitalistického světa.¹³⁵

¹³³ Alespoň formou hutné zkratky je vhodné poznamenat, že se nejednalo o první pokusy o navázání hlubších vztahů mezi Francií a SSSR. Již v 1. polovině 20. let byla francouzská zahraniční politika nucena hledat nová spojení, neboť její hlavní spojenci z let 1. světové války, USA a Velká Británie, se zdráhali uzavřít s Francií spojeneckou smlouvu. Svoji pozornost proto začala postupně obracet k Itálii a také k Sovětskému Rusku. První vážnější pokusy o diplomatický průzkum možností pro navázání kontaktů s druhou z jmenovaných mocností pocházejí z roku 1924. V uvedeném roce byly navázány diplomatické styky mezi oběma zeměmi. Pokusy navázat smluvní svazky ekonomického a politického charakteru ale vyzněly zatím naprázdno, neboť zahraničně-politické zájmy byly omezovány nepřekonatelnými ideologickými rozdíly. Až v roce 1927 Moskva navrhla uzavření paktu o neútočení. Jednání o tom byla ale zatěžována následujícími podmínkami. Francouzští představitelé trvali na tom, aby Moskva před podpisem paktu vyplatila náhrady ve výši 1,2 mld. franků vlastníkům ruských cenných papírů, splatila carský ruský dluh a poskytla kompenzace za francouzský majetek, zkonfiskovaný sovětskou vládou. Lidový komisař pro zahraniční věci Maxim Maximovič Litvinov připomněl v roce 1930 sovětský zájem na uzavření paktu s Francií i s Polskem. V následujícím roce byl ale i tento pokus přerušen vlivem kampaně, kterou proti němu rozpoutala francouzská pravice. Přehledně viz ADANTHWAITE, A.: *Grandeur and Misery. France's bid for Power in Europe 1914–1940*. London 1995, s. 135–137 a zvláště GROMYKO, A. A. – PONOMARJOV, B. N.: *Dějiny zahraniční politiky SSSR 1917–1945 I*. Praha 1981, s. 234–241, 312–317.

¹³⁴ Blíže viz ROBERTS, G.: *The Unholy Alliance: Stalin's Pact with Hitler*. London 1989, s. 40–43, 59–62.

¹³⁵ Viz zejména GROMYKO, A. A. – PONOMARJOV, B. N.: c. d., s. 357–359. Viz též *Dějiny druhé světové války 1939–1945*, sv. 1, Praha 1977, s. 295. Texty zmiňovaných dokumentů ÚV VKS(b) a Lidového komisariátu pro zahraniční věci viz DVP SSSR, T. XVI 1. 1.–31. 12. 1933, 444 – *Tělegrama Polnomočnovo Predstavitelja SSSR vo Francii v Narodnyj Komisarijat Inostrannyh děl SSSR*, 29. 12. 1933 g., s. 772–774, text návrhu otištěn jako součást pozn. 321 na s. 876–877.

Do okruhu sovětských zabezpečovacích opatření náležela i snaha o mezinárodně-politické zajištění nedotknutelnosti pobaltských států. Tento pokus vycházel z úvahy o významu Pobaltí jako nástupního strategického prostoru pro útok na SSSR. 19. prosince byla proto do Polska předána nabídka na uzavření deklarace o spolupráci při obraně tohoto východoevropského regionu. Varšava ale účast na projektu 2. února 1934 odmítla.¹³⁶

Nedlouho poté byla podepsána německo-polská deklarace o neútočení. Sovětská zahraniční politika ji vnímala tak, že Berlín zajišťovala polskou neutralitu v případě útoku do Pobaltí a dále všeobecně na východ. Zmiňovaný strategický prostor se stal rovněž předmětem sovětského pokusu o dohodu s Německem. 28. března byl německé diplomacii předán návrh sovětsko-německé garancie nezávislosti a integrity pobaltských států. Nutno podotknout, že pokus o dohodu v této věci souvisel se sovětskou snahou o zlepšení vztahů s Německem. Berlín ale návrh odmítl se zdůvodněním, že pobaltským zemím nic nehrozí, a tak není nutné uzavírat garancie. Z hlediska sovětské zahraniční politiky se jednalo o potvrzení konce éry Rapallské smlouvy.¹³⁷ Úpravy sovětské zahraniční politiky měly komplexní charakter, neboť v listopadu 1933 byl Spojeným státům americkým předložen návrh na uzavření regionálního tichooceánského paktu za účasti Japonska, USA, SSSR, Číny a dalších států.¹³⁸

Po neuskutečněném projektu garancí pro pobaltské státy následovalo období snah o realizaci východoevropského bezpečnostního paktu. ÚV VKS(b) souhlasil 19. prosince 1933 s tím, aby se jeho signatářem stala Belgie, Francie, Československo, Polsko, Litva, Lotyšsko, Estonsko a Finsko nebo některé z těchto zemí, ale každopádně Francie a Polsko. Jednání v této věci měla být zahájena ihned, jakmile Francie, od níž vzešel prvotní podnět, předloží připravený návrh paktu.¹³⁹ Sovětské diplomacii byl předán 28. dubna 1934 a uvádělo se v něm, že by na paktu mělo participovat také Německo. SSSR tento námět přijal, i když usnesení ÚV VKS(b) z prosince předcházejícího roku přítomnost Německa v paktu neobsahovalo.¹⁴⁰ Francouzský návrh se skládal ze tří komponentů. První tvořil pakt mezi SSSR, Německem, Československem, Polskem, Litvou, Lotyšskem a Estonskem. Signatářské

¹³⁶ Přehledně viz SIPOLS, V. J.: *Sovětskij sojuz v borbě za mir i bezopasnost' 1933–1939*. Moskva 1974, s. 50–54. Text navrhované deklarace viz DVP SSSR, T. XVI 1.–31. 12. 1933, 426 – *Zapis bėsedy Narodnovo Komisara Inostrannyh Děl SSSR s Poslanikom v SSSR Lukačevičem*, 14. 12. 1933 g., s. 746–747.

¹³⁷ ROBERTS, G.: *The Soviet Union and the Origins of the Second World War. Russo-German Relations and the Road to War, 1933–1941*. New York 1995, s. 16. SIPOLS, V. J.: c. d., s. 54.

¹³⁸ GROMYKO, A. A. – PONOMARJOV, B. N.: c. d., s. 359. Blíže viz SIPOLS, V. J.: c. d., s. 42 an.

¹³⁹ Návrh Lidového komisariátu pro zahraniční věci viz DVP SSSR, T. XVI 1. 1.–31. 12. 1933, 444 – *Tělegrama Polnomočnovo Predstavitelja SSSR vo Francii v Narodnyj Komisarijat Inostrannyh děl SSSR*, 29. 12. 1933 g., s. 772–774, text návrhu otištěn jako součást pozn. 321 na s. 876–877.

¹⁴⁰ Srov.: tamtéž.

země by se zavazovaly k neútočení a k vzájemné pomoci v případě, že by některá ze zúčastněných zemí zahájila agresi proti jinému členovi paktu. Druhý komponent spočíval ve francouzsko-sovětské smlouvě o vzájemné pomoci v případě napadení ze strany signatářů Rýnského bezpečnostního paktu a nebo Východního paktu. Celý tento systém završoval třetí komponent, jímž se měl stát generální pakt.

Během jara a léta probíhalo zdokonalování původního návrhu a francouzská diplomacie se souběžně s tím snažila získávat politickou podporu pro Východní pakt ve Velké Británii, Itálii a ve státech Malé dohody. Francouzská i sovětská diplomacie brala v úvahu i nezdar společně připravovaného projektu. Dokládá to postup francouzského ministra zahraničních věcí Louise Barthoua, jenž lidovému komisaři pro zahraniční věci Maximu Maximoviči Litvinovovi na počátku června sdělil, že Francie je ochotna uzavřít se SSSR jakýkoliv obranný pakt, pokud Německo a eventuálně Polsko odmítne přistoupit k Východnímu paktu.¹⁴¹ Paralelně se připravoval také vstup SSSR do Společnosti národů, která jej odhlasovala 18. září. Této zemi bylo hlasováním přiznáno i stálé místo v Radě Společnosti národů.¹⁴²

Během pozdního léta se ale naděje na realizaci paktu významně snížila. Hlavním oponentem snah o kolektivně-bezpečnostní zajištění východní Evropy bylo Německo. Berlín taktizoval mezi přímou opozicí vůči projektu a pokusy nahradit pakt regionálními dohodami o neútočení. Smysl jeho postoje spočíval v oslabení mezinárodně-bezpečnostního aspektu a ve snaze odvracet omezení pro vlastní politicko-diplomatické akce ve střední a východní Evropě.¹⁴³ S tím kontrastovala sovětská zahraniční politika, jež chápala projekt východního paktu jako součást obecného bezpečnostního zajištění. Hleděla na něj jako na jednu z řady regionálních obranných dohod, jež měly nahradit tradiční politicko-diplomatické prostředky typu bilaterálních vojenských aliancí, rovnováhy sil a dohod o neútočení.¹⁴⁴ Německá diplomacie odmítla 10. září účast na paktu a 27. září se k projektu odmítavě postavilo i Polsko, což mělo negativní vliv na pobaltské státy ve smyslu jejich odklonu od celého bezpečnostního záměru.¹⁴⁵ Bez následků nemohl zůstat ani skon L. Bathoua, jenž se stal druhou obětí atentátu na jugoslávského krále Alexandra, k němuž došlo 9. října v Marseille.

¹⁴¹ KVAČEK, R.: *Jednání o Východní pakt v letech 1934–1935*. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 3 – 1966, s. 17.

¹⁴² BERÁNEK, J.: *Vstup Sovětského svazu do Společnosti národů*. Slovanský přehled 1986, s. 168 an.

¹⁴³ SIPOLS, V. J.: c. d., 54.

¹⁴⁴ Tuto pozoruhodnou interpretaci poskytuje ROBERTS, G.: *The Soviet Union and the Origins of the Second World War. Russo-German Relations and the Road to War, 1933–1941*. New York 1995, s. 17.

¹⁴⁵ WEINBERG, G. L.: c. d., s. 183–184. DEJMEK, J.: *Baltické státy a projekt Východního paktu*. In: *České země, Československo v Evropě v XIX. a XX. století*. Praha 1997, s. 177 an.

Ministrův nástupce ve funkci Pierre Laval potvrdil, že bude pokračovat v započatém díle.¹⁴⁶ Po těchto událostech vývoj celého bezpečnostního záměru směřoval k uzavření bilaterálního francouzsko-sovětského paktu o vzájemné pomoci, jenž se stal spolu s československo-sovětskou smlouvou významným torzem projektu Východního paktu.

V souvislosti s nastíněnými událostmi probíhalo politicko-diplomatické sblížení ČSR a SSSR. Jeho začátek je možné identifikovat na přelomu let 1933 a 1934, kdy čs. zahraniční politika důkladně analyzovala projevy nejvyšších sovětských představitelů. Zvláštní pozornost vyvolalo vystoupení M. M. Litvinova z 29. prosince 1933 na zasedání Ústředního výkonného výboru SSSR. Mimo jiné prohlásil, že Sovětský svaz může v budoucnu ohrozit i nebezpečí, které vzniká daleko od jeho hranic. Kromě toho uvedl, že SSSR je ochoten vytvářet a udržovat vztahy se všemi státy, jež touží po zachování míru a jsou odhodlány jej hájit proti těm, kteří usilují o jeho narušení. Upozornil také na agresivní zahraničně-politický akcent nacistického režimu v Německu.¹⁴⁷

Uvedené myšlenky byly oficiálními místy v ČSR přijímány a interpretovány jako výraz zásadních změn v sovětsko-německých vztazích. Z toho se odvozovaly možnosti a šance pro zlepšení a prohloubení přístupu obou zemí k sobě navzájem. Mocnost na východě Evropy byla především rýsující se šancí pro posílení obranné spojenecké koalice.¹⁴⁸ Již 4. července 1933 ČSR přistoupila spolu se SSSR, Tureckem, Rumunskem a Jugoslávií k úmluvě o definici útočného činu.¹⁴⁹

Čs. stanoviska se zřetelně projevila 22. a 23. ledna 1934 na zasedání Stálé rady Malé dohody v Záhřebu. Ministr Beneš zde konstatoval, že nastala vhodná doba pro normalizaci vztahů se SSSR. V tomto smyslu se snažil působit na malodohodové partnery. Československo se z trojčlenné aliance projevovalo nejprogresivněji. Jeho zahraniční politika měla podíl na tom, že se Společnost národů rozhodla přizvat SSSR ke spolupráci. Zásadní předpoklad další spolupráce a rozvoje kontaktů spočíval v uznání SSSR čs. vládou a

¹⁴⁶ Na ujištění, která Beneš obdržel z Paříže upozorňuje DEJMEK, J.: *Politická biografie českého demokrata. Část první revolucionář a diplomat (1884–1935)*. Praha 2006, s. 595.

¹⁴⁷ Meritorní pasáže Litvinovova projevu cituje ROBERTS, G.: *The Soviet Union and the Origins of the Second World War. Russo-German Relations and the Road to War, 1933–1941*. New York 1995, s. 13–15.

¹⁴⁸ Nejvyšší vojensko-politická místa ale hleděla na možnost spolupráce se SSSR bez příkras. Čs. zpravodajský aparát v oboru ministerstev zahraničních věcí a národní obrany se na počátku 30. let zajímal o sovětsko-německé vztahy, založené na Rapallské smlouvě. Zvláštní pozornost věnoval vojenské spolupráci obou zemí. Možnosti sběru informací byly omezené, ale zejména obranné zpravodajství poukazovalo na rozsáhlost sovětských výzvědných možností v evropských státech, ČSR nevyjímaje. Je prokázáno, že o těchto věcech byl informován ministr zahraničních věcí dr. E. Beneš. Blíže viz TITL, Z.: *Vojenskopolitické aspekty vztahů Československa k Sovětskému svazu v letech 1933–1936* (Kandidátská disertační práce). Praha, Vojenská politická akademie Klementa Gottwalda, 1966, s. 48–51.

¹⁴⁹ Text úmluvy o definici útočného činu viz *Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů II*. Praha 1977(dále jen DMČsSV), dok. č. 442, s. 615–619.

v navázání standardních diplomatických styků (v Praze působilo pouze Zplnomocněné zastupitelství SSSR a v Moskvě Zastupitelství ČSR pro SSSR). Ty samozřejmě otvíraly prostor nejen pro zahraničně-politický soulad, ale i k rozsáhlejší kooperaci ekonomického charakteru. Čs. představitelům bylo v souvislosti s tím zdůrazněno, že SSSR neuzavřel do roku 1934 obchodní smlouvu se žádným státem, s nímž neměl běžné diplomatické styky. Podněty k jejímu uzavření a k vyřešení souvisejících komerčních záležitostí pocházejí ze sklonku roku 1932. Smlouva byla zvláště závažným faktorem, neboť čs. podnikatelské subjekty projevovaly zájem exportovat do SSSR. Zájem o usnadnění podmínek pro export do ČSR projevovala samozřejmě i druhá strana. Při absenci smlouvy slábla poptávka a objednávky ze SSSR, jež skýtal možnosti značného odbytu.¹⁵⁰

Čs. zahraniční politika sledovala genezi projektu Východního paktu od března 1934, kdy o něm obdržela první zprávy, a záhy jej začala aktivně podporovat. 8. června Beneš sdělil Litvinovovi, že ČSR chce mít se SSSR stejně důvěrný vztah jako s Francií.¹⁵¹ Za této situace se uznání Sovětského svazu čs. vládou a navázání diplomatického styku stalo nevyhnutelnou, nepostradatelnou a tehdy již naléhavou nutností. Čs. předseda vlády Jan Malypetr se v tomto smyslu vyjádřil kladně a 9. června pověřil ministra Beneše výměnou slavnostních not o vzájemném diplomatickém uznání.¹⁵² SSSR oficiálně akceptovalo též Rumunsko, ale Jugoslávie své partnery z Malé dohody nenásledovala a SSSR neuznala.¹⁵³

Smýšlení vedoucích činitelů čs. zahraniční politiky o podmínkách sbližování se SSSR ilustruje vyjádření dr. Kamila Krofity na poradě Ministerstva zahraničních věcí z 20. září 1934. Z následující citace plyne, že citlivý faktor komunistické ideologie neznamenal překážku pro spolupráci obou zemí. „...*Otázka je zdali bolševism dá pokoj. Podstatou bolševické víry je rozšiřování bolševické nauky po celém světě. Takových institucí...je však více...např. katolická církev...a přece je možné, aby s touto institucí byly udržovány dobré styky. Z této analogie možno souditi, že se poněkud přeceňuje význam toho, že bolševici mají ve svém programu rozšíření své nauky na celý svět. Bratření se s kapitalistickými státy má zajisté vliv na tuto nauku a zejména oslabuje průbojnost bolševismu. Není možno popírati, že*

¹⁵⁰ Doklady o tom tamtéž, dok. č. 413, 414, 431, 432, 433, 446, 453, s. 604–607.

¹⁵¹ DEJMEK, J.: *Politická biografie českého demokrata. Část první revolucionář a diplomat (1884–1935)*. Praha 2006, s. 584, 590.

¹⁵² KVAČEK, R.: *Navázání československo-sovětských diplomatických styků v roce 1934*. In: *Studie z obecných dějin*. Praha 1972, s. 172–174.

¹⁵³ Podrobněji DEÁK, L.: *Ke vztahu Rumunska k SSSR v letech 1933–1936*. *Slovanské štúdie* 8, 1966, s. 117–118. *Týž, K otázce vztahu Jugoslávie k SSSR (1933–1936)*. *Slovanské štúdie* 9, 1967, s. 98–116.

je dána možnost spolupráce se sovětským Ruskem a tento názor ujímá se dnes u nás všeobecně. Podle slov dr. Beneše: musíme s Ruskem míti styky, ať je tam režim jakýkoliv.“¹⁵⁴

Navázání řádných diplomatických styků proběhlo v létě 1934. Sovětský vyslanec v ČSR odevzdal v Praze své pověřovací listiny 18. července a jeho protějšek čs. vyslanec Bohdan Pavlů učinil totéž v Moskvě 8. srpna. Na diplomatické kontakty navázala instalace zástupců armád. Vojenským atašé ČSR v Moskvě byl 7. srpna ustanoven pplk.gšt. František Dastich. Jako pomocník mu byl přidělen škpt.konc. Alexandr František Kühnel, dříve pobočník I. zástupce náčelníka Hlavního štábu. Do Moskvy přicestovali 27. října. Přijetí proběhlo v přátelském až srdečném duchu, což již v úvodu vytvořilo dobré předpoklady pro další spolupráci. Dastich svou funkci vykonával do srpna 1938, kdy jej vystřídal pplk.gšt. Oldřich Farský. Nejvyšší představitelé sovětské armády dávali od počátku najevo, alespoň navenek, že bojová činnost čs. armády v Rusku z let 1917–1920 nebude vojenskou kooperací obou zemí komplikovat a zatěžovat. Vojenský atašé SSSR Alexander Vasiljevič Jemeljanov-Surik začal v Praze působit od 20. března 1935.¹⁵⁵

Linii čs.-sovětské spolupráce základním způsobem načrtla dohoda mezi Benešem a Litvinovem z 27. září 1934. Stanoveny byly postupné cíle: „1. příprava řádné obchodní smlouvy, 2. hospodářský a finanční plán pro spolupráci československo-sovětskou ve formě kreditů a dodávek na trvalo tj. po vzájemné dohodě by se vytvořil fond, jenž by se stále vyčerpával a obnovoval. Byl by garantován oběma vládami a bylo by to pro začátek např. 500 mil. Kč, 3. dohoda o posílání našich lidí, techniků a odborníků na různých polích do Ruska..., 4. vyvrcholením těchto dohod by se uzavřela smlouva politická, jakýsi *traité d'amitié*“.¹⁵⁶

Za třetím bodem citované dohody lze tušit i prostor pro hlubší kontakty obou armád.¹⁵⁷ Zahájila je zastávka sovětské letecké delegace, která se vracela z Lyonu přes ČSR. Na jejím území pobývalo ve dnech 15.–17. srpna 1934 dvacet dva sovětských letců pod

¹⁵⁴ Podle pramenných materiálů, uložených v Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky, cituje TITL, Z.: c. d., s. 94–95.

¹⁵⁵ K okolnostem vyslání čs. vojenského atašé ČSR do Moskvy a jeho přijetí v SSSR blíže viz týž: c. d., s. 97–100. K instalaci vojenských atašé nověji viz též POKORNÁ, A.: *Vzájemné vztahy mezi armádami ČSR a SSSR v polovině 30. let*. HaV, 1981, č. 3, s. 53–54.

¹⁵⁶ Podle pramenných materiálů, uložených v Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky, cituje TITL, Z.: c. d., s. 97.

¹⁵⁷ Čs.-sovětským vojenským kontaktům se v minulosti věnoval podrobně TITL, Z.: c. d., s. 94–258. Nověji POKORNÁ, A.: *Vzájemné vztahy mezi armádami ČSR a SSSR v polovině 30. let*. HaV, 1981, č. 3, s. 52–72. Informativně viz ještě táž, *Chronologie čs.-sovětských vojenskopolitických a vojenskoekonomických vztahů 1934–1939*. HaV, 1977, č. 5, s. 153–172 a táž *Vývoj československo-sovětských vztahů z hlediska obrany*. In: *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987, s. 462–466. Nejnověji s použitím sovětské pramenné dokumentace problematiku shrnuje KEN, O.: *Čechoslovákija v politike Moskvy (1932–1936)*. II. Rossija XXI, 1997, č. 1–2, s. 65–72.

vedením náčelníka hlavní správy civilního letectva SSSR J. S. Unšlichta. Mezi nimi byli i příslušníci vojenského letectva. Patřil k nim zástupce náčelníka leteckého štábu V. V. Chripin. Sovětští letci byli představeni čs. politickým a vojenským představitelům a navštívili letecké továrny. Byla to první možnost k navázání kontaktů v oblasti takto zaměřeného průmyslu. Při té příležitosti byli čs. letci pozváni na návštěvu SSSR. Sovětští zástupci se v ČSR opět objevili 4. dubna 1935, kdy na pozvání podniků Walter a Letov přijela skupina leteckých konstruktérů a dalších odborníků z tohoto odvětví.¹⁵⁸

Vývoj čs.-sovětských vztahů mezitím šel na politické úrovni k smluvnímu zakotvení začínajícího spojeneckého svazku. Na podzim 1934 bylo zřejmé, že se nesplnily klíčové výchozí předpoklady pro realizaci Východního paktu – Německo a Polsko odmítlo přistoupit k připravovanému dokumentu. Francouzská a sovětská diplomacie přes tuto komplikaci potvrdila vůli pokračovat v započatém úsilí, a proto zástupci obou zemí podepsali 5. prosince protokol, jímž se jejich země zavazovaly, že neuzavřou žádné dohody se státy, které odmítly účast na Východním paktu.¹⁵⁹ 7. prosince k protokolu přistoupila i ČSR, která tím vyjádřila trvalou vůli podílet se na zajištění bezpečnosti ve střední a východní Evropě.¹⁶⁰ Čs. zahraniční politika tím zvýraznila i svůj bližší vztah k francouzsko-sovětské alianci. Ta se stala v zásadě přirozeným výsledkem zúžení původně širší skupiny států na dvě mocnosti, od nichž pocházely koncepce Východního paktu.

Soulad SSSR a Francie získal mezinárodně-politický výraz smlouvou o vzájemné pomoci, jež byla podepsána 2. května 1935. Její text nepomíjel skutečnost, že tvořila komponent Východního paktu. Případní partneři, kteří v souvislosti s ním připadali v úvahu, měli možnost přistoupit k nové alianci.¹⁶¹ Učinilo tak Československo, jež se SSSR uzavřelo 16. května Smlouvou o vzájemné pomoci. Její efekt vymezovalo konstatování, že závazky vzájemné pomoci budou mezi smluvními stranami účinné jen pokud bude oběti útoku poskytnuta pomoc ze strany Francie.¹⁶²

¹⁵⁸ POKORNÁ, A.: *Vzájemné vztahy mezi armádami ČSR a SSSR v polovině 30. let*. HaV, 1981, č. 3, s. 54–55.

¹⁵⁹ DVP SSSR, T. XVII 1. 1.–31. 12. 1934, 417 – *Protokol mezi SSSR i Francouzskou Republikou po voprosam, kasajušimsja přegoborov o Vostočnom paktě*, 5. 12. 1934 g., s. 725–726.

¹⁶⁰ Viz dopis ministra zahraničních věcí ČSR E. Beneše lidovému komisaři zahraničních věcí SSSR M. M. Litvinovovi ze 7. 12. 1934. V publikované podobě je přístupný v DMČsSV, III, č. 35–36, s. 70–71.

¹⁶¹ Text francouzsko-sovětské smlouvy přístupný v publikované podobě přístupný v DVP SSSR, T. XVIII 1. 1.–31. 12. 1935, 205 – *Dogovor o vzaimnoj pomošči mezi SSSR u Francuzskoj Republikoj*, 2. 5. 1935 g., s. 309–312.

¹⁶² Proces geneze smlouvy podala OLIVOVÁ, V.: *Československo-sovětská smlouva z roku 1935*. Československý časopis historický (ČSČH), 1965, č. 4, s. 477–500. Autorka v citované studii podrobuje kritice texty, jež byly na téma čs.-sovětské smlouvy publikovány zejména v Československu a SSSR od 2. pol. 40. let do poloviny 60. let. Hodnotu nejpodrobnějšího rozboru daného tématu si stále zachovává PRASOLOV, S. I.: *Československo-sovětská smlouva o vzájemné pomoci z roku 1935*. In: *Studie z dějin československo-sovětských vztahů 1917–1938*. Praha 1967, s. 79–125, jež vznikla na základě pramenů čs. i sovětské provenience. Novější

Čs.-sovětská smlouva měla v zásadě divergentní povahu, protože mohla přinést potenciálně více Československu, a to hlavně ve vojensko-politickém smyslu, než Sovětskému svazu. Pro něj znamenala hlavně další kontakt se státem, jehož aktivní zahraniční politika mohla být jedním z prostředků pro stabilizaci a zachování místa, jaké SSSR získal svým etablováním v systému kolektivní bezpečnosti. Kromě účinku, jenž spočíval ve vojensko-strategické angažovanosti SSSR na straně ČSR, zde vznikala i dimenze, která se opomíjí. Šlo o to, že SSSR mohl získat roli strategického zázemí obrany ČSR, jejíž válečné hospodářství by mělo být v ideálním případě soběstačné. Tuto věc výstižně přiblížilo jedno z fundovaných dobových stanovisek. „...*K zvýšení soběstačnosti (ovšem zase jen relativní) může značně přispět smlouva o vzájemné pomoci s Ruskem, neboť je to jediná země evropská, o níž lze říci, že je skoro úplně soběstačná. Tedy Rusko by mohlo nám dodávat hlavně přísadové kovy, bez nichž je výroba válečného materiálu nemožná, snad deriváty minerálních olejů, suroviny k zpracování textilií a na výrobu kožařskou. Z toho ovšem vyplývá nutný požadavek zajištění permanentního spojení mezi státy Malé dohody ať v míru nebo za branné pohotovosti, které by nemělo být rušeno žádnými pozemními vlivy.*“¹⁶³

Smluvní vztah dále rozvíjela a konkretizovala přímá jednání na vrcholné úrovni. Dr. E. Beneš podnikl již v červnu 1935 cestu do SSSR, jejíž hlavní náplň spočívala v politických rozhovorech s nejvyššími sovětskými představiteli, tedy s generálním tajemníkem ÚV VKS(b) J. V. Stalinem, předsedou Ústředního výkonného výboru SSSR M. I. Kalininem, předsedou rady lidových komisařů SSSR V. M. Molotovem a také s M. M. Litvinovem. V rozhovorech s nimi připravoval půdu pro rozvoj vojenské kooperace, jež se měla zpočátku dít na neformální bázi bez regulace oficiální dohodou.¹⁶⁴ Předpokládalo se, že konvence

příspěvek ruské historiografie tvoří příspěvek KEN, O.: *Čechoslovákija v politice Moskvy (1932–1936)*. II. Rossijska XX, 1996, č. 11–12, s. 102–112, jež se zabývá sovětskými přístupy. Nejnověji DEJMEK, J.: *Politická biografie českého demokrata. Část první revolucionář a diplomat (1884–1935)*. Praha 2006, s. 605–608. Text smlouvy viz DMČsSV, III, č. 65, s. 123–133. Interpretačně a metodicky problematické jsou z hlediska potřeb seriózního zkoumání práce KRÁL, V.: *Spojenectví československo-sovětské v evropské politice 1934–1939*. Praha 1970, kap. I., PFAFF, I.: *Sovětská zrada 1938*. Praha 1993, s. 21–56 a též *Die Sowjetunion und die Verteidigung der Tschechoslowakei 1934–1938. Versuch der Revision einer Legende*. Köln-Wien 1996, s. 57 an. a LUKÉŠ, I.: *Czechoslovakia between Stalin and Hitler. The Diplomacy of Edvard Beneš in the 1930s*. Oxford 1996, s. 45–50.

¹⁶³ Citováno podle CHMELA, L.: *Hospodářská příprava obrany státu*. Vojenské intendantní rozhledy, 1936, č. 33, s. 233. Z rozsáhlých surovinových zdrojů SSSR se pokoušel od roku 1937 profitovat čs. zbrojní průmysl. Toto konstatování se týká Škodových závodů, jež se pokoušely zajistit si smluvně vhodné podmínky pro import surovin ze SSSR, jichž byl na světových trzích nedostatek. Zmíněný podnik se snažil získat náhradou za technickou spolupráci právo na nákup důležitých surovin (surové železo, zrcadlovina, šrot, ferromangan, olovo, měď, transformátorový olej atd. Blíže POKORNÁ, A.: *Čs.-sovětská zbrojně technická spolupráce v druhé polovině 30. let (I.)*. HaV, 1982, č. 5, s. 56–77.

¹⁶⁴ K cestě ministra zahraničních věcí Dr. E. Beneše do Moskvy podrobně TITL, Z.: c. d., s. 128–136. Obsah Benešových rozhovorů se sovětským velením v podstatných bodech připomněla OLIVOVÁ, V.: c. d., s. 495–496 a KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937*. Praha 1966, s. 130–132. KEN, O.: *Čechoslovákija v politice Moskvy (1932–1936)*. III. Rossijska XX, 1997, č. 1–2, s. 62–66. Nejnověji se

vojenského charakteru by byla uzavřena nejdříve poté, co by Francie ratifikovala svou smlouvu o vzájemné pomoci se SSSR.¹⁶⁵

Vzájemná ujednání vojenských představitelů podléhala politickému souhlasu ministrů zahraničních věcí obou zemí. Předpokládalo se, že se obě spojenecké armády budou poznávat prostřednictvím návštěv manévrů. Beneš se sešel rovněž s lidovým komisařem obrany SSSR Klimentem Jefremovičem Vorošilovem, jenž čs. ministra zahraničních věcí ujistil o odhodlání SSSR poskytnout ČSR pomoc v případě napadení. Otázku praktických možností vojenské pomoci zodpověděl kategoricky v tom smyslu, že by Rudá armáda prošla územím sousedních států i bez předchozích dohod, tedy bez dohod s jejich vládami. Nutno podotknout, že se Benešův rozhovor s Vorošilovem týkal pozemních sil, neboť lidový komisař reagoval na Benešovu otázku, zda by sovětské síly *prošly* přes území jiných států. Pozoruhodné je, že lidový komisař obrany nezmínil efektivnější a hlavně rychlejší pomoc formou přeletu jisté části sovětského letectva na čs. území.¹⁶⁶

Čs. armáda realizovala první návštěvu SSSR již za změněné politické situace mezi oběma státy, tedy až po podpisu Smlouvy o vzájemné pomoci. Uskutečnila se ve dnech 30. května – 6. června 1935 a zúčastnili se jí div.gen. Ing. J. Fajfr, plk.let. Alois Vicherek, přednosta 1. (letecké) oddělení III. odboru MNO a plk.let. Ing. Jaroslav Kejla, přednosta 3. (letecko-materiální) oddělení III. odboru MNO, tedy vysoce postavení činitelé vojenské správy na úseku letectví a několik dalších příslušníků čs. vojenského letectva, celkem 8 osob. Čs. skupina dostala možnost navštívit vojenské závody, ústavy a další letecká zařízení. Kromě toho byla představena předním sovětským činitelům. Zástupci čs. armády rozpoznali značný technický, výrobní, kapacitní a vědecký potenciál leteckého průmyslu SSSR, jehož pracovní síla ale nebyla ještě dostatečně kvalifikovaná.¹⁶⁷

Poznané skutečnosti do budoucna zakládaly naději na rozvinutí kooperace, od níž se očekával přínos především pro ČSR, jejíž letecký průmysl zaostával ve využívání

k této věci vyjádřil DEJMEK, J.: *Politická biografie českého demokrata. Část první revolucionář a diplomat (1884–1935)*. Praha 2006, s. 608–612.

¹⁶⁵ Čs.-sovětské vojensko-politické kontakty z roku 1935 zobrazuje na základě primárních pramenů sovětské provenience nověji KEN, O.: *Čechoslovákija v politice Moskvy (1932–1936)*. II. Rossija XXI, 1997, č. 1–2, s. 65–72. Viz ještě též, *The deadlock in Soviet-Czechoslovak military relations and Beneš's perception of the Red Army purge of 1937*. In: Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě. Praha 2004, s. 97.

¹⁶⁶ Čs. bodový záznam o tomto jednání cituje OLIVOVÁ, V.: c. d., s. 495–496. KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937*. Praha 1966, s. 131–132. TITL, Z.: c. d., s. 134.

¹⁶⁷ O cestě čs. vojenské letecké delegace podrobněji pojednává POKORNÁ, A.: *Vzájemné vztahy mezi armádami ČSR a SSSR v polovině 30. let*. HaV, 1981, č. 3, s. 57–58. Z oblasti dobové publicistiky viz podrobný informativní článek účastníka cesty pplk.let. Josefa Berounského *Naši vojenští letci v Rusku*, zveřejněný v Důstojnických listech 20. 6. 1935, s. 1–2. Vzpomínky div.gen. Ing. J. Fajfra, otištěné v 60. letech, je nutné označit ve srovnání s citovanými zdroji za faktograficky nespolehlivé. Srov. k tomu: AMORT, Č.: *Na pomoc československému lidu. (Dokumenty o československo-sovětském přátelství z let 1938–1945)*. Praha 1960.

nejnovějších technologií. Postupně také vznikaly základní ideové představy o koaliční spolupráci vojenských leteckých sil ČSR, Francie a SSSR. Od počátku byl v těchto úvahách přítomen faktor sovětské letecké pomoci. Velení čs. armády ji považovalo, podobně jako s ohledem na Francii, za nejrychlejší formu podpůrné koaliční vojenské akce. Tyto první čs.-sovětské letecké kontakty se rozvíjely v době, kdy se mezi ČSR a Francií dokončovala ujednání o konkrétních formách letecké pomoci včetně dislokace francouzských leteckých jednotek na území ČSR. Předpokládalo se, že některé z metod a opatření, jež byly začleněny do dohod s Francií, budou převzaty i do budoucích úmluv se SSSR. Týkalo se to zejména parametrů letišť, zásob letecké munice, vytvářených již v míru na území ČSR a unifikace leteckého materiálu, která byla důležitá vzhledem k potřebě jednotného zabezpečení bojové činnosti letectva.¹⁶⁸

Ujednání z Moskvy, která se týkala recipročních návštěv manévru, se začala naplňovat ještě v roce 1935. Sovětská delegace pod vedením generála Borise Michajloviče Šapošnikova se zúčastnila ve dnech 13.–25. srpna závěrečných cvičení čs. armády na západním Slovensku. Zdá se, že slova uznání, jimiž zástupci sovětské armády kladně hodnotili výkony cvičících jednotek, nebyla pouhou zdvořilostí.¹⁶⁹ V době od 10. do 27. září pobývala v SSSR devítičlenná skupina funkčně vysoce exponovaných činitelů MNO v čele s náčelníkem Hlavního štábu arm.gen. Ludvíkem Krejčím.¹⁷⁰ K nejdůležitějším z nich dále patřil brig.gen. Karel Husárek, I. zástupce náčelníka Hlavního štábu, brig.gen. Bohuslav Fiala, přednosta 3. (operačního) oddělení Hlavního štábu a plk.gšt. Šimon Drgač, přednosta 2. oddělení Hlavního štábu. Do SSSR odcestovali na pozvání K. J. Vorošilova a na základě rozhodnutí ministra národní obrany F. Machníka. Jednalo se o první reprezentativní cestu vysokých představitelů čs. armády do země nových spojenců. Účel cesty spočíval především v úvodním poznávání ozbrojených sil dalšího aliančního partnera, neboť čs. velení sledovalo vývoj vojenství v SSSR zatím jen z relevantní odborné literatury.¹⁷¹ V Moskvě je přijal náčelník Generálního

¹⁶⁸ POKORNÁ, A.: *Vzájemné vztahy mezi armádami ČSR a SSSR v polovině 30. let*. HaV, 1981, č. 3, s. 54–58. Nověji viz též: *Vývoj československo-sovětských vztahů z hlediska obrany*. In: *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987, s. 462–465. VIVIER, T.: c. d., s. 71–74. Konkrétní přípravná opatření pro bojovou činnost útvarů francouzského vojenského letectva na území ČSR viz zejména VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 105, sign. 32–22/12 4, č.j. 789 Taj. hl. št./1. odděl. 1934, obsahující spis III. odboru MNO č.j. 2.875–taj. III. odb. 1934 – *Letecké jednotky F–materiál*, sign. 32–22/12 5, č.j. 531 Taj. hl. št./1. odděl. 1934 – *Letecké jednotky „F–T“* a sign. 32–22/12 6, č.j. 3.316 Taj. hl. št./1. odděl. 1934, obsahující spis III. odboru MNO č.j. 25.104 Taj. III. odb. 1934 – *Přípravy pro mobilizaci letek F–T*.

¹⁶⁹ Viz obsáhlý článek *Po závěrečných cvičeních*, oddíl *Jiní o nás*. Důstojnické listy, 12. 9. 1935, s. 4. Srov. k tomu údaje o referencích, které podal gen. B. M. Šapošnikov po návratu do Moskvy. Viz *Přehled dějin československo-sovětských vztahů v údobí 1917–1939*. Praha 1975, s. 273.

¹⁷⁰ *Zahraniční politika*, 1935, s. 559.

¹⁷¹ DMČsSV, III, č. 77, s. 154–155. Viz též zasvěcený příspěvek *Styky se utužují*. Důstojnické listy, 12. 9. 1935, s. 4.

štábu Rudé armády maršál Alexandr Iljič Jegorov. Delegace dostala možnost pozorovat rozsáhlé manévry v Kyjevském vojenském okruhu, během nichž byly předvedeny nejnovější bojové metody s nasazením mnoha nejmodernějších bojových prostředků. Tato podívaná zanechala u čs. zástupců hluboký dojem, jenž měl v dalším období patrně značný vliv na čs. hodnocení sovětské armády.¹⁷²

¹⁷² Dosud nejpodrobněji TITL, Z.: c. d., s. 159–163. Nověji zejména POKORNÁ, A.: *Vzájemné vztahy mezi armádami ČSR a SSSR v polovině 30. let*. HaV, 1981, č. 3, s. 62–63. Informativně viz ještě též: *Chronologie čs.-sovětských vojenskopolitických a vojenskoekonomických vztahů 1934–1939*. HaV, 1977, č. 5, s. 162–163. K silným dojmům, jež zapůsobily na představitele čs. velení, viz citace veřejných vyjádření arm.gen. L. Krejčího, otištěných v publikaci *Země sovětů*. Praha 1935, s. 198, 200. Viz též BENEŠ, E.: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha 1948, s. 66. Dále *Praha – Moskva*. 1965, č. 2, s. 33. Vojenská odborná veřejnost dostala možnost seznámit se s postřehy čs. delegace formou přednášky *Sovětské manévry v kyjevském okruhu r. 1935 a dojmy čs. vojenské delegace o armádě a životě v Rusku*. Sto sedmdesáti posluchačům ji 30. 1. 1936 přednesl brig.gen. Karel Husárek, I. zástupce náčelníka Hlavního štábu, viz *Vojenské rozhledy*, 1936, č. 2, s. 3. Viz též *Vojenský svět*, 1935, s. 291.

5. VE STÍNU NÁSTUPU REVIZIONISTICKÝCH SIL VZNIK NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU V LETECH 1932–1933

Bez nepostradatelných historických kontextů, které byly zobrazeny v předcházejících podkapitolách, nelze dát odpověď na základní otázku, zda nejvyšší československá exekutiva dokázala na změny bezpečnostní situace reagovat odpovídajícím způsobem. Československá republika spoléhala na platnost smluvních vazeb se spojenci, ale jen o ně svou obranu opírat nemohla. Vedle aliancí potřebovala i dobře připravený systém obrany státu. V roce 1932 se ukázalo, jak citelně chybí zvláštní orgán, který by z vládní úrovně koordinoval nejen modernizaci a výstavbu armády, ale také brannou přípravu celého státu. Nevyhovující stav byl dědictvím předcházejících let, během nichž se Československo stalo jednou z posledních zemí, které na nejvyšší exekutivní úrovni postrádaly systém řízení obrany. Spojenci i další státy tyto struktury již měly řadu let k dispozici.¹⁷³

Mezinárodní vývoj z let 1932–1933 aktualizoval projekt, jehož základ vznikl již v druhé polovině 20. let. Jeho tvůrci měli na mysli sbor vybraných členů vlády s názvem Rada pro obranu státu, jenž by byl vybaven potřebnými pravomocemi, aby se mohl usnášet o nejdůležitějších otázkách obrany. Nejvyšší politická exekutiva měla již v polovině 20. let větší porozumění pro vrcholnou koordinaci obranných opatření, než vojenští představitelé tehdejšího Ministerstva národní obrany (MNO) a hlavně jeho Hlavního štábu. V souvislosti s Hlavním štábem a jeho názory z let 1925–1926 je možné doložit, že představitelé této nejvyšší vojenské instituce objektivně brzdili realizaci myšlenky postavit efektivního systém řízení obranných příprav prostřednictvím trojice vrcholových složek.¹⁷⁴

Vrcholová soustava mohla spočívat v tomto uspořádání: 1) *Nejvyšší rada obrany státu* – orgán poradní a rozhodující, složený z vybraných členů vlády, 2) *Meziministerský sbor pro obranu státu* – orgán studijní, složený ze zástupců všech ministerstev, nikoliv ale z ministrů a 3) *Generální sekretariát Meziministerského sboru pro obranu státu* – orgán výkonný, pracující na přijatých usneseních v detailním měřítku. Popsané uspořádání bylo inspirováno fungující francouzskou předlohou.¹⁷⁵

¹⁷³ Doklad o tom tvoří zejména VÚA–VHA, f. Meziministerský sbor pro obranu státu (dále jen MSOS), k. 2, složka (sl.) MSOS – 1928, I. komise (právní), spis Generálního sekretariátu pro obranu státu č.j. 1.027 dův. z 20. 2. 1928 – MSOS – I. komise – *Přehledné tabulky organizace obrany státu v cizích státech k 1. lednu 1928*.

¹⁷⁴ Vojenský ústřední archiv Praha (VÚA), fond (f.) Meziministerský sbor pro obranu státu (MSOS), karton (k.) 12, inventární číslo (inv. č.) 16, složka (sl.) *Zřízení MSOS, jednací řád*, spis Ministerstva zahraničních věcí (MZV) č. 48 540/26 – II Dův. - *Meziministerský sbor pro věci obrany státu – zřízení*.

¹⁷⁵ YOUNG, R. J.: *In Command of France. French Foreign Policy and Military Planning, 1933–1940*. Cambridge – Massachusetts – London 1978, s. 24 – 29.

Racionálně připravený model, který navíc neskýtal mnoho prostoru pro nadbytečnou byrokracii, měl být připojen k Předsednictvu ministerské rady. Z popsané trojice se podařilo 23. dubna 1926 zřídit pouze Meziministerský sbor obrany státu (MSOS) s jeho Generálním sekretariátem.¹⁷⁶ Vliv obou institucí byl ale od základů omezen tím, že se Ministerstvu národní obrany a Hlavnímu štábu podařilo v ministerské radě prosadit návrh na připojení Meziministerského sboru k MNO. Toto rozhodnutí šlo proti ústřední ideji, která spočívala ve vyvázání obranných příprav z výhradního vlivu armády.

MSOS nemohl dostát náročnému poradnímu, rozhodovacímu a koordinačnímu poslání. Důvod spočíval v tom, že nebyl vládním orgánem, protože podléhal ministrovi národní obrany. S tím samozřejmě přímo souvisel jeho omezený vliv na vývoj obrany republiky, která po zkušenostech ze světové války přesahovala zúžený rámec vojenského chápání tohoto problému.¹⁷⁷

Již v polovině 20. let minulého století byla promarněna příležitost zavést zmíněný francouzský model do vrcholné exekutivy československého státu. Problém spočíval v tom, že špičky Hlavního štábu se tehdy nehodlaly smířit se vznikem nejvyšších poradních a exekutivních orgánů mimo působnost Hlavního štábu. Na sklonku roku 1925, v době diskusí o vzniku MSOS, politická sféra jednoznačně podporovala připojení Sboru k Předsednictvu ministerské rady. Odezva generála Rudolfa Gajdy, tehdy I. zástupce náčelníka Hlavního štábu ale byla zásadně odmítavá. Velmi extrémním způsobem dokonce prohlásil, že pokud by byl MSOS s Generálním sekretariátem přidělen k Předsednictvu ministerské rady, měl by být raději zrušen. Tuto krajnost odůvodnil údajnou nepřipraveností civilní politické sféry na vytváření podmínek pro obranu země.¹⁷⁸ Faktem je, že politická exekutiva do problematiky působení vlády na úseku obrany vnikala, ale skutečný důvod výroků generála Gajdy tkvěl v obavách z omezení vlivu Hlavního štábu.

Ještě na jaře 1932 zaznamenal přednosta Vojenské kanceláře prezidenta republiky (VKPR) brig.gen. Ing. Silvestr Bláha v materiálu o Generálním sekretariátu Meziministerského sboru následující myšlenky. Velmi výstižně a realisticky napsal: „...*Uplatnila se zde také známá konzervativní ideologie vojáků, kteří jednak žárlivě střeží svůj*

¹⁷⁶ ŠÍN, Z.: *Historiografie obranné funkce čs. státu v právním řádu v letech 1918 – 1938*. Praha 1973, s. 76.

¹⁷⁷ Meziministerský sbor pro obranu státu vznikl na základě usnesení ministerské rady z 23. 4. 1926. VÚA–VHA, f. MSOS, k. 12, sl. MSOS, zřízení, jednací řád, č.j. 2.060 dův.–hl. št./gen. sekr. 1927 z 1. 3. 1927 – *MSOS – rozeslání vládního zřizovacího usnesení a jednacího řádu MSOS* a spis Ministerstva zahraničních věcí č. 48 540/26–II Dův. – *Meziministerský sbor pro věci obrany státu – zřízení*.

¹⁷⁸ VÚA, f. MSOS, k. 12, inv. č. 16, sl. *Zřízení MSOS, jednací řád*, spis č.j. 639/Dův. gen. sekret. – *Zřízení meziministerského sboru pro věci národní obrany* ze 4. 12. 1925.

*obor proti jakémukoliv zasahování nevojáků a jednak rádi podceňují civilní státní moc. Tito vždy velice nemile nesou, když jim do jejich záležitostí mluví nevoják.*¹⁷⁹

Neblahé důsledky se pak musely projevit právě v atmosféře vzrůstu revizionizmu a později i nástupu nacismu, kdy úzký kroužek nejvyšších činitelů z vedení Hlavního štábu měl fakticky nést plnou tíhu všech starostí o koncepci obrany státu, na něž již přestávaly stačit, a které dalece přesahovaly jejich kompetence a možnosti.¹⁸⁰

Hlavní štáb na přelomu 20. a 30. let chybně předpokládal, že politická reprezentace nedopustí zkrácení osmnáctiměsíční prezenční služby na čtrnáct měsíců. Když byla kratší služební doba z politických důvodů skutečně uzákoněna 11. května 1932, nebyl Hlavní štáb na tuto zásadní změnu připraven.¹⁸¹ Nemalý podíl na tomto stavu měli náčelník Hlavního štábu arm.gen. Jan Syrový a jeho I. zástupce div.gen. Josef Votruba (ve funkci do prosince 1931) a II. zástupce brig.gen. Alois Eliáš (ve funkci do prosince 1931). Tyto události dostatečně prokázaly, že jen několika málo příslušníkům generality nemůže být nadále ponechána v rukou tvorba celé koncepce obrany.¹⁸² Bez úspěšného vyřešení tohoto základního problému nebylo možné pomýšlet na efektivní vývoj nejen armády, jejíž další výstavba a modernizace byly vázány na fundovaná politická rozhodnutí, ale celého systému obrany státu. Na základě dekretu prezidenta republiky T. G. Masaryka ze 30. listopadu 1932 sice vznikl takzvaný Armádní poradní sbor (APS), ale jeho vliv taktéž nepřesahoval kompetenční hranice Ministerstva národní obrany (MNO). Vzhledem k tomuto faktu a se zřetelem ke skutečnosti, že APS postrádal jakoukoli rozhodovací pravomoc, nebylo možné ani tento sbor považovat za koncepční a patřičně kompetentní strukturu obrany státu.¹⁸³

¹⁷⁹ Viz VÚA–VHA, f. VKPR, k. 6, č.j. T 8/32 – *Generální sekretariát meziministerského sboru pro věci obrany státu – jeho vyjmutí z kompetence MNO a přidělení k ministerskému předsednictvu* z 15. 4. 1932, s. 6–7. Viz též VÚA–VHA, f. MSOS, k. 12, sl. *Zřízení MSOS, jednací řád*, spis č.j. 639/Dův. gen. sekret. – *Zřízení meziministerského sboru pro věci národní obrany* ze 4. 12. 1925.

¹⁸⁰ Viz zejména: VÚA–VHA, f. VKPR, k. 6, *Elaborát VKPR o potížích v Hlavním štábu s důsledky zkrácení prezenční služby*, č.j. T 9 z 15. 4. 1932. *Elaborát* byl postoupen prezidentovi republiky T. G. Masarykovi 16. 4. 1932, volně připojená vsuvka, s. 6.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 1–3 a volně připojená vsuvka, s. 5.

¹⁸² Tamtéž, volně připojená vsuvka, s. 3–5. K chronologickým údajům o ukončení působnosti obou jmenovaných činitelů na Hlavním štábu viz FIDLER, J.: *Na čele armády Náčelníci Hlavního štábu branné moci 1919–1938*. Praha 2005, s. 17, 106, 116.

¹⁸³ *Věcný věstník MNO*, roč. 15, 1932, č. 446, s. 227–228. Podstatnou složku motivace k založení Armádního poradního sboru tvořila snaha nejvyšších činitelů Hlavního štábu přimět tehdejšího náčelníka Hlavního štábu armádního generála J. Syrového k větší aktivitě, odpovídající naléhavým potřebám doby. Srov. k tomu: VÚA–VHA, f. Pozůstalost Silvestra Bláhy, k. 1, inv. č. 5, *Diarium na rok 1932*, záznam z 29. 10. 1932, obsahující poznatky brig.gen. Ing. S. Bláhy, přednosty Vojenské kanceláře prezidenta republiky z rozmluvy s podnáčelníkem Hlavního štábu div.gen. L. Prchalou).

Československá republika vstupovala do kritické etapy 30. let bez potřebného aparátu pro koordinaci obranných příprav.¹⁸⁴ Zásadní otázku proto tvořil iniciační moment, který musel nastat pro to, aby státní struktury konečně vytvořily systém vrcholového řízení obrany, který by odpovídal zhoršujícím se změnám v bezpečnostní situaci Československé republiky.

Tolik potřebný moment nastal krátce po odchodu Německa z odzbrojovací konference a ze Společnosti národů v říjnu 1932. Počátkem prosince 1932 Ministerstvo národní obrany připravilo návrh textu vládního usnesení o zřízení Rady pro obranu státu (pozdější Nejvyšší rady obrany státu), o jejím statutu a jednacím řádu.¹⁸⁵ MNO úspěšně prosadilo, aby byl návrh projednán „...s největším urychlením vzhledem k stále naléhavěji se jevící potřebě.“¹⁸⁶ Z iniciativy MNO byla po více než dvou letech, dne 15. prosince 1932, zahájena nová jednání I. komise (právní) MSOS, jejíž kolegium začalo na 82. schůzi podrobně projednávat statut, kompetenci, skladbu a další náležitosti Rady pro obranu státu. Ustanovení o Radě byla obsažena v připravované osnově zákona o obraně státu, která se projednávala již od druhé poloviny 20. let.¹⁸⁷ Vzhledem k tomu, že ucelenou osnovu této právní normy nebylo možné ještě jako celek předložit Národnímu shromáždění k projednání, MNO navrhovalo, aby byla Rada pro obranu státu zřízena prozatímním vládním usnesením, jehož text také dne 3. prosince 1932 předložilo.¹⁸⁸ Jednání o záležitostech zcela nového vládního orgánu pro obranu státu pokračovala ještě v roce 1933, kdy vyvrcholila 6. října 1933 usnesením o vzniku Nejvyšší rady obrany státu, vrcholného orgánu řízení obrany státu.¹⁸⁹ Na zmíněném procesu je podstatná ta skutečnost, že nejzávažnější jednání o přípravách k vzniku Nejvyšší rady

¹⁸⁴ Na tuto negativní skutečnost upozornila Vojenská kancelář prezidenta republiky již na jaře 1932. Viz VÚA–VHA, f. VKPR, k. 6, č.j. T 8/32 z 15. 4. 1932 – *Generální sekretariát meziministerského sboru pro věci obrany státu–jeho vyjmutí z kompetence MNO a přiřazení k ministerskému předsednictvu*, s. 5–9. Shodný pramenný materiál se dochoval rovněž v AKPR, sign. T 263/22, IV. část.

¹⁸⁵ VÚA–VHA, f. MSOS, k. 6, sl. MSOS; I. komise (právní) 1932–1934, důvěrný spis Generálního sekretariátu pro obranu státu č.j. 1.724 Dův.–gen. sekr. 1932 ze 3. 12. 1932 – *MSOS. – svolání 82. schůze I. komise MSOS. na 15. prosince 1932* a jeho příloha.

Připravovaný nejvyšší vládní orgán pro obranu státu byl v návrzích z podzimu roku 1932 nazýván ještě *Sborem ministrů pro obranu státu*. Tento název byl používán navzdory skutečnosti, že 4. řádná plenární schůze Meziministerského sboru pro obranu státu schválila již 4. 7. 1928 prvních 22 paragrafů osnovy zákona o obraně státu, kde byl v Hlavě II schválen název *Rada pro obranu státu* (srov.: tamtéž a VÚA–VHA, f. MSOS, k. 11, sign. MSOS. Plenární schůze 1926–1932, č.j. 1.225/dův. gen. sekr. 1928 ze 14. 7. 1928 – *M.S.O.S., jednací zápis o čtvrté řádné plenární schůzi ze 4. července 1928*, s. 19, 32).

¹⁸⁶ VÚA–VHA, f. MSOS, k. 6, sl. MSOS; I. komise (právní) 1932–1934, důvěrný spis Generálního sekretariátu pro obranu státu č.j. 1.724 Dův.–gen. sekr. 1932 ze 3. 12. 1932 – *MSOS. – svolání 82. schůze I. komise MSOS. na 15. prosince 1932* a jeho příloha.

¹⁸⁷ VÚA–VHA, f. MSOS, k. 6, sl. MSOS; I. komise (právní) 1932–1934, důvěrný spis Generálního sekretariátu pro obranu státu č.j. 1.724 Dův.–gen. sekr. 1932 ze 3. 12. 1932 – *MSOS. – svolání 82. schůze I. komise MSOS. na 15. prosince 1932* a jeho příloha.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ NA, f. Předsednictvo ministerské rady (dále jen PMR), k. 629, inv. č. 2038, sign. 1.772/12–Rada pro obranu státu, intimát Předsednictva ministerské rady č.j. 5.090/1773/12/S–33 z 26. 10. 1933 – *Zřízení Nejvyšší rady obrany státu; statut a jednací řád*.

obranu státu byla zahájena nikoliv pod přímým vlivem masivního mocenského nástupu nacismu v Německu v lednu 1933, ale již koncem roku 1932 v reakci na krizi konference o odzbrojení. Dále je nutné zdůraznit, že iniciátorem všech zmíněných opatření bylo MNO, které objektivně správně vyhodnotilo rizika, která ohrožovala bezpečnost Československé republiky. Podstatná byla také skutečnost, že jeho podnět reagoval na výzvy, pronesené v Národním shromáždění, kde se zákonodárci přímo dovolávali vzniku právě takové exekutivní složky, jejíž vznik se připravoval od konce roku 1932.¹⁹⁰

Při procesu utváření Nejvyšší rady obrany státu se začaly zřetelně projevat první změny v názorech vysoce postavených činitelů výkonné moci k zájmům Ministerstva národní obrany. Vojenská správa od počátku důsledně prosazovala, aby byla účast generálního inspektora branné moci a náčelníka Hlavního štábu na zasedáních NROS povinná. Pochybnosti se přesto vyskytly. Konkrétně lze doložit, že zástupce Předsednictva ministerské rady ještě 23. února 1933 na zasedání 83. schůze I. komise MSOS doporučoval, aby povinná účast generálního inspektora branné moci a Hlavního štábu v kolegiu budoucí Rady byla ještě uvážena.¹⁹¹ Vojenská správa na přítomnosti obou armádních funkcionářů jednoznačně trvala. Význam těchto osob, především jejich odborný poradní hlas, byl naprosto nutný. Politické osobnosti měly příslušné kompetence, ale jejich rozhodnutí mohla mít hodnotu jedině tehdy, když měla fundovaný podklad. Oba činitelé tedy působili jako pojistka odborné kvality usnesení Nejvyšší rady obrany státu.¹⁹²

Optimální informovanost exekutivců i zákonodárců byla nanejvýš potřebná. Představitelé armády se o tom přesvědčovali při řadě příležitostí ještě dlouho po vzniku Nejvyšší rady obrany státu. Zjišťováno bylo, že osobnosti veřejného politického života uznávaly, že je zapotřebí poskytnout armádě to, co nutně potřebuje s ohledem na možnosti ekonomiky. Převládal ale chaos v informacích o aktuální vojenské problematice. Obraz armády byl zkreslen, poznamenán místy naivními představami. Byla to jednoznačná výzva pro armádní činitele, aby zahájili vhodnou informační strategii, jejíž cíl spočíval v optimální informovanosti politických činitelů o záležitostech armády, pochopitelně s ohledem na utajované skutečnosti. Sbor Nejvyšší rady obrany státu se nabízel jako nejefektivnější platforma.

Zástupci Ministerstva národní obrany argumentovali tím, že podle tehdy známých skutečností se rozhovorů v obdobných orgánech cizích států účastnili nejvyšší vojenští

¹⁹⁰ VÚA–VHA, f. MSOS, k. 6, sl. MSOS; I. komise (právní) 1932–1934, č.j. 1.176 Dův.–gen. sekr. 1932 ze 7. 3. 1933 – MSOS. – I. komise: *Jednací zápis o schůzi ze dne 23. 2. 1933*, s. 6.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 45 an.

¹⁹² Tamtéž.

činitelé vždy. Důležité bylo to, že se povinnou účast generálního inspektora branné moci a náčelníka Hlavního štábu posléze podařilo bez překážek prosadit do statutu i jednacího řádu NROS a později kodifikovat zákonem o obraně státu. Podle ustanovení těchto právních norem získali oba vojenští činitelé postavení stálých účastníků zasedání Nejvyšší rady obrany státu. Oprávněně je možné tvrdit, že politickým souhlasem s obligatorní přítomností generálního inspektora a náčelníka Hlavního štábu již v době příprav k vzniku Nejvyšší rady obrany státu byly z podnětu vojenské správy zajištěny příhodné podmínky pro pozdější úspěchy zástupců armády, kteří v letech 1936–1938 obhájili rozsáhlé, především finanční požadavky.

Řešení otázky účasti nejvyšších vojenských představitelů provázela i specifická snaha tehdejšího náčelníka Hlavního štábu arm.gen. J. Syrového zabezpečit svůj výlučný vliv v NROS na úkor generálního inspektora branné moci, jímž byl arm.gen. Alois Podhajský. Tato skutečnost vycházela zřetelněji najevo až od 16. března 1933, kdy Syrový ve vojenské audienci referoval prezidentu republiky o připravovaném vzniku NROS. Podle návrhu jejího statutu se měl jednání účastnit jako odborník generální inspektor branné moci nebo náčelník Hlavního štábu. Návrh ovšem vůbec neupravoval to, který z těchto vysokých vojenských funkcionářů se měl kdy účastnit jednotlivých zasedání.¹⁹³ Teprve v návrhu jednacího řádu se objevilo alespoň ustanovení, že „...*Ke každé schůzi Rady národní obrany pozve předseda Rady jako odborníka z oboru vojenského podle povahy projednávané věci buď generálního inspektora, nebo náčelníka hlavního štábu.*“¹⁹⁴

Zmíněnou záležitost začala pozorně rozkrývat VKPR, která poukazovala na vágní ustanovení předložených návrhů, pokud se týkaly účasti obou vojenských funkcionářů. Z MNO přicházely vyhybavé odpovědi, že formulaci, která by mohla věc uspokojivě vyřešit nelze předem výstižně stanovit. Odkazovalo se až na skutečnou praxi a na dohodu zúčastněných činitelů, která měla vést k vhodnému řešení. MNO alespoň doplnilo návrh statutu NROS tím, že citovaný výraz „...*podle povahy projednávané věci...*“ začlenilo nejen do návrhu jednacího řádu, ale i do textu statutu. Tato ustanovení však stále zůstávala ještě

¹⁹³ VÚA–VHA, f. Nejvyšší poradní orgány v armádě v letech 1945–1956 (NPOA 1945–1956), materiály Nejvyšší rady obrany státu (NROS), k. 1, spis VKPR č.j. 109/33 dův. z 22. 3. 1933 – *Poznámky k návrhu na zřízení Rady pro obranu státu*, s. 1. Citovaný fond, třebaže se týká činnosti NROS, obnovené 1. 3. 1946, obsahuje i některé materiály, které pocházejí z činnosti NROS z let 1933–1938. Výskyt těchto písemností v daném fondu souvisí se snahou poválečné nejvyšší exekutivy poznat metody práce NROS a získat tak důležité informace o její funkci. Srov. k tomu: NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12 – Rada pro obranu státu, spis PMR č.j. 1.191 z 21. 3. 1933, obsahující přípis MNO pro Předsednictvo ministerské rady č.j. 616 Dův. – VI./1. odděl. 1933 z 18. 3. 1933 – *Rada pro obranu státu; návrh vládního usnesení. Připomínky kanceláře prezidenta republiky, uvádějící stanoviska MNO.*

¹⁹⁴ NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12 – Rada pro obranu státu, spis PMR č.j. 1.191 z 21. 3. 1933, obsahující přípis MNO pro Předsednictvo ministerské rady č.j. 616 Dův. – VI./1. odděl. 1933 z 18. 3. 1933 – *Rada pro obranu státu; návrh vládního usnesení. Připomínky kanceláře prezidenta republiky, uvádějící stanoviska MNO.*

příliš ve všeobecné poloze a neříkala jasně, kdy a kterých schůzí se má ten či onen vojenský činitel účastnit.

Postupně vycházelo najevo, že se nejednalo o nedůslednou stylizaci, ale že formulace byly voleny záměrně a promyšleně. Jejich neurčitost měla být v daném případě z hlediska náčelníka Hlavního štábu výhodou. Celé pozadí věci spočívalo v tom, že volnější textace směřovala k tomu, aby při zasedáních Rady byl přítomen jako odborný vojenský poradce jen jeden vojenský činitel a to náčelník Hlavního štábu arm.gen. J. Syrový. Svůj vliv se snažil uplatňovat z toho důvodu, že jeho úřad přímo řídil veškeré práce, související s vojenskou obranou republiky. Ze svého subjektivního hlediska se tedy považoval za osobu, která jediná mohla dát Radě veškerá potřebná vysvětlení.

Syrovým inspirované formulace se samozřejmě nemohly vyhnout otázce generálního inspektora, jenž byl uznáván jako starší vojenský činitel, a proto jej nebylo možné jednoduše obejít. Z toho důvodu byla volena taková vyjádření, která fakticky připouštěla rovnocennost poradních hlasů obou vojáků. Očekávalo se ale, že v praxi bude jednáním přítomen náčelník Hlavního štábu vždy, zatímco generální inspektor jen občas.

Pro návrh bylo typické i to, že předjímal osobní změny na nejvyšších vojenských funkcích. VKPR v březnu 1933 zasloučeně poukázala na to, že se příštím generálním inspektorem stane pravděpodobně Syrový, jenž bude usilovat o větší pravomoc pro svou novou funkci, což by mu mohlo zaručit nezpochybnitelné postavení stálého poradce NROS.¹⁹⁵ Na vysvětlenou nutno podotknout, že generální inspektor neměl v Československu příliš velké pravomoci. Náčelník Hlavního štábu by se za těchto okolností stal jen případným zástupcem v jeho nepřítomnosti.¹⁹⁶

Skutečný vývoj názory VKPR do značné míry potvrdil. Když Syrový koncem roku 1933 opustil místo náčelníka Hlavního štábu a vystřídal Podhajského v čele Generálního inspektorátu branné moci, začal pro svůj nový úřad nárokovat velmi široké pravomoci. Činil v podstatě opak toho, o čem usiloval jako náčelník Hlavního štábu. Ve svém návrhu na výrazné posílení pravomocí generálního inspektora se zasazoval především za podřízení Hlavního štábu svému úřadu. Kromě toho toužil po tom, aby se stal designovaným Hlavním velitelem operujících armád (HVOA) pro případ války. I zde lze odhalit závažnou spojitost s NROS, tentokrát ale s její předvídanou činností v době války. Syrový usiloval o jmenování do této funkce již v míru z toho důvodu, že statut a jednací řád NROS stanovily, že „...za mobilizace

¹⁹⁵ VÚA–VHA, f. NPOA 1945–1956, materiály NROS, k. 1, spis VKPR č.j. 109/33 dův. z 22. 3. 1933 – *Poznámky k návrhu na zřízení Rady pro obranu státu*, s. 1.

¹⁹⁶ SANDER, R.: *Kompetence generálního inspektora a náčelníka hlavního štábu čs. branné moci v letech 1918–1939*. HaV, 1990, č. 1, s. 63–70.

*a ve válce účastní se jednání NROS jako odborník z oboru vojenského Hlavní velitel operujících armád.*¹⁹⁷

Jeho nároky vyvolaly odmítavou reakci na Hlavním štábu. Jeho nový náčelník div.gen. (od 14. března 1934 arm.gen.) Ludvík Krejčí nehodlal z pozice svého úřadu nic slevit, ba naopak své postavení upevňoval nejen na MNO, ale postupně i navenek. Není proto divu, že v počátcích jeho působení na Hlavním štábu své funkce opustila řada funkcionářů, kteří byli dříve spjatí se Syrového érou.¹⁹⁸ Mezi Krejčím a Syrovým se zakrátko rozhořel spor, přímo soupeření o kompetence a přízeň nejvyšší politické exekutivy. Také Krejčí si nárokoval jmenování do funkce HVOA již v míru. Jednalo se o vleklý zápas, jenž nebyl od počátku prost ani ingerencí náčelníka Generálního štábu francouzské armády generála M. G. Gamelina ve prospěch J. Syrového.¹⁹⁹ Spor nelze interpretovat jako duel jednoho horšího a jednoho lepšího vojáka. Oba protagonisté, zkušení příslušníci generality, přesvědčení o své nepostradatelnosti, neváhali sahat ke stejným prostředkům, jež jim měly zajistit vliv a postavení.

Vztahy mezi oběma činiteli se podařilo do značné míry urovnat až prezidentu republiky dr. E. Benešovi v roce 1936 vydáním rozkazu, jenž upravoval kompetence obou funkcionářů. Generálnímu inspektorovi přiznal prestižní postavení prvního a nejstaršího generála, zatímco náčelníka Hlavního štábu vybavil značnou volností rozhodování včetně přímého referátu hlavě státu. Otázku předurčení do funkce Hlavního velitele operujících armád ale neřešil – nechal ji otevřenou až do okamžiku, kdy by se muselo při válečném ohrožení skutečně rozhodnout. Mezitím měli oba vysocí vojenští činitelé prokázat svou práci, zda jsou vhodnými kandidáty na tak významné vedoucí místo.²⁰⁰ Jednalo se o racionální rozhodnutí, které prospívalo i NROS, neboť v dalších letech v ní měl generální inspektor i

¹⁹⁷ *Statut Nejvyšší rady obrany státu*, uváděl v § 1, odst. 2). Totéž uváděl *Jednací řád NROS* v § 7 *Přibírání poradců k jednání*. Oba citované dokumenty byly schváleny intimátem Předsednictva ministerské rady č.j. 5.090/1773/12/S–33 z 26. 10. 1933 – Zřízení Nejvyšší rady obrany státu; statut a jednací řád (NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12 – Rada pro obranu státu).

¹⁹⁸ Své funkce již v prosinci 1933, tedy bezprostředně po nástupu div.gen. L. Krejčího na místo náčelníka Hlavního štábu, opustili: podnáčelník Hlavního štábu div.gen. L. Prchala, I. zástupce náčelníka Hlavního štábu plk.gšt. M. Doležal, přednosta zpravodajského oddělení brig.gen. V. Chalupa, přednosta operačního oddělení plk.gšt. S. Ingr i přednosta školského a výcvikového oddělení plk.gšt. C. Langer (viz FIDLER, J.: *Na čele armády. Náčelníci Hlavního štábu branné moci 1919–1939*. Praha 2005, viz též FIDLER, J. – SLUKA, V.: *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920–1938*. Praha 2006, *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*. Praha 2005).

¹⁹⁹ AKPR, sign. T 263/22, IV. část, záznam zprávy č. T 894/34 Z 8. 10. 1934. Za úpravu kompetencí mezi gen. inspektorem a náčelníkem Hlavního štábu se gen. M. G. Gamelin zasazoval dopisem, jenž adresoval ministroví zahraničních věcí dr. E. Benešovi. Ministr národní obrany B. Bradáč to považoval za vnější zásah do svých kompetencí. Domníval se, že Gamelinova intervence byla přímo inspirována náčelníkem Francouzské vojenské mise L. E. Faucherem, jenž byl osobním přítelem arm.gen. J. Syrového (tamtéž).

²⁰⁰ SANDER, R.: *Kompetence generálního inspektora a náčelníka hlavního štábu čs. branné moci v letech 1918–1939*. HaV, 1990, č. 1, s. 79–81.

náčelník Hlavního štábu fakticky identické postavení s rovnocenným poradním hlasem. NROS nebyla ostatně povolána k tomu dělat soudce v boji různých vojenských doktrín a jejich představitelů, neboť se měla zabývat otázkami obrany státu z vyššího hlediska než bylo hledisko ryze vojenské. VKPR ještě před vznikem NROS upozorňovala na to, že „...*Podobný dualismus v názorech vojenských poradců by se odrazil škodlivě na její činnosti. Vojenští odborníci v ní musí podati jednotné a jasné posudky, aby Rada měla pevný podklad pro svoji vlastní práci.*“²⁰¹

Historicky první kolegium Nejvyšší rady obrany státu jmenoval prezident republiky T. G. Masaryk 4. listopadu 1933. V Radě byla kromě ministerstva národní obrany zastoupena ještě ministerstva zahraničních věcí, financí, pošt a telegrafů, průmyslu, obchodu a živností, železnic, pro sjednocení zákonodárství a organizace správy.²⁰²

Existenci Nejvyšší rady obrany státu podstatným způsobem ovlivnil ministr národní obrany František Machník na podzim 1935.²⁰³ Nový předseda vlády dr. Milan Hodža obdržel 13. listopadu 1935 od člena svého kabinetu a stranického kolegy Machníka podnět k vyjasnění poměru členů vlády k Nejvyšší radě obrany státu. Machník oprávněně Hodžu upozornil na fakt, že 4. června 1935 končilo současně s odchodem předposledního Malypetrova kabinetu také členství některých jeho ministrů v NROS.²⁰⁴ Tato skutečnost plynula ze Statutu Nejvyšší rady obrany státu. V souvislosti s očekávanou intenzivní prací v NROS a vzhledem k potřebě dát této radě odpovídající autoritu požadoval Machník přímo, aby vybraní ministři nové Hodžovy vlády byli řádně jmenováni členy NROS. Do rady Machník navrhoval jmenovat své kolegy Rudolfa Bechyněho (ministra železnic), dr. Edvarda Beneše (ministra zahraničních věcí), dr. Emila Frankeho (ministra pošt a telegrafů), Msgr. dr. Jana Šrámka (ministra pro sjednocení zákonodárství a organizaci správy) a za svůj úřad

²⁰¹ VÚA–VHA, f. NPOA 1945–1956, materiály NROS, k. 1, spis VKPR č.j. 109/33 dův. z 22. 3. 1933 – *Poznámky k návrhu na zřízení Rady pro obranu státu*, s. 5.

²⁰² NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12–Rada pro obranu státu, č.j. 5.315/1773/12/S–33 PMR ze 4. 11. 1933 – *Nejvyšší rada obrany státu, jmenování jejích členů*.

²⁰³ K přínosu práce F. Machníka pro obranu Československé republiky viz zejména a nejnověji STRAKA, K.: *František Machník (1886–1967), spoluvůrce systému obrany Československé republiky*. In: Semper Idem. Jiřímu Tůmovi k pětasedmdesátinám (sborník uspořádal Doc. PhDr. Zdeněk Radvanovský, CSc.). Ústí nad Labem 2003, s. 83–101.

²⁰⁴ Třebaže to Machník Hodžovi přímo nezdůraznil, odhalil svou iniciativou zároveň skutečnost, že NROS nebyla oficiálně obsazena již od 14. 2. 1934, tedy od okamžiku ukončení činnosti první vlády J. Malypetra, jmenované 29. 10. 1932. Po 14. 2. 1934, tedy po nástupu nové Malypetrovy vlády, nedošlo vůbec k oficiálnímu jmenování úplného kolegia NROS (NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1773/12 – Rada pro obranu státu, spis Presidiálního odboru MNO č.j. 5.727 Dův. pres./2. odděl. 1935 – *Jmenování členů Nejvyšší rady obrany státu*, obsahující rozbor příčin nevyjasněného vztahu členů vlády k NROS, podněty a návrhy, zformulované ministrem F. Machníkem.

První nástin souvislosti činnosti dr. Milana Hodži s tvorbou systému obrany státu podala ZUDOVÁ–LEŠKOVÁ, Z.: *Aktivita Milana Hodžu v prospech československé armády*. Moderní dějiny, 1999, č. 7, s. 45–51.

sebe. A nejen to. Machník Hodžu vyzýval navíc k tomu, aby prezidentu republiky navrhnul jmenovat do rady ještě dr. Josefa Černého (ministra vnitra), bezpartijního odborníka dr. Karla Trapla (ministra financí) a Josefa V. Najmana (ministra průmyslu, obchodu a živností).²⁰⁵

Pojetí Nejvyšší rady obrany státu jako užšího vládního výboru nemělo jmenováním tří dalších ministrů vůbec utrpět. Dodatečně jmenovaná ministerská místa byla pro práci na systému obrany státu zcela nepostradatelná.²⁰⁶ Charakter jednání NROS v následujících letech tento fakt v úplnosti potvrdil. Z hlediska oborového složení rady a tedy i kvality její práce bylo podstatné, že Machníkem koncipovaná skladba byla zachována i v letech 1936–1938. Tato léta byla nejvýznamnější etapou práce Nejvyšší rady obrany státu, v nichž se naplnila očekávání, spojená s jejím vznikem. Naprosto oprávněně lze vyjádřit poznatek, že se ministr Machník zasloužil počátkem listopadu 1935 o zvýraznění autority Nejvyšší rady obrany státu v celé sféře výkonné moci. Důležitost Machníkovy iniciativy spočívala v tom, že od 21. listopadu 1935 byli v radě oficiálně zastoupeni vybraní ministři všech stran vládní koalice s výjimkou ministrů vládních německých stran.

I když se neúčast ministrů vládních německých stran v NROS může jevit jako omezení vůči těmto politickým subjektům, je nutno chybějící zastoupení ministrů německých stran přijmout a interpretovat jako dobově podmíněnou skutečnost, pramenící z přednostních státně-bezpečnostních zájmů koaliční vlády. Sbor NROS se zabýval nejutajovanějšími skutečnostmi Československé republiky. Oborová místa, obsazená ministry německých vládních stran, nebyla v NROS tradičně zastoupena.

Od roku 1934 Rada v praxi naplňovala to, co jí dali tvůrci do vínku. Její budoucnost a význam pro vládu pregnantně vystihl generální sekretář MSOS .gen. O Moravec na XI. řádné plenární schůzi MSOS, konané 17. května 1934. Uvedl, že „...zřízením NROS, byť i jen pouhým vládním usnesením, znamená pro práce na přípravách obrany státu značný pokrok a to hlavně v tom směru, že byl tím vytvořen orgán, který sice nemá potřebné rozhodovací moci, ale přece jen jest schopný podstatně usnadňovati rozhodování vlády ve věcech obrany státu. Druhou závažnou okolností jest tu, že odpovědnost za přípravu obrany státu přejímá užší

²⁰⁵ Stranická příslušnost uvedených členů koaliční vlády byla následující: R. Bechyně, Čs. sociálně demokratická strana dělnická; dr. E. Beneš, Čs. strana národně socialistická; dr. E. Franke, Čs. strana národně socialistická; Msgre. dr. J. Šrámek, Čs. strana lidová; dr. J. Černý, Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu a J. V. Najman, Čs. živnostensko-obchodnická strana středostavovská (OLIVOVÁ, V.: *Dějiny první republiky*. Praha 2000, s. 316–318). Čs. živnostensko-obchodnická strana středostavovská prostřednictvím svého ministra J. V. Najmana rozšiřovala koaliční vládu J. Malypetra, celkově 14. vládu od vzniku ČSR, od 4. 6. 1936. Tehdejší vstupem uvedené strany do vlády, získal koaliční kabinet většinu v Poslanecké sněmovně Nár. shromáždění prostřednictvím 166 poslanců, čímž koalice získala převahu nad opozicí o 32 hlasy (KLIMEK, A.: *Boj o Hrad*, II. díl. Praha 1998, s. 406).

²⁰⁶ NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1773/12 – Rada pro obranu státu, spis Presidiálního odboru MNO č.j. 5.727 Dův. pres./2. odděl. 1935 – *Jmenování členů Nejvyšší rady obrany státu*.

*kolegium ministrů, kterým jest také umožněno, aby veškeré práce byly vybudovány soustavně z jednoho hlediska. Úkoly však, které Radu očekávají, jsou tak rozsáhlé a mají tak životní důležitost pro existenci našeho státu z hlediska jeho obrany, že by si bylo jen přáti, aby se politické i hospodářské poměry u nás již brzy uspořádaly tak, aby se Rada mohla věnovati svým úkolům, které jsou vesměs takové povahy, že každý odklad v jejich řešení jest vážným nebezpečím pro naši bezpečnost, zejména za dnešní situace v našem sousedství.*²⁰⁷

²⁰⁷ NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12 – Rada pro obranu státu, příloha k č.j. 1.700 Dův.-gen.sekr. 1934 – Jednací zápis o XI. řádné plenární schůzi MSOS., konané dne 17. května 1934., 3. část pořadu jednání – zpráva o činnosti MSOS a jeho generálního sekretariátu v pracovním období od 20. října 1932, s. 9.

6. S CÍLEM JEDNOTNÉHO USMĚRNĚNÍ VŠECH SIL PRÁCE NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU V LETECH 1934–1935

6. 1. POZADÍ A SOUVISLOSTI USNESENÍ O METODÁCH VÁLEČNÉHO NAsAZENÍ ČESKOSLOVENSKÉ ARMÁDY

Léta 1934 a 1935 tvořila z hlediska práce NROS úvodní etapu, v níž se její činnost zatím opírala o zřizovací usnesení ministerské rady. Nikoliv ještě o právní podklad v podobě zákona o obraně státu, jenž se v té době stále ještě připravoval. V oněch letech se Rada sešla celkem sedmkrát. Většina schůzí proběhla v roce 1934, v prvním roce existence tohoto zvláštního kolegia vybraných členů ministerské rady.²⁰⁸

První zasedání NROS se uskutečnilo 1. března 1934.²⁰⁹ Předcházela mu přípravná porada na MNO, která se konala 28. února za účasti nejvyšších vojenských činitelů a ministra zahraničních věcí dr. E. Beneše. Záležitosti, zařazené do programu práce NROS, se totiž dotýkaly zájmů obou klíčových oborů správy státu. Byla to především otázka použití čs. armády v koaliční obraně a také vysoce senzitivních příprav na uzákonění dvouleté vojenské služby.²¹⁰

Úvodní téma programových východisek práce NROS tvořily nejefektivnější metody válečného nasazení armády. Na tuto věc je třeba nahlížet jako na specifický faktor, jenž měl zásadním způsobem ovlivnit výdrž a odolnost československého branného potenciálu při koaliční souhře se spojenci. Vyřešením této věci měla být splněna důležitá podmínka pro spolupráci se spojenci, o níž se předpokládalo, že jistě nadejde čas k jejímu konkrétnímu rozpracování podle vojensko-politického vývoje v Evropě.

Než se NROS mohla 1. března 1934 vyjádřit k dané věci, musely být především na Hlavním štábu uskutečněny dalekosáhlé systémové změny v pojetí vojenské defenzivy Československa. Dosud se má obecně za to, že rozsáhlou modernizační přestavbu

²⁰⁸ Poznatky o počtu schůzí Nejvyšší rady obrany státu z let 1934–1935 vycházejí z kritické komparace následujících pramenů: NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 1.946 Taj. gen. sekr. 1936 ze 3. 6. 1936 – *Program jednání NROS dne 4. června 1936*. Viz NA, f. Ministerstvo financí (dále jen MF), k. 1346, č.j. 2.286–39, obsahující záznam usnesení Nejvyšší rady obrany státu z 19. 11. 1934, pořízený generálním sekretářem obrany státu pod č.j. 586 Taj.–gen. sekr. 1934 z 28. 12. 1934 – *Zvýšení vojenské hodnoty finanční stráže a rozšíření její součinnosti – s vojenskou správou – usnesení NROS*. VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45 173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938 – Příloha č. 6 – *Přehled opatření učiněných NROS*.

²⁰⁹ Tento poznatek explicitně dokládá NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12 – Rada pro obranu státu, příloha k č.j. 1.700 Dův.–gen.sekr. 1934 – *Jednací zápis o XI. řádné plenární schůzi MSOS, konané dne 17. května 1934.*, s. 9.

²¹⁰ VÚA–VHA, f. NPOA 1945–1956, materiály NROS, k. 1, informace o zasedání NROS z 1. 3. 1934 VKPR č.j. 93/34 – dův. – *Spisový záznam ze dne 2. března 1934*.

československé armády iniciovala návštěva ministra zahraničních věcí dr. Edvarda Beneše na Hlavním štábu v červenci 1932. Beneš se tehdy sešel s ministrem národní obrany Bohumírem Bradáčem a s představiteli nejvyššího velení armády. Ministr zahraničních věcí tehdy vojenské činitele upozornil, že krizi mezinárodních vztahů lze očekávat v horizontu nejbližších čtyř let, tedy asi v roce 1936 nebo 1937, přičemž požadoval, aby byl stát do té doby vojensky plně připraven. Hlavní štáb přijal jeho názory za své.²¹¹ Již méně známá je skutečnost, že se Beneš obdobně vyjadřoval i v kolegiu ministerské rady, kde pod dojmem zkušeností ze ženevských jednání prohlásil, že „...*procházíme nejnebezpečnějším a nejtěžším obdobím od podpisu mírových smluv.*“²¹²

Pramenná svědectví přesvědčivě dokládají skutečnost, že Benešovy podněty činnost Hlavního štábu podpořily, ale oním spouštěcím momentem nebyly. Málo nadějný vývoj ženevské odzbrojovací konference varoval československé vojenské velení již dříve, na jaře 1932. V té době se objevily první zřetelné snahy Hlavního štábu vyhodnotit stav armády a posléze přijmout opatření, která měla zvýšit její pohotovost a celkovou připravenost. Je třeba také podotknout, že se zde projevoval i vliv tehdy uvažovaných úprav mírové armády, které souvisely se zkrácením vojenské prezenční služby z osmnácti na čtrnáct měsíců.²¹³

Předvídavost Hlavního štábu je možné doložit snahou modernizovat a reorganizovat protivzdušnou obranu celého území Československé republiky z jara 1932, tedy ještě v době, kdy bylo Německo, Rakousko a Maďarsko stále vázáno smluvními podmínkami odzbrojení z Versailles, Saint–Germain–en–Laye a Trianonu. Objasněné důkazy dokládají, že se jednoznačně počítalo se znovuvyzbrojením militarizovaných sousedních států již v době, kdy vojenské ohrožení Československé republiky ještě zdaleka nehrozilo.²¹⁴

Markantní a pramenně doložený doklad o první zevrubné revizi plánů mobilizační výstavby válečné armády pochází z léta 1932.²¹⁵ Finanční prostředky na zajištění válečné

²¹¹ BENEŠ, E.: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha 1947, s. 37–38.

²¹² WANDYČZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances...* Princeton 1988, s. 240.

²¹³ Srov. zejména: VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, sign. 7 2/9, č.j. 166 taj. hl. št. 3. odděl. 1932 – *Organizace OPL* (OPL – obrana proti letadlům – pozn. K. S.), obsahující retrospektivní materiál č.j. 747 taj. II./1. odděl. 1933 z 8. 3. 1933 – *Organizace OPL*, připomínky II./1. odděl. k č.j. 166 taj. hl. št. 3. odděl. 1932, s. 1–27. Viz též VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, sign. 32 1/6, č.j. 784 Taj. hl. št./4. odděl. 1931 z 21. 4. 1932 – *Válečné zálohy zbrojního materiálu – přezkoušení*. VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, sign. 22 1/3 109, č.j. 250 Taj. hl. št./4. odděl. z 18. 4. 1932 – *Zajištění proviantu pro armádu v poli – směrnice*. VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, sign. 32 1/10, č.j. 355/taj. hl. št. 1. odděl. 1932 – *Mobilizace – zpráva o stavu a mobilizačních přípravách armády*.

²¹⁴ Srov.: VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, sign. 7 2/9, č.j. 166 taj. hl. št. 3. odděl. 1932 – *Organizace OPL*, obsahující retrospektivní materiál č.j. 747 taj. II./1. odděl. 1933 z 8. 3. 1933 – *Organizace OPL*, připomínky II./1. odděl. k č.j. 166 taj. hl. št. 3. odděl. 1932, s. 1–27.

²¹⁵ Přesvědčivé doklady tohoto poznatku vytvářejí následující pramenné materiály zásadního významu: VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, sign. 32 1/10, č.j. 355/taj. hl. št. 1. odděl. 1932 – *Mobilizace – zpráva o stavu a mobilizačních přípravách armády* (zpráva schválena náčelníkem Hlavního štábu arm. gen. J. Syrovým

armády byly čerpány, mimo jiné, z takzvaného Fondu pro věcné prostředky národní obrany, který byl zřízen na podkladě zákona č. 240/1926 Sb. z. a n. Vojenská správa byla oprávněna čerpat z tohoto fondu potřebné částky po dobu deseti let mezi roky 1927–1937. Tento mimorozpočtový fond byl každoročně dotován částkou 315 mil. Kč. V souvislosti s úvahami o rozdělení financí z tohoto fondu vznikl návrh rozšířené organizace válečné armády, která se měla podle předpokladů z poloviny roku 1932 realizovat do pěti let, tedy do roku 1937. Předběžný návrh přezkoušel II. zástupce náčelníka Hlavního štábu plk.gšt. Bedřich Neumann 30. července 1932.²¹⁶

Hlavní štáb tímto způsobem odpovídal na podněty ministra zahraničních věcí dr. E. Beneše, pronesené na Hlavním štábu tentýž měsíc. Naznačuje to úvod zmíněného návrhu, kde se uvádí, že „...*Nástin budoucí organizace armády ... jest pouze upraven a pozměněn podle novějších názorů a požadavků, částečně též vlivem reorganizace armády.*“²¹⁷

Válečnou armádu mělo tvořit 24 jednotně organizovaných divizí o čtyřech pěších plucích. Předpokládalo se, že materiální vybavení zbraní a služeb bude u všech divizí jednotné.²¹⁸ Návrh z léta roku 1932 předpokládal, že se do roku 1937 objeví ve skladbě válečné armády také takzvané zvláštní bojové prostředky, tedy vozidla útočné vozby (ÚV), a to ve velkém rozsahu. Armáda měla mít k dispozici 4 eskadrony obrněných automobilů (OA) po třech četách o čtyřech vozech (2 OA vz. 30 a 2 OA vz. 27) a 27 čet OA vz. 30, každá o třech vozech. Útvary ÚV, vyzbrojené tanky, měly být zastoupeny čtyřmi rotami o třech četách tančíků P–I a jedné četě lehkých tanků P–II o pěti vozech. 27 rot o třech četách po třech vozech mělo disponovat tančíky P–I. 6 praporů ÚV o třech rotách po třech četách s pěti vozy mělo být vyzbrojeno tanky P–II. Další 3 prapory měly být vyzbrojeny středními tanky P–III. Skládat se měly ze tří rot, z nichž každá měla mít tři čety po pěti vozech.²¹⁹

Válečnou organizaci letectva mělo tvořit 13 pozorovacích, 13 stíhacích a 5 zvědných letek. Bombardovací letectvo mělo reprezentovat 5 těžkých bombardovacích letek a 2 lehké bombardovací letky. Celkem se tedy jednalo o 38 letek. III. odbor Ministerstva národní

dne 11. 6. 1932). VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, sign. 32 19/6 2, č.j. 666/taj. hl. št. 1. odděl. 1932 – *Přehled branné moci k r. 1937* (zpracováno k datu 23. 9. 1932) a *Příloha 2 – Materiální situace. Nedostatky výzbroje a výstroje armády k roku 1932 a 1937*. VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, sign. 32 22/17, č.j. 740 Mob.–hl. št./1. odděl. 1932 – *Plán válečné organizace armády*.

²¹⁶ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, sign. 32 22/17, Vložka k č.j. 740 Mob.–hl. št./1. odděl. 1932 – *Plán válečné organizace armády*, komentář *Pro domo*, s. 1.

²¹⁷ Tamtéž, komentář *Pro domo*, s. 3.

²¹⁸ Tamtéž, komentář *Pro domo*, kap. I. *Vyšší velitelství*, s. 3–4 a VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, sign. 32 19/6 2, č.j. 666/taj. hl. št. 1. odděl. 1932 – *Přehled branné moci k r. 1937* (zpracováno k datu 23. 9. 1932), kap. I. *Vyšší velitelství*.

²¹⁹ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, sign. 32 19/6 2, č.j. 666/taj. hl. št. 1. odděl. 1932 – *Přehled branné moci k r. 1937* (zpracováno k datu 23. 9. 1932), kap. V. *Prapor útočné vozby*.

obransy v létě 1932 plánoval zvětšit válečnou organizaci letectva do roku 1937 až na 52 letek.²²⁰ Tlak na soustavné posilování letectva vyvíjelo i 3. oddělení Hlavního štábu. Jeho tehdejší přednosta plk.gšt. Sergěj Ingr požadoval již v listopadu 1932, aby podle hrubého propočtu bylo postupně postaveno až 21 pozorovacích, 8 zvědných, 21 stíhacích a 6 bombardovacích letek, celkem tedy 56 letek bojového letectva.²²¹

V souvislosti s mezinárodní konferencí o odzbrojení působí velmi zajímavě snaha Hlavního štábu maskovat část prostředků vojenského letectva jeho dočasným zařazením do civilního leteckého parku: „...*Mimoto další budování bombardovacího letectva vyžaduje určité opatrnosti vzhledem k snahám odzbrojovací konference dosáhnout zákazu bombardovacího letectva. Vzhledem k tomu je účelné věnovati větší pozornost využití civilního dopravního letectva pro bombardovací útoky, jak se to děje u sousedních států*“²²²

Velkorysost organizačních změn válečné armády tak, jak měly být provedeny do roku 1937, vyplývá z následujícího srovnávacího přehledu. V něm obsažená data dokumentují počty vyšších jednotek válečné organizace, platné v letech 1932–1933, a stav, který měl být podle výhledů z roku 1932 dosažen v roce 1937. Z přehledu vyniká především stoprocentní nárůst počtu divizí a pěších a dělostřeleckých brigád. Předvídané úpravy si měly pochopitelně vyžádat celou řadu dalších změn ve smyslu početního růstu ostatních druhů zbraní i služeb.

²²⁰ VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./1. odděl., k. 95, sign. 32 19/6 2, č.j. 666/taj. hl. št. 1. odděl. 1932 – *Přehled branné moci k r. 1937* (zpracováno k datu 23. 9. 1932), kap. VII. *Letectvo*. Srov. k tomu: VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./1. odděl., k. 95, sign. 32 22/17, Vložka k č.j. 740 Mob.–hl. št./1. odděl. 1932 – *Plán válečné organizace armády*, komentář *Pro domo*, odst. 4), s. 6.

²²¹ VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./1. odděl., k. 95, sign. 38 6/7, přípis 3. oddělení Hlavního štábu pro 1. oddělení Hlavního štábu č.j. 394 Taj.–hl. št./3. odd. 32 z 23. 11. 1932 – *Plán vybudování letectva–revize a návrh organizačních změn*, s. 1–2.

²²² Tamtéž.

Tabulka č. 1 – Počty vyšších jednotek čs. armády podle válečné organizace z roku 1932 a podle plánu do roku 1937

typ vyšší jednotky	plán z roku 1932	plán do roku 1937
armády	4	5
armádní skupiny	1	2
divize	12	24
pěší brigády	24	48
dělostřelecké brigády	12	24
horské brigády	2	3
jezdecké brigády	3	4

Pramen:

VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, sign. 32 19/6 2, č.j. 666/taj. hl. št. 1. odděl. 1932 – *Přehled branné moci k r. 1937* (zpracováno k datu 23. září 1932).

Představy Hlavního štábu o podstatném rozšíření válečné armády z léta 1932 byly příliš optimistické. Válečná organizační a materiální skladba vycházela z mírové armády, která se ale v daném období nacházela ve velice tíživé situaci, přičemž zatím existovala jen malá naděje na posílení rozpočtu MNO. Výmluvně je tato skutečnost doložena v jednom z elaborátů pro APS z dubna 1933, kde se uvádí, „...že si můžeme vytknouti jen skromný cíl organizační, který budeme moci skutečně naplniti rovnoměrně vším materiálem a pak teprve budeme moci pokračovati v organizaci dále. Lze velmi vážně pochybovati o tom, že by se nám podařilo i při nejskromnějších organizačních cílech dosáhnouti rovnoměrné náplně vším materiálem v době kratší než 10 až 12 let.“²²³

K modifikacím válečné armády se Hlavní štáb vrátil na jaře 1933 poté, co rozsáhle přizpůsobil mírovou organizaci potřebám čtrnáctiměsíční služby. Podnět k tomu přinesly směrnice náčelníka Hlavního štábu arm.gen. J. Syrového z 9. května 1933.²²⁴ Plánovači Hlavního štábu vzali za základ nejhorší možnou variantu válečného konfliktu, tedy synchronní střet s Německem, Maďarskem a případně ještě Rakouskem. Zápas s těmito státy neměl být veden v izolované válce. Zásadně se počítalo s širší koaliční válkou evropské dimenze. Očekávalo se, že při Československu bude stát Francie, Malá dohoda a také Polsko.

²²³ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., sign. 38 1/3 19, č.j. 270/Taj. hl. št. 1. odděl. 1933 – *Armádní poradní sbor – 2. shromáždění: Úpravy v organizaci zbraní, Zápis o poradách ve věci organizačních úprav v důsledku zavedení 14-měsíční prezenční služby, expozé II. zástupce náčelníka Hlavního štábu plk. gšt. B. Neumanna, odd. 2) Materiální možnosti*, s. 5.

²²⁴ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 98, sign. 32 1/14, spis č.j. 429 Taj. hl. št. 3. odděl. z 9. 5. 1933 – *Armáda v poli* (původní název směrnic zněl *Reorganizace armády – návrh*).

V souvislosti s těmito předpoklady je nutné přehodnotit dosavadní interpretace východisek úprav válečné armády, které byly interpretovány ponejvíce jen v defenzivním smyslu.²²⁵ Hlavní štáb připravoval významná a nově pojatá defenzivní opatření, ale v roce 1933 uvažoval ještě ofenzivním způsobem. Tuto skutečnost dokládá teze ze zásad reorganizace válečné armády, kde se uvádělo, že „...*Geografická poloha a tvar našeho státního území – tj. délka naprosto neúměrná hloubce – vyžadují kategoricky zlepšiti tento nepoměr a získati více prostoru ve smyslu hloubky. Toho lze dosíci jen rozhodnou ofenzívou, defenzivní řešení bylo by podle názoru hlavního štábu vedlo k jisté zhoubě.*“²²⁶ V souvislosti s citovanými názory je třeba upozornit na skutečnost, že Hlavní štáb předpokládal, že dojde k vzájemně koordinované přípravě válečných plánů se spojenci, především s Francií. Z přísně tajných kontaktů z let 1933–1934 vyplývalo, že se Hlavní štáb snažil přimět francouzské spojence k rozhovorům o tom, jak čelit strategickým změnám v Evropě.²²⁷ Vzhledem k době bylo příznačné, že Hlavní štáb čs. armády ještě vážně počítal s možností společného postupu s Polskem.²²⁸

Vzhledem k strategické pozici Československa bylo zřejmé, že ofenzíva by byla možná jen na jednom z uvažovaných válčišť a vždy v souvislosti s postupem spojenců. V roce 1933 byly vyhodnoceny dvě varianty ofenzivního nasazení armády, které byly považovány za výhodné. První varianta počítala s ofenzivním nasazením hlavních sil čs. armády proti Německu s případným předchozím zajištěním proti Rakousku. Na frontě proti Maďarsku měl být proveden ústupový manévr. Aktivní bojovou činnost proti Maďarsku měla vyvíjet malodohodová vojska. Nástup proti Německu se měl uskutečnit za současného postupu s francouzskou a polskou armádou. Druhá, z hlediska ohrožení Německem pasivnější, varianta předpokládala obranu a ústupový boj pod tlakem německých vojsk, jimž měl předcházet útok na Maďarsko, koordinovaný s údery rumunských a jugoslávských vojsk. Vzhledem k vysoce závažnému přesahu vojenského plánování do politického kontextu bylo

²²⁵ Interpretace tohoto typu jsou patrně zejména v textech Václava Hyndráka, publikovaných v 60. letech. Viz: HYNDRÁK, V.: *K otázce vojenské hodnoty čs. armády v druhé polovině třicátých let*. HaV, 1964, č. 1, s. 63–103. Týž: *Československá armáda v roce 1938*. Praha 1968. Týž: *K otázce vojenské připravenosti Československa v roce 1938*. In: Severní Čechy a Mnichov. Liberec 1969, s. 140–173. V nedávné době též TESÁŘ, J: *Mnichovský komplex. Jeho příčiny a důsledky*, Praha 2000, s. 39, 52, 53, 63. Interpretace obdobného typu se pokusili již v 80. letech podrobit revizi Pavel Pecha a Jan Anger ve studii *Plány použití buržoazní čs. armády v letech 1918 - 1938 (II)*. HaV, 1985, č. 5, s. 74–98.

²²⁶ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 98, sign. 38 1/6 2, spis č.j. 764 Taj.–hl. št./1. odděl. 1933 – *Organizace válečné armády – návrh pro APS* (koncept), *Organizace armády válečné*, kap. I., s. 3.

²²⁷ Srov.: tamtéž a CRANE, R. F.: c. d., s. 57–73.

²²⁸ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 98, sign. 38 1/6 2, spis č.j. 764 Taj.–hl. št./1. odděl. 1933 – *Organizace válečné armády – návrh pro APS* (koncept), *Organizace armády válečné*, kap. I., s. 3.

rozhodnuto přenechat strategická rozhodnutí o počátečním nasazení armády ministerské radě.²²⁹

V každé z uvedených variant byl přítomen prvek strategické defenzívy. Oba nastíněné způsoby nasazení armády kladly na její organizační strukturu značné nároky na pružnost a vyžadovaly nutnost vytvářet různě dimenzovaná uskupení vojsk. Dosavadní sestava válečné armády těmto potřebám ale nevyhovovala. Již zmíněný počáteční návrh organizačního růstu válečné armády z roku 1932 předpokládal, že by vzájemný poměr vojsk krytu hranic a vojsk pro manévr dosáhl v roce 1937 poměru 1:1 (12 aktivních divizí a 12 záložních divizí), což bylo již záhy, v roce 1933, považováno za nevýhodné. Systém zajištění hranic byl hodnocen jako nepružný, komplikovaný a uniformní; nedovoľoval vytvářet seskupení vojsk krytu hranic podle různé míry ohrožení bráněného pohraničního teritoria. Organizační struktura divizí, které byly pokládány za základní operační prvek pro manévr, byla s ohledem na nové potřeby složitě ovladatelná a těžkopádná. Divize byly koncipovány podle zásad válečné organizace z konce 20. let jako soběstačné celky, dotované čtyřmi pěšími pluky a vybavené všemi službami, což v souhrnu znesnadňovalo jejich urychlený přesun z jedné části válčiště na druhé.

Hlavní štáb musel do budoucna brát v úvahu široká operační pásma obrany. Za těchto podmínek bylo nutné vše zorganizovat tak, aby vznikla efektivní a užší koordinace boje jednotlivých vyšších jednotek, a aby byly hospodárně využity palby dělostřelectva. Boj na širokých frontách měl být usnadněn racionálním řešením ve formě vzniku velitelského stupně mezi velitelstvím armády a divize. Tímto způsobem byl do organizace válečné armády prosazen sborový stupeň velení. Sbor měl obdržet pružněji modifikované divize. Počet pluků v divizi měl klesnout ze čtyř na tři. Úměrně tomu měl být snížen i počet dělostřeleckých baterií. Část služeb měla být podřízena sborovým velitelstvím tak, aby odlehčené vyšší jednotky, podřízené sborovým štábům, mohly pružněji reagovat na vývoj válečné situace. Zjednodušená divizní organizace měla mít podstatný vliv na jednodušší přesuny, neboť počet vlakových transportů pro přepravu tříplukové divize měl ve srovnání se čtyřplukovou divizí poklesnout o 1/4. Sbor měl pojmout 2–4 vyšší jednotky.²³⁰

²²⁹ Tamtéž, s. 3–4.

²³⁰ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 98, sign. 32 1/14, spis č.j. 429 Taj. hl. št. 3. odděl. z 9. 5. 1933 – *Armáda v poli* (původní název směrníc zněl *Reorganizace armády – návrh*). Srov. k tomu: VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 98, sign. 32 1/14, spis č.j. 950 taj. hl. št. 4. odděl. – *Zásady nové organizace armády* (spis byl zpracován 19. 12. 1933). Podrobnosti organizace služeb sborové organizace válečné armády dokládá VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 109, sign. 43, materiál *Výtah z nové organizace služeb a použití služeb*, tvořící přílohu k č.j. 643 Taj. hl. št./4. odděl. 1934.

Československá armáda se začala v plánech Hlavního štábu diferencovat od jara 1933 na dvě složky. Jednalo se o takzvanou armádu krycí a manévrovací. Byly to pracovní pojmy, užívané neoficiálně, přičemž ale měly klíčový význam pro pochopení funkcí válečné armády v poli.²³¹

Nejvyšší velicí stupeň válečné polní armády reprezentovalo Hlavní velitelství operujících armád (HVOA), jemuž měly podléhat 4 armády. Každé měl být podřízen různý počet sborů. Každá armáda měla po stránce velení zastřešovat jak vojska krycí, tak i manévrovací. Velitelství armád měla mít k dispozici různě silné dělostřelectvo, jehož síla se řídila počtem podřízených sborů. Letectvo mělo armádám přidělovat HVOA podle potřeby. Armádní strukturu zbraní měly podle plánů z roku 1933 doplňovat útvary ženijního a telegrafního vojska. Z útvarů služeb se k armádám přesouvaly zejména nepohyblivé parky, dílny a dispoziční útvary služeb, které by zesilovaly podřízené sbory.

Hlavním úkolem bylo zajistit mobilizaci a nástup vojsk. Hlavní štáb počítal od roku 1933 s tím, že již v atmosféře politického napětí dojde k mělčím akcím nepřítele. Krátce po mobilizaci se již očekávaly hlubší pozemní zásahy, zacílené na průmyslová a komunikační střediska. Hlavní štáb pokládal za nutné, aby vojska krytu měla přednost po stránce materiální a personální výbavy, neboť se jednalo o vskutku první sled obrany, jehož výkon by ovlivnil další průběh bojů. Odtud vyplýval požadavek, aby byl systém krytu postaven ještě před vyhlášením mobilizace. Vhodné podmínky pro to ale scházely. Zatím bylo k dispozici pouze jediné pohotovostní opatření v podobě § 27 Branného zákona. Podle něho mohly být v míru povolány tři nejmladší ročníky záloh k výjimečné činné službě na dobu nezbytné potřeby. Slabé mírové početní stavy armády při čtrnáctiměsíční službě navozovaly nezbytnou nutnost, aby byla opatření podle § 27 vyhlášena v případě napětí včas.²³²

Strukturu vojsk krytu, tedy krycí armádu, měly vytvářet hraniční oblasti (HO) a hraniční pásma. Hraničních oblastí mělo být v nové válečné struktuře vytvořeno 15. Jejich

²³¹ Následující pasáže jsou zpracovány na základě následujících primárních pramenných materiálů: VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./1. odděl., k. 98, sign. 38 1/6 2, spis č.j. 764 Taj.–hl. št./1. odděl. 1933 – *Organizace válečné armády–návrh pro APS* (koncept), *Organizace armády válečné*, kap. I., s. 1–24. Srov. k tomu: přílohy citovaného čísla jednacího s označením 6.) a.) *Armádní poradní sbor. 3. zasedání. Organizace válečné armády* (předběžné práce), 6.) b.) *Služby*, 6. c.) Pohraniční poplach, ostraha a kryt hranic a finální verze návrhu pro APS, předložená pod č.j. 764 Taj.–hl. št./1. odděl. 1933 – *Organizace válečné armády – návrh z 21. 11. 1933*. O zásadním významu posledně citovaného pramenného materiálu svědčí instrukce na jeho titulní straně ve znění: „Přísně tajné! Pro osobní informaci. Výpisky nepořizujte, případně poznámky spalte.“

²³² VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./1. odděl., k. 98, sign. 38 1/6 2, spis č.j. 764 Taj.–hl. št./1. odděl. 1933–*Organizace válečné armády – návrh pro APS* (koncept), *Organizace armády válečné*, kap. I., s. 4. Srov. k tomu: přílohy citovaného čísla jednacího s označením 6.) a.) *Armádní poradní sbor. 3. zasedání. Organizace válečné armády* (předběžné práce), kap. II., s. 4 a finální verze návrhu pro APS, předložená pod č.j. 764 Taj.–hl. št./1. odděl. 1933 – *Organizace válečné armády – návrh z 21. 11. 1933*. K § 27 Branného zákona viz *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, roč. 1920, č. 193, s. 472–473.

organizace měla sestávat z různého počtu vojenských těles v závislosti na šířce a důležitosti bráněného úseku zajištění hranic (ZH). Síla hraničních oblastí se v duchu uvedeného pravidla pohybovala od pěšího pluku do velikosti divize. Několik HO mělo vytvářet celek ve formě hraničního pásma (HP), vyšší jednotky, odpovídající přibližně sboru manévrovací armády. Již v roce 1933 se předpokládalo, že bude vytvořeno 6 hraničních pásem. Uvedené vyšší jednotky krytu hranic měly mít k dispozici řídicí i výkonné orgány služeb podle místních zdrojů v bráněném území. Hlavní štáb nepomýšlel pouze na defenzivní nasazení uvedených vyšších jednotek. Tento poznatek vyplývá z faktu, že jejich organizace měla být taková, aby mohly být bez větších obtíží přeměněny ve vyšší jednotky pro manévr poté, co skončí jejich úkoly v krytu hranic.

Manévrovací armádu začaly od roku 1933 vytvářet divize, jezdecké brigády a sbory. Model divize manévrovací armády byl standardizován. Dotace dělostřelectvem měla být rovnoměrná. V zájmu mobility si divize ponechávaly jen nejdůležitější útvary služeb, nutné pro zásobování a odsuny, ostatní byly přiděleny sborům. Jezdecké brigády měly disponovat 2–3 jezdeckými pluky a dělostřeleckým oddílem. Sborům bylo podřízeno několik vyšších jednotek. Sborovým štábům mělo podléhat vlastní dělostřelectvo, nejnutnější síly pozorovacího letectva, části telegrafního vojska a útvary ženijního vojska. Reorganizace válečné armády měla skutečně znásobit manévrovou schopnost vojsk, neboť se počet vyšších jednotek pro pohybové operace zvyšoval z dřívějších čtrnácti (12 divizí a 2 horské) vyšších jednotek na 23 divizí.

Základní návrhy přepracované organizace válečné armády vznikaly do konce roku 1933, kdy byly předány Armádnímu poradnímu sboru, který se jimi zabýval na čtyřech poradách, konaných koncem roku 1933 a ještě na počátku roku 1934. APS potvrdil všechny základní principy nové organizace. Stvrzen byl především termín pro dokončení všech přípravných prací. Již počáteční směrnice náčelníka Hlavního štábu arm.gen. J. Srového z 9. května 1933 kladly závěr prací do období jara roku 1935. Přesné datum bylo posléze upřesněno na 15. května 1935. Do té doby musely být provedeny nezbytné organizační přípravy, a to na všech úrovních systému velení, aby mobilizační předpisy nového systému mohly vstoupit v platnost. Z usnesení APS je nutné jmenovat hlavně snahu přizpůsobit mírovou armádu armádě válečné a pak nutnost dohody o spolupráci se spojenci. V závěrech APS ze 4. a 5. prosince 1933 je doslova uvedeno s pravděpodobnými spojenci, přičemž bylo konkrétně zmíněno Polsko. V souvislosti s tím, je třeba připomenout trvalou snahu Hlavního štábu o konzultace s Generálním štábem francouzské armády. Prostor pro dohodu s Polskem se právě v tomto období zúžil, ba přímo se ztrácel vzhledem k přípravě německo-polské

deklarace o neútočení, která byla podepsána 26. ledna 1934. Pro další celkový vývoj armády měl zásadní význam závěr APS z týchž dnů, který stanovil, že pohotovost armády, především její krycí složky, může zaručit jen pozitivní efekt dvouleté vojenské služby.²³³ Kvalitativní a kvantitativní srovnání změn, které vzešly z reorganizace válečné armády objasňuje Tabulka č. 2.

Tabulka č. 2 – Srovnání počtů a typů vyšších jednotek válečné armády před a po její reorganizaci

typ vyšší jednotky	před reorganizací	po reorganizaci
armády	4	4
armádní skupiny	1	–
hraniční pásma	–	6
hraniční oblasti	–	15
sbory	–	7
divize	12	23
jezdecké brigády	3	4
pěší brigády	24	–
dělostřelecké brigády	12	–
horské brigády	2	–

Pramen:

VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, sign. 32 19/6 2, č. j. 666/taj. hl. št. 1. odděl. 1932 – *Přehled branné moci k r. 1937* (zpracováno k datu 23. září 1932).

VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 105, sign. 32–22/1, Výnos MNO č. j. 800 Mob.–hl. št./1. odděl. 1934 – *Seznamy mobilizovaných útvarů*.

Po souhlasu v APS se před tvůrci koncepce válečného nasazení armády objevil nejzávažnější milník v podobě NROS. Šlo o unikátní a současně mimořádně citlivou část její práce nejen v roce 1934, ale i z hlediska celé její existence. Retrospektivně to potvrdil přednosta VKPR div.gen. Ing. S. Bláha, když na podzim téhož roku napsal, že „...*Za poslední rok byla ovládnuta situace dřívějšího problematického upotřebení našich sil za války a byla odvrácena možnost značné kalamity, která nás mohla potkati, kdyby bylo k něčemu došlo.* ...

²³³ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 98, sign. 32 1/14, spis č.j. 429 Taj. hl. št. 3. odděl. z 9. 5. 1933 – *Armáda v poli*, odd. VI., s. 7. VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 98, sign. 38 1/6 2, spis č.j. 764 Taj.–hl. št./1. odděl. 1933 – *Organizace válečné armády–návrh pro APS* (koncept), příloha 10 – *Závěr druhé porady Armádního poradního sboru o organizaci válečné armády (ve dnech 4. a 5. prosince 1933)*. Srov. k tomu: přílohu 8.) *Postup prací na realizaci změn* (rukopisný záznam II. zástupce náčelníka Hlavního štábu brig. gen. B. Neumanna).

*Až jednou, třeba po desítkách let, bude posuzován vývoj našich válečných plánů, sezná se jasně, co v tom ohledu znamenal rok 1934.*²³⁴

To jedinečné a neobyčejné, co učinilo tehdejší usnesení NROS tolik výjimečným, vynikne teprve při odhalení klíčových souvislostí. Především je nutné zdůraznit, že v roce 1934 se nejvyšší exekutiva poprvé blíže seznámila s inovovanými záměry Hlavního štábu. Přednostou VKPR pojmenované hrozby plynuly totiž z faktu, že armáda postrádala za zhoršené mezinárodní situace plán, jenž by respektoval nejnovější vojensko-politickou realitu. Nejdůležitější vojenské plánovací dokumenty tvořily nástupové plány.²³⁵ Po odchodu Francouzské vojenské mise (FVM) z Československa je vytvářeli českoslovenští důstojníci. V letech 1933–1934 měl Hlavní štáb k dispozici zastaralé plány, které již ztratily svou relevanci. Jednalo se o nástupové plány III a III – A. Oba pocházely z přelomu let 1927 a 1928, přičemž v podstatných rysech navazovaly na ještě starší plány II a II – A z roku 1925. Kladly důraz na defenzivu vůči Německu při respektování hrozeb ze strany Maďarska i Rakouska. Většina armády měla být podle nich soustředěna k obraně Čech a Moravy. Obsahovaly též záměr zaútočit na území Německa a zmocnit se Kladska a části Horního Slezska. Plány II – A a III – A stanovily způsob obrany proti Maďarsku. Charakterizovala je strategická iniciativa, která předpokládala hlubokou ofenzivu na maďarské území.²³⁶

Již z těchto elementárních faktů vyplývá, že plány obrany Československa, platné ještě po roce 1933, byly poznamenány přílišnou diferenciací na dvě rozsáhlá válčiště a také tím, že postrádaly sjednocující a vyváženou koncepci, která by v každém z plánů neupřednostňovala jedno rozsáhlé válčiště na úkor druhého. Tímto aspektem se vyznačoval především plán II – A i jeho mladší verze III – A, podle nichž měla být většina armády v případě konfliktu s Maďarskem odeslána na východ republiky. Českomoravský prostor by byl kryt minimem sil. Pokud by na straně Maďarska vystoupilo Německo, hrozilo rychlé vyřazení obrany v západní části země se všemi katastrofálními následky.

V roce 1934 musela být především vyjádřena odpověď na otázku, kdo by byl potenciálně nejnebezpečnějším protivníkem v případné válce, a kde by tedy ležela ona hlavní fronta obrany republiky. Tato fundamentální otázka musela být zodpovězena již z toho elementárního důvodu, že si Československo nemohlo dovolit rovnoměrně rozdělit svůj omezený vojenský potenciál po celé délce exponovaných úseků státních hranic.

²³⁴ VÚA–VHA, VKPR, k. 7, spis VKPR č.j. 25 Taj. Text tohoto dokumentu byl publikován v Historii a vojenství, 1964, č. 1, s. 95–100.

²³⁵ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 122, spis VKPR č.j. 390/33 dův. z 9. 11. 1933 – *Poznámky k otázce stanovení válečných cílů, jakožto základny pro válečné plány* a jeho přílohy.

²³⁶ Dosud nejpodrobněji ANGER, J. – PECH, P.: , s. 46–51, 52–53. Nověji a přehledně ŠRÁMEK, P.: c. d., s. 29–33.

Na Německo se samozřejmě nahlíželo jako na největšího protivníka, jenž mohl paralyzovat životně důležitá střediska republiky, ale vztahy mezi oběma státy nebyly zkvaly územními spory tak hluboce jako s Maďarskem. Hlavní štáb proto velmi dlouho spatřoval zásadní hrozbu v maďarském revizionizmu. Dynamická výstavba útočné armády v Německu po lednu 1933 tento postulát ale zpochybnila. Otázka hlavního ohrožení nebyla do té doby řešena na nejvyšší exekutivní úrovni, protože mezi léty 1925 a 1934 nedocházelo k oficiálním konzultacím mezi Hlavním štábem a Ministerstvem zahraničních věcí.²³⁷ Nástupní plány československé armády tak vznikaly v prostředí Hlavního štábu izolovaně, třebaže na to sami jeho vysocí představitelé upozorňovali. Záměry armády v oblasti válečného plánování v tehdejší době ještě postrádaly konkrétní politický souhlas, i když se dotýkaly tak významně citlivých záležitostí, jako byl vstup armády na území sousedních států při plánovaných válečných operacích.²³⁸

V předjaří 1934 měl Hlavní štáb již dost vyjasněný názor na to, které z válčičů bude mít rozhodující význam pro obranu Československa. Jeho další kroky potvrzují, že nejzávažnější zdroj ohrožení byl ztotožněn s Německem. Společné hranice s Maďarskem a Rakouskem tvořily napříště méně exponované části státu. Základní defenzivní metody, jak takto vyhodnoceným hrozbám v budoucí možné válce čelit, shrnul Hlavní štáb právě v té době do zvláštního memoranda o použití branných sil, jež bylo určeno prezidentu republiky a členům NROS.²³⁹

Relevantní pramenná svědectví mladšího data potvrzují, že byl „...*přijatý a schválený zodpovědnými řediteli branné moci názor, že naším úkolem v koalici jest vydržeti co nejdéle na našem území aspoň do účinného zásahu spojenců a uchovati armádu do konce války.*“²⁴⁰ Výrazy, použité autorem tohoto výroku, je nutno interpretovat v souvislostech a vazbách. Oněmi „zodpovědnými“ osobami mínil nikoliv vrcholné vojenské osobnosti, ale politické představitele nejvyšší státní exekutivy. Oni nesli v rámci demokratických principů břemeno odpovědnosti za své skutky v ústavních funkcích. Nepřímo je tak doloženo, že se o zásadách

²³⁷ Potvrzuje to AKPR, sign. T 263/22, IV. část, záznam zprávy T. 1.415/33, reprodukcující rozhovor kancléře dr. P. Šámala z KPR s brig.gen. V. Chalupou, přednostou 2. oddělení Hlavního štábu, z 9. 10. 1933 a poznámka z 20. 10. 1933. Srov. k tomu skutečnosti, které naznačuje V. Vávra ve stále relevantní stati *Válečné plány druhé poloviny 20. let.* In: *Vojenské dějiny Československa, III. díl.* Praha 1987, s. 264.

²³⁸ VÁVRA, V.: *Válečné plány druhé poloviny 20. let.* In: *Vojenské dějiny Československa, III. díl.* Praha 1987, s. 264–265.

²³⁹ VÚA–VHA, f. NPOA 1945–1956, materiály NROS, k. 1, informace o zasedání NROS z 1. 3. 1934 VKPR č.j. 93/34–dův. – *Spisový záznam ze dne 2. března 1934.*

²⁴⁰ VÚA–VÚA, f. MNO–HI. št./ŘOP, k. 59, sign. 99–5/51–15, č.j. 44 765 taj. hl. št. ŘOP 1937 – *Program opevnění, Opevnění, Návrh na konečný program,* kap. *A Všeobecné úvahy,* s. 8–9.

vojenské obrany usnesla vláda, respektive její užší a speciálně delegovaný výbor, tedy NROS.²⁴¹

Fundamentálním principem se stala takzvaná strategická obrana, která byla vzata za základ operačního plánování. Tímto způsobem bylo potvrzeno a upevněno koaliční pojetí obrany Československé republiky. Dobová stanoviska to dokládají, neboť nabádala k tomu, že „...*Jest třeba především dívat se na věc ne pouze s hlediska našeho státu, jakoby budoucí válku měl vésti sám, nýbrž z hlediska celé pravděpodobné naší koalice.*“²⁴² Navržené zásady NROS schválila 1. března 1934.²⁴³

Z dalších podstatných souvislostí vyplývá, že v roce 1934 byl potvrzen také ofenzivní aspekt válečného plánování, jenž předpokládal přenesení bojové činnosti na území sousedních států. Dosavadní poznatky naznačují, že součástí nástupních plánů se stal po roce 1934 záměr rozšířit ústupové pásmo ze západní části republiky útočnou operací do Rakouska, jejímž cílem měl být tok Dunaje. Hlavní štáb předpokládal, že dlouhodobá obrana Čech, zejména jejich západní části, nebude reálná, a proto počítal se strategickým ústupem na východ. Přenesení boje do Rakouska bylo ale podmiňováno vstupem německých vojsk na jeho území.²⁴⁴

Československé vojensko-strategické myšlení ale, jak se zdá, se stále ještě nevzdalo myšlenky na ofenzivní postup proti Německu, pokud by to vyžadovala kooperace se spojenci. Nutno vzít v úvahu, že se Československá republika nemusela stát jen objektem německé agrese, ale také komponentem koaliční ofenzívy při nevyprovokované německé agresii proti Francii. Jiná eventualita mohla spočívat v silové podpoře Československa ve francouzský prospěch při sankčním ozbrojeném zákroku vůči Německu, jenž mohl za jistých podmínek následovat po porušení některé ze smluvních pojistek evropského míru. Je zřejmé, že výjimečná citlivost útočného záměru mohla být důvodem pro jeho projednání v NROS. Písemné svědectví o něm ale buď vůbec nevzniklo z důvodu maximálního utajení, nebo se nezachovalo. Jisté ovšem je, že svou roli v plánovacím umění československé armády hrál i nadále. Svědčí o tom retrospektivní vyjádření, vzniklé na Hlavním štábu v roce 1937, že „...*Na úspěch počáteční ofenzívy do Německa i menšího rozsahu měli jsme menší a menší naději se vzrůstem německé armády. Dnes by to byla sebevražda a hraní do karet plánům*

²⁴¹ Srov. tamtéž.

²⁴² Tamtéž, s. 8.

²⁴³ VÚA–VHA, f. NPOA 1945–1956, materiály NROS, k. 1, informace o zasedání NROS z 1. 3. 1934 VKPR č.j. 93/34–dův. – *Spisový záznam ze dne 2. března 1934.*

²⁴⁴ ANGER, J. – PECH, P.: II. část, s. 91, 94 a JOHN, M.: *Září 1938*, 2. díl, s. 404 – 406.

*Německa. (Jedině bude-li jednou zlepšena a vyjasněna situace s Polskem, společně s ním smluvená rychlá ofenzíva do Pruského Slezska by slibovala úspěch).*²⁴⁵

NROS ovlivnila povahu vojenské obrany Československa také jiným závažným způsobem. Na principech strategické obrany vznikl od roku 1934 záměr dát československé armádě k dispozici takový prostředek, jenž by svými vlastnostmi zvýšil její výdrž v koalici se spojenci. Tato úvodní myšlenka stála u zrodu ideje vystavět soustavu moderních opevnění stálého typu. Novější vědecké poznatky nasvědčují faktu, že prvotní a skutečně rozhodující podnět k opevňování na domácí půdě nevznikl v kruzích československého Hlavního štábu, ale ve spojenecké Francii.

Možnost opevňovat nebyla v Československu neznámá. Fortifikace náležely k paletě témat, jimiž se teoreticky zabývali domácí vojenští odborníci.²⁴⁶ Čas od času se opevnění stávala předmětem informačního servisu Vojenské kanceláře prezidenta republiky.²⁴⁷ Nic

²⁴⁵ VÚA–VÚA, f. MNO–HI. št./ŘOP, k. 59, sign. 99–5/51–15, č.j. 44 765 taj. hl. št. ŘOP 1937–*Program opevnění, Opevnění, Návrh na konečný program*, kap. A *Všeobecné úvahy*, s. 9.

²⁴⁶ Doklady o teoretickém zájmu československých vojenských odborníků o problematiku fortifikací pocházejí již z první poloviny 20. let 20. století. Z širší odborné produkce z let 1923–1933 viz např.: HANÁK, R.: *O významu stálého opevnění pro náš stát*, 1. část. Důstojnické listy (dále jen DL), 1923, č. 49, s. 1–3, Týž, *O významu stálého opevnění pro náš stát*, 2. část. DL, 1923, č. 51, s. 1–3, Týž: *O významu stálého opevnění pro náš stát*, 3. část. DL, 1923, č. 52, s. 1–2. BARON, F.: *Názory na budoucí stálá opevnění*. Vojensko-technické zprávy MNO (dále jen VTZ MNO), 1924, č. 4, s. 122–126. SYROVÝ, F.: *Jest možno úsporně budovati stálá opevnění?* DL, 1924, č. 52, s. 6. JUNGER, B.: *Stálá opevnění*, 1. část. VTZ MNO, 1929, č. 5, s. 97–101. Týž: *Stálá opevnění*, 1. část. VTZ MNO, 1929, č. 5, s. 132–135. MILOTA, P.: *Úvahy o stálém opevnění*. Tvrze. VTZ MNO, 1932, č. 10, s. 228–234. SAMEŠ, A.: *Úvahy o stálém opevnění*. Rozhledy technických zbraní (dále jen RTZ), 1932, č. 2, s. 754–759. HANÁK, R.: *O významu stálého opevnění pro obranu státu*. RTZ, 1933, č. 4, s. 1241–1258. SAMEŠ, A.: *Stálé či polní opevnění?* RTZ, 1933, č. 1, s. 247–250. Kromě těchto textů vznikala v daném období ještě další úzce odborně specializovaná pojednání, jejichž autoři se zabývali například odolnostními vlastnostmi železobetonových konstrukcí. Další práce sledovaly úlohu fortifikací v minulých válkách apod. Publikáční výstupy, konkrétně citované v této poznámce, byly vybrány z toho důvodu, že dokládají konkrétní teoretický zájem představitelů československé armády o možnosti využití stálých fortifikačních prostředků pro obranu státu.

²⁴⁷ Z dochovaných pramenů viz zvláště sdělení VKPR pro prezidenta republiky o přednášce brig. gen. Jindřicha Hanáka, přednesené na jaře 1933 ve Vojenském ústavu vědeckém (VÚV) pod názvem Význam stálého opevnění pro obranu státu. Hanákovy myšlenky nelze podceňovat, třebaže autor přednášky nepatřil k činitelům, kteří stáli u nejzásadnějších rozhodnutí vystavět v Československu stálá opevnění. Obsah přednášky je ale třeba respektovat již z toho důvodu, že brig. gen. J. Hanák působil ve funkci náčelníka štábu Zemského vojenského velitelství Praha, tradičně nejexponovanějšího vyššího velitelství československé armády. Za jednu z nejvýraznějších pasáží Hanákovy přednášky je možné označit upozornění na strategický význam jihomoravského prostoru. Brig. gen. J. Hanák již na jaře 1933 zdůrazňoval, že i kdyby v budoucnu nebyl schválen plán komplexní výstavby opevnění, je nutné opevnění hranic na jihu Moravy věnovat mimořádnou pozornost (VÚA–VHA, f. VKPR, spis VKPR č.j. 285/33 dův. z 1. 6. 1933, obsahující text zmiňované přednášky brig. gen. J. Hanáka a komentář k ní, vypracovaný VKPR).

Citovaný pramenný materiál obsahuje rovněž zmínku o tom, že kancléř dr. Přemysl Šámal navrhol ministru národní obrany Bohumíru Bradáčovi řešit dilemata obranyschopnosti Československé republiky výstavbou opevnění s materiální pomocí Francie. Rozhovor o tom proběhl 26. 9. 1933 při příležitosti slavnostní večeře, kterou pořádal arm. gen. J. Syrový na počest generála Maxime Weyganda, který v té době pobýval v Československu. Přestože ministr B. Bradáč označil podněty kancléře Šámala za včasné, přičemž přislíbil o uskutečnění námětu uvažovat, nelze tuto událost přeceňovat. Šámal byl sice vysokým státním úředníkem, stojícím v čele Kanceláře prezidenta republiky, ale sám o sobě nemohl dát rozhodující pobídku. Okolnosti a souvislosti nasvědčují faktu, že Šámalovu iniciativu i Bradáčův příslib je nutné považovat za záležitost, která souvisela s atmosférou oficiální návštěvy generála M. Weyganda. Svým významem ale nepřekročila pouhou

z toho ovšem nelze charakterizovat jako závazný úmysl, v němž by se zrcadlily cíle nejvyšších vojenských a politických míst Československé republiky. Reorganizační úsilí v oblasti struktur a úkolů válečné armády s fortifikacemi ještě na počátku roku 1934 nepočítalo. Když se APS na přelomu let 1933 a 1934 věnoval úpravám válečné armády, o možnosti opevňovat se nikdo z rozhodujících činitelů nezmínil. Československá armáda měla podle tehdejších rozhodnutí bojovat klasicky bez zakotvení části sil v opevněních stálého typu.²⁴⁸

Začátek opevňování v Československu nelze pochopit bez událostí, které vyvrcholily v polovině roku 1934. V jeho začátku se mezinárodní vztahy v Evropě zkomplikovaly nonagresivním paktem mezi Hitlerovým Německem a Polskem. Alianční systém Francie tak utrpěl velmi vážnou trhlinu – začal jej oslabovat stát, který v Paříži mnozí považovali za pilíř východní francouzské spojenecké fronty. Znepokojena byla i Praha; politické, natož vojenské spojení s Polskem se vzdalovalo realitě.²⁴⁹

Československý Hlavní štáb se vážně obával možnosti, že německo-polskou deklaraci o neútočení z 26. ledna 1934 doplňovala tajná vojenská konvence. V Praze si nebyli od té doby jisti, jak by se Polsko zachovalo v případě německého útoku na Československo.²⁵⁰

výměnu názorů mezi vedoucím Kanceláře prezidenta republiky a členem vlády, byť jím byl ministr národní obrany. (Viz tamtéž. Shodný pramenný materiál se dochoval rovněž v AKPR, sign. T 263/22, IV. část, záznam tajné zprávy T. 1.373/33 z 27. 9. 1933).

²⁴⁸ Srov. k tomuto tvrzení následující pramenné materiály: VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 98, sign. 32 1/14, spis č.j. 429 Taj. hl. št. 3. odděl. z 9. 5. 1933 – *Armáda v poli* (původní název směrnice zněl *Reorganizace armády – návrh*). VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 98, sign. 38 1/6 2, spis č.j. 764 Taj.–hl. št./1. odděl. 1933 – *Organizace válečné armády – návrh pro APS* (koncept), *Organizace armády válečné* a finální verze návrhu pro APS, předložená pod č.j. 764 Taj.–hl. št./1. odděl. 1933 – *Organizace válečné armády – návrh* z 21. 11. 1933.

²⁴⁹ K názorům francouzských vojenských špiček na vojenskou hodnotu Polska v období 30. let viz blíže ALEXANDER, M. S.: *The Republic in danger: General Maurice Gamelin and the politics of French defense, 1933–1940*. Cambridge 1992, s. 282. M. S. Alexander se zvláště pozastavuje nad nekriticky pozitivními hledisky generála M. G. Gamelina na polskou armádu.

²⁵⁰ Od vzniku německo-polské deklarace z 26. 1. 1934 Hlavní štáb čs. armády podnikl přísně tajné sondáže s cílem zjistit, zda se zmíněnou deklarací nesouvisí tajná vojenská klauzule, jejíž důsledky by mohly ohrozit obranyschopnost Československa v případě napadení Německem. První vojenskou sondáží byl pověřen brig. gen. Ing. Josef Dvořák, přednosta 2. (telegrafního) oddělení IV. odboru (technického) MNO, který v polovině února 1934 odcestoval na přísně utajenou konzultační misi ke Generálnímu štábu francouzské armády. Cestu vykonal z příkazu ministra národní obrany a Hlavního štábu. V Paříži jednal s náčelníkem Generálního štábu gen. Gamelinem, který sdělil, že Varšava v reakci na francouzskou demarši ujišťovala, že Polsko neuzavřelo s Německem žádnou dohodu vojenského charakteru. Deklarace z 26. 1. 1934 skutečně postrádala dodatek vojenského zaměření, ale Generální štáb francouzské armády Polsku v té době a v této věci nedůvěřoval. Obsah rozmluvy s gen. Gamelinem tlumočil ve Vojenské kanceláři prezidenta republiky. Pramenný doklad o tom tvoří: VÚA–VHA, f. VKPR, k. 7, spis VKPR č.j. 13/Taj. – *Zpráva generála Ing. Dvořáka o výsledcích důvěrné cesty do Francie, Holandska a Anglie* z 21. 3. 1934. Srov. k tomu: CRANE, R. F.: c. d., s. 68–69.

Další informace se Hlavní štáb snažil získat přímo od Poláků. Využil k tomu konferenci představitelů československého a polského vojenského zpravodajství, která se konala v Praze ve dnech 24.–28. 8. 1934. Konference zřetelně navazovala na služební pobyt plk.gšt. Šimona Drgáče, od prosince 1933 přednosta 2. oddělení Hlavního štábu, v Polsku, kde v únoru 1934 jednal se zpravodajským oddělením polského Hlavního štábu (základní informace o Drgáčově pobytu v Polsku poskytuje: VÚA–VHA, f. VKPR, k. 7, spis VKPR č.j.

Poslední události přiměly Hlavní štáb k tomu, že zakrátko začal vybízet Generální štáb francouzské armády k výměně názorů o nejnovější politické situaci v Evropě a ke spolupráci v oblasti přípravy válečných plánů.²⁵¹

Nejvyšší francouzská vojenská místa si po vzniku německo-polské deklarace dobře uvědomovala, že se k československé iniciativě nemohou postavit zády a ztrácet dalšího z východních spojenců. Polský souhlas s německým návrhem deklarace o neútočení byl ostatně projevem nedůvěry, která ve Varšavě existovala vůči hodnotě spojeneckého svazku s Francií již od poloviny 20. let, kdy byl uzavřen Rýnský garanční pakt, který smluvně stabilizoval západní, nikoliv ale východní hranice Německa.²⁵²

Francouzský Generální štáb hodnotil Československo jako člena francouzského aliančního systému, který se k vývoji v Evropě stavěl nejaktivněji ve smyslu obrany vůči revisionismu a expanzi nacistické totality. Cenu měla také příhodná atmosféra tehdejší francouzské diplomatické ofenzívy, která směřovala k vytvoření takzvaného východního paktu.²⁵³

120 Dův. z 12. 9. 1934 – *Zpráva VKPR o konferenci zpravodajských oddělení hlavních štábů československé a polské branné moci*). Kromě výměny poznatků o Německu se zpravodajští důstojníci čs. armády snažili zjistit skutečnosti, související s německo-polskou deklarací z 26. 1. 1934. Polští důstojníci prohlásili, že deklarace nebyla namířena proti Československu. Třikrát přitom zdůraznili, že pokud by Německo napadlo Francii, Polsko zasáhne proti Německu. Zástupci 2. oddělení Hlavního štábu se přímo tázali, zda v deklaraci nebylo něco, „...z čeho by se mohlo usuzovati, že Poláci půjdou proti nám.“ Polští důstojníci zpočátku nahrazovali stejně přímou odpověď množstvím slov o zklamání, jaké Polsku připravila Francie svou zdrženlivostí k německému revizionismu a obcházení poválečných smluv. Kredit Francie navíc poklesl v polských očích v důsledku Paktu čtyř. Ambice polské zahraniční politiky spočívala v participaci na tomto paktu. Odpovědi na otázku, jak by se Polsko zachovalo, kdyby Německo napadlo Československo a Francie by dostala svým aliančním závazkům, se polští zpravodajci zpočátku opět vyhýbali. Posléze se vyjádřili v tom smyslu, že destabilizace střední Evropy by prodloužila polskou hranici s Německem. Polští důstojníci v srpnu 1934 prohlásili, že Polsko proti Československu nepůjde. Vzápětí bylo čs. straně sděleno, že si polské zpravodajství cení spolupráce s čs. kolegy. Brig.gen. Karel Husárek, I. zástupce náčelníka Hlavního štábu navrhoval, aby na již existující zpravodajské kontakty navázaly konzultace operačních oddělení štábů obou zemí (VÚA–VHA, f. VKPR, k. 7, spis VKPR č.j. 120 Dův. z 12. 9. 1934 – *Zpráva VKPR o konferenci zpravodajských oddělení hlavních štábů československé a polské branné moci*).

Při úvahách o citovaných názorech zpravodajských odborníků Hlavního štábu polské armády je nutno mít na paměti, že tito činitelé nepatřili k okruhu nejvlivnějších tvůrců polské zahraniční politiky 30. let. Stanoviska polských účastníků pražské zpravodajské konference ze srpna 1934 odrážela názory vojáků – stratégů, kteří z odborných hledisek chápali výhodnost pozitivních vztahů s Československem. Polská vládní politika v oblasti zahraničních vztahů byla těmto názorům ale propastně vzdálena. Čs.-polské vojenské kontakty v dalším období ustaly. Některé prameny ale nasvědčují faktu, že ještě v roce 1936 nebo nedlouho poté, dobíhaly jistě, v každém případě ale vysoce omezené, styky v oblasti zpravodajství. V této době byly z Polska předány zpravodajské informace o organizaci ostrahy a zajištění německých státních hranic (VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./2. odděl., Dodatky, k. 24, i. č. 482, složka *Přehledy o původu zpráv o cizích armádách v letech 1936–1938*. (Zpracovala studijní skupina 2. odd. hl. št. čs. arm. v lednu 1939), Příloha č. 1 – *Přehled nejdůležitějších dokumentů o Německu r. 1936–1938*).

²⁵¹ CRANE, R. F.: c. d., s. 68–69.

²⁵² V patřičných souvislostech a podrobně viz především WANDYCYZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances...* Princeton 1988.

²⁵³ CRANE, R. F.: c. d., s. 68–69. Přehled událostí, které směřovaly k zamýšlenému východnímu paktu, podala v české historiografii GAJANOVÁ, A.: c. d., s. 320–324. Podrobný a stále platný výklad uvádí KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937*. Praha 1966, s. 66–94.

Přísně tajný písemný styk a maximálně utajované kontakty přes prostředníky vyústily ve dnech 11. a 12. června 1934 v konzultační pařížské setkání, jehož se z každé strany zúčastnili náčelníci štábů obou spojeneckých států, které doprovázeli přednostové operačních a zpravodajských oddělení.²⁵⁴ Delegation z Československa objasnila podstatu operačních plánů. Hlavní štáb sdělil, že je do budoucna nucen počítat s ústupem z prostoru českých zemí. Tento způsob obrany se francouzské straně nejevil jako vhodný, a to především z toho důvodu, že oslaboval cenu československé defenzívy pro vlastní francouzské záměry pro boj s Němci. Československým představitelům bylo zdůrazněno, že na hodnotě obrany českých zemí, která měla vázat množství německých sil, závisí zdar v počátcích vojenských akcí na francouzsko-německé frontě, a proto Francouzi trvali na pevnější a delší obraně v Čechách a na Moravě, než Hlavní štáb československé armády původně předpokládal. Československá delegace s arm.gen. L. Krejčím v čele pod francouzským vlivem akceptovala nutnost nevyklízet nakvap České země, především jejich západní část, bez úporného boje. Současně Krejčí ale upozornil na fakt, že obrana Čech závisí na dostatku sil k obraně Moravsko-slezské brány na severu a jižních úseků hranic proti rozdělení republiky na dvě části v jejích nejužších místech. Hlavní štáb se podle pařížských vyjádření obával příliš mělkého rozptýlu sil podél dlouhých státních hranic s Německem a Rakouskem. Francouzský Generální štáb nabídl československé delegaci při červnových jednáních v roce 1934 řešení – zajistit strategicky nejvýznamnější úseky hranic stálým opevněním. Francouzi tehdy zároveň přislíbili technickou pomoc při jeho realizaci. Mimo to doporučili motorizovat část armády v zájmu schopnosti manévrovat.²⁵⁵

²⁵⁴ O přísném utajování a snad také o neochotě vysokých představitelů Hlavního štábu sdílet s dalšími vedoucími činiteli tohoto úřadu informace o jednáních s Francouzi svědčí zkušenosti zmíněného brig.gen. Ing. J. Dvořáka. Když přijel na konzultační misi do Paříže, a byl přijat na Generálním štábu, zjistil, že před odjezdem nedostal informace o obsahu rozhovorů, které vedl tehdy bývalý náčelník Hlavního štábu arm.gen. J. Syrový s gen. M. Gamelinem již koncem ledna 1933. Gamelin se při setkání s Dvořákem začal podívat skutečnosti, že Dvořák nebyl zasvěcen. Negativní dojmy obratně rozptýlil diplomatickým vysvětlením, že čs. Hlavní štáb by se chtěl informovat o tom, zda nedošlo k zásadním změnám v názorech francouzského Generálního štábu na vývoj vojensko-politické situace v Evropě. Z těchto skutečností plyne, že arm.gen. J. Syrový nezanechal před svým odchodem z čela Hlavního štábu důležité podklady pro svého nástupce (srov.: VÚA–VHA, f. VKPR, k. 7, spis VKPR č.j. 13/Taj. – *Zpráva generála Ing. Dvořáka o výsledcích důvěrné cesty do Francie, Holandska a Anglie* z 21. 3. 1934.)

²⁵⁵ CRANE, R. F.: c. d., s. 70–71. Americký historik R. F. Crane opírá svou rekonstrukci nastíněných jednání hlavních činitelů nejvyšších štábů obou spojeneckých zemí o primární a relevantní pramenné materiály, spravované péčí francouzské instituce Service Historique de l'Armée de Terre (SHAT). Červnové rozhovory mezi vysokými vojenskými představiteli Československa a Francie z roku 1934 zmiňuje ještě např. historička Nicole JORDAN ve studii *The Cut Price War on the Peripheries: The French General Staff, The Rhineland and Czechoslovakia*. In: *Paths to War* (Ed. Robert Boyce and Esmonde E. Robertson) New York 1989, s. 133–134. N. Jordanová zde uvádí s odvoláním na záznamy, archivované v SHAT, že generál M. G. Gamelin ještě v červnu 1934 doporučoval československo-polskou vojenskou spolupráci s výhledem na společně koordinované vojenské operace proti Německu v oblasti Horního Slezska.

Představitelé francouzské armády potvrdili svá stanoviska v září 1934, kdy pobývali v Československu na závěrečných manévrech.²⁵⁶ Jejich návštěva byla spojena také s prohlídkou prostor při severní hranici českých zemí, kde se uvažovalo o výstavbě stálého opevnění.²⁵⁷ Generálové Maurice Gustav Gamelin a Eugène Mittelhauser nepovažovali za reálné opevnit celou délku ohrožených státních hranic tak jako ve Francii či v Belgii. Oba ale zastávali názor, že by bylo nejvhodnější zajistit opevněním jen takové oblasti republiky, odkud mohla být smrtelně zasažena mobilizace armády a nástup vojsk. Generál E. Mittelhauser, někdejší náčelník Hlavního štábu československé armády, konkrétně označil prostor severní Moravy (Moravské brány), jižního Kladska a eventuálně i jižní Moravu.²⁵⁸

Gamelin doporučoval Hlavnímu štábu nerozptylovat síly do krytu v blízkosti hranic. V československém případě považoval za vhodné zaujmout spíše centrální uskupení vojsk, které by respektovalo zjednodušeně eliptický tvar republiky. Podstata této myšlenky spočívala v tom, že sestava vojsk dále od hranic mohla být v obraně odolnější a výkonnější vzhledem ke kratším obranným frontám. Zkrácením bráněných pásem by se zvětšovala i hloubka obrany. Gamelinův racionální výklad ovšem kolidoval s potřebou Hlavního štábu vzít agresorovi šanci na vyrazení z pohraničních hor do vnitrozemí a rozvrat mobilizace.²⁵⁹

Uvedená fakta tvoří doklad o tom, že francouzský vliv na československé rozhodnutí opevňovat území republiky skutečně existoval, ale nelze jej interpretovat jako ovlivnění statickou doktrinální teorií, neboť ona sama zcela ztrnulá nebyla. Skutečnost, že reprezentanti francouzského velení považovali za vhodné opevnit jen menší, ale významnou část hranic, svědčí o tom, že na ostatních úsecích počítali s pružnou obranou.

Oprávněně lze předpokládat, že pařížská jednání z června 1934, která byla mimořádně silně utajovaná, měla rozhodující význam pro výstavbu stálého opevnění na území

²⁵⁶ Francouzskou delegaci tvořil náčelník Generálního štábu gen. Gamelin, přednosta operačního oddělení plk. Dame a šéf kabinetu generála Gamelina plk. Riccard. Jejich pobyt v Československu byl naplánován na dny 17.–23. 9. 1934 (VÚA–VHA, f. VKPR, spis VKPR č.j. 3.600/34 dův. z 12. 9. 1934 – *Účast francouzských důstojníků na našich závěrečných cvičeních*). Francouzské hosty přijal dne 18. 9. 1934 vedoucí Kanceláře prezidenta republiky dr. P. Šámal za přítomnosti přednosty VKPR div.gen. Ing. S. Bláhy, náčelníka Francouzské vojenské mise gen. L.–E. Fauchera a náčelníka Hlavního štábu gen. L. Krejčího (tamtéž, viz rukopisný záznam).

²⁵⁷ Général GAMELIN: *Servir Le Prologue du drame (1930–août 1939)*. Paris 1946, s. 134–135. Gamelin uvádí ve svých pamětech, že v ČSR strávil skoro tři týdny, což je v rozporu s obsahem předcházející poznámky. O rekognoskaci pohraničí se zmiňuje takto: „...Kromě těchto velkých manévřů, které do té doby neuskutečnili, jsem navštívil celé jejich severní pohraničí. Zamýšleli tam vybudovat opevnění podobná našim a ukázali mi své plány, které se mi jeví jako velmi uvážené.“ (Général GAMELIN, c. d., s. 134–135.) V dochovaných pramenných materiálech čs. provenience se žádné zmínky o tom neobjevují. Srov. SRB, M.: *Příspěvek k organizaci výstavby stálého opevnění na přelomu let 1930 a 1935*. HaV, 2001, č. 1, s. 116–117. Tento materiál poskytuje přehled zatím známých rekognoskací čs. pohraničního prostoru, vykonaných činiteli čs. Hlavního štábu a některých vyšších velitelství za účasti francouzských poradců.

²⁵⁸ VÚA–VHA, f. VKPR, spis VKPR č.j. 315/34 dův. z 9. 11. 1934 – *Francouzští vysocí vojenští odborníci o některých konkrétních československých potřebách v obraně státu*, s. 2.

²⁵⁹ Tamtéž.

Československé republiky. Sled dalších událostí tomu nasvědčuje. 14. července, tedy asi měsíc po konzultacích v Paříži, se NROS usnesla na podnětu k opevnění státních hranic s Německem, Maďarskem a Rakouskem. Na zahájení výstavby opevnění přidělila prvních 200 mil. Kč, které měly být vyčerpány do konce roku 1937.²⁶⁰ Usnesení o tom vzniklo podle návrhu Hlavního štábu, který se po pařížských jednáních zcela ztotožnil s ideou vystavět v Československu stálá opevnění.²⁶¹

Příděl mimořádných finančních prostředků na speciální vojenské účely se ale neobešel bez jistých komplikací. Již pro počátky působení NROS na jaře 1934 bylo ostatně příznačné, že tehdejší ministr zahraničních věcí dr. E. Beneš obrušoval hrany vzájemných sporů mezi MNO na jedné straně a Ministerstvem financí na druhé straně. Beneš dokonce v červnu 1934 po pracovním zasedání NROS poradil náčelníkovi Hlavního štábu arm.gen. L. Krejčímu, aby nebral osobně některé výpady vůči vojenské správě, pronesené kolegou z NROS ministrem financí dr. K. Traplem.²⁶² Podstatné ovšem je, že NROS vytvořila v roce 1934 vstupní investiční základ k realizaci stálého opevnění, jímž byl v dalším období utvářen skelet strategické obrany.

²⁶⁰ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 123, č.j. 1.039 taj. hl. št./3. odděl. – *Hrubá rozvaha nákladů na opevnění v nejbližší budoucnosti – II. koncept*. Uvedený dokument, zpracovaný 3. oddělením Hlavního štábu, neprocházal vzhledem ke svému výlučnému charakteru příslušnou spisovnou, a proto není vybaven obvyklým signaturním číslem. O tomto obranně-zpravodajském opatření svědčí marginální rukopisná poznámka: „*Tajné, neprochází spisovnou! Doručovati jen důstojníkem k tomu zvláště určeným.*“

²⁶¹ VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./3. odděl., k. 123, č.j. 1.039 taj. hl. št./3. odděl. – *Hrubá rozvaha nákladů na opevnění v nejbližší budoucnosti – I. koncept*. Srov. k tomu: SRB, M.: c. d., s. 113–115. V Příloze č. 1. citovaného materiálu M. Srba je v editované podobě přístupný dokument č.j. 1.039 taj. hl. št./3. odděl. – *Hrubá rozvaha nákladů na opevnění v nejbližší budoucnosti – I. koncept*.

²⁶² VÚA–VHA, f. Pozůstalost Silvestra Bláhy, k. 1, inv. č. 5, *Diarium na rok 1933*, obsahující také zápisy z roku 1934 (zápisy z roku 1934 jsou psány červeným inkoustem), s. 67.

6. 2. KLÍČOVÁ PODMÍNKA OBRANY STÁTU DÉLKA VOJENSKÉ SLUŽBY A SPOJITOSTI JEJÍ ÚPRAVY Z ROKU 1934

Za první vsutku kladný a významný předěl ve vztazích společnosti a jejího politického zastoupení k požadavkům obrany státu lze bezpochyby považovat 19. prosinec 1934, kdy Národní shromáždění vyslovilo souhlas s vládním návrhem zákona o dvouleté vojenské službě. Čtrnáctiměsíční služba, odsouhlasená Národním shromážděním 11. května 1932, která právně platila pouhého dva a půl roku, se tak vůbec nedočkala naplnění.²⁶³

Prodloužení vojenské služby pregnantně obhajoval v roce 1934 přednosta VKPR generál Ing. Silvestr Bláha. V přednášce s názvem *Potřebujeme armádu kvalitní a pohotovou* uvedl následující podstatné skutečnosti. „...Bez dvouleté prezenční služby jsme vystaveni vážným rizikům, že nebudeme pohotová se bránit, stane-li se pokus našeho přepadnutí aneb rušení naší mobilizace.

Nepřítel může ohrozit stát i přepadnutím. Proti státu s malou rozlohou a zejména malou hloubkou je to obzvláště možné, především má-li v sousedství stát daleko silnější.

Nynější období vyznačuje se tím, že jsou vybičovány, bohužel, nacionální vášně a aspirace, a rychlost a bezohlednost útoku stala se až příliš průhledně vychvalovanou metodou k tomu, jak dospěti rychle k cíli.

Stát v obraně jako jsme my, musí uvažovati, aby s jedné hodiny na druhou a s mírovými počty své armády mohl odraziti podobný pokus. Jinak stane se obětí, protože je lákavou kořistí.

Při dosavadní délce prezenční služby, kdy starší ročník slouží jen 2 měsíce s nováčky, máme po několik měsíců v útvarch jen hochy ve službě sotva ostřílené a řemeslo vojenské ne příliš ovládající. Uvažte i tu věc, již jsem již uvedl, že tato armáda nováčků musí být rozdělena na velký počet útvarů, které se důkladně doplní záložníky teprve za mobilizace, takže tedy tyto nezkušené vojáky nemůžeme držeti ani v menším počtu jednotek, pohotovějších k zakročení.

Zůstati slabým znamená přivolati si záhubu, dokud bude armáda v zárodku (míněna je válečná armáda – pozn. K. S.), při nejmenším může to vyvolati pokus ztížití naší mobilizaci.

²⁶³ Dosud nejúplnější zpracování vývoje branné povinnosti v Čs. republice skýtá studie SANDERA, R.: *Branná povinnost v Československu (1918–1938)*. Sborník archivních prací (SAP), 1989, č. 1, s. 255–277.

*Při dvouleté službě jest vždy aspoň jeden kontingent vycvičen a počty mírové zhruba dvojnásobné, takže armáda je armádou v každé chvíli.*²⁶⁴

Cesta k uzákonění dvouleté vojenské služby nebyla vůbec jednoduchá. Hlavní štáb musel své oprávněné požadavky obhájit před všemi, před nejvyšší exekutivou, před zákonodárci a před veřejností, která si jen zvolna začala připouštět narůstající ohrožení republiky. Prosazení zákonné úpravy vojenské služby bylo objektivní a nespornou zásluhou náčelníka Hlavního štábu generála L. Krejčího. Na svá relevantní stanoviska z let 1933–1934 po desítkách let vzpomínal takto: „...Prvním požadavkem, velmi nepopulárním, bylo znovuzavedení dvouleté základní služby, od kterého nebylo možné upustiti. Pod dvou letech se stala skutkem, tj. roku 1935.

Při 18-ti měsíční službě nebylo možné dosáhnouti nutné bojeschopnosti vojáka. Po odchodu druhého ročníku ustal výcvik z nedostatku početních stavů. Mužstvo jednoho ročníku sotva stačilo na obstarání strážní služby, ošetření koní a materiálu. Kázeň klesala, dostavovala se nechuť k práci, duševní otrava.

Vydržovat armádu neukázněnou, nevycvičenou, tudíž nebojeschopnou, nemá smysl. Stát má povinnost dáti vojákově všechny podmínky, aby neztrácel život v důsledku nedostatečného výcviku a vžitě kázně. K dosažení těchto vlastností nestačí základní služba v trvání 28 měsíců. Před mým příchodem byly slyšány hlasy o snížení na 14 měsíců.

Odmítl jsem nésti zodpovědnost za přípravu obrany státu, nebude-li zavedena dvouletá základní vojenská služba a v tomto případě jsem žádal za zproštění z funkce náčelníka hlavního štábu.

Veřejné mínění se těžce přeorientovalo na zostřenou politickou situaci a vláda byla v nezáviděníhodné situaci.

Základní dvouletá služba prosazena byla, jakož i všechny další nemalé požadavky během předmnichovských let položené.

*Vyřízením problému prodloužení základní služby se uvolnila cesta dalšímu budování armády a obrany státu. K své i svých spolupracovníků lítosti jsem nucen předeslati, že ztracený čas se nedá nahraditi ani penězi, ani dobrou vůlí a nadšením.*²⁶⁵

Prodloužení vojenské služby začal Krejčí prosazovat bezprostředně po nástupu do funkce náčelníka Hlavního štábu. Ve prospěch dosažení vytčeného cíle začal využívat každou

²⁶⁴ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 127, č.j. 292 dův./34, koncept přednášky generála Ing. Silvestra Bláhy *Potřebujeme armádu kvalitní a pohotovou*, s. 8–9.

²⁶⁵ ŠRÁMEK, P.: *Vztahy mezi velením armády a vedením státu v Československu roku 1938* (Disertační práce). Praha, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, 2002, Příloha 3 – *Vzpomínky arm. gen. Ludvíka Krejčího na Nejvyšší radu obrany státu*. s. 217–218.

vhodnou příležitostí. Zřetelně se to projevilo již v prosinci 1933 při příležitosti jeho návštěvy Kanceláře prezidenta republiky, kam se přišel představit jako nový náčelník Hlavního štábu. Přijal jej a rozmlouval s ním kancléř dr. Přemysl Šámal. Přísně důvěrná zpráva o rozmluvě mezi oběma činiteli nese datum 19. prosince 1933. Kromě několika vysoce politicky senzitivních záležitostí obrany státu se rozhovor dotknul i konkrétních čísel. Krejčí sdělil Šámalovi při výkladu o možnostech obrany, že „...*Situace jest taková, že na našich hranicích jest dislokováno 52 hnědých pluků v Německu, proti kterým můžeme postavit pouze 28 pluků našich. Němci tu budou dříve, než se naše mobilizace provede.*“²⁶⁶

Údaje o německých vojenských silách, které mohly ohrozit bezpečnost Československé republiky, je nutné označit za velmi vzdálené skutečnosti. Reichswehr v letech 1933–1934 skrytě sílil, ale vojenská hrozba nebyla v té době zdaleka taková, jak ji Krejčí interpretoval. Zmíněnou kategorii vojskových těles reprezentovalo k 1. dubnu 1934 stále ještě 21 pěších pluků. Zanedlouho se jejich počet vlivem organizačního růstu změnil, ale zdaleka ne tak, jak uváděl. Dne 1. října 1934 měl Reichswehr ve stavu 43 pěších pluků, přičemž jen část z nich byla dislokována v blízkosti československých státních hranic.²⁶⁷

Zmínka o dvaceti osmi pěších plucích československé armády nasvědčuje faktu, že náčelník Hlavního štábu zjevně kalkuloval s většinou pěších pluků, které byly dislokovány v obvodech zemských vojenských velitelství Praha a Brno. 28 pěších pluků odpovídá počtu vojskových těles tohoto typu, která tvořila hlavní bojovou sílu 1.–5. divize (1.–10. pěší brigády) v obvodu Zemského vojenského velitelství Praha a 7. a 8. divize (13.–16. pěší brigády) v obvodu Zemského vojenského velitelství Brno. Krejčí nezapočítal čtyři pěší pluky 6. divize (11. a 12. pěší brigády) z obvodu Zemského vojenského velitelství Brno, které byly dislokovány v blízkosti rakouských státních hranic na Znojemsku, Jihlavsku a Brněnsku.²⁶⁸

²⁶⁶ AKPR, sign. T 263/22, IV. část, záznam přísně důvěrné zprávy T. 1.718/33 z 19. 12. 1933. Kancelář prezidenta republiky předala shodnou zprávu na vědomí brig.gen. Ing. S. Bláhovi, přednostovi Vojenské kanceláře prezidenta republiky.

²⁶⁷ Srov. např.: TESSIN, G.: *Formationsgeschichte der Wehrmacht 1933–1939. Stäbe und Truppenteile des Heeres und der Luftwaffe*. Boppard am Rhein 1959, s. 14–15 (*Übersicht des Fortschreitens der deutschen Rüstung 1933–1939*), zde údaje k létům 1933 a 1934, s. 27–29 (odd. II. *Infanterie*), s. 108–120 (odd. C. *Standorte und Unterstellung der Heeresverbände, Tabellen zu Absch. II–VIII*), zde údaje k 1. 4. 1934 a 1. 10. 1934. Nověji viz též, *Deutsche Verbände und Truppen 1918–1939. Altes Heer, Freiwilligenverbände, Reichswehr, Heer, Luftwaffe, Landespolizei*. Osnabrück 1974, s. 235–246, 315–347. Podrobnosti o počtu a organizaci pěších divizí a pěších pluků Reichswehru uvádí rovněž MUELLER–HILLEBRAND, B.: *Das Heer 1933–1945. Entwicklung des organisatorischen Aufbaues*. Band I *Das Heer bis zum Kriegsbeginn*. Darmstadt 1954, s. 14–15.

²⁶⁸ Srov. např.: *Československá vlastivěda, díl V. Stát*. Praha 1931, s. 602–603. Zde je v přehledné formě patrná podřízenost pěších pluků příslušným vyšším velitelstvím brigád a divizí včetně sídel velitelství každého z mírových pěších pluků československé armády, platná pro počátek 30. let. Další podrobnosti o dislokaci a organizaci vojskových těles na úrovni pěších pluků, dále o vyšších velitelstvích na brigádním a divizním stupni viz SANDER, R.: *Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918–1939*. SAP, 1985, č. 1, s. 20–23, 29–46).

Interpretace vojenské situace, tak jak ji Krejčí podal, odhaluje mimořádně pozoruhodnou skutečnost. Dokládá jev, který byl podle nejnovějších poznatků zahraniční historiografie v častější míře a v mnohem zřetelnější formě příznačný pro určité stránky vztahů nejvyšších vojenských a politických kruhů hlavního spojence Československé republiky – Francie. Oním jevem byla účelová a různě motivovaná modifikace, namnoze závažné zkreslení, a záměrně neúplná interpretace zpravodajských poznatků o stavu a vývoji vojenského potenciálu Hitlerovy Velkoněmecké říše. V prvních letech nacistické vlády, nejdéle do roku 1935, měly nadsazené až působivě alarmující zprávy o německé vojenské hrozbě sloužit nejvyšším místům francouzské armády jako argument pro to, aby rozhodující politická místa věnovala náležitou pozornost obraně Francie, aby nebyly omezovány finanční výdaje na armádu, a aby byly vytvořeny vhodné podmínky pro nezbytnou modernizaci francouzských ozbrojených sil. Vedoucí místa francouzské armády hodlala v neposlední řadě prosadit návrat k dvouleté vojenské službě.²⁶⁹ V pozdějším období, vlivem negativního vývoje mezinárodní situace, na němž měla podíl i francouzská zahraniční politika, nastal zvrat. Počátek roku 1936, tedy doba posledních příprav nacistického Německa na likvidaci demilitarizovaného porýnského pásma, potvrdil obrat opačným směrem. Neúplně sdělovaná a v mnoha případech záměrně nadsazená hodnocení vojenské síly nacistického Německa a jeho připravenosti k válce sloužila k tomu, aby nejvyšší francouzská vojenská místa odrazovala rozhodující politické vedení svého státu od vojenské angažovanosti za hranicemi Francie. Francouzské vojenské velení nehodlalo ohrozit bezpečnost vlastního státu za žádnou cenu, ani za cenu nedodržení spojeneckých závazků především se státy střední a jihovýchodní Evropy.²⁷⁰ Na základě rozboru faktů, důležitých souvislostí a odůvodněných paralel, se jeví nesprávná data o vojenských hrozbách na hranicích republiky, sdělená div.gen. L. Krejčím v prosinci 1933, jako účelový prostředek k získání politické podpory vrcholné exekutivy pro uzákonění dvouleté vojenské prezenční služby.

²⁶⁹ Důkazy pro tato závažná tvrzení shromáždil, analyzoval a interpretoval zmíněný britský historik Peter Jackson v díle *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000, především s. 82–160. Jacksonova citovaná práce tvoří dosud nejrozsáhlejší a nejkompaktnější pohled na vývoj francouzského vojenského zpravodajství, podaný v nejširších souvislostech vojensko-politických vztahů v letech krize evropského míru v období 30. let. P. Jackson detailně zkoumá nejen pracovní metody francouzského vojenského zpravodajství, ale zabývá se také výstupy zpravodajské činnosti a jejich různorodým využitím vrchním velením francouzské armády a nejvyšší politickou exekutivou. Primární pramenné materiály, svědčící o francouzských poznacích o hrozbách nacistického Německa, důsledně konfrontuje s dosavadním poznáním záměrů vedoucích kruhů nacistického režimu a úrovně německých branných sil. Citované dílo P. Jacksona tvoří mimořádně přínosný a metodicky velice inspirativní příspěvek k poznání postojů francouzských vládních vojenských špiček z let 1933–1939. Dvouletá vojenská služba byla ve Francii zavedena opět v roce 1935. Viz např.: WANDYCYZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances....* Princeton 1988, s. 461.

²⁷⁰ JACKSON, P.: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000, s. 161 an.

Počet německých pěších pluků v blízkosti československých státních hranic Krejčí zřetelně nadsadil, aby tak argumentem o významném nepoměru sil zajistil politický souhlas vrcholné exekutivy se záměrem Hlavního štábu uzákonit dvouletou vojenskou službu. Oprávněně mohl předpokládat, že kancléř Šámal sdělí obsah rozmluvy prezidentu T. G. Masarykovi. Skutečně se tak stalo 20. prosince 1933. Masaryk vážnost Krejčího zprávy uznal a kancléři Šámalovi uložil, aby o ní promluvil s ministrem zahraničních věcí Benešem.²⁷¹

Koncem roku 1933 náčelník Hlavního štábu předpokládal, že pro návrh dvouleté vojenské služby nebude jednoduché získat politickou podporu. V širokých vrstvách veřejnosti stále ještě dozníval pocit nechuti ke všemu vojenskému, k branné povinnosti především. Společnost ještě nepocítovala hrozby politického vývoje za hranicemi republiky takovou měrou jako v pozdějších letech. Nutno vzít v úvahu fakt, že dvouletá vojenská služba byla základní podmínkou rozvoje kvalitně připravené armády. Platná zákonná úprava ale koncem roku 1933 neodpovídala nejnovější bezpečnostní situaci. Národní shromáždění přijalo 11. května 1932 zákon, který zaváděl pouze čtrnáctiměsíční vojenskou prezenční službu. V té době existující osmnáctiměsíční vojenská služba nemohla zájmům optimálního rozvoje armády postačovat. Jejím zkrácením na čtrnáct měsíců by byl tento stav ještě více zhoršen.

Náčelník Hlavního štábu svými informacemi z 19. prosince 1933 zřetelně připravoval půdu k prosazení dvouleté vojenské služby. Šámalův záznam obsahuje doklad o tom, že „...*Při rozhovoru o možnosti obrany uvádí generál Krejčí, že bude nutno prodloužit služební dobu u vojska a rozmnožiti stavy.*“²⁷² Krejčí v té době věděl, že se ministr národní obrany Bohumír Bradáč chystal předat Masarykovi materiál s názvem *Prezenční služba dvouletá – návrh na zavedení*. Obsáhlý soubor důvodů dokončilo 1. (operační) oddělení Hlavního štábu tak, že jej mohl ministr B. Bradáč předat 18. prosince 1933halvě státu. VKPR jej obdržela 21. prosince 1933.²⁷³ Návrh objasňoval nutnost zavedení dvouleté vojenské prezenční služby ze všech podstatných vojenských, strategických, ekonomických a částečně politických důvodů. Jeho II. oddíl, nazvaný Vnitřní situace, byl završen následujícím pozoruhodným shrnutím: „*Bezpečnost Československa spočívá zatím výhradně jen na armádě – její úloha není ničím usnadňována.*“

²⁷¹ AKPR, sign. T 263/22, IV. část, záznam přísně důvěrné zprávy T. 1.718/33 z 19. 12. 1933. Poznámka kancléře dr. P. Šámala z 20. 12. 1933.

²⁷² AKPR, sign. T 263/22, IV. část, záznam přísně důvěrné zprávy T. 1.718/33 z 19. 12. 1933.

²⁷³ Srov.: VÚA–VHA, f. VKPR, k. 6, č.j. T 38, Návrh Hl. štábu MNO na zavedení dvouleté prezenční služby (1 svazek), spis MNO č.j. 818 Taj.–hl. št./1. odděl. 1933 – *Prezenční služba dvouletá – návrh na zavedení*, viz průvodní osobní dopis ministra národní obrany B. Bradáče z 18. 12. 1933. Návrh objasňoval nutnost zavedení dvouleté vojenské prezenční služby ze všech podstatných vojenských, strategických, ekonomických a částečně politických důvodů.

Zeměpisná poloha, útvar státu s malou hloubkou vnitrozemí, veliká délka otevřených, žádnými opevněními nehájených hranic vyžadují silné, pohotové a kvalitní armády.

Taková armáda splní svůj důležitý vnitropolitický úkol, neboť v mladém státě, plném partikulárních zájmů a individuálních snah je armáda železným pojítkem, držícím všechny síly národa pohromadě. V armádě ztělesňuje se jednotné Československo především jako v žádném jiném odvětví státního života; jedině v ní prochází u nás občan školou brannosti i po stránce mravní.

*Hospodářská a finanční situace, ohromné počty nezaměstnaných, zatěžujících bez jakéhokoliv užítu státní pokladnu vybízají k jedinému možnému řešení, jak zabezpečiti lépe náš stát, tj. k prodloužení prezenční služby a to jak dále bude uvedeno nejméně na 2 roky.*²⁷⁴

Z národohospodářského hlediska bylo velmi významné, že změna délky vojenské služby neměla příliš zatížit státní pokladnu. Finanční náklad dvouleté vojenské služby činil 483 258 400 Kč ročně. Tato částka zahrnovala běžné výdaje jako žold, paušály, stravu, oděv, palivo a zdravotní péči pro prezenčně sloužící mužstvo, délesloužící a podporučíky prezenční služby. Při čtrnáctiměsíční službě činil finanční náklad 371 004 800 Kč, rozdíl vůči dvouleté službě byl 112 253 600 Kč. Náklad osmnáctiměsíční služby dosahoval výše 375 647 900 Kč, rozdíl vůči dvouleté službě činil 107 610 500 Kč.²⁷⁵

Na výhodnost dvouleté vojenské služby poukázal také generál Ing. S. Bláha v již citované přednášce, v níž uvedl, že „...*Nejpádňěji se dá shrnouti státní raison* (francouzsky důvod – pozn. K. S.) *pro zavedení dvouleté služby v lapidární větu, že dvouletou službou docílíme při málo významném zvýšení nákladů zmnohonásobení svého zabezpečení.*

*Při převaze nákladů věcných oproti osobním v armádě prodloužení prezenční služby projeví se v celém rozpočtu vojenské správy zvýšením pouze o 7 %. Nutno však vzíti v úvahu i to, že při dnešní sociální situaci voj. správa odebere jinému resortu obnos, odhadovaný asi na 28 milionů (přesně 27 960 000 Kč – pozn. K. S.), který by se musel vyplácet těm, kteří by se v civilu po 14 měsíční službě stali nezaměstnanými.*²⁷⁶ Hlavní štáb odhadoval, že ze 70 000 mužů propuštěných do zálohy při čtrnáctiměsíční službě by nejméně třetina, tedy přes 23 000 mužů, rozšířila řady nezaměstnaných, pro něž podpora v nezaměstnanosti činila oněch již zmíněných téměř 28 mil. Kč.²⁷⁷

²⁷⁴ Tamtéž, odd. II. *Vnitřní situace, Závěr*, s. 26–27.

²⁷⁵ SANDER, R.: *Branná povinnost v Československu (1918–1938)*. SAP, 1989, č. 1, s. 272, pozn. č. 39.

²⁷⁶ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 127, č.j. 292 dův./34, koncept přednášky generála Ing. Silvestra Bláhy *Potřebujeme armádu kvalitní a pohotovou*, s. 10.

²⁷⁷ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 6, č.j. T 38, Návrh Hl. štábu MNO na zavedení dvouleté prezenční služby, spis MNO č.j. 818 Taj.–hl. št./1. odděl. 1933 – *Prezenční služba dvouletá – návrh na zavedení*. Viz též SANDER, R.: *Branná povinnost v Československu (1918–1938)*. SAP, 1989, č. 1, s. 272, pozn. č. 40.

Otázce dvouleté vojenské služby se NROS začala věnovat již v předjaří roku 1934. Přes usnesení jejího kolegia vedla cesta k realizaci návrhů vojenské správy. S jejími argumenty se Rada ztotožnila 1. března 1934. Tehdy byl vysloven zásadní pokyn k vykonání všeobecných příprav k zavedení dvouleté vojenské služby. Z toho je patrné, že systematická a racionální informační a vysvětlovací snaha Hlavního štábu, podpořená vedením MNO, přinášela plody. Souhlas ale nebyl prost jisté podmínky, neboť si Rada v usnesení vyhradila, že doba zavedení delší vojenské služby se měla přizpůsobit zahraniční situaci. Určující měly být výsledky konference o odzbrojení, která v té době navzdory německému odchodu stále pokračovala. NROS na otázku délky vojenské služby v širších souvislostech, které již spočívaly za hranicí ryze vojenského chápání, a proto se zjevně nechtěla ukvapit jednoznačným souhlasem. Z jejího postupu je patrné, že se rozhodla, obrazně řečeno, kopírovat usneseními zhoršování obecné vojensko-politické situace spíše než konat výrazné preventivní kroky, jejichž viditelná povaha by v sousedních militarizovaných státech, vyvolala podrážděné reakce.²⁷⁸ Téma se vrátilo na pořad jednání NROS prokazatelně v listopadu téhož roku, kdy se seznámila s osnovami zákonů o dvouleté vojenské službě a také o zhodnocení vojenské služby ve státní a veřejné službě. Osnovy, vypracované politickoprávním odborem MNO byly hladce schváleny, a tak mohly být předány Národnímu shromáždění ke standardnímu projednání.²⁷⁹

Právním výrazem změny délky vojenské prezenční služby se stal zákon č. 267/34 S. z. a n. z 19. prosince 1934. Pozitivní důsledky uzákonění dvouleté prezenční služby se projeví již velmi brzy, ještě v průběhu roku 1935. Nejnovější úprava branné povinnosti se příznivě dotkla takřka všech složek armády. MNO mohlo k 1. říjnu 1935 provést četné organizační změny v mírovém složení armády, které přinesly pro příští léta podstatné zvýšení bojeschopnosti jednotlivých útvarů zbraní i akceschopnosti služeb. Mírový stav armády stoupl na 140 000 mužů. Po pět měsíců v roce byl tento stav posílen ještě sedmi tisíci muži, kteří po této době odcházeli do náhradní zálohy. Většinu útvarů, které se do té doby nacházely pouze v rámci, bylo možné žádoucím způsobem doplnit. Zároveň bylo možné rozšiřovat vnitřní organizaci mírových útvarů. Výrazný pokrok zaznamenala pěchota. Ze 48 mírových pěších pluků se u 36 z nich podařilo naplnit počty úplně a jen u 12 pěších pluků zůstával nadále jeden prapor v organizačním rámci. Příliv mužstva dovolil u pěších pluků zorganizovat vysoce důležité roty doprovodných zbraní, které byly postupně vyzbrojovány kanóny proti

²⁷⁸ VÚA–VHA, f. NPOA 1945–1956, materiály NROS, k. 1, informace o zasedání NROS z 1. 3. 1934 VKPR č. j. 93/34–dův. – *Spisový záznam ze dne 2. března 1934.*

²⁷⁹ NA, f. NÚKÚ, k. 486, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, vládní návrh zákona o dvouleté vojenské službě.

útočné vozbě (KPÚV) a přezbrojovány novými typy minometů. Růst početního stavu zaznamenaly rovněž hraničářské a cyklistické prapory, přičemž byly rozšířeny technické rotý těchto vojenských těles. Dělostřelectvo zvětšilo svůj početní stav o čtvrtinu. O třetinu byly rozšířeny stavy jezdeckta. Mimořádně dynamický rozvoj zaznamenalo ženijní vojsko, jehož početní stav se zvětšil o 70 %. Více než dvojnásobným nárůstem prošlo telegrafní vojsko, v jehož rámci vznikly dva nové telegrafní prapory. Nové možnosti dovolily reorganizovat a rozšířit útočnou vozbu. Pronikavé změny nastaly u zdravotnické a hospodářské služby, jejichž počty byly zdvojnásobeny. Zbrojní služba se rozšířila o dvě třetiny.²⁸⁰

²⁸⁰ SANDER, R.: *Branná povinnost v Československu (1918–1938)*. SAP, 1989, č. 1, s. 273.

6. 3. VÝŠE ROČNÍHO KONTINGENTU BRANCŮ V NÁZORECH A ROZHODNUTÍCH NEJVYŠŠÍ STÁTNÍ EXEKUTIVY

Dvouletá vojenská služba prokázala své opodstatnění, ale záhy, již na jaře 1935, dospělo MNO k závěru, že se zřetelem na veškeré výcvikové a pohotovostní úkoly armády v míru nebude dostačovat kontingent branců, uzákoněný v roce 1927 ve výši 70 000 mužů. Ministr národní obrany Bohumír Bradáč předal 19. dubna 1935 Předsednictvu ministerské rady návrh na zvýšení kontingentu branců, v němž byla zdůrazněna skutečnost, že velkou část sedmdesátitisícového kontingentu odčerpá pěchota jako nejdůležitější složka pohotovostního potenciálu armády. Potřebám pěchoty bylo nutno vyhovět i na úkor jiných zbraní, které ale nesměly být početně omezovány tak, aby byl ohrožen jejich výcvik. Argumentace Bradáčova ministerstva byla zřejmá. V systému zajištění hranic postrádal pěší pluk 39 s velitelstvím v Bratislavě a pěší pluk 40 s velitelstvím ve Valašském Meziříčí dostatečné množství mužstva. Závažná situace panovala také u pluků dělostřelectva proti letadlům, které se rovněž potýkaly s nedostatečnými lidskými zdroji, což vážně ovlivňovalo okamžité nasazení těchto důležitých složek armády, jejichž význam byl nejnovějšími regionálními konflikty tehdejšího světa významně aktualizován. Z uvedených důvodů bylo naléhavě třeba posílit organizační skladbu a početní stavy pluků dělostřelectva proti letadlům.²⁸¹

S oporou v uvedených důvodech MNO požadovalo, aby byl sedmdesátitisícový kontingent zvýšen v letech 1935–1940 o 1000 branců. Požadavek MNO vycházel ze zákonného ustanovení z roku 1932, podle něhož mohl ministr národní obrany zvýšit kontingent za předpokladu, že se zvýšením bude souhlasit vláda. Toto navýšení ovšem nesmělo překročit pětitisícovou hranici. Zmíněné zákonné ustanovení bylo aplikováno 27. ledna 1933, kdy vláda udělila souhlas k tomu, aby ministr národní obrany zvýšil v letech 1933–1937 kontingent o 5000 branců. Toto navýšení, které nebylo ve skutečnosti nikdy realizováno, úzce souviselo ještě s potřebami MNO z období příprav k zavedení čtrnáctiměsíční vojenské služby.²⁸² Po uzákonění dvouleté vojenské služby postrádal vládní souhlas z 27. ledna 1933 opodstatnění. Ministr Bradáč proto 19. dubna 1935 vládě navrhnul změnit její usnesení z 27. ledna 1933 v duchu nejnovějších požadavků. Bradáč příkládal

²⁸¹ NA, f. NÚKÚ, k. 486, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 133 res./1935, obsahující návrh MNO ve formě spisu č.j. 1.638 Dův.–VI./1. odd. 1935 z 19. 4. 1935 – *Roční kontingent branců, návrh na vládní usnesení podle § 3 zákona č. 66/1932 Sb. z. a n., s. 1–3.*

²⁸² Tamtéž, s. 1.

návrhu na zvýšení kontingentu o 1000 mužů zvláštní naléhavost, a proto vyzval předsednictvo ministerské rady, aby vláda učinila příslušné usnesení v nejbližší schůzi.²⁸³

Pro dobu, kdy ministr Bradáč předložil tento návrh, bylo stále ještě velmi příznačné, že se Ministerstvo financí vyslovilo vůči požadavku MNO ostře odmítavě, třebaže jeho představitel, dr. K. Trapl, náležel od 14. května 1934 ke sboru NROS. Se zjevným a naprosto kontraproduktivním nepochopením odbyl Traplův úřad návrh MNO prezírávým vyjádřením, že „...*Jestliže též bylo nutno a možno zajistiti veškerou potřebu vojenské správy před rokem 1933 při kontingentu branců 70 000 a při 18-ti měsíční presenční službě, má ministerstvo financí za to, že tím spíše a snáze to bude možné a nutné při nynější presenční službě trvající 24 měsíce.*“²⁸⁴

Ministerstvo financí využilo připomínkové řízení nad návrhem MNO také k tomu, aby vládě navrhlo ještě další omezení v oboru vojenské správy, která s návrhem na zvýšení kontingentu branců nesouvisela. Tato navrhovaná omezení se opět výrazně střetávala se zájmy obrany státu, a to za situace, kdy obranyschopnost Čs. republiky nabývala na aktuálnosti. V hrubé kontradikci se zájmy obrany státu se ocital především návrh Ministerstva financí, aby MNO zastavilo další přijímání délesloužících poddůstojníků. Jejich aktuální stav měl být, podle nároků Ministerstva financí, v nejbližším období podstatně snížen. Zájmů armády se však nejzávažnějším způsobem dotýkal požadavek Ministerstva financí, aby vojenská správa upustila od zřizování výcvikových táborů.²⁸⁵

Ministerstvo financí ve svém přípisu z 26. dubna 1935 Předsednictvu ministerské rady zdůraznilo, že musí trvat na tom, aby nebyl dán souhlas k navrhovanému zvýšení kontingentu branců o 1000 mužů. Traplův úřad zdůvodnil svůj zásadně odmítavý postoj názorem, že zavedení dvouleté vojenské služby již tak zvětšilo finanční požadavky vojenské správy. MNO uvedlo v roce 1934 v Důvodové zprávě vládního návrhu zákona o dvouleté vojenské službě, že pokrytí nákladů prodloužené vojenské služby dosáhne v roce 1935 výše 198 milionů Kč. Zákon o dvouleté vojenské službě stanovil, že zvýšené finanční nároky vojenské správy, které vznikaly prodloužením vojenské služby, měly být uhrazeny především úsporami z prostředků státního rozpočtu, které byly určeny na výdaje pro celou oblast státní správy. Pokud by zmíněné úspory nestačily, byl ministr financí zmocněn v roce 1934 k tomu, aby opatřil potřebné prostředky úvěrovými operacemi. Ministerstvo financí zvýraznilo dále fakt, že

²⁸³ Tamtéž, s. 3.

²⁸⁴ NA, f. NÚKÚ, k. 486, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 146 res./1935, obsahující přípis Ministerstva financí pro Předsednictvo ministerské rady č.j. 49.940/35–I/2b Důvěrné z 26. 4. 1935 – *Roční kontingent branců, návrh na vládní usnesení podle § 3 zákona č. 66/1932 Sb. z. a n., s. 1.*

²⁸⁵ Tamtéž, s. 3.

nárůst kontingentu o 1000 mužů by narazil na potíže při zajišťování potřebných financí v rámci tehdejších příjmových zdrojů státního rozpočtu. Podle názoru Ministerstva financí by bylo zvýšením kontingentu ohroženo získání úspor ve státním rozpočtu, které byly určeny k pokrytí nákladů dvouleté vojenské služby.²⁸⁶

Vrcholná exekutiva se návrhem MNO z 19. dubna 1935 zabývala 26. dubna 1935, tedy v den, kdy Ministerstvo financí vzneslo odmítavé stanovisko vůči zvýšení kontingentu branců. Tuto otázku posuzovala meziministerská rada, která došla k závěru, že naléhavé potřeby obrany státu jsou plně oprávněné a vyslovila s nimi souhlas. Meziministerská rada souhlasila pod podmínkou, že dojde k dohodě ministrů národní obrany a financí. Vzájemná shoda byla nutná, protože se návrh MNO z 19. dubna 1935 nezmiňoval o způsobu pokrytí vyšších výdajů, které plynuly z navrženého zvýšení kontingentu branců. Pokud by dohody nebylo docíleno, měla být celá věc opět předložena k posouzení ministerské radě.²⁸⁷

Soulad do otázky zvýšeného kontingentu branců vnesl až závěr roku 1935. Ministerstvo národní obrany vyzvalo 10. prosince 1935 Ministerstvo financí, aby prohlásilo, že již nemá námitek proti návrhu MNO, který byl na jaře schválen vládou s výhradou dodatečné dohody mezi oběma úřady.²⁸⁸ Vzájemná dohoda byla skutečně dosažena poté, co se obě ministerstva dohodla na tom, že rozpočtová kapitola MNO bude pamatovat pro rok 1936 s kontingentem branců ve výši 71 000 mužů, jak požadovalo MNO.²⁸⁹

Ministerstvo národní obrany, do jehož čela mezi tím nastoupil nový ministr František Machník, ovšem neváhalo 10. prosince 1935 připomenout ministru financí dr. K. Traplovi tristní následky, vyplývající z nejzávažnějších omezení v oboru vojenské správy, které ministr financí navrhoval vládě 26. dubna 1935. K návrhu na omezení počtu délesloužících poddůstojníků MNO uvedlo, že k 25. září 1935 měla čs. armáda 8082 délesloužících poddůstojníků. MNO odhadovalo, že mu v roce 1936 bude zatím stačit 8000 délesloužících poddůstojníků. MNO dokonce zastavilo přijímání nových délesloužících. Vzápětí MNO poukázalo na fakt, že uvedený počet délesloužících poddůstojníků sotva stačil k tomu, aby byla pokryta potřeba vojenských útvarů v roce 1935. Ministerstvo financí bylo současně upozorněno, že jakmile bude armáda postavena před nové úkoly, nebo jakmile budou zřízeny nové útvary, bude vojenská správa nucena žádat zvýšení počtu délesloužících, bez nichž

²⁸⁶ Tamtéž, s. 2.

²⁸⁷ NA, f. NÚKÚ, k. 486, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 378 res./1935, obsahující spis MNO č.j. 4.013 Dův.–VI./1.odděl. 1935 z 10. 12. 1935 – *Roční kontingent branců, návrh na vládní usnesení podle § 3 zákona č. 66/1932 Sb. z. a n., s. 1.*

²⁸⁸ Tamtéž, s. 1.

²⁸⁹ NA, f. NÚKÚ, k. 486, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 378 res./1935, zápis ze 4. 6. 1936, zaznamenávající obsah telefonické informace ze 3. 6. 1936, kterou NÚKÚ získal dotazem u pplk. Krychtálka z MNO.

nebylo možné dosáhnout uspokojivých výsledků ve výcviku vojenských jednotek a v jejich celkově dobrém fungování.²⁹⁰

Teprve reakce MNO na návrh ministra financí, aby vojenská správa upustila od zřizování výcvikových táborů odhaluje, nakolik stanoviska Ministerstva financí, vyjádřená 26. dubna 1935, šla přímo proti zájmům obrany státu. Neblahé důsledky byly zřejmé, když MNO uvedlo, že „...Požadavku pana ministra financí, aby bylo upuštěno od zřizování výcvikových táborů, vojenská správa nemůže vyhověti.

Posádková cvičiště nedávají při dnešním způsobu vedení boje rozčleněnými útvary na širokých úsecích možnost cvičiti ani v nejmenší jednotce – rotě. Využití každého kousku půdy v hospodářství nedovoluje útvaram po většinu roku cvičiti vůbec mimo posádková cvičiště.

Kdybychom neměli výcvikových táborů, neměli bychom vůbec prakticky vycvičených jednotek základních zbraní a nebylo by naprosto žádného výcviku ve spolupráci zbraní. Novodobý prostředek bojový – tanky – nemůže nikde jinde cvičiti než ve výcvikových táborech.

Novodobý výcvik je nemyslitelný bez výcvikových táborů, bez nich bychom měli armádu i třeba technicky vybavenou, která by však v poli musela selhati, poněvadž by nebyla připravena na to, jak použití všech prostředků na bojišti. Byla by podobna jezdcí, který se vyučil jízdě na dřevěném koni, nebo řidiči, který se naučil řízení rychlostí a obsluze stroje na modelu a oba by byli vysláni s tímto výcvikem do závodů na živém koni nebo na závodním automobilu. Otázka výcvikových táborů nemůže býti slučována s krátkou či dlouhou prezenční službou.“²⁹¹

Význam tohoto vyjádření z 10. prosince 1935 MNO posílilo 24. prosince 1935, když bylo Ministerstvo financí upozorněno na hospodářský aspekt zřizování zvláštních vojenských výcvikových táborů. Ve schůzích branných výborů poslanecké sněmovny a senátu Národního shromáždění se koncem roku 1935 množily hlasy, které podporovaly vznik dalších výcvikových táborů, a to nejenom z vojenských hledisek, ale také z národohospodářských a finančních důvodů. Zdůrazňovalo se, že nedojde-li co nejdříve ke zřízení nových výcvikových táborů, bude z naléhavých vojenských důvodů nezbytné rozšiřovat celou řadu místních cvičišť v sídlech vojenských posádek, což by vojenskou správu a obecní samosprávu nesmírně zatěžovalo. Navíc by tato cvičiště, i za předpokladu rozšíření jejich plochy,

²⁹⁰ NA, f. NÚKÚ, k. 486, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 378 res./1935, obsahující spis MNO č.j. 4.013 Dův.–VI./1.odděl.1935 z 10. 12. 1935 – *Roční kontingent branců, návrh na vládní usnesení podle § 3 zákona č. 66/1932 Sb. z. a n., s. 1–2.*

²⁹¹ Tamtéž, s. 2–3.

nesplňovala nároky vývojového stupně československé armády nejen v polovině 30. let, ale také v pozdějším období.²⁹²

²⁹² NA, f. NÚKÚ, k. 486, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 385 res./1935, obsahující přípis MNO pro Ministerstvo financí č.j. 4.307 Dův.–VI./1. odděl. 1935 z 24. 12. 1935 – *Roční kontingent branců, návrh na vládní usnesení podle § 3 zákona č. 66/1932 Sb. z. a n.*

6. 4. NEJVYŠŠÍ RADA OBRANY STÁTU A ZÁKLADY MEZIMINISTERSKÉ SOUČINNOSTI PŘI OCHRANĚ PROTI LETECKÝM ÚTOKŮM A PŘI ZAJIŠTĚNÍ STÁTNÍCH HRANIC

Politicky usnesený způsob obrany vyžadoval nejen maximální výkon vojenských sil na budoucích válčistiších, ale také úplné a hluboké zapojení celé civilní sféry systému obrany státu. Před jeho tvůrci se rýsovala stále zřetelnější vize vskutku totální války, zasahující všechny životně důležité oblasti a funkce státu včetně veškerých vrstev společnosti. Význam strohého rozdělení teritoria Československé republiky na oblasti vojenských operací a zázemí, dobově *pole* a *zápolí*, se již v polovině 30. let zúžil na hodnotu pouhého organizačního kritéria. Důvod spočíval v rostoucích možnostech a účinnosti prostředků moderní války, které byly schopny zasahovat obránce v jeho vitálních bodech stovky kilometrů za bojujícími frontami.

Soustavné studium územně omezených konfliktů světa 30. let umožnilo československým analytikům a teoretikům dotvářet a ostřit obraz budoucí, stále pravděpodobnější, války. Kritické studium těchto otázek, vedené na základě metod řady vědeckých oborů, bylo soustředěno ve Vojenském ústavu vědeckém. Z okruhu vojenských teoretiků vzešel již v roce 1935 alarmující, jasně formulovaný a zároveň moderní obraz příští války. Fundovaně jej popsal plk. pěch. Jindřich Bejl. Ve své práci s přílehlavým názvem *Než započne válka* uvedl: „Každý stát, který dnes bude chtít vésti válku, bude se jistě snažit, aby dříve ještě než jeho protivník zmobilizuje, zničil anebo vyřadil svým letectvem především letectvo protivníka, rozrušil bombardováním nepřátelská průmyslová střediska, důležité železniční uzly, velká města a p. a snížil tak nebo vzal svému protivníku možnosti soustředění sil; dále aby vysadil v hlubokém týlu nepřátelského území jednotlivce i celé oddíly k narušení protivnickových příprav (destrukce, ničení), aby rozrušil a rozleptal morálku obyvatelstva jednak těmito zásahy, jednak agitačními letáky, bacily a p. a v y ř a d i l tak protivníka dříve, než bude moci začít mobilizovat a soustřeďovat své armády.“²⁹³

Bylo to právě vojenské letectvo Hitlerovy Velkoněmecké říše, budované se vším úsilím, které rozšiřovalo úderný potenciál nacistů z bojišť až do strategické dimenze vzdáleného zápolí. Nebylo náhodné, že československý zákon o ochraně a obraně proti leteckým útokům z 11. dubna 1935 předcházal téměř o rok mnohem rozsáhlejší a komplexní zákon o obraně státu. Nutno přiznat, že zákon byl stále jen nezbytným legislativním

²⁹³ BEJL, J.: *Než započne válka (ochrana hranic a vnitrozemí)*. Praha 1935, s. 43 – 44.

předpokladem pro účinnou záštitu celé společnosti vůči barbarským válečným nástrojům. Aby tato záštita mohla zajistit dosažitelné podmínky k ochraně života a zdraví všech občanů, bylo nezbytné, aby význam zákona o protiletecké ochraně a obraně přijala celá společnost s pochopením. Obraz moderní války vznikl nejen v kruzích odborníků, ale také ve veřejnosti. Tento obraz byl v představách veřejného mínění kolem poloviny 30. let ještě poměrně neostrý. Nad tímto faktem se opět pozastavil plk.pěch. J. Bejl, když ve svém sociologicky laděném rozboru z roku 1935 napsal: „*Značná část našeho občanstva si nedovede ještě dnes udělat jasnou představu o možnostech příští války (o letectvu, motorizovaných jednotkách, rozšiřování bakteriologických nákaz a p.) a také o tom, že by se válka nevedla daleko od domácích krbů, ale že by náletům nepřítele byly vydány Pardubice, Jihlava, Žilina apod. právě tak jako Praha, Liberec, Brno, Bratislava a Užhorod. Nepřítel nebude ani rozlišovat mezi armádou a civilním obyvatelstvem; válku stejně pocítí starci, ženy i děti. Proto mají také oni znát, jak se mají bránit.*“²⁹⁴

Z výsledků dobových pozorování plyne, že československá veřejnost, která se hlásila k ideám mírového soužití mezi státy a národy, projevila ještě před přijetím zákona o ochraně a obraně proti leteckým útokům, ochotu a smysl pro věc, třebaže se připravovaná právní úprava měla dotknout také osobních a majetkových záležitostí občanů. Důkaz o tom tvoří fakt, že jistá část obyvatelstva začala ještě před přijetím zákona překotně nakupovat zatím úředně neschválené typy ochranných masek. Takový nákup bez velkého uvažování se stal poněkud unáhlenou reakcí na pouhou zmínku o projevech moderní války, zveřejněnou v denním tisku. Téměř přízračná, v samém jádru ale správná, vize nebe nad Československem, pokrytého tisíci cizích letounů, z jejichž trupů by se k zemi snášely tuny smrtonosných výbušnin, plněných otravnými a zohavujícími chemickými látkami, se stala výrazným psychosociálním prvkem druhé poloviny 30. let. Porozumění občanů pro nutnost chránit se před následky války ovšem nemohlo vyloučit strach z uvedeného emocionálního obrazu. Prvotní neznalost a chybějící důslednou orientaci občanů zpočátku obratně využily některé obchodní firmy. Zisk z prodeje ochranných prostředků, zajištěný obavami nakupujících, vznikl v duchu dobových reklamních sloganů (*Každý občan svou masku! Masku Fatra–strážce života! Pro vaši naprostou bezpečnost spolehlivou, úředně schválenou protiplynovou masku nebo ochranný protiplynový oblek od firmy Viktoria! aj.*). Zmíněné negativní jevy potvrdily nezbytnost fundované vysvětlovací kampaně a propagandy ve prospěch cílů systémové ochrany obyvatelstva. Nebylo přirozeně žádoucí, aby tato propagační strategie zlehčovala hrozby

²⁹⁴ Týž: c. d., s. 51.

války mezi civilním obyvatelstvem. Obecné a fundované povědomí nejširších vrstev veřejnosti, které by přístupnou formou objasnilo nejnovější hrozby, tvořilo účinný nástroj k omezení výskytu paniky.²⁹⁵

K podotknutí se nabízí fakt, že psychosociální obraz masivního bombardování, i když jej pozdější válečné zkušenosti potvrdily, nebyl pouze specifikem československé společnosti, přesněji hlavně jejích demokratických a státotvorných složek. Z evropských států věnovalo značnou pozornost ochraně před následky vzdušných útoků Polsko, Francie, ale zejména Velká Británie. Účinná ochrana zázemí v době války nemohla nikde existovat bez aktivní protivzdušné obrany (míněna je obecně její vojenská letecká a pozemní složka). Její mírová příprava pro dobu války byla závislá na co možná nejpřesnějším vyhodnocení sil protivníka.

Vrcholná politická místa čs. exekutivy a vojenské velení si rozhodně nevytvářelo iluze o tváři budoucí války. Zvláště pro bytostně československou problematiku ovšem platilo, že znalost konkrétních hrozeb války nebyla provázena od samých počátků jejich indikace rychlým a vskutku účinným oživením obranných metod. Ochrany civilní sféry systému obrany státu a jeho zázemí se to týkalo od poloviny 30. let mnohonásobně až do rozhodujících týdnů a dnů roku 1938. Této palčivé skutečnosti se dotknul ve svých poválečných pamětech také prezident republiky dr. E. Beneš, stojící v letech 1935–1938 v čele úsilí o zrod účinné a moderní obrany státu. O uvedených věcech se zjevnými stopami zklamání z nedokončeného díla napsal: „...*Bylo vždycky mou hrdostí, že v těchto třech letech (1935–1938, pozn.: K. S.) republika po té stránce vykonala více nežli kterýkoli demokratický stát evropský a že – až na jediný obor, civilní leteckou obranu, kde jsem všecky obtíže, spory a malichernosti v obou příslušných resortech (Ministerstva vnitra a MNO, pozn. K. S.) nemohl překonat a až na nedokončené opevnění na naší jižní hranici proti Rakousku – byla ve chvíli, kdy jsme v září 1938 mobilizovali, k válce dostatečně připravena.*“²⁹⁶ Benešovy vzpomínky doplňme konstatováním, že závažnou brzdou postupu prací tvořila též některá problematická stanoviska Ministerstva financí. Vlivy, které působily na tento vpravdě tristní výsledek je nutno objasnit analytickým způsobem a z časového hlediska postupně.

V prvé řadě je zapotřebí zdůraznit, že ti, kteří rozhodovali o těchto věcech, byli minimálně v nejobecnějších obrysech dobře informováni. Důkaz o tom tvoří doklady o informační kooperaci politické a vojenské složky státního organismu. Již tajná zpráva Vojenské kanceláře prezidenta republiky (VKPR) o válečných přípravách Hitlerova Německa z 20. prosince 1934 konstatovala, že osoba Hermanna Göringa ve vedení Velkoněmecké říše

²⁹⁵ Týž: c. d., s. 53.

²⁹⁶ BENEŠ, E.: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha 1947, s. 48.

zaručuje, že vzdušná válka bude vedena s největší brutalitou. Vojenská a posléze i politická místa věděla o tom, že na německém Ministerstvu letectví vzniká štáb, připravující operativní vzdušnou válku. Zdůrazňovalo se, že urychleně vzniká velkoryse pojaté bombardovací letectvo. Autor zprávy neopomněl poukázat na to, že němečtí nacisté jsou odhodláni útočit i s pomocí barbarských prostředků chemické i bakteriologické války. Jedna z nejkličovějších pasáží ze zprávy VKPR konstatovala, že válku zahájí patrně letectvo. Podle československých předpokladů ze závěru roku 1934 by byly jeho akce podnikány s cílem ochromit průmyslová a politická centra i železniční uzly (explicitně byla označena Česká Třebová). Jednalo se o jednu z vitálních funkcí státu a jeho obrany, neboť, jak předpokládala VKPR, by došlo k přerušení jediného dobrého spojení s Moravou a Slovenskem.²⁹⁷

Uvedená fakta potvrzují, že politické a vojenské vedení Československa nahlíželo na hrozící nebezpečí správně, ale zatím málo určitě ve smyslu přesnějších zpráv. Situace se záhy změnila a to zásluhou vojenského ofenzivního zpravodajství. Již v roce 1933 zpravodajské oddělení Hlavního štábu československé armády kontaktovalo a získalo důstojníka německé armády hejtmana Wernera Spiese. Tento informátor dodal v letech 1933 - 1934 československému zpravodajství mimořádné informace o stávajícím i plánovaném způsobu velení ve stále ještě skrytě budovaném letectvu. Další kolekce zpráv se týkala materiální situace vojenského letectva, výcviku personálu a mnoha technických dat. Nejzávažnější část zpráv se týkala růstu německého vojenského letectva, plánovaného na léta 1936-1937.²⁹⁸

²⁹⁷ Citovaný dokument je v editované podobě přístupný v kritické edici *Německý imperialismus proti ČSR (1918–1939)*. Praha 1962, dokument (dále jen dok.) č. 102 – *Tajná zpráva Vojenské kanceláře prezidenta republiky o budování německé armády a přípravách nacistického Německa k dobovačné válce* (dále jen *Tajná zpráva VKPR...*), s. 251 – 253.

²⁹⁸ Osobu, která československému vojenskému zpravodajství předávala v letech 1933–1934 uvedené informace strategického charakteru identifikovali KOKOŠKOVI, J. a S.: *Spor o agenta A – 54. Kapitoly z dějin československého zpravodajství*. Praha 1994, s. 16, 321 – pozn. č. 2. Upozornit je také vhodné na velice podstatný fakt, že oba autoři rovněž přesněji určili dobu, kdy W. Spies skutečně pracoval pro zpravodajské oddělení československého Hlavního štábu. Část dosavadní historiografie posunula, v rozporu s obsahem původních pramenů úřední povahy, počátek a další rozvoj zpravodajské aktivity W. Spiese až do roku 1935/36 (srov. k tomuto stanovisku: GEBHART, J., KUKLÍK, J.: *Zápas o Československo na poli zpravodajství v druhé polovině 30. let*. HaV, 1988, č. 1, s. 109 – 110). Tato skutečnost byla zjevně ovlivněna tím, že původcem chybné datace aktivity W. Spiese ve prospěch československého zpravodajství byl F. Moravec, přesněji jeho pamětnické texty, připravené k editaci Moravcovou dcerou Hanou Moravcovou - Disherovou pod názvem *Špión, jemuž nevěřili* (viz MORAVEC, F.: *Špión, jemuž nevěřili*. Praha 1990; poprvé vydáno v Torontu v roce 1977). F. Moravec časově situoval první kontakt s W. Spiesem do doby „...asi dva měsíce před tím, než Göring poprvé přiznal na veřejnosti, že německá Luftwaffe vůbec existuje...“ (MORAVEC, F.: c. d., s. 85 vydání z roku 1990). Z Moravcových údajů plyne, že československé vojenské zpravodajství mělo kontaktovat poprvé W. Spiese přibližně v období ledna 1935. Důkaz o tom, že československé zpravodajství v té době mělo již řadu poznatků od W. Spiese tvoří příslušné pasáže *Tajné zprávy Vojenské kanceláře prezidenta republiky o budování německé armády a přípravách nacistického Německa k dobovačné válce z 20. 12. 1934* (srov.: *Německý imperialismus proti ČSR (1918–1939)*. Praha 1962, dok. č. 102 – *Tajná zpráva VKPR...*, s. 252.). Zmínku si zaslouhuje podstatný fakt, že posledně citovaný dokument upozorňuje prezidenta republiky na porady náčelníků armád malodohodových států, které proběhly v Praze za účasti přednosty zpravodajského oddělení Generálního štábu francouzské armády plk. L. Koeltze. Tyto porady proběhly v *listopadu 1934* (zvýrazněno K. S.). Již v té době,

Přítomnost takto získaných údajů v rozhodovacím procesu nejvyšších československých politických a vojenských míst dokládají minimálně dva závažné prameny úřední povahy. První tvoří již zmiňovaná tajná zpráva VKPR o přípravách německých branných sil k dobovačnému nástupu středem Evropy. Zpráva VKPR z 20. prosince 1934 informovala prezidenta republiky o tom, že 2. oddělení Hlavního štábu předalo francouzskému vojenskému zpravodajství „...velmi cennou věc, program vybudování německého vojenského letectví. Naši zpravodajci – jak bylo vojenské kanceláři sděleno – mají velmi dobrý pramen, který jim dodává zprávy o německém letectví.“²⁹⁹ Uvedené poznatky převzal plk. Louis Koeltz, přednosta 2e Bureaux Generálního štábu francouzské armády, který se jako zástupce své země zúčastnil porad náčelníků štábů armád Malé dohody v Praze v listopadu 1934.³⁰⁰

Z další úřední dokumentace je zjevné, že zprávy, získané v letech 1933–1934 od W. Spiese, považoval čs. Hlavní štáb za relevantní až do pomnichovského období roku 1938. Autor, či autoři, tajného analytického rozboru zpravodajského oddělení Hlavního štábu s názvem *Vojenská situace v době Mnichova (vyvrcholení napětí mezi ČSR a Německem)*, koncipují své závěry v oddílu *Letectvo* „...podle známého nám leteckého německého programu...“³⁰¹

jak se praví v posledně citovaném dokumentu, československé vojenské zpravodajství prokazatelně mělo relevantní poznatky o programu výstavby německého vojenského letectva (srov.: tamtéž). F. Moravec kladl, rovněž mylně, první kontakt se zmíněným důstojníkem německé armády do souvislostí s osobou špkt. Karla Sedláčka, důstojníka zpravodajského oddělení Hlavního štábu (srov.: MORAVEC, F.: c. d., s. 85 vydání z roku 1990, viz též podobně GEBHART, J., KUKLÍK, J.: c. d., s. 110). Posledně citovaná díla zmiňují při příležitosti prvního kontaktu W. Spiese se špkt. K. Sedláčkem, že špkt. Sedláček měl působit v udané době (podle F. Moravce počátkem roku 1935) při zahraniční expozituře zpravodajského oddělení Hlavního štábu československé armády v Curychu (srov.: MORAVEC, F.: c. d., s. 85, GEBHART, J., KUKLÍK, J.: c. d., s. 110). Tato tvrzení nejsou opodstatněná, neboť relevantní pramenná dokumentace úřední povahy poukazuje na fakt, že idea zahraničních zpravodajských středisek byla uváděna zpravodajským oddělením Hlavního štábu československé armády do praxe až na počátku roku 1936. Špkt. K. Sedláček odcestoval do Švýcarska se zvláštním zpravodajským posláním skutečně až v únoru 1936 (viz KOKOŠKA-MALIŘ, J.: *Organizace československého vojenského ofenzivního zpravodajství v letech 1934 – 1939 (I.)*. HaV, 1989, č. 6, s. 56 – 57). Bylo vyloučeno, aby po svém příjezdu do Švýcarska W. Spiese kontaktoval, neboť ten již byl určitý čas v rukách nacistických kontrašpionážních orgánů. Zpravodajské oddělení Hlavního štábu československé armády na tuto skutečnost upozornil Paul Thümmel právě v únoru 1936 (srov.: KOKOŠKOVI, J. a S.: *Spor o agenta A – 54. Kapitoly z dějin československého zpravodajství*. Praha 1994, s. 16).

²⁹⁹ *Německý imperialismus proti ČSR (1918-1939)*. Praha 1962, dok. č. 102 – *Tajná zpráva VKPR...*, s. 252.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 250, 251.

³⁰¹ Srov.: VÚA–VHA, f. Studijní ústav – Ministerstvo vnitra; fond č. 20 (dále jen SÚ – MV, f. č. 20), sign. 20–29–44, Hl. št./2. odděl. Taj. 1939, *Vojenská situace v době Mnichova (vyvrcholení napětí mezi ČSR a Německem)*, s. 9. Citovaný pramen volně reprodukuje a glosuje R. Sander jako součást své studie *Válečná československá armáda v září 1938*. HaV, 1996, č. 1, s. 54 – 58. Je pozoruhodné, že se R. Sander kriticky nezamýšlí nad souvislostmi zpravodajsky zajištěného plánu výstavby Luftwaffe. Citovaný materiál mylně ztotožňuje s jiným zpravodajským spisem analytického charakteru č.j. 13 214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938. Sounáležitost obou pramenných materiálů pod uvedené číslo jednací a shodnou datací je neprokazatelná. Posledně citovaný dokument tvoří obsáhlou odpověď zpravodajského oddělení Hlavního štábu na široce pojatou anketní akci operačního oddělení Hlavního štábu z pomnichovského období. Tento dokument tvoří ucelený pohled na činnost a nejdůležitější výsledky československého vojenského zpravodajství od roku 1933 do

Získané zprávy se staly v letech 1933–1934 pobídkou pro politickou a vojenskou aktivitu. Na nejvyšší úrovni se jejich pravděpodobná odezva projevila již 1. března 1934 na zasedání NROS. Její předseda J. Malypetr v debatě o finančních požadavcích MNO zvláště zdůrazňoval potřebu silného letectva, které se mělo do jisté míry stát protiváhou očekávaného růstu německého vojenského letectva.³⁰²

Kompetentní místa ovšem musela nejprve přijmout fakt, že uspokojivých výsledků lze nejučinněji dosáhnout cestou upřímného, intenzivního a soustředěného zájmu rozhodující politické sféry státního organismu. S retrospektivní platností tuto klíčovou podmínku pregnantně vyjádřil a potvrdil brig.gen. Karel Hašek, přednosta oddělení protiletadlové obrany leteckého odboru MNO: „...*Konkrétním úkolem všech činitelů, kteří odpovídají za obranu státu, je, aby si učinili, pokud to dovoluje mírové pokusnictví, jasný obraz o tvářnosti budoucího válečného konfliktu a zavčas zabezpečili onu rovnováhu, která je nutná k metodickému válečnému zápasu, končícímu vysílením jedné z válčících stran. Získání této rovnováhy není jen úkolem vojáků, ale především státníků a politiků. Technická stránka budování této rovnováhy není pak jen otázkou vojenské správy v jejím úzkém okruhu působnosti, nýbrž s ohledem na totalitu budoucího konfliktu otázkou celostátní, jejíž řešení přesahuje za nynějšího stavu kompetenci vojenských orgánů.*“³⁰³

Pro Nejvyšší radu obrany státu byl již koncem roku 1933 připraven návrh, který se týkal řízení, organizace a kontroly Pasivní obrany obyvatelstva proti letadlům (POOPL), z níž se později vyvinula takzvaná Civilní protiletadlová obrana (CPO). Důležitou složku návrhu tvořila původní myšlenka MNO, aby se o POOPL začal starat civilní sektor. V tomto duchu měl být z iniciativy vojenské správy připraven vhodný vládní návrh zákona. Vojenská místa zde neutíkala od odpovědnosti. Armáda prosazovala, aby řízení systému POOPL převzalo Ministerstvo vnitra, které s návrhem souhlasilo, i když pro tak specifickou a náročnou řídicí funkci postrádalo nejen personální, ale i materiální předpoklady. S nemalou metodickou i jinou výpomocí armády návrh samozřejmě počítal. Vojenská správa hodlala svou iniciativou vzbudit zájem ostatních složek státní správy. Její podnět přímo souvisel s obecnějším

Mnichova (srov.: VÚA–VHA, f. SÚ – MV, f. č. 20, sign. 20–29–44., č.j. 13 214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938, s. 1 – 18). Z hlediska specializovaných badatelů je tento dokument významný tím, že se mnohá tvrzení opírají o odvolávky na konkrétní čísla jednací zpravodajských spisů. Tento fakt usnadňuje dohledání příslušných dokumentů v různorodých archívních zdrojích, případně ověření zániku zmiňovaných zpravodajských materiálů. Zdůrazňovaný význam zpravodajských poznatků o progresivní výstavbě německého vojenského letectva poněkud oslabuje skutečnost, že zmínku o nich 2. oddělení Hlavního štábu nezahrnulo do zmiňované odpovědi na anketní akci 3. oddělení Hlavního štábu (srov. k tomuto stanovisku tamtéž).

³⁰² VÚA–VHA, f. NPOA 1945–1956, materiály NROS, k. 1, informace o zasedání NROS z 1. 3. 1934 VKPR č.j. 93/34 – dův. – *Spisový záznam ze dne 2. března 1934.*

³⁰³ HAŠEK, K.: *Obrana a ochrana proti leteckým útokům v zápolí.* In: Armáda a národ. Praha 1938, s. 514 – 515.

poznáním, že úspěšná obrana republiky nebude v moderní válce záviset jen na bojujících silách, ale i na schopnosti minimalizovat lidské a materiální ztráty v nevojenské sféře.³⁰⁴ Z pramenů vysvítá, že NROS studovala návrh systému POOPL nejdříve až od května 1934.³⁰⁵

Československé parlamentní zastoupení se zhostilo úkolu vytvořit výchozí právní bázi a regulaci ochrany celé společnosti před následky války příkladným způsobem. Národní shromáždění přijalo 26. dubna 1935 širokým politickým souhlasem zákon č. 82/1935 Sb. o ochraně a obraně proti leteckým útokům, na jehož základě se začal budovat celostátní systém CPO. Zájem vojenské správy, aby jej řídil civilní sektor se zákonem naplnil. V dalším období bylo jeho řízení svěřeno Ministerstvu vnitra. Vážné problémy, které se později projeví, netkvěly vysloveně v oblasti politické, ale ve sféře odborné exekutivy výchozích politických rozhodnutí.

S ochranou proti leteckým útokům souvisela snaha zachovat funkci vitálních středisek správy státu. S jistotou je možné doložit, že se NROS zabývala dne 22. června 1934 problémem kontinuity práce vlády v podmínkách napětí, které by směřovalo k vojenskému napadení. V duchu jejího usnesení začal Hlavní štáb předběžně připravovat taková opatření, aby do válečného sídla vlády byl v prvních mobilizačních dnech přesunut pouze první sled pomocného personálu. Vedoucí vládní činitelé s nejnужnějším personálem měli zůstat v hlavním městě Praze až do doby, než by si válečná situace vynutila i jejich přemístění. Tímto opatřením měla být zajištěna plynulá práce nejvyšší státní exekutivy. Veřejnost měla být současně chráněna před zneklidněním. Vláda měla do odchodu z hlavního města pracovat v odolných podzemních prostorách nebo v místech, která nebyla exponována z hlediska cílů nepřátelských náletů.³⁰⁶

NROS téma samozřejmě průběžně sledovala. Přímo se k němu ale vrátila až na 8. schůzi, která se konala 20. února 1936. Orgánům MNO uložila, aby s dalšími resorty učinilo technické přípravy na umístění jejich složek ve strategické hloubce země. V usnesení se opět zdůrazňovalo, aby tyto práce, byť měly tajný charakter, nezískaly před veřejností politicky negativní ohlas. NROS brala v úvahu, že přípravy na odchod středisek státní správy z hlavního města by mohly vyvolat u občanů negativní emoce opuštěnosti a dezorientace, které mohly ještě zesílit při vzestupu válečného ohrožení. Kolegium Rady si dobře uvědomovalo, že vláda země, která vzdoruje válečnému napadení, nesmí za žádnou cenu

³⁰⁴ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 109, sign. 7 3/8 2, č.j. 136 Taj. hl. št.–gen. sekr. 1934 z 27. 3. 1934 – *Obrana obyvatelstva proti leteckým útokům – souhlas ministerstva vnitra*, s. 1–4.

³⁰⁵ Tamtéž.

³⁰⁶ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 109, sign. 32 1/32, č.j. 893 Taj. hl. št./4. odděl. 1934 z 24. 7. 1934 – *Vláda – činnost za mobilizace*, obsahující informace o usnesení NROS z 22. 4. 1934, 1–2.

ztratit důvěru občanů. Evakuace se měla týkat vlády, centrálních úřadů státní správy a Národního shromáždění. O návrzích vhodných míst pro válečnou dislokaci těchto institucí ale zatím nebylo rozhodnuto. Potřebné návrhy začalo zpracovávat MNO a Hlavní štáb.³⁰⁷

Meziministerská kooperace byla nevyhnutelná také při modernizaci ochrany státních hranic. V roce 1934 byla jasně vyjádřena skutečnost, že její metody neodpovídaly rizikům, která pocítovali tvůrci systému obrany republiky. Nejzávažnější slabina nespočívala zpočátku ani tak v oblasti materiální a personální, jako spíš v systémovém řešení ochrany a obrany státních hranic v míru i v podmínkách různě vystupňovaného politického napětí.³⁰⁸

Již z porad zástupců vojenské správy a ministerstev vnitra i financí z let 1934–1935 vyplynula základní teze o tom, že v podmínkách demokratické Československé republiky nelze zajištění státních hranic vybudovat na ryze vojenské bázi, jinými slovy, že do mírové ostrahy hranic nebylo možné přímo zapojit armádu. Důvody vyvěraly z mezinárodně-politických komplikací, které by v sousedních státech zajisté vyvolala stálá vojenská přítomnost přímo na státních hranicích. Aktivita armády byla za těchto podmínek myslitelná až při nejvyšších stupních pohotovosti či přímo za válečného ohrožení, jemuž by předcházela jistá eskalační fáze politického napětí.³⁰⁹

Mezi nejzávažnější bezpečnostní problémy se po roce 1933 dostával faktor rychlosti reakce na porušení celistvosti území republiky náhlým napadením pravidelných vojenských sil nebo polovojenských formací některého z nejnebezpečnějších sousedů Československé republiky. Bezpečnost státních hranic začala být řešena v roce 1934.³¹⁰

Nejdéle do roku 1937, kdy začala fakticky fungovat Stráž obrany státu (SOS), byla pohotovostní opatření na státních hranicích závislá na rozkazech z centra, tedy na

³⁰⁷ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6564, sign. 44 9/1 – 44, zápis z pracovního zasedání 13. schůze NROS ze dne 31. 3. 1938, pořizovaný generálním sekretářem obrany státu, 3. bod programu, s. 7–9. Zápis je založen do č.j. 1.418 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 – Výzbrojní program – naléhavé požadavky 1938.

³⁰⁸ Počátky systémových změn při ochraně a zajištění státních hranic Československa dosud v základních obrysech pokrývá jediná studie z druhé poloviny 80. let. Viz HOLUB, O.: *Opatření k obraně a ochraně čs. státní hranice ve dvacátých a třicátých letech*. HaV, 1986, č. 2, s. 92–104. Úvod do tématu poskytuje též BOHATA, I.: *Úloha a činnost čs. četnictva v období ohrožení ČSR fašismem 1933–1939*. Historie Sboru národní bezpečnosti (dále jen HSNB), 1978, č. 3, s. 25–38. Z obecných hledisek bezpečnostních struktur na téma nověji nahlíží MACEK, P. – UHLÍŘ, L.: *Dějiny policie a četnictva*, II. díl. Praha 1999. Pro uvedené texty je charakteristické, že změny z let 1934–1935 nejsou nahlíženy s žádoucím respektem k činnosti nejvyšší státní exekutivy, jmenovitě ke klíčovému podílu Nejvyšší rady obrany státu.

³⁰⁹ NA, f. Národní soud (NS), sign. TNs 1/47, k. 77, pořadové číslo (poř. č.) 448, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 20. 3. 1947–výpověď svědka JUDr. Josefa Jílka, s. 3, číslo listu (č. l.) 1482.

³¹⁰ NA, f. Ministerstvo financí (MF), k. 1346, č.j. 2286–39, obsahující návrh, zpracovaný Hlavním štábem pod č.j. 727 taj. hl. št./3. odděl. 33 z 13. 4. 1934 – G – XI – 6, rozšíření.

rozhodnutích shora. Kritické časové ztráty při vyhodnocení situace centrálním orgánem a před vyhlášením pohotovosti určitému úseku státních hranic byly za tohoto stavu nasnadě.³¹¹

V období před vznikem SOS se k úkolům v rámci systému vojenského zajištění hranic (ZH) připravovala i část četnictva, přesněji takzvaní četniční hraničáři, a pohraniční finanční stráž. Řídícím orgánem obou složek byla v přípravách na zajištění hranic velitelství hraničářských praporů nebo praporů pěších pluků, jimž podléhaly konkrétní úseky ZH. Vojenská správa měla vliv na četnictvo a finanční stráž s ohledem na obranu státních hranic prostřednictvím trojího druhu mírových aktivit.

V zájmu součinnosti s armádou při aktivaci ostrahy hranic byly části obou sborů připravovány po stránce 1) výcviku, 2) materiálního zajištění a 3) formou výběru a evidence záloh, které vojenská správa uvolnila ve prospěch posílení četnictva.³¹²

Před ustavením SOS byl výcvik části příslušníků četnictva a finanční stráže organizován každoročně tak, že byla v obvodu každého ze čtyř zemských vojenských velitelství určena vojenská posádka, kde byl na dobu praktických cvičení soustředěn jistý počet četnických hraničářů a příslušníků finanční stráže.³¹³

Materiálně byla účast četnictva a finanční stráže řešena přidělením doplňků výstroje a výzbroje pro nevojenské části systému zajištění hranic. Zvláště vyčleněné vybavení a výstroj spravovaly mírové prapory armádního systému zajištění hranic.

Každá pohraniční četnická stanice, určená pro součinnost při obraně státních hranic evidovala příslušníky armádních záloh. Vojenští záložníci měli po vyhlášení ostrahy hranic posílit četnické pohraniční hlídky.³¹⁴

Nejpodstatnější vada tohoto systému spočívala v tom, že jej bylo možné využít až v okamžiku pohotovostních a mobilizačních opatření, jimž ale v každém případě musela podle litery branného zákona předcházet procedura rozhodování vlády. Nejúčinnější okamžitá odpověď na pohraniční incident nebyla vůbec možná, bereme-li v úvahu standardní metody, které byly řešeny předpisy a zákony. Na hranicích Československé republiky scházel do vzniku SOS nejzákladnější režim stálé pohotovosti.³¹⁵

³¹¹ VÚA–VHA, f. Stráž obrany státu (dále jen SOS) – písemnosti Praporu SOS Kadaň, k. 1, č.j. 1/1936, obsahující obecně zaměřené instrukce Hlavního štábu, zpracované pro velitelské orgány všech praporů SOS pod č.j. 4.063 dův.–hl. št./3. odděl. 1936 – Příloha 1 – Pokyny pro důstojníky velitele SOS u hlavních politických úřadů, odd. I. *Stručná rekapitulace součinnosti četnictva a fin. stráže v ZH.*, s. 1–2.

³¹² Tamtéž, s. 1.

³¹³ Zmíněný druh výcviku vytvořil jisté základy pro souhru jeho účastníků v boji malých jednotek, tedy družstev a čet (tamtéž).

³¹⁴ Tamtéž.

³¹⁵ Tamtéž, s. 1–2. Srov. k tomu: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, roč. 1920, č. 193, s. 472–473.

Podnět k zavedení mnohem flexibilnějšího systému ochrany státních hranic vzešel z MNO, které na jaře 1934 pojmenovalo dva vlivy, které zpochybňovaly platný systém ochrany hranic. První vyvěral z politického vývoje v sousedních militarizovaných státech, jenž vyvolával pochopitelnou obavu z narušení státních hranic polovojenskými skupinami bez jakéhokoli předchozího oficiálního přerušení mezistátních styků nebo vypovězení války. V úvahu se samozřejmě bral fakt, že radikální směry cizího původu již našly v pohraničních oblastech velké sympatie, které se mohly velmi pravděpodobně vyvinout nejen v morální, ale také v aktivní podporu vnějších zásahů formou drobných pomocných akcí, získáváním zpráv, neuposlechnutím rozkazů apod.

Druhý vliv souvisel se zkrácením vojenské služby z 18 na 14 měsíců. Nutno vzít v úvahu, že v době, kdy se začaly hledat nové metody ochrany hranic, se měly v plné síle projevit důsledky aplikace čtrnáctiměsíční vojenské služby, která byla uzákoněna v roce 1932. Zkrácená vojenská služba měla vést k snížení početních stavů mírové armády. To by samozřejmě způsobilo pokles počtů mužstva v posádkách pod míru, která zaručovala schopnost reagovat při nebezpečí většího rozsahu.³¹⁶

Tvůrci návrhu ze 13. dubna 1934 se pokoušeli problém vyřešit institucí takzvaného pohraničního poplachu. Definován byl jako opatření, mající za účel rychlé uzavření hranic všemi složkami, které byly okamžitě na místě, a zajišťující vojenskému velení potřebný čas pro další opatření. Měla to být okamžitá uzávěra hranic bez použití vojenských prostředků. Přínos pohraničního poplachu měl spočívat hlavně v časové úspoře, neboť platná ustanovení dovozovala aktivovat četnictvo a finanční stráž až po projednání návrhu na vojenskou ostrahu hranic ministerskou radou.³¹⁷

Ostatní zainteresované úřady nejvyšší exekutivy nahlížely na návrh MNO jako na opatření politické, nikoliv vojenské, a právě tento základní aspekt vyvolal klíčovou otázku, kdo by měl být oprávněn nařizovat pohraniční poplach. MNO si toto právo vyhrazovalo pro sebe. Vojenská správa by fakticky získala nárok rozhodovat ve věci, která byla považována za politikum, což nekorespondovalo s apolitickým principem armády. Ministerstvo financí jako řídicí orgán finanční stráže považovalo za vhodné, aby oprávnění nařizovat a řídit pohraniční poplach bylo svěřeno Ministerstvu vnitra. Udílení rozkazů mělo jednoznačně příslušet

³¹⁶ NA, f. MF, k. 1346, č.j. 2.286–39, obsahující návrh, zpracovaný Hlavním štábem pod č.j. 727 taj. hl.št./3. odděl. 33 z 13. 4. 1934 – *G – XI – 6, rozšíření*.

³¹⁷ Tamtéž.

orgánům politické správy. Armádě měla být při pohraničním poplachu vyhrazena úloha pomocného orgánu, jenž měl být k dispozici politické správě.³¹⁸

Nejen faktor pohraničního poplachu, ale vůbec celá otázka zvýšení hodnoty finanční stráže pro ochranu státní hranic byla vnesena na pořad rozhovorů NROS. Jednalo se o tak závažnou věc, že ji nebylo záhodno ponechat běžné korespondenční výměně názorů mezi ministerstvy. NROS se tématu věnovala na své 6. schůzi 19. listopadu 1934. Její členové vytvořili podmínky pro racionální řešení sledované věci usnesením o ustavení užší komise, která měla být složena ze zástupců ministerstev financí, vnitra a národní obrany.³¹⁹ Stejně usnesení vymezilo problémové okruhy, které upřesnilo Ministerstvo financí 28. prosince 1934. Program komise tvořily tyto okruhy:

- 1) Rozšíření součinnosti finanční stráže při ostraze státních hranic a při zavedení instituce pohraničního poplachu.
- 2) Stažení státně nespolehlivých příslušníků finanční stráže ze státních hranic a postupné dosazení mladších a fyzicky zdatných osob do pohraničí.
- 3) Rozšíření povinností finanční stráže o bezpečnostní a zpravodajskou službu, která měla být prováděna za součinnosti s četnictvem.
- 4) Utužení kázně finanční stráže a zavedení občasného zdokonalovacího vojenského výcviku.

V duchu usnesení NROS směly být tyto problémové okruhy vyřešeny zásadně jen cestou interních instrukcí, přičemž bylo vyloučeno, aby se řešily novými zákony nebo novelizacemi již existujících právních norem.³²⁰

Zúčastněná ministerstva mezitím vybírala vhodné zástupce. Personální sestavení komise bylo svěřeno Ministerstvu vnitra. Podle rozhodnutí z 13. února 1935 byl na místo jejího předsedy jmenován odborový přednosta Ministerstva financí dr. František Braun. Ministerstvo financí delegovalo dále ministerské rady dr. Pavla Paula, dr. Jana Dvořáka a odborového radu dr. Karla Koukala. Ministerstvo vnitra jmenovalo ministerské rady dr. Richarda Holla, dr. Josefa Jílka a vrchního odborového radu dr. Karla Kopeckého. Všichni tři

³¹⁸ NA, f. MF, k. 1346, č.j. 2.286–39, obsahující odpověď Ministerstva financí č. 51.531 ze 30. 4. 1934 na návrh, zpracovaný Hlavním štábem pod č.j. 727 taj. hl.št./3. odděl. 33 z 13. 4. 1934 – G – XI – 6, rozšíření.

³¹⁹ NA, f. MF, k. 1346, č.j. 2.286–39, obsahující: záznam usnesení Nejvyšší rady obrany státu z 19. 11. 1934, pořízený generálním sekretářem obrany státu pod č.j. 586 Taj. – gen. sekr. 1934 z 28. 12. 1934 – *Zvýšení vojenské hodnoty finanční stráže a rozšíření její součinnosti s vojenskou správou – usnesení NROS*, s. 1–2, spis Ministerstva financí č. 9.830 z 28. 12. 1934 – *Zvýšení vojenské hodnoty finanční stráže a rozšíření její součinnosti s vojenskou správou a č.j. 5.251 Taj.–hl. št./3. odděl. 1934 z 9. 1. 1935 – Zvýšení vojenské hodnoty finanční stráže a rozšíření její součinnosti s vojenskou správou – usnesení NROS*. Viz též HOLUB, O.: *Opatření k obraně a ochraně čs. státní hranice ve 20. a 30. letech*. HaV, 1986, č. 2, s. 98–104. Viz ještě též: *Stůj! Finanční stráž!* Praha 1987, s. 58–59.

³²⁰ NA, f. MF, k. 1346, č.j. 2.286–39, obsahující sdělení Ministerstva financí č. 9.830 z 28. 1. 1935 pro Generální sekretariát obrany státu, zpracované na základě usnesení NROS z 19. 11. 1934.

se později stali předními činiteli řízení zvláštních státně-bezpečnostních záležitostí. Vojenskou správu zastoupili div.gen. Václav Kopal, podnáčelník Hlavního štábu, pplk.gšt. Jaroslav Doležal, vojenský poradce pro otázky ochrany na Ministerstvu financí, mjr.gšt. Václav Vlček ze 3. oddělení Hlavního štábu a odborový rada dr. Antonín Láznička, z 1. oddělení (legislativního) VI. odboru (politickoprávního) MNO. Předseda komise byl zmocněn přibrat v případě potřeby ještě jiné zástupce zastoupených ministerstev, pokud to vyžadovalo řešení specifických témat. Jako zapisovatel působil finanční komisař Ministerstva financí dr. František Kreysa.³²¹

Je pochopitelné, že největší iniciativu projevovalo MNO. Z jeho podnětu se začala řešit otázka rozšíření součinnosti finanční stráže s armádou při ochraně státního území.³²² Vskutku systémová řešení přinesl ale až rok 1936, během něhož vznikl koncept nové organizace a systému zajištění a ostrahy státních hranic, který byl nazván Stráž obrany státu.

³²¹ Tamtéž.

³²² NA, f. MF, k. 1346, č.j. 2.286–39, obsahující sdělení MNO č.j. 5.251 Taj.–hl.št./3. odděl. 1934 z 9. 1. 1935 – *Zvýšení vojenské hodnoty finanční stráže a rozšíření její součinnosti s vojenskou správou – usnesení NROS*, zpracované na základě usnesení NROS z 19. 11. 1934.

II. – VLIV ZÁNIKU DEMILITARIZOVANÉHO PÁSM V PORÝNÍ NA ČINNOST NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU A VLÁDY V ROCE 1936

Pro bezpečnost Československé republiky znamenal rok 1936 především podstatnou změnu perspektiv, řadu nových podnětů a hlavně přinesl velice naléhavé výzvy. Mírové uspořádání v Evropě utrpělo 7. března 1936 další ze smrtelných ran zničením demilitarizovaného pásma v povodí Rýna.¹ Zvláštní podmínky, které byly v roce 1919 zavedeny v tomto západním regionu Německa, měly strategický význam především pro bezpečnost Francie, Belgie, Nizozemska, Lucemburska a nepřímo také dalších států, mezi nimi i Československa. Porýnská zóna znesnadňovala německé ofenzivní akce v západní Evropě a současně poskytovala podmínky pro eventuální francouzský zásah ve prospěch středoevropských a východoevropských spojenců.

¹ K problematice vojensko-politických souvislostí likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní je dnes k dispozici již podrobná literatura. Jmenovat je nutno zejména následující tituly: KVAČEK, R.: *Německá likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní*. ČSČH, 1963, č. 3, s. 306 – 330. JANIŠOVÁ, M.: *Francouzská zahraniční politika a Československo v období příprav Mnichova*. ČSČH, 1963, č. 5, s. 573 – 593. KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha 1966, s. 208 – 236. Vědecko-popularizační formou přiblížil okolnosti zániku demilitarizovaného pásma v Porýní tentýž autor v práci *Historie jednoho roku*. Praha 1976. Rozbor postupu československé diplomacie a vlády v období, které následovalo po 7. březnu 1936 podává nejnověji DEJMEK, J.: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936 – 1938*. Praha 1998, 397 s., zejména kapitola 1, s. 23 – 71. Základní poznatky k československé vojenské reflexi zániku porýnského demilitarizovaného pásma přinesli ANGER, J., PECH, P.: *Plány použití buržoazní čs. armády v letech 1918 – 1938 (III)*. HaV, 1985, č. 6, s. 60 – 84. Autoři zmíněné studie využili v podstatných momentech prameny vojenského původu, výhradně z proveniencí Hlavního štábu čs. armády, ale řešení obrany Čs. republiky z hlediska klíčových přístupů vlády a její Nejvyšší rady obrany státu, zůstalo i poté nedotčeno. První podrobnější práci, která analyzovala okolnosti likvidace demilitarizovaného porýnského pásma byla studie německého historika M. Braubacha. Viz BRAUBACH, M.: *Der Einmarsch deutscher Truppen in die entmilitarisierte Zone im März 1936. Ein Beitrag zur Vorgeschichte des zweiten Weltkrieges*. Köln – Opladen 1956, 40 s. Ze zahraničních prací lze jmenovat další tituly. BURDICK, CH.: *Die deutschen militärischen Planungen gegenüber Frankreich 1933 – 1938*. Wehrwissenschaftliche Rundschau, 1956, Nummer (Nr.) 6, s. 678 – 685. Velmi podrobná analýza, založená na rozsáhlém využití relevantních britských a francouzských pramenů a rozsáhlého spektra literatury pochází od J. T. Emmersona. Viz EMMERSON, J. T.: *The Rhineland Crisis 7 March 1936. A study in multilateral diplomacy*. London 1977, 383 s. MÜLLER, M.: *Frankreich und die Rheinlandbesetzung 1936. Die Reaktion von Diplomaten, Politikern und Militärs*. In: *Geschichte im Westen*, 1986, Band (Bd.) 1, Nummer (Nr.) 1, s. 15 – 30. PARKER, R. A. C.: *Chamberlain and Appeasement. British Policy and the Coming of the Second World War*. London 1993, s. 58 – 79. WATT, D. C.: *German Plans for the Reoccupation of the Rhineland. A note*. The Journal of Contemporary History, 1966, Volume (Vol.) 1, Number 4, s. 193 – 199. Viz též YOUNG, R. J.: *In Command of France. French Foreign Policy and Military Planning, 1933 – 1940*. Cambridge – Massachusetts – London 1978, s. 99 – 130 a ALEXANDER, M. S.: *The Republic in danger: General Maurice Gamelin and the politics of French defence, 1933 – 1940*. Cambridge 1992, 573 s.

1. DEMILITARIZOVANÉ PÁSMO V PORÝNÍ

VÝZNAMNÁ SLOŽKA KOLEKTIVNÍ BEZPEČNOSTI V EVROPĚ A KLÍČOVÝ FAKTOR KOALIČNÍ OBRANNÉ KONCEPCE ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Ve Francii bylo odzbrojené pásmo v Porýní považováno za jednu z konstant obranyschopnosti. Na pařížské mírové konferenci usilovala francouzská delegace, v jejímž čele stál předseda vlády Georges Clemenceau a maršál Ferdinand Foch, o splnění tří hlavních požadavků. Dva z nich, návrat Alsaska-Lotrinska a odstranění německého vojenského potenciálu, se francouzské delegaci podařilo prosadit. Třetí a nejdůležitější francouzský cíl spočíval v oddělení oblasti na levém břehu Rýna od poraženého Německa a v obsazení některých předmostí na pravém břehu, což mělo do budoucna zásadním způsobem přispět k odvrácení hrozby nového útoku na francouzské území. Francouzská delegace zpočátku doufala, že se jí podaří prosadit i splynutí tohoto území s vlastním státem. Kromě toho byla Paříž ochotna souhlasit se vznikem autonomního nárazníkového státu v oblasti Porýní. Tuto eventualitu byla Francie ochotna akceptovat pod podmínkou práva na plnou vojenskou kontrolu nárazníkového státu a za předpokladu vedení západních hranic Německa východně od toku Rýna. Popsaný francouzský zájem se střetl se stanovisky představitelů Spojených států amerických a Velké Británie. Britský předseda vlády David Lloyd George argumentoval vůči francouzským zájmům na Rýně tím způsobem, že splnění francouzských představ ohledně budoucího uspořádání na Rýně by přineslo jen krátkodobou bezpečnost, nikoliv ale mír v západní Evropě. Britský premiér navíc předpokládal, že i formálně nezávislý stát v oblasti Porýní by se nakonec dostal pod silný francouzský vliv ať již jako satelitní stát či plně anektované území. Po usilovném dvouměsíčním vyjednávání se Francie vzdala svých územních nároků vůči Německu a opustila současně myšlenku na vznik nárazníkového státu v povodí Rýna. Z konferenčních jednání místo toho vzešel zákaz trvalého i termínovaného pobytu německých ozbrojených sil a budování jakýchkoli opevňovacích prostředků na území, které se rozprostíralo západně od čáry, která probíhala ve vzdálenosti 50 km východně od Rýna. Tato opatření tvořila součást Versailleské smlouvy z 28. června 1919 ve znění článků 42 a 43. Cokoli, co by směřovalo vůči obsahu zmíněných článků Versailleské smlouvy, mělo být považováno podle článku 44 této smlouvy za akt nepřátelství, směřující k narušení světového míru.² Zatímco

² EMMERSON, J. T.: *The Rhineland Crisis 7 March 1936. A study in multilateral diplomacy*. London 1977, s. 19 – 20, 251 - 252.

Znění článků 42 a 43, které náležely do části III, oddílu III Versailleské smlouvy z 28. června 1919:

Článek 42: „Německu se zakazuje udržovat nebo stavět jakákoli opevnění jak na levém břehu Rýna, tak i na pravém břehu západně čáry, která probíhá 50 km východně Rýna.“

ustanovení o demilitarizaci Porýní nebyla časově omezena, termínovaný zábor levého břehu Rýna a pravobřežních předmostí náležel mezi ustanovení s dočasným charakterem.³ Wilson a Lloyd George souhlasili s dočasnou francouzskou vojenskou přítomností ve třech zónách na levém břehu a v přiléhajících předmostích na pravém břehu Rýna. První zónu (zóna I – *Köln*) měla francouzská vojska vyklidit za 5, druhou (zóna II – *Koblenz*) za 10 a třetí (zóna III – *Mainz–Wiesbaden*) za 15 let od ukončení dočasné spojenecké správy. Dále bylo ujednáno, že odchod francouzské armády z uvedených tří zón by mohl být odložen až za hranici roku 1935, pokud by vítězné mocnosti nepovažovaly německé záruky nevyprovokované agrese vůči sousedům na západě za dostatečné. Prostor pro revizionistické snahy skýtal s výhledem do dalších let fakt, že Versailleská smlouva nezavazovala žádný stát dohledem nad dodržováním článků 42 a 43 i v době po odchodu francouzských okupačních sil z německého území na Rýně. Nutno také dodat, že Versailleská smlouva nestanovila žádnému státu povinnost pomoci Francii v případě preventivních opatření či skutečného zákroku vůči německému pokusu o remilitarizaci Porýní.

To, že Francie ustoupila ze svých původních požadavků na odloučení pravého břehu Rýna a opustila myšlenku nárazníkového státu, klíčově ovlivnil návrh třístranného garančního paktu mezi Francií, Velkou Británií a USA ze 14. března 1919. Idea návrhu, pocházejícího od Britů (Wilson se s ním také ztotožnil) spočívala v pomoci ze strany Velké Británie a USA, pokud by se Francie stala cílem nevyprovokované německé agrese. Příslušný pakt podepsal Clemenceau, Lloyd George a Wilson 28. června 1919. Spolehlivost zachování demilitarizovaného pásma v Porýní a tím i pojistku francouzské bezpečnosti tento pakt nezaručoval, neboť navzdory francouzskému úsilí nebyly USA a Velká Británie zavázány dohledem nad demilitarizovaným stavem v povodí Rýna. S ohledem na osud tohoto trojstranného paktu se postoj Senátu USA k Versailleské mírové smlouvě projevil jako klíčový, když ji odmítl ratifikovat, což znamenalo i konec nadějí na vznik profrancouzských garancí ze strany Velké Británie, neboť bylo ujednáno, že britské garancie byly podmíněny souhlasem USA. I když byl francouzsko-britský vztah komplikován osudem trojstranného garančního paktu, francouzská diplomacie v následujících šesti letech nadále neúnavně usilovala o účast Velké Británie na zajištění francouzské bezpečnosti.⁴ Náplň francouzsko-britských rozhovorů v příštích

Článek 43: „V právě uvedeném obvodu se zakazuje udržovat a soustřeďovat ozbrojené síly, a to jak trvale, tak i dočasně, a zakazují se jakákoli vojenská cvičení, jakož i udržování stálých staveb.“ (Citace podle sborníku materiálů *Norimberský proces*, I. díl. Praha 1953, s. 355, pozn. č. 32.)

³ Jednotlivé skupiny ustanovení mírových smluv jsou obsaženy např. ve výkladu dr. E. Beneše *Boj o demokracii v politice evropské a světové. Otázka evropského direktoria a revise hranic*, předneseného 24. 2. 1933 v poslanecké sněmovně a senátu, blíže viz: BENEŠ, E.: *Boj o mír a bezpečnost státu*. Praha 1934, s. 716 – 717.

⁴ EMMERSON, J. T.: c. d., s. 20 – 21.

šesti letech vyznačovala francouzská snaha po vytvoření náhradního garančního paktu. Varianta paktu z ledna 1922, dojednaná mezi Lloydem Georgem a francouzským prezidentem Aristidem Briandem v Cannes, považovala Francie za málo zdařilý. K uspokojivému řešení nevedly ani pokusy o řešení problému na bázi obecnějších bezpečnostních koncepcí, jakými byl všeobecný pakt o neútočení z Janova z roku 1922, smlouva o vzájemné pomoci z roku 1923 a hlavně nadějný, progresivní a moderně pojatý Ženevský protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů z roku 1924.⁵ Zejména osud posledně zmíněného protokolu prokázal, nakolik je efektivní britsko-francouzský bezpečnostní svazek i osud mnohem širších projektů v oblasti kolektivní bezpečnosti závislý na vnitropolitickém klimatu a politických prioritách Velké Británie.⁶

Nezdar trojstranného garančního paktu nejen že hluboce poznamenal britsko-francouzské vztahy, ale zásadním způsobem ovlivnil další směr vývoje francouzské zahraniční politiky. Neúspěch trojstranného garančního paktu posílil francouzské úsilí v oblasti mezinárodních vztahů, rozvíjené dvěma směry. První souvisel s vytvářením aliančního systému s evropskými státy, jimž hrozil německý či maďarský revisionismus. Současně se v tomto trendu projevovala snaha po hledání náhrady za Rusko, dřívějšího východoevropského spojence. V takovém kontextu vznikla v září 1920 belgicko-francouzská dohoda. V únoru 1921 byl tento svazek následován spojeneckou smlouvou s Polskem a v lednu 1924 i s Československem, přičemž francouzsko-polský svazek byl na rozdíl od spojeneckého svazku francouzsko-československého doplněn tajnou vojenskou konvencí. Smluvní spojenecký vztah Paříž založila v červnu 1926 i s Rumunskem a v listopadu 1927 s Jugoslávií.

Souběžně s budováním alianční soustavy, která měla do jisté míry nahrazovat chybějící britské garancie, trvala Francie striktně na nejpřísnější aplikaci opatření Versailleské smlouvy, což byla podstata druhého hlavního směru francouzského zahraničně-politického úsilí s ohledem na vlastní bezpečnost. Nejvýrazněji se tento trend projevil po tom, co Berlín pozastavil platbu reparací. Většinovým usnesením prohlásila reparační komise 26. prosince 1922, že Německo neplní stanovené závazky. O šestnáct dní později, 11. ledna 1923, obsadily francouzské a belgické okupační síly oblast Porúří, významné středisko německého průmyslu, což mělo jako zástava za neplacení reparací zajistit obnovení německých závazků. Demonstrace síly měla kontraproduktivní efekt vzhledem k tomu, že se světové veřejné mínění postavilo vůči tomuto silovému řešení byť bylo legalizováno usnesením reparační komise. Mezi

⁵ BŘACH, R.: *Ženevský protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů z roku 1924*. In HaV, 1992, č. 6, s. 31.

⁶ Podrobně viz též: *Ženevský protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů z roku 1924*. In HaV, 1992, č. 6, s. 30 – 47.

Němci vzrostla protifrancouzská nenávisť, nastala pasivní rezistence a prohloubila se touha po odvetě. Francouzská akce v Porúří velmi neblaze ovlivnila britské veřejné mínění, přičemž britská vláda zásadně protestovala vůči postupu, jaký Paříž zvolila. S ohledem na budoucí krizi, která v roce 1936 vznikla následkem zničení demilitarizovaného porýnského pásma, byl vysoce významný dopad následků akce v Porúří na francouzské vnitropolitické prostředí. Žádná z francouzských vlád nebyla vlivem konsekvencí okupace Porúří ochotna podniknout v následujícím období izolovanou vojenskou akci vůči Německu. Důsledky tohoto faktu se fatálně projevíly v rozhodujících chvílích po 7. březnu 1936.⁷

Francie se v polovině 20. let ocitla v komplikované situaci. Jak již bylo řečeno, toto období vyznačovaly francouzské ústupky, které nebyly následovány britskými garancemi. Na londýnské konferenci z roku 1924 francouzská diplomacie vyslovila souhlas s uvolněním Porúří a uznala zásadu jednomyslnosti při rozhodování reparační komise o uvalení sankcí, což znamenalo, že se Francie vzdává samostatných sankcí vůči Německu. Dosud bez záruk bezpečnosti svých hranic mohla Francie za takového stavu účinně ovlivňovat poslední prostředek, jímž byla spojenecká kontrolní komise. Na jejím posudku o stavu německého odzbrojení závisel počátek pětiletých lhůt pro stažení francouzských vojsk z Porýní. Nepříznivý výrok spojenecké kontrolní komise z 21. prosince 1924 vedl k vzniku kolektivní nóty, která oznamovala, že první porýnská zóna, která měla být vyklizena k 10. lednu 1925, zůstane nadále obsazena.⁸ Tento základní fakt se stal podnětem k aktivizování německé diplomacie, jejíž iniciativní postup byl ovšem inspirován britskou diplomacií. Ve snaze vyhnout se aliančním závazkům s Francií vyšla z britské strany rada k iniciativě, která měla spočívat ve vstřícných návrzích Berlína vůči Paříži. Britové vzhledem ke svým prioritám očekávali, že v případě úspěchu německých návrhů, by se Paříží požadovaný britsko-francouzský svazek projevil jako nadbytečný.

Německá diplomacie se britské pobídce chopila především kvůli splnění krátkodobých politických cílů, které spočívaly v prosazení odchodu cizích okupačních sil z první porýnské zóny. V dané atmosféře poloviny 20. let tedy stály dlouhodobé aspekty postupu, který Berlín tehdy sledoval, za aktuálními politickými potřebami. Výchozím bodem širších mezinárodních jednání se stalo tzv. německé bezpečnostní memorandum z 9. února 1925.

⁷ EMMERSON, J. T.: c. d., s. 21 – 22.

⁸ K uvedenému rozhodnutí došlo v době, kdy se vlivem kritického postoje Velké Británie vytrácela naděje na realizaci Ženevského protokolu o pokojném vyřizování mezinárodních sporů. Tím z francouzského hlediska zanikla další příležitost k nahrazení neuskutečněného garančního paktu z roku 1919. (BŘACH, R.: *Německé bezpečnostní memorandum z 9. 2. 1925 a bezprostřední reakce Polska a Československa*. HaV, 1994, č.4, s. 3 – 4.)

Tento dokument, jehož prosazení je úzce spjato s osobou německého ministra zahraničí Gustava Stresemanna, měl především mimořádný politický a morální aspekt. Německo dávalo memorandem najevo, že je ochotno dobrovolně a bez vnějšího mocenského nátlaku akceptovat mírové podmínky v západní Evropě. Ve srovnání s předcházejícím vývojem to byl nový prvek německé zahraniční politiky. Smysl německého memoranda spočíval v potvrzení statu quo na Rýně, přičemž se Berlín výslovně zřekl nároku na Alsasko-Lotrinsko. Potvrzení stávajícího stavu na Rýně mělo v prvé řadě zabránit prodlužování okupace Porýní a odvrátit hrozbu francouzských sankcí a zástav, které by překračovaly rámec mírové smlouvy. V tomto smyslu mělo Stresemannovo úsilí defenzivní charakter. Významně se v souvislosti s tím projevoval fakt, že hrozby vůči statu quo v Porýní souvisely s tehdejšími velice razantním postupem Francie. Z hlediska německých zájmů Stresemannova politika vyznívala efektivně i v tom směru, že se Německo stávalo rovnocenným partnerem při řešení bezpečnosti v západní Evropě se shodnými právy a povinnostmi, jaké by měly ostatní smluvní strany, zúčastněné na bezpečnostním paktu, který by stanovoval systém opatření k zachování bezpečnosti v oblasti Rýna. Tímto způsobem Německo iniciativně a účinně předcházelo nepříznivé variantě dalšího vývoje, v níž by bezpečnostní situace v Porýní byla řešena bez účasti Německa a jednostranně vůči jeho zájmům. Tato jednostrannost by Německo stále udržovala v pozici viníka, potenciálního nositele nebezpečí. Německé bezpečnostní memorandum z 9. února 1925 navrhovalo, aby si zainteresované státy vzájemně garantovaly teritoriální a demilitarizační ustanovení, daná mírovými smlouvami. Tyto výchozí návrhy se staly základem vývoje, který vyústil v Rýnský bezpečnostní pakt, uzavřený na konferenci v Locarnu v říjnu 1925.⁹

Rýnský bezpečnostní pakt ze 16. října 1925 smluvně zajistil nedotknutelnost belgicko-německých a francouzsko-německých státních hranic. V roli garantů tohoto bezpečnostního uspořádání vystupovala Velká Británie a Itálie. Oba garantující státy se zavázaly, že poskytnou pomoc kterékoli ze signatářských zemí, která by se stala obětí nevyprovokované agrese, vedené jiným signatářem paktu. Velká Británie a Itálie současně garantovaly existenci demilitarizovaného statutu Porýní. Na základě vlastního návrhu G. Stresemanna se německá vláda opětovně zavázala dodržovat demilitarizační podmínky, stanovené článkem 42 a 43 mírové smlouvy.¹⁰ Francouzsko-italský pokus o aplikaci ustanovení, které předjímalo, že jakýkoli

⁹ K problematice německého bezpečnostního memoranda a percepce očekávaných důsledků tohoto dokumentu v Čs. republice a Polsku viz podrobně BŘACH, R.: *Německé bezpečnostní memorandum z 9. 2. 1925 a bezprostřední reakce Polska a Československa*. HaV, 1994, č. 4, s. 3 – 4.

¹⁰ Tuto skutečnost vyjadřoval Rýnský bezpečnostní pakt ze 16. října 1925 v čl. 1 slovy: „*Vysoké smluvní strany zaručují společně i každá zvlášť udržovat způsobem, stanoveným v dalších člancích, územní status quo, který je výsledkem stanovené hranice mezi Německem a Belgií a Německem a Francií, také respektovat neporušitelnost těchto hranic, jak byly stanoveny podle mírové smlouvy, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919, a rovněž*

krok vůči narušení článku 42 a 43 by automaticky opravňoval signatářské státy k vojenskému zásahu, byl britskou diplomacií odmítnut. Eventualita vojenského zásahu byla z hlediska britské diplomacie legitimní jen v tom případě, že by přítomnost německých ozbrojených sil v demilitarizovaném Porýní znamenala bezprostřední přípravu k agresí vůči sousedním státům.

Procedurální stránka bezpečnostních pojistek Rýnského paktu odpovídala podmínkám doby, v níž pakt vznikl. Pakt napříště vylučoval jakoukoli okamžitou nebo izolovanou akci proti narušení demilitarizačních podmínek v porýnském pásmu. S ohledem na demilitarizaci v povodí Rýna se v roce 1925 předpokládalo, že Německo by v budoucnu vyslalo do tamního prostoru své vojenské síly jen v souvislosti s přípravou k bezprostředně následujícímu útoku na Francii nebo Belгии. Taková situace byla chápána jako dostatečný podnět pro Velkou Británii a Itálii k vykonání jejich garančních závazků při obraně francouzské či belgické územní integrity. Poznatky o nedodržování demilitarizace v povodí Rýna měly být předloženy Radě Společnosti národů v Ženevě. Rada SN, která by došla k závěru, že narušení demilitarizace nastalo, měla neprodleně uvědomit o svém přesvědčení ostatní signatáře Rýnského paktu. Účastí na locarnském paktu se garantující státy pro tuto eventualitu zavázaly, že neprodleně poskytnou pomoc signatářské zemi, která v Radě SN vznesla stížnost, že demilitarizované porýnské pásmo bylo porušeno.

Vliv dobové atmosféry, v níž Rýnský bezpečnostní pakt vznikl, se projevil, mimo jiné, i v nedůslednosti jeho ustanovení. Vzhledem k událostem roku 1936 bylo velice významné, že pakt nestanovil, jaký druh a rozsah německé vojenské přítomnosti by znamenal vážné bezpečnostní riziko či přímo přípravu k útoku na Francii a Belгии. Odtud plynula také nejistota o tom, kdy a jak má být pomoc garantujících zemí poskytnuta státu, který ohlásil narušení demilitarizace Porýní. Nejasný zůstával také její rozsah a povaha pomoci. Důsledky chybějících, přesně koncipovaných ustanovení umocňovala skutečnost, že v celém období před zničením demilitarizovaného pásma se neuskutečnily porady vojenských štábů Velké Británie a zemí, jimž Londýn poskytoval na základě Rýnského paktu garancie. Tento stav neprospíval bezpečnosti Francie a Belgie, přestože oba tyto státy Londýn o vzájemné vojenské konzultace žádaly. Zdrženlivost britské diplomacie zde tlumila zájem nejvyšších vojenských míst řešit otázku provedení vojenské pomoci. Když britští náčelníci štábů vznesli dotaz, zda mají být plány vojenské pomoci zpracovány, obdrželi ústy Austina Chamberlaina odpověď, že Locarnský pakt byl vytvářen v zájmu míru nikoliv pro přípravu války. Tyto postoje britské diploma-

respektovat ustanovení článků 42 a 43 právě zmíněné smlouvy o demilitarizovaném pásmu.“ (Citace podle sborníku materiálů *Norimberský proces*, I. díl. Praha 1953, s. 355, pozn. č. 32.)

cie byly ovlivněny snahou po volnosti výkladu závazků z Locarna a neochotou ke skutečně vážným vazbám na evropském kontinentě, které se nestaly prioritami britského zahraničně-politického usilování. Pojetí Rýnského bezpečnostního paktu, které vyjádřil A. Chamberlain jako skutečnou dělicí linii mezi léty války a léty míru, působilo na úkor vůle přesně vyjádřit ustanovení paktu ve vskutku účinné a nadčasové podobě.¹¹

Souhrnně řečeno, Francie získala přístupem k Rýnskému bezpečnostnímu paktu britské garancie, o něž předchozích šest let bezvysledně usilovala. Z Berlína zazněl smluvně potvrzený závazek nedotknutelnosti francouzských a belgických hranic, což potvrzovalo německou rezignaci na Alsasko-Lotrinsko. Německo v souvislosti s paktem projevilo bez nátlaku svou vůli dodržovat podmínky mírové smlouvy. Poslední a největší ze tří okupačních zón v Porýní měla francouzská vojska opustit 10. ledna 1935. Haagská konference, konaná v srpnu 1929, se zabývala časnějším odchodem okupačních vojsk z levého břehu Rýna ve spojitosti s novým řešením německých reparačních plateb. V Haagu bylo v souvislosti s rozhovory o plánu Owena Younga rozhodnuto o tom, že třetí porýnská zóna bude vyklizena již k 30. červnu 1930.

Nebylo náhodné, že když v roce 1929 mezinárodní jednání v Haagu ústila v rozhodnutí o dřívějším odchodu okupačních vojsk z Porýní, přistupoval francouzský stát k rozsáhlému opevňování svých severovýchodních hranic. O způsobu obrany tohoto prostoru rozhodla Nejvyšší válečná rada (*Conseil Supérieur de la Guerre*, CSG) v období mezi prosincem 1926 a říjnem 1927, kdy byly posuzovány návrhy, vypracované Komisí pro obranu hranic (*Commission de Défense des Frontières*, CDF). Severovýchodní oblast Francie, zejména lotrinskou průmyslovou základnu, měly chránit podle rozhodnutí CSG dva vyšší obranné celky, tzv. opevněné oblasti (*Région Fortifiée*, RF). První obranný celek tvořila *RF de Metz* a druhý *RF de la Lauter*. Tyto opevněné oblasti byly považovány za jádro a základ francouzského pevnostního systému. Odlišným způsobem řešila CSG obranu severní Francie. Francouzská vojska měla na základě spojeneckého svazku s Belgií vstoupit na belgické území a zde se zapojit do obrany belgicko-německých hranic. Exteritoriální pojetí obrany severní Francie bylo zdůvodněno ochranou početné populace francouzských měst Lille, Douai a Valenciennes před následky války. V pozadí tohoto obranného konceptu zůstávala naděje, že zničující válečné operace bude možné udržet mimo vlastní území severní Francie až na bel-

¹¹ EMMERSON, J. T.: c. d., s. 22 – 26.

gicko-německých hranicích. Tento záměr náležel k nejdůvěrnějším prvkům rozhodování francouzských politických činitelů a strategiů.¹²

Rozhodnutí CSG zabezpečit francouzsko-německé hranice stálým opevněním se opíralo o racionální syntézu vojenských a politických důvodů. Francouzští vojenští odborníci hodlali fortifikacemi chránit ekonomické zdroje na území Lotrinska, krýt mobilizaci, která by si podle vojenských plánovačů vyžádala dva týdny, a eliminovat očekávanou početní převahu německých sil. Stálá opevnění měla současně přispět k řešení vážného problému, který nabýval na aktuálnosti s počátkem 30. let. V letech světové války poklesla ve Francii prudce porodnost, což nepříznivě působilo na početnost budoucích odvodních ročníků. Tento demografický fakt se měl nejvýrazněji projevit v letech 1935 – 1940. Maršál Philippe Pétain, autor koncepce novodobých francouzských fortifikací, upozorňoval, že roční kontingent branců by v uvedeném období poklesl z 240 000 na 120 000 mužů, což znamenalo, že na jaře 1936 by měla francouzská armáda k dispozici o polovinu méně nováčků než na jaře 1934. Obsazení stálých fortifikací si mělo vyžádat na základě zmíněných demografických vlivů mnohem méně sil než klasický obranný systém při zachování, či spíše znásobení, účinků palebné síly.¹³

Na vznik stálých opevnění na francouzsko-německých hranicích přirozeně působily širší politické vlivy. Francouzský pevnostní systém, který vstoupil do obecného povědomí pod souhrnným označením Maginotova linie, lze považovat za specifický produkt doby, kdy se připravovala světová odzbrojovací konference v Ženevě. Idea opevněných hranic nacházela velice pozitivní ohlas ve francouzském veřejném mínění. V pevném a trvale hodnotném zabezpečení hranic se projevovala touha francouzské společnosti navždy odstranit hrozbu německého vpádu, jaký Francie zažila v letech 1870 a 1914. Fortifikace byly pokládány za jediné nové břímě vojenského charakteru, které byla válkou vyčerpaná francouzská společnost ochotna vzít na svá bedra. Za těchto okolností se koncem 20. let a počátkem 30. let francouzské velení smířilo s faktem, že nelze počítat s širší politickou podporou, která byla nezbytná pro získání prostředků na pořízení nové výzbroje, kterou by bylo možné použít také ofenzivním způsobem. V tehdejších podmínkách se proto nerozhodovalo mezi obrannými prostředky statického charakteru na jedné straně a ofenzivními prostředky na straně druhé. V období před otevřeným porušením německých odzbrojovacích závazků, k němuž došlo v polovině 30. let,

¹² ALEXANDER, M. S.: *The Republic in danger: General Maurice Gamelin and the politics of French defence, 1933 – 1940*. Cambridge 1992, s. 179 – 180.

¹³ Týž: c. d., s. 178. K motivům novodobého opevňování francouzských státních hranic viz též WATT, D. C.: *Too Serious a Business*. London 1974, s. 37, 90. Názory maršála Pétaina na řešení obrany francouzských hranic zevrubně v pregnantní podobě analyzuje a objasňuje na bázi vývoje meziválečné francouzské obranné doktríny YOUNG, R. J.: *Preparation for Defeat: French war doctrine in the inter-war period*. Journal of European Studies, 1972, svazek 2, č. 2, s. 155 - 172.

proto nevznikla vedle staticky pojímané obrany hranic jiná, na odlišných zásadách postavená, alternativa. Stálé fortifikace byly považovány francouzskou veřejností za nejspolehlivější obranný prostředek. Takto rozšířený názor se rozhodujícím způsobem projevil v téměř jednomyslné podpoře, jaké se realizace stálých opevnění těšila od politické levice, středu i pravice. K široké shodě francouzské vnitropolitické scény nad opevňováním severovýchodních hranic, které přiléhaly k demilitarizovanému porýnskému pásmu, významně přispěl ekonomický efekt fortifikačních prací. Rozsáhlá pevnostní výstavba a budování navazující rozlehlé infrastruktury bezprostředně vedlo k vzniku tisíců nových pracovních příležitostí, což povzbudilo hospodářské oživení pohraničních departmentů, které se široce rozprostíraly od Montmédy na severu k Mulhouse na severovýchodě. Bezprostřední kladné ekonomické důsledky a dlouhodobé zabezpečení francouzských severovýchodních hranic podměnily shodu francouzské politické levice, která nadšeně vítala rozsáhlé opevňovací práce, s konzervativními politickými směry, v nichž byly zakořeněny obavy z Německa.¹⁴

Hitlerovi nacisté, kteří se počátkem roku 1933 zmocnili vlády nad Německem pomocí své populistické a zhoubné ideologie, se zpočátku nepokoušeli o zjevnou militarizaci porýnského pásma. Noví vládcí Německa dokonce požívali v počátcích své moci výhod, které plynuly z britsko-italských garancí vůči možné preventivní a nevyprovokované akci ze strany Francie. Týkalo se to raného období nacistické moci, kdy Německo opustilo definitivně jednaní ženevské odzbrojovací konference a krátce na to i Společnost národů. Z hlediska nacistů byl mocenský vzestup Německa zatížen politickým významem demilitarizovaného porýnského pásma, které připomínalo porážku Německa v minulé válce a poválečné smluvní uspořádání. Od okamžiku uchopení moci až do 7. března 1936 se Hitler vyjádřil v pozitivním smyslu k locarnským závazkům Německa pouze dvakrát. 30. ledna 1934 neváhal uvést, že Německo uznává nejen duch, ale i literu Locarna. Toto vyjádření doplnil 21. května 1935 prohlášením, že německá vláda bude usilovně zachovávat i ty smluvní závazky, které byly uzavřeny před tím, než se nacisté chopili moci.¹⁵

S ohledem na vztah nacistů k porýnskému pásmu je pochopitelné, že tamní demilitarizovaná část Německa poutala pozornost německých vojenských kruhů již v předchozím období. Mírová smlouva ukládala Německu četná omezení nejen v početním stavu a výzbroji jeho ozbrojených sil, ale zakazovala mu i veškerá mobilizační opatření. Vojenská omezení Výmarské republiky podmínila vznik zvláštní obranné doktríny, takzvané obrany na zdrženou

¹⁴ ALEXANDER, M. S.: *The Republic in danger: General Maurice Gamelin and the politics of French defence, 1933 – 1940*. Cambridge 1992, s. 175 – 181.

¹⁵ EMMERSON, J. T.: c. d., 26 – 30.

(*Hinhaltende Verteidigung*), jejímž tvůrcem se stal generál von Seeckt. Podstata tohoto obranného konceptu spočívala v získání času pro síly hlavního odporu pomocí obranného boje na zdrženou. Vojska, vedoucí ústupový boj, se neměla vázat ve vážnějších střetech s nepřítelem. Počátkem 30. let ovšem tyto teoretické principy postrádaly zejména s ohledem na bezpečnost německých hranic v Porýní konkrétní podobu ve formě oficiálních vojenských plánovacích dokumentů. V roce 1930 sice existoval plán pohotovosti legálních ozbrojených sil Výmarské republiky, ale nebyla do něho zahrnuta žádná opatření vůči Francii.¹⁶

Naplnění teoretických závěrů generála von Seeckta se projevilo ve zřetelné formě v 1. polovině 30. let při tvorbě plánů na obranu západních hranic Německa v povodí Rýna. Berlínské Ministerstvo obrany, v jehož čele stál polní maršál Werner von Blomberg, uplatňovalo své zájmy v demilitarizovaném porýnském pásmu prostřednictvím vlivu na bezpečnostní složky, jejichž přítomnost v Porýní připouštěla poválečná mírová opatření. V oblasti demilitarizovaného pásma bylo rozmístěno 31 500 policistů, přičemž berlínská vláda překračovala tento stav až o 10 až 12 % celkového počtu policistů v Porýní. Toto navýšení, které představovalo dalších 13 000 až 14 000 osob, považoval německý Zahraniční úřad s ohledem na mínění v ostatních zemích za ještě udržitelné. Zmíněných 13 000–14 000, maximálně však 15 000, policistů bylo z klasického policejního sboru vyčleněno v souvislosti se vznikem tzv. *Landespolizei* (Lapo) v dubnu 1933. Organizační forma a koncepce výcviku sil Lapo, které byly od té doby nasazeny v Porýní, přibližovala tento ozbrojený sbor klasickým armádním složkám. Lapo byla v počátcích nacistické vlády nad Německem významným, tehdy ještě pochopitelně zastřeným, prostředkem k vzrůstající militarizaci porýnského pásma.¹⁷

Rané defenzivní plány v Porýní, které v počátcích nacistické moci připravilo Říšské ministerstvo obrany, bezprostředně reagovaly na odchod Německa ze Společnosti národů a na rezignaci na účast v ženevské odzbrojovací konferenci. Obavy z případných následků tehdejšího německého postupu přiměly polního maršála Blomberga 25. října 1933 k vydání přísně tajných rozkazů, které určovaly postup pro případ uskutečnění sankcí mocenským zásahem ze strany Francie. Blombergovy rozkazy ukládaly ozbrojeným silám bránit západní německé hranice v případě jakéhokoliv porušení územní integrity. Narušení německých státních hranic v oblasti Porýní bylo pokládáno v duchu uvedených rozkazů za podnět pro vstup jednotek Reichswehru na území demilitarizovaného pásma. Předpokládalo se, že do obrany by byly

¹⁶ BURDICK, CH.: c. d., s. 678 – 679.

¹⁷ Veškeré orgány *Landespolizei*, které se nacházely vně porýnského pásma byly 1. srpna 1935 bez obtíží začleněny do německé branné moci (EMMERSON, J. T.: c. d., s. 28 – 29. TESSIN, G.: *Formationsgeschichte der Wehrmacht 1933 – 1939. Stäbe und Truppenteile des Heeres und der Luftwaffe*. Boppard am Rhein 1959, s. 251, 255 – 256).

zpočátku zapojeny bezpečnostní a polovojenské složky, a to i bez podstatnějších nadějí na vojenský úspěch. Tyto síly, které nepatřily do svazku pravidelné armády, měly vytvářet svým odporem ve formě boje na zdrženou záštitu pro jednotky Reichswehru, které by byly mezitím uvedeny do stavu pohotovosti. Rozkazy předvíдалy odpor vůči francouzsko-belgickým silám, postupujícím od jihozápadu, s cílem udržet linii, kterou vyznačoval tok řek Roer - Rýn a oblast Černého lesa.¹⁸

Nový podstatný posun v obranném pojetí porýnského pásma, současně též v jeho militarizaci, nastal 3. května 1934, kdy ministr obrany Blomberg rozšířil nařízení z předcházejícího roku o nový rozkaz, který se kriticky vyslovoval k dosavadnímu pojetí obrany na Rýně a modifikoval je. Německo-polský pakt o neútočení z ledna téhož roku sice v očích německých vojenských plánovačů zmenšil strach z obranné války na dvou frontách, ale vůle pro zdokonalování příprav k obraně Porýní nepolevila. Počáteční fázi obrany porýnské oblasti pomocí bezpečnostních sil Blomberg nepovažoval za dostatečně zajištěnou. Nový rozkaz ministra obrany proto požadoval zapojení formací SA do sil, které měly zdržovat postup nepřátelských vojsk. Vzhledem k výsledkům mocenského soupeření na německé vnitropolitické scéně nebyla po červnu 1934 organizace SA explicitně uváděna ve výčtu sil, které mohly být nasazeny k obraně povodí Rýna.¹⁹

Porýní bylo v duchu nového Blombergova rozkazu rozděleno na zóny, které odpovídaly stupni ohrožení a potřebám obrany. Celé porýnské pásmo bylo rozděleno na dva základní celky: západní zónu, obsahující celou levobřežní oblast Rýna a zónu východní na pravém břehu, zasahující až k hranicím demilitarizovaného pásma.

Západní zóna se členila na tři obranné sektory. Jako diferencující faktor zde působil odlišný způsob obrany každého ze tří sektorů. Blombergův úřad počítal s tím, že Porýní bude ohroženo především postupem francouzských vojsk z jižního směru, od severovýchodních francouzských hranic, a proto první sektor mezi řekami Rýn a Moselle byl považován za nejohroženější. Němečtí obránci se zde neměli vázat ve vážnějších pohraničních střetech. Nepřátelský postup měl být současně ztížen pomocí rozsáhlého zatarasení komunikací. Podstatně

¹⁸ WATT, D. C. : *German Plans for the Reoccupation of the Rhineland: A Note*. The Journal of Contemporary History, 1966, Vol. 1, Number 4, s. 196. Týž: *Too Serious a Business*. London 1974, s. 104, 167, pozn. č. 47. D. C. Watt opírá analýzu rozkazů W. von Blomberga o dokument C-140, otištěný v edici *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*, Case XXXIV. Nuremberg 1949. Vedle toho Watt využil pro rozbor raných německých obranných záměrů v oblasti Porýní také relevantní materiály z archivu německého válečného námořnictva. V české historiografii zmiňuje základní ideu rozkazů ministra obrany Blomberga z října 1933 v nejstručnější formě F. NESVADBA, F: *Imperialistické plány fašistického Německa proti samostatnosti Československa (I.)*. HaV, 1982, č. 2, s. Nesvadba pouze s odvoláním na citovanou edici dokumentů, použitých v průběhu norimberského procesu. Srov.: 99, 110 – pozn. č. 7.

¹⁹ Požadavek zapojení sil SA do obrany porýnské oblasti je obsažen v dopisu ministra Blomberga generálovi Fritschovi ze 3. května 1934. Cituje WATT, D. C. : *Too Serious a Business*. London 1974, s. 104.

silnější odpor měl být kladen ve druhém sektoru mezi řekami Moselle a Ahr. Obranné síly, sestávající z *Landespolizei*, *Grenzschutz*, sboru ochrany hranic a polovojenských složek měly účinně využít obranné kapacity pohoří Eifel k podstatně silnějšímu odporu. Obránci přitom ale měli pamatovat na zachování šance k organizovanému ústupu na území třetího sektoru severně od řeky Ahr, kde se již měla nacházet vhodně vybudovaná obranná postavení. Na území třetího sektoru se měly bezpečnostní a polovojenské složky spojit s jednotkami Reichswehru. Odpor všech sil na území třetího sektoru byl naplánován tak, aby byla vyloučena ztráta Porúří.²⁰

Plán obrany východní porýnské zóny vycházel z nutnosti zabránit francouzským silám v překročení Rýna všemi prostředky. Dosažení tohoto cíle měla napomoci rozsáhlá opatření, která byla zahrnuta do předvídané operace, označované v německých plánovacích dokumentech jako *Rheinräumung* nebo také *Freimachung des Rheines*. Při realizaci této operace měly být provedeny nejen destrukce všech rýnských mostů, ale z toku Rýna měla být odstraněna, eventuálně potopena, také veškerá plavidla. Toto opatření se nemělo dotknout jen plavidel francouzských a německých provozovatelů, ale také lodí dalších států včetně neutrálních. Tok Rýna mělo tedy opustit vše, co mohla útočící vojska využít k přepravě na pravý břeh řeky. Zamýšlená operace na Rýně vyžadovala koordinaci nejen jednotlivých složek německých branných sil, ale také sladění plánů na meziministerské bázi.²¹

O tom, že takový postup úzce a nejen teoreticky souvisel s přípravou na vedení války svědčil obsah přípisu štábu německého válečného námořnictva z 29. října 1934 pro Říšské Ministerstvo obrany, v němž bylo konstatováno, že plánovaná obranná opatření na Rýně by v případě francouzského mocenského zákroku nevedla pouze k místnímu střetu, ale přinesla by zcela jistě rozpoutání válečného konfliktu. Tento předpoklad byl obsažen také v korespondenci mezi admirály Gusem a Raedrem z 9. října 1934. I zde byly protiněmecké vojenské sankce považovány za *casus belli*, příčinu války.²²

Po ukončení 2. světové války považoval Mezinárodní vojenský soudní dvůr (dále jen Tribunál) v Norimberku za první plán militarizace porýnského pásma směrnicí Říšského ministerstva obrany, dokončenou s označením *Schulung* 2. května 1935. V duchu výkladu norimberského Tribunálu byla směrnice *Schulung* chápána jako dokument, na jehož základě německá vojska vstoupila 7. března 1936 do Porýní. Taková interpretace smyslu uvedené

²⁰ EMMERSON, J. T.: c. d., s. 26 – 27. WATT, D. C.: *German Plans for the Reoccupation of the Rhineland: A Note*. The Journal of Contemporary History, 1966, Vol. 1, Number 4, s. 196 – 197.

²¹ WATT, D. C.: *German Plans for the Reoccupation of the Rhineland: A Note*. The Journal of Contemporary History, 1966, Vol. 1, Number 4, s. 197.

²² Týž: c. d., s. 197. Týž: *Too Serious a Business*. London 1974, s. 104.

směrnice přetrvala do počátku 50. let, kdy byla zveřejněna sdělení z dopisu generála Becka ministru obrany Blombergovi s datem 3. května 1935. Na základě Beckových sdělení byla objasněna skutečná podstata uvedené směrnice, která spočívala v překvapivém úderu proti Československu v případě válečného napětí mezi Německem, Francií a Československem, resp. ještě Sovětským svazem. Nynější historiografie má k dispozici již ověřené poznatky o tom, že znovunastolení vojenské moci v Porýní se uskutečnilo podle rozkazů generála von Fritsche, které byly vydány 3. března 1936, tedy tři dny před vstupem německých vojenských sil do demilitarizovaného pásma. V podstatné věci se ovšem norimberský Tribunál nemínil, když došel k závěru, že zničení pásma bylo určitý čas záměrně připravováno.²³

K objasnění útočných záměrů, které vyjadřovala směrnice *Schulung*, přispívá také obsah sdělení generála von Reichenaua ze 30. března 1935, určeného náčelníkům štábu vrchních velitelství pozemního vojska, letectva a válečného námořnictva. V úvahu byl brán možný vývin situace, kdy by se Francie a Itálie rozhodla k zákroku vůči Německu, přičemž by došlo k mobilizaci čs. armády a k vyslání sovětských leteckých sil na území Československa. Vážně se počítalo s francouzskou ofenzívou přes Rýn a s italským vojenským vstupem na území Rakouska. Očekávalo se, že Velká Británie a Belgie zaujmou neutrální postoj.²⁴ Podle tohoto dokumentu spočíval strategický cíl útoku v odstranění hrozby, která souvisela s rozmístěním sovětských leteckých sil na území Čs. republiky. Protičeskoslovenské akce měly být podle sdělení generála von Reichenaua zahájeny pouze v případě, že by byl z území Čs. republiky veden útok pozemními silami nebo letectvem. Úspěch operace měl přivodit hlubokou ránu francouzsko–československo–sovětské koalici.²⁵ Dátace Blombergovy směrnice - 2. května

²³ V zahraniční historiografii přibližuje genezi výkladu směrnice *Schulung* EMMERSON, J. T.: c. d., s. 27–28 a WATT, D. C.: *German Plans for the Reoccupation of the Rhineland: A Note*. The Journal of Contemporary History, 1966, Vol. 1, Number 4, s. 194. V české historiografii upozornil na významový posun interpretace studie *Schulung* poprvé Kvaček, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937*. Praha 1966, s. 144. Dopis generála Becka, prokazující protičeskoslovenské zaměření studie *Schulung*, viz FOERSTER, W.: *Generaloberst Ludwig Beck*. München 1953, s. 58 an. Výskyt mylného výkladu studie *Schulung*, formulovaného norimberským soudním dvorem, lze doložit ještě v období první poloviny 50. let ve sborníku materiálů *Norimberský proces*, srov.: *Norimberský proces* I. díl. Praha 1953, s. 355 – dochovaná část *Směrnice říšského ministra obrany z 2. května 1935, zasláná vrchnímu veliteli pozemního vojska generálovi Fritschemu, vrchnímu veliteli válečného námořnictva Raederovi a říšskému ministru letectví Göringovi*. Explicitně je zmiňovaná studie interpretována jako plánovací dokument k akci, která byla uskutečněna 7. března 1936, v poznámce č. 33 na s. 355 citovaného sborníku materiálů.

²⁴ WATT, D. C.: *Too Serious a Business*. London 1974, s. 104–105.

²⁵ Týž: *German Plans for the Reoccupation of the Rhineland: A Note*. The Journal of Contemporary History, 1966, Vol. 1, Number 4, s. 194. V české historiografii tento aspekt směrnice *Schulung* zaznamenal NESVADBA, F.: *Imperialistické plány fašistického Německa proti samostatnosti Československa (I)*. HaV, 1982, č. 2, s. 100. Domácí historiografii ale zůstal nevyjádřen faktor podmíněnosti protičeskoslovenské akce. Protičeskoslovenský zákrok závisel na zahájení pozemního či leteckého zásahu proti Německu z území Čs. republiky (srovnej k tomuto tvrzení:). Britský historik D. C. Watt opřel svůj poznatek o podmíněnosti protičeskoslovenského útoku o analýzu pramenného materiálu z archivu německého válečného námořnictva, uloženého v době vzniku Wattových prací ve Foreign and Commonwealth Office Library (viz WATT, D. C.: *German*

1935, kterou se nařizovala opatření podle konceptu *Schulung*, byla příznačná. V tento den došlo v Praze k podpisu československo – sovětské smlouvy o vzájemné pomoci.²⁶

Nutno podotknout a zvláště zdůraznit, že směrnice *Schulung* byla první osnovou vojenské expanze, která vznikla po uchopení moci nacisty. V souvislosti s protičeskoslovenským zaměřením směrnice *Schulung* je nutno zdůraznit, že vstup německých branných sil do porýnského pásma byl již úzce spojován se vznikem defenzivní záštity vojenských operací proti Čs. republice. Odpor měl být kladen na linii, kterou předvíдалy již dřívější obranné záměry, tedy podél řek Roer – Rýn a v oblasti Černého lesa. V případě kritického bojového tlaku francouzské armády, kterému by síly krytu v oblasti Porýní nemohly odolávat, měly být na západ přesunuty po železnici nebo po moři posily z Východních Prus.²⁷

Jelikož význam Porýní pro obranu Německa v uvedených podmínkách trval, spíše vzrůstal, byla aktualizace metod jeho obrany logickým následkem. Starší souhrn pokynů s názvem *Rozkazy pro ozbrojené síly v případě sankcí* byl nejprve přepracován a nově vyba-ven názvem *Rozkazy pro počáteční vedení války*. Štáby vrchních velitelství složek branných sil se o tom dověděly prostřednictvím dopisu generála Reichenaua z 12. března 1935. Podstatné bylo, že oba dokumenty stále počítaly s protifrancouzským odporem na již zmíněné linii řek Roer – Rýn a podél Černého lesa. Další vývoj vyústil ve vznik *Všeobecného rozkazu pro soustředění a boj* z 10. července 1935. Nedlouho předtím, 26. června 1935, posuzovala smysl defenzivy porýnské oblasti tajná Říšská rada obrany, vrcholný exekutivní orgán nacistického Německa, určený ke koordinaci prací branného charakteru. Zde bylo na meziminister-ské bázi rozhodnuto pokračovat ve zdokonalování vojenských a civilních příprav k obraně Porýní. Jejich účel spočíval ve zpomalení jakékoli francouzské ofenzivy s cílem překonat tok Rýna. Stále se počítalo s obranou toku řek Roer – Rýn a v Černém lese. Obrana porýnské ob- lasti byla připravována, nutno zdůraznit bez ohledu na její demilitarizovaný charakter, se sna- hou o funkční prolnutí vojenské a civilní sféry. Tento poznatek plyne z výčtu sfér opatření, které měly být napříště k dispozici.²⁸

Plans for the Reoccupation of the Rhineland: A Note. The Journal of Contemporary History, 1966, Vol. 1, Number 4, s. 194, poznámka č. 5, odkaz na archivní lokaci dopisu generála von Reichenaua ze 30. března 1935, Týž: *Too Serious a Business.* London 1974, s. 104 – 105, kritické a upřesňující teze v poznámkách na s. 167 – 168 posledně citované Wattovy práce).

²⁶ WATT, D. C. : *Too Serious a Business.* London 1974, s. 105.

²⁷ BURDICK, CH.: *Die deutsche militärische Planungen gegenüber Frankreich 1933 – 1938.* Wehrwissenschaftliche Rundschau, 1956, Nr. 6, s. 67.

²⁸ Rozsah mírové přípravy k obraně Porýní podle rozhodnutí z roku 1935 přibližují v přehledné formě následující okruhy: 1) mobilizační opatření sil *Landespolizei* a ostatních policejních složek; 2) mobilizační opatření v oblasti dopravy a prostředků spojení; 3) přípravy k akci *Freimachung des Rheines*; 4) přípravy k místní obraně (*Ortsschutz*); 5) přípravy k posílení ochrany státních hranic; 6) povolání evidenčních koní a silničních dopravních prostředků; 7) přípravy k zatarasení komunikací (*Sperrmaßnahmen*); 8) přípravy k evakuaci; 9) mobilizační

I když se Německo potýkalo s řadou obtíží při výstavbě armády - polovina 30. let byla považována za nejcitlivější fázi německého zbrojení, nebyly zmíněné plány na obranu Porýní teoretickými úvahami. Zdokonalování německých příprav bylo odezvou vojensko-politické situace, která nastala po 16. březnu 1935. V Německu byla toho dne obnovena branná povinnost. Tímto rozhodnutím nacisté poprvé a naprosto otevřeně zbavili Německo vojenských klauzulí Versailleské smlouvy. Obavy z následků 16. března v Německu vzrostly v době konání konference představitelů signatářských mocností Locarnského paktu ve Strese v dubnu 1935. Výsledek jednání spočíval v komuniké, v němž představitelé Velké Británie a Itálie potvrdili garanční závazky svých zemí z Locarna. Současně z konferenčních jednání vzešla rezoluce, schválená radou Společnosti národů 17. dubna 1935, na jejímž základě vznikla komise, která měla zkoumat jednostranná porušení mezinárodních závazků. V atmosféře, která následovala streskou konferenci, se francouzská vláda rozhodla vyslat demonstrativně svá vojska do severovýchodního a východního francouzského pohraničí. Nutno ovšem přiznat, že názorová jednota států, které se účastnily streské konference nebyla přínosná. Politické cíle jednotlivých zemí již byly ve skutečnosti vzdáleny natolik, že nemohla nastat skutečně vážná názorová shoda zúčastněných států.²⁹

Objasnění základní vývojové linie německých obranných záměrů a skrytých metod militarizace na území porýnského pásma v letech 1933 - 1935 dovoluje učinit důležité dílčí shrnutí z předložených poznatků. Oprávněně lze konstatovat, že obrana porýnského pásma byla po dobu necelých tří let soustavně připravována a často modifikována. Přitom ovšem základní principy nedoznaly po celé uvedené období zásadních změn. Z celkového charakteru příprav, byť trval demilitarizovaný statut pásma, plyne, že francouzský mocenský zákrok byl považován za počátek válečného konfliktu. Útočící vojska by se střetla s organizovaným odporem, který by využíval výhod, které spočívaly na straně obránců. Obrana Porýní nebyla řešena jen po vojenské stránce, ale byla připravována na podkladě spolupráce vojenské a civilní sféry. Pokud by ze strany nacistického vedení německého státu eventuálně vzešlo rozhodnutí k obraně povodí Rýna, existoval zde podklad, ucelený koncept jeho obrany, vycházející z momentálních možností německého státu a jeho branných sil. Dopad této skutečnosti na hodnotu francouzských smluvních závazků vůči střeoevropským spojencům, včetně Československa, je zřejmý. Stále uznávané smluvní spojenecké vztahy v evropském měřítku tak i v tomto ohledu pozbývaly svou reálnou hodnotu.

opatření s ohledem na evidenci osob. 10) přípravy k hospodářské mobilizaci (WATT, D. C.: *German Plans for the Reoccupation of the Rhineland: A Note*. The Journal of Contemporary History, 1966, Vol. 1, Number 4, s. 197 – 198).

²⁹ EMMERSON, J. T.: c. d., s. 29, 41 – 42.

V období, kdy byla zjevná militarizace pásma ještě nemyslitelná, vyznačovalo se povodí Rýna zásadním významem pro obranu německého území. Defenzivní smysl porýnské oblasti trval pochopitelně i po 7. březnu 1936, ale od té doby byl obranný význam pásma modifikován v souvislosti s mocenskou expanzí nacistů ve střední Evropě. Porýnské pásmo bylo od zahájení jeho otevřené militarizace v březnu 1936 důležité nejen z hlediska obrany německého území, ale získalo navíc hodnotu strategické záštity.³⁰

Likvidace demilitarizovaného porýnského pásma se uskutečnila koncem etapy, v níž nacisté svévolně likvidovali omezení, která Německu ukládala mírová smlouva. Tento postup byl z hlediska nacistů nevyhnutelný. Soustavný vývrat poválečných opatření, který nebyl následován rozhodným zákrokem nejdůležitějších demokratických sil tehdejší Evropy, usnadnil nacistům později přechod k expanzi přes hranice vlastního státu.

Němečtí nacisté potřebovali k obnovení vojenské moci nad demilitarizovaným pásmem zjevný a propagandisticky působivě zdůvodnitelný motiv. Poskytl jej rok 1935. Již 3. února 1935 Hitler vzkázal britské a francouzské vládě, že zachování článku 42 a 43 mírové smlouvy nelze považovat za věčné.³¹ Hlavní počátek příprav k vojenskému vstupu do Porýní spočíval ale v období května 1935. Tento měsíc obohatil evropskou síť mezistátních svazků o francouzsko-sovětskou a československo-sovětskou spojeneckou smlouvu. Francouzsko-sovětská smlouva sehrála důležitou roli v politicko-propagandistické přípravě a v následném ospravedlnění vstupu německých branných sil do Porýní. Říšská vláda zastávala stanovisko, že Francie porušila když ne literu Rýnského bezpečnostního paktu, tak jistě duch Locarna. Odpor nacistů, kteří již pamatovali na otevřenou likvidaci pásma, se zároveň soustředil na výklad francouzsko-sovětské smlouvy, podle něhož měl nový spojenecký svazek vnést právní nejistotu do locarnských ujednání. Hitler v novém paktu a jeho německé interpretaci spatřoval příležitost, jak Francii diskreditovat na mezinárodním fóru, a tak si připravit záminku pro vlastní činy.³²

Obnovení vojenské moci v Porýní začala tajná Říšská rada obrany studovat na svém zasedání 26. června 1935. Impuls k dalším úvahám nastal po vyjádření majora Jodla o nutnosti maximálně utajených příprav k obsazení porýnského pásma vojenskými prostředky.³³ Oprávněně lze poznamenat, že toto jednání a další úvahy o budoucnosti demilitarizovaného pásma měly hodnotu závažného dělicího momentu. Jak již bylo objasněno, nejpozději do

³⁰ Roli porýnského pásma od zahájení jeho militarizace v roce 1936 z hlediska německých vojensko-strategických potřeb a zájmů podrobně a v hutné podobě analyzoval BURDICK, CH.: c. d., s. 679 – 685.

³¹ EMMERSON, J. T.: c. d., s. 31.

³² BRAUBACH, M.: *Der Einmarsch deutscher Truppen in die entmilitarisierte Zone im März 1936. Ein Beitrag zur Vorgeschichte des zweiten Weltkrieges.* Köln – Opladen 1956, s. 11 an.

³³ KVAČEK, R.: *Německá likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní.* ČSČH, 1963, č. 3, s. 308.

června 1935 německé vojenské velení úzce spojovalo otevřenou militarizaci Porýní s obranou vůči možnému jednostrannému francouzskému, nebo kombinovanému francouzsko-belgickému, sankčnímu vojenskému zásahu. Od druhé poloviny roku 1935 měla likvidace pásma, přesněji strategické následky tohoto činu, podstatným způsobem oslabit starší i nové spojenecké závazky Francie ve střední a východní Evropě. Rok 1935 ale ještě neměl přinést zánik porýnského pásma. Nejvyšší místa nacistického vedení neomylně postřehla zájem britské vlády o pokojná jednání s Německem v oblasti námořních dohod, letectví a limitů zbrojení. Konkrétním výsledkem tohoto vztahu se stala britsko-německá námořní dohoda ze 16. června 1935. Tento fakt dokumentoval zájem vrcholných britských míst o hluboké změny versailleského systému. Nacistické vedení nehodlalo tento proces narušit předčasným vojenským vstupem do Porýní.³⁴

Existovaly zde také další závažné důvody pro jistý odklad vojenské likvidace porýnského pásma. Nacisté se obávali především možných mezinárodně-politických následků svého činu. Je proto pochopitelné, že jejich velkou pozornost poutal osud koalice, která vzešla z konference ve Strese v dubnu 1935. Takzvaná streská koalice nebyla od počátku vůbec vnitřně jednotná a důrazná. Z hlediska německých zájmů v Porýní - především s ohledem na vhodný okamžik vstupu vojenských sil na jeho území - měl klíčový význam postoj Mussoliniho Itálie. Tato zem působila podle Rýnského bezpečnostního paktu jako garant statu quo v Porýní. Ještě závěrem dubnového jednání streské konference italští představitelé ubezpečili své francouzské a britské partnery o zachování locarnských závazků svého státu.³⁵ Německá diplomacie proto s rostoucím uspokojením sledovala postupný rozklad streské fronty. Itálie se od streské koalice vzdalovala vlivem postoje Velké Británie a Francie k sankcím, které následovaly říjnovou italskou agresi proti Etiopii. Třebaže bylo uplatnění sankcí nedůsledné a rozporuplné, přivodilo rozkol streské koalice a posléze relativně rychlé sblížení Itálie s Německem. Řím dával navíc koncem roku 1935 najevo, že nezakročí v případě protiněmeckých sankcí po jednostranném vypovězení mezinárodních závazků v oblasti Porýní. Náznaky o tom se koncem roku 1935 měnily v jistotu. Několikaměsíční diplomatická příprava usnadnila nacistům počátkem roku 1936 rozhodování o datu likvidace demilitarizovaného stavu v povodí Rýna.³⁶

³⁴ EMMERSON, J. T.: c. d., s. 61, 64 – 67, 70 – 71, 90.

³⁵ Týž: c. d., s. 42.

³⁶ K postojům a úloze Itálie v době politicko-diplomatické přípravy likvidace demilitarizovaného porýnského pásma viz blíže KVAČEK, R.: *Německá likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní*. ČSČH, 1963, č. 3, s. 309 – 311.

Počátkem roku 1936 již ustaly v nejasnějších politických, diplomatických a vojenských kruzích pochybnosti o příštím osudu demilitarizovaného porýnského pásma. Začala se hledat odpověď na otázku, kdy a jak dojde k jednostrannému vypovězení demilitarizovaného statutu Porýní. Někteří nejasnější evropští činitelé předpokládali, že se Německo v blízké budoucnosti neodhodlá k pochodu do Porýní. Byl to názor britského ministra zahraničí Edena, belgického premiéra Zeelanda, sovětského ministra zahraničí Litvinova i téměř celého mezinárodního diplomatického sboru v Berlíně. Odhady se různily. Jedni se obávali 30. ledna 1936, třetího jubilejního dne uchopení moci nacisty. Víc než kde jinde vyvolávalo toto datum obavy v Paříži. Existoval k tomu podklad, třebaže mylný. V lednu 1936 ohlásil francouzský vyslanec v Bernu Clauzel svému pařížskému ústředí, že generální štáb švýcarské armády předpokládá na základě svých poznatků z Německa, že k násilné akci v Porýní může dojít ve výroční den 30. ledna.³⁷ Druzí uklidňovali sebe i své okolí domněnkami, že k zániku porýnského pásma nedojde před olympijskými hrami v Berlíně, jejichž konání bylo ohlášeno na 1. – 16. srpna 1936. Nejvíce se rozšířil odhad, že Hitler nic nepodnikne do podzimu 1936, kdy se očekávalo, že po nástupu nových branců vzroste expanzivní síla německé armády.³⁸

Pocity obav a úzkosti z příštích německých rozhodnutí rostly především v Paříži. Kampaň německého tisku vůči smluvnímu svazku se Sovětským svazem a den za dnem přibývající zprávy o skryté militarizaci Porýní zbavovaly klidu politická i vojenská místa. Francouzské Ministerstvo války bylo přesvědčeno o tom, že k zániku demilitarizovaného pásma dojde ještě do konce roku 1936. Francouzský vojenský attaché v Berlíně generál Renondeau považoval zánik zóny za jistý, a proto Paříž vyzýval k tvorbě plánů na protiopatření. Z Kolína nad Rýnem zaslal 17. ledna 1936 do Paříže svá zjištění konzul Jean Dobler. Disponoval mimo jiné také zdroji zpravodajských poznatků z německých vojenských kruhů. Také Dobler pokládal v duchu svých zjištění konec demilitarizovaného pásma za jistý.³⁹

Varovné poznatky tohoto typu přiměly vrcholná francouzská politická a vojenská místa ke svolání členů kolegia Vrchního vojenského výboru (*Haut Comité Militaire*, HCM)

³⁷ MÜLLER, M.: *Frankreich und die Rheinlandbesetzung 1936. Die Reaktion von Diplomaten, Politikern und Militärs*. In: *Geschichte im Westen*, 1986, Bd. 1, Nr. 1, s. 16.

³⁸ EMMERSON, J. T.: c. d., s. 40 - 41.

³⁹ Zprávy konzula J. Doblера navíc zobrazovaly plasticky nálady v Německu. V souvislosti s osudem demilitarizovaného pásma byly pozoruhodné zejména dojmy, které si Dobler odnesl z jednání s župním vedoucím a současně vrchním prezidentem rýnské provincie Terbovenem a vládním prezidentem z Kolína nad Rýnem Dielsem. Oba němečtí činitelé sice Doblérovi v přátelském tónu, který byl příznačný zejména pro Terbovena, zdůrazňovali nutnost odstranit napětí kolem povodí Rýna. Podle jejich slov bylo ovzduší bez napětí vhodné pro zahraniční kapitálové investice, které byly důležité zejména v průmyslovém Porýní. Navzdory přátelské atmosféře, v níž uvedené rozhovory probíhaly, bylo Doblérovi dáno najevo, že v případě trvajících napětí ve věci existence pásma, bude nutno nastolit otázku jeho budoucnosti. Diels přímo hovořil o potřebě tuto záležitost modifikovat (MÜLLER, M.: *Frankreich und die Rheinlandbesetzung 1936. Die Reaktion von Diplomaten, Politikern und Militärs*. In: *Geschichte im Westen*, 1986, Bd. 1, Nr. 1, s. 18).

Předmětem jednání, které se uskutečnilo 18. ledna 1936 za účasti ministrů války, letectví, námořnictva a nejvyšších představitelů vojenského velení, se stal momentální stav bezpečnosti a obranyschopnosti francouzského státu. Rozhovory se přitom týkaly rizik, která vyplývala ze zániku demilitarizovaného porýnského pásma a z prognóz o vzrůstu německé vojenské síly. V tehdejší situaci bylo příznačné, že jednání HCM nevyhnutelně směřovalo k jedinému zjištění. Ztráta demilitarizovaného pásma podstatně ohrozí nejen obranyschopnost Francie, ale také zhorší bezpečnostní situaci střeoevropských a východoevropských spojenců. Generál Gamelin přirozeně nemohl jinak formulovat jedno ze svých klíčových upozornění, než tak, že opevněné Porýní postaví před francouzskou armádu vážnou překážku, což Německo dramaticky zvýhodní při úderu na státy Malé dohody.⁴⁰ Severovýchodní francouzské hranice sice již byly solidně opevněny, ale generál Gamelin nedůvěřoval schopnostem belgické obrany, o níž se přestávalo věřit, že v budoucnu zastaví německý vpád. Neopevněné severní francouzské pohraničí pak za této tristní perspektivy přirozeně snižovalo význam fortifikací na severovýchodě. V názorech francouzského velení se tehdy projevovala přemíra obav ze síly německého vojenského potenciálu. Francouzský generální štáb nadsazeně odhadoval početní stav teprve tři čtvrtě roku existující Wehrmacht na 520 000, policie na 30 000, formací SS na 40 000 a pracovní služby na 200 000, celkem tedy 790 000 mužů. Skutečné možnosti německé armády byly ale dosud výrazně omezeny především tím, že výcvik prvního povolání ročníku nebyl ještě ukončen. Generální štáb rovněž upozornil na skutečnost, že na podkladě obav z propuknutí britsko-italského konfliktu ve Středomoří, v souvislosti s protiitalskými sankcemi za napadení Etiopie, bylo vázáno v jihozápadní Francii a v Alžírsku celkem 10 divízi (7 na jihozápadě Francie a 3 v Alžírsku), které citelně scházely na hranicích s Německem. Zasedání HCM z 18. ledna 1936 nekončilo jasným usnesením celého kolegia. Ofenzivní zákrok již proti samotnému pokusu Německa o vojenské ovládnutí porýnského pásma nebyl ve skutečnosti brán v úvahu. Pokud se o mocenském zásahu přemýšlelo, pak jen v souvislosti se sporným zapojením spojenců. Zásadní význam měl postoj Velké Británie. Perspektivy tu ovšem byly malé. Francouzské velení uznávalo jisté možnosti britských námořních a leteckých sil, ale schopnosti britských pozemních sil považovalo za nedostatečné, menší než v roce 1914. Jednání HCM z 18. ledna 1936 podstatně nezměnilo postoj nejvyšších francouzských politických a vojenských míst k eventuálnímu ozbrojenému zásahu v Porýní. Bez vlivu tu nezůstal také

⁴⁰ MÜLLER, M.: c. d., s. 18 – 19. YOUNG, R. J.: *In Command of France. French Foreign Policy and Military Planning, 1933 – 1940*. Cambridge – Massachusetts – London 1978, s. 119. Jak M. Müller tak i R. J. Young opírají své poznatky o obsahu jednání *Haut Comité Militaire* z 18. ledna 1936 o autentické zápisy z tohoto zasedání.

fakt, že se uvedené jednání HCM uskutečnilo jen několik dnů před koncem kabinetu Pierra Laval a jmenováním nové vlády Alberta Sarrauta, která působila od 24. ledna 1936.⁴¹

K zásadnímu rozhodnutí pro zákrok chyběly ve vedení francouzského státu předpoklady politického i vojenského charakteru. Již dlouho před podstatným zhoršením atmosféry kolem povodí Rýna Francie rezignovala na samostatný vojenský zásah vůči německému pokusu o zjevnou militarizaci Porýní, třebaže jí to Rýnský bezpečnostní pakt dovoloval. V roce 1932 rozhodla tehdejší vláda Edouarda Herriota o tom, že Francie sama nepodnikne izolovaný mocenský zákrok proti narušení demilitarizovaného stavu Porýní a po eventuálním pokusu o obnovu vojenské síly v pásmu předá iniciativu do rukou Společnosti národů.⁴² V okamžiku zničení demilitarizovaného porýnského pásma 7. března 1936 nemělo velení francouzské armády k dispozici žádné plánovací dokumenty, které by obsahovaly propracovaný sled kroků k potlačení pokusu o instalaci vojenských sil na obou březích Rýna. Příčina tohoto stavu tkvěla v tom, že francouzské velení vyškrtlo demilitarizovanou porýnskou oblast ze sfér operací vlastních sil již v roce 1930, po odchodu okupačních jednotek z Porýní. V té době se již velení francouzské armády soustředilo na přípravu k obraně francouzského území. Jediné opatření, které vykazovalo ofenzivní rysy, bylo již vzpomínané exteritoriální vysunutí obrany severní Francie na belgické území. I toto opatření však mělo v podstatě defenzivní vyznění. Za tohoto stavu věcí je pochopitelné, že plán na okamžitou a místně omezenou antirevizní akci v porýnské zóně, vypracovaný v roce 1931 generálem Vaulgrenantem, pokládal generální štáb francouzské armády pouze za osobní iniciativu.⁴³

Ofenzivní čin, orientovaný na území demilitarizovaného pásma, nesouzněl, ba přímo se střetával, s vůdčí ideou francouzské obrany, která se opírala o mobilizaci všech zdrojů a sil za hradbou stálých opevnění. Generální štáb hodlal prostřednictvím obrany na linii fortifikací vnutit útočnickovi boj podle francouzských podmínek. V duchu představ z poloviny 30. let tak měla být německým útočníkům vzata možnost výběru nejslabšího místa obrany. Německá vojska měla narazit na odpor, který by byl stejně hodnotný na všech místech společných francouzsko-německých hranic. Tento koncept obrany platil v polovině 30. let navzdory četným francouzským spojeneckým závazkům. Smýšlení nejdůležitějších činitelů, kteří spolurozhodovali i v období největšího napětí kolem porýnského pásma, výmluvně dokumentují otevřené výroky ministra války generála Louise Maurina z 15. března 1935. Pouhý den před obnovením branné povinnosti v Německu ministr vyjádřil v parlamentní debatě o znovuzavedení

⁴¹ MÜLLER, M.: c. d., s. 18 – 19.

⁴² EMMERSON, J. T.: c. d., s. 41, 49.

⁴³ Týž: c. d., s. 50.

dvouleté vojenské služby tuto řečnickou otázkou: „*Jak si může někdo myslet, že přemýšlíme o ofenzivě po tom, co jsme vynaložili miliardy⁴⁴ na opevnění svých hranic? Nebyli bychom dost šileni, kdybychom vyšli za tuto bariéru?*“ Maurin zakončil své vystoupení otázkou, zda by se nejednalo o dobrodružství.⁴⁵

Vyhýbavý postoj k ofenzivní akci přes francouzské hranice byl také názorem generála Gamelina. On sám sice ještě uznával strategický význam demilitarizovaného Porýní, ale zásadní podpora ofenzivního postupu na území pásma pro něho nebyla typická. Tento postoj odpovídal mínění vedoucích vojenských kruhů o poklesu hodnoty pásma pro obranu Francie po tom, co na jejích severovýchodních hranicích vyrostla stálá opevnění. Nedostatek vůle pro zachování neozbrojeného Porýní souvisel s alibismem uvedených míst. Nejvyšší vojenské kruhy spoléhaly na to, že politické a vojenské důsledky zničení demilitarizovaného porýnského pásma sejmou z francouzské armády těžké břemeno praktického naplnění závazků vojenské pomoci spojeneckým zemím, které by byly napadeny Německem. O tom, že tento postup znamenal faktickou rezignaci na vojenský význam aliančních vazeb svědčí způsob, jakým vojenští činitelé působili na francouzské politické vedení. V souvislosti s hrozícím po-

⁴⁴ Od konce roku 1927 do poloviny roku 1936 dosáhly výdaje na opevnění francouzských státních hranic výše 5 mld. franků a na výzbroj pro francouzskou armádu 3400 milionů franků (ALEXANDER, M. S.: *The Republic in danger: General Maurice Gamelin and the politics of French defence, 1933 – 1940*. Cambridge 1992, s. 456, pozn. č. 37).

⁴⁵ Je zaznamenání hodným faktem, že západoevropská historiografie plně doceňuje význam citovaných výroků ministra války generála Louise Maurina z 15. března 1935. Nad Maurinovými slovy se zvlášť kriticky a ve vazbě k francouzské koncepci obrany pozastavují ALEXANDER, M. S.: *The Republic in danger: General Maurice Gamelin and the politics of French defence, 1933 – 1940*. Cambridge 1992, s. 181, s. 465, pozn. č. 36. V této poznámce jsou zveřejněny doslovné citace autentických vět ministra Maurina, pronesené během parlamentního jednání 15. března 1935. Neméně kriticky a s postižením ministrových postojů k osudu demilitarizovaného pásma v Porýní se k tématu závažně vyslovil také EMMERSON, J. T.: *The Rhineland Crisis 7 March 1936. A study in multilateral diplomacy*. London 1977, s. 47 – 54, na s. 51 jsou výroky ministra Maurina z části J. T. Emmersonem citovány doslovně, ve francouzském originále, a z části parafrázovány. Zatímco M. S. Alexander opřel citace Maurinových vět o zápisy z parlamentní debaty z 15. března 1935, J. T. Emmerson citoval v první řadě svědectví Paula Renauda, přímého účastníka parlamentního jednání z 15. března 1935, tehdejšího člena vlády Pierra Lavalu, a také Alberta Sarrauta, který stanul 24. ledna 1936 v čele francouzské vlády po pádu Lavalova kabinetu. V české historiografii se nad Maurinovými výroky kriticky pozastavil pouze KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha 1966, s. 128. Viz ještě též: *Historie jednoho roku*. Praha 1976, s. 36 – 37. Bez přímé citace ještě též: *Německá likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní*. ČSČH, 1963, č. 3, s. 318. R. Kvaček na základě analýzy pramenného materiálu Ministerstva zahraničních věcí konstatoval v práci *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha 1966 na s. 128 v poznámce č. 2, že čs. vyslanec v Paříži Štefan Osuský tlumočil 18. března 1935 do Prahy část parlamentního jednání z 15. března. Maurinovy věty, jakkoli by byly pro čs. vládu a vojenské velení jistě alarmující, ovšem nepřipomněl. Není vůbec jisté, zda vrcholná místa čs. exekutivy o citovaných výrocích a postojích ve vedení francouzského Ministerstva války vůbec věděla. Autor této disertační práce vykonal v uplynulém období analýzu dochovaných zásadních plánovacích dokumentů Ministerstva národní obrany a Hlavního štábu čs. armády z let 1935 a 1936, v nichž bylo možné očekávat náznaky nedůvěry ve vojenskou pomoc francouzského spojení. V pramenném materiálu tohoto typu, který zaujímá z hlediska důvěry Hlavního štábu čs. armády ve francouzskou vojenskou pomoc nejzásadnější význam, je snižená nedůvěra ve spojeneckou pomoc Francie vyjadřována až v souvislosti s následky osudového 7. března 1936. Tato nedůvěra byla vyjadřována na základě logicky zdůvodněného vyhodnocení tehdejší celkové strategické situace v Evropě. Analýzu příslušných pramenů, v nichž je nedůvěra v účinnou francouzskou pomoc naznačena, poskytují další pasáže a poznámkový aparát v rámci této kapitoly.

chodem německých vojsk do Porýní vyzýval Gamelin i Maurin Sarrautovu vládu, aby se pokusila odvrátit jednostranné vypovězení odzbrojovacích podmínek v Porýní politicko-diplomatickými prostředky. Podle názoru obou uvedených činitelů by obranyschopnosti Francie prospěl nikoliv ozbrojený zásah v Porýní, ale britsko-francouzský spojenecký pakt, doplněný vojenskou dohodou.

Názory nejdůležitějších vojenských činitelů nijak neulehčily rozhodování francouzské vlády. V úvahu přicházela politická, ekonomická a vojenská protiopatření. Francouzská vláda mohla bez ohledu na Rýnský bezpečnostní pakt vyslat svá vojska na část nebo na celé území demilitarizovaného pásma s oporou v článku 44 Versailleské mírové smlouvy. Mohlo se tak stát v případě, že by porušení článků 42 a 43 bylo považováno francouzskou vládou za akt nepřátelství, směřující k narušení světového míru. Mocenský zákrok mohl následovat rovněž po výroku Společnosti národů, na jehož základě by byla francouzská vláda také oprávněna jednat sama nebo v koalici se signatáři Locarnského paktu pomocí ekonomických či přímo vojenských sankcí. Třetí eventualita vývoje spočívala v opuštění práva na samostatnou akci a v přenesení sporné věci na bázi kolektivního rozhodování mezi signatáři Locarnského paktu.

Většina členů Sarrautova kabinetu odmítla samostatnou a okamžitou akci, následující německý pokus o militarizaci Porýní, jako příliš nebezpečnou. Opět se objevila obava, že by se v případě samostatného postupu z Francie stal před světovou veřejností agresor jako po zákroku v Porýní v roce 1923. Odtud byly dále odvozovány obavy z katastrofálních následků takové akce na klíčový spojenecký vztah s Velkou Británií. Panovalo přesvědčení, že by Francie zůstala v konfliktu s Německem osamocena. Teprve krátce působící vláda A. Sarrauta, která měla dovést Francii do parlamentních voleb v květnu 1936, potvrdila 19. ledna 1936 rozhodnutí Herriotovy vlády z roku 1932, že eventuální mocenský zákrok v odpověď na pokus o militarizaci Porýní přichází v úvahu jen v tom případě, že Společnost národů konstatuje narušení statu quo na Rýně. Především ohledy na Velkou Británii klíčovým způsobem determinovaly postoj Paříže k zániku demilitarizovaného pásma. V období rostoucích hrozeb vyznačovaly francouzské politické myšlenky dva základní principy. První spočíval ve vyloučení jakékoli samostatné a okamžité akce, po jejímž provedení by Francie byla značnou částí světové veřejnosti označena za agresora. Druhá zásada, motivovaná touhou po zachování a prohlubování vztahů s Londýnem, byla odvozena ze snahy po koordinaci francouzské zahraniční politiky a jejích činů s Velkou Británií. Na této bázi se ministr zahraničních věcí Sarrautovy vlády Flandin zavázal 27. ledna 1936 britskému ministrovi zahraničních věcí Edenovi, že Paříž bude usilovat o britsko-francouzské konzultace před zásadním zahraničně-politickým činem.

V těchto mezích sice francouzská ministerská rada rozhodla 8. února 1936 o tom, že porušení demilitarizačních podmínek v Porýní bude znamenat spouštěcí moment sankčních opatření, vyplývajících z mezinárodních závazků. Toto rozhodnutí ale bylo motivované spíše než skutečným odhodláním k protiakci více vnitropolitickými ohledy i snahou odvrátit Berlín od násilné akce. Toto usnesení bylo veřejně oznámeno ministrem Flandinem 12. února 1936. Podmínky pro rozhodování francouzské vlády byly vskutku komplikované. Na jedné straně obavy z izolované akce, na druhé straně vědomí, že žádná francouzská vláda by si nemohla dovolit nedělat nic tváří v tvář jednostranným německým činům v povodí Rýna. Francouzskému veřejnému mínění bylo příliš dlouho zdůrazňováno, že demilitarizované porýnské pásmo bylo podstatné nejen pro bezpečnost Francie, ale že tvořilo zjevnou a životně důležitou podmínku bezpečnosti pro spojence ve střední a východní Evropě. Rovněž faktor květnových parlamentních voleb tehdy ještě vylučoval faktické ústupky Německu, jehož obraz dávného nepřítele stále žil v širokých kruzích francouzské společnosti.⁴⁶

Uvedené rozhodnutí vlády nemělo od počátku oporu v mocenském potenciálu. Ministr zahraničních věcí Flandin sice vyzýval Ministerstvo války k tvorbě plánů na protiopatření vůči očekávaným německým krokům v Porýní, ale odezva byla stále vyhýbavá. Vojenské velezení bylo ochotno pouze zpohotovit Maginotovu linii a přisunout aktivní, mírové pozemní síly do blízkosti hranic. Vše ale s cílem pouze krýt a zabezpečit území Francie. V den vzniku uvedeného vládního rozhodnutí ale ministr Maurin upozorňoval, že i zajišťovací opatření by měla být provedena v minimálním rozsahu, aby byl vyloučen další možný vzrůst napětí mezi Francií a Německem. Krátce na to, 17. února 1936, Maurin dodal, že „...by bylo proti francouzským zájmům využít našeho práva okupovat demilitarizované pásmo.“ Na základě značného tlaku Flandinova ministerstva zahraničních věcí uložila ministerská rada 27. února 1936 generálnímu štábu připravit příslušné plány na rychlou ale současně územně omezenou ofenzivní akci do Porýní. Přes ujišťování generála Gamelina zastihl vstup německých vojsk do Porýní 7. března 1936 Francii pouze s plány na obranu svého vlastního území.

Na aktivity francouzské vlády v únoru i ve vyhroceném období krátce po likvidaci porýnského pásma počátkem března 1936 působily dva určující faktory. Britský pohled na demilitarizované Porýní jako na prostředek k politickým obchodům s Německem a umírněný postoj čelných francouzských vojenských míst k mocenskému zákroku nejvíce přispěl k tomu, že Sarrautova vláda definitivně upustila od rázné odpovědi na eventuální jednostranný německý čin v Porýní. Tento přístup prokazují výsledky zasedání francouzské vlády z 27.

⁴⁶ EMMERSON, J. T.: c. d., s. 44 – 53.

února 1936. Tehdy bylo rozhodnuto, že v případě narušení stávajícího stavu v Porýní Francie nepodnikne izolovanou akci. Vláda byla ochotna jednat pouze ve shodě se signatáři Rýnského bezpečnostního paktu a pod podmínkou, že Společnost národů označí německý postup za čin, odporující mezistátním závazkům. Francouzská vláda si vyhradila právo podniknout přípravná opatření, včetně vojenských, ke kolektivnímu sankčnímu postupu na základě rozhodnutí Společnosti národů a signatářů Rýnského bezpečnostního paktu. Posledně uvedené rozhodnutí vyjadřovalo v první řadě fakt, že se Francie nebude stavět do čela eventuálních ozbrojených sankcí vůči Německu, třebaže k tomu teoreticky měla dosud nejvýhodnější geopolitické předpoklady ze všech zemí Locarnského paktu.⁴⁷

V den vzniku uvedených vládních rozhodnutí francouzský parlament ratifikoval 353 hlasy proti 164 (69 poslanců nebylo přítomno) spojeneckou smlouvu se Sovětským svazem. Naděje nacistů, že tento pakt nebude ve Francii ratifikován, zanikl, přestože se Berlín snažil za pomoci neoficiálních diplomatických zástupců zabránit ratifikaci nového paktu podporou jeho odpůrců na francouzské vnitropolitické scéně. Němečtí nacisté při tom sledovali hlubší cíle, tedy nejen odstranit francouzsko-sovětský pakt. Od jeho případného anulování si slibovali také konec československo-sovětské spojenecké smlouvy a vznik vážných politicko-diplomatických překážek pro předvídanou rumunsko-sovětskou smlouvu.⁴⁸

Ústupem od rázné odpovědi na jednostranné vypovězení odzbrojovacích podmínek v Porýní francouzská vláda uvolnila prostor pro zahraničně-politické úsilí a zájmy Velké Británie. Britské politické cíle tak mohly převládnout v motivaci postojů evropského Západu k německé likvidaci porýnského pásma. Na přelomu let 1935 a 1936 porýnské pásmo nabývalo v britském pojetí stále více na významu jako prostředek k politickým obchodům s Německem. Také Britové nepodceňovali zprávy o tom, že Berlín zamýšlí vysunout svá vojska až k francouzským a belgickým hranicím. V prosinci 1935 zpravil velvyslanec Phipps své ústředí o dojmech ze značně vzrušeného setkání s Hitlerem. V té době již značně rozšířené prognózy o negativní budoucnosti Porýní posílil Phippsův odhad, že „...zóna bude opět obsazena, kdykoli se naskytne vhodné ospravedlnění.“⁴⁹

Tehdejší atmosféra a negativní očekávání přiměla britské Ministerstvo zahraničí ke studiu podmínek, za nichž by bylo možné dospět k dohodě s Německem. Britští činitelé mysleli hlavně na zbrojní limity, zejména v oblasti vojenského letectva. Tento myšlenkový směr

⁴⁷ Týž: s. 53. MÜLLER, M.: c. d., s. 22.

⁴⁸ K těmto aspektům francouzsko-sovětské smlouvy viz blíže KVAČEK, R.: *Německá likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní*. ČSČH, 1963, č. 3, s. 307 – 308, 313.

⁴⁹ PARKER, R. A. C.: *Chamberlain and Appeasement. British Policy and the Coming of the Second World War*. London 1993, s. 58.

získal konkrétní podobu koncem roku 1935, kdy dva starší úředníci Ministerstva zahraničí, Sargent a Wigram, k této otázce vypracovali zvláštní obsáhlé memorandum. Požadovali v něm aktivní přístup, který by zaručil dohodu s Německem. Sargent s Wigramem nepřemýšleli jen v mezích britsko-německých vztahů. Britské zájmy domýšleli v širším evropském kontextu. Naznačovali, že shoda s Berlínem by mohla vést ke splnění německých požadavků pokojnou cestou dokonce ve východní Evropě. Dosažení dohod s Německem oba považovali za způsob, jak uvolnit napětí kolem demilitarizovaného porýnského pásma.

Počátkem roku 1936 vznikl na Ministerstvu zahraničí další dokument, který se mimo jiné týkal budoucnosti porýnského pásma. Závažnost mu dodal jeho autor. Byl jím vedoucí činitel Ministerstva zahraničí, stálý státní podsekretář Sir Robert Vansittart. Zaznamenané názory souzněly s myšlenkami jeho podřízených Sargenta a Wigrama. Vansittart, přesvědčený o budoucím zániku porýnského pásma, zdůrazňoval, že jen nalezení shody s Německem může přímo snížit rizika spjatá s Porýním a posléze vést k pokojnému zániku demilitarizované zóny. Tento fakt spolu s dalšími skutečnostmi dokumentoval trend, v němž Velká Británie, spolutvůrce versailleského systému, byla ochotna k četným a hlubokým modifikacím poválečného uspořádání. Vansittartova analýza byla postoupena prostřednictvím ministra zahraničí Edena britské vládě. Její členové ji posuzovali pod dojmem hrozeb, které byly příznačné pro počátek roku 1936. Britský kabinet zařadil na seznam metod k uspokojení Německa také zánik odzbrojovacích podmínek v Porýní. Popsané postoje zahraničně-politických znalců naznačovaly, že vedoucí britští činitelé přemýšleli pod vlivem obav z německých záměrů a z rostoucí německé síly. Odtud pramenila ochota k vyjednávání a kompromisům.

Třebaže se francouzská vláda rozhodla bezprostředně nereagovat na německou svévolnost v Porýní, přispěly výsledky jejích jednání z konce února 1936 k aktivitě britské vlády směrem k dohodám s Německem. Ministr zahraničí Eden se 3. března 1936 neoficiálně dověděl od svého francouzského protějšku, ministra Flandina, že francouzská vláda počítá s britskou podporou při snaze o zachování demilitarizovaného pásma. Paříž doufala v pevnost britského postoje k závazkům z Locarna i v tom případě, že by Itálie odmítla splnit svou roli garanta stávajícího stavu v povodí Rýna. Eden získal od Flandina také zprávu o tom, že si francouzská vláda vyhradila právo na předběžná opatření k eventuální kolektivní protiakti. I když rozhodnutí Sarrautovy vlády postrádala rozhodnou podporu vedoucích francouzských vojenských činitelů, způsobila značné rozrušení britských vládních míst. Ministři kabinetu Stanleyho Baldwina jednali o aktuální situaci 5. března 1936. Někteří z nich poukazovali na fakt, že italský ústupek z locarnských závazků sejme i z Velké Británie břímě garanta bezpečnosti v Porýní. Premiér Baldwin a ministr financí Chamberlain upozornili na fakt, že jak

Francie, tak Británie nemohou podniknout efektivní vojenskou protiakci. Jednání ústilo v závěr, že se Británie vyhne závazkům z Locarna jedině vhodnou diplomatickou akcí. Řešení navrhnul ministr Eden, když podporován premiérem Baldwinem nastolil projekt leteckého paktu s Německem. Za přijetí tohoto paktu – vyjadřoval britskou snahu po omezení vojenských leteckých sil – byla britská vláda ochotna dovolit Berlínu umístit své vojenské síly v Porýní. Pouhý den před vstupem německých vojsk do Porýní, 6. března 1936, navrhnul ministr Eden německému velvyslanci Leopoldu von Hoeschovi jednání o leteckém paktu. Že se iniciativa britské vlády objektivně míjela účinkem je zřejmé. Velvyslanec von Hoesch Edenovi oznámil, že příští ráno doručí důležité sdělení. K dalekosáhlým jednáním odhodlaní Britové se sice v sobotu 7. března 1936 skutečně setkali s jistou Hitlerovou ochotou zabývat se leteckým paktem, ale první část Hoenschova sdělení nebyla pozitivní. Velvyslanec Edenovi přinesl zprávu o tom, že Wehrmacht právě zaujímá pozice na obou březích Rýna.⁵⁰

Britský postoj k otázce zachování demilitarizovaného porýnského pásma byl určen v první řadě zahraničně-politickými prioritami, neméně závažnými vojensko-strategickými podmínkami a specifickými vnitropolitickými vlivy. V britském postupu se sice zrcadlily ještě účinky ideologické, ale syntéza zahraničně-politických, strategických a vnitropolitických faktorů zásadním způsobem poznamenala otázku porýnského pásma jako dilematu evropské strategie. Smysl britského úsilí v době zániku demilitarizovaného pásma neurčovala vůle k efektivní restauraci bezpečnostních podmínek v Porýní, ale vyznačovala jej snaha o politický zisk z domnělých výhod, které, v duchu britského hodnocení, vyplývaly ze situace po 7. březnu 1936. Britská vládní reprezentace si dobře uvědomovala důsledky, které navodil 7. březen 1936 pro bezpečnost sousedů Německa na západě i na východě.⁵¹ Vzhledem ke svému cíli – uklidnění Německa pomocí úprav versailleského poválečného uspořádání považovala rozhodující britská místa za nejdůležitější odradit francouzskou vládu od prosazení sankčního protiněmeckého zákroku. Britská vláda zde měla značně usnadněnou situaci vlastním rozhodnutím francouzské vlády koordinovat svůj postup s Velkou Británií. Britská diplomacie se přitom pohybovala v různě konturovaných mezích, které byly na jedné straně ohraničeny myšlenkami o širší úpravě vztahů s Německem, včetně nového smluvního uspořádání na Rýně, a na druhé straně snahou o vnějškově čestné zachování britských závazků z Rýnského bezpečnostního paktu. Locarno však 7. březen zničil. V nastalém bezpečnostním vakuu nebyla Velká Británie ochotna tolerovat pouze přímé ohrožení francouzské a belgické územní integrity. Likvidace demilitarizované porýnské zóny Londýn navenek nepovažoval za přímé ohrožení

⁵⁰ Týž: c. d., s. 58 - 63.

⁵¹ Týž: c. d., s. 62.

francouzské a belgické bezpečnosti. Významnou roli tu sehrála vnitropolitická reflexe 7. března 1936, zejména britské veřejné mínění. Široké vrstvy Britů se sice vyslovovaly proti metodě, jakou Berlín ukončil demilitarizaci Porýní, ale na druhé straně s pochopením přijímaly německá rozhodnutí o obnově mocenské svrchovanosti nad celým územím Německa. V britském veřejném mínění se současně projevoval značně negativní postoj vůči Francii, která byla – v duchu tehdy rozšířeného mínění – ochotna zavléci kvůli Porýní Velkou Británii do ozbrojeného střetu s Německem. Britská vláda a diplomacie tedy přistupovala k vývoji po 7. březnu 1936 se širokou oporou ve veřejném mínění.

Postup britské vlády a diplomacie v době zániku demilitarizovaného Porýní významně podmiňoval také stav a rozmístění britských vojenských sil. V březnu 1936 byla značná část námořních a leteckých prostředků dislokována ve Středomoří a na území Egypta v souvislosti s napětím, které nastalo v důsledku podzimního italského útoku na Etiopii.

Vzhledem k eventuálním vojenským operacím v západní Evropě bylo významné, že britské válečné námořnictvo, i kdyby bylo mobilizováno, nemohlo vytvořit optimální ochranu pro přesun pozemních sil z britských ostrovů na území Francie, ani účinně zajistit vlastní přístavy a sítě britské obchodní cesty. Tři nové německé, tzv. kapesní bitevní lodi a 17 ponorek považovala britská admirálie v polovině března 1936 za vážnou hrozbu. Zvýšení obranyschopnosti mohl prospět pouze návrat téměř všech námořních sil ze Středomoří, z nichž nejúčinnější bojovou sílu představovaly křižníky Hood a Renown.

Jestliže protivzdušná obrana a prostředky Královského letectva nebyly schopny účinně hájit celý vzdušný prostor nad britskými ostrovy (v roce 1936 byl optimálně zabezpečen pouze Londýn), pak byla logicky zproblematizována také myšlenka o protiněmeckém vojenském vystoupení na straně Francie. Strach z bombardovací odvety tehdy již obávané Luftwaffe byl typický pro premiéra Baldwina.

Britské pozemní síly se potýkaly s celou řadou vážných problémů, zejména materiálního charakteru, jejichž odstranění si vyžadovalo dostatek času. Tato skutečnost se týkala také válečného námořnictva a letectva. Britská armáda mohla s řadou těžkostí připravit a na evropský kontinent vyslat pouze dvě divize. Jejich bojová hodnota byla ovšem problematická. Chyběly moderní přepravní prostředky, expediční síly by postrádaly tanky, prostředky protivzdušné obrany, protitankové zbraně a minomety. Britská pozemní vojska mohla dostat pouze zásobu dělostřelecké munice na maximálně čtyři měsíce bojové činnosti. Doplnění chybějících tankových jednotek a protiletadlových zbraní bylo možné jen odvoláním části vojsk z Egypta a Malty. I tak by expediční síly nepřesáhly velikost zmiňovaných dvou divizí.

Podstatný byl závěr náčelníků štábů jednotlivých složek ozbrojených sil, kteří 12. března 1936 konstatovali na základě možností vlastního vojenského potenciálu, že Velká Británie je vážně ohrožena případnou německou leteckou odvetou a zcela nekryta vůči námořnímu úderu. Baldwinův kabinet měl 18. března 1936 k dispozici vyjádření náčelníků štábů o tom, že britské ozbrojené síly jsou vzhledem k závazkům z Locarna naprosto nepřipravené. Vstup do války kvůli Porýní by znamenal pro Británii katastrofu.⁵²

Zvláštnost hledisek a postojů politických a vojenských míst po zániku porýnského pásma byla dána globálním měřítkem pro posuzování rizik, která stála před britskou vládou. V politických a vojenských kruzích byla rozšířena obava, že ozbrojený evropský střet kvůli Porýní by mohl posléze zažehnout válečný konflikt s Itálií a také vyvolat agresivní vystoupení Japonska vůči britským zájmům v Asii. Baldwinova vláda tak byla konfrontována s rizikem ozbrojeného zápasu na dvou či dokonce na třech frontách. V daných souvislostech bylo jisté významné, že *Committee on Defence Requirements* (Komise pro potřeby obrany) téměř po celý rok 1935 naléhavě vyzývala kabinet, aby vhodnou zahraniční politikou odstraňoval riziko souběhu nepřátelství s Německem, Japonskem a státy v oblastech komunikačních spojnic mezi nimi. Ze souvislosti plyne, že byla míněna především Itálie.⁵³

Všechny prognózy a domněnky o budoucnosti demilitarizovaného pásma v Porýní ukončila sobota 7. března 1936. Zrána toho dne začaly ozbrojené síly nacistického Německa definitivně obnovovat úplnou mocenskou svrchovanost po obou březích Rýna. Pro tuto vojenskou operaci, nesoucí kryptoným *Winterübung*⁵⁴, bylo vyčleněno 19 praporů pěchoty a 13 dělostřeleckých oddílů. Generální štáb pozemního vojska pro *Winterübung* uvolnil celkem 22 000 mužů. Tyto síly poskytl V., VI. a X. armádní sbor. Celé akce se zúčastnila také *Luftwaffe*, která pro podporu pozemních sil, operujících v Porýní, vyčlenila 54 stíhacích strojů. Podle rozkazu říšského ministra války generála von Blomberga z 2. března 1936 měla být do vzdušného prostoru nad porýnským pásmem vyslána jedna stíhací eskadra *Luftwaffe*. Její stroje měly přistát nedaleko Kolína nad Rýnem a v prostoru Koblenze. První letka zmíněné stíhací eskadry měla přistát v Porýní přesně v poledne 7. března 1936. Stroje druhé letky měly dosednout přesně o 24 hodin později. Týž rozkaz ukládal *Luftwaffe*, aby svými jednotkami protiletadlového dělostřelectva zabezpečila nejdůležitější přechody přes Rýn. Pro složení sil,

⁵² Citované klíčové poznatky opírá J. T. EMMERSON v citovaném díle na s. 136 o kritický rozbor materiálů britské vlády ze 16. a 18. 3. 1936, dále o materiály Ministerstva letectví, o závěry 166. zasedání náčelníků štábů (*Chiefs of Staff, COS*) z 12. 3. 1936 a také o obsah 1. zasedání zvláštního podvýboru britské vlády ze 13. 3. 1936, který byl po 7. 3. 1936 pověřen vyjednáváním o modifikaci mezistátních a bezpečnostních vztahů v Porýní.

⁵³ Týž: c. d., s. 138 – 139.

⁵⁴ WATT, D. C.: *German Plans for the Reoccupation of the Rhineland: A Note*. The Journal of Contemporary History, 1966, Vol. 1, Number 4, s. 194 – 195.

vyslaných 7. března 1936 do Porýní, bylo příznačné, že jejich celek postrádal výzbroj ofenzivního typu, tedy obrněná vozidla a bombardovací letectvo. Jednalo se zde o zjevný politický kalkul, který měl dát západním sousedům Hitlerovy říše najevo, že Německo nemá v úmyslu narušit jejich bezpečnost.⁵⁵ Z rozkazu velitele pozemního vojska generála von Fritsche byl již v 15 hodin 7. března 1936 francouzskému vojenskému attaché sdělen přesný počet útvarů pěchoty a dělostřelectva, které vstoupily na území porýnského pásma.⁵⁶ Německá vojenská přítomnost na území porýnského pásma okamžitě vzrostla delší dobu připravovanou metodou: porýnské síly Lapo byly v síle dvaceti jednoho pěšího praporu, což reprezentovalo 36 500 mužů, začleněny do německé branné moci. Dalších pět set mužů převzala Luftwaffe.⁵⁷

Většina vojenských jednotek se zpočátku zdržovala na východním břehu Rýna. Jen sedm praporů pěchoty vytvořilo na západním břehu několikakilometrová předmostí. Do prostoru mezi Rýnem a německou státní hranicí byly vyslány jen necelé tři tisíce mužů. Zesílený II. prapor pěšího pluku 39 vstoupil do Cách nedaleko belgicko – nizozemsko – německého trojmezí, zesílený I. prapor pěšího pluku 38 obsadil Trevír v blízkosti Lucemburska a rovněž zesílený II. prapor téhož pluku postoupil až k Saarbrückenu, tedy až na samotné pomezí Německa a Francie.⁵⁸

Dva vysocí představitelé německé branné moci, generálové Jodl a Keitel, sice před norimberským Tribunálem potvrdili, že k západním hranicím Německa byly 7. března 1936 vyslány pouhé tři prapory pěchoty (oba se shodli na vojensky nízkém významu těchto jednotek), ale nezmínili přitom, že celá operace *Winterübung* měla mnohem větší, dlužno podotknout závažnou a neopomenutelnou, dimenzi.⁵⁹ Ještě mnoho let po skončení 2. světové války se soudilo, že jednotky Wehrmachtu, které se od rána 7. března 1936 rozvíjely po obou březích Rýna, přicházely na toto území s rozkazem opustit jej, a to bez odporu, v případě, že by se především Francie rozhodla odpovědět na německý postup zbraněmi. Nejen zahraniční, ale také československá a česká historiografie, považovala tento poznatek za neměnný. Zatímco západní historiografie definitivně opustila tuto interpretaci především zásluhou historiků D. C.

⁵⁵ BRAUBACH, M.: c. d., s. 18 – 19. EMMERSON, J. T.: c. d., s. 97. WATT, D. C.: *German Plans for the Reoccupation of the Rhineland: A Note*. The Journal of Contemporary History, 1966, Vol. 1, Number 4, s. 97.

⁵⁶ Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918 – 1945 (dále jen ADAP), Serie C, Band V. Göttingen 1977, Nr. 23. M. Müller soudí ve své studii *Frankreich und die Rheinlandbesetzung 1936. Die Reaktion von Diplomaten, Politikern und Militärs*. In: Geschichte im Westen, 1986, Bd. 1, Nr. 1, na s. 25 s odvoláním na prameny francouzského původu, že zpráva předaná francouzskému vojenskému attaché měla přispět k uklidnění francouzské vlády.

⁵⁷ EMMERSON, J. T.: c. d., s. 97.

⁵⁸ WATT, D. C.: *German Plans for the Reoccupation of the Rhineland: A Note*. The Journal of Contemporary History, 1966, Vol. 1, Number 4, s. 197.

⁵⁹ Jodlova a Keitelova vyjádření před norimberským Tribunálem cituje např. FIDLER, R.: *Hitler's „aufregendste“ Stunden. Vor 25 Jahren: Einmarsch in die entmilitarisierte Zone*. Politische Studien, Monatsschrift für Zeitgeschichte und Politik, 1961, Nummer 12, s. 168 – 174. Viz též BRAUBACH, M.: c. d., s. 19, poznámka č. 42.

Watta a J. T. Emmersona v druhé polovině 70. let, česká historiografie fixuje tento výklad dodnes.⁶⁰

Doklad o tom, že ústup byl jen částí předpokládané činnosti německých vojsk v Porýní, tvoří podrobné rozkazy vrchního velitele pozemního vojska generála von Fritsche ze 3. března 1936, určené pro jednotky, zařazené do operace *Winterübung*. Je nepopiratelné, že dílčí odstavec Fritschova rozkazu ukládal všem určeným jednotkám, aby po příchodu do svých nových posádek v Porýní setrvaly po dobu jedné hodiny na takovém stupni pohotovosti, aby byly schopny na vyšší rozkaz ustupovat.⁶¹ Nepopiratelné je také to, že zmíněné tři čelní pěší prapory postupovaly 7. března 1936 vstříc západní německé hranici s rozkazem zahájit ústup v případě, že by během jejich postupu zahájily francouzské síly protiakci.⁶² Obsah rozkazů, vzniklých v souvislosti s uskutečněním operace *Winterübung*, tím ale nebyl vyčerpán. Neopomenutelný, a v české historiografii neznámý, je prokazatelný fakt, že v případě francouzsko-belgického bojového tlaku neměla německá vojska na základě rozkazů generála von Fritsche vyklidit porýnské pásmo zcela, ale jen ustoupit na již dříve předvídanou obrannou linii řek Roer – Rýn a k Černému lesu. Zde měl být postup intervenujících vojsk zadržován tak dlouho, jak by to bylo možné. Zmíněné rozkazy ze 3. března 1936 souzněly se snahou říšského ministra války generála von Blomberga, aby defenzivní protipatření vůči francouzsko-belgickému zásahu byla v případě vyhrocené situace uskutečněna v souladu s takzvaným *Všeobecným rozkazem pro soustředění a boj* z 10. července 1935. Smysl uvedeného rozkazu směřoval k tomu, aby postupující francouzská a belgická vojska byla obranou na linii Roer – Rýn – Černý les donucena k tomu, „...aby se vzdala svých válečných cílů.“⁶³ Defenzivní cíle na západě Německa doplňoval také rozkaz říšského ministra války generála von Blomberga z 25. října 1935. Rozkaz požadoval houževnatý odpor, který měl být veden bez ohledu na malé naděje na vojenský úspěch. Všechny dosažitelné síly, včetně policejních, měly být mobilizovány. Za obrannou bázi byla i nadále považována linie řek Roer – Rýn a oblast Černého

⁶⁰ V české historiografii je zmíněná interpretace patrná zejména v následujících textech. KVAČEK, R.: *Německá likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní*. ČSČH, 1963, č. 3, s. 313 – 314, 317 – 318. Týž: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha 1966, s. 213, 217. JANIŠOVÁ, M.: *Francouzská zahraniční politika a Československo v období příprav Mnichova*. ČSČH, 1963, č. 5, s. 582. Nutno poznamenat, že uvedené texty vznikly před tím, než v roce 1966 D. C. Watt poprvé publikoval výsledky svého výzkumu, které pozměnily dřívější poznatky. Interpretace, uznávaná v zahraničí do roku 1966, se opět objevila v práci R. Kvačka *Historie jednoho roku*. Praha 1976, s. 56, 60. Jistou drobnou odchylku od dřívějších zahraničních i domácích interpretací lze zaznamenat až v práci F. Nesvadby *Proč nezahřměla děla*. Praha 1986 na s. 72, kde Nesvadba konstatuje, že autorem blíže nespecifikovaná směrnice pro operaci *Winterübung* předpokládala „...určitá protipatření...“ Francie. Podrobněji se však Nesvadbův text o věci nevyjadřuje.

⁶¹ WATT, D. C.: *German Plans for the Reoccupation of the Rhineland: A Note*. The Journal of Contemporary History, 1966, Vol. 1, Number 4, s. 195.

⁶² EMMERSON, J. T.: c. d., s. 98.

⁶³ Týž: c. d., s. 99.

lesa. Na podzim 1935 byl připraven také návrh plánu obrany západních hranic Německa, ne-
soucí kryptoným *Rot*.⁶⁴

Zvláštní případ obranných opatření vůči sankčnímu zákroku západních států předpo-
kládal nasazení sil a prostředků čtyř armádních sborů, tedy třinácti divizí. Síly, bránící se
v Porýní, mohlo podpořit po mobilizaci šedesát jedna praporů pěchoty, podporovaných obr-
něnými jednotkami a dělostřelectvem.⁶⁵ Protiopatření vůči možnému zásahu signatářů Lo-
carského paktu měla komplexní charakter a netýkala se jen německého pozemního vojska,
ale také válečného námořnictva a letectva. Velitel válečného námořnictva Raeder nařídil 6.
března 1936 na základě rozkazu říšského ministra války generála von Blomberga, aby složky
válečného námořnictva byly připraveny k uvedení do stavu pohotovosti.⁶⁶ Defenzivní přípra-
vy nacistického Německa, které souvisely s možnými důsledky operace *Winterübung*, nemě-
ly mít s ohledem na zahraničí zjevnou podobu. Předpokládalo se, že demonstrace silou, jakko-
li by souvisela s obranou Německa, mohla zkomplikovat zdůrazňovaný mírový charakter ob-
novení mocenské svrchovanosti nad Porýním.⁶⁷

Uvedené poznatky jsou dokladem toho, že v hodinách a dnech, kdy probíhala operace
Winterübung, existovaly vysoce závažné předpoklady k tomu, že se německé branné síly
postaví na odpor eventuálnímu francouzsko-belgickému, či ještě širšímu, ozbrojenému zása-
hu, jehož smysl by spočíval v obnovení úplného demilitarizovaného statutu v celém povodí
Rýna. Tato fakta nelze bagatelizovat či přehlížet. Krajní možnost obrany přitom závisela na
rozhodnutí nejvyššího vedení nacistické Velkoněmecké říše, přesněji na vůli samotného říš-
ského kancléře Hitlera. V souvislosti s tím jsou známé Hitlerovy výroky, pronesené před P.
Schmidtem, H. Frankem a K. Schuschniggem, v nichž se říšský kancléř vracel k okolnostem
osudového 7. března 1936 jako ke klíčové, nejzávažnější, zkoušce své říše, v níž šlo o samu
budoucnost jejího diktátorského režimu.⁶⁸ Slova říšského kancléře Hitlera nejednou vyjadřo-
vala, že by německá vojska musela ustoupit potupně a v hanbě s francouzskými silami za zá-
dy. V širší povědomí ovšem nevstoupil Hitlerův výrok, pronesený 12. února 1938
v Berchtesgadenu. Říšský kancléř tehdy v souvislosti s připomínkou 7. března 1936 uvedl

⁶⁴ BURDICK, CH.: c. d., s. 678 – 679.

⁶⁵ EMMERSON, J. T.: c. d., s. 99.

⁶⁶ Ve spojitosti s přípravami k obraně Německa byla z Kielu do Wilhelmshavenu převelena část prostředku ně-
meckého ponorkového loďstva. K nasazení měla být připravována v Evropě velmi obávaná bitevní loď *Deut-
schland*. Blíže viz BRAUBACH, M.: c. d., s. 19.

⁶⁷ Tohoto aspektu defenzivních příprav nacistického Německa si poprvé povšiml M. Braubach v citované práci
na s. 19.

⁶⁸ Výroky A. Hitlera, zprostředkované současníky říšského kancléře, cituje v české historiografii KVAČEK, R.:
Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937. Praha 1966, s. 216 – 217.

před rakouským kancléřem Schuschniggem, že „*Kdyby se Francie tehdy byla vydala na pochod, byli bychom ustoupili, možná o 60 kilometrů, i tehdy bychom je zastavili.*“⁶⁹

Postup německých vojsk přes Rýn kladl hlavně před Francii otázku, jejíž zřetelné zodpovězení Evropa pozorně očekávala. Francouzská Třetí republika se 7. březnem 1936 ocitla v nejhroší situaci za uplynulá 30. léta. V první řadě je třeba zdůraznit, že 7. březen 1936 zastihl Francii ve složité situaci, kterou s sebou nesly vedle mezinárodních negativ hlavně vnitropolitické, vojenské a ekonomické potíže. Francouzský stát se zmítal politickými skandály, ostrým zápasem ideologických extrémů a ocital se v blízkosti finanční krize. Nelze opomenout skutečnost, že francouzská odpověď na německý zákrok v Porýní již byla vázána rozhodnutím vlády A. Sarrauta z 27. února 1936. Francouzská vláda tehdy vyloučila samostatnou silovou odpověď. Od směru přijatých rozhodnutí se krátce po německém vpádu do Porýní odchýlila část francouzské vlády. S odpovědí zbraněmi na bezprecedentní postup nacistů se na krátkou dobu ztotožnil předseda vlády A. Sarraut a ministři J. Paul-Boncour, P. Flandin, H. Guernut a Y. Delbos. Tito političtí představitelé prokázali, byť na krátkou dobu, více odhodlání, rozhodnosti a smyslu pro zájmy kolektivní bezpečnosti, než francouzští vojenští činitelé.⁷⁰

Ministři války, námořnictva a letectví, včetně jim podřízených náčelníků štábů, náleželi mezi hlavní odpůrce silového protiněmeckého postupu. Tito činitelé se k nové situaci nestavěli na základě motivů, které by souvisely s takzvaným usmiřováním Německa.⁷¹ Přední evropský znalec mezinárodních vztahů, vojensko-politických souvislostí a autor dosud nejzásadnější práce o likvidaci demilitarizovaného pásma v Porýní, profesor J. T. Emmerson, vyjádřil koncem 70. let zásadní poznatky o podstatě motivace vrcholných vojenských představitelů francouzského státu. Emmersonova analýza se opírá o detailní rozbor mnohobarevné palety pramenů a literatury, na jejímž základě došel prof. Emmerson k poznání, že nechť francouzských vojenských činitelů vyvěrala nejen z tehdy určující defenzivní doktríny⁷², ale hlavně

⁶⁹ EMMERSON, J. T.: c. d., s. 100.

⁷⁰ O vůbec první rekonstrukci jednání francouzské vlády v prvních hodinách a dnech po vstupu nacistických vojsk do Porýní se pokusil M. Braubach na s. 26 – 27 citované práce. Nejzávažnější analýzu jednání dosud tvoří text J. T. Emmersona, který podrobně analyzoval veškeré relevantní prameny. J. T. Emmerson dospěl ve své klíčové práci *The Rhineland Crisis 7 March 1936. A study in multilateral diplomacy*. London 1977 po vytěžení všech relevantních pramenů k závěru, že úplné poznání postojů francouzské vlády je komplikováno faktem, že se z kritického období března 1936 nezachovaly oficiální záznamy vládních jednání. J. T. Emmerson byl z tohoto důvodu nucen detailně vyhodnotit hlavně všechna dostupná svědectví řady klíčových osob francouzské vrcholné exekutivy (viz též: c. d., s. 104, 292).

⁷¹ Tato interpretace postojů francouzských vojenských činitelů je patrná např. ve studii R. Kvačka *Německá likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní*. ČSČH, 1963, č. 3, s. 317 – 318. Viz také též: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha 1966, s. 219.

⁷² Francouzskou vojenskou doktrínu, která nepostrádala do zániku francouzské Třetí republiky ani nezanedbatelně ofenzivní prvky, objasňuje blíže a kriticky YOUNG, R. J.: *Preparation for Defeat: French war doctrine in*

z pevně zakořeněného názoru, že se jakýkoli francouzský vojenský zákrok setká s rozhodným německým branným odporem, následovaným protifrancouzskou odvetou. Pro postoje ministra války Maurina, ministra námořnictva Déata a ministra letectví Piétriho bylo určující, že značně přeceňovali obranyschopnost a nebezpečnost německého vojenského potenciálu. Na stejné názorové bázi se s nimi ocital také náčelník Generálního štábu francouzské armády Gamelin i náčelník štábu vojenského letectva Pujo a náčelník štábu válečného námořnictva Durand-Viel. Tento zásadní přístup přiměl ministra války Maurina krátce po vstupu německých vojenských jednotek do Porýní k jednoznačné argumentaci, že ani úplná mobilizace armády by při střetu s Německem Francii nezajistila naději na rozhodný vojenský úspěch.⁷³ Maurin byl podporován v tomto názoru náčelníkem štábu francouzské armády Gamelinem, který považoval zahájení sankční akce za počátek válečného konfliktu s Německem.⁷⁴

Podstatný byl i fakt, že organizační struktura francouzské armády postrádala speciálně vyčleněné a materiálně vhodně dotované vyšší jednotky, které by byly schopny neprodleně, bez ztrát dnů a týdnů, nezbytných pro pohotovostní opatření, provést razantní a rychlou vojenskou reakci, jejíž cíl mohl spočívat kupříkladu v obnově demilitarizačních podmínek v povodí Rýna. Tento fakt byl ovlivněn více důvody. Ve velení francouzské armády vládla neochota zřídit samostatné vojenské těleso, složené většinou z profesionálních vojáků, které by bylo určeno k rychlé sankční, protiněmecké, akci.⁷⁵ Kromě zmíněných důvodů měla význam také neopomenutelná skutečnost, že velení francouzské armády považovalo byť jen omezené útočné operace, vedené do prostoru mimo své území, za unáhlené, dokud nebyl vlastní stát spolehlivě zajištěn proti překvapivému úderu. Většina motorizovaných a mechanizovaných sil francouzské armády, které se vyznačovaly dostatečnou pohyblivostí a palebnou silou, byla dislokována na území pohraničních regionů. Velení francouzské armády hodlalo nasadit tyto síly až v době války k likvidaci nepřátelských vlomů do vlastní obrany, nikoliv k riskantním operacím mimo vlastní území v míru, které mohly mobilním útvarům přinést značné a jen stěží nahraditelné ztráty.⁷⁶ V souvislosti s tím je vhodné zaznamenat fakt, že se

the inter-war period. Journal of European Studies, 1972, Vol. 2, Nr. 2, s. 155 – 172. Podrobně a se zvláštním zaměřením na 30. léta viz též: *In Command of France. French Foreign Policy and Military Planning, 1933 – 1940.* Cambridge – Massachusetts – London 1978.

⁷³ EMMERSON, J. T.: c. d., s. 108.

⁷⁴ Týž: c. d., s. 106.

⁷⁵ Týž: c. d., s. 105.

⁷⁶ YOUNG, R. J.: *Preparation for Defeat: French war doctrine in the inter-war period.* Journal of European Studies, 1972, Vol. 2, Nr. 2, s. 164.

armáda potýkala i s komplikacemi materiálního charakteru, neboť Francie začala skutečně vážně přezbrojovat a modernizovat své branné síly až v letech 1935 - 1936.⁷⁷

Systém vojenského umění francouzské armády rozeznával kromě mobilizace, vrcholného stavu připravenosti celého státu k válečnému konfliktu, čtyři stupně předmobilizačních opatření. První stupeň, zvaný *alerte*, předpokládal bezodkladnou aktivaci pevnostních jednotek a plné obsazení stálých opevnění v případě zjevného ohrožení státních hranic vojenskou agresí. Ostatní vojenské jednotky, dislokované v blízkosti státních hranic, měly být uvedeny do stavu pohotovosti. Velitelství těchto jednotek měla provést předběžné přípravy k přesunu podřízených sil směrem ke státním hranicím. Druhý stupeň předmobilizačních opatření s označením *alerte renforcée* předvídal stále trvající ohrožení státních hranic, a proto vyžadoval povolání části záloh z pohraničních opevněných regionů, které měly být použity k posílení jednotek v oblasti pevnostního pásma. Další zálohy měly být využity k posílení základní struktury jednotek protivzdušné obrany. Výběr záloh v rámci tohoto stupně předmobilizačních příprav měl být proveden z posledních tří ročníků výcviku, které obnášely celkem více než 700 000 mužů. Tato kategorie zdrojů záložních sil, složená z mužů posledních tří ročníků výcviku, byla oficiálně zvaná *disponibles*. Třetí stupeň, pro něhož bylo zavedeno označení *sûreté*, již počítal nejen s povoláním dalších ročníků mužstva ze zálohy, ale také s povoláním jistého množství záložních důstojníků. Tento stupeň byl určen k zavedení plné bojové aktivity systému obrany státních hranic, pozemních jednotek protivzdušné obrany a k dokončení příprav pro železniční přesun určených jednotek. Čtvrtý, nejvyšší, předmobilizační stupeň pohotovosti, zvaný *couverture*, znamenal aktivování celé mírové armády, úplné vyčerpání záloh z posledních tří ročníků výcviku a nástup omezeného množství záložních důstojníků s odbornou vojenskou specializací do činné služby. Předmobilizační stupeň *couverture* vyžadoval pro splnění naplánovaných kroků časovou rezervu v rozsahu sedmi až osmi dnů. Generální štáb předpokládal, že po dokončení těchto příprav bude k obraně Francie připraven více než jeden milion mužů. Uvedený stav mělo spoluvytvářet 438 000 příslušníků mírové, aktivní, armády a 720 000 mužů, povolanych ze zálohy. Tyto síly měly svým odporem krýt eventuálně vyhlášenou, obecnou, mobilizaci celé země.⁷⁸

Je doloženo, že náčelník Generálního štábu Gamelin bezprostředně po německém vpádu do Porýní uvedl, že po dosažení stupně *couverture* by bylo teoreticky možné obsadit

⁷⁷ Vojenské, politické a ekonomické souvislosti moderního vyzbrojování pozemních a leteckých sil francouzské armády podrobně analyzuje ALEXANDER, M. S.: *The Republic in danger: General Maurice Gamelin and the politics of French defence, 1933 - 1940*. Cambridge 1992, s. 110 - 171.

⁷⁸ YOUNG, R. J.: *In Command of France. French Foreign Policy and Military Planning, 1933 - 1940*. Cambridge - Massachusetts - London 1978, s. 124. Týž: *Preparation for Defeat: French war doctrine in the inter-war period*. Journal of European Studies, 1972, Vol. 2, Nr. 2, s. 163 - 164.

malou část území Německa podél společných státních hranic. Generální štáb mylně předpokládal, že v Porýní byly soustředěny německé branné síly v rozsahu téměř tří set tisíc mužů. Gamelin proto požadoval ještě mobilizaci průmyslu, leteckých a námořních sil. Smysl tohoto Gamelinova požadavku spočíval v obraně proti předpokládané německé odvetě. Tato skutečnost ovšem nemění nic na faktu, že Gamelin zastával negativní stanovisko k silové odpovědi na německý zásah v Porýní.⁷⁹

Vědomí nedostatečnosti vlastních vojenských sil přivedlo ministra války Maurina a náčelníka Generálního štábu Gamelina k jasnému vyjádření názoru, že zásadní podmínka případného protiněmeckého nástupu, třebaže jej oba považovali za nereálný, spočívala v koalici, která by byla vytvořena zbylými signatáři Locarnského paktu, tedy Belgií, Itálií a Velkou Británií. Z hlediska francouzského aliančního systému je rovněž zaznamenání hodné to, že Maurin i Gamelin považoval současně za vhodné, aby Československo a Polsko bylo v případě protiněmeckého tlaku požádáno alespoň o nepřímou podporu prostřednictvím soustředění svých vojsk podél východních hranic Německa. Gamelin považoval za zásadně vyloučené vystoupit proti Německu bez spojenců. S těmito názory byla Sarrautova vláda obeznámena.⁸⁰

Na definitivní příklon francouzských vládních představitelů ve prospěch pasivního přístupu k německé akci v Porýní měl vedle britského diplomatického tlaku a značné zdrženlivosti domácích vojenských činitelů nemalý vliv i fakt, že náklady na mobilizaci armády a mnoha oblastí státu by si vyžádaly v tehdejších podmínkách sto milionů franků denně. Jen úplné aktivování mírové armády ve formě předmobilizačního stupně *couverture* by dosáhlo k částce třicet milionů franků denně. Francouzské politické a vládní kruhy zároveň nehodlaly nést před blížícími se parlamentními volbami zodpovědnost za hluboké ekonomické potíže, které by mobilizace i rozsahem menší vojenská pohotovostní opatření zajisté přinesla. Přitom právě Sarrautova vláda si kladla za cíl hájit Francii před hrozící ekonomickou krizí.⁸¹

Symbióza uvedených příčin i řada dalších důvodů přiměla francouzskou vládu k tomu, že na svém jednání 10. března 1936 potvrdila svá rozhodnutí z 27. února 1936. Vojenská opatření se po několika konzultacích politických a vojenských představitelů omezila pouze na zesílení obrany francouzských státních hranic. Úvahy o odpovědi vojenskými prostředky na německý průlom do systému evropské kolektivní bezpečnosti poté postrádaly účinnost a měly jen ryze teoretickou povahu. Několik nárysů protiněmeckého vojenského vystoupení, přednesených v Paříži ve dnech 10. a 11. března 1936, bylo jako politický nástroj zásadně vázáno na

⁷⁹ EMMERSON, J. T.: c. d., s. 105.

⁸⁰ Týž: c. d., s. 107.

⁸¹ Týž: c. d., s. 111 – 112.

širokou koaliční akci, podpořenou Společností národů, která se stávala vlivem obecného vývoje po 7. březnu 1936 nepravděpodobnou.⁸² Hlavní aktivita setrvala ve sféře diplomacie. Rada Společnosti národů sice schválila francouzsko-belgickou rezoluci, která vyjadřovala porušení Versailleské mírové smlouvy a Locarnského paktu, ale tento fakt sám celkový vývoj pozitivním směrem neovlivnil. Zbylí signatáři Locarnského paktu rovněž rozhodli o tom, že v porýnském pásmu Německo nesmí zřizovat žádné opevňovací prostředky a letiště, ale bez rázných exekutivních rozhodnutí a bez účinného sankčního postupu byla vymahatelnost uvedeného zákazu ryze teoretická. Často hluboce rozdílné priority vládních reprezentací, které vynikly při březnových jednáních Rady společnosti národů v Londýně, zvýraznily fakt, že

⁸² Nejvyšší válečná rada (*Conseil Supérieur de la Guerre*) 10. 3. 1936 večer zvažovala v teoretické rovině možnost vyslat jednu divizi francouzské armády ze Štrasburku směrem na německý Kehl nebo k Landau, další divizi z Nancy směrem na Saarbrücken, jiná divize měla z Metz postupovat k Trevíru. Ryze teoretické vyznění těchto úvah prohloubila poznámka náčelníka Generálního štábu Gamelina o tom, že francouzská armáda neměla bez mobilizace, kterou vládní činitelé odmítali, dostatek sil pro rychlou a energickou akci. Následující den, 11. 3. 1936, se v úvahách Sarrautovy vlády objevil další problematický návrh na vojenské obsazení ostrova Helgoland, návrh na blokádu některého z německých přístavů či návrh na zabavení německých lodí. Proti těmto myšlenkám se kriticky a odmítavě vyslovoval náčelník štábu válečného námořnictva Durand-Viel a také ministr letectví Piétry. Náčelník Generálního štábu Gamelin také 11. 3. 1936 teoretizoval o možnosti obsadit Lucembursko se souhlasem vlády této země. Další eventualita spočívala v zaboru pohraničního německého území na levém břehu řeky Saar mezi Saarbrückenem a Merzigem. Uvažovalo se také o vysunutí fronty až k řekám Mosele, Saueru a Ouru. Gamelin v souvislosti s těmito nárysy možných vojenských akcí stále připomínal, že by se německé vojenské jednotky postavily na odpor, což by Francii přineslo ztráty v řadách nejkvalitnějších sil její armády. Gamelin dále upozornil na rizika, která skýtalo soustředění vojenských jednotek na malém pohraničním prostoru před zahájením protiněmecké akce, přičemž by došlo k oslabení systému obrany jiných úseků francouzsko-německých státních hranic proti eventuální německé vojenské odvetě (podrobně o uvedených návrzích na základě analýzy pramenů francouzského původu MÜLLER, M.: c. d., s. 28, méně detailně, ale v širších souvislostech viz též EMMERSON, J. T.: c. d., s. 124 - 126). Pro úplnost je vhodné na tomto místě objasnit fakt, že vrcholná francouzská exekutiva a francouzští vojenští činitelé teoretizovali ještě ve dnech 10. – 11. 3. 1936 o možnostech protiněmeckého vojenského vystoupení, třebaže se vláda A. Sarrauta zřekla, v duchu svého rozhodnutí z konce února 1936, samostatné vojenské akce. Západní historiografie dospěla zásluhou výzkumu historika R. J. Younga k závěru, že úvahy o francouzské vojenské akci se staly od 10. 3. 1936 pouze politickým nástrojem, který použil ministr zahraničních věcí Flandin při jednání představitelů zbylých signatářských zemí Locarnského paktu, k němuž došlo v Paříži 10. 3. 1936. Ministr Flandin ústně vyzval 9. 3. 1936 prostřednictvím ministra války Maurina generála Gamelina ke specifikování eventuálních protiněmeckých vojenských akcí, které jsou zmiňovány výše. Ministr Flandin byl ve vzniklé situaci rozhodnut získat pro bezpečnost Francie výhody tím způsobem, že před britskou delegací začal 10. 3. 1936 zdůrazňovat odhodlanost své země k nekompromisnímu tlaku na Německo a to i ozbrojenými prostředky. Ministr Flandin počítal při tomto diplomatickém taktizování s nechutí britské vlády k radikálnímu protiněmeckému vystoupení, a proto v zájmu kompenzace za odklon od radikálního postupu své země vůči Německu Flandin usiloval o získání záruk, které měla Velká Británie poskytnout Francii prostřednictvím příslibu vojenské pomoci pro případ ohrožení Francie Německem. Další vývoj skutečně přinesl, nikoli pouze zásluhou ministra Flandina, podstatné zvětšení britského zájmu o bezpečnost Francie a Belgie proti nevyprovokované německé agresi. Britsko-francouzsko-belgické rozhovory představitelů generálních štábů byly zahájeny v dubnu 1936 (K této problematice podrobně viz YOUNG, R. J.: *In Command of France. French Foreign Policy and Military Planning, 1933 – 1940*. Cambridge – Massachusetts – London 1978, s. 119- 124. K nastiňným poznatkům zajímavě přispěl v první polovině 90. let M. S. Alexander, který doložil, že v následcích likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní spatřovali také francouzští vojenští činitelé v čele s náčelníkem Generálního štábu Gamelinem ještě před 7. 3. 1936 vhodnou příležitost pro zainteresování Velké Británie do otázky vojenské pomoci ve prospěch Francie. Viz analyticky o této specifické problematice ALEXANDER, M. S.: *The Republic in danger: General Maurice Gamelin and the politics of French defence, 1933 – 1940*. Cambridge 1992, zejména s. 256 an. Další podrobnosti viz EMMERSON, J. T.: c. d., s. 178 – 179, 182, 188, 190, 192 – 195. Širší rámec souvislostí této sféry britsko-francouzských vztahů objasňuje PARKER, R. A. C.: c. d., s. 58 – 79).

kolektivní bezpečnost v Evropě byla následky 7. března 1936 poražena, přičemž triumf vítězství spočíval na straně revizionistických a agresivních sil.⁸³

Uvedený exkurz do širšího vývoje, který spěl k událostem 7. března 1936, dal výraz skutečnosti, že období příprav likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní se dotýkalo zájmů Čs. republiky nepřímo, nikoliv ale příliš vzdáleně a ve svých důsledcích necitelně. Některé strategické úvahy francouzských politických a vojenských činitelů začaly již bezprostředně po zániku demilitarizovaného porýnského pásma smazávat a zmenšovat zmiňovanou zprostředkovanost západoevropských událostí března 1936 vůči Československu. Předchozí výklad upozornil, bez snahy po přecenění historických událostí, na skutečnost, že francouzští vojenská činitelé uvažovali krátce po německém mocenském vstupu do porýnské oblasti o možném oživení spojeneckých vazeb ke středoevropským spojencům, přičemž tyto úvahy měly teoretický ráz.

Existence francouzských spojeneckých pout ke střední a jihovýchodní Evropě byla prováděna mnoha vážnými potížemi a vnitřním nesouladem, ale tyto vazby byly ve Francii přesto považovány za stálou strategickou přednost zejména vůči Německu vzhledem k existenci spojitě fronty spojenců počínaje Polskem na severu a konče Jugoslávií na jihu. Francouzská vojensko-strategická hlediska považovala Československo zejména ve 20. letech za výhodně situovaný stát. Francouzské strategické zájmy směřovaly k tomu, aby Francie měla spojence, kteří by byli ochotni Francii pomoci vojenskými prostředky, ale přitom by sami nevyžadovali od Francie vojenskou angažovanost ve prospěch svých zájmů.⁸⁴

S příchodem 30. let se ovšem poměr Francie k otázce spojeneckých vazeb ke státům střední a jihovýchodní Evropy problematizoval. Týkalo se to i francouzsko-československého

⁸³ K obecným politickým a diplomatickým konsekvencím po 7. 3. 1936 viz podrobně v české historiografii zejména KVAČEK, R.: *Německá likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní*. ČSČH, 1963, č. 3, s. 326 – 330. Viz též: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha 1966, s. 221 – 222, 230 – 236. Nověji a také v širších kontextech k této problematice v zahraniční historiografii PARKER, R. A. C.: c. d., s. 58 – 79. Podrobnější analytický pohled na jednání zbylých signatářů Locarnského paktu a Rady Společnosti národů poskytuje EMMERSON, J. T.: c. d., s. 180 – 183, 187 – 188, 193 – 195, 196, 199, 213 – 214, 218 – 219.

⁸⁴ Blíže k podstatě vojensko-politických vazeb Francie se spojenci viz ALEXANDER, M. S.: *The Republic in danger: General Maurice Gamelin and the politics of French defence, 1933 – 1940*. Cambridge 1992, s. 210 an. Viz též YOUNG, R. J.: *In Command of France. French Foreign Policy and Military Planning, 1933 – 1940*. Cambridge – Massachusetts – London 1978, s. 9 – 12. Rozdílnosti v názorových postojích, politických a vojenských prioritách mezi Francií a Čs. republikou v prvních letech po jejím vzniku nejsou české historiografii neznámé. Výchozí přehled o pružném vztahu Čs. republiky k mocenským zájmům Francie na počátku 20. let poskytuje GAJANOVÁ, A.: *ČSR a středoevropská politika velmocí*. Praha 1967, s. 145 – 157. Dosud nejpodrobněji se k této složce francouzsko-československých vztahů vyjádřil BŘACH, R.: *Francouzský alianční systém a Československo na počátku roku 1924*. HaV, 168, č. 1, s. 1 – 21. Nověji viz též: *Spojenecká smlouva mezi Československem a Francií z 25. ledna 1924 a garanční dohoda čs.-francouzská z 16. října 1925*. HaV, 1994, č. 6, s. 3 – 21. Viz též MARÈS, A.: *Francouzsko-československé vztahy v oblasti vojenství 1918 – 1924 z pohledu Paříže*. ČSČH, 1999, č. 1, s. 53 – 79. Nejnověji BŘACH, R.: *Úvahy představitelů francouzské vojenské mise v různých variantách konfliktu*. HaV, 2003, č. 2, zejména s. 279 – 303.

spojeneckého vztahu. Podstatnou roli zde hrály i vlivy vojenského charakteru. V lednu 1934 generál Gamelin dokončil zvláštní memorandum, v němž se vyjadřoval k francouzským spojeneckým vazbám. Gamelin konstatoval, že východní spojenci nejsou schopni vzhledem ke stavu svých ozbrojených sil účinně pomoci Francii, přičemž zároveň upozornil na fakt, že naopak Francie nebude schopna dostát spojeneckým závazkům bez modernizace armády. Ve shodném smyslu se vyjádřil také maršál Pétain 23. ledna 1935 při zasedání *Haut Comité Militaire*. Potom, co Německo v březnu 1935 obnovilo brannou povinnost, zavládla dokonce v nejvyšších francouzských vojenských kruzích obava, že se Čs. republika začne od Francie odklánět a hledat větší spojeneckou oporu v Sovětském svazu.⁸⁵

Britský historik M. S. Alexander, autor rozsáhlé a detailně dokumentované monografie o generálu Gamelinovi, doložil, že ocenění vojenského potenciálu Čs. republiky nedosahovalo v očích náčelníka Generálního štábu francouzské armády generála Gamelina té úrovně, která by mu i v té době objektivně náležela. Již v lednu 1934 Gamelin uvedl ve zmíněném memorandu, že Čs. republika může odolat německé agresi, ale její obrana bude problematická, pokud nebude podporována Polskem a státy Malé dohody. I v tomto konstatování se projevovala Gamelinova nekritická inklinace k chápání populačně poměrně silného a rozlehlého Polska, disponujícího ale málo rozvinutými ozbrojenými silami, jako hlavního vojenského faktoru středoevropského a jihoevropského prostoru. Francouzské velení v čele s Gamelinem preferovalo vojenskou hodnotu Polska před ostatními spojenci ze střední a jihovýchodní Evropy především v otázce výhodnosti polského vojenského faktoru pro vznik východní, protiněmecké, fronty při obraně Francie. Jinak se ovšem poměrně nízké ocenění odolnosti polské obrany vůči německé agresi nelišilo od ostatních zemí střední a jihovýchodní Evropy, s nimiž Francie udržovala spojenecké vztahy.⁸⁶ M. S. Alexander doložil, že generál Gamelin neopustil nekritické nadhodnocení Polska a jeho ozbrojených sil ani poté, co obranný potenciál Čs. republiky zaznamenal zejména od roku 1934 řadu důležitých zlepšení, která vyplynula z upřímného souhlasu čs. demokratických politických sil s nutností komplexně zlepšit stav obranného potenciálu. Generál Gamelin se tak v roce 1936 ocital v názorové kontradikci s E. Daladierem, který v nové vládě lidové fronty stál v čele Ministerstva války. Ministr Daladier totiž v listopadu 1936 před francouzskými zákonodárci vyjádřil fakt, že Čs. republika vynaložila od roku 1934 velmi vážné úsilí ve všech aspektech obrany státu.⁸⁷

⁸⁵ ALEXANDER, M. S.: c. d., s. 215.

⁸⁶ Týž: c. d., s. 282.

⁸⁷ Týž: c. d., s. 285.

V uvedených souvislostech nelze dát jednoznačnou odpověď na otázku, nakolik bylo upřímné vysoce pozitivní ocenění kvalit čs. armády, které Gamelin vyjádřil v září 1934 při svém pobytu v Československu, kde sledoval průběh tradičních podzimních závěrečných cvičení. Pozoruhodné okolnosti, v nichž se generál Gamelin takto vyjadřoval, poskytuje záznam, který byl pořízen 29. září 1934 pro potřeby prezidenta republiky. Jeho znění bylo následující: *Pan kancléř (vedoucí Kanceláře prezidenta republiky dr. Přemysl Šámal – pozn. K. S) byl v posledních dnech v Topolčiankách, kde se setkal na honě s francouzským vyslancem Noëlem. Ten vyhledal pana kancléře a sdělil mu, že se zúčastnil manévřů, a že po manévřech vyhledal generála Gamelina a položil mu otázku, jak shledal výcvik, vzhled a výkon československého vojska. Na to generál Gamelin sdělil Noëlovi důvěrně, jako francouzskému vyslanci, že byl výkony československé armády překvapen, že jich nečekal, a že je shledává vesměs nadprůměrnými. Prohlásil, že počítá československou armádu mezi nejlepší armády středoevropské. Sdělil jsem toto Dru. Ledvinovi s tím, aby to ihned hlásil panu prezidentovi.*⁸⁸ Doložit lze rovněž skutečnost, že generál Gamelin byl obeznámen s řadou podrobností o práci Ministerstva národní obrany Čs. republiky, neboť na podzim 1934 písemně intervenoval ve věci úpravy kompetence mezi generálním inspektorem branné moci generálem J. Syrovým a náčelníkem hlavního štábu generálem L. Krejčím. Gamelin svou intervencí zaslal ministru zahraničních věcí dr. E. Benešovi. Ministr národní obrany B. Bradáč byl postupem generála Gamelina dotčen, protože rozhodnutí náleželo do kompetence jeho úřadu. Ministr Bradáč rovněž vyslovil domněnku, že Gamelinovu iniciativu vyvolal zřejmě generál L. E. Faucher, náčelník Francouzské vojenské mise, a osobní přítel generála Syrového.⁸⁹ Nutno podotknout, že vrcholní vojenští představitelé Čs. republiky nenáleželi k okruhu blízkých zahraničních přátel generála Gamelina. Gamelinově přízni se těšily především čelné vojenské osobnosti belgické, jugoslávské a polské armády. Konkrétně to byl především náčelník Generálního štábu belgické armády generál Edouard van den Bergen, náčelník Generálního štábu jugoslávské armády generál Milutin Nedić a od roku 1935 také generální inspektor polské armády maršál Eduard Rydz-Smigly.⁹⁰

Čelná místa francouzské armády znala před 7. březnem 1936 negativní strategické důsledky zániku porýnského pásma pro další vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě. Po 7. březnu 1936 byla tato prognóza ze strany vojenského velení potvrzena. Gamelin tak učinil

⁸⁸ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), sign. T 263/22, IV. část, záznam zprávy T. 819/34 ze dne 29. 9. 1934.

⁸⁹ AKPR, sign. T 263/22, IV. část, záznam zprávy T. 849/34 z 8. 10. 1934.

⁹⁰ ALEXANDER, M. S.: c. d., s. 283.

v dubnu 1936 při konzultacích s politickými činiteli.⁹¹ Kritické následky 7. března 1936 pro Československo Gamelin vyjádřil 26. června 1936 ve Stálém výboru národní obrany (*Comité Permanent de la Défense Nationale*). Náčelník Generálního štábu Gamelin tehdy popsal Československo jako zem, která by v situaci po 7. březnu 1936 podlehla agresi nacistického Německa dříve, než by se Francie mohla vojensky angažovat při obraně svého středoevropského spojence.⁹²

⁹¹ Týž: c. d., s. 283.

⁹² Týž: c. d., s. 284.

2. ZMĚNA PERSPEKTIV, NOVÉ PODNĚTY A NALÉHAVÉ VÝZVY ČINNOST NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU V KONTEXTU ZHORŠENÉ BEZPEČNOSTNÍ SITUACE ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY PO 7. BŘEZNU 1936

Nejdůležitější rozhodnutí z roku 1936 vykonalo kolegium Nejvyšší rady obrany státu po do té doby nejhlubším zhoršení bezpečnostní situace Čs. republiky, které nastalo evropskou krizí kolektivní bezpečnosti po zániku demilitarizovaného pásma v Porýní. I když NROS byla exekutivní složkou vlády pro oblast obrany státu, nebyla její jednání zahájena bezprostředně po 7. březnu 1936. Tento fakt byl způsoben zejména tím, že vláda, spolu s prezidentem, mohla až s jistým časovým odstupem od 7. března 1936 neukvapeně vyhodnotit nová, přesněji řečeno aktualizovaná, rizika, která ovlivňovala obranyschopnost Čs. republiky. Nutno poznamenat, že postoj politického vedení československého státu modifikoval celkový vývoj, který nastal během dnů a týdnů po 7. březnu 1936.⁹³

⁹³ Zevrubnému rozboru a určení místa vysoce významné etapy práce Nejvyšší rady obrany státu z jara 1936 v obranné politice čs. koaličních vlád nebyla dosud věnována specializovaná studie, kapitola nebo podkapitola obsáhlejšího historiografického textu. Dosavadní historiografie zaznamenala část výsledků klíčových jednání NROS z jara 1936 pouze v souvislosti s některými ryze vojenskými aspekty výstavby stálého opevnění a s programem materiálního vybavení čs. armády. Rozsah poznatků, které se ve všech dále citovaných titulech omezují jen na stručná konstatování programových zásad výstavby opevnění, výzbrojního programu a jejich finančních nákladů, nepřekračuje měřítko několika málo souvětí. Omezení, která plynula z této minimalistické platformy, neumožnila autorům provést zevrubný rozbor příčin a zahraničněpolitických, vnitropolitických i vojenských souvislostí práce NROS z jara 1936. Srov. k těmto závěrům: ANGER, J., PECH, P.: *Plány použití buržoazní čs. armády v letech 1918 – 1938 (III)*. HaV, 1985, č. 6, s. 70 – 72. NESVADBA, F.: *K problematice bojovosti čs. armády a obranyschopnosti ČSR v roce 1938*. In: Studie k československým vojenským dějinám. Praha 1980, s. 30. Obsahově tuto studii nepřekonal ani tématicky relevantní pasáže z pozdější Nesvadbovy knižní práce *Proč nezahrměla děla*. Praha 1986, s. 116 – 117. V zájmu objektivního přístupu k dřívější historiografii je nutno poznamenat, že navzdory akcentaci vojenské stránky sledovaného problému, byla v těchto textech položena nejelementárnější informační báze pro další badatele. Další práce tuto bázi ale nepřekonal. Viz: PECH, P.: *Základní východiska organizační výstavby československé armády a její limity v letech 1933 – 1938*. Veda – armáda – společnost, 1992, č. 1, s. 48 – 77. MINAŘÍK, P., ŠRÁMEK, P.: *Zabezpečení válečné armády výzbrojí, technikou a materiálem*. Sborník Vojenské akademie v Brně, 1999, č. 2, s. 25 – 36, 42. ŠRÁMEK, P.: *Československá armáda v roce 1938*. Brno – Náchod 1996, s. 11, 23. Týž: *Když zemřít, tak čestně. Československá armáda v září 1938*. Brno 1998, s. 14 – 16. Z této charakteristiky výrazněji nevybočuje ani obsah kolektivního díla *Vojenské dějiny Československa*. III. díl, Praha 1987. Situaci systému obrany státu zasloužil část svého textu také Z. Kárník ve vědecko-popularizační publikaci *České země v éře První republiky (1918-1938)*, III. díl *Boj o život a ohrožení*. Praha 2003. Citovaná Kárníkova práce je syntetickým textem, určeným pro širokou veřejnost. O to větší negativní význam má fakt, že ty části textu, v nichž je podán výklad příprav k obraně Čs. republiky, kopírují tendenci již citovaných starších prací, které nepřekročily ryze vojenský rozměr problému. Kárník navíc nezachovává hierarchický přístup k systému obrany státu a většinu svého textu na s. 446 – 500 citovaného díla věnuje ryze vojenské složce tématu. Nejvyšší rada obrany státu a výsledky její práce tak zůstávají, až na neúplné výjimky, nepřipomenuty. Text, který je věnován ryze vojenské stránce systému obrany státu, trpí na uvedených stranách citovaného Kárníkova díla mnoha chybami, které čtenáře matou. Stručné zmínky o důsledcích jednání NROS na jaře 1936 pro výstavbu stálého opevnění obsahují následující texty: CHVOJKA, C.: *Poznámky k hospodářské problematice československého pevnostního systému ve třicátých letech*. HaV, 1964, č. 1, s. 768 – 770. HOLUB, O.: *Československé opevnění 1935 – 1938 (I)*. HaV, 1981, č. 6, s. 66 – 67. Tyto poznatky nebyly překonány hlubší analýzou ve vědecko-popularizačních titulech téhož

I když Praha, vědoma si své pozice v Evropě, sledovala negativní vývoj, který spěl k 7. březnu 1936, s žádoucí rozvahou a s vírou v mocenské sebevědomí západních demokracií, byla reakce politického vedení Čs. republiky na zánik porýnského pásma okamžitá a nutno zdůraznit příkladná, posuzováno z širokého, celoevropského hlediska. Prezident republiky dr. E. Beneš pohotově a v jasné formě ujistil neprodleně ještě 7. března 1936 francouzského vyslance Louise de Monicaulta, že Čs. republika bude následovat Francii, pokud z německé svévole vyvodí důsledky. Beneš tak jednal s oporou v československo–francouzském politickém spojení a s důvěrou, že se francouzská i britská vláda postaví se vším důrazem na odpor jednostrannému německému postupu.⁹⁴

Nejen česká, respektive starší československá, ale i zahraniční historiografie vysoce oceňuje rozhodný postoj a podporu, jaké se francouzské vládě od Československa dostalo.

autora. Viz též: *A věže mlčí*. Praha 1973, s. 35 a též: *Zrazené pevnosti*. Praha 1982, s. 39 – 40. Uvedené poznatky v zahraniční historiografii zaznamenal ZORACH, J.: *Czechoslovakia's Fortifications. Their development and Role in the 1938 Munich Crisis*. Militärgeschichtliche Mitteilungen, 1976, Band 20, s. 83. J. Zorach ovšem opřel svůj text o citovanou vědecko-popularizační práci O. Holuba *A věže mlčí*. Praha 1973. U citovaného textu J. Zoracha je vhodné se pozastavit vzhledem k faktu, že tento autor poprvé zpřístupnil zahraniční odborné veřejnosti poznatky, vycházející z nacisty přeložených a publikovaných materiálů, které Hlavní štáb čs. armády zpracoval v roce 1936 pro potřeby NROS. J. Zorach své poznatky založil na kritickém vyhodnocení publikovaného pramenného zdroje, jímž byl *Denkschrift über die tschechoslowakische Landesbefestigung*. Berlin 1941. Tento Pamětní spis o česko-slovenském stálém opevnění zpracovalo oddělení pro vyhodnocování cizích opevnění (*Abteilung der Pioniere und Festungen*), působící u štábu Generála ženijních vojsk a pevností (*General der Pioniere und Festungen*) při Vrchním velitelství pozemního vojska. Tato složka německé branné moci založila text pamětního spisu na poznatkách z analýzy písemností Hlavního štábu čs. armády, zajištěných okupanty v Praze 15. 3. 1939. Zahraniční čtenáři se tak v roce 1976 díky J. Zorachovi měli možnost seznámit s ještě nedokonalým, ale prvním historiografickým textem, který pracoval s obsáhlými citacemi z materiálů, které Hlavní štáb čs. armády vypracoval v roce 1936 pro potřeby NROS. Tato skutečnost se týkala hlavně tzv. *Zprávy náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění* (výnos MNO č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936), jehož zevrubný rozbor a interpretaci podává následující text této disertační práce. Na základě tohoto zásadního materiálu kolegium Nejvyšší rady obrany státu posuzovalo počátkem června 1936 programové zásady stálého opevnění. Společné rysy uvedených textů spočívají v jednostranné poznatkové a interpretační orientaci na vojenské vyznění výsledků jarních jednání NROS z roku 1936. Uvedení autoři se neptají po politických motivech, zahraničně-politických a vnitropolitických vlivech a souvislostech. Rovněž informační bázi tvoří v případě všech uvedených textů pramenné materiály ryze vojenského původu. Tato jednostrannost pramenné základny ovlivnila fakt, že uvedení autoři, zejména C. Chvojka, O. Holub aj. Zorach, neúplně vyhodnotili vypovídací hodnotu některých podkladových materiálů, které Hlavní štáb čs. armády připravil v roce 1936 pro NROS.

Informační bázi dalšího textu této disertační práce tvoří v podstatné míře relevantní písemnosti Předsednictva ministerské rady a Nejvyšší rady obrany státu. Poznatky vyplývají z rozboru činnosti Nejvyšší rady obrany státu, uskutečněného autorem této disertační práce na základě dochovaného spisového materiálu NROS, který je obsažen v pramenném materiálu Předsednictva ministerské rady, Ministerstva národní obrany/Hlavního štábu, Ministerstva vnitra a Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu. Charakter této složky pramenné základny dokládá kolektivní charakter rozhodování na nejvyšší exekutivní úrovni v oblasti obrany státu. Další zdroje tvoří pramenný materiál, vzniklý v souvislosti s šetřením osoby F. Machníka, provedeným Ministerstvem vnitra a Národním soudem, jako soudem čestným, v době po 2. světové válce a materiály Národního soudu - jako soudu trestního - z procesu Beran a spol. ze stejného období. Uvedený pramenný materiál má do značné míry nezastupitelné místo, neboť řada skutečností nebyla v podmínkách závěru 30. let 20. století zahrnuta do oficiálních záznamů. Mezní situace, jakou bylo soudní projednávání případů před Národním soudem v Praze, přimělo obžalované i mnoho svědků k vyjádření řady pozoruhodných a důležitých událostí z tehdy nepřilíživé vzdálené minulosti. Vzhledem k zániku či aktuální nepřístupnosti mnoha původních relevantních pramenů z provenience MNO se hodnota uvedeného typu pramenného materiálu nyní jeví jako značná.

⁹⁴ BENEŠ, E.: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha 1947, s. 21.

Francouzští vládní představitelé chápali hodnotu postoje čs. spojence. Předseda vlády Sarraut později potvrdil, že „...*pouze Československo bylo loajální během rýnské krize.*“⁹⁵ I když Čs. republika veřejně neučinila nic, co by ji v krizové situaci vystavilo ještě větší Hitlerově zlobě, získal německý Zahraniční úřad 11. března 1936 ze svých tajných zdrojů zprávu o tom, že prezident Beneš vyjádřil francouzské vládě bezvýhradnou podporu. Neurathův úřad se současně dověděl, že Beneš obhajoval eventuální ekonomické sankce, které měly přivodit kolaps nacistického režimu. V očích Hitlerových nacistů se tak Čs. republika jevila, hned po Francii, jako nejvíce nesmiřitelný odpůrce nejnovějšího německého postupu.⁹⁶ Pasivita evropského západu, která byla potvrzena rozhovory britských zástupců s francouzskými vládními činiteli v Paříži a pasivní, pouze defenzivní, rozhodnutí Sarrautovy vlády z 8. a 9. března 1936 přiměla vládní místa Čs. republiky k závislosti na dalším postupu obou rozhodujících západních velmocí. Pokud se Francie dostala fakticky ještě před 7. březnem 1936 do vleku zahraničně-politického usilování Velké Británie, pak se i Československo, vzhledem k základům své zahraničně-politické koncepce, podřídlilo Francii.⁹⁷ Záhy bylo zjevné, že se eventuální rozhodný postoj Československa nemůže setkat s úplnou podporou malodohodových spojenců. Zatímco rumunské stanovisko souznělo s československými názory, jugoslávský, značně zdrženlivý postoj, inspirovaný chováním evropského západu, oslaboval potřebnou názorovou jednotu Malé dohody.⁹⁸ Za těchto nepříznivých okolností čs. vláda nevznesla ani formální diplomatický protest vůči německému činu v Porýní. Ministerská rada na svém zasedání 8. března 1936 vyloučila iniciativu vlastního státu i samostatnou akci v rámci Malé dohody. Pochopitelnou a přirozenou závislost čs. vlády na francouzských a britských postojích vyjádřilo usnesení mi-

⁹⁵ Viz např.: K okamžité čs. reakci na německý zákrok v Porýní dosud nejnověji cituje a shrnuje další domácí a zahraniční literaturu a prameny DEJMEK, J.: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936 – 1938.* Praha 1998, s. 60 – pozn. 33. V. Král zaznamenal s odvoláním na práci NOGUÉRESE, H.: *Munich.* London 1965 informaci, že Francie dokonce obdržela od Československa nabídku mobilizace armády. (KRÁL, V.: *Spojenectví československo-sovětské v evropské politice 1935 – 1939.* Praha 1970, s. 101.) V. Král se však nad touto informací ve své citované práci kriticky nepozastavuje. Dostupný a dochovaný pramenný materiál, archivovaný na území České republiky, tomuto výslovnému závazku mobilizovat vlastní branné síly Čs. republiky nenasvědčuje. Autorem této disertační práce provedená analýza klíčových plánovacích a mobilizačních dokumentů, zejména pramenů, vzešlých z činnosti Hlavního štábu, nepotvrzuje konkrétní přípravy mobilizačního charakteru v souvislosti s eventuálním protiněmeckým vojenským zásahem Čs. republiky po 7. 3. 1936.

⁹⁶ EMMERSON, J. T.: c. d., s. 119, 122, 157.

⁹⁷ Ministr zahraničních věcí dr. K. Krofta objasnil stanovisko čs. vlády vůči událostem, které nastaly po 7. březnu 1936, v projevu v zahraničních výborech Poslanecké sněmovny a Senátu. Projev byl pronesen 17. března 1936. Jedna z jeho klíčových pasáží zněla: „...*Nejsouce signatáři rýnského paktu, nechceme a nebudeme v tomto vážném sporu západních mocností s Německem vystupovat iniciativně. Ale nechceme a nebudeme se vyhýbatí úkolům a obětem, vyplývajícím z našeho členství ve Společnosti národů i z našich spojeneckých smluv.*“ (KROFTA, K.: *Z dob naší první republiky.* Praha 1939, s. 110 – 111.)

⁹⁸ K tomuto tématu nejnověji DEJMEK, J.: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936 – 1938.* Praha 1998, s. 32 – 33. K jugoslávským postojům vůči 7. březnu 1936 viz též AWRAMOVSKI, Ž.: *Rýnská krize roku 1936 a Jugoslávie.* Slovanský přehled, 1969, č. 55, s. 284 – 291.

nisterské rady, podle něhož se Čs. republika hodlala připojit k odvetným akcím, eventuálně k sankčním opatřením zbylých signatářů Rýnského bezpečnostního paktu, pokud se na nich Velká Británie, Francie, Belgie a Itálie usnese. Ve shodném kontextu je nutno chápat také skutečnost, že čs. delegát v době projednávání zániku demilitarizovaného porýnského pásma ve Společnosti národů nepodal Radě SN žádné vyjádření Čs. republiky.⁹⁹

Na otázku, zda československá vládní místa měla před 7. březnem 1936 k dispozici varovné indicie o možném zániku demilitarizovaného Porýní, je nutno odpovědět kladně. Pražské Ministerstvo zahraničních věcí mohlo analyzovat již obsah Hitlerova projevu z 21. května 1935. Říšský kancléř se sice toho dne vyjádřil vstřícně o dodržování mezinárodních závazků Německa, ale současně hrozebně poznamenal, že francouzsko-sovětská spojenecká smlouva vnesla právní nejistotu do locarnských ujednání. Snaha o zpochybnění statu quo na Rýně byla zjevná.¹⁰⁰ Nezdá se, že by čs. zahraničně-političtí odborníci sledovali bez výhrad a s iluzemi postup západních demokracií v záležitostech kolektivní bezpečnosti. Svědčí o tom podstatné zmínky v Kroftových výkladech ze 13. listopadu 1935. Krofta se tehdy kriticky pozastavil nad neúčinnou britskou a francouzskou zahraniční politikou vůči brutálnímu italskému vpádu do Etiopie. Doslova uvedl, že „...anglická a francouzská zahraniční politika svou nerozhodností jistě neimponují.“ Jeho výroky souvisely se způsobem provádění protitalalských sankcí a s narušováním principů kolektivní bezpečnosti.¹⁰¹ Ještě v roce 1935 došla z Říma zpráva o výrocích tamního německého velvyslance Ulricha von Hassella. Ten měl podle sdělení čs. vyslanectví v Římě uvést, že „...chtějí-li velmoci mluvit o paritě poctivě, musí být odstraněno na levém břehu rýnském i demilitarizované pásmo, jehož existence je naprosto neslučitelná s velmocenským postavením Německa jako jeho disparita v mandátech.“¹⁰² Francouzských postojů k revizi statu quo v Evropě se podstatným způsobem dotklo sdělení čs. vyslanec v Bělehradě dr. Václava Girsy z 18. února 1936. Girsy informoval ústředí o výsledcích pařížské návštěvy jugoslávského prince-regenta Pavla. Praha se dověděla, že princ-regent postrádal ve Francii odhodlání k rozhodnému zákroku proti akci typu an-

⁹⁹ O československé zahraniční politice 1918 – 1919. Praha 1956, s. 282 – 283. O postupu čs. diplomacie v tomto období podává nejnovější analýzu DEJMEK, J.: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936 – 1938*. Praha 1998, s. 30 – 38. Viz též KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha 1966, s. 224 – 228.

¹⁰⁰ Práce Kamila Krofta *Z dob naší první republiky*. Praha 1939 prokazuje, že vedoucí místa Ministerstva zahraničních věcí přikládala Hitlerově projevu z 21. 5. 1935 značný význam. Krofta v souvislosti s tehdejšími projevy říšského kancléře konstatoval mimo jiné, že Hitlerem byla odmítnuta ženevská rezoluce proti zavedení branné povinnosti v Německu, že kancléř projevil zásadní ochotu německé vlády účastnit se kolektivní práce o zabezpečení míru, ale že německý světový názor nedovoluje svolit k doplnění smluv o neútočení závazkem vzájemné pomoci proti útočníku. Srov. KROFTA, K.: *Z dob naší první republiky*. Praha 1939, s. 103 – 104.

¹⁰¹ KVAČEK, R.: *Německá likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní*. ČSČH, 1963, č. 3, s. 309.

¹⁰² Týž: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha 1966, s. 212.

šlusu nebo restaurace.¹⁰³ Pražskému Ministerstvu zahraničních věcí nezůstalo již v roce 1935 utajeno, že tehdejší francouzský ministr zahraničí Laval začal pomocí prostředníků tajně vyjednávat s Německem. Smysl této sféry Lavalovy zahraniční politiky směřoval k dohodě s Berlínem, přesněji k renesanci myšlenky Paktu čtyř. V těchto souvislostech Laval považoval smlouvu se Sovětským svazem za nástroj pro politické taktizování na mezinárodní scéně. Tato fakta vysvětlují skutečnost, že ministr Laval předal smlouvu se Sovětským svazem k parlamentní a senátní ratifikaci, třebaže francouzská ústava připouštěla ratifikační akt podpisem prezidenta republiky.¹⁰⁴ Čs. Ministerstvo zahraničních věcí se dovědělo 20. února 1936 od vyslance Osuského, že proti ratifikaci sovětsko-francouzské smlouvy se stavělo nejen Německo, ale také Itálie, což, domyšleno do důsledků, znamenalo závažné oslabení fronty, která mohla vystoupit vůči německému revizionismu v povodí Rýna.¹⁰⁵ Patrně nejzávažnější indicie získalo pražské ústředí od svého berlínského vyslance dr. Vojtěcha Mastného. 13. ledna 1936 Mastného informoval francouzský velvyslanec v Berlíně André François-Poncet o svém rozhovoru se státním sekretářem německého Zahraničního úřadu von Bülowem. François-Poncet vyjádřil před Mastným svůj odhad, že se Německo snaží navodit takovou situaci, v níž by se svévolně zřeklo závazků z Locarna, což by vyústilo v subjektivně pojaté právo na remilitarizaci Porýní. Vyslanec Mastný věděl také o taktizování představitele berlínského Zahraničního úřadu von Neuratha, který poukazoval na fakt, že uzavřením francouzsko-ruského paktu byla porušena myšlenka Locarnského paktu.¹⁰⁶ Tyto Neurathovy výroky se časově kryjí s politickou a diplomatickou přípravou zániku demilitarizovaného pásma. Vyslanec Mastný se od svého rumunského kolegy Comnena dověděl 24. února 1936, že Neurath v diplomatických kruzích zjevně šíří myšlenky o nutnosti likvidovat odzbrojovací podmínky v Porýní. Zprávu o tom dal k dispozici svému pražskému ústředí.¹⁰⁷ Zastřenou budoucnost porýnského pásma neprojasňovala ani jiná Mastného zpráva o výroční poradě, která proběhla za účasti německých vojenských představitelů v lednu 1936. Ti se usnesli působit v tom směru, aby likvidace německých závazků v Porýní proběhla metodami diplomacie, nikoli vojenským zásahem.¹⁰⁸ Nutno dodat, že vůle německých vojenských špiček nebyla v tomto ohledu

¹⁰³ Týž: *Německá likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní*. ČSČH, 1963, č. 3, s. 315 - 316.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 307 - 308.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 310.

¹⁰⁶ Týž: *Německá likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní*. ČSČH, 1963, č. 3, s. 311. Týž: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 - 1937*. Praha 1966, s. 210.

¹⁰⁷ Týž: *Německá likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní*. ČSČH, 1963, č. 3, s. 313. Týž: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 - 1937*. Praha 1966, s. 212.

¹⁰⁸ Týž: *Německá likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní*. ČSČH, 1963, č. 3, s. 311.

velká. Zakrátko se s nasazením věnovali práci na detailech zničení porýnského pásma. O této stránce vývoje se ale čs. vládní místa z žádných svých zdrojů nedověděla.¹⁰⁹

Československé Ministerstvo zahraničních věcí, případně prezident a vláda, mohlo uvedené poznatky a indicie využít v první řadě k analýze mezinárodně-politického vývoje s ohledem na bezpečnost vlastního státu. Osudy demilitarizovaného pásma v Porýní ji hluboce ovlivňovaly. Dosah mezinárodně-politického vlivu Československa, jakožto prvku oslabovaného francouzského aliančního systému, znemožňoval jeho eventuální vlastní iniciativy k udržení statu quo na Rýně. Československá zahraniční politika zjevně čekala na vývoj situace. Prezident republiky spolu s vládou při tom s důvěrou předpokládal, že když dojde k německému pokusu o porušení zvláštních podmínek v povodí Rýna, Francie spolu s Velkou Británií razantně zakročí. Za takové situace byla vrcholná ústavní místa československého státu ochotna postavit vlastní zem po bok západoevropských demokracií a ze všech sil, v duchu svých mezinárodních závazků, přispět k nápravě.

Hlavní mezinárodně-politické zájmy Čs. republiky, tedy snaha po kolektivní bezpečnosti a po klidných vztazích se sousedy, nabádaly rozhodující ústavní činitele relativně malého Československa k obezřetnému vedení zahraniční politiky. Polovina 30. let 20. století však již velmi naléhavě vyžadovala, aby byla touha po míru provázená důvěrou ve vlastní obranyschopnost. Základní předpoklad eventuální obrany Čs. republiky se opíral o spojenecké svazky, mezi nimiž dominovalo pouto politického spolenectví s Francií. Prudký zlom, který nastal v bezpečnostní situaci Československa 7. března 1936, odhalil skutečnost, že vrcholní čs. ústavní činitelé i nejvyšší vojenské velení do té doby příliš spoléhalo v neochvějnost postoje klíčového, francouzského spojence vůči snahám o revizi poválečného uspořádání. Pro poznání dosahu, hodnoty a výsledků jarních jednání Nejvyšší rady obrany státu z roku 1936 je nutno postihnout aktuální stav přípravy Čs. republiky k obraně proti potenciálnímu napadení, jaký existoval ve dnech zániku demilitarizovaného pásma v Porýní.

Činnost československých koaličních vlád v oblasti obrany nebyla před 7. březnem 1936 v řadě důležitých témat korunována souborem usnesení na úrovni Nejvyšší rady obrany státu a rozhodováním v kolegiu ministerské rady. Tento poznatek je zdůvodněn nebyvalou aktivitou a hlavně klíčovým obsahem jednání Nejvyšší rady obrany státu po 7. březnu 1936. Předcházející léta se v těchto souvislostech jeví jako poměrně zdlouhavá fáze studia a příprav k vyřešení naléhavých problémů obrany republiky. Vláda a vrcholná vojenská místa musela vzít bezprostředně po 7. březnu 1936 na vědomí především fakt, že v daném okamžiku ještě

¹⁰⁹ K tomu srov. v této kapitole dosud citované texty R. Kvačka.

absentoval v čs. právním řádu Zákon o obraně státu, že Hlavní štáb Ministerstva národní obrany neměl dosud k dispozici politicky schválený program výstavby stálých opevnění a ucelený moderní výzbrojní program s časově diferencovanou dotací finančních prostředků, a že neexistovala rozhodnutí o nových výrobních základnách válečného průmyslu. Na politické úrovni nebylo rozhodnuto o zacelení všech existujících mezer ve stoupajících personálních potřebách čs. armády.

Organizace čs. armády dosud postrádala úplné dobudování významných sborových velitelství, tedy nového vyššího velitelského stupně, který měl významně usnadnit velení nad mobilizovanými součástmi tzv. válečné armády. Po teoretické stránce byla otázka vzniku nových sborových velitelství i jejich poslání v době mobilizace a války vyřešena na úrovni exekutivy, ale přenesení teoretických plánů do skutečnosti se ocitalo teprve na samém počátku.

Vrcholnou exekutivu i velení čs. armády alarmoval po 7. březnu 1936 tristní fakt, že Čs. republika nebyla schopna zajistit nejohroženější části svého území proti nenadálé agresi. Ještě v předjaří 1936 se počítalo např. s tím, že směry možného nepřátelského náporu, které vedly z německého Saska na hlavní město Prahu, by bylo možné účinně hájit až po celých 4 – 5 dnech úplné mobilizace tanních vojenských jednotek!¹¹⁰ V tehdejší situaci měla vláda Čs. republiky k dispozici pouze jedinou (!) metodu, jak nejrychleji zvýšit bojovou hodnotu, nikoli ale ještě pohotovost, vojenských jednotek v podobě § 27 Branného zákona z 19. března 1920. Zmíněný paragraf stanovil, že: „*Vyžadují-li toho zvláštní poměry, může naříditi prezident republiky Československé po slyšení vlády v míru povolání tří nejmladších ročníků první zálohy k výjimečné činné službě na dobu nezbytné potřeby.*“¹¹¹ Povolání záloh na základě tohoto paragrafu nepřinášelo samo o sobě uspišení pohotovosti mírových jednotek čs. armády, ale pouze zvýšení jejich stavu.¹¹² Německý mocenský zákrok v Porýní však varoval svou překvapivostí, zejména maximálním utajením počátku akce. Nečekaný úder byl od té doby - mnohem výrazněji než kdykoli dříve - považován za nejhorší možnou eventualitu, za největší rizi-

¹¹⁰ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 306, sign. 99 – 5/20 - 47, č.j. 2.542 hl. št./ŘOP z 27. 1. 1938, obsahující spis zemského vojenského velitelství Praha č.j. 43/Taj.- vel. z 29. 9. 1936, s. 2. VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 105, sign. 32 – 22/1, Výnos MNO č.j. 801 Mob. – hl. št./1. odděl. 1934, Příloha G/3. Zmiňované lhůty k dosažení pohotovosti mobilizovaných útvarů čs. armády, které měly s platností od 15. 5. 1935 vytvořit základ tzv. krytu hranic, jsou dokumentovány zejména v tzv. válečném složení hraničních oblastí. Např. Velitelství 33. hraniční oblasti, které mělo vzejít z mobilizace Velitelství 1. divize (mobilizační stanice Praha), a které mělo hájit v textu zmiňované nástupové směry Sasko – Praha, mělo dosáhnout pohotovost 4. mobilizační den. Většina podřízených útvarů pěchoty, což byla nejdůležitější součást krytu hranic, měla dosáhnout pohotovost až 5. mobilizační den, některé dělostřelecké útvary a útvary služeb až 6. či 7. mobilizační den (srov.: VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 105, i. č. , sign. 32 – 22/1, Výnos MNO č.j. 801 Mob. – hl. št./1. odděl. 1934, Příloha G/3 – Válečné složení 33. hraniční oblasti).

¹¹¹ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, roč. 1920, č. 193, s. 472 – 473.

¹¹² VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 306, sign. 99 – 5/20 - 47, č.j. 2.542 taj. hl. št. ŘOP z 27. 1. 1938, obsahující spis zemského vojenského velitelství Praha č.j. 43/Taj.- vel. z 29. září 1936, zejména s. 1 – 2.

ko pro obranyschopnost Čs. republiky. V bezprostřední souvislosti s tím vzbuzovala pochopitelné obavy také řada zpravodajských poznatků o začínajících přípravách čs. občanů německé národnosti k násilnému vystoupení proti státní moci v pohraničních oblastech republiky a také, což bylo ovšem nejzávažnější, o stejných tendencích za hranicemi státu, v Německu.¹¹³ Pokud byla bezpečnost Čs. republiky posuzována z tohoto úhlu pohledu, pak je nutno zdůraznit, že v době zhoršení bezpečnostní situace republiky po 7. březnu 1936 čs. exekutiva stále ještě diskutovala a studovala nové metody ochrany nedotknutelnosti státních hranic. Nový způsob ochrany územní integrity bylo možné budovat skutečně až od počátku roku 1937, kdy byly položeny základy k praktickému naplnění projektu Stráže obrany státu. Tento projekt, ale i řada dalších státně-bezpečnostních opatření, především v oborové sféře Ministerstva vnitra, si v příštím období vyžádala nemalé personální, materiální a finanční nároky nejen na úseku Ministerstva vnitra, ale také ministerstev národní obrany a financí.¹¹⁴ Obava z náhlého úderu, ať již pravidelných vojenských jednotek či polovojenských složek, zásadním způsobem motivovala po 7. březnu 1936 všechna vojensko-politická rozhodnutí, která v příštích více jak dvou letech vedla k postupnému zvýšení předmobilizační i mobilizační pohotovosti čs. armády.

A hlavně bylo po 7. březnu 1936 nejvíce alarmující to, že němečtí nacisté smrtelně zatarasili svou bezprecedentní svévolí jedinou cestu pro očekávanou francouzskou vojenskou pomoc. Spojnice východního pomezí demilitarizovaného pásma v Porýní a nejbližšího úseku státních hranic Čs. republiky měřila do 7. března 1936 250 km. Hlavní štáb čs. armády očekával, že Francie zahájí asi do tří týdnů od počátku německého útoku na Československo ofenzivní operaci, orientovanou do údolního povodí Mohanu. Strategický cíl této ofenzivy měl spočívat v oddělení jižního a severního Německa. Operační spolupráce obou spojeneckých armád měla začít v širším prostoru německo-československo-rakouského trojmezí. Tento strategický výhled počítal se zachováním demilitarizovaného pásma v Porýní a s neutralitou Rakouska. Francouzská předmostí na východním břehu Rýna, vzniklá na počátku protiněmecké ofenzivy, měla usnadnit zisk Mohuče (Mainz) a to již koncem třetího týdne bojů. Čs. Hlavní

¹¹³ KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha 1966, s. 244.

¹¹⁴ Projekt vzniku Stráže obrany státu ve formě osnovy vládního nařízení, jehož text vypracovalo Ministerstvo vnitra, byl ještě počátkem června 1936 projednáván v připomínkovém meziministerském řízení, i když se jednalo o závěrečnou fázi tohoto procesu (srov.: NA, f. PMR, k. 4125, sign. XVI 14 – 17, 8/5 – 5/6 1936, Protokol o schůzi Ministerské rady, konané dne 5. 6. 1936, C./ Osnovy zákonů a nařízení, správní záležitosti atd., III./Ministerstvo vnitra, 5. Osnova vládního nařízení o Stráži obrany státu).

štáb doufal, že výkon čs. armády bude natolik houževnatý, že za bojového tlaku nepřítele dojde jen ke stažení sil na záchytná postavení v Povltaví.¹¹⁵

Když ještě před 7. březnem 1936 nastal hluboký rozpor mezi závazky britských a francouzských signatářů Rýnského bezpečnostního paktu s jejich ústupky vůči německému revisionismu, pak ubíhající čas a pasivita, která jen potvrdila předcházející neochotu k razantní odpovědi, zmrazila jakékoli naděje na obnovení statu quo na Rýně. Československý koncept obranné války, dobově označovaný jako válečný plán¹¹⁶, tak byl oslaben o jednu z nezákladnějších jistot, i když toto očekávání postrádalo v podmínkách poloviny 30. let teoreticky propracovanou osnovu v podobě příslušných plánů.¹¹⁷ Čs. vojenské kruhy naprosto správně chápaly význam demilitarizovaného pásma v Porýní pro obranu Čs. republiky. Někteří čs. vojenští představitelé proto považovali již stažení francouzských okupačních sil z Porýní, k němuž došlo v roce 1930, za zhoršení vojensko-strategické situace vlastní země.¹¹⁸

Fakt, že obrana Čs. republiky stanula na prahu krizového stadia vlivem mezinárodně-politického vývoje po 7. březnu 1936, potvrzuje také názor čs. vojenských činitelů, který reprodukoval ministr zahraničních věcí Kamil Krofta na zasedání ministerské rady 20. března 1936. Členové vlády tu poprvé od 7. března 1936 vyslechli Kroftovo upozornění, že nové německé opevnování v Porýní „...dle některých vojenských odborníků bylo by pro nás zhoubné.“¹¹⁹ Zde je možné poznamenat, že Kroftovy kontakty s čelnými vojenskými činiteli měly v roce 1936 již několikaletou tradici. Krofta poskytoval omezenému okruhu vyšších důstojníků výklady o mezinárodní situaci již před jejím vážným zhoršením v roce 1933. Krofta měl v následujícím období upřímný zájem o posílení vztahů Ministerstva zahraničních věcí s představiteli Ministerstva národní obrany a Hlavního štábu.¹²⁰ Na základě nové mezinárodní situace začalo politické vedení Čs. republiky a vrcholné velení jeho armády připravovat republiku k delší obraně bez pomoci spojenců než se před 7. březnem 1936 předpokládalo. Tento fakt se záhy prosadil v mnoha oblastech obrany Čs. republiky.

¹¹⁵ ANGER, J., PECH, P.: *Plány použití buržoazní čs. armády v letech 1918 – 1938 (II)*. HaV, 1985, č. 5, s. 82 – 84.

¹¹⁶ VÚA - VHA, f. VKPR, k. 122, č.j. 390/33 dův. – *Poznámky k otázce stanovení válečných cílů, jakožto základny pro válečné plány*.

¹¹⁷ Na přelomu let 1934 a 1935 jednali v Paříži zástupci Hlavního štábu čs. armády s představiteli Generální štábu francouzské armády o metodách, které měly pomoci zajistit, urychlit a utajit vzájemné spojení před protivníky. Jednání vyústila pouze v dohodu, podle níž měla Čs. republika zajistit letiště a pozemní personál pro pouhé dvě průzkumné letky francouzského letectva (NESVADBA, F.: *Proč nezahřměla děla*. Praha 1986, s. 127).

¹¹⁸ KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha 1966, s. 224.

¹¹⁹ DEJMEK, J.: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936 – 1938*. Praha 1998, s. 61 s odvoláním na originální zápis ze zasedání ministerské rady z 20. března 1936.

¹²⁰ AKPR, sign. T 263/22, IV. část, rukopisná poznámka dr. P. Šámala z 20. 10. 1933, připojená ke zprávě s označením T. 1415/33, reprodukcující Šamalův rozhovor s generálem Chalupou z 9. 10. 1933.

Následky 7. března 1936 se projeví jako urychlovač vládního rozhodování na úseku obrany. Nejdůležitější politická rozhodnutí ve zmíněných oblastech obrany státu pocházejí až z doby po 7. březnu 1936. Potřebné nástroje pro budování záštity země mohl čs. exekutivě v následujícím období zaručit vhodně připravený a bez odkladů Národním shromážděním schválený Zákon o obraně státu. Z hlediska klíčového významu a vlivu práce Nejvyšší rady obrany státu a celého kolegia vlády pro záštitu republiky bylo nanejvýš významné, že nová právní norma měla v této oblasti ukončit dosavadní provizoria. NROS dosud opírala svou existenci pouze o usnesení ministerské rady ze 6. října 1936.¹²¹ Běžné projednávání osnovy Zákona o obraně státu ukončila I. (právní) komise Meziministerského sboru pro obranu státu 19. prosince 1935. Toto legislativní dílo, které po konečné redakci - provedl ji v posledních dnech prosince 1935 dr. J. Vorel, přednosta IV. (politicko-právního) odboru MNO - obsahovalo 200 paragrafů. V průběhu jednání 137. schůze právní komise MSOS, konané 16. ledna 1936 na MNO, bylo oznámeno, že koncem ledna 1936 obdrží všechna ministerstva konečné texty nového zákona.¹²²

Není bez zajímavosti pozastavit se nad filozofií přístupu legislativních odborníků čs. exekutivy k tvorbě návrhu Zákona o obraně státu. V každém návrhu zákona se v různé míře zrcadlí politická atmosféra doby svého vzniku i specifická očekávání svých tvůrců. Tento fakt ilustrativním způsobem vystihuje citace ze zápisu o 137. schůzi právní komise MSOS. Záznam, který 16. ledna 1936 pořídili zapisovatelé Generálního sekretariátu obrany státu podplukovník Vymětal a štábní kapitán Severa, tlumočí slova generálního sekretáře obrany státu generála Čížka následujícím způsobem: „*Gen. Čížek žádá zástupce jednotlivých resortů, aby informovali ústavní činitele v tom smyslu, že při sdělování osnovy zákona o obraně státu mělo MNO. na zřeteli krýti co nejlépe všechny potřeby státu, a to jak pokud jde o přípravy – to jsou ustanovení, která budou platit před brannou pohotovostí státu – tak i za doby branné pohotovosti. Žádá o pochopení toho, že opatření pro dobu výjimečnou nemohou se zcela krýti s normálními mírovými poměry, neboť za války bude naprosto nutno, aby všechny síly národa byly vypjaty k maximální výkonnosti. Tím třeba odůvodniti ta ustanovení osnovy, která na první pohled snad zdají se tvrdá, ale jichž normování je nutným požadavkem obrany státu.*“¹²³

¹²¹ NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12 - Rada pro obranu státu, intimát Předsednictva ministerské rady č.j. 5.090/1773/12/S – 33 z 26. 10. 1933 – Zřízení Nejvyšší rady obrany státu; statut a jednací řád. VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45.173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938 – Příloha č. 6 – Přehled opatření učiněných NROS., s. 1.

¹²² NA, f. č. 225 (Prezidium Ministerstva vnitra v předmnichovské ČSR), sign. 225 – 1429 – 3, Příloha k č.j. 141 Dův. gen. sekr. 1936 – Zápis o 137. schůzi I. komise (právní) Meziministerského sboru pro obranu státu ze 16. 1. 1936, s. 1 – 4.

¹²³ NA, f. č. 225, sign. 225 – 1429 – 3, Příloha k č.j. 141 Dův. gen. sekr. 1936 – Zápis o 137. schůzi I. komise (právní) Meziministerského sboru pro obranu státu ze 16. 1. 1936, s. 10.

Vznikem návrhu Zákona o obraně státu bylo završeno desetileté, nutno poznamenat rozdílně intenzivní, úsilí legislativních odborníků, působících v Meziministerském sboru pro obranu státu. Základy k široce koncipované právní regulaci systému obrany státu byly položeny v roce 1926, tedy v diametrálně odlišné bezpečnostní situaci Čs. republiky, než v jaké byl zákon dokončen. Podmínky v době závěrečných prací na návrhu zákona pregnantně vystihl sociálně-demokratický poslanec Srba, když ve *Zprávě výborů ústavně-právního a branného o vládním návrhu zákona o obraně státu* uvedl, že „...Teprve přístření mezinárodních poměrů způsobilo, že návrh zákona, o němž porady trvaly řadu let, byl nyní předložen. Tato osnova zákona nepřišla dříve, dokud nebyla mezinárodními poměry vynucena.

Důvod podání této osnovy je v tom, že Evropa je fakticky ve stavu poloválečném od té doby, kdy Hitler se svými pomocníky ovládl Německo a zorganizoval vojensky německý stát k cílům, které jasně vyslovil ve své knize „Mein Kampf“.

Jádrem jeho zahraniční politiky je získání nového území v Evropě, myslí především na Rusko a na státy s ním sousedící, dále hlásá dobytí německých území od říše oddělených ostrým mečem, a v tomto svém úsilí považuje za nepřitele Německa Francii, a snaží se získat za spojence Anglii a Itálii. Těchto cílů může dosáhnout pouze válkou vůči celému světu, Svazu národů a tedy i proti nám. „Přepadnu-li, přepadnu jako blesk“, praví Hitler. V této situaci je ovšem naším úkolem, abychom dokázali, že ČSR nebude místem nejmenšího odporu. A to je právě vedle zařízení čistě vojenských také úkolem této osnovy zákona.“¹²⁴

Uvedená citace pochází z doby, kdy již vláda předložila Národnímu shromáždění návrh nového zákona ke schválení. Než se tak stalo, mělo MNO maximální zájem na tom, aby ministerská rada projednala návrh Zákona o obraně státu s největším urychlením. Tato skutečnost je patrná ze zápisu o 137. schůzi právní komise MSOS ze 16. ledna 1936. Ústy referenta MNO, odborové přednosty dr. Vorla, zaznělo, že snahou MNO je, aby byl návrh Zákona o obraně státu předložen poslanecké sněmovně Národního shromáždění počátkem března 1936.¹²⁵ MNO vyzývalo 16. ledna 1936 v právní komisi MSOS zástupce ostatních ministrů, aby jejich úřady uvážily své eventuální výhrady k návrhu a od těchto výhrad v zájmu urychlení legislativního procesu upustily tak, aby vláda nemusela v závěru prací řešit žádné sporné otázky.¹²⁶ Vrcholná exekutiva skutečně nestavěla překážky do cesty naplnění poža-

¹²⁴ ŠÍŇ, Z.: *Historiografie obranné funkce čs. státu v právním řádu v letech 1918 – 1938*. Praha 1973, s. 182, pozn. č. 46 s odvoláním na *Těsnopiseckou zprávu o 39. schůzi poslanecké sněmovny Národního shromáždění ČSR v Praze v úterý dne 28. dubna 1936 (4. volební období, 3. zasedání)*, Bod 2. *Zpráva výborů ústavně-právního a branného o vládním návrhu (tisk 370) zákona o obraně státu (tisk 400)*.

¹²⁵ NA, f. č. 225, sign. 225 – 1429 – 3, Příloha k č.j. 141 Dův. gen. sekr. 1936 – Zápis o 137. schůzi I. komise (právní) Meziministerského sboru pro obranu státu ze 16. 1. 1936, s. 9.

¹²⁶ Tamtéž.

dvaků MNO. Ministerská rada projednala návrh Zákona o obraně státu s kladným výsledkem na svém zasedání 13. března 1936 a následně jej předložila poslanecké sněmovně Národního shromáždění k dovršení celého legislativního díla.¹²⁷ Tento vývoj, do něhož zasáhl fatální 7. březen 1936, dával naději, že Nejvyšší rada obrany státu a vláda bude napříště rozhodovat o požadavcích obrany republiky s potřebnou legislativní oporou.

Období práce Nejvyšší rady obrany státu před 7. březnem 1936 ukončila 8. schůze, jejíž pracovní zasedání byla završena 20. a 21. února 1936. Dne 20. února 1936 NROS schválila návrh Ministerstva národní obrany na vybudování silniční sítě na Moravě a na Slovensku podle programu Hlavního štábu. Vojenští plánovači předpokládali ukončení prací na nové silniční soustavě do roku 1939. Výstavba nových komunikací si měla vyžádat finanční náklad ve výši asi 300 milionů Kč. Práce na tomto projektu měly být podle usnesení NROS hrazeny z rozpočtu Ministerstva veřejných prací, z příspěvků zainteresovaných subjektů územní samosprávy a ze zvláštního silničního fondu. Návrhy, pocházející ze vzájemných jednání ministerstev národní obrany, veřejných prací a financí, měly být podle usnesení NROS předloženy vládě k rozhodnutí.¹²⁸ V souvislosti s tímto předmětem jednání NROS lze poznamenat, že výstavba komunikační sítě byla podle názoru Hlavního štábu jednou z mála oblastí, kde Ministerstvo veřejných prací vycházelo v období před Mnichovem výrazněji vstříc zájmům Hlavního štábu, ačkoliv i zde se vyskytly případy, že se některé komunikace budovaly i proti vůli a zájmům vojenské správy.¹²⁹

V průběhu roku 1935 spěla do konečného stadia příprava k politickému rozhodování o závažných zásadách do organizační formy čs. armády. Priorita Hlavního štábu spočívala v tom, aby byla stávající mírová organizace armády přizpůsobena strukturálním změnám, s nimiž se počítalo při přechodu na specifickou válečnou sestavu. Pružnému velení v době války by bránil podle názorů čs. vojenských odborníků fakt, že každé z válečných velitelství armád by ovládalo najednou mnoho divizí a brigád. Zcela nový, sborový, velitelský stupeň měl odlehčit takto přetíženým velitelstvím armád metodou decentralizace velitelské pravomoci. Plánovaný vznik sborů ovlivňoval také nezbytnou reorganizaci těžkopádně ovladatelných a příliš objemných divizí. Reformní úsilí Hlavního štábu směřovalo k tomu, aby válečná armá-

¹²⁷ ŠÍN, Z.: *Historiografie obranné funkce čs. státu v právním řádu v letech 1918 – 1938*. Praha 1973, s. 94.

¹²⁸ Usnesení Nejvyšší rady obrany státu ve věci návrhu MNO na vybudování silniční sítě na Moravě a na Slovensku bylo vyjádřeno výnosem Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 776 Taj. gen. sekr. Viz VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45.173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938 – Příloha č. 6 – *Přehled opatření učiněných NROS*, s. 4 – 5.

¹²⁹ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 6.520 Taj. MNO – hl. št./3. odděl. 1938 – Armáda v roce 1938, bližší nedatovaný analytický rozbor, vypracovaný Hlavním štábem čsl. armády po Mnichovu, pod názvem *Překážky a obtíže, jež se stavěly v cestu rychlým přípravám armády*, odstavec 3) *Ministerstvo veřejných prací*, s. 4 – 5.

da měla větší množství lépe ovladatelných vyšších jednotek, a tak mohla pružněji přeskupovat a členit své síly na exponovaných místech obrany.¹³⁰

Aby bylo možné tuto teorii uvést v případě ohrožení země do praxe, bylo nezbytné hluboce modifikovat mírovou organizaci čs. armády. Měly se tak uskutečnit nejhlubší změny od unifikáčního procesu čs. armády z počátku 20. let.¹³¹ Hluboké přeměny tohoto typu zdaleka přesahovaly pravomoc ministra národní obrany a vyžadovaly souhlas jak na úrovni exekutivy, tak i zákonodárné moci. Nová velitelství sborů měla být již v míru konstituována jako teritoriální velitelství centra s úplnou správní a oblastní působností. Podléhat měla dosavadním zemským vojenským velitelstvím, která měla zůstat zachována s posláním být základnou válečných velitelství armád. Válečné potřeby armády se tak staly podkladem pro politická rozhodnutí o organizačních změnách v době míru. Tento fakt je markantní na genezi sborových velitelství.

Přebudování organizační struktury tzv. válečné armády, a posléze armády mírové, významně uspíšil 16. březen 1935, kdy byla v Německu obnovena branná povinnost. Vzhledem k předchozí dlouhodobé přípravě byl čs. Hlavní štáb schopen záhy reagovat na tento nepříznivý vývoj. Stalo se tak formou komplexního dokumentu *Válečné složení vyšších jednotek*, který vstoupil v platnost 15. května 1935. Daný plán sice vznikl, ale potřebné předpoklady k jeho naplnění v případě válečného ohrožení republiky ještě dlouho neexistovaly. Důvod tkvěl především v tom, že dokument počítal s existencí sborových velitelství a s výrazně pozměněným a modernizovaným systémem podřízených divizí. To i ono však k 15. květnu 1935 mírová organizace čs. armády postrádala.¹³² Základ sedmi sborových velitelství se podařilo Ministerstvu národní obrany položit až 15. října 1935.¹³³

Tato neúplně a zatím provizorně konstituovaná vyšší velitelství ale pro svou činnost dosud neměla odpovídající podklad ve formě rozhodnutí vrcholné politické reprezentace republiky. Situace se v této oblasti začala měnit na přelomu let 1935 a 1936, kdy prezident re-

¹³⁰ O hlavních cílech charakterizovaných organizačních změn viz zejména: VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 100, sign. 38 1/6 3, č.j. 429 Taj. – hl. št./3. odd. 1933 – *Armáda v poli – návrh 1. oddělení Hlavního štábu*, sign. 38 1/6 2, List č. 9 k č.j. 764 Taj. - hl. št./1. odd. 1933 – *Postup v rozboru otázek válečné armády*. List č. 10 k č.j. 764 Taj. - hl. št./1. odd. 1933 – *Závěr 2. porady Armádního poradního sboru o organizaci válečné armády ve dnech 4. a 5. 12. 1933*.

¹³¹ O procesu unifikace čs. armády v prvních letech po vzniku Čs. republiky viz dosud nepodrobněji SANDER, R.: *Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918 – 1939*. SAP, s. 1985, č. 1, s. 11 an.

¹³² VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 105, sign. 32 – 22/1, Výnos MNO č.j. 801 Mob. – hl. št./1. odděl. 1934 – *Válečné složení vyšších jednotek k 15. 5. 1935*.

¹³³ SANDER, R.: *Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918 – 1939*. SAP, 1985, č. 1, s. 26. Základní údaje personálního charakteru, které souvisely s genezí velitelství sborů, uvedl HYNDRÁK, V.: *K otázce vojenské hodnoty čs. armády v druhé polovině třicátých let*. HaV, 1964, č. 1, s. 76 – 77. Nejnověji a dosud nejpodrobněji k personální stránce velitelství sborů viz FIDLER, J.: *Velitelé vyšších velitelství československé branné moci v letech 1918 – 1938 (Zemští vojenští velitelé a velitelé sborů)*. HaV, 1999, č. 4, zejména s. 856 – 872.

publiky z titulu vrchního velitele branné moci rozhodnul o zřízení sborů v mírové organizaci armády. Závěrem své 8. schůze 21. února 1936 jednala o věci Nejvyšší rada obrany státu, která respektovala rozhodnutí hlavy státu a dala souhlas k tomu, aby personální, materiální a finanční požadavky, které plynuly z prezidentova rozhodnutí, byly předloženy ke schválení ministerské radě.¹³⁴ Po projednání v NROS potvrdil prezident republiky své rozhodnutí rozkazem z 29. dubna 1936. Prezidentův rozkaz o zřízení sborů byl ovšem vydán až po zhoršení bezpečnostní situace republiky následkem událostí, které následovaly 7. března 1936.¹³⁵

Uvedená exekutivní rozhodnutí sice završila počáteční fázi vzniku sborových velitelství, ale je nutno si uvědomit další podstatné skutečnosti. Štáby sborových velitelství stály teprve na prahu své existence jen s nejnужnějším personálem. Mimo jiné i tato skutečnost přiměla ministra národní obrany Machníka, aby z podnětu Hlavního štábu předal Předsednictvu ministerské rady návrh na pronikavé zvýšení počtu důstojníků, kteří byli nepostradatelní pro práci štábů nově vznikajících vyšších velitelství. Nelze opominout fakt, že vojenská velitelství se stávala vskutku efektivními tehdy, když činnost jejich štábů byla vnitřně sladěna.

Velitelství sborů zatím vznikala jen jako taktická velitelství bez ucelené správní a oblastní působnosti. Ovšem i tak byly možnosti sborových štábů ještě dlouho omezené. Sborová velitelství mohla uplatňovat svou velitelskou pravomoc až od 1. října 1936, kdy převzaly velení nad sborovými útvary zbraní a od 1. ledna 1937 také nad sborovými útvary služeb.¹³⁶ Rovněž mobilizační pohotovost sborových velitelství a jejich štábů byla od politického souhlasu s jejich vznikem komplikována neukončenou reorganizací systému mírových divízi, který byl stěžejní zejména s ohledem na mobilizační pohotovost krytu hranic. Sedm sborových velitelství bylo možno považovat po organizační stránce za dokončená až po 1. lednu 1937, kdy nabyl účinnosti zákon z 18. prosince 1936 o změně správní působnosti vojenských útvarů.¹³⁷ Uvedený zákon byl zanedlouho doplněn vyhláškou Ministerstva národní obrany z 22. prosince 1936, která určovala oblast správní působnosti velitelství sborů.¹³⁸

¹³⁴ Usnesení Nejvyšší rady obrany státu ve věci zřízení sborů v mírové organizaci čs. armády bylo vyjádřeno výnosem Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 1.272 Taj. gen. sekr. Viz VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45.173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938 – Příloha č. 6 – *Přehled opatření učiněných NROS*, s. 4.

¹³⁵ Rozkaz prezidenta republiky o zřízení sborů č.j. 60 Taj. 1936 ze dne 29. 4. 1936 (SANDER, R.: *Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918 – 1939*. SAP, 1985, č. 1, s. 26).

¹³⁶ MINAŘÍK, P.: *Reorganizace armády ve 2. polovině 30. let a vytvoření operační sestavy vojsk po vyhlášení mobilizace*. Sborník Vojenské akademie v Brně, 1999, č. 2, s. 67.

¹³⁷ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, roč. 1936, č. 320 – *Zákon ze dne 18. 12. 1936 o změně správní působnosti vojenských útvarů*, s. 1495 – 1946.

¹³⁸ Tamtéž, č. 321 – *Vyhláška ministerstva národní obrany po dohodě s ministerstvem vnitra ze dne 22. 12. 1936*, s. 1946.

Počátky a geneze sborové organizace československé armády dokumentuje fakt, že politická, exekutivní, rozhodnutí sama o sobě neznamenal bezprostřední realizaci jejich obsahu. Plnohodnotné, skutečně efektivní, výsledky byly od rozhodování orgánů československého ústavního pořádku vzdáleny i v rozsahu několika let.

Jeden zvláštní aspekt z počátků existence sborové organizace čs. armády je nutno zvýraznit samostatně vzhledem k jeho specifickému významu pro obranu státu. Za zvlášť exponovanou stránku sborových velitelství je možné oprávněně označit činnost na poli zpravodajství, a to již v roce 1936. Hlavní štáb nemohl z pochopitelných důvodů příliš odkládat zapojení zpravodajských orgánů jednotlivých sborových velitelství do zpravodajské aktivity. Sborová velitelství začala rozvíjet svou práci na úseku zpravodajství již záhy po souhlasu vrcholné exekutivy s novým organizačním pojetím čs. armády. Z rozhodnutí Hlavního štábu převzala zpravodajská oddělení sborových velitelství 1. října 1936 veškerou zpravodajskou agendu od zpravodajských oddělení zemských vojenských velitelství.¹³⁹ Zpravodajství, zejména jeho obranná složka, se významně odlišovala od ostatních sfér obrany státu tím, že se její orgány ocitaly na čele zápasu se zahraničními a vnitřními protivníky Čs. republiky. Tato sféra přinášela první výsledky, ale i ztráty, již v době, kdy se ostatní součásti systému obrany státu teprve začaly připravovat na své úkoly.

Jednotlivá sborová velitelství řídila na území svých obvodů celé *vnější obranné zpravodajství*, tedy zpravodajskou obranu mimo vojenské útvarů. *Vnitřní obranné zpravodajství*, prováděné uvnitř vojenských jednotek, začala velitelství sborů řídit výhradně u podřízených divizí a nižších vojenských útvarů.¹⁴⁰

Zpravodajská oddělení sborových velitelství začala působit v době, kdy vojenské zpravodajství i zpravodajství státně-bezpečnostních složek poznamenala řada zásadních změn. Hlavní štáb se snažil již od roku 1934 centralizovat výzvědnou zpravodajskou aktivitu u složek, na něž mělo přímý vliv zpravodajské oddělení Hlavního štábu.¹⁴¹ Z tohoto důvodu Hlavní štáb vytrvale bránil tomu, aby nová sborová velitelství vůbec zahajovala výzvědnou činnost. Důvody Hlavního štábu byly pochopitelné. Zpravodajství obecně, a řízení tajné výzvědné agentury zvláště, vyžadovalo zkušený personál a používalo nestandardní metody práce,

¹³⁹ VÚA - VHA, f. CH číslo 37 – Velitelství vojenské zpravodajské služby (dále jen CH č. 37 VVZS), sign. 37 – 153 – 47, nesignovaný a přesně nedatovaný spis *Reorganizace výzvědného zpravodajství*. VÚA - VHA, f. Velitelství 1. divize (dále jen VD 1), k. 102, inv. č. 3666, č.j. 6.066/zprav. 1936 ze 14. 11. 1936 – *Přenesení zpravodajské agendy na velitelství sboru – návrh zpravodajských obvodů*.

¹⁴⁰ VÚA - VHA, f. VD 1, k. 102, inv. č. 3666, č.j. 6.066/zprav. 1936 ze 14. 11. 1936 – *Přenesení zpravodajské agendy na velitelství sboru – návrh zpravodajských obvodů*.

¹⁴¹ VÚA - VHA, f. CH č. 37 VVZS, sign. 37 – 153 – 47, nesignovaný a přesně nedatovaný spis *Reorganizace výzvědného zpravodajství*. VÚA - VHA, f. VD 1, k. 102, inv. č. 3666, spis Velitelství 1. divize č.j. Taj. II. č.j. 16.643/zprav. 1934 z 18. 11. 1934 – *Reorganizace výzvědného zpravodajství*.

kteřé přesahovaly možnosti sborových a divizních štábů. Složky klasické vojenské hierarchie byly nevhodné pro vedení výzvědné agentury. Hrozilo zde reálné nebezpečí, že počet osob, které byly zasvěceny do zpravodajských záležitostí, bude nežádoucím způsobem stoupat. Řada nových zpravodajských důstojníků sborových velitelství nadto začala své teoretické znalosti teprve v praxi uplatňovat.¹⁴² V počátcích obranné zpravodajské aktivity sborových velitelství zůstával teoreticky nevyřešen způsob vzájemné efektivní komunikace mezi zpravodajskými orgány ministerstev národní obrany a vnitra. Výzvědný tlak z nacistického Německa urgentně volal po odpovídajících úpravách. Do zpravodajské obrany byly spolu se sborovými štáby zapojeny v různé míře orgány četnictva, odbočky zpravodajské ústředny, státní policejní úřady, zpravodajští úředníci u okresních úřadů v místech dislokace četnických pohotovostních oddílů a od konce roku 1936 navíc velitelství praporů Stráže obrany státu.¹⁴³

Uvedené problémy začaly být odstraňovány v době, kdy zpravodajské orgány nových sborových velitelství poprvé odrážely rozsáhlou výzvědnou vlnu nacistického Německa, která se koncem roku 1936 vzedmula v souvislosti s rozmachem pevnostní výstavby na mnoha místech českých zemí.¹⁴⁴

¹⁴² VÚA - VHA, f. CH č. 37 VVZS, sign. 37 – 153 – 47, nesignovaný a přesně nedatovaný spis *Reorganizace výzvědného zpravodajství*.

¹⁴³ NA, f. č. 200 (Zpravodajská ústředna při Policejním ředitelství Praha), sign. 200 – 368 – 9/200mat – 2/10, spis Zemského četnického velitelství Praha č.j. 6.260 dův./1936 ze 17. 12. 1936 – *Zpravodajská služba četnictva. Poznátky a návrhy*.

¹⁴⁴ VÚA - VHA, f. VD 1, k. 102, inv. č. 3669, spis Velitelství 1. divize č.j. 6.108/zprav. 1936 ze 3. 11. 1936 – *Zvýšená výzvědná činnost říšskoněmeckých agentů v severozápadních Čechách*.

2. 1. **NÁROKY OBRANY STÁTU A PERSONÁLNÍ ZDROJE OPATŘENÍ VLÁDY PRO RŮST POČTU DŮSTOJNÍKŮ A ROTMISTRŮ**

Před zhoršením bezpečnostní situace Čs. republiky následky osudového 7. března 1936 byly položeny základy k řešení dalšího významného projektu Ministerstva národní obrany. Organizační oddělení Hlavního štábu vypracovalo 8. února 1936 komplexní návrh na zvýšení počtu důstojníků a rotmistrů. Vzhledem k závažnosti a dosahu požadavků vojenské správy předal ministr národní obrany František Machník uvedený návrh Předsednictvu ministerské rady. Ministr tímto způsobem tlumočil naléhavé vysvětlení Hlavního štábu, že celková situace v počtu důstojníků je nepříznivá z hlediska obrany státu, přičemž neopomněl zdůraznit, že doplnění počtu důstojníků bude trvat delší dobu. Machník zprostředkoval Předsednictvu ministerské rady požadavek Hlavního štábu, aby s ohledem na tyto závažné okolnosti vláda pojednala předložený návrh co nejdříve a odděleně od ostatních oblastí státní správy.¹⁴⁵

Počet důstojníků a rotmistrů čs. armády byl naposledy zvýšen v roce 1930. Kolegium ministerské rady tehdy rozhodlo o obsazení 10 059 míst důstojníků z povolání a 8480 míst rotmistrů. MNO požadovalo návrhem Hlavního štábu z 8. února 1936 zvýšit počet důstojníků z povolání na 13 429 a rotmistrů na 8692. Ve srovnání s vládním rozhodnutím z roku 1930 přinášel návrh MNO nárůst o 3370 důstojníků a 212 rotmistrů.¹⁴⁶

Na tomto místě je vhodné analyzovat příčiny, které vedly Ministerstvo národní obrany k podání závažného návrhu Předsednictvu ministerské rady. Zvýšenou potřebu důstojníků z povolání zdůvodnilo MNO jednak z hlediska potřeby důstojníků v podmínkách války, jednak z hlediska potřeb mírové armády. V době války by přirozeně vedle důstojníků z povolání konali službu také důstojníci ve výslužbě a záložní důstojníci. Přes to všechno ale zdar mobilizace a charakter válečných operací v prvním stádiu války závisel na důstojnících z povolání. Ti byli předurčení pro velitelské funkce, které ale nebylo možno obsadit jinak než důstojníky z povolání. MNO zdůrazňovalo, že i za předpokladu zvýšení počtu důstojnických míst budou zabezpečeny uvedené nejdůležitější funkce důstojníky z povolání jen částečně. MNO mohlo improvizovat v tomto směru jen díky vládnímu nařízení o nižších důstojnících v další činné

¹⁴⁵ NA, f. NÚKÚ, k. 484, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 58 res./36, obsahující výnos MNO č.j. 100 Taj. – hl. št./1, odděl. 1936 z 8. 2. 1936 – *Revise systemizace míst v oboru voj. správy – návrh.*

¹⁴⁶ NA, f. NÚKÚ, k. 484, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 58 res./36, 1. a 2. vložka k č.j. 58 res./36.

službě, na němž se ministerská rada usnesla podle návrhu MNO z 24. září 1934.¹⁴⁷ V důsledku tohoto vládního nařízení mohlo MNO obsadit služební místa důstojníků z povolání nižšími důstojníky v další dobrovolné činné službě, kterých mělo počátkem roku 1936 k dispozici 1506.¹⁴⁸

Pokud šlo o potřeby mírové armády, vyžadovala zvýšení počtu důstojníků v první řadě mezinárodní situace, neustálý organizační a materiální rozvoj čs. armády a v neposlední řadě neobyčejný vzrůst úkolů, které již v míru musela plnit.

Vzhledem k podstatnému zhoršení mezinárodně-politického vývoje poukazovalo MNO na fakt, že branné síly Čs. republiky musejí být připravovány na všechny eventuality ohrožení bezpečnostní situace státu. Náročnou přípravu mohl provést jen sbor důstojníků a rotmistrů z povolání, který měl být tak početný, aby mohl náležitě splnit svoji povinnost. MNO konstatovalo, že dosavadní počet důstojníků z povolání byl naprosto nedostatečný a současně Předsednictvo ministerské rady upozorňovalo na skutečnost, že návrh na zvýšení počtu důstojníků a rotmistrů je nutno i tak považovat za minimum, které je nezbytné k zjednání nápravy.

Počet důstojníků z povolání, který vláda odsouhlasila v roce 1930, nepostačoval podle odborného mínění MNO již v té době. V příštích letech byl nedostatek důstojníků velmi citelný vzhledem k rychlému rozvoji čs. armády. Skladba armády se od roku 1930 značně pozměnila a vzrostla zavedením nových technických prostředků. Tyto změny provázely také vzrůst počtu nových funkcí, který nebylo možné krýt stávajícím počtem důstojníků z povolání. Od zmíněného vládního rozhodnutí z roku 1930 vzniklo 15 nových vojenských útvarů (o 8,4 % více oproti dřívějšímu stavu) a 343 nižších vojenských jednotek na úrovni rot, v dobovém oficiálním názvosloví setnin (o 35% více oproti dřívějšímu stavu). Vývoj armády podstatným způsobem ovlivnil také situaci vyšších vojenských velitelství a jejich štábů. Nově vzniklo 7 velitelství sborů, 1 velitelství brigády útočné vozby, 1 velitelství jezdecké brigády, 1 velitelství letecké brigády a 3 velitelství zemského letectva. Zrušena byla jen 2 velitelství těžkých dělostřeleckých brigád.¹⁴⁹

Zvýšení počtu rotmistrů z hlediska potřeb mírové armády odůvodnila vojenská správa nutností doplnit počet pilotů a specialistů letectva, reorganizací stavební služby a potřebou rotmistrů pro budovanou stálou opevnění.

¹⁴⁷ Tamtéž. Návrh vládního nařízení o nižších důstojnících v další činné službě viz např.: AKPR, sign. T263/22, IV. část, spis T. 814/34, obsahující návrh MNO č.j. 2.107 taj. – VI./1. odděl. 1934 z 24. 9. 1934 – *Nižší důstojníci v další činné službě, návrh vládního nařízení a vládního usnesení v této věci.*

¹⁴⁸ NA, f. NÚKÚ, k. 484, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 58 res./36, 1. vložka k č.j. 58 res./36.

¹⁴⁹ Tamtéž.

MNO zdůvodnilo svůj návrh v neposlední řadě také faktem, že nové požadavky nenastaly pouze v důsledku zvětšení technické výzbroje armády a jejího organizačního rozvoje, ale také činností vojenských odborníků jak v oborech ryze vojenských, tak i v oborech širšího společenského dosahu. MNO zde mělo na mysli podíl na budování systému obrany proti leteckým útokům a ochrany proti bojovým otravným látkám. Vzhledem k přípravě zákona o branné výchově počítalo MNO se vznikem Vojenského inspektorátu branné výchovy, který měl dohlížet na organizaci a provádění branné výchovy. Také pro tuto instituci bylo zapotřebí zajistit potřebný personál. Podaný návrh pamatoval také na služební kategorie důstojníků, kterých bylo zapotřebí k řádné údržbě, ošetřování a použití speciálního technického materiálu. Vedle toho vzrůstající rozsah opevňovacích prací vyžadoval doplnění kádru odborně způsobilých důstojníků, určených k projekci pevnostního systému a k řízení jeho výstavby. Další množství důstojníků bylo zapotřebí pro obsazení dokončených pevnostních objektů. Nemale význam měl také fakt, že dosavadní vojenský mapový materiál nevyhovoval, a proto MNO považovalo za nezbytné provést nové mapování Čs. republiky. Aby mohl být tento úkol splněn, bylo nutné zvýšit mírový počet důstojníků Vojenského zeměpisného ústavu.

Podle propočtu MNO si měla realizace uvedeného návrhu vyžádat celkovou částku ve výši 64 400 000 Kč. Tato částka plynula z povyšování do vyšších hodností a z přijímání nových důstojníků a rotmistrů. Uvedený finanční náklad se neměl projevit ihned v celém rozsahu, ale postupně, v závislosti na realizaci celého návrhu. Naplnění požadovaných počtů se mělo uskutečnit během čtyř let. Z uvedeného celkového nákladu měla být na první rok realizace návrhu vydána asi čtvrtina, na druhý rok asi polovina, na třetí rok asi tři čtvrtiny a teprve ve čtvrtém roce by se projevila celá částka vyššího nákladu.¹⁵⁰

Nejvyšší rada obrany státu se zabývala uvedeným návrhem během své 9. schůze, jejíž pracovní zasedání byla zahájena 27. dubna 1936. Členové NROS projevíli s předloženým návrhem zásadní souhlas. NROS uložila ve svém usnesení Ministerstvu národní obrany, aby detaily předloženého návrhu byly ještě projednány s Ministerstvem financí. Vzhledem k naléhavosti požadavků vojenské správy se sbor NROS usnesl, aby meziministerská personální komise uspíšila obvyklé projednání návrhu tak, aby byl výstup z jednání předložen vládě ke schválení do 30. června 1936. NROS přistoupila také na žádost MNO, aby byl návrh z 8. února 1936 projednán odděleně od požadavků ostatních oborů státní správy.¹⁵¹

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 2.342 Taj. gen. secr. z 1. 7. 1936 – *Návrh na zvýšení počtu služebních míst v oboru vojenské správy – usnesení NROS.*

Požadavky MNO byly projednány na meziministerské bázi za účasti zástupců ministerstev vnitra, financí a Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu v období od 10. června do 7. července 1936. I když se vůči návrhu MNO z 8. února 1936 objevily některé námitky, např. ze strany Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu se týkaly počtu a mzdové hladiny některých nových služebních míst, zájmy obrany státu se staly po 7. březnu 1936 nezvratnou prioritou.¹⁵² Ministerská rada projevila svůj souhlas s personálními požadavky vojenské správy 9. července 1936 a rozhodla, že MNO je oprávněno zvýšit počet vojenských osob na úroveň, která měla dosáhnout 13 646 služebních míst pro důstojníky z povolání a 8815 služebních míst pro rotmistry.¹⁵³ Ve srovnání s původním návrhem MNO z 8. února 1936 převýšilo vládní rozhodnutí původní požadavky vojenské správy o 217 míst důstojníků z povolání a 123 míst rotmistrů.¹⁵⁴ Tato vládní rozhodnutí, i když byla na jaře 1938 podrobena z iniciativy MNO hluboké revizi, přispěla v příštích dvou letech k zlepšení v oblasti lidských zdrojů čs. armády.

¹⁵² NA, f. NÚKÚ, k. 484, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 58 res./36, 2. vložka k č.j. 58 res./36.

¹⁵³ NA, f. NÚKÚ, k. 484, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 375 res./38, obsahující výnos MNO č.j. 2.525 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 ze 13. 6. 1938 – *Doplňk systemizace služebních míst v oboru vojenské správy – návrh.*, 1. vložka k čís. 375 res. 38.

¹⁵⁴ Navýšení počtu služebních míst se týkalo zejména vysoce důležité služební kategorie *důstojníků generálního štábu*. Vůči návrhu MNO z 8. února 1936, který zde požadoval 569 míst, bylo vládou odsouhlaseno 580 míst, tedy o 11 míst více. Podobně u neméně důležité služební kategorie *důstojníků zbraní pro vyšší úkony* vláda vyslovila souhlas se 155 místy, což se od únorového návrhu MNO, který požadoval 123 míst, lišilo o 32 míst. Nárůst ve srovnání s původním návrhem byl zaznamenán také v početné služební kategorii *důstojníků absolventů vojenské akademie*, kde požadovaných 8825 míst vzrostlo na 8868 vládou skutečně odsouhlasených míst. Nárůst v této kategorii tedy činil 43 míst (Tamtéž).

2. 2. VLIV NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU NA PROGRAMOVÉ ZÁSADY VÝSTAVBY STÁLÉHO OPEVNĚNÍ

Od posledního, únorového, zasedání byla Nejvyšší rada obrany státu opět svolána na schůzi, která se uskutečnila 27. dubna 1936. Vzhledem k charakteru a výsledku tehdejšího klíčového jednání je nutno zvýraznit politický a personální charakter kolegia NROS. Přestože NROS byla složena z vybraných členů vlády, respektovala její resortní skladba, platná od 3. února 1936, politický profil vládní a vládnoucí koalice československých politických stran. *Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu* v NROS reprezentoval dr. M. Hodža, předseda NROS a předseda vlády, F. Machník, ministr národní obrany a dr. J. Černý, ministr vnitra. *Čs. sociálně demokratickou stranu dělnickou* zastupoval ministr železnic R. Bechyně. *Čs. strana lidová* měla zastoupení prostřednictvím ministra pro sjednocení zákonodárství a organizaci správy Msgre. dr. J. Šrámka. *Čs. stranu národně-socialistickou* zastupoval ministr pošt a telegrafů dr. E. Franke a *Čs. živnostensko-obchodnickou stranu středostavovskou* ministr průmyslu, obchodu a živností J. V. Najman.¹⁵⁵ Na návrh MNO ze 3. dubna 1936 doplňoval toto kolegium politických osobností bezpartijní odborník, ministr financí dr. J. Kalfus, jmenovaný členem NROS 7. dubna 1936.¹⁵⁶ Rovněž z podnětu MNO ze stejného data v NROS zasedal druhý bezpartijní odborník, ministr zahraničních věcí dr. K. Krofta, jehož jmenoval prezident republiky členem NROS 22. dubna 1936.¹⁵⁷

Hned na prvním jarním zasedání NROS 27. dubna 1936 se plně a ve velmi zjevné podobě projevíly obavy, dokonce je možné použít výraz úlek, vrcholné vládní reprezentace Čs. republiky z dalekosáhle změněné bezpečnostní situace státu. Strach vládních činitelů nevzbuzoval jen prostý fakt, že 7. března 1936 zaniklo demilitarizované pásmo v Porýní, ale posléze a hlavně pasivita Francie a Velké Británie k hluboké porážce kolektivní bezpečnosti v Evropě.

¹⁵⁵ NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12 - Rada pro obranu státu, č.j. 9.470/1773/12/S – 35 PMR z 20. 12. 1935 – *Nejvyšší rada obrany státu, návrh na jmenování jejích členů*; č.j. 8.23/1773/12/S – 36 PMR ze 3. 2. 1936 – *Nejvyšší rada obrany státu, jmenování jejích členů*.

¹⁵⁶ NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12 - Rada pro obranu státu, č.j. 2.405/1773/12/36/S PMR ze 31. 3. 1936 – *Jmenování ministra financí JUDr. Josefa Kalfuse členem NROS*, obsahující návrh Prezídia Ministerstva národní obrany (MNO) č.j. 2.721 dův. – pres./2. odd. 1936 ze 31. 3. 1936. NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12 - Rada pro obranu státu, č.j. 2.405/1773/12/36/S PMR ze 31. 3. 1936 – *Jmenování ministra financí JUDr. Josefa Kalfuse členem NROS*.

¹⁵⁷ NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12 - Rada pro obranu státu, č.j. 2.546/1773/12/S – 36 PMR ze 3. 4. 1936 – *Jmenování ministra zahraničních věcí dr. Kamila Krofta členem NROS*; návrh Prezídia MNO č.j. 2.833 dův. – pres./2. odd. 1936 ze 3. 4. 1936. NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12 - Rada pro obranu státu, č.j. 2.546/1773/12/S – 36 PMR ze 3. 4. 1936 – *Jmenování ministra zahraničních věcí PhDr. Kamila Krofta členem NROS*.

I když má současná česká historiografie k dispozici obsáhlou monografii o PhDr. K. Kroftovi, tak Kroftovo několikaleté působení v NROS uvedená monografie vůbec nezmiňuje. Srov.: DEJMEK, J.: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936 – 1938*. Praha 1998.

S postupným zánikem nadějí, že demokratický evropský západ prosadí, obhájí a hlavně obnoví principy kolektivní bezpečnosti, vzrůstala rapidně cena schopností hájit suverenitu země vlastními silami. Odtud se odvozovala klíčová otázka o prostředcích, metodách a potřebách účinné obrany.

Šokový stav a hluboké rozčarování, jaké po 7. březnu 1936 nastalo v nejasnějších čs. vládních kruzích, mělo vliv na fakt, že politická část Nejvyšší rady obrany státu vykazovala 27. dubna 1936 symptomy pudového, sebezáchovně zjednodušujícího a náhlého rozhodování. Členové vlády, zastoupení v NROS, projeví v této zvláštní atmosféře do té doby naprosto nevídaný zájem o otázku opevňování republiky.¹⁵⁸ Důvodů zde bylo více. Nutno zdůraznit, že některé z nich měly oprávněně závažný podklad v komplikující se národnostní a vnitropolitické situaci, jiné byly produktem snahy po nalezení rychle působícího a současně nejúčinnějšího léku k posílení imunity Čs. republiky vůči vnějšímu, ale i vnitřnímu ohrožení.

NROS se tématem výstavby stálého opevnění nezabývala 27. dubna 1936 poprvé za dobu své existence. Z jejího usnesení vzešel politický podnět k opevnění státních hranic s Německem, Maďarskem a Rakouskem.¹⁵⁹ 14. července 1934 NROS rozhodla o využití tzv. Mimořádného úvěru I ve výši 340 mil. Kč na výstavbu opevnění a na hrazení nejn nutnějších opatření ve válečném průmyslu. Vzhledem k tomu, že z této částky bylo Ministerstvu veřejných prací poskytnuto 100 mil. Kč, mohlo MNO skutečně využít na zahájení opevňovacích prací a ve prospěch válečného průmyslu pouze 240 mil. Kč.¹⁶⁰

¹⁵⁸ VÚA - VHA, f. Pozůstalost Silvestra Bláhy, k. 3, inv. č. 100 – *Rukopisný záznam sdělení arm. gen. L. Krejčího a arm. gen. J. Syrového o průběhu zasedání NROS z 27. 4. 1936*, pořizovaný div. gen. Ing. S. Bláhou, přednostou Vojenské kanceláře prezidenta republiky, pro prezidenta republiky dr. E. Beneše (dále jen *Rukopisný záznam sdělení arm. gen. L. Krejčího a arm. gen. J. Syrového o průběhu zasedání NROS z 27. 4. 1936...*). V zájmu kritického přístupu k citovanému záznamu je nutno upozornit na fakt, že div. gen. Ing. Bláha chybně datoval zmíněvané jednání NROS. Místo správného data 27. 4., uvedl mylné datum 28. 4. 1936. Správné datum 27. 4. 1936 spolehlivě prokazují následující prameny úřední povahy z proveniencí Generálního sekretariátu obrany státu, resp. Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu. Viz NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 1.946 Taj. gen. sekr. 1936 ze 3. 6. 1936 – *Program jednání NROS dne 4. června 1936*, s. 2. NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 2.340 Taj. gen. sekr. z 1. 7. 1936 – *Návrh ministerstva národní obrany na povolení dalších peněžních prostředků na vybavení armády a na výstavbu opevnění hranic – usnesení NROS*, s. 1. NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 1, s. 1.

¹⁵⁹ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 123, č.j. 1.039 taj. hl. št./3. odděl. – *Hrubá rozvaha nákladů na opevnění v nejbližší budoucnosti – II. koncept*. Uvedený dokument, zpracovaný 3. oddělením Hlavního štábu, neprocházel vzhledem ke svému výlučnému charakteru příslušnou spisovnou, a proto není vybaven obvyklým signaturním číslem. O tomto obranně-zpravodajském opatření svědčí marginální rukopisná poznámka: „*Tajné, neprochází spisovnou! Doručovati jen důstojníkem k tomu zvláště určeným.*“

¹⁶⁰ Blíže viz SRB, M.: *Příspěvek k organizaci výstavby stálého opevnění na přelomu let 1934 a 1935*. HaV, 2001, č. 1, s. 113 – 115.

Na bázi politického podnětu NROS Hlavní štáb koncipoval v průběhu roku 1935 programová východiska výstavby stálého opevnění. Operační oddělení Hlavního štábu vyhodnotilo podle pravděpodobných směrů nepřátelských útočných operací nejvíce ohrožené úseky státních hranic. Největší pozornost byla věnována rozsáhlému pohraničnímu území o šířce zhruba 400 km mezi Odrou a Labem.¹⁶¹ Tento severní úsek státních hranic byl pokládán za nejdůležitější vzhledem k naprosté nutnosti zachovat spojitost českých zemí s územím Slovenska, a to za všech okolností. Hlavní štáb se obával hrozby rychlého odtržení Čech od východních oblastí republiky německým ofenzivním vpádem směrem na Olomouc¹⁶² nebo do východních Čech.¹⁶³ Další důvod spočíval v záštitě důležitých průmyslové oblasti na ploše regionu Moravské Ostravy a Vítkovic.¹⁶⁴

Míra ohrožení velmi širokého území podél severních hranic českých zemí nebyla odvozena jen z teoretického rozboru podle strategických a taktických hledisek. Přípravě ofenzivních operací obecně předcházela zvýšená zpravodajská aktivita na vybraných směrech předpokládaného útoku. V roce 1935 již čs. obranné zpravodajské orgány shromáždily dostatek indicií k tomu, aby mohly potvrdit vzestup činnosti výzvědných složek nacistického Německa právě v severním pohraničí Čech.¹⁶⁵ Na ověření této skutečnosti se podílely nejen zpravodajské zdroje čs. armády, ale také zpravodajské orgány Ministerstva vnitra. Odbočka

¹⁶¹ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 123, č.j. 1.039 taj. hl. št./3. odděl. z 18. 3. 1935 – *Povšechný program vybudování stálého opevnění*. VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, s. 1.

¹⁶² VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, s. 1.

¹⁶³ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 315, sign. 99 - 5/26 - 66, spis č.j. 35.832 taj. hl. št. ŘOP z 28. 11. 1938 – *Opevnění - vývoj programu a stav opevnění před vyhlášením mobilizace*, část „A“, oddíl 1) *Vývoj programů opevnění*. Citované hlášení bylo zpracováno jako odpověď na anketní akci 3. (operačního) oddělení Hlavního štábu, která se opírala o č.j. 6.520 Taj. MNO – hl. št./3. odděl. 1938 – *Armáda v roce 1938*.

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ Systematicky učeněnou analýzu organizačního vývoje, geneze kompetenčních vztahů, metod a cílů jednotlivých zpravodajských složek nacistického Německa se zvláštním zaměřením na období 30. let 20. století poskytuje na podkladě široké pramenné základny, bohaté literatury i nepublikovaných rukopisů GYER, M.: *National Socialist Germany: The Politics of Information*. In: *Knowing One's Enemies. Intelligence Assessment before the Two World Wars*. Princeton 1986, s. 310 – 346. Citovaný sborník, jehož autorský kolektiv vedl Ernest R. May, profesor historie na Harvardově univerzitě, vznikl s podporou představitelů vrcholné administrativy Spojených států amerických nejen jako soubor historických vědeckých prací, ale také jako hluboká profesní zpravodajská analýza činnosti zpravodajských organizací hlavních států, jejichž meziválečné vztahy přešly do vzájemného zápolení v letech 2. světové války (Srov.: *Knowing One's Enemies. Intelligence Assessment before the Two World Wars*. Princeton 1986, s. 3 – 8). Ze základních prací k tématu vojenského zpravodajství nacistického Německa je vhodné jmenovat následující tituly: BUCHHEIT, H.: *Der deutsche Geheimdienst. Geschichte der militärischen Abwehr*. München 1966, Týž: *Die anonyme Macht; Aufgaben, Methoden und Erfahrung der Geheimdienste*. Frankfurt 1969, CHARIUS, A., MADER, J.: *Nicht länger geheim. Entwicklung, System und Arbeitsweise des imperialistischen deutschen Geheimdienstes*. Berlin 1969, MADER, J.: *Hitlers Spionagegenerale sagen aus. Ein Dokumentarbericht über Aufbau, Struktur und Operationen des OKW-Geheimdienstes Ausland/Abwehr mit einer Chronologie seines Einsatzes von 1933 – 1944*. Berlin 1970. Poslední dva tituly jsou významné z hlediska využití poznatků ze studia pramenů osobní povahy. K uvedenému okruhu náleží ještě KAHN, D.: *Hitler's Spies: German Military Intelligence in World War II*. New York 1978.

zpravodajské ústředny v Liberci (OZÚs Liberec) měla již v roce 1935 k dispozici důvěrné informace o tom, že území Liberecka bylo v Německu vyhodnoceno jako vhodná brána pro vedlejší, podpůrný směr širší ofenzivní operace do nitra Čech. OZÚs Liberec doplnila uvedená zjištění upozorněním, že skutečně vážná útočná akce má být v budoucnu vedena v prostoru Trutnov – Broumov – Náchod s cílem paralyzovat obranný zásah čs. vojenských jednotek z posádek v oblasti Hradce Králové a Josefova. Současně mělo být tímto postupem vážně ohroženo čs. obranné seskupení v oblasti Moravy. OZÚs Liberec zjistila na základě své obranné aktivity, že se v Německu počítá s tím, že při omezených pohotovostních možnostech čs. armády a pohraničních bezpečnostních složek by bylo možné bez vážnějšího čs. odporu postoupit k Liberci během první hodiny vpádu. Za dalších 24 hodin ofenzivního postupu měla být dosažena Mladá Boleslav. OZÚs Liberec opírala rozbor svých poznatků především o zjištění z projednávaných a vyšetřovaných případů aktivního zapojení sudetských Němců do výzvědné činnosti nacistického Německa na území Čs. republiky.¹⁶⁶

Vzhledem ke strategické hodnotě zjištěných poznatků je nutno zdůraznit i fakt, že se územní rozsah obranné zpravodajské působnosti OZÚs Liberec kryl s nejhroženější, severní, oblastí Čech, jak ji ve svých analýzách vyhodnotil Hlavní štáb. Po reorganizaci odboček Zpravodajské ústředny, která vstoupila v platnost 1. prosince 1931¹⁶⁷ se obvod OZÚs Liberec kryl s obvody zpravodajského oddělení štábu 3. divize v Litoměřicích a 4. divize v Hradci Králové.¹⁶⁸ V praxi se toto uspořádání projevilo tak, že OZÚs Liberec vyvíjela obrannou zpravodajskou aktivitu v širokém pásmu od politického okresu Teplice – Šanov až po politický okres Žamberk. OZÚs Liberec zahrnovala oba tyto okrajové politické okresy.¹⁶⁹

Počátky německého zpravodajského zájmu o pravé křídlo ohroženého úseku státních hranic v oblasti severní Moravy a Slezska je nutno hledat ještě hlouběji v minulosti. Odbočka zpravodajské ústředny v Opavě (OZÚs Opava), jejíž zájmová oblast sousedila s úsekem libe-

¹⁶⁶ NA, f. č. 225, sign. 225 – 975 – 16, přípis Odbočky Zpravodajské ústředny Liberec (OZÚs Liberec) pro Prezídium ministerstva vnitra č.j. 2.751/35 OZÚs (Tajné) z 24. srpna 1935 – *Úprava zpravodajské služby. Policejní ředitelství v Liberci.*

¹⁶⁷ NA, f. č. 225, sign. 225 – 975 – 14, výnos Prezídia Ministerstva vnitra č. 15.429 pres. min. vnitra z 23. 10. 1931 (přísně důvěrné) – *Zřízení nových zpravodajských odboček v Čechách a nová úprava místních obvodů působnosti zpravodajských odboček na Slovensku.*

¹⁶⁸ NA, f. č. 225, sign. 225 – 975 – 14, návrh Policejního ředitelství v Praze na reorganizaci zpravodajské služby č. 6.061 pr. z 11. 4. 1931 – *Reorganizace zpravodajské služby*, určený pro Prezídium Ministerstva vnitra. OZÚs Liberec pokrývala zpravodajský obvod 2. oddělení štábu 3. divize s výjimkou zpravodajského obvodu pěšího pluku 47 a zpravodajský obvod 2. oddělení štábu 4. divize s výjimkou pěšího pluku 21 „*Maršála Foche*“. S OZÚs Liberec korespondovaly s vědomím Velitelství 3. divize zpravodajské orgány pěších pluků 2 „*Jirího z Poděbrad*“, 42, 44 a hraničářského praporu 1 „*České družiny*“ a s vědomím Velitelství 4. divize zpravodajské orgány pěších pluků 4 „*Prokopa Holého*“, 22 „*Argonský*“, 30 „*Aloise Jirásky*“ a hraničářského praporu 2 „*Rota Nazdar*“ (Tamtéž, opis přípisu 2. oddělení Hlavního štábu č.j. 314 taj. hl. št. 2. odděl. z 28. 3. 1931).

¹⁶⁹ NA, f. č. 225, sign. 225 – 975 – 14, výnos Prezídia Ministerstva vnitra č. 15.429 pres. min. vnitra z 23. 10. 1931 (přísně důvěrné) – *Zřízení nových zpravodajských odboček v Čechách a nová úprava místních obvodů působnosti zpravodajských odboček na Slovensku.*

recké OZÚs na východě, shromažďovala již od počátku 30. let důkazy o tom, že německé zpravodajské orgány začaly vyvíjet skrytý zájem o průmyslovou oblast Moravské Ostravy ještě před mocenskými změnami v Německu, které vedly k nástupu nacistů k moci.¹⁷⁰ Výsledky zpravodajské defenzívy OZÚs Opava potvrzovala analogická zjištění zpravodajského oddělení Zemského vojenského velitelství (ZVV) Brno. Již v listopadu 1931 zpravodajské oddělení ZVV Brno konstatovalo živý německý zpravodajský zájem o železárenský komplex ve Vítkovicích, o průmyslovou oblast Moravské Ostravy a o prostor severně Bohumína, kudy vedly důležité mezinárodní komunikační tepny. Hlavní pozornost poutal, podle zjištění zpravodajského oddělení brněnského ZVV, úsek pohraničí mezi Bohumínem a Chuchelnou. Tyto poznatky byly získány vyšetřováním případů zakázaného zpravodajství sudetských Němců ve prospěch Německa.¹⁷¹

Uvedená zjištění odboček zpravodajské ústředny v Liberci a Opavě i rané poznatky Zemského vojenského velitelství Brně daleko překračovaly hranice regionů, v nichž byly získány. Tyto a mnohé další poznatky náležely k širšímu, po léta obohacovanému, souboru podkladů pro plánování Hlavního štábu a rozhodování vrcholné exekutivy Čs. republiky na celostátní, strategické úrovni. Čs. zpravodajské složky dobře rozpoznaly již v době nastupujícího německého revizionizmu, že „...Německo udržuje agenturní síť a sbírá zprávy často i bezvýznamné právě jen proto, aby síť ta byla udržována a zaběhnuta a aby byly vyzkoušeny všechny možnosti spojení.“¹⁷² Na tomto místě je vhodné připomenout, že uvedený zpravodajský zájem německých výzvědných složek se postupně stal součástí kontextu, v němž se zrodil již připomenutý první strategický koncept válečného zásahu proti Čs. republice s názvem *Schulung*, pocházející z 2. května 1935.

Důraz, jaký byl kladen na prvotní opevnování úseku Odry – Labe, objasňuje fakt, že Hlavní štáb nepovažoval za vhodné a únosné zahájit výstavbu stálého opevnění zároveň na všech ohrožených úsecích státních hranic. Časový sled opevnovacích prací byl proto diferencován s ohledem na finanční náklady, značně omezené personální zdroje odborných pracovníků sil a v duchu strategických priorit.¹⁷³

¹⁷⁰ NA, f. č. 225, sign. 225 – 975 – 14, spis Prezidia Ministerstva vnitra č. 18 907 1931 ze 7. XII. 1931 – *Zpravodajská služba obranná, přeložení zpravodajské odbočky z Opavy do Moravské Ostravy*.

¹⁷¹ NA, f. č. 225, sign. 225 – 975 – 14, spis 2. oddělení Zemského vojenského velitelství Brno č.j. 7.935/2. – zprav. dův. 1931 z 10. 11. 1931 – *Přemístění zpravodajské odbočky z Opavy do Moravské Ostravy*.

¹⁷² NA, f. č. 225, sign. 225 – 975 – 16, přípis Odbočky Zpravodajské ústředny Liberec (OZÚs Liberec) pro Prezidium ministerstva vnitra č.j. 2.751/35 OZÚs (Tajné) z 24. srpna 1935 – *Úprava zpravodajské služby. Policejní ředitelství v Liberci*, s. 4.

¹⁷³ Explicitní vyjádření o těchto zásadách viz VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 123, č.j. 1.039 taj. hl. št./3. odděl. z 18. 3. 1935 – *Povšechný program vybudování stálého opevnění*, zpracovaný 3. oddělením Hlavního štábu pro prezidenta republiky dr. E. Beneše (Viz rukopisná poznámka plk. gšt. L. Tomsy, od 20. 3. 1935 přednosta takticko-organizační ŘOP, z 18. 3. 1935).

Hlavní programové dokumenty výstavby stálého opevnění z roku 1935 nasvědčují faktu, že Hlavní štáb neměl jasno o definitivní časové posloupnosti celého komplexu opevňovacích prací. Tento poznatek s určitostí platí do konce roku 1935.¹⁷⁴ Nejdéle do jara 1936, přesněji do zasedání NROS 27. dubna a 8. května 1936, Hlavní štáb počítal s pěti etapami opevňovacích prací, které měly postupně pokrýt ohrožené úseky státních hranic s Německem, Rakouskem, Maďarskem a Polskem. Nejkonkrétněji se Hlavní štáb vyjádřil o I. etapě, která měřila celkem 130 km a zahrnovala dílčí úseky *Moravská Ostrava* (25 km), *Králíky – Mückenberg*¹⁷⁵ (40 km), *Steinberg*¹⁷⁶ - *Ramzová, Háj – Opava – Krnov* (40 km), *mosty na Slovensku: Bratislava, Komárno, Parkan, Čop*. Celkový finanční náklad měl podle předpokladů z roku 1935 v této etapě činit 1663 mil Kč.¹⁷⁷ Hlavní štáb předvídal, že realizace této I. etapy, nutno podotknout nejdůležitější etapy, bude ukončena do závěru roku 1939.¹⁷⁸ U následujících etap již tak jasná představa v myslích plánovačů Hlavního štábu neexistovala. V případě II. etapy, která měla obsáhnout rámcový úsek *Orlické hory – Náchod - Trutnov* (80 km) s finanční potřebou 1000 mil Kč, byl jako začátek výstavby všeobecně označen rok 1938. Opevňování v rozsahu III. etapy, kde vedle nesouvislého opevnění jižního Slovenska (v souhrnné délce 100 km) dominovaly opevňovací práce v pásmu *Krkonoše – Labe* (100 km), mělo být zahájeno až v roce 1939. Do konce roku 1935 však Hlavní štáb neznal v případě II. a III. etapy alespoň rámcový letopočet pro ukončení prací. Zbývající etapy vůbec postrádaly alespoň široce vyjádřené časové dispozice.¹⁷⁹

Z uvedených skutečností lze učinit následující závěry. Hlavní štáb v roce 1935 předpokládal, že bezpečnostní situace Čs. republiky nedozná v příštích několika letech hlubších a náhlých změn. Přitom samozřejmě bral v úvahu tehdy již dobře známý fakt o vzestupu útočného potenciálu německé armády. Současně stále počítal především s francouzskou spojenec-

¹⁷⁴ Srov. k tomu: VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 123, č.j. 1.039 taj. hl. št./3. odděl. z 18. 3. 1935 – *Povšechný program vybudování stálého opevnění*. VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 487, sign. 41 ½ - 2, spis č.j. 6.714/taj. hl. št. ŘOP z 12. 12. 1935 – *Rozpočet peněz a personálu pro urychlený postup prací a celková potřeba peněz*, Vložka 1.

¹⁷⁵ *Mückenberg*, trigonometr 995, dnes Komáří vrch severně Rokytnice v Orlických horách.

¹⁷⁶ *Steinberg*, trigonometr 790, dnes Maliník severovýchodně Králík.

¹⁷⁷ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 487, sign. 41 ½ - 2, spis č.j. 6.714/taj. hl. št. ŘOP z 12. 12. 1935 – *Rozpočet peněz a personálu pro urychlený postup prací a celková potřeba peněz*, příloha k č.j. 6.714/taj. hl. št. ŘOP z 12. 12. 1935, Vložka 1 – *Povšechný program a finanční rozvaha stálého opevnění, přehled požadavku peněz v milionech Kč pro dobu 1935 – 1939 při zrychlení postupu práce*. Viz též Vložka 3 – *Hrubá rozvaha nákladů pro celé zamýšlené opevnění hranic*.

¹⁷⁸ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 487, sign. 41 ½ - 2, spis č.j. 6.714/taj. hl. št. ŘOP z 12. 12. 1935 – *Rozpočet peněz a personálu pro urychlený postup prací a celková potřeba peněz*. VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 123, č.j. 1.039 taj. hl. št./3. odděl. z 18. 3. 1935 – *Povšechný program vybudování stálého opevnění*.

¹⁷⁹ Tamtéž.

kou pomoci. Důvody k nedůvěře ve svého hlavního spojence zatím nepocíťoval, třebaže objektivně existovaly, jak bylo doloženo v předcházejícím textu.

Programové zásady výstavby stálého opevnění, navržené v březnu a v prosinci 1935, nesly přes svoji nespornou závažnost stále ještě výraznou pečeť provizoria a nevyjasněnosti celého strategického konceptu. Projevovaly se v nich teoreticky nevyjasněné problémy a rysy čistě odborně vojenského myšlení, jehož závěry nebyly posouzeny vrcholnou vládní exekutivou.¹⁸⁰ Do rozhodujících jamních jednání NROS v roce 1936 se výstavba stálého opevnění opírala pouze o starší podnět NROS, který ale jmenoval ohrožené úseky státních hranic jen značně široce. Z tohoto důvodu zmíněný starší podnět NROS nelze považovat za klíčové exekutivní rozhodnutí.¹⁸¹ Nutno pamatovat v souvislosti s tím také na fakt, že pozice NROS nebyla v letech 1934–1935 pevně zakotvena v exekutivním systému Čs. republiky vzhledem k chybějícímu Zákonu o obraně státu či jiné vhodné právní normě. Počáteční fáze opevňovacích prací v oblasti Moravské Ostravy a kladského výběžku byla zahájena pouze se souhlasem ministra národní obrany a s vědomím prezidenta republiky.¹⁸²

Hlavní štáb hodlal zatím opevňovat jen nejohroženější část státního území, tj. oblast mezi Odrou a Labem. Generál Husárek z titulu podnáčelníka Hlavního štábu a ředitele opevňovacích prací koncem roku 1935 v tomto smyslu zdůraznil nutnost koncentrovat veškeré opevňovací úsilí právě sem tak, aby byl tento pohraniční úsek zabezpečen téměř souvislým a silným opevněním do konce roku 1939.¹⁸³ Tato generální dispozice platila, jak bude dále doloženo, nejdéle do jara 1936. Hlavní štáb uplatňoval tímto způsobem racionální přístup, který respektoval aktuální možnosti a zdroje Ministerstva národní obrany a koncept obrany Čs. republiky nesvazoval jen s pasivní, statickou defenzívou v opevnění. Stálým opevněním zabezpečená severní hranice českých zemí mohla v duchu názorů Hlavního štábu významně usnadnit pružnou, manévrově pojatou obranu v oblasti západních a jihozápadních Čech.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Srov. k tomuto poznatku následující pramenné materiály: VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, s. 14. VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 123, č.j. 1.039 taj. hl. št./3. odděl. z 18. 3. 1935 – *Povšechný program vybudování stálého opevnění*.

¹⁸¹ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 123, č.j. 1.039 taj. hl. št./3. odděl. z 18. 3. 1935 – *Povšechný program vybudování stálého opevnění*.

¹⁸² VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, s. 14. VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 123, č.j. 1.039 taj. hl. št./3. odděl. z 18. 3. 1935 – *Povšechný program vybudování stálého opevnění*.

¹⁸³ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 487, sign. 41 ½ - 2, spis č.j. 6.714/taj. hl. št. ŘOP z 12. 12. 1935 – *Rozpočet peněz a personálu pro urychlený postup prací a celková potřeba peněz*. Uvedený spis zpracoval 12. 12. 1935 mjr. gšt. F. Podroužek a následující den jej schválil brig. gen. K. Husárek, ředitel opevňovacích prací.

¹⁸⁴ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 123, č.j. 1.039 taj. hl. št./3. odděl. z 18. 3. 1935 – *Povšechný program vybudování stálého opevnění*.

Uvedené skutečnosti z počátků výstavby stálého opevnění na území Čs. republiky bylo nutno zahrnout do předchozího výkladu tak, aby se tyto poznatky staly kritériem hloubky a převratného významu rozhodnutí NROS z období dubna až července 1936. Bez takto poznatých kritérií by nebylo možno pochopit a vyhodnotit skutečný význam a dosah jarních jednání NROS z roku 1936, která patří k nejzávažnějším.

Náčelník Hlavního štábu generál Krejčí byl zpočátku překvapen neobvykle prudkým vzrůstem zájmu o otázku výstavby stálého opevnění, který 27. dubna 1936 velmi naléhavě projevila politická část NROS. Krejčí mohl srovnávat, neboť se účastnil dosavadních jednání NROS na základě ustanovení jejího Statutu spolu s generálním inspektorem branné moci generálem Syrovým.

Na počátku jarního jednání v roce 1936 NROS věděla o tom, že Hlavní štáb klade těžiště opevňovacího úsilí do severních oblastí republiky.¹⁸⁵ Do té doby ale nic nenavštěvovalo tomu, že by byl Hlavní štáb nucen tuto generální direktivu měnit. O to větší překvapení přineslo zasedání NROS 27. dubna 1936, během něhož všichni přítomní členové vládní koalice velmi důrazně žádali, aby opevnění vyrůstala nejen podél severních hranic republiky, ale bez prodlení také v západních Čechách. Tento požadavek byl rovnocenně vlastní jak členům NROS z řad agrární strany, tak i jejich kolegům ze strany sociálně-demokratické, lidové a živnostensko-obchodnické.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Brig. gen. J. I. Čížek, generální sekretář obrany státu, převzal 8. 1. 1936 od Ředitelství opevňovacích prací pro informaci NROS programový dokument výstavby stálého opevnění pod názvem *Rozpočet peněz a personálu pro urychlený postup prací a celková potřeba peněz* (Viz VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 487, sign. 41 ½ - 2, spis č.j. 6.714/taj. hl. št. ŘOP z 12. 12. 1935). Uvedený programový dokument, který v řadě podstatných bodů reprodukoval a doplňoval starší, tzv. *Povšechný program vybudování stálého opevnění* z 18. 3. 1935, se stal podnětem k poradě vedoucích pracovníků ŘOP, konané 12. prosince 1935. Porady se zúčastnil brig. gen. Ing. K. Štěpánek, přednosta technické skupiny ŘOP, plk. gšt. L. Tomsa, přednosta takticko-organizační skupiny ŘOP, dále plk. žen. Ing. J. Čermák, pplk. stav. Ing. J. Hubálek a mjr. gšt. F. Podroužek. Uvedená porada reagovala na podnět brig. gen. K. Husárka, ředitele opevňovacích prací, aby těžiště pevnostní výstavby bylo položeno do pásma Odry – Krkonoše a posléze do úseku Krkonoše – Labe. Uvedený kolektiv vedoucích pracovníků ŘOP řešil v souvislosti s tím otázku finančních požadavků a hlavně rostoucí potřebu odborných pracovních sil. Porada řešila obě skupiny problémů z hlediska nutnosti urychlení prací. Část závěrů z uvedené porady využil brig. gen. K. Husárek v květnu 1936, tedy v nových bezpečnostních podmínkách, jako výchozí bázi pro koncipování personálních požadavků, adresovaných Nejvyšší radě obrany státu k posouzení. Třebaže se NROS programovými otázkami výstavby stálého opevnění do jara 1936 nezabývala, dověděla se z uvedeného *Rozpočtu peněz a personálu pro urychlený postup prací a celková potřeba peněz* z 12. 12. 1935, že Hlavní štáb koncentruje výstavbu opevnění na severní úsek státních hranic v oblasti českých zemí. Od tohoto vědomí se odvíjelo pozdější rozhodnutí NROS o souběžném opevňování téměř celých státních hranic v oblasti českých zemí.

¹⁸⁶ Tuto závažnou skutečnost o shodě koaličních činitelů, působících v NROS, prokazují následující pramenné materiály: VÚA - VHA, f. Pozůstalost Silvestra Bláhy, k. 3, inv. č. 100 – *Rukopisný záznam sdělení arm. gen. L. Krejčího a arm. gen. J. Syrového o průběhu zasedání NROS z 27. 4. 1936*... NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 1.946 Taj. gen. sekr. 1936 ze 3. 6. 1936 – *Program jednání NROS dne 4. června 1936*, s. 2 – 3, shrnující retrospektivním způsobem jednání NROS z 27. 4 a 8. 5. 1936. Viz též VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, s. 5.

Na tomto místě je nutné objasnit motivy koaličních členů NROS k vznesení uvedených požadavků. Závěry, plynoucí z krize kolektivní bezpečnosti v Evropě po 7. březnu 1936, měly významný doplněk v podobě vnitropolitické dimenze změněné bezpečnostních podmínek Čs. republiky. Členové NROS se 27. dubna a 8. května 1936 odvolávali na takzvané *psychologické* či *politicko-psychologické* důvody svého rozhodování. NROS 27. dubna 1936 usilovně dokazovala náčelníkovi Hlavního štábu Krejčímu a generálnímu inspektorovi branné moci Syrovému, že opevnění, které bude lemovat téměř celou délku ohrožených hranic, poskytne občanům potřebný pocit důvěry v bezpečnost vlastní země. Hned nato NROS energicky poukazovala na fakt, že opevňovací práce, zahájené v celém česko-německém pohraničí, vyjádří pádnou odpověď na rostoucí a přitom mylné přesvědčení řady sudetských Němců, že pražská vláda již rezignovala na eventuální obranu pohraničního území. NROS očekávala, že odolná opevnění posílí důvěru tzv. českých hraničářů, tedy Čechů, žijících v pohraničí, v moc vlastního státu, a tak vytvoří zřetelné politické pouto mezi odlehlým pohraničím a vnitřními částmi republiky.¹⁸⁷

Názory a požadavky ústavních činitelů, projevené 27. dubna a 8. května 1936 ve sboru NROS, souzněly do značné míry s míněním čs. společnosti a vycházely z něho.¹⁸⁸ Sám fakt zvýšeného zájmu vrcholné exekutivy o konkrétní opatření v oblasti obrany státu nejvyšší místa vojenského velení vítala. Její politicko-psychologickou motivaci čelní vojenští činitelé re-

¹⁸⁷ VÚA - VHA, f. Pozůstalost Silvestra Bláhy, k. 3, inv. č. 100 – *Rukopisný záznam sdělení arm. gen. L. Krejčího a arm. gen. J. Syrového o průběhu zasedání NROS z 27. 4. 1936...*

¹⁸⁸ S výraznými občanskými hlasy, volajícími po opevňování státních hranic, se lze setkat již v raném období existence NROS. Předsednictvo ministerské rady v prosinci 1933 obdrželo od Krajského ústředí osvětového v Hradci Králové zvláštní prohlášení, které obsahovalo pokus o komplexní formulaci tezí o význačných potřebách obrany státu. Teze se týkaly zejména ideových zásad výchovy občanů z hlediska potřeb obrany státu, propagace brannosti, vzájemné efektivní spolupráce civilní a vojenské sféry, ale i opatření v oblasti hospodářství a průmyslu. Poslední, 12. bod, se týkal opevňování a byl formulován následujícím způsobem: „*Pro bezpečnost státu žádáme, aby hranice byly opevněny. Ku provádění těchto a jiných mimořádných staveb jest organizovati, vycvičiti a využití nezaměstnané a opatřiti k tomu mimořádné prostředky.*“ Všech dvanáct požadavků bylo usneseno 8. 12. 1933 na společné schůzi Krajského sdružení osvětového v Hradci Králové a osvětových, učitelských, tělovýchovných, legionářských, národohospodářských, technických a vojenských sdružení. V usnesení, které se uskutečnilo po přednášce dr. Ing. St. Špačka, čestného docenta české techniky a vrchního odborového rady Ministerstva veřejných prací, bylo zdůrazněno, aby usnesené požadavky byly Nejvyšší radou obrany státu „...*prostudovány a vzhledem k nebezpečí z prodlení k brzkému řešení a provádění přivedeny.*“ Vhodné je uvést, že zmíněná výzva občanských organizací nebyla jen čistě laickým ohlasem vzniku NROS a obecných událostí roku 1933. Na koncipování dokumentu se podílelo vedle několika odborníků z různých odvětví národního hospodářství také několik vojenských osob. Z řad členů Kroužku členů Vojenského ústavu vědeckého to byl pplk. Štěpánský, z Odbočky svazu čs. důstojnictva pplk. Dědič, z Čs. obce střelecké škpt. Bureš a škpt. Vagenknecht. Obsah uvedeného prohlášení Krajského sdružení osvětového v Hradci Králové byl z hlediska Předsednictva ministerské rady natolik fundovaný, že jeho obsah dalo PMR na vědomí všem ministerstvům. Z rozhodnutí předsedy vlády z 19. 12. 1933 bylo uvedené prohlášení uloženo plk. gšt. A. Pucholtem, tajemníkem MSOS, do spisového fondu Meziministerského sboru pro obranu státu k případnému dalšímu využití jako pozoruhodný vzorek o postojích občanů k potřebám obrany státu (Text celého prohlášení včetně úplného výčtu delegátů sdružení, kteří se podíleli na jeho vzniku viz NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12 - Rada pro obranu státu, č.j. 6.471/1773/12/S – 33 PMR z 18. 12. 1933, obsahující prohlášení Krajského ústředí osvětového v Hradci Králové s názvem *Organizaci a výchovou k obraně státu* z 8. 12. 1933).

spektovali a uznali. Současně si ale uvědomovali, že se ústavní činitelé rozhodují podle laických měřítek a hledisek, která spatřovala v opevnění takřka univerzální nástroj, odolnou bariéru, která sama o sobě vyřeší tíživou bezpečnostní situaci Čs. republiky. Ústavní činitelé v NROS však při svém reflexivním, pudově obranném rozhodování, ještě neuplatňovali skutečně podstatné vědomosti o pravém smyslu, účelu a cílech opevňování. NROS se v daném okamžiku řídila prvoplánovým faktem, že stálé fortifikace jsou určeny k zadržení nepřátelského postupu.¹⁸⁹ NROS 27. dubna 1936 vůbec nezohlednila fakt, že se dosavadní programová východiska Hlavního štábu opírají o potřeby operačního plánu, a že respektují existující personální i finanční zdroje. Členové NROS byli obecně nepříznivým vývojem po 7. březnu 1936 znepokojeni natolik, že nerespektovali upozornění Hlavního štábu z března roku 1935, že „...*Není proto možno budovati stálá opevnění ve velkém měřítku současně v několika prostorech, ale je nutno předvídaný rozsah opevnění rozdělití podle pořadí důležitosti na několik etap a stanoviti pak stavební program.*“¹⁹⁰ NROS zpočátku unikal také fakt, že stálá opevnění byla určena především k ochraně počáteční, tedy nejcitlivější a nejdůležitější, fáze mobilizace a nástupu polní armády. Odborné zásady Hlavního štábu respektovaly nezbytnost, že stálá opevnění mají usnadnit hospodárné využití omezených lidských a materiálních zdrojů čs. armády.¹⁹¹

Uvedené symptomy laicky reflexivně motivovaných požadavků NROS z 27. dubna a 8. května 1936 vedly Hlavní štáb zakrátko k tomu, že k připravovaným návrhům pro NROS připojoval ještě hlubší informační zázemí ve formě vhodně koncipovaných výkladů. Členové NROS měli být, a posléze skutečně byli, obeznámeni na jejich základě se všemi podstatnými skutečnostmi tak, aby jejich usnesení byla založena na vskutku fundované bázi. Nutno brát v úvahu, že ústavní činitelé v NROS, nebyli vojenskými odborníky, a proto kvalita a míra zasvěcení do mnohdy značně specifických témat tvořila přirozeně významný faktor kvality a kompetentnosti jejich rozhodování.¹⁹² Výlučné postavení MNO, přesněji Hlavního štábu, spočívalo v tom, že se tato odborná složka vrcholné exekutivy stávala takřka výlučným iniciačním zdrojem impulsů pro činnost NROS.

¹⁸⁹ VÚA - VHA, f. Pozůstalost Silvestra Bláhy, k. 3, inv. č. 100 – *Rukopisný záznam sdělení arm. gen. L. Krejčího a arm. gen. J. Syrového o průběhu zasedání NROS z 27. 4. 1936...*

¹⁹⁰ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 123, č.j. 1.039 taj. hl. št./3. odděl. z 18. 3. 1935 – *Povšechný program vybudování stálého opevnění.*

¹⁹¹ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, s. 20 – 21.

¹⁹² Zřetelný příklad v tomto směru poskytuje *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, dokončená 2. 6. 1936 brig. gen. K. Husárkem. Důležitou složku této zprávy tvoří zevrubný výklad poslání a cílů výstavby stálého opevnění. Srov.: VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936.

NROS obhajovala 27. dubna a 8. května 1936 synchronní opevňování státních hranic s Německem nejen v zájmu obrany proti vnějšímu ohrožení, ale také jako vnitropoliticky významnou veličinu. Představitelé vrcholné exekutivy Čs. republiky přimělo k požadavkům opevňovat najednou několik exponovaných úseků obecné klíma v pohraničních oblastech českých zemí, hojně obydlených Němci.¹⁹³ Po tom, co němečtí nacisté zlikvidovali v březnu 1936 demilitarizované porýnské pásmo, zažívala Čs. republika vlnu antičeskoslovenské nacistické propagandy. Její intenzita byla pocíťována jako propagandistická příprava k násilné vojenské akci, která měla narušit integritu čs. území.¹⁹⁴

Čs. zastupitelské úřady v zahraničí i domácí zpravodajské zdroje nabývaly různorodé poznatky o vzrůstajících hrozbách. Varšavské vyslanectví například oznámilo pražskému ústředí, že se v kruzích tamní britské ambasády šířila prohlášení o tom, že se čs. pohraničí stane cílem násilné akce nacistického Německa ještě v roce 1936. Čs. zpravodajské orgány postupně na jaře 1936 zjišťovaly indicie o tom, že zvláště níže situované stupně hierarchie NSDAP a říšskoněmeckých vojenských organizací pokládají Čs. republiku za cíl překvapujícího útoku německé armády. Očekávání tohoto typu pramenila podle informací čs. zpravodajských složek z okolí Hermanna Göringa.¹⁹⁵ Myšlenky o násilném protičeskoslovenském vystoupení se v tehdejších podmínkách snadno přelévaly z říšského území do přilehlých pohraničních oblastí Čs. republiky, kde se ujímaly mezi militantně a radikálně smýšlejícími stoupenci Henleinovy SdP. V Sudetoněmecké straně samotné počínalo v tomto období vlivové soupeření stoupců radikálního nacistického křídla, navazujícího na tradici DNSAP, s příznivci stavovsky orientovaného směru, inspirovaného myšlenkami vídeňského sociologa prof. Otmara Spanna.¹⁹⁶

Verifikovat vyhlídky na brzký zásah z říšského území, ve skutečnosti pochybené a tehdy ještě nereálné, napomáhali také řádní zástupci německého státu, kteří oficiálně působili na čs. území. Zjevným příkladem byl Walter Lierau, stojící v čele německého konzulátu v Liberci. Tento oficiální zástupce Německa v ČSR prohlásil 2. února 1936 v saské Žitavě na

¹⁹³ VÚA - VHA, f. Pozůstalost Silvestra Bláhy, k. 3, inv. č. 100 – *Rukopisný záznam sdělení arm. gen. L. Krejčího a arm. gen. J. Syrového o průběhu zasedání NROS z 27. 4. 1936...*

¹⁹⁴ S odstupem dvou let od těchto událostí o tom podal svědectví člen NROS ministr zahraničních věcí dr. K. Krofta, viz KROFTA, K.: *Z dob naší první republiky*. Praha 1939, s. 176 – 177.

¹⁹⁵ KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha 1966, s. 243 – 244.

¹⁹⁶ K problematice vlivového zápasu mezi stoupenci radikálního nacistického křídla v SdP s příznivci směru, inspirovaného myšlenkami prof. O. Spanna, viz blíže NOVÁK, O.: *Henleinovci proti Československu*. Praha 1987, s. 19 an. a zejména s. 101 – 111. Nověji a ve vědecko-popularizační formě k této problematice viz KÁRNÍK, Z.: *České země v éře První republiky (1918 – 1938)*, II. díl – *Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930 – 1935)*. Praha 2002, s. 186 – 190. Tuto problematiku rovněž nově a hutně rekapituluji úvodní pasáže práce KURAL, V., RADVANOVSKÝ, Z. a kol.: „*Sudety*“ *pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002, s. 25 – 28.

setkání říšských Němců, kteří se trvale zdržovali na území Čs. republiky, že německá armáda zakrátko vstoupí na čs. území s cílem obsadit jej.

V tehdejší době nacisté prorokovali demokratickému Československu budoucnost také jinými metodami. Hans Krebs a Ing. Rudolf Jung, bývalí čelní představitelé Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei (DNSAP), byli v březnu 1936 provokačně jmenováni členy Říšského sněmu. Tento demonstrativní čin byl v řadách sudetoněmeckých stoupců nacistických myšlenek pochopen jako posílení představy o budoucím svazku mezi pohraničními oblastmi Čs. republiky a Hitlerovým Německem.¹⁹⁷

Neklid do smíšeně osídleného pohraničí českých zemí vnášela především velmi těžce postižitelná, o to víc účinná, tzv. šeptaná propaganda (*Flüsterpropaganda*). Ona byla v letech 1935–1936 významným původcem tamního rostoucího napětí a neklidu, který zesílil po 7. březnu 1936. V pohraničních krajích tato psychologická podvratná činnost hojně využívala lákavé motivy autonomie pohraničního území, zániku čs. státnosti, ozbrojeného vystoupení proti institucím, symbolům a nositelům čs. státní moci. Šeptanou propagandou byly šířeny také naděje na osvobozovací zásah, očekávaný v rozhodných chvílích ze sousedního Německa.¹⁹⁸ Z hlediska propagandistických potřeb nacistů skýtalo pohraničí českých zemí ideální podmínky k této podvratné činnosti vzhledem k početné německé menšině. Pro její značnou část byly charakteristické odmítavé postoje vůči čs. státnosti. Propagandě prospíval živý pohraniční ruch a pohyb přes státní hranice. Šeptaná propaganda byla s úspěchem šířena například v osobní železniční dopravě.¹⁹⁹

¹⁹⁷ KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha 1966, s. 243 – 244. H. Krebs a Ing. R. Jung uprchli po rozpuštění DNSAP na území Německa, kde se zapojili do tamního zahraničního sudetoněmeckého hnutí. Vedle toho oba působili v nacistické exekutivě, H. Krebs na Říšském ministerstvu vnitra a Ing. R. Jung na Říšském ministerstvu propagandy (KOUTEK, J.: *Pátá kolona v ČSR. Úloha sudetoněmecké fašistické iredenty v agresivních plánech Hitlerovského Německa proti ČSR v letech 1933 – 1938*. Praha 1962, s. 42 – 43).

¹⁹⁸ KOUTEK, J.: *Pátá kolona v ČSR. Úloha sudetoněmecké fašistické iredenty v agresivních plánech Hitlerovského Německa proti ČSR v letech 1933 – 1938*. Praha 1962, s. 168 an.

¹⁹⁹ Na nebezpečnost šeptané propagandy, šířené v osobní železniční dopravě, poukázala v dalších souvislostech například Odbočka zpravodajské ústředny v Liberci ve svém přípisu pro Prezidium Ministerstva vnitra z 24. 8. 1935: „...Aby bylo docíleno jednotnosti a účelnosti kontroly, doporučovalo by se v první řadě podřídit pohraniční kontrolní stanici v Hrádku nad Nisou zdejšímu ředitelství (Policejnímu ředitelství v Liberci – pozn. K. S.) a zaříditi kontrolu vlaků do Liberce příjezdějících, případně z Liberce odjíždějících, a to z následujících důvodů: osoby, které se hodlají vyhnouti pasové kontrole v Hrádku n. N., jdou buď po státní silnici nebo po vedlejší silnici přes Oldřichov do Hrádku n. N., kde teprv nastoupí do vlaku, takže se vyhnou jakékoliv kontrole. Mimo to jest ve vlaku vhodná možnost propagandy státu nepřiznivě (*Flüsterpropaganda*). Na těchto poměrech nezmění se podstatně nic i po převzetí dráhy do československé správy.“ OZÚs Liberec se o tomto druhu propagandy zmiňovala v souvislosti s posuzováním metod k zlepšení obranných zpravodajských opatření na pohraničních komunikacích v oblasti severních Čech. OZÚs Liberec byla při tom motivována zejména faktem, že úsek pohraničí, jehož střed tvořil Liberec, byl kontaktním prostorem pro spojení mezi Německem a ilegálními buňkami NSDAP v severních Čechách (NA, f. č. 225, sign. 225 – 975 – 16, přípis Odbočky Zpravodajské ústředny Liberec (OZÚs Liberec) pro Prezidium ministerstva vnitra č.j. 2.751/35 OZÚs (Tajné) z 24. srpna 1935 – *Úprava zpravodajské služby. Policejní ředitelství v Liberci*).

Sudetoněmecká strana začala nebezpečně rozdmýchávat negativní nálady v německém národnostním prostředí, když propagandisticky využila interních nařízení V. (správního) odboru Ministerstva národní obrany, podepsaná koncem ledna 1936 ministrem národní obrany Machníkem. Nařízení se týkala pravidel, která úzce souvisela se zadáním dodávek textilního zboží, určeného pro čs. armádu, několika desítkám podnikatelských subjektů. Přestože uvedená nařízení Machníkovy ministerstva nebyla apriorně orientována vůči hospodářským zájmům německých podnikatelů, jak nepravdivě tvrdila SdP, rozvinula se proti postupu MNO rozsáhlá tisková kampaň, za níž stála opět SdP. První měsíce roku 1936 tak poznamenal rozsáhlý tiskový atak, stížnosti poslanců a senátorů SdP na domněle nevybíravý postup státní exekutivy a rozhořčená protestní shromáždění stoupců sudetoněmecké strany na řadě míst českého pohraničí.²⁰⁰

Takto rozjitřená atmosféra, kterou navíc umocnil ohlas Hitlerova vojenského vpádu do Porýní, stupňovala protičeské nálady v pohraničí a negativně působila na demokraticky smýšlející české a hlavně německé vrstvy občanů, které společně sdílely pohraniční regiony Čs. republiky. Negativní následky růstu nacionalistického sebevědomí mezi domácími Němci, kteří se stavěli odmítavě k čs. státu, si vláda Čs. republiky uvědomila se vši naléhavostí již záhy po likvidaci demilitarizovaného porýnského pásma. Tato skutečnost se projevila na schůzi ministerské rady, která se konala v pátek 13. března 1936, tedy necelý týden po Hitlerově útoku proti kolektivní bezpečnosti ze soboty 7. března.

Vyhodnocení rizik národnostních podmínek po 7. březnu předcházely rozbor dosud nevyjasněné mezinárodně-politické situace. O ní referoval dr. Krofta, poprvé od svého jmenování do ústavní funkce ministra zahraničních věcí. Ministerská rada odhadovala, že německá vojenská přítomnost v Porýní čítá aktuálně odhadem 50–60 000 mužů. Nebezpečí bezprostředního válečného konfliktu se zdálo být rozptýleno. Obavy z dalšího postupu Hitlerova Německa ale poznamenaly i jednání ministerské rady 13. března 1936. Výhledy a prognózy širšího vývoje mohly spočívat vzhledem k několikadennímu odstupu od pádu demilitarizovaného Porýní jen na úsudku či víře, že se podaří obhájit zásady kolektivní bezpečnosti. Vláda spojovala jisté naděje 13. března 1936 s tím, že očekávaná nová úprava vztahů v Evropě, jejíž bezpečnostní situace byla radikálně změněna 7. března, snad kvalitativně neklesne pod úroveň dřívějšího vžitého uspořádání. Stěží zakrývaný počínající rozpad perspektiv vyznačovala na-

²⁰⁰ K souvislostem vzniku zmiňovaných nařízení Ministerstva národní obrany a dalšího vývoje, který je provázely viz blíže a dosud nejpodrobněji STRAKA, K.: *František Machník (1886 – 1967), spoluvůdce systému obrany Československé republiky*. In: Sempér Idem. Jirřimu Třumovi k pětasedmdesátinám (sborník uspořádal Doc. PhDr. Zdeněk Radvanovský, CSc.). Ústí nad Labem 2003, zejména s. 96 – 98.

děje, přesněji jen přání vládního kolegia, že západní demokracie získají Německo alespoň formálně pro obnovu kolektivně pojaté bezpečnosti v Evropě.²⁰¹

Schůze ministerské rady, konaná v poledne 13. března 1936, jakoby lavírovala na samé hranici obav a zdráhala se přitom nepokrytě popsat jádro skutečné situace, v níž se Evropa a Československo ocitlo po 7. březnu 1936. Ve vnitropolitických souvislostech se k vyjádření reálné situace jako první odhodlal Msgre. dr. Šrámek. Teprve v krátkce působící Hodžově vládě Šrámek vedl Ministerstvo pro sjednocení zákonodárství a organizaci správy, v jehož čele ovšem stál již v několika předcházejících vládách. V nastalé situaci, která u negativisticky smýšlejících vrstev sudetských Němců příkře zvýšila prestiž Hitlerovy Velkoněmecké říše, považoval Šrámek za nutné sledovat národnostní a politické nálady v pohraničí. Ministr se zmínil při té příležitosti o cizích ideologiích, mezi nimiž dominoval takzvaný německý světový názor, nacismus.

Druhý naléhavý hlas náležel dr. Ludwigu Czechovi, který jako předák aktivistické německé sociální demokracie stál v čele Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy. Také ministr dr. Czech upozorňoval na situaci v pohraničí, přičemž s důvěrnou znalostí tamní situace zastával názor, že je nutno z centra dodat klid a podporu těm občanům německé národnosti, kteří vyznávali demokratické zásady a k republice přistupovali pozitivně. K tomu měla, mimo jiné, přispět vhodná hospodářská a sociální opatření.

Předseda vlády Hodža názory svých ministrů uznal. Ztotožnil se zvláště s myšlenkou ministra Czecha o nutnosti celé řady pozitivních vnitropolitických kroků. Fakt, že se obecná situace, zejména s ohledem na citlivé poměry v pohraničí, posouvala výrazněji do centra pozornosti vlády, plynula z Hodžova vyjádření, že „...*vážná situace si vyžádá ještě častého projednávání také v ministerské radě, při čemž bude možno podrobněji jednotlivé podněty prodebatovati.*“²⁰² Další vývoj z příštích týdnů prokázal, že nemělo zůstat pouze u politicky motivovaných hospodářských a sociálních opatření. Právě odtud, z těchto souvislostí, pramenil fakt, že členové Hodžovy vlády, a zvláště ti, kteří zasedali v NROS, volali na přelomu dubna a května 1936 po souběžném opevnování státních hranic s Německem jako po vnitropoliticky významné hodnotě. Rychle vznikající stálá opevnění se tak měla stát z hlediska vlády výmluvným symbolem posílení demokratické státní moci v pohraničí, a to nejen navenek, ale také vnitropoliticky.

²⁰¹ NA, f. PMR, k. 4394, sign. 9/XVI, Březen 1936, Protokol o schůzi Ministerské rady, konané pátek 13. 3. 1936, Zahraniční situace (příloha k protokolu ze dne 13. března 1936, čl. F).

²⁰² Tamtéž.

Analýza podnětů, o něž koaliční sbor členů NROS opíral 27. dubna a 8. května 1936 svá rozhodnutí, vede k poznatku, že převratné změny programového pojetí výstavby stálého opevnění byly Nejvyšší radou obrany státu vneseny na základě politicky zdůvodněného rozboru obecné mezinárodní situace, panující po 7. březnu 1936, a jejího již existujícího nebo zatím očekávaného ohlasu ve vnitropolitickém prostředí Čs. republiky.²⁰³ Vojenský smysl a význam politicky zdůvodněného postupu NROS z 27. dubna a 8. května 1936 byl hledán teprve sekundárně. Nalezen byl v období května 1936, kdy politická rozhodnutí NROS vstoupila do fáze rozpracování podle odborných vojenských hledisek.²⁰⁴

Hlavní výsledek jarních jednání, konkretizovaný již 27. dubna 1936, spočíval v tom, že Nejvyšší rada obrany státu nařídila náčelníkovi Hlavního štábu, aby byly bez odkladu zahájeny všechny potřebné přípravy k souběžné výstavbě stálého opevnění v severovýchodních, severozápadních a západních Čechách.²⁰⁵ NROS dále nařídila, aby příslušné složky MNO v zájmu uspíšení všech prací projednaly a zadaly především potřebné objednávky materiálu a urychlily zadávací řízení stavebních prací.²⁰⁶ Reakce Ministerstva národní obrany na pokyny NROS byla vskutku okamžitá. Aktivitou se vyznačoval především Hlavní štáb. Generál Krejčí neprodleně po prvním jarním zasedání odložil již dříve připravovanou cestu Hlavního štábu. Se skupinou šesti svých spolupracovníků vzápětí organizoval výjezd do pohraničí. Cíl cesty, která se měla uskutečnit ještě koncem dubna a začátkem května, spočíval v rozboru taktických vlastností dalších úseků státních hranic, které měly být podle NROS zabezpečeny stálým opevněním. Studijní cesta měla vést na východ od místa, kde Labe ústilo z Čech.²⁰⁷

²⁰³ Tento závěr zdůvodňuje syntéza poznatků z rozboru těchto pramenů: VÚA - VHA, f. Pozůstalost Silvestra Bláhy, k. 3, inv. č. 100 – *Rukopisný záznam sdělení arm. gen. L. Krejčího a arm. gen. J. Syrového o průběhu zasedání NROS z 27. 4. 1936...* NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 1.946 Taj. gen. sekr. 1936 ze 3. 6. 1936 – *Program jednání NROS dne 4. června 1936*, s. 2 - 3. NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 2.340 Taj. gen. sekr. z 1. 7. 1936 – *Návrh ministerstva národní obrany na povolení dalších peněžních prostředků na vybavení armády a na výstavbu opevnění hranic – usnesení NROS*, s. 1.

²⁰⁴ Tuto závažnou skutečnost dokládají explicitně vyjádřené výroky brig. gen. K. Husárka, podnáčelníka Hlavního štábu a ředitele opevňovacích prací, zaznamenané ve výnosu č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění* (srov.: VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2).

²⁰⁵ VÚA - VHA, f. Pozůstalost Silvestra Bláhy, k. 3, inv. č. 100 – *Rukopisný záznam sdělení arm. gen. L. Krejčího a arm. gen. J. Syrového o průběhu zasedání NROS z 27. 4. 1936...* NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 1.946 Taj. gen. sekr. 1936 ze 3. 6. 1936 – *Program jednání NROS dne 4. června 1936*, s. 2 - 3.

²⁰⁶ Tamtéž. Tyto skutečnosti zpětně potvrzuje také výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 2.340 Taj. gen. sekr. z 1. 7. 1936 – *Návrh ministerstva národní obrany na povolení dalších peněžních prostředků na vybavení armády a na výstavbu opevnění hranic – usnesení NROS*, s. 2 (NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ).

²⁰⁷ VÚA - VHA, f. Pozůstalost Silvestra Bláhy, k. 3, inv. č. 100 – *Rukopisný záznam sdělení arm. gen. L. Krejčího a arm. gen. J. Syrového o průběhu zasedání NROS z 27. 4. 1936...*

Ve shodném období byl z rozhodnutí náčelníka Hlavního štábu vyslán generál Emil Václav Linhart, velitel I. sboru, se svým užším štábem do sousedního regionu severozápadního pohraničí. Generál Linhart zde zahájil rozsáhlý taktický průzkum mohutného masivu Krušných hor. V této oblasti jej provázela užší pracovní skupina od štábu I. sboru, kterou tvořil plk. gšt. Jan Obručník, náčelník štábu Velitelství I. sboru a škpt. gšt. Oldřich Čihula z téhož velitelství. Konzultační pomoc skupině generála Linharta poskytoval mjr.gšt. František Podroužek z Ředitelství opevňovacích prací. Linhartova skupina udržovala s pražským Hlavním štábem bezpečné a rychlé kurýrní spojení, aby práce v terénu mohly být neprodleně přizpůsobeny náhlým změnám zadaných propozic.²⁰⁸

Již v prvních dnech po přelomovém jednání NROS z 27. dubna 1936 Ředitelství opevňovacích prací připravilo výchozí směrnice pro základní vytýčení a první návrh výzbrojního schématu objektů těžkého opevnění v Krušných horách. Tyto rané instrukce vypovídaly o tom, že Hlavní štáb hodlal budovat stálá opevnění podél západní části společných státních hranic s Německem mnohem méně náročným způsobem než v úseku Odra - Krkonoše. Nové dispozice charakterizoval závažný, ekonomicky motivovaný, tlak na co možná nejúspornější řešení těžkých objektů.²⁰⁹

Do tohoto vývoje se pozitivně promítly výsledky slyšení hlavních představitelů vojenské správy u předsedy vlády dr. M. Hodži, konaného 4. května 1936. Generál Krejčí přednesl v přítomnosti ministra Machníka požadavek na přidělení 2500 mil. Kč. na opevňovací práce, jejichž realizace se předpokládala do konce roku 1939. Většina prostředků z této částky měla být splatná v druhé polovině roku 1937 a v první polovině roku 1938. V roce 1936 mělo být vyčerpáno nejvýše 300 mil. Kč.²¹⁰ Uvedený požadavek náčelníka Hlavního štábu byl již nevyhnutelně nutný. Objem opevňovacích prací, k jejichž zahájení NROS dala pokyn koncem dubna 1936, se velmi vážně střetával s faktem, že na opevňování bylo do té doby přiděleno nedostačujících 240 mil. Kč. Čelná místa Hlavního štábu se již v březnu 1935 snažila dát NROS najevo, že uvedená částka nemůže pokrýt všechny opevňovací práce.²¹¹ Skutečně pod-

²⁰⁸ VÚA - VHA, f. Velitelství I.sboru (dále jen VS I), k. 4, spisová a kartografická dokumentace, vzešlá z prvního taktického průzkumu pro předpokládanou výstavbu stálého opevnění v oblasti Krušných hor, sdružená pod č.j. 15.176/taj. 3. odděl. 1936. O daném tématu viz blíže, v příslušných souvislostech a zatím nejpodrobněji STRAKA, K.: *Nerealizovaný plán výstavby těžkého opevnění v oblasti Krušných hor*. In: Fortsborník, 2000, č. 7 (zvláštní číslo), s. 6 – 20.

²⁰⁹ Ekonomicky motivovaný tlak na úsporná řešení je vyjádřen výnosem Hlavního štábu - Ředitelství opevňovacích prací č.j. 1.738/taj. hl. št. ŘOP z 5. 5. 1936 – *Srubby stálého opevnění v Krušnohoří*. (VÚA - VHA, f. VS I, k. 4, č.j. 15.176/taj. 3. odděl. 1936 Velitelství I. sboru).

²¹⁰ VÚA - VHA, f. MNO – HI. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, s. 14.

²¹¹ Tamtéž. Viz též VÚA - VHA, f. MNO – HI. št./3. odděl., k. 123, č.j. 1.039 taj. hl. št./3. odděl. – *Hrubá rozvaha nákladů na opevnění v nejbližší budoucnosti – I. a II. koncept*.

statný posun v této záležitosti nastal až po 7. březnu 1936. Předseda vlády uznal 4. května 1936 důvody, přednesené zástupci MNO, vyjádřil souhlas s přidělením požadovaných finančních prostředků a nařídil podle nich usměrnit časový plán prací.²¹²

Odezva Hlavního štábu na Hodžův souhlas byla okamžitá. Ředitelství opevňovacích prací přehodnotilo obsah instrukcí, podle nichž postupovala skupina generála Linharta, která se v té době pohybovala na hřebeni Krušných hor. Podstata původních pokynů totiž klesala až na samou hranici obranyschopnosti opevněného pásma. Náčelník Hlavního štábu podepsal nové instrukce 5. května 1936 a již následující den je obdržela skupina generála Linharta. Akcent, kladený na méně náročná stavební, výzbrojní a taktická řešení, byl sice stále přítomen, ale zjevná zlepšení nastala zejména v oblasti výzbroje předpokládaných těžkých objektů. V prostorech, jejichž taktické vlastnosti vyžadovaly palbu protitankových zbraní, měl generál Linhart navrhnout protitankové kanóny ráže 47 mm, spřažené s těžkým kulometem, místo původně povolených a nedostačujících těžkých kulometů. Přechody pohraničních hor měly z úsporných důvodů palebně uzavírat na méně exponovaných místech také takzvané velké kulometry ráže 15 mm. Protitankových zbraní však nemělo být i v lepších ekonomických podmínkách navrhováno mnoho. Kalkulace Hlavního štábu předvíдалa jeden komplet na 10 – 15 objektů těžkého opevnění.²¹³ Nezměněn zůstal tlak na to, aby stálá opevnění podél západních hranic Čech nevytvářela souvisle provázané linie. Obecné pojetí předvíдалo pro západní hranice, že méně početné a relativně levně vyprojektované a vyzbrojené uzávěry, obvykle v počtu dvou až tří objektů těžkého opevnění, překlenou hojně komunikační přechody přes pohraniční hory, sjízdné tanky a motorovými vozidly. Jen v oblasti Krušných hor, v délce 110 km, jich bylo Hlavním štábem vyhodnoceno na čtyřicet.²¹⁴ Pouze na nejdůležitějších směrech měla vznikat souvislejší opevněná pásma.²¹⁵ I za předpokladu popsanych úspor se budoucí opevněné pásmo rozšiřovalo z dosavadních 400 km mezi Odrou a Labem o další frontu v délce 340 km od Krušných hor po místo dotyku československo – německo – rakouských státních hranic v oblasti Šumavy. Délka pohraničního území, které mělo být zabezpečeno

²¹² VÚA - VHA, f. MNO – HI. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, s. 14. NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 1.946 Taj. gen. sekr. 1936 ze 3. 6. 1936 – *Program jednání NROS dne 4. června 1936*, s. 3.

²¹³ VÚA - VHA, f. VS I, k. 4, č.j. 15.176/taj. 3. odděl. 1936 Velitelství I. sboru, obsahující výnos Hlavního štábu - Ředitelství opevňovacích prací č.j. 1.738/taj. hl. št. ŘOP z 5. 5. 1936 – *Srubby stálého opevnění v Krušnohoří*.

²¹⁴ VÚA - VHA, f. MNO – HI. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, s. 6.

²¹⁵ Tamtéž, s. 6. Viz též VÚA - VHA, f. VS I, k. 4, č.j. 15.176/taj. 3. odděl. 1936 Velitelství I. sboru, obsahující výnos Hlavního štábu - Ředitelství opevňovacích prací č.j. 1.738/taj. hl. št. ŘOP z 5. 5. 1936 – *Srubby stálého opevnění v Krušnohoří*.

stálým opevněním podle politického podnětu NROS z 27. dubna 1936, tak vzrostla na úctyhodných 740 km.²¹⁶

Taktický průzkum a vytyčovací práce byly v květnu 1936 zahájeny také velmi ambiciózně. Výstavba stálého opevnění již probíhala rychlým tempem v oblasti Moravské Ostravy, k zadání byl připraven kralický úsek i sousední pásmo ve východní části Orlických hor. Na ostatních místech probíhaly čilé průzkumné práce. Tato aktivita byla od května 1936 příznačná pro úsek Opavy, Starého Města pod Sněžníkem v masivu Jeseníků, na Náchodsku i v sousedním trutnovském úseku. Usilovně byl studován terén na Liberecku a v již zmiňovaném Krušnohoří. V červnu 1936 měly určené skupiny začít vyhodnocovat oblast Chebu a Šumavy. Projekčně vyřešeno a k zadání připraveno bylo stálé opevnění na bratislavském předmostí v oblasti Petržalky. Taktický průzkum pokrýval i exponované úseky státních hranic s Maďarskem. Řešeny byly uzávěry přechodů přes Dunaj u Komárna, Parkanu a Čopu na řece Tisze. Průzkumné práce probíhaly v asi desetikilometrovém souvislém úseku mezi ústím Hronu a Ipelu do Dunaje. Tato fakta odhalují, že Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb dospíval na samou horní hranici svých možností a zdrojů v oblasti opevňování, pokud chtěl rychle a účinně vyhovět Nejvyšší radě obrany státu. Tato skutečnost je ještě zřetelnější při vědomí, že Hlavní štáb předpokládal, se značně nadsazenou mírou optimismu, že v uvedených prostorech, které se z jara 1936 nacházely ve stadiu taktického průzkumu, bude možné zahájit stavební práce již na podzim 1936 a to na prvních dvou až pěti prvních objektech v každém ze zmíněných úseků. Po Hodžově souhlasu s uvolněním finančních prostředků ze 4. května 1936 vyznačovaly hranici možností Hlavního štábu omezené personální zdroje, které byly naprosto nezbytné pro dohled nad kvalitou opevňovacích prací.²¹⁷

Převratný charakter politicky motivovaných zásahů NROS do metod obrany Čs. republiky nevyhnutelně nastoloval několik naprosto zásadních problémů. Jejich odborné řešení NROS svěřila Ministerstvu národní obrany. Celý proces ale nebyl tímto postupem uzavřen, protože se řešení, navržená Ministerstvem národní obrany – Hlavním štábem, za krátkou dobu vracela zpět do posuzovacího a rozhodovacího procesu na úrovni NROS a vlády. Politický pokyn k opevňování všech úseků společných státních hranic s Německem byl ve své podstatě příliš rámcový a jeho uskutečnění stavělo zpětnou vazbou před Nejvyšší radu obrany státu konkrétní a nevyhnutelné požadavky vojenské správy. Nutno zdůraznit, že se zdroji, které mělo MNO k dispozici na jaře 1936, nebylo možné Nejvyšší radě obrany státu vyhovět a spl-

²¹⁶ Srov.: VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, s. 10 - 12.

²¹⁷ Tamtéž, s. 3 - 4, 15 - 16.

nit její zadání. Podstatná zde byla otázka kompetencí jednotlivých úrovní exekutivy. Limit Ministerstva národní obrany spočíval v přípravě návrhů pro NROS, které se týkaly rozhodujících koncepčních otázek výstavby stálého opevnění a z nich plynoucích finančních a personálních požadavků.

Podnáčelník Hlavního štábu generál Husárek žádal v květnu 1936 s vědomím svého nadřízeného, generála Krejčího, aby NROS rozhodla o následujících nejvýznamnějších bodech. Oba vrcholní činitelé Hlavního štábu volali shodně po tom, aby NROS a posléze vláda definitivně rozhodla:

- o všech prostorech, které měly být opevněny po uplynutí roku 1937, kdy se předpokládá první rozmach prací především na státních hranicích s Německem,
- o defenzivních cílech, které měly jednotlivé opevněné prostory splnit,
- o pořadí naléhavosti etap celkového programu výstavby stálého opevnění.

Husárek s Krejčím prosazovali uvedené požadavky již s vědomím, že před NROS postaví nové nároky Hlavního štábu, plynoucí především z potřeby zajistit finanční a lidské zdroje jednak pro etapu výstavby stálého opevnění a jednak pro sekundární etapu jeho stálého obsazení zvláště připravenými vojenskými silami. Ruku v ruce s uvedenými požadavky, kladenými před NROS, vznikala nutnost, aby Hlavní štáb připravil pro rozhodovací proces vrcholné exekutivy relevantní podklady. Odtud vedla cesta k vzniku takzvané *Zprávy náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*. Dosavadní historiografie zaznamenala tento zásadní vojensko-politický dokument pouze okrajově, přičemž vůbec nedoceňuje a nechápe fakt, že jeho obsah má výlučnou vypovídací hodnotu se vztahem k obecnému řešení obrany Čs. republiky v situaci po 7. březnu 1936, nikoliv jen úzce k otázce opevňování. Význam jeho tezí umocňuje skutečnost, že se jedná o jeden z nemnoha písemně zaznamenaných souborů myšlenek, které dokumentují nejvýznamnější motivy a rozhodující záměry nejen sféry vojenské, ale i sféry politické, zosobněné sborem Nejvyšší rady obrany státu.

Uvedená *Zpráva náčelníka hlavního štábu* vznikla jen ve třech exemplářích, přičemž jeden byl předán prezidentu republiky, druhý předsedovi vlády (současně předsedovi NROS) a třetí zůstával na Hlavním štábu k dispozici jeho náčelníkovi. *Zprávu* dokončil na základě ústních sdělení generála Krejčího o stavu rozhovorů v NROS podnáčelník Hlavního štábu generál Husárek 2. června 1936. Týž den je schválil náčelník Hlavního štábu generál Krejčí. Generální sekretář obrany státu generál Čížek převzal dva její exempláře hned následující den, 3. června 1936, pro prezidenta republiky a NROS. Za dobu vzniku *Zprávy* lze označit období mezi 8. květnem 1936, tedy datem druhého jarního jednání NROS, a koncem května 1936.

Význam *Zprávy náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění* přibližuje také následující fakt. Zničením pomnichovského rezidua českých zemí 15. března 1939 padla do rukou okupantů většina neskartovaných, neodsunutých či jinak neukrytých písemností se vztahem k obraně republiky. Záhy byl nařízen překlad a rozbor klíčových dokumentů. Eminentní zájem okupantů potvrzuje fakt, že překlad *Zprávy náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění* byl dokončen po prvotním odborném vyhodnocení již 4. května 1939 pod názvem *Bericht des Generalstabschefs über das Programm der Errichtung ständiger Befestigungen*. Získané poznatky z tohoto materiálu, určeného pro někdejší NROS, tak nacistům posloužily při snaze o rekonstrukci obranných opatření, která se uskutečnila před Mnichovem na území Čs. republiky.

Smysl celého dokumentu přesněji objasnil 2. června 1936 generál Husárek konstatováním, že „*NROS-u je třeba podati povšechný výklad o podstatě a účelu stálého opevnění, o organizaci Ředitelství opevňovacích prací, o organizaci a postupu práce stavební vůbec, o povšechném rozpočtu a stavebním programu.*“ Aby se tak skutečně a s očekávaným efektem mohlo stát, musely být kolegiu NROS objasněny nejprve základní cíle a hlavně všechna aktuální negativa podmínek obrany Čs. republiky. Při tomto poznání vyniká fakt, že Nejvyšší rada obrany státu neposuzovala jen otázku opevňování, ale vážným způsobem a z vrcholné exekutivní úrovně ovlivňovala celou koncepci obrany státu.

Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění je především cenným dokladem toho, že postup Hlavního štábu vyznačovaly po osudovém 7. březnu 1936 dva ústřední příznaky. První z nich spočíval v tom, že vojenské velení Československé republiky vážným způsobem pozbývalo důvěru v účinné naplnění politického spojení s Francií poskytnutím účinné vojenské pomoci. Tento názor nebyl patrně podmíněn znalostí problematických názorů předních francouzských politických a vojenských činitelů. Byl logicky odvozen z plného docenění hrozby, kterou skýtal očekávaný vznik německých opevnění a další vojenské infrastruktury na levém břehu Rýna. Hlavní štáb čs. armády si o momentálních možnostech vlastních vojenských sil bez pronikavých zlepšení v oblasti početního stavu, materiálního vybavení a opevňování nedělal prokazatelně iluze. Tuto skutečnost poodhalil generál Husárek, když se počátkem června 1936 zamýšlel nad omezenými možnostmi jednotek čs. armády, které by dostaly za úkol uhájit celé pásmo mezi Odrou a Labem bez stálého opevnění. Husárek tehdy realisticky poznamenal, že „*...sotva by jej však mohly splniti, zvláště dnes, kdy Němci jsou na Rýně a tam se opevňují. Tím francouzská pomoc je velmi ztížena.*“²¹⁸

²¹⁸ Tamtéž, s. 1.

V tomto kontextu je vhodné zaznamenat, že zpravodajské oddělení Hlavního štábu začalo po 7. březnu 1936 ve zvýšené míře sledovat dění v oblasti nově vojensky obsazeného Porýní. Zprávy o tamních přípravách německé armády k obraně náležely mezi nejdůležitější zpravodajská zjištění Hlavního štábu z let 1936 – 1938. V listopadu 1936 obdrželo jeho zpravodajské oddělení od francouzské zpravodajské služby první studii o opevňovacích pracích na západě Německa.²¹⁹

Druhý příznak objasňovala znatelná obava Hlavního štábu z eventuálního náhlého vojenského napadení. Dobře utajený začátek pochodu německé armády, jaký Evropa zažila v souvislosti s Porýním, se stal od jara 1936 nedílnou součástí myšlenek politických a vojenských činitelů, kteří rozhodujícím způsobem utvářeli obsah čs. obranné doktríny. Rizika nečekaného napadení pregnančně vyjádřil generál Husárek ve zmiňované *Zprávě náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, když napsal, že „...Dnes situace v západních Čechách (jako v severních i na severní Moravě) je taková, že stačí kdekoliv shromáždit za 24 hod. při hranicích jednotky vybavené motorizovanými prostředky a do rána, dříve, než se o tom dovíme, překročí hranice a vniknouti jimi dosti hluboko do našeho území. Tím ovšem naše mobilizace by byla z velké části znemožněna.“²²⁰ Obava Hlavního štábu odpovídala dobově pociťovaným hrozbám. Pod dosud živými dojmy z německého zákroku v Porýní a na pozadí různorodých zpráv o propagandisticky živěných nadějích na příchod německé armády do českého pohraničí Hlavní štáb začal uvažovat o nebezpečí německé útočné akce menšího teritoriálního rozsahu. Její cíl mohl spočívat například v násilném odtržení části pohraničního území českých zemí. Hlavní štáb i vyšší vojenští velitelé odhadovali, že by takový okamžitý zásah mohly provést i méně početné a lehce vybavené síly. K věci se později, na podzim 1936, vyjádřil generál Sergej Vojcechovský, zemský vojenský velitel v Čechách a obecně uznávaný vojenský odborník. Z titulu své funkce Vojcechovský zasedal v Armádním poradním sboru, který byl k dispozici ministru obrany jako širší poradní grémium. Do svých návrhů pro podnáčelníka Hlavního štábu Husárka Vojcechovský zahrnul i tato slova: „Lze předvídati, že před vypuknutím válečného konfliktu a na jeho začátku naše velení nebude vždy s určitostí vědět, zda jednotlivé úseky budou napadeny či nikoliv. Bude snad vědět o koncentraci větších sil, ale co do sil menších bude často nejistota skoro na každém směru.“²²¹ Situaci bylo

²¹⁹ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./2. odděl., Dodatky, k. 24, i. č. 482, složka *Přehledy o původu zpráv o cizích armádách v letech 1936 – 1938. (Zpracovala studijní skupina 2. odd. hl. št. čs. arm. v lednu 1939)*, Příloha č. 1 – *Přehled nejdůležitějších dokumentů o Německu r. 1936 - 1938.*

²²⁰ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, s. 7.

²²¹ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 306, sign. 99 – 5/20 - 47, č.j. 2.542 taj. hl. št. ŘOP z 27. 1. 1938, obsahující spis zemského vojenského velitelství Praha č.j. 43/Taj.- vel. z 29. září 1936, s. 5.

nutno posuzovat bez příkras, a proto Vojcechovský radil: „*Neodkládati na dobu mobilizace to, co lze udělati teď než mobilizace nastane. Vždyť zatím proti silnému náhlému vpádu jsme ještě stále v značné míře bezbranní.*“²²²

V souvislosti s posuzováním rizik náhlého napadení generál Vojcechovský urgentně žádal o to, aby Hlavní štáb plně docenil velké nebezpečí, jaké plynulo z přímé závislosti pohotovostních schopností čs. armády na roční době. Vojcechovský naléhavě zdůraznil opomíjený fakt, že v době od 1. září 1936 do jara roku 1937 měla čs. armáda k dispozici pouze jeden vycvičený a skutečně bojeschopný ročník vojáků presenční služby, který mohl být nasazen do obrany proti neočekávanému útoku bez povolání záloh. Vojcechovský bral v úvahu fakt, že mladší ročník vojáků presenční služby nebyl vůbec použitelný po dobu prvních šesti měsíců své služby, protože byl v této době teprve vojensky školen. V úvahu bylo nutné vzít rovněž fakt, že po zbytek prvního roku služby procházela větší část mladšího ročníku specializovaným výcvikem. Tento fakt, podle názorů generála Vojcechovského, naprosto problematizoval pohotovostní a obranný potenciál čs. armády proti náhlé agresi.²²³

Postoje čelných vojenských činitelů, dokumentované prostřednictvím citací autentických písemných vyjádření, je nutné respektovat a začlenit do úvah v širších a hlubších souvislostech. Je nezbytné uznat fakt, že pocíťované nebezpečí náhlého vojenského zásahu, lépe řečeno jeho následků, mělo pro Čs. republiku dalekosáhlý význam. Hlavní vojenští činitelé svými názory odhalovali skutečnost, že Československo není, posuzováno z hlediska podmínek roku 1936, spolehlivě hájitelné proti náhlému útoku, byť by byl možná veden s územně omezenými cíli. Tato neblahá situace navozovala podmínky k tomu, aby si Německo po velmi rychlém vojenském zákroku podrželo co možná největší územní zisk na úkor Čs. republiky. Politické šance k tomu nebezpečně připravovala tehdy aktuální politická atmosféra a vojenská situace evropského západu. Od prvních týdnů po zániku demilitarizovaného Porýní vzrůstala úloha britských zahraničně-politických zájmů, které spočívaly ve výhodném vyrovnání vztahů s Německem. Britská vláda nehodlala posouvat limit svých zájmů na evropském kontinentu východním směrem od rýnských břehů. Hitlerovo Německo mělo ostatně mimořádný zájem na tom, aby Velká Británie na těchto svých postojích i v budoucnu konzervativně trvala.²²⁴ Čs. vládní činitelé a do značné míry i činitelé vojenští tuto situaci chápali. Měli o ní podstatné

²²² Tamtéž, s. 9.

²²³ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 306, sign. 99 – 5/20 - 47, č.j. 2.542 taj. hl. št. ŘOP z 27. 1. 1938, obsahující spis zemského vojenského velitelství Praha č.j. 43/Taj.- vel. z 29. září 1936, s. 9. Oprávněnost názorů arm. gen. S. Vojcechovského zpětně plně potvrdil a naléhavě aktualizoval pozdější návrh 1. oddělení Hlavního štábu na zavedení tříleté presenční služby, vzniklý 3. 6. 1938 (VÚA - VHA, f. Vojenská kancelář prezidenta republiky (dále jen VKPR), č.j. 144/38 taj. VKPR, obsahující spis č.j. 2.472 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 – *zavedení 3 leté presenční služby. (:Odůvodnění:)*. Příloha 1, s. 7).

²²⁴ KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha 1966, s. 239 – 241.

zprávy. Velkou ilustrativností a výstižným obsahem se vyznačovalo příznačné sdělení vyslance Masaryka ze 31. března 1936. Pražské ústředí díky němu zaznamenalo bohužel charakteristické neznalosti obyvatel Velké Británie o poměrech ve vzdálenějších oblastech evropského kontinentu a také nevšimavost širokých vrstev britského veřejného mínění k dalším osudům střední Evropy. Masaryk to dokládá slovy, že britská společnost o záležitosti „...středoevropské již toho zájmu nemá a bylo by mu celkem lhostejno, kdyby Německo napadlo Rakousko nebo Československo nebo některý jiný stát ležící mimo sféru bezprostředních zájmů. V atmosféře, která zde převládá, dlužno pochybovat o tom, že by veřejné mínění dovolilo, aby byl povolán jediný britský voják na ochranu bezpečnosti některého ze států střední a východní Evropy.“²²⁵

V situaci, kdy Čs. republika neměla ještě dostatek vojenských prostředků k alespoň částečné prevenci vůči nenadálému vpádu, to je zejména v období od jara do konce roku 1936, ale i v roce 1937, vzrůstala úloha podílu diplomacie a celé čs. zahraničně-politické sféry na obraně státu. Také ona měla ovšem omezený prostor vzhledem k dokumentovaným postojům, které byly příznačné pro evropský západ. Tyto klíčové okolnosti nemohly posílit naděje, že by Velká Británie a Francie byla ochotna na Německu vymoci obnovu čs. státu, který by byl eventuálně poškozen nečekanou vojenskou akcí nacistického Německa.

Vzrůst nedůvěry v účinnou pomoc Francie, jakožto hlavního spojence, pak přivedla Hlavní štáb k přehodnocení dosavadních jistot. Do popředí naléhavě vystoupila nezbytnost podstatně zlepšit vlastní defenzivní potenciál natolik, aby se stal výrazně soběstačným. Koa-liční pojetí obrany Čs. republiky nebylo pochopitelně opuštěno, ale perspektiva izolované obrany - delší než se předpokládalo dříve - a málo účinné francouzské vojenské pomoci od jara 1936 vzrůstala.

Nejvyšší rada obrany státu vyjádřila pod dojmem uvedených skutečností 4.června 1936 svůj souhlas se záměrem Hlavního štábu, aby branný odpor vůči eventuálnímu německému útoku nebyl provázen rozsáhlou ztrátou státního území. Operační plán, vypracovaný Hlavním štábem, stanovil tvrdý odpor v těsné blízkosti státních hranic jako určující princip obrany Čs. republiky. Strategické plánování v té době ještě neznalo natolik široce pojatý ústup, jaký byl příznačný pro pozdější záměry zejména z období po anšlusu Rakouska v roce 1938.²²⁶ Na jaře 1936, tedy v období, kdy se NROS vyslovovala k doktrinálním zásadám de-

²²⁵ Týž: c. d., s. 242.

²²⁶ Do budoucna se připouštěly jisté korektury v exponované oblasti západních Čech, kde byla obranná čára vysunuta daleko na západ až ke státním hranicím. Podnáčelník Hlavního štábu generál Husárek doporučoval tuto obrannou čáru o celkové délce 340 km v budoucnu zkrátit na úroveň dvou set kilometrů a posunout ji do vnitrozemí na úspornější linii, jdoucí od Českého Středohoří přes řeku Ohře, Doupovské hory, Stříbro a Klatovy.

fenzívy Čs. republiky, počítal Hlavní štáb v případě válečného ohrožení republiky s aplikací nástupového plánu IV a jeho mobilizačních zásad, které vstoupily v platnost 15. února 1936. Smysl plánu spočíval v koncentraci téměř všech čs. branných sil k odražení vojenské agrese nacistického Německa, a to tak, aby zabránily odříznutí českých zemí od Slovenska. Výjimku tvořily pouze tři vyšší jednotky na úrovni divízi, které byly v duchu konferenčních jednání zástupců štábů malodohodových armád z roku 1935 vyčleněny k obraně společných státních hranic s Maďarskem.²²⁷ Tato fakta dokládají těsnou závislost návrhů pro NROS, obsažených ve *Zprávě náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, na zásadách nástupového plánu IV.²²⁸

Ústup a zkrácení fronty nebylo ještě v roce 1936 považováno za obligatorní. Výslovně, a výhradně v krajním případě, se v té době připouštěla jen postupná ztráta území západně Vltavy a Labe, a to jen za předpokladu enormního tlaku nepřítele. Smysl obrany tohoto území měl být naplněn tehdy, až by byla ukončena mobilizace tamních záloh a evakuace alespoň českého mužského obyvatelstva. Další podmínka k vyklizení uvedené oblasti Čech spočívala v získání co největšího času k evakuaci Plzně a Prahy.²²⁹ Později, 7. července 1937 během pracovního zasedání 11. schůze NROS, Hlavní štáb zpětně potvrdil prezidentu republiky dr. E. Benešovi, že jakýkoli další ústup měl být zastaven na pražském předmostí na čáře Velvary – Slaný – Beroun - Davle a podél dolního, středního a horního toku Vltavy. Zde měla být vedena pevná obrana na místě v případě, že by nepřítel pronikl až k tomuto prostoru.²³⁰

Z této báze vycházel podnáčelník Hlavního štábu generál Husárek, když pro NROS 2. června 1936 připravil návrh rozsahu opevňovacích prací a úkolů stálého opevnění na jednotli-

Srov.: VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, s. 12.

²²⁷ NESVADBA, F.: *Proč nezahřměla děla*. Praha 1986, s. 127 – 128. Nutno připomenout, že F. Nesvadba je dosud jediným historikem, který připomněl samu existenci a hlavní zásadu nástupového plánu IV a také okolnosti vzniku dalšího nástupového plánu V. Pro objasnění Nesvadbova přínosu je nutné zmínit fakt, že autorská dvojice J. Anger a P. Pech, která se před lety, souběžně s F. Nesvadbou, systematicky, v mnoha souvislostech a s řadou přínosných poznatků zabývala genezí především nástupních plánů čs. armády z let 1918 – 1938, existenci nástupových plánů IV a V přešla bez náležité pozornosti. Srov. k tomuto tvrzení: ANGER, J., PECH, P.: *Plány použití buržoazní čs. armády v letech 1918 – 1938 (II)*. HaV, 1985, č. 5, s. 74 – 98, titíž: *Plány použití buržoazní čs. armády v letech 1918 – 1938 (III)*. HaV, 1985, č. 6, s. 60 – 84. Stav na poli tvorby nástupních plánů čs. armády po dramatickém zhoršení strategické situace Čs. republiky zůstal nepoznán také autory kolektivního díla *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987. Srov. k tomuto tvrzení zejména text na s. 275 – 537.

²²⁸ Explicitně tuto skutečnost potvrdil div. gen. Husárek v textu *Zprávy náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, kterou sám koncipoval. Viz VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936, s. 1.

²²⁹ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 315, sign. 99 - 5/26 - 66, spis č.j. 35.832 taj. hl. št. ŘOP z 28. 11. 1938 – *Opevnění - vývoj programu a stav opevnění před vyhlášením mobilizace*, část „A“, oddíl 1) *Vývoj programů opevnění*, s. 5.

²³⁰ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 130, sign. 99 - 1/5, výnos MNO č.j. 20.748 taj. hl. št. ŘOP 1937 – *Zpráva pro NROS z 21. 1. 1937*, obsahující dodatečnou vložku k uvedenému výnosu, nesoucí označení *Zpráva pro NROS, konaná u prezidenta republiky 9. 7. 1937*, zpracoval div. gen. K. Husárek, zprávu přednesl arm. gen. L. Krejčí.

vých úsecích státních hranic, přiléhajících k Německu, Maďarsku, Polsku a Rakousku. Jako strategicky trvale nejdůležitější byl potvrzen úsek státních hranic mezi Odrou, masivem Krkonoš a Labem. Zde mělo být docíleno obrany před rozetnutím území státu ve dvě. Obecně lze říci, že smysl trvale obsazeného stálého opevnění na všech úsecích státních hranic s Německem měl spočívat vedle zásadní úspory sil a prostředků v tom, aby byly nepříteli vzaty hlavní výhody, jaké skýtalo nejnebezpečnější, náhlé, napadení Čs. republiky. Hlavní štáb hodlal německého útočníka v budoucnu přinutit k tomu, aby své ofenzivní záměry připravoval déle, s početnějšími a mohutněji vybavenými silami než dříve, což mělo významně snížit podmínky k utajení, a tak logicky zvětšit šance k včasné aktivaci čs. obranného systému. S vědomím dlouhodobější perspektivy k tomu generál Husárek dodal ještě tato očekávání: „...*Tím lze doufat, že získáme čas pro vlastní mobilizaci, určíme lépe kudy nepřítel chce proniknouti, nebo proniká, a budeme s to mu lépe opět čelit.*

*A bude možno vůbec, že cena jeho vítězství nebude se mu zdát již úměrnou potřebným obětím a že nás nechá na pokoji...*²³¹

Stálá opevnění na území Slovenska a Podkarpatské Rusi měla naplnit dvojí základní smysl. Na hranicích s Německem a Maďarskem měla vyztužit obranu přechodů přes Dunaj. Opevnování hranic s Polskem nespatořoval Hlavní štáb jednoznačně. Vojenské velení zde, zdá se, ponechávalo vážnější rozhodnutí na zahraničně-politických prioritách čs. diplomacie a na celkovém vývoji československo-polských vztahů. Generál Husárek dal v souvislosti s tím průchod názoru Hlavního štábu, že v případě polského útočného zákroku by obranu Čs. republiky usnadnila pouze rychlá vojenská pomoc Sovětského svazu. Hlavní štáb považoval za vhodné zajistit opevněním oblast Českého Těšína, jehož význam byl ovšem více spojen s obranou vůči Německu vzhledem k návaznosti na stálá opevnění v prostoru Bohumína.

Ačkoli byla výstavba stálých opevnění proti Polsku Hlavním štábem odsouvána na blíže nespecifikovanou pozdější dobu, vyznačovala se přesto značným strategickým významem. Nesouvislé opevněné uzávěry přechodů přes východní Beskydy měly chránit údolní region v povodí středního Váhu, který byl Hlavním štábem vyhlédnut jako nová strategická výrobní základna. Rovněž nesouvislé uzávěry přechodů z oblasti Haliče v Polsku do prostoru Prešova, Humenného a podkarpatoruského Užhorodu a Mukačeva měly jednak znemožnit postup polské armády vstříc maďarské armádě a jednak udržet spojení s Rumunskem a Sovětským svazem.

²³¹ VÚA - VHA, f. MNO – HI. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění, s. 7.

Zajištění státních hranic s Rakouskem nebylo podle návrhu Hlavního štábu z 2. června 1936 v dohledné době možné především z ekonomických důvodů, i když byl samozřejmě plně doceněn kritický význam úderu směrem na Brno, který mohl vést k obsazení Moravy a odříznutí Čech od Slovenska.

V souvislosti s nejdůležitějším rozhodováním Nejvyšší rady obrany státu v oblasti opevňování, které se uskutečnilo v roce 1936, je nutno prozkoumat otázku případných dalších **politických vlivů** na utváření konkrétních tras opevňovaných pásem. Tento problém je nutno poznat z několika vážných důvodů. Záhy po rozhodnutí o výstavbě stálého opevnění na území Čs. republiky začaly do ryze vojensky motivovaných záměrů Hlavního štábu v oblasti opevňování pronikat zásadní politické vlivy. První z nich pochází z předjaří roku 1935, kdy tehdejší ministr zahraničních věcí dr. Beneš požadoval, aby Hlavní štáb zahrnul do úvah o opevňovacím úsilí také společné státní hranice s Polskem.²³² Důvody Benešových požadavků byly nasnadě. Polsko zaujímal po uzavření nonagresivního paktu s Německem z ledna 1934 stále ostřejší protičeskoslovenské stanovisko. Protičeskoslovenský vztah Polska umocnil v květnu 1935 smluvně vyjádřený svazek politického spolenectví Čs. republiky se Sovětským svazem. Současně se polská zahraniční politika vážným způsobem odvracela od svého tradičního francouzského spojence. Hlavní štáb mohl z Benešova podnětu vážněji přemýšlet o otázce stálého opevnění na hranicích s Polskem vzhledem k tomu, že bezpečnost Československa posuzoval v té době za stále významně jištěnou existencí demilitarizovaného pásma v Porýní. Odtud Hlavní štáb odvozoval svou důvěru v účinný pomocný zásah francouzské armády. Pro tuto dobu byla navzdory některým kritickým hlasům stále ještě příznačná důvěra v schopnosti vlastních vojenských sil, že dokáží účinně hájit české země bez bariér ve formě stálých opevnění do zahájení odlehčující francouzské ofenzivy. Hlavní štáb v roce 1935 dokonce podmiňoval opevňovací práce v západních oblastech republiky dokončením pevnostních pásem na hranicích s Polskem.²³³ Jakékoli úvahy o výstavbě stálého opevnění na státních hranicích s Polskem ale následky 7. března 1936 odsunuly do vzdálenějších, přesně nespecifikovaných, časových horizontů. Prioritní význam měla defenzíva českých zemí.

Druhý vážný zásah politického původu do plánů Hlavního štábu ve sféře opevňování vnesla již zevrubně objasněná iniciativa NROS z dubna a května 1936.

²³² VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 123, č.j. 1.039 taj. hl. št./3. odděl. – *Hrubá rozvaha nákladů na opevnění v nejbližší budoucnosti – II. koncept.*

²³³ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 123, č.j. 1.039 taj. hl. št./3. odděl. – *Hrubá rozvaha nákladů na opevnění v nejbližší budoucnosti – I. a II. koncept.*

Oba zmíněné politické vlivy, podle nichž Hlavní štáb modifikoval svou snahu při opevňování státu, se společně vyznačovaly příznačným a podstatným rysem. Ten spočíval ve výrazné rámcovosti obecně vyjádřených, politicky motivovaných, podnětů.

Hlavní důvod, proč je nutno objasnit otázku eventuálních dalších politických vlivů na utváření konkrétních tras opevněných linií, souvisí - na první pohled překvapivě - s obdobím po skončení 2. světové války. Poválečné stíhání skutečných zrádců a kolaborantů i osob, které byly za viníky v tomto smyslu označeny neprávem, se osobně dotknulo také Františka Machníka, posledního československého ministra národní obrany z řad Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu. Machníkovu předmnichovská příslušnost k agrární straně i práce v čele Ministerstva národní obrany a také zapojení do pomnichovské Strany národní jednoty stigmatizovalo bývalého ministra v atmosféře krátce po osvobození natolik, že byl 18. června 1945 zatčen z rozkazu Komise pro vnitřní národní bezpečnost.²³⁴ Krátce poté, 26. června 1945, byl sice na rozkaz ministra vnitra propuštěn, ale 1. srpna 1946 zaslalo Ministerstvo vnitra-odbor pro politické zpravodajství národnímu prokurátorovi trestní oznámení na F. Machníka podle § 2 dekretu prezidenta republiky z 19. června 1946 o Národním soudu.²³⁵

Bývalý ministr se musel v důsledku uvedeného trestního oznámení hájit mimo jiné i proti nařčení, jak se později ukázalo hrubě krivému nařčení, že zájmy obrany státu poškozoval svými zásahy do práce Hlavního štábu, kde měl údajně prosazovat z taktického hlediska nevhodné vedení kratšího horského úseku pevnostní linie v oblasti Krkonoš. Smysl Machníkových zásahů do projekčních prací Hlavního štábu měl v duchu trestního oznámení spočívat v preferenci místních hospodářských zájmů členů Sudetoněmecké strany na úkor potřeb obrany státu. Ministr měl tímto způsobem vyhovět intervenci senátora Sudetoněmecké strany Ludwiga Franka a stavebního inženýra z Ústí nad Labem Wolfganga Richtra.²³⁶

Pod dojmem uvedených skutečností se naskýtá podstatná otázka, zda ministr Machník, politický představitel Ministerstva národní obrany a klíčový člen NROS, skutečně ovlivňoval práci složek svého úřadu v oblasti pevnostní výstavby tak dalece a detailně, jak tvrdil jeden z bodů trestního oznámení z 1. srpna 1946. Nutno poznamenat, že ministrův postup nebyl v zásadních otázkách obrany státu zcela samostatný. Jako člen kolegia Nejvyšší rady obrany státu byl ministr národní obrany vázán obsahem jejích usnesení. Ve sledovaných souvislostech je vhodné postihnout také vztah NROS k detailům opevňovacích prací. Podnáčelník

²³⁴ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 1, číslo listu (č. 1.) 1 – 20, MV, odděl. Praha – Hrad, Odbor PZ, č. Zh 3082/1846 – 14/6 – 46 z 1. 8. 1946 – F. Machník, bývalý ministr nár. obr. a poslanec – trestní oznámení podle § 2 dekretu prezidenta republiky ze dne 19. 6. 1946 o Národním soudu, s. 4.

²³⁵ Tamtéž, s. 1, 4.

²³⁶ Tamtéž, s. 1 – 3.

Hlavního štábu generál Husárek poznamenal počátkem června 1936, že Hlavní štáb požaduje na Nejvyšší radě obrany státu, aby ta rozhodla o všech prostorech, které měly být v budoucnu opevněny. Současně ovšem významně podotkl, že přesné stanovení tras stálého opevnění je příliš složité a odborné na to, aby se jí NROS mohla efektivně zabývat. NROS rozhodovala o prostorech a prioritách výstavby stálého opevnění na návrh náčelníka Hlavního štábu. Z těchto podstatných skutečností plyne, že politický sbor NROS určoval obecný prostorový a časový rámec a odborné složky MNO rozpracovávaly přijatá politická usnesení v detailním, odborném, měřítku.²³⁷ Po vzniku klíčových usnesení Nejvyšší rady obrany státu již nebyl vytvářen prostor k tomu, aby se do detailní práce odborných složek Ministerstva národní obrany promítaly ryze politické vlivy na detailní projekční řešení. Na důkaz tohoto tvrzení lze konfrontovat výpovědi klíčových politických a vojenských činitelů, kteří se o věci vyjadřovali v rámci svých výpovědí, které vznikly při poválečném vyšetřování Františka Machníka. Výpovědi bývalého ministra a vysokých vojenských představitelů poskytují navíc osobitý vhled do poměrů a kompetenčních vztahů na Ministerstvu národní obrany.

Bývalý ministr Machník uvedl k podezření ze zásahů do práce Hlavního štábu tyto skutečnosti: „*S opevňovacími pracemi se začalo, když jsem přišel do úřadu v roce 1935. Snažil jsem se, aby práce tyto vzhledem k rychlému zabezpečení obrany státu postupovaly úspěšně a byly pořízeny co nejrychleji. Plán na opevnění vypracoval hlav. štáb a nikdo jiný, ani já, jako ministr, jsem mu do toho nemluvil. O jednotlivých stavebních případech jsem se dovídal, když byly hotovy k zadání a když zadávku stavby mi přinesl zástupce hlavního štábu, po většině div. gen. Husárek k schválení. Nepamatuji se vůbec, že by se byla zadávka stala jinak, než hlav. štáb navrhoval. Dotýkal-li se někdy zájem vojenské správy hospodářských zájmů místního obyvatelstva tak, že to vyvolalo buď přímou, nebo poslaneckou intervenci v mín. národní obrany, upozornil jsem po takovéto intervenci hlav. štáb na nesouhlas místních činitelů s tím, aby se s nimi, bude-li to možno, dohodl. Hájl-li v takovém případě hlav. štáb stanovisko svoje zásadně, nenučil jsem jej nikdy ke změně, poněvadž jsem byl přesvědčen o tom, že hlavní štáb má na mysli jen a jen obranu státu. Po stránce technické jsem hlavnímu štábu do těchto věcí nemluvil vůbec, a nenučil jsem ho nikdy k žádným změnám. O nějaké změně při budování opevnění v Krkonoších není mi nic naprosto známo. Tvrdí-li někdo něco jiného, je buď špatně*

²³⁷ VÚA - VHA, f. MNO – HI. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 - Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění, s. 9, 17.

informován, nebo mi chce úmyslně ubližovati, zvláště když by chtěl dokazovat, že jsem dělal při těchto stavbách ústupky Němcům.“²³⁸

Podezření vůči někdejšímu ministrovi zásadně zpochybnili také oba vysocí vojenští představitelé MNO, náčelník Hlavního štábu generál Krejčí a generální inspektor branné moci generál Syrový. Připomínku si zasluhuje fakt, že Krejčí i Syrový patřili jako stálí poradci ke kolegiu Nejvyšší rady obrany státu. Krejčí k věci uvedl: „...*Nepamatuji se, že by na mne vykonával* (F. Machník – pozn. K. S.) *nátlak takovým způsobem, že bych byl musel ustoupiti od našeho návrhu nebo rozhodnutí...*“²³⁹ Syrový vypovídal následujícím způsobem: „...*O vlivu Machníkově na stavbu pohraničních opevnění není mi ničeho známo, ježto pro zřizování opevnění byl zřízen zvláštní úřad – ředitelství opevňovacích prací...*“²⁴⁰ Svědectví Krejčího a Syrového potvrdil také Krejčího podřízený generál Bohuslav Fiala, který zastával od října 1935 funkci I. zástupce náčelníka Hlavního štábu. V prosinci 1937 převzal po generálu Husárkovi funkci podnáčelníka Hlavního štábu. Fiala vypověděl, že „...*V hlavním štábu nebyly nikdy uplatňovány nějaké politické vlivy. Hlavní štáb zabýval se výhradně svými povinnostmi, t. j. přípravou armády, aby byla pohotově...*“²⁴¹ Zásadní význam má rovněž výpověď generála Ing. Františka Nosála, který působil od září 1921 do počátku dubna 1939 ve funkci přednosti IV. odboru (technického) Ministerstva národní obrany. Z titulu této funkce generál Ing. Nosál náležel jako stálý poradce také k Radě pro opevňování, která byla zřízena 20. března 1935 zároveň s Ředitelstvím opevňovacích prací. Tento důležitý svědek ve své výpovědi zmínil tyto skutečnosti: „...*Když se začalo jednat o opevňovacích pracích a o zřízení Řopu/Ředitelství opevňovacích prací, stal jsem se členem představenstva Řopu, ve kterém byli: podnáčelník hlav. štábu Husárek, já, gen. Havel a gen. Štěpánek Ing.*“²⁴² *Nám byly předkládá-*

²³⁸ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – MV, odděl. Praha – Hrad, Odbor PZ, Protokol č. 2, sepsaný s F. Machníkem dne 10. 7. 1946 u Okresního národního výboru v Klatovech, s. 5.

²³⁹ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 18, sepsaný dne 15. 4. 1946 u Ministerstva vnitra v Praze na základě výpovědi arm. gen. v. v. Ludvíka Krejčího.

²⁴⁰ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 36 – Jan Syrový, sepsaný dne 2. 4. 1946 u Ministerstva vnitra v Praze. *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*

²⁴¹ NA, f. NS, k. 76, sign. TNs 1/47, poř. č. 2/22 – 42 – Svědecké protokoly, Protokol – Bohuslav Fiala, s. 1.

²⁴² Div. gen. v. v. Ing. F. Nosál zde měl na mysli nejpravděpodobněji Radu pro opevňování (RO) V čele RO měl stát podle zřizovacího výnosu Ministerstva národní obrany z 20. 3. 1935 náčelník Hlavního štábu arm. gen. L. Krejčí. Jako stálí poradci měli v RO oficiálně působit div. gen. Ing. František Nosál, přednosta IV. odboru (technického) MNO a brig. gen. František Havel, přednosta IV./1. oddělení (ženijního) MNO. Členství div. gen. K. Husárka, ředitele opevňovacích prací, a brig. gen. Ing. K. Štěpánka, zástupce ředitele opevňovacích prací, je zmiňována v poválečné výpovědi div. gen. v. v. Ing. K. Nosála navíc (srov.: NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 21 – Ing. František Nosál, sepsaný dne 9. 4. 1946 u Ministerstva vnitra v Praze, s. 1). Smysl působení RO měl spočívat především ve tvorbě návrhů časové posloupnosti a rozsahu opevňovacích prací a dále v získávání finančních prostředků, personálu a materiálu k zajištění výstavby opevnění (Viz STEHLÍK, E.: *Organizace výstavby čs. těžkého opevnění ve druhé polovině 30. let*. HaV, 1996, č. 2, s. 74). Dodát lze ovšem podstatný fakt, že citovaná výpověď div. gen. v. v. Ing. F. Nosála je jedním z nemnoha pramenů, které skutečně potvrzují nejen vznik RO, ale také její skutečnou aktivitu. Z pramenně doložené praxe je ovšem patrné, že řada závazných otázek, které měla RO řešit podle zřizovacího výnosu Minister-

ny projekty ku schválení a při zadávacích pracích rozhodovali jsme o tom, kdo stavbu opevnění z uchazečů má dostati. Nám nepřináleželo vyhledávání trasy pro opevnění, k tomu účelu byla zřízena zvláštní komise, pozůstávající ze 3 členů, jejichž jména si upamatovati nemohu. Jeden z nich byl od pěchoty, jeden dělostřelec a myslím jeden důstojník gen. štábu.²⁴³

Považuji za nemožné, aby na nátlak ministra národní obrany mohla býti trasa opevnění posunuta nebo změněna na zákrok nebo přání Němců nebo kohokoliv jiného, poněvadž o tom rozhodovala shora zmíněná komise a schvaloval náčelník štábu...²⁴⁴

Vůbec nejzásadnější význam má vzhledem ke sledovanému problému obsah výpovědi ředitele opevňovacích prací generála Husárka, který se k podezření vůči osobě někdejšího ministra Machníka vyjádřil slovy: „...Jako podnáčelník hlavního štábu branné moci byl jsem asi v roce 1935 pověřen současně vedením ředitelství opevňovacích prací. V této funkci jsem byl podřízen přímo náčelníku hlavního štábu branné moci, armádnímu generálu Ludvíku Krejčímu.²⁴⁵ Přímou jsem v této funkci nepřicházel do styku s ministrem národní obrany, tehdy až do mobilizace Františkem Machníkem, jenž v této funkci byl až do 22. září 1938. Veškeré plány opevňovacích prací po stránce strategické i stavební byly výlučně zpracovávány i navrhovány hlavním štábem branné moci, v konečné instanci schvaloval je náčelník hlavního štábu. Ministr národní obrany, jako politický ministr, neměl tedy na jejich přípravu a provádění odborného vlivu, jeho úkolem bylo opatřovati potřebné finanční prostředky. Samozřejmě jako správce resortu byl o rozsahu opevňovacích prací informován a někdy též osobně je přehlížel.

Zadávání stavebních prací, jakož i jiných objednávek, souvisejících s těmito – pokud již podobné předměty výzbroje a zařízení nebyly objednávány pro jiné části armády – provádělo se podle všeobecně platného zadávacího řádu ředitelství opevňovacích prací. Zadávky a objednávky schvaloval náčelník hlav. štábu. Ministr národní obrany byl pouze před defini-

stva národní obrany z 20. 3. 1935, byla ve skutečnosti řešena mimo tuto instituci. Toto tvrzení lze srovnat s dosavadními pasážemi této disertační práce, které se dotýkají vývoje programových konceptů výstavby stálého opevnění na území Čs. republiky. Je pozoruhodné, že div. gen. K. Husárek v těch pasážích *Zprávy náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění* z 2. 6. 1936, kde Nejvyšší radu obrany státu seznamoval s institucemi v oblasti výstavby stálého opevnění, Radu pro opevňování vůbec nezmiňoval (Srov.: VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č. j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 - *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, s. 16 – 19).

²⁴³ Div. gen. Ing. F. Nosál v tomto bodu své výpovědi poněkud zjednodušeně a ne zcela přesně postihl rozsah úkolů a personální složení nejprve takticko-organizační skupiny, později I. oddělení – taktického Ředitelství opevňovacích prací. O organizaci a úkolech jednotlivých složek Ředitelství opevňovacích prací viz podrobně a v dosud nejucelenější formě STEHLÍK, E.: *Organizace výstavby čs. těžkého opevnění ve druhé polovině 30. let*. HaV, 1996, č. 2, s. 74 – 123. Viz též v méně detailním měřítku HOLUB, O.: *Československá pevnění 1935 – 1938 (I.)*. HaV, 1981, č. 6, s. 71 – 73.

²⁴⁴ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 21 – Ing. František Nosál, sepsaný dne 9. 4. 1946 u Ministerstva vnitra v Praze, s. 1.

²⁴⁵ Div. gen. K. Husárek byl koncem roku 1937 na vlastní žádost zproštěn funkce podnáčelníka Hlavního štábu vzhledem k enormnímu nárůstu opevňovacích prací. S náčelníkem Hlavního štábu Krejčím však Husárek nadále úzce spolupracoval (ŠRÁMEK, P.: *Generál Karel Husárek*. In: Fortsborník, 2000, č. 7, s. 27).

tivním zadáním informován o největších objednávkách a parafoval příslušný protokol pouze vzetím na vědomí. Bylo to proto, že jako správce resortu byl ústavně zodpověden za hospodárné využití finančních prostředků pro obranu státu. Ministr Machník nikdy, podle mého vědomí, nezměnil návrh schválený náčelníkem hlavního štábu.

Podle mého vědomí pouze jednou se mne dotazoval, snad někdy v r. 1936, proč nevyzýváme na velké stavební práce též firmu, tuším, Nekvasil.²⁴⁶ Odpověděl jsem, že třebaže máme nedostatek velkých stavebních firem spolehlivých na opeňovací práce, třebaže po stránce spolehlivosti nemáme proti této firmě námitek, vyčkáváme, až se vyjasní její finanční situace, poněvadž podle informací by bylo nebezpečí, že by mohla během provádění zadaných jí prací přijít do úpadku, čímž by se práce značně zdržely. Toto vysvětlení vzal Machník na vědomí.

K podání nabídek na stavbu těžkých opevnění byly vyzývány k užším soutěžím výhradně firmy české, předem prověřené po stránce národní spolehlivosti, technické i finanční zdatnosti. Jako dělníci směli být na těchto pracích firmami zaměstnáváni výhradně spolehliví příslušníci československé národnosti. Pouze na lehkých opeňovacích pracech, jež prováděly armádní sbory ve svých oblastech, na intervence sociálních demokratů německých i českých, v pozdější době byli připuštěni – též pro nedostatek dělnictva, stavby byly prováděny v německých krajích – rovněž předem prověřeni dělníci národnosti německé.²⁴⁷

²⁴⁶ Mínen je Václav Nekvasil, stavební akciová společnost, Praha X. – Karlín, Vítkova 25 (v roce 1936), Žižkova 3 (v roce 1938). Přes uváděné výhrady vyšla firma V. Nekvasil úspěšně ze soutěže o zadání 3. stavebního podúseku Ženíjního skupinového velitelství II. – Hlučín. Výstavba deseti objektů těžkého pevnění (MO – S 17 – 26) byla zmíněné firmě zadána 7. dubna 1936. O další účasti firmy V. Nekvasil na výstavbě stálého opevnění viz detailně STEHLÍK, E.: *Organizace výstavby čs. těžkého opevnění ve druhé polovině 30. let*. HaV, 1996, č. 2, s. 80 – 123. Viz nejnověji týž a kolektiv, *Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935 – 1938*. Dvůr Králové nad Labem 2001, s. 46 – 302.

²⁴⁷ Div. gen. K. Husárek zde měl na mysli výnos Ministerstva národní obrany č.j. 31.104/taj. hl. št. ŘOP ze 17. 7. 1937 – *Dělníci menšinových národností, ucházející se o práci při opeňovacích pracích – směrnice pro přijímání*. Tento výnos jednotně upravoval postup při přijímání dělníků z řad čs. občanů menšinových národností pro práce na výstavbě lehkého opevnění. V úvahu byli vzati pouze státně spolehliví občané menšinových národností, hlavně příslušníci tzv. aktivistických stran. Pod touto podmínkou měli být v první řadě zaměstnání dělníci, kteří byli nejdéle bez zaměstnání s přihlédnutím ke stavu a počtu dětí žadatele. Z hlediska zpravodajských opatření, zvláště vůči dělníkům německé národnosti, měly být obezřetně sledovány jejich styky se členy SdP. Podle uvedeného výnosu mohli být zcela prověřeni dělníci menšinové národnosti zaměstnání i při úpravě železných výztuž, při zřizování bednění a při betonáži objektů lehkého opevnění. Množství státně spolehlivých a prověřených dělníků menšinové národnosti mělo respektovat, podle možností, procentuální proporce národnostní skladby dělnictva na území těch politických okresů, kde probíhala výstavba úseků lehkého opevnění (VÚA - VHA, f. VS I, k. 50, spis Velitelství ženíjního vojska I. sboru č.j. 70.464 Taj. - žen. 1937 z 23. 7. 1937 – *Dělníci menšinových národností, ucházející se o práci při opeňovacích pracích – směrnice pro přijímání*, určený pro všechny nadřízené taktické dozory a vojenské stavební dozory. Spis byl zpracován na základě uvedeného výnosu MNO č.j. 31.104/taj. hl. št. ŘOP ze 17. 7. 1937).

Na dotaz, zda vím něco o intervencích ve věcech opevňovacích prací se strany příslušníků strany SdP senátora Ludvíka Franka a ing. Wolfganga Richtra, stavebního inženýra v Ústí n.L., prohlašuji, že tato jména jsou mi neznámá...²⁴⁸

Analýzovaná fakta a zvláště srovnání výpovědi bývalého ministra Machníka se svědectvím, které podaly zasvěcené osoby z řad předních vojenských představitelů předmnichovského Československa, vede k závěru, že politické vlivy na utváření konkrétní formy opevňovacích úseků nelze prokázat. Rovněž vyšetřování bývalého ministra, provedené po osvobození orgány Ministerstva vnitra na základě výpovědi relevantních svědků, spolehlivě vyvrátilo vznesená podezření z činů, které měly údajně vážně oslabit obranyschopnost Čs. republiky. Uvedená záležitost byla natolik neúnosná, že se o ní obvinění národního prokurátora z 1. dubna 1947 ani v nejmenším nezmínilo. Přestože bude osoba ministra Machníka obsáhle a v různorodých souvislostech zmiňována ještě na mnoha dalších místech této disertační práce, je možné již nyní poznamenat, že poválečné stíhání obžalovaného bylo definitivně uzavřeno 16. dubna 1947 po hlavním líčení před Národním soudem v Praze jako soudem čestným. Ten bývalého spolutvůrce systému obrany státu zbavil obvinění v plném rozsahu.²⁴⁹

Na podkladě uvedené sondy do vztahu politických vlivů a utváření formy pevnostních pásem lze zřetelně nivelizovat dosah rozhodování NROS - jakožto vrcholné vládní instituce na úseku obrany - na detaily pevnostní výstavby. Na základě syntézy poznatků ze studia primárních a sekundárních pramenů je prokázán fakt, že NROS rozhodovala z vlastního podnětu, nebo na návrh náčelníka Hlavního štábu, o časových a prostorových modalitách pevnostní výstavby ve strategickém měřítku. Ze strany ústavních činitelů nebyl vytvářen tlak na formování detailů prací, tedy zejména přesného územního situování pevnostních pásem a jejich taktických a technických vlastností, jejichž řešením se zabývaly příslušné složky MNO na apolitické, ryze odborné, bázi.

Tuto otázku bylo nutné prozkoumat nejen z hlediska faktického dosahu práce Nejvyšší rady obrany státu, ale také vzhledem k závažným, politicky motivovaným, podezřením z doby po osvobození, která vznikla v souvislosti s osobou posledního předmnichovského politického ministra národní obrany Františka Machníka.

²⁴⁸ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 17, sepsaný dne 5. 4. 1946 u Ministerstva vnitra v Praze na základě výpovědi div. gen. v. v. Karla Husárka, s. 1 – 2.

²⁴⁹ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 1, č. 1. 1 – 20, MV, odděl. Praha – Hrad, Odbor PZ, č. Zh 3082/1846 – 14/6 – 46 z 1. 8. 1946 – F. Machník, bývalý ministr nár. obr. a poslanec – trestní oznámení podle § 2 dekretu prezidenta republiky ze dne 19. 6. 1946 o Národním soudu. NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 13 – 14, č. 1. 35 – 39. Obžaloba. NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. 24, č. 1. 56 – 62 – Protokol o hlavním líčení a poradní protokol. NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 26, č. 1. 64 – 71. Rozsudek.

Z povahy politických podnětů Nejvyšší rady obrany státu k podstatnému rozšíření a urychlení opevňovacích prací vyplýval fakt, že Ministerstvo národní obrany nebylo schopno vyhovět uvedeným impulsům bez pronikavého zvýšení počtu kvalifikovaných odborníků, s jejichž nedostatkem se vojenská správa ostatně vážně potýkala již od konce roku 1935. Tato alarmující skutečnost se dotýkala nejen počtu odborně připravených vojáků z povolání, ale hlavně civilních smluvních zaměstnanců vojenské správy.

Nejprve je vhodné popsat výchozí stav, na jehož základě Hlavní štáb předložil Nejvyšší radě obrany státu žádost o zmocnění, aby MNO mohlo zaměstnat kvalifikované odborníky z civilního sektoru, a to v rozsahu několika stovek nových pracovníků ze stavebních a strojírenských oborů.

Již na poradě vedoucích činitelů Ředitelství opevňovacích prací, která se konala na Hlavním štábu 12. prosince 1935, bylo jednoznačně konstatováno, že aktuální stav důstojníků ženijního vojska, telegrafního vojska a stavební služby, kteří byli přiděleni k ŘOP, naprosto nedostačuje pro urychlený postup výstavby stálého opevnění na severní Moravě, ve východních Čechách a v oblasti dunajských přechodů na Slovensku, na němž měl mimořádný zájem podnáčelník Hlavního štábu a ředitel opevňovacích prací generál Husárek.²⁵⁰ K uvedenému datu působilo ve složkách Ředitelství opevňovacích prací celkem 38 důstojníků zbraní, z toho 2 generálové, 3 důstojníci generálního štábu, 2 důstojníci pěchoty, 3 důstojníci dělostřelectva, 26 důstojníků ženijního vojska (do počátku června 1936 jejich počet vzrostl na 31) a 2 důstojníci telegrafního vojska. Kategorii příslušníků čs. armády, náležejících k službám, zastupovalo 14 důstojníků stavební služby (do počátku června 1936 jejich počet vzrostl na 48), 4 důstojníci ostatních služeb, 5 rotmistrů stavební služby a 32 civilních smluvních zaměstnanců (do počátku června 1936 jejich počet vzrostl na 90). K 12. prosinci 1935 tedy působili v pravomoci Ředitelství opevňovacích prací celkem 93 osoby.²⁵¹

Vzhledem k uvedenému tlaku generála Husárka na rychlý postup prací předložilo ŘOP náčelníkovi Hlavního štábu nové požadavky personálního charakteru. Ředitelství opevňovacích prací na konci roku 1935 požadovalo, aby se stav jeho personálu zvýšil do roku 1939 o dalších 90 důstojníků ženijního vojska, 7 důstojníků telegrafního vojska, 165 důstojníků stavební služby a 465 civilních smluvních zaměstnanců. Nutno ovšem upozornit, že tento nárůst neměl být náhlý. Rozložen byl na jednotlivá léta v závislosti na postupu opevňovacích

²⁵⁰ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 487, sign. 41 ½ - 2, spis č.j. 6.714/taj. hl. št. ŘOP z 12. 12. 1935 – *Rozpočet peněz a personálu pro urychlený postup prací a celková potřeba peněz.*

²⁵¹ Tamtéž, Vložka 2. Údaje o nárůstu stavu vojenských osob a civilních smluvních zaměstnanců ŘOP, který byl zaznamenán do počátku června 1936, viz VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, s. 18.

prací. Nejzrosáhlejší meziroční nárůst měla zaznamenat podle uvedeného návrhu skupina civilních smluvních zaměstnanců vojenské správy. V roce 1936 měl jejich počet vzrůst o 165 nových pracovníků, v roce 1937 o dalších 200, v roce 1938 o 60 a v roce 1939 o 40.²⁵²

Jisté zlepšení ve služebních kategoriích vojenských osob měl perspektivně přinést již zmíněný návrh Ministerstva národní obrany na zvýšení počtu důstojníků a rotmistrů z povolání z 8. února 1936. Generál Husárek počátkem června 1936 upozornil NROS prostřednictvím náčelníka Hlavního štábu, že k plnému rozvinutí prací na všech ohrožených úsecích státních hranic by bylo zapotřebí přijmout do konce roku 1936 dalších 50 důstojníků ženijního vojska, 75 důstojníků stavební služby a asi 175 civilních smluvních zaměstnanců. Členové NROS se z Husárkových podkladů dověděli, že MNO může posílit Ředitelství opevňovacích prací v nejbližším období nejvýše dvaceti důstojníky ženijního vojska. Dvě desítky ženijních důstojníků tvořilo dosažitelné maximum vzhledem k hrozbě ochromení výcviku ženijních útvarů čs. armády. Podobně nepříznivá situace se dotýkala důstojníků stavební služby. V případě této služební kategorie mohlo MNO pro Ředitelství opevňovacích prací získat během léta 1936 dalších 15 – 20 důstojníků. Tento doplněk byl ovšem podmíněn tím, že stavební služba čs. armády získá na místa uvolněných důstojníků nové civilní smluvní zaměstnance. Vzhledem k růstu čs. armády plnila stavební služba vlastní úkoly, které se ovšem začaly ocitát nad jejími normálními silami.²⁵³

Po téměř celou první polovinu roku 1936 zůstávala ovšem bez odpovědi otázka civilních smluvních zaměstnanců. Opět ji aktualizovala reakce Nejvyšší rady obrany státu na změněnou bezpečnostní situaci po 7. březnu 1936. Nutno zdůraznit závažný fakt, že v souvislosti s řešením otázky civilních smluvních zaměstnanců vojenské správy se naléhavé potřeby obrany státu začaly vážně střetávat s charakterem tehdejšího trhu práce. Podnáčelník i náčelník Hlavního štábu upozornili členy Nejvyšší rady obrany státu, že získávání civilních smluvních zaměstnanců, tedy hlavně mladých inženýrů, absolventů středních odborných škol a techniků, bylo velmi komplikováno faktem, že uvedené skupiny kvalifikovaných odborníků již byly během posledních let odčerpány trhem práce z řad nezaměstnaných. Přitom je třeba mít na paměti fakt, že MNO, přesněji Hlavní štáb - Ředitelství opevňovacích prací, mohlo kvalifikovaným pracovníkům nabídnout pouze utajené a přechodné zaměstnání na dobu několika let do skončení výstavby opevnění. Neopomenutelný význam měl současně fakt, že vojenská správa

²⁵² VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 487, sign. 41 ½ - 2, spis č.j. 6.714/taj. hl. št. ŘOP z 12. 12. 1935 – *Rozpočet peněz a personálu pro urychlený postup prací a celková potřeba peněz*, Vložka 2.

²⁵³ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, s. 18 – 19.

nemohla podle tehdy platných norem ocenit své civilní smluvní zaměstnance tak, aby nebyli zlákáni finančně zajímavějšími nabídkami od civilních podnikatelských subjektů.²⁵⁴

Na bázi uvedených potřeb a souvislostí dokončil generál Husárek 2. června 1936 návrh, který byl určen pro Nejvyšší radu obrany státu. Ředitel opevňovacích prací v něm NROS žádal o souhlas s tím, aby Ministerstvo národní obrany mohlo zaměstnat civilní smluvní zaměstnance do celkového počtu tří set osob. Navazující požadavek podnáčelníka Hlavního štábu směřoval k tomu, aby zvláště kvalifikovaným pracovníkům mohly být upraveny požitky v analogii s výhodami, jaké skýtaly civilní podnikatelské subjekty. Závěrečný bod Husárkových požadavků v oblasti lidských zdrojů pro obranu státu spočíval v aktivování osmi pensionovaných důstojníků ženijního vojska a stavebnictva do činné služby na potřebnou dobu. Uvedení důstojníci, kteří byli z úsporných důvodů v předcházejícím období dáni do výslužby, měli být povoláni ve svých dosažených hodnostech a nad systemizovaný stav vojenských osob z povolání, který byl v době vzniku uvedených požadavků již v zásadě schválen ústavními činiteli.²⁵⁵

Pro další osud výše analyzovaných návrhů Hlavního štábu v oblasti výstavby stálého opevnění se stal rozhodujícím datem 4. červen 1936. Tvorba *Zprávy náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, jakožto zásadního plánovacího dokumentu Ministerstva národní obrany, byla dokončena a schválena 2. června 1936. Tento postup byl nezbytný vzhledem k tomu, že již brzy očekávala definitivní rozhodnutí Nejvyšší rady obrany státu. Generální sekretář obrany státu generál Čížek zpracoval 3. června 1936 program jednání NROS, které bylo naplánováno na další den, 4. června 1936. Návrhy Hlavního štábu Ministerstva národní obrany, které se týkaly celkového rozsahu, programu a lidských zdrojů pro výstavbu stálého opevnění, zaujímaly v programu jednání NROS pro 4. červen 1936 čelné místo.²⁵⁶

Náčelník Hlavního štábu generál Krejčí, pověřený ministrem národní obrany Machníkem, aby sbor Nejvyšší rady obrany státu seznámil s nejnovějšími požadavky Hlavního štábu, přicházel na červnové jednání NROS zatížen obavami o další osud připravených návrhů. Krejčí věnoval klíčovému 4. červnu 1936 následující vzpomínku: „...*Největší obavy jsem prožíval při předkládání 10-miliardového rozpočtu na opevňování, které prošlo nad očekávání rychle a kladně. Při odůvodnění finančních nákladů rozvržených na tři etapy (etapy byly v návrhu jmenovitě uvedeny čtyři – pozn. K. S.) za předsednictví prezidenta republiky,*

²⁵⁴ Tamtéž, s. 19.

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 1.946 Taj. gen. sekr. 1936 ze 3. 6. 1936 – *Program jednání NROS dne 4. června 1936*, s. 1 – 6.

netroufal jsem si nikomu pohleděti do tváře, abych neztratil řeč. Po skončení referátu vyzval prezident republiky přítomné k vyjádření. Přihlásil se ihned ministerský předseda dr. M. Hodža a řekl: „Pánové, já myslím (anebo navrhuji, to již přesně nevím), abychom ten program odhlasovali en bloc.“ Bez debaty skončeno. Já upadl v Jiříkovo vidění a ve štábu zavládlo veliké uspokojení.“²⁵⁷ Jednomyslnost rozhodnutí NROS ze 4. června 1936 potvrdil rovněž generál Husárek, který 6. června 1936 s uspokojením připsal k textu schválených návrhů poznámku se zněním: „Zpráva přednesena 4./6. a návrhy „en bloc“ schváleny.“²⁵⁸ Nutno upozornit na skutečnost, že tento záznam vyjadřuje skutečnost, kterou Husárkovi zprostředkoval Krejčí. Generál Husárek ve funkci podnáčelníka Hlavního štábu nebyl oprávněn účastnit se jednání NROS.

Nejvyšší rada obrany státu vzala 4. června 1936 na vědomí, že celkový náklad na opevňovací práce bude obnášet asi 10 014 milionů Kč. Dodatečně byly sborem NROS schváleny již zahájené opevňovací práce v prostoru Moravské Ostravy a jižně Kladska. NROS dále souhlasila s tím, aby do konce roku 1939 bylo použito částky ve výši 2710 milionů Kč.²⁵⁹ Dále se NROS kladně postavila k tomu, aby vojenská správa přijala v zájmu urychlení opevňovacích prací nejvýše 300 civilních inženýrů a techniků jako dočasné smluvní síly. NROS uložila Ministerstvu národní obrany, aby tento personál byl přijat za podmínek, o nichž se mělo MNO dohodnout s Ministerstvem financí. NROS neměla námitek proti tomu, aby zvláště kvalifikovaným silám byly upraveny požitky v analogii s civilními firmami. Od 4. června 1936 současně nic nebránilo tomu, aby vojenská správa reaktivovala na základě usnesení NROS 8 penzionovaných důstojníků ženijního vojska a stavební služby. Doplatky na jejich odpočivné platy měly být hrazeny z prostředků na opevňovací práce. Detaily v této věci NROS opět přenechala vzájemné dohodě mezi ministerstvy národní obrany a financí.²⁶⁰

Do rychlosti a přímočarosti uvedených usnesení Nejvyšší rady obrany státu ze 4. června 1936 se nepromítl pouze tlak zhoršené mezinárodní a vnitropolitické situace. Jedno-

²⁵⁷ *Výstavba opevnění ve vzpomínkách generála Ludvíka Krejčího a plukovníka Josefa Fetky.* (ed. P. Šrámek). In: Fortsborník, 2000, č. 7 (zvláštní číslo), s. 24.

²⁵⁸ VÚA - VHA, f. MNO – HI. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – *Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění*, rukopisná poznámka div. gen. K. Husárka ze 6. 6. 1936.

²⁵⁹ NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 2.339 Taj. gen. sekr. z 1. 7. 1936 – *Návrh MNO. o rozsahu a programu vybudování opevnění hranic a na svolení, aby mohlo přijmouti smluvní inženýry a techniky a reaktivovatí pensionované důstojníky ženijního vojska a stavební služby – usnesení Nejvyšší rady obrany státu.*, s. 1. Viz též NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 1, s. 1.

²⁶⁰ NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 2.339 Taj. gen. sekr. z 1. 7. 1936 – *Návrh MNO. o rozsahu a programu vybudování opevnění hranic a na svolení, aby mohlo přijmouti smluvní inženýry a techniky a reaktivovatí pensionované důstojníky ženijního vojska a stavební služby – usnesení Nejvyšší rady obrany státu.*, s. 1.

myslnost červnového usnesení NROS dala výraz faktu, že se kolegium Nejvyšší rady obrany státu definitivně a plně ztotožnilo nejen s nejnужnějšími požadavky vojenské obrany státu, ale že plně pochopilo nezbytnost vysokých obětí a výdajů, které byly pro uspokojení těchto potřeb nevyhnutelné. Již vzpomínaná důležitost informační strategie, pomocí níž Hlavní štáb zasvěcoval rozhodující exekutivní činitele do specifické problematiky obrany státu, se objektivně vyplatila.²⁶¹ Tento poznatek dokládá vyjádření dr. J. Kalfuse, od 28. března 1936 ministra financí Hodžova koaličního kabinetu. Pozice Kalfusova ministerstva nebyla jednoduchá, „...neboť podle své povinnosti v zájmu finanční rovnováhy se musilo bránit vzrůstání rozpočtu a bylo by se bránilo ještě více, nebýt toho, že ministr financí byl členem Nejvyšší rady pro obranu státu a byl tudíž informován o spojitosti těchto věcí s celkovým plánem na obranu státu usneseným r. 1936 a stále doplňovaným.“²⁶² Citovaná Kalfusova slova o obraně vůči vzrůstání rozpočtu byla sice pronesena v souvislosti s tlakem na zvýšení finanční dotace pro státně-bezpečnostní složky Ministerstva vnitra v letech 1936 – 1938, ale přesto velmi přesně dokládají hodnotu fundované informační báze pro přímočarou a jednotnou práci Nejvyšší

²⁶¹ Informační bázi, na jejímž základě NROS posuzovala přínos výstavby stálého opevnění pro obranu Čs. republiky, lze dokumentovat na VI. části *Zprávy náčelníka hlavního štábu o programu výstavby stálého opevnění*. Uvedená VI. část byla nazvána div. gen. K. Husárkem *Úvaha o rentabilitě fortifikace*. Koaliční sbor NROS vyslechl z úst arm. gen. L. Krejčího 4. června 1936, mimo jiné, tento výklad:

„Nevýhodou opevnění proti stavění nových divízi je to, že s nimi nelze manévrovat, po jejich prolomení jich pak nelze pro ofenzívu použít, leč jako zabezpečení výchozí základny.

Jde o to, abychom uvážili, zda se vyplatí zakopávat a znehýbnovat miliardy národního jmění.

Uvažujme např. o prostoru Labe – Odra, kde obranná čára měří asi 400 km. Nepřítel je sto po mobilizaci svých sil, uzná-li to za prospěšné, nasadit zde asi 30 – 35 divízi, včetně jednotek krytu. I když válka začne tím způsobem, že nám dá čas mobilizovat a provést nástup (:dnes to není pravděpodobné:), potřebovali bychom nejméně 25 – 30 divízi pro tento prostor, abychom měli opodstatněnou naději, že jej uhájíme.

Tolik divízi sem nikdy nemůžeme dát, poněvadž prostě na to nemáme lidí, nemluvic o jejich vyzbrojení.

Postavení jedné divíze (:její výzbroj a vstrojení:) stojí 150 mil. Kč., v čemž jsou započteny příslušné sborové a armádní jednotky a zbraní a služeb a pět palebných průměrů střeliva. 30 divízi spotřebuje asi 600.000 mužů a základního nákladu 4.500 milionů Kč. Denní náklad za mobilizace (:bez střeliva a pohonných hmot:) na divízi činí asi 200.000 Kč, tj. na 30 divízi asi 6.000.000 Kč.

Střelivo pro divízi, počítáme-li jeden palebný průměr denně, stojí pro den 6.000.000 Kč, tj. pro 30 divízi 180.000.000 Kč pro den boje.

Opevníme-li prostor Labe – Odra v délce 330 km, zbytek 70 km jen nesouvisle a přehrazením komunikací, budeme potřebovat pevnostní osádky (:45.000 mužů:), asi 2 divíze do Krkonoš a Jeseníků, kde budou opevnění nesouvislá (:40.000:) a asi 4 divíze pokud možno motorizované (:60 – 80.000:), celkem 165.000 mužů.

Od takto vybaveného úseku můžeme čekat přibližně stejnou obrannou hodnotu, pokud se budeme bit na čáře opevnění, jako od zmíněných 30 divízi.

Jeví se tedy úspora 600.000 – 165.000 = 335.000 mužů (pozn. KS.: Na tomto místě se jedná o chybný výpočet div. gen. K. Husárka, správně má být 600.000-165.000 = 435.000), úspora na lidech – statku nejucennějším.

Finančně budou navrhovaná opevnění stát asi 4.500 mil. Kč i s municí, přibližný náklad na rovnocenný počet divízi, jež nejsme sto postavit pro nedostatek lidí.

Tímto srovnáním je nejlépe vidět, jak možno v míru zvýšit náš obranný potenciál opevněními a snad jediné tím vyrovnat nevýhodu poměru obyvatelstva k délce ohrožených hranic.

Finanční oběti tomuto účelu přinesené, jež vlastně jsou jen prací národa v míru, mohou ušetřit jeho krve za války, ne-li vůbec odvrátit nepřítel od útoku, poněvadž nebudeme tak snadnou kořistí.“ (VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/55 - 2, výnos č.j. 2.300 taj. hl. št. ŘOP z 2. 6. 1936 – Zpráva náčelníka hlavního štábu o programu stálého opevnění, s. 20 – 21.)

²⁶² NA, f. NS, k. 76, sign. TNs 1/47, poř. č. 369 – Prohlášení JUDr. Josefa Kalfuse z 11. 3. 1947.

radu obrany státu. Tato informační báze významně prospívala fungující symbióze zájmů obrany státu s oborovými zájmy ministerstev, jejichž představitelé zasedali Nejvyšší radě obrany státu.

2. 3. DŮVODY A CÍLE USNESENÍ NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU V OBLASTI ZABEZPEČENÍ ARMÁDY VÝZBROJÍ A MATERIÁLEM

Mimořádný význam jarních jednání Nejvyšší rady obrany státu z roku 1936 umocnil rovněž souhlas představitelů vrcholné koaliční exekutivy s návrhem Ministerstva národní obrany na uvolnění finančních prostředků, které měly pokrývat rozsáhlý výzbrojní program, zpracovaný Hlavním štábem. Koaliční sbor NROS kladným usnesením ze 4. června 1936 definitivně otevřel cestu k postupnému a všestrannému zacelení nedostatků v materiálních potřebách čs. armády.

Počátek vývoje, který dospěl až k exekutivním rozhodnutím ze 4. června 1936, souvisel s vývojem v letech 1932–1935. Materiálně-technickou problematiku armády je možné ve vymezené době rozlišovat na dvě časově a věcně rozdílná období. V letech 1932–1933 byla materiální situace armády vyhodnocována stále s ohledem na tehdy platné zásady a požadavky mobilizační výstavby válečné armády. Tato pravidla pocházela z roku 1928. Na tuto etapu ještě během roku 1933 začalo navazovat druhé stádium, které skončilo s novými principy organizace válečné armády, zavedenými v květnu 1935.

Bezvýhodnost jednání Mezinárodní konference v Ženevě se již zjara 1932 stala podnětem k revizi mobilizační připravenosti československé armády. Tehdejší plány Hlavního štábu počítaly s tím, že by v případě mobilizace byla postavena válečná armáda v síle 600 000 mužů. Pro uvedený početní stav byla v letech 1929–1931 průběžně stanovována výše mobilizačních zásob všeho druhu.²⁶³ Dne 3. června 1932, tedy v období, kdy končila první fáze odzbrojovací konference v Ženevě, nařídil tehdejší náčelník Hlavního štábu arm.gen. J. Syrový podnáčelníkovi Hlavního štábu div.gen. L. Prchalovi, aby mu byla předložena všeobecná zpráva o stavu mobilizačních příprav armády a jejím hmotném vybavení. Požadované materiály pro nadřizená místa připravil II. zástupce náčelníka Hlavního štábu brig.gen. B. Neumann. Zpráva zkoumala nejen mobilizační připravenost armády, ale i výkonnost válečného průmyslu, komunikace a morální stav obyvatelstva. O zjištěné poznatky se zajímala nejvyšší politická exekutiva. Div.gen. L. Prchala předal soubor zjištěných poznatků arm.gen. J. Syrovému,

²⁶³ Viz VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, sign. 22 1/3 109, č.j. 250 Taj. hl. št./4. odděl. z 18. 4. 1932–Zajištění proviantu pro armádu v poli–směrnice, A) Proviant, I.) Zajištění zásob pro prvních 30 mobilizačních dní, s. 2.

kteří je dne 11. června 1932 doručil ministrovi zahraničních věcí dr. Edvardu Benešovi. Shodné zpracování bylo určeno pro prezidenta Masaryka.²⁶⁴

Před dalším výkladem je nutné objasnit pojmy, s nimiž českoslovenští vojenští plánovači standardně pracovali. Souhrn všech zbraní a dalších prostředků, které mohly být nasazeny v případě válečného konfliktu tvořil takzvanou *válečnou zásobu*. Válečná zásoba byla tvořena dvěma složkami: *válečnou (mobilizační) potřebou* vojsk a nutnou *válečnou zálohou*, z níž měly být nahrazovány materiální ztráty, vzniklé v průběhu bojů.²⁶⁵

V červnu 1932 bylo zjištěno, že pěchota, hlavní bojová síla, má svou válečnou potřebu krytou vcelku uspokojivě. Skutečný počet pušek vz. 24 a vz. 23 dokonce o 14 % převyšoval válečnou potřebu. Na 100 % vyhovovalo i množství těžkých kulometů. Scházela ale 3 % lehkých kulometů vz. 26, 4 % pistolí vz. 24 a vz. 22. Velmi citelný byl nedostatek raketových (signálních) pistolí vz. 30 a dalších používaných vzorů, kterých scházelo 27 %. Místy se ovšem vyskytly hluboce závažné nedostatky, citelné v případě všech zbraní a služeb. Mezi výzbroj se započítávaly i přílby, kterých by mobilizované armádě chybělo zarážejících 58 %. Dělostřelectvo pocíťovalo schodky především v nejrozšířenějších druzích výzbroje. Chybělo 7 % lehkých houfnic 10 cm vz. 14/19 a 6 % hrubých houfnic 15 cm vz. 25. Materiál útočné vozby v šetřeních z června 1932 prakticky nefiguroval, protože zatím nebyl v plánech seskupen do mobilizovaných útvarů. Bez vad nebyla ani materiální základna letectva. Jeho válečná potřeba postrádala 9 % draků (pouze draků pozorovacích letounů byl přebytek), chybělo 6 % leteckých motorů a 6 % školních a cvičných strojů. Hodnotu armády, vzešlé z mobilizace, by zásadním způsobem znehodnocovaly zásadní nedostatky ve válečné potřebě pěchotního střeliva, dělostřeleckého střeliva a leteckých pum. Pěchotního střeliva scházelo 20 %, dělostřelectvo postrádalo 51 % střeliva, letectvo by postrádalo 58 % předepsaného množství leteckých pum.

Z vykázaných schodků byla nejcitelnější téměř úplná absence ochranných prostředků proti bojovým chemickým otravným látkám a velké nedostatky telegrafního materiálu. Obojí by v případě mobilizace a v symbióze s dalšími nedostatky vážně ohrožovalo bojeschopnost

²⁶⁴ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, sign. 32 1/10, č.j. 355/taj. hl. št. 1. odděl. 1932–*Mobilizace–zpráva o stavu a mobilizačních přípravách armády, pasáž Pro domo* a rukopisný záznam plk. gšt. B. Neumanna z 15. 6. 1932.

²⁶⁵ Metodika tohoto členění vyplývá např. z tohoto pramenného materiálu relevantního významu VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./4. odděl., k. 124, inv. č. 852, sign. 31 1/5 3, Příloha 1 k č.j. 2.670 Mob.–II./2. odd. 1935–*Výkaz materiálu k 15. květnu 1935 (:ruční sečné a střelné zbraně, kulomety a přílby:)*. VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./4. odděl., k. 124, inv. č. 852, sign. 31 1/5 3, Příloha I. k č.j. 2.311 Taj.–II./2. odd. 1935–*Výkaz dělostřeleckého materiálu, zvláštních bojových prostředků a vozatajského materiálu dělostřelectva*.

armády.²⁶⁶ Protichemická ochrana vojsk v roce 1932 prakticky neexistovala. Řeč konkrétních čísel je toho dokladem. Pro plánovanou šesti set tisícovou válečnou armádu bylo k dispozici pouhých 20 286 kusů nekvalitních masek! Tento stav přetrvával i do dalších let. Není tedy divu, že v jednom z dokumentů operačního oddělení Hlavního štábu zaznělo v roce 1933, že od roku 1931 „...stav masek schopných pro pole stále klesal...Možno tedy směle tvrditi, že vlastně pro válku nemáme žádné masky k dispozici...Bohužel, ani materiálně ani výcvikově pohotovost armády zajištěna není.“²⁶⁷ K tomuto stavu došlo i přesto, že na Hlavním štábu jasně zaznívalo, že „...Pokud se týče plynového střeliva můžeme s velkou pravděpodobností tvrditi, že za války plynu použito bude a to hned na počátku války, i když veškeré snahy spějí k jeho vyloučení jako bojového prostředku. Zdá se, že nepravděpodobné, že by Německo nevyužilo tohoto prostředku, když disponuje největším chemickým průmyslem v Evropě.“²⁶⁸

Výdrž obrany byla závislá na dostatku munice a právě tento faktor na počátku modernizace armády od základů znemožňoval reálné naděje, že by se válečné operace při obraně republiky vyvíjely úspěšně. Tato krutá pravda vynikla již v roce 1932. Další studium tohoto problému z roku 1933 negativní poznatky jen zvýraznilo. Ve zprávě 4. (materiálního) oddělení Hlavního štábu pro Generální sekretariát MSOS, který byl kompetentní také v oblasti zbrojní výroby se 13. dubna 1933 uvádělo, že „...Jest smutnou skutečností, že nemáme dosud ani patřičných zásob munice, ani zajištěnou výrobu. Nejsme proto sto vésti úspěšně válku. Je nezbytně nutno veškeré práce za účelem zajištění válečné výroby urychlit. K zajištění finančních prostředků je naléhavé důrazně upozorniti příslušné činitele. Jinak Hlavní štáb nemůže nésti zodpovědnost za válečné přípravy.“²⁶⁹ Původně se předpokládalo, že válečná výroba munice pro dělostřelectvo bude zahájena za jeden a půl měsíce od 1. mobilizačního dne. Zásoby dělostřelecké munice byly vzhledem k tomu propočteny na 6 týdnů. 4. oddělení Hlavního štábu ale došlo k závěru, že tento systém neposkytuje jistotu plynulých dodávek. Z toho důvodu začala vojenská správa vyvíjet tlak, aby mobilizace určitých odvětví průmyslu mohla

²⁶⁶ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, sign. 32 19/6 2, č.j. 666/taj. hl. št. 1. odděl. 1932–Přehled bran-
né moci k r. 1937, Příloha 2–Materiální situace. Nedostatky výzbroje a výstroje armády k roku 1932 a 1937. Při
studiu materiální situace armády se získané poznatky posuzovaly i z hlediska roku 1937 vzhledem k možnostem
využití investičních prostředků z Fondu pro věcné prostředky národní obrany, který byl zřízen na podkladě zá-
kona č. 240/1926 Sb. z. a n. Čerpán měl být mezi léty 1927–1937. Srov. k tomu: VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1.
odděl., k. 105, sign. 32 19/2, č.j. 961 Taj. hl. št./1. odděl. 1934–Materiální situace mobilizované armády koncem
roku 1933, s. 7.

²⁶⁷ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./3. odděl., k. 100, sign. 44 1/4 2, č.j. 846 Taj. hl. št. 3. odděl. 1933–Zpráva II./3.
odděl. o stavu plynového materiálu za rok 1933.

²⁶⁸ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./3. odděl., k. 100, sign. 33 1/5, č.j. 154 Taj. hl. št. 3. odděl. 1933–Denní spotřeba
munice armády k roku 1937 v případě války a počet zbraní, s. 2.

²⁶⁹ Viz VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 95, 247 Taj. hl. št./4. odděl. 1933 ze 13. 4. 1933–Výroba muni-
ce.

nastat již za politického napětí před vyhlášením mobilizace armády.²⁷⁰ V zájmu řešení tohoto zásadního problému vydal náčelník Hlavního štábu arm.gen. Ludvík Krejčí dne 4. dubna 1934 směrnice pro postupné plnění zásob střeliva. Válečné zásoby dělové munice pro děla v rážích od 7,5 cm do 15 cm měla být postupně zvyšována na 10 palebných průměrů. Válečné zásoby munice pro děla menší ráže než 7,5 cm a pak pro doprovodné zbraně pěchoty (kanóny proti útočné vozbě a minomety) byl stanoven na 6 palebných průměrů.²⁷¹

Neuspokojivá materiální situace nespočívala jen v obtížích kvantitativního, ale také kvalitativního charakteru. V kontextu nejnovějšího vývoje vojenství vynikal nedostatek kvalitních a nově koncipovaných bojových prostředků, mezi něž náležely především tanky, účinné prostředky protiletadlové obrany, moderní dělostřelectvo a letectvo.²⁷²

Mobilizační rezervy materiálu byly v následujících letech 1934–1935 odstraňovány jen zvolna a stále velmi nedostatečně. Když Hlavní štáb na jaře 1935 opět mapoval stav materiální situace, musel konstatovat, že armáda nadále postrádá nejen výrobně náročné zbraňové celky, ale také nejzákladnější bojové prostředky z kategorie pěchotních zbraní. Znepokojivá situace se dotýkala především válečné zásoby. Kontrola stavu rezerv, uzavřená 31. prosince 1934, prokázala, že na stoprocentní úroveň předepsané válečné zásoby přestalo dosahovat nejen připravené množství pistolí a pušek, ale také lehkých a těžkých kulometů, tedy klasických druhů výzbroje pěchoty, nejpočetnější a nejvýznamnější armádní složky. Tehdejší množství pistolí pokrývalo 75 % a pušek 93 % předepsané úrovně válečné zásoby. Válečnou zásobu lehkých kulometů, hlavních zbraní pěších družstev, pokrývalo jen 72 % žádaného počtu. Za znepokojivý označilo 4. (materiální) oddělení Hlavního štábu fakt, že válečnou zálohu pro nahrazování ztrát v době války pokrývalo v případě lehkých kulometů pouhých 16 % stanoveného množství. Materiální oddělení Hlavního štábu předvíдало, že se rozsah válečné zásoby těžkých kulometů sníží na 88 % plánovaného stavu vzhledem k předpokládanému orga-

²⁷⁰ Tamtéž.

²⁷¹ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 109, směrnice náčelníka Hlavního štábu, zpracované pod č.j. 344 Taj. hl. št./4. odděl. 1934 ze 4. 1934–*Zvýšení zásob munice*, odd. I. *Dělová munice*, s. 1.

Na jaře 1938 se Hlavní štáb rozhodnul zajistit 12 palebných průměrů dělové munice pro lehké, hrubé a protiletadlové dělostřelectvo. Vzhledem k obtížím, které se očekávaly při válečné výrobě dělostřelecké munice, bylo později rozhodnuto doplnit zmíněných 12 palebných průměrů o další 3 palebné průměry nelaborované munice (VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6570, sign. 44 9/1–44, č.j. 3.763 Taj.–hl. št./1. odd. 1938–*Výzbrojní program 1939–1942, Důvody k výzbrojnímu programu, Požadavky obsažené ve 2. části, a) Výzbrojní program 1941, ad 1*), s. 7, List č. 1, č. 2–*Výzbrojní program na rok 1938–úkoły*).

²⁷² K této problematice dosud nejnověji a zevrubně MINAŘÍK, P., ŠRÁMEK, P.: *Zabezpečení válečné armády výzbrojí, technikou a materiálem*. Sborník Vojenské akademie v Brně, 1999, č. 2, s. 35.

nizačnímu silení pěchoty. Část chybějícího množství výzbroje měla být objednána již v průběhu roku 1935.²⁷³

Výsledky kontrolního úsilí složek Ministerstva národní obrany na jaře 1935 mimo jiné urgentně připomněly, že armáda nadále postrádala pro boj stále potřebnější prostředky, k nimž náležely především nové minomety a protitankové kanóny. Tyto dělostřelecké zbraně měly tvořit podle měřítek čs. armády především standardní výzbroj pěchoty. V případě minometů byly v letech 1934 – 1935 k dispozici stále ještě jen zastaralé vzory, jejichž válečná zásoba byla ovšem kryta v plné míře. Výzbrojní schéma čs. armády naproti tomu zcela postrádalo moderní protitankové kanóny.²⁷⁴

Ve zdánlivě lepší situaci se koncem roku 1934 nacházelo dělostřelectvo. Válečná zásoba jednotlivých druhů dělostřeleckých zbraní byla kryta až na drobné výjimky téměř sto-procentně. Jednalo se ovšem o zastaralou či zastarávající výzbroj. I když se začaly objevovat některé nové typy dělostřeleckých zbraní, rozsah jejich dodávek nemohl rychle krýt požadavky válečné zásoby.²⁷⁵

Velmi neuspokojivý stav panoval v kategorii zvláštních bojových prostředků, mezi nimiž zaujímal přední místo tanková výzbroj pro jednotky útočné vozby. Hlavní štáb ještě v polovině roku 1935 předpokládal, že v dubnu 1933 objednaná dodávka padesáti nových lehkých tanků bude dodána do 18. srpna 1935.²⁷⁶ Většinu těchto vozidel ale čs. armáda obdržela až na počátku následujícího roku.²⁷⁷ Na jaře 1935, kdy etapní oddělení Hlavního štábu vyhodnocovalo mobilizační zdroje, nebyl ještě stanoven rozsah válečné zásoby nových lehkých tanků.²⁷⁸

S hlubokými nedostatky v množství a kvalitě se vážně potýkalo také vojenské letectvo. Materiální zpráva I. (leteckého) oddělení III. (leteckého) odboru MNO za rok 1934, dokončená 16. května 1935 pro potřeby etapního oddělení Hlavního štábu, skýtala tristní obraz připravenosti vojenského letectva k obraně Čs. republiky. Válečnou zásobu pozorovacích

²⁷³ VÚA - VHA, f. MNO – HI. št./4. odděl., k. 124, inv. č. 852, sign. 31 – 1/5 – 3, Příloha I k č.j. 2.670 Mob. – II./2. odd. 1935 – *Výkaz materiálu k 15. květnu 1935 (:ruční sečné a střelné zbraně, kulomety a přilby):*. K potížím vojenské správy s nedostatkem zbrojního materiálu v letech 1934 - 1935 a k metodám jejich odstraňování v případě nejzákladnějších bojových prostředků v kategorii pěchotních zbraní viz blíže STRAKA, K.: *Puška vz. 24 – známá, neznámá*. Střelecká revue, 2001, č. 1, s. 58 – 61.

²⁷⁴ VÚA - VHA, f. MNO – HI. št./4. odděl., k. 124, inv. č. 852, sign. 31 – 1/5 – 3, Příloha I. k č.j. 2.311 Taj. – II./2. odd. 1935 - *Výkaz dělostřeleckého materiálu, zvláštních bojových prostředků a vozatajského materiálu dělostřelectva*.

²⁷⁵ Tamtéž.

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ FRANCEV, V., KLIMENT, CH. CH.: *Československá obrněná vozidla 1918 – 1948*. Praha 1999, s. 58.

²⁷⁸ VÚA - VHA, f. MNO – HI. št./4. odděl., k. 124, inv. č. 852, sign. 31 – 1/5 – 3, Příloha I. k č.j. 2.311 Taj. – II./2. odd. 1935 - *Výkaz dělostřeleckého materiálu, zvláštních bojových prostředků a vozatajského materiálu dělostřelectva*.

strojů krylo 54 %, zvědných strojů 90 % a lehkých stíhacích strojů 39 % žádaného množství. Potřeba těžkých stíhacích strojů měla být teprve kryta novými dodávkami. Válečnou zásobu lehkých bombardovacích strojů krylo pouhých 25 %, těžkých bombardovacích strojů 32 % a školních strojů 57 % plánovaného stavu. Materiální situaci vojenského letectva měly postupně zlepšit objednané dodávky nových strojů, ale i poté musel Hlavní štáb počítat s materiálními schodky vzhledem k vyřazování nezanedbatelného množství techniky, která byla označena za méně schopnou válečné služby.²⁷⁹

Materiální nedostatky čs. branných sil podstatně zhoršil 15. květen 1935, kdy vstoupil v platnost nový mobilizační plán válečné armády. Nově naplánovaná struktura branných sil pro válečné nasazení vyžadovala 2260 děl, 505 tanků a 799 letadel. Stav zbrojního materiálu, kterým čs. armáda disponovala na přelomu let 1935 a 1936 za těmito teoretickými předpoklady hluboce zaostával. K dispozici bylo podle nových měřítek pouze 86 % výzbroje pro dělostřelectvo, 10 % tankové techniky pro útočnou vozbu a 47 % prostředků pro plánované válečné nasazení letectva.²⁸⁰

Kritická disproporce mezi potřebami válečné armády a existujícími zdroji pro splnění plánu přiměla Hlavní štáb k vypracování programu, v němž byly vyjádřeny věcné záměry pro vyzbrojování armády. Výzbrojní program ukládal nejen priority v druzích výzbroje, ale také určoval časové termíny dodávek s perspektivou do roku 1938. Rozsah materiálních potřeb čs. branných sil vyžadoval, aby bylo dodáno 1170 protitankových kanónů, 680 minometů, 790 tanků, 240 velkých kulometů proti letadlům, 370 protiletadlových kanónů, 2260 děl a 660 letadel.²⁸¹

Priority Hlavního štábu směřovaly k tomu, aby výzbrojní program naplnil určené jednotky dostatkem protitankových prostředků, minometů a tanků. Prohloubena měla být motorizace. Velké kulometry a výkonné protiletadlové kanóny měly posílit bojeschopnost a pohotovost jednotek, určených k obraně proti letadlům. Všestranně měly být pokryty potřeby dělostřelectva. Novou techniku mělo obdržet ženijní a telegrafní vojsko. Program materiálního vybavení armády se netýkal jen útvarů zbraní, ale také útvarů služeb. Vzestup kvality měl být pronikavý především u zbrojní, intendantní a zdravotnické služby. Materiální a organizační

²⁷⁹ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./4. odděl., k. 124, inv. č. 852, sign. 31 – 1/5 – 3, Příloha k č.j. 1.037 Taj. – III./1. odd. ze 16. 5. 1935 - *Materiální zpráva za rok 1934 – předložení*.

²⁸⁰ PECH, P.: *Základní východiska organizační výstavby československé armády a její limity v letech 1933 – 1938*. Veda – armáda – společnost, 1992, č. 1, s. 55, 57.

²⁸¹ MINAŘÍK, P., ŠRÁMEK, P.: *Zabezpečení válečné armády výzbrojí, technikou a materiálem*. Sborník Vojenské akademie v Brně, 1999, č. 2, s. 42. Viz též PECH, P.: *Základní východiska organizační výstavby československé armády a její limity v letech 1933 – 1938*. Veda – armáda – společnost, 1992, č. 1, s. 63, 69 – 70.

rozmach přinášel nutnost budovat nové sklady a kasárenské objekty. Pokračovat měla výstavba válečného průmyslu a rozšiřování válečných zásob všeho druhu.²⁸²

Program materiálního vybavení armády se stal vysoce aktuálním politickým tématem v době krize kolektivní bezpečnosti v Evropě po 7. březnu 1936. Obecné mezinárodní nesnáze přispěly k tomu, že předseda koaliční vlády dr. M. Hodža vydal již 5. května 1936 ústní rozkaz k tomu, aby Ministerstvo národní obrany přikročilo k jeho realizaci.²⁸³

Pro jarní jednání Nejvyšší rady obrany státu z roku 1936 o výzbrojním programu a o programu výstavby stálého opevnění bylo charakteristické, že její sbor pamatoval na nutnost zlepšit tíživou hospodářskou a sociální situaci těch oblastí Čs. republiky, které byly stále postiženy nezaměstnaností. Koaliční sbor NROS zde dodržel to, co úplná ministerská rada uznala za nezbytné již při svém jednání 13. března 1936, kdy bylo v tíživé situaci po pádu demilitarizovaného pásma v Porýní upozorněno na principiální politický význam stabilizace hospodářských a sociálních podmínek v pohraničí s vysokým zastoupením Němců.²⁸⁴

Nejvyšší rada obrany státu uložila Ministerstvu národní obrany, aby určilo druh a výši dodávek z programu materiální výstavby armády, které by mohly být eventuálně objednány v zahraničí za kompenzace, vytvořené zapojením lehkého průmyslu v krajích, postižených nezaměstnaností. Ministerstvo národní obrany mělo na základě usnesení NROS sestavit seznam výrobků a surovin, které by bylo možné objednat u vhodných zahraničních dodavatelů. V příslušném seznamu měla být uvedena jak finanční částka, tak i stát, který přicházel v úvahu pro nákup vybraných komodit. Podle pokynů NROS měl být zpracovaný seznam předán k posouzení zvláštní meziministerské komisi, v níž měli zasedat zástupci národohospodářského oddělení Předsednictva ministerské rady, ministerstev národní obrany, zahraničních věcí, obchodu a živností a financí. Zvláštní zřetel měl být brán především na ty kompenzace, které by umožnily zapojit hlavně sklářský, keramický a textilní průmysl.²⁸⁵ Koaliční sbor NROS nadto uložil Ministerstvu národní obrany, aby při zadávání opevňovacích prací a vojenských dodávek byl brán zřetel na místní nezaměstnané. Podle pokynů Nejvyšší rady

²⁸² MINAŘÍK, P., ŠRÁMEK, P.: *Zabezpečení válečné armády výzbrojí, technikou a materiálem*. Sborník Vojenské akademie v Brně, 1999, č. 2, s. 36.

²⁸³ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 256, inv. č. 6553, sign. 44 – 9/1 – 7, 1. vložka k č.j. 1.064 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 – *Objednávky pro vojenskou správu na vrub zvláštního úvěru*.

²⁸⁴ NA, f. PMR, k. 4394, sign. 9/XVI, Březen 1936, Protokol o schůzi Ministerské rady, konané v pátek 13. 3. 1936, Zahraniční situace (příloha k protokolu ze dne 13. března 1936, čl. F).

²⁸⁵ NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 2.340 Taj. gen. sekr. z 1. 7. 1936 – *Návrh ministerstva národní obrany na povolení dalších peněžních prostředků na vybavení armády a na výstavbu opevnění hranic – usnesení NROS*, s. 1 – 2.

obranu státu mělo Ministerstvo národní obrany navázat kontakt s ministerstvy sociální péče a financí.²⁸⁶

Ministr financí dr. J. Kalfus navrhnul v souvislosti s naléhavými sociálními problémy, aby byla prozkoumána možnost vzniku zvláštních pracovních táborů pro zemní práce v oblasti opevňovacích prací, silničních, železničních, vodních a jiných staveb se vztahem k potřebám obrany státu. Úřad ministra Kalfuse v tomto smyslu připravil pro NROS návrh příslušného usnesení, který počítal s tím, že se studiu otázky pracovních táborů budou společně věnovat ministerstva národní obrany, vnitra, financí, sociální péče a veřejných prací. K této iniciativě se ale Nejvyšší rada obrany státu nepostavila kladně a do svého usnesení ze 4. června 1936 ji proto nezahrnula.²⁸⁷

Smysl uvedených podnětů NROS z jarních jednání v roce 1936, které si kladly za cíl snížit nezaměstnanost povzbuzením lehkého průmyslu zejména v pohraničí českých zemí, spočíval v zisku politických výhod pro koaliční partnery z německých vládních stran. Opět je na tomto místě vhodné upozornit na debatu ministerské rady ze 13. března 1936, která se dotkla skutečnosti, že hospodářská a sociální podpora německého obyvatelstva, zejména té jeho části, která zůstávala loyální k demokratické republice, může posílit odolnost antifašistických sil a způsobit erozi politických pozic Henleinovy Sudetoněmecké strany. Vnější i vnitřní ohrožení Čs. republiky stoupalo, ale právě vysoce citlivá národnostní a sociální situace v domácím německém prostředí vyžadovala od představitelů českých vládních subjektů vysokou dávku politické senzitivity. Složitá bezpečnostní situace Čs. republiky přinutila vrcholnou exekutivu k aplikaci opatření, která byla z hlediska bezpečnosti systému obrany státu pochopitelná. Politické vyznění tohoto postupu přitom s sebou neslo nejen vážný problém.

Snaha čs. exekutivy po účinné ochraně utajovaných skutečností získala nežádoucí ohlas v průběhu roku 1936. Historiografie zaznamenává tuto záležitost v souvislosti s tzv. Machníkovým výnosem²⁸⁸, chybně zjednodušujícím označením tehdejších událostí. Ministr

²⁸⁶ NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 2.340 Taj. gen. sekr. z 1. 7. 1936 – *Návrh ministerstva národní obrany na povolení dalších peněžních prostředků na vybavení armády a na výstavbu opevnění hranic – usnesení NROS*, s. 2. NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 2.339 Taj. gen. sekr. z 1. 7. 1936 – *Návrh MNO. o rozsahu a programu vybudování opevnění hranic a na svolení, aby mohlo přijmouti smluvní inženýry a techniky a reaktivovatí pensionované důstojníky ženijního vojska a stavební služby – usnesení Nejvyšší rady obrany státu.*, s. 1 – 2. NA, f. PMR, k. 4125, sign. XVI 14 – 17, 8/5 – 5/6 1936, Protokol o schůzi Ministerské rady, konané dne 5. 6. 1936, E./ Záležitosti mimo program - V./ Nejvyšší rada obrany státu.

²⁸⁷ NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 1.946 Taj. gen. sekr. 1936 ze 3. 6. 1936 – *Program jednání NROS dne 4. června 1936*, s. 13 – 14 a s. 1 – 2 připojeného návrhu usnesení NROS.

²⁸⁸ Následující historiografický přehled pracuje v zájmu přehlednosti nadále s nepřesným pojmem *Machníkův výnos*. Důvod, proč je tento pojem nepřesný, objasňují další pasáže hlavního textu této disertační práce. Tzv.

Machník je v souvislosti s tím v historiografii připomínán nejvýrazněji, třebaže uvedená záležitost zdaleka neznamenal nej důležitější důsledek práce tohoto politického představitele Ministerstva národní obrany.

Národnostní profil předmnichovské Čs. republiky vytvářel jeden z nejrizikovějších faktorů obrany státu v míru a v podmínkách války. Za možné místo úniku utajovaných skutečností byly, mimo jiné, považovány i zakázky, týkající se vojenského materiálu pro čs. armádu. Jelikož řada podnikatelských subjektů, které zaměstnávaly pracovníky německé národnosti, neposkytovala v podmínkách třicátých let dostatečné záruky státní spolehlivosti, rozhodl Meziministerský sbor obrany státu, aby byly zmíněné podniky z dodávek pro čs. armádu vyloučeny, pokud neupraví národnostní poměry ve složení svých zaměstnanců podle požadavků MNO.²⁸⁹ Na podkladě uvedeného rozhodnutí MSOS vzešly 23. a 26. ledna 1936 z V. (intendančního) odboru MNO dva zvláštní dopisy, jejichž obsah, určený pro padesát osm podnikatelských subjektů, oznamoval podmínky soutěže o zadání dodávek lněného, pololněného a vlněného zboží pro čs. armádu. Vzhledem k závažnosti uvedených dokumentů je vhodné citovat jejich nejpodstatnější pasáž, která byla shodná u obou zmíněných dopisů: „MNO. Vás však upozorňuje, že dodávka zboží bude Vám zadána jen tehdy, projevíte-li kro-

Machníkův výnos zaznamenávají v nejzákladnějších obrysech tyto autoři. KLIMEK, A., KUBŮ, E.: *Československá zahraniční politika 1918 – 1938*. Praha 1995, s. 80 – 81. KOUTEK, J.: *Pátá kolona v ČSR*. Praha 1962, s. 132 – 133. KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo*. Praha 1966, s. 249 – 250. NOVÁK, O.: *Henleinovci proti Československu*. Praha 1987, s. 89 – 90. Zahraničně-politické vyznění tzv. *Machnikova výnosu* je tématem příslušných pasáží sborníku statí *O československé zahraniční politice 1918 – 1919*. Praha 1956, s. 285 – 287. Zahraničně-politickým souvislostem *Machnikova výnosu* věnoval část svých vzpomínek také bývalý ministr zahraničních věcí Čs. republiky dr. K. Krofta ve své práci *Z dob naší první republiky*. Praha 1939, s. 186 – 187. Ke vztahu Rady Společnosti národů, včetně jejího zvláštního tříletného výboru pro posuzování národnostních otázek, k problematice *Machnikova výnosu* se po letech vrátil NOVÁK, O.: *K vývoji Sudetendeutsche Partei v roce 1936*. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica, 1985, č. 1, s. 38 an. Těmto souvislostem se věnoval nověji také DEJMEK, J.: *Historik v čele diplomacie – Kamil Krofta*. Praha 1998, s. 76 – 77. O interpretaci vývoje událostí kolem *Machnikova výnosu* se pokusil také KLIMEK, A.: *Velké dějiny země Koruny české*, XIV. svazek (1929 – 1938). Praha 2002, s. 419 – 420. Pro posledně uvedený text je příznačné, že neobjektivně pomíjí celkovou atmosféru i některá zásadní fakta o době a podmínkách, v nichž byly příslušné složky státní exekutivy přinuceny zformulovat metody regulace národnostní skladby zaměstnanců v podnicích, které přicházely v úvahu pro zadání dodávek pro vojenskou správu. Pro posledně citovaný Klimkův text je rovněž příznačné, že nepracuje s autentickým zněním výnosů MNO, ale odvolává se na propagandistický pamflet Sudetoněmecké strany pod názvem *Sudetendeutsche Beschwerde an den Völkerbund über den Erlaß des Ministeriums für nationale Verteidigung der Tschechoslowakischen Republik betreffend die Vergabe staatlicher Lieferungen*. Karlsbad – Leipzig, zveřejněný karlovarským Vydavatelstvím Karla Hermanna Franka v roce 1936. Klimek, a stejně tak i jiní autoři, kteří *Machnikovu výnosu* věnovali svou pozornost, neprovedl zásadní kritiku textu z citovaného pamfletu SdP s originálním zněním rozeslaných dopisů V. (intendančního) odboru Ministerstva národní obrany. Analýzu těchto textů, včetně přesné archivní lokace pramenných materiálů, v nichž jsou obsaženy, uvádí další text a příslušné části poznámkového aparátu této disertační práce. Nejnovější pohled na uvedené téma přináší STRAKA, K.: *František Machník (1886 – 1967), spoluvůrce systému obrany Československé republiky*. In: Semper Idem. Jiřímu Tůmovi k pětasedmdesátinám (sborník uspořádal Doc. PhDr. Zdeněk Radvanovský, CSc.). Ústí nad Labem 2003, zejména s. 96 – 98.

²⁸⁹ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 - Svědecké protokoly, Protokol č. 13, výslech svědka JUDr. J. Vorla, bývalého přednosty VI. odboru (politickoprávního) MNO, písemné znění zpracované JUDr. J. Vorlem 24. 4. 1946, s. 4.

mě souhlasu s množstvím zboží též souhlas bez výhrady s níže uvedenou podmínkou: Upravíte národnostní poměry mezi zaměstnanci svého podniku tak, 1) aby počet úředníků československé národnosti odpovídal nejméně procentuálnímu poměru dělníků československé národnosti v podniku zaměstnaných, 2) aby počet dělníků československé národnosti odpovídal nejméně národnostnímu poměru obyvatelstva v kraji, kde má podnik sídlo.

Dále nahradíte v nejkratší době zaměstnance cizozemce domácími silami národnosti československé a nebudete zaměstnávat personál (úředníky a dělníky) hlásící se k politickým stranám státu nepřátelským.

S prováděním zmíněných požadavků vojenské správy započnete ihned a skončíte je nejpozději do dvou let od data tohoto dopisu.

Aby vojenská správa mohla kontrolovat plnění těchto požadavků, oznámíte ministerstvu národní obrany každého čtvrt roku, co jste během uplynulého čtvrtletí k požadované nápravě podnikli.

*Jako náhradu za propuštěné nespolehlivé zaměstnance nebudete přijímatí jiné nespolehlivé zaměstnance.*²⁹⁰

Uložení citovaných podmínek bylo pokládáno za slučitelné s ústavní listinou Čs. republiky. MNO bylo rovněž přesvědčeno o tom, že tím nebyla nikterak porušena menšinová práva občanů jiné národnosti než československé, zvláště pak národnosti německé, zaručené mezinárodní smlouvou, kterou Čs. republika uzavřela 10. září 1919 v Saint-Germain-en-Laye. Ministerstvo národní obrany navíc vycházelo z faktu, že vojenská správa vystupuje při zadávání vojenských dodávek jako jedna ze smluvních stran v soukromoprávním styku, v němž nemohla mít horší postavení než soukromé osoby. Vojenská správa se tedy mohla volně rozhodnout, stejně jako soukromé osoby, kterou nabídku uchazečů o dodávky pro obranu státu pokládá ze svého hlediska za neoptimálnější.²⁹¹

Ministerstvo národní obrany nadto adresátům uvedených dopisů uložilo, aby podle § 6 Zákona na ochranu republiky uchovali obsah zaslaných podmínek v tajnosti a učinili v zájmu této věci potřebná opatření ve svých závodech. Navzdory uvedenému dodatku se nepodařilo zabránit publicitě, která začala rozeslané podmínky provázet. Ministerstvo národní obrany důvěrně oznámilo počátkem března 1936 Ministerstvu zahraničních věcí, že se někteří němeč-

²⁹⁰ VÚA - VHA, f. Ministerstvo národní obrany/V. (intendanční) odbor (dále jen MNO/V. odbor), sign. 74 - 3/2, č.j. 2. 222 1936 - *Oznámení podmínek přijetí nabídky na dodávku vlněného zboží* z 23. 1. 1936. VÚA - VHA, f. MNO/V. (intendanční) odbor, sign. 74 - 3/2 - 2, č.j. 2 250 1936 - *Oznámení podmínek přijetí nabídky na dodávku lněného a pololněného zboží* z 26. 1. 1936.

²⁹¹ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 - Svědecké protokoly, Protokol č. 13, výslech svědka JUDr. J. Vorla, bývalého přednosty VI. odboru (politickoprávního) MNO, písemné znění zpracované JUDr. J. Vorlem 24. 4. 1946, s. 5.

tí poslanci i svaz *Deutscher Handels und Industrieangestellten Verband* (DHIV) dověděl o připravované iniciativě již v květnu 1935. Záhy následovala interpelace dr. Luschky ve stálém výboru Národního shromáždění a hromadné stížnosti odboček DHIV. Tehdejší ministr národní obrany B. Bradáč rozhodl, že se MNO nebude interpelacemi a stížnostmi v této věci vůbec zabývat. Výjimku představoval pouze dotaz Ministerstva sociální péče. Bradáčův úřad vyslovil domněnku, že zmíněný dotaz byl vyvolán z podnětu DHIV. Celá záležitost pak setrvala v latentním stavu až do ledna 1936.²⁹²

Zvláštní podmínky pro zadání dodávek pro vojenskou správu, které se z hlediska zájmů obrany státu opíraly o závažné důvody, byly krátce po jejich rozeslání zuřivě napadeny představiteli Sudetoněmecké strany. Jejím senátor Fritsch zaútočil proti postupu Ministerstva národní obrany již 29. ledna 1936. Poslanec SdP Wollner napadl lednové podmínky MNO 5. února na schůzi sociálně-politického výboru Poslanecké sněmovny. Poslanec téže strany Peters jednal shodným způsobem v branném výboru Poslanecké sněmovny. Ještě předtím, 1. února 1936, vznesla SdP naléhavou interpelaci, která nesla podpisy předsedy klubu poslanců SdP a německé karpatoruské strany Kundta, dále dr. Neuwirtha a poslance Sandnera. Tvůrci interpelace se snažili dokázat, že postup MNO byl v rozporu nejen s ustanoveními ústavní listiny, ale také se závazky, které k ochraně menšin převzala Čs. republika zmíněnou smlouvou ze Saint-Germain-en-Laye z 10. září 1919. Na uvedenou interpelaci odpověděl předseda vlády dr. M. Hodža 2. března 1936. Meritorní pasáž vládní odpovědi zněla takto: *„Jest přední snaha vlády, aby byla opatřena práce a zmírněna bída obyvatelstva ve všech krajích republiky, postižených nezaměstnaností; v tom směru věnuje vláda stejnou péči všem obyvatelům a krajům bez rozdílu národnosti. V těchto intencích postupují všechny resorty a stejně tak postupuje i ministerstvo národní obrany, rozpisujíc a zadávajíc dodávky v největší míře, pokud to ovšem finanční prostředky dovolují. Dodávky rozdělují se všem krajům. Při tom ovšem má vojenská správa na starosti nejen povinnosti opatřiti potřebný materiál, nýbrž i povinnost starati se, aby nerušená výroba důležitých věcí pro armádu byla zajištěna nejen v době míru, nýbrž i v dobách vázných. O to se stará ministerstvo národní obrany od převratu. V četných případech se setkala akce ta u průmyslových podniků s porozuměním. V některých případech nepotkala se však s dostatečným porozuměním a proto muselo ministerstvo národní obrany v zájmu obrany státu důrazněji upozorniti na tyto okolnosti.*

²⁹² AKPR, sign. T 263/22, IV. část, přepis Ministerstva zahraničních věcí č. 25.300/II – 6/36 z 9. 3. 1936 Tajné – *Mírové smlouvy, ochrana menšin. Národnostní podmínky při vojenských dodávkách. Článek časopisu Zeit*, odpověď na písemnou žádost Kanceláře prezidenta republiky č. T 285 z 12. 2. 1936 o posudek, zda výnosy MNO jsou v rozporu s menšinovými předpisy mírových smluv.

Zdůrazňuji, že jde o úpravu a nápravu přirozenou cestou, vývojem a že tu nejde o žádné propouštění násilné nebo dokonce hromadné, které by směřovalo proti jakékoliv menšině. Lhůta výnosem stanovená má význam pouze evidenční. Proto se prodlužuje případ od případu, jestliže přirozeným postupem nebylo možno podmínku splnit.

*Nelze tedy mluvit o porušení platných zákonů nebo o porušení menšinových práv zaručených mírovými smlouvami.*²⁹³

Ministerstvo zahraničních věcí (MZV) dokončilo z podnětu Kanceláře prezidenta republiky (KPR) 9. března 1936 podrobnou analýzu sledovaných dopisů Ministerstva národní obrany z 23. a 26. ledna 1936. KPR se především dotazovala, zda podmínky MNO kolidují s menšinovými předpisy mírových smluv a právním řádem Čs. republiky. Ministerstvo zahraničních věcí nejprve zdůraznilo, že podmínka, nabádající k nezaměstnávání členů politických stran, které zastávaly státu nepřátelská stanoviska, souvisí se *státní spolehlivostí*, nikoli s národností, rasou nebo náboženstvím. Tento závěr MZV se týkal rovněž opatření, aby podnikatelé nepřijímali za propuštěné nespolehlivé pracovníky jiné nespolehlivé osoby. Autoři uvedené analýzy upozornili, že kritici dopisů Ministerstva národní obrany by museli nejprve přesvědčivě doložit, že vojenská správa v praxi automaticky nakládá s příslušníky národnostních menšin jako s nespolehlivými a s příslušníky většiny jako se spolehlivými. MZV poznamenalo, že obě zmíněná opatření se vztahují jak na příslušníky národní většiny, tak i na zaměstnance z národních menšin. Analytici MZV uzavřeli tuto část svého rozboru konstatováním, že neexistoval žádný mezinárodní závazek, který by exekutivu zbavoval možnosti vyžadovat státní spolehlivost.

K bodům lednových dopisů MNO, které se týkaly národnosti zaměstnanců, Ministerstvo zahraničních věcí uvedlo 9. března 1936 následující skutečnosti. V souvislosti s výše citovaným bodem 1), tedy s národnostním klíčem zaměstnanců, analýza konstatovala, že se toto opatření neobrací zásadně vůči příslušníkům určité menšiny. Podstata tohoto bodu se týkala zaměstnanců, kteří se lišili svou národností, od národnosti obyvatelstva v místech, kde určitý závod působil. Analýza MZV připomněla, že interní motivace vojenské správy zdůrazňovala potřebu, aby podniky, jimž hodlala zadat příslušné dodávky, byly spolehlivé a bezpečné z hlediska zájmů obrany státu. S tím souvisel také požadavek, aby národnostní skladba zaměstnanců netvořila cizorodé a neoblíbené těleso v rámci jinojazyčného regionu, což by skutečně nastávalo v případě některých německých závodů. Citovaný bod 1) tak směřoval

²⁹³ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 - Svědecké protokoly, Protokol č. 13, výslech svědka JUDr. J. Vorla, bývalého přednosty VI. odboru (politickopravního) MNO, písemné znění zpracované JUDr. J. Vorlem 24. 4. 1946, s. 5 – 6.

k zachování národní rovnosti a spravedlnosti a nikoli k národnostnímu útisku. Ministerstvo zahraničních věcí v souvislosti s tím zastávalo názor, že v zájmu národnostního souladu, který měla na zřeteli smlouva z 10. září 1919, je státní správa nucena bránit se jednostrannému a národně vyzývanému výběru zaměstnanců u významných podniků.²⁹⁴

Analytici Ministerstva zahraničních věcí se pozastavili nad bodem, který zněl v podkladech, které mělo MZV k dispozici takto: „*Dále nahradíte v nejkratší době cizí státní příslušníky domácími silami československé státní příslušnosti a pokud možno i národnosti...*“²⁹⁵ Ministerstvo zahraničních věcí nespatořovalo rozpor s menšinovými závazky Čs. republiky v požadavku, aby cizí státní příslušníci byli nahrazeni zaměstnanci s čs. státní příslušností. Podle posudku MZV smlouva z 10. září 1919 neobsahovala žádné ustanovení, které by bránilo uvedenému nároku, který byl ostatně obvyklý v mnoha státech. Za diskutabilní ovšem specialisté MZV označili druhou část, která požadovala, aby na místo propuštěných cizinců byly přijaty osoby, pokud možno, československé národnosti. Ministerstvo zahraničních věcí upozorňovalo, že kritici dopisů Ministerstva národní obrany by se mohli snažit obhájit, a to nikoli bez jisté přesvědčivosti, že takový požadavek porušuje při nejmenším povinnost stejného zacházení s příslušníky národní menšiny, ne-li jiná ustanovení smlouvy z 10. září 1919. Ministerstvo zahraničních věcí závěrem vyslovilo domněnku, že MNO patrně nemělo na tomto místě v úmyslu klást nový požadavek, ale že se jednalo pouze o přání, aby se obměny cizích státních příslušníků za občany Čs. republiky využilo jako vhodné příležitosti k částečnému splnění podmínky, která směřovala ke správné národnostní skladbě zaměstnanců v dodavatelských podnicích, jak ji předvídal již citovaný bod 1). Pokud se skutečně záměr Ministerstva národní obrany kryl s vyslovenou domněnkou Ministerstva zahraničních věcí, doporučovali analytici MZV, aby byla problematická formulace vynechána, respektive nahrazena následujícím zněním. Ministerstvo zahraničních věcí navrhovalo tuto verzi: „*Dále nahradíte v nejkratší době cizí státní příslušníky domácími silami československé státní příslušnosti a to tak, aby byl respektován národnostní klíč shora požadovaný...*“²⁹⁶ Problém ovšem nastával v tom, že znění sporného bodu, které mělo k dispozici a posuzovalo Ministerstvo zahraničních věcí na počátku března 1936, přesně neodpovídalo skutečnému znění podmínky, která byla obsažena v dopisech, rozeslaných jednotlivým podnikatelským subjektům koncem

²⁹⁴ AKPR, sign. T 263/22, IV. část, přípis Ministerstva zahraničních věcí č. 25.300/II – 6/36 z 9. 3. 1936 Tajné – *Mírové smlouvy, ochrana menšin. Národnostní podmínky při vojenských dodávkách. Článek časopisu Zeit*, s. 4 – 5, odpověď na písemnou žádost Kanceláře prezidenta republiky č. T 285 z 12. 2. 1936 o posudek, zda výnosy MNO jsou v rozporu s menšinovými předpisy mírových smluv.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 6.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 7.

ledna 1936. Skutečně rozeslané znění bylo následující: „*Dále nahradíte v nejkratší době zaměstnance cizozemce domácími silami národnosti československé...*“²⁹⁷

Ze znění posledně citované podmínky, začleněné do dopisů MNO z 23. a 26. ledna 1936, vyplývalo zjevné imperativní zaměření, které neumožňovalo jiný výklad. Naskýtá se otázka, zda se jednalo v tomto bodě pouze o neobratnou formulaci nebo o skutečný záměr direktivně zasahovat do národnostní skladby pracovních sil v neprospěch zaměstnanců německé národnosti. Při poválečném vyšetřování F. Machníka označil bývalý ministr národní obrany sebe sama, v rozporu se skutečností, za původce uvedených dopisů. Již uvedená fakta objasňují skutečnost, že tento výrok Machník zdůrazňoval v zájmu své obhajoby v mezní situaci, která souvisela s nařčením, že před Mnichovem působil ve prospěch Sudetoněmecké strany. Bývalý ministr vypověděl 10. července 1946 doslova toto: „...*Dále uvádím výnos (ve skutečnosti pouze dopisy V. (intendančního) odboru MNO – pozn. K. S.) ministerstva národní obrany, jehož jsem byl původcem a jenž se týkal zadávání různých objednávek německým firmám. Tento výnos znemožňoval německým firmám jakékoliv dodávky pro MNO a nebylo mou vinou, že musel být později odvolán. I když se to stalo, snažil jsem se v dohodě s různými referenty, hlavně v oboru opevnovacích prací, aby německým firmám ani po tom, dodávky zadávány nebyly.*“²⁹⁸ Předpojatý vztah svého úřadu k německému prostředí se Machník snažil přiblížit 10. července 1946 také následující výpovědí: „...*Pokud se týče intervencí je přirozené, že jsem přijímal v osobních intervencích československé poslance, kteří se na mne obraceli a z německých jenom příslušníky vládních stran, pokud ke mně přišli. Zásadně jsem nepřijímal příslušníky strany SdP. Můj poměr k Němcům mohl by být vyjádřen slovem „opatrnický“, i když jsem měl před sebou Němce tak zvaného vládního, viděl jsem v něm vždycky napřed Němce a pak teprve příslušníka vládní koalice.*“²⁹⁹

Ostražitý vztah k německému prostředí v Čs. republice, který byl příznačný pro Ministerstvo národní obrany, Machník objasňoval 10. července 1946 v souladu s výpověďmi jiných zasvěcených činitelů MNO³⁰⁰ takto: „...*Na důkaz tohoto svého postoje mohu uvést pensionování plukovníka gen. štábu Müllera, který odcházel do pense na můj rozkaz a zůstal na odpo-*

²⁹⁷ VÚA - VHA, f. MNO/V. odbor, sign. 74 - 3/2, č.j. 2. 222 1936 – *Oznámení podmínek přijetí nabídky na dodávku vlněného zboží* z 23. 1. 1936. VÚA - VHA, f. MNO/V. (intendanční) odbor, sign. 74 - 3/2 - 2, č.j. 2 250 1936 – *Oznámení podmínek přijetí nabídky na dodávku lněného a pololněného zboží* z 26. 1. 1936.

²⁹⁸ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 - MV, odděl. Praha - Hrad, Odbor PZ, Protokol č. 2, sepsaný s F. Machníkem dne 10. 7. 1946 u Okresního národního výboru v Klatovech, s. 4.

²⁹⁹ Tamtéž.

³⁰⁰ Viz NA, f. NS, k. 169, ČNs 3/47, poř. č. 2 - Svědecké protokoly, Protokol č. 13, výslech svědka JUDr. J. Vorla, bývalého přednosty VI. odboru (politickopravního) MNO, písemné znění zpracované JUDr. J. Vorlem 24. 4. 1946, zejména s. 3 - 8. Viz též c. f., sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 - Svědecké protokoly, Protokol č. 3, výslech svědka JUDr. J. Hándla z 5. 4. 1946, bývalého osobního tajemníka ministra F. Machníka, s. 1 - 2.

*činku i když bylo u mne z německé strany důrazně intervenováno, abych jej povolal zpět...*³⁰¹

Pro úplnost lze dodat, že plk. gšt. Müller, označovaný za takzvaného loyálního Němce, byl jediným důstojníkem německé národnosti, který působil před svým penzionováním v prezidiálním odboru Ministerstva národní obrany. Než byl Müller penzionován, byl přeložen do 3. (všeobecného) oddělení prezidiálního odboru MNO, tedy na místo, které bylo považováno za málo významné. Do jeho kompetenčního okruhu náležela správa budov apod.³⁰²

Ministr Machník při tomto postupu nepostrádal potřebnou oporu. Měl ji ve své vlastní, Agrární straně. Ministra Machníka, nejen v tomto směru, podporoval předseda strany R. Beran, který s Machníkem souhlasil v postoji vůči domácímu německému prostředí. Jak Machník sám po osvobození vypověděl, „...*V těchto svých počínech byl bych měl situaci daleko svízelnější, kdybych byl v Beranovi neměl oporu.*“³⁰³ Machník s Beranem často konzultoval, jak citlivé věci takového charakteru nejlépe provést, aby se tak stalo bez velkých politických následků. S tím souvisela také zmíněná snaha o to, aby vojenské osoby německé národnosti byly přijímány do vojenských škol v omezeném počtu a aby nebyly připouštěny na vedoucí místa v čs. armádě. Pokud tam působily, měl být jejich vliv omezován.³⁰⁴

I když je nutno vzít v úvahu, že Machník i Beran při poválečném šetření zvýraznili protiněmecký aspekt své dřívější politické činnosti vzhledem k obviněním a podezřením, která se jich po osvobození fatálně dotkla, přeci jen je v jejich vyjádřeních i ve výpovědích svědků patrný velice opatrný vztah Ministerstva národní obrany ke komukoliv z německého prostředí předmnichovského Československa. Machníkovu postoji i postupu jeho podřízených nebylo ovšem možné apriorně podsouvat vypjatý nacionalismus a nesnášenlivost zvláště k německé menšině. Ministerstvo národní obrany bylo povinno zabezpečit důslednou ochranu všech sfér systému obrany státu, kterou vyžadovaly specifické podmínky 30. let. Smysl ochrany utajovaných skutečností, které jakýmkoli způsobem souvisely s obranou státu, mohl být naplněn pouze tehdy, když bylo utajení důsledně dodržováno na všech rizikových místech a při téměř všech dodávkách pro vojenskou správu.

Vážný politický problém nastával v okamžiku, kdy bylo nutno uvést důsledky nestandardních postupů typu zadávacích podmínek Ministerstva národní obrany z 23. a 26. ledna

³⁰¹ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – MV, odděl. Praha – Hrad, Odbor PZ, Protokol č. 2, sepsaný s F. Machníkem dne 10. 7. 1946 u Okresního národního výboru v Klatovech, s. 4.

³⁰² NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 3, výslech svědka JUDr. J. Hándla z 5. 4. 1946, bývalého osobního tajemníka ministra F. Machníka, s. 2.

³⁰³ NA, f. NS, k. 76, sign. TNs 1/47, poř. č. 344 – 345, Výslech svědka. František Machník z 10. 3. 1947, s. 2.

³⁰⁴ NA, f. NS, k. 76, sign. TNs 1/47, poř. č. 336 – 360, Vývodní návrh R. Berana z 5. 3. 1947. NA, f. NS, k. 76, sign. TNs 1/47, poř. č. 344 – 345, Výslech svědka. František Machník z 10. 3. 1947, s. 2.

1936, vynucených vzrůstem ohrožení Čs. republiky, do souladu s potřebou koaliční spolupráce s demokratickými subjekty německého politického aktivismu.

Pro Henleinovu Sudetoněmeckou stranu byla nastalá situace jasná. Vedle zákroků v Národním shromáždění se v denním tisku rozpoutala široká propagandistická kampaň, do níž se vedle tisku SdP zapojil také tisk ostatních německých stran, zejména i takzvaný vládní německý tisk nebo tisk vládě blízký či nakloněný z obavy, aby z jeho mlčení politicky netěžila SdP. Tato strana si v útocích na postup MNO udržela nesporný primát. Politicko-právní odbor MNO jen za období od 26. ledna do 16. března 1936 evidoval dvacet tři články z domácího německého tisku, které se ostře vyslovovaly vůči postupu MNO. Současně bylo zjištěno, že SdP uspořádala protestní schůze asi ve sto třiceti obcích. Vrcholem protestních akcí se stala stížnost, kterou SdP podala u Společnosti národů (SN) v Ženevě 24. dubna 1936. Podepsali ji všichni 44 poslanci a 23 senátoři SdP. Sudetoněmecká strana se snažila dokázat, že se postup MNO dostal do rozporu se smlouvou ze Saint-Germain-en-Laye z 10. září 1919 a žádala, aby tato záležitost byla projednána jako naléhavá. Podle předpisů o menšinovém řízení zaslal generální tajemník SN stížnost Henleinovy strany čs. vládě s tím, že čs. vláda měla možnost podat své připomínky. Ministerstvo zahraničních věcí v dohodě s MNO podalo ke stížnosti vyjádření, v němž jednotlivé body vyvracelo.³⁰⁵ Politicky významné bylo především to, že napadené dopisy nebylo možné označit za obecně platné výnosy ministra národní obrany. Rozeslané podmínky Ministerstva národní obrany tvořily pouze upozornění, která vzešla z jedné z odborných složek Ministerstva národní obrany. Tato upozornění neměla charakter bezpodmínečného příkazu. Sudetoněmecká strana se svou stížností snažila vzbudit před mezinárodní veřejností dojem, že čs. koaliční vláda, ze souvislostí plyne, že její československá část, připravila plán, který měl směřovat k hromadnému propouštění německých zaměstnanců. Tento postup měl údajně přivodit hospodářskou pohromu německé menšině a vytvořit podmínky k jejímu odnárodnění.³⁰⁶

Vedení Sudetoněmecké strany na přelomu let 1935 a 1936 chápalo, že vzhledem k rozsahu svého politického zastoupení v Národním shromáždění, nemůže vážně narušit proces vzniku nového, klíčového, zákona o obraně státu, který si získal širokou podporu poslanců a senátorů všech státoporných stran. Pozornost vedení SdP se tedy orientovala na dílčí počin MNO, tedy silového resortu, zaštiťujícího stát vojenskými prostředky. Před nezasvěceným a tedy manipulovatelným mezinárodním veřejným míněním tak měla být účinně demonstrována

³⁰⁵ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 - Svědecké protokoly, Protokol č. 13, výslech svědka JUDr. J. Vorla, bývalého přednosty VI. odboru (politickoprávního) MNO, písemné znění zpracované JUDr. J. Vorlem 24. 4. 1946, s. 5 – 8.

³⁰⁶ KROFTA, K.: *Z dob naší první republiky*. Praha 1939, s. 187.

nejen domněle hluboká militarizace čs. státu, ale i diskriminační postup vůči německé minoritě, posvěcený z nejvyšších míst státního aparátu.³⁰⁷

Spíš než skutečný účinek postupu MNO zaznamenalo široký ohlas jeho zneužití SdP na mezinárodní scéně. Nutno dodat, že Machníkův úřad ostatně postupoval při aplikaci sledovaných národnostních podmínek značně liberálně, neboť pro německé podnikatelské subjekty neplynul ve skutečnosti vážnější postih z toho, když se národnostní skladba zaměstnanců plně nekryla s požadavky MNO.³⁰⁸ Některým závodům, které neodpověděly Ministerstvu národní obrany uspokojivě, byly přesto objednávky pro vojenskou správu zadány. Ještě významnější byl fakt, že v důsledku dopisů Ministerstva národní obrany z konce ledna 1936 nebyl z dotčených závodů propuštěn ani jeden zaměstnanec. Čs. koaliční vláda 19. června 1936 oficiálně zakázala, v souladu se Zákonem o obraně státu, klást při zadávání dodávek pro vojenskou správu podmínky, týkající se národnosti zaměstnanců. Zakázáno bylo také propouštět zaměstnance z důvodu jejich národnosti. Radu Společnosti národů přesvědčil liberální postup čs. vlády o tom, že stížnost Sudetoněmecké strany nebyla opodstatněná. Toto rozhodnutí přimělo zástupce Sudetoněmecké strany k tomu, že ohlásili nové dodatky k dřívější stížnosti. Zvláštní tříčlenný výbor Společnosti národů pro zkoumání národnostních otázek (tvořen byl ministry Edenem, Muntersem a Sandlerem) novou stížnost Radě Společnosti národů nepostoupil. Výbor svůj postup odůvodnil uspokojivým vysvětlením čs. vlády a také faktem, že stěžovatelé sice novou stížnost ohlásili, ale ve skutečnosti ji nepodali.³⁰⁹

Souhra propagandistické hysterie, rozpoutané Henleinovou stranou, a přenesení celé věci na mezinárodní fórum způsobila, že citovaná opatření Ministerstva národní obrany byla na základě vnějšího tlaku formálně odvolána, přičemž se však v jejich duchu postupovalo neoficiálně dál.³¹⁰

Nutno ještě podotknout, že koaliční vláda Čs. republiky přirozeně neměla, zvláště v podmínkách, které zavládly po osudovém 7. březnu 1936, zájem na hospodářském postihu podnikatelských subjektů, které byly v německých rukách. Podle dohody předsedy vlády dr. M. Hodži s představiteli SdP z jara 1936 měli na méně závažných pracích pro obranu státu participovat také němečtí podnikatelé. Na druhé straně se SdP ale v době vytváření této dohody nezdržela své demagogické argumentace, že čs. stát útočí na německé hospodářské síly v Čs. republice. Mimo jiné i v těchto souvislostech je nutné připomenout, že 5. června 1936

³⁰⁷ KOUTEK, J.: *Pátá kolona*. Praha 1962, s. 132 – 133.

³⁰⁸ Blíže viz KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo*. Praha 1966, s. 249, poznámka č. 2. Na tomto místě je vhodné upozornit, že R. Kvaček používá pro dopisy V. (intendančního) odboru MNO z 23. a 26. 1. 1936 neadekvátní označení *Machníkův zákon*.

³⁰⁹ KROFTA, K.: *Z dob naší první republiky*. Praha 1939, s. 187.

³¹⁰ NA, f. NS, k. 76, sign. TNs 1/47, poř. č. 344 – 345, Výslech svědka. František Machník z 10. 3. 1947.

vláda Čs. republiky vzala na vědomí usnesení Nejvyšší rady obrany státu ze 4. června, podle něhož mělo být při zadávání některých prací pro obranu státu přihlíženo k oživení lehkého průmyslu v těch oblastech, které byly postiženy následky hospodářské krize, tedy i v Němci obydleném pohraničí. Váhu tomuto postoji dodával fakt, že se Nejvyšší rada obrany státu usnesla na uvedeném opatření za předsednictví prezidenta republiky dr. E. Beneše.³¹¹

Nejvyšší rada obrany státu se na jaře 1936 zabývala také stále naléhavější potřebou upravit hospodaření s minerálními oleji. Této záležitosti se dotknulo jednání NROS z 8. května 1936, z jehož podnětu se 12. května 1936 konala porada zástupců ministerstev národní obrany, financí, obchodu a živností a veřejných prací, jíž předsedal náčelník Hlavního štábu generál Krejčí. Účastníci porady jednomyslně konstatovali nutnost urychleně upravit hospodaření s minerálními oleji, a to formou zákona.³¹²

Generální sekretariát obrany státu byl 12. května 1936 pověřen, aby v dohodě s Ministerstvem financí zahájil přípravu příslušných podkladů pro osnovu nové právní normy. Důležitým datem byl 27. květen 1936, kdy se sešla druhá porada zástupců již zmíněných institucí. Připravená osnova zákona byla posouzena a pozměněna podle připomínek. Předseda vlády dr. Hodža osobně nařídil generálnímu sekretáři obrany státu generálu Čížkovi, aby na 3. června 1936 přizval k poradám vybrané zástupce rafinerií, velkoobchodníků minerálními oleji a generálního tajemníka Svazu průmyslníků. Očekávalo se, že tito činitelé vyjádří svá stanoviska. Jejich připomínky neměly zásadní charakter, a proto předseda vlády dr. Hodža nařídil, aby vytvořená osnova zákona byla urychleně projednána na meziministerské bázi a následně předložena vládě k posouzení a k dalšímu ústavnímu projednání. Národní shromáždění se mělo touto záležitostí zabývat, na přání předsedy vlády, co nejdříve.³¹³

Připravená osnova směřovala k tomu, aby státní finanční správa pověřila hospodařením minerálními oleji nově zřízenou společnost. Členy této společnosti měli být výrobci olejů a jejich směsí, dovozci hotových výrobků a těžaři olejů. Společnost měla pečovat o zásobování, stálé udržování strategických zásob ve výši nejméně jedné třetiny průměrné roční spotřeby. Společnost se měla zabývat podporou vrteb a podporou syntetických způsobů výroby. Předpokládalo se, že po schválení návrhu zákona Národním shromážděním, dojde k sjednání smlouvy, která měla být uzavřena mezi státem a uvedenou společností. Smlouva měla obsa-

³¹¹ NA, f. PMR, k. 4125, sign. XVI 14 – 17, 8/5 – 5/6 1936, Protokol o schůzi Ministerské rady, konané dne 5. 6. 1936, E./ Záležitosti mimo program - V./ Nejvyšší rada obrany státu.

³¹² NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 1.946 Taj. gen. sekr. 1936 ze 3. 6. 1936 – *Program jednání NROS dne 4. června 1936*, s. 10 – 11.

³¹³ Tamtéž, s. 12.

hovat vzájemná práva a povinnosti.³¹⁴ Generální sekretariát obrany státu doporučil NROS, aby vzala na vědomí výsledky uskutečněných příprav. Toto téma ale při rozhodujících rozhovorech NROS 4. června 1936 kladné usnesení nezaznamenalo.³¹⁵

³¹⁴ Tamtéž, s. 13.

³¹⁵ Srov.: VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45.173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938 – Příloha č. 6 – *Přehled opatření učiněných NROS.*, s. 1 – 6.

2. 4. ÚPRAVY ROČNÍHO KONTINGENTU BRANCŮ A POČTU DÉLESLOUŽÍCÍCH PODDŮSTOJNÍKŮ Z LET 1936–1937

Na jaře 1936 neuplynulo ani půl roku od vyjasnění stanovisek mezi ministerstvy národní obrany a financí v oblasti kontingentu branců a otázka dalšího navýšení byla nastolena znovu. Předsednictvo ministerské rady a prezidiální šéfové všech ministerstev, jejichž představitelé zasedali v Nejvyšší radě obrany státu, obdrželi návrh MNO ze 6. května 1936, podle něhož měl být kontingent branců zvýšen o další 4000 mužů. Kontingent branců tak měl podle návrhu MNO ze 6. května 1936 dosáhnout výše 75 000 mužů.³¹⁶

Nároky na obranyschopnost Čs. republiky od předjaří 1936 dramaticky vzrůstaly, a proto uvedený návrh MNO ze 6. května 1936 byl již v okamžiku svého zrodu předstížen nejnovějšími rozhovory ve sboru NROS. Při prvním jarním jednání NROS 27. dubna 1936 totiž předseda vlády dr. M. Hodža zaujal kladné stanovisko k požadavku Hlavního štábu, aby byl kontingent zvýšen dokonce až o 30 000 mužů vzhledem k nutnosti posílit systém zajištění hranic již v době míru. Věc ale zůstala zatím předběžně nanesena, neboť k jasnému usnesení celého kolegia NROS během jednání 27. dubna 1936 nedošlo.³¹⁷

V důvodech, které MNO přiměly k podání návrhu ze 6. května 1936, se výrazně profilovala zhoršená bezpečnostní situace Československa po zániku porýnského demilitarizovaného pásma 7. března 1936. Tlak na stálou pohotovost vybraných částí armády a na delší soběstačnost obrany Čs. republiky se projevil také zde. Ministr Machník, který se po nástupu do úřadu v červnu roku 1935 energicky ujal své ústavní funkce, urgentně volal 6. května 1936 po tom, aby vláda rozhodla o navržené věci bez odkladu a na nejbližší své schůzi.³¹⁸

Nárůst kontingentu až na plných 75 000 mužů, byl podle návrhu MNO ze 6. května 1936 nutný proto, aby čs. armáda měla k dispozici dostatek vycvičených sil pro období, kdy bude podle výzbrojního programu dodána nejnovější výzbroj a kdy bude postupně dokončováno stálé opevnění. Předsednictvu ministerské rady bylo 6. května 1936 zdůrazněno, že zvětšený kontingent je nevyhnutelný. Ministr Machník tlumočil názor odborných složek svého

³¹⁶ NA, f. NÚKÚ, k. 486, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 193 res./1936, obsahující návrh MNO pro Předsednictvo ministerské rady č.j. 413 Taj.–VI./1. odděl. 1936 ze 6. 5. 1936–*Zvýšení ročního kontingentu branců podle § 3 zákona č. 66/1932 Sb. z. a n., s. 2.*

³¹⁷ VÚA–VHA, f. Pozůstalost Silvestra Bláhy, k. 3, inv. č. 100–*Rukopisný záznam sdělení arm. gen. L. Krejčího a arm. gen. J. Syrového o průběhu zasedání NROS z 27. 4. 1936*, pořizovaný div. gen. Ing. S. Bláhou, přednostou Vojenské kanceláře prezidenta republiky, pro prezidenta republiky dr. E. Beneše (dále jen *Rukopisný záznam sdělení arm. gen. L. Krejčího a arm. gen. J. Syrového o průběhu zasedání NROS z 27. 4. 1936...*).

³¹⁸ NA, f. NÚKÚ, k. 486, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 193 res./1936, obsahující návrh MNO pro Předsednictvo ministerské rady č.j. 413 Taj.–VI./1. odděl. 1936 ze 6. 5. 1936–*Zvýšení ročního kontingentu branců podle § 3 zákona č. 66/1932 Sb. z. a n., s. 3.*

úřadu, že pokud by vláda v této věci nerozhodla pozitivně, měla by čs. armáda v příštích letech nové speciální zbraně a stálá opevnění, ale citelně by scházely lidské zdroje, které měly tyto obranné prostředky oživit.³¹⁹

Zvláštní nároky na zvýšení kontingentu kladla pohotovost těch vojenských útvarů, které měly již v míru trvale obsadit stálá opevnění, aniž by tím byla narušena pohotovost ostatních složek čs. armády. Vojenské jednotky, určené pro obsazení stálých opevnění, musely být již v míru dostatečně dotovány mužstvem. Větší část zvýšeného kontingentu měla pokrýt právě tuto naléhavou potřebu. Mužstvo pro nové útvary speciálních zbraní a pro osádky stálého opevnění již nebylo možné plně získat metodou přesunů z jiných částí armády. Početní stav každé jednotky byl dán její organizací, výcvikovou potřebou a požadavky, kladenými na pohotovost. Ministerstvo národní obrany bylo 6. května 1936 nuceno konstatovat, že i při dvouleté vojenské službě nedosahovaly početní stavy jednotek čs. armády té výše, která byla obvyklá v armádách jiných států. Většina útvarů čs. armády byla navíc dislokována v pohraničí. Vzhledem k podstatně zvýšeným nárokům na pohotovost bylo naprosto nemyslitelné, aby byla tato část armády zeslabována. Právě v tom byla situace čs. armády obtížnější než v případě mnoha cizích armád. Vojenských jednotek ve vnitrozemí, z nichž MNO hodlalo odčerpat určitý počet mužstva ve prospěch útvarů v pohraničí, bylo málo. Tímto způsobem mohlo MNO pokrýt ostatně jen asi jednu čtvrtinu předvídané potřeby.

Ministerstvo národní obrany navrhlo 6. května 1936 Předsednictvu ministerské rady způsob finančního krytí svého návrhu. V roce 1936 měly být finanční prostředky zajištěny úsporami z celého rozpočtu MNO. Pro další léta měly být nezbytné náklady zařazeny do rozpočtu MNO.³²⁰

Další vývoj otázky vzrůstu kontingentu branců ukázal, že zvýšení o další 4000 mužů podle návrhu ze 6. května 1936 bylo v podmínkách, v nichž se Čs. republika ocitla po 7. březnu 1936, politicky zatím nejdostupnější cestou, jak zajistit lidské zdroje pro další nezbytné sílení a pro potřebnou pohotovost čs. armády. Vrcholná exekutiva vyšla vstříc návrhu MNO ze 6. května 1936 bez odkladů. Návrh se dostal na pořad nejbližšího jednání Nejvyšší rady obrany státu, které se konalo 8. května 1936. Věc byla v kolegiu NROS projednána kladně, a tak nic nebránilo tomu, aby se projednaným návrhem a doporučením členů Nejvyšší rady obrany státu zabývala ještě týž den úplná ministerská rada. Příznačné přitom bylo, že vláda jednala o posledním kladném doporučení Nejvyšší rady obrany státu k návrhu ze 6. května 1936 mimo program. Stávalo se tak téměř vždy, když vláda jednala o specifických

³¹⁹ Tamtéž, s. 2.

³²⁰ Tamtéž, s. 3.

záležitostech obrany státu. Také ministerská rada rozhodla o vzrůstu kontingentu na 75 000 mužů kladně. Vyhověla tak platným předpisům, které ukládaly povinnost, že kontingent nesmí překročit limit sedmdesáti pět tisíc mužů. Vláda také akceptovala návrh MNO na způsob financování zvýšených potřeb vojenské správy, které vznikaly v důsledku nejnovějšího vládního rozhodnutí.³²¹

Během dnů na počátku května 1936, v nichž Nejvyšší rada obrany státu a vláda posuzovaly otázku zvýšení kontingentu o 4000 mužů, připravovalo Ministerstvo národní obrany pro NROS a vládu návrh na posílení počtu odvedených až k hranici třiceti tisíc mužů. Ministerstvo národní obrany a Hlavní štáb si patrně mnoho sliboval od předběžného souhlasu dr. M. Hodži s třicetitisícovým kontingentem, jenž předseda vlády předběžně vyjádřil v jednání NROS 27. dubna 1936. Návrh i s příslušným podkladem k usnesení připravilo Ministerstvo národní obrany pro třetí jarní jednání Nejvyšší rady obrany státu, které bylo naplánováno na 4. června 1936.³²²

Za předpokladu vládního souhlasu s nejnovějším projektem Ministerstva národní obrany měl kontingent branců dosáhnout úctyhodných 100 000 mužů. Akcent, jaký vláda po osudovém 7. březnu 1936 položila na bezodkladné posílení vnější i vnitřní bezpečnosti Čs. republiky, vedl vojenskou správu k poznání, že nejnovějším nárokům vlády nebude možné vyhovět do všech důsledků ani při čtyřtisícovém vzrůstu kontingentu, jaký potvrdil uvedený vládní souhlas z 8. května 1936. Dubnové impulsy NROS směřovaly k tomu, aby armáda a její obranné prostředky stály pohotově na všech úsecích ohrožených státních hranic. Ministerstvo národní obrany vedly k poznání, že vojenská situace Čs. republiky, především délka nejvíce ohrožených státních hranic s Německem, vyžaduje, aby tato exponovaná území byla již v míru hájena jednotkami, dostatečně dotovanými mužstvem prezenční služby. Mnohé z těchto jednotek, z nichž značná část byla připravována pro službu v opevnění, měly být již v míru udržovány téměř na válečných počtech, předvídaných plány zajištění hranic. Nároky Ministerstva národní obrany a jeho Hlavního štábu směřovaly k tomu, aby mužstvo pro tyto útvary splňovalo zásady zpravodajské obrany, kterým měla vyhovět jeho naprostá národní spolehlivost. Tato kategorie lidských zdrojů pro mírový základ systému zajištění hranic vyžadovala současně mužstvo prezenční služby, které bylo již vycvičeno a sloužilo druhým rokem.

³²¹ NA, f. PMR, k. 4125, sign. XVI 14–17, 8/5–5/6 1936, Protokol o schůzi Ministerské rady, konané dne 8. 5. 1936, E./ Záležitosti mimo program–I./ Ministerstvo národní obrany. Zvýšení kontingentu branců.

³²² NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, obsahující výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 1.946 Taj. gen. sekr. 1936 ze 3. 6. 1936–*Program jednání NROS dne 4. června 1936*, s. 8.

Posílení kontingentu o 30 000 mužů dovolovalo zvýšit mírový stav čs. armády při dvouleté vojenské službě o 60 000 mužů.

Hlavní štáb prostřednictvím ministra národní obrany vyzýval Nejvyšší radu obrany státu, aby uvážila také fakt, že zdárné završení výstavby opevnění na nejohroženějších místech nezbavuje armádu úkolů, které plynuly ze zajištění hranic, na místech, kde opevnění nebyla budována. Kromě toho Hlavní štáb zamýšlel vytvořit jisté zálohy v oblastech, které byly opevňovány.

MNO sdělilo 3. června 1936 členům Nejvyšší rady obrany státu, že finanční náklad třicetitisícového kontingentu byl odhadnut na 280 milionů Kč. Se vzrůstem početního stavu armády logicky vznikala nutnost posílit řady důstojníků, rotmistrů a délesloužících, kteří připadali v úvahu pro službu u jednotek, určených pro službu v opevnění, a pro potřeby výcviku ostatních složek armády. MNO odhadovalo svou další potřebu lidských zdrojů na 1400 důstojníků, 350 rotmistrů a 2000 délesloužících poddůstojníků. Tento doplněk si měl vyžádat dalších 60 milionů Kč. Nejvyšší radě obrany státu bylo zdůrazněno, že nejnověji odhadnutá potřeba důstojníků a rotmistrů nenáležela k návrhu na zvýšení počtů důstojníků z povolání a rotmistrů, který byl Předsednictvu ministerské rady přeložen 8. února 1936. Odhadnutá výše finanční částky, kterou si mělo vyžádat pokrytí nákladů třicetitisícového kontingentu, dosáhla tří set čtyřiceti milionů Kč.

Nutno podotknout, že Ministerstvo národní obrany nepožadovalo okamžité naplnění třicetitisícového kontingentu. Nebylo to ostatně ani možné vzhledem k populačním podmínkám. Nejvyšší radě obrany státu bylo sděleno, že zvýšení kontingentu nebude možné provést v plné výši právě v kritických letech do roku 1941. V tomto období bylo možné odvést podle propočtu MNO maximálně 93 000 mužů. Předpokládalo se, že teprve od roku 1942 bude možné naplnit kontingent v plně navrženém rozsahu. Otázku doplnění kontingentu do stotisícového limitu MNO navrhovalo řešit například mužstvem, které by dobrovolně sloužilo třetí rok presenční služby. V tomto faktu byla již na jaře 1936 naznačena nutnost zavedení tříleté vojenské služby. Jednalo se o otázku, kterou významně aktualizovaly jarní události roku 1938.

Ministerstvo národní obrany začalo současně prosazovat z hlediska sociálních podmínek společnosti nepopulární snížení počtu branců, kteří byli zařazováni do náhradní zálohy, do níž byl určitý počet mužů překládán po zkráceném vojenském výcviku především z tíživých rodinných a sociálních důvodů. Počet mužů, překládaných do náhradní zálohy, měl napříště klesnout ze sedmi na tři tisíce. Jakkoli by bylo toto opatření nepopulární, bylo nutné, protože MNO předpokládalo, že bude vyčerpávat odvodní ročníky ze 75 % na místo dosavad-

ních 66 %. MNO Nejvyšší radě obrany státu v souvislosti s ožehavou otázkou snížení počtu mužů, kteří měli být přeloženi do náhradní zálohy, zdůraznilo, že by nebylo morální, aby byli v zájmu naléhavých potřeb obrany státu odváděni zdravotně méně způsobilí muži, zatímco část zdravotně plně schopného mužstva by byla zakrátko přeložena do náhradní zálohy.

Souhrn uvedených důvodů již vyžadoval, aby Ministerstvo národní obrany navrhlo Nejvyšší radě obrany státu vážný zásah do právní úpravy, která souvisela s brannou povinností v Čs. republice. Nejvyšší rada obrany státu obdržela návrh, aby byly v první řadě změněny starší zákonné úpravy o ročním kontingentu branců v tom smyslu, aby vláda měla možnost provést na návrh ministra národní obrany zvýšení kontingentu až k hranici třiceti tisíc mužů. Vzhledem k předpokladu, že se potřeba branců měla počínaje rokem 1936 projevovat postupně, bylo podle názoru MNO vhodné, aby byl zákon o kontingentu upraven tak, aby vláda mohla odsouhlasit výši kontingentu bez dlouhých průtahů, a to v duchu aktuálních potřeb vojenské správy v tom kterém roce a zároveň podle odvodních možností.³²³

Návrh Ministerstva národní obrany se stal předmětem jednání Nejvyšší rady obrany státu 4. června 1936. Třebaže Ministerstvo národní obrany mělo pro návrh na zvýšení kontingentu až k třicetitisícové hranici pádné důvody, Nejvyšší rada obrany státu se k návrhu nepostavila vstřícně. Rozsah požadovaného nárůstu povolanců mužů, jeho politické, především zahraničně-politické, a sociální důsledky přiměly kolegium Nejvyšší rady obrany státu k tomu, aby jej neschválilo s odůvodněním, že projednání této zvláštní věci náleží, podle zvyklostí vrcholné koaliční exekutivy, komitétu politických ministrů a posléze úplné ministerské radě. Nejvyšší rada obrany státu ale návrh MNO zcela neodmítla. Ministři národní obrany doporučila, aby odborné složky jeho úřadu začaly zkoumat myšlenku zřízení stálého sboru o síle 10 000 mužů, který by byl složen z děsloužících mužů. NROS 4. června 1936 rovněž Ministerstvu národní obrany uložila, aby ještě zvažilo politické vyznění stálého desetitisícového sboru děsloužících na jedné straně a třicetitisícového kontingentu na straně druhé.³²⁴

Po nesouhlasu Nejvyšší rady obrany státu se o danou věc začal stále intenzivněji zajímat prezident republiky dr. E. Beneš; Hlavní štáb v něm nacházel významnou oporu. Beneš Hlavnímu štábu uložil, aby byly prostudovány obě alternativy, tedy stálý, profesionální sbor, na který narážela také NROS, i navýšený roční kontingent branců. Prezidentovi velmi záleželo

Komentář [KS1]: Doplnit odkaz na zápis z vojenské audien-
ce č. j. 88/36 VKPR.

³²³ Tamtéž, s. 8–10.

³²⁴ VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45.173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938–Příloha č. 6–Přehled opatření učiněných NROS., s. 4. Viz též VÚA–VHA, f. VKPR, k. 9, č.j. T 88/36, obsahující záznamy o audiencích vojenských činitelů u prezidenta republiky, zpracované pod č.j. 385/36–dův. z 1. 7. 1936, odd. V–Pokračování v programové práci Nejvyšší rady obrany státu, 2) Otázka zvýšení kontingentu (o 30 000) aneb zřízení profesionálního vojska.

lo na tom, aby vojenští plánovači prostudovali naznačené možnosti do dalšího zasedání Nejvyšší rady obrany státu, které se mělo uskutečnit na podzim 1936.³²⁵

Hlavní štáb reagoval na prezidentův podnět ve stanoveném čase. Pro vojenskou audienci, která byla naplánována na 20. listopad 1936 náčelník Hlavního štábu arm. gen. L. Krejčí připravil výsledky rozboru. Hlavní štáb označil stálý sbor za celkově nevýhodné a v československých poměrech nestandardní řešení, přičemž se i nadále držel návrhu na zvýšení kontingentu branců. Ten měl vzrůst na 92 000 mužů. Zásadně měl být zvýšen i počet dělesloužících, a to na 21 000 mužů, z nichž 12 000 mělo být nasazeno ve stálém opevnění. Celkem se tedy jednalo o 113 000 mužů a dělesloužících poddůstojníků. Tehdejší odhad potřebného počtu rotmistrů byl v listopadu 1936 upřesněn na 560 a důstojníků na 1200.³²⁶

V souvislosti s řešením pohotovostních opatření na státních hranicích se uvažovalo také o možnosti aktivovat podle potřeby jen jejich ohroženou část. Jednalo se o částečná, územně omezená, pohotovostní a mobilizační opatření. Hlavní štáb nepovažoval toto řešení ve specifických podmínkách republiky za praktické vzhledem k rostoucímu, i když různě velkému, ohrožení téměř všech úseků státních hranic.³²⁷

Na přelomu let 1936 a 1937 bylo zřejmé, že se maximálně dosažitelná výše ročního kontingentu branců, kterou dovolovaly demografické poměry, stala naprostou nezbytností. Hlavní štáb nehodlal slevit z požadavku na roční kontingent v rozsahu 92 000 mužů. S nižším kontingentem nebylo možné získat do dalších let dostatek sil zejména pro stálé osádky budovaných pevnostních pásem a mužstvo pro řadu nových útvarů zbraní i služeb. Hlavní štáb se snažil získat pro svůj záměr podporu prezidenta Beneše. Slyšení představitelů armády se osvědčovala stále více. Prezident si po poradě se svou Vojenskou kanceláří připravil soubor otázek, které měly být projednány do konce zimy a na jaře roku 1937 v rámci vojenských audiencí. VKPR zaslala připravené otázky 1. oddělení Hlavního štábu 25. ledna 1937.³²⁸

Beneš se mimo mnoho jiného zajímal také o vliv výstavby pevnostního systému na organizaci československé armády. Hlavní štáb využil vhodnou příležitost a v podkladech pro vojenskou audienci, která se měla konat 9. února 1937, odůvodnil požadovanou maximální

³²⁵ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 9, č.j. T 88/36, obsahující záznamy o audiencích vojenských činitelů u prezidenta republiky, zpracované pod č.j. 385/36–dův. z 1. 7. 1936, odd. V–Pokračování v programové práci Nejvyšší rady obrany státu, 2) *Otázka zvýšení kontingentu (o 30 000) aneb zřízení profesionálního vojska.*

³²⁶ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 9, č.j. T 102/36 *Program pro 1. vojenskou audienci dne 20. 11. 1936*, odst. 2) *Zvýšení odvodního kontingentu branců a počtu děle sloužících v důsledku organizačních změn a budování opevnění*, s. 2.

³²⁷ Tamtéž, odst. 3) *Zpráva náčelníka hlavního štábu o otázce provedení částečné mobilizace*, s. 2.

³²⁸ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 164, inv. č. 4476, sign. 38 1/2 2, spis 1. oddělení Hlavního štábu č.j. 6.386 taj. 37, obsahující podklady VKPR pro 1. oddělení Hlavního štábu, zpracované pod č.j. 15/Taj. 37 z 25. 1. 1937, *Přílohy 1 a 2.*

výši ročního kontingentu branců především z hlediska potřeb systému zajištění hranic. Prezidentovi bylo sděleno, že jedině na platformě ročního kontingentu v rozsahu 92 000 branců by bylo možné v příštích letech zajistit mírové obsazení pevnostní linie, která vznikala mezi Odrou a masivem Krkonoš, což byl 1. úsek I. etapy programu výstavby stálého opevnění, který ministerská rada schválila na svém zasedání 5. června 1936.³²⁹

Hlavní štáb předvídal, že pro tato opevnění bude nutné v míru získat 23 000 mužů prezenční služby a 12 000 délesloužících poddůstojníků, celkem 35 000 mužů. Bez úpravy kontingentu branců bylo možné zajistit vnitřními přesuny v armádě nejvýše 7700 mužů. Do počtu 23 000 mužů prezenční služby scházelo 15 300 mužů, tedy množství, které mohlo být vyčleněno pouze za předpokladu maximálně zvýšeného množství branců, odváděných v jednom roce. Hlavní štáb konstatoval ve svém rozboru pro prezidenta republiky, že zisk zmíněných více než patnácti tisíc mužů zajistí v plné míře osádky stálých opevnění v pásmu Odra–Krkonoše, aniž by musely být provedeny rozsáhlé zásahy do mírové organizace armády.³³⁰

Později, po kladném řešení nároků armády na množství branců, se 15 300 mužů prezenční služby skutečně stalo takzvaným ročním kontingentem mužstva Zvláštního určení. Z tohoto zdroje byly čerpány síly pro nově vznikající pevnostní (hraničářské) útvary.³³¹ Prezident republiky dr. E. Beneš jejich organizaci a dislokaci schválil 20. května 1937. Výnos z téhož dne řešil podrobnosti prvních šesti ryze pevnostních vojskových těles čs. armády, hraničářských pluků 4, 5, 6, 17, 18 a 19, které měly již v míru obsazovat a střežit pevnostní pásma 1. úseku I. etapy programu pevnostní výstavby z 5. června 1936.³³²

Nároky armády se rozvinuly již do takového rozsahu, že Hlavní štáb začal od konce roku 1936 prosazovat legislativně neomezený počet mužů, kteří měli být odvedeni v jednom roce. Definitivní rozhodnutí v otázce kontingentu branců přinesl rok 1937. Návrh zásadně zvětšeného kontingentu branců se vrátil na pořad 10. schůze Nejvyšší rady obrany státu, která o věci jednala 21. ledna a 5. února 1937. Vojenská správa slavila úspěch, neboť se jí podařilo

³²⁹ Tamtéž, *Příloha 2–Zpráva o organizaci ŘOP a provádění opevňovacích prací* (otázky prezidenta republiky dr. E. Beneše), reakce Hlavního štábu na otázku *III. Vliv budovaného opevnění na organizaci armády*, bod *b) Jaké eventuální změny obsazení opevnění bude mít na organizaci mírové armády, krytových jednotek?*

³³⁰ Ani zvýšený roční kontingent branců neřešil všechny naléhavé požadavky obrany státu. S ohledem na další průběh výstavby stálého opevnění byl prezident republiky Hlavním štábem upozorněn, že realizace 1. úseku (Krkonoše–Labe) II. etapy opevňovacího programu z 5. 6. 1936 již mohla mít závažný vliv na mírovou organizaci armády. Na počátku roku 1937 Hlavní štáb předpokládal, že podle skutečného rozsahu opevnění v uvedeném úseku by musely být zrušeny některé útvary zbraní i vyšší jednotky, aby mohly být postaveny další pevnostní útvary (tamtéž).

³³¹ Viz zejména: VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99–5/51–15, č.j. 44.765 taj. hl. št. ŘOP 1937–*Program opevnění, II. část, odd. I. Program opevnění z hlediska mírové organizace a mobilizace*, s. 2 b.

³³² Blíže viz STEHLÍK, E.: *Pevnostní útvary československé armády 1937–1938*. HaV, 1997, č. 1, s. 23.

přesvědčit členy Nejvyšší rady obrany státu o nezbytnosti takového kontingentu branců, který by odpovídal všem potřebám armády. Ministerstvo národní obrany dostalo za úkol připravit vhodnou legislativní úpravu, která by umožňovala každoročně měnit výši kontingentu branců podle potřeby, aniž by se tak muselo dít zákony, jež by množství branců explicitně pro každý rok zvyšovaly.³³³

Ještě v únoru 1937 byl připraven vládní návrh zákona, jímž se měnila ustanovení zákona čis. 66/32 Sb. z. a n. Připomeňme, že tato právní norma z roku 1932 fixovala nárůst právně zakotveného sedmdesátitisícového kontingentu nejvýše o 5000 mužů. Nový vládní návrh, který připravilo Ministerstvo národní obrany, limitní množství branců rušil. Osnova zákona přiznávala ministrovi národní obrany právo určovat výši kontingentu na rok anebo i na několik let podle skutečných potřeb armády.

Poslanecká sněmovna Národního shromáždění odhlasovala vládní návrh zákona 25. února 1937. Osnova nové právní úpravy velmi rozčeřila politické klima zákonodárského sboru. K předloze se na parlamentní půdě ostře kriticky vyslovili poslanci Sudetoněmecké strany, Komunistické strany Československa a Hlinkovy slovenské ľudové strany. Zástupci každého z těchto politických subjektů kritizovali novou úpravu kontingentu branců z jiného důvodu. Poslanci SdP se snažili zkomplikovat přijetí strategicky významné právní normy poukazem na nutnost vrátit ji zpět k posouzení branému výboru a ústavně-právnímu výboru. Komunisté interpretovali osnovu tendenčně jako nedemokratický prostředek protilidové politiky vlády, v jehož důsledku parlament domněle přicházel o kontrolu nad množstvím odváděných branců. Hlinkova slovenská ľudová strana navenek uznávala důležitost zákona, ale vzápětí prohlásila, že pro jeho přijetí její poslanci nemohou hlasovat. Poslanci stran vládní koalice a dalších státo-
tvořných politických subjektů zabránili nežádoucím změnám vládního návrhu i pokusům o průtahy v hlasování. Demokratická parlamentní kontrola byla i nadále zachována prostřednictvím práva zákonodárců vyžádat si od ministra národní obrany zprávu o výši ročního kontingentu branců. Ti ostatně také dohlíželi na výdaje v kapitole Ministerstva národní obrany, v níž se rozsah kontingentu branců projevoval, při každoročních jednáních o výši státního rozpočtu.³³⁴

Důsledky nového zákona čis. 26/37 Sb. z. a n. se týkaly již odvodního ročníku 1936, z něhož po pěti měsících odešel do náhradní zálohy jen minimální počet mužů. Kontingent

Komentář [KS2]: Doplnit odkaz na podkapitulu.

³³³ VÚA–VHA, f. MNO–HL. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45.173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938–Příloha č. 6–*Přehled opatření učiněných NROS.*, s. 7.

³³⁴ Archiv N. S. R. Č., stenografický záznam ze 82. schůze Poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé 1935–1938, 1937, www.psp.cz, viz zejména vyjádření zpravodaje poslance Hintermüllera, pronesená na závěr rozpravy o vládní osnově sledovaného zákona.

branců vzrostl pro rok 1936 na 82 000, pro léta 1937 a 1938 na 92 000.³³⁵ Větší náklady kontingentu branců byly řešeny formou dodatku k rozpočtové kapitole Ministerstva národní obrany na rok 1937, který byl zpracován 3. srpna 1937.³³⁶

Pro rozhodování o výši ročního kontingentu branců z let 1936–1937 byl příznačný poměrně dynamický spád událostí. Během necelého roku se téma vyvíjelo od vládního souhlasu z května 1936 se zvýšením počtu branců v jednom roce o 4000 z výchozího počtu 71 000 na úroveň 75 000 mužů až k možnosti neomezeného, zákonem nelimitovaného, navyšování ročního kontingentu. Národní shromáždění tuto možnost schválilo koncem února 1937. Výjimečný spád událostí dokládá, že se oprávněné zájmy armády a vůbec celého systému obrany státu podařilo Hlavnímu štábu prosadit mezi priority nejvyšší státní exekutivy.

Úpravy ročního kontingentu branců i zvláštní úpravy počtu důstojníků a rotmistrů neřešily všechny nároky vojenské správy v oblasti lidských zdrojů pro obranu státu. Důležitou kategorií armády tvořili dělesloužící poddůstojníci. Vznik nových útvarů, zavádění nových bojových prostředků, motorizace a specializace v armádě, to vše vyžadovalo, aby se zvýšil i počet dělesloužících poddůstojníků, kteří namnoze působili jako instruktoři při stále náročnějších druzích výcviku.

Požadavek na zvýšení počtu dělesloužících poddůstojníků byl předán Nejvyšší radě obrany státu, která jej posuzovala v rámci své 10. schůze 21. ledna a 5. února 1937. Hlavní štáb nejnaléhavěji potřeboval zajistit dělesloužící poddůstojníky pro pevnostní hraničářské útvary i jiná vojsková tělesa.³³⁷ Nejvyšší rada obrany státu požadavky Hlavního štábu s pochopením akceptovala a ministerské radě doporučila, aby byly jeho návrhy projednány urychleně a s kladnými závěry. Z iniciativy Nejvyšší rady obrany státu Hlavní štáb předložil 12. května 1937 ministerské radě návrh na zvýšení počtu dělesloužících o 12 000 mužů. Za výchozí stav bylo vzato 9000 dělesloužících, tedy množství, s nímž kalkuloval státní rozpočet na rok 1937 v kapitole Ministerstva národní obrany. Po doplnění měl stav dělesloužících pod-

³³⁵ SANDER, R.: *Branná povinnost v Československu (1918–1938)*. SAP, 1989, č. 1, s. 274.

³³⁶ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 323 res./1937, obsahující spis MNO č.j. 6.841 Taj. V/3. odd. z 24. 8. 1937–*Děle sloužící, stanovení počtu*, odvolávající se ve věci financování zvýšeného kontingentu branců na spis MNO č.j. 6.283 Dův.–V./3. odděl. ze 3. 8. 1937.

³³⁷ Viz zejména: NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 194 res./1937, obsahující výnos MNO č.j. 5.194 taj.–VI./1. odděl. 1937 z 12. 5. 1937–*Děle sloužící–stanovení počtu*, určený pro Předsednictvo ministerské rady, odst. I, s. 1. Srov. k tomu: NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 66 res./1937, obsahující záznam usnesení Nejvyšší rady obrany státu z 5. 2. 1937, pořízený generálním sekretářem obrany státu pod č.j. 20.128 Taj.–gen. sekr. 1937 z 12. 2. 1937–*Zvýšení počtu vojenských osob–usnesení 10. schůze NROS*, s. 1. VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45.173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938–Příloha č. 6–*Přehled opatření učiněných NROS*, kap. III. *Činnost NROS v r. 1937*, odst. 2) *Návrh MNO na zvýšení počtu voj. osob*, s. 7–8.

důstojníků dosáhnout na úroveň 21 000 mužů.³³⁸ Z již uvedených skutečností vyplývá, že dvanáctitisícový doplněk dělesloužících měly postupně absorbovat hraničářské útvary.³³⁹ Záhy se ukázalo, že doplněk musel být ještě vyšší, neboť armáda měla v roce 1937 ve skutečnosti pouze 7149 dělesloužících poddůstojníků. Počet 9000 poddůstojníků této kategorie, na nějž pamatoval státní rozpočet, se v roce 1937 nepodařilo naplnit.³⁴⁰

Nábor nových dělesloužících neměl být proveden ihned, ale postupně v průběhu let 1937–1939. Hlavní štáb plánoval přijmout do 1. října 1937 první 4000 nových dělesloužících, další 4000 poddůstojníků měly podepsat závazek další činné služby v roce 1938 a poslední třetina měla nastoupit v roce 1939.³⁴¹ Otázkou dělesloužících poddůstojníků se ministerská rada zabývala zanedlouho, 21. května 1937, kdy návrh Hlavního štábu včetně časového rozvrhu náboru dělesloužících schválila.³⁴²

Z rozhodnutí ministerské rady byl schválen i způsob finančního zajištění doplnku dělesloužících. Po úplném náboru dvanácti tisíc nových dělesloužících měly náklady na tento doplněk činit od roku 1940 108 milionů Kč při průměrných výdajích ve výši devíti tisíc korun na jednoho dělesloužícího ročně. V závislosti na růstu počtu dělesloužících se měly odpovídajícím způsobem zvyšovat finanční prostředky rozpočtové kapitoly Ministerstva národní obrany.³⁴³

Proti novému opatření zazněla 21. května 1937 kritika ze strany Ministerstva financí, které, vedeno snahou po úsporách, akceptovalo přijetí nových dělesloužících v letech 1937 a 1938, ale nábor pro rok 1939 již odmítalo. Podle jeho názoru měli být další dělesloužící při-

³³⁸ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 194 res./1937, obsahující výnos MNO č.j. 5.194 taj.–VI./1. odděl. 1937 z 12. 5. 1937–*Děle sloužící–stanovení počtu*, určený pro Předsednictvo ministerské rady, odst. II, s. 2. NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, vložka ke spisu Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu č.j. 208 res./1937 z 1. 6. 1937.

³³⁹ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 9, č.j. T 102/36 *Program pro 1. vojenskou audienci dne 20. 11. 1936*, odst. 2) *Zvýšení odvodního kontingentu branců a počtu děle sloužících v důsledku organizačních změn a budování opevnění*, s. 2. Srov. k tomu: VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./1. odděl., k. 164, inv. č. 4476, sign. 38 1/2 2, spis 1. oddělení Hlavního štábu č.j. 6.386 taj. 37, obsahující podklady VKPR pro 1. oddělení Hlavního štábu, zpracované pod č.j. 15/Taj. 37 z 25. 1. 1937, *Příloha 2–Zpráva o organizaci ŘOP a provádění opevňovacích prací* (otázky prezidenta republiky dr. E. Beneše), reakce Hlavního štábu na otázku III. *Vliv budovaného opevnění na organizaci armády*, bod b) *Jaké eventuální změny obsazení opevnění bude mít na organizaci mírové armády, krytových jednotek?* Srov. k tomu ještě: VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99–5/51–15, č.j. 44.765 taj. hl. št. ŘOP 1937–*Program opevnění, II. část, odd. I. Program opevnění z hlediska mírové organizace a mobilizace*, s. 2 b.

³⁴⁰ Viz NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, vložka ke spisu Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu č.j. 208 res./1937 z 1. 6. 1937.

³⁴¹ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 194 res./1937, obsahující výnos MNO č.j. 5.194 taj.–VI./1. odděl. 1937 z 12. 5. 1937–*Děle sloužící–stanovení počtu*, určený pro Předsednictvo ministerské rady, odst. II, s. 2.

³⁴² NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 203 res./1937, obsahující intimát Předsednictva ministerské rady č.j. 4.516/1203/5/37 S z 24. 5. 1937–*Děle sloužící; stanovení počtu*.

³⁴³ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 194 res./1937, obsahující výnos MNO č.j. 5.194 taj.–VI./1. odděl. 1937 z 12. 5. 1937–*Děle sloužící–stanovení počtu*, určený pro Předsednictvo ministerské rady, odst. II, s. 2–3.

jímání až podle vývoje obecné vojensko-politické situace.³⁴⁴ Na kritický názor Ministerstva financí nebyl brán ohled. Ministerská rada schválila návrh Ministerstva národní obrany vcelku, tedy bez možnosti oddělovat část náboru dělesloužících od celkového plánu.³⁴⁵ Přes kladný vztah nejvyšší politické reprezentace k požadavkům vojenské správy se projekt náboru nových dělesloužících nepodařilo realizovat. Příčina spočívala v malém množství uchazečů, poddůstojníků prezenční služby, o další činnou službu. Stav dělesloužících poddůstojníků proto ani v roce 1938 nepřesáhl počet 8000 mužů.³⁴⁶

³⁴⁴ Viz NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 194 res./1937, obsahující přípis Ministerstva financí č.j. 63.756/37–I/2b z 21. 5. 1937–*Děle sloužící–stanovení počtu*.

³⁴⁵ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, vložka ke spisu Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu č.j. 208 res./1937 z 1. 6. 1937.

³⁴⁶ SANDER, R.: *Branná povinnost v Československu (1918–1938)*. SAP, 1989, č. 1, s. 275.

III. ÚSILÍ NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU A VLÁDY ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY V ROCE 1937

Rozbor obranné politiky Československa z mimořádně závažného roku 1936 prokázal, že se na špičce priorit koaliční vlády dr. M. Hodži ocitla rozhodná politická vůle k tomu, aby v případě válečného ohrožení bylo možné hájit z vlastních sil co největší rozsah území republiky. Větší územní ztráty měly být při takto kladeném odporu oddalovány tak dlouho, jak jen by to bylo z vojenského hlediska možné a únosné. Za vystupňovanými nároky na odolnost a vitalitu celého systému obrany státu nelze přehlédnout fakta o tom, že žádný z klasických bezpečnostních pilířů Československé republiky nezůstal nepoznamenán závěry z chmurného roku 1936. Týkalo se to důvěry v životaschopnost kolektivní bezpečnosti, dosud opřenu o Společnost národů, v malodohodový svazek a ve spojení s Francií. Nutno mít na paměti, že se v tomto tíživém kontextu československé vládě nenabízely skutečně reálné a perspektivní zdroje alternativních cest k ochraně bezpečnosti státu, nemělo-li dojít k podstatným korekturám zahraničněpolitického a vnitřního směru vývoje československé demokracie.¹ Hodžova koaliční vláda, přinucena tímto vývojem, který nastoloval vzrůstající pocit neklidu, rozhodla o jediném možném způsobu obrany, který byl výše zmíněn. Tomuto stavu věcí souhlasně rozuměly jak rozhodující vládní politické kruhy, tak i vojenské velení, které se plně podřídilo politickým zadáním. Hlavní štáb čs. armády za těchto okolností vážně nehledal odlišné defenzivní metody.

Atmosféra, jež se v Evropě vytvořila po 7. březnu 1936 se samozřejmě přelila i do následujícího roku. Ještě v srpnu 1936 hladinu mezinárodních vztahů rozčeřilo zavedení dvouleté vojenské služby v nacistickém Německu. Oficiálně byla ohlášena 24. srpna 1936. Evropa cítila a pochopila, že se potenciál německé branné moci opět podstatně zvýší. Za hranicemi Hitlerovy říše ale patrně nikdo netušil, že zmíněné branné opatření úzce souviselo s rozsáhlým programem výstavby německé branné moci, jenž byl přijat z 1. srpna 1936. Plán počítal s tím, že za tři léta, tedy do 1. října 1939, bude k dispozici mírová armáda v síle 830 000 mužů. Po mobilizačním doplnění měla mít až 4 620 000 mužů.²

¹ K otázce perspektiv alternativních cest zajištění mezinárodní bezpečnosti československé demokracie přináší nejrelevantnější, pregnantně, jasně a přesně vyjádřený závěr R. Kvaček v esejisticky koncipované studii *Československo a Edvard Beneš ve třicátých letech*. In: Edvard Beneš, československý a evropský politik. Sborník statí k 110. výročí narození druhého československého prezidenta. Praha 1994, s. 64 – 70.

² ROBERTSON, E. M.: c. d., s. 85. Podle plánu z 1. 8. 1936 měla mít mírová německá branná moc k dispozici k datu 1. 10. 1939: 4 velitelství vojenských skupin, 13 sborových velitelství, 1 velitelství pancéřového sboru, 32

Československo samozřejmě sledovalo v roce 1936 změny i za svou jižní hranicí – v Rakousku, které zavedlo všeobecnou brannou povinnost (oficiálně *Bundesdienstpflicht* – spolková služební povinnost). Mírová smlouva ze Saint-Germain byla tímto krokem rakouské vlády z 1. dubna 1936 objektivně a zjevně porušena.³ Zahraniční politika pražské vlády přesto s jistou mírou pochopení přijímala rozhodnutí Vídně, protože mělo specifický význam pro vnitropolitické dění v Rakousku. Tato země se potýkala se stoupajícím tlakem domácích nacistů, kteří měli za zády mocného garanta v podobě Velkoněmecké říše. Rakouská všeobecná branná povinnost nebyla v době svého vzniku zaměřena proti zájmům Československé republiky, ale primárně na obranu rakouské nezávislosti. Také Vídeň těžce nesla neúčinné reakce evropského Západu na svévoli nacistů při likvidaci demilitarizovaného pásma v Porýní. Čs. zahraniční politika dokonce mírnila malodohodové partnery, zejména Jugoslávii, v reakcích na rakouskou revizi.⁴ Praha proto podala jen verbální nótu, v níž otevřeně, přitom ale diplomaticky umírněně, protestovala proti porušení smlouvy ze Saint-Germain.⁵

Pro bezpečnost Československa měla mnohem závažnější význam dohoda z 11. července 1936, která vymezovala vztahy mezi Vídní a Berlínem. Nátlaku z Německa nejvyšší rakouská politická reprezentace stěží odolávala. Dokument legitimizoval vliv nacistů na směr vývoje rakouské republiky; takzvaná nacionální opozice měla, podle tajného dodatku k dohodě, zasedat v rakouské vládě. Nátlakovou manipulací tak byla vynucena závislost Rakouska na Německu, kterou nastoloval závazek synchronizace rakouské zahraniční politiky s postupem Berlína. Nacisté v Německu považovali červencovou smlouvu s takzvaným druhým německým státem za přípravu anšlusu. Těžké následky mocenského působení Německa na Rakousko, zesílené dohodou, byly v Československu správně pochopeny.⁶

pěších divizí, 4 motorizované divize, 1 horskou divizi, 1 jezdeckou brigádu, 3 pancéřové divize, 3 lehké divize. Válečnou armádu mělo tvořit 102 divizí (podrobně viz DEIST, W.: c. d., s. 443–449).

³ Mírová smlouva ze Saint-Germain byla podepsána 10. 10. 1919, v účinnost vstoupila 20. 7. 1920. Ustanovení vojenského charakteru se týkala personálních, organizačních a odzbrojovacích podmínek. Celkový stav rakouské armády byl omezen na 30 000 mužů, 2000 poddůstojníků a 1500 důstojníků. Zákaz se týkal rovněž hlavních druhů pozemní a letecké výzbroje i výstavby a obnovy fortifikací. K 1. 6. 1935 byla Rakousko přestalo utajovat do té doby skrytou výstavbu i moderní vyzbrojování a koncepčně vyspělé vyzbrojování svých branných sil nad limity a zákazy smlouvy ze Saint-Germain. V té době bylo 6 původních brigád rakouské armády rozšířeno na divize, vznikla rychlá divize a vojenské letectvo (podrobně viz STEINBÖCK, E.: *Österreichs militärisches Potential im März 1938*. Wien–München 1988, s. 15–18).

⁴ Československo–rakouské vztahy daného období analyzoval v souvislostech evropského politického dění zejména KVAČEK, R.: *Boj o Rakousko v letech 1933–1938 a československá zahraniční politika*. Sborník historický, 1964, č. 12. s. 241–287.

⁵ Francouzský text nóty ze 6. 4. 1936 poskytuje edice *Dokumenty československé zahraniční politiky. Československá zahraniční politiky v roce 1936* (ed. J. DEJMEK), Svazek I (1. leden–31. srpen 1936). Praha 2003–dok. č. 165, s. 324–325.

⁶ Tento fakt dokládá např. stanovisko ministra zahraničních věcí dr. K. Krofta, od 22. 4. 1936 také člena Nejvyšší rady obrany státu, který ve výkladu pro své podřízené uvedl, že „...Dohoda s Rakouskem znamená otevřenou bránu nacismu do Rakouska, takže lze očekávat, že za nějakou dobu bude Rakousko úplně ve vleku Německa.“ (cituje KVAČEK, R.: *Boj o Rakousko v letech 1933–1938 a československá zahraniční politika*. Sborník histo-

Tvůrce systému obrany Československé republiky vzrušila koncem roku 1936 další výjimečná zpráva. Její obsah se výrazně lišil od všech starších informací, které měly k dispozici představitelé nejvyšší státní exekutivy a armády. Ona tolik závažná zvěst pocházela z Ministerstva národní obrany. Rozrušená atmosféra týdnů a měsíců po zániku demilitarizovaného pásma v Porýní ještě neutichla, když 2. oddělení Hlavního štábu československé armády získalo z agenturních zdrojů podstatné indicie o tom, že vrchní velení nacistické armády rozehrálo na jaře 1936 štábní hru s mimořádně závažným námětem. Analyzovalo v ní vývoj válečného konfliktu na široké ploše západní a střední Evropy. Modelový válečný střet byl podle agenturních poznatků časově situován do období jara 1938. Němečtí vojenští analytici a plánovači zapojili do svých prognóz válečné prostředky Německa, Francie, Polska, Československa a Maďarska. Obsah zprávy svědčil o tom, že roli oběti útoku nacistického Německa sehrálo Československo. Autoři námětu počítali s tím, že útok německé armády aktivně podpoří všemi svými silami Maďarsko. Proti Německu měla aktivně vystoupit jen Francie. Námět hry počítal s tím, že se ve prospěch Československa nebude vojensky angažovat žádný další stát. O tento předpoklad se opíraly úkoly a rozmístění německých pozemních vojsk. Hloubku strategického zázemí útoku proti Československu vyznačovala spojnice měst Ulm, Kassel a Lübeck, přetínající Německo v severojižním směru. Cílem aktivních i záložních sil, které byly mobilizovány východně od tohoto rozhraní, bylo Československo. Útočné iniciativě na tomto směru odpovídalo i jejich množství, které bylo odhadováno na 20–30 divizí. I když hra brala v úvahu mohutný útok francouzské armády proti západním německým hranicím již na počátku války, jejich kryt mělo tvořit zprvu jen 19 aktivních a záložních divizí. Podpořit je mělo 13 divizí Landwehru. Nejméně sil mělo střežit hranice s Polskem. Zabezpečit je mělo pouhých 5 divizí Landwehru.⁷

rický, 1964, č. 12. s. 269.) K čs. informacím o přípravě německo–rakouské dohody viz ještě *Dokumenty československé zahraniční politiky. Československá zahraniční politiky v roce 1936* (ed. J. DEJMEK), Svazek I (1. leden–31. srpen 1936). Praha 2003–dok. č. 280–Zpráva charche d'affaires a. i. ČSR v Rakousku F. Bořka–Dohalského ministerstvu zahraničních věcí, týkající se připravované německo–rakouské smlouvy (zpráva pocházela ze 4. 7. 1936), s. 542–544.

Ministr dr. K. Krofta byl jmenován členem NROS z podnětu Ministerstva zahraničních věcí. Doklad o tom poskytuje pramenný materiál v NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12–Rada pro obranu státu, č.j. 2.546/1773/12/S–36 PMR ze 3. 4. 1936–Jmenování ministra zahraničních věcí dr. Kamila Krofty členem NROS; návrh Prezidia MNO č.j. 2.833 dův.–pres./2. odd. 1936 ze 3. 4. 1936. NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12–Rada pro obranu státu, č.j. 2.546/1773/12/S–36 PMR ze 3. 4. 1936–Jmenování ministra zahraničních věcí PhDr. Kamila Krofty členem NROS).

I když má současná česká historiografie k dispozici obsáhlou monografii o PhDr. K. Kroftovi, tak Kroftovo několikaleté působení v NROS uvedená monografie vůbec nezmiňuje. Srov.: DEJMEK, J.: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936–1938*. Praha 1998.

⁷ VÚA–VHA, FMSÚMV, f. č. 20, sign. 20–29–44, spis č.j. 13.214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938–odpověď 2. oddělení Hlavního štábu na anketní akci operačního oddělení Hlavního štábu, zahájenou na základě výnosu č.j. 6.520 Taj.–hl. št./3. odděl. 1938 (dále jen č.j. 13.214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938–odpověď

Zpravodajské oddělení Hlavního štábu podrobilo obsah zmíněné agenturní zprávy zevrubné analýze. Její výstup Hlavní štáb postoupil prezidentu republiky dr. Edvardu Benešovi. Tento kontakt mezi prezidentem a vojenským zpravodajstvím byl standardní. Zapotřebí je ale zdůraznit skutečnost, že se týkal pouze mimořádně závažných zpráv.⁸ Ještě významnější byl fakt, že Hlavní štáb a posléze i vrchní velitel československé branné moci získali v prosinci 1936 první agenturně doložená fakta o konkrétní podobě příprav německého vojenského velení k násilné akci proti Československu. Prosinec šestatřicátého roku tak vytvořil přelom

2. oddělení Hlavního štábu...), oddíl III., odstavec 5, obsahující základní teze spisu č.j. 38.230/Taj. 1936 2. oddělení Hlavního štábu z prosince 1936 (bez přesného data), s. 3–4.

⁸ Dr. E. Beneš měl zájem o informace z vojenských zpravodajských zdrojů samozřejmě již při výkonu funkce ministra zahraničních věcí. Po nástupu do úřadu prezidenta republiky se Benešovy možnosti v tomto směru upevnily a rozšířily především z jeho osobní iniciativy. Již v záznamu VKPR z 19. 12. 1935, tedy z druhého dne po prezidentské volbě, je doloženo Benešovo rozhodnutí udržovat stálý kontakt s 2. oddělením Hlavního štábu. Jeho tehdejší přednosta plk. gšt. Šimon Drgač měl být podle citovaného záznamu zván prostřednictvím VKPR k občasným konzultacím (VÚA–VHA, f. VKPR, k. 137, č.j. 56/36 dův.–*Program styku prezidenta s armádou*, obsahující tajný záznam z 19. 12. 1935 pod č.j. T 985/35, bod 2.).

Oprávněně lze předpokládat, že vůbec první podklady, které Beneš obdržel od 2. oddělení Hlavního štábu již jako prezident, tvořil takzvaný *Přehled zpráv o německé branné moci za rok 1934–35. Resumé názorů zpravodajského oddělení hlavního štábu branné moci* (materiál prezidentovi předán osobně div. gen. Ing. S. Bláhou 8. 1. 1936) a také obšírná analýza, zasláná VKPR pod č.j. 14.015 Dův.–hl. št./2. odděl. 1935 z 20. 12. 1935–*Závěrečná cvičení německé armády v r. 1935*. Z těchto materiálů se prezident republiky dověděl, že „...německá armáda není dnes ještě náležitě připravena k válce, hlavně ne k válce výbojné. Má mnoho co dohánět a doplnit jak ve výcviku, tak v materiálu. Zrychleným tempem, kterým se buduje může však brzy dosáhnouti hodnoty nejlepšího válečného nástroje.“ (VÚA–VHA, f. VKPR, k. 137, č.j. 34/dův. 36, resumé *Zpráva o manévrech cizích armád*. Zpracováno VKPR na základě č.j. 14.015 Dův.–hl. št./2. odděl. 1935 z 20. 12. 1935–*Závěrečná cvičení německé armády v r. 1935*, s. 8.)

Z *Přehledu zpráv o německé branné moci za rok 1934–35* pro prezidenta Beneše vyplývaly, mimo jiné, tyto základní informace. Podle sdělení 2. oddělení Hlavního štábu byl stav Wehrmachtu do podzimu 1934 ztrojnásoben. Počet divizí se v té době rozrostl z původních 7 pěších a 3 jezdeckých divizí na 21 pěších divizí. V roce 1935 vznikla přestavbou jedné ze 3 jezdeckých divizí první motorizovaná divize. Podle neproověřené zprávy se 2. oddělení počátkem roku 1936 domnívalo, že jezdecké divize měly být v dalším období změněny na motorizované divize. 2. oddělení ohlásilo prezidentovi republiky, že do podzimu 1935 se počet pěších divizí Wehrmachtu zvýšil z 21 na 24 divize. Počet důstojníků byl odhadován na 9000. Celkový počet Wehrmachtu byl na podzim 1935 odhadován na 550 000 mužů. Rok 1936 měl přinést vznik 3 pancéřových divizí. Vedle toho 2. oddělení očekávalo, že do 1. 10. 1936 bude Luftwaffe disponovat 30 bombardovacími letkami a 18 letkami, které měly vykonávat zpravodajské úkoly. Odhadovaný počet stíhacích letek materiál nezmiňoval (viz VÚA–VHA, f. VKPR, k. 137, č.j. 13/36 dův. ze 7. 1. 1936, kap. B.) *Pozemí vojsko*, odd. I.) *Všeobecné provádění reorganizace*, C) *Letectvo*, s. 2–3, 5–7, 8). Podle pozdějších údajů je zřejmé, že 2. oddělení Hlavního štábu předpokládalo, že Luftwaffe postavila 100 letek v dubnu 1936. Tento poznatek se opíral o program výstavby Luftwaffe, který byl získán z Německa agenturní cestou (VÚA–VHA, FMSŮMV, f. č. 20, sign. 20–29–44, Hl. št./2. odděl. Taj. 1939, *Vojenská situace v době Mnichova (vyvrcholení napětí mezi ČSR a Německem)*, kap. *Letectvo*, s. 9).

Uvedené závěry o základních strategických ukazatelích nacistického Německa je vhodné srovnat s poznatky o skutečném stavu. Wehrmacht měl ve své struktuře na podzim 1935 skutečně 24 pěších divizí. Oproti závěrům 2. oddělení Hlavního štábu v té době již existovaly 3 pancéřové divize. Pozemní vojsko (Heer) dotvářely dále 2 jezdecké divize, 1 jezdecká brigáda a 1 horská brigáda. Početní stav pozemního vojska činil asi 400 000 mužů (viz DEIST, W.: c. d., s. 425. Srov. k tomu: TESSIN, G.: c. d., s. 21–26). Skutečný počet důstojníků činil 6553 k datu 15. 10. 1935, což byl nárůst o 72 % oproti početnímu stavu důstojnického sboru Reichswehru z 1. 10. 1933, kdy činil 3800 důstojníků (týž: c. d., s. 427). V březnu 1936 Luftwaffe disponovala osmdesáti letkami a devíti sty bojových letounů (uvádí VÖLKR, K. H.: *Die deutsche Luftwaffe, 1933–1939*. Stuttgart 1967, s. 197–198). Podle jiných seriózních údajů tvořilo vojenský letecký potenciál nacistického Německa v roce 1936 až 1300 strojů, respektive 1000 strojů způsobilých aktivní služby (viz JACKSON, P.: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000, s. 401 (*Appendix C. German air strength, 1936–1939* s odvoláním na OVERY, R.: *German Air Strength 1933 to 1939: A Note*. HJ 27 (1984), s. 468).

mezi dřívějším tápáním ve tmě a prvními skutečnými fakty.⁹ Starší zpravodajské posudky o hlavních či podstatnějších záměrech vojenského velení nacistického Německa vycházely většinou jen z vágních závěrů, odvozených z rozboru tezí nacistické ideologie. Eventuální prognózy vývoje příštích let nebylo možné opřít o syntézu relevantních zpravodajských poznatků. Toto trpké konstatování se týká časového úseku mezi květnem roku 1933 a závěrem roku 1936.¹⁰ Nutno ale zároveň dodat, že agenturní zprávy o německé štábní hře se staly na dlouhou dobu, prakticky až do září 1938, jedinými konkrétními doklady o přípravě nacistické vojenské agrese vůči Československu.¹¹

2. oddělení československého Hlavního štábu neváhalo a v prvních dnech ledna 1937 předalo kopii dokumentárních záznamů o německé štábní hře do Paříže. Nutno zvláště upozornit na mimořádně závažný fakt, že vojenské zpravodajství a nejvyšší francouzská vojenská místa obdržela díky aktivitě Hlavního štábu československé armády první agenturně zajištěný doklad o tom, že vrchní velení německé branné moci již vážně uvažuje o podrobnostech agrese proti Československu.¹²

Zprávy o mobilizačních prověrkách německých branných sil podél hranic s Československem, doplňované v průběhu roku 1937, přiměly Hlavní štáb k domněnce, že

⁹ Agenturním zjištěním 2. oddělení Hlavního štábu je nezbytné přiznat mimořádnou závažnost. Poznatzky o zmíněné štábní hře byly získány v období, kdy se generální štáby německého pozemního vojska, letectva a válečného námořnictva zabývaly přípravou takzvaných *Wehrmachtstudien*. Základ těchto dokumentů tvořily studie různých variant agresivních válečných akcí proti Československé republice, Litvě a také proti Polsku a Sovětskému svazu. Uvedené složky vypracovaly od jara 1936 vícero variant těchto studijních a plánovacích dokumentů. Nejvyšší československá politická exekutiva tak byla díky práci zpravodajských orgánů Hlavního štábu optimálně i aktuálně informována o podstatě stále ještě studovaných útočných záměrů německého vojenského velení. Otázku zmíněných *Wehrmachtstudien* podrobně analyzuje i se vztahem k Československé republice a na základě původního pramenného materiálu nejvyšších vojenských orgánů nacistického Německa KOZACZUK, W.: *Wehrmacht 1933–1939. Rozbudowa sił zbrojnych Trzeciej Rzeczy jako narzędzia presji, ekspansji terytorialnej i wojny*. Warszawa 1985, s. 216–224.

¹⁰ Srov.: VÚA–VHA, FMSÚMV, f. č. 20, sign. 20–29–44, č.j. 13.214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938–odpověď zpravodajského oddělení Hlavního štábu..., oddíl III., odstavec 1–4, obsahující základní teze analýz 2. oddělení Hlavního štábu, vypracovaných 1. 5. 1933, 4. 9. 1933 pod č.j. 656 Taj.–hl. št./2. odděl. 1933, v říjnu 1935 pod č.j. 18.115 Taj.–hl. št./2. odděl. 1935 a z přesně neurčeného data v březnu 1936, ale s jistotou po německé likvidaci demilitarizovaného porýnského pásma 7. 3. 1936, s. 3–4.

¹¹ Srov. k tomu konstatování: VÚA–VHA, FMSÚMV, f. č. 20, sign. 20–29–44, č.j. 13.214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938–odpověď zpravodajského oddělení Hlavního štábu..., s. 1–18. VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./2. odděl., Dodatky, k. 24, i. č. 482, složka *Přehledy o původu zpráv o cizích armádách v letech 1936–1938. (Zpracovala studijní skupina 2. odd. hl. št. čs. arm. v lednu 1939)*, Příloha č. 1–*Přehled nejdůležitějších dokumentů o Německu r. 1936–1938*. KOKOŠKA, S.: *Československé vojenské zpravodajství v roce 1938*. Sborník Vojenské akademie v Brně, 1999, č. 2, s. 97–103 a KOKOŠKA, J. a S.: *Spor o agenta A–54. Kapitoly z dějin československé zpravodajské služby*. Praha 1994, s. 7–106.

¹² Mimořádně významné informace nejprve obdržel takzvaný *Poste de liaison* (do r. 1936 označovaný jako *Poste mixte*), působící v Praze, tedy jeden ze zahraničních bodů francouzské výzvědné složky *Service de Renseignements*. Díky tomuto kontaktnímu místu měla francouzská SR přístup k výsledkům práce 2. oddělení Hlavního štábu. Na základě dohody vojenských zpravodajských orgánů obou států byla polovina nákladů pražského *Poste de liaison* hrazena ze zdrojů *Service de Renseignements*. (JACKSON, P.: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000, s. 28, 225. Francouzská výzvědná složka *Service de Renseignements* udržovala své zahraniční opěrné body nejen v Praze, ale také ve Varšavě, Bukurešti, Bělehradě a Budapešti (týž: *French Intelligence and Hitler's Rise to Power*. In HJ, 1998, Vol. 41, No. 3, s. 798).

praktické přípravy k válce již začaly sestupovat z vyšších štábů až k nejnižším organizačním článkům německého branného systému.¹³ Studijní a plánovací skupina (Skupina A) 2. oddělení Hlavního štábu kladla zvýšenou míru rizik do období jara roku 1938. Očekávalo se, že organizace Wehrmachtu do té doby pokročí. Zádržná síla fortifikací na západních hranicích Německa se měla do té doby podstatně zlepšit, což mělo podnítit politickou a posléze vojenskou aktivitu nacistů vůči střední Evropě.¹⁴ Skupina A 2. oddělení vyslovila v červenci 1937 odhad mobilizační kapacity Německa. Předpokládalo se, že může být připraveno až 40 aktivních divizí (včetně pancéřových, motorizovaných a lehkých) a zhruba 24 záložních divizí. Proti Československu mohlo být podle odhadu Hlavního štábu nasazeno asi 30 divizí.¹⁵

Zpravodajské oddělení Hlavního štábu téměř správně určilo množství aktivních sil Wehrmachtu. V roce 1937 je tvořily již 34 pěší divize, 3 pancéřové divize, 4 motorizované divize a 1 lehká divize, celkem tedy 42 vyšších jednotek na divizním stupni. Pro názory 2. oddělení Hlavního štábu však bylo příznačné, že velmi nadsadilo odhad záložních sil Wehrmachtu. Německé branné síly mohly v roce 1937 ve skutečnosti mobilizačně postavit pouhých 7 záložních divizí Wehrmachtu a Landwehru. Německý vojenský potenciál mohlo v roce 1937 tvořit v případě mobilizace nejvýše 49 vyšších jednotek, sestávajících ze všech aktivních a nemnoha zmíněných záložních divizí a divizí Landwehru.¹⁶

Rok 1937 byl objektivně významný z toho důvodu, že říšský kancléř Hitler označil 5. listopadu nejbližší cíle nacistické expanze: Rakousko a Československo.¹⁷ Při studiu míry ohrožení, pociťovaného nejvyššími politickými a vojenskými představiteli Československa, si lze oprávněně klást otázku, zda nejvyšší místa státní exekutivy zaznamenala svými informač-

¹³ Jednu z konkrétních zpráv zmiňovaného typu analyzují KOKOŠKOVI, J. a S.: *Spor o agenta A-54. Kapitoly z dějin československého zpravodajství*. Praha 1994, s. 53–54.

¹⁴ Viz VÚA–VHA, FMSÚMV, f. č. 20, sign. 20–29–44., č.j. 13.214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938–odpověď 2. oddělení Hlavního štábu ..., oddíl III, odstavec 7, s. 4.

¹⁵ Zmíněné předpoklady obsahoval rozbor, předložený pod č.j. 21.547 Taj.-hl. št./2. odděl. 1937. Viz VÚA–VHA, FMSÚMV, f. č. 20, sign. 20–29–44., č.j. 13.214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938–odpověď 2. oddělení Hlavního štábu ..., oddíl III, odstavec 8, s. 5.

¹⁶ Poznatky o skutečném stavu aktivních sil Wehrmachtu a jeho mobilizačních kapacitách v období roku 1937 jsou založeny na kritické syntéze údajů, vyplývajících z následujících zdrojů: MUELLER–HILLEBRAND, B.: *Das Heer 1933–1945. Entwicklung des organisatorischen Aufbaues*. Band I *Das Heer bis zum Kriegsbeginn*. Darmstadt 1954, s. 25, JACKSON, P.: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000, *Appendix F. German army expansion, 1936–1939*, s. 402. Přihlédnuto bylo k datům, publikovaným Wilhelmem DEISTEM v zevrubném rozboru *The Rearmament of the Wehrmacht*. In: *Germany and the Second World War*. Vol. I. *The Build-up of German Aggression*. Oxford 1990, s. 405–456, Georgem TESSINEM v přehledné práci *Formationsgeschichte der Wehrmacht 1933–1939. Stäbe und Truppenteile des Heeres und der Luftwaffe*. Boppard am Rhein 1959, s. 14–15, 21–24, Williamem MURRAYM v klasickém díle *The Change in the European Balance of Power, 1938–1939. The Path to Ruin*. Princeton 1984, s. 3–49 a Władysławem KOZACZUKEM v publikaci *Wehrmacht 1933–1939. Rozbudowa sił zbrojnych Trzeciej Rzeczy jako narzędzia presji, ekspansji terytorialnej i wojny*. Warszawa 1985, s. 476.

¹⁷ Nověji k tomuto tématu DEIST, W.: c. d., s. 530–531.

ními zdroji osudová rozhodnutí nacistického vůdce. Odpověď na obě vznesené otázky zní záporně.¹⁸

Uvedená fakta prokazatelně dokládají, že československá vláda v roce 1937 nadále postrádala důkazy o strategických záměrech nejvyššího vedení nacistického Německa. Dílčí zjištění londýnského vyslance J. Masaryka z 5. listopadu 1937 nemohla tento nedostatek nahradit. Spojenci také nepřispěli podstatnějšími informacemi. Eskalace napětí byla ovšem citelná i bez konkrétních poznatků vojensko–strategického významu.

Otázka francouzské strategické iniciativy tvořila klíčový komponent předpokládané koaliční obrany Československa. V roce 1937 se vojenská izolace Československé republiky opět vážně prohloubila do bezvýchodných podmínek. Rok 1937 totiž prohloubil rozpor mezi politickým aliančním závazkem a stanovisky nejvyššího francouzského velení. Vysocí představitelé francouzského Generálního štábu dali koncem roku 1937 najevo svou neochotu riskovat ztrátu sil a prostředků v konfliktu, který by byl vyvolán německým vpádem do Československa. Názory, zpochybňující cenu spojení s Československou republikou, vyjádřil vysoký představitel Generálního štábu generál Alphonse Georges. 20. listopadu 1937 prohlásil: „...*Okamžitá ofenzíva s cílem pomoci našemu československému spojenci by měla pouze symbolickou cenu drahého gesta.*“¹⁹ Citovaný výrok relevantního vojenského představitele není možné interpretovat jinak než jako nechuť francouzského velení usnadnit československému spojenci nanejvýš těžký úděl.

¹⁸ Nejvyšší československé exekutivě indikovala eskalaci hrozeb ze strany německých nacistů zpráva londýnského vyslance Jana Masaryka o válečných přípravách nacistů. Její základ tvořila zpráva, kterou vyslanec J. Masaryk získal ze spolehlivého rakouského pramene. Zpráva, předaná Masarykem do Prahy, byla opatřena klíčovým datem 5. listopadu 1937. Obsah sdělení ale nenaznačuje, že by Masarykův důvěrník znal jádro nejnovějších událostí v Berlíně. Masarykovo sdělení v souvislosti s hrozbou vůči Československu znělo neurčitě. Zmínku o rozhodující konferenci nejvyšších představitelů německé branné moci z 5. listopadu 1937 zpráva neobsahovala. Text nemohl mít podstatnější hodnotu ani z vojenského hlediska. Masarykova zpráva indikovala, že jaro 1938 bude kritickým obdobím, během něhož se Československo může stát obětí násilné německé akce. 2. oddělení počítalo již od června 1937 s tím, že jaro 1938 bude nebezpečnou dobou. Zpráva vyslance J. Masaryka z 5. listopadu 1937 obecným způsobem přibližovala atmosféru, v níž došlo ke konferenci říšského kancléře Hitlera s nejvyššími vojenskými činiteli. Poznatky o jejím konání, případně o vyjádřených rozhodnutích, ale nepřinášela. Viz *Německý imperialismus proti ČSR (1918-1939)*. Praha 1962, dok. č. 115–*Zpráva vyslance Masaryka o válečných přípravách nacistů proti Československu podle informací získaných z rakouských diplomatických míst*, s. 271. Srov.: tamtéž. Historik Václav Král interpretačně posunul význam zprávy londýnského vyslance J. Masaryka z 5. 11. 1937. Neoprávněně a v rozporu s jejím obsahem konstatoval, že československá vláda získala poznatky o záměrech berlínské konference ještě téhož dne, kdy je říšský kancléř Hitler vyjádřil (srov.: KRÁL, V.: *Spojení československo-sovětské v evropské politice 1935–1938*. Praha 1970, s. 265). Podstatná pasáž Masarykovy zprávy, která uvádí interpretaci V. Krále na pravou míru, zní takto: „...*Rakouský vyslanec v Berlíně Tauschnitz podal v poslední době svému úřadu zprávu, podle níž na vedoucích místech NSDAP a rovněž v armádě projednávají se plánovitě válečné úmysly vůči Československu...* (viz *Německý imperialismus proti ČSR (1918-1939)*. Praha 1962, dok. č. 115–*Zpráva vyslance Masaryka o válečných přípravách nacistů proti Československu podle informací získaných z rakouských diplomatických míst*, s. 271).

¹⁹ CRANE, R. F.: c. d., s. 93.

Generální štáb francouzské armády disponoval oficiálními i neoficiálními prameny přesných poznatků o možnostech obrany Československé republiky. Uznával, že střeoevropský spojenec zaznamenal v řadě směrů pokrok. Složitá strategická situace a vnitřní, zejména národnostní rozpory jej ale přesto nenaplňovaly důvěrou ve výkonnost československé defenzivy. Výdrž obrany, která podmiňovala perspektivu eventuální francouzské pomocné ofenzivy, byla odhadována v rozsahu nejvýše několika týdnů. Důvěru francouzského velení nevzbudily ani názory představitelů Hlavního štábu československé armády. Dne 16. listopadu 1937 je zaznamenal přednosta Deuxième Bureau plk. Maurice Gauché. Při konferenci s činiteli 2. oddělení Hlavního štábu mu byla sdělena československá prognóza, že branné síly republiky by byly schopny odolávat agresi maximálně šest až osm týdnů.²⁰

Mezinárodní zajištění republiky se v roce 1937 již druhým rokem opíralo o další významný komponent – československo – sovětskou spojeneckou smlouvu ze 16. května 1935, která byla vázána na obdobný bezpečnostní francouzsko – sovětský svazek. Pro politickou alianci se Sovětským svazem mělo zásadní význam znovuoobnovení všeobecné branné povinnosti v Německu. Československá motivace pro tento bilaterální svazek byla ještě zesílena absencí odpovědi na svévolné porušení základního principu poválečného systému z Versailles.²¹

Vztah Francie vůči Sovětskému svazu byl zásadně určujícím prvkem pro charakter vztahů mezi Československem a Sovětským svazem. Rozhodující českoslovenští politici i vojenští činitelé nehodlali překročit rámec, vymezený vztahy Francie k Sovětskému svazu. Nejvyšší činitelé Generálního štábu francouzské armády hleděli na perspektivu francouzsko – sovětské vojenské spolupráce s nedůvěrou. Jejich názory obsahovaly pozoruhodnou škálu především politicky motivovaných vlivů. Podstatná byla obava z nejasných záměrů Stalinova režimu. Generální štáb hluboce nedůvěřoval kvalitám a možnostem sovětské armády. Tento kritický náhled v roce 1937 prohloubily zprávy o tragických následcích politických procesů, které těžce postihly její velitelský sbor. Následky těchto represí zpochybnily hodnotu sovětské armády i v očích československého velení. Záznam Generálního štábu francouzské armády ze 16. listopadu 1937 tuto skutečnost dokládá. Náčelník Hlavního štábu generál L. Krejčí vyjádřil přednostovi Deuxième Bureau plk. M. Gauchému svůj názor, že Stalinovy nesmyslné úde-

²⁰ Viz o tom: JACKSON, P.: *French Military Intelligence and Czechoslovakia, 1938*. Diplomacy & Satecraft, 1994, Vol. 5, No. 1, s. 98. P. Jackson se v tomto případě odvolává na úřední záznam Generálního štábu francouzské armády. Názor představitelů 2. oddělení Hlavního štábu československé armády byl bezpochyby relevantní. 2. oddělení Hlavního štábu mělo vzhledem ke svému výlučnému postavení a možnostem zásadní vliv na tvorbu nejdůležitějších plánovacích dokumentů, včetně nástupních plánů, které musely nutně brát v úvahu délku předpokládaného odporu československé armády.

²¹ DEJMEK, J.: *Nacistická třetí říše a československá diplomacie 1933–1938*. Moderní dějiny, 1997, č. 5, s. 132–133.

ry do řad sovětského velitelského sboru vyloučily účinné nasazení Rudé armády na několik příštích let.²²

Generální štáb francouzské armády se dále obával, že úzká vojenská spolupráce se SSSR ještě prohloubí nenávist německých nacistů vůči Francii se všemi z toho plynoucími důsledky. Vojenskou konvenci se Sovětským svazem odmítal i z toho důvodu, že by tento svazek mohl Francii zavléci do konfliktu s Německem. Pro francouzské velení, které od poloviny roku 1936 rozvíjelo mnohostranné kvalitativní změny ozbrojených sil, skýtala tato vize smrtelné nebezpečí. Nejvyšší francouzská vojenská místa vyjadřovala obavu z toho, že by se Sovětský svaz, ovládaný totalitní ideologií, stal v evropském válečném konfliktu rozhodujícím činitelem. Z této prognózy vyplývala temná vize převratných politických a sociálních změn, které by se Francii nevyhnuly. Opatrný postoj francouzského vojenského velení ke spojeneckému svazku se Sovětským svazem měl i jistý pozitivní aspekt. Nejvyšší místa francouzské armády nahlížela na toto politické spojenectví jako na faktor, který napomáhal odvracet eventuální příklon Sovětského svazu k Hitlerovu Německu.²³

Postoje nejvyšších francouzských vojenských kruhů tlumily i rozvoj vojenské a letecké spolupráce Francie, Československa a Sovětského svazu. Tyto skutečnosti měly základní vliv na místo Sovětského svazu v koaliční obranné koncepci Československé republiky. Prezident Československé republiky dr. E. Beneš zdůraznil francouzskému generálu Victoru Schweisguthovi (od dubna 1935–srpna 1937 zástupce náčelníka Generálního štábu pro operace a materiální zabezpečení) při slyšení na Pražském hradě v září 1936, že samostatná československá iniciativa ve smyslu vojenské konvence se Sovětským svazem je vyloučena. Eventuální vojenská konvence mohla podle Benešova stanoviska následovat jedině francouzsko–sovětskou vojenskou konvenci.²⁴ Závislost na stavu francouzsko–sovětských vztahů Beneš

²² JACKSON, P.: *French Military Intelligence and Czechoslovakia, 1938*. Diplomacy & Satecraft, 1994, Vol. 5, No. 1, s. 88.

²³ K názorům francouzského vojenského velení na faktor Sovětského svazu ve francouzské obranné strategii viz blíže YOUNG, R. J.: *In Command of France. French Foreign Policy and Military Planning, 1933–1940*. Cambridge–Massachusetts–London 1978, s. 93–94. BUFFOTOT, P.: *The French High Command and the Franco–Soviet Alliance. 1933–1939*. JSS, 1982, Vol. 5, No. 5, s. 46–59. JORDAN, N.: *The Cut Price War on the Peripheries: The French General Staff, The Rhineland and Czechoslovakia*. In: *Paths to War* (Ed. Robert Boyce and Esmonde E. Robertson) New York 1989, s. 146–147, 149–152. ALEXANDER, M. S.: *The Republic in danger: General Maurice Gamelin and the politics of French defence, 1933–1940*. Cambridge 1992, s. 290–303. JACKSON, P.: *French Military Intelligence and Czechoslovakia, 1938*. Diplomacy & Satecraft, 1994, Vol. 5, No. 1, s. 88–89. CRANE, R. F.: c. d., s. 81–93.

²⁴ Souvislosti jednání prezidenta republiky dr. E. Beneše s gen. V. Schweisguthem objasňuje KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937*. Praha 1966, s. 269–271.

Prezident republiky dr. E. Beneš postupoval při zmíněném slyšení gen. V. Schweisgutha v souladu se svými tezemi, které již v létě 1935 zaznamenal přednosta VKPR div. gen. Ing. S. Bláha. Dr. E. Beneš, tehdy ještě ministr zahraničních věcí, generálu Bláhovi sdělil, že uzavření vojenské konvence se Sovětským svazem by bylo myslitelné až po vzniku francouzsko–sovětského smluvního svazku ryze vojenského charakteru, který by byl uzavřen na platformě politického spojenectví. Rezerva čs. zahraniční politiky k vojenské konvenci se Sovětským

potvrdil na konci roku 1936. Při slyšení generála L. E. Fauchera 24. prosince 1936 Beneš sdělil, že nikdy nepůjde za mez, danou francouzsko–sovětskými vztahy.²⁵

svazem byla přítomna ve smluvně zakotvených spojeneckých vztazích od jejich počátku. Doklad o tom poskytuje: VÚA–VHA, f. Pozůstalost Silvestra Bláhy, k. 3, inv. č. 100–*Záznam služebního hlášení u ministra dr. Beneše*).

²⁵ CRANE, R. F.: c. d., s. 89.

1. VZÁJEMNÉ ÚSILÍ, SPOLEČNÝ CÍL VZTAH NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU A VLÁDY K METODÁM A PROSTŘEDKŮM VOJENSKÉ OBRANY ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Již na konci roku 1936 začínalo být zřejmé, že růst armády bude převyšovat rozsah výzbrojního programu, který byl vládou schválen 5. června téhož roku. V prosinci 1936 vznikl první nárys rozšířeného výzbrojního programu s příslušnou kalkulací. Nový návrh požadoval na prvním místě podstatné rozšíření počtu kanónů proti útočné vozbě a doplnění zásob střeliva do nich. Hlavní štáb nárokoval rovněž posílení jednotek útočné vozby další technikou. V souvislosti s tím se zvyšoval tlak na zvětšení zásob pohonných hmot. V prioritách nového návrhu nechyběla ani další kanónová a kulometná výzbroj pro jednotky obrany proti letadlům. Nárys z prosince 1936 je pozoruhodný i tím, že se v jeho skladbě objevil také požadavek na dodávku výstroje pro 30 000 mužů. Hlavní štáb tímto způsobem předjímal souhlas politické reprezentace s návrhem navýšit roční kontingent o 30 000 branců. Velení armády spoléhalo na to, že tento záměr bude nakonec prosazen, i když jej Nejvyšší rada obrany státu v červnu 1936 napoprvé odmítla a vojenské správě doporučila hledat jiná řešení.²⁶

Zpracovaný návrh nových doplňků výzbrojního programu byl od počátku roku 1937 soustavně zpřesňován a také dále rozšiřován. Investiční prostředky měly být opět získávány z mimorozpočtových zdrojů zatím stále bez legislativní opory. O souhlas Nejvyšší rady obrany státu s novým úvěrem se mimořádně zasloužil prezident republiky dr. E. Beneš. Za jeho předsednictví NROS schválila již první investiční úvěr na realizaci výzbrojního programu z června 1936. Benešův zájem o armádu se od jeho nástupu do nejvyšší ústavní funkce rychle prohluboval. Velice přínosné byly především takzvané vojenské audience, při nichž se jasně projevoval prezidentův soustavný a velice detailní zájem o vývoj systému obrany státu. Nutno podotknout, že Beneš neopomíjel žádnou ze sfér života armády.²⁷

Pro vývoj rozšířeného výzbrojního programu byla velice významná vojenská audience ze 14. května 1937. Nový soubor investičních záměrů v oblasti vyzbrojování prezidentovi předal náčelník Hlavního štábu arm. gen. L. Krejčí. Doplněný výzbrojní plán měl plynule navázat na program z června 1936 v roce 1938. Připravovaný rozvrh dodávek měl být splněn do roku 1942. Prezidentova zásluha spočívala především v tom, že začal prosazovat požadav-

²⁶ Srov.: VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 170, inv. č. 4664, sign. 44–9/1, č.j. 6.189 Taj.–hl. št./1. odděl. 1936–*Výzbrojní program–rozšíření–leden 1937, Příloha č. 1–6.*

²⁷ Základní přehled působení dr. E. Beneše v této oblasti podává ŠRÁMEK, P.: *Podíl Edvarda Beneše na výstavbě československé armády ve třicátých letech.* Dějiny a současnost, 2000, č. 4, s. 31–34.

ky armády u všech kompetentních vládních, finančních a politických činitelů, jejichž názory mohly ovlivnit výsledek jednání o přidělu nových investičních prostředků. Beneš rozsáhle zjišťoval odborné technické možnosti finanční úhrady. Na prezidentově aktivitě bylo podstatné i to, že svým postupem hodlal psychologicky připravit klíčové exekutivce na opakované požadavky armády. Benešova aktivita měla být vhodně doplněna iniciativou ministra národní obrany F. Machníka.²⁸

Výsledky audience ze 14. května 1937 anticipovaly další vývoj snah o doplnění výzbrojního programu tak, aby na přípravná jednání bezprostředně navázaly rozhovory v Nejvyšší radě obrany státu, a to ještě před dobou letních dovolených. Naznačeným postupem mělo být docíleno toho, aby relevantní činitelé byli zasvěceni do podstatných aspektů mimořádných potřeb vojenské správy. V průběhu příprav k rozhovorům v Nejvyšší radě obrany státu měl vznikat závazný zadávací plán objednávek, jenž měl být uzpůsoben tak, aby zbrojní průmysl pracoval naplno, ale nikoliv překotně.²⁹ Zajímavé je, že se při audienci 14. května 1937 uvažovalo také o modifikacích časových dispozic plnění rozšířeného výzbrojního programu pro případ poklesu obecného napětí v mezinárodních vztazích. Při této eventualitě by bylo vystupňované zbrojní úsilí nadbytečné.³⁰

Doplňek výzbrojního programu z roku 1936 se na jaře 1937 považoval za konečný požadavek z oblasti zabezpečení armády zcela novou výzbrojí a materiálem. V tomto smyslu vyznívalo usnesení vojenské audience, která proběhla 14. května 1937.³¹ Po splnění plánu i jeho doplnku mělo strukturu armády doplnit 18 tankových praporů, 4 samostatné tankové

²⁸ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 164, inv. č. 4476, sign. 38 1/2 6, spis 1. oddělení Hlavního štábu č.j. 8.126 Taj. z 2. 6. 1937, obsahující sdělení VKPR č.j. 94/Taj. 37 z 20. 5. 1937–*Usnesení vojenské audience ze dne 14. 5. 1937 ve věci výzbrojního armádního programu*, určené pro 1. a 3. oddělení Hlavního štábu, bod 2). Viz též: VÚA–VHA, f. VKPR, k. 10, č.j. T 94/37 z 20. 5. 1937–*Usnesení vojenské audience ze dne 14. 5. 1937 ve věci výzbrojního armádního programu*.

K souvislostem vztahů prezidenta republiky dr. E. Beneše a ministra národní obrany F. Machníka v kontextu vývoje let 1935–1938 viz blíže a dosud nejpodrobněji STRAKA, K.: *František Machník (1886–1967), spolutvůrce systému obrany Československé republiky*. In: Semper Idem. Jiřimu Tůmovi k pětasedmdesátinám (sborník uspořádal Doc. PhDr. Zdeněk Radvanovský, CSc.). Ústí nad Labem 2003, zejména s. 88–89.

²⁹ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 164, inv. č. 4476, sign. 38 1/2 6, spis 1. oddělení Hlavního štábu č.j. 8.126 Taj. z 2. 6. 1937, obsahující sdělení VKPR č.j. 94/Taj. 37 z 20. 5. 1937–*Usnesení vojenské audience ze dne 14. 5. 1937 ve věci výzbrojního armádního programu*, určené pro 1. a 3. oddělení Hlavního štábu, bod 4); 5); 6 a), b); 7). Srov. k tomu: VÚA–VHA, f. VKPR, k. 10, č.j. T 94/37 z 20. 5. 1937–*Usnesení vojenské audience ze dne 14. 5. 1937 ve věci výzbrojního armádního programu*.

³⁰ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 164, inv. č. 4476, sign. 38 1/2 6, spis 1. oddělení Hlavního štábu č.j. 8.126 Taj. z 2. 6. 1937, obsahující sdělení VKPR č.j. 94/Taj. 37 z 20. 5. 1937–*Usnesení vojenské audience ze dne 14. 5. 1937 ve věci výzbrojního armádního programu*, určené pro 1. a 3. oddělení Hlavního štábu, bod 6) c). Viz též: VÚA–VHA, f. VKPR, k. 10, č.j. T 94/37 z 20. 5. 1937–*Usnesení vojenské audience ze dne 14. 5. 1937 ve věci výzbrojního armádního programu*.

³¹ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 164, inv. č. 4476, sign. 38 1/2 6, spis 1. oddělení Hlavního štábu č.j. 8.126 Taj. z 2. 6. 1937, obsahující sdělení VKPR č.j. 94/Taj. 37 z 20. 5. 1937–*Usnesení vojenské audience ze dne 14. 5. 1937 ve věci výzbrojního armádního programu*, určené pro 1. a 3. oddělení Hlavního štábu, bod 3). Viz též: VÚA–VHA, f. VKPR, k. 10, č.j. T 94/37 z 20. 5. 1937–*Usnesení vojenské audience ze dne 14. 5. 1937 ve věci výzbrojního armádního programu*.

roty, 34 samostatných tankových čet, 202 dělostřeleckých oddílů, 230 rot a 40 čet kanónů proti útočné vozbě, 102 rot a 32 čet minometů, 14 oddílů kanónů pro vojskovou obranu proti letadlům, 64 baterie kanónů pro teritoriální obranu proti letadlům, 48 rot velkých kulometů proti letadlům a 55 letek bojového letectva.³²

Kampaň rozhovorů v rozhodujících kruzích nejvyšší státní exekutivy vyvrcholila, když bylo téma dodatků materiálního programu z června 1936 zařazeno na pořad 11. schůze Nejvyšší rady obrany státu. Pracovní zasedání se uskutečnila 9. a 14. července 1937. Z hlediska věcných záměrů Hlavního štábu přinášela vojenské správě další úspěch. Skladba výzbrojního programu byla ministry akceptována (příslušná data viz Přehled skladby výzbrojního programu z 5. června 1936 a jeho doplňku z 15. července 1937). Ještě významnější byla ale shoda nad výší dalších investičních prostředků. Usnesení kolegia Nejvyšší rady obrany státu doporučovalo vládě přidělit celkem 5,648 miliard Kč; doplněk výzbrojního programu měly pokrýt 3,198 miliard Kč z celkové částky, na výstavbu stálého opevnění byly určeny 2,450 miliard Kč. Tento další úvěr měl být uvolňován postupně v letech 1938–1942. Částky, uvolňované pro každý rok z celkově přidělené částky, tedy metoda, uplatněná i v případě programu z června 1936, podléhala definitivnímu rozhodnutí ministerské rady, která jej vyslovovala na návrh Ministerstva národní obrany po dohodě s Ministerstvem financí.³³ Usnesení Nejvyšší rady obrany státu ministerská rada schválila na svém zasedání 15. července 1937 po referátu, který členům vlády přednesl přímo premiér a předseda Nejvyšší rady obrany státu dr. M. Hodža.³⁴

Sbor koaliční ministerské rady vyslechl při té příležitosti mimořádně závažné vyjádření náčelníka Hlavního štábu arm. gen. L. Krejčího. Ministrům jej tlumočil předseda vlády. Členové koaličního kabinetu tak vzali na vědomí, že „...ve schůzi Nejvyšší rady obrany státu

³² MINAŘÍK, P., ŠRÁMEK, P.: *Zabezpečení válečné armády výzbrojí, technikou a materiálem*. Sborník Vojenské akademie v Brně, 1999, č. 2, s. 46, poznámka č. 3.

³³ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 14 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20.474 Taj.–gen. sekr. 1938 ze 14. 7. 1937–*Povolení finančních prostředků pro vojenské účely–usnesení NROS*, odst. 1 a 2, s. 1. Viz též NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ–*Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 10, s. 6, viz též odd. *Celkově–Usnesení NROS z 11. schůze, konané ve dnech 7./7. a 14./7. 1937*. Nutno upozornit na skutečnost, že údaje v citovaném oddílu *Celkově* uvádějí chybné datum schválení zmíněných usnesení NROS vládou. Citovaný oddíl *Celkově* uvádí datum schválení 9. 7. 1937. Správně má být 15. 7. 1937 (srov.: NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12–Rada pro obranu státu, intimát Předsednictva ministerské rady č.j. 6.220/1773/12/S–37 z 16. 7. 1937–*Nejvyšší rada obrany státu. Výtah z protokolu o schůzi ministerské rady, konané dne 15. VII. 1937*, čl. E–II./Nejvyšší rada obrany státu). Viz též VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45.173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938–Příloha č. 6–*Přehled opatření učiněných NROS*, kap. III. *Činnost NROS v r. 1937*, odst. 5) *Návrh MNO na povolení dalších finančních prostředků pro vojenské účely*, s. 10.

³⁴ NA, f. PMR, k. 629, inv. č. 2038, sign. 1772/12–Rada pro obranu státu, intimát Předsednictva ministerské rady č.j. 6.220/1773/12/S–37 z 16. 7. 1937–*Nejvyšší rada obrany státu. Výtah z protokolu o schůzi ministerské rady, konané dne 15. VII. 1937*, čl. E–II./Nejvyšší rada obrany státu.

*na dotaz členů Rady učinil náčelník hlavního štábu jménem vojenské správy přesné a určité prohlášení, že veškeré projednávané návrhy vojenské správy týkají se opatření bez jejichž provedení by vojenská správa a tedy i vláda nemohla převzít zodpovědnost za řádnou obranu státu, a že tedy tato opatření a vzniklé z nich státní výdaje nutno pokládati za naprosto nezbytné a zcela neodkladné.*³⁵

Uvedené skutečnosti dokládají poznatek, že se podpůrná aktivita prezidenta Beneše projevila jako vskutku efektivní metoda přínosné spolupráce s vojenským velením. Nové úvěrové prostředky byly posléze označeny jako Zvláštní úvěr I.³⁶

Usnesení Nejvyšší rady obrany státu a vlády z července 1937 vnášela do financování záměrů v oblasti vyzbrojování nový prvek. Zvláštní úvěr z června 1936 v roce 1937 ještě nepodléhal parlamentní kontrole. Nejvyšší rada obrany státu se v červenci 1937 usnesla na uvolnění nových investičních prostředků za předpokladu, že se Národní shromáždění vysloví kladně ve věci rozpočtové a úvěrové úhrady zvýšených nároků armády. Takto měly být z financování potřeb armády vyloučena legislativně nezajištěná vydání. Parlamentní demokratická kontrola měla být tímto způsobem uchována i v mimořádných poměrech.³⁷

Do dalšího období, jehož vývoj ukončil Mnichov, zakládala ta část usnesení NROS, která hovořila o parlamentní kontrole, jednoznačný nárok na politickou jednotu vlády, přesněji koalice, ale i státoporné parlamentní reprezentace. To vše mělo hodnotu rozhodujících faktorů pro výstavbu hodnotné armády.

Červencové usnesení Nejvyšší rady obrany státu z roku 1937 bylo významné ještě z dalšího hlediska. Pro jistou míru naděje na projasnění mezinárodních vztahů, která byla brána v úvahu na vojenské audienci 14. května 1937, prostor skutečně nevznikl. Poměry v Evropě, otřesené fatálním 7. březnem 1936, se diplomaciím západních mocností nepodařilo pro obstrukce Německa stabilizovat novým smluvním uspořádáním v Porýní. V Československu byly velmi negativně přijaty zprávy o tom, že kurz zahraniční politiky belgického království dospěl do stavu, kdy Velká Británie a Francie zprostily 24. dubna 1937 Belgii závazků, které ukládal locarnský pakt. Belgie uplatňovala kurz neutrality z obav, že její eventuální francouzská asistence ve prospěch Československa zavleče do války s Německem.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Viz VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 257, sign. 44 9/17, spis č.j. 2.497 Taj.–hl. št./1. odděl. 1938–*Stav úvěrů položky „J“* (bez data), vložka k č.j. 2.497 Taj.–hl. št./1. odděl. 1938, s. 7.

³⁷ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 14 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20.474 Taj.–gen. sekr. 1938 ze 14. 7. 1937–*Povolení finančních prostředků pro vojenské účely–usnesení NROS*, odst. 5, s. 2. Viz též VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45.173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938–Příloha č. 6–*Přehled opatření učiněných NROS.*, kap. III. *Činnost NROS v r. 1937*, odst. 5) *Návrh MNO na povolení dalších finančních prostředků pro vojenské účely*, s. 11.

Belgické území tak bylo od jara 1937 uzavřeno pro průchod francouzských vojsk. Tímto způsobem došlo k omezení strategického pásma pro pomocnou ofenzívu francouzské armády, která sice nebyla stále naplánována, s níž ale československý Hlavní štáb počítal jako s jistotou. Nároky na soběstačnost obrany republiky se v roce 1937 dále kriticky prohloubily.³⁸

Projev těchto událostí našel konkrétní odraz v úkolech, které obdržel Hlavní štáb a Ministerstvo národní obrany přímo od Nejvyšší rady obrany státu. Její kolegium uložilo vojenské správě, aby armáda byla vybavena potřebným materiálem v co nejkratší době. Analogický příkaz se týkal i opevňování. Velení armády reagovalo na podnět nejvyšších politických míst tím způsobem, že časový program zbrojních dodávek modifikovalo tak, aby byl výzbrojní plán z roku 1936 plněn s nejvyšší intenzitou, kterou dovozovala výkonnost průmyslu. Od Nejvyšší rady obrany státu vyšel zároveň příkaz, aby objednávky výzbroje a materiálu byly podle programu z června 1936 vydány najednou a v plném rozsahu.³⁹

V souvislosti s realizací výzbrojních záměrů armády z let 1936 a 1937 je třeba mít na paměti dva faktory, na nichž závisely jejich výsledky. První spočíval v politické shodě nad nutností vydat ze státních finančních zdrojů příslušné investiční prostředky. Tento základní předpoklad byl v letech 1936–1937 splněn. Druhý faktor tvořil specifický vztah dodavatelů k naléhavým požadavkům armády. Nutno upozornit na skutečnost, že státní zakázky v oblasti materiálního zabezpečení armády podnikatelské subjekty neplnily tak, jak určovaly věcné výzbrojní záměry. V případě průmyslového potenciálu republiky netvořil hlavní příčinu nedostatek výrobních kapacit.⁴⁰

Disproporci mezi plány a skutečností způsobil fakt, že ani v atmosféře zvýšené zbrojní produkce let 1936–1938 nebyla výrobní kapacita nejdůležitějších zbrojních závodů na území Československa využita důsledně ve prospěch obrany státu, tedy tak, jak vyžadovala obecná politická situace. Tento stav vyplýval ze specifických názorů, které zaujímaly vedoucí kruhy podniků s vojenským výrobním programem. Podle jejich úsudku, který byl ve formě konkrétních pokynů aplikován v řízení výroby, zbrojní konjunktura tvořila pouze dočasnou perspektivu. Vedení výrobních závodů se domnívala, že válka rozpoutána nebude, a tak dojde k utlumení zakázek pro československou armádu. Z těchto důvodů měla zájem na tom, aby

³⁸ Blíže a s dalšími souvislostmi mezinárodních vztahů v Evropě KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937*. Praha 1966, s. 377–378.

³⁹ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6564, sign. 44 9/1–44, zápis z pracovního zasedání 13. schůze NROS ze dne 31. 3. 1938, pořízený generálním sekretářem obrany státu, 2. bod programu, záznam expozé náčelníka Hlavního štábu arm. gen. L. Krejčího, s. 3. Zápis je založen do č.j. 1.418 Taj.–hl. št./1. odděl. 1938–*Výzbrojní program–naléhavé požadavky 1938*.

⁴⁰ Blíže a dosud nejkomplexnějším způsobem tyto skutečnosti objasnil KARLICKÝ, V.: *Modernizace výzbroje*. In: *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987, s. 403, 407, 415, 421–422.

byly vojenské objednávky rozprostřeny na co nejdelší období v zájmu trvalé zaměstnanosti a také stálosti výrobního programu. Řídící orgány závodů se v souvislosti s tím stavěly odmítavě i k mimořádným opatřením ve výrobě, mezi něž patřil zejména vícesměnný provoz.⁴¹

Průtahy v realizaci dodávek pro výzbrojní program měly konkrétní dopady na strategicky významné druhy výrob, mezi něž patřil zejména dělostřelecký materiál a zde zvláště výzbrojní celky pro útvary dělostřelectva proti letadlům. Kapacitně nevytížen byl i letecký a automobilový průmysl.⁴²

S naléhavými potřebami obrany republiky stále pronikavěji kolidovaly exportní zájmy podniků, které se zabývaly výrobou vojenského materiálu. Zakázky cizích odběratelů zaměstnávaly využití produkční kapacity výrobců ze třetiny až poloviny právě u těch zbrojních komodit, které patřily k prioritám výzbrojního programu československé armády. Tento fakt je doložen podílem výroby pro export na souhrnu zbrojních dodávek z let 1936–1938 u největších domácích dodavatelů vojenského materiálu. V případě Škody Plzeň činil podíl vývozu na celkové zbrojní produkci 55,2 %, u Zbrojovky Brno asi 45 %. Kolizní situace mezi požadavky vojenské správy a vývozní činností strategicky významných závodů se od roku 1936 stupňovaly. Tato negativa nedokázalo odstranit ani vícero zákroků složek Ministerstva národní obrany i Nejvyšší rady obrany státu.⁴³

Mnohé prodlevy zavinily i některé složky vojenské správy. Ministerstvo národní obrany neprosadilo racionalizaci ve výrobě, tedy organizační a technická opatření k nejúčinnějšímu využití pracovních sil a výrobních zařízení. Méně náročné druhy výrob nebyly překládány do jiných provozů tak, aby příslušné kapacity mohly být využity pro výrobu technologicky pracnějších celků. Tento stav ilustruje situace ze Škodových závodů v Plzni, kde se kapacita provozu, kde probíhala produkce výrobně jednoduchých minometů, nechala racionálněji využít k výrobě technologicky náročnějších kanónů proti útočné vozbě, které

⁴¹ Týž: c. d., s. 421–422. KARLICKÝ, V.: *Československé dělostřelecké zbraně*. Praha 1975, s. 180

⁴² KARLICKÝ, V.: *Československé dělostřelecké zbraně*. Praha 1975, s. 107–108. Nověji viz týž: *Modernizace výzbroje*. In: *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987, s. 422. Srov. k tomu: VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085–taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939–*Armáda v roce 1938*, Příloha 3, obsahující analytický rozbor situace Civilní protiletadlové ochrany, Závodní protiletadlové ochrany a Vojenské protiletadlové ochrany, zpracovaný 2. oddělením (obranu protiletadlové) III. (leteckého) odboru MNO, stať f) *Dodávky nového materiálu DPL*. (dělostřelectva proti letadlům) odst. 1) *8 cm kanón proti letadlům vz. 37*, odst. 2) *7,5 cm kanón proti letadlům vz. 37*, s. 3–6. V publikované podobě je citovaný materiál přístupný v časopisecké edici *Dokumenty československé armády z podzimu 1938*. *Anketa „Armáda v roce 1938“* (ed. MINAŘÍK, P., ŠRÁMEK, P.), dok. č. 10, s. 125–128.

⁴³ KARLICKÝ, V.: *Československé dělostřelecké zbraně*. Praha 1975, s. 180–181. Srov. k tomu nověji týž: *Modernizace výzbroje*. In: *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987, s. 422. S dalšími souvislostmi viz ještě týž: *Československý zbrojní průmysl v letech 1918–1939 a jeho vývozní činnost*. Praha 1967.

figurovaly na nejčelnějších pozicích výzbrojních záměrů armády. Racionalizace se uplatnila jen při mozaikové výrobě munice.⁴⁴

Výsledný efekt snah o zlepšení materiální základny armády klíčovým způsobem ovlivnil výběr jednotlivých druhů vojenského materiálu, který byl zaveden do výzbrojního schématu a posléze do sériové výroby. I zde se vinou vojenské správy projevila závažná negativa. Patrně vůbec nejzávažnější případ souvisel se zaváděním tankové techniky do výzbroje československé armády a s její sériovou výrobou. Jednalo se o kauzu, která překročila meze Ministerstva národní obrany. Do jejího uspokojivého řešení zasahoval dokonce i prezident republiky z titulu funkce vrchního velitele branné moci.

Od roku 1935, kdy byl do výzbroje armády zaveden lehký tank vz. 35 (LT–35), jehož prototyp Š–II–a vznikl ve Škodových závodech v Plzni, se neustále množily velmi negativní zkušenosti s tímto typem základního bojového prostředku útvarů útočné vozby. Nevhodnost konstrukce, především pneumatický princip ovládání a řazení rychlostí, na sebe poutal soustavnou kritiku. Ta pocházela především od druhého výrobce LT–35, Českomoravské Kolben–Daněk (ČKD), která vyráběla tento typ na základě kartelové dohody se Škodou Plzeň. Motiv konkurenčního zápasu mezi ČKD, jejíž prototyp lehkého tanku P–II–a armáda v roce 1935 neakceptovala, a Škodou Plzeň celou záležitost nevysvětluje. Kritické výhrady Českomoravské Kolben–Daněk objektivizovaly negativní zkušenosti, získané při provozu LT–35 v útvarech útočné vozby a také zkoušky, vykonané v letech 1936–1937 oběma výrobci i testy, provedené z rozhodnutí náčelníka Hlavního štábu. Již zavedenému LT–35 podstatněji neprospěly ani dílčí rekonstrukční práce. Na závěr analýzy poznatků z technických ověřovacích zkoušek s tanky LT–35 a ze závěrečných cvičení bylo 7. října 1937 oficiálně konstatováno s jednoznačným vyzněním, že tanky LT–35 byly naprosto nevyhovující i po všech zdokonalovacích zásazích.⁴⁵

⁴⁴ KARLICKÝ, V.: *Modernizace výzbroje*. In: *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987, s. 422. K neblahým důsledkům monopolního postavení Škodových závodů v oblasti vývoje a výroby minometů viz ještě též: *Československé dělostřelecké zbraně*. Praha 1975, s. 97–98 a nověji KAPLAN, V., KARLICKÝ, V.: *Zbraně na obranu republiky 1938*. Náchod 1982, s. 14.

Podstata mozaikové výroby spočívala v tom, že více firem zajišťovalo výrobu jistých částí konečných výrobků. Z takto připravených dílů byly v určeném podniku dokončovány finální produkty.

⁴⁵ Viz podrobný rozklad, věnovaný okolnostem zavedení, objednávek, dále poznatkům a zkušenostem z provozu a výsledkům zkušebních procedur s prototypem Š–II–a, sériovými LT–35 a prototypem P–II–a z let 1935–1937. Citovaný rozbor z října 1937, zpracovaný na základě dokumentů příslušných odborů Ministerstva národní obrany a Hlavního štábu, byl určen přímo pro prezidenta republiky dr. E. Beneše (VÚA–VHA, f. VKPR, k. 10, Zprávy o kvalitě a bojeschopnosti tanků, č.j. T 168/37, s. 1–12). Srov. k tomu: Protokolární zápis ze 7. 10. 1937 o závadách, zjištěných při zkouškách tanků, provedených orgány Ministerstva národní obrany v druhé polovině roku 1937. Dokument je podepsán zástupci vojenské správy, Škodových závodů Plzeň a Českomoravské Kolben–Daněk (viz VÚA–VHA, f. VKPR, k. 10, Zprávy o kvalitě a bojeschopnosti tanků, zvláštní příloha k č. j. T 168/37). Poruchovost, plynoucí z příliš choulostivé konstrukce LT–35, se kriticky a bolestně připomněla v době záříjové mobilizace v roce 1938 i v podmínkách zimního nasazení jednotek útočné vozby na východě Česko–

V říjnu 1937 se o značné potíže s lehkými tanky již vážně zajímal prezident republiky dr. E. Beneš. Přisun relevantních zpráv měl zajištěn přes svou Vojenskou kancelář, která udržovala oficiální i důvěrná spojení s různými armádními orgány i výrobcí tanků. Díky tomuto zpravodajskému mechanismu byla hlava státu informována soustavně a vyváženě. Pramenně je doloženo, že Beneš věděl o nejkritičtějších konstrukčních nedostatcích LT–35.⁴⁶ K dispozici měl mimo jiné úřední záznamy o výsledcích testů LT–35, které byly oficiálně uzavřeny 7. října 1937.⁴⁷ V té době věděl, že se připravovala rozsáhlá objednávka dalších LT–35.⁴⁸ Z titulu vrchního velitele branné moci dr. E. Beneš žádal div. gen. Jana Netíka, přednostu II. (dělostřeleckého a zbrojního) odboru Ministerstva národní obrany, aby další objednávky LT–35 nebyly vydány. Dne 21. října 1937 VKPR Benešovi sdělila, že generál Netík z vlastní iniciativy již zastavil další objednávku tohoto typu tanků. Netík navíc nařídil sestavit zvláštní komisi, která měla podrobit LT–35 novým zkouškám a získané poznatky vyhodnotit. Beneš byl zpraven nejen o tom, že se stále uvažovalo o modifikaci stávajícího vzoru, ale i tom, že Českomoravská Kolben–Daněk připravovala nový typ lehkého tanku.⁴⁹ Zastavení objednávky nových tanků, která měla čítat celkem 273 LT–35, bylo potvrzeno na poradě činitelů Ministerstva národní obrany, která se konala 23. října 1937, i následným výsledkem 3. oddělení Hlavního štábu z 20. listopadu 1937.⁵⁰

K výsledkům jednání z podzimu 1937 patřilo i rozhodnutí otestovat všechny nové konstrukce; nejzdařilejší z nich měla být zavedena do výzbroje armády. V novém kole zkou-

Slovenska na přelomu let 1938 a 1939 (FRANCEV, V.: *Československé tanky, obrněná auta, obrněné vlaky a drezíny 1918–1939*. Praha 1993, s. 59 a FRANCEV, V., KLIMENT, CH. CH.: *ŠKODA. LT vz. 35*. Praha 1995, s. 18).

⁴⁶ Tamtéž. Srov. k tomu: VÚA–VHA, f. VKPR, k. 10, Zprávy o kvalitě a bojeschopnosti tanků, č.j. T 168/37–Záznam pro pana prezidenta z 20. 10. 1937 a rukopisný záznam plk. Ereta *Nevyhovující tanky, které vyrábí Škodovka; zastavení výroby. Záznam dne 20/X. 1937*. Obě citovaná sdělení zpracovala VKPR pro prezidenta republiky dr. E. Beneše.

⁴⁷ Míněn je protokolární zápis ze 7. 10. 1937 o závadách, zjištěných při zkouškách tanků, provedených orgány Ministerstva národní obrany v druhé polovině roku 1937. Dokument je podepsán zástupci vojenské správy, Škodových závodů Plzeň a Českomoravské Kolben–Daněk (viz VÚA–VHA, f. VKPR, k. 10, Zprávy o kvalitě a bojeschopnosti tanků, zvláštní příloha k č. j. T 168/37).

⁴⁸ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 10, Zprávy o kvalitě a bojeschopnosti tanků, č.j. T 168/37–podrobný rozklad, věnovaný okolnostem zavedení, objednávek, dále poznatkům a zkušenostem z provozu a výsledkům zkušebních procedur s prototypem Š–II–a, sériovými LT–35 a prototypem P–II–a z let 1935–1937, s. 10–11. VÚA–VHA, f. VKPR, k. 10, Zprávy o kvalitě a bojeschopnosti tanků, č.j. T 168/37–rukopisný záznam plk. Ereta *Nevyhovující tanky, které vyrábí Škodovka; zastavení výroby. Záznam dne 20/X. 1937*, odst. 1.).

⁴⁹ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 10, Zprávy o kvalitě a bojeschopnosti tanků, č.j. T 168/37–rukopisný záznam plk. Ereta *Nevyhovující tanky, které vyrábí Škodovka; zastavení výroby. Záznam dne 20/X. 1937*, odst. 2.) a 3.).

Prezident republiky dr. E. Beneš hodlal zabránit nežádoucí publicitě problémů s tanky. Doklad o tom tvoří následující citace: „...*Aby věc nebyla diskutována na veřejnosti, pan prezident žádá g. N. (generála Netíka–pozn. K. S.), aby další zadávky nebyly realizovány, dokud p. prezident si o věci nepomluví na zvláštní poradě s ministrem n. o., gen. insp. a náč. Hl. št. a g. Netíkem. Věc je důvěrná!* (Tamtéž, odst. 1.). Podtržená místa odpovídají podtrženému textu citovaného dokumentu.

⁵⁰ Nejnověji FRANCEV, V., KLIMENT, CH. CH.: *Československá obrněná vozidla 1918–1948*. Praha 1999, s. 86. viz ještě zejména FRANCEV, V.: *Československé tanky, obrněná auta, obrněné vlaky a drezíny 1918–1939*. Praha 1993, s. 46–47.

šek, zahájeném v lednu 1938, přinášel nadějně výsledky prototyp s označením TNHPS, který dodala Českomoravská Kolben–Daněk.⁵¹

Výběr nového vzoru vozidla a otázku dalších objednávek ale významně komplikoval nesoulad kompetentních složek vojenské správy. Odbory Ministerstva národní obrany i Hlavní štáb otevřeně přijímaly upozornění a výtky, které byly proneseny na adresu již zavedeného LT–35 i z něho vycházejících dalších prototypů, které se od počátku roku 1938 účastnily nových testů. Negativní úlohu hrál Vojenský technický a letecký ústav (VTLÚ), který až do roku 1938 hájil svůj zásadní podíl na chybném rozhodnutí z roku 1935, na jehož základě byl přijat do výzbroje armády LT–35. V podkladech pro prezidenta republiky se výstižně uvádělo, že „...*Tím se konečně dostala celá záležitost tak daleko, že se stala otázkou prestiže VTLÚ a předmětem sporu mezi VTLÚ a ostatními složkami armády, jakákoli korektura stala se nemožná.*“⁵²

Při pozdější rekapitulaci obranného úsilí z posledních let před Mnichovem, se 3. oddělení Hlavního štábu nemohlo vyhnout kritice pracovních výkonů VTLÚ. Zdůrazňovalo se, že se snaha Hlavního štábu po rychlém doplňování výzbroje a výstroje namnoze střetávala se zdlouhavými vývojovými a zkušebními postupy u VTLÚ. Tato přílišná zdlouhavost oddalovala včasné rozhodné slovo o zavedení určitého prototypu do armádní výzbroje. 3. oddělení Hlavního štábu neváhalo hledat příčiny potíží v nevyhovující vnitřní organizaci VTLÚ a v nedostatku kvalifikovaného personálu.⁵³

Zpoždění výzbrojního programu v oblasti tankové techniky měla i jiný charakter a důvod. Snad až nadměrné množství nároků vojenských orgánů, které výrobcům tanků adresovaly konkrétní požadavky, se v atmosféře eskalace napětí začalo projevovat jako brzda rychlého náběhu sériové výroby. Tohoto aspektu se po Mnichovu dotknulo 3. oddělení Hlavního štábu, když pregnantně konstatovalo, že „...*Pokud jde o tanky, narážela jejich sériová výroba na neúměrně vysoké požadavky I./7. oddělení. Nebýt toho, mohli jsme jich dnes mít daleko více.*“⁵⁴

⁵¹ FRANCEV, V., KLIMENT, CH. CH.: c. d., s. 87–89.

⁵² VÚA–VHA, f. VKPR, k. 10, Zprávy o kvalitě a bojeschopnosti tanků, č.j. T 168/37–podrobný rozklad, věnovaný okolnostem zavedení, objednávek, dále poznatkům a zkušenostem z provozu a výsledkům zkušebních procedur s prototypem Š–II–a, sériovými LT–35 a prototypem P–II–a z let 1935–1937, s. 12.

⁵³ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 6.520 Taj. MNO–hl. št./3. odděl. 1938–Armáda v roce 1938, blíže nedatovaný analytický rozbor, vypracovaný Hlavním štábem č.-sl. armády po Mnichovu, pod názvem *Překážky a obtíže, jež se stavěly v cestu rychlým přípravám armády*, odst. 4.) VTLÚ, s. 5.

⁵⁴ Tamtéž, odst. 6.) *Pěchota*, s. 5. Ze souvislosti plyne, že 3. oddělení Hlavního štábu zde mělo na mysli mnoho úprav prototypu TNHPS, jimiž Českomoravská Kolben–Daněk reagovala na požadavky I./7. oddělení, tedy 7. oddělení útočné vozby I. všeobecně vojenského odboru Ministerstva národní obrany (srov. k tomu: FRANCEV, V.: *Československé tanky, obrněná auta, obrněné vlaky a drezíny 1918–1939*. Praha 1993, s. 66).

Testy nových prototypů lehkých tanků závažným způsobem oddalovaly realizaci výzbrojního programu. Trvaly i v období, kdy se vstupem německých nacistů do Rakouska 12. března 1938 radikálně změnila bezpečnostní a strategická situace republiky. Za této situace přetrvávalo nebezpečí, že se rozhodující orgány vojenské správy vrátí k objednávkám LT–35 nebo přijmou do výzbroje armády tanky, vycházející z konstrukční koncepce LT–35, která se objektivně neosvědčila. O této hrozbě byl důvěrnou cestou informován prezident republiky dr. E. Beneš, který se rozhodl k energickému zásahu; vedl jej k němu již kritický vývin vztahů na vnitropolitické i mezinárodní scéně. Vybaven poznatky o nevýhodách LT–35 a navazujících prototypů přiměl čelné představitele vojenské správy k urychlené objednávce lehkých tanků, jejichž předobrazem se stal zdařilý prototyp TNHPS.⁵⁵ Původní rozhodnutí objednat nové lehké tanky až po dokončení testů všech prototypových strojů bylo za situace, kdy si TNHPS získal sympatie většiny vlivných vojenských činitelů, opuštěno. Dne 20. dubna 1938 vojenská správa vyjádřila impuls k výrobě sto padesáti nových strojů, jejichž vzor byl přijat do výzbroje pod označením lehký tank vz. 38 (LT–38). Oficiálně se tak stalo 31. srpna 1938.⁵⁶

Nastíněný vývoj, který souvisel s dodávkami lehkých tanků pro československou armádu, přesvědčivě dokládá, že realizace výzbrojního programu z let 1936–1937 i výzbrojní projekty, připravované v roce 1938, nezávisely zdaleka jen na odborných vojenských hlediscích. Z toho důvodu nelze tento problém zúžit ani při nejstručnějším přehledu na úzce vojenská hlediska. Vliv politiky, ekonomiky, zájmů průmyslu a v neposlední řadě též politická situace, to vše závažně podmiňovalo výsledky záměrů vojenského velení v oblasti vybavení armády zbraněmi a dalším materiálem. Těžké časové ztráty způsobila chybná rozhodnutí některých ústředních vojenských orgánů. Náprava byla pracná, drahá a mnohdy neuskutečnitelná tak, aby připravovaná obrana republiky mohla být povznesena na žádoucí úroveň.⁵⁷

⁵⁵ Pozoruhodně zasvěcené, i když v dílčích záležitostech nepřesné, svědectví o tom ve svých pamětech zanechal JUDr. Jiří Hejda, ve 2. polovině 30. let ředitel Českomoravské Kolben–Daněk. Vzhledem k výzbrojní složce výrobního programu Českomoravské Kolben–Daněk JUDr. J. Hejda udržoval trvalé oficiální i neoficiální kontakty s řadou příslušníků čs. armády, kteří působili v ústředních úřadech vojenské správy. Ve věcech tankové výzbroje pro čs. armádu byl přijat osobně prezidentem republiky dr. E. Benešem, který vyslechl jeho názory na tento palčivý problém a převzal od něho důvěrně opatřené záznamy o výsledcích zkoušek tanků. Viz blíže HEJDA, J.: *Žil jsem zbytečně*. Praha 1991, s. 184–189.

⁵⁶ FRANCEV, V., KLIMENT, CH. CH.: c. d., s. 88. FRANCEV, V.: *Československé tanky, obrněná auta, obrněné vlaky a drezíny 1918–1939*. Praha 1993, s. 47.

⁵⁷ Na důkaz tohoto tvrzení lze opět zmínit fakta, související s dodávkami lehkých tanků pro čs. armádu. Objednávka nových strojů, která se připravovala na podzim roku 1937, byla vlivem celkově složitějšího výběru vhodnějších strojů a zavedení jejich sériové výroby oddálena až na rok 1938. 1. oddělení Hlavního štábu předpokládalo, že nové LT–38 budou dodány do března 1939 (relevantní fakta o tom viz VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./I. odděl., k. 257, inv. č. 6570, sign. 44 9/1–44, č.j. 3.763 Taj.–hl. št./I. odd. 1938–*Výzbrojní program 1939–1942, Důvody k výzbrojnímu programu, komentář Požadavky obsažené v I. části–výzbrojní program 1939 a 1940, ad 1*), pasáž, týkající se tanků LT–38 a středních tanků, vycházejících z prototypu V–8–H, s. 4). Nutno upozornit na fakt, že uvedené, ilustrativně nastíněné, skutečnosti jsou pouze jedním z řady příkladů, kdy bylo rychlé plnění výzbrojního programu závažně zkomplikováno.

Tabulka č. 3 – Výzbrojní program z 5. června 1936 a jeho doplněk z 15. července 1937

výzbroj	program z 5. 6. 1936	doplněk z 15. 7. 1937	celkem po doplnění
tanky	790	260	1 050
KPÚV	1 170	570	1 740
minomety	680	–	680
VKPL	240	140	380
protiletadlové kanóny	370	20	390
děla	2 260	160	2 420
letouny	660	190	850

Zpracováno na podkladě:

MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: *Zabezpečení válečné armády výzbrojí, technikou a materiálem*. Sborník Vojenské akademie v Brně, 1999, č. 2, s. 42.

Uvedená množství zbrojního materiálu jsou zaokrouhlena.

Uvedená množství zbrojního materiálu jsou zaokrouhlena.

Data označují den, kdy výzbrojní program, jeho doplněk a také příslušné investiční prostředky schválila ministerská rada.

Od roku 1936 se dále rozvíjela výstavba stálého opevnění na Ostravsku, u Králík a v Orlických horách mezi Zemskou bránou⁵⁸ a trigonometrem 995 Mückenberg.⁵⁹ Hlavní štáb Nejvyšší radě obrany státu avizoval, že ve jmenovaných prostorech vyrůstaly i první 4 dělostřelecké tvrze. Opevňovacím pracím v dalších prostorech, kde bylo již provedeno měření terénu a jistá část projekčních prací, ale bránil nedostatek odborného vojenského personálu pro velice náročný stavební dozor.⁶⁰

Nejvyšší radu obrany státu mělo ale nejvíc zajímat sdělení Hlavního štábu, že byl zpracován plán další výstavby lehkého opevnění, a to u všech zemských vojenských velitelství. Přijetím těchto sdělení Rada fakticky akceptovala, že se opevňování Československa vyvinulo pod jejím tlakem do dvou forem—do lehkého a těžkého opevnění. Nutno ale zdůraznit, že původní obsah červnových usnesení NROS z roku 1936 nebyl novým vývojem pozměněn. I nadále se počítalo s tím, že lehká opevnění, považovaná počátkem roku 1937 stále ještě

⁵⁸ Údolí v jihovýchodní části masivu Orlických hor, severozápadně od Králík. Zemskou bránou vtéká na české území hraniční řeka Divoká Orlice.

⁵⁹ Dnes Komáří vrch severně Rokytnice v Orlických horách.

⁶⁰ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./ŘOP, k. 130, sign. 99–1/5, č.j. 20.748 taj. hl. št. ŘOP z 21. 1. 1937–Zpráva pro NROS, upřesňující podtitul *Zpráva o stavu a vývoji opevňovacích prací*, s. 2.

za jisté provizorium, v budoucnu postupně nahradí těžká opevnění ve schválených územních etapách. Hlavní štáb mohl pomocí lehkého opevnění lépe reagovat na politický pokyn opevňovat souběžně ohrožené úseky hranic.⁶¹ Dynamiku těmto pracím dodal v červenci 1936 nový pokyn předsedy vlády dr. M. Hodži, určený přímo náčelníkovi Hlavního štábu generálovi Krejčímu. Jeho obsah byl stejný jako při jarních jednáních NROS–rychle opevňovat dosud nekryté úseky státních hranic.⁶²

Rok 1937 přinesl další rozšíření investičních prostředků do výstavby opevnění. Finance, uvolněné na opevňování v letech 1934 a 1936, měly být spotřebovány postupně do roku 1939. Koncem roku 1937 byla již většina takto určených prostředků vyplacena, nebo byla vázána v zadaných pracích.⁶³ S předstihem bylo nutné zajistit další obnos na léta 1939–1942.

Prostředky z Mimořádného úvěru, které vláda přidělila na opevňovací práce 14. července 1934, byly do konce roku 1936 vazbami téměř spotřebovány. Přidělená částka byla v roce 1937 dokonce překročena. Nevázané objednávky nad úvěr v rozsahu 200 mil. Kč ale nesouvisely s opevněním. Neplánované výdaje na vrub Mimořádného úvěru způsobil II. (dělostřelecký a zbrojní) a V. (intendanční) odbor MNO, a to zcela bez vědomí Hlavního štábu a jeho ŘOP. Původní dvou set milionový přiděl byl do 31. března 1938 překročen o téměř 22,5 mil. Kč. Úhradu nekrytých vazeb Hlavní štáb vyřešil tím způsobem, že nekryté objednávky II. a V. odboru MNO, které šly na vrub investičních prostředků z Mimořádného úvěru, měly být uhrazeny z nových financí na fortifikace. NROS je povolila podle návrhu Hlavního štábu během pracovního zasedání své 11. schůze 14. července 1937.⁶⁴

Původní 2,5 mld. Kč, tedy část Zvláštního úvěru, určená podle rozhodnutí ze 4. května 1936 ve prospěch opevňovacích prací, byly v letech 1937 a 1938 sníženy přibližně na 2,064 mld. Kč. Část finančních prostředků byla totiž použita jinak než na fortifikační práce. Z investic do opevnění byla podle rozhodnutí Hlavního štábu zakoupena munice pro kanóny proti útočné vozbě a pro kanónovou výzbroj lehkých tanků i jiný materiál, který s fortifikacemi nesouvisel. Na vrub finančních prostředků pro opevnění šly také dříve nepřed-

⁶¹ VÚA, f. MNO–HI. št./ŘOP, k. 130, sign. 99–1/5, č.j. 20.748 taj. hl. št. ŘOP z 21. 1. 1937–*Zpráva pro NROS*, upřesňující podtitul *Zpráva o stavu a vývoji opevňovacích prací*, s. 2–3. VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./ŘOP, k. 306, sign. 99–5/20–47, č.j. 2.542 taj. hl. št. ŘOP z 27. 1. 1938, obsahující spis zemského vojenského velitelství Praha č.j. 43/Taj.- vel. z 29. 9. 1936–*Zajištění státních hranic–zdokonalení opevnění*, s. 2, 8–10. Srov. k tomu: VÚA–VÚA, f. MNO–HI. št./ŘOP, k. 59, sign. 99–5/51–15, výnos č.j. 44.765 taj. hl. št. ŘOP 1937–*Program opevnění, Opevnění, Návrh na konečný program*, kap. *A Všeobecné úvahy*, s. 6.

⁶² VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./ŘOP, k. 59, sign. 99–5/51–15, výnos č.j. 44.765 taj. hl. št. ŘOP 1937–*Program opevnění, Opevnění, Návrh na konečný program*, kap. *A Všeobecné úvahy*, s. 1.

⁶³ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./1. odděl., k. 257, sign. 44 9/17, spis č.j. 2.497 Taj.–hl. št./1. odděl. 1938–*Stav úvěrů položky „J“* (bez data), s. 1–3.

⁶⁴ Tamtéž.

vídané objednávky 3. oddělení (finanční a komerční) V. odboru MNO. Příděly ze zbylých 2,064 mld. Kč měly být podle plánu Hlavního štábu proplaceny v letech 1938–1940⁶⁵

Na jaře 1937 Hlavní štáb připravil pro NROS návrh, který vyčíslil požadavky na přiděl dalších prostředků na opevňování republiky. Tyto investice měly umožnit rozvoj fortifikačních prací v letech 1939–1942. Hlavní štáb žádal o nové finance na bázi celkového nákladu opevňovacích prací, který měl činit 10 014 mil. Kč. NROS a vláda jej odsouhlasily ve dnech 4. a 5. června 1936 spolu s programem výstavby stálého opevnění. Předloženými podklady se kolegium Nejvyšší rady obrany státu zabývalo na pracovních zasedáních 11. schůze 9. a 14. července 1937. Usnesení znělo v tom smyslu, že v letech 1939–1942 mělo být na fortifikační práce postupně věnováno celkem 2,450 mld. Kč. Tato suma tvořila součást širšího investičního záměru, jenž byl označován jako Zvláštní úvěr I. Jeho celková výše činila 5,648 mld. Kč (3,198 mld. Kč byly určeny na doplněk výzbrojního programu z roku 1936). Na základě tohoto usnesení Hlavní štáb sestavil v polovině listopadu 1937 přidělový plán pro jednotlivá léta ze zmíněného časového úseku. První částku z nově přidělené sumy (162 mil. Kč), která měla být proplacena v roce 1939, odsouhlasili členové NROS na pracovním zasedání 13. schůze, která se konala 31. března 1938. Jednání o této věci, které se uskutečnilo v dusné atmosféře nemnoha dnů po anšlusu Rakouské republiky, se stalo zároveň historicky posledním počinem sboru Nejvyšší rady obrany státu v souvislosti s pevnostní výstavbou na území Československé republiky. Rozvrh ročních plateb pro léta 1939–1942 zpracoval Hlavní štáb. Dále uvedený přehled dokládá výši částek, určených k proplacení z těch složek Zvláštního úvěru a Zvláštního úvěru I, které byly podle usnesení NROS určeny na opevňovací práce. Finanční částky jsou udány v milionech Kč.

Tabulka č. 4 – Finanční prostředky uvolněné Nejvyšší radou obrany státu na opevňovací práce

zdroj	1938	1939	1940	1941	1942
Zvláštní úvěr	911	560	593 ¹⁾	-	-
Zvláštní úvěr I	-	162	762	763	763
Celkem za jednotlivá léta	911	722	1 355	763	763
Celkem za léta 1938–1942	4 514 ²⁾				

Pramen:

VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./1. odděl., k. 257, sign. 44 9/17, spis č. j. 2.497 Taj.–hl. št./1. odděl. 1938–*Stav úvěrů položky „J“* (bez data), s. 1–3, vložka k č. j. 2.497 Taj.–hl. št./1. odděl. 1938, s. 4–7 a záznamy v *Příloze č. 1–Celkový přehled mimořádných finančních prostředků MNO k 1. 1. 1938.*

⁶⁵ Tamtéž.

Poznámky:

- 1) Uvedená částka byla určena k úhradě pořizovacích nákladů na pevnostní výzbroj.
- 2) Ve třetím čtvrtletí roku 1938 měl být platbami vyčerpán Mimořádný úvěr, respektive jeho část ve výši 200 mil. Kč, určená na výstavbu stálého opevnění již 14. července 1934. Z tohoto faktu vyplývá, že v letech 1934–1938 měly být za opevňovací práce vyplaceny 4,714 mld. Kč.

Do příčinné souvislosti s vojensko-strategickými následky zániku demilitarizovaného pásma v Porýní je třeba klást i klíčové usnesení NROS, které se týkalo nových součástí železniční sítě. Její charakter neodpovídal strategickým a operačním nárokům československého válečného plánu. Na území Čech i Moravy se tratě sbíhaly koncentricky do jejich středu nebo směřovaly k Vídni. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi se vinuly jižním pohraničím s orientací na Budapešť či Vídeň. Efektivní spojení všech čtyř zemí, které by respektovalo strategický směr provozu od západu na východ, neexistovalo. Vybudované železniční spojky nebyly dostatečně výkonné a probíhaly v blízkosti ohrožených úseků státních hranic. Úspěšný průběh mobilizace závisel na plynulosti železniční dopravy. Odhadovalo se, že si nástup jednoho milionu záložníků vyžádá 1000 vlakových souprav a zaujetí operační sestavy 1200 dalších vlaků. Kapacitní nároky transportů, jež souvisely s evakuací nepostradatelných zdrojů pro vedení války, s dopravními potřebami válečného průmyslu a se zásobováním obyvatelstva, byly vyčísleny na 11 400 železničních vagónů.⁶⁶ Záměr přizpůsobit železniční síť potřebám obrany státu vykrytalizoval do tzv. *Železničního investičního programu*, jenž byl přijat v roce 1934. Jeho cíl spočíval v realizaci tratí Púchov – Horní Libeč a Červená Skala – Margecany. Uskutečněny měly být postupně v letech 1934–1944. V roce 1934 mělo být proinvestováno 255,6 mil. Kč, v roce 1935 448,2 mil. Kč a v roce 1936 561,2 mil. Kč.⁶⁷

Zvláštní a mimořádný aspekt železniční dopravy souvisel se snahou MNO vytvořit spojení se spojenci. Orientováno mělo být samozřejmě východním směrem, do malodohodového Rumunska, což mělo z širšího hlediska koaličního pojetí obrany zabezpečit dopravu materiální či přímo vojenské pomoci ze Sovětského svazu. Jednalo se o problém, jenž se vyznačoval vysokou politickou senzitivitou a technickou i ekonomickou náročností. Politická stránka souvisela především s faktem, že se jednalo o projekt, jenž vyžadoval nutnou návaznost především na území Rumunska, ale i Sovětského svazu. Jeho vývoje se ale dotýkaly vlivy, které se mnohdy ocitaly v kontradikci.

⁶⁶ KARLICKÝ, V.: *Modernizace výzbroje*. In: *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987, s. 419–420.

⁶⁷ PAVEL, J.: *Financování československé armády v letech 1934 až 1939*. HaV, 2004, č. 1, s. 12.

V roce 1936 byla vláda informována o náznacích, které pocházely od nejvyšších sovětských vojenských představitelů. Ti dávali najevo, že Praha by měla naléhat na Rumunsko, aby zahájilo výstavbu výhodně volených železničních tratí, které by zvýšily šance na rychlý a účinných přesun vojsk Rudé armády do Československa.⁶⁸ V dubnu 1936 byla uzavřena čs.-rumunská dohoda o výstavbě železničních komunikací na území Rumunska, jež se pražská vláda rozhodla spolufinancovat.⁶⁹ Existující spojení mezi Sovětským svazem a Československem, vedoucí po železnici rumunským územím, měřilo 1200 km a bylo velice komplikované. Nová spojka jej měla zkrátit na zhruba 400 km a podstatně zrychlit. Stavební práce měly být dokončeny v roce 1940.⁷⁰ Toto opatření vzniklo v době, kdy na rumunské vnitropolitické scéně probíhal spor o smlouvu, jež měla harmonizovat vztahy se Sovětským svazem. Symbióza vnitřních i vnějších faktorů ovšem způsobila, že se ji nepodařilo realizovat. Zájmy kolektivní bezpečnosti nebyly naplněny nejen vlivem vnitřního odporu v Rumunsku vůči smlouvě, ale také rozsáhlou destruktivní ingerencí německé a polské diplomacie.⁷¹ Pro jistý druh spolupráce a urovnání vztahů se Sovětským svazem byl ale Generální štáb a mladší příslušníci důstojnického sboru rumunské armády. V jejich očích Sovětský svaz představoval, přes neshody obou zemí, jediného potenciálního spojence, jenž mohl Rumunsku poskytnout vskutku účinnou vojenskou pomoc. Rumunské velení se také přimlouvalo za to, aby vláda v případě potřeby vyjádřila souhlas s průchodem vojsk Rudé armády, pokud by Sovětský svaz poskytl pomoc napadenému Československu.⁷²

Plánovaná železniční spojnice Rumunskem by neměla smysl, pokud by na vlastním československém území nebyla podniknuta rovněž rozsáhlá opatření. Právě zde lze rozpoznat vliv změněné vojensko-strategické situace v západní Evropě, kde nacistické Německo začalo od 7. března 1936 otevřeně přetvářet porýnské pásmo na strategický kryt proti Francii a jejím spojencům v západní Evropě. První urgentní návrh vzešel z Hlavního štábu již 5. prosince

⁶⁸ KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha 1966, s. 272.

⁶⁹ RAGSDALE, H.: *The Soviets, the Munich Crisis, and the Coming of the World War II*. Cambridge 2004, s. 160.

⁷⁰ Ze Sovětského svazu do Československa bylo možné jet Rumunskem komplikovaně na trase Tiraspol-Bendery – Iasy – Adjud – Cluj – Oradea – Satu Mare – Halmei. Nové a podstatně zkrácené spojení mělo vést po jednokolejné trati z Kamence Podolského přes Cernauti, Vatra Dornei a Sighet. KRÁL, V.: *Spojenectví československo-sovětské v evropské politice 1935–1939*. Praha 1970, s. 224, 240–241, 316. Nověji HAUNER, M.: *The Quest for the Romanians Corridor: the Soviet Union, Romania and Czechoslovakia during the Sudeten Crisis of 1938*. In: Mythos München (ed. F. Taubert), Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Band 98. München 2002, s. 49.

⁷¹ KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha 1966, s. 272.

⁷² Tato fakta, která zásadně korigují názorový profil rumunské armády k otázce vztahů se Sovětským svazem, jenž se vžil v naší historiografii, dokládá především na podkladě dokumentace rumunského a sovětského původu RAGSDALE, H.: c. d., s. 53–75. Srov. k tomu starší názory v historiografii. Viz KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha 1966, s. 272. Srov. k tomu též TITL, Z.: *Vojenskopolitické aspekty vztahů Československa k Sovětskému svazu v letech 1933–1936* (Kandidátská disertační práce). Praha, Vojenská politická akademie Klementa Gottwalda, 2002, s. 174–182, 213–220.

1936; adresován byl Ministerstvu železnic. Jeho naléhavost byla připomenuta zanedlouho, 12. ledna 1937, a pak ještě 4. května 1937.⁷³

Hlavní štáb zformuloval potřebná opatření v oblasti rozvoje dopravních cest v tzv. *Rozšířeném železničním investičním programu*, jenž doplnil *Železniční investiční program* z roku 1934. Záměry, schválené na přelomu let 1936 a 1937, spočívaly ve výstavbě strategické jednokolejné trati, která měla překlenout území Podkarpatské Rusi a východního Slovenska tak, aby bylo vytvořeno dobré napojení na košicko-bohumínskou dráhu. Plán částečně využíval již existující tratě a byl rozdělen na tři úseky. První úsek Chust – Svalava měřil přibližně 70 km. Druhý úsek spojoval v délce asi 74 km Strážské a Prešov. Třetí úsek byl naplánován na trase Vernár – Poprad-Velká a měřil 32 km.⁷⁴ Do jejich realizace měla být investována 1,6 mld. Kč.⁷⁵

Rozšířený železniční investiční program se stal předmětem jednání NROS 3. května 1937 na pracovním zasedání 10. schůze. Program zahrnoval revizi a modernizaci železniční sítě a na léta 1937–1944 (3.–10. stavební rok) počítal s investicemi ve výši 3 112 553 000 Kč. Zpracovalo jej MNO ve shodě s Ministerstvem železnic a s vědomím Ministerstva financí. NROS se vrátila i ke staršímu *Železničnímu investičnímu programu* a dodatečně schválila již uskutečněné investice, jež byly naplánovány na 1. a 2. stavební rok, tedy na léta 1935 a 1936.⁷⁶

NROS se ztotožnila s návrhem Hlavního štábu, aby stavební práce byly nejprve zahájeny na trati, vedoucí k rumunským hranicím z východoslovenského Popradu do podkarpato-

⁷³ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 273 res./37 NÚKÚ, obsahující přípis Ministerstva železnic pro Předsednictvo ministerské rady č. 31.911–II/2b–1937 ze 30. června 1937 – *Úhrada výdajů za přípravné práce pro projektované dráhy Chust – Svalava, Strážské – Prešov*, s. 2.

⁷⁴ Přípis Ministerstva železnic, citovaný v předcházející poznámce, specifikoval blíže průběh plánovaných železnic následujícím způsobem. Pisatel dokumentu, z něhož pocházejí následující citace, referent Ministerstva železnic vrchní odborový rada Ing. F. Zapletal, použil na řadě míst popisu tras přítomný čas. Nutno ale upozornit, že se jednalo o železnice teprve plánované, které se měly jen v některých úsecích napojovat na již existující tratě.

První úsek: „...dráha je v Chustu připojena na trať Košice – Jasina, vede údolím Riky na sever k Horinčevu, přestupuje do údolí Boržavy u Dohé, kde se setká s úzkokolejnou veřejnou drahou Berehovo – Kušnica, v dalším postupu pak přechází do povodí Latorice a připojuje se ve Svalavě ke dráze Baťovo – Volovec – Lawoczne. Popsaná dráha využívá jediného geograficky nejpříznivějšího přechodu mezi údolím Latorice, Boržavy, Riky a Tisy a leží uvnitř země Podkarpatoruské v dostatečné vzdálenosti od státních hranic.“

Druhý úsek: „...dráha bude ve Strážském nebo poblíž něho připojena na trať Legiňa – Medzilaborce v údolí Laborce, z něhož přejde do údolí Ondavy u Vranova n. Sl., odtud sleduje údolí Toplé až k rozvodu na Hanušovci, kde vstupuje do úvalu prešovského a společně s nynější místní drahou Prešov – Bardijov (správně má být Bardějov – pozn. K. S.) vstupuje do stanice prešovské.“

Třetí úsek: „...dráha připojuje se ve stanici Vernár ke dráze Margecany – Č. Skala (Červená Skala – pozn. K. S.), odtud vede na sever kol obce Vernár do údolí Hornadu a z něho přejde do údolí Popradu, kde ve stanici Poprad-Velká se připojuje ke košicko-bohumínské dráze.“ (Tamtéž, s. 1–2).

⁷⁵ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 273 res./37 NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20.429 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937 – *Rozšířený železniční investiční program – usnesení NROS.*, s. 1.

⁷⁶ Tamtéž, odst. 1) a 2), s. 1.

ruského Chustu. Nejvyšší prioritu přiznala železniční trati Vernár – Poprad-Velká a doporučila, aby stavební práce byly v tamním úseku zahájeny ještě v roce 1937. Železnice v úsecích Strážské – Prešov a Chust – Svalava se měly začít budovat v roce 1938.⁷⁷

Podle usnesení NROS se v průběhu června 1937 vyřešil způsob financování stavby tratě v úseku Vernár – Poprad-Velká dohodou mezi ministerstvy železnic a financí. Výsledky byly oznámeny 9. července 1937 Předsednictvu ministerské rady, které ještě týž den navržené řešení schválilo. Úpravami investičního rozpočtu Československých státních drah na rok 1937 se podařilo docílit toho, že tento rozpočet překročen nebyl. Na práce v roce 1937 tak bylo vyčleněno celkem 1 400 000 Kč.⁷⁸

⁷⁷ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 273 res./37 NÚKÚ, obsahující přípis Ministerstva železnic pro Předsednictvo ministerské rady č. 31.911-II/2b-1937 ze 30. června 1937 – *Úhrada výdajů za přípravné práce pro projektované dráhy Chust – Svalava, Strážské – Prešov*, s. 2–3. Srov. k tomu NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 273 res./37 NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracované Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20.429 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937 – *Rozšířený železniční investiční program – usnesení NROS.*, odst. 2) s. 1–2 a VÚA-VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45 173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938 – Příloha č. 6 – *Přehled opatření učiněných NROS.*, oddíl č. III – *Činnost v roce 1937*, odst. 3) *Návrh na realizaci rozšířeného investičního programu železničního*, s. 8–9. Viz též NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 6, s. 3.

⁷⁸ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 273 res./37 NÚKÚ, obsahující přípis Předsednictva ministerské rady pro zainteresovaná ministerstva č. 6.068/1773/7 S-37 z 10. 7. 1937 – *Úhrada výdajů na přípravné práce pro projektované dráhy Chust – Svalava, Strážské – Prešov a Vernár – Poprad-Velká*. Ministerstvo financí 9. 7. 1938 navrholo, aby z důvodů výstavby nových strategických spojů byly z programu výstavby drah, jež byl stanoven zákonem č. 235/1920 Sb. z. a n., došlo k odložení realizace drah: Slivenská Nová Ves – Trebišov, Mukačevo – Bilki – Chust, Tvrdošín – Polhora, Karvín – Trličko – Těšín, Jablonica – Plavecký Sv. Mikuláš a Myjava – Brezová (NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 273 res./37 NÚKÚ, obsahující přípis Ministerstva financí č.j. 85.292/37-I/1 z 9. 7. 1937 – *Úhrada výdajů na přípravné práce pro projektované dráhy Chust – Svalava, Strážské – Prešov*, odst. 2), s. 1.

2. NEJVYŠŠÍ RADA OBRANY STÁTU A ČESKOSLOVENSKÝ ZBROJNÍ PRŮMYSL V LETECH 1936–1938

Obranné operace československé armády a její případná účast v bojích spojenecké koalice byla myslitelná, pokud byly již v míru vytvořeny potřebné výrobní kapacity zbrojního průmyslu, které by nahrazovaly materiální ztráty. V případě Československa se jednalo o mimořádně závažný problém. Rozmístění zbrojního průmyslu na jeho území neodpovídalo hrozbám, které vyplývaly z příprav nacistického Německa na útočnou válku. Situace byla řešitelná přesunem důležitých závodů z exponovaných míst do strategické hloubky státu.

Tato podkapitola se zabývá projekty ze strukturálních změn československého zbrojního průmyslu, které projednávala NROS v letech 1936–1938. Její usnesení v této oblasti kulminovala v roce 1937.⁷⁹ Následující text proto nepostihuje genezi nových závodů Škody Plzeň v Dubnici nad Váhom a v Adamově a Československé zbrojovky Brno v Povážské Bystrici, které vznikaly rovněž v období 30. let. Východiska pro realizaci těchto projektů byla vyřešena již v druhé polovině 20. let na bázi smluv mezi MNO a oběma uvedenými podniky.⁸⁰

Již na jaře 1936 MNO předložilo návrh na výstavbu a přestěhování průmyslu, důležitého pro obranu státu a na opatření nejdůležitějších surovin.⁸¹ Na pořad jednání NROS se dostal 8. května. MNO požadovalo nejnutnější opatření, která měla vytvořit předpoklady pro plynulé krytí materiálních potřeb armády v době válečného konfliktu. Odhadovalo, že si jejich realizace vyžádá asi 2,7 mld. Kč. Na nákup surovin mělo být uvolněno 700 mil. Kč. Stát neměl nést veškeré náklady. Ve vybraných případech by poskytl určitou částku, což mu mělo v příslušných podnicích zajistit přiměřený vliv. Návrh předpokládal, že se příslušné práce uskuteční v letech 1936–1939.⁸² NROS vyjádřila předběžný souhlas. Požadovala ale, aby věc ještě posoudil komitét politických ministrů.⁸³

⁷⁹ Dosud nejucelenější poznatky o dané problematice byly publikovány autorem této disertační práce ve studii *Nejvyšší rada obrany státu a československý zbrojní průmysl v letech 1936–1938*. HaV, 2006, č. 2, č. 4–24.

⁸⁰ K vývoji zmíněných podniků viz blíže KARLICKÝ, V.: *Československý zbrojní průmysl v letech 1918–1939 a jeho vývozní činnost*. Praha 1967, s. 15–17, 27, 35. FRANĚK, O.: *Dějiny koncernu brněnské zbrojovky*. Brno 1969, s. 225–234. *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987, s. 158, 243. Nověji KARLICKÝ, V.: *Svět okřídleného šipu. Koncern Škoda Plzeň 1918–1945*. Praha 1999, s. 239–250, 445–447.

⁸¹ NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, spis Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 1946 Taj. gen. sekr. 1936 ze 3. 6. 1936 – *Program jednání NROS dne 4. června 1936*, s. 6.

⁸² VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45 173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938 – Příloha č. 6 – *Přehled opatření učiněných NROS.*, s. 5.

⁸³ NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 1 Taj./36 NÚKÚ, spis Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 1946 Taj. gen. sekr. 1936 ze 3. 6. 1936 – *Program jednání NROS dne 4. června 1936*, s. 6.

MNO připravilo pro NROS návrh usnesení, jenž počítal se vznikem zvláštní komise, složené ze zástupců MNO a Ministerstva financí. Vycházelo se přitom z pokynů prezidenta republiky dr. Edvarda Beneše a z dohody s ministrem financí dr. Josefem Kalfusem. Podle potřeby měli být k poradám přibíráni také reprezentanti dalších státních orgánů a poradci z průmyslu. Uvedená komise měla posoudit otázku výstavby a přemístění vojensky důležitého průmyslu z hlediska účelnosti a rozsahu. Prostudován měl být také návrh na zajištění nejdůležitějších surovin. Po splnění těchto kroků měla navrhnout NROS vhodnou finanční, hospodářskou a právní konstrukci, která byla nezbytná k uvedení prostudovaných návrhů do praxe.⁸⁴ NROS se tímto tématem opět zabývala 4. června 1936. Návrh usnesení byl schválen s tím, že komise neměla působit při MNO, ale u národohospodářského oddělení Předsednictva ministerské rady.⁸⁵

Podklady pro Nejvyšší radu obrany státu byly připraveny na jaře následujícího roku. Usnesení, která se dotýkala zbrojního průmyslu, vytvořila v roce 1937 významnou část její intenzivní práce. Rada posuzovala otázku investic do výstavby nových závodů na výrobu automatických zbraní – těžkých, leteckých a velkorážových kulometů i příslušného střeliva. Další usnesení se týkala investičních podmínek pro vznik závodů, určených k výrobě výbušin. Rada připravila rovněž vhodné předpoklady k tomu, aby československý letecký průmysl mohl reagovat na zvýšené nároky obrany státu.

Většina podkladů, připravených pro NROS v roce 1937, souvisela s výrobou ručních či s nimi úzce spjatých speciálních automatických zbraní a příslušného střeliva. Z toho důvodu je vhodné podotknout, že se NROS zabývala těmito záležitostmi v období třetí, vrcholné fáze výroby ručních zbraní a střeliva v meziválečném Československu; historiografie československé zbrojní výroby klade její počátek do roku 1934.⁸⁶ Charakterizují ji následující atributy. Domácí zbrojní průmysl reagoval na modernizační úsilí orgánů vojenské správy v oblasti materiální základny armády. Českoslovenští výrobci zbraní se zároveň výrazně podíleli na světové konjunktře zbrojní výroby. Cíle obrany státu vyžadovaly, aby byl zvětšen objem produkce zbraní a dalšího vojenského materiálu. Modernizace vyvolala tlak na větší pestrost výrobních programů, vycházejících z vývoje nejmodernějšího výzbrojního materiálu. Tyto jevy neoddělitelně provázela nutnost přizpůsobit a změnit strategicky nevýhodné rozmístění výrobních závodů. Nastíněná vrcholná fáze výroby ručních zbraní a střeliva se vyzna-

⁸⁴ Tamtéž, s. 7.

⁸⁵ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45 173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938 – Příloha č. 6 – *Přehled opatření učiněných NROS.*, s. 5.

⁸⁶ Zdůvodnění periodizace výroby ručních palných zbraní a střeliva v meziválečné Československé republice přináší DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo. Tradice a současnost.* Praha 1995, s. 38, 44.

čovala rozsáhlou investiční činností, a právě jejími náležitostmi se v roce 1937 zabývala Nejvyšší rada obrany státu.⁸⁷

První návrh zbrojně-průmyslového charakteru, který NROS posuzovala v tomto roce, se týkal nového závodu *České zbrojovky a. s. Strakonice*, jenž byl primárně určen k výrobě leteckých kulometů vz. 30.⁸⁸ Umístěn měl být v Uherském Brodu. Realizace projektu by uspokojila dvě základní potřeby. V první řadě jej bylo nutno umístit dále od nejexponovanějších pohraničních území, v nichž by probíhaly pozemní válečné operace. Zároveň měly být rozšířeny výrobní kapacity, aby pokrývaly materiální požadavky armády nejen v míru, ale také v době války. Zájem Ministerstva národní obrany a Hlavního štábu na co možná nejčasnějším vzniku nového závodu byl maximální. Nově vybudovaný závod, jehož stavba začala v roce 1936, zahájil sériovou výrobu na počátku roku 1937. Výrobní kapacita dosáhla již krátce po náběhu výroby úrovně 200 kulometů vz. 30 měsíčně. Výbornou organizací práce přesáhl smluvně zakotvenou měsíční produkci o 40 kulometů. Počátkem roku 1938 ale kryl požadavky Hlavního štábu pro případ války zatím pouze z 28 %.⁸⁹

NROS se investičními záležitostmi závodu v Uherském Brodu zabývala v době, kdy již měl pevné místo v armádních zbraňových dodávkách. Závod vznikal na základě prozatímního ujednání vojenské správy s Českou zbrojovkou a. s. Strakonice. NROS měla rozhodnout o definitivním finančním uspořádání již vybudovaného a produkujícího závodu.⁹⁰ Příslušný návrh, předložený meziministerskou komisí národohospodářského oddělení Předsednictva

⁸⁷ Tamtéž, s. 38–39. První strukturální změny v oblasti výroby ručních palných zbraní a střeliva se uskutečnily v letech 1934 a 1935, kdy byl muniční závod Československé zbrojovky Brno přemístěn z Bratislavy do Povážské Bystrice. V letech 1935–1936 byl rovněž uskutečněn přesun muničního závodu Sellier & Bellot z Prahy do Vlašimi. Tamtéž, s. 38. *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987, s. 245, 296, 402, KARLICKÝ, V.: *Československý zbrojní průmysl*, s. 11, 30 a nověji TÝŽ, *Mobilizace 1938 aneb osobní výzbroj našich vojáků*. Střelecký magazín (dále jen SM), 2001, č. 11, s. 27.

⁸⁸ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 8 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 424 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937 – *Výbudování nového závodu fy „Česká zbrojovka Strakonice“ – usnesení 10. schůze NROS.*, s. 1.

⁸⁹ DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo*, s. 38, 41, 49–50. KARLICKÝ, V.: *Československý zbrojní průmysl*, s. 13, 29. Uherskobrodský závod měl mimořádný význam, neboť byl jednou ze dvou základen, vyrábějících jediný zbraňový prostředek bojových strojů československého vojenského letectva – letecký kulomet vz. 30. Zbraň, dodávaná ve čtyřech standardních provedeních, byla vysoce ceněna pro své konstrukční přednosti, univerzální koncepci a vysoce kvalitní zpracování. Úspěchy sklízela i v rámci exportu. Blíže viz DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo*, s. 49–50 a podrobněji SKRAMOUŠSKÝ, J.: *Letecký kulomet LK 30*. SM, 2002, č. 7, s. 26–27. Výrobou leteckého kulometu vz. 30 nebyla škála zbrojních výrobků uherskobrodského závodu vyčerpána. Před Mnichovem zde byla spuštěna také sériová výroba signálních pistolí vz. 30 a některých komponentů pistolí vz. 38. Podrobně o této problematice týž, *Signální pistole vz. 28 a 30*. SM, 1998, č. 9, s. 17 a Týž, *Pistole CZ vz. 38 a její vývoj*. SM, 2001, č. 8, s. 23.

⁹⁰ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6564, sign. 44 9/1 – 44, zápis z pracovního zasedání 13. schůze NROS ze dne 31. 3. 1938, pořizovaný generálním sekretářem obrany státu, *4. bod programu*, s. 10. Zápis je založen do č.j. 1418 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 – Výzbrojní program – naléhavé požadavky 1938.

ministrské rady, její členové posuzovali 3. května 1937 na pracovním zasedání 10. schůze.⁹¹ NROS na jeho základě projevila souhlas se vznikem akciové společnosti, která měla uherskobrodský závod vést.⁹² Nová akciová společnost měla být zřízena Českou zbrojovkou a. s. Strakonice. Kapitálová majorita státu byla stanovena na 51 % pro ten případ, že by se státu nepodařilo zabezpečit vliv rozhodujícího akcionáře. Státní kapitálová účast měla být vyjádřena nákupní cenou nových strojů, které vojenská správa pro zbrojovku již zakoupila. Tato investice si měla podle původních předpokladů vyžádat 7 100 000 Kč.⁹³ Následkem zvětšeného množství strojních zařízení a zvýšením nákupních cen dosáhly pořizovací náklady strojů k datu 7. června 1937 výše 7 776 279 Kč.⁹⁴ Ani tato částka nebyla konečná. Státní investice do nákupu strojů pro uherskobrodský závod vzrostla na 7 792 392 Kč.⁹⁵ Investice České zbrojovky a. s. Strakonice měla činit 6 000 000 Kč.⁹⁶ Podnik tyto prostředky investoval do nákupu pozemků a do výstavby budov a zařízení. Relevantní prameny z roku 1938 uvádějí, že investice zbrojovky stoupla až k sedmi milionům Kč.⁹⁷ Kapitálový přínos firmy dotvářel faktor takzvaného duševního vlastnictví, jehož finanční hodnota ale nebyla 3. května 1937 ještě známa. NROS proto rozhodla, že ji určí další jednání. Z usnesení NROS bylo patrné, že rozhovory o této věci měly být vedeny tak, aby hodnota duševního vlastnictví České zbrojovky a. s. byla pokud možno nejnižší.⁹⁸

Pokud by nedošlo k ustavení nové akciové společnosti, měl být závod v Uherském Brodu spravován prozatímním tříčlenným správním výborem. Jednoho člena mělo vyslat

⁹¹ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 8 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 424 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937 – *Výbudování nového závodu fy „Česká zbrojovka Strakonice“ – usnesení 10. schůze NROS.*, s. 1.

⁹² Tamtéž, odst. 1), s. 1. VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6564, sign. 44 9/1 – 44, zápis z pracovního zasedání 13. schůze NROS ze dne 31. 3. 1938, pořízený generálním sekretářem obrany státu, 4. bod programu, s. 10.

⁹³ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 8 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 424 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937 – *Výbudování nového závodu fy „Česká zbrojovka Strakonice“ – usnesení 10. schůze NROS.*, odst. 2), s. 1. NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 3, s. 2, viz též oddíl *Jednotlivě* (*Dispozice s finančními prostředky na podkladě jednotlivých usnesení NROS*).

⁹⁴ Tato částka byla zjištěna při dohlídce, kterou u Ministerstva národní obrany vykonal Nejvyšší účetní a kontrolní úřad. Doklad o tom poskytuje NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 3, s. 2.

⁹⁵ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6564, sign. 44 9/1 – 44, zápis z pracovního zasedání 13. schůze NROS ze dne 31. 3. 1938, pořízený generálním sekretářem obrany státu, 4. bod programu, s. 13.

⁹⁶ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 8 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 424 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937 – *Výbudování nového závodu fy „Česká zbrojovka Strakonice“ – usnesení 10. schůze NROS.*, s. 1.

⁹⁷ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6564, sign. 44 9/1 – 44, zápis z pracovního zasedání 13. schůze NROS ze dne 31. 3. 1938, pořízený generálním sekretářem obrany státu, 4. bod programu, s. 10.

⁹⁸ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 8 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 424 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937 – *Výbudování nového závodu fy „Česká zbrojovka Strakonice“ – usnesení 10. schůze NROS.*, odst. 2) s. 1–2.

MNO, druhého Ministerstvo financí a třetího Česká zbrojovka a. s. Strakonice.⁹⁹ NROS pověřila revizní činností v novém podniku ministerstva financí a národní obrany.¹⁰⁰

Další vývoj prokázal, že její usnesení ve věci nového závodu nebylo optimální. Zbrojovka proti němu vznesla řadu racionálně zdůvodněných výhrad. Kritickou reakci vyvolalo především rozhodnutí, aby založila novou akciovou společnost. Podnik své stanovisko odůvodnil hrozbou finanční zkázy, pokud by se usnesení Nejvyšší rady obrany státu skutečně realizovalo. Naléhavě žádal, aby uherskobrodský závod nebyl odloučen od mateřského závodu ve Strakonici. Vedení firmy zdůrazňovalo, že jeho osamostatnění by si vyžádalo další investice do výstavby administrativních budov a jiných zařízení, která by byla určena i pro mírovou výrobu. Velikost investic odhadovalo v rozsahu dalších asi 7,5 mil. Kč. Tento obnos ale nezahrnoval hodnotu duševního vlastnictví a provozní kapitál. Strakonický podnik by byl zároveň postaven před nutnost zvýšit stav úřednictva v zájmu samostatného závodu v Uherském Brodu. Zbrojovka upozornila vojenskou správu, že odlučka by si vyžádala investiční náklady, přesahující 22 mil. Kč na nichž by se firma musela podílet až devíti miliony Kč. Tyto investiční prostředky ale již nemohla získat ani úvěrem, ani zvýšením svého akciového kapitálu.¹⁰¹

MNO argumentaci České zbrojovky prozkoumalo a s mnohými důvody souhlasilo. Původní řešení skýtalo i pro stát určité nevýhody. V případě samostatného závodu by vojenská správa stanula před nutností přispět zbrojovce na nevyhnutelné další investice devíti miliony Kč, které se firmě již nedostávaly. Stát by jí musel hradit také určitý obnos za duševní vlastnictví. Z nové rozvahy vyplynul fakt, že nový závod by do budoucna nebyl plně vytížen jen zakázkami vojenské správy. Mírový výrobní program nebo značné prostředky na trvalou údržbu celého závodu se za těchto okolností jeví jako nevyhnutelná nutnost. Vojenské orgány se rovněž obávaly, že by zbrojovka mohla v případě malé vytíženosti zbrojní výrobou požadovat, aby vojenská správa nový závod převzala. Podnik se mohl v tomto případě opřít o prozatímní dohodu obou zainteresovaných stran. Tato eventualita s sebou nesla nebezpečí dalšího zatížení státní pokladny.¹⁰²

Téma budoucnosti nového závodu v Uherském Brodu bylo natolik závažné, že o něm musela opětovně rozhodnout NROS. Generální sekretariát obrany státu jej zařadil na pořad její 13. schůze 31. března 1938 a rozeslal členům NROS zvláštní zprávu Ministerstva národní

⁹⁹ Tamtéž, odst. 4), s. 2.

¹⁰⁰ Tamtéž, odst. 5), s. 2.

¹⁰¹ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6564, sign. 44 9/1 – 44, zápis z pracovního zasedání 13. schůze NROS ze dne 31. 3. 1938, pořizovaný generálním sekretářem obrany státu, 4. bod programu, záznam expozé náčelníka Hlavního štábu arm.gen. L. Krejčího, s. 11.

¹⁰² Tamtéž, s. 12.

obranu, která referovala o vývoji daného problému.¹⁰³ Jednání o něm zahájil předseda vlády JUDr. M. Hodža z titulu předsedy NROS. Podrobnosti rekapituloval náčelník Hlavního štábu generál L. Krejčí. Ve svém vystoupení nejprve tlumočil názor zbrojovky a vzápětí přednesl stanovisko vojenské správy. Za nejdůležitější je možné označit pasáž, v níž doporučil vyhovět firmě tak, aby Uherský Brod působil jako pobočný závod zbrojovky ve Strakonících. V kolegiu NROS zaznělo, že tíživý problém dalších investičních výdajů by byl tímto způsobem vyřešen nejen pro podnik, ale také pro stát. Firma projevila ochotu odkoupit od vojenské správy stroje, pořízené pro ni prostřednictvím státních investičních prostředků. Úhrada měla proběhnout formou splátek. Strakonická zbrojovka dále žádala, aby jí stát poskytl subvenci v rozsahu pěti milionů Kč jako náhradu za finanční zátěž, která jí vznikala realizací nového závodu.¹⁰⁴

Vstřícnost vojenské správy se stala východiskem pro návrh usnesení NROS. Klíčový bod návrhu přiznával uherskobrodskému záводу statut pobočného závodu České zbrojovky ve Strakonících. Původní usnesení NROS ze 3. května 1937 bylo tímto způsobem zásadně změněno.¹⁰⁵ Nový návrh firmě ukládal udržovat závod v Uherském Brodu do konce roku 1952, a to nejen veškeré stroje, které pro něj zakoupila vojenská správa, ale i další pomocná a strojní zařízení, jež zbrojovka pro nový závod sama dodala nebo se souhlasem vojenských orgánů přesunula do Uherského Brodu ze své výrobní základny ve Strakonících. Smysl údržby strojních zařízení spočíval v tom, aby výrobní kapacita leteckých kulometů vz. 30 byla v pobočném závodu zachovávána na úrovni o 30 % vyšší, než smluvně zajištěná kapacita závodu ve Strakonících. Pobočný závod měl zároveň zabezpečit výrobu raketových pistolí vz. 30 o stejné kapacitě, která byla smluvně zakotvena pro strakonický závod. Návrh usnesení předpokládal, že bližší podmínky budou určeny dodatkovými smlouvami mezi Ministerstvem národní obrany a strakonickou zbrojovkou.¹⁰⁶

Návrh stanovil, že strakonická zbrojovka odkoupí od Ministerstva národní obrany strojní zařízení, jež vojenská správa pořídila pro uherskobrodský závod. Zbrojovka je měla zaplatit bezúročnými splátkami, které měly být uhrazeny do roku 1946. Finanční náklad na pořízení strojů činil 7 792 392 Kč, z nichž měly být za rok 1937 splaceny dva miliony Kč, koncem následujícího roku jeden milion Kč a koncem let 1939–1945 po šesti stech tisících

¹⁰³ Tamtéž, s. 10.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 10–11.

¹⁰⁵ Tamtéž, návrh nového usnesení, vypracovaný pro NROS Ministerstvem národní obrany, s. 12–14.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 13.

Kč. V roce 1946 měla Česká zbrojovka uhradit zbytek nákupní ceny strojů, tedy 592 392 Kč.¹⁰⁷

Ministerstvo národní obrany mělo České zbrojovce rovněž přispět na údržbu uherskobrodského závodu a také na ztrátové riziko, které plynulo z budoucí nezabezpečené vytiženosti tohoto závodu. Finanční příspěvek měl činit 3 900 000 Kč. Tento obnos měla Česká zbrojovka získat srážkami z výše uvedených splátek. Ze splátky, která měla být uhrazena za rok 1937, si měla Česká zbrojovka srazit celý obnos dvou milionů Kč, ze splátky za rok 1938 500 000 Kč. Srážka z dalších ročních splátek, splatných koncem let 1939–1946, měla každoročně činit 300 000 Kč.¹⁰⁸ Ministerstvo národní obrany mělo zájem na souhlasu NROS s tím, aby Ministerstvo financí nezapočítalo zmíněné odpočty do zvláštní výdělkové daně v těch letech, kdy je měla Česká zbrojovka a. s. účtovat.¹⁰⁹ NROS návrh usnesení akceptovala.¹¹⁰

Relativně dlouhá nevyjasněnost definitivního řešení zmiňovaného problému byla jedním z témat, na něž upozorňoval Generální sekretariát obrany státu, když po Mnichovu analyzoval poznatky o práci meziministerské komise národohospodářského oddělení Předsednictva ministerské rady. V souladu se skutečností uvedl, že se některé původní návrhy uvedené komise projeví jako neproveditelné. Rozdílná podstata usnesení Nejvyšší rady obrany státu z let 1937 a 1938 ve věcech uherskobrodského závodu České zbrojovky a. s. ve Strakoniciích je toho zřetelným důkazem.¹¹¹

Bližší pohled na další usnesení NROS v oblasti zbrojního průmyslu vyžaduje vrátit se zpět do roku 1937. Kolegium Rady se zabývalo tématem výrobních kapacit ručních palných zbraní a střeliva podruhé na čtvrtém zasedání 10. schůze 2. června 1937. Jednání se věnovalo návrhu, který řešil otázku investic do výstavby nového závodu *Československé zbrojovky a s. Brno*, jež od roku 1936 vznikal ve Vsetíně na Moravě.¹¹² Budovaný výrobní závod byl v prvé řadě určen k výrobě těžkých a velkorážových kulometů.¹¹³ Projekt řešil dvě základní potřeby

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 13.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 14.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 14.

¹¹⁰ SLUKA, V.: *Československá armáda v letech III (1935–1939)*. HaV 1996, č. 1, s. 101.

¹¹¹ Srov. VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45 173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938 – Příloha č. 6 – *Přehled opatření učiněných NROS*, odst. 7) *Návrh MNO na vybudování a přestěhování válečného průmyslu a na opatření zásob potřebných surovin*, s. 6.

¹¹² V souvislosti s dějinami vsetínského závodu je vhodné upozornit na detailně zpracovanou monografii ORSÁG, M. – PISKOVSÝ, P.: *Zbrojovka Vsetín. Padesát let závodu (1937–1987)*. Vsetín 1986. Další údaje o vsetínském podniku z hlediska vývoje koncernu Československé zbrojovky Brno v meziválečném období uvádí a FRANĚK, O.: *Dějiny koncernu*. Nověji viz též DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo*, s. 37–69.

¹¹³ Projekt *Závodu III* dokončoval škálu výrobních kapacit Československé zbrojovky Brno na úseku zbrojní výroby. Viz o tom KARLICKÝ, V.: *Československý zbrojní průmysl*, s. 15. ORSÁG, M. – PISKOVSÝ, P.: *Zbrojovka Vsetín*, s. 31, 34–36, 62–63. Nověji viz též DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo*, s. 38, 62. NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 8 Taj. NÚKÚ,

– znásobit výrobní kapacity a decentralizovat produkci automatických zbraní mimo exponované město Brno.¹¹⁴ Těžištěm výroby takzvaného *Závodu III* ve Vsetíně se měla stát produkce konstrukčně vynikajících, ale výrobně velice náročných těžkých kulometů vz. 37.¹¹⁵ Předpokládalo se, že výroba tohoto vzoru bude přenesena z brněnské výrobní základny v roce 1939. Kapacita *Závodu III* měla splňovat limit 400 kusů měsíčně.¹¹⁶ Závod se měl stát rovněž výrobní základnou moderních velkorážových kulometů. Naléhavě potřebný prvek výzbrojního schématu čs. armády řešila brněnská zbrojovka pod konstrukčním označením ZB-60 v ráži 15 mm s výbušnou střelou. Předpokládaná výrobní kapacita měla od roku 1939 činit každý měsíc 40 kusů zbraní zmíněného typu.¹¹⁷ Další předpoklady považovaly za výhodné, aby byla do závodu zčásti přesunuta také výroba lehkých kulometů vz. 26.¹¹⁸ Nový závod měl zajišťovat nejen produkci zbraní jako takových, ale také střeliva. Právě dílny, určené k jeho výrobě byly uvedeny do provozu na konci roku 1937 jako první součást *Závodu III*.¹¹⁹

Ze zmíněných skutečností je zřejmé, že vsetínský závod měl plnit vícero velmi závažných vojenských zakázek v míru i v podmínkách války. Bylo proto naléhavě nutné, aby nejvyšší politická exekutiva stanovila způsob řešení investic do výstavby strategicky významného závodu. Investiční báze výstavby vsetínského závodu měla dvouzdrojový charakter. Do realizace projektu vkládal své prostředky jednak stát a jednak Čs. zbrojovka a s. Brno. Veli-

obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 426 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937 – *Vybudování nového závodu fy „Čs. zbrojovka a. s. Brno“ – usnesení 10. schůze NROS*, s. 1. NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 4, s. 2.

¹¹⁴ DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo*, s. 38, 40, 46.

¹¹⁵ Za podstatné momenty z počátků *Závodu III* lze označit následující události. Dislokace byla vybrána v rámci terénního průzkumu, jenž proběhl za účasti představitelů Ministerstva národní obrany a brněnské zbrojovky ve dnech 13.–15. 5. 1936. Definitivní situace budoucího závodu byla schválena na základě dalšího průzkumu ze 7.–8. 9. 1936. Přípravné práce k realizaci *Závodu III* byly zahájeny již na podzim téhož roku. ORSÁG, M. – PISKOVSÝ, P.: *Zbrojovka Vsetín*, s. 30, 34, 36. Označení *Závodu III* vyplývá z faktu, že se vsetínský závod měl stát třetím provozem Československé zbrojovky, a. s. Brno. Vedle nejstaršího podniku v Brně (*Závod I*) vznikl ve 30. letech ještě druhý, muniční závod s druhou puškárnou (sériová výroba spuštěna v roce 1937) v Povážské Bystrici (*Závod II*). Výstavbu *Závodu III* ve Vsetíně měl podle dalších předpokladů následovat projekt muničního závodu v prostoru Košeca u Ilavy na Slovensku. K jeho realizaci vlivem Mnichova ale nedošlo. KARLICKÝ, V.: *Československý zbrojní průmysl*, s. 27, 31; *Vojenské dějiny Československa*, s. 243, 296, 400. Přehledně viz též FRANĚK, O.: *Dějiny koncernu*, s. 225–234. Nověji viz DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo*, s. 45, 62).

¹¹⁶ KARLICKÝ, V.: *Československý zbrojní průmysl*, s. 28. DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo*, s. 48. *Vojenské dějiny Československa*, s. 401–402.

¹¹⁷ DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo*, s. 48. KARLICKÝ, V.: *Československý zbrojní průmysl*. Praha 1967, s. 29. Srov. k tomu: ORSÁG, M. – PISKOVSÝ, P.: *Zbrojovka Vsetín*, s. 35.

¹¹⁸ DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo*, s. 46. KARLICKÝ, V.: *Československý zbrojní průmysl*, s. 29. Výroba lehkých kulometů vz. 26 byla z projektu vsetínského *Závodu III* vypuštěna z rozhodnutí Ministerstva národní obrany 22. 3. 1937. ORSÁG, M. – PISKOVSÝ, P.: *Zbrojovka Vsetín*, s. 36.

¹¹⁹ Výroba střeliva ráže 20 mm pro takzvané velké kulometry proti letadlům (VKPL) vz. 36 systému Oerlikon (licence zakoupena ve Švýcarsku) byla ve Vsetíně zahájena počátkem října 1937. Původně se předpokládalo, že produkce střeliva bude spuštěna až koncem dubna roku 1938. Viz ORSÁG, M. – PISKOVSÝ, P.: *Zbrojovka Vsetín*, s. 58 a DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo*, s. 40.

kost nutných investic vyjadřovaly úctyhodné 453 miliony Kč.¹²⁰ NROS se rozhodla získat potřebné finanční prostředky zvýšením akciového kapitálu Čs. zbrojovky a. s. Brno ze 70 milionů Kč na 120 milionů Kč vydáním nové emise akcií s ažiem¹²¹ 400 %, takže upisovacím kurzem jedné akcie o nominální hodnotě 400 Kč měly být 2000 Kč. Nejvyšší rada obrany státu očekávala, že popsany způsob zvýšení akciového kapitálu vynese zbrojovce 250 milionů Kč.¹²² Jistý díl této částky měl být upsán soukromými akcionáři, ale její většinu, tedy 200 milionů Kč, musel uhradit stát jako největší akcionář brněnské zbrojovky. Musel přitom počítat také s výdaji za soukromé akcionáře, kteří by se na zvýšení akciového kapitálu zbrojovky eventuálně nezúčastnili. Nejvyšší rada obrany státu rozhodla 2. června 1937 o tom, aby prostředky, které měl uhradit stát, byly čerpány z výnosu půjčky obrany státu.¹²³ Čs. zbrojovka měla z vlastních zdrojů zajistit 203 milionů Kč, čímž měly být potřebné finanční prostředky v rozsahu 453 milionů Kč zajištěny.¹²⁴

NROS pokládala za nutné, aby zvýšení akciového kapitálu bylo provedeno pokud možno co nejrychleji a najednou v celé navržené výši.¹²⁵ Kolegium Rady také doporučilo, aby všechny resorty státní správy pokud možno u ní objednávaly vhodné zakázky. Smysl tohoto doporučení spočíval v tom, aby orgány státu podepřely prosperitu zbrojovky z hledem

¹²⁰ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 8 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 426 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937 – *Vybudování nového závodu fy „Čs. zbrojovka a. s. Brno“ – usnesení 10. schůze NROS*, odst. 1), s. 1. NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 4, s. 2, viz též oddíl *Jednotlivě* (*:Dispozice s finančními prostředky na podkladě jednotlivých usnesení NROS*).

¹²¹ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 8 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 426 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937 – *Vybudování nového závodu fy „Čs. zbrojovka a. s. Brno“ – usnesení 10. schůze NROS*, odst. 1), s. 1–2. NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 4, s. 2. NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 16 Taj. NÚKÚ z 31. 1. 1938, obsahují č.j. 20 707 Taj. – gen. sekr. 1937 z 23. 10. 1937 – *Náklady na vybudování válečného průmyslu – úhrada z půjčky obrany státu*, odst. a), s. 1. Pod pojmem *ažio* se rozumí procentuálně vyjádřený rozdíl, o který cena (kurz) cenného papíru převyšuje jeho nominální hodnotu. Viz M. ŽÁK a kol., *Velká ekonomická encyklopedie*. Praha 1999, s. 90–91.

¹²² NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 8 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 426 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937 – *Vybudování nového závodu fy „Čs. zbrojovka a. s. Brno“ – usnesení 10. schůze NROS*, odst. 1), s. 1. NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 4, s. 2. NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 16 Taj. NÚKÚ z 31. 1. 1938, obsahují spis č.j. 20 707 Taj. – gen. sekr. 1937 z 23. 10. 1937 – *Náklady na vybudování válečného průmyslu – úhrada z půjčky obrany státu*, odst. a), s. 1.

¹²³ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 8 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 426 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937 – *Vybudování nového závodu fy „Čs. zbrojovka a. s. Brno“ – usnesení 10. schůze NROS*, odst. 3), s. 2. NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 4, s. 2. NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 16 Taj. NÚKÚ z 31. 1. 1938, obsahují spis č.j. 20 707 Taj. – gen. sekr. 1937 z 23. 10. 1937 – *Náklady na vybudování válečného průmyslu – úhrada z půjčky obrany státu*, odst. a), s. 1, 2.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Tamtéž.

k potřebným investičním prostředkům. Sbor Nejvyšší rady obrany státu samozřejmě předpokládal, že by brněnská zbrojovka získávala přednostní zakázky od státu podle všech pravidel zadávacího řádu.¹²⁶

Snaha a zájem NROS o hladké řešení věci plyne z faktu, že ministerstvům národní obrany a financí uložila, aby všechna opatření, vyjádřená jejím usnesením z 2. června 1937, byla provedena urychleně.¹²⁷ Vývoj příštích měsíců ovšem prokázal, že nezbytně nutné podněty k aktivitě nejvyšší státní exekutivy vycházely jen z Ministerstva národní obrany. Dne 23. října 1937 Hlavní štáb naléhavě informoval Ministerstvo financí, že vojenská správa již nedisponuje žádnými nevázanými prostředky z půjčky obrany státu ani žádnými dalšími prostředky, z nichž by mohla realizovat usnesení NROS.¹²⁸ Ze sdělení Hlavního štábu vyplývalo, že z půjčky obrany státu zůstává 250 milionů Kč, ale ministerská rada se 18. února 1937 usnesla na tom, že využití této částky podléhá výhradně jejímu rozhodnutí. Uvedené finanční prostředky mohly být použity až po souhlasu vlády.¹²⁹ Generální sekretariát obrany státu tlumočil Ministerstvu financí žádost Hlavního štábu, aby vládě navrhlo její uvolnění v zájmu zvětšení akciového kapitálu Čs. zbrojovky a. s. Brno.¹³⁰

Iniciativa Hlavního štábu se setkala s podporou Ministerské rady. Vláda na svém zasedání 10. prosince 1937 vyšla žádosti vojenské správy vstříc. Ministerstvo financí sdělilo vládě 18. prosince 1937, že již vykonalo odborné kroky k úpisu 99 995 akcií po čtyřech stech

¹²⁶ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 8 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 426 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937 – *Výbudování nového závodu fy. „Čs. zbrojovka a. s. Brno“ – usnesení 10. schůze NROS.*, odst. 4), s. 3.

¹²⁷ Tamtéž, odst. 5), s. 3. NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 16 Taj. NÚKÚ z 31. 1. 1938, obsahují spis č.j. 20 707 Taj. – gen. sekr. 1937 z 23. 10. 1937 – *Náklady na vybudování válečného průmyslu – úhrada z půjčky obrany státu*, odst. c), s. 2. Srov. k tomu též NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 4, s. 2.

¹²⁸ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 16 Taj. NÚKÚ z 31. 1. 1938, obsahují žádost Hlavního štábu, tlumočenou Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 707 Taj. – gen. sekr. 1937 z 23. 10. 1937 – *Náklady na vybudování válečného průmyslu – úhrada z půjčky obrany státu*, odst. c), s. 2. Váha citovaného dokumentu je dána faktem, že jej v zastoupení ministra národní obrany podepsal náčelník Hlavního štábu arm.gen. L. Krejčí. Srov. tamtéž, s. 3.

¹²⁹ Tamtéž, odst. c), s. 2–3. NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 4 Taj. NÚKÚ, obsahující spis Předsednictva ministerské rady č.j. 1549/1623/5/37 S z 19. 2. 1937 – *Využití půjčky obrany státu*, podávající přehled o povaze usnesení schůze ministerské rady, konané 18. 2. 1937. Viz též NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 175/Res., obsahující přípis Ministerstva financí pro Předsednictvo ministerské rady k č. 22 508/37–I/1 z 29. 4. 1937 – *Využití půjčky obrany státu*. NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 6 Taj. NÚKÚ, obsahující důvěrný spis Předsednictva ministerské rady č.j. 3913/1623/S – 37 z 2. 5. 1937 – *Využití půjčky obrany státu*. NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 14 Taj. NÚKÚ, obsahující přípis Ministerstva financí pro MNO, zpracovaný pod č.j. 22 Dův. – 1937–I/2b z 18. 8. 1937 – *Využití půjčky obrany státu*.

¹³⁰ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 16 Taj. NÚKÚ z 31. 1. 1938, obsahují žádost Hlavního štábu, tlumočenou Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 707 Taj. – gen. sekr. 1937 z 23. 10. 1937 – *Náklady na vybudování válečného průmyslu – úhrada z půjčky obrany státu*, odst. c), s. 3.

korunách nominale s ažiem 1600 Kč za jednu akcii, tedy celkem za 199 990 000 Kč. Podstata usnesení Nejvyšší rady obrany státu z 2. června 1937 se stala realitou.¹³¹

Produkce střeliva, zahájena *Závodem III* na podzim roku 1937, významným způsobem předstihla výrobu automatických zbraní a souvisejícího materiálu. Události Mnichova zastihly přípravy k výrobě těžkých a velkorážových kulometů na samém počátku, neboť tyto druhy výrob byly z Brna do Vsetína teprve přenášeny. Přípravné práce nebyly ukončeny ještě osudového 15. března 1939. Před koncem roku 1938 se podařilo zahájit pouze výrobu velkorážového kulometu *ZB-60*. Z výrobního programu těžkých kulometů vz. 37 začal po Mnichovu fungovat pouze úsek pro výrobu hlavní.¹³² Z uvedených údajů vyplývá skutečnost, že význam *Závodu III* zůstával v nejkritičtějších částech roku 1938 omezen jen na dodávky střeliva. Relativně včasný náběh sériové výroby velkorážových kulometů *ZB-60* neznamenal pro obranu státu přínos. Zmíněný zbrojní produkt byl určen pro zahraniční odběratele.¹³³

Intenzita jarních jednání NROS byla značná. Již následující den po usnesení o investicích do výstavby vsetínského závodu brněnské zbrojovky, tedy 3. června 1937, se členové Rady zabývali otázkou investiční báze dislokačních změn ve struktuře československého leteckého průmyslu.¹³⁴ Za podklad jednání byl vzat návrh, který pro NROS opět připravila odborná komise Předsednictva ministerské rady.¹³⁵

Základní problém leteckého průmyslu spočíval v nevyhovující územní centralizaci. Výrobní základny letecké techniky byly koncentrovány na území hlavního města Prahy a v jeho blízkém okolí.¹³⁶ Hlavní štáb začal řešit otázku výroby leteckého materiálu pro dobu války již na jaře 1934. Za účasti II. zástupce náčelníka Hlavního štábu se v dubnu onoho roku konala zvláštní porada, která vyústila v pokyn přemístit letecké závody mimo Prahu do méně

¹³¹ Viz NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 16 Taj. NÚKÚ z 31. 1. 1938, oddíl V.

¹³² ORSÁG, M. – PISKOVSÝ, P.: *Zbrojovka Vsetín*, s. 58–63, 98–100, 102–104. Nutno přiznat, že náběh výroby uvedených produktů odpovídal oficiálně stanovenému pořadí naléhavosti, podle něhož měly být hlavní komponenty *Závodu III* realizovány. Na 1. místě byl situován projekt mozaikové nářadovny, na 2. místě provoz pro výrobu velkorážových kulometů a příslušné munice a na 3. místě výroba těžkých kulometů (viz titíž, *Zbrojovka Vsetín*, s. 30).

¹³³ Československá vojenská správa uvažovala o koupi velkorážového kulometu *ZB-60* koncem roku 1938. Za nevyjasněných okolností, zřejmě z nedostatku prostředků na úhradu uvažované dodávky, ale od svého záměru počátkem roku 1939 upustila (o tomto tématu viz blíže PAZDERA, D.: *Československá objednávka velkorážových kulometů ZB-60*. SM, 2000, č. 9, s. 21).

¹³⁴ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 9 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 428 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937 – *Vybudování leteckého průmyslu – usnesení NROS*.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Vojenská správa se v souvislosti s potřebou změnit dislokaci výrobních základen ocitla ve zvláštní situaci. V prvních letech republiky Hlavní štáb neměl námitek proti centralizovanému umístění nových závodů leteckého průmyslu v hlavním městě Praze a v jeho blízkém okolí. Tato skutečnost souvisela s dalšími koncepčními chybami, které poznamenaly územní situaci výrobních základen zbrojního průmyslu na území Československé republiky. Viz *Vojenské dějiny Československa*, s. 158.

exponovaných prostor ve strategické hloubce republiky.¹³⁷ Hlavní štáb měl zájem na tom, aby za dvě léta po daném podnětu byla v nových prostorech k dispozici studená rezerva o potřebné výrobní kapacitě.¹³⁸

Podnět Hlavního štábu začalo záhy rozpracovávat 3. letecko-materiální oddělení III. odboru MNO. Původní záměry počítaly s tím, že nové závody budou umístěny na Hané. Odhad investic vystoupal na 100 milionů Kč; tato kalkulace ale nezahrnovala cenu strojních zařízení. O dvouleté realizační lhůtě specialisté 3. oddělení pochybovali. Jejich názor vyvěřal z nemožnosti opatřit tak vysokou částku za situace, kdy se rozpočet letectva jevil jako nedostatečný. Možnost úspor na objednávkách materiálu nebyla reálná – poslední úvěr v rozsahu 152 milionů Kč, předvídaný na další dvě léta, byl již vázán ve prospěch nákupu draků a motorů. V úvahu byly vzaty i komplikace, pokud by si jednotlivé podniky měly opatřovat potřebné částky individuálně. Za nejvýhodnější řešení byla proto vojenskou správou označena přímá investice. Původně dynamický přístup k řešení daného problému se začal vytrácet. Rok 1934 skončil bez zásadních rozhodnutí.¹³⁹

Hlavní štáb připravil v následujícím roce směrnice, v nichž byla teoreticky řešena otázka financování a určen program doplňující výstavby leteckého průmyslu. Pro finanční zajištění měl být založen zvláštní finanční fond, z něhož měly jednotlivé podniky čerpat investiční prostředky na výstavbu svých pobočných závodů. Takto soustředěné finance měl ovládat Hlavní štáb. Jeho rozhodnutí mělo vyloučit, aby se náklady na plánované práce vážným způsobem dotknuly úvěrů na letecký materiál. Výrobci nesměli skrytě kalkulovat náklady na výstavbu nových závodů v dodávkách leteckého materiálu. Vojenské velení mělo zájem na tom, aby finance, poskytnuté ze zdrojů MNO, zajistily vojenským orgánům podíl na správě jednotlivých závodů.¹⁴⁰

Změny se dotknuly i předpokládaného rozmístění pobočných závodů. Hlavní štáb začal v roce 1935 přenášet zatím zvažovanou dislokaci pobočných závodů z povodí Moravy východním směrem k západnímu podhůří Javorníků, Bílých Karpat a do Pováží.¹⁴¹

¹³⁷ Zmíněný pokyn byl obsažen ve spisu č.j. 299 Taj. hl. št./1. odděl. 1934. Viz VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43 085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 1, oddíl *Ad c) Kapacita leteckých továren pro mobilizaci ke dni 23/9.38* (dále jen *Kapacita leteckých továren*), oddíl *Přemístění průmyslu*, část 2, s. 15.

¹³⁸ Výrazem *studená rezerva* se rozuměla náhradní výrobní základna, která by zahájila sériovou výrobu až v době přímého válečného ohrožení. Srov. tamtéž.

¹³⁹ Tamtéž, část 2, s. 15–16.

¹⁴⁰ Tamtéž, část 2., s. 16.

¹⁴¹ Tamtéž.

Jednotlivé etapy další výstavby leteckého průmyslu stanovil Hlavní štáb v roce 1935. Dodržení programu podmiňovala finanční dotace, kterou vojenská správa neměla ještě k dispozici.

Tabulka č. 5 – Program výstavby nových závodů leteckého průmyslu v letech 1935–1939

rok	cíle
1935	Vyhledání a nákup pozemků.
1936*	Dokončení projekčních prací.
1936	Úprava pozemků.
1937	Realizace opravárenského závodu, kapacita oprav stanovena na 50 % kapacity základního závodu.
1938	Doplnění opravárenského úseku výrobním provozem s kapacitou základního závodu.
1939	Realizace pobočných podniků s požadovanou válečnou kapacitou výroby.

* do konce dubna

Pramen: VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43 085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 1, oddíl *Ad c) Kapacita leteckých továren pro mobilizaci ke dni 23/9.38*, oddíl *Přemístění průmyslu*, část 2), odst. a)–f). s. 17.

Reálný vývoj výše objasněný harmonogram problematizoval zásadním způsobem. Přčetné komplikace pramenily z obtíží při vyhledávání vhodných ploch pro nové závody. Potíže jiného typu přinášela náročná projekce nových výrobních prostor. Symbiózu negativ, která odsouvala požadovaný cíl dále po proudu času, rozhojňovaly vlivy změn strategické situace republiky. Pokud se první dva faktory projevovaly velmi tíživě, třetí z nich měl pro zájmy obrany státu v leteckém průmyslu kritické následky. Byl to vstup nacistů do Rakouska v březnu 1938, který mimořádně poznamenal situaci hlavních dodavatelů pozorovacích a stíhacích letounů, posuzováno z úhlu potřeb dislokačních změn v leteckém průmyslu.¹⁴²

¹⁴² Srov.: tamtéž, část 4, s. 17 a část 5, obsahující analýzu výsledků dislokačních změn jednotlivých podniků leteckého průmyslu (*Vojenská továrna na letadla (Letov)*; *Avia, a. s. pro průmysl letecký*; *Aero, továrna letadel*; *Walter, a. s. továrna na automobily a letecké motory*; *ČKD*; *Pantof, armatury a přístroje*), s. 18–24.

Těžké následky zániku Rakouska z března 1938 na výrobní schopnosti československého leteckého průmyslu jasně dokumentují případy podniků *Letov* a *Avia*. Firma *Letov* dodávala největší množství víceúčelových strojů Letov Š 328. *Avia* byla největším dodavatelem stíhacích strojů *Avia B-534*.

Základní závod podniku *Letov* se nacházel v Letňanech u Prahy. Hlavní štáb v roce 1934 předpokládal, že pobočný závod tohoto podniku vznikne v Prostějově. V roce 1935 se předvídaná dislokace změnila na Otrokovice s alternativou v Holešově. V únoru 1936 byl podniknut komisionální průzkum vytypovaných prostor. Po několika změnách, během nichž byly hledány vhodné prostory i na Slovensku (prostor Bošany – Prievidza – Topolčany a prostor Rybáry – Bánovce – Turčianský Sv. Martin, Slovenské Pravno – Dolní Štubná – Německé Pravno – Prievidza) bylo místo nového závodu situováno u moravského Holešova. Rozhodnutí o tom vydal

Zdaleka nejzávažnější následky a největší zdroj problémů pro přemístění a znásobení kapacit leteckého průmyslu přinášela nikdy nedořešená otázka investičních podmínek akce. Vrcholná politická exekutiva se tímto problémem zabývala 3. června 1937, kdy jeho finanční náročnost zkoumala NROS. Rada se usnesla na doporučení, aby v zájmu výstavby pobočných závodů leteckého průmyslu, především firem *Walter*, *Avia*, *Aero* (letecké oddělení), *Česko-moravská – Kolben – Daněk* (letecké oddělení), byly uvolněny prostředky do maximální výše 130 milionů Kč. Ty měly zajistit finanční účast státu, přesněji vojenské správy, na základním kapitálu zmíněných podniků. Zdrojovou základnou investičních prostředků se měl, podle Rady, stát výnos půjčky obrany státu.¹⁴³ NROS uložila Ministerstvu národní obrany, aby souhlasně s Ministerstvem financí individuálně projednalo způsob a bližší podmínky kapitálové účasti státu. Jako předloha měla být vzata kapitálová účast v uherskobrodském závodu strakonické zbrojovky. Odbornou problematiku dislokace nových závodů leteckého průmyslu NROS přenechala orgánům Ministerstva národní obrany.¹⁴⁴

Hlavní štáb v dubnu 1937. Vybrané místo definitivně určil v září 1937, přičemž předpokládal, že během roku budou výrobní prostory dokončeny v hrubém zdivu. Rakouský březen 1938 se zlomově projevil i zde – dne 16. 3. 1938 Hlavní štáb spěšně rozhodl o tom, že závod podniku Letov nebude u Holešova realizován. Zanedlouho po té, 31. 3. 1938, byly zrušeny všechny dispozice, vydané v souvislosti s předpokládanou stavební aktivitou v prostoru Holešova. NROS dala 7. 4. 1938 podnět k tomu, aby byl urychleně přemístěn na Slovensko. Nová jednání vyústila 28. 7. 1938 v rozhodnutí Hlavního štábu vybudovat pobočný závod podniku Letov v blízkosti pobočného závodu firmy Aero u Beckova nedaleko Nového Mesta nad Váhom. Pobočný závod nebyl do Mnichova vůbec realizován. Hlavní štáb zastavil přípravné práce, hlavně výkup pozemků, 12. 10. 1938. Majitelům půdy bylo dovoleno osévat a obdělávat ji. Tamtéž, část 5, *Vojenská továrna na letadla*, s. 18–20. Viz ještě NA, f. NÚKÚ, k. 484, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 26 Taj. NÚKÚ, záznam usnesení NROS č.j. 15 783 Taj. – gen. sekr. 1938 ze 6. 5. 1938 – *Vybudování voj. výroben a skladů vál. materiálu – usnesení NROS*, s. 2.

Podobný zlom poznamenal i osud nově budovaného pobočného závodu podniku Avia. Zakládající závod působil rovněž v Letňanech. Tato firma budovala pobočný závod u Kunovic na Moravě. Podle sledu kroků, určených Hlavním štábem v roce 1935, vznikal v tamních místech nejprve závod, určený k opravě draků. V roce 1938 zde působilo 115 zaměstnanců. Před anšlusem Rakouska se předpokládalo, že opravárenský provoz doplní další nové provozy na úroveň plnohodnotného pobočného závodu. Anšlus Rakouska směr vývoje změnil. K dostavbě dalších prvků, zejména provozu na výrobu leteckých motorů v prostoru Derfle u Uherského Hradiště, na Moravě již nedošlo. Změna strategické situace republiky přiměla Hlavní štáb hledat nové prostory v oblasti Slovenska. Zároveň probíhala jednání o investičním zázemí dalších prací. Následkem Mnichova ale Hlavní štáb vyjádřil stanovisko, že na realizaci nových provozů na Slovensku netrvá. Tamtéž, s. 20–21, podrobně viz též KRUMBACH, J.: *Půlstoletí letecké výroby v Kunovicích*. Praha 1987, s. 13–22.

Po anšlusu Rakouska NROS vydala 7. 4. 1938 na návrh vojenské správy pokyn, aby *Vojenské telegrafní dílny* ve Kbelích u Prahy byly neprodleně přesunuty na Slovensko (NA, f. NÚKÚ, k. 484, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 26 Taj. NÚKÚ, záznam usnesení NROS č.j. 15 783 Taj. – gen. sekr. 1938 ze 6. 5. 1938 – *Vybudování voj. výroben a skladů vál. materiálu – usnesení NROS*, s. 2).

¹⁴³ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 9 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 428 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937 – *Vybudování leteckého průmyslu – usnesení NROS*, odst. 1), s. 1. Viz též NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 16 Taj. NÚKÚ z 31. 1. 1938, obsahující spis Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 20 707 Taj. – gen. sekr. 1937 z 23. 10. 1937 – *Náklady na vybudování válečného průmyslu – úhrada z půjčky obrany státu*, odst. b), s. 1–2. Viz též NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 5, s. 3, viz též oddíl *Jednotlivě* (*:Dispozice s finančními prostředky na podkladě jednotlivých usnesení NROS:*).

¹⁴⁴ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 9 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 428 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937 –

Doporučující usnesení NROS se zakrátko projevilo jako neproveditelné. Základní po-
tíž se týkala využití výnosu půjčky obrany státu. Hlavní štáb na tento fakt upozornil Minister-
stvo financí 23. října 1937.¹⁴⁵ Zdůraznil tehdy, že z výnosu půjčky zbývá 250 milionů Kč,
které ministerská rada považovala za své dispoziční prostředky. Podle usnesení NROS z 2.
června 1937 měla být takřka celá částka – již zmíněných 200 milionů korun – použita
k navýšení akciového kapitálu brněnské zbrojovky.¹⁴⁶ Částka, předpokládaná pro investice
v leteckém průmyslu – 130 milionů korun – tak přesáhla rezervy, pocházející z výnosu půjčky
obranu státu, neboť usnesení NROS v záležitostech zbrojovky Brno a leteckého průmyslu
vyžadovala souhrnně 330 milionů Kč.¹⁴⁷ Po uvolnění dvou set milionů ve prospěch brněnské
zbrojovky mělo z 250 milionové rezervy zbývat ještě 50 milionů Kč. Ani tento zůstatek ale
nebyl z následujících důvodů úplný.

Investiční nároky opevňovacích prací přiměly Hlavní štáb k tomu, že začal zjara 1937
požadovat finanční doplněk takzvané položky *J (zvláštní vojenské stavby – opevnění)*, která
tvořila součást zvláštního úvěru, schváleného NROS 4. června 1936 a ministerskou radou
5. června 1936.¹⁴⁸ Nejvyšší státní exekutiva požadavek Hlavního štábu vyslyšela. Zmíněná
finanční potřeba byla nejprve objasněna Ministerstvu financí, které ji postoupilo – podle
zvyklostí nejvyšší exekutivy – komitétu politických ministrů k politickému posouzení. Komí-
tét se souhlasně usnesl na tom, aby z vládní rezervy bylo uvolněno 11 571 000 Kč ve pro-
spěch „...zvláštních účelů, souvisejících s obranou státu.“¹⁴⁹ Definitivní rozhodnutí náleželo

Vybudování leteckého průmyslu – usnesení NROS, odst. 2), s. 1–2. Viz též NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 5, s. 3, viz též oddíl *Jednotlivě* (*:Dispozice s finančními prostředky na podkladě jednotlivých usnesení NROS:*).

¹⁴⁵ Viz NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 16 Taj. NÚKÚ z 31. 1. 1938, obsahu-
jící spis Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 20 707 Taj. – gen. sekr. 1937 z 23. 10. 1937 – *Náklady na vybu-
dování válečného průmyslu – úhrada z půjčky obrany státu*, odst. c), s. 3.

¹⁴⁶ Srov.: NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 8 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam
usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 426 Taj. – gen. sekr. 1938 z 5. 6. 1937
– *Vybudování nového závodu fy „Čs. zbrojovka a. s. Brno“ – usnesení 10. schůze NROS.*, odst. 3), s. 2. Srov. k tomu:
NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 16 Taj. NÚKÚ č.j. 16 Taj. NÚKÚ z 31. 1.
1938, obsahující spis Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 20 707 Taj. – gen. sekr. 1937 z 23. 10. 1937 – *Ná-
klady na vybudování válečného průmyslu – úhrada z půjčky obrany státu*, odst. a), s. 1.

¹⁴⁷ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 16 Taj. NÚKÚ č.j. 16 Taj. NÚKÚ z 31. 1.
1938, obsahující spis Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 20 707 Taj. – gen. sekr. 1937 z 23. 10. 1937 – *Ná-
klady na vybudování válečného průmyslu – úhrada z půjčky obrany státu*, odst. b), s. 2.

¹⁴⁸ Skutečnost, že tato částka byla určena pro investice v rámci výstavby stálého opevnění ozřejmuje zejména
VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, sign. 44 9/17, spis č.j. 2497 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 – *Stav
úvěrů položky „J“*, oddíl *K věci*, část I) *Úvěry hl. št. ŘOP*, s. 2. Zde viz údaj, týkající se zvýšení položky *J*
zvláštního úvěru podle spisu č.j. 8945 Taj. – hl. št./1. odděl. 1937.

¹⁴⁹ Explicitní doklad o tom, že se daným požadavkem zabýval neoficiální komitét politických ministrů poskytuje
přípis Ministerstva financí pro Předsednictvo ministerské rady k č. 22 508/37–I/1 z 29. 4. 1937 – *Využití půjčky
obranu státu*. Viz NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 175 Res. NÚKÚ, obsahu-
jící citovaný přípis Ministerstva financí.

ministrské radě. Ta o věci jednala na zasedání 30. dubna 1937 a usnesla se rovněž kladně. Realizace usnesení byla svěřena ministerstvům financí a národní obrany.¹⁵⁰

Uvedená fakta posilují důkazy o tom, že se prostředků na realizaci usnesení NROS ze 3. června 1937 – o přemístění leteckého průmyslu a zvýšení jeho kapacit – opravdu nedostávalo. Právě za této situace, kdy z několikrát zmiňované rezervní částky vlády zbývalo jen asi 38 milionů Kč, požádal Hlavní štáb Ministerstvo financí, aby připravilo návrh způsobu, jak zajistit úhradu chybějících prostředků.¹⁵¹ NROS oběma zainteresovaným ministerstvům uložila, aby při řešení tohoto i jiných problémů postupovala urychleně.¹⁵² Vývoj sledovaného problému ale naznačuje, že Rada postrádala účinné nástroje k tomu, aby přiměla příslušné složky nejvyšší exekutivy k bezodkladné realizaci usnesení. Orgány Ministerstva národní obrany v duchu usnesení NROS ze 3. června 1937 postupovaly. Nejen žádostí z 23. října 1937, ale i při jiných příležitostech neustále poukazyvaly na fakt, že vojenská správa postrádá prostředky na současné znásobení a přesun výrobních kapacit leteckého průmyslu.¹⁵³ Indiferentní přístup Ministerstva financí se ve zjevné podobě projevil koncem roku 1937.

Kromě orgánů vojenské správy dané téma sledoval rovněž Nejvyšší účetní a kontrolní úřad; tato instituce se z titulu svého poslání zabývala finanční stránkou věci. Zdrženlivost, příznačná pro Ministerstvo financí, vyšla najevo, když se NÚKÚ tázal na stav řešení investic pro letecký průmysl. Následující sdělená ústní informace vystihuje rozpornost mezi ohrožením země a době neodpovídající pomalostí Ministerstva financí: „...*Pokud jde o akci vybudování leteckého průmyslu (dobudování a přestěhování zejména továren Walter, Avia, Aero/letecké odd. a Českomoravská – Kolben – Daněk/let. odd.), přičemž se počítá s nákladem asi 130 milionů Kč, podal odb. přednosta min. financí dr. Tománek ústně informaci v tom směru, že otázka úhrady není ještě rozřešena a že se též nemíní řešiti ji již nyní...*“¹⁵⁴ Za této situace nepřekvapovalo, že zvláštní fond investičních prostředků pro letecký průmysl, předví-

¹⁵⁰ Viz především NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 6 Taj. NÚKÚ, obsahující důvěrný přípis Předsednictva ministerské rady pro ministra národní obrany, financí a Nejvyššímu účetnímu a kontrolnímu úřadu, zpracovaný pod č.j. 3 913/1 623/5 S – 37 ze 2. 5. 1937 – *Využití půjčky obrany státu*. Srov. k tomu ještě: NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, oddíl *Jednotlivě* (:*Dispozice s finančními prostředky na podkladě jednotlivých usnesení NROS*:).

¹⁵¹ Tamtéž, č.j. 16 Taj. NÚKÚ č.j. 16 Taj. NÚKÚ z 31. 1. 1938, obsahující spis Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 20 707 Taj. – gen. sekr. 1937 z 23. 10. 1937 – *Náklady na vybudování válečného průmyslu – úhrada z půjčky obrany státu*, odst. c), s. 3.

¹⁵² Srov. Tamtéž, č.j. 9 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 428 Taj. – gen. sekr. 1937 z 5. 6. 1937 – *Vybudování leteckého průmyslu – usnesení NROS*, odst. 3), s. 2.

¹⁵³ Viz VÚA–VHA, f. MNO – HI. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43 085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 1, oddíl *Ad c) Kapacita leteckých továren*, oddíl *Přemístění průmyslu*, část 4), s. 17.

¹⁵⁴ Viz NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 16 Taj. NÚKÚ č.j. 16 Taj. NÚKÚ z 31. 1. 1938.

daný Hlavním štábem od roku 1935, nevznikl. Celou věc komplikoval i přístup výrobních závodů, které se stavěly proti státní účasti na jejich správě. Ministerstvo financí bylo rovněž proti poskytování záloh nebo splátek, z nichž by firmy mohly hradit výstavbu nových závodů. Poskytnuté prostředky měly splácet v rámci dodávek, objednaných vojenskou správou.¹⁵⁵

Počátkem roku 1938 začalo být jasněji. Objevila se totiž eventualita státních garancí. Z letecko-materiálního oddělení III. odboru MNO vzešel v únoru 1938 celkový plán investičních nákladů. Výrobní závody si měly individuálně, formou půjčky, zajistit potřebné částky. Ministerstvo financí mělo působit jako ručitel. Nová a složitá jednání začala opět provedení decentralizační akce oddalovat. Nutno zdůraznit, že tento náročný projekt neměl po celá čtyři léta snah o jeho realizaci vytvořenu základní bázi – investiční východiska nebyla splněna.¹⁵⁶

V souvislosti s decentralizací leteckého průmyslu je nutné zamyslet se nad tím, co tento nevyřešený problém znamenal pro obranu státu. Souhra analyzovaných negativ způsobila, že kapacita československého leteckého průmyslu nebyla schopna překonat výkonnost, dokumentačně podchycenou k 23. září 1938, kdy stát vstoupil do stavu branné pohotovosti (příslušné údaje přibližuje dále uvedený přehled). Dokumentovaná výkonnost vyplývala ze stavu dodávek, splněných za 1 měsíc při třisměnném provozu za největšího vypětí továren, které bylo do té doby zaznamenáno. Nutno podotknout, že závody pracovaly v tomto období sice s velkým nasazením, ale výrobní kapacity plného výkonu nedosáhly.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Viz VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43 085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 1, oddíl *Ad c) Kapacita leteckých továren*, oddíl *Přemístění průmyslu*, část 4), s. 17.

¹⁵⁶ Srov. tamtéž, 15–18.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 12–14. Zájmy obrany státu se střetávaly s faktem, že československý letecký průmysl trpěl rozříštěností vývoje a výroby. Vzhledem k tomu nebylo možné zavést moderní velkovýrobu. Tento fakt byl podstatně ovlivněn i relativně nízkými počty zaměstnanců leteckého průmyslu z roku 1938, tedy z období nejvyšších dosažených výrobních výkonů.

Tabulka č. 6 – Stav pracovních sil v podnicích leteckého průmyslu v roce 1938

závod	počet zaměstnanců ve výrobě	
	draků	motorů
Avia	1 150	750
Avia – pobočný závod	120	–
Aero	1 600	–
Letov	1 600	–
ČKD	500	500
Walter	–	1 800

Pramen: KARLICKÝ, V.: Československý zbrojní průmysl, 41.

Souběh těchto rezerv s absencí pobočných závodů kriticky minimalizoval schopnosti leteckého průmyslu nahrazovat ztráty, způsobené v průběhu bojů. Československé vojenské velení počítalo s tím, že množství ztrát stoupne pravděpodobně během dvou prvních měsíců války až na 70 % stavu letounů, s nímž měla armáda přijmout boj. Polovina ztrát se měla vyrovnávat opravami, které by realizovaly polní opravárenské parky a letecké sklady. Druhou polovinu měla pokrývat nová produkce. Válečné dodávky měly zajišťovat pouze výrobní závody. Z těchto faktů vyplývala nutnost, aby válečná novovýroba začala plnit dodávky nejpozději do dvou měsíců od napadení republiky. Letecký průmysl ale potřeboval pro přechod z mírové na válečnou výrobu pět až šest měsíců. III. odbor MNO proto od roku 1937 usilovně prosazoval, aby výrobci vojenské letecké techniky zvýšili svou výrobu na 100 % mírové produkce. Vojenská správa usilovala také o vznik zvláštního mobilizačního plánu leteckého průmyslu, který měl obsahovat plán hospodaření se surovinovými zdroji, pravidla pro časovou souhru dodávek včetně regulace pracovních sil při všech výkyvech zaměstnanosti, kdy by musel být zajištěn plný počet kvalifikovaných pracovníků apod. Racionální požadavky vojenské správy splněny nebyly.¹⁵⁸

Cenný přínos nových pobočných závodů leteckého průmyslu pro hodnotu obrany státu, pokud by byly realizovány včas, plyne z následujících přehledů. Uvedená data ilustrují zásadní rozdíly kapacit leteckého průmyslu v rámci obnovy ztrát uvedených typů bojových letounů, vzniklých v průběhu válečných operací.

¹⁵⁸ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43 085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 1, oddíl *Ad c) Kapacita leteckých továren*, oddíl *Přemístění průmyslu*, část 4), s., s. 12–14.

Tabulka č. 7 – Měsíční kapacita výroby bojových letounů, školních letounů a leteckých motorů

Letouny polní služby			
závod	typ	měsíční kapacita výroby	
		při vyhlášení mobilizace	s pobočnými závody (plán)
Letov	Š-328	30	60
Aero	MB-200	9	14
Avia	B-534	36	60
Avia – pobočný závod	B-534	8	8
Beneš a Mráz*	B-534	5	
Vagónka Tatra*	Š-328	3	
Letov	B-71	6	
Avia	B-71	5	
Aero	B-71	5	
ČKD	B-71	2	
Letouny školní			
ČKD	E-39, E-241	23	–
Letecké motory			
Avia	HS 12 Ydrs	36	nezjištěno
ČKD	HS 12 Ydrs	20	nezjištěno
Walter	Pegas	32	1/3 maximální kapacity základního závodu.
Walter	K-14	18	

* – pobočný závod nebudován

Komentář:

Kapacitní údaje u podniků Avia – pobočný závod a Beneš a Mráz nebyly ověřeny výrobní praxí.

III. odbor MNO předpokládal, že podnik Letov by byl schopen dodat 40 a firma Aero 38 stíhacích strojů B-534, pokud by tyto závody nevyráběly letouny jiných typů.

Vzhledem k tomu, že československý letecký průmysl postrádal praktické zkušenosti s výrobou letounů B-71, dokumentují údaje z výše uvedeného přehledu kapacitu, kterou letecký odbor MNO pouze odhadoval.

Týž odbor MNO kalkuloval s tím, že továrna Walter mohla vyrobit asi 55 motorů HS 12 Ydrs, pokud by zároveň nevyráběla jiné typy motoru a asi 23 motory téhož typu, kdyby zároveň vyrobila 23 motory Pegas.

Tabulka č. 8 – Schopnost leteckého průmyslu krýt válečné ztráty

typ	bez pobočných závodů (v %)	s pobočnými závody (v %)
B-534	45	70
Š-328	35	69
MB-200	22	35

Komentář:

V souvislosti se schopností krýt ztráty leteckých motorů bylo zjištěno, že továrna Walter byla schopna vyrovnávat deficit motorů Pegas ze 40 % a motorů K 14 z 24 %. Možnosti ostatních dodavatelů leteckých motorů jen mírně převyšovaly schopnost výrobců draků krýt ztráty, vzniklé v průběhu bojů. Uvedené skutečnosti se týkají podmínek, které existovaly k 23. září 1938, kdy byla vyhlášena mobilizace.

Přehled č. 1 – Vývoje výstavby nových závodů leteckém průmyslu

Závod: Vojenská továrna na letadla (Letov)

Umístění základního závodu: Letňany u Prahy

Dislokace pobočného závodu

– předpoklad z roku 1934: Prostějov

– plán z roku 1935: Otrokovice nebo Holešov

– konečná dislokace: Beckov (Slovensko)

Výsledky (stav v pomnichovském období): následkem Mnichova Hlavní štáb zastavil 12. 10. 1938 výkup pozemků pro závod i letiště.

Závod: Avia, akc. spol. pro průmysl letecký

Umístění základního závodu: Čakovice u Prahy

Dislokace pobočného závodu

– předpoklad z roku 1934: Přerov

– plán z roku 1935: Uherské Hradiště, Uherský Brod, případně Brno

– konečná dislokace: Původně Kunovice. Následkem anšlusu Rakouska hledána nová místa na území Slovenska.

Výsledky (stav v pomnichovském období): v Kunovicích uveden do provozu pouze opravárenský závod. Následkem Mnichova Hlavní štáb rozhodl, že na realizaci pobočného výrobního závodu netrvá.

Závod: Aero továrna letadel dr. Kabeš

Umístění základního závodu: Praha Vysočany

Dislokace pobočného závodu

– předpoklad z roku 1934: Kroměříž

– plán z roku 1935: Nové Město nad Váhom

– konečná dislokace: Beckov (Slovensko)

Výsledky (stav v pomnichovském období): Opravárenský závod opatřen krytinou, jeho železná konstrukce částečně vyžděna. Po Mnichovu dokončován železný skelet výrobních prostor tak, aby stavba mohla být zakonzervována. Výkup pozemků pro letiště proveden zčásti.

Závod: Českomoravská – Kolben – Daněk

Umístění základního závodu: Praha Karlín, Libeň

Dislokace pobočného závodu

– předpoklad z roku 1934: –

– plán z roku 1935: Nové Město nad Váhom, případně Blansko

– konečná dislokace: Blansko

Výsledky (stav v pomnichovském období): počátkem roku 1939 stavební pozemky znivelizovány, základy hotovy, stavba zadána, ale realizace odložena.

Závod: Walter, akc. spol. továrny na automobily a letecké motory

Umístění základního závodu: Jinonice u Prahy

Dislokace pobočného závodu

– předpoklad z roku 1934: –

– plán z roku 1935: Trenčín

– konečná dislokace: Kubrá u Trenčína

Výsledky (stav v pomnichovském období): následkem Mnichova Hlavní štáb rozhodl, že na dokončení rozestavěného závodu na opravu leteckých motorů netrvá. V okamžiku rozhodnutí byla stavba zastřešena a téměř omítnuta. Instalace (vodovod, ústřední topení a kanalizace) hotovy. Ve stavbě se nacházela transformační stanice. Přípravy k realizaci výrobního závodu Hlavním štábem zastaveny v říjnu 1938.

Závod: Pantof, armatury a přístroje

Dislokace pobočného závodu

– předpoklad z roku 1934: –

– plán z roku 1935: –

– konečná dislokace: Bánovce nad Bebravou

Výsledky (stav v pomnichovském období): projekt závodu realizován zčásti. Postaveny základy, sloupy a stropní nosníky. Ostatní části stavby vybetonovány a vyzdívány. Vzhledem k nevyřešeným záležitostem investic stavba zastavena 13. 2. 1939.

Pramen: VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43 085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 1, oddíl *Ad c) Kapacita leteckých továren pro mobilizaci ke dni 23/9.38*, oddíl *Přemístění průmyslu*, 11–25.

Z uvedených údajů vyplývá, že se realizace projektů pobočných závodů leteckého průmyslu začala výrazněji rozvíjet na úrovni I. etapy, jejíž cíl spočíval ve výstavbě opravárenských závodů. Před Mnichovem však zahájil činnost pouze opravárenský závod firmy Avia v Kunovicích. Opravárenské závody ostatních podniků se po Mnichovu nacházely v různě pokročilých stádiích stavebních prací. Neuspokojivý vývoj zaznamenala také II. etapa, která směřovala ke vzniku výrobních závodů. Stavební práce byly po Mnichovu zastavovány na různých úrovních rozpracovanosti. Výraznější pokrok zaznamenaly pouze podniky Walter a Pantof, méně již Aero.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Tyto závěry a údaje v Přehledu č. 1 *Vývoj výstavby nových závodů leteckém průmyslu* korigují a zpřesňují poznatky dosavadní historiografie, jejíž část soudí, že opravárenské provozy pobočných závodů podniků letec-

Lze konstatovat, že se decentralizace leteckého průmyslu setkala s politickou podporou, vyjádřenou kladným usnesením NROS ve věci financování tohoto záměru. Politická podpora ovšem ostře kontrastovala s odbornou nevlí Ministerstva financí, které přistupovalo k zájmům obrany státu v této konkrétní oblasti velmi zdrženlivě a s neochotou. Úřad nevycházel vstříc doporučení NROS, která jasně projevila svůj zájem o rychlé řešení otázky investic. Odborné názory finančních specialistů nejvyšší exekutivy nutno považovat za legitimní, ale způsobená prodlení závažně ohrožovala bojeschopnost československého vojenského letectva. Podmínka celého projektu – investice, adresně zacílené přímo na výstavbu dalších závodů, nebyla vytvořena.

Mimo to se zdá, že neblahý účinek měla neochota leteckého průmyslu trpět vliv orgánů Ministerstva národní obrany ve správních orgánech jednotlivých podniků. O toto zastoupení vojenská správa usilovala za původně předpokládanou finanční subvenci, z níž měly být projekty pobočných závodů realizovány. Negativní vztah podniků k tomuto zájmu vojenské správy zřejmě souvisel s obecným poměrem průmyslu k prioritám obrany státu. V době, kdy se NROS usnášela o výše uvedených věcech zbrojního průmyslu, připravoval *Ústřední svaz československých průmyslníků* memorandum, v němž kritizoval tlak Ministerstva národní obrany na důsledné uplatňování zákona o obraně státu. Úsilí vojenské správy považoval za brzdu všestranného rozvoje podnikání. Uvedená skutečnost vyplývala z názorů Svazu na mezinárodní situaci.

Stanoviska průmyslových kruhů dokumentuje zejména tato citace. „...*Zákon o obraně státu vznikl v době, kdy se nebezpečí válečné konflagrace zdálo iminentní; zatím se ovšem politické poměry světové potud vyjasnily, že dnes panuje na směrodatných místech víra v zachování míru.*¹⁶⁰ *Tomuto přesvědčení dal výraz při opětovných příležitostech sám pan prezident republiky. Jest tedy nutno, ale za nynější konstelace také možno, aby vojenská správa při provádění zákona o obraně státu sladila pozvolna a s mírou všechny svoje potřeby s potřebami průmyslového podnikání.*

Ještě v roce 1936 nepřekročil náš vývoz (přes dvojí devalvaci) 40 % našeho vývozu v r. 1929 a i letos [v roce 1937 – pozn. aut.] stoupá jen velmi zvolna. Za této situace, kdy náš průmysl vede těžký zápas o opětovné dobytí svých vývozních pozic, a vzhledem k významu

kého průmyslu byly dokončeny. Srov. NESVADBA, F.: *K problematice bojeschopnosti československé armády*, s. 35. Realističtější interpretaci výsledků decentralizace leteckého průmyslu přináší KARLICKÝ, V.: *Československý zbrojní průmysl*, s. 41.

¹⁶⁰ Z dané formulace není přímo zřejmé, jaké události měl *Ústřední svaz československých průmyslníků* na mysli. Svou poněkud nadsazenou interpretaci připomínal následky vstupu německých vojsk na území demilitarizovaného pásma v povodí Rýna 7. 3. 1936. Zákon o obraně státu č. 131 byl schválen 13. 5. 1936, tedy v doznívajícím atmosféře, která následovala události 7. 3. 1936. Viz např. *Obrana státu a naše politické strany*. Praha 1937, Příloha – *Zákon čís. 131. ze dne 13. května 1936 o obraně státu*.

*vývozu pro náš stát, je nutno zrale uvážiti, zda je třeba a možno nyní prováděti opatření, jež jsou míněna jako výjimečná, zcela všeobecně.*¹⁶¹

Memorandem se začalo zabývat národohospodářské oddělení Předsednictva minister-ské rady. Předseda vlády dr. M. Hodža rozhodl 30. června 1937 o tom, aby zmíněné oddělení připravilo ve spolupráci s Generálním sekretariátem obrany státu rozhovory se zástupci Sva-zu. Během těchto odborných jednání měla být prozkoumána opodstatněnost přednesených výhrad.¹⁶²

Mnohé myšlenky vyjádřené v memorandu zněly racionálně. Názory prezidenta Beneše byly v daném případě použity jako takticky zařazený argument, či spíše jako záštita, která měla stanoviskům Svazu dodat závažnost a zvětšit naděje na zmírnění nástupu zákona o obra-ně státu do praxe. Nelze popřít, že Beneš mnohdy nazíral na mezinárodní i vnitřní vývoj z optimistických hledisek. Mezi stanovisky prezidenta a utilitárním optimismem Ústředního svazu československých průmyslníků však existoval podstatný rozdíl. Zájmy Svazu s sebou v jádru přinášely rizika pro optimální vývoj systému obrany státu. Na vině zde byla objektiv-ně chybná hodnocení obecné situace. Benešovy naděje byly naproti tomu provázeny snahou o upevnění spojeneckých vazeb a v užším smyslu neméně soustavnou a nesmírně pečlivou sta-rostí o rozvoj armády. I její kvalita a připravenost dotvářely spektrum aktiv, která jednak zvy-šovala kredit republiky mezi spojenci a jednak problematizovala hegemoniální snahy nepřátel československé demokracie.¹⁶³

¹⁶¹ NA, f. PMR, k. 4009, inv. č. 2940, sign. Vojensko-průmyslové otázky, *Memorandum Ústředního svazu čes-koslovenských průmyslníků k provádění zákona o obraně státu*, s. 4.

¹⁶² Tamtéž, přípis osobního tajemníka předsedy vlády ze 30. 6. 1937 pro Maxmiliána Bittermana, sekčního šéfa národohospodářského oddělení prezidia ministerské rady č.j. 968 ze 30. 6. 1937. Zde viz rukopisná poznámka se záznamem obsahu telefonátu předsedy vlády.

¹⁶³ Oprávněně lze předpokládat, že prezident republiky dr. E. Beneš byl o vývoji příprav na decentralizaci letec-kého průmyslu informován v rámci pravidelných zpráv o vojenském letectvu. Tato sdělení tvořila integrální součást systému, který hlavě státu zajišťoval informace o vývoji a potřebách všech druhů vojsk. Zprávy zpro- středkovávala Vojenská kancelář prezidenta republiky. Benešův zájem o kvantitativní a kvalitativní vývoj letec-tva byl značný. Tuto skutečnost dokládají informace a programy, připravované pro vojenské audience v letech 1936–1938. Prezident republiky se soustavně zajímal o početní stav letek a jejich druhy. Sledoval stav personálu a rozsah jeho záloh. Pozoruhodné je, že prezident měl zájem o hodnotu československého leteckého ve srovnání s informacemi o leteckém parku sousedních států. Další zprávy se týkaly toho, jak byl vytvářen a plněn výzbroj-ní program v oblasti letectva. Obava z náhlého napadení nacistickým Německem se projevovala i ve sféře obra-ny vzdušného prostoru. Dr. E. Beneš se v souvislosti s tím zajímal o pohotovostní možnosti vojenského letectva pro případ okamžité akce i bez možnosti provést mobilizaci. Toto téma nebylo prezidentem sledováno jen v kritickém roce 1938, ale již v roce 1937. Doklad o uvedených skutečnostech poskytují následující pramenné materiály. VÚA–VHA, f. VKPR, k. 9, č.j. T 102/36 ze 17. 11. 1936 – *Program pro 1. vojenskou audienci dne 20. 11. 1936*. VÚA–VHA, f. VKPR, k. 9, č.j. T 114/36 z 9. 2. 1936 – *program pro 2. vojenskou audienci dne 11. 12. 1936*, oddíl 1) *Otázky letectva*. VÚA–VHA, f. VKPR, k. 9, č.j. T 155/37 z 29. 11. 1937–2. *vojenská audience z období 1937/1938 o letectvu*. Viz též VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 164, inv. č. 4476, sign. 38 – 1/2 – 2, obsahující spis Vojenské kanceláře prezidenta republiky č.j. T 15/37. VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 170, inv. č. 4664, sign. 44 – 9/1, spis č.j. 6189 Taj. Hl. št./1. odděl. ze 16. 12. 1936 – *Výzbrojní pro-gram rozšíření – leden 1937*, Příloha č. 1 – *Navrhované rozšíření výzbrojního programu a Příloha č. 5 – Peníze: potřeba a úhrada*.

Jednání kolegia NROS o záležitostech zbrojního průmyslu završila usnesení z 8. července 1937. NROS se zabývala záležitostmi nových výroben munice pro velkorážové kulometry a výstavbou nového závodu semtínské firmy *Explosia, akciové továrny na látky výbušné* (dále jen *Explosia*). I v těchto případech postupovala podle návrhů zvláštní komise Předsednictva ministerské rady.

V roce 1935 byla výzbroj československé armády doplněna kulometem vz. 36 ráže 20 mm systému Oerlikon. Zbraně tohoto vzoru pocházely ze Švýcarska, a proto bylo naprosto nezbytné zavést výrobu příslušného střeliva přímo na území Československé republiky. Jeho produkce byla z vojensko-strategických důvodů zadána několika výrobcům na více místech republiky. Padesátiprocentní podíl výroby náležel vsetínskému *Závodu III Zbrojovky Brno*. Zbytek měly produkovat menší výrobci takzvanou mozaikovou výrobou, jež spočívala v tom, že více firem zajišťovalo výrobu jistých částí konečných výrobků. Z takto připravených dílů byly v určeném podniku dokončovány finální produkty. V konkrétním případě střeliva ráže 20 mm se dílčí komponenty scházely ve vlašimském závodu firmy *Sellier & Bellot*. Zde probíhala závěrečná fáze výroby – laborace střeliva. Finalizace výroby ve Vlašimi byla považována za prozatímní, neboť firma *Sellier & Bellot* připravovala realizaci nového závodu na území Slovenska. Očekávalo se, že po jeho dokončení bude splněn kapacitní požadavek Hlavního štábu, který zněl na 40 000 kusů nábojů pro kulometry vz. 36 za 24 hodin.¹⁶⁴

NROS se usnesla na tom, aby vojenská správa zakoupila od pěti mozaikových výrobců střeliva pro velkorážové kulometry výrobní pomůcky a stroje za stanovené částky z prokazatelných investičních nákladů potřebných na zařízení výroby uvedeného druhu munice. Smysl tohoto opatření spočíval v tom, aby příslušné podniky obdržely částečnou úhradu investic, které vložily do realizace nových závodů.

Tabulka č. 9 – Výše částečné náhrady investičních nákladů na realizaci zařízení k výrobě munice pro velkorážové kulometry

Výrobce	Finanční částka (v tis. Kč)	Velikost náhrad v %
Tauš (Nové Město nad Váhom)	1 980	56,5
bratři Micherové (Stará Turá)	2 895	65
Minerva (Boskovice)	2 100	70
Báňská a hutní „Armat“ (Trnava)	2 200	68
Ing. Janáček (Ransko)	2 200	60,5
Celkem	11 375	–

Pramen: NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu, čl. 7, odst. a), s. 4; k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č. j. 11 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení

¹⁶⁴ Viz KARLICKÝ, V.: *Československý zbrojní průmysl*, s. 31.

NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 466 Taj. – gen. sekr. 1937 z 12. 7. 1937 – Zřízení nových výroben munice pro velké kulometry – usnesení NROS., odst. a), s. 1–2.

NROS se usnesla na tom, že příslušné výrobní pomůcky a stroje budou majetkem vojenské správy. Z hlediska delší časové perspektivy bylo rozhodnuto o tom, aby jednotliví výrobci byli povinni udržovat tato výrobní zařízení na svůj náklad až do 31. prosince 1947 ve stavu, je umožňoval produkci dotčeného druhu střeliva. Po uplynutí této lhůty měla vojenská správa přezkoušet náklady na údržbu, které by firmy skutečně vynaložily. Poté měla být dotčená zařízení předána podnikům do vlastnictví za závazek, že je budou po jistou dobu udržovat ve stavu, jenž umožňoval výrobu. Tato doba měla být stanovena podle skutečné hodnoty zařízení z roku 1947 a podle výše nákladů na údržbu. Výrobní zařízení, kterých se jednání týkala, nesměla být do roku 1947 použita k jiné výrobě bez předchozího souhlasu Ministerstva národní obrany.¹⁶⁵

Zvláštní část usnesení o výrobních střeliva pro velkorážové kulometry byla věnována záležitostem firmy *Sellier & Bellot* ve Vlašimi. NROS souhlasila s tím, aby vojenská správa poskytla firmě příspěvek na investice do výstavby nového muničního závodu, jehož realizace se připravovala v Porubce u Žiliny. Tento příspěvek měl obnášet 11 250 000 Kč, tedy 75 % investičních prostředků. Celkové investiční náklady na výstavbu provozu na laboraci munice pro velké kulometry měly činit 15 milionů Kč. NROS zde brala ohled na stanovisko odborných vojenských orgánů, které upozorňovaly na zvláštní způsob laborace uvedeného typu střeliva.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Na základě usnesení NROS z 8. 7. 1937 jmenované podniky nesměly odepisovat investice, které se ve stanoveném procentu stávaly vlastnictvím vojenské správy, na vrub účtů a ztrát. NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 11 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 466 Taj. – gen. sekr. 1937 z 12. 7. 1937 – Zřízení nových výroben munice pro velké kulometry – usnesení NROS, odst. b) a c), s. 2 a NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu, čl. 7, odst. b), s. 4.

¹⁶⁶ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 11 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 466 Taj. – gen. sekr. 1937 z 12. 7. 1937 – Zřízení nových výroben munice pro velké kulometry – usnesení NROS., odst. b) a c), s. 2 a NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu, čl. 7, odst. b), s. 4.

Usnesení NROS z 8. 7. 1937 o příspěvku pro firmu *Sellier & Bellot* znělo poněkud dvojznačně. V záznamu tohoto usnesení se nejprve uvádí, že částku 11 250 000 Kč si firma mohla započítat do kalkulace cen střeliva pro velkorážové kulometry. Vzápětí se ale ve shodném záznamu uvádí, že citovaný obnos měl být firmě poskytnut jako subvence ve třech stejných ročních částkách v letech 1937–1939 (srov. v obou citovaných pramenných materiálech). Nad uvedenou dvojznačností se pozastavil Nejvyšší účetní a kontrolní úřad, jenž na základě rozboru usnesení NROS z 8. 7. 1937 konstatoval, že souběžnost započítání zmiňované částky do kalkulace cen střeliva a zvláštní subvencí v téže výši nelze akceptovat. Generální sekretariát byl proto požádán o vyjasnění způsobu, jakým měla firma *Sellier & Bellot* příspěvek obdržet a o eventuální úpravu textu usnesení NROS. Definitivní řešení daného problému ale není z dochované pramenné dokumentace zřejmé. Srov. NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 11 Taj. a NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy,

Výrobní zařízení měla zůstat majetkem firmy. Nejvyšší rada obrany státu ale firmě uložila povinnost udržovat tato výrobní zařízení až do 31. prosince 1947 ve stavu, schopném výroby.¹⁶⁷

Rada dále souhlasila s tím, aby si firma mohla započítat náklady na údržbu nového závodu do cen munice, dodávané vojenské správě závodem ve Vlašimi. Toto právo mohla využít pouze v případě, pokud by nový závod na laboraci střeliva nebyl v některém roce vytížen armádními zakázkami. Náklady na údržbu mohly být do cen produktů vlašimského závodu kalkulovány také tehdy, pokud by se podnik nacházel v takové situaci, že by údržbu nemohl hradit ze svých provozních výsledků. Na těchto opatřeních se kolegium Rady usneslo pod podmínkou, že firma *Sellier & Bellot* vybuduje kromě zmiňovaného závodu na laboraci ještě novou kapslovnu. Zatímco nový laborační provoz měl být investičně zajištěn s významným příspěvkem od vojenské správy, realizaci kapslovny se měla uskutečnit bez státní subvence. Také toto opatření náleželo k usnesení, jímž NROS podmiňovala právo uvedené firmy kalkulovat náhrady částek na údržbu do cen munice z dodávek pro československou vojenskou správu.¹⁶⁸

Spád politického vývoje nedovolil projekt uskutečnit. Realizaci závodu firmy *Sellier & Bellot* v Porubce u Žiliny, který se měl významně podílet na válečné výrobě velkorážového a pěchotního střeliva, zmařil Mnichov se svými obecně rozkladnými následky.¹⁶⁹

Poslední usnesení NROS vojenskoprůmyslového charakteru se týkalo výstavby nového závodu akciové společnosti *Explosia*. Rozsáhlá a všestranná modernizace armády s sebou přinášela rostoucí požadavky na výrobu výbušin a nejmodernějších druhů puškových prachů. Monopol na výbušiny spočíval stále v rukou státu, ale jejich produkce byla na vzdory této

tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, oddíl *Jednotlivě* (:*Dispozice s finančními prostředky na podkladě jednotlivých usnesení NROS*:).

Finanční subvence vojenské správy pro investiční akce podniků zbrojního průmyslu tvořily v dané době obvyklý jev. Kromě schváleného příspěvku firma *Sellier & Bellot* obdržela od MNO v roce 1938 bezúročnou půjčku ve výši 24 milionů Kč. Viz DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo*, s. 67.

¹⁶⁷ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 11 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 466 Taj. – gen. sekr. 1937 z 12. 7. 1937 – *Zřízení nových výroben munice pro velké kulometry – usnesení NROS.*, odst. d), s. 3. NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 7, odst. b), s. 4.

¹⁶⁸ NROS svým usnesením z 8. 7. 1937 pověřila firmu *Sellier & Bellot* údržbou nového závodu, tedy laboračního provozu i kapslovny, do 31. 12. 1952. NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 11 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 466 Taj. – gen. sekr. 1937 z 12. 7. 1937 – *Zřízení nových výroben munice pro velké kulometry – usnesení NROS.*, odst. e), s. 3–4 a NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 7, odst. b), s. 4.

¹⁶⁹ DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo*, s. 39, 62.

skutečnosti svěřena soukromé *Explosii*.¹⁷⁰ Kapacitní rezervy měl rozšířit projekt dalšího výrobního závodu, jehož realizace se připravovala v prostoru slovenských Sučan. NROS souhlasila s tím, aby výstavba nového výrobního komplexu byla svěřena držitelce monopolu na výrobu výbušnin, tedy firmě *Explosia*.¹⁷¹ Plánovaný závod figuroval pod označením *Semtín II (S-II)*. Základní závod v Semtíně nesl označení *Semtín-I (S-I)*.¹⁷² Dislokace závodu *S-II* byla Nejvyšší radou obrany státu uznána za vhodnou z hlediska vojenského i technického. Realizace projektu si měla vyžádat 250 milionů Kč. Provoz na výrobu kyseliny dusičné vyžadoval dalších 70 milionů Kč.¹⁷³

Realizace závodu *S-II* měla podle usnesení z 8. července 1937 proběhnout ve dvou etapách. Mezinárodní situace přiměla Radu k vyjádření požadavku, aby první etapa byla uskutečněna do konce roku 1939. Investiční prostředky na tuto realizační fázi činily 125 milionů Kč ve prospěch závodu a 30 milionů bylo vyčleněno na provoz, určený pro výrobu kyseliny dusičné. Vzápětí měla následovat etapa druhá, jejíž dokončení bylo časově situováno do poloviny roku 1942. Charakter a rozsah výrob jednotlivých druhů výbušnin se vším, co s jejich výrobou mělo souviset, tedy i se zařízením pro výrobu kyseliny dusičné, měla stanovit vojenská správa.¹⁷⁴

Kolegium Rady vzalo 8. července 1937 na vědomí závazek firmy *Explosia*, že první etapu projektu uskuteční na svůj náklad ve stanoveném čase. Investiční zázemí druhé etapy se mělo stát předmětem zvláštního jednání *Explosie* s Ministerstvem financí a s Ministerstvem národní obrany. NROS akceptovala její prohlášení, že se zúčastní na finančním zajištění druhé etapy podle svých finančních možností, stavu zaměstnanosti a zisků. Zmíněným minister-

¹⁷⁰ Státní monopol na výrobu výbušnin byl zaveden již v roce 1919. KARLICKÝ, V.: *Československý zbrojní průmysl*, s. 19, 37.

¹⁷¹ DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo*, s. 38–39.

¹⁷² Různým aspektům dějin firmy *Explosia* bylo věnováno již několik studií a monografií. V souvislosti s tím byla detailní pozornost věnována i genezi projektu závodu *S-II*. Viz zejména KOHÁROVÁ, M.: *Výstavba továrny na látky výbušné S 2 v Sučanech na Slovensku v roce 1937–1939*. In: Sborník z konference Češi – Slováci – Němci. Brno 1994, s. 251–255 a též: *Dějiny Explosie v období 1919 až 1945*. Pardubice 1992.

¹⁷³ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 12 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 467 Taj. – gen. sekr. 1937 z 12. 7. 1937 – *Vybudování nového závodu na výrobu výbušnin – usnesení NROS.*, čl. 1)–2), s. 1. NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 8, s. 5.

¹⁷⁴ Usnesení NROS z 8. 7. 1937 připouštělo, že v případě nepředvídaných obtíží by bylo možné dokončit první realizační etapu nejpozději do konce roku 1940. Za podobných okolností by bylo možné realizovat druhou etapu do konce roku 1942. NROS si zde ale kladla podmínku, že firma *Explosia* musí potíže takové povahy vždy prokázat. NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 12 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 467 Taj. – gen. sekr. 1937 z 12. 7. 1937 – *Vybudování nového závodu na výrobu výbušnin – usnesení NROS.*, čl. 3, s. 1–2 a NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 8, s. 5.

stvům bylo uloženo, aby s *Explosii* projednala podrobný finanční plán výstavby celého závodu *S-II*. Výstup z plánovaných jednání měl být předložen k posouzení NROS.¹⁷⁵

Ta vyřešila také zastoupení státu ve správní radě společnosti *Explosia*. Kromě vládního komisaře v ní měli usednout dva zástupci MNO, kteří se měli současně stát členy výkonného výboru.¹⁷⁶

Zvláštní pozornost si žádala problematika stavebních ploch, které se měly rozprostírat na velkých celcích orné půdy právě tam, kde jí byl značný nedostatek. Vzhledem k těmto podmínkám a ke skutečnosti, že se potřebná půda nacházela v držbě četných drobných majitelů, Rada svým usnesením doporučila, aby Ministerstvo zemědělství předložilo vládě vhodný návrh, který měl vytvořit příhodné podmínky pro výkup pozemků. Původním majitelům měla být, podle možnosti, obstarána rovnocenná náhrada na jiných místech.¹⁷⁷

Ani nákladnému projektu výrobního závodu *S-II* společnosti *Explosia* nebylo vlivem obecného vývoje dáno, aby se uskutečnil ve prospěch obrany Československé republiky. O konec prací se tak, jako v řadě jiných případů, zasloužil Mnichov.¹⁷⁸

Československá armáda se nepřipravovala pouze na pasivní ochranu před nasazením bojových chemických látek (BCHL), ale byla rozhodnuta i k odvetě.¹⁷⁹ Podle usnesení NROS ze 7. dubna 1938 měla být urychleně dobudována Vojenská továrna (VT) 4 v Žilině a VT 5 v Lelovické Dolině u Zemianských Kostolan na Slovensku. Oba závody vznikaly s technickou podporou Spolku pro chemickou a hutní výrobu z Ústí nad Labem. V případě VT 4 bylo rozhodnuto o tom, že při ní vzniknou i dvě výroby BCHL, na jejichž realizaci se podílela americká firma *U. S. Ordnance Engineers Inc. Cleveland Ohio*. VT 4 začala produkovat yperit, fosgén a stabilizátory centralit I a II. Ve VT 5, kterou podzim 1938 zastihl v první třetině výstavby, začala do okupace pouze pokusná výroba adamisitu.¹⁸⁰ Další podnik

¹⁷⁵ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 12 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 467 Taj. – gen. sekr. 1937 z 12. 7. 1937 – *Vybudování nového závodu na výrobu výbušnin – usnesení NROS.*, čl. 4), odst. a), b), s. 2.

¹⁷⁶ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 12 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 467 Taj. – gen. sekr. 1937 z 12. 7. 1937 – *Vybudování nového závodu na výrobu výbušnin – usnesení NROS.*, čl. 6, s. 3. NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, čl. 8, s. 5.

¹⁷⁷ NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 12 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS, zpracovaný Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20 467 Taj. – gen. sekr. 1937 z 12. 7. 1937 – *Vybudování nového závodu na výrobu výbušnin – usnesení NROS.*, čl. 11), s. 2.

¹⁷⁸ KOHÁROVÁ, M.: *Výstavba továrny na látky výbušné S 2*, s. 251–255. Viz též KARLICKÝ, V.: *Československý zbrojní průmysl*, s. 37 a DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo*, s. 39. Viz ještě NESVADBA, F.: *K problematice bojeschopnosti československé armády*, s. 34–35.

¹⁷⁹ *Vojenské dějiny Československa*, s. 420–421. Nověji a dosud nejpodrobněji KARLICKÝ, V.: *Byla chemická válka v září 1938 reálná?* HaV, 1995, č. 5, s. 38–78.

¹⁸⁰ NA, f. NÚKÚ, k. 484, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 26 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS č.j. 15 783 Taj. – gen. sekr. 1938 ze 6. 5. 1938 – *Vybudování voj. výroben a skladů vál. materiálů*

se zvláštním chemickým výrobním programem začal vznikat ve slovenské Chalmové. U jeho zrodu stála firma Chema, a. s. Lutín (založena v roce 1935), která s podporou MNO získala monopolní postavení v produkci určitých druhů chemických materiálů, důležitých pro obranu státu.¹⁸¹

Další dvě vojenské továrny vyrůstaly v Bohuslavicích nad Vlárrou na Moravě (VT 2) a v Novákách (VT 3). Probíhat v nich měla laborace součástí dělostřelecké munice, dodané specializovanými muničnými závody.¹⁸² Ani jedna z nich nebyla do okupace dokončena.¹⁸³

Investiční prostředky ve výši 548 mil. Kč, určené na výstavbu zmíněných závodů byly čerpány z mimořádného rozpočtu MNO. Vlastníkem vznikajících továren bylo MNO. K jejich celku náležela ještě munička VT 1 v Poličce, nejstarší podnik, řízený přímo MNO.¹⁸⁴ Dokončení chemických provozů bylo ovšem z podstatné části závislé na surovinách zahraničního původu, což by mohlo výrobu chemických látek v podmínkách války silně zkomplikovat.¹⁸⁵

BCHL musely být bezpečně uskladněny, a proto NROS schválila rozhodnutí MNO vybudovat tři odolné skladovací objekty. *Sklad S I* vznikal u Trněného Újezdu na Berounsku (kapacita 120 tun otravných látek), *Sklad S II* u Ostrova na Blanensku (kapacita 100 tun otravných látek) a největší *Sklad S III* u obce Skala na Trenčínsku (kapacita 430 tun otravných látek). O významu věci svědčí fakt, že NROS postavila tyto zvláštní stavby na roveň opevňovacím i jiným obranným stavbám, uvedeným v příslušných ustanoveních zákona o obraně státu. Shodný status obdržely již v roce 1937 i připravované objekty VT 4 a 5. Na realizaci skladovacích prostor bylo v mimořádném rozpočtu pamatováno s více než 17 mil. Kč.¹⁸⁶

Na závěr je vhodné zmínit, že při úvahách o výsledcích státní obranné politiky v oblasti zbrojního průmyslu je třeba brát v úvahu vlastnickou strukturu tohoto odvětví.

lu – usnesení NROS, s. 1–2. KARLICKÝ, V.: *Byla chemická válka v září 1938 reálná?*, s. 61–69. KATREBA, Z.: *Vojenská továrna 5 – Vojenský technický a chemický ústav v Zemianských Kolanoch (1939–1940)*. Vojenská história, 2002, č. 1, s. 29–31. Týž, *Československá zbrojní výroba na Slovensku v 30. a 40. letech 20. století (predstavy a realita)*. In: *Československá armáda 1939–1945 (Plány a skutečnost)*. Praha 2003, s. 162. Viz též *Studie o technice v českých zemích 1918–1945 (2. část)*. Praha 1995, s. 721.

¹⁸¹ KARLICKÝ, V.: *Byla chemická válka v září 1938 reálná?*, s. 60.

¹⁸² NA, f. NÚKÚ, k. 484, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 26 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS č.j. 15 783 Taj. – gen. sekr. 1938 ze 6. 5. 1938 – *Vybudování voj. výroben a skladů vál. materiálů – usnesení NROS*, s. 2.

¹⁸³ *Studie o technice v českých zemích*, s. 706.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 1–2. Základní údaje k vojenským továrnám viz SANDER, R.: *Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918–1939*. SAP 1985, č. 1, s. 118.

¹⁸⁵ Viz MINAŘÍK, P. –ŠRÁMEK, P. *Zabezpečení válečné armády výzbrojí, technikou a materiálem*. Sborník Vojenské akademie v Brně, 1999, č. 2, s. 43–44, *Příloha 4 – Zkušenosti II/5. (zbrojního průmyslu) ministerstva obrany z mobilizace*.

¹⁸⁶ NA, f. NÚKÚ, k. 484, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 26 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS č.j. 15 783 Taj. – gen. sekr. 1938 ze 6. 5. 1938 – *Vybudování voj. výroben a skladů vál. materiálů – usnesení NROS*, s. 2. O skladovacích objektech blíže KARLICKÝ, V.: *Byla chemická válka v září 1938 reálná?*, s. 63, 68.

Zbrojní průmysl na území Československa se vyznačoval tím, že jeho vlastníky byly v naprosto převažující míře soukromé subjekty. Státní podnikání nemělo v této mimořádně závažné oblasti podstatnější význam. Tato skutečnost byla československým specifikem. Kupříkladu ve Francii či v Polsku měl stát mnohem větší vlastnický podíl ve zbrojním průmyslu. Československá vojenská správa a nejvyšší politická exekutiva tak postrádaly účinnější nástroje k zajištění vlivu na strukturu a charakter zbrojní výroby. V podmínkách 30. let byla realizace zájmů obrany státu odkázána do příliš velké míry na pochopení soukromých subjektů.¹⁸⁷

Rozbor usnesení Nejvyšší rady obrany státu z období června a července 1937 přesvědčivě dokládá, že problematika zbrojního průmyslu tvořila jedno z hlavních témat rozhodovacího procesu nejvyšší politické exekutivy. Z hlediska nutnosti zařadit tato rozhodnutí do širších souvislostí je možné konstatovat, že státní investiční prostředky, určené ve prospěch zbrojního průmyslu, patřily k nejvýznamnějším nepřímým výdajům na obranu státu.¹⁸⁸ Strukturu státních investičních prostředků, které projednávala v letech 1937–1938 Nejvyšší rada obrany státu s určením pro zbrojní průmysl poskytuje Tabulka č. 6.

Změnám územní strategické konfigurace zbrojního průmyslu se stavěly do cesty různé překážky, které jejich realizaci brzdily. Nutno si ale uvědomit, že i kdyby byly potřebné práce provedeny včas, strategická situace tohoto mimořádně závažného odvětví by byla řešena jen z menší části. Z hlediska podmínek vyhroceného období podzimní krize v roce 1938 je nutné konstatovat, že právě ty oblasti na Moravě a na západním Slovensku, na něž Hlavní štáb celá léta spoléhal jako na nejméně ohrožená území, se ve skutečnosti ukázaly jako exponované. Největší nebezpečí skýtaly manévrové možnosti německého letectva. Když zpravodajské oddělení Hlavního štábu krátce po Mnichovu hodnotilo vojenskou situaci republiky, muselo konstatovat, že „...*Bojové letectvo, soustředěné na leteckých základnách v Rakousku a Pruském Slezsku, činilo Moravu, východní část Čech a západní Slovensko letecky nejcitlivějšími oblastmi našeho státu.*

Německé letouny, umístěné na těchto dvou základnách, nemusely se z výprav vraceti, nýbrž mohly přelétávati z jedné základny na druhou.

¹⁸⁷ KARLICKÝ, V.: *Československý zbrojní průmysl*, s. 10.

¹⁸⁸ V souvislosti s tím je třeba zmínit fakt, že dosavadní historiografie, především její nejnovější část, tento fakt překvapivě přehlíží. Srov. k tomuto tvrzení ve studii PAVEL, J.: *Financování československé armády v letech 1934 až 1939*. HaV 2004, č. 1, s. 11–13.

Možnost vésti letouny v noci, zvláště nad Moravou goniem, znamenala i při dokonalém zatemnění, že budou vždy dovedeny do prostoru cíle...¹⁸⁹

Fatální strategické situaci republiky nebylo možné uniknout.

¹⁸⁹ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./2. odděl., k. 283 F, inv. č. 239, sign. 1938, Přehled zpráv, rozbor zpravodajského oddělení Hlavního štábu, zpracovaný pod názvem *Celkový přehled zpráv po ukončení okupace odstoupeného území v Čechách a na Moravě* (důvěrné), oddíl II. *Letectvo* z 11. 10. 1938. Rozbor situace německé Luftwaffe se týká podmínek v době uzavření mnichovské dohody.

Tabulka č. 10 – Souhrnný přehled státních investičních prostředků pro rozvoj zbrojního průmyslu podle usnesení NROS a následných opatření z let 1937–1938

Určení investičních prostředků	Finanční částka (v Kč)
Zvýšení akciového kapitálu <i>Československé zbrojovky, a. s. Brno</i> (výstavba <i>Závodu III</i> ve Vsetíně)	199 990 000
Dostavba a úpravy dislokace leteckého průmyslu	130 000 000
Koupě výrobních pomůcek a strojů od pěti výrobců munice pro velkorážové kulometry (částečná úhrada investic těchto výrobců do svých provozů)	11 375 000
Příspěvek pro firmu <i>Sellier & Bellot</i> na vynaložené investice do zařízení k laboraci munice pro velkorážové kulometry	11 250 000
Koupě strojů pro pobočný závod <i>České zbrojovky, a. s. Strakonice</i> v Uherském Brodě	7 792 392
Příspěvek pro <i>Českou zbrojovku, a. s. Strakonice</i> na údržbu a na ztrátové riziko z nezabezpečené zaměstnanosti pobočného závodu v Uherském Brodě	3 900 000
Celkem	364 307 392

Pramen: NA, f. NÚKÚ, k. 481, inv. č. 237, sign. Reservátní spisy, tajné, 1936, č.j. 79 Res./37 NÚKÚ – *Přehled obsahu usnesení NROS finančního dosahu*, oddíl *Jednotlivě* (:*Dispozice s finančními prostředky na podkladě jednotlivých usnesení NROS*:); k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 16 Taj. NÚKÚ č.j. 16 Taj. NÚKÚ z 31. 1. 1938; VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6564, sign. 44 9/1 – 44, zápis z pracovního zasedání 13. schůze NROS ze dne 31. 3. 1938, pořízený generálním sekretářem obrany státu, *4. bod programu*, odst. d), s. 14.

3. VE JMÉNU OCHRANY ŽIVOTA A ZDRAVÍ

VÝSLEDKY PŘÍPRAV K OCHRANĚ A OBRANĚ CIVILNÍ SFÉRY SYSTÉMU OBRANY STÁTU OD ROKU 1935 DO PŘELOMU LET 1937 A 1938

Cíl této podkapitoly spočívá v analýze výsledků rozvoje systému ochrany civilní sféry obrany státu. Hlavní pozornost je věnována stavu, do něhož vývoj tohoto systému dospěl na přelomu let 1937 a 1938. Důvod tohoto hlediska spočívá v tom, že se málo uspokojující situací daného systému pokusila v roce 1937 zlepšit rovněž Nejvyšší rada obrany státu z pozic vrcholné exekutivy. Věcné souvislosti a nezbytnost kontinuity výkladu podmínily skutečnost, že se následující text zčásti zabývá taktéž vývojem ochranného systému v období jeho zrodu mezi léty 1935 a 1937 i jeho pokročilejší fázi v roce 1938. Tato podkapitola nevyčerpává danou problematiku bezesbýtku. Studium podmínek a výsledků práce vrcholné exekutivy Československa v oblasti obrany vytváří příležitost nejen pro formulaci výsledků na poli ochrany civilních složek obrany státu. Nedílnou součástí následujícího textu tvoří také snaha po objasnění příčin jevů, které uvedenému systému neprospívaly nebo jej přímo oslabovaly.

Základní myšlenkové východisko následujících pasáží tvoří dodnes opomíjený fakt, že systém ochrany civilní sféry obrany státu měl tvořit nedílnou složku československé defenzívy. Na rozdíl od jiných exekutivních rozhodnutí, která se týkala povětšinou zvláštních zájmů vojenské složky obrany státu, tvořil systém ochrany civilní sféry celospolečensky platný činitel. Tato skutečnost vyplývala z faktu, že řádně připravený ochranný systém měl zaručit nejen maximální míru záštity života a zdraví všech občanů, ale měl také podstatně přispět k uchování vitálních funkcí společnosti v podmínkách válečného napadení. Nutno upozornit na fakt, že fungující zázemí, dostatečně chráněné před následky moderní války, by bylo s bojujícími frontami svázáno mnoha klíčovými vazbami, které by nemálo ovlivňovaly také zdar vojenských sil při otevřeném střetu s nepřítelem.¹⁹⁰ Autor této disertační práce byl inspi-

¹⁹⁰ Přemíra zájmu o vojenskou složku obrany Československa z období 30. let zavinila, že dosavadní československá a posléze česká i slovenská historiografie věnovala otázce ochrany a obrany civilní sféry obrany státu dosud jen minimální pozornost, která neodpovídá místu a významu daného prvku obrany státu. Výchozím zdrojem relevantních historiografických poznatků tak nadále zůstává fundovaný rozbor legislativních podmínek vzniku a vývoje sledovaného systému, který zpracoval v první polovině 70. let Zbyněk Šín (srov.: ŠÍN, Z.: *Historiografie obranné funkce čs. státu v právním řádu v letech 1918 – 1938*. Praha 1973, zejména s. 137 – 143, 199 – 201). Důležité postavení citované práce Z. Šína spočívá v kompletním a pro další badatele velmi užitečném přehledu všech právních norem, které se týkaly geneze ochranného systému. Koncepce Šínovy práce ovšem neumožnila, aby byl vedle idealizovaného stavu, daného právními normami a dalšími předpisy, postizen také skutečný stav a výsledky práci v oblasti ochranného systému. Tuto mezeru jen zčásti zaplnila Alevtina Pokorná ve specializované stati. Tento text ovšem z větší části reprodukuje obsah poznatků, zveřejněných již Z. Šínem. Větší část textu A. Pokorné tak opět zaujímá popis ideálního, ponějvíce organizačního, členění ochranného sys-

rován k vytvoření této podkapitoly nejen uvedenými východisky, ale také přístupy, které jsou patrné v zahraniční odborné literatuře. Nejde o automatický přenos cizích badatelských a interpretačních přístupů, ale o podnět k hledání odpovědí na otázky, které si lze klást i v souvislostech specificky československé problematiky.¹⁹¹

Výsledky prací na tomto úseku obrany, který se osobně dotýkal vskutku všech sociálních a věkových skupin společnosti, je možné analyzovat na přesně vymezeném časovém snímku. Dolní chronologickou hranici tvoří 26. duben 1935, kdy zákon o ochraně a obraně proti leteckým útokům nabyl účinnosti. Horní hranice se váže k datu 15. února 1938, k němuž byl vztažen etapový rozbor prací za předchozí necelá tři léta.¹⁹² Vnitřní i vzájemné vztahy složek vrcholné exekutivy, státní správy a samosprávy, které se projeví při budování systému ochrany obyvatelstva, vypovídají nejen o způsobu práce tehdejších úřadů, ale především o tom, nakolik odpovědná místa tehdejší společnosti chápala význam projektu, do něhož byla vzhledem ke svým kompetencím zapojena.

Prvořadý problém tkvěl ve faktu, že celostátně budovaný systém Civilní protiletecké ochrany (CPO) postrádal jednotné řízení z jednoho centra.¹⁹³ Bylo tomu tak navzdory skuteč-

tému. Podrobnější analýza výsledků a příčin relativně nízké úrovně, k níž ochranný systém civilní sféry obrany státu dospěl do roku 1938, je v tomto textu zastoupena nepříliš podrobně. Některé závěry jsou navíc znatelně ovlivněny apriorními stanovisky z doby vzniku daného textu (srov.: POKORNÁ, A.: *Branná výchova obyvatelstva a civilní obrana*. In: *Vojenské dějiny Československa*. III. díl, Praha 1987, s. 458 – 462). Část negativ vývoje sledovaného systému jen velice stručně a bez hlubší analýzy naznačil František Nesvadba (srov. stať: NESVADBA, F.: *Anšlus ke květnové pohotovosti*. In: *Vojenské dějiny Československa*. III. díl, Praha 1987, s. 48.). Starší ani novější práce, věnované bezpečnostní a obranné situaci Československa ve 30. letech, rozsah poznatků uvedených textů vážněji nepřekonávají (srov. k tomuto faktu např.: NESVADBA, F.: *Proč nezahřměla děla*. Praha 1986, viz zejména kapitola IV. *Československá armáda a její příprava k obraně buržoazního státu a kapitola VII Osudový rok Československa*). Nejnověji se k dané problematice vyslovil M. John (viz JOHN, M.: *Československé letectvo v roce 1938*. Beroun 1996, 341 s.). Johnova práce nemohla daný problém uchopit v odpovídajících vztazích vzhledem ke svému namnoze vojenskému zaměření. Novější a komplexnější dílo téhož autora pak sledovanou problematiku nereflektuje vůbec (srov.: JOHN, M.: *Září 1938*, 2. díl. Brno 1997, s. 844).

¹⁹¹ V oblasti širších vazeb vzniku a vývoje systému ochrany obyvatelstva je možné za podnětný zdroj badatelských a zpracovatelských přístupů označit práci Uri Bialera (BIALER, U.: *The Shadow of the Bomber: The Fear of Air Attack nad British Politics, 1932 – 1939*. London 1980), která zkoumá vliv obav z nepřátelského vzdušného napadení na priority a rozhodování klíčových složek vrcholné exekutivy Velké Británie. Citovaná práce vznikla pod vedením známého britského historika Donalda Camerona Watta jako Bialerova disertační práce. Podnět ke zkoumání hodnoty informací o hrozbách moderní války pro rozhodovací proces v oblasti systému ochrany a obrany obyvatelstva podobně poskytuje WATT, D. C.: *British Intelligence and the Coming of the Second World War in Europe*. In: *Knowing One's Enemies. Intelligence Assessment before the Two World Wars*. Princeton 1986, s. 237 – 270. Řadu dalších podnětů nabízejí i dále citované studie a monografické knižní práce M. S. Alexandera, D. C. Watt a R. J. Younga.

¹⁹² Tato skutečnost plyne z následujícího pramenného materiálu: VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, obsahující analytický rozbor situace Civilní protiletecké ochrany, Závodní protiletecké ochrany a Vojenské protiletecké ochrany, zpracovaný 2. oddělením (obranu protiletadlové) III. (leteckého) odboru MNO, vztahený k datům 15. 2., 21. 5 a 23. 9. 1938 (dále jen Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO...).

¹⁹³ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať k) *Stav CPO. ku dni 15/2 1938, odstavec 1) Pohotovost řídicích orgánů CPO.*, s. 10 – 11.

nosti, že vrcholovým vedením CPO bylo pověřeno Ministerstvo vnitra (MV). V roce 1937 vzniklo na Ministerstvu vnitra zvláštní oddělení (*oddělení 14*), v jehož čele stanul odborový přednosta dr. Josef Jílek, kam kromě záležitostí četnictva, mobilizačních příprav v působnosti MV a Stráže obrany státu náležela kompetenčně také CPO.¹⁹⁴ Záležitosti Stráže obrany státu byly pro svou výlučnou povahu zanedlouho odloučeny od jmenovaných oblastí do specializované sekce (*oddělení 14b*). V oddělení 14 tedy působily celkem čtyři specificky zaměřené úseky (četnictvo, mobilizační záležitosti na úseku MV, ústředí CPO a vedení SOS).¹⁹⁵ Příčina nejednotného řízení Civilní protiletectké ochrany spočívala v tom, že MV bylo oprávněno v důsledku interních organizačních směrnic vydávat nařízení ve věcech CPO pouze obcím prostřednictvím úřadů státní správy.¹⁹⁶ Nařízení Ministerstva vnitra se tak nevztahovala na státem vlastněné či spravované podniky, ústavy a jiná státní zařízení a instituce. Pokyny pro ně měla vydávat jejich nadřízená ministerstva. Situaci stěžoval fakt, že Ministerstvo vnitra nebylo v souvislosti s CPO nadáno obecnou nařizovací a kontrolní pravomocí. Logicky pak z těchto faktů plynula skutečnost, že MV nebylo oprávněno ukládat ostatním ministerstvům úřední příkazy, eventuálně lhůty k vypracování směrnic pro CPO.¹⁹⁷ Tento dvojkolejný způsob řízení selhával. Jeho negativa přinesla nežádoucí rozdílnosti v řízení a kontrole. Takový závadový stav nemohl vyhovovat v míru, natož pak v období zvýšeného napětí a za branné pohotovosti státu. Nad vymezený časový snímek je vhodné již zde zdůraznit, že neblahé zkušenosti, získané později, v květnu a v září 1938, plně obnažily nepřipravenost velké části důležitých státních podniků, ústavů i úřadů na úkoly CPO v mimořádně vážných dobách. Nejen to. Množství vážných nedostatků se projevilo v dosahu přímé působnosti Ministerstva vnitra. Obtíže byly zaznamenány na úrovni zemských a okresních úřadů. Byl to fakt o to více závažný, že těmto stupňům státní správy náležely v systému CPO prováděcí a zčásti i řídicí pravomoci.¹⁹⁸

Ministerstvo vnitra se v oblasti CPO potýkalo po celé vymezené období s nedostatky v oblasti odborného personálního vybavení. Týkalo se to v první řadě vlastního ústředí CPO. Ministerstvo vnitra tak působilo, byť neúmyslně, jako brzda plynulého růstu celého systému. Vzhledem k neutěšené personální a materiální situaci, v níž se ústředí CPO ocitalo, bylo Mi-

¹⁹⁴ NA, f. NS, sign. TNs 1/47, k. 75, poř. č. 226 - Výslech svědka. JUDr. Josef Jílek z 25. 2. 1947, č. 1. 627.

¹⁹⁵ NA, f. NS, sign. TNs 1/47, k. 77, poř. č. 448, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 20. 3. 1947 za přítomnosti soudních osob, všech obžalovaných, jejich obhájců a znalců – výpověď svědka JUDr. Josefa Jílka, č. 1. 1483 (s. 5).

¹⁹⁶ Srov.: VÚA - VHA, f. MNO – HI. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať *k) Stav CPO. ku dni 15/2 1938*, odstavec 1) *Pohotovost řídicích orgánů CPO.*, s. 10.

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 11.

nisterstvo vnitra závislé v mnoha ohledech na kapacitách druhých ministerstev, hlavně na MNO s jeho vědeckými ústavy a technickým zázemím.¹⁹⁹

Vzápětí za uvedenými fakty je nutné konstatovat, že teoretická znalost masových následků barbarských válečných metod ještě nezaručovala žádoucí aktivitu odpovědných míst. Znatelné zlepšení materiální situace celé společnosti z hlediska zájmů CPO se tak oddalovalo do kritických etap, kdy momentální improvizace nemohly nahradit soustavnou přípravu. Od konce dubna 1935 do poloviny února 1938 Ministerstvo vnitra zatím nevyvinulo žádnou aktivitu ve věci plošné distribuce ochranných masek. Základ k takové celospolečenské akci již v tomto období existoval, neboť někteří tuzemští výrobci obdrželi potřebné koncese pro výrobu ochranných masek již v roce 1936. Sériová výroba ochranných masek, která by spolehlivě kryla potřeby civilního sektoru, nebyla do roku 1936 zahájena. Ministerstvo vnitra bylo dokonce nuceno zakázat prodej neschválených typů ochranných masek, dokud jejich výrobci nebyli na domácím trhu řádně koncesováni. Ještě v únoru 1938 se tak zásobení obyvatelstva ochrannými maskami ocitalo na zcela nedostatečné úrovni.²⁰⁰

V zájmu souvislostí tohoto výkladu je nutné opět nakrátko vykročit z rigidně vymezeného chronologického úseku. Nařízení Ministerstva vnitra o povinném nákupu ochranných masek a úřední pokyny pro jejich distribuci byly vydány až krátce před květnovou pohotovostí v roce 1938. Některé jevy působily stále ještě kontraproduktivně. V březnu 1938 došlo ke zpomalení tvorby zásob ochranných masek vinou průtahů, které souvisely se stále nevyjasněnou otázkou příspěvků do fondu pro zaopatřování ochranných masek pro nemajetné. Ministerstvo vnitra zakázalo počátkem března 1938 hromadné zkoušení vyrobených masek, které probíhalo ve Vojenském chemickém ústavu v Olomouci. Ministerstvo národní obrany poskytlo odborné kapacity tohoto specializovaného pracoviště Ministerstvu vnitra. MV zdůvodnilo svůj zákaz tím, že další zkoušky nových masek před jejich uvedením do distribuční sítě mohou pokračovat až poté, co dojde k dohodě o příspěvcích do uvedeného fondu. Zákaz zkušební procedury u Vojenského chemického ústavu byl Ministerstvem vnitra odvolán až na zárok MNO. Uvedený postup Ministerstva vnitra způsobil ve stále složitější politické situaci citelné třítydenní zdržení zkušebních úkonů ve Vojenském chemickém ústavu. Příčina dalšího narušení produkce ochranných masek opět souvisela s postupem Ministerstva vnitra, které podmínilo další výrobu požadavkem, aby producenti okamžitě složili částku 15 Kč z každé vyrobené masky ve prospěch zmíněného fondu. Tento požadavek Ministerstva vnitra se setkal

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 10.

²⁰⁰ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať k) *Stav CPO. ku dni 15/2 1938*, odstavec 2) *Pohotovost obyvatelstva*, b) *Výstroj a výzbroj pro obyvatelstvo.*, s. 11 – 12.

s negativní reakcí výrobců, což ve svých důsledcích vedlo k dalším kritickým průtahům. Když MV vydalo nedlouho před květnovou pohotovostí pokyny k distribuci ochranných masek, ukázalo se, že příslušné závody nemohou na tento podnět pružně zareagovat, neboť postrádaly potřebné zásoby hotových výrobků.²⁰¹

Ochrana proti nasazení bojových chemických látek zaujímala vzdor všem popsaným potížím prioritní místo ve vojenské i civilní sféře obrany státu. Veřejnost postupně rozpoznala, že možnosti ochrany neodpovídají žádanému stavu. Znepokojení občané se obraceli zejména na branný výbor poslanecké sněmovny Národního shromáždění, kde žádali rozhodnější postup odpovědných státních orgánů.²⁰²

Strach z vražedných plynů nepodněcoval pouze zájem občanů o ochranu života a zdraví. Stal se také významným motivačním faktorem pro podnikatelské subjekty, které se zabývaly produkcí široké škály výrobků počínaje ochrannými maskami a konče nejmodernějšími vzduchotechnickými a filtračními systémy. Tyto specializované závody již velmi brzy rozpoznaly, že jim dobový fenomén otravných plynů zajistí finanční profit nejen širokou poptávkou civilní veřejnosti, ale také zájmem armády. Zvolna začínající výstavba protiletectvých úkrytů v nových veřejných i soukromých budovách a hlavně rostoucí pevnostní systém na hranicích republiky sliboval odbyt i výrobně nejnáročnějších ochranných celků, zejména filtračních zařízení. O rozsahu státních zakázek si lze učinit ilustrativní představu z údajů o dodávkách pro stálá opevnění. Ředitel opevňovacích prací generál Husárek počátkem listopadu 1937 závazně stanovil, že cílový stav pevnostního systému mělo tvořit po úplném dokončení stavebního programu 1276 objektů těžkého opevnění.²⁰³ Každá z těchto bojových staveb byla projektována jako autonomní jednotka pro kolektivní ochranu osádek před bojovými plyny. Z toho důvodu musel být každý objekt těžkého opevnění vybaven výkonným filtračním zařízením. Uvedené číslo ovšem reprezentovalo jen část předpokládaných vojenských a civilních zakázek. Přestože se průmyslové kruhy mohly o celkovém rozsahu státních zakázek jen dohadovat, očekávaný rozsah objednávek ale s jistotou nasvědčoval faktu, že specializovaní vý-

²⁰¹ Doklady o tomto tristním stavu viz VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať *Stav CPO. ku dni 21/5 1938*. odstavec 1) *Pohotovost řídicích orgánů CPO.*, s. 15. Viz též VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45.137 Taj. – gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938, Příloha 1 – *Přehled opatření (:činnosti:) vojenskoprůmyslových, vztahujících se ku zvýšení pohotovosti armády*, vložka 1 f) *Hlavní štáb – generální sekretariát obrany státu, 2. oddělení (vojensko-průmyslové) stať Zdravotnický materiál*, odstavec 6) *Plynové masky a filtry*.

²⁰² NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – MV, odděl. Praha – Hrad, Odbor PZ, Protokol č. 2, sepsaný s F. Machníkem dne 10. 7. 1946 u Okresního národního výboru v Klatovech, pokračování protokolárního výsledku dne 11. 7. 1946, s. 4.

²⁰³ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./ŘOP, k. 59, sign. 99 - 5/51 - 15, výnos č.j. 44.765 taj. hl. št. ŘOP 1937 – *Program opevnění*, s. 38.

robcí měli garantován odbyt svých produktů nejen při prvotním nákupu zákazníků, ale také při obnově, obměně a údržbě dodaných zařízení. Také tyto sekundární zakázky byly z obchodního hlediska neméně zajímavé.

Perspektiva dlouhodobých a objemných státních zakázek se stala pro některé podnikatelské subjekty natolik lákavou, že se snažily zaujmout pozici monopolního dodavatele pro vojenskou správu. V oboru ochrany před bojovými plyny na sebe v polovině 30. let upoutal pozornost téměř všech úseků Ministerstva národní obrany případ firmy *Chema* bratří Sigmundů z Olomouce-Lutína. Tato kauza vstoupila ve známost zejména díky tomu, že s obchodními zájmy uvedené firmy byl úzce spojován ministr národní obrany F. Machník a jeho Vojenský kabinet, v jehož čele stál od počátku roku 1936 ministrův důvěrný poradce mjr. gšt. V. Kropáček. Okolnosti zájmu firmy bratří Sigmundů o zakázky MNO zaznamenaly ohlas nejen v období kolem poloviny 30. let. Tato věc se stala dokonce předmětem vyšetřování po 2. světové válce, které ale souviselo s politicky motivovaným trestním stíháním bývalého ministra národní obrany F. Machníka.

Výrobní program akciové společnosti *Chema* tvořily ochranné masky pro civilní i vojenské odběratele, krytová a asanační zařízení, detektory bojových chemických látek a pestrá škála dalšího vybavení pro CPO. Firma *Chema* bratří Sigmundů si skutečně činila nárok na místo výhradního dodavatele všech protichemických ochranných prostředků pro účely Ministerstva národní obrany. Své úsilí přitom opírala o starší smlouvu, uzavřenou s MNO ještě v době, kdy v čele ministerstva stál B. Bradáč. Když ŘOP vypsalo soutěž o nejvýhodnější dodávky protichemických filtrů pro objekty těžkého opevnění, začala lutínská *Chema* vznášet námitky, že uvedená soutěž byla vypsána v rozporu se zmíněnou smlouvou. Bratří Sigmundové lpěli na stanovisku, že jedině jejich firma je oprávněna na základě platné smlouvy dodávat MNO veškerá zařízení na ochranu proti bojovým plynům včetně filtrů pro těžká opevnění. Názorům společnosti *Chema* začal oponovat přímo ředitel opevňovacích prací a podnáčelník Hlavního štábu gen. Husárek. Poukázal na fakt, že vedení firmy *Chema* nemůže dokládat své nároky zmiňovanou smlouvou, protože její obsah se týkal pouze ochranného vybavení protiletectkých úkrytů, tedy nebojových objektů, které náležely do správy MNO. Smlouva byla navíc uzavřena v době, kdy se o výstavbě stálého opevnění ještě vážně neuvažovalo. Soutěž, kterou vypsalo Ředitelství opevňovacích prací, a při níž bylo osloveno vícero specializovaných závodů, se týkala objektů bojového charakteru, na něž se smlouva mezi MNO a firmou *Chema* nevztahovala. Husárek uzavřel své názory konstatováním, že bratří Sigmundové hledali oporu

ve smlouvě neoprávněně. Jako odborný referent pro opevňovací práce sdělil své stanovisko přímo ministru Machníkovi.²⁰⁴

Do kauzy firmy *Chema* začal záhy zasahovat Vojenský kabinet ministra národní obrany. Postup, zvolený Vojenským kabinetem, se ale fakticky rovnal obcházení instituce ředitele opevňovacích prací a podnáčelníka Hlavního štábu. Přednosta Vojenského kabinetu mjr. gšt. V. Kropáček nechal svolat zvláštní poradou referentů některých odborů MNO. Bez vědomí ředitele opevňovacích prací gen. Husárka byl k této poradě přizván také jeden z jeho podřízených, referent ŘOP, který odpovídal za konstrukci protichemických filtrů pro objekty těžkého opevnění. Během této schůze bylo referentu z politicko-právního odboru MNO uloženo, aby jeho odbor vypracoval posudek, který měl vyznít v tom smyslu, že se smlouva mezi MNO a společností *Chema* bratří Sigmundů vztahuje také na dodávky protichemických filtrů bojových objektů těžkého opevnění. Za závažný fakt lze označit také skutečnost, že se této separátní schůze zúčastnil i přednosta oddělení speciálních bojových prostředků dělostřeleckého a zbrojního odboru MNO pplk. gšt. František Hrubíš. Do kompetence jeho oddělení náležely otázky ochrany před bojovými chemickými látkami i metody jejich ofenzivního použití. Ředitel opevňovacích prací Husárek se dověděl o snaze Kropáčkova Vojenského kabinetu zvrátit stanovisko svého úřadu přímo od referenta ŘOP, který se poradě zúčastnil. Husárka toto odhalení podnítilo k zákroku u přednosta politicko-právního odboru MNO dr. J. Vorla. Husárek tomuto činiteli vysvětlil stanovisko ŘOP. Zvláštní důraz kladl Husárek na skutečnost, že se jeho úřad nemůže v tak závažné věci, jakou byla protichemická ochrana stálého opevnění, vázat na jediného dodavatele. Dr. Vorel dal Husárkovi za pravdu a potvrdil opodstatněnost stanovisek, které ŘOP zastávalo. Husárkovi sdělil, že v tomto smyslu podá ministrovi svůj odborný posudek. Pro úplnost lze dodat, že nejvýhodnější cenovou nabídku poskytla v uvedené soutěži akciová společnost *Ocelový dům* z Bratislavy, což byla afilace *Báňské a hutní společnosti*. Dodávky filtrů pro objekty těžkého opevnění byly rozděleny podle výrobních kapacit jednotlivých výrobních závodů. Celá popsaná kauza odezněla do léta 1937.²⁰⁵

V zájmu úplnosti faktů je vhodné poznamenat, že akciová společnost *Chema* bratří Sigmundů nebyla nevýznamnou firmou. Ve svém oboru patřila k jedněm z nejvyspělejších závodů, které působily na území Československa. S Ministerstvem národní obrany, zejména s Hlavním štábem, její vedení udržovalo trvalý kontakt. Společnost *Chema* investovala ve 30. letech značné finanční prostředky do výzkumného programu v oblasti ochrany proti bojovým

²⁰⁴ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 17, sepsaný dne 5. 4. 1946 u Ministerstva vnitra v Praze na základě výpovědi div. gen. v. v. Karla Husárka, s. 2.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 2 - 3.

chemickým látkám. Vojenské správě tak zajistila množství cenných vědeckých poznatků.²⁰⁶ Zasvěcení činitelé z vedení Ministerstva národní obrany ale později poukazovali na fakt, že důvod angažovanosti Vojenského kabinetu ministra v uvedené kauze souvisel s velmi dobrými kontakty jednoho z bratrů Sigmundových s přednostou Vojenského kabinetu mjr. gšt. Kropáčkem.²⁰⁷ Generál Husárek vyslovil s odstupem několika let názor, že si zástupci firmy *Chema* patrně stěžovali u Vojenského kabinetu ministra národní obrany na domnělou diskriminaci svého závodu Ředitelstvím opevňovacích prací.²⁰⁸

Aktivita společnosti *Chema*, související se soutěží ŘOP o nejvýhodnější dodávku filtrů pro stálá opevnění, nebyla jedinou záležitostí jmenované firmy, která měla podporu Vojenského kabinetu ministra národní obrany. Firma bratrů Sigmundů se ucházela rovněž o rozsáhlou dodávku 300 000 kusů ochranných masek pro potřeby MNO. Celý kontrakt obnášel částku 30 milionů Kč.²⁰⁹ Značný rozsah této dodávky vynikne z faktu, že uvedená objednávka později pokrývala 22 % celkového množství ochranných masek, které měla československá armáda k dispozici během branné pohotovosti v září 1938.²¹⁰ V případě této dodávky měla lutínská společnost *Chema* také podporu Hlavního štábu, který ministra Machníka upozornil

²⁰⁶ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – MV, odděl. Praha – Hrad, Odbor PZ, Protokol č. 2, sepsaný s F. Machníkem dne 10. 7. 1946 u Okresního národního výboru v Klatovech, pokračování protokolárního výslechu dne 11. 7. 1946, s. 4.

²⁰⁷ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 3, sepsaný dne 5. 4. u Ministerstva vnitra v Praze na základě výpovědi JUDr. Jaroslava Hándla, bývalého osobního tajemníka ministra F. Machníka, s. 2. Viz též NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 21, sepsaný dne 9. 4. 1946 u Ministerstva vnitra v Praze na základě výpovědi div. gen. v. v. Ing. Františka Nosála, bývalého přednosty IV. odboru (technického) MNO, s. 2.

²⁰⁸ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 17, sepsaný dne 5. 4. 1946 u Ministerstva vnitra v Praze na základě výpovědi div. gen. v. v. Karla Husárka, s. 3.

²⁰⁹ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 15, sepsaný dne 9. 4. 1946 u Ministerstva vnitra v Praze na základě výpovědi gen. šéfa intendance v. v. Josefa Peška, s. 1.

²¹⁰ Československá armáda měla v okamžiku vyhlášení mobilizace 23. 9. 1938 k dispozici celkem 1 368 060 nových ochranných masek. Toto množství obsahovalo bezmála devadesátitisícový přebytek nad předepsanou mobilizační potřebou. V zájmu interpretace těchto údajů je vhodné uvést, že uvedená data svědčí o výkonnosti čs. průmyslu a o plném zabezpečení čs. armády individuálními prostředky ochrany proti bojovým plynům (Srov.: VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 13.035 Mob. – II/6. odděl. z 28. 1. 1939 – *Personální a materiální vybavení mobilizované armády*, hlášení 6. oddělení (speciálních bojových prostředků) II. odboru (dělostřeleckého a zbrojního) MNO, Příloha 2 – *Vybavení mobilizované armády ochranným chemickým materiálem. Přehled potřeby a úhrady ochranného chemického materiálu ke dni 23. 9. 1938*). Vhodné je podotknout, že v souvislosti s pomnichovským odprodejem přebytečného vojenského materiálu zaznamenali čs. zbrojní experti, mimo jiné, také zájem zahraničních zákazníků o koupi přebytečných vojenských ochranných masek. Tento obchodní zájem byl v období Druhé republiky příznačný zejména pro Velkou Británii. Svědectví o tom po skončení 2. světové války podal Vojtěch Žlábek, dlouholetý čs. obchodní expert v oblasti obchodu zbrojním materiálem. V. Žlábek působil po Mnichovu také jako obchodní zprostředkovatel mezi MNO a západními státy. Žlábek byl v té době vybízen generály A. Eliášem aj. Netíkem k tomu, aby podněcoval zájem vlád západních států o koupi čs. zbrojního materiálu, který měl být prodán na Západ dříve, než si jeho prodej vynutí nástroji diplomacie nacistické Německo (Srov. k tomu NA, f. NS, k. 75, sign. TNs 1/47, poř. č. 448, Protokol o hlavním líčení v procesu R. Beran a spol., svědecká výpověď V. Žlábka, č. 1. 1472).

na značné zkušenosti a cenný vědecký přínos výzkumu lutínské firmy.²¹¹ Podpora Hlavního štábu a Vojenského kabinetu ministra národní obrany ovšem narazila na tvrdošíjný odpor generála šéfa intendance Josefa Peška, přednosty správního odboru MNO, který do 1. ledna 1937 vykonával na ministerstvu také funkci úsporného komisaře. J. Pešek se z titulu své funkce ohradil proti tomu, aby byla společnosti poskytnuta záloha ve výši 10 mil. Kč na prvních 100 000 kusů masek. Svůj postup zdůvodnil tím, že vzor ochranných masek, který měl být u firmy *Chema* objednan, nebyl ještě definitivně schválen Vojenským technickým a leteckým ústavem. Úsporný komisař rovněž zjistil, že společnost *Chema* byla předlužena. U olomoucké banky Union byl veden její nekrytý účet ve výši asi sedmi milionů Kč, zatímco tovární objekty firmy *Chema* měly hodnotu asi jednoho milionu Kč.²¹² Generál šéf intendance J. Pešek skutečně s pomocí Ministerstva financí na čas dosáhl toho, že společnost *Chema* neobdržela část první zálohy ve výši dvou milionů Kč.²¹³ Ministr Machník vystupoval v tomto sporu spíše jako prostředník, který uváděl na společného jmenovatele zájmy dvou orgánů téhož úřadu, tedy Hlavního štábu na jedné straně a úsporného komisaře MNO na straně druhé. F. Machník měl tuto úlohu v daném sporu tím spíše, že celou věc převzal od svého předchůdce B. Bradáče. Hlavní štáb vyjadřoval značný zájem na tom, aby tato objednávka ochranných masek nebyla v zájmu obrany státu příliš oddalována. Úsporný komisař gen. J. Pešek naproti tomu trval neústupně na svém. Každá ze složek MNO, účastníci se tohoto sporu, měla svůj názor, podložený pochopitelnými argumenty. Od F. Machníka se za těchto okolností očekávalo, že rozdílnosti uvnitř MNO urovná kompromisním východiskem. Ministrův nadhled měl na jedné straně zaručit racionální využití státních finančních prostředků a na straně druhé co nejvíce vyhovět naléhavým vojenským potřebám. Angažovanost ministrova Vojenského kabinetu nebyla v tomto případě natolik závažná jako ve věci dodávek protiplynových filtrů pro objekty stálého opevnění. Stejně tak zřetel Ministerstva financí k celé věci nebyl nekompromisní, neboť nový úsporný komisař MNO generál V. Kajdoš krátce po nástupu do své funkce sjednal počátkem roku 1937 ve věci dodávek ochranných masek pro MNO od společnosti *Chema* všestrannou dohodu.²¹⁴

²¹¹ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – MV, odděl. Praha – Hrad, Odbor PZ, Protokol č. 2, sepsaný s F. Machníkem dne 10. 7. 1946 u Okresního národního výboru v Klatovech, pokračování protokolárního výsledku dne 11. 7. 1946, s. 4.

²¹² NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 15, sepsaný dne 9. 4. 1946 u Ministerstva vnitra v Praze na základě výpovědi gen. šéfa intendance v. v. Josefa Peška, s. 1.

²¹³ Tamtéž, s. 2.

²¹⁴ Generál šéf intendance J. Pešek se dodatečně pokoušel přenést tento spor s ministrem F. Machníkem do osobní roviny. Podle interpretace gen. šéfa intendance v. v. J. Peška z doby po 2. světové válce měl být tento činitel odstraněn ze své funkce na přímý ministrův nátlak (srov.: NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 15, sepsaný dne 9. 4. 1946 u Ministerstva vnitra v Praze na základě výpovědi gen. šéfa intendance v. v. Josefa Peška, s. 1). V reakci na Peškova tvrzení poukázal někdejší ministr národní

Na vzhled do sféry vztahů mezi MNO a podnikatelskými subjekty, z jejichž prostředí vycházel zájem o státní zakázky v oblasti ochrany proti bojovým plynům, navazuje další část rozboru dalších prvků systému CPO. Pohotovost systému CPO byla do značné míry závislá na stavu jeho nejpočetněji zastoupených výkonných složek, které působily při samosprávných úřadech obcí. Na čele prací v systému CPO na úrovni obecní samosprávy stály místní výbory protiletecké ochrany, které byly vedeny osobně starosty obcí nebo jim odpovědnými veliteli místní protiletecké ochrany. Tyto osoby odpovídaly za řádnou přípravu v době míru.²¹⁵

Systém výkonných složek CPO na úrovni obecní samosprávy zaznamenal do poloviny února 1938 jen velmi malý rozvoj. Nejvíce byla po organizační, materiální a výcvikové strán-

obranu F. Machníka při poválečném vyšetřování na obsah původních personálních spisů MNO. Po této Machníkově argumentaci již Ministerstvo vnitra upustilo od dalšího vyšetřování ve věci předmnichovských dodávek firmy *Chema* pro MNO (srov.: NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – MV, odděl. Praha – Hrad, Odbor PZ, Protokol č. 2, sepsaný s F. Machníkem dne 10. 7. 1946 u Okresního národního výboru v Klatovech, pokračování protokolárního výsledku dne 11. 7. 1946, s. 5. Srov. k tomu ještě NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 1, č. l. 1 – 20, MV, odděl. Praha – Hrad, Odbor PZ, č. Zh 3082/1846 – 14/6 – 46 z l. 8. 1946 – F. Machník, bývalý ministr nár. obr. a poslanec – trestní oznámení podle § 2 dekrety prezidenta republiky ze dne 19. 6. 1946 o Národním soudu). V souvislosti s okolnostmi dodávky vojenských ochranných masek od firmy *Chema* byla v kruzích MNO šířena v letech 1936-1937 pomluva, namířená proti ministru F. Machníkově. Obsah výroků neznámého původce spočíval v tom smyslu, že Jan Machník, ministrův syn, měl uzavřít sňatek s dcerou Ing. arch. Pilze, majitele pražského hotelu Axa. Pilzova dcera měla dostat věnem statek na Žatecku v severozápadních Čechách. Finanční prostředky na zakoupení zmíněného statku měl Ing. arch. Pilz obdržet od firmy *Chema* jako protihodnotu za dodávku ochranných masek pro MNO. Obsah této pomluvy byl F. Machníkem při poválečném šetření rezolutně odmítnut jako křivé obvinění. Vyvrátil jej také ministrův syn, vystupující před vyšetřujícími orgány jako svědek (srov.: NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – MV, odděl. Praha – Hrad, Odbor PZ, Protokol č. 2, sepsaný s F. Machníkem dne 10. 7. 1946 u Okresního národního výboru v Klatovech, pokračování protokolárního výsledku dne 11. 7. 1946, s. 5 a NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 22, sepsaný dne 19. 7. 1946 u Ministerstva vnitra v Praze na základě výpovědi Jana Machníka). Na obsahu ministrova křivého nařčení se po létech shodly tito bývalí vysoce postavení činitelé MNO viz: NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 15, sepsaný dne 9. 4. 1946 u Ministerstva vnitra v Praze na základě výpovědi gen. šéfa intendance v. v. Josefa Peška, s. 2 a NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 21, sepsaný dne 9. 4. 1946 u Ministerstva vnitra v Praze na základě výpovědi div. gen. v. v. Ing. Františka Nosála, bývalého přednosty IV. odboru (technického) MNO, s. 2. Výskyt nařčení na MNO potvrdil sám bývalý ministr národní obrany F. Machník viz NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – MV, odděl. Praha – Hrad, Odbor PZ, Protokol č. 2, sepsaný s F. Machníkem dne 10. 7. 1946 u Okresního národního výboru v Klatovech, pokračování protokolárního výsledku dne 11. 7. 1946, s. 5. V souvislosti s výpověďmi gen. šéfa intendance v. v. J. Peška a div. gen. v. v. Ing. F. Nosála jen nutno dodat, že oba tito dříve vysoce postavení odboroví přednostové měli, podle vlastních vyjádření, více závažných sporů s F. Machníkem v době jeho působení v čele MNO. Také div. gen. v. v. Ing. F. Nosál kladl uvedené názorové kolize s F. Machníkem do osobní roviny kvůli údajné ministrově zaujatosti.

²¹⁵ Blíže viz HAŠEK, K.: *Obrana a ochrana proti leteckým útokům v zápolí*. In: Armáda a národ. Praha 1938, s. 517 – 519. Viz též ŠÍN, Z.: *Historiografie obranné funkce čs. státu v právním řádu v letech 1918 – 1938*. Praha 1973, s. 137 a POKORNÁ, A.: *Branná výchova obyvatelstva a civilní obrana*. In: Vojenské dějiny Československa. III. díl, Praha 1987, s. 458. A. Pokorná zveřejnila v příloze citované stati instruktivní schéma Civilní protiletecké obrany (správně má být ochrany – pozn. K. S) větších měst v roce 1938. Tento přehled ovšem zobrazuje pouhou organizační strukturu. A. Pokorná ve svém textu opomněla upozornit čtenáře na skutečnost, že tato idealizovaná organizační struktura nedosáhla v mnoha případech odpovídající úrovně kvality své práce (srov.: POKORNÁ, A.: *Branná výchova obyvatelstva a civilní obrana*. In: Vojenské dějiny Československa. III. díl, Praha 1987, s. 461). K tomuto konstatování srov. původní relevantní analytický materiál VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO... stať k) *Stav CPO. ku dni 15/2 1938*, odstavec 3) *Pohotovost obcí*, oddíl a) *Výkonné složky CPO.*, s. 13; stať *Stav CPO. ku dni 21/5 1938*. Odstavec 3) *Pohotovost obcí*, oddíl a) *Výkonné složky CPO.*, s. 17; stať *Stav CPO. ku dni 23/9 1938.*, odstavec 1) *pohotovost řídicích orgánů CPO.*, s. 18.

ce rozvinuta požární, částečně poplachová a místní hlásná služba. Část těchto složek ale fakticky navazovala na již existující systémy. Zdravotnicko-samaritská služba se ocitla teprve v počátcích. Asanační služba, která byla určena k odmořování rozptýlených bojových chemických otravných látek, vznikla do poloviny února 1938 jen v několika větších městech. Vzniku dalších součástí CPO, především bezpečnostní, spojovací, veterinární a technické služby, bránila absence příslušných směrnic pro tyto specializované složky.²¹⁶

Společný jmenovatel nedostatků CPO na úrovni samospráv spočíval především v nouzi o odborně připravený personál a vhodné technické vybavení. Předpokládalo se, že obecním samosprávám bude Ministerstvem financí povolen výběr zvláštní daně, jejíž výnos měl být využit k úhradě nákupu materiálního vybavení pro místní složky CPO. Rozdíly ve stanoviscích jednotlivých ministerstev ale způsobily, že tato zvláštní daňová otázka nebyla vyřešena ještě v pomnichovském období roku 1938.²¹⁷

Budovaný systém CPO vycházel z filozofie, že každý dům i každá ulice by měla vytvořit do jisté míry autonomní a soběstačný celek, který by byl schopen sám svými silami provést po odeznění nepřátelského útoku první a nejnnutnější záchranná opatření. Z tohoto důvodu byla do systému CPO začleněna svépomocná služba obyvatelstva, jejíž organizace ale nebyla do února 1938 nikde realizována. Ústředí CPO i orgány Ministerstva národní obrany při snaze o povzbuzení vzniku této služby narážely stále ještě na nezájem a neporozumění v řadách veřejnosti. Negativně se projevovala malá iniciativa vedoucích činitelů místní CPO. Chyběla rovněž širší propagace myšlenky ochrany obyvatelstva. S těmito vlivy úzce souvisela také nízká úroveň výcviku výkonných složek CPO. Výcvik byl všeobecně nedostatečný a hlavně nesystémový. Příčiny spočívaly v tíživém nedostatku instruktorů, potřebných pomůcek pro praktický výcvik a dalšího materiálního i metodického vybavení.²¹⁸

Meziministerskou kooperaci vyžadovala také nutnost zajistit kolektivní úkrytí obyvatelstva, což bylo neobyčejně aktuální v silně zastavěných a osídlených aglomeracích průmyslových měst. Zvláště exponované závody, tedy potenciální cíle nepřátelského bombardování, hojně obklopovala obytná zástavba. Úkrytí obyvatelstva bylo ale řešeno zdlouhavě. Výstavba protiletectkých úkrytů totiž závisela na vydání zvláštních směrnic, jejichž zpracování zajišťovalo Ministerstvo veřejných prací. Příslušné směrnice vznikly až po dvou letech příprav. **Ten-**

²¹⁶ Úplný celostátní přehled o úrovni systému ochrany obyvatelstva v oblasti obecní samosprávy poskytuje pramenný materiál: VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO... stať k) *Stav CPO. ku dni 15/2 1938*, odstavec 3) *Pohotovost obcí*, oddíl a) *Výkonné složky CPO.*, s. 13.

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ Tamtéž.

to neuralgický bod systému CPO posléze způsobil, že do přelomu let 1937 a 1938 vzniklo jen zanedbatelné množství veřejných a soukromých úkrytů.²¹⁹

Otázka ukrytí obyvatelstva úzce souvisela se zapojením obecní samosprávy do systému CPO. Z hlediska potřeb CPO přinášela mnoho problémů nesystémová výstavba obcí. Při růstu nové zástavby se téměř vůbec nehledělo na oprávněné požadavky CPO. Jako závadová se projevovala především vysoká koncentrace nových staveb na malých plochách, což ve svých důsledcích zvyšovalo ničivý efekt nepřátelského bombardování. MNO na tyto rizikové jevy častokrát oprávněně poukazovalo mnohými urgencemi u kompetentních úřadů, ale nesehtkalo s optimální odezvou. Nebylo proto divu, že nevznikly podrobné technické směrnice a nařízení o protipožární ochraně bytové i nebytové zástavby. Dlouhodobá absence potřebných směrnic zavinila, že nedošlo k povinné výstavbě protiletectkých úkrytů ve veřejných i soukromých novostavbách. Zájům CPO rovněž nevyhovovaly stavební řády a regulační plány obcí včetně úprav komunikačních a dopravních sítí. Obhajoba zájmů CPO v uvedených oblastech tak namnoze vycházela z aktivity Ministerstva národní obrany.²²⁰

Systém CPO byl koncipován nejen s cílem minimalizovat následky nepřátelských akcí proti zázemí, při nichž by smrt a zmar přicházely z nebe. V předpokladech tvůrců systému CPO tvořila podstatné místo nutnost chránit civilní obyvatelstvo z exponovaných center evakuací do bezpečnějších míst. Od jara 1935 do února 1938 ale tato závažná věc zůstala téměř nedotčena přípravami k praktickému řešení. Způsobilo to již několikrát zmíněné negativum v podobě chybějících úředních směrnic pro obecní samosprávu, které měly tvořit soubor obecně platných zásad pro přípravu k evakuacím.²²¹ Důležitost evakuace civilního obyvatelstva z ohrožených míst netvořila pouze teoretický postulát. Od roku 1936 se stále významněji projevoval ohlas tragických zkušeností válkou sužovaného Španělska. Tento ohlas měl ale namnoze jen teoretickou povahu. Analytici z československého MNO dokazovali na základě zpráv ze Španělska, jak tragicky se projevila zhoubná a nepochopitelná pasivita obyvatel bombardovaných měst. Tito zbytečně trpící lidé své domovy neopouštěli. Bylo nanejvýš

²¹⁹ Analýza tohoto tristního stavu a jeho příčiny jsou analyticky dokumentovány v následujícím pramenném materiálu: VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO... stať k) *Stav CPO. ku dni 15/2 1938*, odstavec 2) *Pohotovost obyvatelstva*, oddíl c) (bez názvu), s. 12 a odstavec 3) *Pohotovost obcí*, oddíl b) *Výstavba obcí z hlediska CPO.*, s. 13 – 14.

²²⁰ Podrobně o příčinách těchto jevů VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., odstavec 3) *Pohotovost obcí*, oddíl b) *Výstavba obcí z hlediska CPO.*, s. 13 – 14.

²²¹ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., odstavec 3) *Pohotovost obcí*, oddíl c) *Evakuace a zásobování*, s. 14.

zřejmé, že kdyby byla provedena včasná evakuace ohrožených sídel, podařilo by se množství ztrát na lidských životech zmírnit.²²²

Evakuace civilního sektoru byla nezbytná nejen z hlediska hrozeb leteckého bombardování. Tvářnost území Československa svědčila o faktu, že mnoho poměrně hustě osídlených oblastí republiky, zejména na území českých zemí, bude přímo ohroženo pozemními vojenskými operacemi. Oblast relativně bezpečného *zápolí* se tak dramaticky tenčila. Iniciativy se chopilo především MNO. Rozhodnutím materiálního oddělení Hlavního štábu ze 4. června 1937 bylo rozšířeno evakuační území v oblasti Čech o řadu dalších politických okresů. Velitelství sborů tehdy zpracovala nové evakuační plány.²²³ Pod dojem pravděpodobného přenosu válečných operací hlouběji do českého vnitrozemí byla podle rozhodnutí Hlavního štábu z 8. června 1937 připravena evakuace Prahy a Plzně.²²⁴ Materiální oddělení Hlavního štábu rovněž připravilo k 29. září 1937 podklady k usměrnění evakuace sítě filiálek Národní banky československé.²²⁵ Ministerstvo národní obrany nemohlo plánovat tyto značně komplikované úkony bez spolupráce s civilní státní správou. Civilní partneři MNO, zvláště obecní samospráva, ale nejednou projevovali velmi malou iniciativu a pochopení. Také proto se práce zejména v oblasti příprav k evakuacím a k výživě obyvatelstva v době války rozvíjely na straně civilní státní správy a obecní samosprávy jen zvolna a neúměrně narůstajícímu nebezpečí.²²⁶

Klid v zázemí závisel v podmínkách branné pohotovosti a války na uchování a správě zásobovacích zdrojů a distribučních sítí pro civilní obyvatelstvo. Přípravná praxe v hlubokém míru byla ale opět příliš vzdálena žádanému stavu. Přípravy v této věci chybně vycházely z mírových zásad. Do února 1938 se na úrovni vyšší exekutivy nevykonalo s ohledem na zásobování obyvatelstva v době branné pohotovosti a války nic s výjimkou několika prvních úvodních porad.²²⁷

²²² HAŠEK, K.: c. d., s. 520.

²²³ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 12 545/Taj. MNO hl. št. 4. odděl. 1938 z 27. 2. 1939, Dotazníková akce – přehled návrhů a nařízení vztahující se k zlepšení pohotovosti armády, podrobnosti o výnosu MNO č.j. 8.305 Taj. hl. št./4. odděl. ze 4. 6. 1937, s. 5 – 7.

²²⁴ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 12 545/Taj. MNO hl. št. 4. odděl. 1938 z 27. 2. 1939, Dotazníková akce – přehled návrhů a nařízení vztahující se k zlepšení pohotovosti armády, podrobnosti o výnosu MNO č.j. 8.150 Taj. hl. št./4. odděl. z 8. 6. 1937, s. 5 – 7.

²²⁵ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 12 545/Taj. MNO hl. št. 4. odděl. 1938 z 27. 2. 1939, Dotazníková akce – přehled návrhů a nařízení vztahující se k zlepšení pohotovosti armády, podrobnosti o výnosu MNO č.j. 10.038 Taj. hl. št./4. odděl. z 29. 9. 1937, s. 5 – 7.

²²⁶ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 12 545/Taj. MNO hl. št. 4. odděl. 1938 z 27. 2. 1939, Dotazníková akce – přehled návrhů a nařízení vztahující se k zlepšení pohotovosti armády, s. 7.

²²⁷ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., odstavec 3) *Pohotovost obcí*, oddíl c) *Evakuace a zásobování*, s. 14.

Integrální složkou CPO se stala zdravotnicko-samaritská služba. Její funkce byla v celém systému naprosto výlučná a nepostradatelná, neboť právě ona by se od prvních okamžiků válečného konfliktu starala o záchranu života a zdraví občanů, postižených nepřátelskými akcemi. Přes svůj přední význam se tato složka CPO vyznačovala hlubokými nedostatky po organizační, materiální a výcvikové stránce. Vrcholová exekutiva nedokázala zajistit zásoby léčiv a obvazového materiálu nejen u distributorů, ale ani u výrobců. Veřejná nemocniční zařízení nebyla připravena ani vybavena pro stav branné pohotovosti a pro dobu války. Ošetrovny a stanice první pomoci vznikaly těžkopádně. Vyskytovaly se jen v mizivém množství a to pouze v některých větších městech nebo důležitějších podnicích. Dořešen nebyl způsob organizačního podchycení potřebného počtu lékařů. Pohotovost zdravotnicko-samaritské služby CPO zásadně omezoval nedostatek vhodných dopravních prostředků. Tento alarmující stav přiměl Ministerstvo národní obrany ke snaze vytrhnout sesterské resorty z letargie a přimět příslušná místa k větší aktivitě na tomto poli. MNO iniciovalo dokonce vícero porad na meziministerské bázi, kde se jeho zástupci urgentně dožadovali náprav všech jmenovaných nedostatků. Vedle představitelů Ministerstva národní obrany se rozhovorů účastnila zastoupení ministerstev vnitra, veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy i zástupci Československého červeného kříže. Ani tento úřední postup k nápravě nevedl, a proto se neuspokojivá situace zdravotnicko-samaritské služby CPO do týdnů a dnů vyhoceného napětí v roce 1938 zlepšila jen mírně.²²⁸

Iniciativní tlak oddělení protiletadlové obrany leteckého odboru MNO přinesl ve vymezeném období plody hlavně v oboru protiletadlové ochrany průmyslových závodů, důležitých pro obranu státu. Ze státních podniků projevil vstřícný postoj především ty, které náležely do oborových okruhů ministerstev železnic, pošt a telegrafů i veřejných prací, tedy úřadů, s nimiž vojenská správa úzce spolupracovala i v jiných oblastech. Oddělení protiletadlové

²²⁸ Věcný rozbor příčin nízkého stádia rozvoje zdravotnicko-samaritské služby CPO poskytuje tento relevantní materiál: VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať k) *Stav CPO. ku dni 15/2 1938*, odstavec 2) *Pohotovost obyvatelstva*, b) *Výstroj a výzbroj pro obyvatelstvo.*, s. 11 – 12. S alarmujícím stavem zdravotnicko-samaritské služby CPO ostře kontrastovala domněle uspokojivá připravenost Československého Červeného kříže (ČČK) a dalších zdravotnických personálních a materiálních zdrojů a záloh pro dobu války, okázale zdůrazňovaná v dobové publicistické stati *Československý Červený kříž*. Tato stať byla publikována jako součást kapitoly *Brannost národa* v proslulém díle *Armáda a národ*, vydaném v neklidném květnu 1938 (srov.: *Československý Červený kříž* (bez uvedení autora). In: *Armáda a národ*. Praha 1938, s. 506 – 508). Citovanou publikaci redigovali Jan Malypetr, František Soukup a Jan Kapras. Cíl tohoto díla spočíval v utvrzení důvěry celé státovtorně smýšlející společnosti Československa ve vlastní obranný potenciál. Z toho důvodu je pochopitelný zjevně tendenční obsah statě o připravenosti zdravotnických složek, zejména zdrojů ČČK, pro obranu státu. Samaritská služba ČČK soustředovala v první polovině roku 1938 66 000 samaritanů. Samaritský personál obsahoval rovněž 127 záchranných automobilních stanic s dvěma sty sanitními vozidly. Tyto počty částečně vyhovovaly v době míru. Pro stav branné pohotovosti státu byly z obecného, celostátního hlediska nedostatečné (srov.: tamtéž).

obranu leteckého odboru Ministerstva národní obrany v počátcích výstavby systému CPO přestávalo spoléhat na běžný, málo efektivní a zdoluhavý úřední postup. Volilo proto cestu odlišnou, rychlejší, a jak se později objektivně ukázalo, i přínosnější. Uvedené oddělení vyzvalo ze své iniciativy všechny důležité podniky ke spolupráci, která se rozvíjela vskutku prospěšným způsobem od roku 1936. Zřetelná odezva na sebe nenechala dlouho čekat. Vedení průmyslových závodů se záhy začala obracet přímo na MNO, které jim zpětně poskytovalo podrobné pokyny k zabezpečení závodní protiletecké ochrany. Oddělení protiletadlové obrany leteckého odboru MNO v roce 1937 podnítilo vznik několika specializovaných kurzů, v nichž se systematicky připravovaly instruktorské kádry pro závodní protileteckou ochranu. Metodické vedení zmíněných kurzů a přednášející odborníky zajistilo MNO ze svých zdrojů. Meziministerská kooperace zde zaznamenala pozitivní výsledky. V polovině února 1938 měly některé průmyslové závody k dispozici nejen organizačně zajištěné složky závodní protiletecké ochrany, ale i některá technická a materiální opatření pro ochranu zaměstnanců, strojního vybavení a staveb.²²⁹

Na tomto místě je vhodné pokusit se objasnit podstatu a příčiny jevů, které v negativním a kontraproduktivním smyslu provázely spleť vývoj systému CPO. V návaznosti na starší poznatky naší historiografie lze souhlasit s názorem, že se význam po všech stránkách kvalitně připraveného systému CPO dlouho neseťkal s optimálním pochopením na všech výkonných místech státního organismu i samosprávy. Uvedená skutečnost nebyla zaviněna apriorně negativistickými stanovisky odpovědných míst. Podstatný důvod spočíval v tom, že zájmy CPO byly dlouhou dobu chápány, namnoze úzce, jako určitý zvláštní požadavek zápolí, problém, týkající se „*samostatných civilních obyvatel*“, bez přirozeného vztahu k bojujícím válčičtím. Tento fakt kontraproduktivně striktního a zastaralého rozlišování pole a jakoby méně ohroženého zápolí způsoboval onu nevyváženost, patrnou v hluboce rozdílné míře pozornosti vrcholné exekutivy, která akcentovala spíše potřeby vojenské než jen zdánlivě méně důležité civilní sféry obrany státu. Je třeba si uvědomit, že odpovídající míra pochopení pro zájmy CPO vyžadovala také určitý čas, neboť CPO představovala v celostátním měřítku historicky první pokus o plošnou ochranu obyvatelstva před následky války.²³⁰

²²⁹ VÚA - VHA, f. MNO – HI. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., odstavec 4) *Pohotovost závodů.*, 14 – 15.

²³⁰ Srov. k těmto závěrům starší kritická stanoviska A. Pokorné (viz POKORNÁ, A.: *Branná výchova obyvatelstva a civilní obrana*. In: *Vojenské dějiny Československa*. III. díl, Praha 1987, s. 460 - 461).

V souvislosti s vrcholnou exekutivou je vhodné zdůraznit, že nedocení významu dobře připravené CPO bylo provázeno dlouho nevyužitými zdroji rezerv k prosazení svrchovaně oprávněných zájmů CPO. Týká se to hlavně poměrů v řídicím centru CPO na Ministerstvu vnitra. Relevantní svědectví potvrzují skutečnost, že nové progresivní prvky státně-bezpečnostního charakteru měly obecnou politickou podporu z nejvyšších řídicích míst Ministerstva vnitra. Ministr vnitra dr. Josef Černý i odborový přednosta dr. Otakar Fischer se o bezpečnostní otázky starali s pochopením a pozorností. Podřízeným složkám oba jmenovaní činitelé naslouchali a v mezích svých možností je podporovali jak uvnitř vlastního úřadu, tak, v případě ministra, člena NROS, i v kolegiu ministerské rady. Nutno upozornit na fakt, že vznikající systém CPO nebyl jediným rozsáhlým a náročným projektem, o jehož uvedení do praxe se orgány Ministerstva vnitra staraly. Uspokojení naléhavých personálních a materiálních potřeb muselo být bezpodmínečně koncepční a vyžadovalo i potřebný čas. Ministr dr. Černý i odborový přednosta dr. Fischer přistupovali otevřeně k nutné spolupráci s MNO. Podřízené složky, řídicí CPO, zatím objektivně nedokázaly využívat vlivu jmenovaných vedoucích osobností Ministerstva vnitra v zájmu dobrého rozvoje systému ochrany obyvatelstva. Tato fakta nemají v žádném případě vytvářet dojem obhajoby nad uvedenými dvěma čelnými osobnostmi Ministerstva vnitra, které stanuly po 2. světové válce mezi obžalovanými před Národním soudem.²³¹

Přístup odborných složek vojenské správy k potřebám systému CPO byl také jen zdánlivě jednoduchý a přímočarý. Nutno zdůraznit, že oddělení protiletadlové obrany leteckého odboru MNO bylo dlouhou dobu a do značné míry izolováno ve svých snahách o povznesení úrovně nejen Civilní protiletadlové ochrany, ale i specifické složky ochranného systému, kterou představovala Vojenská protiletadlová ochrana (VPO). Mnohé velice racionální náměty v zájmu VPO nebyly dokonce uvnitř Ministerstva národní obrany vyslyšeny. Málo aktivní přístup v této věci dlouho provázel lakonický odkaz na nedostatek zdrojů pro finanční krytí VPO. Tento vnitřní vztah rozhodujících složek Ministerstva národní obrany k oprávněným požadavkům Vojenské protiletadlové ochrany vytvářel posléze velice negativní vazbu k propagaci zájmů Civilní protiletadlové ochrany na veřejnosti. Po objasnění těchto vlivů je pochopitelné, že brig. gen. K. Hašek, přednosta oddělení protiletadlové obrany leteckého odboru MNO a sou-

²³¹ Srov.: NA, f. NS, sign. TNs 1/47, k. 75, poř. č. 198 – 245 (poř. č. 226 – 237) - Výslech svědka. JUDr. Josef Jílek z 25. 2. 1947, s. 1 a NA, f. NS, sign. TNs 1/47, k. 77, poř. č. 448, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 20. 3. 1947 za přítomnosti soudních osob, všech obžalovaných, jejich obhájců a znalců – výpověď svědka JUDr. Josefa Jílka, č. l. 1483 (s. 5). Je více než zřejmé, že nízký stupeň rozvoje CPO, za který nesl svůj díl odpovědnosti také ministr vnitra dr. J. Černý, dosavadní historiografie nezaznamenává, třebaže se o jiných státně - bezpečnostních aktivitách úřadu dr. Černého zmiňuje (srov.: ROKOSKÝ, J.: *Josef Černý: agrárník, ministr vnitra (I. část)*. Střední Evropa, 1997, č. 71, s. 74 – 78).

časně také inspektor CPO, důrazně poukázal na fakt, že veřejnost neměla důvěru k účasti vojenské správy na budování CPO. Občané podle Haška často oprávněně poukazovali na fakt, že sama vojenská správa nedodržuje čelné zásady protiletectvé ochrany.²³²

Nejzávažnější případ selhání meziministerské kooperace v oblasti obrany proti leteckým útokům byl spjat s řešením daňových úlev pro průmyslové závody, jimž mohla být ze zákona uložena povinnost opatřit si na své náklady prostředky aktivní obrany proti letadlům. Zmíněnou povinnost ukládal průmyslovým závodům se statusem důležitosti pro obranu státu § 14 zákona na ochranu a obranu proti leteckým útokům z 11. dubna 1935.²³³ Selhání, zaviněné vážným vnitřním nesouladem vrcholné exekutivy, bylo o to závažnější, že celá věc nebyla uspokojivě a rychle vyřešena ani aktivitou Nejvyšší rady obrany státu a prezidenta republiky dr. E. Beneše.

Předcházející pasáže objasňovaly neutěšený stav pasivních složek systému ochrany proti vzdušnému napadení. Následující část textu je věnována složitostem v oblasti aktivní protivzdušné obrany. Při analytickém pohledu na nezdar meziministerských vztahů při řešení daňových úlev pro zmíněné podniky je nutno zachovat plnou kontinuitu. Toto téma je proto vhodné sledovat celistvě bez pouhého omezení na rok 1937, jemuž je věnována tato kapitola především.

Zákonná povinnost průmyslových závodů obstarat si z vlastních prostředků protiletadlovou výzbroj byla podložena vysoce progresivní myšlenkou. Po důsledné realizaci tohoto opatření měly být armádní jednotky dělostřelectva proti letadlům zbaveny mnoha tíživých starostí o rozsáhlou obranu výrobních základen Československé republiky. Tento ideální cílový stav ovšem předpokládal, že budou zavčas vyřešeny všechny klíčové otázky, které souvisely především s charakterem skladby podnikové obrany proti letadlům a s platbami průmyslových závodů za zvolené zbraňové celky. Vyřešeny musely být také metody výběru a výcviku zaměstnaneckých kádrů pro obsluhu těchto zbraní. V neposlední řadě bylo zapotřebí optimálně vyřešit vztah protivzdušné obrany každého závodu k taktickému a logistickému systému branné moci.

Z priorit vojenského výzbrojního programu vyplývalo, že se MNO orientovalo na rychlé posílení stávajících sil teritoriální obrany proti letadlům a na vybudování armádní obrany proti letadlům, kterou československá armáda do poloviny 30. let fakticky postrádala.

²³² Podrobnosti kritických stanovisek brig. gen. K. Haška objasňuje tento pramenný materiál: VÚA - VHA, f. MNO – HI. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať *Vojenská protiletectvá ochrana.*, s. 20 – 24.

²³³ Srov.: ŠÍN, Z.: *Historiografie obranné funkce čs. státu v právním řádu v letech 1918 – 1938*. Praha 1973, s. 141 viz též *Vojenské dějiny Československa*. III. díl, Praha 1987, s. 459.

Uvedený výzbrojní program byl v letech 1936 - 1938 systematicky doplňován na základě rozhodnutí ministerské rady. Každý z těchto doplňků obsahoval prvky aktivní obrany proti letadlům. Československá armáda vstoupila do druhé poloviny 30. let s nedostatečnou materiální základnou jak v oblasti pozemní protivzdušné obrany (dělostřelectvo proti letadlům), tak i ve sféře vojenského letectva.²³⁴ MNO proto očekávalo, že povinnosti, plynoucí průmyslovým závodům z § 14, odlehčí napjaté obranné úkoly dělostřelectva proti letadlům. Jeho síly byly namnoze předurčeny pro teritoriální protivzdušnou obranu. Pod tímto pojmem je nutno chápat opatření k obraně potenciálních cílů, které se nacházely ve více nebo méně vzdáleném zázemí předpokládaných pozemních válčišť. Obranné možnosti vojenských prostředků protivzdušné obrany byly ovšem krajně omezené. Vojenské jednotky dělostřelectva proti letadlům byly schopny nepříliš spolehlivě hájit některá z nejdůležitějších správních středisek a komunikačních bodů. Toto konstatování bylo platné až do dnů branné pohotovosti Československa v září 1938.²³⁵

Počáteční aktivity MNO ve věci protiletadlové obrany průmyslových závodů se uskutečnily již v období před přijetím zákona na ochranu a obranu proti leteckým útokům. Podkladem těchto iniciativ se staly směrnice MNO. Zemská vojenská velitelství v jejich duchu kontaktovala průmyslové závody, které vojenská správa vytipovaly k tomu, aby byly vybaveny vlastními prostředky protivzdušné obrany. Již v této počáteční fázi se projevil hlavní faktor,

²³⁴ Podrobnosti k materiálnímu stavu dělostřelectva proti letadlům v polovině 30. let plynou zejména z těchto relevantních pramenů: VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./4. odděl., k. 124, inv. č. 852, sign. 31 – 1/5 – 3, Příloha I. k č.j. 2.311 Taj. – II./2. odd. 1935 - *Výkaz dělostřelectvého materiálu, zvláštích bojových prostředků a vozatajského materiálu dělostřelectva*. Problematickou situaci stíhacího letectva, druhé základní složky aktivní obrany proti letadlům, v polovině 30. let zevrubně zobrazuje rozbor, uložený ve VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./4. odděl., k. 124, inv. č. 852, sign. 31 – 1/5 – 3, Příloha k č.j. 1.037 Taj. – III./1. odd. ze 16. 5. 1935 - *Materiální zpráva za rok 1934 – předložení*.

²³⁵ V přemíře často málo podstatných detailů, které nabízí ta část české historiografie, jejíž pozornost se vázala k vývoji československé zbrojní výroby mezi světovými válkami, zanikají mnohdy skutečnosti, jejichž význam byl ve sledované době naprosto zásadní. V souvislosti s problematikou obrany proti vzdušnému napadení byl takto zastřen tristní fakt, že se stav dělostřelectva proti letadlům z února 1938 nelišil od výchozího, velmi nespokojivého stavu z let 1934 a 1935. Nápravu sjednávalo MNO pomalu. Tento poznatek plyne ze srovnání následujících relevantních pramenů (VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./4. odděl., k. 124, inv. č. 852, sign. 31 – 1/5 – 3, Příloha I. k č.j. 2.311 Taj. – II./2. odd. 1935 - *Výkaz dělostřelectvého materiálu, zvláštích bojových prostředků a vozatajského materiálu dělostřelectva* a VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III./1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať f) *Dodávky nového materiálu DPL*. (dělostřelectva proti letadlům) odstavec 1) *8 cm kanón proti letadlům vz. 37*, odstavec 2) *7,5 cm kanón proti letadlům vz. 37*, s. 3 – 6). Hlavní štáb čs. armády si ostatně zachovával profesionální, velmi realistický nadhled nad možnostmi protivzdušné obrany Československé republiky. Analytici zpravodajského oddělení Hlavního štábu po Mnichovu ve svém rozboru *Vojenská situace v době Mnichova (vyvrcholení napětí mezi ČSR a Německem)* uvedli: „...Až příliš skrovný rozsah čs. protiletadlové obrany nedával nejmenší naděje, že by této drtivé převaze (miněná materiální převaha nacistického vojenského letectva – pozn. K. S.) mohlo být účinně čeleno.“ (SÚ – MV, f. č. 20, sign. 20 – 29 – 44, Hl. št./2. odděl. Taj. 1939, *Vojenská situace v době Mnichova (vyvrcholení napětí mezi ČSR a Německem)* s. 10. V editované podobě je tato pasáž přístupná jako součást následně citované studie, srov.: SANDER, R.: *Válečná československá armáda v září 1938*. HaV, 1996, č. 1, s. 58. Nutno upozornit na fakt, že R. Sander nedal čtenáři v citovaných pasážích dokumentu zřetelně najevo, že se jedná o citaci autentické řeči archivního dokumentu úřední povahy.

který celý záměr autonomní protivzdušné obrany každého závodu hluboce ovlivnil. MNO konstatovalo na základě zpráv od zemských vojenských velitelství, že se průmyslové závody vyjádřily k nákupu zbraní vstřícně. Zbraně byly ochotny zakoupit pod podmínkou, že z eventuálního nákupu zbraňových celků nebudou muset odvést státní pokladně daňové poplatky.²³⁶

První projev snahy MNO po získání daňových úlev byl vyjádřen 9. května 1936. Všeobecně administrativní oddělení politicko-právního odboru MNO se tehdy dotázalo Ministerstva financí, zda by souhlasilo s tím, aby průmyslové podniky byly zbaveny daňové zátěže, plynoucí z nákupu aktivních prostředků protivzdušné obrany.²³⁷ Ministerstvo financí na tuto klíčovou otázku odpovědělo 6. října 1936 negativně.²³⁸

Další postup Ministerstva národní obrany nasvědčoval tomu, že se rozhodlo přenést řešení daňových úlev do kolegia Nejvyšší rady obrany státu. Tato vůle se zjevně projevila 10. listopadu 1936, kdy politicko-právní odbor MNO oslovil Generální sekretariát obrany státu s návrhem, aby se souvislost § 14 s daňovými úlevami stala předmětem rozhovorů NROS.²³⁹ Ještě před vnesením celé věci do jejího sboru se 21. listopadu 1936 konala porada zástupců ministerstev. Reprezentant Ministerstva financí tehdy projevil jménem svého úřadu kladný postoj. Přislíbil brzká jednání o tom, aby se zbraňové celky protivzdušné obrany staly odpočítatelnou položkou od daňové základny podniků.²⁴⁰ Pozitivní očekávání MNO se po tomto příslibu ale neprojevila jako příliš realistická. Přes daný příslib se Ministerstvo financí vůbec nepokusilo o řešení sledovaného problému po celou první polovinu roku 1937.²⁴¹

V tomto stádiu již bylo nezbytné, aby se vývoj pokusila ovlivnit Nejvyšší rada obrany státu. Její kolegium při jednání 8. července 1937, které probíhalo jako součást 10. schůze NROS, doporučilo ministru financí, aby dal přezkoumat negativní stanovisko svého úřadu

²³⁶ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO...

²³⁷ Ministerstvo národní obrany oslovilo Ministerstvo financí písemným dotazem č.j. 2.550 - dův. VI/4. odděl. MNO z 9. 5. 1936 (viz VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať g) *Zákon o obraně a ochraně proti let. útokům*, s. 6).

²³⁸ Zamítavé stanovisko Ministerstva financí bylo obsaženo v přípisu tohoto úřadu pro MNO pod č.j. 68.968 – 36/V/14 ze 6. 10. 1936 (viz VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať g) *Zákon o obraně a ochraně proti let. útokům*, s. 7).

²³⁹ Návrh byl obsažen v písemném dotazu politicko-právního odboru MNO pod č.j. 704 taj. VI. předn. z 10. 11. 1936 (viz VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať g) *Zákon o obraně a ochraně proti let. útokům*, s. 7).

²⁴⁰ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať g) *Zákon o obraně a ochraně proti let. útokům*, s. 7).

²⁴¹ Srov. tamtéž.

k daňovým úlevám, vyjádřené zmíněným přípisem Ministerstvu národní obrany z 6. října 1936.²⁴² NROS současně doporučila, aby Ministerstvo financí danou věc projednalo na nové meziministerské poradě. Zúčastnit se jí měli zástupci ministerstev financí, vnitra, obchodu a živností a národní obrany. NROS v usnesení z 8. července 1937 apriorně nevylučovala, že příští meziministerská porada může dojít k závěru neslučitelnosti daňových úlev s platnými právními předpisy. Pro tento případ NROS doporučila, aby byla vytvořena vhodná legislativní úprava, která by postavila daňové úlevy, požadované Ministerstvem národní obrany, na odpovídající právní podklad.²⁴³

Vývoj v příštích osmi měsících prokázal, že Ministerstvo financí zaujalo naprosto pasivní postoj nejen ke všem starším iniciativám MNO, ale že také ignorovalo usnesení Nejvyšší rady obrany státu. Tento fakt byl z hlediska potřeb souhry vrcholné exekutivy v oblasti obrany státu nejkřiklavější. Časové období od října 1937 do počátku roku 1938 strávily různé složky MNO pouze urgencemi, v nichž bylo Ministerstvo financí ustavičně vyzýváno k vyřešení daňových úlev pro průmyslové závody. Vybavenost průmyslových základen aktivními prostředky protivzdušné obrany se stále více a více stávala urgentním problémem.

Kritické průtahy okolo závodní protivzdušné obrany je nutno vidět v souvislostech s časovým selháváním armádního výzbrojního programu, přesněji dodávek nové výzbroje pro dělostřelectvo proti letadlům. Československá armáda měla podle původní předpokladů z let 1936 a 1937 obdržet první nová protiletadlová děla již koncem října 1937. Bezmála sto moderních protiletadlových děl mělo být dodáno do července 1938. Nepředvídatelné výrobní potíže Škodových závodů v Plzni ale přiměly MNO ke stanovení nových dodacích lhůt. Většina nové výzbroje měla být podle revidovaného plánu dodána až mezi březnem a zářím 1938. Nově dodaná výzbroj ještě nezaručovala okamžitou bojovou pohotovost nově vyzbrojených útvarů. Otázka výcviku a řada dalších personálních, technických a logistických vlivů pak odsovuvala skutečnou připravenost k obraně do ještě pozdějších časových horizontů.²⁴⁴

Generální sekretariát obrany státu mezitím připravoval s ostatními složkami Hlavního štábu pravidla pro výběr a využití civilních zaměstnaneckých kádrů pro obsluhu zbraňových

²⁴² Tyto skutečnosti jsou obsaženy v záznamu usnesení NROS z 8. 7. 1937, zpracovaného Generálním sekretariátem obrany státu pod č.j. 20.468 Taj. – gen. sekr. 1937 z 12. července 1937 – *Přípravy na provádění civilní protiletadlové obrany protiletadlové (:CPO:) usnesení NROS*, s. 1 – 2 (srov.: NA, f. NÚKÚ, k. 482, inv. č. 238, sign. Reservátní spisy, tajné, 1937, č.j. 13 Taj./37 NÚKÚ). Citované usnesení bylo k *dalšímu provedení* (zvýrazněno K. S.) zasláno ministerstvům financí, vnitra, obchodu a národní obrany. Pro informaci jej Generální sekretariát obrany státu zaslal Vojenské kanceláři prezidenta republiky, Předsednictvu ministerské rady a Nejvyššímu účetnímu a kontrolnímu úřadu).

²⁴³ Srov.: tamtéž.

²⁴⁴ Bližší podrobnosti objasňuje tento pramenný materiál VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3 - stať f) *Dodávky nového materiálu DPL*. (dělostřelectva proti letadlům), *odstavec 1) 8 cm kanón proti letadlům vz. 37*, s. 3 – 4.

celků vojenského typu. Generální sekretariát inicioval tyto přípravy i bez ohledu na existující průtahy.²⁴⁵ Potřebnost racionální úpravy personálního zázemí protivzdušné obrany průmyslových závodů jasně deklarovala také velká porada vedoucích činitelů CPO, která se konala ve Zlíně. Účastníci tohoto pléna vyloučili, aby protivzdušnou obranu průmyslových středisek zajišťovali pouze improvizované skupiny pracovníků bez odpovídajícího odborného výcviku, přiměřené a vhodné výzbroje, výstroje a vojensky koncipované organizace.²⁴⁶

MNO obnovilo svůj tlak na řešení daňové stránky nákupu prostředků aktivní protivzdušné obrany 15. října 1937. Všeobecně administrativní oddělení politicko-právní odboru bylo požádáno oddělením protiletadlové obrany leteckého odboru o urgenci usnesení NROS z 8. července 1937 u Ministerstva financí. Do pobídek uvedených složek byl zakrátko zapojen i Hlavní štáb prostřednictvím I. zástupce jeho náčelníka. Z jednání tohoto činitele s oddělením protiletadlové obrany leteckého odboru MNO vzešel 26. října 1937 další impuls k tomu, aby politicko-právní odbor MNO vypracoval novou urgenci. Tento nejnovější podnět měl být již stvrzen podpisem ministra Machníka.²⁴⁷ 11. listopadu 1937 skutečně následovala urgence, adresovaná Ministerstvu financí, v níž MNO žádalo rozhodnutí o daňových úlevách v zájmu protivzdušné obrany významných podniků.²⁴⁸

Stále nevyjasněný problém přiměl příslušná místa MNO k přechodu od urgencí ke stížnostem na lhostejnost Ministerstva financí. Tuto změnu vyjádřil přípis přednosty politicko-právního odboru MNO dr. J. Vorla ze 17. listopadu 1937, v němž si stěžoval na vysoce problematický přístup Ministerstva financí. Stížnost byla předána přednostovi Vojenského kabinetu ministra národní obrany mjr. gšt. Kropáčkovi.²⁴⁹ Podnětně vystupoval také Generál-

²⁴⁵ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45.137 Taj. – gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938, zvláštní příloha, zpracovaná skupinou A (všeobecnou) 2. oddělení (vojensko-průmyslového) Generálního sekretariátu obrany státu pod názvem *Přehled všech návrhů a nařízení vztahujících se k zlepšení pohotovosti armády neb jiných branných opatření státu, jež byla vydána od 1. ledna do září 1938 s uvedením, jak na ně bylo reagováno*; podrobnosti o návrhu Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 14.482 Taj. 1938 – *Zaměstnanci průmyslových středisk – použití k přímé obraně – návrh*. Tento návrh byl předán organizačnímu oddělení Hlavního štábu, které bylo kompetentní v oblasti personálních otázek. Tato složka Hlavního štábu se k předloženému dokumentu do září 1938 nevyjádřila. Relevantní pramenná dokumentace nasvědčuje faktu, že se jednalo o jediný případ vnitřního nesouladu složek Hlavního štábu při řešení otázky vyzbrojování průmyslových závodů aktivními prostředky protivzdušné obrany. Tato skutečnost byla zaviněna více nevyjasněnými vnějšími podmínkami než vnitřními vlivy.

²⁴⁶ Cíle a nevyhnutelnost odborné přípravy civilních složek obrany státu koncepčně objasnil na podkladě dobově počítovaných priorit KRÍŽ, K.: *Občanské polovojenské organizace*. In: Armáda a národ. Praha 1938, s. 500.

²⁴⁷ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať g) *Zákon o obraně a ochraně proti let. útokům*, s. 7.

²⁴⁸ Urgenci obsahoval přípis MNO pro Ministerstvo financí č.j. 4.871 dův. VI/předn. z 11. 11. 1937 (viz VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať g) *Zákon o obraně a ochraně proti let. útokům*, s. 7).

²⁴⁹ Stížnost se stala obsahem přípisu č.j. 4.945 dův. VI/předn. ze 17. 11. 1937 (viz tamtéž).

ní sekretariát obrany státu. Ani na stimuly této složky Hlavního štábu, která měla z vojenských orgánů nejbližší k NROS, Ministerstvo financí pozitivně nereagovalo.²⁵⁰ Znepokojení z pasivity Ministerstva financí bylo příznačné zejména pro přednostu oddělení protiletadlové obrany leteckého odboru MNO brig. gen. K. Haška. 15. ledna 1938 žádal dr. Vorla, aby byl ministr Machník opět upozorněn, že Ministerstvo financí vůbec nereagovalo na vícero urgencí. Dr. Vorel generála Haška plně vyslyšel a 21. ledna 1938 sdělil tíživý stav celé věci pplk. gšt. Kropáčkovi z Vojenského kabinetu ministra národní obrany. Kropáček byl zvláště upozorněn na to, že Ministerstvo financí nepovažovalo za vhodné ani odpovědět na podněty z MNO. Dr. Vorel žádal, aby ministr Machník seznámil s podstatou vleklého problému přímo předsedu vlády a současně předsedu NROS dr. Hodžu. Tento postup MNO byl oprávněný, neboť Ministerstvo ignorovalo již několik měsíců stará doporučení NROS.²⁵¹

Vleklá záležitost, plná nevyslyšených urgencí a planých příslibů, začala být vskutku efektivně řešena až po uplynutí neuvěřitelných tří let! Skutečnou, i když nikoliv naprosto vyhovující, nápravu zjednal až zásah prezidenta republiky dr. E. Beneše. Uspokojivé řešení sporu bylo nalezeno 3. března 1938 na poradě prezidenta se zainteresovanými stranami. Zde byly konečně povoleny daňové úlevy průmyslovým podnikům, jimž § 14 zákona na ochranu a obranu proti leteckým útokům ukládal povinnost zajistit si na vlastní náklady své prostředky aktivní protivzdušné obrany.²⁵² Odsouhlasená daňová opatření se sice plně nekryla s požadavky průmyslových podniků, přesto však ústupky Ministerstva financí přinášely pro tyto subjekty jistá zvýhodnění. Hloubka Benešova zájmu o kladné řešení je patrná z faktu, že jej Generální sekretariát obrany státu seznámil 3. března 1938 s tím, že se nákup protiletadlových zbraní týkal dvou set padesáti průmyslových závodů. Operační oddělení Hlavního štábu provedlo z tohoto množství užší výběr, z něhož vzešlo 80 podniků, s nimiž měla být přednostně navázána jednání o záležitostech protivzdušné obrany.²⁵³

²⁵⁰ Viz VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45.137 Taj. – gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938, zvláštní příloha, zpracovaná skupinou A (všeobecnou) 2. oddělení (vojensko-průmyslového) Generálního sekretariátu obrany státu pod názvem *Přehled všech návrhů a nařízení vztahujících se k zlepšení pohotovosti armády neb jiných branných opatření státu, jež byla vydána od 1. ledna do září 1938 s uvedením, jak na ně bylo reagováno*; podrobnosti o spisu Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 33.152 Taj. 1938 – *Civilní protiletadlová obrana a ochrana – finanční (daňové) úlevy*.

²⁵¹ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO... stať g) *Zákon o obraně a ochraně proti let. útokům*, s. 8.

²⁵² Srovnej k tomu údaje, obsažené tamtéž. Osobní záznam prezidenta republiky dr. E. Beneše o tomto přelomovém jednání se v pramenném souboru oddílu I fondu E. Beneše v archivu Masarykova ústavu Akademie věd České republiky nezachoval. Tato skutečnost se týká i mnoha jiných klíčových záznamů dr. E. Beneše se vztahem k obraně státu z předmnichovského období. Za konzultaci nad těmito specifickými tématy děkuji také na tomto místě PhDr. Ivanu Šťovičkovi, CSc., pracovníkovi Masarykova ústavu Akademie věd České republiky.

²⁵³ Tamtéž.

Ministerstvo národní obrany požádalo prostřednictvím zemských vojenských velitelství vedení průmyslových závodů o již závazná prohlášení, v nichž měla být sdělena výše finančních částek, které byly dotazované subjekty ochotny vynaložit na nákup zbraní. Do slibně začínajících jednání zasáhla květnová mimořádná opatření. Přes tuto dočasnou komplikaci se část oslovených závodů vskutku písemně zavázala protiletadlovou výzbroj zakoupit. Jiné podniky ale poukazyvaly na neutěšený stav svých financí. Vojenskou správu zároveň upozorňovaly na již předané dary ve prospěch obrany státu, které měly značnou finanční hodnotu.²⁵⁴

Pro řešení detailních otázek byla z podnětu oddělení protiletadlové obrany leteckého odboru MNO jmenována Hlavním štábem zvláštní komise. Působit v ní měli zástupci všech orgánů, jejichž kompetence je opravňovaly k tvorbě odpovědí na otázky nejzávažnějšího charakteru. Tato širší komise měla v první řadě určit komu a jak měly průmyslové závody zaplatit příslušné finanční částky za dodávky protiletadlových prostředků. Vyřešena musela být pravidla nákupu výzbrojních celků i jejich obsluhy, uskladnění apod. Zmíněná komise se měla poprvé sejit 16. září 1938. Z tohoto setkání ovšem sešlo vlivem začínajících předmobilizačních opatření. Zanedlouho vyhlášený stav branné pohotovosti a mobilizace celé země zabránily počátečním jednáním vůbec.²⁵⁵

Více než tři léta trvající snaha Ministerstva národní obrany, posléze i Nejvyšší rady obrany státu a prezidenta republiky o uvedení progresivních a moderních prvků do protivzdušné obrany československých výrobních základen nalezla v roce 1938 výraz jen v naprosto minimalistickém řešení. V květnu 1938 byla aktivní podniková obrana proti letadlům zajištěna jen v případě dvou zbrojovek.²⁵⁶ V září 1938 disponovalo vlastní protiletadlovou obranou celkem sedm závodů. Všechny tyto subjekty byly ale zbrojovkami, které mohly vzhledem k svému výrobnímu programu poměrně snadno vyčlenit určité zbraně na svou obranu. Aktivních prostředků obrany proti letadlům přesto nebylo mnoho. Sedm výrobních komplexů chránilo na různých místech Československé republiky pouhých 126 kulometů.²⁵⁷

²⁵⁴ VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO... stať g) *Zákon o obraně a ochraně proti let. útokům*, s. 8 - 9.

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ Byla to Česká zbrojovka, Strakonice nový závod Zbrojovky Brno v Povážské Bystrici. V květnu 1938 měl strakonický závod k dispozici na svou obranu 16 kulometů proti letadlům. Závod brněnské zbrojovky v Povážské Bystrici měl 12 kulometů proti letadlům (viz VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať g) *Zákon o obraně a ochraně proti let. útokům*, s. 9).

²⁵⁷ Výzbrojní situace průmyslových závodů, které se v době branné pohotovosti vyzbrojily vlastními prostředky protivzdušné obrany, byla následující: Česká zbrojovka Strakonice - 16 kulometů, Zbrojovka Ing. Janeček, závod v Týnci nad Sázavou - 4 kulometry, Čs. zbrojovka Brno - 16 kulometů, vsetínský závod téhož podniku - 32

Tento stav nebyl vyhovující ani z ryze vojenského hlediska. Nehledě k tomu, že se ve všech případech jednalo o improvizace, vynucené spádem událostí, byla taková obrana málo účinná. Relativně nejspolehlivější protivzdušnou obranu plošných cílů měla podle dobových zvyklostí zajišťovat fungující kombinace protiletadlového dělostřelectva a kulometné palby. Dělostřelecké zbraně měly znesnadňovat bombardování cílů z velkých výšek, zatímco doplňková hustá palba kulometů měla zabránit průniku nepřátelských strojů nad cíle ve středních a nižších výškách.²⁵⁸ Z těchto skutečností plyne, že uvedené závody nebyly chráněny před bombardováním z výškových úrovní nad hranicí účinného dostřelu pouze malorážových kulometů řídké protivzdušné obrany několika ojedinělých závodů.

Ministerstvo národní obrany hodlalo ve svém úsilí pokračovat i po mnichovské katastrofě. V důsledku ztráty pohraničních oblastí se začaly i v kruzích MNO objevovat požadavky na novelizaci zákona na ochranu a obranu proti leteckým útokům, což nutně vzbuzovalo otázku, zda a jak má být ve vyzbrojování průmyslových podniků pokračováno. MNO proto oprávněně očekávalo, že v této věci definitivně rozhodne nejvyšší politická exekutiva. MNO se celkem realisticky vyslovovalo v tom smyslu, že ty podniky, které jako první projevíly iniciativu k nákupu protiletadlových zbraní, nemusejí na stejném stanovisku setrvávat v pomnichovské krizi. Do rozbití Česko-slovenska v březnu 1939 nebylo v této věci rozhodnuto. Ani sledované téma nemohlo zůstat nedotčeno pomnichovskými následky. Podobně jako v jiných oblastech i zde působila změněná orientace vnitřní, ale hlavně zahraniční politiky pomnichovského státu se všemi svými průvodními jevy a vlivy na nově hledanou a nutně minimalizovanou obrannou doktrínu Druhé republiky.

S oporou ve vylíčeném vývoji je vhodné analyzovat příčiny tak málo produktivního procesu. Uvedená fakta jsou v prvé řadě výmluvným dokladem i příkladem skutečnosti, že přednostní a určující zájem obrany státu nepronikl žádoucím způsobem na všechna odpovědná místa vrcholné exekutivy. Práci složek MNO lze v tomto specifickém případě označit za odpovídající dobově pocíťovaným hrozbám. Jako efektivní a funkční se projevila především souhra vnitřního úřadování v rámci MNO. Potřebnou aktivitu a soulad v zájmu společného cíle projevilo oddělení protiletadlové obrany leteckého odboru a politicko-právní odbor MNO. K tomu pozitivně přistupovalo i účinné zapojení Hlavního štábu, zejména operačního oddělení a hlavně pak Generálního sekretariátu obrany státu, který vytvářel dobře fungující styčnou

kulometů, závod téhož podniku v Povážské Bystrici - 28 kulometů, Česká zbrojovka Uherský Brod - 22 kulometů, Optikotechna Přerov (součást Čs. zbrojovky Brno – pozn. K. S.) - 8 kulometů (viz VÚA - VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať g) *Zákon o obraně a ochraně proti let. útokům*, s. 9 – 10).

²⁵⁸ Srov. k tomuto tvrzení: HAŠEK, K.:c. d., s. 516.

vazbu k Nejvyšší radě obrany státu. Rovněž tato fakta opravňují konstataci o prospěšném připojení Generálního sekretariátu k Hlavnímu štábu. Generální sekretariát obrany státu tak mohl prostřednictvím svého přednosty, generálního sekretáře brig. gen. J. I. Čížka pružně reagovat na podněty, přicházející z jednotlivých organizačních úseků MNO.²⁵⁹ Oprávněně lze vyslovit názor, že zapojení Generálního sekretariátu do úřadu vlády, zvažované do poloviny třicátých let podle francouzské organizační předlohy, by potřebnou pružnost spojení nezajistilo.

Zvláštní zmínku si zaslouží úloha Vojenského kabinetu ministra národní obrany. Tento specifický poradní orgán, vytvořený ministrem F. Machníkem, se projevil také jako důležitý vnitřní spojovací a urychlující článek ve vztazích mezi ministrem a složkami MNO. Tento poznatek je doložen tím, že Vojenský kabinet nepůsobil jen jako ministrův poradní orgán, ale neoficiálně přejímal i některé exekutivní funkce v rámci MNO. Jednalo se zejména o jeho podíl na bezodkladném přenosu podnětů a urgentních požadavků od jednotlivých odborů MNO a Hlavního štábu přímo k ministru Machníkově. Tento kontakt byl usnadněn faktem, že se pplk. gšt. V. Kropáček, přednosta Vojenského kabinetu, neustále zdržoval v ministrově osobní blízkosti.²⁶⁰ Vojenský kabinet zjednodušoval úřední postup v naléhavých záležitostech. Vzhledem k nevyjasněnosti svých kompetencí přejímal i některé úkony prezidiálního odboru MNO.²⁶¹ Tyto poznatky jsou vyslovovány na tomto místě s plným vědomím některých, již objasněných, problematických stanovisek vedení Vojenského kabinetu ministra národní obrany k vojenským dodávkám v oblasti ochrany proti bojovým plynům z let 1936 a 1937.

S ohledem na nejvyšší exekutivní úroveň je nutné poukázat na zjevné porušení významu usnesení Nejvyšší rady obrany státu pasivitou Ministerstva financí. Výsledek rozhovorů kolegia NROS, konaných 8. července 1937, spočíval v doporučeních pro ministerstva, která se s rozdílnou hloubkou ochoty a zájmu podílela na iniciativách ve věci vyzbrojování průmyslových závodů vlastními prostředky protivzdušné obrany. Nutno podotknout, že zákon na

²⁵⁹ Šíře spojení, která Generální sekretariát obrany státu ve 30. letech udržoval se složkami vojenské i civilní správy, je dobře patrná v osobních svědectvích brig. gen. J. I. Čížka. Svědectví byla podána na Ministerstvu vnitra a před Národním soudem v souvislosti s procesem Beran a spol. v letech 1946 - 1947. Srov.: NA, f. NS, k. 74, sign. TNs 1/47, poř. č. 89 - 139, Výslech svědka. Brig. gen. J. I. Čížek z 19. 8. 1946. NA, f. NS, k. 75, sign. TNs 1/47, poř. č. 248 - 290, Výslech svědka. Brig. gen. J. I. Čížek z 26. 2. 1947, s. 1 - 2. NA, f. NS, k. 76, sign. TNs 1/47, poř. č. 2/22 - 42, Výslech svědka. Brig. gen. J. I. Čížek.

²⁶⁰ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 - MV, odděl. Praha - Hrad, Odbor PZ, Protokol č. 2, sepsaný s F. Machníkem dne 10. 7. 1946 u Okresního národního výboru v Klatovech, pokračování protokolárního výsledku dne 11. 7. 1946, s. 3.

²⁶¹ Srov.: NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 - Svědecké protokoly, Protokol č. 13, výslech svědka JUDr. J. Vorla, bývalého přednosty VI. odboru (politickoprávního) MNO, písemné znění zpracované JUDr. J. Vorlem 24. 4. 1946, s. 4.

obranu státu stanovil závaznost veškerých usnesení NROS pro všechny členy vlády!²⁶² Ministerstvo financí svým záměrně nevšimavým postojem navíc vážně porušilo čelný princip, který byl zakotven v posledně zmíněném zákoně. Příslušné ustanovení ukládalo totiž úřadům a veřejným orgánům dbát z úřední moci nejen o své hlavní poslání, ale také o zájmy obrany státu, které by mohly být dotčeny.²⁶³ Úzce odborně zaměřená hlediska a pasivní postoje Ministerstva financí toho byly dokladem.

Postoj Ministerstva financí ke sledovanému problému zvláště a k otázkám obrany státu vůbec obnažuje skutečnost, že míra společného úsilí nedostoupila na žádoucí úroveň ani v druhé polovině 30. let. Zdůraznit a vyzdvihnout je zapotřebí také skutečnost, že problém, který měl a mohl být vyřešen na několika meziministerských jednáních, musel nakonec svým osobním zásahem řešit prezident republiky. Tento fakt měl prezident republiky dr. E. Beneš na mysli, když se ve svých poválečných vzpomínkách vracel k překážkám a malicherným sporům, které znemožnily realizovat racionální záměry v oblasti ochrany a obrany proti leteckým útokům.²⁶⁴ Zmiňovaný nesoulad a rozdílnost priorit mezi složkami vrcholné exekutivy i pozdní řešení daného problému se projevilo naprosto kontraproduktivně ve chvílích, které byly pro Československo rozhodující.

²⁶² Srov. k tomuto stanovisku znění § 13. *Povaha usnesení Nejvyšší rady obrany státu.* (Hlava II. *Nejvyšší rada obrany státu.*) zákona č. 131 ze dne 13. 5. 1936 o obraně státu. Citace uvedeného zákona se opírá o znění, publikované v příloze edice *Obrana státu a naše politické strany*. Praha 1937, s. 211 – 212.

²⁶³ Srov. k tomuto stanovisku znění § 5. *Šetření zájmů obrany státu při vykonávání úřední pravomoci.* (Hlava I. *Základní ustanovení*) zákona č. 131 ze dne 13. 5. 1936 o obraně státu. Citace uvedeného zákona se opírá o znění, publikované v příloze edice *Obrana státu a naše politické strany*. Praha 1937, s. 211.

²⁶⁴ Srov. s pamětnickým podáním těchto skutečností, patrným ve vzpomínkách prezidenta republiky dr. E. Beneše. Viz BENEŠ, E.: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha 1947, s. 48.

4. SOUVISLOSTI VĚDY A VÝZKUMU S OBRANOU ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY VOJENSKÝ ÚSTAV VĚDECKÝ V LETECH 1936–1938

Vskutku přínosná práce pro obranu republiky vyžadovala, aby její tvůrci sjednotili činnost státních struktur i všechn probuzený zájem občanů již v hlubokém míru do společného proudu s jasným cílem, do odolné a vitální defenzívy vůči válečnému ohrožení. Nebývalý vědeckotechnický rozvoj, který nastal v rozvinutých částech světa po ukončení světové války, objektivně prokázal, že věda a výzkum nemohou napříště stát stranou potřeb a zájmů obrany demokratického Československa. Tvorba moderně pojatého systému obrany státu přinášela tlak na syntézu poznatků jednotlivých vědeckých odvětví. Ideál organizace vědecké práce ve prospěch obrany státu spočíval v dosažení nejvyššího pokroku v jednotlivých oborech vědy a v účinné spolupráci všech vědecky pracujících složek armády a civilních státních i nestátních vědecky působících subjektů. Uvedený ideální stav představoval dobové a veřejně zdůrazňované oficiální stanovisko.²⁶⁵ Skutečná praxe byla ovšem jiná, v řadě podstatných směrů značně vzdálená od úrovně, která byla skutečně žádoucí.

Souvislosti vědy a výzkumu s přípravou Československé republiky k obraně tvoří jedno z nejméně známých témat. Dosavadní historiografie se jej dotkla fundovaným způsobem, ale v rozsahu, který nemohl vystihnout jeho rozsáhlost a závažnost.²⁶⁶ Nejnovější přehledy dějin československé vědy a výzkumu z období mezi dvěma světovými válkami pomíjejí jakékoli souvislosti vědecké a výzkumné práce se zájmy obrany státu ve vyhrocených etapách 30. let.²⁶⁷

Tato studie se po přehledném nástinu vědeckých a výzkumných složek branného systému Československé republiky soustřeďuje na nejširší vědeckou a výzkumnou bázi obrany státu, kterou reprezentoval Vojenský ústav vědecký (VÚV). Zatímco se ostatních vědeckých a

²⁶⁵ Srov. TALLAVANIA, F.: *Organizace vědecké práce v armádě*. In: Dvacet let československé armády v osvobozeném státě. Praha 1938, s. 98–99.

²⁶⁶ Dosavadní úroveň poznání se zrcadlí ve fundovaně koncipovaných statích PhDr. Vladimíra Karlického. Tyto texty byly zveřejněny v kolektivním díle *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987. Karlického statě jsou považovány za nejkvalitnější součásti tohoto kolektivního díla. Srov. k tomu konstatování v objektivní recenzi HAVEL, P.: *Vojenské dějiny Československa (1918–1939) III*. HaV 1990, č. 6, s. 152–157. Karlického texty dosud nenašly adekvátní následovníky.

²⁶⁷ Srov. KÁRNÍK, Z.: *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl druhý *Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*. Praha 2002 a TÝŽ, *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl třetí *O přežití a o život (1936–1938)*. Praha 2003. Zde srov. zejména XLI. kapitulu *Vývoj a poslání přírodních a technických věd, technik a technologií v životě československé společnosti meziválečných let*, s. 156–222 a navazující XLII. kapitulu *Humanitní vědy a školství Českých zemí a Československa v těžkých dobách*, s. 222–254. Viz také KLIMEK, A.: *Velké dějiny země Koruny české*. XIV. svazek (1929–1938). Praha 2002. Zde srov. podkapitulu IV/2 *Vysoké školy a vědecká práce*, s. 102–111.

výzkumných pracovišť československého branného systému dosavadní historiografie přeci jen dotknula, byť v malé míře, Vojenský ústav vědecký je do nynějška opomíjen.²⁶⁸ Tento fakt znamená, že nejsou známé i relevantní souvislosti prací, které tato instituce zaštitila, s úsilím nejvyšší exekutivy Československé republiky na úseku obrany státu. Cíl této studie nespočívá pouze v podání základního přehledu prací, které se uskutečňovaly na ploše Vojenského ústavu vědeckého po jeho reformách v letech 1936–1937, ale také v rozboru relevantních kontextů těchto studijních prací. Tento metodický postup odhaluje dosud téměř neznámou sféru vědeckého a výzkumného zázemí, které měla nejvyšší státní exekutiva, včetně Nejvyšší rady obrany státu, k dispozici při řešení obrany Československé republiky. Snaha po objektivním hledání místa vědecké a výzkumné práce pro systém obrany státu se opírá o rozmanité a široké spektrum pramenů počínaje otevřenými zdroji Vojenského ústavu vědeckého, dále interními a důvěrnými materiály této instituce a konče nejutajovanějšími materiály Ministerstva národní obrany, Hlavního štábu a Nejvyšší rady obrany státu i specifickými materiály Národního soudu z let 1945–1947.

Otevřenými zdroji se zde rozumějí především obsažné a soustavné přehledy práce Vojenského ústavu vědeckého (takzvané *Zprávy z Vojenského ústavu vědeckého*), zveřejňované tiskem v rámci odborného vojenského periodika *Vojenské rozhledy*, jehož vydavatelem byl Vojenský ústav vědecký. Vzhledem k absenci většiny spisové dokumentace o činnosti VÚV se tento typ pramene jeví jako mimořádně významný, klíčový zdroj informací, jenž se vyznačuje systematičností, uceleností a velkou vypovídající hodnotou. Pod pojem otevřené zdroje již nelze řadit interní materiály Vojenského ústavu vědeckého (periodický *Bulletin Kroužků členů Vojenského ústavu vědeckého*), připravované výhradně pro vnitřní studijní účely členů Vojenského ústavu vědeckého. Pramenný materiál důvěrného charakteru, pocházející z provenience Vojenského ústavu vědeckého, dokumentuje závažným způsobem cíle a metody úsilí, s nímž byl Vojenský ústav vědecký reformován v letech 1936–1937.²⁶⁹ Vypovídací

²⁶⁸ K dispozici je pouze článek Miloše Sedláře, jenž podává základní přehled vývoje VÚV. Viz SEDLÁŘ, M.: *Nástin historie Vojenského ústavu vědeckého 1919–1949*. HaV 1992, č. 2, s. 47–77. Nejnověji a stručně VÚV připomíná MIKA, J.: *Strategie ve Vojenském ústavu vědeckém*. Věda a armáda – Věda a válka (1914–2004). Sborník příspěvků z mezinárodní konference (Praha 24.–25. 11. 2004). Praha 2006, s. 67–74.

²⁶⁹ Z původního spisového materiálu VÚV, jenž obnášel přibližně 35 svazků, se zachoval pouze zlomek. Z náhodně dochované správní dokumentace mají největší význam již zmíněné výroční zprávy, přístupné i v tištěné podobě jako příloha *Vojenských rozhledů*. Archiv VÚV z let 1919–1939 byl během okupace zabaven Gestapem a po osvobození prohlášen za pravděpodobně zničený. SEDLÁŘ, M.: *Nástin historie Vojenského ústavu vědeckého 1919–1949*, s. 65–66. Pozůstatky písemností VÚV jsou uloženy ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu Praha, f. Vojenské ústavy – Vojenský ústav vědecký (VÚV), k. 1–8. Dokumenty z provenience Ústavu se porůznu objevují v archivních materiálech různých složek MNO. Upozornit je nutno na fakt, že se závažná pramenná svědectví o zásadních úpravách organizační skladby VÚV z let 1936–1938 dochovala v materiálech Předsednictva ministerské rady, spravovaných Národním archivem Praha. Tento fakt je jedním z důkazů o významném postavení, jaké si VÚV dokázal svou prací získat.

hodnota zmíněných kategorií pramenů je již se zřetelem k jejich původcům značně vysoká a umožňuje nahlížet na vztah výzkumné práce a zájmů obrany státu ve vzájemných, místy i skrytých, souvislostech a vazbách. Mimořádným významem se v těchto souvislostech vyznačují širší kontexty, v nichž studijní práce probíhaly. Nezastupitelnou hodnotou se v tomto smyslu vyznačují pramenné materiály Ministerstva národní obrany, Hlavního štábu a Nejvyšší rady obrany státu. Závažné materiály tajného charakteru, vzešlé z činnosti Nejvyšší rady obrany státu a složek Ministerstva národní obrany, i jistá část materiálů Národního soudu z let 1945–1947, dokumentují širší kontext, v němž reformovaný Vojenský ústav vědecký pracoval v letech 1936–1938.

4. 1. NÁSTIN VĚDECKÉ A VÝZKUMNÉ ČINNOSTI V ČESKOSLOVENSKÉ ARMÁDĚ A MÍSTO VOJENSKÉHO ÚSTAVU VĚDECKÉHO

Koncepční vědecká práce pro obranu státu vyrůstala z komplikovaných výchozích podmínek. Československá armáda, armáda nástupnického státu, mohla navázat na výzkumnou práci v bývalé rakousko-uherské armádě jen dílčím způsobem. Zánik Rakousko-Uherska samozřejmě způsobil i rozpad celého systému vojenské výzkumné činnosti. Zakladatelé vlastní československé vojenské vědy postrádali na prahu existence samostatné republiky přístup ke starším materiálům, doplňovaným v průběhu světové války o reálné válečné zkušenosti. Tyto cenné studijní zdroje zůstaly nepřístupně uloženy v zahraničí. Poměry, kdy samostatnost československé demokracie prožívala svůj úsvit, nelze považovat za období započaté vědecké kooperace vojenské a civilní sféry. Skutečná spolupráce byla navázána až mnohem později. Do svého nejrozvinutějšího stádia dospěla v druhé polovině 30. let. V počátcích republiky se projevoval, kromě jiných obtíží, také neblahý vliv nezvyklosti vzájemné spolupráce civilních a vojenských vědeckých složek na společných projektech.²⁷⁰

V oblasti vojenského vysokého školství, podala mladému Československu pomocnou ruku spojenecká Francie. V letech 1919–1921 se uskutečnily tři kurzy pro výchovu důstojníků generálního štábu. Od 1. listopadu 1921 na ně navázala Válečná škola, určená k všestranné přípravě sboru důstojníků generálního štábu.²⁷¹ 20. září 1920 vznikla pražská Intendanční škola, připravující personál pro intendanční službu československé armády. Tato instituce se vyvinula z původní školy pro výchovu důstojníků zásobovacího sboru, založené 1. ledna 1920. Závažná změna v pojmenování obou škol se uskutečnila 1. října 1934. Válečná škola začala používat název Vysoká škola válečná (VŠV) a Intendanční škola obdržela název Vysoká škola intendantská (VŠI).²⁷² Vysoká škola válečná tvořila spolu s Vysokou školou intendantskou jádra tvorby československé vojenské doktríny. Jednotu rozvoje doktrinálních zásad zaručovala z hlediska institucionálního uspořádání podřízenost obou vysokých škol úřadu

²⁷⁰ TALLAVANIA, F.: *Organizace vědecké práce v armádě*, s. 99.

²⁷¹ Nutno poznamenat, že výstavba vojenského vzdělávacího systému tvořila jeden ze tří úkolů Francouzské vojenské mise na území Československé republiky. Francouzská vojenská mise měla v Československu působit na skladbu Ministerstva národní obrany, měla vytvořit generální štáb a vybudovat již zmíněný vojenský vzdělávací systém. O zakladatelském podílu Francouzské vojenské mise na výstavbě československého vojenského vzdělávacího systému, včetně vojenského vysokého školství, viz podrobně BŘACH, R.: *První kroky francouzské vojenské mise v Československu (únor – květen 1919)*. HaV 1997, č. 4, s. 21–26.

²⁷² Tamtéž, s. 101–104. SANDER, R.: *Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918–1939*. SAP 1985, č. 1, s. 139.

náčelníka Hlavního štábu.²⁷³ Obě vzdělávací instituce se v letech svého růstu staly významnou složkou plodné spolupráce vojenské vědy a školství s vědeckým a pedagogickým potenciálem civilních vysokých škol. Vzájemně úzké kontakty, především působení civilních vysokškolských pedagogů na VŠV i VŠI a naopak odborníků VŠV na civilních vysokých školách, prospívaly zájmům obrany státu jak ve vojenském vysokém školství tak i v duchovním prostředí civilní akademické obce. Pro ilustraci lze uvést skutečnost, že pedagogové civilních vysokých škol přednášeli na Vysoké škole válečné problematiku národního hospodářství, politickou a hospodářskou geografii a vybrané aspekty právních věd, podobně na Vysoké škole intendantské zasvěcovali posluchače do národohospodářských, technických a také právních věd. Naproti tomu někteří odborníci z řad pedagogického sboru Vysoké školy válečné působili jako honorovaní docenti Vysokého učení technického v Praze. Nutno podotknout, že ve spolupráci vojenských pedagogů s civilními vědeckými a pedagogickými autoritami byl spatřován veledůležitý odborný základ moderního rozvoje specificky vojenských odvětví. Potřeba aplikace nejnovějších vědeckých poznatků do vojenských odvětví byla s postupujícími léty meziválečného období stále více zjevná.²⁷⁴

Se značně rozvinutou průmyslovou základnou na území Československa ovšem výsoco ostře kontrastoval vývoj vojenského vysokého školství technického zaměření. Otázka tohoto vzdělávacího a výzkumného směru nebyla v meziválečném dvacetiletí nikdy uspokojivě vyřešena. Se stoupajícími nároky na technickou vyspělost obranných prostředků se střetávalo nízké zastoupení inženýrů v řadách důstojnického sboru československé armády. V roce 1933 konalo činnou službu pouze 4,5 % důstojníků s inženýrským titulem. Ještě horší situace panovala ve velitelském centru Ministerstva národní obrany, na Hlavním štábu, kde byly zařazeny pouhé 0,4 % gážistů, inženýrů technických oborů. Výjimkou nebyly dobové polemické

²⁷³ Systém výuky na VŠV a z části též na VŠI objasňuje v základních obrysech stař POKORNÁ, A.: *Vojenské školství*. In: *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987, s. 452–453. Vojenské vysoké školství podrobně analyzují VONDRÁŠEK, V. – CHRASTIL, S. – NĚMEC, P.: *Příprava vyšších velitelů a štábních důstojníků v čs. armádě v letech 1918–1993*. Brno 1996, s. 9–34. Náčelníkovi Hlavního štábu byly dále podřízeny následující vojenské vzdělávací a školicí složky: Kurs pro vyšší velitele – Praha, Kurs pro velitele vojskových těles a oddílů – Praha, Vojenská akademie – Hranice, Státní vojenské reformní reálné gymnázium – Moravská Třebová, Kurs na důstojníky zdravotní služby z povolání – Praha a Vojenská hudební škola – Praha. STEHLÍK, E.: *Mírová organizace československé branné moci 22. září 1938*. HaV 1997, č. 3, s. 109. Struktura československého vojenského školství byla upravena Dekretem prezidenta republiky č. 2982 pres. ze 30. června 1934. Tento dekret definitivně rozlišil vojenské školy od vojenských kurzů. Zřizování vojenských škol náleželo pouze prezidentu republiky jakožto vrchnímu veliteli. Vojenské školství bylo od té doby oficiálně členěno na vysoké školy (Vysoká škola válečná a Vysoká škola intendantská), vyšší školy (Vojenská akademie), střední školy (školy na důstojníky v záloze, Státní vojenské reformní reálné gymnázium, působící od 1. 10. 1935) a nižší školy (školy na rotmistry zbraní a služeb z povolání, škola leteckého dorostu, vojenská hudební škola a do roku 1933 fungující vojenská tělocvičná škola). Blíže viz SANDER, R.: *Organizační a dislokační vývoj československé armády*, s. 139. Rozlišeny byly také vojenské kurzy. O jejich členění pojednává blíže POKORNÁ, A.: *Vojenské školství*, s. 451.

²⁷⁴ TALLAVANIA, F.: *Organizace vědecké práce*, s. 102–103.

hlasy, které zdůrazňovaly, že za dobu samostatné republiky došlo k úpadku vojenského technického školství oproti stavu z doby habsburské monarchie. Československá armáda vstoupila do náročné druhé poloviny 30. let bez vojenské vysoké technické školy. Na prahu nejtěžší etapy existence meziválečného Československa byla k 1. dubnu 1934 Hlavním štábem zrušena do té doby jediná vojenská vysoká škola technického zaměření, Vojenská inženýrská kolej (VIK). Tato vzdělávací instituce, založená v Praze 1. října 1924, nereprezentovala vskutku koncepční způsob přípravy vojenských inženýrských kádrů. VIK jistý přínos vytvořila, ale vyhovující vzdělávací institucí se nestala. Jiné moderní řešení nebylo po roce 1934 nalezeno, a proto civilní vysoké školy fakticky převzaly přípravu technických odborníků pro armádu plnou měrou. Třebaže se jednalo z delší perspektivy o nevyhovující stav, civilní vysoké školy si v tomto směru počínaly iniciativně včetně zaměření své výuky.²⁷⁵

V lednu 1933 byl vytvořen Vojenský technický a letecký ústav (VTLÚ), vzniklý problematickým sloučením Vojenského technického ústavu a Vojenského leteckého ústavu studijního v jednu instituci.²⁷⁶ Základní limitující faktor činnosti VTLÚ tvořila otázka financování takzvaného vojenského pokusnictví. V letech 1922–1925 byly věnovány pro jeho účely 3,7 mil. Kč, v letech 1926–1930 výdaje stouply na 37,8 mil. Kč, v letech 1931–1934 naopak poklesly vlivem hospodářské krize na 24,9 mil. Kč. Ekonomické limity armádní výzkumné činnosti v těchto letech vedly k tomu, že VTLÚ označoval svou situaci za živoření. Největší objem prostředků – 42,9 mil. Kč – byl uvolněn pod tlakem obecné situace až mezi léty 1935–1938.²⁷⁷

V zájmu odpovídající interpretace těchto údajů je třeba zdůraznit, že zmíněné finanční prostředky a nedůslednost Ministerstva národní obrany ve vztahu k vědě a moderní technice, přetrvávající do 30. let, limitovaly činnost VTLÚ natolik, že vzdor nepřehlédnutelně záslužné práci nebyl v tomto ústavu nikdy rozvinut soustavný a dlouhodobý výzkum včetně samostatného konstrukčního a vývojového úsilí. VTLÚ tak výrazněji nevykročil z okruhu zkušebních

²⁷⁵ *Vojenské dějiny Československa*. III. díl, Praha 1987, s. 157, 311, 453. Pasáže o vojenském vysokém technickém školství se opírají převážně o poznatky, obsažené ve statích předního československého znalce vývoje a souvislostí československé zbrojní výroby PhDr. Vladimírem Karlickým zpracované pro citovaný III. díl *Vojenských dějin Československa*. KARLICKÝ, V.: *Předpoklady materiální a technické výstavby armády*. In: *Vojenské dějiny Československa III*. Praha 1987, s. 152–162 a TÝŽ, *Opoždování v modernizaci armády*. Tamtéž, s. 296–315. Některá fakta o vysokém vojenském školství technického zaměření zmiňuje také POKORNÁ, A.: *Vojenské školství*, s. 453. Interpretační a hodnotící pasáže o vojenském školství jsou zatíženy četnými poměrně ostře ideologicky zahrocenými závěry, které tak kontrastují s věcně erudovaným přístupem již zmíněných textů V. Karlického. Nověji se tématu věnují VONDRÁŠEK, V. – CHRASTIL, S. – NĚMEC, P.: *Příprava vyšších velitelů a štábních důstojníků*, s. 9–34.

²⁷⁶ KARLICKÝ, V.: *Opoždování modernizace armády*, s. 304, 311.

²⁷⁷ TÝŽ, *Předpoklady materiální a technické výstavby armády*, s. 157. Dále TÝŽ, *Opoždování modernizace armády*, s. 311 a TÝŽ, *Modernizace výzbroje*, s. 423.

a přejímacích činností.²⁷⁸ Těžiště progresivních konstrukčních a vývojových trendů ovládaly konstrukční úseky zbrojních závodů, které se vrcholnou měrou zasloužily o mezinárodní proslulost československého zbrojního průmyslu. Ani zde nebyla situace z hlediska obrany státu vyhovující. S pokroky v oblasti pozemní bojové techniky a vojenského vybavení kontrastoval neuspokojivý stav ve sféře leteckého výzkumu. Mnohá markantní zpoždění za rozsáhlými modernizačními směry světového letectví byla způsobena chybějícím širším a samostatně organizovaným výzkumem v oblasti letectví, garantovaným státem. Další brzdící vliv spočíval v kapitálové slabosti výrobců letecké techniky, kteří byli takto vážně omezováni v konstrukčních, vývojových a experimentálních pracích.²⁷⁹

Při pozdější rekapitulaci obranného úsilí z posledních let před Mnichovem se operační oddělení Hlavního štábu nemohlo vyhnout kritice pracovních výkonů VTLÚ. Zdůrazňovalo se, že se snaha Hlavního štábu po rychlém doplňování výzbroje a výstroje namnoze střetávala se zdlouhavými vývojovými a zkušebními postupy u VTLÚ. Tyto snad až příliš zdlouhavé procedury oddalovaly včasné rozhodné slovo o zavedení určitého prototypu do armádní výzbroje. Operační oddělení Hlavního štábu neváhalo oprávněně hledat příčiny potíží

²⁷⁸ Blíže k interpretaci vlivu Vojenského technického a leteckého ústavu a jeho předchůdců na materiální základnu čs. branné moci viz TÝŽ, *Předpoklady materiální a technické výstavby armády*, s. 157 a rovněž TÝŽ, *Opoždování modernizace armády*, s. 311.

Citace uvedených poznatků V. Karlického byla na daných místech nezbytná, neboť tyto přinášejí dosud nejvíce údajů o činnosti VTLÚ a jeho předchůdců. Činnost VTLÚ je připomínána nověji namnoze formou relevantních zmínek v řadě dílčích příspěvků především z historie československých ručních palných zbraní a bojové techniky, jejichž konstrukce a výroba probíhaly na území meziválečné Československé republiky. Erudovaná monografie, věnovaná VTLÚ, respektující ve vyvážené formě a obsahu podstatné vojenské, technické, ekonomické a politické aspekty, dosud nevznikla. Oblast problematiky konstrukcí a zkušební praxe v oboru ručních palných zbraní, na nichž se VTLÚ podílel, připomněly v posledních letech následující tituly: DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo. Tradice a současnost*. Praha 1996. Výklad, věnovaný meziválečnému období, viz s. 37–69. Viz též SKRAMOUŠKÝ, J. – BADALÍK, V.: *Československé pistole 1918–1985*. Praha 1996. V této práci je činnost VTLÚ zachycena v pasážích, věnovaných problematice vývoje a zkušebních procedur vojenských pistolí a střeliva z období mezi světovými válkami. Činnost VTLÚ je patrná rovněž v hodnotných starších pracích, zabývajících se kategorií československých ručních palných zbraní. Viz Miroslav ŠÁDA, *Ruční palné zbraně a kulometry*. Praha 1971. Viz ještě TÝŽ, *K vyzbrojování československých stálých opevnění 1935–38*. Náchodsko od minulosti k dnešku, 1989, č. 3, s. 9–31. Činnost VTLÚ byla a stále je připomínána v souvislosti s vývojem a výrobou složitých zbraňových celků, které vznikaly na území meziválečné Československé republiky. Výchozí bázi problematiky položila práce kolektivu autorů Miroslava Šády, Jana Durdíka, Oty Holuba, Vladimíra Karlického a Václava Němečka *Umlčené zbraně. Československá zbrojní výroba 1918–1939*. Praha 1966. Problematiku jednotlivých druhů výzbroje v pozdějším období podstatně prohloubily následující specializované tituly: KARLICKÝ, V.: *Československé dělostřelecké zbraně*. Praha 1975; FRANCEV, V.: *Československé tanky, obrněná auta, obrněné vlaky a drezíny 1918–1939*. Praha 1993 a FRANCEV, V. – KLIMENT, Ch. Ch.: *Československá obrněná vozidla 1918–1948*. Praha 1999. V případě posledně citovaného titulu je nutné upozornit na pasáže, věnované období mezi dvěma světovými válkami. Působnost VTLÚ se v diferencované míře projevuje také ve značném množství úzce zaměřených odborných článků, věnovaných zpravidla vývoji, výrobě, službě a technickému popisu jednotlivých druhů pozemní a letecké materiální základny československé branné moci meziválečného období. Tato početná monografická a zpracování byla publikována v uplynulých desetiletích především v odborných časopisech Armádní technický a obrazový magazín (pozdější Armádní technický magazín), Letectví a kosmonautika, Střelecká revue a Střelecký magazín.

²⁷⁹ Blíže o těchto problémech KARLICKÝ, V.: *Opoždování modernizace armády*, s. 304 a TÝŽ, *Modernizace výzbroje*, s. 412.

v nevyhovující vnitřní organizaci VTLÚ a v nedostatku kvalifikovaného personálu.²⁸⁰ Tyto vlivy a okolnosti byly ale více interní záležitostí Ministerstva národní obrany než otázkou kooperace civilních a vojenských vědeckých sil. Nedostatek flexibility v mírovém rozhodování nebyl mezi demokratickými státy ostatně jen československým specifikem.

Z hlediska škály vědeckých odvětví tvořil nejširší studijní základnu v oblasti obrany státu Vojenský ústav vědecký (VÚV). Základní kameny VÚV byly položeny již na prahu existence Československé republiky. Z podnětu důstojníků československé armády vznikl 29. května 1919 Vědecký svaz československého důstojnictva. Idea zakladatelů byla velmi moderní a pokroková. Její tvůrci hodlali navázat spolupráci s civilním vědeckým potenciálem. V roce 1920 vznikly na bázi Vědeckého svazu československého důstojnictva dvě nové složky. Stavovskou organizaci důstojníků představoval Svaz československého důstojnictva. Druhou složkou se 16. května 1919 stal Vojenský ústav vědecký.²⁸¹ Jádro ústavu seskupilo početnou obec spolupracovníků. Již v prvním roce projevilo upřímný zájem o tvůrčí činnost pod záštitou VÚV na dva tisíce osob.²⁸²

Genezi VÚV je možné členit do tří vývojových období. Pro zakladatelské období ve dvacátých letech byla charakteristická snaha zakotvit vědeckou tvůrčí práci v armádě. Těžiště prací VÚV tvořila tvorba mnoha tématicky pestrých původních i překladových odborných vojenských textů. Na počátku tohoto období vzniklo péčí VÚV odborné měsíční periodikum *Vojenské rozhledy*, které se stalo ústřední scénou pro výsledky práce vědecky a publikačně činných představitelů československé armády. *Vojenské rozhledy* rovněž tlumočily svým čtenářům nejnovější světové odborné trendy. Fakta o nich byla přebírána ze zahraničních otevřených zdrojů.²⁸³ Do roku 1939 Ústav vydal 150 knižních publikací a vypsal 12 odborných literárních soutěží.²⁸⁴

Vojenský ústav vědecký významně podporoval pozitivní vztahy občanů k armádě a k zájmům brannosti v letech, kdy ještě značná část veřejnosti nahlížela na uvedené záležitosti prizmatem mnoha předsudků vůči armádě, pramenících z negativních zkušeností s vojenstvím

²⁸⁰ Podrobnou organizaci VTLÚ bezprostředně před vyhlášením záříjové mobilizace včetně personálního obsazení jeho složek na úrovních velení VTLÚ, přednostů odborů, oddělení a samostatných složek v rámci odborů VTLÚ uvádí STEHLÍK, E.: *Mírová organizace československé branné moci*, s. 110.

²⁸¹ JAROŠ, J.: *Vzdělávací a vědecké ústavy*. In: *Armáda a národ*. Praha 1938, s. 276. SANDER, R.: *Organizační a dislokační vývoj československé armády*, s. 142.

²⁸² TALLAVANIA, F.: *Organizace vědecké práce*, s. 107.

²⁸³ Práce se zahraničními odbornými zdroji dosáhla největšího rozmachu v letech 1936–1938. Pro recenze zahraničních vojenských odborných časopisů byla vyhrazena část *Vojenských rozhledů* nazvaná *Přehled vojenských revuí zahraničních*. Tento *Přehled* přinášel každý měsíc recenze cizích periodik v tak velkém rozsahu, že pro to nebylo v zahraničním tisku obdoby. *Zprávy z Vojenského ústavu vědeckého. Příloha Vojenských rozhledů* (duben 1937). *Výroční zpráva o činnosti Vojenského ústavu vědeckého v pracovním období 1936–37*. *Vojenské rozhledy* 1937, č. 4, s. 23.

²⁸⁴ Blíže SEDLÁŘ, M.: *Nástin historie Vojenského ústavu vědeckého*, s. 62–63.

habsburské monarchie. Popularizace brannosti formou přednášek a mnoha vhodně koncipovaných knižních publikací si kladla za cíl podnítit zájem v nejširších vrstvách společnosti.

Na počátku 30. let Vědecký ústav vojenský vyzrál do podoby rozvinuté instituce. Trvalá pozornost byla věnována snaze rozšířit řady spolupracovníků o další příslušníky důstojnického sboru československé armády. Od roku 1930 vznikaly v mimopražských posádkách takzvané kroužky členů Vojenského ústavu vědeckého. Vedle toho začala působit Matice vojenská. VÚV průběžně zkvalitňoval své periodikum Vojenské rozhledy, pořádal vojensko-odborné přednášky a kurzy, tvůrčí teoretickou aktivitu důstojnického sboru podněcoval odbornými literárními soutěžemi. Uvedené úsilí dotvářela překladatelská činnost, která zprostředkovávala československému velitelskému sboru profesní novinky zahraničního původu. VÚV si aktivně počínal také na poli bibliografických služeb. Ústav samozřejmě disponoval početnou vědeckou knihovnou, jejíž fondy v roce 1938 evidovaly více než čtyřicet tisíc odborných titulů.²⁸⁵

VÚV měl prvotní podíl na přípravě původního vojenského názvosloví, tedy zásadního předpokladu pro vlastní československou odbornou aktivitu na poli vojenství a obrany státu vůbec. V souvislosti s tím ústav spolupracoval s autorskými týmy, které připravovaly původní československá encyklopedická díla.²⁸⁶ Pozice Vojenského ústavu vědeckého byla významně upevněna 13. června 1932, kdy se jeho předsedou stal brig.gen. Ing. Silvestr Bláha, který působil v čele Vojenské kanceláře prezidenta republiky od 28. února 1929.²⁸⁷

Vrcholnou etapu vývoje Vojenského ústavu vědeckého přinesla druhá polovina 30. let. Značná dimenze zájmů obrany státu se stala výzvou k tomu, aby se VÚV vhodně přizpůsobil nárokům tehdy již vysoce aktuální syntézy výsledků vojenské výzkumné činnosti a civilní vědecké práce. Z hlediska pracovních vazeb mezi armádou a civilní sférou byla tato vývojová etapa VÚV nejvýznamnější. V tomto vrcholném období bylo již naprosto zřejmé, že ústav

²⁸⁵ Srov. JAROŠ, J.: *Vzdělávací a vědecké ústavy*, s. 276. TALLAVANIA, F: *Organizace vědecké práce*, s. 107–108.

²⁸⁶ Ilustrativní doklad o charakteru původního československého názvosloví v oblasti vojenství a obrany státu tvoří např. *Příruční vojenský slovník*, vydaný v Praze v roce 1937, který Vojenský ústav vědecký koncipoval nejen pro příslušníky armády a dalších ozbrojených složek, ale především pro orientaci nejširší veřejnosti, která se v té době setkávala stále intenzivněji s řadou do té doby méně aktuálních pojmů. Uvedené dílo tvoří, mimo jiné, jeden z dokladů o celospolečensky významných aktivitách Vojenského ústavu vědeckého.

²⁸⁷ FIDLER, J.: *Generálové legionáři*. Brno 1999, s. 35, 42. J. Fidler zde v biografickém nástinu s názvem *Prezidentův pobočník* a podtitulem *Divizní generál Ing. Silvestr Bláha* soudí, že přednosta VKPR získával jako předseda VÚV pro prezidenta Masaryka a později prezidenta Beneše neoficiální zprávy o skutečných poměrech v československé armádě na základě důvěrných kontaktů s důstojníky rozličných vojenských institucí, vyšších velitelství a vojskových těles, s nimiž se setkával v orgánech VÚV. Kancelář prezidenta republiky (KPR) měla již od roku 1922 informační aparát, který pro ni získával oficiální, úřední i neoficiální zprávy z politických kruhů státní exekutivy, z řad zákonodárců a politických stran. Prezident Masaryk schválil v onom roce návrh tohoto informačního systému, jenž vypracoval odborový přednosta KPR Josefa Schieszl. Blíže viz KLIMEK, A.: *Boj o Hrad*. 1. díl *Hrad a Pětka (1918–1926)*. Praha 1996, s. 82.

během let daleko pokročil za limity svých cílů ze zakladatelského období, kdy vznikl jako dobrovolná platforma pro tehdy ještě úzce pojímané studium vojenské vědy, ediční činnost a vojensko-historickou práci. Poslání ústavu v nejnovějších podmínkách obecně vytýčily stanovvy, nově koncipované v roce 1936, takto: „*Vojenský ústav vědecký sdružuje a soustřeďuje vojenské odborníky, spisovatele i publicisty, pracující vědecky nebo literárně na rozvoji vojenství nebo mající o ně zájem. Je institucí studijní a pracovní a má pod ochranou vojenské správy a v dohodě s ní organizovat a podporovat vojenskou vědeckou práci teoretickou i praktickou.*“²⁸⁸

Po modernizaci vnitřní organizace začal Vojenský ústav vědecký působit od počátku roku 1937 jako nejšíře strukturované studijní pracoviště v oblasti obrany státu. Odborníci z řad armády navázali nadějnou spolupráci s civilními představiteli vědy z humanitních oborů, přírodních věd, medicíny a národního hospodářství. Praktická stránka četných kontaktů s vojenskou správou vřazovala tuto instituci stále více do armádního organizmu. Tento fakt ale nepozměnil jeho autonomní postavení, vyjádřené skutečností, že ústav neměl charakter vojenského státního orgánu, a proto netvořil přímou součást organizace československé vojenské správy. Existoval jako spolkově organizovaná vojensko-vědecká instituce. V tomto směru se Vojenský ústav vědecký lišil od VTLÚ, Vojenského zeměpisného ústavu (VZÚ) a Památníku osvobození (PO), které byly jako vojenské orgány přímo podřízeny Ministerstvu národní obrany.²⁸⁹ Vojenská správa přidělovala VÚV personál z řad důstojnického sboru, poskytla mu vhodné prostory a podporovala jej finančními subvencemi.²⁹⁰ Uvedená fakta naznačují důležitý poznatek. Výlučný ráz VÚV byl objektivizován skutečností, že vojenská správa neměla ve své organizační skladbě integrovánu studijní a pracovní složku, která by byla svým obecným zaměřením, moderní koncepcí a odborným potenciálem srovnatelná s VÚV.

Studijní úkoly plnila v omezeném, ryze vojensky pojatém rámci pouze takzvaná skupina A (studijní) zpravodajského oddělení Hlavního štábu československé armády. Těžiště prací tohoto úseku Hlavního štábu spočívalo v důkladném kritickém rozboru veškerých zpravodajsky zajištěných informací o cizích státech a jejich válečném potenciálu. Vyhodnocené poznatky, získané aplikací nejpřísnějších odborných měřítek, byly začleněny do souhrnných analytických rozborů, jejichž závěry byly využity při tvorbě plánů zajištění hranic a nástupo-

²⁸⁸ TALLAVANIA, F.: *Organizace vědecké práce*, s. 108.

²⁸⁹ Tamtéž. SANDER, R.: *Organizační a dislokační vývoj československé armády*, s. 141–142. Viz též STEHLÍK, E.: *Mírová organizace československé branné moci*, s. 109–112.

²⁹⁰ Jméni VÚV dosáhlo v roce 1938 výše asi 3 milionů Kč. Roční příjmy Ústavu se pohybovaly kolem 480 000 Kč (příspěvky členů, předplatné Vojenských rozhledů, prodej publikací). Uvedená částka obnášela subvence od MNO ve výši 250 000 Kč. SEDLÁŘ, M.: *Nástin historie Vojenského ústavu vědeckého*, s. 66, pozn. č. 20.

vých plánů československé armády. Tyto strategické dokumenty vznikaly společnou nejužší spoluprací a péčí především organizačního, zpravodajského, operačního a etapního oddělení Hlavního štábu. Činnost skupiny A v zásadě nevykročila za rámec rutinní zpravodajské analýzy branných sil a jejich zázemí jak v nepřátelských státech, tak i ve spřátelených a spojeneckých zemích.²⁹¹

Specialistům skupiny A předkládala skupina B (pátrací a obranná) eventuálně skupina C (zahraniční) k vyhodnocení nejen zpravodajské poznatky ryze vojenského charakteru, ale také informace z oblasti geopolitiky a národního hospodářství, které se týkaly států, o něž vojenské zpravodajství projevovalo zájem.²⁹² Povaha zpravodajské práce ovšem znemožňovala případné širší konzultace s řadou odborníků z civilní sféry. Výjimku představovala tajná a důvěrná informační kooperace a služební styk především s orgány ministerstev vnitra, zahraničních věcí, financí a spravedlnosti.²⁹³ Hodnota závěrů skupiny A v tématech, která měla

²⁹¹ Vnitřní skladba skupiny A (studijní) se vyvinula v období po anšlusu Rakouska v roce 1938 takto: sekce S – I všeobecná, sekce S – 2 Německo, sekce S – 3 Maďarsko, sekce S – 4 Balkán, sekce S – 5 Sovětský svaz a Polsko, sekce S – 6 Francie a Anglie, sekce S – 7 letectví. Místo skupiny A (studijní) v organizačních proporcích zpravodajského oddělení Hlavního štábu československé armády přibližuje nejnověji a dosud nejlépe KOKOŠKA, J. a S.: *Spor o agenta A-54. Kapitoly z dějin československé zpravodajské služby*. Praha 1994, s. 318 – schéma Organizace 2. oddělení hlavního štábu čs. armády (v roce 1938). Podrobnosti o skupině A (studijní) uvádějí též GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: *Zápas o Československo na poli zpravodajství v druhé polovině 30. let*. HaV 1988, č. 1, s. 106. Studijní složky zpravodajského oddělení si všímá nověji včetně personálního obsazení také ŠOLC, J.: *Ve službách prezidenta. Generál František Moravec ve světle archivních dokumentů*. Praha 1994, s. 23–25. Pokud se lze spolehnout na údaje obsažené v této práci, působilo v roce 1938 ve studijní skupině 25 důstojníků. Ze souvislosti plyne, že personální rekonstrukce skupiny A (studijní) zobrazuje stav z období od počátku roku 1938 do zániku Rakouska. Tato skutečnost je patrná z faktu, že Šolcem zveřejněný personální přehled obsahuje ještě jména důstojníků zpravodajského oddělení Hlavního štábu, zařazených v rakouské sekci skupiny A. Nejpočetněji byla obsazena sekce německé armády. Z určujícího geopolitického členění sekcí skupiny A zpravodajského oddělení Hlavního štábu se vymykala sekce S – 7 letectví, vzniklá ve 2. polovině 30. let. Sekce S – 7 letectví podrobovala zpravodajskému rozboru veškerá dostupná data o technickém vývoji zahraniční letecké techniky i poznatky operačního a dislokačního charakteru. Srov. ŠOLC, J.: *Ve službách prezidenta*, s. 21. Korekci některých nepřesných údajů, publikovaných v této publikaci, provádí Stanislav Kokoška v recenzi Šolcovy práce *Moravcova zpravodajská služba bez legend*. HaV 1994, č. 6, zejména s. 171–173.

²⁹² Viz např. dochovaná pramenná svědectví o zpravodajských poznacích, které se týkaly názorových divergencí nacistických politických a vojenských špiček. Další poznatky se týkaly okolností změn na nejvyšších příčkách velení německé branné moci a pravděpodobných zásobovacích obtíží Německa v případě války. Dále byl zajištěn obsah přednášky, kterou na téma ekonomických aspektů mezinárodní situace přednesl 20. 1. 1938 náčelník štábu branného hospodářství gen. Georg Thomas na setkání členů Průmyslové a obchodní komory v Norimberku. Opatřen byl také záznam důvěrných sdělení německého velkopodnikatele Emila Kirdorfa, pronesených v Düsseldorfu. Zpravodajské poznatky o tom obsahovaly hodnotné informace o stavu německé ekonomiky i názory na další vývoj německé vnitřní i zahraniční politiky a jejich cílů vůči Československu. O charakteru těchto zpráv v kontextu činnosti zpravodajského oddělení Hlavního štábu čs. armády viz blíže KOKOŠKA, J. a S.: *Spor o agenta A-54*, s. 87–88.

²⁹³ Charakter služebních kontaktů zpravodajského oddělení Hlavního štábu čs. armády se složkami ostatních resortů jsou patrné například z následujících pramenů obecnější povahy: NA, f. č. 225 – Prezidium Ministerstva vnitra v předmnichovské ČSR, sign. 225–309–10; směrnice zpravodajského oddělení Hlavního štábu pro zpravodajskou spolupráci s celními úřady z 1936. NA, f. č. 225, sign. 225–313–4; směrnice zpravodajského oddělení Hlavního štábu pro zpravodajskou spolupráci se soudy a státními zastupitelstvy. NA, f. č. 225, sign. 255–688–15, poznatky o spolupráci zpravodajského oddělení Hlavního štábu s ministerstvy vnitra a zahraničí ve zpravodajství.

obecnější charakter překračující vojenskou problematiku, tak byla závislá na erudici a obecnějším rozhledu zpravodajských analytiků skupiny A.

Nejnovější požadavky obrany státu přinášely i nestandardní přístupy, které se dotkly také vojenského zpravodajství. Vedle jeho důvěrných a tajných kontaktů se složkami především státně-bezpečnostního aparátu lze zaznamenat i výjimečný případ, kdy se vojenské zpravodajství podílelo na objasňování zájmů obrany státu vybrané části veřejnosti. Právě Vojenský ústav vědecký poskytl prostor odborníkům vojenské správy, aby soustavně zasvětili odborové pracovníky z průmyslu do problematiky zákona o obraně státu. 4. oddělení (pracovní síly) odboru pro branné hospodářství VÚV připravilo na návrh Odborového ústředí specializovaný kurz brannosti. V rámci tohoto kurzu přednášel také mjr.konc. J. Bartík, přednosta obranné sekce P-1 Skupiny B (výzvědné a defenzivní) zpravodajského oddělení Hlavního štábu. Sto sedmdesáti posluchačům přiblížil téma vztahů mezi obranným zpravodajstvím a zákonem na ochranu republiky. Upozornit je nutno také na fakt, že pomocné a výkonné složky Nejvyšší rady obrany státu v tomto kurzu významně zastupoval plk.gšt. Antonín Pucholt, zástupce generálního sekretáře obrany státu, který se jako tajemník a zapisovatel podílel již ve 20. letech na zabezpečení činnosti Meziministerského sboru pro obranu státu (MSOS). V letech 1932 a 1933 působil také jako odborný zpravodaj MSOS při přípravě k ustavení Nejvyšší rady obrany státu.²⁹⁴ Jeho přednášky ve zmíněném kurzu vytvářely informační základ, věnovaný zákonu o obraně státu.²⁹⁵ Uvedená fakta dokládají velice důležitou vysvětlovací a osvětovou sféru práce, která probíhala péčí Vojenského ústavu vědeckého.²⁹⁶

²⁹⁴ Srov. zejména VÚA–VHA, f. MSOS, k. 6, inv. č. 6, sl. Svolání schůze I. komise a zápisy z nich, vládní návrh zákona o obraně státu; důvodová zpráva k osnově zákona o obraně státu, sl. MSOS. I. komise 1932–1934, MSOS. – I. komise: Jednací zápis – I. komise. Jednací zápis o schůzi ze dne 23. 3. 1933. Viz též VÚA–VHA, f. MSOS, k. 11, inv. č. 24, sl. Svolání plenárních schůzí MSOS a zápisy z nich, projednávání návrhu osnovy zákona o obraně státu, projednávání jednotlivých částí zákona o obraně státu, zde viz především zápisy z plenárních schůzí MSOS z let 1927–1928.

²⁹⁵ O služebním zařazení plk.gšt. A. Pucholta po zákonné úpravě skladby orgánů Nejvyšší rady obrany státu z roku 1936 viz MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: *Zabezpečení válečné armády výzbrojí, technikou a materiálem*. Sborník Vojenské akademie v Brně, 1999, č. 2, s. 44. Viz též STEHLÍK, E.: *Mírová organizace československé branné moci*, s. 108.

²⁹⁶ Kurz brannosti pro odborové pracovníky byl zahájen 24. 1. 1938 předsedou Vojenské kanceláře prezidenta republiky a předsedou Vojenského ústavu vědeckého div.gen. Ing. S. Bláhou v přednáškové síni Českého vysokého učení technického. Účastníci vyslechli přednášky na níže uvedená témata:

24. 1. 1938 – plk.gšt. A. Pucholt: *Zákon o obrana státu* (obecně).

31. 1. 1938 – plk.gšt. Č. Kudláček: *Zákon o branné výchově* (obecně).

7. 2. 1938 – mjr.pěch. J. Brym: *Zákon o branné výchově* (konkrétně).

14. 2. 1938 – mjr.let. J. Zelinger: *Příprava průmyslu na obranu státu a požadavky závodní protiletectvé ochrany (ZPO)*.

21. 2. 1938 – pplk.gšt. J. Letov: *Propaganda*.

28. 2. 1938 – mjr.konc. J. Bartík: *Obranné zpravodajství a zákon na ochranu republiky*.

7. 3. 1938 – plk.gšt. A. Pucholt: *Zákon o obraně státu* (konkrétně).

4. 2. ORGANIZAČNÍ ZMĚNY VE VOJENSKÉM ÚSTAVU VĚDECKÉM Z ROKU 1936, JEJICH ROZSAH A SMYSL

Základní podmínka úspěšné činnosti Vojenského ústavu vědeckého spočívala v racionální organizaci práce. Modernizaci vyjádřil především plán reorganizace ústavu, který schválila jeho správní rada 13. listopadu 1936 po předchozím projednání návrhu v širším předsednictvu. Ústav měl být napříště tvořen rozšířenou skladbou řídicích orgánů a hlavně orgánů výkonných.²⁹⁷ Řídící orgány sestávaly z valného shromáždění, správní rady, širšího a užšího předsednictva. Nejpodstatnější složku výkonných orgánů tvořily pracovní odbory. Skladbu výkonných orgánů dotvářely autonomně působící kruhy, komise, kuratorium kroužků členů VÚV a sekretariát.²⁹⁸

Zájem o úzké prolnutí činnosti vojenské a civilní sféry obrany státu byla zjevná již ze skladby předsednictva a správní rady Vojenského ústavu vědeckého. Vrcholnou státní exekutivu a veřejný politický život zastupovali vedoucí činitelé Ministerstva národní obrany a členové branných výborů poslanecké sněmovny a senátu Národního shromáždění.²⁹⁹ Ve správní radě působili dále zástupci vědecké obce a pedagogové civilních vysokých škol. Skladba institucí, které byly zastoupeny ve správní radě VÚV, dosáhla značné šíře. Tvořily ji především představitelé vojenských úřadů a velitelství. Zastoupena byla Vojenská kancelář prezidenta republiky, MNO – Hlavní štáb (zvláště figurovalo Ředitelství opevňovacích prací), Nejvyšší vojenský soud, Zemské vojenské velitelství Praha, Vysoká škola válečná, Kurz pro vyšší velitele, Vojenský technický a letecký ústav, Vojenský zeměpisný ústav, Památník osvobození, Doplňovací okresní velitelství Praha, Posádkové velitelství Praha a útvary pražské posádky, pěší pluk 28 *Tyrše a Fügnera* a dragounský pluk 8 *Knížete Václava Svatého*.³⁰⁰ Uvedený výčet vojenských a civilních institucí, zastoupených ve správní radě VÚV, souvisí s pracovním obdobím 1937/38, kdy byla správní rada modernizována v duchu nových stanov VÚV.

Viz *Zprávy z Vojenského ústavu vědeckého* (dále jen *Zprávy z VÚV*). *Příloha Vojenských rozhledů* (dále jen *Příloha VR*) (březen 1938), oddíl *Odbor pro branné hospodářství*. *Vojenské rozhledy* (dále jen *VR*) 1938, č. 3, s. 3. Viz též *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (duben 1938). *Výroční zpráva o činnosti Vojenského ústavu vědeckého v pracovním období 1937–38* (dále jen *Výroční zpráva o činnosti...*). *VR* 1938, č. 4, s. 14.

²⁹⁷ NA, f. PMR, k. 4009, inv. č. 2940, sign. Vojenský vědecký ústav, spis VÚV č.j. 2949/36 z 24. 11. 1936 – *Přeorganizace VÚV. – směrnice, Oddíl I. Všeobecně*, s. 1.

²⁹⁸ NA, f. PMR, k. 4009, inv. č. 2940, sign. Vojenský vědecký ústav, spis VÚV č.j. 2949/36 z 24. 11. 1936 – *Přeorganizace VÚV. – směrnice, Oddíl I. Všeobecně*, s. 1 a *Oddíl III. Organizace ostatních pracovních složek VÚV*, s. 2.

²⁹⁹ NA, f. PMR, k. 4009, inv. č. 2940, sign. Vojenský vědecký ústav, spis VÚV *Rámcové připomínky pro doplnění správní rady VÚV. v roce 1938*, s. 1–2. Citovaný pramenný materiál poskytuje přehled o funkčním a pracovním zařazení členů správní rady VÚV podle stavu k 31. 3. 1938 jak u vojenských osob, tak i v případě představitelů akademické obce, vrcholné státní exekutivy a veřejného politického života.

³⁰⁰ Tamtéž.

Správní rada ústavu v tomto období rovněž dosáhla stanovami předepsaného počtu čtyřiceti čtyř členů.³⁰¹

Zmíněný modernizační plán efektivně využil dřívější složky ústavu jako východiska k naplánovaným modifikacím. Správní rada rozhodla 13. listopadu 1936 o tom, že těžiště vědecké práce bude tvořit devět pracovních odborů, které měly vznikat postupně. Starší organizační skladba VÚV sestávala z komisí. Dřívější komise pro brannou výchovu byla využita jako základ k vzniku I. odboru pro brannou politiku. Na bázi komise pro psychologický a psychotechnický výzkum v armádě vznikal II. odbor pro brannou psychologii. Podobně z komise technické vzešel III. odbor pro brannou techniku. Nově začal být budován IV. odbor pro branné hospodářství, V. odbor pro brannou geografii, VI. odbor pro branné právo, VII. odbor pro branné zdravotnictví, VIII. odbor pro vojenskou historii a IX. odbor pro vedení války.³⁰² Plán odborové organizace VÚV se nepodařilo do roku 1938 zcela splnit. V letech 1936–1938 byly sice ustaveny postupně všechny odbory, předvídané plánem ze 13. listopadu 1936, ale v polovině roku 1938 se ještě nestačil plně rozvinout VIII. odbor pro válečnou historii a v nejnovějších podmínkách mimořádně významný IX. odbor pro vedení války. Oba posledně zmíněné odbory se tehdy ještě ocitaly ve stádiu organizační výstavby.³⁰³ V letech 1937–1938, tedy v období nejintenzivnější práce Vojenského ústavu vědeckého ve prospěch obrany státu, nevznikaly pouze pracovní odbory. Neustále se prohlubovala a zpřesňovala také jejich vnitřní organizace a personální obsazení. Další výkonné orgány VÚV, kruhy, komise a kuratorium, tedy autonomně působící složky ústavu, dílem pokračovaly plynule ve své činnosti z období před modernizačními změnami a z části byly do jejich skladby vnášeny od podzimu 1936 nové progresivní prvky. S druhou polovinou 30. let byl spjat především vznik a záslužná propagační práce Klubu československých vojenských redaktorů. V roce 1937 byly kruhy VÚV vhodně a vysoce aktuálně doplněny Klubem spisovatelů při Vojenském ústavu vědeckém.³⁰⁴

Z hlediska pracovních odborů, tedy míst, kam reforma VÚV kladla těžiště činnosti ústavu, zaujala čelné místo otázka vnitřní organizace odborů a charakter úkolů, jejichž řešením se měly odbory zabývat. S tím pak úzce souvisela otázka využití výstupů z prací, které prezentovaly jak jednotlivé odbory, tak i ústav jako celek. Organizace odborů měla podle rozhodnutí z listopadu 1936 odpovídat následujícímu vzoru. V čele každého odboru mělo stanout

³⁰¹ Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 5.

³⁰² NA, f. PMR, k. 4009, inv. č. 2940, sign. Vojenský vědecký ústav, spis VÚV č.j. 2949/36 z 24. 11. 1936 – Přeorganizace VÚV. – směrnice, Oddíl I. Všeobecně, s. 1; viz též Příloha č. 1 ke spisu VÚV č.j. 2949/36 – Vojenský ústav vědecký v Praze Pracovní odbory.

³⁰³ Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 19.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 20–23.

představenstvo, sestávající z předsedy, místopředsedy, jednatele, stálého referenta a pracovního výboru. Předseda každého odboru byl volen správní radou VÚV na návrh odboru a širšího předsednictva VÚV. Místopředsedu a jednatele volil ze svého středu pracovní výbor odboru, stálého referenta přidělilo každému odboru předsednictvo VÚV. Pracovní výbor odboru měl být obecně tvořen představenstvem a nejvýše osmi členy. Počet členů výboru měl být závislý na množství oddělení, eventuálně pracovních skupin, vybudovaných uvnitř odboru. Oddělení pracovních odborů měla vést představenstva, složená z předsedy, místopředsedy a nejvýše pětičlenného pracovního výboru.

Nové stanovy, modernizovaný organizační a jednací řád VÚV dále stanovily metodiku svolávání schůzí. Vedení VÚV usilovně prosazovalo od sklonku roku 1936, aby se každá pracovní schůze výkonných orgánů stala vskutku fundovanými a nejpečlivěji připravenými pracovními semináři s přesně stanovenými tématy. Tato témata měla být svěřena k přípravě určeným referentům, případně koreferentům. Důraz byl kladen na maximálně fundovanou, živou a konkrétní diskusi.³⁰⁵ Nastíněné zásady organizace pracovních odborů byly v letech 1937–1938 uváděny do praxe postupně podle tempa vnitřního růstu VÚV.

V průběhu roku 1937 byla zpřesňována a zdokonalována nová metodika organizace práce VÚV. Čelná pozornost byla přitom věnována řešení programových otázek. Vedení VÚV neponechalo stranou eventuální případy, k jejichž fundovanému řešení by ústav postrádal kompetentní odborníky. Kontakty s civilními vědeckými institucemi udržovalo předsednictvo VÚV. Nové pojetí směrnic pro organizaci práce VÚV z roku 1937 ovšem připouštělo, aby odbory iniciativně, bez administrativních překážek, spolupracovaly s civilními vědeckými pracovišti, případně s jejich odděleními a sekcemi. Pochopitelná omezení se samozřejmě týkala témat důvěrného charakteru.³⁰⁶

Vedení VÚV počátkem listopadu 1937 při rekapitulaci modernizačních změn deklarovalo, aby byl tehdy již poměrně rozvinutý organizační soulad v ústavu provázen jednotným pracovním úsilím všech jeho složek. Počátkem listopadu vytýčilo 1937 tři okruhy prací, které měly vykonávat výkonné orgány ústavu. První okruh tvořily takzvané delegované práce. Impuls k tomuto druhu prací mohl vzejít buď přímo z vedení VÚV nebo z MNO. Podnět

³⁰⁵ Srov. NA, f. PMR, k. 4009, inv. č. 2940, sign. Vojenský vědecký ústav, spis VÚV č.j. 2949/36 z 24. 11. 1936 – *Přeorganizace VÚV. – směrnice*, Oddíl II. *Organizace odborů a jejich činnost*, s. 1–2.

³⁰⁶ Srov. NA, f. PMR, k. 4009, inv. č. 2940, sign. Vojenský vědecký ústav, spis odboru pro branné hospodářství VÚV č.j. 2131/hosp. – 37 z 5. 11. 1937, obsahující přiložené *Všeobecné směrnice pro organizaci práce VÚV. v období 1937/38*. Tento materiál měl důvěrný charakter. Dokladem tohoto faktu je kromě příslušných administrativních náležitostí (razítka s textem „Důvěrné“) poznámka ve znění: „Pánům členům výborů, kteří dosud neobdrželi *Všeobecné směrnice pro organizaci práce VÚV. v období 1937/38*, tyto přikládáme. Prosíme, aby bylo s nimi jako s důvěrnými zacházeno, zejména aby nebyly dány k dispozici třetím osobám.“ Viz text spisu VÚV č.j. 2131/hosp. – 37 z 5. 11. 1937.

k řešení určitého tématu mohl přirozeně vyjádřit Hlavní štáb. Druhý okruh spočíval v takzvaných Iniciativních pracích. Jednalo se o volný výběr témat. Jejich navrhovatelé, členové VÚV, mohli ze své iniciativy přinést vklad do problematiky, kterou se zabýval výkonný orgán VÚV, v němž působili.³⁰⁷ Třetí okruh, zvaný normální práce, zahrnoval stálou činnost výkonných orgánů VÚV. Velmi důležitou složku normálních prací tvořilo sledování odborné vojenské činnosti cizích států. Jak zdůraznil předseda VÚV generál Ing. Bláha v interních směrnicích z počátku listopadu 1937, mimořádnou důležitost zaujímalo studium vývoje na území Německa.³⁰⁸

Modernizaci Vojenského ústavu vědeckého provázela od počátku roku 1937 stále soustavnější a užší spolupráce armády s civilním odborným potenciálem. Z hlediska této kooperace je možné označit období od přelomu let 1936 a 1937 do roku 1938 jako nejdůležitější etapu vývoje Vojenského ústavu vědeckého. Dolní časová hranice byla dána začátkem vnitřních úprav VÚV. Horní hranice souvisela s vnějšími obecnými vlivy, které se samozřejmě promítly i do činnosti ústavu. Nebývalý objem služebních povinností vojenských osob, působících v orgánech VÚV, se projevil v plné míře koncem května a na počátku června 1938 v souvislosti s tehdejšími mimořádnými vojenskými opatřeními. Vojeňští členové VÚV se i v následujících měsících, které zbývaly do podzimní krize, nemohli věnovat své práci pro vědu tak jako dříve. Přestože nejkompexnější etapa prací VÚV byla relativně krátká, přinesla zajímavé a pro systém obrany státu hodnotné výsledky. Naznačila rovněž moderní pracovní přístupy a byla cenným příslibem pro budoucnost. Patrně nejcennější byly základy jednotného usměrnění práce vojenských činitelů a představitelů vědeckých kruhů, státní exekutivy, veřejného společenského a také kulturního života.

S významným oceněním spolupráce civilních odborníků na poli obrany státu vystoupil poslanec Národního shromáždění a člen branného výboru poslanecké sněmovny Antonín Srba na 3. řádné schůzi správní rady VÚV 13. února 1938. A. Srba ocenil mnohostrannou činnost ústavu. K zapojení civilních sil do práce VÚV uvedl, že tato kooperace do roku 1937 neexistovala, třebaže mnoho otázek celostátního významu vyžadovalo erudované objasnění. Předse-

³⁰⁷ NA, f. PMR, k. 4009, inv. č. 2940, sign. Vojenský vědecký ústav, spis odboru pro branné hospodářství VÚV č.j. 2131/hosp. – 37 z 5. 11. 1937, obsahující příložené *Všeobecné směrnice pro organizaci práce VÚV. v období 1937/38*. NA, f. PMR, k. 4009, inv. č. 2940, sign. Vojenský vědecký ústav, spis VÚV č.j. 2949/36 z 24. 11. 1936 – *Přeorganizace VÚV. – směrnice, Oddíl II. Organizace odborů a jejich činnost*, s. 2.

³⁰⁸ Normální práce výkonných orgánů VÚV byly členěny na následující oblasti: a) sledování odborné vojenské činnosti cizích států zejména z hlediska branné pohotovosti a válečného potenciálu, b) sledování literatury domácího i zahraničního původu, c) spolupráce při výchově velitelských sborů, d) spolupráce při propagaci brannosti, e) získávání nových kádrů pro vědeckou práci, f) trvalý kontakt s vědecky působícími institucemi. NA, f. PMR, k. 4009, inv. č. 2940, sign. Vojenský vědecký ústav, spis odboru pro branné hospodářství VÚV č.j. 2131/hosp. – 37 z 5. 11. 1937, obsahující příložené *Všeobecné směrnice pro organizaci práce VÚV. v období 1937/38*, s. 6.

da VÚV generál Ing. S. Bláha uvedl v reakci na slova uznání poslance Srby, že civilní spolupracovníci výkonných orgánů VÚV náleželi k tehdejší vědecké elitě Československé republiky. Záruku úspěšnosti studijní práce odborů VÚV generál Ing. Bláha vedle toho spatřoval ve stálém kontaktu s vojenskou správou, která do odborů VÚV vysílala své vedoucí činitele.³⁰⁹ Pro všechny členy VÚV bylo velice povzbuzující, že se o jejich práci v nejtěžších letech pro obranu republiky intenzivně a upřímně zajímal prezident republiky dr. E. Beneš. O jeho intenzivním zájmu o obranu státu svědčí, mimo jiné, skutečnost, že se ve druhé polovině 30. let ujal aktivní, nikoli jen nominální, role protektora VÚV. Úspěšně tak rozvíjel zájem T. G. Masaryka, který získával relevantní zprávy o činnosti VÚV od předsedy ústavu a současně přednosty VKPR generála Ing. Bláhy.³¹⁰ Na tomto místě je vhodné podat přehled prací, které vykonaly výkonné orgány Vojenského ústavu vědeckého v letech 1937–1938, tedy v období největšího rozmachu ústavu.

Tabulka č. 11 – Počet členů Vojenského ústavu vědeckého z let 1936–1937

Rok	členové					
	čestní	zakládající	dopisující	řádní	příspěvající	celkem
1936	3	52	11	3 953	171	4 190
1937	2	58	17	4 792	156	5 025

Pramen: Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1937). Výroční zpráva o činnosti VÚV v pracovním období 1936–37. VR, 1937, č. 4, s. 6.

Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti VÚV v pracovním období 1937–38. Vojenské rozhledy, 1938, č. 4, s. 6.

³⁰⁹ Zprávy z VÚV. Příloha Vojenských rozhledů (únor 1938). VR 1938, č. 2, s. 1.

³¹⁰ JAROŠ, J.: *Vzdělávací a vědecké ústavy*, s. 276. Zprávu o Vojenském ústavu vědeckém generál Ing. S. Bláha např. připravoval v listopadu 1932 pro prezidenta Masaryka spolu s tak závažnými body, jakými byly informace o činnosti Vojenské kanceláře prezidenta republiky, o vývoji příprav ke zřízení Nejvyšší rady obrany státu, příprav vzniku Armádního poradního sboru a o otázce obsazení přednosty prezidia MNO. Srov. VÚA–VHA, f. Pozůstalost Silvestra Bláhy, k. 1, inv. č. 5, Diarium na rok 1932, rukopisný záznam o bodech zprávy přednosty VKPR pro prezidenta republiky s daty 17.–19. 11. 1932.

4. 3. SOUVISLOSTI A KONTEXT PRACÍ VE SLOŽKÁCH VOJENSKÉHO ÚSTAVU VĚDECKÉHO PO REORGANIZACI Z ROKU 1936

4. 3. 1. ODBOR PRO BRANNOU POLITIKU

Odbor pro brannou politiku VÚV rozvinul své úsilí dvěma hlavními směry, které byly vyjádřeny prací jeho dvou oddělení, tedy 1. oddělení branné výchovy a 2. oddělení branné propagandy. 1. oddělení velmi úzce spolupracovalo s oddělením branné výchovy Hlavního štábu. Důkaz o tom, že činnost této složky vytvářela pevný základ k řešení otázek celostátního významu, plyne ze skutečnosti, že se 1. oddělení systematicky a dlouhodobě podílelo na koncepci branné výchovy pro národní, střední, odborné a vysoké školy. Pro tyto vzdělávací stupně byly shromážděny přiměřeně vhodné podklady. Orgány Ministerstva národní obrany je využívaly při koncipování osnov branné výchovy pro čs. vzdělávací soustavu. Celospolečenský význam práce 1. oddělení byl z těchto faktů zřejmý. Systémová příprava k branné výchově přivedla 1. oddělení ke spolupráci s ostatními složkami VÚV, hlavně s odborem pro branné hospodářství (příprava kurzu branné výchovy pro pracovníky odborových ústředí) a s odborem branné psychologie (podíl na návrhu na zavedení psychologické služby v branné výchově mládeže).³¹¹

Stále závažnější úlohou se vyznačovalo 2. oddělení branné propagandy. Branná propaganda se stala spojujícím faktorem činnosti VÚV navenek i uvnitř Vojenského ústavu vědeckého. Oddělení působilo v souladu s propagační skupinou oddělení branné výchovy Hlavního štábu. K propagačnímu využití se nabízela činnost většiny odborů VÚV, a proto s nimi navázalo přímou součinnost.³¹²

Otázka branné propagandy byla v kruzích VÚV bedlivě studována. Z tohoto úsilí vzešla na jaře 1937 původní československá definice branné propagandy. Přednesl ji aktivní a fundovaný člen VÚV špkt.pěch. Josef Brym ve svém referátu na poradě zástupců kroužků Vojenského ústavu vědeckého 4. května 1937. Dané téma definoval těmito slovy: „*Brannou propagandou rozumíme každé působení směřující k docílení příznivého mentálního stavu ob-*

³¹¹ *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (duben 1938). *Výroční zpráva o činnosti...* VR 1938, č. 4, s. 9–10. Citovaná výroční zpráva byla též vydána samostatně tiskem pro účastníky XVIII. výročního valného shromáždění Vojenského ústavu vědeckého, konaného 13. 5. 1938. Viz *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (květen 1938). XVIII. výroční valné shromáždění VÚV, konané 13. května 1938. VR 1938, č. 5, s. 1. V této studii je citováno znění *Výroční zprávy o činnosti Vojenského ústavu vědeckého v pracovním období 1937–38*, publikované jako součást *Zpráv z VÚV. Přílohy VR* (duben 1938). VR 1938, č. 4, s. 5–35. Text zprávy je kromě toho k dispozici mezi dochovanými pramennými materiály z provenience VÚV, jež jsou uloženy ve VÚA–VHA, f. Vojenské ústavy – VÚV, k. 1, sl. *Výroční zprávy VÚV 1920–1937/38*.

³¹² *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (duben 1938). *Výroční zpráva o činnosti...* VR 1938, č. 4, s. 10–11.

*čanstva k věcem brannosti národa a obrany státu; jejím cílem je vytvoření jednotného a trvalého veřejného mínění v těchto otázkách, aby se dostaly do středu sociálních zájmů a byly provázeny vůlí uskutečnit jejich řešení. Využívá všech způsobilých prostředků, kladných i záporných a psychologických metod, aby tento žádoucí stav vzbudila emoci, podepřela rozumovými pravdivými argumenty převedla jej do oblasti volního jednání jednotlivce a státního kolektiva.*³¹³

V souvislosti s uvedenou definicí československé branné propagandy je vhodné se pozastavit u zmínky o opoře, tvořené „...rozumovými pravdivými argumenty.“ V souvislosti s obecnými zásadami československé branné propagandy byla zdůrazňována právě pravost faktů, využitých v propagandistické práci. Tuto skutečnost lze doložit slovy npor.pěch. Jiřího Lorenze z přednášky na téma Zpravodajství, přednesené v olomouckém Kroužku členů VÚV v létě 1937. K obecným zásadám propagandy uvedl, že podvrhy, zapojené do propagandistické práce, podkopávají její hodnotu.³¹⁴ Uvedená fakta naznačují poznatek, že VÚV, ale i další kompetentní orgány a složky sledovaly především otázku takzvané bílé propagandy. Její podstata spočívala zejména v iniciaci a prosazení světónázorových a mobilizačních cílů. Mobilizačními cíli se v daných souvislostech obecně rozumějí prvky motivace či podnětů k určitému typu postojů a jednání v duchu jistých zásad, názorů a hodnocení.³¹⁵

Zmíněné myšlenky dokládají, že uvnitř VÚV byly analyzovány zákonitosti propagandy s ohledem na československé poměry. V roce 1937 bylo konstatováno, že branná propaganda vyžaduje jednotné řešení, nezbytný plán a určitou ideologii. Čelný význam měly podmínky propagandistické práce. Ty byly zejména v československém případě nejednotné. Záleželo především na účinném podchycení místních a okamžitých situací. Analýzy VÚV dospěly k závěru, že hlavním problémem byla otázka schopných prováděcích osob. Na adjektivum schopných bylo nutno klást obzvláštní důraz, neboť vskutku efektivní československá branná propaganda stála v nejtěžších letech pro obranu státu na samém prahu teoretického a praktického rozvoje.³¹⁶

³¹³ Viz BRYM, J.: *Branná propaganda na půdě VÚV a využití pro ni kroužků členů VÚV. (Referát a námět k diskusi přednesený na poradě zástupců kroužků VÚV. Dne 4. května 1937). Oddíl II. Organizační zásady branné propagandy. Bulletin Kroužků členů Vojenského ústavu vědeckého (dále jen Bulletin), 1937, č. 5 (květen – červen 1937), s. 12. Bulletin byl interním periodikem, určeným výhradně k využití uvnitř VÚV a nesoucím charakter důvěrného materiálu.*

³¹⁴ LORENZ, J.: *Zpravodajství. (Přednáška Kroužku členů VÚV v Olomouci). Bulletin 1937, č. 6 (červenec – srpen 1937), s. 7–8.*

³¹⁵ Obecné charakteristiky propagační práce objasňuje GEBHART, J.: *Proměny válečné propagandy ve světových konfliktech 20. století. HaV 2000, č. 1, s. 5–6.*

³¹⁶ BRYM, J.: *Branná propaganda na půdě VÚV, s. 13, viz oddíl III. Prostředky branné propagandy.*

Její působení bylo diferencováno na tři základní oblasti. První se týkala armády a jejích kontaktů s občany. Nezastupitelné místo zde měly vhodné informace o armádě, veřejné ukázky vojenského výcviku, vojenské slavnosti, oslavy, přehlídky a na řadě míst republiky velice populární dny brannosti. Druhou tvořila branná výchova, chápaná jako forma branné propagandy. Třetí, mimořádně významnou oblast reprezentovala Civilní protiletectká obrana. Zákon o povinné branné výchově z roku 1937 uváděl jako významnou složku branné výchovy právě účast občanů na výcviku v pomocných službách CPO, která měla přispět svou pevnou organizační strukturou, materiálním zázemím a z morálního hlediska cíli ochrany obyvatelstva před následky války. Z VÚV zazněly předpoklady, že integrace CPO do systému branné výchovy a propagandy do budoucna zaručí pozitivní ohlas zájmů CPO v nejširších vrstvách společnosti.

Šíření branné propagandy měly umožnit následující prostředky. Mluvené slovo bylo považováno za vůbec nejdůležitější propagandistický nástroj, jemuž byly ostatní prostředky nápomocny. Proto Vojenský ústav vědecký prosazoval všeobecnou a odbornou přednáškovou činnost, rozpravy a besedy. Dále to byly všechny druhy tisku. Mimořádnou úlohu mělo všeobecné i odborně zaměřené rozhlasové vysílání. Z odborných relací to bylo školské, pedagogické, dělnické a speciálně vojenské vysílání a relace pro obchod, průmysl apod. Nemalý význam měl film, literatura a umění ve všech svých složkách výtvarných a reprodukčních (slovesné umění, divadlo, hudba, malířství aj.). K uvedenému celku byly řazeny také vědecké obory, prospívající zájmům obrany státu. Doplněk tvořily dále příležitostné propagační prostředky.³¹⁷

Nutno zvláště upozornit na fakt, že potřebám branné propagandy naslouchala Nejvyšší rada obrany státu. Její sbor věnoval zvláštní pozornost rozhlasu, jakožto mimořádně významnému prostředku branné propagandy,³¹⁸ který měl navíc plnit i specifické úkoly v rámci poho-

³¹⁷ Tamtéž. K příležitostným prostředkům branné propagandy náležela hesla, obrazy, fotografie, kartografické materiály, diagramy, plakáty, letáky, propagační brožury, nálepky, odznaky, gramofonové desky, výstavy aj. Tamtéž.

³¹⁸ Rozhlasové vysílání skýtalo i v Československu, navzdory jistým negativům, perspektivně dobré podmínky k brannému propagačnímu využití. Ze statistických dat vyplývá, že vzrůst koncesionářů Československého rozhlasu byl poměrně dynamický. Do roku 1926 bylo vydáno asi 175 000 koncesí. V roce 1934 to bylo 694 000 koncesí, v roce 1937 již 1 044 382 koncesí a v roce 1938 už 1 128 055 koncesí. Ještě v roce 1932 ovšem existoval v Československu nepříznivý poměr počtu posluchačů rozhlasového vysílání na 1000 obyvatel. Bylo to 25,1 posluchačů, tedy méně než ve vyspělých a sousedních státech. V Rakousku připadalo na 1000 obyvatel 69,6 posluchačů, v Německu 61,6 posluchačů a v Maďarsku 37,2 posluchačů. Statistická data dále uvádějí, že v roce 1932 v Československu připadal jeden rozhlasový přijímač na 32 obyvatel, v roce 1937 již 15 obyvatel a v roce 1938 už 14 obyvatel. Blíže s podrobnějšími statistickými údaji o počtu koncesionářů Československého rozhlasu, členěnými podle jednotlivých správních zemí, viz KÁRNÍK, Z.: *České země v éře První republiky (1918–1938), díl třetí O přežití a o život (1936–1938)*. Praha 2003, s. 483. K počátkům a vývoji rozhlasového vysílání na území Československé republiky viz též v elementárních obrysech KLIMEK, A.: *Velké dějiny země Koruny české*, XIV. svazek (1929–1938). Praha 2002, s. 111–112.

tovostních předmobilizačních a mobilizačních opatření.³¹⁹ Kolegium NROS se zhostilo úlohy arbitra ve sporu mezi vojenskou správou a Ministerstvem pošt a telegrafů. MNO již delší dobu žádalo o zastoupení svých zájmů v Československém rozhlasu. Se stejným úsilím vojenská správa požadovala, aby se její delegáti mohli účastnit všech konferencí o telekomunikacích. Ministerstvo pošt a telegrafů se oprávněným požadavkům vojenské správy stavělo na odpor z různě motivovaných důvodů. Spor se tak dostal do patové situace. Cesta k řešení se začala otevírat až v okamžiku, kdy byl spor obou ministerstev postoupen Nejvyšší radě obrany státu. Otázka vztahu obrany státu a rozhlasového vysílání se stala jedním z témat pracovního zasedání 13. schůze NROS 16. srpna 1938, jemuž předsedal prezident republiky dr. E. Beneš.³²⁰ Jednalo se o vůbec poslední pracovní zasedání NROS, jemuž Beneš předsedal.³²¹

NROS vzala na vědomí, že MNO zařadilo Československý radiožurnál podle zákona o obraně státu do kategorie podniků, důležitých pro obranu státu. NROS doporučila, aby bylo MNO zastoupeno na všech radiokomunikačních konferencích, svolaných podle úmluvy o telekomunikacích. Těchto konferencí se běžně zúčastňovali pouze zástupci Ministerstva pošt a telegrafů. Další vysoce podstatné usnesení Nejvyšší rady obrany státu se týkalo bezprostředně Československého rozhlasu. NROS v něm hodlala zajistit Ministerstvu národní obrany náležitý vliv jak na organizaci Československého rozhlasu, tak i na vznik dalších rozhlasových zařízení. Sbor NROS 16. srpna prosadil, aby se jeden zástupce MNO stal řádným členem Jednatelského sboru Československého rozhlasu s hlasovacím právem. Další zástupce

³¹⁹ Po květnových mimořádných opatřeních v roce 1938 hodlal Hlavní štáb pomocí rozhlasového vysílání rychle uvědomit příslušná vojsková tělesa o aktivaci předem připravených rozkazů k obsazení objektů lehkého opevnění a k povolání záloh, které měly doplnit pěší vojsková tělesa na hlavním obranném postavení. Viz VÚA–VHA, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb/3. odděl. (MNO – Hl. št./3. odděl.), k. 293, sign. 38 2/38, č.j. 7556 Mob. MNO – hl. št./1. odděl. 1939 z 2. 3. 1939 – *Zdokonalení mobilizačních příprav v období od 15/2 1938 do vyhlášení mobilizace 1938*, oddíl IV. *Období od 20/5 až do vyhlášení mobilizace*, s. 26, obsahující hlavní body výnosu č.j. 1701 Mob. – hl. št./1. odděl. z 29. 7. 1938, jímž se doplňoval mobilizační předpis Mob. – 1). Dílčí, ale relevantní, svědectví ze září 1938 dokládá, že se vysílání Československého rozhlasu skutečně mělo podílet na aktivaci mimořádných předmobilizačních opatření. Spolehliví a zvláště vybraní gážisté (rotmistři či důstojníci) vybraných vojskových těles byli ve službě pověřeni bedlivým monitorováním programu Československého rozhlasu. Tento úkol obdrželi v hodinách, kdy se každým okamžikem očekávalo vyhlášení mimořádných předmobilizačních opatření. Znamení k určitému pokynu měla přinést uměle navozená porucha ve vysílání, po níž mělo být hlasatelem sděleno heslo ve formě číslovky, která měla adresáty sdělení upozornit na určitý, předem známý, pohotovostní stupeň. Pohotovostní opatření byla ale oznámena jinými komunikačními prostředky. RŮŽEK, A.: *Důvěrný deník příslušníka pěšího pluku 46*. Nepublikovaný rukopis z let 1938–1949, s. 65, záznam z 12. září 1938.

³²⁰ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45 173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938 – Příloha č. 6 – *Přehled opatření učiněných NROS.*, s. 22.

³²¹ Srov. NA, f. NS, k. 74, sign. TNs 1/47, poř. č. 89–139, Výslech svědka. Brig.gen. J. I. Čížek z 19. 8. 1946. Údaj brig.gen. J. I. Čížka, obsažený v citované svědecké výpovědi, že pracovní zasedání NROS ze 16. 8. 1938 bylo vůbec posledním jednáním NROS, je nutno korigovat v tom smyslu, že se členové kolegia NROS úplně naposledy sešli až 13. září 1938, kdy se za předsednictví předsedy vlády a NROS dr. H. Hodži konala urgentně svolaná 14. schůze NROS, věnovaná aktuální vojenské situaci, v níž se Čs. republika ocitala v důsledku událostí 12. září 1938. Srov. VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45 173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938 – Příloha č. 6 – *Přehled opatření učiněných NROS.*, s. 27.

MNO měl být jmenován členem Poradního sboru Československé rozhlasové společnosti s právem účastnit se všech schůzí Poradního sboru Československé rozhlasové společnosti.

Uvedená usnesení vyžadovala nezbytné zásahy do existujícího smluvního uspořádání, daného společenskou smlouvou Československého radiožurnálu. NROS dala proto Ministerstvu pošt a telegrafů podnět, aby ministerské radě předložilo návrh na reorganizaci Československého radiožurnálu. NROS rovněž doporučila, aby byl zástupce MNO v jednatelském sboru Československého radiožurnálu vyslán na jednání mezinárodní rozhlasové unie.³²² Usnesení Nejvyšší rady obrany státu o zastoupení MNO na mezinárodních konferencích o telekomunikacích a v Československém rozhlase koaliční vláda schválila na svém zasedání 19. srpna 1938.³²³ Je možné konstatovat, že se následující vývoj vydal správným směrem. Předchozí komplikace se ale nepodařilo vzhledem k brzkým zvrátům politické situace včas napravit. Generální sekretariát obrany státu tak mohl informovat operační oddělení Hlavního štábu o kladném výsledku ohledně reprezentace vojenské správy v Československém rozhlase až 30. listopadu 1938.³²⁴

Aby bylo možné zajistit mimořádně důležitou funkci rozhlasového vysílání i ve výjimečných podmínkách, musela se vrcholná exekutiva usnést na zvláštních opatřeních, týkajících se celostátní organizace provozu radioelektrických zařízení. Tímto tématem se Nejvyšší rada obrany státu zabývala na shodném zasedání 13. schůze 16. srpna 1938. Ministerstvo národní obrany Nejvyšší radu obrany státu upozornilo, že výstavba a provoz radioelektrických zařízení jednotlivých resortů státní správy probíhaly roztržštěně, což nebylo optimální z hlediska zájmů obrany státu. Ministerstvo národní obrany, vycházející z existujícího stavu, předložilo Nejvyšší radě obrany státu návrh, aby byl provoz těchto strategicky významných prostředků řízen jednotně, celostátně, a aby vojenská správa měla na řízení a vývoj v této oblasti zajištěn vliv odpovídající jejímu vysoce aktuálnímu poslání.³²⁵

Dne 16. srpna 1938 její kolegium schválilo návrh celostátní organizace radioelektrických sítí a zařízení z hlediska obrany státu. Návrh pro NROS připravilo Ministerstvo národní

³²² NA, f. PMR, k. 630, inv. č. 2038, sign. 1 773/12 – ROS, sv. 2, výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 20 595 Taj. gen. sekr. z 18. 8. 1938 – *Zastoupení MNO na mezinárodních konferencích o telekomunikacích a v Československém rozhlase*, s. 1–3.

³²³ NA, f. PMR, k. 630, inv. č. 2038, sign. 1773/12 – ROS, sv. 2, zpráva Předsednictva ministerské rady č.j. 6433/1773/12/38 z 20. 8. 1938 – *Usnesení NROS z 16./VIII. 1938. schválení vládou*. Zpráva byla určena pro MNO – Hlavní štáb/Generální sekretariát obrany státu se specifikací do vlastních rukou brig. gen. J. I. Čížka, generálního sekretáře obrany státu. Viz též NA, f. PMR, k. 630, inv. č. 2038, sign. 1773/12–ROS, sv. 2, dodatečné potvrzení o souhlasu ministerské rady s uvedeným usnesením NROS je obsaženo ve zprávě Předsednictva ministerské rady č.j. 8171/38 ze 3. 10. 1938.

³²⁴ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45 173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938–Příloha č. 6 – *Přehled opatření učiněných NROS.*, s. 23.

³²⁵ Tamtéž.

obranu na základě nezbytné dohody s ministerstvy financí, pošt a telegrafů. Pevnou a jednotnou linii činností v tomto specifickém oboru NROS zajistila usnesením, aby při organizaci provozu radioelektrických zařízení jednotlivá ministerstva respektovala zájmy obrany státu. Vznik nových zařízení tohoto typu měl být vždy projednán s Ministerstvem národní obrany. Usnesení NROS se týkalo především ministerstev pošt a telegrafů, vnitra, veřejných prací, financí a železnic.

Nejvyšší rada obrany státu uložila zmíněným úřadům, aby byla již v míru učiněna na radioelektrických zařízeních taková technicko-dopravní opatření, která by splňovala zvláštní pravidla provozu poštovních, telegrafních, telefonních a radioelektrických prostředků. Zmíněná pravidla pocházela z roku 1933, kdy se na nich shodla vojenská správa a Ministerstvo pošt a telegrafů. Po zkušenostech z květnových mimořádných vojenských opatření NROS pokládala za nutné, aby Ministerstvo národní obrany již v míru aktivovalo celostátní Radioelektrické ústředí. Tento orgán Ministerstva národní obrany měl usměrňovat povoz všech radioelektrických zařízení na území Československé republiky.“

NROS uznala za nutné, aby byla v potřebném rozsahu provedena i reorganizace vojenské složky celostátní radioelektrické služby a projevila souhlas s tím, aby Ministerstvo národní obrany vybavilo vojenskou složku celostátní radioelektrické služby novým speciálním technickým zařízením. Náklad na jeho pořízení měl dosáhnout částky 7,5 mil. Kč. MNO sdělilo Nejvyšší radě obrany státu, že v souvislosti s personální stránkou výše uvedených usnesení, využije existující personální zdroje. Nejvyšší rada obrany státu Ministerstvu národní obrany přesto uložila, aby si pro případ nezbytně nutných doplňků personálu, který by byl třeba nad systemizovaný stav, vyžádalo urychlené rozhodovací řízení ministerské rady.³²⁶ Také toto usnesení bylo úplnou koaliční ministerskou radou schváleno již záhy, 19. srpna 1938.³²⁷ Z uvedených poznatků je tedy zřejmé, že Nejvyšší rada obrany státu vytvořila předpoklady k efektivní branné propagační práci jak po stránce přiměřeného vlivu Ministerstva národní obrany na obsah vysílání, tak plynulého provozu radioelektrické sítě.

Při bližším pohledu na základy československé branné propagandy je vhodné objasnit vzájemný poměr mezi Vojenským ústavem vědeckým a Ministerstvem národní obrany v této oblasti. Vztah obou subjektů byl těsný jak po stránce personálních vazeb, tak i v oblasti organizačních analogií. MNO působilo jako řídicí a rozhodující článek branné propagandy. VÚV plnil studijní poslání. Pracovní linii VÚV v tomto oboru činnosti přesně vystihl již zmiňovaný

³²⁶ NA, f. PMR, k. 630, inv. č. 2038, sign. 1773/12 – ROS, sv. 2, výnos Generálního sekretariátu obrany státu č.j. 20 593 Taj. gen. sekt. z 18. 8. 1938 – *Celostátní organizace radioelektrických zařízení*, s. 1–3.

³²⁷ NA, f. PMR, k. 630, inv. č. 2038, sign. 1773/12 – ROS, sv. 2, zpráva Předsednictva ministerské rady č.j. 6433/1773/12/38 z 20. 8. 1938 – Usnesení NROS z 16./VIII. 1938.

škpt.pěch. J. Brym: „...na neutrální půdě [míněn VÚV – pozn. K. S.] studovat a sjednávat vědecky podložené předpoklady k faktům, kterým se pak dostává sankce ve formě různých konkrétních opatření, které může ovšem provádět jen ústavně odpovědný orgán, Ministerstvo národní obrany.“³²⁸

Členění orgánů VÚV, vzešlé z modernizace ústavu na přelomu let 1936 a 1937, nasvědčovalo, že byla již předvídána souběžná činnost se složkami vojenské správy. MNO vybudovalo při Hlavním štábu zvláštní oddělení branné výchovy, jehož přednostou se stal plk.gšt. Čeněk Kudláček. Od počátku roku 1937 se předpokládalo, že se zmíněné oddělení stane základem budoucího Inspektorátu branné výchovy, který měl podléhat přímo Generálnímu inspektorátu branné moci.³²⁹ Vnitřní skladbu oddělení branné výchovy Hlavního štábu tvořily dvě skupiny: skupina branné výchovy a skupina branné propagandy, které se měly se vznikem Inspektorátu branné výchovy stát základem jeho dvou stejnojmenných oddělení.

Analogická organizace studijních složek VÚV byla nasnadě. Při odboru branné politiky VÚV začalo v roce 1937 působit 1. oddělení branné výchovy a 2. oddělení branné propagandy. Pro jednotu propagačního úsilí měly zvláštní význam personální souvislosti. Na prvním místě je zapotřebí uvést, že plk.gšt. Č. Kudláček působil současně jako místopředseda odboru pro brannou politiku VÚV. Důstojníci oddělení branné výchovy Hlavního štábu byli členy jednotlivých pracovních složek odboru pro brannou politiku VÚV.

Pro spojitost branné propagandy s MNO a nejvyššími místy státní exekutivy měl význam rovněž fakt, že oddělení branné propagandy odboru pro brannou politiku VÚV vedl z titulu své předsednické funkce ministerský rada dr. Jaroslav Hándl, přednosta politického oddělení prezidiálního odboru MNO.³³⁰ V místopředsednické funkci působil v oddělení bran-

³²⁸ BRYM, J.: *Branná propaganda na půdě VÚV*, s. 11–12.

³²⁹ Tamtéž, s. 11, viz oddíl I. Úvod – Institucionální zajištění propagandy. Počátkem roku 1937 bylo rozhodnuto o doplnění struktury MNO inspektory zbraní. Tito inspektoři měli být podřízeni Generálnímu inspektorátu branné moci. K vzniku zmiňovaných orgánů nedošlo. Další podrobnostmi organizačního a personálního charakteru uvádí SANDER, R.: *Organizační a dislokační vývoj československé armády*, s. 16. S ohledem na tento fakt je vhodné upozornit na mylný údaj, uvedený dr. E. Benešem, že inspektoráty jednotlivých zbraní byly vytvořeny. BENEŠ, E.: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha 1947, s. 47.

Místo Inspektorátu branné výchovy je nutno interpretovat ve vztazích k ostatním řídicím složkám branné výchovy. Příslušné právní normy stanovily, že nejvyšší výkonnou složkou branné výchovy a poradní orgán Nejvyšší rady obrany státu v této sféře příprav na obranu republiky měl tvořit Meziministerský sbor branné výchovy, který měl být organizačně připojen k MNO. Výhradně pro mravní a tělesnou výchovu byl v rámci branné výchovy kompetentní Ústřední výbor brannosti, který měl působit rovněž při MNO. Podléhat mu měly zemské a okresní výbory, které měly působit při zemských a okresních úřadech. Branný výcvik, praktikovaný v branné výchově a vyhrazený jen orgánům vojenské správy, měl řídit *Inspektorát branné výchovy*, jemuž měly podléhat sborové a okrskové inspektoráty. Viz blíže s dalšími podrobnostmi ŠÍN, Z.: *Historiografie obranné funkce čs. státu v právním řádu v letech 1918–1938*. Praha 1973, s. 150. Podrobněji a nověji viz též SANDER, R.: *Všeobecná branná výchova v buržoazně demokratickém Československu*. HaV 1986, č. 3, s. 58, 61.

³³⁰ BRYM, J.: *Branná propaganda na půdě VÚV*, s. 11–12, viz oddíl I. Úvod, objasňující institucionální zajištění propagandy. Srov. *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (duben 1938). *Výroční zpráva o činnosti...* VR 1938, č. 4, s. 9. Viz též STEHLÍK, E.: *Mírová organizace československé branné moci 22. září 1938*. HaV 1997, č. 3, s. 108. NA, f.

né propagandy Vojenského ústavu vědeckého ministerský rada Zdeněk Schmoranz z tiskového odboru Předsednictva ministerské rady.³³¹ Na závěr pasáže o podrobnostech organizace a personálních souvislostech branné propagandy lze konstatovat, že se tyto vazby a vztahy v nejužších kontaktech nejen prováděly, ale také plně osvědčily.³³²

Spolupráce složek branné propagandy Ministerstva národní obrany a Vojenského ústavu vědeckého měla před sebou značnou perspektivu. V konkrétní podobě tento fakt vyjádřila progresivní myšlenka aplikace modelu z osvědčeného exekutivně-studijního vztahu mezi orgány MNO a VÚV na nižší výkonné a studijní stupně branné propagandy. Podnět k této aktivitě vzešel téměř současně od kroužků členů VÚV a od plk.gšt. Č. Kudláčka. Týkal se místní organizace branné propagační činnosti. Před osvětlením shodné podstaty paralelně vznikajících podnětů je vhodné objasnit příslušná východiska. Vzniklé návrhy vycházely z připravované organizace branné výchovy.

Inspektorátu branné výchovy při MNO měly podléhat sboroví a okrskoví inspektoři, zpravidla vyšší důstojníci československé armády v hodnostech podplukovníků, majorů či štábních kapitanů. Počítalo se s tím, že tito důstojníci budou mít k dispozici poradní orgány ve formě výboru pro brannost lidu. Výbory měly podléhat své nadřízené řídicí složce, Ústřednímu výboru pro brannost lidu.³³³ Z těchto vztahů vyplývala skutečnost, že v záležitostech branné propagandy by byli uvedení důstojníci odkázáni jen na tiskového důstojníka místního nejvyššího velitelství, eventuálně na výchovného důstojníka operačního oddělení štábu místního vyššího velitelství. Posledně zmíněná eventualita se týkala jen sídel sborových štábů.

Přednosta oddělení branné výchovy Hlavního štábu i kroužky členů VÚV shodně konstatovaly, že právě zde vzniká problematická stránka branné propagandy. Zdůrazněno bylo, že jednotlivý důstojník, mající na starosti inspekční činnost v branné výchově, již nebude schopen ovlivňovat i problematiku branné propagandy. Tento předpoklad se měl markantně projevit zejména v případě těch důstojníků, kteří by měli na starosti brannou výchovu a brannou propagandu v rozlehlých a nemnoze exponovaných oblastech sborů. Vojenský ústav vědecký považoval za účelné, aby si kroužky jeho členů v sídlech sborových velitelství zavčas ustavily zvláštní propagační sekce. Z podstaty věci plyne, že se toto opatření mělo týkat především

NS, k. 169, ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 3, výslech svědka JUDr. J. Hándla z 5. 4. 1946, bývalého osobního tajemníka ministra F. Machníka, s. 1.

³³¹ *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (duben 1938). *Výroční zpráva o činnosti...* VR 1938, č. 4, s. 9.

³³² Toto konstatování je zde uvedeno s oporou v relevantních fundovaných závěrech šcpt. pěch. J. Bryma. Srov. BRYM, J.: *Branná propaganda na půdě VÚV*, s. 11–12.

³³³ Legislativně zakotvený oficiální název této složky zněl *Ústřední výbor brannosti*. Analogicky měly znít názvy nižších složek, tedy zemských a okresních výborů brannosti. ŠÍN, Z.: *Historiografie obranné funkce čs. státu v právním řádu v letech 1918–1938*. Praha 1973, s. 150. Podrobněji a nověji viz též SANDER, R.: *Všeobecná branná výchova*, s. 58, 61.

mimopražských sídel velitelství sborů. Přípravné práce propagačních sekcí příslušných kroužků členů VÚV se měly rozvíjet ve dvou fázích. V první řadě měla být podchycena a vyhodnocena zatím nejednotná a roztržitá propagační práce. Analýze měly být podrobeny v každém případě lokální podmínky branné propagandy. Další fáze měla nastat v době, kdy by do svých funkcí nastoupili určené důstojníci, podřízení Inspektorátu branné výchovy. Propagační sekce kroužků členů VÚV měly od té doby působit jako jejich neoficiální studijní a poradní aparát, čímž se měl v praxi naplnit zjednodušeně pojatý model kooperace mezi MNO a VÚV.³³⁴

Ve Vojenském ústavu vědeckém zpočátku vládla značně optimistická očekávání. Škpt.pěch. J. Brym uvažoval 4. května 1937 před zástupci kroužků členů VÚV o tom, že by bylo vhodné, aby si kroužky zřídily své propagační sekce do 30. července 1937. Dále uvedl, že důstojníci, kteří přicházeli v úvahu pro funkce inspektorů branné výchovy, by měli v září 1937 projít zvláštním přípravným kurzem a v říjnu se ujmout svých funkcí. V této době měly začít řádně působit také propagační sekce kroužků členů VÚV. Vedení VÚV mělo být o jejich činnosti informováno. Kroužky členů VÚV s propagačními sekcemi měly dostávat od vedení VÚV pro svou činnost vhodné podklady.³³⁵

Reálný vývoj byl odlišný. Uvedené předpoklady byly vysloveny necelé dva měsíce předtím, než 1. července 1937 Národní shromáždění přijalo zákon o branné výchově. Tato právní norma, klíčová z hlediska praxe branné propagandy, začala být účinná až 1. září 1937. Toto byla zásadní skutečnost, neboť zapojení propagačních sekcí kroužků členů VÚV záviselo na existenci nižších organizačních úrovní výkonných vojenských orgánů branné výchovy a branné propagandy. Navíc rozjezd branné výchovy poznamenala přemíra jen zvolna překonatelných a překonávaných těžkostí. Na prvních místech je třeba jmenovat nedostatek vhodného personálu a finančních prostředků.³³⁶ K tomu přistupovala nevyjasněnost vztahu branné výchovy a propagandy vůči menšinám.

Zvlášť závažný, zarážející a v dobovém kontextu naprosto kontraproduktivní byl fakt, že právě brannou výchovu bylo nutno objektivně zařadit k těm složkám obrany státu, kde myšlenka jednotného usměrnění všech sil zaznamenala nejmenší ohlas. Příčiny se na pozadí

³³⁴ BRYM, J.: *Branná propaganda na půdě VÚV*, s. 15, oddíl IV. *Organizace branné propagandy*.

³³⁵ Tamtéž.

³³⁶ Efektivní organizace řízení branné výchovy vyžadovala 290 důstojníků, asi 10 rotmistrů, 3 občanské zaměstnance a 260 pomocných kancelářských sil. Celkový počet personálu pro brannou výchovu byl odhadnut na úctyhodných 100 000 osob. Ministerstvo národní obrany mělo skutečně k dispozici koncem roku 1937 pouze 60 důstojníků, 3 rotmistry, 2 občanské úředníky a 4 kancelářské síly. Nedostatek personálu způsobil, že jeden okresový orgán branné výchovy měl řídit až deset politických okresů. Existoval nedostatek důstojníků, kteří ovládali menšinové jazyky. Nedostávalo se rovněž vhodných instruktorů pro brannou výchovu SANDER, R.: *Všeobecná branná výchova*, s. 62.

tehdejší situace jeví jako malicherné. Krátkozrakost, nevraživost civilních organizací, působících v branné výchově, spolkový egoismus a rivalita, daná stranicko-politickými a zájmovými vazbami kladly zbytečné překážky celospolečensky významné branné výchově.

Komplikace skýtala také některá řešení legislativní úpravy branné výchovy. Ostražitá obrana oborových zájmů ministerstev vnesla do zákona o branné výchově podmínku meziministerské dohody nad skutečnostmi, které se dotýkaly několika oborů. V jádru však tato podmínka bránila pružnosti a rychlosti branné výchovy. Komplikovaná situace vedla až ke dvěma vojenským audiencím u prezidenta republiky dr. E. Beneše, konaným 26. listopadu a 22. prosince 1937. Překážky byly natolik složité, že z audiencí vyplynul málo povzbudivý závěr. Brannou výchovu bylo možné zavést pouze postupně. Počítalo se s dvou až tříletým provizorním režimem. Skutečný počátek plnohodnotné branné výchovy bylo možné perspektivně klást až do roku 1940!³³⁷

Brannou propagandu nekomplikovaly pouze obecné těžkosti v branné výchově. Podstatné modifikace byly třeba též ve složkách Vojenského ústavu vědeckého. Z hlediska zájmů branné propagandy bylo nezbytné přizpůsobit dosavadní organizaci kroužků členů VÚV, které byly ještě v první polovině roku 1938 organizovány na podkladě divizních oblastí. Vzhledem k mimořádné úloze branné propagandy, soustředěné k nedávno vzniklým sborovým velitelstvím, bylo vhodné přizpůsobit organizaci kroužků sborové organizaci. Řešením této věci se zabývali delegáti kroužků členů VÚV během rozhovorů, které se konaly ve dnech 12. a 13. května 1938 před konáním XVIII. výročního valného shromáždění VÚV, zahájeného odpoledne 13. května 1938.³³⁸

V době konání uvedených rozhovorů vycházelo najevo, že zapojení kroužků členů VÚV, přesněji jejich propagačních sekcí, do branné propagandy bude čím dál tím víc složitěj-

³³⁷ Tamtéž, s. 62–63. Tiskové zprávy např. z pohraničních regionů Československé republiky dokládají značná zpoždění příprav k branné výchově, která měla být zahájena 1. 9. 1938. Zdlouhavost příprav se např. projevovala v tom, že ještě v létě 1938 nebylo dokončeno vyhledávání vhodných instruktorských a cvičitelských kádrů pro okresní výbory brannosti. V té době byly stále ještě sestavovány a ověřovány seznamy občanů, povinných brannou výchovou. V létě 1938 po skupinách probíhal výcvik velitelů středisek branné výchovy. Cvičitelé se připravovali v odborných kurzech, kde byli seznamováni s osnovami a organizačními pracemi ve střediscích branné výchovy tak, aby příprava byla jednotná. Za pozitivní bylo nutné považovat vstřícný vztah občanů k zájmům branné výchovy. Bylo konstatováno, že „... z přípravných prací možno souditi, že obyvatelstvo, po vysvětlení podstaty a úkolu zákona o branné výchově, uznává rádo jeho nutnost a s plným zájmem očekává zahájení branné výchovy...“. Viz např. zpráva Zahájení branné výchovy. Povinnosti okresních výborů brannosti a příprava velitelů středisek, zveřejněná v listu Žatecký kraj. Nezávislý týdeník českého obyvatelstva v politických okresích Žatec, Podbořany, Kadaň, Chomutov, Přísečnice, Žlutice, Bílina a Most, 26. 8. 1938, s. 3. Vedení obecních samospráv dostala za úkol připravit pro střediska branné výchovy cvičiště, místnosti, časový rozvrh a cvičitelský a instruktorský personál. Slavnostní zahájení programu branné výchovy bylo naplánováno na 1. 9. 1938. Viz tiskovou výzvu *Připravte se pro zahájení branné výchovy 1. září 1938*. Hraničář, Ústřední list Národní jednoty severočeské, 2. 7. 1938, s. 4.

³³⁸ *Porady delegátů kroužků Vojenského ústavu vědeckého (12. a 13. května 1938 ve VÚV před valným shromážděním ústavu)*. Bulletin 1938, č. 5 (květen 1938).

ší. Jejich aktivity totiž vážně omezovaly nové a stále větší služební povinnosti jejich členů. Byl to neodmyslitelný vliv mnoha vojenských opatření uváděných do chodu již v průběhu roku 1937. Časově náročná služba a zvláště mnohé personální změny v důstojnickém sboru jednotlivých posádek vskutku tlumily aktivity řady kroužků k naprostému minimu. V některých případech došlo k téměř úplnému ochromění jejich činnosti. Následkem tohoto faktu zůstala činnost těchto složek VÚV v oblasti branné propagandy nerozvinuta.³³⁹ Mimořádný vliv měla v roce 1938 květnová a červnová pohotovostní opatření, která drtivou většinu důstojníků připoutala ke služebním povinnostem v poli. Týdny a měsíce, následující po ukončení ostrahy hranic, přinesly neméně vyčerpávající a časově náročnou práci na pozměňovaných a značně obsáhlých plánech zajištění hranic. Tato atmosféra intenzivního pracovního nasazení byla v té době příznačná pro důstojnické sbory vojskových těles a vyšších velitelství, jež se připravovala k bezprostřední obraně pohraničního prostoru.

Ani na centrální úrovni nedošlo vlivem obecného vývoje k podstatným pokrokům na poli branné propagandy. MNO zůstalo do září 1938 nevybaveno reorganizovanými řídicími složkami branné výchovy.³⁴⁰ Podmínky k branné propagační práci zůstaly nezmapovány. Týkalo se to v první řadě národnostně smíšených krajů. Vojenští činitelé a zainteresovaní politici představitelé získávali informace o poměrech v těchto problematičtějších oblastech oficiálními cestami. Zdá se ovšem, a je to pochopitelné, že nemálo těžili i z poznatků, získaných mimo služebně, z důvěrných neoficiálních pramenů.³⁴¹

³³⁹ Komplikace personálně nestabilních kádrů kroužků členů VÚV včetně těžkostí, plynoucích z odvelování apod., jsou patrné tamtéž. Srov. *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (duben 1938). *Výroční zpráva o činnosti...* VR 1938, č. 4, s. 31–32.

³⁴⁰ Srov. STEHLÍK, E.: *Mírová organizace československé branné moci*, s. 106–109. Viz též R. SANDER, *Organizační a dislokační vývoj československé armády*, s. 16. Až 1. 10. 1938 se skupina E (propagační) zpravodajského oddělení Hlavního štábu transformovala do samostatného propagačního oddělení, tvořeného skupinou A (všeobecnou), skupinou B (tiskovou), skupinou C (rozhlasovou) a skupinou D (filmovou). Přednostou tohoto oddělení Hlavního štábu byl jmenován pplk.gšt. Jiří Letov. Skupinu A vedl mjr.pěch. Bedřich Valla, skupinu B mjr. gšt. Josef Vais, skupinu C mjr.gšt. Jaroslav Brož a skupinu D škpt.konc. Jiří Jeníček MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: *Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize. Ústřední orgány vojenské správy a vyšší velitelství*. HaV 1997, č. 5, s. 129, poznámka č. 16.

³⁴¹ Tyto okolnosti vycházejí najevo na základě poznatků ze studia vzácných a zpravidla jen zřídka dochovaných neoficiálních záznamů předních osobností českého menšinového hnutí z někdejšího národnostně smíšeného pohraničí českých zemí. Zajímavou zmínku o tom zanechal již vzpomenutý šrtm.hud. A. Růžek, v roce 1938 vysoce obětavý funkcionář a mimořádně aktivní člen čtrnácti (!) českých menšinových nepolitických organizací. Uvedený menšinový činitel rovněž udržoval trvalý písemný kontakt s několika předními českými básníky a prozaiky, například s Petrem Bezručem a Jakubem Demlem. Šrtm.hud. A. Růžek se jako jediný delegát z oblasti českého severu a severozápadu, zastupující Krušnohorskou ligu MLL, zúčastnil 2. 7. 1938 schůze Ústředního výboru MLL, konané v hotelu Zlatá husa na Václavském náměstí v Praze. O neformálním získávání zpráv o poměrech v českém pohraničí si A. Růžek zapsal tyto postřehy: „Byla to schůze velmi příjemná, projednali jsme mnoho důležitých věcí MLL. Já jako jediný člen ze severu jsem byl mnoha pány dotazován na poměry zde v Chomutově. Měl jsem dlouhou rozmluvu s panem poslancem Šrbou, senátorem Humlhansem a divizním generálem Hanákem, kterým jsem ty naše slasti hraničářské vyličil. Poslouchali velmi pozorně a řekli mi, že nás hraničáře přímo obdivují s naší trpělivostí. Řekl jsem jim, že jejich obdiv nám nepomůže, že potřebujeme vydatnou a rychlou morální pomoc. Debata byla velmi zajímavá – a všichni páni se shodli jednohlasně v tom, že tyto

Československá branná propaganda a snaha o povznesení zájmu státotvorných sil o obranu státu nečekaně profitovaly z efektu mimořádných vojenských opatření z konce května a ze začátku června 1938. Ohlas rázného vztyčení obranného skeletu podél hranic republiky poněkud vyrovnal předchozí téměř neexistující brannou propagandu. Vnějšíkově působivý nástup československé armády, třebaže nebyl prost vážných vnitřních obtíží, byl sám o sobě nejlepší propagandou. Paradoxně byl situací, v níž se měla branná propaganda zhodnotit. Kromě řady závažných aspektů měly tyto okolnosti i jeden dodnes opomíjený, ale neméně závažný důsledek. Květnová opatření nesmírně zpopularizovala armádu v očích československé společnosti. Tyto události překryly příznačný antimilitarismus předchozích let, které nebyly od roku 1938 příliš vzdáleny.

Stále ještě opatrně, ale přesto výmluvně, se o změně postojů společnosti vůči armádě zmínil Památník X. všesokolského sletu v Praze 1938. V souvislosti s Dnem brannosti (16. června 1938) zazněla na jeho stránkách tato slova: „*Za sychravého a nevlídného počasí, kdy cvičencům naskakovala husí kůže a diváci se halili do svrchníků a příkrývek, uplynul zas jeden den na sletišti, vyhrazený tentokrát mužům, neboť byl den brannosti. (...) Tento den byl zasvěcen Tyršově tělocvičné soustavě, aby bylo vidět, jak slouží brannosti. Vystoupili žáci, dorostenci, členstvo a vojáci, každá část sama. (...) Když však vystoupilo vojsko, bylo diváctvo nadšeno a uchváčeno. Po tolika letech neurčitěho a někdy i nevlídněho poměru k vojsku se obecenstvo změnilo po té květnové neděli, kdy naši vojáci zabránili povážlivým úkazům v pohraničních krajinách.*“³⁴²

Z hlediska zájmů branné propagandy se stal nejcennějším a nezapomenutelným dnem 6. červenec 1938, kdy ve výroční den upálení Jana Husa vrcholil X. všesokolský slet. Stále živý ohlas květnového nástupu působil opravdově, pozitivně a upřímně. Odpolední hromadné vystoupení československé armády i vojenských delegací malodohodových států se stalo do té doby nejmohutnější demonstrací vůle státotvorných sil republiky k obraně. Československá armáda dostala tehdy největší prostor ze všech dosavadních sletů.³⁴³ Soudobí pozorovatelé odhadovali, že pestrý program vojenského odpoledne zhlédlo na čtvrt milionu diváků uvnitř

neblahé poměry zavinilo samo ministerstvo vnitra. Generál Hanák pravil, že válka s Německem byla skoro neodvratná, nedošlo však k vpádu německého vojska do Čech jen proto, že naše armáda obsadila hranice o 3 hodiny dříve než Němci přišli. Naši župě byla na této schůzi vyslovena velká pochvala, což mě velice potěšilo jako župního jednatele.“ V závěru citované pasáže doznivaly ještě dojmy z mimořádných opatření čs. vlády v období po 20. 5. 1938, RŮŽEK, A.: *Důvěrný deník*, s. 51–52.

³⁴² Během dne brannosti vystoupilo 16. 6. 1938 celkem 1627 žáků, 1239 dorostenců, 982 členové Čs. obce sokolské a 700 příslušníků čs. armády. BARTOŠ, V.: *Den brannosti 16. června*. In: Památník X. všesokolského sletu v Praze 1938, 1938, č. 4, s. 81.

³⁴³ UHLÍŘ, J. B.: *X. všesokolský slet roku 1938 a podíl sokolstva na zápase na obranu republiky*. HaV 1997, č. 4, s. 56.

strahovského sletišť. Čtvrt milionu dalších diváků spatřilo související dění v blízkém či vzdálenějším okolí sletového komplexu na pražském Strahově. Propagační účinek byl strhující a nesmírně významný.³⁴⁴ Měl ovšem i své meze.

Do pohraničních krajů, zneklidňovaných ataky stoupců SdP, doléhal ohlas pražského sletu zpravidla zprostředkovaně a v oslabeném vyznění. Právě zde bylo ale vhodně vedené branné propagandy nejvíce zapotřebí. Senzitivní pozorovatelé dobového dění naznačovali pocitovou propast, která tolik dělila jásající vnitrozemí od ponurého pohraničí.³⁴⁵ Zájmmům

³⁴⁴ Československou brannou moc prezentovaly dva pěší pluky po čtyřech praporech, jedna korouhev jezdeckta, dvě baterie dělostřelectva, celkově 2912 příslušníků mužstva a 41 důstojníků, 12 automobilů, 55 motocyklů, 8 polních děl a 351 koní. Vojenské akci velel brig.gen. Miloslav Fassati, zástupce velitele 1. divize. PROCHÁZKA, R. *Šestého července*. In: Památník X. všesokolského sletu v Praze 1938, 1938, č. 10, s. 254. Armády států Malé dohody představilo 312 příslušníků jugoslávské armády včetně čtyř velitelů čet, padesáti mužů hudebního sboru a tambora. Rumunská armáda na X. všesokolský slet vyslala celkem 286 příslušníků včetně pěti velitelů čet a sedmdesáti hudebníků a tambora. Tamtéž, s. 254. Nad sletišťem postupně přelétlo 14 stíhacích, 7 lehkých bombardovacích a 4 těžké bombardovací letky, celkem 230 bojových letounů československého letectva pod velením brig. gen. Karla Procházky, velitele letecké brigády. UHLÍŘ, J. B.: *X. všesokolský slet*, s. 56.

³⁴⁵ RŮŽEK, A.: *Důvěrný deník*, s. 52. Autor deníku se pozastavuje zejména u pocitového kontrastu, který na něho zapůsobil zrána 3. 7. 1938. Jako zástupce Krušnohorské župy MLL se právě vrátil z rozjásané sletové Prahy do Chomutova. V Praze se účastnil 2. 7. 1938 schůze Ústředního výboru MLL. V severočeském Chomutově probíhal ve dnech 1.–4. 7. 1938 tzv. Fest aller Deutschen a celé město bylo doslova zaplaveno provokativní symbolikou Sudetoněmecké strany. Henleinovští radikálové provázeli své provokativní akce po celé čtyři dny výkřiky Sieg heil!, přičemž se veřejně zdravili zdviženou pravicí.

Apel na zvýšení zájmu českého vnitrozemí o situaci v pohraničí se ve velice výmluvné formě projevoval v tisku pohraniční české menšiny. Zdůrazňovány byly zejména podněty, určené centrálním sdělovacím prostředkům, které měly podle autorů výzev zvětšit svůj zájem o poměry v pohraničí, a tak vytvářet a posilovat vzájemná pouta mezi Čechy, žijícími ve vnitrozemí i na hranicích. Viz např. glosa, podepsaná zkratkou F-r-za *Jak probudit vnitrozemí?*, zveřejněná v listě Žatecký kraj. Nezávislý týdeník českého obyvatelstva v politických okresích Žatec, Podbořany, Kadaň, Chomutov, Přísečnice, Žlutice, Bílina a Most (dále jen Žatecký kraj), 16. 4. 1938, s. 2. Viz též článek s názvem *Čisté svědomí naše síla. Vnitrozemí může spoolehnout na hraničáře, Úkoly rozhlasu*, Žatecký kraj, 16. 4. 1938, s. 3. Neznámý autor tohoto příspěvku naléhavě upozornil, že „...český člověk v pohraničí jakoby pro rozhlas ani neexistoval. Můžeme bránit dnešní době, aby o věcech, kterých dokonale nezná, nemluvila? ...Musí nám tedy záležet na tom, aby bylo dáno světu na vědomí, že v našem pohraničí nejsou jen Němci, že nikde v ČSR není kraje ryze německého. Viz také úvodník autora se značkou –ný. *Více propagace*. Žatecký kraj, 22. 4. 1938, s. 1. Jedna z meritorních výzev citovaného úvodníku zněla takto: „*Funguje-li kolem nás nesmírně složitý a do všech možností promyšlený propagační aparát, napájený tajně i zjevně pohonnou látkou také od četných nepřátel uvnitř našeho státu, a je-li nadto činnost této propagace v náš neprospěch, musíme se i my bránit soustavnou propagací svého práva a svých idejí. A ty jsou takové, že je můžeme propagovat s plnou mravní oprávněností a upřímností.*“ Autor citovaného úvodníku o několik řádek dál kriticky poznamenal: „*Nebylo by to zbytečné, kdybychom měli ministerstvo propagandy? Proč jsme je dosud nezřídili, když jsme měli a máme i ministry bez portefeuille? Jim by se naše propagační činnost uvnitř i navenek sjednotila, stala se soustavnější a hlavně jistě včasnější. Letošní slet v jubilejním roce je znamenitou příležitostí k propagaci. Ať cizina pozná, že žije ve střední Evropě národ, který dovede vytvořit jednolitý radostný kolektiv nikoliv na zadupnutí diktátorských bot, nýbrž z radostné, dobrovolné, uvědomělé bratrské kázně.*“ Viz rovněž PERGLER, M.: *Jak probudit vnitrozemí?* Žatecký kraj, 22. 4. 1938, s. 2. Na citované iniciativy svých čtenářů reagovalo vedení redakce Žateckého kraje pozoruhodnou iniciativou. Redakce zmíněného listu oslovila 81 redakcí vnitrozemských listů s prosbou o spolupráci v oblasti informační strategie o takzvaných českých hraničářích, zaměřené na vnitrozemí. Viz Redakční poznámka k článku M. Perglera. Žatecký kraj, 22. 4. 1938, s. 2. Pozoruhodně byl zaměřen příspěvek Karla Kapláneka *Pohraničí potřebuje propagandu*, zveřejněný v listě Hranicář, Ústřední list Národní jednoty severočeské, 13. 8. 1938, s. 3. Autor v citovaném příspěvku upozornil na fakt, že nezanedbatelná, demokraticky smýšlející, část německé menšiny by uvítala vhodně volené zpravodajství, které by jí dovolovalo přijímat jiné než demagogické útoky listu SdP Die Zeit. K. Kaplánek uvedl, že „...*Věříme, že se toho již o propagandě napsalo celé novinové sloupce, ale co je to všechno platné, když zůstává pořád jen při tom psaní a pozitivní výsledek, hlavně zde v pohraničí, není nikde vidět. A myslím, že právě dnešní doba, která je přeplněná*

branné výchovy a branné propagandy nemohla prospět politická nejednost pohraniční české menšiny, která zbytečně tříštila své omezené síly ve stranické a spolkové řevnivosti.³⁴⁶ Tyto těžkosti neměly vliv na fakt, že se nacistické propagandě, využívající pestrou škálu metod, nepodařilo rozleptat morálku obránců československé demokracie. Zejména nacistická letáková akce z poloviny května 1938, namířená do řad českého obyvatelstva s cílem podlomit jeho důvěru v obranyschopnost republiky, byla neutralizována květnovým nástupem armády, pražským všesokolským sletem a obecným pocitem odhodlání a sebedůvěry. Letáková akce vykazovala ostatně znaky diletantismu a propagandistické neobratnosti.³⁴⁷

Obraz jarního obranného nástupu mnoho nevybledl během léta 1938. Bylo však zjevné, že pozitivní postoje státotvorných sil bylo nezbytné podepřít vhodnou propagandistickou prací. Vysoce přílehlavě v tomto smyslu vyzníval závěr, učiněný analytiky zpravodajského

událostmi, které zanechávají hlubokou odezvu v pohraničí, vyžaduje, aby demokratický živel český i německý byl něčím posílen ve svém krajně vysilujícím boji s henleinovským nacismem. Mnohdy se nám, mladým hraničářům, zdá, že naše demokracie pravý význam propagandy pro smíšené území podceňovala. Dnes je však doba taková, že podceňování demokratické propagandy musí ustoupit před moderním vývojem, který žádá bezpodmínečně dobrou propagandu!...“

³⁴⁶ Výmluvná fakta o poměrech v severozápadní části Čech analyzuje v souvislosti s těmito aspekty RŮŽEK, V.: *Pro vítězství za praporem kupředu*. Památky, příroda, život Chomutovska, 1986, č. 3, s. 68–71.

³⁴⁷ Již 13. 5. 1938 zadrželi příslušníci čs. pohraniční finanční stráže nedaleko Frývaldova (dnes Jeseník) rozsáhlé množství několika set letáků, připravených k rozhození na čs. území, a autorizovaných smyšlenou „*Ligou českého lva*“. Obsah těchto letáků měl podlomit důvěru občanů Čs. republiky v obranyschopnost vlastní země. Letáky ovšem vykazovaly řadu jazykových prohřešků. Jeden ze dvou mužů, čs. občanů německé národnosti, zadržovaných u Frývaldova (druhý unikl krátce po zatčení do Německa), byl podroben křížovému výslechu zpravodajských orgánů ministerstva vnitra a národní obrany. Na základě tohoto výsledku vyšlo najevo, že se jednalo o širší akci, řízenou německým vojenským zpravodajstvím a připravovanou po dobu několika měsíců. Na základě zmíněné výpovědi byl zatčen další čs. občan německé národnosti, u něhož byl zajištěn distribuční a časový plán rozhozu uvedených letáků. Orgány policie a četnictva byly na základě těchto zjištění uvedeny na do stavu pohotovosti. Distribuční síť letáků byla značně hluboká. Zasahovala až do hloubky českých zemí. Protičeskoslovenské letáky byly zadrženy i v hlavním městě. Rozsáhlá bezpečnostní akce sice nezabránila rozhozu značného množství letáků, vytištěných na území Německa, ale jejich distribuční síť byla v průběhu tří dnů čs. bezpečnostními a zpravodajskými orgány rozvrácena. Zde uvedená fakta se opírají o informace, obsažené v komentované edici pramenů, připravené editorem B. Bílkem. Jádrem publikovaných pramenů tvoří zpravodajská dokumentace zpravodajských složek Ministerstva národní obrany a Ministerstva vnitra. Viz edice *The Fifth Column at Work*. (Ed. B. Bílek.) London 1945, s. 36. Citovaná pramenná edice obsahuje ve své přílohouvé části také reprodukce tří variant zadržovaných letáků. Akce proti šířitelům protistátních letáků byla iniciována zpravodajským oddělením Hlavního štábu čs. armády, které dalo orgánům Ministerstva vnitra prvotní podnět k zákroku proti distribuční síti. Zpravodajské oddělení Hlavního štábu bylo o přípravě letákové akce informováno již v době tiskové přípravy letáků. Tištěny byly v Berlíně a v Drážďanech, viz NA, f. NS, sign. TNS 1/47, k. 76, poř. č. 371–383, poř. č. 372 – Výslech svědka. Brig.gen. Josef Bartík ze 6. 3. 1947. J. Bartík působil roce 1938 v hodnosti mjr. konc. ve funkci přednosta obranné sekce P-1 skupiny B (výzvědné a defenzivní) zpravodajského oddělení Hlavního štábu, s. 4. Nutno upozornit, že brig. gen. J. Bartík kladl v citované výpovědi letákovou akci mylně do počátku roku 1938. Viz též NA, f. NS, sign. TNs 1/47, k. 77, poř. č. 448, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 22. 3. 1947 za přítomnosti soudních osob, všech obžalovaných, jejich obhájců a znalců – výpověď svědka brig.gen. J. Bartíka, č. 1. 1497. Zpravodajské oddělení Hlavního štábu získalo vzorky vytištěných letáků krátce před jejich distribucí od Paula Thümmela. Viz KOKOŠKA, J. a S.: *Spor o agenta A-54*, s. 83. O vazbách šířitelů letáků na říšskoněmecké zpravodajské orgány a postupu zpravodajských orgánů čs. Ministerstva vnitra vůči nim v oblasti severních Čech viz NA, f. NS, sign. TNs 1/47, k. 77, poř. č. 448, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 10. 2. 1947 za přítomnosti soudních osob, všech obžalovaných, jejich obhájců a znalců – výpověď svědka Františka Čmolíka, č. 1. 1329. Československá veřejnost byla o vyšetřování letákové akce v základních obrysech informována např. zprávou *Bezpečnostní orgány již znají hlavní původce letákové akce*. Podtitulek zněl *Řada zatčených. – Vyšetřování pokračuje. – Ministerstvo zahraničí bude protestovat*. Viz Národní politika, 22. 5. 1938, s. 2.

oddělení Velitelství pražského I. sboru na základě souhrnu zpráv o SdP, získaných do 28. července 1938. Ve zpravodajském materiálu z 5. srpna 1938 bylo uvedeno: „*SdP svou propagandou stále více jitrí obyvatelstvo německé národnosti a nabádá je k protistátním akcím. To nezůstává bez vlivu na obyvatelstvo české národnosti a Němce dosud loajální, kteří vidí v lhostejném postupu bezpečnostních orgánů slabost vlády. Stále více projevuje se nutnost zřízení úřadu pověřeného propagandou, který by v pohraničí mohl konat platné služby, neboť obyvatelstvo německé národnosti jest propagačně snadno přístupné a dalo by se získat pro státní myšlenku.*“³⁴⁸

Autor posledně citovaného odstavce, jeden z důstojníků zpravodajského oddělení Velitelství I. sboru, projevil velký nadhled a znalost poměrů v národnostně smíšením pohraničí. Jeho konstatování je konkrétním projevem faktu, že vojenská místa nepohlížela na svůj vztah k minoritám, zejména k německé minoritě, jako na apriorně neperspektivní záležitost. Dokládá a zvýrazňuje skutečnost, že se postavením menšin začal v roce 1937 zabývat z hlediska psychologie tehdy nově ustavený odbor pro brannou psychologii Vojenského ústavu vědeckého.

³⁴⁸ *Souhrnné zprávy velitelství I. sboru o sudetoněmecké straně v roce 1938.* (Ed. R. SANDER.) HaV 1980, č. 3, s. 170–171, dok. č. 11 – *Velitelství I. sboru, č.j. 20 305/dův. zprav. ze dne 5. srpna 1938 (výpis).*

4. 3. 2. ODBOR PRO BRANNOU PSYCHOLOGII

Před bližším pohledem na studium menšinové otázky v armádě a v branné výchově je nutné objasnit činnost tohoto Odboru pro brannou psychologii, přesněji jeho oddělení psychologického. Odbor pro brannou psychologii se po stránce vnitřní organizace diferencoval na oddělení psychologické, oddělení psychotechnické s pracovní skupinou důstojnickou a pracovní skupinou poddůstojnickou a oddělení pro psychologii branné výchovy.³⁴⁹

Odbor pro brannou psychologii se zasloužil již v roce 1937 o čest pro Vojenský ústav vědecký. Deputace tohoto odboru, vedená univ. Prof. dr. Františkem Šerackým, byla 1. července 1937 přijata prezidentem republiky dr. E. Benešem v jednohodinovém slyšení, který se o práci odboru živě zajímal a bylo naprosto zřejmé, že uznává její důležitost a potřebnost pro armádu. Od deputace obdržel memorandum, v němž byly podány výsledky dosavadní práce. Zástupci VÚV projevíli přání, aby byl odbor pro brannou psychologii podporován vojenskými úřady. Prezident na závěr audience vyjádřil svůj obecně kladný vztah k psychologickému výzkumu v armádě. Zástupci VÚV si ze setkání s hlavou státu odnášeli příslib podpory, zájmu i pomoci.³⁵⁰

Odborníci VÚV prezidentově důvěře v následujícím období dostáli. Závažná studijní práce v oblasti branné psychologie probíhala od konce roku 1937 hlavně v pracovním oddělení psychologickém. Mimořádnou cenu s širším vyzněním pro obranu státu přinesl především záslužný projekt semináře branné psychologie. Tvořilo jej celkem jedenáct cvičení, která probíhala od 15. prosince 1937 do 23. března 1938. Cíl tohoto studijně-analytického programu spočíval v poznání aktivní i pasivní úlohy lidského faktoru ve válečném konfliktu. Širší všeobecný smysl akce souvisel s prohloubením a propagací vojenských otázek a zásad z hlediska psychologie. Účastníci semináře se zabývali studiem psychologie vojáka a vlivy, které měly hodnotu pro povznesení jeho bojového ducha a výkonu. Studována byla i osobnost velitele. Psychologický náhled se orientoval na vojenský výcvik. Se všemi těmito tématy úzce souvisel výběr a výchova pro vojenské účely. Seminář připoutal velký zájem odborné veřejnosti. Svědčil o tom podnětný přístup diskutujících i posluchačů, kteří program semináře sledovali se zájmem a dobrovolně. Zájem o výměnu názorů byl tak hluboký, že seminární diskuse byly obvykle uzavírány v pokročilých večerních hodinách. Vyvráceny tak byly prvotní obavy organizátorů, že se branně-psychologická problematika nesetká s odpovídajícím zájmem. Výměna argumentů byla vždy živá a splnila očekávání. Znalosti účastníků byly znásobeny. O

³⁴⁹ *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (duben 1938). *Výroční zpráva o činnosti...* VR 1938, č. 4, s. 7, 11–12.

³⁵⁰ *Tamtéž*, s. 12.

tvůrčí atmosféru se zasloužilo vedení semináře, v jehož čele stáli představitelé civilní akademické obce. Ředitelem semináře se stal univ. prof. dr. F. Šeracký.³⁵¹

Hlavní seminární výstup měl získat formu knižní publikace. Závěrem semináře byla připravena rezoluce, přímo inspirovaná seminárními cvičeními. Dokument byl určen vyšším vojenským úřadům. Žádal ještě intenzivnější využití studia psychologie pro vojenské účely. Psychologický seminář se svou formou osvědčil. Byl však stále ještě prvotním krokem k další moderně založené práci. Vedení odboru pro brannou psychologii VÚV předpokládalo, že další seminář bude zahájen v zimním období roku 1938.³⁵² Ještě v září 1938 VÚV počítal s tím, že na konci roku zahájí nový seminář sociální psychologie. Uvažovalo se také o tom, že bude zorganizován cyklus přednášek pro širší veřejnost na témata z oblasti sociologie a psychologie.³⁵³ Převratný běh podzimních událostí roku 1938 původní představy znehodnotil. Odbor pro brannou psychologii byl počátkem roku 1939 reorganizován. Stávající dvě oddělení byla doplněna oddělením sociálněpsychologickým a oddělením pedagogickým. Tehdejší podmínky byly již vzdáleny pracovní atmosféře předmnichovské éry. Odbor pro brannou psychologii Vojenského ústavu vědeckého s ní spojoval již jen projekt metodického výzkumu psychologie československého vojáka v kritických událostech předcházejícího roku.³⁵⁴

Vedení psychotechnického oddělení předpokládalo, že v roce 1938 dokončí výzkum nových výběrových metod pro důstojníky a poddůstojníky. Tyto metody měly vycházet ze srovnání výsledků pokusných psychotechnických zkoušek s tím, jak se testované osoby osvědčily v praxi u vojskových těles. Na základě těchto poznatků měla vzniknout konečná verze výběrových metod velitelských kádrů československé armády.³⁵⁵ Pozoruhodný projekt vznikl také v oddělení pro psychologii branné výchovy. Podle podnětu dr. Zadražila, ředitele občanské školy v Přerově, oddělení vypracovalo komplexní návrh na zavedení psychologické služby v připravovaném programu branné výchovy. Posledně zmíněná iniciativa VÚV se se-

³⁵¹ Tamtéž, s. 11. Práce v seminárních cvičeních probíhala tak, že člen civilní akademické obce nejprve objasnil podstatu vybraného problému. V další části semináře probíhala intenzivní diskuse. Seminární setkání byla věnována těmto tématům: 15. 12. 1937 – *Úvod, určení předmětu studia* (univ. prof. dr. F. Šeracký) a *Psychologie vojenské organizace* (pplk. dopl. Ota Dobrý); 12. 1. 1938 – *Psychologie vojenské práce* (škpt. pěch. S. Žoček); 19. 1. 1938 – *Výběr a složení branné moci* (mjr. dr. J. Mls); 26. 1. 1938 – *Charakterologie se zřetelem k vojenství a osobnosti velitelově* (dr. A. Ivanov); 9. 2. 1938 – *Vojenský výcvik a výchova* (pplk. děl. F. Beneš); 16. 2. 1938 – *Psychologie branné výchovy se zřetelem k zákonu o povinné branné výchově* (univ. prof. dr. Teyrovský); 23. 2. 1938 – *Otázky psychologie davu* (plk. dr. H. Pokorný); 2. 3. 1938 – *Psychologie propagandy a branná propaganda* (mjr. pěch. J. Brym); 9. a 16. 3. 1938 – *Psychologie vedení války* (plk. gšt. E. Moravec); 23. 3. 1938 – *Brannost v pojetí Masarykově a Benešově* (prof. dr. F. Šeracký). Tamtéž, s. 12.

³⁵² *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (březen 1938), oddíl II. *Odbor pro brannou psychologii*. VR 1938, č. 3, s. 1.

³⁵³ *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (červenec – srpen 1938), oddíl II. *Odbor pro brannou psychologii*. VR 1938, č. 7–8, s. 1. Viz též *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (září 1938), oddíl I. *Odbor pro brannou psychologii*. VR 1938, č. 9, s. 1.

³⁵⁴ *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (leden 1939), oddíl *Odbor pro brannou psychologii*. VR 1939, č. 1, s. 7–8.

³⁵⁵ *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (duben 1938). *Výroční zpráva o činnosti...* VR 1938, č. 4, s. 12.

tkala se zájmem a plným pochopením kompetentních míst Hlavního štábu. Pro každého účastníka branné výchovy měly být zavedeny zvláštní sběrné osobní listy, které měly být v jistých časových úsecích doplňovány psychologickými charakteristikami. Vojenský ústav vědecký se již v létě 1938 snažil o to, aby se vedoucím činitelům dostalo alespoň elementárních vědomostí pro formulaci posudků účastníků branné výchovy.³⁵⁶

Jak již bylo naznačeno, po nástupu činnosti odboru pro brannou psychologii VÚV je vhodné blíže se pozastavit nad vztahem vojenských a civilních odborníků VÚV i armádního velení k menšinovému problému v armádě a v branné výchově. Na prvním místě je třeba uvést podstatný fakt, že československá armáda postrádala pro svou činnost v národnostně zpravidla konfliktním prostředí pohraničních oblastí koncepčně pevnou a vhodnou linii. Byl to odraz obecného vztahu oficiální české politiky k tomuto problému. Uvedená konstatování ovšem nevylučují skutečnost, že se armáda vskutku pokoušela hledat pozitivní vztah k menšinám, mezi nimiž dominovala německá menšina. Situace byla složitá. Většina této minority znamenala pro obranu státu jedno z největších rizik, ale nepromyšlená a radikální řešení nemohla obstát.

Faktem je, že vyšší velitelství a nejvyšší vojenské velení obecně považovaly vojenské osoby německé národnosti za méně spolehlivé nebo částečně nespolehlivé. Oficiální stanoviska představitelů československé armády ovšem na druhé straně oceňovala velmi dobrý smysl pro vojenské povinnosti, který byl vlastní brancům německé národnosti. Škpt.pěch. Stanislav Žoček, člen VÚV zasvěceně charakterizoval německé brance v roce 1938 těmito pozoruhodnými slovy: „...*Jako všeobecné tělesné znaky německých branců možno uvést, že jsou zpravidla tělesně značně vyspělí a snadno se přizpůsobují požadavkům a námahám vojenské služby. Jsou značně otužilí vlivem pěstování sportů, zvláště zimních. Jsou obratní a vytrvalí až houževnatí. Na mnohých jsou patrné i příznivé výsledky dobrovolné předvojenské výchovy a turistiky. Všeobecně jsou značně inteligentní a duševně vyspělí. Touží i po dalším vzdělání. Jsou veselé povahy a mají smysl pro jemný humor. Jsou družní a kamarádští. Jsou-li osamoceni v prostředí jiných národností, s počátku to sice dosti těžko nesou, brzy však přivyknou. S ostatními národnostmi se dobře snášejí. O vojenskou službu jeví neobyčejný zájem, mají smysl pro řád, přesnost, povinnost a pořádek. Většinou mají již vrozený smysl podržovat se autoritě.*“³⁵⁷

³⁵⁶ Tamtéž. *Zprávy z VÚV. Příloha VR (červenec – srpen 1938), oddíl II. Odbor pro brannou psychologii.* VR 1938, č. 7–8, s. 1.

³⁵⁷ Viz ŽOČEK, S.: *O předvojenských sociálních vlivech, působících k utváření charakteru našeho brance.* VR 1938, č. 9, s. 963. V citované Žočkově sociologicky laděné studii viz též pozoruhodné charakteristiky ostatních branců české, slovenské, ruské a maďarské národnosti.

Československé vojenské velení nepřístupovalo k mužům mateřské řeči německé vyhraněně a zatvrzele nacionalisticky. Tento postoj se opíral o vnitropolitické, zahraničněpolitické a specificky vojenské důvody. Velení armády pochopilo rizika, která vyplývala ze stigmatizace Němců, občanů Československé republiky, znamením druhořadých státních příslušníků. Radikální návrhy na restrikce mužů z německé menšiny v celé armádě byly v době před Mnichovem odmítány jako politicky velmi neprozíravé a z vojenského hlediska neschůdné. Třebaže se politická situace od prvních měsíců roku 1938 přiosťřovala, vojenské velení stále ještě neztrácelo naději ve význam příklonu mladších generací Němců k Československé republice. Jednalo se o křehký politický problém. Československé vojenské velení zastávalo názor, že vojenská služby v demokratickém státě má být samozřejmě tvořena vojenským výcvikem, ale také výchovou. Mimořádně závažné stanovisko v tomto smyslu vyjádřil 9. července 1938 plk.gšt. Josef Pták, přednosta operačního oddělení Hlavního štábu. Zasazoval se o to, aby „...bylo věnováno také hodně pozornosti výchově vojáků menšinových národností. Generalizovat předem všechny jako nespolehlivé je snad pohodlné, ale neslouží jistě k prospěchu celku.“³⁵⁸

V podobném duchu se vyslovilo také Ministerstvo školství a národní osvěty. Dne 7. dubna 1938 zpracovalo a vydalo osnovy pro brannou přípravu mravní a naukovou mimo školu, která měla být poskytována ve střediscích branné výchovy, spolcích, ústavech, útvarech atd. Příslušný výnos nabádal, že „...při branné přípravě mravní a naukové mimo školu je třeba přísně dbáti nestrannosti a vyloučiti z ní jakékoli zahrocené výklady, které by vedly k nedůvěře a nesnášenlivosti mezi příslušníky státu...“³⁵⁹

Koncepční přístup k branné výchově a výchově příslušníků menšinových národností během vojenské prezenční služby nebyl ale vyjasněn. Toto mimořádně citlivé téma zkoumala diskuse, která 9. února 1938 tvořila součást seminárního cvičení, věnovaného tématu vojenského výcviku a výchovy. Cvičení bylo součástí semináře branné psychologie odboru pro brannou psychologii VÚV. Připravil jej člen VÚV pplk.děl. František Beneš.³⁶⁰ Diskuse byla přínosná v tom smyslu, že prosta zbytečných předsudků indikovala chybějící výchovnou ideu, která by byla schopna oslovit mladé generace menšinových národností. Ideový základ branné

³⁵⁸ Viz VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., sign. 32–34/4–3, spis MNO č.j. 3276 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938, zpracovaný 14. 7. 1938 – *Vojíní německé národnosti v čs. armádě – návrh*, obsahující přípis přednosta operačního oddělení Hlavního štábu plk.gšt. Josefa Ptáka č.j. 3658 Taj. hl. št./3. odděl. 1938 z 9. 7. 1938.

³⁵⁹ *Osnovy pro brannou přípravu mravní a naukovou mimo školu* byly vydány výnosem Ministerstva školství a národní osvěty č. 50 000–V ze 7. 4. 1938. Viz informační materiál *Branná výchova dorostu mimo školu I. část*, zveřejněná v listě Hraničář, Ústřední list Národní jednoty severočeské, 7. 5. 1938, s. 4.

³⁶⁰ *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (duben 1938). *Výroční zpráva o činnosti...* VR 1938, č. 4, s. 12. Viz též BENEŠ, F.: *Vojenský výcvik a výchova. (přednáška proslovená v semináři branné psychologie VÚV dne 9. 2. 1938.)* Bulletin 1938, č. 4 (duben 1938).

výchovy v předvojenských kurzech i výchovné působení během výkonu vojenské služby byly fakticky omezeně orientovány pouze na příslušníky mateřské řeči české a slovenské. Příslušníci jiných národností nastupovali do branné výchovy a vojenské služby ze svých národnostních, kulturních a vzdělávacích tradic do ideového prostředí, které je zatím nemohlo plně oslovit a uvést jejich původ do souladu s většinově zaměřenou brannou výchovou. Diskuse v uvedeném semináři daný problém nemohla řešit. Nebyla k tomu určena. Pomohla jej ale přesněji vyjádřit a usnadnit tak cestu k jeho řešení. Tím tento úsek práce Vojenského ústavu vědeckého naplňoval své poslání studijního zázemí vojenské správy. Otázka vhodné výchovné koncepce zásadně souvisela s vyřešením obecného vztahu československého státu ke svým národnostním menšinám. (Vzhledem k pozoruhodnosti výroků, které pronesli účastníci zmíněné diskuse, je meritorní část zápisu z jednání 5. cvičení psychologického semináře z 9. února 1938 obsažena v této poznámce.)³⁶¹

Uvedená fakta dokládají, že řídicí místa československé armády i studijní vojenské složky prokázaly dokumentovaným přístupem velkou míru blahovůle a racionálního nadhledu nad palčivou národnostní problematikou. Vojenská místa se takto fakticky klonila k podstatě pozměňovacích návrhů, které podali poslanci SdP v roce 1937 při projednávání zákona o branné výchově. Návrhy SdP požadovaly, aby branná výchova byla prováděna s ohledem k duchu národní kultury jednotlivých minorit.³⁶² Postoj československých vojenských míst byl

³⁶¹ BENEŠ, F.: *Vojenský výcvik a výchova. (přednáška proslovená v semináři branné psychologie VÚV dne 9. 2. 1938.) – Obsah diskuse 5. cvičení psychologického semináře VÚV 9./II. 1938.* Bulletin 1938, č. 4 (duben 1938), výňatek, otištěný na s. 6–7. Npor. Polívka: „V branné výchově učíme podle Rukověti branné výchovy, Dávám otázky, tázaný odpovídá, ostatní mu pomáhají. Důležité je postupovat podle knihy.“ dr. Šeracký: „Nestačí však se omezit na ústavní naučení formulek, ale vypěstovat skutečné vlastnosti.“ Škpt. Ing. Chaloupka: „Příručka branné výchovy nestačí. U útvarů smíšených platí jen pro Čechy. Ostatní národnosti mají jinou mentalitu.“ Dr. Šeracký: „To je velmi namístě. Je to slabina našich pomůcek. V tomto ohledu jsme udělali velké chyby: např. boj proti náboženství na Slovensku.“ Prof. Roubal: „U nás nutno vypěstovat ideu státní. Dosud tomu tak není, a proto nemůžeme počítat s mnoha jedinci menšinových národností. Požadavky Němců proto zatím nejsou splnitelné. Idea humanistická u nás nestačí. Naše branné příručky vycházejí z ideje státní.“ Dr. Šeracký: „Všechny národnosti prošly svými školami. Duch těchto škol je zcela rozdílný od našich. Pak přijdou na vojnu, neb do branné výchovy, kde mají být vychováni stejnými ideami. To jsou obtížné problémy.“ Dr. Fiala: „Kdo zná Němce, musí uznat, že cvičit je skýtá nebezpečí, že je vycvičíme proti sobě.“ Ing. Plašil: „Musíme rozlišovat výchovu a výcvik – výchova bude to nejdůležitější.“ Pplk. Beneš: „Na vojenskou výchovu se musíme dívat jako na pokračování výchovy obecné. Jednotlivé národnosti se na vojně projevují takto: Češi, zvláště Pražáci, jsou málo ukázněni, rozkazy plní ochotně jen tehdy, vědí-li „proč“. Maďaři pracují spolehlivě, Němci jsou ukázněni.“ Dr. Šeracký: „Nejhorší je, slouží-li Pražáci v Praze.“ Prof. Mynář: „Pozoroval jsem německé frekventanty důstojnických škol, jedni bojkotovali vojenskou práci a obyčejně byli ze škol byli vyloučeni, druzí byli obyčejně snaživí a chtěli se hodně naučit. Jak jsem později poznal, připravovali se na instruktory sudetoněmecké mládeže.“ Pplk. Dobrý: „I v našich příručkách jsou návody na výchovu jiných národností. Striktní, přesný předpis je však těžko sestavit.“ Kpt. Křečan: „Za Rakouska byla idea rakouského domu. Naši lidé měli vlastní národní ideu, přesto však jako vojáci byli dobří. Podobně je tomu i u našich vojáků menšinových národností.“ Škpt. Bořík: „Myslím, že hlavní překážkou výchovy je nedostatek času. Za Rakouska voják sloužil 3 roky a ještě byly požadavky na výcvik menší.“ Kpt. Křečan: „Intenzitu výcviku není účelné přepínat. Tím se docílí často i opačného výsledku. Přepínání je na škodu pěstování mravních hodnot.“ Dr. Šeracký: „Proto nutno vojenskou práci řídit psychologicky...“

³⁶² Viz KOUTEK, J.: *Pátá kolona v ČSR. Úloha sudetoněmecké fašistické iredenty a agresivních plánech hitlerovského Německa proti ČSR v letech 1937–1938.* Praha 1962, s. 208.

upřímný a vstřícný. Zmíněné legislativní iniciativy Sudetoněmecké strany nemohly mít jinou než jen taktickou povahu. V zájmu skrytých politických cílů SdP nebylo, aby československý stát měl dobře fungující brannou výchovu. Vznikalo by tak nebezpečí, že by mohl být zpomalen příliv členů a sympatizantů fašizující Sudetoněmecké strany ve prospěch německé antifašistické fronty.

Těžké politické poměry a čím dál složitější vojenská situace republiky nutily velení armády a československou politickou reprezentaci k ryzímu pragmatismu. Týkalo se to především nejvyšších příček vojenské správy, tedy Ministerstva národní obrany a jeho Hlavního štábu. Masivní nacistická zpravodajská ofenzíva nutila vedení ministerstva k zabezpečení národnostní homogenity těchto centrálních vojenských úřadů. Národnostní jednodušnost znamenala v tomto případě synonymum státní spolehlivosti. Z toho důvodu se MNO stalo za ministra F. Machníka čistě československým úřadem. Z Machníkovy iniciativy byl sice jediný důstojník německé národnosti, plk.gšt. Müller, na čas ponechán na MNO, ale pouze na málo významné úřední pozici. Před odchodem do výslužby působil ve všeobecném oddělení prezidiálního odboru MNO, do jehož kompetence náležely záležitosti správy budov apod.³⁶³ Třebaže byl považován za takzvaného loajálního Němce, do výslužby odešel na přímý Machníkův rozkaz. Ministr jej ponechal ve výslužbě i tehdy, když z německého prostředí přicházely na MNO důrazné intervence, aby byl povolán zpět do činné služby.³⁶⁴ Ve druhé polovině 30. let pracovalo na MNO již jen nepatrné množství kancelářských občanských zaměstnanců německé národnosti. Vedení ministerstva nevydalo ve vztahu k nim žádné zvláštní interní pokyny. I tito pomocní pracovníci, Češi i Němci, působící na MNO jako pomocné síly, byli samozřejmě pod dohledem. Svědčí o tom případ jednoho z civilních zaměstnanců MNO, Čecha. Zjistilo se, že své děti posílá do pražských německých škol. Ministr Machník ihned po tomto zjištění nařídil, aby byl tento zaměstnanec přeložen do mimopražského služebního působiště, kde by jeho děti neměly možnost německé školy navštěvovat.³⁶⁵

S přítomností Němců ve vojenských velitelských funkcích přirozeně souvisela neoficiálně prosazovaná snaha po omezení jejich vstupu do vojenského vzdělávacího systému. Hlavní štáb československé armády v roce 1938 zvažoval politicky nekonfliktní metody, jak

³⁶³ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 3, výslech svědka JUDr. J. Hándla z 5. 4. 1946, bývalého osobního tajemníka ministra F. Machníka, s. 2. Viz též NA, f. NS, k. 76, sign. TNs 1/47, poř. č. 344–345, Výslech svědka. František Machník z 10. 3. 1947.

³⁶⁴ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – MV, odděl. Praha – Hrad, Odbor PZ, Protokol č. 2, sepsaný s F. Machníkem dne 10. 7. 1946 u Okresního národního výboru v Klatovech, s. 4.

³⁶⁵ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2 – Svědecké protokoly, Protokol č. 13, výslech svědka JUDr. J. Vorla, bývalého přednosty VI. odboru (politickoprávního) MNO, písemné znění zpracované JUDr. J. Vorlem 24. 4. 1946, s. 3.

omezit zastoupení frekventantů mateřské řeči německé ve školách na důstojníky v záloze.³⁶⁶ Ministr F. Machník se vedle toho zasadil při jednání s představiteli Hlavního štábu o to, aby uchazeči německé národnosti nebyli přijímáni do Vojenské akademie v Hranicích na Moravě. Je zřejmé, že ministr národní obrany takto jednal v souladu s nejvyššími místy státní exekutivy.³⁶⁷ Uvedené aspekty vojenské personální strategie sledoval vrchní velitel branné moci prezident republiky dr. E. Beneš, jehož plnou důvěru F. Machník požíval.³⁶⁸ Nepřehlédnutelná byla i politická podpora, kterou F. Machník získal v těchto senzitivních záležitostech od vedení své strany, přesněji přímo od jejího předsedy R. Berana, s nímž často konzultoval, jak politicky křehké záležitosti nejlépe provést, aby se tak stalo bez velkých následků.³⁶⁹ Tento poznatek je zde vysloven s vědomím, že se osoba ministra národní obrany Machníka stala předmětem politických kalkulací předsedy agrární strany Berana, který hodlal svého stranického kolegu obětovat ve vnitropolitické taktice, jež měla počátkem roku 1938 posílit chybné a nereálné naděje na předpokládané vyrovnání vztahů mezi Československem a Německem.³⁷⁰

³⁶⁶ V souvislosti s otázkou Němců v řadách důstojnického dorostu československé armády, je vhodné citovat podnět div.gen. Antonína Hasala, velitele III. sboru, předložený Hlavnímu štábu: „*Pokud se týče důstojnického dorostu, souhlasím, že půjde v první řadě o živél nespolehlivý, zejména bude-li nutno omeziti jejich vysílání do škol na důstojníky v záloze na nejmenší míru, čehož by jistě bylo využito politicky poukazem, že Němci nejsou přípouštěni do škol na důstojníky v záloze.*

Poněvadž nejde o značný počet osob, bylo by proveditelné, aby MNO dalo voj. zástupcům odvodních komisí ústní pokyn odváděti německý důstojnický dorost pouze v případech, kdy jde o silné brance, takže jejich neodvedení by nebylo nápadné.

Provádění tohoto opatření by bylo usnadněno tím, že podle výnosu MNO čj. 15 000–I/3. odděl. 1935 nemají branci se středoškolským a vyšším vzděláním býti odváděni k pomocným službám. Bylo by možno tudíž tyto brance klasifikovati k pomocným službám a neodváděti je. Aby se předešlo tomu, že by snad tento postup mohl býti nápadným při odvodní komisi, kdež jsou odváděni i ti nejslabší branci, bylo by možno je odesílati k zjištění do nemocnice, kdež by lékaři měli též pokyn posuzovati zdravotní stav těchto branců co nejlépe. O výsledku odvodu se doví v těchto případech pouze bráncem doručení příslušného dokladu a nikdo neví, pro jakou vadu nebyl odveden, čemuž nelze zabrániti u odvodní komise, kde se vady diktují do odvodního seznamu.“ Viz VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., sign. 32–34/4–3, spis MNO č.j. 3276 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938, zpracovaný 14. 7. 1938 – *Vojíní německé národnosti v čs. armádě – návrh*, obsahující komentář div.gen. A. Hasala, velitele III. sboru k návrhu brig.gen. Josefa Zmeka, velitele 14. divize na radikální způsob omezení počtu Němců v československé armádě. Jeden z nejradiálnějších návrhů velitele 14. divize spočíval v myšlence odeslat záložníky německé národnosti v době mobilizace na území Rumunska nebo Sovětského svazu. Němci měli být na území východních spojenců dopraveni postupně ve zvláštních neozbrojených pracovních jednotkách se spolehlivým velením a doprovodem. Ve spojeneckých zemích měli být příslušníci pracovních jednotek použiti na základě dohody s tamním vojenským velením v pracovní službě, nikoliv ale k manipulaci s municí. Obsah radikálního návrhu velitele 14. divize viz tamtéž, zejména oddíl *K věci* citovaného spisu a kritický komentář div.gen. A. Hasala, odmítající příkrý radikalismus brig.gen. J. Zmeka.

³⁶⁷ NA, f. NS, sign. TNs 1/47, k. 77, poř. č. 448, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 18. 2. 1947 za přítomnosti soudních osob, všech obžalovaných, jejich obhájců a znalců – výpověď svědka div.gen. v. v. Bohuslava Fialy, č. l. 1364. Uvedený svědek působil v roce 1938 ve funkci podnáčelníka Hlavního štábu československé armády.

³⁶⁸ NA, f. NS, k. 74, sign. TNs 1/47, přípis F. Machníka Národnímu soudu ze 14. 4. 1947.

³⁶⁹ NA, f. NS, k. 76, sign. TNs 1/47, poř. č. 344–345, Výslech svědka. František Machník z 10. 3. 1947. NA, f. NS, k. 76, sign. TNs 1/47, poř. č. 336–360, Vývodní návrh R. Berana z 5. 3. 1947.

³⁷⁰ Srov. *Mnichov v dokumentech*, II. díl. Praha 1958, dok. č. 14 – Zpráva německého vyslance v Praze E. Eisenlohra o jednání s předsedou vlády dr. M. Hodžou a předsedou agrární strany R. Beranem z 27. 2. 1938, s. 27–31. Z českých edic citované zprávy viz ještě *Německý imperialismus proti ČSR (1918–1939)*. Praha 1962, dok. č. 268, s. 637–541.

Ministerstvo národní obrany postupně stanovilo pro službu vojenských osob nečeskoslovenské mateřské řeči zvláštní pravidla, která se týkala prezenční služby i předmobilizačních a mobilizačních opatření. Menšinové národnosti tvořily přibližně 28 % každoročních kontingentů branců. Do speciálních útvarů zbraní bylo určováno pouze mužstvo české a slovenské mateřské řeči. Jednalo se o vojsková tělesa, určená k ostraze a budoucí obraně těžkého opevnění, vojsková tělesa letectva a útočné vozby, telegrafní prapory a instrukční prapor. Pokrytí mírových personálních potřeb těchto sil vyžadovalo v běžných podmínkách roku 1938 celkem asi 20 000 mužů.

Národnostní skladba záloh byla z hlediska stavu v roce 1938 následující. Menšinové národnosti zaujímalý v ročnicích I. zálohy u pěchoty a jezdeckta průměrně 24 %, u dělostřelectva a ženijního vojska 40 %. V roce 1938 se předpokládalo, že se charakter záloh bude v následujících letech měnit v neprospěch československé národnosti. Oddělení doplňovací a početních stavů všeobecně vojenského odboru MNO zpracovalo v roce 1937 výnos, jímž se řídilo složení útvarů podle mateřské řeči jejich příslušníků. Zastoupení osob nečeskoslovenských mateřských řečí nemělo překročit 30 % v útvarech pěchoty a jezdeckta 49 % a v útvarech dělostřelectva, ženijního vojska a služeb. Záhy se ukázalo, že úkoly některých útvarů vyžadovaly velkou potřebu výhradně mužstva československé mateřské řeči. Aby bylo možné pro ně odčerpat dostatek sil, byla ještě v roce 1937 posunuta hranice procentuálního zastoupení osob nečeskoslovenské mateřské řeči u útvarů pěchoty na 33 %, u dělostřelectva a ženijního vojska až na 54 %.³⁷¹

Z řad vyšších velitelů československé armády zazněly v roce 1938 podněty k tomu, aby Ministerstvo národní obrany podrobilo revizi i tato pozměněná pravidla. Důvody k takovým požadavkům se opíraly o mimořádnou důležitost úkolů, jež měla armáda splnit na počátku válečného konfliktu, tedy v období, které do značné míry rozhodovalo o dalším vývoji vojenských operací. Národnostní a tím též státní a morální spolehlivost a odolnost obránců tvořila v tomto případě jeden z nejdůležitějších faktorů.³⁷² Organizační oddělení Hlavního štábu s důvody těchto požadavků plně souhlasilo. Rozvrh kontingentu na rok 1938 byl proto upraven tak, aby se u vybraných vojskových těles pěchoty nehromadili ve větším počtu muži německé národnosti. V jednotlivých útvarech byli nahrazováni nováčky maďarské národnosti. Toto opatření bylo výhodné také z hlediska obrany proti agitaci Sudetoněmecké strany. Bylo

³⁷¹ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., sign. 32–34/4–3, spis MNO č.j. 3276 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938, zpracovaný 14. 7. 1938 – *Vojíní německé národnosti v čs. armádě – návrh*, s. 6–7.

³⁷² Tamtéž, s. 7–8.

také nařízeno, aby vojenské osoby německé národnosti v prezenční službě byly zařazovány do útvarů exteritoriálně, tedy mimo ty oblasti, odkud pocházely.³⁷³

Dosud byla prozkoumána pravidla, která se týkala mírových podmínek. Národnostní složení bylo samozřejmě nezbytné regulovat také v případě vojenských útvarů, které měly být aktivovány zálohami při mimořádných vojenských opatřeních a za mobilizace. Hlavní štáb československé armády přistoupil k řešení tohoto problému koncem roku 1937. Že se tak dělo právě tehdy, ovlivnilo vícero obecných i zvláštních důvodů a okolností.

Z široce kontextového hlediska je třeba poznamenat, že se pohotovostní a mobilizační schopnosti československé armády staly koncem roku 1937 již velice urgentním problémem. Klíčový faktor národnostní skladby útvarů, které měly být postaveny ze záloh, nevyjímaje. V druhé polovině roku 1937 se těžiště zahraničněpolitického náporu nacistického Německa stabilizovalo ve středoevropském prostoru. Tuto skutečnost indikovaly zjevné i skryté projevy. Evropské mírové klima narušovala od poloviny roku 1937 zintenzívněná protičeskoslovenská kampaň německého tisku. Nacistická propaganda získávala mezinárodní ohlas pro uměle podněcované napětí v otázce německé minority na československém území. Její duch byl neobjektivní, tendenční, argumentace hrubě zkreslovala skutečnost. Německá diplomacie již neváhala využít vztah německé menšiny k československému státu jako nástroje k vydírání Československa i rozhodujících sil ve Velké Británii a ve Francii.

Koncem roku 1937 Henleinova Sudetoněmecká strana definitivně potvrdila, že se stala pátou kolonou expanze nacistů. Federalisticko-autonomistický program SdP již jen maskoval skutečný politický cíl – zkázu státní suverenity Československa a přenos česko-německého pomezí co nejhluběji do českého vnitrozemí. Ba co víc, vůdce SdP Henlein vyjádřil ve svém listu pro říšského kancléře Hitlera z 19. listopadu 1937 přání, aby říše pohltila celé Čechy, Moravu a Slezsko. K ideové a verbální útočnosti přibyla ostrá politická a již také fyzická agresivita radikálního německého hnutí. Projevila se v událostech teplického incidentu ze 17. října 1937 i po něm. Agresivní poslanec SdP K. H. Frank, kryt imunitou poslance Národního shromáždění, bezdůvodně fyzicky napadl policejní a správní úředníky. Tři policisté utrpěli zranění.³⁷⁴ Předem inscenované násilnictví narušilo doznívající pietní atmosféru po nedávném skonu T. G. Masaryka. Radikálové Sudetoněmecké strany nebrali při svém výtržnictví ohled na fakt, že odchod státníka prožívali s hlubokým zármutkem nejen Češi, Slováci a další ná-

³⁷³ Tamtéž, I. vložka ke spisu MNO č.j. 3276 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938.

³⁷⁴ Blíže k tzv. teplickému incidentu nověji viz např. NOVÁK, O.: *Henleinovci proti Československu*. Praha 1987, s. 151–153.

rodnosti, žijící na území Československa, ale i mnozí Němci.³⁷⁵ Stěží krocená netrpělivost sudetoněmeckých stoupenců nacismu podlehla klamně iluzi, že se teplický incident stane zámkou k intervenci říšskoněmeckých sil. Podobně lákavá myšlenka se šířila i mezi nacisty v říšských kruzích SA a SS.

Mocenský zásah v Československu zatím ale nebyl reálný a neodpovídal modifikovanému scénáři nacistického nástupu. Úvahy radikálů Sudetoněmecké strany a některých nacistů v Německu o silovém zásahu v Československu sice v dalším vývoji nakrátko utichaly, ale napětí nemizelo. Československá vláda a vojenské velení postrádaly na základě získaných zpráv důvod ke klidu.³⁷⁶ Obavy z náhlého napadení státních hranic se s naléhavostí připomněly počátkem listopadu 1937. Podle důvěrných zjištění vznikala obava, že Hitlerův rozhlasový projev o koloniální otázce, avizovaný na 9. listopad 1937, spustí případ československého území. Některé jednotky československé armády byly uvedeny do stavu pohotovosti, četnictvo vyhlásilo z podnětu sborových velitelství armády bezpečnostní poplach, vzrůst služební aktivity byl příznačný pro rezortní složky Stráže obrany státu. Celá SOS ale nebyla do stavu pohotovosti uvedena. Integrita státních hranic nebyla 9. listopadu 1937 porušena, ale rozsahem drobné incidenty skutečně zaznamenány byly.³⁷⁷

Československá vládní koalice na vývoj bezpečnostních rizik reagovala aktivně. Ministr zahraničních věcí a člen Nejvyšší rady obrany státu dr. K. Krofta odjel s jejím mandátem jednat do Paříže s tamními nejvyššími exekutivními činiteli. Do jednání, která se uskutečnila před koncem října 1937, vstupoval s dvěma cíli. První a hlavní z nich spočíval v písemném potvrzení platnosti francouzské spojenecké pomoci i pro případ, že by bezpečnost Československa ohrozil henleinovský puč, provázený intervencí paramilitárních formací, vybudovaných na říšském území z uprchlých sudetských Němců. Této eventuality se velice obával

³⁷⁵ Svědectví o atmosféře mezi Němci, žijícími na severozápadě Čech, zaznamenal RŮŽEK, A.: *Důvěrný deník*, s. 541 an.

³⁷⁶ Viz např. upozornění pařížského vyslance Š. Osuského z 20. 12. 1937 o radikalizmu v nacistických organizacích SA a SS v Německu i obdobné zprávy předsedy německé křesťansko-sociální strany H. Schütze o dění v tomtéž prostředí z února 1937. Cituje KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937*. Praha 1966, s. 392–393.

³⁷⁷ HOLUB, O.: *Organizace a příprava Stráže obrany státu k bojové činnosti při zajištění státní hranice ČSR v letech 1936–1938*. HaV 1991, č. 3, s. 25. Viz též KOKOŠKA, S.: *Několik poznámek k československé částečné mobilizaci v květnu 1938*. In: Pocta profesoru Janu Kuklíkovi, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 1 – 1998, Studia Historica XLVIII, s. 110. U zmíněné Kokoškovy studie je vhodné se pozastavit z toho důvodu, že tento text poněkud zlehčuje motivaci československých vojenských a bezpečnostních orgánů k aktivaci některých pohotovostních opatření 9. 11. 1937. Nutno poznamenat, že se zvýšená pohotovostní opatření netýkala pouze pohraničního úseku královéhradeckého Velitelství II. sboru, jak S. Kokoška uvádí. Bezpečnostní poplach byl vyhlášen většině pohraničních oddělení četnictva v českých zemích. Srov. HOLUB, O.: *Organizace a příprava Stráže obrany státu*, s. 25.

předseda koaliční vlády a předseda NROS dr. M. Hodža.³⁷⁸ Krofta byl o bezpečnostních rizicích zpraven nejen na základě činnosti svého úřadu, ale také vzhledem k členství v NROS. Společně s ministrem národní obrany Machníkem se rovněž účastnil rozhovorů zástupců Hlavního štábu s prezidentem republiky dr. E. Benešem.³⁷⁹ Druhý cíl Kroftovy cesty byl následující. Ministr chtěl francouzským činitelům objasnit československou vnitropolitickou situaci tak, aby byli imunní vůči halasné propagandě SdP i Velkoněmecké říše. Francouzská reakce na uvedené úsilí československé vládní koalice byla kladná a koncem října 1937 zatím uspokojující.³⁸⁰

Aktivita se stupňovala také po vojenské linii. Zpravodajské oddělení Hlavního štábu dalo Ministerstvu zahraničních věcí podnět k diplomatickému zákroku v Berlíně a současně ke spolupráci s Francií a Velkou Británií. Tato iniciativa završila pozorování pohotovostních a mobilizačních cvičení v oblastech Německa, které přiléhaly k československým státním hranicím. Cvičení tohoto typu byla zjištěna již v polovině října 1936, ale hlášení o nich docházela ve větší míře od jara 1937. Od té doby se zvětšovala obava, že by se mírový nácvik mohl změnit ve vhodném okamžiku v nečekaný úder proti Československu.³⁸¹

S převážně vnějšími, obecnými, vlivy souvisely vnitřní důvody regulace národnostní skladby vojenských těles, jejichž aktivace měla nastat při mimořádných a mobilizačních opatřeních. Koncem roku 1937 se podél hranic republiky i hlouběji ve vnitrozemí již vyrýsovala obranná postavení armády, tvořená převážně lehkým opevněním. Hlavní štáb československé armády musel bezodkladně řešit metody obsazení těchto obranných prostředků. Mírové početní stavy vojenských těles pěchoty na tento úkol nestačily. Co nejrychlejší pohotovost obrany měl usnadnit princip využití záložníků žijících v blízkosti pásu lehkého opevnění.

Tvůrci tohoto výhodného řešení museli vzít v úvahu národnostní charakteristiky pohraničních oblastí republiky. Na některých místech pohraničí měly zálohy doplnit mírové útvary, pěší pluky a hraničářské prapory, na stanovený válečný počet. Jinde měly být vybudovány zvláštní útvary, takzvané pěší pluky zajištění lehkého opevnění. Posledně zmíněný typ

³⁷⁸ KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo*, s. 407–408. O cestě ministra K. Krofta do Paříže nověji viz ještě TÝŽ, *Obtížné spojenectví*, I. díl. Praha 1989, s. 17–18.

³⁷⁹ NA, f. NS, sign. TNs 1/47, k. 77, poř. č. 451–485, složka s označením R. Beran – vzpomínky, fotokopie rukopisného zápisu R. Berana, s. 26. R. Beran, předseda agrární strany, sice nepůsobil do Mnichova ve vrcholové exekutivě, ale patřil k nejinformovanějším politickým osobám meziválečné Československé republiky. Citované Beranovy zápisy vznikly v září 1943 jako odpověď na otázky, předložené mu K. H. Frankem. Viz NA, f. NS, sign. TNs 1/47, k. 77, poř. č. 449, 1534, 1534 a, Rozsudek, složka č. 11 – Osobnost obžalovaných.

³⁸⁰ KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo*, s. 408.

³⁸¹ VÚA–VHA, SÚ – MV, f. č. 20, sign. 20–29–44, č.j. 13 214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938–odpověď zpravodajského oddělení Hlavního štábu na anketní akci operačního oddělení Hlavního štábu, zahájenou na základě výnosu č.j. 6520 Taj. – hl. št./3. odděl. 1938. Zmíněná anketní akce si kladla za cíl v nejširším měřítku rekonstruovat stav československé armády v roce 1938, oddíl III, odstavec 6, s. 4.

vojenských těles měl vznikat zcela ze záložních zdrojů. Po svém vzniku měly splynout v jeden celek se strážními prapory, které již v míru střežily ty části lehkého opevnění, které byly příliš vzdáleny od mírových vojenských posádek. Organizační oddělení Hlavního štábu počítalo s tím, že se patrně nepodaří zajistit naprostou národnostní homogenitu pěších pluků zajištění lehkého opevnění, a proto bylo 15. února 1938 zavedeno pravidlo, že jednu třetinu jejich plánovaného stavu mohou tvořit spolehliví záložníci jiných mateřských řečí než české a slovenské mateřské řeči. Výběr vhodných osob měl být uskutečněn do 1. července 1938.³⁸² Značný tlak na vyřešení těchto otázek je patrný z faktu, že operační oddělení žádalo již koncem roku 1937, aby byl výběr hotov v květnu 1938.³⁸³

Ožehavá otázka státní spolehlivosti záloh nabývala vlivem politického vývoje neustále na významu. Hlavní štáb nařídil 15. března 1938, aby byla přezkoušena státní spolehlivost záložníků německé mateřské řeči, pokud byli vybráni.³⁸⁴ Organizační oddělení Hlavního štábu tak reagovalo na rozpad německého politického neoaktivismu, který ve dnech 23. a 24. března 1938 završilo dobrovolné rozpuštění aktivistických stran pod vlivem zániku Rakouska. Bývalý německý Svaz zemědělců, Německá živnostenská strana a Německá křesťansko-sociální strana vyzvaly své členy, aby vstoupili do Sudetoněmecké strany. Členové těchto stran ve většině případů poslechli. Ministři neoaktivistických stran opustili Hodžovu koaliční vládu. Poslanci zaniklých stran přešli do klubu SdP.³⁸⁵

Průlomové změny na německé politické scéně a vývoj, jež nastal v souvislosti se sjezdem SdP v Karlových Varech koncem dubna 1938, modifikovaly vztah Hlavního štábu k menšinovým složkám záloh československé armády. Organizační oddělení Hlavního štábu proto 17. května 1938 přísně tajným výnosem zakázalo povolávat záložníky německé národnosti na zvláštní vojenská cvičení, která měla ověřit metody rychlého zaujetí obrany v lehkém opevnění. Explicitně bylo nařízeno, že osoby německé mateřské řeči nesmějí být v míru seznámeny s metodikou doplňování a obsazování lehkého pevnění. Další nařízení z téhož dne určila, že do strážních praporů a dalších jednotek střežících v míru lehká opevnění, mělo být přiděleno co možná nejméně nováčků německé národnosti, povolanych k výkonu prezenční

³⁸² VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/38, č.j. 7556 Mob. MNO – hl. št./1. odděl. 1939 z 2. 3. 1939 – *Zdokonalení mobilizačních příprav v období od 15/2 1938 do vyhlášení mobilizace 1938*, oddíl II. *Období mezi 15/2 až 11/3 1938.*, s. 4–6, obsahující hlavní zásady pro mobilizační výstavbu vojenských těles pěchoty, určených k obraně lehkého opevnění. Zásady byly vyjádřeny výnosem č.j. 450 Mob. – hl. št./1. odděl. 1938 z 15. 2. 1938–*Přípravy pro doplnění jednotek se zvláštním určením.*

³⁸³ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., sign. 32 31/3, č.j. 10 682 Taj. – hl. št./3. odděl. z 9. 12. 1938–*ZLO (Zajištění lehkého opevnění) přípravy pro shromáždění a obsazení lehkého opevnění*, s. 5, oddíl VII.

³⁸⁴ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., sign. 32 31/3, výnos č.j. 1089 Mob. MNO – hl. št./1. odděl. z 15. 3. 1938 – *Přípravy pro doplnění jednotek se zvláštním určením – doplnění*, s. 3, oddíl II. *Výběr osob*, odstavec 3.

³⁸⁵ KOUTEK, J.: *Pátá kolona v ČSR*, s. 149–150.

služby v roce 1938. K uvedeným jednotkám měly přednostně přicházet osoby české a maďarské národnosti. Uvedené skutečnosti byly z politického hlediska natolik citlivé, že výnos nebyl vydán písemně. Jeho obsah sdělilo organizační oddělení Hlavního štábu vyšším velitelstvím pouze ústně. Jejich štáby následně vyrozuměly, opět výhradně ústně, podřízená vojisková tělesa.³⁸⁶

Uvedený výnos ze 17. května měl vzhledem k činnosti organizačního oddělení Hlavního štábu v roce 1938 naprosto mimořádnou formu. Je třeba se ptát po příčinách tohoto nezvyklého postupu. Nejvyšší místa Hlavního štábu sledovala, přirozeně s obavami, probíhající jednání mezi vládou a Henleinovou stranou o takzvaném národnostním statutu. Sudetoněmecká strana pouze takticky a politicky účelově sledovala cíl zlepšit situaci německé menšiny. Projednávaná opatření se týkala veřejného politického života, státní správy, samosprávy, jazykových a kulturních zájmů národnostních menšin, žijících na území Československé republiky. Aby nejitřila v českém politickém táboře obavy, a také aby zbytečně nevycházely najevo její skutečné cíle, nevyjadřovala požadavek decentralizace československého branného systému podle národnostních hledisek. Řízení obrany státu ústřední vládou nadto vydával K. Henlein koncem července 1938 za kompromis své strany. České vyjednávací straně zůstával utajen fakt, že Henlein zatím ponechal v záloze požadavek vzniku čistě německých vojiskových těles s německým velitelským sborem a německým jazykem jako služební a velící řečí. O tomto požadavku diskutoval s Hitlerem v Berlíně 28. března 1938.³⁸⁷

Pasivita v otázkách branného systému byla ale jen relativní. SdP vyjádřila ve svém osmibodovém programu z Karlových Varů požadavek na takzvané odčinění křivd, spáchaných na sudetských Němcích od roku 1918. V jeho rámci kritizovala zákon o obraně státu z roku 1936. Henlein byl 29. března 1938 pověřen na německém Zahraničním úřadu, aby jeho strana při jednání s československou vládou vznášela nároky úprav této právní normy a tím její hodnotu narušovala.³⁸⁸ Snaha Sudetoněmecké strany po ochromení obrany Československa se projevila v přání, aby se prezident každé národnostní samosprávy stal zároveň členem

³⁸⁶ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/38, č.j. 7556 Mob. MNO – hl. št./1. odděl. 1939 z 2. 3. 1939 – *Zdokonalení mobilizačních příprav v období od 15/2 1938 do vyhlášení mobilizace 1938*, oddíl IV. *Období mezi 11/3 až 20/5 1938.*, s. 15 – 16, obsahující hlavní zásady výnosu č.j. 2017 Taj. – hl. št./1. odděl. ze 17. 5. 1938.

³⁸⁷ *Mnichov v dokumentech*, I. díl. Praha 1958, dok. č. 13 – Záznam o poradě K. Henleina a K. H. Franka u Hitlera 28. března 1938, s. 31.

³⁸⁸ Tamtéž, dok. č. 14 – Ribbentrop Eisenlohrovi, sdělení z 29. 3. 1938, obsahující zápis porady, konané ve 12 hodin dne 29. 3. 1938 v Ministerstvu zahraničních věcí o sudetoněmecké otázce, příloha I k zápisu porady u Ribbentropa 29. 3. 1938, oddíl III., bod 3, s. 34.

kolegia Nejvyšší rady obrany státu! SdP také volala po proporčním zastoupení Němců ve velitelském sboru československé armády.³⁸⁹

Hlavní štáb musel pod dojmem těchto okolností počítat s nejhoršími variantami politického vývoje. K nim patřila i eventualita vstupu Sudetoněmecké strany do vlády a rozšíření Němců na všech úrovních státní správy se všemi z toho plynoucími negativními důsledky. Obranná sekce výzvědné a defenzivní skupiny zpravodajského oddělení Hlavního štábu např. počátkem roku 1938 sledovala schůzky předsedy agrární strany Berana s německým vyslancem Eisenlohrem. Obranná sekce patrně jen tušila nebezpečný směr těchto diskrétních politických kontaktů.³⁹⁰ Tuto skutečnost je možné důvodně předpokládat. F. Machník se totiž dověděl, že jeho jméno a vládní funkce hrála jistou roli v jednáních mezi Beranem a Eisenlohrem z konce února 1938 až v roce 1947.³⁹¹ Lze vyslovit předpoklad, že pokud by zpravodajské oddělení Hlavního štábu vědělo o skutečnosti, že si R. Beran přál počátkem roku 1938 výměnu ministra národní obrany, byl by se Machník tuto skutečnost dověděl od příslušných míst svého úřadu. Naznačené skutečnosti ozřejmují vysokou míru opatrnosti, s jakou Hlavní

³⁸⁹ KOUTEK, J.: *Pátá kolona v ČSR*, s. 208. Dosavadní historiografie vyčíslila zastoupení Němců v řadách velitelského sboru československé armády rozdílně. Dosud známé starší poznatky české historiografie uvádějí, že Němci tvořili 4 % velitelského sboru československé armády. Ze souvislosti plyne, že je míněna kategorie aktivních důstojníků. Tamtéž. J. Koutek, bohužel, neuvádí v citované práci zdroje svého poznatku). Novější údaje, publikované v zahraničí, uvádějí vyšší zastoupení. Podle těchto poznatků, které byly vztaženy k roku 1937, tvořili Němci 7 % aktivního důstojnického sboru československé armády (tj. podle citovaného údaje 457 důstojníků a 1 generál). Procento záložních důstojníků německé národnosti bylo ještě vyšší. Přesnější ani rámcová data nebyla uvedena. Viz BRUEGEL, J. W.: *Czechoslovakia before Munich. The German minority problem and British appeasement policy*. Cambridge 1973, s. 149. Také J. W. Bruegel nespecifikoval v této citované práci zdroj svých údajů.

Upřesněné novější a úplné poznatky o zastoupení Němců i jiných národností v důstojnickém sboru československé armády nejsou dosud k dispozici. Do nynějška byla nejspolehlivějšímu výzkumu podrobena národnostní skladba velitelů, náčelníků štábů, podnáčelníků štábů, velitelů zbraní vyšších velitelství a velitelů vojenských těles mobilizující československé armády k datu 30. září 1938. Z těchto nejnovějších poznatků plyne, že z tří set dvaceti generálů a vyšších důstojníků, zařazených v té době u vyšších velitelství, bylo 295 osob české národnosti, 6 osob slovenské národnosti, 8 osob německé národnosti, 7 osob ruské národnosti, 2 osoby jiné národnosti (jedna osoba litevské a 1 osoba italské národnosti) 2 osoby nezjištěné národnosti. Blíže viz s dalšími podrobnostmi P. ŠRÁMEK, *Když zemřít, tak čestně. Československá armáda v září 1938*. Brno 1998, s. 92. S mnoha dalšími podrobnostmi organizačního a personálního charakteru viz též MINAŘÍK, P. –ŠRÁMEK, P.: *Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize. Ústřední orgány vojenské správy a vyšší velitelství*. HaV 1997, č. 5, s. 94–130.

V řadách více než pěti set velitelů vojenských těles mobilizující československé armády bylo zařazeno také 12 důstojníků německé národnosti, 11 důstojníků ruské národnosti, 3 důstojníci slovenské národnosti a 1 důstojník italské národnosti. Uvedené údaje byly vztaženy k datu 30. 9. 1938. Blíže viz s řadou dalších podrobností organizačního a personálního charakteru MINAŘÍK, P. –ŠRÁMEK, P.: *Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize. Vojusková tělesa*. HaV 1999, č. 1, s. 154–177.

³⁹⁰ Srov. NA, f. NS, sign. TNS 1/47, k. 76, poř. č. 371–383, poř. č. 372 – Výslech svědka. Brig.gen. Josef Bartík ze 6. 3. 1947, s. 10, č. l. 1124. NA, f. NS, sign. TNs 1/47, k. 77, poř. č. 448, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 22. 3. 1947 za přítomnosti soudních osob, všech obžalovaných, jejich obhájců a znalců – výpověď svědka brig.gen. J. Bartíka, č. l. 1498.

³⁹¹ Srov. NA, f. NS, k. 74, sign. TNs 1/47, přípis F. Machníka Národnímu soudu ze 14. 4. 1947. Obsah rozhovorů mezi Beranem a Eisenlohrem viz *Mnichov v dokumentech*, II. díl. Praha 1958, dok. č. 14 - zpráva německého vyslance v Praze E. Eisenlohra o jednání s předsedou vlády dr. M. Hodžou a předsedou agrární strany R. Beranem z 27. 2. 1938, s. 27–31. Z českých edic citované zprávy viz ještě *Německý imperialismus proti ČSR (1918–1939)*. Praha 1962, dok. č. 268, s. 637–541.

štáb oznamoval nařízení o národnostní skladbě mobilizovaných útvarů. Tento obezřetný, v dobových politických podmínkách racionální, přístup po osvobození potvrdily výroky někdejšího ministra národní obrany Františka Machníka i bývalého podnáčelníka Hlavního štábu div.gen. Bohuslava Fialy.³⁹²

Politický vývoj i zkušenosti získané při mimořádných událostech po 20. květnu 1938 přiměly Hlavní štáb k ještě větší restrikci národnostních menšin v útvarech pro zajištění lehkého opevnění. Z 18. července 1938 pocházelo rozhodnutí, podle něhož směli záložníci menšinových národností tvořit nikoliv třetinu, ale již jen čtvrtinu stavu těchto pluků. Hlavní štáb tímto rozhodnutím zároveň zajistil, aby tuto čtvrtinu početního stavu netvořili záložníci pouze jedné cizí národnosti. Ti směli tvořit nejvýše 12,5 % plánovaného stavu pěších pluků zajištění lehkého opevnění. Počátek platnosti tohoto pravidla stanovilo organizační oddělení Hlavního štábu na 15. únor 1939, kdy měl vstoupit v platnost nový soubor pravidel mobilizační výstavby vojenských jednotek.³⁹³

Nutno upozornit na fakt, že v době, kdy Hlavní štáb vytvořil všechna dosud uvedená pravidla, neexistovala ještě přesná nařízení o skladbě všech útvarů československé armády pro mobilizační nástup. Vydána byla pouze pravidla národnostní skladby pěších pluků zajištění lehkého opevnění, tedy jen části pěších útvarů, navíc se specifickými pohotovostními úkoly. U pěchoty musela být vyřešena ještě národnostní skladba pěších pluků, hraničářských a strážních praporů, které měly rovněž většinou obsadit a bránit úseky lehkého opevnění. Hlavní štáb rozhodnul 9. srpna 1938 o tom, že pravidla národnostní skladby těchto pěších útvarů pro mimořádná opatření a mobilizaci měla být shodná s těmi, která byla určena 18. července 1938 pro pluky zajištění lehkého opevnění. V ostatních bojových útvarech směly být příslušníci neslovanských menšin zastoupeni nejvýše třiceti procenty početního stavu každého z vojskových těles. Mužstvo jedné národnostní menšiny smělo být zastoupeno nejvýše dvaceti procenty. Výjimky z této zásady byly povoleny u dělostřeleckých a ženijních útvarů, kde existoval nedostatek specialistů slovanských mateřských řečí. Hlavní štáb byl mnohem liberálnější v kategorii nebojových a pracovních útvarů. Záložníci neslovanských mateřských řečí směli tvořit 50 % stavu nebojových útvarů a dokonce až 90 % stavu pracovních útvarů. Hlavní štáb připouštěl, že aplikací těchto pravidel by některé útvary mohly postrádat

³⁹² Viz především NA, f. NS, sign. TNs 1/47, k. 77, poř. č. 448, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 18. 2. 1947 za přítomnosti soudních osob, všech obžalovaných, jejich obhájců a znalců – výpověď svědka div.gen. v. v. Bohuslava Fialy, č. l. 1364. Viz též NA, f. NS, k. 76, sign. TNs 1/47, poř. č. 344–345, Výslech svědka Františka Machníka z 10. 3. 1947.

³⁹³ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/38, č.j. 7556 Mob. MNO – hl. št./1. odděl. 1939 z 2. 3. 1939 – *Zdokonalení mobilizačních příprav v období od 15/2 1938 do vyhlášení mobilizace 1938*, oddíl IV. *Období od 20/5 až do vyhlášení mobilizace*, s. 23, obsahující hlavní body pokynů pro postavení jednotek zajištění lehkého opevnění, vyjádřených výnosem č.j. 2450 Mob. – hl. št./1. odděl. 1938 z 18. 7. 1938.

potřebný počet osob. Eventuální schodky měly být doplněny staršími záložníky české a slovenské národnosti, kteří náleželi již do takzvané II. zálohy.³⁹⁴

Přestože Hlavní štáb předpokládal, že tento soubor pravidel uvede v platnost až 15. února 1939, postupoval v jejich duchu již velmi brzy – v září 1938 při dynamickém spádu mimořádných opatření, která předcházela mobilizaci. Stanoviska Hlavního štábu k národnostním charakteristikám mírové armády i jejich záloh byla v této podkapitole vylíčena z toho důvodu, aby byl zřejmý širší časový i věcný kontext, v jakém se studijní složky Vojenského ústavu vědeckého zabývaly vztahem obrany státu a národnostní skladbou lidských zdrojů.

³⁹⁴ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/38, č.j. 7556 Mob. MNO – hl. št./1. odděl. 1939 z 2. 3. 1939–*Zdokonalení mobilizačních příprav v období od 15/2 1938 do vyhlášení mobilizace 1938*, oddíl IV. *Období od 20/5 až do vyhlášení mobilizace*, s. 27–28, obsahující hlavní zásady pro mobilizační výstavbu vojenských těles zbraní a služeb. Zásady byly obsaženy ve výnosu č.j. 2528 Mob. – hl. št./1. odděl. 1938 z 9. 8. 1938.

4. 3. 3. ODBOR PRO BRANNÉ ZDRAVOTNICTVÍ

Kvalita obrany státu souvisela nerozlučně s životní silou jeho obyvatelstva. Politické a vojenské vedení nemohlo žádat od obyvatelstva v činné vojenské službě i při práci v zápolí více, než bylo schopno vydat s vypětím všech svých sil. Souvislostem obrany státu s populačním vývojem na území Československé republiky začala být věnována soustavnější pozornost až relativně krátce před Mnichovem. Průkopníkem studií tohoto tématu se stalo oddělení pro populační politiku odboru pro branné zdravotnictví Vojenského ústavu vědeckého. Odbor měl ve své vnitřní organizaci ještě oddělení pro brannou hygienu, bakteriologické a veterinářské oddělení. Dne 26. ledna 1938 bylo ustaveno ještě oddělení pro branné lékárnictví.

Z hlediska úlohy lidského faktoru při obraně státu byla hodnota činnosti oddělení pro populační politiku zřejmá. Podnětným momentem se počátkem roku 1938 stal mimořádně závažný referát univ. prof. MUDr. Jiřího Trapla *Populace a brannost*. Referát byl přednesen před plénem odboru pro branné zdravotnictví.³⁹⁵ Poznatky, obsažené v referátu, byly natolik závažné, že se vedení VÚV rozhodlo upozornit na přednesená fakta nejvyšší místa státní exekutivy. Nejprve je vhodné osvětlit poznatky, které profesor J. Trapl předložil. Přednesená sdělení se odvíjela od výchozího samozřejmého faktu, že nedostatek dorostu do budoucna znamenal nedostatek lidských zdrojů pro vojenskou obranu a pro celé hospodářské zázemí státu za války. Prof. J. Trapl věcně doložil, že populační křivka obyvatelstva na území Československa ve druhé polovině 30. let klesala. V roce 1937 činil přírůstek obyvatelstva v Čechách pouhých 0,7 narozených na tisíc obyvatel. Pro srovnání lze uvést, že např. v roce 1923 činil přírůstek 12,3 narozených na tisíc obyvatel, v roce 1935 4,35 a v roce 1936 již jen 4 narození na tisíc obyvatel. Dále upozornil, že pro příští léta bude nutno hovořit nikoliv o přírůstku obyvatelstva, ale o celoročním úbytku.³⁹⁶

Klesající populační křivka měla vytvořit dva negativní faktory. Na prvním místě to byl absolutní úbytek obyvatelstva. Neúprosná logika faktů napovídala, že čím menší národ, tím menší bude jeho lidský obranný potenciál. Samozřejmě, že se nejednalo pouze o vojenskou složku obrany státu. Snížené lidské zdroje nemohly poskytnout dostatek pracovních sil pro průmysl a pro celkovou výkonnost zápolí. Druhý závažný faktor tvořila klesající natalita se

³⁹⁵ TRAPL, J.: *Populace a brannost. (Referát přednesený v odboru pro branné zdravotnictví Vojenského ústavu vědeckého.)* VR 1938, č. 4, s. 417–421. *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (duben 1938). *Výroční zpráva o činnosti...* VR 1938, č. 4, s. 17. K souvislostem obrany státu s populačními otázkami tehdejší doby obecněji viz SEKERA, V.: *Otázky populační*. In: *Armáda a národ*. Praha 1938, s. 318–323. K obecnému vývoji populační situace na území Československé republiky nejnověji viz KÁRNÍK, Z.: *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl třetí O přežití a o život (1936–1938)*. Praha 2003, s. 102–109.

³⁹⁶ TRAPL, J.: *Populace a brannost*, s. 417.

současným poklesem mortality. Souhrou těchto složek nastával posun věkových tříd obyvatelstva. Počet občanů ve vyšším věku se měl zvyšovat, mladších mělo ubývat. Nahlíženo z hlediska výkonového potenciálu obyvatelstva, přibývat mělo obyvatel v neproduktivním věku. Obyvatelé v produktivním věku by nesli větší pracovní zatížení než lidé produktivního věku dříve. Pro obranu státu plynula z těchto faktů zásadní skutečnost. Prof. J. Trapl konstatoval, že pokles populační křivky omezí vrstvu potenciačních příslušníků branných sil i pracovníků v zápolí.³⁹⁷

Svá tvrzení prof. Trapl doložil výmluvnou řečí čísel. Upozornil, že se počet mužů, kteří zůstali na živu po dvaceti letech od narození, rapidně snížil v těch ročnících, které se narodily v letech 1. světové války. S oporou o fakta prognózoval, že obrana státu měla získat opět největší počty mužů podléhajících vojenskému odvodu, mezi léty 1937–1941. Počet branců se měl v těchto letech přiblížit počtům ročníků, které se narodily před vypuknutím 1. světové války. Celkovou defenzívu republiky bylo nutné zvažovat v delších časových perspektivách. Rok 1941 byl proto Traplem označen za důležitý populační mezník. Po něm začínal pokles, který se měl během dvaceti až pětadvaceti let přiblížit katastrofálnímu poklesu, jaký byl již známý z let světové války. Tento pokles měl přinést nejen úbytek mužů pro armádu, ale i absolutní úbytek sil pro válečný potenciál v zápolí.

Tabulka č. 12 – Počty narozených chlapců z let 1911–1917 a žijících mužů ve věku 20 let

rok narození	počet narozených	žijících po 20 letech
1911	203 000	150 000
1914	195 000	146 000
1915	142 000	107 000
1916	102 000	76 000
1917	90 000	68 000

Pramen: J. TRAPL, *Populace a brannost*, s. 418.

³⁹⁷ Tamtéž, s. 418.

Tabulka č. 13 – Počty mužů povinných odvodem v letech:

rok	odvodem povinných mužů
1937	67 891
1938	68 500
1939	117 000
1941	146 000
1948	123 000
1955	97 000

Pramen: J. TRAPL, *Populace a brannost*, s. 418–419.

Očekávaný vývoj byl důsledkem snížení natality, přecházející až v denatalitu. Prof. J. Trapl spatřoval příčiny tohoto neuspokojivého vývoje v krizových poruchách politického, hospodářského a hlavně sociálního vývoje společnosti a jejího mravního stavu. Vysloven byl nelichotivý fakt, že do roku 1938 bylo v Československu vykonáno pro zvýšení natality velmi málo. Československé zákonodárství a státní správa se o populační poměry příliš nestaraly. Prof. J. Trapl se pokusil nastítnit sociálně-politická opatření, která měla pozitivně přispět k zlepšení populační situace na území Československé republiky.³⁹⁸

Sdělení prof. J. Trapla nutno chápat jako klíčovou součást bilance poznatků celého oddělení pro populační politiku. Vedení tohoto oddělení i vedení odboru pro branné zdravotnictví uznaly závažnost jeho poznatků. O výjimečnosti přednesených skutečností svědčil fakt, že oddělení pro populační politiku zpracovalo a Vojenské kanceláři prezidenta republiky předložilo analýzu populačního problému v Československu včetně návrhů, jak poklesu populace předejít. Základem materiálu pro VKPR se stal rozbor prof. J. Trapla a obsah diskuse, která referát následovala. Zmíněné poznatky byly počátkem roku 1938 také zveřejněny. Prof. J. Trapl přednesl svůj referát 18. ledna 1938 taktéž před plénem Klubu československých vojenských redaktorů. Téma vyvolalo živou diskusi. Závěry oddělení pro populační politiku se setkaly s pozoruhodným ohlasem na stránkách denního tisku.³⁹⁹ Materiál, předložený VKPR, měl záhy odezvu. Zástupci oddělení pro populační politiku odboru pro branné zdravotnictví VÚV byli prezidentem republiky dr. E. Benešem pozváni k zvláštnímu slyšení. Populační oddělení konalo 7. března 1938 poradní schůzi za předsednictví prof. Bělehrádka. Její

³⁹⁸ Podmínky pro zlepšení populační situace objasňuje v základních rysech Tamtéž týž: c. d., s. 419–421.

³⁹⁹ Zprávy z VÚV. Příloha VR (leden 1938), oddíl Odbor pro branné zdravotnictví. VR 1938, č. 1, s. 3.

účastníci upřesňovali referáty, které hodlali prezidentovi republiky přednést.⁴⁰⁰ Prezident přijal 25. března 1938 univerzitní profesory Bělehrádka a Trapla, ministerského radu doc. dr. Boháče a škpt.děl. J. Rosenbauma. Přítomni byli dále generál šéf zdravotnictva dr. L. Fischer, předseda organizace Péče o mládež vládní rada V. Beneš a předseda Svazu čs. rodin redaktor L. Plechatý. Smysl setkání s prezidentem spočíval v přípravě široké propagační akce pro podporu rodičovství s k zvýšení péče o matku a dítě. Všichni účastníci porady považovali za nezbytné dále studovat populační problém a na základě získaných poznatků připravit vhodná politická, sociální a kulturní řešení. Z podnětu prezidenta Beneše porada vyústila v myšlenku ustavit zvláštní komitét s prof. Bělehrádkem v čele, který měl zahájit potřebné přípravy. Organizace populačního komitétu při Vojenském ústavu vědeckém a jeho program byl projednán v pracovní schůzi oddělení pro populační politiku 21. června 1938.⁴⁰¹

Studium populačních otázek plynule pokračovalo až do dnů zářijové mobilizace. Převratnost podzimních ztrát a politických změn odsunula téma až na závěr roku 1938. Populační ztráty státu po územních změnách vymezily nová měřítká. Ještě 10. ledna 1939 byla delegace zástupců populačního oddělení, vedená generálem šéfem zdravotnictva dr. Fischerem, přijata ke slyšení ministrem veřejného zdravotnictví a sociální péče dr. Vladislavem Klumparem. Slyšení se zúčastnili profesori Bělehrádek, Trapl, doc. dr. Boháč a škpt.děl. Rosenbaum. Zanedlouho, 19. ledna 1939, uvedl úřadující místopředseda VÚV senátor dr. Karas tuto delegaci k audienci u kardinála dr. Kašpara. Smysl audiencí spočíval v obeznámení obou činitelů se stavem populačního problému. Delegace VÚV jim též předala memorandum, v němž shrnula názory na to, jak depopulaci čelit.⁴⁰²

Odbor pro branné zdravotnictví byl charakterizován nejen intenzitou studijních prací, ale i neustále prohlubovaným rozvojem spolupráce s civilními odbornými pracovníky. Povaha studovaných témat to ostatně vyžadovala. Oddělení pro brannou hygienu studovalo podmínky pro přežití ukryvaných osob v protiletceckých ochranných stavbách. Svá studia provádělo teoreticky a experimentálně (pokusy s detektory kyslíčnicku uhličitého v uzavřených prostorách ochranných staveb). Od počátku roku 1938 byl studován rovněž problém asanace a zdravotní nezávadnosti pitné i užitkové vody v hlavním městě Praze v době válečného ohrožení.⁴⁰³ Studium zabezpečení závadné pitné vody bylo ukončeno elaborátem, předloženým

⁴⁰⁰ Zprávy z VÚV. Příloha VR (březen 1938), oddíl VII. Odbor pro branné zdravotnictví. VR 1938, č. 3, s. 2.

⁴⁰¹ Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 17–18. Zprávy z VÚV. Příloha VR (červenec – srpen 1938), oddíl VII. Odbor pro branné zdravotnictví. VR 1938, č. 7–8, s. 2.

⁴⁰² Zprávy z VÚV. Příloha VR (leden 1939), oddíl Odbor pro branné zdravotnictví. VR 1939, č. 18, s. 8.

⁴⁰³ Zprávy z VÚV. Příloha VR (únor 1938), oddíl VII. Odbor pro branné zdravotnictví. VR 1938, č. 2, s. 2.

23. června 1938. Tyto cenné poznatky měla posléze využít vrcholná exekutiva při budování systému ochrany obyvatelstva.⁴⁰⁴

Vojenští a civilní specialisté bakteriologického oddělení připravili koncem roku 1937 pro Hlavní štáb a Ministerstvo veřejného zdravotnictví řadu studií z oboru bakteriologie. Obecné studie byly zakrátko následovány řešením konkrétních témat.⁴⁰⁵ Byla to především prevence a specifická terapie epidemických nemocí v míru i v době války. Studovala se organizace výroby sér a očkovacích látek a s tím související zabezpečení odborných laboratoří. Příslušné úřady přijímaly získané poznatky s otevřeností a řadu hodnotných návrhů Vojenského ústavu vědeckého se podařilo realizovat. Z hlediska životních funkcí státu v době války plnilo velice důležité poslání veterinářské oddělení. Jeho odborníci udržovali úzké pracovní kontakty s veterinářskými odděleními ministerstev zemědělství, veřejného zdravotnictví, Magistrátu hlavního města Prahy, se Státním veterinářským ústavem v Ivanovicích a s ústavem Vysoké školy zvěrolékařské v Brně.⁴⁰⁶ Specialisté tohoto oddělení se zabývali přípravou stručné a přehledné diagnostiky nálezů. Vznikal seznam věcných potřeb k tlumení nálezů za branné pohotovosti. Studovala se moderní opatření proti moru skotu, způsoby konzervace potravin apod.⁴⁰⁷ Podzimní krize roku 1938 zasáhla i do činnosti obou posledně zmíněných oddělení. Nová studia se koncem roku 1938 rozbíhala jen zvolna. Zaměřena byla především na retrospektivní rozbor zkušeností, získaných během branné pohotovosti.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Zprávy z VÚV. Příloha VR (červenec – srpen 1938), oddíl VII. Odbor pro branné zdravotnictví. VR 1938, č. 7–8, s. 2.

⁴⁰⁵ Zprávy z VÚV. Příloha VR (leden 1938), oddíl Odbor pro branné zdravotnictví. VR 1938, č. 1, s. 3.

⁴⁰⁶ Zprávy z VÚV. Příloha VR (únor 1938), oddíl VII. Odbor pro branné zdravotnictví. VR 1938, č. 2, s. 2. Viz též Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 18.

⁴⁰⁷ Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 18.

⁴⁰⁸ Zprávy z VÚV. Příloha VR (leden 1939), oddíl Odbor pro branné zdravotnictví. VR 1939, č. 1, s. 8.

4. 3. 4. ODBOR PRO BRANNÉ HOSPODÁŘSTVÍ

Od jara 1937 se začal ve Vojenském ústavu vědeckém profilovat odbor pro branné hospodářství. Od uvedené doby vznikal jako vhodný studijní doplněk Meziministerského sboru obrany státu, tedy výkonné složky Nejvyšší rady obrany státu. Zjara 1937 zahájilo činnost 1. oddělení (zemědělství), 3. oddělení (dopravnictví a energie) a 4. oddělení (pracovní síly). S personálními změnami a dalším rozšířením odboru souvisel počátek prací ve 2. oddělení (průmysl, obchod a živnosti), 5. oddělení (finančně politické) a 6. oddělení (urbanismus).⁴⁰⁹ Z výčtu pracovních oddělení je zřejmá rozsáhlá škála studijní činnosti. Specialisté oddělení zemědělství zkoumali problémy zásobování potravinami, specifika hospodářské statistiky a textilní výroby.⁴¹⁰ Oddělení průmyslu obchodu a živností studovalo vybraná témata z oboru praktické přípravy průmyslové výroby. Oddělení dopravnictví a energie se zabývalo studiem dopravy a energetiky z hlediska zájmů branného hospodářství. Zde vznikly referáty, které obsáhly problematiku vztahu železniční dopravy a branného hospodářství, výstavby silniční sítě, říční plavby, vodohospodářských investic i telefonizace venkova. Studováno bylo rovněž téma úspor elektrické energie. Oddělení pracovní síly se v letech 1937–1938 významně zasloužilo o osvětovou práci. Ve spolupráci s MNO a Odborovým ústředím připravilo úspěšný kurz brannosti pro odborové pracovníky, který byl již v této podkapitole vzpomenut. Oddělení finančně-politické se zabývalo hospodářsko-finanční přípravou obrany státu. Pozoruhodné studijní úsilí vyvíjelo oddělení urbanismu. Jeho odborníci studovali problémy osídlovací politiky, regionálního plánování a plány úprav měst a obcí.⁴¹¹

V činnosti Vojenského ústavu vědeckého se zrcadlila šíře a obsáhlost obrany státu. Skladba odboru pro branné hospodářství podávala důkaz o tom, že českoslovenští odborníci dobře předvídali totální charakter budoucí války, která měla hluboce poznamenat veškeré složky společnosti. Mimořádný doklad o tom tvoří podnět předsedy odboru prof. dr. Ing. Václava Verunáče k vzniku referátu pro ženské otázky v oboru brannosti. Od podnětu nebylo daleko k realizaci, a tak tento specializovaný referát začal v létě 1938 skutečně působit. Zatím vymezoval rozsah své činnosti – zapojení žen do komplexu obrany státu, které tvořilo do té doby nepoznané téma. Stále více bylo zřejmé, že obrana státu bude od žen požadovat velmi mnoho. Vojenský ústav vědecký hodlal takto podchytit projevený a zatím neusměrněný zájem

⁴⁰⁹ Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 13–14.

⁴¹⁰ Specialisté tohoto oddělení vypracovali významné referáty o zásobování obyvatelstva potravinami za stavu branné pohotovosti. Zpracována byla následující témata: a) zásobování tuky a oleji, b) výroba masových konzerv z přebytků produkce masa a c) udržování přiměřených skladů železné zásoby chlebovin. Oddělení obdrželo k odbornému vypracování referáty na téma statistických branně-hospodářských šetření v zemědělské výrobě v míru i za branné pohotovosti a zajištění textilní výroby z domácích surovin (tamtéž, s. 13).

⁴¹¹ Tamtéž, s. 14.

žen o účast na branné práci. Odbor pro branné hospodářství se proto zhostil úkolu vytýčit program, směr, který měl vyjádřit nároky a požadavky obrany státu vůči ženám. Odtud byla odvozována nutnost poznat, jak a kde vykonat potřebné přípravy. Vojenský ústav vědecký usiloval o to, aby ve shodě s řídicími místy vojenské správy podchytil prvotní práci, vhodně usměrnil ochotu i obětavost ženských organizací a zajistil dostatek včasných informací. Odbornost přístupu měla vyloučit negativa, která mohla vyplynout z nevhodných či zbytečně duplicitních návrhů. Odborníci Vojenského ústavu vědeckého počítali s tím, že tato práce nebude jednoduchá, že si vyžádá potřebný čas a nezbytné pracovní kontakty s fundovanými místy. Vzniklý program se přirozeně orientoval na samé základy problematiky žen v obraně státu. Programově byly vyjádřeny organizační otázky, otázky studijní i významná propagační složka. V zájmu věci měl být efektivně a široce využit tisk, rozhlas, film i přednášková činnost.⁴¹²

Přelom do činnosti odboru pro branné hospodářství vnesl Mnichov se svými obecně destruktivními následky. Katastrofální změna podmínek státní existence přiměla Vojenský ústav vědecký zásadně modifikovat směr práce tohoto odboru. Po Mnichovu již těžiště práce odboru nespočívalo v branném hospodářství. Posunulo se směrem k hospodářské rekonstrukci nového, tedy Mnichovem a jeho následky sužovaného, státu. Odbor zpracoval a předsedovi vlády i hospodářským ministrům předložil zvláštní memorandum, v němž se vyslovil pro zachování Nejvyššího úřadu hospodářského. Alternativně navrhoval i zřízení technicko-hospodářského plánovacího ústředí. Oddělení pracovní síly také nemohlo po Mnichovu ustrnout. Se zástupci Generálního sekretariátu obrany státu a Ministerstva sociální péče probralo téma náhradních pracovních sil. Z jednání vzešly směrnice, sdělené důvěrně okresním úřadům. Podstatný podíl práce odboru musel být po Mnichovu věnován studiím rekonstrukčního charakteru a studiím, jejichž smysl spočíval v poznání pomnichovské hospodářské reality. Taková náplň byla typická pro oddělení dopravní, zemědělské a průmyslové. Vojenský ústav

⁴¹² *Zprávy z VÚV. Příloha VR (červenec – srpen 1938), oddíl IV. Odbor pro branné hospodářství. VR 1938, č. 7–8, s. 1–2. Formulace programu referátu pro ženské otázky byla následující:*

„1. otázky organizační, tj. soustředění všech prací v tomto směru, soustředění studií, pokud jde o otázky žen v brannosti, získání přehledu o pracích, které byly u nás i v cizině v tom směru vykonány. To znamená pořádit seznam institucí, s nimiž je účelné a nutné spolupracovat, a přehled osob, vytvořit postupně stálý koordinační výbor spolupracovníků, přehled prací (ve formě bibliografie VÚV.);

2. otázky studijní: tvoření studijního prostředí, ankety písemné i ústní za účelem získání materiálu a iniciativy k další plánované práci. Zde jde hlavně o meritorní otázky, ať z vlastní iniciativy nebo o otázky delegované;

3. otázky propagační: stálý, soustavný, plánovitě promyšlený styk s tiskem, rozhlasem, filmem, přednášková činnost v dohodě s lidovými institucemi; soustavně sledovat a zásobovat tisk materiálem s hlediska brannosti žen, obdobně podle určitého, předem stanoveného plánu rozhlas, vliv na film, sestavovat přednáškové cykly, tj. vhodná témata (později standardní), získávat přednášející (především ženy), pořádat semináře v dohodě s organizacemi žen a působit těmito prostředky ve všech důležitých místech a střediscích (tamtéž, s. 1).“

vědecký spolupracoval v tomto směru nejen s vojenskou správou, ale i s ostatními složkami výkonné moci.⁴¹³

Pozoruhodnou modifikací po Mnichovu zaznamenala otázka žen v obraně státu. Na podzim 1938 byl ustaven poradní sbor pro otázky ženské brannosti. Zastoupeny v něm byly všechny významné ženské organizace. Původní akcent na vztah žen k brannosti se po Mnichovu změnil v užší pojetí, v myšlenku ženských pracovních útvarů. Za tím účelem se připravovala zvláštní registrace žen. Vyřešena měla být organizace ženských pracovních útvarů. Vzniknout měl i přehled druhů prací, které odpovídaly tělesným a individuálním schopnostem žen. Vytipovány měly být i ženy, které by se hodily pro vojenské řídicí orgány, ale i pro vedoucí úkoly v pracovních útvarech. Odbor pro branné hospodářství spolupracoval po Mnichovu také s takzvaným Stálým výborem pro studium a přípravu hospodářského plánu. Členové Vojenského ústavu vědeckého se zde účastnili porad nad aktuálními hospodářskými tématy. Odbor pro branné hospodářství byl přizván i do poradního národohospodářského sboru, který působil při Předsednictvu ministerské rady.⁴¹⁴

Na závěr pasáže, věnované odboru pro branné hospodářství lze uvést, že jeho vznik v roce 1937 úzce souvisel s potřebou odlehčit a racionálně zúžit oborový rámec odboru pro brannou techniku Vojenského ústavu vědeckého, který po vzniku odboru pro branné hospodářství přestal řešit témata národohospodářské problematiky, která nadměrně rozšiřovala jeho oborový rámec, a mohl se tak od jara 1937 cele věnovat ryze technickým tématům a brannému využití získaných poznatků.

⁴¹³ Spolupráci Vojenského ústavu vědeckého se složkami výkonné moci lze dokumentovat na jednáních oddělení dopravního s Ministerstvem železnic o následcích Mnichova v dopravě. Podobně oddělení průmyslu, obchodu a živností navázalo spolupráci se Státním úřadem statistickým ve věci průzkumu stavu důležitých průmyslových odvětví. Získané poznatky měly být shrnuty do elaborátu o pracovním programu průmyslové rekonstrukce (*Zprávy z VÚV. Příloha VR* (listopad - prosinec 1938), *oddíl IV. Odbor pro branné hospodářství*. VR 1938, č. 11 - 12, s. 5–6).

⁴¹⁴ *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (listopad – prosinec 1938), *oddíl IV. Odbor pro branné hospodářství*. VR 1938, č. 11–12, s. 6.

4. 3. 5. ODBOR PRO BRANNOU TECHNIKU

Odbor pro brannou techniku se zabýval převážně delegovanými pracemi, jejichž impuls vzešel od vojenské správy. Nutno podotknout, že Vojenský ústav vědecký postrádal vlastní materiální zázemí pro laboratorní experimentální činnost. Využívány proto byly technické kapacity vně Vojenského ústavu vědeckého. Činnost odboru byla v tomto směru usnadněna faktem, že existovala těsná personální vazba na Vojenský technický a letecký ústav. Velitel VTLÚ div.gen. dr. mont. Ing. František Kolařík působil ve VÚV jako předseda odboru pro brannou techniku. Zástupce velitele VTLÚ brig.gen. Ing. Jaroslav Matička zastával místopředsednickou funkci v odboru pro brannou techniku. Personální souvislosti byly zjevné i na nižších funkcích. Přednosta IV. odboru – chemického VTLÚ plk.tech.zbroj. Ing. Jaroslav Hrbek byl jednatelem odboru pro brannou techniku Vojenského ústavu vědeckého. Podobně přednosta V. odboru – ženíjního VTLÚ vedl komunikační oddělení odboru pro brannou techniku. Tato fakta svědčí o tom, že hlavní funkce ve vedení odboru pro brannou techniku byly obsazeny vedoucími činiteli VTLÚ.⁴¹⁵

Alfu a omegu obrany moderních států představoval potenciál jejich dopravy a výkonnost komunikačních sítí. Odbor pro brannou techniku se proto obsáhle zabýval brannými aspekty pozemních komunikací. Plody studijní práce se projeví v červenci 1937, kdy železniční sekce komunikačního oddělení předložila Hlavnímu štábu návrh Směrnic pro trasování, konstruování a provádění železničních staveb válečných. V návrhu byla, mimo jiné, obsažena i syntéza zkušeností, získaných vojenskými i civilními techniky v letech 1. světové války a nejmodernější metody železničního stavitelství. Vedle toho byly pro Hlavní štáb v roce 1937 vypracovány směrnice pro stavbu silnic.⁴¹⁶ V roce 1938 se odbor pro brannou techniku začal připravovat na řešení dopravy na komunikacích v době války. Mnichov se svými následky ale mnoho z vykonané práce znehodnotil, významně podvázal či přenesl na zcela novou bázi. Právě vojenští techničtí specialisté stanuli po Mnichovu u vzniku původního projektu silniční magistrály Praha – Velký Bočkov na Podkarpatské Rusi. Vojenští specialisté vytvořili nemalý podíl odborných sil Generálního ředitelství stavby dálnic (GRSD), vzniklého v prosinci 1938

⁴¹⁵ Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 12–13. Srov. STEHLÍK, E.: Mírová organizace československé branné moci 22. září 1938. HaV 1997, č. 3, s. 110.

⁴¹⁶ Zprávy z VÚV. Příloha VR (únor 1938), oddíl VII. Odbor pro branné zdravotnictví. VR 1938, č. 2, s. 2, oddíl III. Odbor pro brannou techniku. Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 13. Návrh Směrnic pro trasování, konstruování a provádění železničních staveb válečných vypracovali pod vedením profesora české techniky Ing. J. Kuglera vrchní radové Československých státních drah Ing. V. Fesl, Ing. G. Pelikán, Ing. F. Skála, přednosta V. odboru – ženíjního VTLÚ brig.gen. Ing. dr. J. Sládeček, plk. Ing. E. Hammerschmied, přednosta oddělení V. odboru ženíjního VTLÚ pplk. Ing. F. Wolf, mjr.gšt. J. Krupička, mjr. F. Vencl a špkt. J. Rosenbaum (Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 13).

na bázi předchozího Velitelství stavby dálnic. Na konci roku 1938 působilo u GŘSD 108 zaměstnanců, mezi nimi 38 vojenských specialistů, kteří dříve vykonávali projekční práce na Ředitelství opevňovacích prací Hlavního štábu, z nich 23 byli inženýři. Pro srovnání – civilní inženýry reprezentovaly u GŘSD ve stejné době 42 osoby. Jeden z bývalých projektantů stálého opevnění, škpt. Ing. Karel Chmela, pracovník GŘSD, obohatil český jazyk o nový výraz – dálnice, který se zakrátko pevně vžil.⁴¹⁷

Organizační oddělení odboru pro brannou techniku uskutečňovalo v letech 1937–1938 pozoruhodný projekt přesné evidence vědeckých pracovníků a vědecky pracujících korporací pro eventuální využití pro obranu státu. Za tím účelem VÚV vstoupil ve styk s výzkumnými a zkušebními subjekty civilního sektoru. V únoru 1938 byla ve spolupráci s Národní radou badatelskou ukončena evidence vědeckých pracovníků z přírodních oborů včetně medicíny. V dalším období probíhala kompletace personálních dat z ryze technických oborů.⁴¹⁸ Vedení Vojenského ústavu vědeckého předpokládalo, že odbor pro brannou techniku bude sílit. S Generálním sekretariátem obrany státu, tedy pomocným orgánem Nejvyšší rady obrany státu, připravovalo vznik nových pracovních oddělení z oborů metalurgie a zpracování papíru.⁴¹⁹

⁴¹⁷ Počátky předprojekčních, organizačních a personálních příprav výstavby dálnic na území pomnichovského Československa, resp. Česko-slovenska detailně zkoumá PRAŠIL, M.: *Podíl pracovníků ŘOPu na výstavbě dálnic*. In: Fortsborník (zvláštní číslo), 2002, č. 7/II, s. 65–76.

⁴¹⁸ *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (únor 1938), oddíl VII. *Odbor pro branné zdravotnictví*. VR 1938, č. 2, s. 2.

⁴¹⁹ *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (duben 1938). *Výroční zpráva o činnosti...* VR 1938, č. 4, s. 13.

4. 3. 6. ODBOR PRO VEDENÍ VÁLKY

Hrozba, že nepřátelé Československa použijí také bojové chemické otravné látky, přiměla předsednictvo VÚV k ustavení takzvaného odboru pro vedení války. Název tohoto výkonného orgánu přesně nevystihoval směr jeho studijní práce. Odbor byl totiž zaměřen na studium problematiky detekce a asanace bojových chemických látek. V předmnichovské éře i po ní se stále nacházel v počáteční fázi svého rozvoje. Nedokončena zůstala vnitřní organizace pracovních oddělení, třebaže odbor vznikl již v roce 1937. Tento stav pramenil z nezvyklého charakteru studované problematiky, který ovlivnil existenci relativně mělkého odborného zázemí studovaných témat. Od roku 1937 působilo uvnitř odboru oddělení pro studium protiletectké obrany a ochrany, které si v roce 1937 ustavilo první pracovní chemicko-fyziologickou sekci.⁴²⁰

Počátky práce odboru poznamenala na prahu roku 1938 smrt významného českého vědce, chemika, univ. prof. dr. Jana Stanislava Štěrby-Böhma (nar. 1874), od roku 1928 děkana Přírodovědecké fakulty univerzity Karlovy (UK) a ředitele Ústavu pro farmaceutickou chemii UK. Jeho skon nebyl pouze ztrátou odboru pro vedení války, ale i ztrátou pro celý Vojenský ústav vědecký. Výsledky vědecké práce zmiňované osobnosti české vědy byly známy i za hranicemi Československa. Díky své vědecké specializaci byl prof. Štěrba-Böhm čelným znalcem problematiky bojových chemických otravných látek. Z uvedeného důvodu projevoval od prvních let po světové válce upřímnou snahu o zvýšení branného potenciálu mladého Československa. Při vědecko-pedagogické činnosti ve výchově nových generací chemiků a farmaceutů neopomněl seznamovat své posluchače s účinky bojových látek i s obecnými zásadami protiletectké ochrany. Vojenská správa ocenila jeho úsilí tím, že jej v roce 1929 prosadila do čela zatím polooficiální korporace Obrany obyvatelstva, tedy organizace, která si již v té době kladla za cíl iniciovat a připravit organizaci efektivní civilní protiletectké ochrany. Prof. Štěrba-Böhm se posléze obětavě věnoval práci pro Ústředí obrany obyvatelstva. V polovině 30. let vyvrcholily snahy prozíravých činitelů prosazením zákona o protiletectké ochraně a obraně. Dokončení této etapy otevřelo cestu k mnoha dalším činnostem. V roce 1937 byla prof. Štěrbovi-Böhmovi svěřena v souvislosti se zásadní reorganizací Vojenského ústavu vědeckého předsednická funkce v chemicko-fyziologické sekci odboru pro vedení války. Jeho skon zmařil dokončení původní odborné studie o bojových chemic-

⁴²⁰ Tamtéž, s. 19. *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (červenec – srpen 1938), oddíl VII. *Odbor pro branné zdravotnictví. VR 1938, č. 7–8, s. 2.*

kých látkách.⁴²¹ V práci prof. Štěrby-Böhma se zrcadlilo několik pozoruhodných a příznačných skutečností. Především zde vystupuje do popředí vědecký potenciál a um, z něhož mohla obrana státu bohatě čerpat. Současně se v aktivitách uvedené osobnosti projevila relativně dlouhá cesta od idejí plošné ochrany civilních složek obrany státu k jejich právní úpravě a praktickému naplňování. Do funkce zesnulého předsedy chemicko-fyziologické sekce byl 11. února 1938 zvolen aklamací prof. dr. Cyril Krauz.⁴²²

Uvedená fakta již naznačila, že v odboru pro vedení války působilo před Mnichovem i po něm jediné pracovní oddělení pro studium protiletectké obrany a ochrany. Odborníci jeho jediné chemicko-fyziologické sekce soustavně rozvíjeli studium detekce a asanace bojových chemických látek. Odbor zatím pracoval v minimalizované formě, ale počáteční studijní přínos již znamenal. V pracovních schůzích chemicko-fyziologické sekce byla přednesena řada referátů, s jejichž obsahem bylo nakládáno jako s důvěrným materiálem. Do její byla zapojena řada civilních vědeckých činitelů. Vedení odboru hodlalo zajistit jednotu pracovního postupu při laboratorních činnostech vojenských i civilních členů sekce. Jednotný směr byl zajištěn nejužší spoluprací s Vojenským technickým a leteckým ústavem. Zajišťoval ji plk. tech. zbroj. Ing. J. Hrbek, přednosta IV. odboru – chemického VTLÚ, jehož odborné zkušenosti v problematice bojových chemických látek byly obecně uznávány. Chemicko-fyziologická sekce neustále rozšiřovala okruh svých spolupracovníků. Pražští členové sekce prohlubovali kontakty s vědecko-pedagogickými osobnostmi moravských vysokých škol. V zapojení vysokoškolských kapacit byla vůbec spatřována důležitá perspektiva. Členové chemicko-fyziologické sekce proto rozvíjeli zvláštní akci, jejíž cíl spočíval ve vzniku speciálních laboratoří pro účely studia protichemické ochrany na civilních vysokých školách. Odbor pro vedení války se rovněž zapojil do popularizace Civilní protiletectké ochrany rolí garanta a přednáškovou činností v rámci pražského II. cukrovarnického kurzu CPO. Akci, o níž byl značný zájem – zúčastnilo se jí 172 vedoucích úředníků a inženýrů včetně zástupců sedmnácti ústředních úřadů – zajistil ve dnech 17. a 18. března 1937 Výzkumný ústav čs. průmyslu cukrovarnického.⁴²³ V průběhu roku 1938 odbor navázal kontakty s kompetentními místy Ministerstva vnitra, která působila v systému CPO.⁴²⁴

Po Mnichovské katastrofě lze zaznamenat vedle pokračujícího studia ochrany před bojovými látkami též rys, který byl již zmíněn i u jiných složek Vojenského ústavu vědeckého.

⁴²¹ ROSENBAUM, J.: *Univ. prof. dr. J. St. Štěrba-Böhm zemřel. Zprávy z VÚV. Příloha VR* (leden 1938). VR 1938, č. 1, s. 1.

⁴²² *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (únor 1938), oddíl IX. *Odbor pro vedení války*. VR 1938, č. 2, s. 2.

⁴²³ Tamtéž a *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (březen 1938), oddíl IX. *Odbor pro vedení války*. VR 1938, č. 3, s. 2. Viz též *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (duben 1938). *Výroční zpráva o činnosti...* VR 1938, č. 4, s. 19.

⁴²⁴ *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (červenec – srpen 1938), oddíl IX. *Odbor pro vedení války*. VR 1938, č. 7–8, s. 2.

Koncem roku 1938 se členové odboru začali zabývat rozbořem zkušeností, získaných ve studované problematice během zářijové mobilizace.⁴²⁵

⁴²⁵ Zprávy z VÚV. Příloha VR (leden 1939), oddíl Odbor pro vedení války. VR 1939, č. 1, s. 8.

4. 3. 7. ODBOR PRO BRANNOU GEOGRAFIÍ

Vhodná personální vazba na odborné orgány vojenské správy byla příznačná vedle již uvedených případů také pro odbor pro brannou geografii Vojenského ústavu vědeckého. Obecná příprava k obraně republiky prolula i do činnosti tohoto odboru. O jeho studijní potenciál projevovalo od roku 1937 rostoucí zájem Ministerstvo národní obrany i ministerstvu přímo podřízený Vojenský zeměpisný ústav (VZÚ). Obsáhlost výkonných úkolů VZÚ přiměla vedoucí místa vojenské správy k delegování studií z oboru geografie na specializované orgány Vojenského ústavu vědeckého. Činnost odboru pro brannou geografii zahrnovala dále geologickou problematiku a meteorologii. Úzkou pracovní souvislost a styk s odbornými orgány vojenské správy zajistila personální skladba vedení odboru. Původního předsedu odboru brig.gen. dr. Antonína Basla, velitele VZÚ nahradil po jeho smrti brig.gen. v. v. Karel Rausch, bývalý velitel VZÚ. V rámci odboru působila tři pracovní oddělení: 1. oddělení geografické, 2. oddělení geologické a 3. oddělení meteorologické. Vazbu na VZÚ dokumentovala osobnost plk.ZÚ. PhDr. Jiřího Čermáka, velitele Vojenského zeměpisného ústavu a zároveň předsedy 1. oddělení geografického odboru pro brannou geografii Vojenského ústavu vědeckého.⁴²⁶

Odbor pro brannou geografii připravoval efektivní vklad do obecných příprav k obraně státu. Geografické oddělení vypracovalo v roce 1938 osnovu odborné publikace Branný zeměpis ČSR pro střední školy. Publikaci připravovala skupina spolupracovníků a zvláštní redakce, působící při Vojenském ústavu vědeckém. Ve prospěch kvalitní branné výchovy oddělení zpracovávalo také novou Brannou mapu ČSR. Význam práce geografického oddělení dokumentoval fakt, že v jeho kolegiu byl kompletován program úkolů vojenského zeměpisu. Oddělení vyvíjelo také propagační činnost. Příslib perspektivy pružného přechodu od výzkumu k aplikaci poznatků byl příznačný pro 2. oddělení geologické. Rozmach rozsáhlých staveb stálého opevnění na území Československa musel respektovat geologické složení lokalit, kde opevňovací práce probíhaly. Oddělení bylo proto zapojeno do jednání o geologických aspektech opevňování. Vznikal soupis lomů, hlinišť a pískoven. Jednání se týkala rovněž seznamu nalezišť nerostných surovin na území Československa. Připravovala se revize geologických map Československé republiky i zahraničí. Perspektivu měla spolupráce vojenské správy s civilními geologickými ústavu v míru i za války. Připravovalo se metodické a materiální zázemí kurzů vojenské geologie pro geology, hydrology a další specialisty.⁴²⁷

⁴²⁶ Srov. *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (duben 1938). *Výroční zpráva o činnosti...* VR 1938, č. 4, s. 15.

⁴²⁷ Tamtéž, s. 16.

Mimořádný význam meteorologie pro moderní válku si prozíravě uvědomovali i českoslovenští vojenští a civilní odborníci. 3. oddělení meteorologické vyhodnotilo stav poznání této problematiky v Československu. Bedlivě sledovalo vývoj zahraničních pokročilých prognostických metod. Pracovní rozhovory se v neposlední řadě týkaly problému narušení meteorologického zpravodajství o situaci nad nepřátelským územím v podmínkách války. Čelná pozornost byla věnována také vztahu meteorologie a ochrany proti bojovým chemickým látkám. V tomto smyslu se připravovala také spolupráce se složkami CPO. Jednalo se také o meteorologických aspektech nasazení otravných látek pomocí vlastních bojových prostředků.⁴²⁸

⁴²⁸ Tamtéž.

4. 3. 8. ODBOR PRO BRANNÉ PRÁVO

Škálu studijní činnosti Vojenského ústavu vědeckého dotvářel neopomenutelný odbor pro branné právo. Ustaven byl 11. května 1937, přičemž vznikly tři vnitřní pracovní složky – oddělení správní, judičiální a mezinárodní. Zakladatelé odboru vytýčili osu jeho práce směrem ke studiu všech právních disciplín, které měly vztah k vojenství v obecném smyslu a k zájmům československého branného systému ve smyslu speciálním. Odtud plynula nutnost detailního studia právních norem, které byly významné pro branný systém v Československu i v zahraničí. Byla zde přítomna jedna z nejnáročnějších disciplín právních věd – právní komparatistika. Vedení odboru usilovalo o zapojení specialistů různých právních oborů i právních specialistů z praxe. Odbor se neměl stát jen akademickou společností, izolovanou od běžné praxe. Kontakt s ní byl důležitou složkou jeho práce. Je to zřejmé z faktu, že se odbor od svého vzniku profiloval jako fórum pro fundovanou diskusi. Konstanta jeho práce spočívala ve snaze podchytit záležitosti obrany státu, které bylo nutno právně zajistit. Odbor pro branné právo měl po stránce své organizace a činnosti vyžrát do podoby studijního a poradního sboru.

Výstup jeho činnosti měly tvořit náměty a návrhy určené především pro nejvyšší místa vojenské správy. Tyto výsledky měly vyplývat nejen ze zadaných témat, tedy z prací delegovaných, ale i z individuálních podnětů. Odbor se již záhy po svém vzniku vskutku zapojil do konzultační činnosti ve prospěch Ministerstva národní obrany. Personální souvislost s vedoucími místy ministerstva byla zjevná i v případě odboru pro branné právo. Jednu ze dvou místopředsednických funkcí ve vedení odboru vykonával přednosta politickoprávního odboru MNO dr. J. Vorel, který současně předsedal správnímu oddělení odboru pro branné právo. Ve výboru tohoto odboru působil rovněž přednosta politického oddělení prezidiálního odboru MNO ministerský rada dr. J. Hándl. Odboru pro branné právo vytvářel nejen dobrý základ práce, ale pro svou činnost měl i odbornou perspektivu. Mělo ji tvořit především studium sporných otázek, které se zajisté mohly naskytnout při výkladu i aplikaci zákona o obraně státu. Odbor počítal se zapojením do pomocných prací pro připravovanou reformu vojenského práva trestního. Podílet se měl také na studiu témat z oblasti mezinárodního práva.⁴²⁹

⁴²⁹ Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 16–17.

4. 3. 9. ODBOR PRO VÁLEČNOU HISTORII

Vědou a výzkumem v oblasti vojenské historie byl v československé armádě pověřen Památník osvobození (PO), jenž podléhal MNO. Jeho poslání spočívalo v péči o písemné a hmotné památky na odbojové hnutí z období světové války. Do této instituce byl včleněn Vojenský archiv Republiky československé a Vojenské muzeum, a proto jeho další úkol spočíval ve správě a studiu archivního a muzejního materiálu, který se týkal historie vojenství na ploše Československé republiky. Vojensko-historické studie měly být zaměřeny nejen na odbojovou problematiku, ale také na novodobé vojenství.⁴³⁰ Obecně kulturní přínos PO tvořila expoziční a muzejní aktivita, doplněná tvorbou původních vědeckých děl a edic pramenů. Vedení Památníku byla podřízena 4 specializovaná oddělení: I. archivní – politické, II. archivní – vojenské, III. muzejní a IV. vojenskohistorické.⁴³¹

Vojenská správa ale pocítovala potřebu mít k dispozici také orgán, jenž by vybrané historické události zkoumal z ryze praktických vojenských odborných hledisek. Provádět měl především analýzu válečných operací na území Československé republiky a v jejím blízkém okolí nebo na takových zahraničních válčistiích, která odpovídala jejím operačním vlastnostem. Za tím účelem byla při operačním oddělení Hlavního štábu zřízena historická skupina, připojená k PO. Z ní se od roku 1936 vyvíjelo IV. oddělení (vojenskohistorické) PO se dvěma skupinami: historickou a studijní. Za úkol mělo zpracovávat historii československé armády a studovat všeobecné a odborné vojenské otázky podle pokynů Hlavního štábu. Toto opatření odůvodňoval nutný kontakt s pramenným materiálem, odbornou literaturou a dalším vědeckým zázemím, jímž disponoval PO. Její časový záběr se neměl omezovat pouze na léta světové války a na poválečné konflikty. IV. oddělení ale do roku 1937 vykazalo jen malý přínos. Důvodů bylo více. K nejvýznamnějším z nich patřila absence promyšleného programu a neškolenost přidělených důstojníků pro vědeckou práci. Do té doby ani faktograficky nezmapovalo vojenskou činnost československých zahraničních vojsk a válečné události na Těšínsku a Slovensku.⁴³²

Nevyhovující situace se začala zásadně měnit v roce 1937. Na podzim byly zahájeny přípravné heuristické práce podle pevně stanoveného programu. Za nejnaléhavější bylo pova-

⁴³⁰ Úkoly PO rekapituluje např. VÚA–VHA, f. VKPR, č.j. 277 dův./37 – soubor podkladů o činnosti PO, připravený pro prezidenta republiky.

⁴³¹ Organizační struktura je patrná např. z VÚA–VHA, f. Památník osvobození (PO), k. 35, inv. č. 2830, *Zpráva o činnosti Památníku osvobození za rok 1938 a program prací na rok 1939*.

⁴³² VÚA–VHA, f. VKPR, č.j. 128 dův./38 – *Závěr z audience 25. II. 1938*, obsahující č.j. 872 Dův. hl. št./3. odděl. 1938 z 22. února 1938 – *Zpráva o činnosti voj.hist. oddělení PO. pro audienci u prezidenta republiky*. Viz též VÚA–VHA, f. PO, k. 35, inv. č. 2829, *Zpráva o činnosti Památníku osvobození za rok 1937 a program prací na rok 1938*, obsahující *Zprávu o činnosti IV. oddělení PO. za rok 1937*, s. 1–4. Srov. k tomu: VÚA–VHA, f. VKPR, č.j. 277 dův./37 – soubor podkladů o činnosti PO, připravený pro prezidenta republiky.

žováno kritické zpracování a vydání úplných dokumentárních kronik bojů na Slovensku a Těšínsku. Tato díla neměla být omezena jen na hrubé operativní rysy, ale měla jít také do podrobností, aby se mohla stát zdrojem pro morální a taktickou výchovu nižších velitelů i mužstva. Odbornou erudici měla zvýšit jednotná vědecká a pracovní metoda, zakotvená ve směrnicích pro celé IV. oddělení. Jejich obsahem se měli řídit zejména ti důstojníci, kteří postrádali vědeckou přípravu pro historický výzkum.⁴³³

Především racionální uspořádání prací přineslo v průběhu roku 1938 ovoce. Urychleně byla dokončena díla o válečných operacích na Slovensku a Těšínsku z roku 1919. V obou případech se předpokládalo, že budou vydána v roce 1939. Pro nedostatek kvalifikovaného personálu ale muselo být upuštěno od prací na dějinách československých legií v Rusku a ve Francii. Část výzkumných aktivit se orientovala na přípravu odborných textů k problematice dobrovolnických jednotek v Itálii.

Činnost IV. oddělení PO se od podzimu roku 1937 začala zdárně vyvíjet. Větší intenzitě prací bránila stále nedostatečná kvalifikace pracovníků. Tento klíčový faktor se stal předmětem memoranda, které bylo předneseno prezidentu republiky dr. E. Benešovi při audienci 25. února 1938. Důsledek této přímé informace se projevil zakrátko v tom, že Hlavní štáb zahrnul do programu nejdůležitějších prací i tvorbu podmínek pro efektivní řešení problému odborné přípravy specialistů pro vojenskohistorický výzkum.⁴³⁴

Významné místo ve výzkumu vojenské historie měl sehrát Vojenský ústav vědecký. Plán jeho reorganizace z roku 1936 napevno počítal s tím, že vojenská historie bude zkoumána na značně široké věcné základně. Vědecká činnost tohoto zaměření byla soustředěna do Odboru pro válečnou historii, jenž měl obsáhnout všeobecné dějiny obrany a války, dějiny nauky o obraně, o vojsku, dějiny branné techniky, dějiny války a branných věd. Tento výčet tvoří doklad o tom, že se VÚV fakticky stával nositelem nejšíře koncipovaného vojenskohistorického bádání.⁴³⁵

Základním kamenem Odboru pro válečnou historii se stal Kruh pro studium československých vojenských dějin, jehož původní poslání bylo ve srovnání s pojetím Odboru úzce ohraničeno. Vedení VÚV mělo proto snahu rozšířit studium válečné historie také na obory, které nespádaly do rámce kruhu, ale pro armádu měly nespornou důležitost. Konkrétně se

⁴³³ Tamtéž.

⁴³⁴ VÚA–VHA, f. PO, k. 35, inv. č. 2830, *Zpráva o činnosti Památníku osvobození za rok 1938 a program prací na rok 1939*, obsahující *Zprávu o činnosti IV. oddělení PO. za rok 1938*, s. 1–4. VÚA–VHA, f. VKPR, č.j. 128 dův./38 – *Závěr z audiencie 25. II. 1938*, obsahující č.j. 872 Dův. hl. št./3. odděl. 1938 z 22. února 1938 – *Zpráva o činnosti voj.hist. oddělení PO. pro audienci u presidenta republiky*.

⁴³⁵ *Zprávy z VÚV. Příloha VR (listopad 1936)*. VR 1936, č. 11, s. 2–4.

tento zájem projevil ve vzniku Sdružení pro studium obecných dějin vojenských. Kruh i Sdružení byly sloučeny v rámci zmíněného odboru.⁴³⁶

Vzhledem k vylíčené genezi je nasnadě, že počátky Odboru pro válečnou historii navazují na vrcholnou fázi činnosti Kruhu pro studium čs. vojenských dějin. Tradiční výstup jeho vědecké aktivity reprezentovaly takzvané Rozpravy a Průvodce. V Rozpravách byly zveřejňovány monografie, věnované událostem z dějin válek, které souvisely s prostorem novodobé Československé republiky. Průvodce se orientovaly na popis pamětihodných míst na území Československa, která byla významná z vojenskohistorického hlediska. Do roku 1938 vyšel 31 svazek v řadě Průvodců a 7 svazků Rozprav.⁴³⁷

Z hlediska vědeckého přínosu byl významný správní rok 1936/37, v jehož průběhu se podařilo realizovat mimořádně významný ediční počín. Šlo o první svazek edice Pramenů k československým dějinám vojenským, který obsahoval především regesta fondu militare z let 1527–1589 z archivu Ministerstva vnitra. K vydání je připravil doc. dr. Roubík. Editorские práce řídil prof. dr. Prokeš. V průběhu roku 1938 sestavila prof. dr. Lívová navazující svazek s registry fondu militare z let 1589–1618.⁴³⁸ Tato ediční činnost byla vskutku důležitým počínem, protože stavěla aktivitu Kruhu na pevný vědecký základ. Z hlediska vojenské historie byly takto vytvořeny podmínky pro systematický výzkum do té doby nevyužitého a neprobádaného pramenného bohatství na území republiky i v zahraničí.⁴³⁹

K nejvýznamnějším zásluhám Kruhu je nutno přičíst rovněž zásluhu o rozvoj vojenské historie jako oboru. Již delší dobu byl negativně pocíťován fakt, že historická věda v armádě trpí nedostatkem odborně připravených specialistů. Většina příslušníků čs. armády, kteří se věnovali výzkumu v této oblasti byli odborníky s průpravou a citem pro vojenství, ale mnohdy bez nutné vědecké výchovy. Civilní historická obec byla naproti tomu dlouho netečná k potřebě studovat i vojenskohistorickou problematiku jako součást širšího dějinného procesu. Vojensky zaměřená vědecká a výzkumná práce v armádě za těchto okolností trpěla nedostatkem odborné erudice.⁴⁴⁰

Na účinné řešení tohoto problému zvláště silně apeloval historik dr. František Šteindler, jednatel Kruhu, jenž 5. května 1937 na prvním sjezdu čs. historiků v Praze přednesl projev na téma Stav a organizace práce na poli vojenské historie. Čs. společnost historická, která sjezd pořádala, v reakci na toto vystoupení přijala jednomyslně důležitou resoluci. V ní žádala, aby

⁴³⁶ Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti...VR 1938, č. 4, s. 19.

⁴³⁷ Tamtéž, s. 20.

⁴³⁸ Tamtéž, s. 25.

⁴³⁹ Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1937). Výroční zpráva o činnosti Vojenského ústavu vědeckého v pracovním období 1936–37. VR 1937, č. 4, s. 21–22.

⁴⁴⁰ Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti...VR 1938, č. 4, s. 25.

i univerzity začaly věnovat vojenské historii náležitou pozornost. Iniciativu samozřejmě podpořilo MNO, které se začalo připravovat na přímá jednání s Ministerstvem školství.

Odbor pro válečnou historii vstoupil do roku 1938, v němž se jeho organizace ještě zdokonalovala, s cenným výzkumným a edičním vkladem, jenž vytvořil Kruh pro studium čs. dějin vojenských. Rovněž personální vybavení bylo výhodné. Odbor od Kruhu převzal téměř 90 členů, z nichž asi polovinu tvořily civilní osoby.⁴⁴¹ Tento základ skýtal naději, že MNO bude mít ve VÚV kvalitní odborné zázemí i na poli historické vědy, která měla tvůrcům obrany Československé republiky přinést důležitá poučení z blízké i vzdálenější minulosti.

⁴⁴¹ Tamtéž, s. 26.

4. 3. 10. NÁSTIN ČINNOSTI KRUHŮ VOJENSKÉHO ÚSTAVU VĚDECKÉHO

Všechny již uvedené poznatky o Vojenském ústavu vědeckém svědčí o tom, že tato instituce naplňovala své jméno se ctí a s přínosem pro rozmanité potřeby obrany státu. Nutno podotknout, že si ústav vybudoval v letech 1936–1937 pravidla ochrany před nežádoucím únikem studované problematiky do nepřátelských rukou.⁴⁴² Vojenský ústav vědecký ale nebyl naprosto uzavřeným společenstvím odborníků, kteří by konali svou zásluhou práci bez vazeb k demokratické společnosti. Již před polovinou 30. let bylo zjevné, že obrana státu bude stále více věcí veřejnou. Její tvůrci věděli, že občan – budoucí obránce republiky – přijme svůj úkol pro těžká období státní existence lépe, získá-li prostřednictvím vhodně koncipovaných informací důvěru v obranyschopnost své země. Tento typ informací musel nevyhnutelně splňovat několik základních podmínek. Výhradním zdrojem zpráv o branném systému musela být vojenská správa, která rovněž musela z důvodů zpravodajské obrany bdít nad jejich obsahem. Koncepce zpráv pro veřejnost nemohla obsahovat příliš konkrétní, natož pak utajované, skutečnosti. Její smysl musel být obecný, obecný v takovém smyslu, aby vystihl podstatu obranného úsilí. Tímto způsobem se profilovala branná propagační práce, která musela některé jevy pro veřejné mínění zkreslit. Zkreslit v tom směru, že nesměla navenek upozorňovat na nedostatky obrany vlastního státu, pokud informace o nich nebyly přístupné z jiných oficiálních zdrojů (např. jednání o neutajovaných vojenských otázkách na půdě Národního shromáždění). Branná propagační práce nesměla rovněž obnažit jádro jevů, jejichž politické vyznění skýtalo vážné problémy uvnitř i navenek republiky (např. otázka národnostního složení armády). Doklady o tom poskytnou následující pasáže textu, věnované Klubu československých vojenských redaktorů.

Mimořádnou roli při budování občanovy důvěry v obranu vlastní země musely sehrát masové sdělovací prostředky – tisk a rozhlasové vysílání. Tyto specifické zájmy obrany státu vedly k tomu, že Vojenský ústav vědecký položil v roce 1936 základní kámen specifického výkonného orgánu své struktury, jímž byl zmíněný Klub čs. vojenských redaktorů. Tato výkonná složka nenáležela k vědecky pracujícím odborům Vojenského ústavu vědeckého, ale k jeho kruhům. K této kategorii výkonných orgánů VÚV náležel ještě Klub spisovatelů při

⁴⁴² Srov. NA, f. PMR, k. 4009, inv. č. 2940, sign. Vojenský vědecký ústav, spis odboru pro branné hospodářství VÚV č.j. 2131/hosp. – 37 z 5. 11. 1937, viz komentář k přiloženému materiálu *Všeobecné směrnice pro organizaci práce VÚV. v období 1937/38.*

Vojenském ústavu vědeckém, Vojenský sociologický klub, Kruh pro studium čs. dějin vojenských a od 22. února 1938 také Oddělení pro vojenskou hudební výchovu.⁴⁴³

Z hlediska obrazu armády a celého systému obrany státu v myslí veřejného mínění doma i za hranicemi měl klíčový význam Klub čs. vojenských redaktorů i Klub spisovatelů při Vojenském ústavu vědeckém. Žurnalistika a umělecká literární tvorba ve prospěch cílů obrany státu tvořily zvláštní demokratickou kulturní dimenzi všeho toho, co bylo připravováno k brannému odporu vůči zahraničním i vnitřním nepřátelům míru.

Když se obecná politická situace začala počátkem roku 1938 radikalizovat, existoval Klub čs. vojenských redaktorů relativně krátce. Do nejhorších období republiky vykonal ale nemálo záslužné práce. První rok jeho existence znamenal slibný počátek. Příslib se začal vskutku naplňovat v roce 1937, kdy se intenzita a hloubka činností pro obranu státu, s nimiž seznamoval veřejnost, mocně narostly. Práce Klubu čs. vojenských redaktorů tak propagovala stále intenzivnější sílení československé defenzivy. Novinářská aktivita jeho členů se podílela v letech 1937 a 1938 na kladení základních kamenů branné propagační práce. Byla její součástí, přičemž ale nemohla trvale tvořit těžiště branné propagandy.⁴⁴⁴

Příležitost k první vážné rekapitulaci vytvořila II. řádná valná hromada Klubu čs. vojenských redaktorů, která se konala 7. března 1938 v Obecním domě hlavního města Prahy. Zpráva, přednesená jednatelem redaktorem Ing. Vlastimilem Loudou upozornila na hloubku klubovní činnosti a hlavně na efektivní vztah Klubu s veřejnými orgány, což pozitivně prospívalo tehdy aktuální tvorbě obrazu armády ve veřejném mínění. Mimořádný význam měl fakt, že obapolně kladný přístup k účinné spolupráci existoval mezi Klubem čs. vojenských redaktorů a ministrem národní obrany F. Machníkem, náčelníkem Hlavního štábu generálem L. Krejčím, generálním inspektorem branné moci generálem J. Syrovým i s jejich podřízenými orgány a s přednostou Vojenské kanceláře prezidenta republiky generálem Ing. S. Bláhou, předsedou VÚV. Kromě přízně uvedených míst si vedení Klubu cenilo faktu, že jeho zájmy nacházely nevšední podporu a pochopení v osobě přednosty politického oddělení prezidiálního odboru MNO ministerského rady dr. J. Hándla. Zpráva jednatele konstatovala důležitý fakt, že se Vojenský ústav vědecký osvědčil jako nejvhodnější pracovní báze a zázemí pro činnost Klubu čs. Vojenských redaktorů. Obecná situace té doby podmínila jediný racionální závěr březnové II. řádné valné hromady, která proběhla za účasti téměř všech členů Klubu čs.

⁴⁴³ Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 7–8, 20–27.

⁴⁴⁴ Srov. Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 20.

vojenských redaktorů. Účastníci se plně ztotožnili s ideou neustále intenzivní propagace obrany státu slovy obratně a rychle působící novinářské práce.⁴⁴⁵

II. valná hromada ocenila zásluhy vedení Klubu potvrzením jeho členů na příslušných místech. Ve funkci předsedy dále působil redaktor Pražských novin a spisovatel Adolf Zeman. Funkci I. místopředsedy zastával redaktor Ranních novin dr. Vincenc Charvát. II. místopředsedou byl redaktor Venkova Josef Hrotek. Na místě jednatele nadále působil redaktor Národní politiky Ing. Vlastimil Louda. Sekretářem Klubu byl nadále mjr.pěch. Josef Brym, již několikrát zmiňovaný odborník Vojenského ústavu vědeckého, zabývající se, mimo jiné, i problematikou branné propagační práce.⁴⁴⁶

Členové Klubu využívali i občasné neoficiální příležitosti ke kontaktům s osobami na vysoce situovaných místech. Tuto skutečnost dokládá například neformální setkání, spojené s večerí, které se uskutečnilo po II. valné hromadě Klubu. Zúčastnila se jej skupina vysoce postavených činitelů. Patřil mezi ně ministr Machník, generálové Syrový, Krejčí, Doležal, Fiala a Vobrátilék, náčelník Francouzské vojenské mise generál Faucher, ministerský rada Hándl, přednosta vojenského kabinetu ministra Machníka pplk.gšt. Kropáček, Machníkův osobní ministerský tajemník Brynda a z civilní sféry předseda branného výboru poslanecké sněmovny David a poslanec Pekárek.⁴⁴⁷ Uvedenou příležitost využil ministr národní obrany k tomu, aby vyjádřil Klubu čs. vojenských redaktorů dík za velice hodnotnou profesionální práci v zájmu armády, brannosti a obrany státu.⁴⁴⁸

Účinky práce Klubu čs. vojenských redaktorů byly ovlivněny jeho skladbou a pracovním programem. V roce 1938 v Klubu působil celkem 35 členů a 1 hospitant. Pražský denní tisk zastupovalo nejvíce členů, celkem 23 a 1 hospitant, vojenské časopisy 5 členů, úřední zpravodajství 2, MNO také 2 a Vojenský ústav vědecký 3 členové.⁴⁴⁹

V uvedeném složení nápadně vyniká většina novinářů z pražského denního tisku. Pro šíření idejí obrany státu do všech koutů Československa to ovšem nestačilo. Zájem o dění v pohraničních oblastech, zejména o branné aktivity Čechů, obklopených početnou německou menšinou, vyzníval jako zřetelná a vážná rezerva zatím krátce existujícího Klubu čs. vojenských redaktorů. Takzvaní čeští hraničáři stále důrazněji apelovali na ústřední sdělovací prostředky, aby se více zajímali o těžký úděl českých lidí v pohraničí. Čeští hraničáři byli vděční za jakoukoli podporu. Branná propagační práce patřila k nejcennějším druhům této podpory.

⁴⁴⁵ Zprávy z VÚV. Příloha VR (březen 1938), oddíl Klub čs. vojenských redaktorů. VR 1938, č. 3, s. 3. Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 20.

⁴⁴⁶ Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 20.

⁴⁴⁷ Zprávy z VÚV. Příloha VR (březen 1938), oddíl Klub čs. vojenských redaktorů. VR 1938, č. 3, s. 3.

⁴⁴⁸ Srov. tamtéž.

⁴⁴⁹ Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 20.

Čeští lidé v pohraničí měli mezi prvními dobře vyvinutý smysl pro zájmy obrany státu a oddaně pro ně pracovali. Svědčily o tom rozmanité a na bázi dobrovolnosti konané činnosti: iniciativní spolková práce s brannou tematikou, účast při přípravě branné výchovy, práce v Civilní protiletectké ochraně, podíl na vojenských oslavách a slavnostních vojenských příležitostech a mnohé další.⁴⁵⁰

Běžná pracovní aktivita Klubu čs. vojenských redaktorů se v letech 1937–1938 ustálila ve formě pravidelných členských schůzí, konaných každý týden v pondělí. Využity byly pro přednášky a diskuse. Během těchto setkání byla podávána vysvětlení o vybraných aktuálních otázkách armády a obrany státu. Kromě pravidelných schůzí Klub konal mnoho různých členských akcí, jako byly přednášky, informace a o aktuálních záležitostech, exkurze, recepce u vojenských hodnostářů, účasti při vojenských oslavách, návštěvy cvičení, filmová představení s brannou problematikou a návštěvy vojenských zábavních podniků. Od počátku roku 1937 do poloviny roku 1938 bylo pro klub připraveno 40 různých akcí, jichž se zúčastnila většina členské základny. Započítány nejsou jiné další události, které proběhly za účasti jen několika členů Klubu (např. speciální přednášky, konané Vojenským ústavem vědeckým, zájezdy do mimopražských posádek, spolupráce s jinými korporacemi apod.).

Informace o aktuálních záležitostech se v letech 1937–1938 týkaly především branné výchovy, branné propagandy a rozpočtu vojenské správy. Během exkurzí byl navštíven vojenské letecké dílny, letecká výstava a slavnosti pluku útočné vozby v Milovicích, kurz branné výchovy učitelů a profesorů i další akce. Během recepcí se členové Klubu setkávali s ministrem národní obrany, náčelníkem Hlavního štábu a náčelníkem Francouzské vojenské mise. Pro publicitu armády byla významná účast členů Klubu na zborovských oslavách, vojenských přehlídkách, armádních dnech a při slavnostním vyřazení nových poručíků československé armády v hranické Vojenské akademii. Zástupci Klubu pozorovali pražské cvičení Civilní protiletectké ochrany, výcvik ženijního pluku 5 a ukázkové cvičení pražské posádky. Z tohoto okruhu vynikala, jako nejvýznamnější událost, účast Klubu čs. vojenských redaktorů na závěrečných cvičeních z roku 1937, která se uskutečnila v českých zemích a na území Slovenska.⁴⁵¹

⁴⁵⁰ Poznatky o vstřícném postoji českého obyvatelstva v pohraničí českých zemí k zájmům obrany státu se opírají o kritický rozbor českého hraničářského tisku. Uvedené postoje občanů české národnosti, žijících v pohraničí, častokrát a naléhavě rezonovaly především na stránkách listů, jejichž redakce sídlily v českém pohraničí. Viz zejména *Hraničář*, *Ústřední list Národní jednoty severočeské*, roč. XVII/XLIV (1938), *Hraničářský deník*, roč. 1938 a *Žatecký kraj*, *Nezávislý týdeník obyvatelstva v politických okresích Žatec, Podbořany, Kadaň, Chomutov, Přísečnice, Žlutice, Bilina a Most*, roč. X (1938). Jen vzácně dochované a ucelené řady těchto titulů tisku jsou v držení autora této studie.

⁴⁵¹ *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (duben 1938). *Výroční zpráva o činnosti...* VR 1938, č. 4, s. 21.

Klub čs. vojenských redaktorů měl dobré předpoklady k tomu, aby obhájil základní atributy novinářské práce, tedy aktuální, korektní a jasně podané zprávy. Vojenská správa a vedení Vojenského ústavu vědeckého mu v tomto směru vycházely vstříc. Tato místa Klub upozorňovala na rozličné akce, které vhodně prezentovaly armádu před veřejností. Jednalo se například o přednášky Svazu československých důstojníků, tradiční plukovní oslavy, propagační spolupráci s Branným svazem československých motoristů a o mnoho jiných příležitostí. Publicita sebevědomé a dobře vybavené i vycvičené armády odrážela navenek vůli politických činitelů, kteří rozhodovali o použití armády, bránit republiku. Členům Klubu byly předávány texty přednášek, konaných ve VÚV, aby jejich obsah mohly využít při všech vhodných příležitostech. Vojenská správa poskytovala Klubu písemná sdělení o aktuálních otázkách armády. Klub měl rovněž dostatek bibliografických informací o knižní tvorbě autorů, sdružených ve Vojenském ústavu vědeckém a také o mapových novinkách Vojenského zeměpisného ústavu. Bibliografické informace se týkaly v neposlední řadě zahraniční literatury s brannou tematikou. Bibliografická data byla Klubu předávána s měsíční pravidelností.⁴⁵²

Na počátku výkladu, věnovaného Klubu čs. vojenských redaktorů, bylo vzpomenuto na faktor pečlivé úvahy nad obsahem sdělení, která měla veřejnost přijmout prostřednictvím práce vojenských redaktorů. Nejvyšší místa byla v této věci postavena před naprosto pochopitelnou nutností nevyjádřit podstatu určitých problémů tak, jak vskutku existovaly. Tento tehdy jedině možný postup nejvyšších vojenských míst výstižně dokládají události z počátku roku 1938.

Obecná situace přiměla počátkem roku 1938 náčelníka Hlavního štábu generála Krejčího k rozhodnutí pozvat členy Klubu čs. vojenských redaktorů do svého úřadu. Záznam pobočníka náčelníka Hlavního štábu o generálově zájmu o setkání s novináři nese datum 14. ledna 1938. Vojenští redaktori měli přijít již brzy, v únoru.⁴⁵³ Klíčovou otázkou navozují fakta o tom, co Krejčí hodlal novinářům sdělit a o čem hodlal pomlčet. Náčelník Hlavního štábu obecně zamýšlel poskytnout vojenským redaktorům informace o vybraných tématech, týkajících se armády a její činnosti pro publikaci v tisku. Kromě toho, a to je zvláště pozoruhodné, byl Krejčí rozhodnut sdělit redaktorům i jistá vysvětlení, určená výhradně pro osobní informaci pozvaných členů Klubu. Tato skutečnost dokládá, že měl důvěru nejen v profesionální kvality, ale hlavně v diskrétní vztah vojenských redaktorů vůči sděleným skutečnostem.⁴⁵⁴

⁴⁵² Tamtéž, s. 20.

⁴⁵³ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., sign. 28 1/2, spis č.j. 6038 hl. št./1. odd. 1938–*Schůzka klubu vojenských redaktorů u náčelníka hlavního štábu – přípravy*, obsahující výzvu č.j. 122/pob. náč. 1938 ze 14. 1. 1938–*Schůzka klubu vojenských redaktorů u náčelníka hlavního štábu – přípravy*.

⁴⁵⁴ Viz tamtéž.

Organizačnímu oddělení byl předán požadavek náčelníka Hlavního štábu na krátké a výstižné zpracování dvou námětů. První z nich se týkal početního stavu důstojníků a rotmistrů v činné službě a v záloze. Odezva na druhý požadavek měla vyjádřit zastoupení národnostních menšin v činné službě a v záloze formou přibližného procentuálního poměru. Odpověď měla být zaslána do 29. ledna 1938.⁴⁵⁵

Organizační oddělení Hlavního štábu reagovalo na první uvedený požadavek odmítavě. Svou odpověď zdůvodnilo ochranou utajovaných skutečností, a dodalo, že i Národní shromáždění souhlasilo s tím, aby konkrétní data o početním stavu důstojníků v činné službě i v záloze nebyla uváděna v podkladech, které souvisely s rozpočtem vojenské správy. Organizační oddělení Hlavního štábu poskytlo jen velmi obecně strukturovaný podklad pro oficiální komuniké.⁴⁵⁶

Mimořádnou politickou citlivostí se vyznačoval druhý požadavek a především reakce organizačního oddělení Hlavního štábu na něj. Uvedené oddělení v poskytnuté odpovědi ani náznakem nedalo najevo skutečný poměr k národnostním charakteristikám československé armády. Úvodní pasáž podkladu pro oficiální sdělení náčelníka Hlavního štábu pro tisk zakryla snahu rozhodujících míst vojenské správy minimalizovat přítomnost Němců v řadách velitelského sboru československé armády: „...*Při jinak stejných kvalitách snaží se vojenská správa již z vlastního zájmu, aby zastoupení menšinových národností v armádě odpovídalo správnému poměru, aby měla dostatek velitelů a instruktorů ovládajících dokonale jazyk...*“⁴⁵⁷ Další část realisticky ilustrovala skutečný stav: „...*Obdobně jest věc posuzovati i pokud jde o mužstvo. Branný zákon je platný pro všechny československé občany, a proto je odváděn ten, kdo je odvodní komisí uznán za schopna k vojenské službě. Při tom zajisté není možno bráti ohled na poměrné zastoupení menšin. O způsobilosti k vojenské službě rozhodují smíšené odvodní komise, tedy jak zástupci vojska, tak zástupci civilních úřadů...*“⁴⁵⁸ Závěrečná pasáž citovaného sdělení opět zkruslovala skutečný stav: „...*Stejně nelze bráti ohled na*

⁴⁵⁵ Srov. tamtéž, body 1.) a 2.).

⁴⁵⁶ Sdělení organizačního oddělení Hlavního štábu, které mělo sloužit jako podklad informací pro tisk, vyznělo vskutku velmi obecně. Právilo se v něm, že „...*Počty důstojníků a rotmistrů v činné službě byly systemizací v roce 1936 upraveny tak, aby odpovídaly požadavkům na armádu. Doplnění těchto systemizovaných počtů důstojníků a rotmistrů ze všech vrstev občanstva státu dokončuje vojenská správa všemi silami, při čemž samozřejmě dbá toho, aby netrpěla kvalita důstojnického a rotmistrovského sboru, což by se zhoubně odráželo na kvalitě celé armády. Důstojníkem v záloze může se stát každý občan republiky s příslušným předběžným vzděláním. Je přirozené, že i tyto počty řídí se potřebami armády...*“ (viz bod 1 přípisu organizačního oddělení Hlavního štábu k výzvě pobočníka náčelníka Hlavního štábu ze 14. 1. 1938, VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., sign. 28 1/2, spis č.j. 6038 hl. št./1. odd. 1938–*Schůzka klubu vojenských redaktorů u náčelníka hlavního štábu – přípravy*).

⁴⁵⁷ Bod 2 přípisu organizačního oddělení Hlavního štábu k výzvě pobočníka náčelníka Hlavního štábu ze 14. 1. 1938, VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., sign. 28 1/2, spis č.j. 6038 hl. št./1. odd. 1938–*Schůzka klubu vojenských redaktorů u náčelníka hlavního štábu – přípravy*.

⁴⁵⁸ Tamtéž.

*menšinový poměr v samé prezenční službě. Rozhoduje jen kvalita a schopnosti brancovy. Podle nich jsou branci určováni pro jednotlivé speciální druhy výcviku.*⁴⁵⁹ V souvislosti s uvedeným konstatováním lze odkázat na již zmíněný fakt, že pravidla o národnostní skladbě armády se v době vzniku zde citovaných sdělení již v praxi naplňovala. Posledně citované konstatování muselo vzhledem k politické citlivosti tématu zkreslit skutečnost do té míry, že byla zakryta existence pravidel o národnostní skladbě aktivní armády. Kvalita a schopnosti branců netvořily výlučně rozhodující faktor pro rozdělení branců do zvláštních druhů vojenského výcviku. Pro specifické druhy vojskových těles Hlavní štáb přímo vyžadoval pouze brance české a slovenské mateřské řeči.

Klub čs. vojenských redaktorů šel k vrcholu své práce pro obranu státu v dramatických zářijových dnech roku 1938. Vojensko-politická témata plnila den za dnem stránky deníků. Popularizace armády a odhodlání demokratické veřejnosti k obraně již nebyli zdaleka jen věcí vojenských redaktorů. Nejvyšší velící místa mobilizující československé armády si uvědomovala cenu zápasu o mínění širokých mas doma i ve světě. V dramatických hodinách pozdního večera 27. září 1938 Hlavní velitelství připravilo zvláštní pokyny k propagační práci pro nejbližší klíčové dny podzimní krize. Pokyny byly koncipovány se souhlasem hlavního velitele generála Krejčího jako rámeček činnosti skupiny E (propagační, cenzurní a tiskové) zpravodajského oddělení štábu Hlavního velitelství. Propagační práce tisku měla být usměrňována zmíněnou skupinou Hlavního velitelství prostřednictvím stejnojmenné skupiny E (propagační) zpravodajského oddělení Hlavního štábu.⁴⁶⁰

Pokyny, které byly odeslány ze sídla zpravodajského oddělení Hlavního velitelství na pražský Hlavní štáb čtvrt hodiny před 23. hodinou 27. září 1938, tvořily reakci na Hitlerův nesmírně hysterický projev. Nacistický kancléř jej vykřičel proti Československu a prezidentu Benešovi večer 26. září 1938 v berlínském Sportovním paláci.⁴⁶¹

Pokyny Hlavního velitelství nejprve interpretovaly projev říšského kancléře slovy, že má: „1) *zastařovat poukazováním na sílu německé branné moci, 2) odstranit spojence ČSR, 3) rozbít jednotu Čechů a Slováků a 4) přinutit nás, abychom 1. října odevzdali sudetské*

⁴⁵⁹ Tamtéž.

⁴⁶⁰ Zde zmíněný *Hlavní štáb* nelze bez vysvětlení přímo ztotožňovat s Hlavním štábem československé branné moci, působícím v původní organizační a personální formě před vstupem Československé republiky do stavu branné pohotovosti. *Hlavnímu štábu*, který vedle *Hlavního velitelství* působil i po vyhlášení mobilizace a stavu branné pohotovosti, podléhala zápolní část mobilizující československé armády. Blíže a nejnověji MINAŘÍK, P. –ŠRÁMEK, P.: *Několik poznámek k mobilizované československé armádě v září 1938*. HaV 1996, č. 3, s. 139–141.

⁴⁶¹ Projev nacistického vůdce Hitlera cituje v meritorních pasážích v české literatuře ČELOVSKÝ, B.: *Mnichovská dohoda 1938*. Šenov u Ostravy 1999, s. 338–339.

kraje. ⁴⁶² Odpověď domácího tiku na Hitlerovy výkřiky měla být orientována třemi směry. Na prvním místě stál důraz na vojenskou sílu Československa a jeho odhodlání bránit se vůči násilí. Hlavní velitelství mělo zájem na tom, aby tisk psal, že „...ČSR učinila vše, co je v jejích silách k obraně vlasti. Nyní je dokonale připravena se bránit. Armáda je dobře vycvičena a materiálně dobře vybavena. Duch skvělý. Odhodlání ke všem obětem. Moment překvapení úplně překonán...“ ⁴⁶³ druhý směr měl působit na spojence a přátele Československa. Proto Hlavní velitelství upozorňovalo, že „...Spojenci nemohou věřit slibům. Dojde brzy i na ně. Při anexi Rakouska ujistovalo Německo ČSR o tom, že nemá proti němu útočných úmyslů. Hitler provádí politický manévr, aby vyřazoval protivníky jednoho po druhém.“ ⁴⁶⁴ Hlavní velitelství dále nabádalo k tomu, aby tisk „...Dokazoval jednomyslnost Čechů a Slováků a vůli žít pospolu. Zdůrazňovat z hledisek hospodářských a vitálních nutností celistvosti našeho teritoria. Jednotu myslí v československém táboře – vzorná mobilizace to dokazuje.“ ⁴⁶⁵

Doba, kdy citované pokyny vznikaly, přibližovala Československo válečné katastrofě. Přestože bylo nadšení demokratických sil k obraně republiky vsutku ohromující, trvalo Hlavní velitelství na tom, že tisk měl „...Budít důvěru ve vojenskou moc a hrdost na službu ve zbraní. Pěstovat smysl pro trpělivost a porozumění pro těžkosti mobilizace a války. Pěstovat smysl pro zachování vojenského tajemství. Potírat plané kritizování, žvanivost, ustrašenectví. Oživovat příklady statečnosti. Rozptylovat strach z hrůz války.“ ⁴⁶⁶

Hlavní velitelství večer 27. září 1938 předpokládalo, že pokyny k propagační práci tisku budou samozřejmě doplňovány a pozměňovány podle aktuálního vývoje. Přes Hitlerovo ultimatum, že útok proti ČSR bude zahájen v odpoledních hodinách 28. září 1938, nesplní-li oběť vyděračské podmínky, přes svolání konference do Mnichova a po výsledcích tamních jednání vývoj dospěl do stádia, na něž československou demokratickou společnost nikdo nepřipravoval. Spolu s integritou republiky se ocitly v troskách i výsledky dosavadní branné propagační práce. Na stránkách tisku se pak zrcadlil úpadek a rozklad československé demokracie během nemnoha měsíců, které byly vyměřeny druhé republice.

Vojenský ústav vědecký tvořil od uvedení svých reforem do praxe značně širokou základnu pro vědeckou a výzkumnou práci vojenských a civilních odborníků. Předchozí pasáže, věnované Kruhu čs. vojenských redaktorů, doložily, že integrační potenciál této instituce vy-

⁴⁶² VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./2. odděl., k. 283 E, inv. č. 226, sign. Telegram gen. Krejčího z 27. 9. 1938 s pokyny pro propagandu v době mobilizace, spis Hlavního velitelství č.j. 106 št. 2. odd. 1938 z 27. 9. 1938 – *Pokyny pro propagandu*, podepsaný Hlavním velitelem arm.gen. L. Krejčím.

⁴⁶³ Tamtéž, viz komentář k odstavci 1) oddílu II citovaných pokynů.

⁴⁶⁴ Tamtéž, viz komentář k odstavci 2) oddílu II citovaných pokynů.

⁴⁶⁵ Tamtéž, viz komentář k odstavci 3) oddílu II citovaných pokynů.

⁴⁶⁶ Tamtéž, viz komentář k oddílu III citovaných pokynů.

kročil přínosně, efektivně a ve vhodné míře i za meze, které byly vlastní vědecké práci. Tuto skutečnost významným způsobem dokládá idea, která postavila základy takzvaného Klubu spisovatelů při Vojenském ústavu vědeckém. Tímto způsobem se zde opět připomíná specifický fakt, že obrana státu netvořila jen komplex politicky, vojensky, ekonomicky a technicky orientovaných faktorů. Byla zde přítomna i kulturní dimenze obrany státu, která měla zaujmout mimořádné místo v mobilizaci nejlepších sil demokratické společnosti pro obranu v případě nepřátelského agresivního tlaku.

Vědomí tohoto faktu přimělo přední osobnosti československé kultury vážně se zabývat myšlenkou koordinované spolupráce spisovatelů a publicistů s Vojenským ústavem vědeckým. Umělecká tvorba měla obohatit zájmy obrany státu na poli branné propagační práce a branné výchovy v nejširších vrstvách společnosti. Výchozí idea získávala jasné kontury od dubna 1937, kdy o věci jednalo kolegium, v němž se o uvedeném projektu radili předseda VÚV generál Ing. Silvestr Bláha, spisovatel, dramatik a novinář dr. Karel Čapek, vojenský publicista plk.gšt. Emanuel Moravec, spisovatel pplk. dr. Jaroslav Durych, dramatik a prozaik plk. dr. František Langr a prozaik a novinář Josef Kopta. Rozhovory vyústily ve vznik poradního sboru spisovatelů, na jehož činnosti se měli podílet i vynikající novináři.

Kolegium zakladatelských osobností usilovalo o to, aby sbor spolupracoval s co nejširším okruhem spisovatelů včetně mladších generací tvůrců. Aby nedošlo k rozmělnění jednoty připravované organizace, postavil se do čela tohoto úsilí užší přípravný výbor. Jeho úkol spočíval v nezbytné organizační práci a formulaci statutu pro zakládanou složku. Do čela přípravného výboru byl zvolen pplk. dr. J. Durych, sekretářem se stal mjr.děl. F. Ptašinský. Ve výboru zasedli dr. K. Čapek, divadelní kritik a dramatik dr. Edmond Konrád, J. Kopta, plk. dr. F. Langr a gen. Rudolf Medek. Dne 7. června 1937 vznikla výzva k účasti ve vznikající tvůrčí a koordinační složce, adresovaná spisovatelům. Rozvoj organizační a členské základny zbrzdil skon T. G. Masaryka. Mezi tím se projevil fakt, že o činnosti ve zmíněném subjektu řada tvůrců projevila zájem.

Valná schůze, která se konala 22. listopadu 1937, přinesla organizaci definitivní název Kruh spisovatelů při Vojenském ústavu vědeckém. Ve funkci předsedy byl potvrzen plk. dr. J. Durych, místopředsednické funkce se ujal dr. K. Čapek a v jednatelské funkci pracoval major F. Ptašinský. Členy výboru se kromě již zmíněných osobností stali, s výjimkou plk.gšt. E. Moravec, ještě slovenský básník, překladatel a publicista dr. Emil Boleslav Lukáč, prozaik a literární historik dr. Josef Knapp a dr. Vladislav Vančura.⁴⁶⁷ Uvedená schůze vyústila ve

⁴⁶⁷ Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 22.

vznik tří zvláštních komisí Klubu spisovatelů při VÚV: 1. komise ediční, 2. komise tradiční a 3. komise filmové. Poslání 1. komise ediční spočívalo v přípravě edic vhodně zaměřených knižních publikací. 2. komise tradiční byla předurčena jako složka pro spolupráci s vojenskou správou v oblasti tvorby vojenských tradic a 3. komise filmová se měla zabývat využitím filmu pro ideové zájmy obrany státu.⁴⁶⁸ V zájmu kontaktů se slovenskými spisovateli byla při Kroužku členů VÚV v Bratislavě zřízena odbočka, kterou ve výboru Kruhu spisovatelů zastupoval poslanec dr. E. B. Lukáč.⁴⁶⁹ Jak pro Klub spisovatelů při VÚV, tak i pro Vojenský ústav vědecký jako celek bylo přínosem, že výbor Klubu i jeho pracovní komise již na prahu své činnosti navázaly kontakty s 2. oddělením branné propagandy odboru pro brannou politiku VÚV a s propagační sekcí oddělení branné výchovy při Hlavním štábu.⁴⁷⁰

Klub spisovatelů při Vojenském ústavu vědeckém si již záhy vytvořil základ tradic častých kontaktů s nejvyššími představiteli československé státní exekutivy. Mimořádnou cenu pro váhu práce Klubu spisovatelů při VÚV znamenal zájem prezidenta republiky dr. E. Beneše, který přijal předsednictvo Klubu spisovatelů ve dvouhodinovém slyšení.⁴⁷¹ Zanedlouho byli představitelé Klubu pozváni k ministrovi národní obrany F. Machníkovi, který je přijal 8. února 1938 za účasti nejvyšších vojenských osobností, vedoucích činitelů MNO a přednosta Vojenské kanceláře prezidenta republiky. Účast představitelů kulturního života, členů Klubu spisovatelů při VÚV, byla hojná. Přítomni byli Eduard Bass, Karel Čapek, Jan Čep, Josef Doležal, Jaroslav Durych, Bedřich Fučík, Josef Hora, Josef Knapp, Edmond Konrád, Josef Kopta, Josef Kratochvíl, Jaroslav Kvapil, František Langer, Emil Boleslav Lukáč, Marie Majerová, Rudolf Medek, Emanuel Moravec, Karel Nový, Jan Scheinost, J. V. Sedlák, Jaroslav Seifert, Vladislav Vančura, Adolf Zeman a Oldřich Zemek.⁴⁷² Ministru Machníkovi byly aktivity Klubu spisovatelů při VÚV blízké i z toho důvodu, že na pražské univerzitě vystudoval český jazyk a literaturu. Hodnoty a tradice, uchované českým jazykem, F. Machník předával svým studentům několik let jako středoškolský pedagog.⁴⁷³ Dne 26. dubna 1938 byl Klub spisovatelů přijat ministrem zahraničních věcí dr. Kamilem Kroftou. Témata rozhovorů se samozřejmě týkala aktualit zahraniční situace.⁴⁷⁴

⁴⁶⁸ Tamtéž.

⁴⁶⁹ Tamtéž.

⁴⁷⁰ Tamtéž, s. 23.

⁴⁷¹ Tamtéž, s. 22.

⁴⁷² *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (březen 1938), oddíl *Kruh spisovatelů při Vojenském ústavu vědeckém*. VR 1938, č. 3, s. 3–4.

⁴⁷³ NA, f. NS, k. 169, sign. ČNs 3/47, poř. č. 2–MV, odděl. Praha – Hrad, Odbor PZ, Protokol č. 2, sepsaný s F. Machníkem dne 10. 7. 1946 u Okresního národního výboru v Klatovech, s. 1–2.

⁴⁷⁴ *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (duben 1938). *Výroční zpráva o činnosti...* VR 1938, č. 4, s. 23. *Zprávy z VÚV. Příloha VR* (červenec – srpen 1938), oddíl *Kruh spisovatelů při Vojenském ústavu vědeckém*. VR 1938, č. 7–8, s. 3.

Kromě uvedených příležitostí vytvářel Klub spisovatelů při VÚV pro své členy pestrou řadu aktivit s cílem seznámit je s dalšími činnostmi Vojenského ústavu vědeckého a vojenské správy. Již v roce 1937 zakládající členové zhlédli vojenská cvičení na Písecku a při této příležitosti se podíleli na přípravě velmi ceněné a působivé rozhlasové relace. Později navštívili knihovnu Vojenského ústavu vědeckého, kde byli seznámeni s metodami její práce. Dne 28. března 1938 si 60 spisovatelů – členů Klubu spisovatelů – prohlédlo Památník osvobození. Velení vojenského technického a leteckého ústavu připravilo pro Klub spisovatelů 3. června 1938 exkurzi svých zařízení. Dne 22. června 1938 následovala exkurze vojenského letiště, kde proběhla ukázka nočního létání i s přímou účastí přítomných členů Klubu na palubách vojenských letounů. V souvislosti s konáním kongresu Pen-klubu vojenská správa zajistila 30. června 1938 zájezd do vojenského tábora v Milovicích, kde 55 zahraničních osobností světa literatury spatřilo polní cvičení jednotek československé armády. Zahraniční hosty provázelo 25 domácích spisovatelů a spisovatelek. Akce se setkala s nebyvalým ohlasem v tisku. Ještě předtím se Klub spisovatelů při VÚV podílel na zocelení morálních sil demokratické společnosti zvláštní tiskovou a rozhlasovou akcí. Na jejím provedení se výbor Klubu spisovatelů při VÚV usnesl 24. května 1938, tedy v době, kdy trvala dramatická atmosféra mimořádných vojenských opatření.⁴⁷⁵

Klub spisovatelů při Vojenském ústavu vědeckém se v roce 1938 stále ještě ocital na počátku práce v širším proudu iniciativ pro obranu státu. Do léta 1938 vydal ze své iniciativy statut Klubu tiskem. Tímto krokem podpořil svou publicitu v uměleckých kruzích i v široké veřejnosti. Ministerstvu národní obrany postoupil návrh na zavedení zvláštního řádu za statečnost v civilním i vojenském životě. Vypracoval návrh ediční řady knihovny pro mládež, který měla rozpracovat, podle výsledků dotazníkové akce mezi všemi členy Klubu, 1. komise ediční. Myšlenka se úspěšně rozvíjela. Klub spisovatelů navázal v zájmu tohoto projektu spolupráci s nakladatelstvím Melantrich. Již na podzim 1938 měly být publikovány první svazky knihovny pro mládež s titulem Statečná srdce. Obohacován byl návrh pěstování vojenských tradic, jehož se ujala 2. komise tradiční. Ve věci vojenských tradic Klub spisovatelů vhodně stavěl na výsledcích práce Vojenského sociologického kruhu, který rovněž působil při Vojenském ústavu vědeckém. Jeho skupina pro studium a pěstování vojenské a plukovní tradice zpracovala v roce 1938 mezibilanci ve formě rozsáhlé analýzy, která se opírala o bohatý dokumentační materiál, získaný dotazníkovou akcí z roku 1934. Na jejím základě byl vytvořen

⁴⁷⁵ Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 22–23. Zprávy z VÚV. Příloha VR (červenec – srpen 1938), oddíl Kruh spisovatelů při Vojenském ústavu vědeckém. VR 1938, č. 7–8, s. 3.

přehled o výsledcích v oblasti vojenských tradic. Odtud pak plynuly návrhy a doplňky k jejich obohacení. Výsledky v roce 1938 obdrželo Ministerstvo národní obrany. Zvláštní pozornost jim věnoval generální inspektor branné moci generál Syrový. Kolegium Klubu spisovatelů při VÚV projevovalo o věc niterný a iniciativní zájem. Ve věci se mimořádně angažoval K. Čapek, F. Langr, J. Kopta, J. Durych a další. Tento vzájemně podnětný přístup položil základ k pracovní vazbě mezi Klubem spisovatelů a Vojenským sociologickým Kruhem.⁴⁷⁶

Podnětný přístup k práci učinil jednou z nejčelnějších osobností Klubu spisovatelů při Vojenském ústavu vědeckém K. Čapka. V roce 1938 veřejně přednesl návrh, aby při Vojenském ústavu vědeckém bylo vytvořeno ústředí pro ženy. Poslání této složky mělo spočívat ve výběru vhodných pracovních míst, kde by v době války ženy zastoupily muže. Čapkova návrhu se ujalo 2. oddělení branné propagandy odboru pro brannou politiku Vojenského ústavu vědeckého. Neméně zajímavý Čapkův návrh směřoval k myšlence vzniku zvláštního intelektuálního ústředí, v němž by působili vynikající redaktoři. Smysl tohoto ústředí měl spočívat v pozitivním usměrňování tisku. I tento návrh byl postoupen 2. oddělení branné propagandy odboru pro brannou politiku Vojenského ústavu vědeckého.⁴⁷⁷

Do léta 1938 Klub spisovatelů při Vojenském ústavu vědeckém značně početně posílil. Vstoupilo do něj 85 předních československých spisovatelů a spisovatelek.⁴⁷⁸ Mnichovská katastrofa a nastupující agresivní rozvrat idejí původního Československa, eufemisticky označovaný za podzimní revoluci, doslova strhnul myšlenkové základy Klubu spisovatelů při Vojenském ústavu vědeckém. Senzitivní tvůrci zvláště ostře vnímali útěk politických autorit od dřívějších hodnot, útěk, který byl produktem nejponiženější formy politického konjunkturalismu. Temná atmosféra pomnichovské autoritativní demokracie, demokracie ve stavu odumírání, si nevybírala jen oběti morální, ale i skutečné. Symbolem zkázy nejen předmnichovské iniciativní práce Klubu spisovatelů při Vojenském ústavu vědeckém se stal tragický skon jeho čelné osobnosti, Karla Čapka.

Poznatky, obsažené v této podkapitole, téma souvislostí vědy a výzkumu se zájmy obrany státu nevyčerpávají. Nemohou jej vyčerpat již z toho důvodu, že předkládaný text tvoří nový pokus uchopit dané téma po bezmála dvaceti letech, které uplynuly od prvního nástinu této problematiky.⁴⁷⁹ Tato podkapitola vhodně přispívá k úplnosti přehledu o posledních fázích vývoje vědeckého a výzkumného zázemí, které měla nejvyšší státní exekutiva včetně

⁴⁷⁶ Zprávy z VÚV. Příloha VR (duben 1938). Výroční zpráva o činnosti... VR 1938, č. 4, s. 22–23.

⁴⁷⁷ Tamtéž, s. 23.

⁴⁷⁸ Zprávy z VÚV. Příloha VR (červenec – srpen 1938), oddíl Kruh spisovatelů při Vojenském ústavu vědeckém. VR 1938, č. 7–8, s. 3.

⁴⁷⁹ Míněny jsou již vícekrát citované a analyzované statě PhDr. V. Karlického, publikované v práci *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987.

Nejvyšší rady obrany státu k dispozici při tvorbě erudovaných odpovědí na specifická odborná témata. Je nezbytné respektovat a mít na paměti fakt, že politická exekutiva a tvůrci systému obrany státu začínali mít vskutku vážné pochopení pro nezbytnost vědeckého a technického vzestupu prostředků obrany státu až v posledních letech před Mnichovem. Snaha o nápravu existovala.

Nutno ale přiznat, že podmínky pro vědeckou práci koncem 30. let stále ještě neodpovídaly urgentním nárokům, které tato doba přinášela. Vážné nedostatky a prodlení předcházejících let nebylo možné v krátkém časovém horizontu odstranit, třebaže politická a exekutivní vůle rozhodujícím činitelům alespoň v posledních letech před Mnichovem nescházela. V této souvislosti je nutné upozornit na fakt, že Nejvyšší rada obrany státu udržovala stálý kontakt s Vojenským ústavem vědeckým, a zprostředkovaně i s dalšími vědeckými a výzkumnými orgány vojenské správy, především prostřednictvím mimořádného a soustavného zájmu prezidenta republiky dr. E. Beneše. Za jeho předsednictví se Nejvyšší rada obrany státu usnesla v letech 1936–1938 na nejdůležitějších krocích pro povznesení úrovně obranyschopnosti Československé republiky. Prezident republiky byl tedy vynikajícím způsobem zpraven nejen o specificky vojenských záležitostech obrany státu a jejich zahraničně – politických vazbách, ale také o závažných vnitřních souvislostech československé defenzívy.

Význam Vojenského ústavu vědeckého nijak nesníží konstatování, že jeho reformovanou činnost z let 1936–1938 je nutno chápat a posuzovat více v rovině cenného příslibu pro zájmy obrany státu, příslibu, který se měl plně projevit v dalších letech, než objemem poznatků, přinesených do období Mnichova. Přesto, jak bylo doloženo, nejvyšší místa státní exekutivy, včetně vedení vojenské správy, obdržela od Vojenského ústavu vědeckého nejen cenný podklad a podnět. Řešení řady pozoruhodných projektů se slibně rozvíjela nebo již byla vskutku aplikována. Další důležitou skutečností – vkladem do dalších let, pokud by se obecná situace nevyvíjela tak radikálně, byl fakt, že Vojenský ústav vědecký příkladným způsobem upozorňoval na široké spektrum možností, jaké pro obranu státu skýtala fungující a v zásadě obětavá spolupráce vojenského a civilního sektoru. Lze oprávněně předpokládat, že nejvyšší státní exekutiva, včetně Nejvyšší rady obrany státu, a vojenské velení by dříve či později stannuly před nutností reformovat vědecké a výzkumné složky branného systému. Reformní kroky, podniknuté ve Vojenském ústavu vědeckém v letech 1936–1937, tomuto možnému směru nasvědčují. Mimořádné nároky těchto let neustále připomínaly skutečnost, že moderní stát nemohl budovat efektivní záštitu své existence bez moderní vědy, výzkumu, vývoje a bez aplikací získaných poznatků ve prospěch sílení systému obrany státu.

IV. REPUBLIKA V OHROŽENÍ

SYSTÉM OBRANY STÁTU VE VRCHOLNÉ FÁZI SVÉHO VÝVOJE V ROCE 1938

1. TĚSNÁ POUTA STRATEGICKÉHO OBKLÍČENÍ

REAKCE VLÁDY, NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU A VOJENSKÉHO VELENÍ NA VSTUP NACISTŮ DO RAKOUSKA V BŘEZNU 1938

Letopočet 1938 československé veřejnosti připomněl, že Republika měla v onom roce oslavit své krásné dvacáté jubileum. Během uplynulých let se z nástupnického státu stala sebevědomá zem, pravý ostrov demokracie a názorové plurality v rozbourané Evropě. Demokratická většina občanů si dobře uvědomovala, že budování státu znamenalo maximální výdej těch nejlepších sil všech státoporných složek. Když se zpočátku 30. let začala na evropském nebi stahovat zlověstná oblaka, veřejnost zvolna pochopila, že se bez nevyhnutelné píše, osobního nasazení i sebeobětování stane lacinou kořistí nepřátel republiky. Na prahu roku 1938 o tom již nebylo pochyb. Obecná atmosféra toho období stále více a více sblížovala veřejnost s armádou. Občané doufali, že bude-li republika ohrožena, bude to armáda, která se s pomocí spojenců postaví na odpor. Moderní ráz války dokonce naléhavě připomínal, že první linie konfliktu by se nevinuly jen na frontách, ale i v zázemí, kam by dosáhla ničivost moderních bojových prostředků nepřátel. Válka by nešetřila nic a nikoho. Vzdor optimisticky laděným vizím bylo nabíledni, že hrozba ozbrojeného konfliktu stoupala. Bylo naprosto nezbytné připravit se na to, co svět zatím zažíval na Dálném Východě nebo nověji ve Španělsku.

V pracovních štábů různé úrovně a rozličného určení, v kancelářích mobilizačních referentů i v nejrepresentativnějších prostorách vysoké státní exekutivy, všude tam se dotvářelo dílo, jež mělo prokázat své vlastnosti v blízkém či snad střednědobém horizontu. Tvůrcům systému obrany státu, vojákům i politickým osobnostem, nedávala spát otázka, kdy přibližně může dojít k takovému politickému napětí, které by jen malý krok dělil od opravdové války. Některé indicie se snažilo dodat vojenské i bezpečnostní zpravodajství.

Prognóza z půle roku 1937 nabádala k opatrnosti již zjara následujícího roku. Jiné informace však pobízely k časnější ostražitosti.¹

Naši historiografii dosud unikal fakt, že nikoliv květen 1938 či listopad 1937 se svými pohotovostními opatřeními, ale již závěr srpna a počátek září 1937 vyvolal sice nepřiliš zjevný, ale přesto pramenně doložitelný neklid a rozruch v československé zpravodajské komunitě. Důvěrník, který měl přístup do okolí rakouských vládních kruhů, předal během posledního týdne srpna 1937 naléhavou zprávu o tom, že rakouské orgány zpozorovaly v Bavorsku abnormální aktivitu Wehrmachtu. Rakušané zjistili, že německé vojenské velení stahovalo početné vojenské kontingenty k československým státním hranicím v oblasti Saska. Konstatováno bylo dokonce, že mělo jít o soustředění dvou útočných armád. Československé zpravodajství poznatky z Vídně prověřilo. Závěrem bylo konstatováno, že se rakouská pozorování vskutku opírala o reálný základ. Záhy vyšlo najevo, že se od 23. srpna do 1. září 1937 konaly podzimní manévry německých vojsk. Cvičilo se v oblasti Bautzen – Löbau a snad také v okolí Šluknovského výběžku. Podzimních manévru se měl podle získaných poznatků zúčastnit dokonce celý IV. armádní sbor německé branné moci s velitelstvím v Drážďanech. Válečné ohrožení Československa nebylo prokázáno.²

Zmíněná událost má nemalý význam pro pochopení anšlusu Rakouska z března 1938 jako varovného momentu, který v květnu 1938 stál u rozhodnutí aktivovat nemalou část branného systému republiky. Po anšlusu dávala výstrahu především rychlost a nečekanost německé vojenské akce, i když samo její provedení vykazovalo četné nedostatky. Prověřované zprávy o manévrech v Sasku ze srpna a září 1937 vyvolaly v Československu pozornost, která ale nebyla následována vojenskými a bezpečnostními opatřeními. Obdobné, ale tentokrát neprověřené, zprávy se v květnu 1938 staly příčinou politicko-diplomatické krize celoevropského rozměru.

Počátkem roku 1938 nebezpečnost nejmocnějšího souseda Československé republiky opět vzrostla. 2. oddělení Hlavního štábu bedlivě analyzovalo všechny dostupné zprávy o změnách na nejvyšších místech německé státní exekutivy, v armádě a ve vedení Zahraničního úřadu. Úpravy, oznámené 4. února 1938, napovídaly, že nastal další významný pokrok v potvrzení vůdcovského principu jako nosné ideologie nacistického státu. V Berlíně došlo k následujícím změnám. Říšské Ministerstvo války zaniklo. Místo něho začalo působit Vrchní

¹ Viz VÚA–VHA, FMSÚMV – 20, sign. 20–29–44, č. j. 13.214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938 – odpověď 2. oddělení Hlavního štábu ..., oddíl III, odstavec 7, s. 4.

² NA, f. č. 205 (Odbočka Zpravodajské ústředny Liberec), sign. 205 – 14 – 4,5, oběžník Prezidia Zemského úřadu v Praze č. 47.823 (*Důvěrné! Velmi nutné.*) z 1. 9. 1937 – *Koncentrace říšskoněmeckého vojska v Sasku při československých hranicích*, objasňující podstatu oznámení Policejního ředitelství v Bratislavě pro Ministerstvo vnitra. Viz k tomu ještě tamtéž dodatek pod č. j. 1.612 pres. ze 6. 9. 1937.

velitelství branné moci (Oberkommando der Wehrmacht - OKW) jako vojenský štáb kancléře Hitlera. Do čela OKW nastoupil vůdci oddaný generál Wilhelm Keitel. Ze svých funkcí byli pod různými záminkami odstraněni maršál Werner von Blomberg, od roku 1935 říšský ministr obrany, generál Werner von Fritsch, od roku 1935 vrchní velitel pozemního vojska a z čela Zahraničního úřadu Konstantin von Neurath. Nahradil jej nacista Joachim von Ribbentrop. Důvod odchodu uvedených osob z exponovaných funkcí měl společného jmenovatele. Byla to neshoda s Hitlerovou ideou brzkého rozpoutání agrese. Hlavní štáb v Praze pochopil, že případný nesouhlas s nacistickým režimem v řadách německé armády nebude mít pravděpodobně relevantní význam. Německá branná moc se stala bezvýhradným nástrojem ideologie.³

Hlavní štáb byl schopen správně předjímal nadcházející vojensko-politický vývoj, třebaže se stále potýkal s nedostatkem výzvědných zpráv o strategických záměrech nacistů. Podstatný doklad pro toto tvrzení spočívá v zásadách široce koncipovaného cvičení. 3. oddělení Hlavního štábu se začalo přípravami na něj zabývat na přelomu let 1937 a 1938. Podklady pro výchozí situaci vypracovalo 2. oddělení. Hlavní pozornost poutala záminka k rozpoutání válečného konfliktu. Námět cvičení se opíral o předpoklad, že nacistické Německo bude mít snahu politicky izolovat oběť agrese, Československo. Záhy měla následovat zákeřná výměna rolí. Agresor by se prezentoval před světovým veřejným míněním jako stát, kladoucí oprávněné požadavky. Oběť brutálního útoku by tak byla morálně i politicky izolována. Bez možnosti obhájit se by byla označena za pravého rušitele míru.⁴ Prozíravost 2. oddělení dokumentuje rovněž fakt, že zásady zpravodajského cvičení z roku 1937 vzaly v úvahu aktivní podíl části německé menšiny v úvodních fázích vojenského útoku

³ Názory 2. oddělení Hlavního štábu na změny, ohlášené v Německu 4. 2. 1938, dokládají stanoviska jeho Studijní a plánovací skupiny (Skupina A). K jejím názorům z té doby se stručně, přesto ale výstižně, vracela pomnichovská analýza práce vojenského zpravodajství. Skupina A nedlouho po změnách ze 4. 2. 1938 konstatoval, že „...určité tendence v důstojnickém sboru, nevalně příznivé vládnoucímu režimu, se sice projeví, že režim prošel krizí, že však nové uspořádání znamená další významný krok v přebudování říše v totalitní stát a další koncentraci státní moci v jedné ruce, že pudový, rasový mysticismus se bude stále více uplatňovat i ve vedení státu, když se zbavil části svých tradičních racionalistických odpůrců mezi generalitou a diplomacií.“ (Viz VÚA–VHA, FMSÚMV – 20, sign. 20–29–44, č. j. 13.214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938 – odpověď 2. oddělení Hlavního štábu ..., oddíl III, odst. 7, s. 5).

Výběr dokumentů k názorům nejvyšších míst československého Ministerstva zahraničních věcí, mezi nimiž se objevují též stanoviska ke změnám na nejvyšších místech německé branné moci, poskytuje edice *Dokumenty československé zahraniční politiky. Československá zahraniční politiky v roce 1938* (ed. J. DEJMEK), Svazek I (1. leden – 30. červen 1938). Praha 2000 – dok. č. 27 – *Zpráva vyslance ČSR v Německu V. Mastného ministerstvu zahraničních věcí změnách v nacistické vládě a ve vrchním velení ozbrojených sil, provedených A. Hitlerem*, dok. č. 28 – *Telegrafická zpráva vyslance ČSR ve Francii Š. Osuského ministerstvu zahraničních věcí o francouzských názorech na změny v německé vládě a ve velení armády*, dok. č. 30 – *Výňatek ze záznamu výkladu ministra zahraničních věcí K. Krofky na schůzi přednostů sekcí a oddělení ministerstva o situaci v Německu po změnách ve vládě a velení armády*, s. 83 – 87, 88 – 89.

⁴ Srov.: VÚA–VHA, FMSÚMV – 20, sign. 20–29–44, č. j. 13.214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938 – odpověď zpravodajského oddělení Hlavního štábu ..., oddíl III, odst. 15, s. 6-7.

nacistického Německa. Výchozí předpoklady pro modelovou cvičební situaci počítaly s ilegální dopravou zbraní a destrukčních prostředků na československé území. V úvahu byly vzaty ozbrojené akce různě početných ozbrojených skupin proti představitelům a symbolům československé státní suverenity a proti pohraničním bezpečnostním orgánům. Útoky měla být postižena dopravní síť. Počítalo se i s destrukcemi telekomunikačních prostředků a dálkového vzdušného rozvodu elektrické energie. Jistý avantgardní, ale v každém ohledu realistický, prvek připomínal předpoklad, že by útočník řídil a zásoboval činnost ozbrojených skupin pomocí padákových výsadek osob i shozů materiálu.⁵

Nejnovější vývoj utvrzoval Hlavní štáb v nutnosti mít po ruce taková organizační, pohotovostní, obecně předmobilizační i mobilizační, opatření, která by pozvedla celkovou schopnost armády vyvinout odpovídající reakci na náhlou akci z území Německa. Aby mohl být pohotovostní aparát spuštěn ve vhodnou chvíli, musel mít Hlavní štáb po ruce natolik hodnotné indicie, aby systém obrany státu mohl reagovat zavčas. Zde ale stále přežívala jedna z nejvážnějších slabin. Hlavní štáb ji indikoval v podobě nedostatečné připravenosti zahraniční agenturní sítě svého 2. oddělení. Zpravodajský aparát sice prošel vícero organizačními změnami, v roce 1937 byla podniknuta rozsáhlá akce s cílem zhustit agenturní výzvědnou síť, ale možnost zpravodajsky sledovat prudký spád politického a vojenského vývoje za hranicemi republiky stále nebyla zajištěna. Chyběly zejména technické prostředky spojení mezi ústředím a členy agenturní sítě.⁶

V souvislosti s napětím mezi Rakouskem a Německem, které zesílilo po vynucené cestě kancléře Schuschnigga k A. Hitlerovi, došlo k vyhlášení zpravodajské pohotovosti. První poznatky o nástupu německých vojsk k zákroku v Rakousku byly získány 8. března 1938 a Hlavní štáb o nich informoval prezidenta republiky Dr. E. Beneše. 2. oddělení Hlavního štábu dokázalo poměrně spolehlivě sledovat chování německých vojsk v celém průběhu akce na území Rakouska. Zdroj nejzávažnějších informací tvořily zprávy, získané odposlechem rádiového provozu stanic německé policie, které mezi sebou korespondovaly

⁵ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./2. odděl., k. 187, inv. č. 79, sign. Dokumenty k zpravodajskému cvičení hlavního štábu v roce 1937 (k č. j. 11.185 taj.), spis č. j. 11.185 taj. 37 – *Zpravodajské cvičení hlavního štábu v roce 1937. Řešení 1. části cvičení*, Příloha č. 1 Tajné, *Rozprava o 1. části cvičení*.

⁶ Zasloučen se u tohoto problému pozastavuje HAVEL, F.: *Náš konflikt s Německem ve 2. polovině 30. let* (rukopis pamětnické studie). Praha 1969, s. 4. Při posuzování tohoto materiálu je nutné ale pamatovat na to, že byl poznamenán značnou opozicí autora, jenž působil v čele Skupiny A (plánovací a studijní) 2. odděl. Hlavního štábu, vůči plk.gšt. F. Moravcovi, přednostovi Skupiny B (výzvědné a defenzivní). Zdá se ovšem, že autorova práce s fakty a jejich výklad tím nebyla ovlivněna ve smyslu příliš tendenčních interpretací. Svým kritickým přístupem spíše upozornil na skutečně negativní stránky práce Skupiny B 2. oddělení Hlavního štábu. Srov. k tomu zejména KOKOŠKA, S.: *Československé vojenské zpravodajství v roce 1938*. Sborník Vojenské akademie v Brně, 1999, č. 2, s. 97–100.

v otevřené řeči.⁷ Odtud lze odvodit poznatek, že zpravodajské zisky 2. oddělení Hlavního štábu z doby anšlusu nevyplývaly ani tak z vlastního kvalitního výkonu, ale že byly povětšinou závislé na mezerách ve zpravodajské obraně činnosti Wehrmachtu a dalších mocenských složek, které byly zapojeny do anšlusové akce. Při rozboru německé akce v Rakousku Hlavní štáb racionálně rozlišil dvě stránky. Chápal, že samo její provedení bylo poznamenáno spěchem, chaosem a snahou ohromit světové veřejné mínění bleskovou akcí, podniknutou i za cenu přepětí výkonnosti technických prostředků a lidských sil při pochodu na Vídeň.⁸ Jako mnohem závažnější a pro obranyschopnost státu vysoce rizikový faktor Hlavní štáb označil vespělou schopnost německé armády uvést určené síly do stavu pohotovosti. Zatímco poznatky o německé válečné hře, získané agenturně v roce 1936, napovídaly, že vojenská akce proti Československu by nastala pátý den po ohlášení skryté mobilizace, v březnu 1938 bylo zjištěno, že jednotky, určené pro akce na území Rakouska, byly hotovy k pochodu za 36 hodin. Není divu, že 2. oddělení se znalostí těchto poznatků konstatovalo počátkem dubna 1938, že „...*Vzhledem k náhlým rozhodnutím Hitlerovým a vzhledem k rychlému provádění příprav není možno spoléhat se na to, že doba od okamžiku, kdy budeme upozorněni do okamžiku, kdy k akci dojde, bude taková, že nám umožní včasné provedení nějakých podstatných opatření k doplnění opatření stálých.*“⁹ I zde je nutno hledat klíč k pochopení toho, jak Hlavní štáb jednal později, v květnu 1938, po zisku neproověřených zpráv o vysoké koncentraci pozemních vojsk i letectva v německém pohraničním prostoru.

Velmoci a tím pádem i Československá republika zachovaly před i po anšlusu klid. K silové odpovědi na Hitlerovu svévoli nedošlo. Jisté indicie naznačují, že se v diskusích mezi politickými činiteli a představiteli armády hovořilo také o mimořádných opatřeních případně o mobilizaci armády nebo; jednání o tom probíhala pravděpodobně mezi 9. a 11. březnem 1938.¹⁰ Nutno zdůraznit, že tato možnost tvořila krajní eventualitu, přičemž byla ve všech ohledech závislá na postojích hlavních evropských mocností.

⁷ VÚA–VHA, 37–153–59, rozbor zkušeností ze zpravodajské pohotovosti.

⁸ O vojenských operacích německé armády na území Rakouska v době anšlusu podrobně pojednává např. STEINBÖCK, E.: *Österreichs militärisches Potential im März 1938*. Wien – München 1988.

⁹ Německá akce v Rakousku byla 2. oddělením Hlavního štábu podrobně vyhodnocena v analytickém materiálu, jenž byl vypracován pod č. j. 11.090 – *Okupace Rakouska Německem* na počátku dubna 1938 (VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./2. odděl., k. 283, inv. č. 168). V publikované podobě je dokument dostupný v edičním zpracování *Německá okupácia Rakúska*. (Ed. V. Bystrický) Vojenská história, 1998, č. 3, s. 64–75.

¹⁰ Toto tvrzení se opírá o nepřímé zdroje, neboť primární záznamy o těchto citlivých věcech se buď nedochovaly nebo projednávané záležitosti nebyly písemně zachyceny. Viz dopis architekta a stavitele Ladislava Syrového, bratra arm.gen. J. Syrového pro Národní soud (NA, f. NS, k. 74, sign. TNs 1/47, přípis L. Syrového Národnímu soudu z 20. 3. 1947). Skutečnost, že v rozhodování vlády hrála určitou roli i mobilizace armády naznačuje tehdejší ministr a člen NROS sociální demokrat Rudolf Bechyně ve svém memoárovém díle *Pero mi zůstalo*. Praha 1948, s. 19.

Celkové politické klima předjaří a jara roku 1938 nutilo jednat uvážlivě a současně rychle nejen vojenské velení, ale také nejvyšší státní exekutivu. Na jejím přístupu k zájmům obrany státu závisela realizace všeho toho, co přesahovalo kompetenční rámec Ministerstva národní obrany a jeho složek, ale kvalitu armády přitom určujícím způsobem podmiňovalo. Nutno vzít v úvahu, že priority obrany státu se z hlediska některých státních orgánů jeví jako méně důležité, než úzkostlivé lpění na byrokratických procedurách, a to v období, kdy ztráta každého měsíce v míru znamenala ztráty lidské i materiální za války.

Pojmenovaná negativa se plně projevila počátkem roku 1938 a začala být účinně řešena až v době po anšlusu Rakouska, kdy Československo začala obtáčet smyčka těsného strategického sevření. Dynamika plnění výzbrojního programu z roku 1936, který se svým doplňkem z roku 1937 reprezentoval nejnaléhavější investiční projekt obrany státu, závisela také na včasném výdeji objednávek dodavatelům. Objednávky ovšem podléhaly dohledu Ministerstva financí. Do konce roku 1937 se uplatňovala taková praxe, že Ministerstvo financí bralo objednávky vojenské správy na vědomí tím způsobem, že se jeho zástupce seznámil s obsahem spisů, připojil vyjádření svého úřadu a k informaci převzal od vojenské správy seznam projednaných a schválených objednávek. Byl to rychlý a nekomplikovaný způsob úřadování.

Realizace výzbrojního programu z roku 1936 se ale zásadním způsobem zkomplikovala od 1. ledna 1938 v souvislosti s nabytím účinnosti finančního zákona č. 243 Sb. z. a n. ze 17. prosince 1937, jenž ministerstvům financí a národní obrany ukládal dohodnout se ve věci použití finančních prostředků, povolených pro zvláštní potřeby obrany státu, ještě před právně závazným zadáním prací dodavatelům. Způsob dohody obou úřadů formálně upravovalo vládní nařízení č. 244/37 Sb. z. a n. ve formě zdlouhavého písemného řízení. Ministerstvo financí trvalo na striktním dodržování legislativně předepsaných postupů. Na začátku roku 1938 tak byly zablokovány velice významné objednávky zbrojního materiálu. Patřila mezi ně hlavně výroba nově vyřešených 15cm hrubých houfnic vz. 37, 10cm lehkých houfnic vz. 30, minometné munice, záložních součástí leteckých motorů, prototypu pozorovacího letounu E-51 a dalšího materiálu.

V dusné atmosféře po anšlusu Rakouska již nebylo možné otálet. Ministr národní obrany F. Machník se rozhodl jednat i za cenu nedodržení řádného schvalovacího postupu. Dne 23. března 1938 vydal pokyn odeslat zadržované objednávky zbrojního materiálu i bez vyjádření Ministerstva financí. To mělo být získáno dodatečně. Dělo se tak z ministrovy osobní iniciativy. F. Machník se vyjádřil v tom smyslu, že bez tohoto nestandardního postupu nemohl nést odpovědnost za pohotovost armády. S celou věcí oslovil prezidenta republiky Dr.

E. Beneše a předsedu vlády Dr. M. Hodžu. Zejména od Beneše očekával, že se po jeho zásahu neochota Ministerstva financí změní na pružnější přístup.¹¹ Zákrok u Ministerstva financí ve věci rychlejšího projednávání objednávek podnikl z rozhodnutí prezidenta přednosta VKPR div. gen. Ing. S. Bláha počátkem dubna 1938. Neústupnost Ministerstva financí se podařilo zlomit. Věc se začala konečně řešit, ale drahocenné více než tři měsíce se již nepodařilo nahradit.¹²

Odklady objednávek nemohly prospívat zájmům státu také z hlediska dalších velice významných aspektů. Rozsáhlé písemné řízení v tak citlivých záležitostech, jakými bylo materiální zabezpečení armády, s sebou přinášelo nebezpečí úniku informací strategického významu. Z objednávek vojenského materiálu bylo možné usuzovat na stupeň připravenosti československé armády. Byla to věc o to významnější, když orgány Ministerstva národní obrany zjistily, že se Ministerstvo financí řádně nepostaralo o bezpečnost písemností, které měly nesmírný význam pro obranu státu. Zdlouhavost byrokratického postupu s sebou přinášela také riziko ekonomických ztrát. Státu mohla být způsobena značná finanční újma, protože v důsledku odkladů objednávek nebyly podnikatelské subjekty povinny setrvávat na cenách, které podaly při nabídkovém řízení. Vznikala oprávněná obava, že by se dodavatelé kryli proti ztrátám ze zdlouhavého vyřizování objednávek zvyšováním cen.¹³

Zabezpečení armády výzbrojí, materiálem a zásobami se stalo bezprostředně po anšlusu Rakouska předmětem zvláštních porad, které proběhly ve dnech 15. a 23. března 1938 za předsednictví podnáčelníka Hlavního štábu brig. gen. Bohuslava Fialy. Rozhovory zástupců Hlavního štábu, leteckého a zbrojního odboru MNO vyústily v požadavek co nejrychleji doplnit zásoby dělostřelecké munice, ručních granátů, střeliva pro VKPL a leteckých pum. Do konce roku měly muničky dodat takové množství hotových výrobků, aby bylo k dispozici 12 palebných průměrů ke každé dělostřelecké zbrani. Další 3 palebné průměry pro polní a protiletadlové dělostřelectvo měly být dodány ve formě nesmontovaných

¹¹ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 256, inv. č. 6554, sign. 44 9/1 – 10, 1. vložka k č. j. 1.404 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 – text dopisu, vypracovaný 1. oddělením Hlavního štábu 25. 3. 1938 pro ministra národní obrany F. Machníka, jenž jej podepsal a předal prezidentu republiky, s. 4–7, příloha č. 2 k spisu č. j. 1.404 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 – seznam zadržených objednávek. Zmíněný dopis vznikl na základě výzvy Vojenského kabinetu ministra národní obrany pro Hlavní štáb, v níž se uvádělo: „*Pan ministr si přeje, abyste vypracovali v této věci důraznou zprávu panu prezidentovi republiky a předsedovi vlády se závěrečnou klausulí, že by nemohl nésti (ministr n. o.) odpovědnost za splnění programů schválených N.R.O.S. Dopisy podepíše pan ministr.*“ Podepsán pplk.gšt. V. Kropáček, 15. 3. 1938. Text výzvy citován podle VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 256, inv. č. 6553, sign. 44 9/1 – 7, vložka k č. j. 1.064 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 – *Objednávky na vrub zvláštního úvěru – projednávání.*

¹² VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 256, inv. č. 6554, sign. 44 9/1 – 10, 1. vložka k č. j. 1.404 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938, obsahující přípis VKPR č. j. 80/Taj. 1938 ze 6. 4. 1938, viz též poznámka k věci, zaznamenaná v č. j. 1.404 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938.

¹³ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 256, inv. č. 6553, sign. 44 9/1 – 7, č. j. 1.064 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 – *Objednávky na vrub zvláštního úvěru – projednávání.*

součástí. V pořadí naléhavosti se na prvním místě nacházela munice pro KPÚV v ráži 3,7 cm, na další příčce miny do minometů ráže 8 cm, hned za nimi střelivo pro děla proti letadlům (7,5 cm a 8 cm) a munice pro houfnice a kanóny v ráži 8 cm. Poslední dvě příčky byly obsazeny střelivem ráže 10 cm a 15 cm. Zvláštní nároky vyplývaly i z rozmachu výstavby lehkého opevnění. Hlavní štáb musel pro vyzbrojení dokončených i plánovaných objektů opatřit alespoň část z potřebných sedmi tisíc lehkých kulometů vz. 26 a 3 000 těžkých kulometů vz. 37. Vedle toho byla zadána výroba průbojného střeliva pro kulometry lehkého opevnění.¹⁴

Vzhledem k požadavkům armády měly být exportní objednávky výbušnin regulovány tak, aby byla stále k dispozici dostatečná zásoba puškového a dělostřeleckého prachu i trhavin. Tyto dodávky měli výrobci plnit přednostně před zahraničními objednávkami. V souvislosti s předpokládanými těžkostmi při přechodu na válečnou výrobu bylo rozhodnuto vytvořit rezervu výbušnin, z níž by se nechalo čerpat po dobu tří měsíců.¹⁵

Tlak obecné situace nutil k energickým zásahům i v dalších oblastech. Bez prodlení měla být zahájena sériová výroba všech objednaných vojenských vozidel. Armáda je měla obdržet do konce roku 1938.¹⁶ Obavy vojenského velení z náhlého napadení republiky se projeví i v tom, že se hotové zbrojní produkty neměly hromadit ve výrobních závodech. V zájmu decentralizace zásob bylo rozhodnuto zřídit více menších improvizovaných skladišť.¹⁷

Zvláštní pozornost byla věnována letectvu. Organizační a výzbrojní plán ukládal vybudovat 55 polních letek. Vedle předepsaného počtu letounů se podle původního programu počítalo s padesátiprocentní zálohou draků a motorů. Tato rezerva měla být co nejrychleji zdvojená. Její zvětšení s sebou přirozeně neslo potřebu zajistit pro záložní stroje patřičnou výzbroj, leteckou municí a motory. Podrobnosti konečného výzbrojního programu čs. vojenského letectva z března 1938 přibližuje Tabulka č. 14.¹⁸

¹⁴ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6564, sign. 44 9/1 – 44, Č. j. 1.418 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 – *Zápis o poradě, konané dne 23/3 1938 u hl. štábu*. Srov. k tomu: 1. vložka k č. j. 2.497 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938, s. 4 a č. j. 3.763 Taj. hl. št./1. odděl. 1938.

¹⁵ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6564, sign. 44 9/1 – 44, Č. j. 1.418 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 – *Zápis o poradě, konané dne 23/3 1938 u hl. štábu*.

¹⁶ Tamtéž. *Pasáž K věci*, s. 8.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6564, sign. 44 9/1 – 44, Č. j. 32.707 Taj. – III. odbor 1938 – *Výzbrojní program leteckého odboru – realizace a zpráva podle direktiv hl. št./1. odděl. z 15./3. 1938*. Srov. k tomu VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6564, sign. 44 9/1 – 44, Č. j. 1.418 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 – *Zápis o poradě, konané dne 23/3 1938 u hl. štábu*.

Tabulka č. 14 – Konečný výzbrojní program československého vojenského letectva z března 1938

Druh letectva	Typ letounu	Potřeba polních útvarů	50 % záloha	další 50 % záloha	Celkem
Pozorovací	Š-328	160	80	80	320
Zvědné	A-304	10	5	5	20
	B-71	40	20	20	80
Stíhací	B-534	252	126	126	504
Lehké bombardovací	B-71	70	35	35	140
Těžké bombardovací	MB-200	36	18	18	72
Celkem		568	284	284	1 136

Pramen:

VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6570, sign. 44 9/1 – 34, č. j. 1.418 Taj. – hl. št./1. odd. 1938 – *Výzbrojní program naléhavé požadavky 1938*, obsahující spis III. (leteckého) odboru MNO č. j. 32.707 Taj. – III. odbor 1938 z 21. 3. 1938 – *Výzbrojní program leteckého odboru, Příloha čís. 4.*

Poznámka autora:

Citovaný pramen, použitý jako podklad pro tabulku, uvádí chybný finální součet všech letounů, které měly být dodány v rámci konečného výzbrojního programu letectva. Přehled III. odboru MNO uvádí mylný údaj 1141 stroj na místo správného součtu 1136 letounů.

Objem nových potřeb Hlavního štábu byl již takový, že vznikal nový výzbrojní program, jenž byl podle naléhavosti diferencován na dvě etapy. V 1. etapě, jejíž realizace byla termínována do konce roku 1938, měla být dodána dělostřelecká munice, pěchotní výzbroj a většina leteckého materiálu. Do konce roku 1939 musela být splněna 2. etapa programu, jejíž těžiště leželo v dodávkách munice pro polní a protiletadlové dělostřelectvo. Finanční náklad na 1. etapu dosáhl výše 1170 mil. Kč. Součet výdajů na 2. etapu činil 1211 mil. Kč. Do nového výzbrojního programu měly být souhrnně investovány 2381 mil. Kč. Jako zdroj financí na realizaci tohoto programu měly sloužit prostředky, které NROS povolila v červenci 1937 na doplněk výzbrojního programu z června 1936.¹⁹ Strukturu programu na léta 1938 a 1939 zobrazuje Tabulka č. 2.

¹⁹ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6564, sign. 44 9/1 – 44, č. j. 1.418 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938, pasáž k věci, s. 2–5.

Tabulka č. 15
Výzbrojní program na léta 1938 a 1939

1. etapa

Pěchotní výzbroj a dělostřelecká munice

Zbrojní materiál a munice	Náklad (údaje v milionech Kč)
100 000 pušek s bodáky a pochvami	57
300 000 přileb	18
40 000 pistolí	13
1 200 000 ručních granátů	46
1 200 000 střel ráže 20 mm	112
191 520 dělostřeleckých granátů ráže 8 cm vz. 30	90
59 400 dělostřeleckých granátů ráže 10,5cm	39
25 435 dělostřeleckých granátů ráže 15 cm vz. 14/16	17
76 160 dělostřeleckých granátů pro 7,5 cm kanóny proti letadlům vz. 37	36
103 680 dělostřeleckých granátů pro 8 cm kanóny proti letadlům vz. 37	53
Výbušiny pro uvedenou dělostřeleckou municí	210
nábojnice pro uvedenou dělostřeleckou municí	40
část ze 7 000 lehkých kulometů vz. 26 a 3 000 těžkých kulometů pro lehké opevnění i s příslušným střelivem (10 000 nábojů pro každý kulomet)	50
Celkem	781

Letecký materiál

Letecký materiál a zvláštní stavby	Náklad (údaje v milionech Kč)
Část A	
nákupní program 4. (zbrojně hospodářského) oddělení III. (leteckého) odboru MNO na rok 1938	
15 draků letounů A-304	75,84
20 draků letounů B-534*	
36 draků letounů Bk-534	
40 draků letounů B-71	
15 draků letounů Be-51	
25 draků letounů E-39	
70 draků letounů Š-328**	
30 motorů Walter Pegas	
48 motorů Avia Hispano Suiza 12 Ycrs	
50 motorů Walter Super Castor	
25 motorů Walter Gemma	
20 motorů Walter Minor	
Část B	
5 draků zvědných letounů A-304	6,25
60 draků letounů B-71	156
65 draků letounů B-534	24,7
22 draků letounů MB-200	35,2
100 motorů Ydrs	34,6
1 000 leteckých kulometů vz. 30	11
Skladovací prostory pro uložení záloh leteckého materiálu	5
100 kanónů ráže 20 mm pro letouny B-534	19
Skladovací prostory pro uložení leteckých pum	1
Doplňek úhrady za nákup leteckých zaměřovačů	2,43
16 draků letounů B-71	36,58
Celkem	407,6

* v záložních součástkách

** Z toho 20 strojů v záložních součástkách

Pramen:

VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6570, sign. 44 9/1 – 44, č. j. 3.763 Taj. – hl. št./1. odd. 1938 – *Výzbrojní program 1939 – 1942, Důvody k výzbrojnímu programu*, přiložený materiál s názvem *Výzbrojní program na rok 1938, List č. 1 a 2.*

Poznámka autora:

Podkladový pramenný materiál uvádí v rozporu s výsledkem součtu jednotlivých položek chybný výsledek, znějící na 389 mil. Kč. Tato chybně uvedená částka pak ovlivnila sumu, celkově vykazovanou v následných dokumentech, které se týkaly výzbrojního programu pro rok 1938. Správně mělo být uvedeno, že investiční prostředky ve prospěch výzbrojního programu na rok 1938 dosáhly výše 1188,6 mil. Kč nikoli 1170 mil. Kč, jak je uvedeno v řadě relevantních pramenných materiálů.

2. etapa

Munice, zbrojní a letecký materiál	Náklad (údaje v milionech Kč)
30 000 000 průbojných nábojů ráže 7,92 mm	33
643 200 min ráže 8 cm	96
100 800 dělostřeleckých granátů ráže 8 cm vz. 30	39
220 800 dělostřeleckých granátů ráže 8 cm vz. 17	90
334 080 dělostřeleckých granátů ráže 10 cm	168
34 020 dělostřeleckých granátů ráže 15 cm vz. 14/16	20
115 668 dělostřeleckých granátů ráže 15 cm vz. 25	71
131 220 dělostřeleckých granátů ráže 15 cm vz. 37	92
67 200 dělostřeleckých granátů pro 7,5 cm kanóny proti letadlům vz. 37	27
57 600 dělostřeleckých granátů pro 8 cm kanóny proti letadlům vz. 37	25
84 000 dělostřeleckých granátů pro 8,35 cm kanóny proti letadlům vz. 22	37
letecké pumy	42
8 000 protitankových pušek	16
30 kanónů ráže 10,5 cm	26
výbušiny pro dělostřeleckou a leteckou munici	107
Nábojnice	63
Kulometná výzbroj pro lehká opevnění – doplněk	50
85 draků letounů B-71	209
Celkem	1 211

Pramen:

VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6570, sign. 44 9/1 – 44, č. j. 3.763 Taj. – hl. št./1. odd. 1938 – *Výzbrojní program 1939 – 1942, List č. 3* se strukturou výzbrojního programu na rok 1939.

Kromě výzbrojního programu na léta 1938 a 1939 byla potvrzena již dříve předvídaná nutnost vyžádat od NROS doplněk prostředků na platby za dodávky z výzbrojního programu, schváleného v roce 1936. K uskutečnění tohoto programu muselo být do mimořádného rozpočtu MNO přiděleno ještě 6532 mil. Kč. Hlavní štáb předpokládal, že v roce 1938 bude nutno zaplatit za dodané výrobky a práce 2935 mil. Kč. Mimořádný rozpočet MNO na rok 1938 disponoval pro tyto účely pouze částkou ve výši 2360 mil. Kč. Z tohoto obnosu muselo MNO použít 247 mil. Kč na doplnění svého řádného rozpočtu. V mimořádném rozpočtu MNO tedy zbývaly 2113 mil. Kč. Z těchto skutečností vyplývá, že MNO postrádalo na splnění svých finančních závazků 822 mil. Kč.²⁰ Hlavní štáb kromě toho žádal, aby bylo pro mimořádný rozpočet MNO na rok 1939 zajištěno 2500 mil. Kč na platby za materiál, objednaný podle shodného výzbrojního programu.²¹

Návrhy Hlavního štábu byly posouzeny v rámci 13. schůze NROS, která se sešla 31. března 1938. Kolegium zúčastněných ministrů se o všech urychleně zpracovaných podkladech usneslo kladně, přičemž vládě doporučilo, aby se také ona vyslovila vstřícně. Rada mimo to vyslyšela Hlavní štáb ve věci opatření, která se týkala regulace dodávek vojenského materiálu, jehož objednateli byli zahraniční zákazníci. Na prvním místě měly stát materiální požadavky československé armády. NROS se ztotožnila i s krajním řešením, tedy se zastavením zahraničních objednávek. Nabízela se i jiná eventualita. Vhodný vojenský materiál, objednaný z ciziny, měl být v případě potřeby využit pro vlastní armádu i za cenu penále, které by podniky zbrojního průmyslu splácely kvůli nedodržení dodacích lhůt. Mezní možnosti měly být ale předem projednány s Ministerstvem zahraničních věcí.²²

Dny a týdny, v nichž se Československo učilo žít faktem, že jeho jižní soused ztratil státní suverenitu, se Hlavní štáb snažil využít k prosazení dalších návrhů a plánů. Jeho aktivita se týkala především těch opatření, která musela schválit NROS a odsouhlasit vláda.

²⁰ Zápis z pracovního zasedání 13. schůze NROS ze dne 31. 3. 1938, pořízený generálním sekretářem obrany státu, 2. bod programu, záznam expozé náčelníka Hlavního štábu arm. gen. L. Krejčího, s. 3 - 4. Zápis je založen do VÚA-VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6564, sign. 44 9/1 - 44, č. j. 1.418 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 – *Výzbrojní program – naléhavé požadavky 1938*.

²¹ Tamtéž, s. 4. Viz též NA, f. NÚKÚ, k. 484, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 25 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS č. j. 15.781 Taj. – gen. sekr. 1938 – *Urychlené opatření finančních prostředků na materiální vybavení armády – usnesení 13. schůze NROS*, s. 1-2.

²² Zápis z pracovního zasedání 13. schůze NROS ze dne 31. 3. 1938, pořízený generálním sekretářem obrany státu, 2. bod programu, záznam expozé náčelníka Hlavního štábu arm. gen. L. Krejčího, s. 5-7. Zápis je založen do VÚA-VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6564, sign. 44 9/1 - 44, č. j. 1.418 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 – *Výzbrojní program – naléhavé požadavky 1938*, s. 6. Z rozhodnutí, učiněného na poradě z 23. 3. 1938, měl být tento požadavek přednesen v nejbližší schůzi NROS. NA, f. NÚKÚ, k. 484, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 25 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS č. j. 15.781 Taj. – gen. sekr. 1938 – *Urychlené opatření finančních prostředků na materiální vybavení armády – usnesení 13. schůze NROS*, s. 2 - 3.

Organizační růst armády vyvolal nutnost dále rozšiřovat důstojnický sbor. Zatím poslední rozhodnutí vlády z 9. července 1936 ukládalo zvýšit počet důstojníků na 13 646 osob. Od té doby nebylo dané usnesení změněno. MNO se snažilo ze všech sil co nejrychleji dospět k vytčenému cíli. Na počátku roku 1938 ale bylo více než zřejmé, že systemizované počty, které tou dobou ani nebyly dosaženy, nemohou dostačovat.

Tabulka č. 16 – Početní stav mírové čs. armády v letech 1937 a 1938

	Důstojníci	Rotmistři	Mužstvo
1937	9 994	8 518	143 457
1938	12 800	8 750	175 737
meziroční nárůst	2 806	232	32 280
nárůst v %	22 %	3 %	18 %

Zpracováno na podkladě:

VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 170, inv. č. 4 662, sign. 44 8/5 – 2, č. j. 8.649 Dův. – hl. št./1. odd. 1937 – *Zpráva o aktuálních otázkách branné moci.*

Poznámka autora:

Uvedená data vyplývají z podkladů pro rozpočet MNO z let 1937 a 1938.

Z údajů v Tabulce č. 16 vyplývá, že do systemizovaného počtu důstojníků, schváleného v roce 1936, scházelo o dva roky později ještě 846 osob. Hlavní štáb ale NROS předložil návrh, v jehož důsledku se měl systemizovaný počet zvýšit o 2500 nových důstojníků. Rada předložený plán bez prodlení schválila 7. dubna 1938.²³ Vláda vzala všechna usnesení NROS z 31. března a 7. dubna 1938 se souhlasem na vědomí 13. května 1938.²⁴

MNO se pokusilo pokrýt mezery v personálním vybavení vyšších štábů předčasným ukončením výuky na Vysoké škole válečné a Vysoké škole intendatské. Další důstojníci se vrátili ke službě ve štábech a u vojskových těles z rozpuštěných kurzů pro vyšší velitele, pro velitele vojskových těles a oddílů i z dalších speciálních školení pro aktivní i záložní důstojníky. Na Vojenské akademii v Hranicích na Moravě došlo ke sloučení dvou posledních ročníků, což mělo zajistit brzký příliv nových velitelů čet. Studium muselo předčasně dokončit 1500 mladých poručíků. Důstojnický sbor se po aplikaci uvedených opatření

²³ NA, f. NÚKÚ, k. 484, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č.j. 27 Taj. NÚKÚ, obsahující záznam usnesení NROS č. j. 15.784 Taj. – gen. sekr. 1938 ze 6. 5. 1938 – *Zvýšení počtu služebních míst v oboru vojenské správy – usnesení NROS*, s. 1. Viz též: VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č. j. 45.173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938 - Příloha č. 6 – *Přehled opatření učiněných NROS.*, kap. IV. *Činnost NROS v r. 1938*, odst. 2) *Zvýšení počtu systemizovaných míst v oboru vojenské správy*, s. 15.

²⁴ NA, f. PMR, k. 630, inv. č. 2 038, sign. 1 773/12 – ROS, sv. 2, intimát PMR č. j. 3.728/1773/12/38 z 13. 5. 1938 – *Nejvyšší rada obrany státu – usnesení 13. schůze; schválení.* Viz též: NA, f. PMR, k. 4 139, 28. schůze vlády.

zdokonaloval již jen při cvičeních menšího rozsahu. Všechna větší cvičení, naplánovaná na jaro 1938, byla zrušena. Ze zdokonalovacích aktivit zbyly pouze prověrky mobilizačních příprav. Prakticky všichni důstojníci byli doslova od rána do večera zaměstnání organizací nových útvarů a neustálými úpravami nástupních plánů a plánů zajištění hranic.²⁵

Brzy vyšlo najevo, že ani ukončení škol a kurzů různého typu neposkytlo dostatek sil. Hlavní štáb proto předložil 13. června 1938 další návrh na rozšíření počtu důstojníků. Systemizace z roku 1936, zvýšená 7. dubna 1938 o 2500 na 16 146, měla podle nejnovějšího návrhu vzrůst až na 17 100. Získáno muselo být 954 dalších důstojníků. Následná jednání o návrhu vyústila v potřebu doplnit tento počet až na 1006 nových důstojníků. Zvětšit se měl i počet rotmistrů. Systemizace z roku 1936, která činila 8815 osob, se měla zvýšit o 522 nových rotmistrů na 9337 osob. Návrh MNO schválila 16. srpna 1938 i NROS. Výsledná úprava systemizace důstojníků z léta 1938 dosáhla výše 17 152 osob.²⁶ Vláda projevila s usnesením NROS souhlas 19. srpna 1938.²⁷

Posílení důstojnického sboru mělo konkrétní zdůvodnění. Od roku 1936 do poloviny roku 1938 vzniklo 5 nových velitelství divizí, 4 velitelství rychlých divizí, 5 posádkových velitelství, 15 vojskových těles, 94 oddíly (útvary na úrovni praporu) a 383 setniny (útvary na úrovni roty). Další potřeba vyvěrala ze vzniku nových oddělení a skupin v rámci MNO. Personálně musel být posílen Vojenský technický a letecký ústav i Vojenský zeměpisný ústav. Další množství důstojníků si žádala výstavba zvláštních vojenských továren a nové zbrojně-technické úřady. Rostoucí počty prezenčně sloužícího mužstva vedly k posílení důstojnického sboru útvarů hospodářské služby (proviantní sklady apod.) a vojenských nemocnic. Náklady na nové vojáky z povolání měly činit asi 115 mil. Kč.²⁸

²⁵ ŠRÁMEK, P.: *Československá armáda v roce 1938*. Brno – Náchod 1996, s. 29. Týž: *Když zemřít, tak čteně. Československá armáda v září 1938*. Brno 1998, s. 19. MINAŘÍK, P.: *Reorganizace armády ve 2. polovině 30. let a vytvoření operační sestavy vojsk po vyhlášení mobilizace*. Sborník Vojenské akademie v Brně, 1999, č. 2, s. 69. VONDRÁŠEK, V. – CHRASTIL, S. – NĚMEC, P.: *Příprava vyšších velitelů a štábních důstojníků v čs. armádě v letech 1918 – 1993*. Brno 1996, s. 27. Srov. k tomu: *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987, s. 478.

²⁶ NA, f. PMR, k. 630, inv. č. 2 038, sign. 1 773/12 – ROS, sv. 2, záznam usnesení NROS č. j. 20.596 Taj. – gen. sekr. 1938 z 18. 8. 1938 – *Další zvýšení počtu služebních míst v oboru vojenské správy – usnesení 13. schůze NROS*, s. 1.

²⁷ NA, f. PMR, k. 630, inv. č. 2 038, sign. 1 773/12 – ROS, sv. 2, intimát PMR č. j. 6.433/1773/12/38/S z 20. 8. 1938 – *Nejvyšší rada obrany státu – usnesení 13. schůze – schválení vládou*.

²⁸ NA, f. NÚKÚ, k. 484, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, obsahující spis NÚKÚ č. 375 Res. 38 ze 30. 6. 1938.

Přehled č. 17 – Skutečné a plánované prostředky na financování čsl. armády v letech 1932–1942

rok	K 5	NV	ZZ	MÚ	240	127	ZÚ	ZÚI	V 42	Celkem
1932	1289	–	–	–	272	–	–	–	–	1561
1933	1204				263					1467
1934	1327	–	–	158	351	–	–	–	–	1836
1935	1301	175	–	94	426	808	–	–	–	2804
1936	1522	–	316	1149	438	1149	438	–	–	3793
1937	1477	–	658	6	195	641	2169	–	–	5146
1938	2345	–	24	–	125	441	3182	1189	–	7306
1939	2100	–	–	–	27	111	225	1403	–	5891
1940	2100	–	–	–	–	–	763	1579	559	5001
1941	2100	–	–	–	–	–	–	763	990	3853
1942	2100	–	–	–	–	–	–	763	2516	5379
Celkem	18865	175	998	280	2005	3150	8802	5697	4065	44037

Použité zkratky:

K 5 – rozpočet MNO (kapitola 5)

NV – nepreliminované výdaje rozpočtu MNO

ZZ – výdaje na základě zvláštních zákonných zmocnění a zvýšení kapitálové účasti v československé zbrojovce Brno

MÚ – Mimořádný úvěr (resp. příděl z Půjčky práce)

240 – fond zřízený zákonem č. 240/126 Sb. z. a n.

127 – fond zřízený zákonem č. 127/1934 Sb. z. a n.

ZÚ – Zvláštní úvěr

ZÚI – Zvláštní úvěr I

V 42 – Výzbrojní program na léta 1939–1942

Poznámka:

Údaje vyznačené kurzívou označují plánované výdaje. Finanční část, určené na realizaci výzbrojního programu na léta 1940–1942 je nutno považovat jen za uvažované výdaje, neboť se o nich uvažoval pouze v intencích Hlavního štábu. Schvalovací procedurou v rámci Nejvyšší rady obrany státu a vlády tyto výdaje neprošly.

Zpracováno na podkladě:

PAVEL, J. *Financování československé armády v letech 1934 až 1939*. Historie a vojenství, 2004, č. 1, s. 10.

PAVEL, J. – SRB, M. *Financování československé armády v letech 1918 až 1933*. Historie a vojenství, 2004, č. 3, s. 21.

VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6 570, sign. 44 9/1 – 44, č.j. 3 763 Taj.
– hl. št./1. odd. 1938 – *Výzbrojní program 1939–1942*.

2. MIMOŘÁDNÁ VOJENSKÁ OPATŘENÍ V KVĚTNU 1938 A JEJICH DŮSLEDKY PRO OBRANU ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Všestranné zdokonalování pohotovosti završovalo připravované zásadní rozšíření pravomocí ministra národní obrany. Podle vládního návrhu novely branného zákona měl disponovat právem povolát záložníky na zvláštní nejdéle čtyřnedělní cvičení, zdůvodněné zaváděním nové výzbroje, nebo na výjimečné cvičení o shodné maximální délce při zvýšeném ohrožení státu. Takto se měla odstranit procedura, při níž povolání záloh na mimořádné cvičení podléhalo rozhodovacímu procesu celé vlády. Iniciátorem byl Hlavní štáb, jenž dal 13. května 1938 popud k novele kvůli obavám z prodlení, které mohlo nastat v důsledku zdoluhavé kabinetní diskuse. Zákonodárné iniciativy se zhostil ministr národní obrany. Z jistého úhlu pohledu je možné toto opatření interpretovat jako omezení zásady, že vláda rozhoduje ve sboru. Ministerská rada by úpravou branného zákona svěřila část kompetencí do rukou jednoho svého člena. Z rozhodování byla fakticky vyloučena i NROS, jakožto její užší výbor. Jednalo se o iniciativu, vynucenou okolnostmi.²⁹

Než mohl být návrh novely branného zákona posouzen vládou, došlo k událostem, které vyostřily řadu měsíců nahromaděné napětí ve vztazích s Německem. 2. oddělení Hlavního štábu dostalo zrána 20. května 1938 alarmující sdělení o domněle neobvyklé aktivitě různých složek Wehrmachtu a dalších ozbrojených sborů. Německá vojska se měla podle nich koncentricky stahovat do kritické blízkosti československých státních hranic. Původcem zpráv byl německý sociálně-demokratický politik, bývalý starosta v Lipsku, Willi Lange, evidovaný 2. oddělením Hl. štábu pod označením D-14.³⁰

²⁹ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/38, č. j. 7.556 Mob. MNO – hl. št./1. odděl. 1939 z 2. 3. 1939 – *Zdokonalení mobilizačních příprav v období od 15/2 1938 do vyhlášení mobilizace 1938*, oddíl III. *Období mezi 11/3 až 20/5 1938*, s. 14–15. Spád událostí způsobil, že tento návrh vláda do Mnichova neprojednala. Hlavní štáb proto požádal 14. 12. 1938 o to, aby byl znovu předložen vládě. Text návrhu viz NA, f. NÚKÚ, k. 486, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č. j. 717 res. 38, obsahující spis MNO č. j. 6.912 Taj. VI./1. odděl. 1938 z 19. 8. 1938 – *Návrh zákona o délce presenční služby a o některých dalších opatřeních*, § 3 *Změna §§ 22 a 27 branného zákona*, s. 2–3.

³⁰ Nejnověji KOKOŠKA, S.: *Několik poznámek k československé částečné mobilizaci v květnu 1938*. In: Pocta profesoru Janu Kuklíkovi, *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica* 1, *Studia Historica XLVIII*, s. 102. V příloze č. 1 na str. 110–113 uvedené studie je citován záznam informací o vojenské situaci v čs.-německém pohraničí, které poskytl ráno 20. 5. 1938 W. Lange (D-14) škpt.pěch. S. Mífkovi. Příloha 2 shodné studie reprodukuje na str. 113–114 klíčový tzv. *Pravidelný přehled zpráv došlých 8.00 hodin ráno* (20. 5. 1938 – pozn. K. S.) *zpracovaný studijní skupinou 2. oddělení hlavního štábu*. Tento zásadní dokument se stal 20. 5. 1938 hlavním podkladem pro rozhodování odpovědných ústavních činitelů Čs. republiky o provedení mimořádných vojenských opatření. Ztotožnění zdroje agenturních zpráv z 20. 5. 1938 s osobou W. Langeho, člena čs. výzvědné sítě na území Německa, naznačil již koncem 60. let E. Strakmüller ve své vzpomínkové studii pod názvem *Československé ofenzivní zpravodajství v letech 1937 do března 1939*. *Odboj a revoluce*, 1968, č. 2, s. 58.

Rychlý zánik Rakouska varoval, a proto Hlavní štáb postoupil dodané informace nejvyšší státní exekutivě bez potřebného zpravodajského prověření. S pocitem akutní vnější hrozby a v podmínkách, kdy by mírová armáda nebyla schopna zachytit nenadálý přepad pohraničí, neexistovala možnost jednat jinak.³¹ Verifikaci zpráv ztěžovaly omezené možnosti agenturní sítě na území Německa, která stále postrádala zejména spolehlivé rádiové spojení s pražským ústředím.³²

Důsledná komparace informací s poznatky zpravodajských organizací spojenců a spřátelených zemí nebyla v krátké době možná. Výzvědný aparát spojenecké Francie nedetekoval v Německu žádné výjimečné události.³³ Zprávy, dodané britskou zpravodajskou službou, se shodovaly s interpretací Hlavního štábu jen částečně.³⁴ I ony hovořily o manévru jisté části německých pozemních sil. Britové jej ale vykládali jako manifest silou, jenž měl mít vliv na volební zisk Sudetoněmecké strany během obecních voleb v pohraničních oblastech českých zemí.³⁵

³¹ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./2. odděl., Dodatky, k. 24, inv. č. 481, *Rozbor zpráv o německé armádě z 20. – 25. května 1938. Zpracovala studijní skupina 2. odděl. Hl. štábu čsl. armády v červnu 1938*, složka 20. květen, Příloha č. 3 – *Pravidelný přehled zpráv došlých 8.00 hodin ráno (20. 5. 1938 – pozn. K. S.) zpracovaný studijní skupinou 2. oddělení hlavního štábu*, rukopisná poznámka, připojená plk.gšt. F. Havlem.

³² Blíže KOKOŠKA, S.: *Československé vojenské zpravodajství v roce 1938*. Sborník Vojenské akademie v Brně, 1999, č. 2, s. 97–99.

³³ K problematice vztahu francouzského zpravodajského systému ke květnové krizi nejnověji a dosud nejrelevantněji JACKSON, P.: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000, s. 254–257. Viz též CASTELLAN, G.: *L'alerte du 21 mai 1938 vu par le 2e bureau de l'E.M. francais*. In: *Mélanges offerts à V. L. Tapie*, b. d., s. 556–566. P. Jackson se přes svou maximální serióznost nevyhnul mylnému ztotožnění zdroje čs. zpráv o nástupu německé armády k čs. státním hranicím s P. Thümmelem, jenž byl 2. oddělením evidován pod označením A-54. Příčina spočívá v tom, že vycházel jednostranně z nespolehlivého memoárového díla F. Moravce *Master of Spies*. Toronto 1978. Přesvědčivou argumentaci pro tvrzení, že A-54 zprávy nepředal uvádějí KOKOŠKOVÍ, J. a S.: *Spor o agenta A-54. Kapitoly z dějin československé zpravodajské služby* Praha 1994, s. 70–106.

³⁴ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./2. odděl., Dodatky, k. 24, inv. č. 481, složka 20. květen (zpracovala studijní skupina 2. odděl. Hl. štábu čsl. armády v červnu 1938), s. 3, příloha č. 5 a 6. K reakcím a poznatkům zpravodajského aparátu Velké Británie v době květnové krize viz blíže WARK, W. K.: *The Ultimate Enemy. British Intelligence and Nazi Germany, 1933–1939*. London 1985, s. 25–26, 103–105, 207. W. K. Wark také mylně ztotožňuje zdroj čs. zpráv s P. Thümmelem. Příčina je shodná jako u P. Jacksona. Britské zpravodajské orgány dodaly zmiňované zprávy na základě čs. žádosti. Tvrzení o tom uvádí HAVEL, F.: *Náš konflikt s Německem ve 2. polovině 30. let* (rukopis pamětnické studie). Praha 1969, s. 49.

³⁵ DBFP, Series III, Vol. I, No. 232 – 233 – telegrafické zprávy berlínského velvyslance Velké Británie N. Hendersona pro ministra zahraničních věcí Sira Halifaxe z 19.10 a 20.45 hod. 19. 5. 1938, s. 317 – 318. Zpráva, zveřejněná v citované adici jako No. 233, tlumočila telegrafické sdělení britského generálního konzula z Mnichova. Původce zpráv, který do Mnichova přijel z Garmisch-Partenkirchenu, byl označen jako „*british subject*“. Tento informátor údajně potvrdil britskému generálnímu konzulovi v Mnichově vojenské přípravu v sousedství uvedeného alpského střediska během víkendu, který následoval po 20. 5. 1938 (Tamtéž). Jako prvotní srovnávací materiál ve vztahu k Langeho zprávám posloužila dopoledne 20. 5. 1938 ofenzivní sekci pátrací skupiny 2. odděl. Hl. štábu hlášení berlínského vojenského přidělence plk.gšt. A.Hrona (KOKOŠKA, S.: c. d., s. 102 – 103).

Skupina A (plánovací a studijní) 2. oddělení Hlavního štábu, v jejímž čele stál plk.gšt. František Havel, obdržela zprávy britského původu s postřehy z Garmisch-Partenkirchenu až mezi 22. a 23. hodinou 20. května. Na rezultat o spuštění zvláštních opatření v Čs. republice vliv ale nemohly mít, protože v té době již bylo o jejich provedení rozhodnuto. Relevantní doklad o tom tvoří: VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./2. odděl., Dodatky, k. 24,

Celodenní politická jednání, která proběhla za účasti špiček MNO a Hlavního štábu, vyústila v rozhodnutí povolat 1. ročník I. zálohy (odvodní ročník 1935), které bylo následováno pokynem povolat vybrané záložníky z různých dalších ročníků na zvláštní cvičení. Tato opatření znamenala kompromis mezi požadavky Hlavního štábu, který chtěl povolat do zbraně mnohem více záloh, a politicky únosným zvýšením pohotovosti armády. Prezidentovi a vládě záleželo na tom, aby Československá republika nepůsobila navenek jako rušitel míru. Šlo jim o to zachovat přízeň západních mocností, které se snažily tišit Hitlerovu agresivitu vyjednáváním a kompromisy.³⁶

Květnový nástup záloh ostatně stačil jen na posílení ostrahového sledu zajištění hranic. Početní stav armády vzrostl na 371 000 mužů. Druhý operační sled nevznikal, neboť nedošlo k mobilizačnímu zdvojení mírových vyšších velitelství a vojskových těles. Z tohoto faktu vyplývá, že květnová pohotovostní opatření byla primárně určena k tomu, aby armáda mohla odrazit pokus Wehrmachtu o anexi pohraničních oblastí.³⁷ Zjevně totiž panovala obava, že by západní mocnosti nedokázaly přinutit Německo k vydání těch částí Československé republiky, jichž by se zmocnilo během krátké silové akce typu vojenského vstupu do Porýní v břenu 1938 nebo anšlusu o dva roky později. Obě akce zůstaly odsouzeny jen verbálně a k restituci původního stavu nedošlo.³⁸

inv. č. 481, *Rozbor zpráv o německé armádě z 20. – 25. května 1938. Zpracovala studijní skupina 2. odděl. Hl. štábu čsl. armády v červnu 1938, složka 25. květen, s. 5.*

³⁶ Uvedené aspekty a podmínky rozhodování jsou patrné v záznamu o mimořádné schůzi vlády, v níž bylo usneseno realizovat zvláštní vojenská opatření vojenská opatření. V publikované podobě je tento klíčový dokument přístupný v edici PNOBČSL, I. díl, 1. svazek, 2. sešit, dok. č. 224, s. 81. Viz též *Mnichov v dokumentech, II. díl.* – dok. č. 26, s. 45–47.

V souvislosti s květnovou krizí existuje trvalá a různě intenzivní diskuse o příčinách a motivaci jejích aktérů. Širší debatu na dané téma reprezentují především tyto texty: WEINGERG, G.: *The May Crisis 1938*. *Journal of Modern History*, 1957, č. 29, s. 213–225. WALLACE, W. V.: *The Making of the May Crisis of 1938*. *Slavonic and East European Review*, 1963, č. 41, s. 368–390. WATT, D. C.: *The May Crisis of 1938: A Rejoinder to Mr. Wallace*. *Slavonic and East European Review*, 1966, č. 44, s. 475–480. WALLACE, W. V.: *A Reply to Mr. Watt*. *Slavonic and East European Review*, 1966, č. 44, s. 481–486. WATT, D. C.: *Hitler's Visit to Rome and the May Weekend Crisis: A Study in Hitler's Responses to External Stimuli*. *Journal of Contemporary History*, 1974, č. 9, s. 23–32. V nedávné době tuto diskusi pokusil oživit americký historik českého původu Igor Lukeš následujícími texty. LUKEŠ, I.: *Did Stalin Desire a War in 1938? A New Look at the May and September Crises*. *Diplomacy & Statecraft*, 1991, No. 2, s. 3–53. Viz též *Přál si Stalin válku v roce 1938?* HaV, 1994, č. 2, s. 45–69, též: *Mimořádná vojenská opatření v květnu 1938: nová interpretace*. HaV, 1995, č. 5, s. 79–97, kde je, mimo jiné, shrnuta novější fáze diskuse o květnových událostech. Dále též: *Československo mezi Stalinem a Hitlerem. Benešova cesta k Mnichovu*. Praha 1999. Lukešovy přístupy jsou však přijímány spíše jako spekulativní hypotézy. Srov.: DEJMEK, J.: *K československo-sovětským politickým vztahům ve druhé polovině třicátých let*. *Český časopis historický*, 1999, č. 1, s. 80–106 a zvláště také RAGSDALE, H.: *The Soviets, the Munich Crisis, and the Coming of the World War II*. Cambridge 2004, s. 46–47, 151, 186, 187.

³⁷ Podrobnosti o rozsahu a metodách provedení mimořádných vojenských opatření dokládá soubor dokumentů, soustředěny ve VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 234, sign. 32 1/9, 32 1/9 2.

³⁸ Doklad o existenci úvah tohoto typu poskytuje: VÚA–VHA, FMSÚMV – 20, sign. 20–29–44, č. j. 13.214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938 – odpověď 2. oddělení Hlavního štábu ..., oddíl III, odstavec 16, souhrn hlavních tezí, jež obsahovala zpravodajská analýza, zpracovaná koncem května pod č. j. 11.510 Taj. – hl. št./2. odděl.

Již záhy se ukázalo, že se mimořádná vojenská opatření v Československu stala doslova alergickou reakcí na neověřené zprávy. Pozemní i vzdušná rekognoskace Sasko, Bavorska a části Slezska, uskutečněná ve dnech 21.–22. května 1938 belgickým, britským, francouzským a sovětským vojenským atašé v Berlíně neprokázala pohyb vojsk, jenž by se lišil od normálních poměrů. Československý letecký atašé proletěl 24. května 1938 podle zpravodajských instrukcí na svém letounu systematicky celé Sasko. Další čs. důstojník letectva sledoval z dopravního letounu na lince Berlín – Drážďany – Praha pozemní situaci. Výslednice všech těchto rekognoskací byla shodná. Cizí i českoslovenští pozorovatelé konstatovali běžný provoz na komunikacích a absenci známek zvýšené aktivity Wehrmachtu a dalších ozbrojených sborů nacistického Německa.³⁹

O situaci v květnu 1938 vypovídají také dochované písemnosti, pocházející z činnosti vyšších velitelství Wehrmachtu, která se měla podle zpráv 2. oddělení Hlavního štábu zúčastnit květnového nástupu proti Československu. Projevuje se v nich fakt, že první štábní porady nad budoucí akcí, nikoliv ale nad náhlým nástupem, proti Československu byly zahájeny v polovině května 1938. Zatím se ale jednalo pouze o konzultace a studium terénu v oblastech očekávaného nasazení. Žádná ze zmínek z období jara 1938 neposkytuje indicie o výjimečných aktivitách kolem 20. května 1938.⁴⁰

Složitému postavení Československé republiky květnová pohotovost objektivně neprospěla. Na jaře 1938 vrcholila příprava plánu na přepadení Československé republiky.

³⁹ K výsledkům čs. rekognoskací viz relevantně: VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./2. odděl., Dodatky, k. 24, inv. č. 481, *Rozbor zpráv o německé armádě z 20. – 25. května 1938. Zpracovala studijní skupina 2. odděl. Hl. štábu čs. armády v červnu 1938*, složka 24. květen, s. 5 – 6; složka 25. květen, s. 5. Zde i údaje o poznacích pozorovatelů spojeneckých a spřátelených armád. Z čs. pozorovatelů je známé jméno leteckého atašé v Berlíně špkt.let. Jaroslava Malého, jenž provedl průzkum na služebním letounu. Situaci na zemi sledoval generál Gaston Renondeau, francouzský vojenský atašé v Berlíně a jeho pomocník komandant Emily-Marie-André Réa. Rovněž Francouzi uskutečnili vlastní letecký průzkum. Vykonal jej francouzský letecký atašé plukovník Hubert-Marie-Joseph Geffrier se svým pomocníkem kapitánem Paulem Stehlinem. Z britské strany se do rekognoskace zapojil plukovník Noel Mason-Macfarlane, britský vojenský atašé v Berlíně a generál Sir Kenneth Strong. Jména belgického a sovětského pozorovatele nejsou známá. K francouzským a britským pozorováním JACKSON, P.: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000, s. 55, WARK, W. K.: c. d., s. 25–26. Viz též HENDERSON, N.: *Failure of a Mission. Berlin 1937–1939*. New York 1940, s. 137. Průzkum německého území, uskutečněný Masonem-Macfarlanem a Sirem Strongem, nebyl původní britskou iniciativou. Stalo se tak poté, co britský velvyslanec Neville Henderson reagoval na výzvu státního sekretáře německého Zahraničního úřadu Ernsta von Weizsäckera. Nacisté si tímto krokem hodlali opatřit argumenty k podpoře svého tvrzení, že se Wehrmacht nestáhl k čs. státním hranicím. Relevantní svědectví o tom zanechal činitel Zahraničního úřadu Erich Kordt v pamětech *Nicht aus den Akten...* Stuttgart 1950, s. 225.

⁴⁰ Uvedené poznatky vyplývají z písemností VII. armádního sboru, jehož velitelství se nacházelo v Mnichově. Bundesarchiv – Militärarchiv, Freiburg im Breisgau, Spolková republika Německo (dále jen BA – MA), Reichsheer (dále jen RH) 53 – 7 (*Kriegstagebuch des Korpskommandos VII/Ia während des Einsatzes in Böhmen, Einleitung zum Kriegstagebuch Unternehmen Tschechoslowakei*). Označení VII/Ia nasvědčuje faktu, že autorství citovaného dokumentu lze připsat šéfovi operačního oddělení Velitelství VII. armádního sboru Wehrmachtu.

Právě 20. května 1938 vznikl koncept Plánu Zelený (Fall Grün).⁴¹ Příčinná souvislost této události s mimořádnými vojenskými opatřeními na území Československa ale není prokázána. Faktem ovšem je, že ostraha hranic přispěla k rozhodnutí kancléře Hitlera zlikvidovat Československo na podzim. Přípravy k akci měly být provedeny nejdéle do 1. října 1938. Rozhodnutí o tom neslo datum 30. května 1938.⁴² Hitler podrobně sledoval názory rozhodujících politických kruhů západních mocností. Pochopil, že Wehrmacht musí na frontách získat strategickou iniciativu nejdéle do čtyř dnů, nejlépe však v prvních dvou až třech dnech, po zahájení agrese, aby se vlády Francie a Velké Británie neodhodlaly k vojenským akcím proti Německu.⁴³

Na přelomu května a června 1938 došlo k pochopitelnému odhalení mnoha utajovaných skutečností. Nástupem vojsk prozrazené plány zajištění hranic musely být přepracovány. Týkalo se to hlavně změn stanovišť velitelů vojskových těles, hranic úseků zajištění hranic jednotlivých útvarů apod. Odhalení nástupní sestavy ale nebylo tak závažné, jak předpokládal Hlavní štáb. Relevantní dokumentace německého Vrchního velitelství pozemního vojska a Abwehru dokazuje, že německá strana ještě na přelomu července a srpna 1938 kupříkladu netušila, že od května působily v rámci československé armády dvě nové vyšší jednotky, označované jako skupiny. Obě odpovídaly síle divize. Rozkryt nebyl ani systém rychlé pohotovostní výstavby zvláštních jednotek pro zajištění lehkého opevnění.⁴⁴

Čs. vláda udržovala ostrahu hranic s Německem do 13. června 1938. Hranice s Maďarskem byly uvolněny již 6. června. K mírovému režimu se armáda vrátila 22. června

⁴¹ Viz Der Nürnberger Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher vom 14. November 1945 – 1. Oktober 1946 (dále jen Der Nürnberger Prozess), Band XXV. München 1989, Dokument 388-PS, *Grundlagen zur Studie „Grün“*. Zusammenfassung der Bersprechung Führer/Gen. Keitel am 21. 4., Lia Nr. 38/38 Chef Sache, 20. 5. 1938, s. 415–427. Citovaný soubor dokumentů reprezentuje nejpodrobněji zpracovanou a důsledně kritickou edici. Srov. k tomu: Documents on German Foreign Policy 1918–1945. From the Archives of the German Foreign ministry (dále jen DGFP), Series D (1937–1945), Vol. II Germany and Czechoslovakia 1937–1938. London 1950, No. 133, No. 175, s. 239–240, 299–303. K problematice německého strategického plánování viz blíže a stále aktuálně ROBERTSON, E. M.: *Hitler's Pre-War Policy and Military Plans 1933–1939*. London 1963, s. 114–135. Novější poznatky nepotvrzují, že by nacisté měli v úmyslu podniknout již na jaře proti Československu silovou akci. Viz DEIST, W.: *The Rearmament of the Wehrmacht*. In: *Germany and the Second World War*. Vol. I. *The Build-up of German Aggression*. Oxford 1990, s. 373–540. MESSERSCHMIDT, M.: *Foreign Policy and Preparation for War*. In: *Germany and the Second World War*. Vol. I. *The Build-up of German Aggression*. Oxford 1990, s. 541–695. V české literatuře se dosud nejobsáhleji věnoval M. JOHN v pracích *Nacistické přípravy na přepadení ČSR v září 1938*. Bruntál 1988 a *Září 1938*, 1. díl – *Přípravy nacistického Německa na přepadení Československa v roce 1938*. Brno 1997.

⁴² Na tomto místě je nutno citovat přímo klíčový dokument OKW Nr. 42/38 g.Kdos. *Chefsache Lia – Anlage*, 30. 5. 38, Der Nürnberger Prozess, Band XXV, s. 433–439. DGFP, Series D (1937–1945), Vol. II, No. 221, s. 357–362.

⁴³ OKW Nr. 42/38 g.Kdos. *Chefsache Lia – Anlage*, 30. 5. 38, Der Nürnberger Prozess), Band XXV, s. 435.

⁴⁴ Jednoznačný a nanejvýš relevantní doklad o tom tvoří: BA – MA, RM 19 XVI/8, Fiche 2 – *Auswertung der in der ersten Hälfte Juli in der Tschechoslowakei getroffenen militärischen Maßnahmen* z 10. 8. 1938.

1938.⁴⁵ Navenek velice efektní a bleskové zaujetí ostrahy hranic se stalo velkým úspěchem armádního velení. Hlavní štáb se z něj snažil těžit podporu pro schválení dalších požadavků. Arm.gen. Krejčí přednesl 3. června 1938 při audienci u prezidenta republiky, tedy ještě před ukončením pohotovosti, nejdůležitější z nich – návrh na uzákonění tříleté vojenské prezenční služby. Zdůvodněn byl hlavně potřebami obrany státu, ale měl i své ekonomické aspekty, které se měly projevit hlavně v úsporách výdajů na nestálá opatření, jimiž se zvyšoval stav mírové armády. Vládě bylo sděleno, že se mělo jednat o opatření přechodné, přičemž ale nebylo možné určit, jak dlouho bude ve skutečnosti trvat. Hlavní přínos takto prodloužené služby měl spočívat ve dvou vycvičených ročnících vojáků prezenční služby, jež mohly být bezprostředně využity k obraně státu. Starší, lépe vycvičený, ročník měl být nasazen především v pevnostních tvarech a v dalších tělesech, od nichž byla požadována nejvyšší pohotovosti. Jednalo se hlavně o letectvo, dělostřelectvo proti letadlům a o útočnou vozbu.⁴⁶

Hlavní štáb využíval od března 1938 pro zvýšení početního stavu armády v míru systém povolávání záloh na zvláštní cvičení ve zbrani, což dovoľoval branný zákon. Z vojenského i ekonomického hlediska se však nejednalo o trvale hodnotný příspěvek k obraně státu. Zálohy byly od března 1938 zpravidla využívány k ostrahovým úkolům v liniích lehkého opevnění, což nijak zvlášť nepřispívalo k tomu, co měla zvláštní cvičení záloh zajistit, tedy uchovávat a případně zvýšit jejich vojenskou hodnotu opakovacím výcvikem. Komparace ekonomických ukazatelů vyznívala ve prospěch tříleté prezenční služby. Náklad na prodloužení dvouleté služby o rok měl činit 460 mil. Kč, což bylo o 17 mil. Kč méně, než by činily náklady na zálohy, povolávané každoročně na mimořádné cvičení s cílem udržovat armádu na vyšších mírových stavech. Výstižnou ilustraci poskytují i diference individuálních nákladů. Průměrný roční náklad na vojína prezenční služby (strava, ubytování, materiální zajištění, zdravotní péče atd.) činil celkem 5110 Kč, kdežto průměrné roční výdaje na záložníka v činné službě 8410 Kč. Národnímu hospodářství by perspektivně vznikaly ztráty neustálým odčerpáváním mužů v záloze na čtyřtýdenní cvičení. Vedle toho tříletá služba mohla přispět ke snížení počtu mladých mužů bez zaměstnání. Armáda měla mít při tříleté službě k dispozici 90 000 mužů po celý kalendářní rok, kdežto systém povolávání

⁴⁵ SLUKA, V.: *Československá armáda v datech (III)*, HaV, 1996, č. 1, s. 107–108.

⁴⁶ Komplexní rozbor této otázky obsahuje VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 144/Taj. 1938, obsahující č. j. 2.472 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 – *Zavedení 3 leté prezenční služby (:odůvodnění:)*. Dosud se tématu věnoval přehlednou formou a výhradně jen na základě pramenů vojenské provenience pouze SANDER, R.: *Branná povinnost v Československu (1918–1938)*. SAP, 1989, č. 1, s. 274–276, přičemž celý svůj stručný výklad o přípravách na uzákonění tříleté vojenské služby opřel o pouhý jeden dokument Hlavního štábu. Jiné odborné texty toto závažné téma přehlížejí. Srov. zejména s komplexním dílem *Vojenské dějiny Československa*, III. díl. Praha 1987.

záloh na mimořádné cvičení dovoloval zvyšovat stav armády pouze o 54 000 mužů.⁴⁷ Osnova zákona o tříleté službě měla být v duchu představ MNO projednána a schválena Národním shromážděním do 18. července 1938. Důvod spočíval v tom, že Hlavní štáb hodlal zákon aplikovat ještě ve zbytku roku 1938. Do další činné služby měli být povoláni muži, kteří odešli do zálohy v roce 1937.⁴⁸

Na tomto místě je nutné se pozastavit nad tím, jak Hlavní štáb postupoval koordinovaně s ostatními složkami MNO. Týž den, kdy Krejčí přednášel návrh Benešovi, IV. (právní) odbor MNO zaslal Předsednictvu ministerské rady již vypracovaný návrh zákona o tříleté vojenské službě. Smysl těchto synchronních kroků je nutno blíže osvětlit. Uvedené datum nebylo vůbec náhodné. Zmíněný odbor požadoval, aby byl návrh pro svou mimořádnou naléhavost projednán a schválen na nejbližším zasedání ministerské rady, a to bez zachování lhůt, které byly dodržovány pro meziministerské řízení. Vládní návrh zákona měl být neprodleně předložen oběma parlamentním branným výborům a poslanecké sněmovně Národního shromáždění. Požadovalo se, aby jej zákonodárci přijali do 15. června. Proč vojenská správa tak spěchala na schvalovací procedurou? Vysvětlení je nasnadě. Zákon měl zavčas zachytit osoby, povolané na mimořádné cvičení při květnových pohotovostních opatřeních, ještě před jejich propuštěním z činné služby a přidržet je v ní až do 30. června. To znamenalo, že by se jejich pobyt na mimořádném cvičení, jež mohlo podle branného zákon trvat maximálně čtyři týdny, prodlužoval o dalších 10–13 dnů.⁴⁹

Zákon byl umně konstruován s ohledem na nutnost sladit prioritní zájmy obrany státu s opatřeními sociálně-politického charakteru, jež se dotýkala služebního (pracovního) poměru soukromých i veřejných zaměstnanců. Konkrétně šlo především o zachování pracovního místa po dobu výkonu vojenské služby, náhrad ušlých mezd ve státním i soukromém sektoru apod. MNO mělo v tomto ohledu na své straně Ministerstvo sociální péče. Přípravovaly se i podmínky pro příznivý postoj Ministerstva průmyslu, obchodu a živností ve smyslu podpory zájmů podnikatelů, kterým by se podle sledovaného návrhu zákona zvyšovaly režijní výdaje tím, že by museli vyplatit svým zaměstnancům na mimořádném cvičení ušlou mzdu za dobu, která by mimořádné čtyřnedělní cvičení přesahovala. V souvislosti s tím bylo důležité, že řada

⁴⁷ VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 144/Taj. 1938, obsahující č. j. 2.472 Taj. – hl. št./1. odděl. 1938 – *Zavedení 3 leté prezenční služby (:odůvodnění:)*.

⁴⁸ NA, f. NÚKÚ, k. 485, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č. j. 518 res. 38 NÚKÚ, obsahující spis MNO č. j. 660 Taj. – VI./1. odděl. 1938 z 9. 7. 1938 – *Návrh zákona o délce prezenční služby a o některých dalších opatřeních*. NA, f. PMR, k. 4140, 32. schůze vlády. AKPR, sign. T 263/22, V. část.

⁴⁹ Klíčový doklad o tom tvoří: NA, f. NÚKÚ, k. 485, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č. j. 338 res. 38 NÚKÚ, obsahující spis MNO č. j. 416 Taj. – VI./1. odděl. 1938 z 3. 6. 1938 – *Návrh zákona o délce prezenční služby a o některých dalších opatřeních*.

zaměstnavatelů v tehdejší vzrušené atmosféře spontánně přislíbila svým zaměstnancům výplatu ušlých mezd nad zákonnou povinnost.⁵⁰

Politické kruhy se přes uvedené argumenty neshodly s MNO na rychlé úpravě délky vojenské služby. Vláda se klonila spíše k pozdějšímu řešení dané věci. Do Mnichova zůstalo jen u osnovy, která prošla připomínkovým řízením na úrovni nejvyšší státní exekutivy.⁵¹ Zákodárci ji také nedostali k posouzení. Snaha o zvýšení mírového početního stavu armády se nedlouho před zářijovou krizí projevila v kompromisu vlády, která se rozhodla k politicky opatrnému kroku, který neměl dráždit sousední Německo. Ve svých úvahách byla ovlivněna francouzskou zahraniční politikou, která doporučovala neposkytovat nacistům příliš zjevnou záminku k vystupňování neklidu. Podle vládního usnesení z 2. září 1938 měl být do činné služby povolán odvodní ročník 1936, a to nejdéle na jeden rok. Vzhledem ke spádu událostí ale ani toto kompromisní řešení nebylo realizováno.⁵²

Jarní mimořádná vojenská opatření naplňovala tvůrce systému obrany státu důvěrou v dílo, jež se snažili již několik let uskutečňovat. Atmosféru, v níž se toto úsilí přetvářelo do konkrétních výsledků, vystihují myšlenky prezidenta republiky, pronesené 9. června 1938 během audience zástupců leteckého subkomitétu branného výboru Poslanecké sněmovny Národního shromáždění. Beneš konstatoval: „...*Věřil jsem armádě a její přípravy se osvědčily. Byly učiněny bohaté zkušenosti, které se využijí...Vojenská organizace a administrativa dávají nám jistotu, že velké překvapení proti nám se nepodaří. Budou i zvýšeny počty tříletou službou. Přezkoušeli jsme naši vojenskou mašinerii a ukázalo se, že nebude možno překaziti naši mobilizaci...*“⁵³

⁵⁰ Doklad o tom tvoří NA, f. NÚKÚ, k. 485, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č. j. 338 res. 38 NÚKÚ z 9. 6. 1938, viz podrobný rozbor sociálně-politických dopadů prodlouženého mimořádného cvičení a tříleté vojenské služby, obsažený v 1. a 2. vložce k č. 338/res. 1938.

⁵¹ Text zmiňované osnovy zákona, jež prošla meziministerským připomínkovým řízením viz NA, f. NÚKÚ, k. 486, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č. j. 717 res. 38 NÚKÚ, obsahující spis č. j. 6.912 Taj. VI./1. odděl. 1938 z 19. 8. 1938 – *Návrh zákona o délce prezenční služby a o některých dalších opatřeních*. AKPR, sign. T 263/22, V. část.

⁵² NA, f. PMR, k. 4141, 40. schůze vlády. HELEŠICOVÁ, V. – MACHATKOVÁ, R.: *Mnichovská krize v jednáních ministerské rady*, Odboj a revoluce, 1969, č. 5, s. 142–143. K zahraničně-politickým aspektům připravovaného uzákonění tříleté vojenské služby viz *Československá zahraniční politiky v roce 1938* (ed. J. DEJMEK), Svazek I (*1. leden – 30. červen 1938*). Praha 2000, dok. č. 487, 503, 505, s. 153, 178–180.

⁵³ VÚA–VHA, f. VKPR, k. 9, č. j. 151 Taj. 1938 – *Audience leteckého subkomitétu u pana prezidenta republiky dne 9. června 1938 – záznam audience s výroky jednotlivých účastníků audience*, s. 2, 6.

3. PODZIMNÍ BILANCE

3. 1. ARMÁDA – PILÍŘ OBRANY STÁTU BRANNÁ POKHOTOVOST ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY V ZÁŘÍ 1938 A VÝSLEDKY TVORBY SYSTÉMU OBRANY STÁTU

Klid, který nastal po odeznění jarní pohotovosti, byl jen zdánlivý. Politické vedení Československé republiky se od té doby upnulo k naději, že smír s radikální Sudetoněmeckou stranou odvrátí vnitropolitickou i mezinárodní krizi. Oba určující politické subjekty, tedy prezident i vláda, byly přitom odhodlány ustupovat autonomistickým požadavkům SdP až na samou mez soudržnosti a funkčnosti republiky. Každý dobře věděl, že zde v podstatě nešlo o separatistické cíle SdP. Pro ni i pro vládu to byl faktor, za nímž se skrývalo mnohem více. V první řadě byla ve hře budoucnost, velmi blízká budoucnost, vztahů mezi Československem a Německem, jejichž povaha rozhodovala o míru či válce v Evropě.

Cesta k urovnání vztahů s Berlínem, jenž se hlásil k úloze ochránce zahraničních Němců, měla vést právě přes souhlas koaliční vlády a Národního shromáždění s autonomistickými požadavky SdP. K záštitě Němců, žijících za hranicemi říše, se Hitler veřejně přihlásil již v únoru 1938, kdy zdůraznil, že Německo musí převzít odpovědnost za 10 milionů Němců ve dvou sousedních státech, tedy v Rakousku a Československu. Na kancléřův projev zareagoval 4. března 1938 předseda čs. vlády Dr. Hodža, jenž označil slova pronesená v Německu za vměšování do vnitřních záležitostí čs. státu. V poslanecké sněmovně zdůraznil, že „...*kdyby nás osud jednou postavil před nutnost obrany, bude se Československo bránit, bránit, bránit do všech důsledků, opírajíc se o celou svou vyspělost technickou a mravní*“.⁵⁴

Hitler potvrdil nejbližší cíl pomyslného jízdního řádu nacistické expanze 28. března 1938, kdy v důvěrném rozhovoru pověřil vůdce SdP Henleina úkolem klást československé vládě takové požadavky, které nemohla akceptovat. Nacisté očekávali, že stupňované nároky SdP budou pro československou vládu natolik nepřijatelné, že je nakonec odmítne. Nesouhlas měl znamenat signál pro vystupňovaný nátlak na Československou republiku ze strany Německa. Berlín kalkuloval s tím, že ani za těchto okolností Praha neustoupí, což měl být spouštěcí moment ozbrojené intervence na území Československé republiky podle plánu Fall Grün. Sudetoněmecké strana musela vystupovat v jednáních s československou vládou jako suverénní mluvčí všech Němců, žijících v Československu, a proto krátce po anšlusu přešla

⁵⁴ Stenografický protokol se záznamem projevu je přístupný na adrese www.psp.cz/eknih/1935ns/stenprot.

do politické ofenzívy. Již koncem března 1938 pohltila německou agrární stranu (Bund der Landwirte und des ländischen Gewerbes) a krátce na to i německé křesťanské sociály (Deutsche christlich-soziale Volkspartei). Tímto momentem skončila přítomnost německé novoaktivistické reprezentace v koaliční vládě. Obě demokratické strany přešly do SdP na základě údajně dobrovolného rozhodnutí, ve skutečnosti pod tvrdým nátlakem na vedení obou politických subjektů i celou členskou základnu. Radikálům z SdP pak dokázali vzdorovat již jen antifašisticky orientovaní němečtí sociální demokraté a komunisté.

SdP zahájila nátlakovou kampaň na československou vládu 24. dubna 1938, kdy K. Henlein oznámil na karlovarském sjezdu strany osmibodový program, jenž byl souhrnem nároků, které SdP hodlala prosazovat v rozhovorech s československým kabinetem. Formulace jednotlivých bodů byly vskutku ostré. V zásadě směřovaly k tomu, aby veškeré stupně státní správy i samosprávy na tzv. německém sídelním území ovládala SdP. Strana kromě toho hodlala získat souhlas s tím, aby mohl být na takto spravované části státu vyznáván bez omezení německý světový názor – nacistická ideologie.

Nejvyšší československá politická exekutiva reagovala na postup SdP s rozvahou a racionálně. Během jara a léta vznikaly návrhy na tzv. národnostní statut. Československá republika měla být v jeho důsledku přebudována ze státu národního na stát národnostní. V projektech správní modifikace republiky bylo příznačné, že se vyjednaváči SdP snažili prosazovat koncepci volné federace teritoriálně vymezených národních celků. Rozpor nastával hlavně v tom, že tyto dílčí celky měly disponovat silnou samosprávnou funkcí, zatímco vliv centrální moci měl být naprosto minimalizován. SdP si od soutěže svých návrhů a protinávrhů československé exekutivy ostatně mnoho neslibovala. Bylo to pouhé taktizování, uměle řízené do slepé uličky, kde mělo všudypřítomné napětí vyvrcholit těžkou krizí.⁵⁵

MNO sledovalo legislativní přípravu národnostního statutu samozřejmě s obavami. Nejvýrazněji se to projevilo v průběhu meziministerského připomínkového řízení nad návrhem zákona, jímž se měl statut realizovat. Oponovalo především ustanovení (také dislokační paragraf), podle něhož se měli státní zaměstnanci rekrutovat podle poměrného principu z té národnosti, která byla usedlá, rozuměj převládala, v určitém správním obvodu. Důvod obav vojenské správy spočíval především v tom, že aplikace takového opatření by měla pro obranu státu nedozírné následky. Týkalo se to přirozeně pohraničí, které bylo ohodnoceno jako nejcitlivější teritorium obrany nejen z hlediska války, ale i z pohledu

⁵⁵ Blíže KVAČEK, R.: *Jednání o československý národnostní statut v roce 1938*. AUC, Phil-Hist. 1977, č. 1, s. 105–143.

eskalační fáze před jejím začátkem. Důrazně se proto žádalo, aby se uvedené ustanovení o národnosti státních zaměstnanců netýkalo výslovně vojenských osob (gážistů – z povolání), občanských zaměstnanců vojenské správy, příslušníků státní policie, četnictva, finanční stráže, úřednictva státních politických úřadů, zaměstnanců železnic, úřadů a zařízení v kompetenci Ministerstva pošt a telegrafů, zaměstnanců státních lesů a podniků, důležitých pro obranu státu. MNO vycházelo z nutnosti, aby na všech uvedených místech působili pouze spolehlivé a státu oddané osoby. V tomto ohledu se vycházelo z negativních zkušeností s částí státních zaměstnanců německé národnosti, kteří byli sice považováni za spolehlivé, ale v rozhodném okamžiku zklamali pod tlakem okolí. Spolehlivost státních zaměstnanců byla naprosto nezbytná, protože se zmíněné zaměstnanecké skupiny mnohdy výrazně podíleli na bezpečnostních, obecně mobilizačních a zvláštních obranně zpravodajských opatřeních, kde se striktně vyžadovala naprostá spolehlivost s ohledem na nutnost zachovat státní tajemství.⁵⁶

Shodným způsobem a ze stejných důvodů argumentovalo i Ministerstvo veřejných prací, které nehodlalo připustit, aby nespolehlivé osoby jiné než české či slovenské národnosti pronikli do báňských úřadů, které měly zásadní vliv na mobilizační přípravy v oblasti uhelného a rudného hornictví. Největší čs. hnědouhelný revír, rozprostírající se v oblasti Mostu, Duchcova a Chomutova, i největší kamenouhelný revír v okolí Moravské Ostravy se nacházel v exponovaném pohraničním pásmu, jak jej vymezoval zákon o obraně státu.⁵⁷

Nátlak SdP na koaliční vládu přinesl i další negativa v tom smyslu, že povzbudil autonomistické cítění na Slovensku. Hlinkova slovenská ľudová strana (HSLS), jež měla tradičně mnoho výhrad k správním uspořádání republiky, a která se stavěla do role mluvčího všech Slováků, počátkem června přispěchala s osnovou ústavního zákona o autonomii Slovenska. Návrh této závažné právní normy předpokládal vznik autonomní slovenské vlády a zákonodárného sboru. Zahraničně-politické, finanční, dopravní i vojenské záležitosti měly zůstat na bedrech centrální pražské vlády, nikoliv ale bez jistých a ne nepodstatných modifikací. HSLS volala po tom, aby bylo na Slovensku dislokováno takové množství útvarů československé armády, které odpovídalo počtu obyvatelstva. Jejich výběr měl být reprezentativní. Zastoupeny měly být všechny zbraně. Na Slovensko měl být přenesen také odpovídající díl mobilizačních materiálních zásob. Část armády, dislokovaná na Slovensku,

⁵⁶ NA, f. NÚKÚ, k. 486, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č. j. 494 res. 38 NÚKÚ, obsahující přípis MNO č. j. 450 Taj. – VI./1. odděl. 1938 z 4. 7. 1938 – *Návrh zákona, kterým se vydává národnostní statut republiky Československé, připomínky ministerstva národní obrany*, s. 3–12.

⁵⁷ NA, f. NÚKÚ, k. 486, inv. č. 239, sign. Reservátní spisy, tajné, 1938, č. j. 601 res. 38 NÚKÚ, obsahující přípis Prezidia ministerstva veřejných prací č. j. 2.511/1 přes. 1938 z 26. 7. 1938 – *Návrh zákona, kterým se vydává národnostní statut republiky Československé (Tajné)*. K vymezení pohraničního pásma viz např. *Obrana státu a naše politické strany*. Praha 1937, Příloha – *Zákon čís. 131. ze dne 13. května 1936 o obraně státu, Část I. Ustanovení o pohraničním pásmu*.

se měla fakticky stát národní slovenskou částí armády. Její doplňování mělo být podle představ HSLS založeno v podstatě na teritoriálním principu. Muži slovenské národnosti měli sloužit výhradně na Slovensku. Podobné iniciativy nemohly za dané politické situace prospět státnímu celku. Na místě totiž byla jednotnost a soudržnost v nebezpečí, které se den za dnem stupňovalo. Řešení slovenské otázky bylo proto odloženo na pozdější dobu. Za daných poměrů bylo nemyslitelné, aby armáda procházela další vážnou úpravou mírové organizace, která by navíc neodpovídala zásadám obrany republiky.⁵⁸

Těžiště vládní politiky z léta 1938 stále spočívalo ve snesitelném vyřešení vztahů k německé menšině. Z toho důvodu československá koaliční vláda přijala návrh britské diplomacie, jež přispěchala s podnětem vyslat na území Československa nestranného činitele, jenž měl zprostředkovat jednání mezi vládou a SdP a svou smírnou úlohou tlumit napětí na obou stranách. Oním mediátorem se stal britský lord Walter Runciman, jenž přicestoval do Prahy počátkem srpna 1938. Runcimanova zprostředkovatelská mise nemohla být ve skutečnosti objektivní, což souviselo se záměry britské vlády, která se již na jaře 1938 chopila otěží evropské politiky. Vládní kabinet ostrovní velmoci vycházel z úvahy, že Němci v Československu mají za zády mocného ochránce – Hitlerovu říši, s níž se Británie hodlala dohodnout na urovnání vzájemných vztahů pokojnou cestou. Tím, kdo z hlediska britských zájmů dohodě překážel, byl prezident Československé republiky a její vláda. Londýn byl proto rozhodnut vyvíjet nátlak nikoliv na radiální sudetské Němce, omámené nacismem, ale na vládu Československé republiky, která reprezentovala doslova poslední baštu skutečné parlamentní demokracie ve střední Evropě. Otázka německé menšiny měla být zatím řešena ještě v rámci Československé republiky. Britové si uvědomovali, že československá vláda bude stát pevně, dokud bude cítit sympatie ze zahraničí. Z toho důvodu ji hodlali zbavit podpory ze strany evropského západu, na nějž československá zahraniční politika spoléhala nejvíce.⁵⁹

Británie začala se znalostí zmíněné podmínky vyvíjet soustavný nátlak na francouzskou vládu, aby ji odrazovala od eventuální vojenské podpory Československa v případě jeho napadení nacistickým Německem. Francie tak byla pod pohrůžkou britského „ne“ v otázce britské vojenské asistence při střetu s nacistickým Německem nucena postupně rezignovat na svůj spojenecký závazek vůči Československu. Britský nátlak tak ještě více

⁵⁸ Blíže RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*. Bratislava 1997, s. 138–139.

⁵⁹ Klasické dílo české historiografie k problematice Runcimanovi mise tvoří monografické podání R. Kvačka *Osudná mise*. Praha 1958. Nejnověji se k tématu vyjádřil DEJMEK, J.: *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918–1938)*. Praha 2003, s. 383–417. V prakticky stejné době bylo dokončeno nejnovější monografické dílo Paula Vyšného *The Runciman Mission to Czechoslovakia, 1938. Prelude to Munich*. New York 2003.

zproblematizoval složité vojenské a mezinárodně-politické postavení nejen Francie, ale i Československa. Londýn zároveň Paříž vmanipuloval do politického tlaku na Prahu, která se měla podvolit přáním SdP. Rozhodující místa v metropoli nad Temží si byla vědoma faktu, že by impérium nemohlo zůstat stranou v nastalé evropské válce, na niž nebylo vojensky připraveno. Jeho zájmy zasahovaly na mnoho míst světa a vzhledem k mezinárodním vazbám se hrozící válka mohla přelít na více kontinentů. Velká Británie se obávala střetu s Italy a Japonci na mimoevropských válčičkách.⁶⁰

Politický kalkul byl charakteristický pro všechny dotčené subjekty. Taktizovala i československá vláda, která se snažila vyhovět SdP s přesvědčením, že bude-li před západem jasně demonstrovat svou ochotu jednat, nemůže být nikdy označena za zdroj napětí. Prezident i členové koaličního kabinetu doufali, že západní vlády si nakonec uvědomí, kdo je skutečným původcem všech svárů, a budou podle toho také jednat, a to i silou po boku a ve prospěch vojensky se bránícího Československa.

V těchto souvislostech je nutné chápat i vládní souhlas s přijetím britské Runcimanovy mise. Vláda dala Hlavnímu štábu na vědomí, že přítomnost britského zprostředkovatele vítala také z toho důvodu, aby velení armády získalo čas pro splnění co největší části výzbrojního programu. Při úvahách o postupu nejvyšší exekutivy v roce 1938 je třeba mít vždy na paměti, že jednala ve shodě s předsedou vlády Hodžou a prezidentem republiky Benešem. Tehdejší události je zapotřebí vnímat objektivně, ve vazbách a souvislostech. Nutno respektovat základní fakt, že vnitřní klima Československa mělo v roce 1938 velký mezinárodně-politický význam a ohlas. Nelze opomíjet váhu skutečnosti, že mezinárodní kontext byl pro vztah nejvyšší čs. exekutivy k Sudetoněmecké straně určující. Prezident republiky, předseda vlády, komitét politických ministrů a kolegium ministerské rady i ti, kteří na Ministerstvu vnitra odpovídali za vnitřní bezpečnost republiky, se nemohli ve svém postupu vůči provokacím sudetoněmeckých radikálů unáhlout. Navenek se mnohá rozhodnutí těchto klíčových míst mohou jevit jako příliš umírněna nebo jako ústupky. O koncese se ale ve skutečnosti nejednalo. Čs. vláda postupovala racionálně a doslova úzkostlivě tak, aby domácím ani

⁶⁰ K těmto problémům souhrnně *Anglo-French Defence Relations between the Wars* (ed. M. S. Alexander and W. J. Philpott). New York 2002. *French Foreign and Defence Policy, 1918–1940. The decline and fall of a great power* (ed. R. Boyce). London 1998. YOUNG, R.: *France and the Origins of the Second World War*. London 1996. Tým, *In Command of France. French Foreign Policy and Military Planning, 1933 – 1940*. Cambridge – Massachusetts – London 1978. PARKER, R. A. C.: *Chamberlain and Appeasement. British Policy and the Coming of the Second World War*. London 1993.

zahraničním nepřátelům neposkytla politický kapitál, který by nacistům v Německu pomohl Československo očerňovat jako zemi útlaku národnostních minorit.⁶¹

Nejen složky Ministerstva vnitra, ale i vojenské orgány byly v těchto politicky složitých podmínkách povinny dodržovat přísně korektní postup. O tom, že se armáda nemohla chovat jinak než ostatní reprezentanti státní moci, svědčí následující citace z materiálů Vojenské kanceláře prezidenta republiky. V instrukci ze 4. srpna 1938 pro náčelníka Hlavního štábu se uvádělo: „*Pan prezident republiky pověřil voj. kancelář, aby tlumočila přání pana prezidenta, aby nyní v době pobytu lorda Runcimana v ČSR zvláště bylo dbáno toho, aby nedocházelo mezi vojíny a civilním obyvatelstvem německé národnosti k jakýmkoliv srážkám...Dále žádá pan prezident, aby zvláště letectvo se vyvarovalo přeletů státních hranic...Pan prezident republiky upozorňuje, že Němci mají pokyny sbírat zprávy o podobných incidentech, a je obava, že je zneužijí politicky v náš neprospěch. Nutno si uvědomiti, že jakékoliv samovolné zasahování příslušníků armády do vývoje událostí by nám mohlo působiti nepříjemnosti dalekosáhlého dosahu...*“⁶²

Za oponou politického jednání a zápasu na poli diplomacie probíhala skrytá, ale intenzivní příprava čs. armády k asistenčním úkolům v rámci eventuální reakce na ozbrojené vystoupení nejradikálnějších vrstev německé menšiny. První opatření proti vzpouře v pohraničních oblastech se datují ještě do doby před zahájením politické ofenzívy SdP, jejíž počátek vyznačil osmibodový program strany z Karlových Varů. Na vzrůst obranné aktivity vojenského zpravodajského aparátu navázal rozkaz zemského vojenského velitele v Čechách arm.gen. Sergeje Vojcechovského z 13. dubna 1938. Rozkaz nařizoval, aby byly proti vzbouřencům nasazeny v případě otevřených násilností pěší a jezdecké oddíly, ve výjimečných případech i dělostřelectvo. Rostoucí sebevědomí SdP mělo být zmrazeno demonstrací vojenské síly, kterou zpravidla při výcviku uskutečňovaly pohraniční i vnitrozemské útvary. Radikálnost nejvyššího vojenského velení vůči nebezpečí protistátních činů ale limitoval platný právní řád. Vojenskými asistenčními silami mohly v míru disponovat pouze orgány politické správy. Velení armády nemohlo o své vůli zakročovat vůči

⁶¹ Uvedené poznatky vyplývají z kritického rozboru relevantních svědectví a výpovědí bývalých členů poslední Hodžovy vlády a také před rokem 1939 vysoce postavených činitelů Ministerstva vnitra a MNO, kteří vypovídali ať již jako obžalovaní nebo jako svědkové při poválečném procesu Beran a spol. u Národního soudu. Vzhledem k značnému počtu osob je z úsporných důvodů nutné na tomto místě konstatovat, že jejich výpovědi jsou soustředěny v dokumentaci z Procesu Beran a spol., která tvoří součást fondu Národní soud, jenž je uložen v Národním archivu Praha.

⁶² VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 207/Taj. 38 ze 4. 8. 1938 – *Opatření ke klidu v republice.*

provokacím a podvratné činnosti, pokud násilí nesměřovalo přímo proti vojenským osobám, vojenským objektům, zařízením apod.⁶³

Kompetence zasahovat proti vnitřnímu nepříteli měly jen bezpečnostní orgány. Hlavní štáb si uvědomoval existující omezení, ale nechtěl a nemohl zůstat stranou a nepřipraven tvář v tvář aktuálnímu dění. Během jara a léta proto prohloubil a zintenzívnil kontakty s Ministerstvem vnitra, které odpovídalo za ochranu vnitřní bezpečnosti. Z Hlavního štábu vyšla v červenci 1938 důležitá iniciativa, jejíž očekávaný efekt se skutečně potvrdil při záříjové krizi. Vojenské velení vyčlenilo a sestavilo mobilní asistenční prvky, které dalo k dispozici politické správě. Na základě rozkazu 3. oddělení Hlavního štábu vzniklo 41 pohotovostních oddílů, tvořených četou pěchoty na nákladních automobilech a motocyklisty. Úderná síla pohotovostních oddílů byla znásobena obrněnými vozidly.⁶⁴ Pohotovostní oddíly byly odeslány na místa určení již 1. srpna 1938. Dislokace byla promyšlena tak, aby mohly při vzrůstu napětí přerušit spojení krajských vedení SdP, která byla pokládána za centra ozbrojené revolty, s nižšími orgány stranické hierarchie. Přitom se samozřejmě předpokládala spolupráce s orgány Ministerstva vnitra. Hlavní štáb považoval za nutné minimalizovat vzpuru jen na prostor mezi státní hranicí a linií obrany, vytýčenou pásmem opevnění. Za hlavní obranné postavení se vzpoura nesměla přelít.⁶⁵

Na konci srpna 1938 odjelo do pohraničí dalších 29 pohotovostních čet pěchoty, z nichž každou doprovázel jeden obrněný automobil a zkušený příslušníci četnictva v roli poradců pro výkon bezpečnostních a pořádkových úkolů. Čety byly dirigovány do zvláště důležitých pohraničních lokalit v oblasti I.–IV. sboru. Z dalšího postupu Hlavního štábu je zřejmé, že pro případ bojového střetu se vzbouřenci spoléhal na mobilní prvky armády. Důkazem tohoto faktu jsou opatření učiněná 4. září 1938, kdy se části 1. 2. a 4. rychlé divize začaly připravovat na přesun do prostoru soustředění, jenž byl určen předělem vnitrozemí a pohraničí. Uvolněné mobilní síly se staly dispoziční zálohou, jež mohla být využita pro rychlé a účinné zásahy proti ohniskům násilí, rozpoutanému z řad SdP.⁶⁶

⁶³ NA, f. PMR, k. 252, sign. 756 – Vojenské záležitosti (směrnice pro vojenské asistence).

⁶⁴ Od útvarů útočné vozby byly uvolněny ještě 3 čety tančíku Tč vz. 33 (9 vozů), 8 čet obrněných automobilů (po 3 – 4 OA vz. 30 a 27), 6 čet lehkých tanků vz. 34 (po 3 vozech), 4 čety motocyklistů a 2 obrněné vlaky (HOLUB, O.: *Vojenská a bezpečnostní opatření proti nebezpečí vzpoury SdP v pohraničí v létě 1938*. HaV, 1988, č. 4, s.).

⁶⁵ Podstatné svědectví o dohodách Ministerstva vnitra s MNO v této věci viz NA, f. NS, k. 73, výslech svědka JUDr. F. Hamáčka z 12. 2. 1946, s. 2.

⁶⁶ Opatření armády dokumentuje dosud nejpodrobněji HOLUB, O.: *Vojenská a bezpečnostní opatření proti nebezpečí vzpoury SdP v pohraničí v létě 1938*. HaV, 1988, č. 4, s. . Komplexní přehled zvláštních opatření, učiněná v létě 1938 po linii Ministerstva vnitra poskytuje NA, f. NS, sign. TNS 1/47, k. 75, Rudolf Beran a spol. – dodatek trest. oznámení, *Informace oddělení 12 Ministerstva vnitra*.

Těžiště aktivit československé armády během pozdního jara a léta roku 1938 leželo v oblasti příprav k obraně proti vnějšímu ohrožení republiky. Schopnost armády reagovat včas a účinně na vývoj mezinárodní situace postupovala všechna opatření MNO. Při rozhodování o metodách, jež měly zajistit maximální pohotovost obrany státu, měl zásadní, ba přímo determinující, význam názor Hlavního štábu na připravenost nacistického Německa k válce. Určující hodnotu zde měly poznatky a závěry 2. oddělení Hlavního štábu.

Zpravodajští analytici se stavěli k vývoji situace v podstatě realisticky, a to i z hlediska politického kontextu vojenské situace Československé republiky. 2. oddělení Hlavního štábu porovnávalo svá mínění s názory odborníků francouzské armády. Po konferenci zástupců vojenských zpravodajských složek obou spojeneckých zemí bylo na konci května 1938 vysloveno následující stanovisko: „...německá armáda má stále ještě mnohé nedostatky v organizaci a výzbroji, trpí nedostatkem důstojníků a nedostatkem mladých, plně vycvičených záložníků, naproti tomu však, že je velmi pohotová, schopná velmi rychlé mobilizace, značně motorizovaná, disponuje válečným průmyslem velké výkonnosti a že tedy je možno očekávat, že by vládnoucí režim mohl vyhrotiti situaci, hroziti branným zásahem, případně jej i provést, bude-li viděti možnost úspěchu proti oslabenému protivníkovi a dá se očekávat, že rozhodující mocnosti přijmou chtě nechtě událost (zásah) jako *fait accompli* (hotovou věc – pozn. autora).“⁶⁷

Výsledky zpravodajského průniku na území Německa jen 2. oddělení utvrdily v tom, že v červnu a v červenci 1938 mohlo konstatovat, že „...jednotky armády jsou značně pohotové, mobilizace může být provedena neobyčejně rychle, rovněž tak nástup a zahájení operací.“ Zvlášť varovně zněl resultát, tvořící vlastně syntézu politických a vojenských hledisek. 2. oddělení v něm uvedlo, že „...celkem bylo možno očekávat, že režim se nezalekne i skutečného branného zákroku, bude-li jist, že slabší protivník bude moci býti izolován a brzy zdolán, zvláště v tom případě, byla-li by naděje, že spojenci napadeného budou ochotni přijmout *fait accompli*.“⁶⁸

Úroveň poznatků 2. oddělení o strategických ukazatelích, které se týkaly skladby pozemních vojsk nacistického Německa, vyplývá z Tabulky č. , jež porovnává čs. odhady a skutečný stav.

⁶⁷ VÚA–VHA, FMSÚMV – 20, sign. 20–29–44, č. j. 13.214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938 – odpověď 2. oddělení Hlavního štábu ..., oddíl III, odstavec 16, s. 7.

⁶⁸ Tamtéž, *Celkový závěr* (vytvořen podle zpráv získaných do konce července 1938), s. 8.

Tabulka č. 18 – Poznاتky 2. oddělení Hlavního štábu o skladbě pozemních vojsk nacistického Německa (července – září 1938)

Vyšší jednotky	Čs. poznatky	Skutečný stav
pěší divize	33	34
motorizované divize	5	4
lehké divize	4	3*
pancéřové divize	5	3
horské divize	3	3
záložní divize	30	maximálně 8
divize Landwehru	20	maximálně 21

* Z toho 1 ve výstavbě

Zpracováno na podkladě:

VÚA–VHA, Fondy militárií bývalého Studijního ústavu Ministerstva vnitra, sbírka č. 20, sign. 20–29–44, spis č.j. 13 214 Taj. Hl. št./2. odděl. ze 16. 11. 1938–odpověď 2. oddělení Hlavního štábu na anketní akci 3. oddělení Hlavního štábu, zahájenou na základě výnosu č.j. 6 520 Taj. – hl. št./3. odděl. 1938 a Hl. št./2. odděl. Taj. 1939, *Vojenská situace v době Mnichova (vyvrcholení napětí mezi ČSR a Německem)*.

DEIST, W.: *The Rearmament of the Wehrmacht*. In: *Germany and the Second World War*. Vol. I. *The Build-up of German Aggression*. Oxford 1990.

TESSIN, G.: *Formationsgeschichte der Wehrmacht 1933–1939. Stäbe und Truppenteile des Heeres und der Luftwaffe*. Boppard am Rhein 1959.

TESSIN, G.: *Deutsche Verbände und Truppen 1918–1939. Altes Heer, Freiwilligenverbände, Reichswehr, Heer, Luftwaffe, Landespolizei*. Osnabrück 1974.

MUELLER–HILLEBRAND, B.: *Das Heer 1933–1945. Entwicklung des organisatorischen Aufbaues*. Band I *Das Heer bis zum Kriegsbeginn*. Darmstadt 1954.

Ze srovnání vyplývá závažná skutečnost, že zásadní chyba spočívala v mylném odhadu mobilizačních kapacit. Pozornost si zasluhují přeceněné počty lehkých a pancéřových divizí. Druhé oddělení se zde dopustilo stejné chyby jako spojenecké francouzské vojenské zpravodajství, jehož názory, které tradičně přeceňovaly mobilizační výkonnost nacistického Německa, měly patrně rozhodující vliv na analytiku československého Hlavního štábu.

Četné indicie z letních měsíců roku 1938 naznačovaly, že se pravděpodobnost agrese nacistického Německa posunula do krátkodobého časového horizontu. Z nejzávažnějších náznaků to byla intenzivní výstavba stálých opevnění, pozorovaná na západních hranicích Německa a rozsáhlé opravy komunikační sítě v česko-německém pohraničí. Tamtéž byla pozastavena výstavba pohraničních celních budov, což jasně naznačovalo, že nacisté nepovažovali toto pomezí za trvalé. Vzrůst obav vyvolal také rozbor zpráv o intenzivním

výcviku záloh nacistické armády. 2. oddělení Hlavního štábu předpokládalo, že německá armáda přidrží v aktivní službě muže, kteří měli na podzim odejít po druhém roce prezenční služby do civilu. Hlavní štáb reálně počítal s tím, že Německo trvale aktivovalo značný počet záložních jednotek. Důležitý faktor tvořila hospodářská připravenost Hitlerova Německa na válečný konflikt. Plánovací a studijní skupina 2. oddělení Hlavního štábu se domnívala, že přes militarizaci hospodářského systému nebylo Německo ještě připraveno na dlouhotrvající a vysilující střet, jenž tvořil podstatný předpoklad koaličního zápasu. Takový typ boje s Německem prosazovali zvláště francouzští spojenci. Na nejnovější vývoj situace v Německu 2. oddělení upozornilo 12. srpna 1938 prezidenta republiky i Předsednictvo ministerské rady.⁶⁹

Na pozadí uvedených poznatků Hlavní štáb systematicky zdokonaloval mobilizační metody všech druhů vojsk. Dne 28. června 1938 vzniklo v tomto kontextu vrcholné dílo Hlavního štábu, v němž se zrcadlila nejvyspělejší etapa jeho organizačního úsilí. Ten den byl vydán nový mobilizační předpis československé armády, který se snažil uvést v soulad snahy organizačního charakteru s možnostmi plnění výzbrojního programu. Začátek platnosti nového systému vzniku válečné armády byl stanoven na počátek nového mobilizačního období, jenž byl vztažen k datu 15. února 1939. Zmiňovaný plán byl posledním velkým dílem daného typu, jež vzniklo před zánikem Česko-slovenské republiky dne 15. března 1939.

Do struktury plánu se začal promítat náběh zcela nových výzbrojních prvků, mezi nimiž se již začaly objevovat standardní útvary středních tanků i vojsková tělesa armádní obrany proti letadlům, jež zatím v mobilizační struktuře armády absentovaly. Hodnotu této mobilizační osnovy ale snižovaly perspektivy dodávek bojové techniky a dalšího potřebného vybavení. Část důležitých složek válečné armády proto plán dočasně přesouval do skupiny útvarů, které měly být postaveny pouze personálně.

Tato neblahá skutečnost se týkala všech praporů středních tanků ze zálohy Hlavního velitelství, většiny baterií armádní obrany proti letadlům (od 15. února 1939 mohlo být skutečně vyzbrojeno pouhých 8 z 24 plánovaných baterií AOPL), některých speciálních prostředků ženijního vojska ze zálohy Hlavního velitelství a složek automobilní služby a služby silniční dopravy. Ve zvýšené míře se v plánu začala projevovat i postupující motorizace, která pokryla všechny kanónové roty ze zálohy Hlavního velitelství, vyšších jednotek krytu hranic a rychlých divizí.

⁶⁹ Tamtéž, oddíl IV, odstavec 1, s. 9.

Přes snahu MNO se zatím nedařilo uspokojivě motorizovat dělostřelectvo, jehož mobilnost tvořila faktor, který podmiňoval variabilitu nasazení dělostřelectva v obraně i v pohybovém boji. Motorizace zvýšila hodnotu dělostřeleckých útvarů, jimiž mělo přímo disponovat Hlavní velitelství. Na úrovni sborového a divizního dělostřelectva ale zůstávala i podle plánu na rok 1939 stále nedostatečnou.

Očekávalo se, že do 1. října 1938 bude plně motorizována i 14. divize. Hlavní štáb o tom rozhodl 15. června 1938. Zmíněná vyšší jednotka se měla stát vůbec první divizí československé armády, která měla být plně vybavena motorovými vozidly. Význam tohoto opatření ale nelze přeceňovat, protože z hlediska bojové činnosti mělo pouze taktický rozměr.

Z naplánovaného válečného složení vyšších jednotek byly odstraněny skoro všechny prvky, jejichž vznik způsobil překotný vývoj vojensko-politické situace z roku 1938. Důsledná standardizace proto již nepočítala s existencí Skupiny 1 a 2 i Velitelství okrsku Praha. Výraz kvalitativního pokroku byl vyjádřen i ve specifické terminologii československého vojenského umění. Změny vůči dřívějším plánům vyjádřilo přejmenování hraničních pásem na pohraniční oblasti a hraničních oblastí na pohraniční kraje. Plán mobilizace armády, jenž měl platit od 15. března 1939, objasňuje Tabulka č. 18, jež dokládá plánované počty vyšších jednotek a vybraných útvarů zbraní polní armády.⁷⁰

⁷⁰ Uvedené pasáže, věnované modernizaci čs. armády zpracovány na základě dokumentů, soustředěných ve VÚA-VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 240, sign. 32 22/2 16, výnos č. j. 1.102 Mob. – hl. št./1. odděl. 1938 z 28. 6. 1938 – *Přehled branné moci v mobilizaci – Příloha I*. Popsané cíle modernizace, plánované v roce 1938 na následující rok a dále dosud zcela unikaly pozornosti autorů, kteří se zabývali vývojem čs. armády v období po roce 1933. Citovaný materiál je významný z toho důvodu, že dokládá organizačně-plánovací sféru vojenského umění čs. armády ve své vrcholné fázi, která byla umožněna souhlasem nejvyšší politické exekutivy s uvolněním investičních prostředků.

Tabulka č. 19 – Vyšší jednotky a vybrané útvary válečné armády podle plánu z 28. června 1938 (platnost od 15. února 1939)

Typ vyšších jednotek a vojsových těles	Celkem
Vyšší jednotky	
armády	4
sbory	8
divize (jedna z nich motorizovaná)	21
pohraniční oblasti (dříve hraniční pásma)	6
pohraniční kraje (dříve hraniční oblasti)	15
rychlé divize	4
Zvláštní vyšší jednotky	
skupiny	2
Druhy a počty vybraných vojsových těles zbraní	
Pěchota	
pěší pluky	107
horské pěší pluky	8
pěší pluky motorizované	3
hraničářské pluky	7*
hraničářské prapory	6
hraničářské prapory motorizované	6**
cyklistické prapory	4
prapory lehkých tanků	7
roty lehkých tanků MPO rychlých divizí a 14. motorizované divize	5
čety lehkých tanků pro SPO 1.–13. a 15.–21. divize	20
prapory středních tanků	4
kanónové roty motorizované	90
stálé kulometné roty proti letadlům	49
roty velkých kulometů proti letadlům	29
Jezdectvo	
dragounské pluky	8***
Dělostřelectvo	
hipomobilní lehké kanónové oddíly	25
hipomobilní horské kanónové oddíly	10
hipomobilní lehké houfnicové oddíly	60
hipomobilní horské houfnicové oddíly	4
motorizované lehké kanónové oddíly	9
motorizované lehké houfnicové oddíly	10
hipomobilní hrubé houfnicové oddíly	48
motorizované hrubé houfnicové oddíly	2
motorizované hrubé kanónové oddíly	10
hipomobilní leh. kanónové oddíly jezd. brigád rychlých divizí	4
motorizované leh. houfnicové oddíly jezd. brigád rychlých divizí	4
těžké dělostřelecké oddíly	9
oddíly hrubých minometů	4
samostatné dělostřelecké oddíly	3

samostatné dělostřelecké čety	3
baterie teritoriální obrany proti letadlům	64
baterie armádní obrany proti letadlům	24
Letectvo	
kurýrní letky	7
pozorovací letky	16
zvědné letky	7
stíhací letky	21
lehké bombardovací letky	7
těžké bombardovací letky	8

* + 1 hraničářský (pevnostní) prapor

** Včetně motorizovaného instrukčního praporu

*** 3 další dragounské pluky z mírové organizace armády měly být mobilizačně transformovány do divizních SPO

Pramen:

VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 240, sign. 32 22/2 16, výnos č.j. 1 102 Mob. – hl. št./1. odděl. 1938 z 28. 6. 1938–*Přehled branné moci v mobilizaci – vydávací výnos.*

Již bylo doloženo, že Hlavní štáb bral v úvahu možnost, že nacistické Německo zahájí vojenskou agresí po velice krátkých pohotovostních a mobilizačních přípravách. Účinná a rychlá reakce československého branného systému proto tvořila faktor, který by rozhodoval již na začátku války o úspěchu dalších obranných operací. Mimořádnou úlohu získal systém zajištění hranic, jenž se stával nejlépe připravenou a nejpohotovější částí armády. Hlavní štáb se podle rozhodnutí 1. oddělení z 18. července 1938 snažil minimalizovat reakční čas od vyhlášení ostrahy hranic do okamžiku dosažení bojové pohotovosti na pouhých 24 hodin.

V přímé souvislosti s tím byl zjednodušen způsob nástupu prvosledových sil, jimž byla svěřena obrana lehkého opevnění. Tímto způsobem měla být odstraněna četná provizoria, která negativně poznamenala mimořádná opatření z května a června. V případě nové aktivace ostrahy hranic se již nemělo opakovat komplikované míšení mírových útvarů pěchoty se silami SOS a útvary zajištění lehkého opevnění, k němuž během jarní pohotovosti skutečně došlo na řadě prvosledových úseků zajištění hranic. Navenek bleskově zaujatá sestava ostrahy hranic byla v reálných podmínkách jarní pohotovosti poznamenána díky nesouladu ještě nedokonalých plánů s praxí mnoha vážnými nedostatky či přímo dočasným ochromením systému velení, pozorování nebo nesouladem v činnosti ostrahové pěchoty a dělostřelectva.

27. července 1938 byl vzhledem k uvedeným potřebám vytvořen jednotný systém předmobilizačních a mobilizačních opatření, která nabízela odstupňované varianty reakcí na změny vojensko-politické situace. Sousednost plánovaných kroků byla následující:

- 1) pohotovost Stráže obrany státu;
- 2) plán Z – povolání 1. ročníku I. zálohy a náhradní zálohy téhož věku a speciálně vybraných mužů z různých ročníků zálohy na zvláštní cvičení za účelem zvýšení mírových počtů útvarů pěchoty ze systému zajištění hranic, určených k obraně lehkého opevnění;
- 3) plán C – povolání speciálně vybraných mužů z různých ročníků zálohy na mimořádné cvičení za účelem plné mobilizační výstavby útvarů pěchoty ze systému zajištění hranic, určených pro obranu lehkého opevnění, vedle toho současně mobilizační výstavba pluků zajištění lehkého opevnění;
- 4) Mobilizace.

Uvedený systém byl racionální a vyznačoval se flexibilitou. Jednotlivá opatření se mohla realizovat postupně, tedy každé zvlášť, nebo po skupinách. V druhém případě se pohotovostní stupně kumulovaly, což znamenalo, že rozkaz pro aktivaci plánu C znamenal automatické spuštění plánu Z. Nejvyšší stupeň – mobilizace – aktivovala zároveň nižší pohotovostní stupně. Popsaná soustava měla plně vstoupit v platnost 15. února 1939, kdy začínalo nové mobilizační období, ale Hlavní štáb dělal všechno pro to, aby potřebné přípravy byly dokončeny ještě před koncem roku 1938. Vše, co s tím souviselo, bylo doslova úzkostlivě střeženo. Svědčí o tom rozkaz z 29. července 1938, jenž zakazoval, aby důstojníci neslovanských národností byli zařazováni na místa, kde by mohli přicházet do styku se vznikajícími podklady pro mobilizaci a s plány zajištění hranic. Kromě toho nepřicházelo v úvahu, aby tito důstojníci byli za mobilizace přidělováni na klíčová místa, která vyžadovala samostatnost a zodpovědnost.⁷¹

S přípravami k mobilizaci šlo ruku v ruce vystupňované úsilí v oblasti materiálního zabezpečení armády. Od počátku roku 1938 do vyhlášení záříjové mobilizace 23. září armáda obdržela přibližně 7500 lehkých a 2000 těžkých kulometů, téměř 600 kanónů proti útočné vozbě, což bylo asi 60 % všech zbraní této kategorie (988 KPÚV vz. 34 a 37), které byly dodány do vyhlášení mobilizace a 80 kanónů proti letadlům. Z bojových vozidel a automobilní techniky bylo útvarům přiděleno 12 lehkých tanků, 400 osobních a 2000 nákladních automobilů a 300 motocyklů. Rovněž k útvarům letectva proudilo významné

⁷¹ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/38, č. j. 7.556 Mob. MNO – hl. št./1. odděl. 1939 z 2. 3. 1939 – *Zdokonalení mobilizačních příprav v období od 15/2 1938 do vyhlášení mobilizace 1938*, oddíl II. *Období od 20/5 až do vyhlášení mobilizace, odst. 12*), zde jsou obsaženy zásady dokumentu č. j. 1.701 Mob. – hl. št./1. odděl. 1938 z 29. 7., s. 24–29.

množství nových strojů: 146 stíhacích, 79 bombardovacích a 78 pozorovacích letounů. Palebné prostředky letectva doplnilo 500 leteckých kulometů a na 3000 leteckých pum o hmotnosti více než 141 tun. Kupříkladu všech 60 lehkých bombardovacích a zvědných strojů B-71, které byly zakoupeny v Sovětském svazu, k útvarům přišlo právě v období mezi počátkem roku 1938 a mobilizací. Dodávky munice různého druhu se rovněž vyznačovaly značnými počty. Příděl útvarům reprezentovalo na 100 milionů nábojů do ručních zbraní, 500 tisíc kusů dělostřelecké munice a 600 tisíc ručních granátů. Kvalitativní pokroky v oblasti materiálního vybavení, které byly zaznamenány v roce 1938, lze dokumentovat i z hlediska výše plateb z prostředků, jež mělo MNO k dispozici. V době od 1. ledna do 31. října 1938 byly za výzbroj, munici a opevňovací práce vyplaceny 3344 mil. Kč, tedy částka, která reprezentovala 56 % investičního úsilí v oblasti vyzbrojování armády v letech 1926–1936.⁷²

Překotný příliv zbrojního materiálu měl i svou stinnou stránku. Organizační schémata armády se sice plnila novými bojovými prostředky, ale plnou vojenskou hodnotu jednotek tento fakt ještě nezaručoval. Do vyhlášení mobilizace uplynulo příliš málo času na vsutku hodnotný výcvik, který v případě složitých zbraňových celků umocňoval vlastnosti dodané výzbroje.

Velení československé armády hledělo na politický vývoj léta 1938 s krajní nedůvěrou. K dispozici již mělo dostatek zpravodajských poznatků o tom, že probíhající jednání mezi SdP a vládou o budoucím politickém postavení německé minority jsou jen klamnou cestou k otevřenému konfliktu. Již na podzim 1937 bylo agenturně zjištěno, že při úřadovnách Abwehru, jejichž obvody se dotýkaly hranic republiky byla zřízena zvláštní sabotážní a teroristická oddělení. Tyto nové speciální složky začaly budovat na československém území úplně novou důvěrnickou síť, která působila nezávisle na výzvědné struktuře. Její členové se rekrutovali z nejtvrďšího jádra nacismem prodchnutých sudetoněmeckých radikálů. Pod různými záminkami pravidelně odcházeli na území Německa, kde byli podrobováni speciálnímu výcviku. 2. oddělení Hlavního štábu včas rozkrylo celý mechanismus tohoto podvratného aparátu a 31. srpna 1938 o něm dopodrobna referovalo ministerské radě, Ministerstvu zahraničních věcí, ale i francouzskému a britskému vojenskému zpravodajství. Zvláštní rozbor ze 6. září 1938 putoval k Runcimanově misi. Byl to souhrn průkazných materiálů, které objasňovaly protistátní podvratnou činnost SdP, neupřímnost oficiálních aktivit strany a tajná spojení s nacistickými orgány v Německu.

⁷² VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/38, č. j. 7.556 Mob. MNO – hl. št./1. odděl. 1939 z 2. 3. 1939 – *Zdokonalení mobilizačních příprav v období od 15/2 1938 do vyhlášení mobilizace 1938*, oddíl VII. *Výdej materiálu vojsk. tělesům od 15/2 1938 do vyhlášení mobilizace*, VIII. *Činnost po stránce finanční*, s. 39–45.

Politické vedení Československé republiky přes všechny snesené důkazy politickou podporu západních mocností ale nezískalo.⁷³

Hlava státu a vláda se v této těžké situaci rozhodly k maximu ústupků – Sudetoněmecké straně byl předložen zlomový, tzv. IV. plán správní přestavby Československé republiky, který téměř v úplnosti akceptoval krajní dubnové požadavky SdP z Karlových Varů. Ze strany nejvyšší československé exekutivy se jednalo o umný a obratný politický tah, který měl před mezinárodním veřejným míněním demaskovat pravé cíle nacistické rezidentury se značkou Sudetoněmecké strany. Henleinovci zprvu nevěděli, jak na tuto výzvu vlády reagovat; s takovou situací se nepočítalo. Smír s československou vládou měl nastat jen v případě, že by se Berlín necítil dostatečně připraven na vojenskou agresi. Impulsivní nacistický vůdce, jehož rozhodnutí byla těžko odhadnutelná, se rozhodl celou situaci maximálně vyhrotil. SdP dostala z říše příkaz přerušit jednání s československou vládou vyvoláním neklidu. Jako záminka posloužily události z Moravské Ostravy, kde 7. září 1938 došlo k incidentu, jenž znamenal ohnisko zářijové krize. Poslanci SdP vyvolali napětí a poté se záměrně vystavovali obuškům pořádkové policie. Jejich úder nacistická propaganda patřičně zveličila, aby světu dokázala domnělý útlak německé menšiny.⁷⁴

Další krizové události na sebe nenechaly příliš dlouho čekat. Na 12. září 1938 byl ohlášen projev říšského kancléře Hitlera, který se chystal radikálně promluvit o československé krizi při příležitosti sjezdu Nacionálně-socialistické strany, který od 6. září probíhal v Norimberku. Kancléřova slova se stala faktickou a veřejně vyjádřenou podporou henleinovské iredentě. Po odeznění projevu došlo v pohraničních oblastech českých zemí k zažehnutí protistátního puče. Nejhůře se situace vyvíjela v odlehlém západočeském pohraničí, kde vlnu násilností odstartovaly krvavé události v obcích Schwaderbach (nyní Bublava) nedaleko Kraslic a Habersbirk (nyní Habartov) na Karlovarsku. První bilance ztrát

⁷³ VÚA–VHA, FMSÚMV – 20, sign. 20–29/51, č. j. 12.616 Taj. – hl. št./2. odděl. 38 ze 6. 9. 1938 – *Říš. něm. vojenské zpravodajství – výcvik a vyzbrojování německého obyvatelstva ČSR*. VÚA–VHA, sign. 20–29/51, č. j. 12.616 Taj. – hl. št./2. odděl. 38 ze 6. 9. 1938 – *Říš. něm. vojenské zpravodajství – výcvik a vyzbrojování německého obyvatelstva ČSR*. VÚA–VHA, sign. 20 – 29/53, č. j. 12.546 Taj. – hl. št./2. odděl. 38 z 31. 8. 1938 – *Výcvik sudetských Němců ve vojenském táboře v Německu – zpráva*. Citované dokumenty byly publikovány též jako součást edice *The Fifth Column at Work*. (Ed. B. Bilek.) London 1945, Doc. No. 1, 16 a 17. Poznátky o systematických přípravách čs. občanů německé národnosti k ozbrojeným akcím proti čs. obranným zařízením byla známa i vedoucím činitelům Ministerstva vnitra (NA, f. NS, k. 73, výslech svědka JUDr. F. Hamáčka z 12. 2. 1946, s. 2).

⁷⁴ K souvislostem ostravského incidentu podrobně KVAČEK, R.: *Ostravský incident henleinovců v září 1938 a jeho ohlas*. In: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám města, 1987, s. 229–237.

v řadách obránců republiky – 13 mrtvých, 16 zraněných a 43 odvečených příslušníků četnictva, finanční stráže, státní policie a armády.⁷⁵

Hlavní štáb již delší dobu předvídal, že ozbrojená vzpoura bude brzo následována vojenskou intervencí. Moment překvapení měl být eliminován spádem předmobilizačních opatření. Ještě 12. září 1938 v podvečer byla velitelským aparátům vojenských útvarů vyhlášena pohotovost. Mužstvo nesmělo opouštět prostory ubytování. V ranních a dopoledních hodinách dne 13. září 1938 se přikročilo k aktivaci prostředků teritoriální obrany proti letadlům. Souběžně se začaly podle nástupního plánu rozmisťovat také útvary bojového letectva. Odpoledne byl zahájen přesun velitelství pěších útvarů systému zajištění hranic do míst, která byla určena jako válečná velitelská stanoviště. Prapory Stráže obrany státu v obvodu pražského I. sboru a částečně u královéhradeckého II. sboru obnovily stav pohotovosti. Během téhož dne nastaly první operativní přesuny rychlých divizí, které v podstatě položily základ pozdější mobilizované manévrující části armády. Motorizované brigády 1. a 4. rychlé divize byly vyslány na Karlovarsko, kde v místech nejkrvavějšího henleinovského teroru demonstrovaly vojenskou sílu republiky. Jezdecké brigády obou rychlých divizí se zatím zdržovaly ve vnitrozemí na Slánsku a Táborsku. 2. rychlá divize vytvářela soustředění svých sil v oblasti Olomouc – Litovel, tedy v týlu hlavního obranného postavení na severní Moravě. Uvedená opatření učinil Hlavní štáb ze dvou zásadních důvodů. Vojenská přítomnost mobilních sil armády vyjadřovala ráznou odpověď na protistátní činy henleinovců. Současně byla do exponovaných operačních prostorů vyslána pohyblivá a dobře vyzbrojená síla, která měla odrazit případný pokus nacistického Německa anektovat určité části pohraničí českých zemí, kde státní moc pod převahou henleinovských vzbouřenců ztrácela své pozice.⁷⁶

Hlavní štáb soustavně prosazoval zintenzivnění obranných příprav. Z iniciativy arm.gen. L. Krejčího byla 13. září svolána 14. schůze NROS. Jejím kolegiu referoval o aktuální vojenské situaci republiky. Expozé uzavíral zdůrazněním nutnosti provést ostrahu hranic a to minimálně v rozsahu květnových mimořádných vojenských opatření. Krejčí touto iniciativou přímo navazoval na memorandum Hlavního štábu z 9. září 1938, kde byla

⁷⁵ Zatím poslední rekonstrukci zmíněných událostí obšírně zpracoval JIŘÍK, V.: *Nedaleko od Norimberku. Z dějin retribučního soudnictví v západních Čechách*. Cheb 2000, s. 413–478.

⁷⁶ Nejnověji k vojenským operacím na čs. území těch dnů ŠRÁMEK, P.: *Když zemřít, tak čestně. Československá armáda v září 1938. Československá armáda v září 1938*. Brno 1998, s. 27–32.

z vojenského hlediska vyargumentována nezbytnost splnit včas řadu důležitých podmínek pro úspěšnou obranu republiky.⁷⁷

Z ryze vojenského hlediska byl zájem Hlavního štábu plně odůvodněný. Rozsah a povahu dalšího postupu armády bylo ale nutno posuzovat nejprve z politických hledisek. Vláda republiky nehodlala vystavit stát útokům nacistické propagandy, která aspirovala na roli vlivového činitele, jenž měl zprostředkovaně utvářet i smýšlení zvláště ve Velké Británii, jejíž diplomacie svírala v rukou otěže diplomatických vztahů v Evropě.

Z úvahy o politických podmínkách vzešlo rozhodnutí zvýšit pohotovost obrany státu hlavně posílením útvarů zajištění hranic. Na zvláštní cvičení byli povoláni vybraní záložníci různých ročníků, kteří začali doplňovat útvary zajištění hranic na válečné počty. Systém povolávání záloh z oblasti opevněných pásem opět plně potvrdil svou efektivitu. Kupříkladu vojsková tělesa 1. sledu exponované 3. litoměřické a 2. plzeňské divize i Skupiny 1, určené k obraně severozápadních Čech, dosáhla stavu pohotovosti ve většině případů do 24 hodin od převzetí rozkazu. V této lhůtě se podařilo odbavit rukující záložníky pro službu v poli a obsadit objekty lehkého opevnění plnými počty osádek. Z národnostního hlediska se jednalo o homogenní útvary, neboť okresní doplňovací velitelství během léta 1938 ze záloh eliminovala muže německé národnosti. Souhrnem povolaných záloh, dvou ročníků presenční služby a mužů, kteří konali běžné vojenské cvičení, se podařilo stav armády zvýšit na 357 600 osob (bez Stráže obrany státu, která vojenskému velení zatím nepodléhala).⁷⁸

Hlavní štáb v následujících dnech opakovaně nejvyšší státní exekutivě zdůrazňoval, že učiněná opatření stále nezaručují spolehlivost obranné funkce armády. Podle odhadu 2. oddělení Hlavního štábu mělo mít k dispozici asi jeden a půl milionu mužů ve zbraní. Hlavní štáb od 12. září pozorně dotvářel obraz pohybu německých vojsk v blízkosti československých státních hranic. Dne 17. září 1938 podal mezibilanci svých poznatků, která upozorňovala, mimo jiné, na koncentraci motorizovaných a mechanizovaných jednotek v prostorech Plauen – Hof a Dresden – Königsbrück i na soustředění vojsk v prostoru Zwettl. Do Slezska a bývalého Rakouska směřovaly bombardovací i stíhací útvary Luftwaffe. V těchto oblastech probíhala intenzivní výstavba pozemní infrastruktury leteckých jednotek. Z těchto opatření bylo zřejmé, že české země začaly být ohrožovány možným koncentrickým postupem masy zjištěných sil. Získané poznatky zatím na Hlavním štábu nehodnotili jako

⁷⁷ Obsah 14. schůze NROS ze 13. 9. 1938 zaznamenává VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č. j. 45.173 Taj. gen. sek. 1938 ze 30. 11. 1938 – Příloha č. 6 – *Přehled opatření učiněných NROS.*, s. 27.

⁷⁸ Rozkaz ministra národní obrany F. Machníka k provedení mimořádných opatření publikován v PNOBČSL, I. díl, 2. svazek, 1. sešit, dok. č. 421, s. 57. Údaje o jejich realizaci poskytuje VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., sign. 32 1/9 14, č. j. 4.382 Taj.–hl. št./1. odděl. 1938.

bezprostřední nástup do východišť k útoku. Prognózu o blížící se akci ale posilovala závažná zpráva o výstavbě policejních jednotek na území Rakouska, která byla zahájena podle získaných poznatků 11. září. Výlučnost této skutečnosti byla dána tím, že vznik policejních útvarů předcházela vojenskému vpádu do Rakouska v březnu 1938.⁷⁹

Na pozadí těchto informací vznikla ve dnech 15.–16. září 1938 další dvě memoranda Hlavního štábu, určená opět pro prezidenta republiky a NROS. Vlastní obranná opatření v nich byla hodnocena jako minimální. Za optimum se v dané situaci považovalo povolání dvou nejmladších ročníků zálohy, které měly posílit hlavně zajištění hranic a naplnit základní strukturu útvarů, které měly vzniknout až po vyhlášení mobilizace. Nejvyšší politická místa se s požadavkem alespoň částečně ztotožnila, když 17. září 1938 rozhodla o povolání 1. ročníku I. zálohy (ročník 1935) do činné služby.

Hlavní štáb musel s nástupem dalších záloh do činné služby vyřešit problém, jak naložit s přebytky, které u polních útvarů vznikaly v důsledku omezení počtů osob jiných národností než české a slovenské. Ještě 17. září 1938 bylo nařízeno, že záložníci německé národnosti nebudou vyzbrojeni, aby nemohli revoltovat se zbraní v ruce. Politicky i bezpečnostně ožehavá věc byla dále řešena i tak, že lékaři prezentačních komisí obdrželi příkaz, aby uznávali co nejvíce záložníků německé národnosti za neschopné polní služby. Vedle toho byl vydán rozkaz, aby němečtí záložníci, kteří přicházeli k útvarům ve dnech 17.–20. září 1938, byli pouze vystrojeni a pak odesláni do výcvikových táborů na Moravě a na Slovensku, kde z nich měly být utvářeny pracovní jednotky.⁸⁰

Preventivní opatření korespondovala s politickou situací. Dne 14. září 1938 československá vláda obdržela sdělení SdP, že definitivně ukončuje jednání. Vůdce SdP krátce poté uprchl do Německa. Za dva dny byla Sudetoněmecká strana z úřední moci rozpuštěna. Od 17. září 1938 v Německu vznikala tzv. Sudetendeutsches Freikorps (SdFK) s úkolem způsobovat Československé republice lidské i materiální ztráty formou ozbrojených nájezdů různě početných skupin na úřady, zařízení a symboly státní moci. Do jeho čela se postavil K. Henlein. SdFK se od počátku potýkal s materiálními nedostatky, především s nedostatkem výzbroje a velice nízkou vojenskou hodnotou příslušníků, jejichž stav nedosáhl na požadovanou úroveň, tedy na 40 000 mužů.⁸¹

⁷⁹ VÚA–VHA, FMSÚMV – 20, sign. 20–29–44, č. j. 13.214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938 – odpověď 2. oddělení Hlavního štábu ..., oddíl IV, odstavec 7, s. 9–12..

⁸⁰ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/38, č. j. 7.556 Mob. MNO – hl. št./1. odděl. 1939 z 2. 3. 1939 – *Zdokonalení mobilizačních příprav v období od 15/2 1938 do vyhlášení mobilizace 1938*, oddíl II. *Období od 20/5 až do vyhlášení mobilizace*, s. 30–32.

⁸¹ K těmto aspektům BROZSAT, M.: *Das Sudetendeutsche Freikorps*. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 1961, č. 9, s. 30–49. Pomnichovskou materiální kořist nacistického Německa předznamenalo nezanedbatelné

Tabulka č. 20
Růst počtu čs. armády na základě předmobilizačních opatření v období
13.—20. září 1938

Dne 13. 9. 1938 bylo k dispozici:	
presenční služba	184 000
1 ročník na cvičení ve zbrani	60 000
celkem	244 000
Výjimečná opatření ze 13. 9. 1938 podle § 22 branného zákona a pohotovost části Stráže obrany státu	
SOS	5 000
7 pluků zajištění lehkého opevnění a doplňky pro zajištění hranic v oblasti I.–IV. sboru	72 000
letectvo	11 200
teritoriální obrana proti letadlům	13 500
48 stálých kulometných rot proti letadlům	5 500
24 rot velkých kulometů proti letadlům	2 500
hlásná služba systému obrany proti letadlům	8 000
ženijní vojsko	900
celkem	118 600
výjimečná opatření ze 17. září 1938	
povolání 1. ročníku I. zálohy na zvláštní cvičení ve zbrani podle § 22 branného zákona	70 000
další doplňky, povolání z rozhodnutí 3. oddělení Hlavního štábu	3 500
povolání ročníku 1932 na řádné cvičení ve zbrani (nástup záloh 19. 9. 1938)	60 000
aktivace dalších útvarů Stráže obrany státu v Čechách a na Moravě	5 000
celkem	138 500
celkem 20. 9. 1938 k dispozici	501 100

Pramen:

VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 234, *Mimořádná opatření 13/9 1938*.

Rozhodující události se odehrávaly ve sféře mezinárodně-politických vztahů. Vládní kabinet Velké Británie došel 14. září 1938 k závěru, že krize nemá řešení bez plebiscitu v oblastech Československé republiky, kde žila německá menšina. Z hlediska Londýna, jenž ale postrádal přesnou představu o národnostní situaci Československa, se jednalo o jediné

množství čs. státního majetku, jehož se SdFK v září 1938 násilně zmocnil. Jen do 24. 9. 1938 se jeho kořist, získaná při třech stech bojových akcích, rozrostla na 61 služebních pistolí, 200 pušek, 17 kulometů, 460 ručních granátů a více než 30 000 kusů nábojů k uvedeným služebním zbraním. Čs. státní dráhy musely již tehdy odepsat ze svého stavu 2 parní lokomotivy a několik nákladních vagónů s vojenskou výstrojí. Zajato bylo 1449 osob (Pasák, T.: *Ozbrojená akce sudetoněmeckého freikorpsu na Chebsku před Mnichovem roku 1938*. In: *Minulostí Západočeského kraje*, 19 , č. 3, s., s. 41). Pohled na zmiňované problémy z hlediska spolupracujících složek německé branné moci poskytuje BA – MA, FRG, RH Sign. 19 XVI/8, Fiche 4, OKH 2. Abt. (III B) GenStdH Nr. 2104/38 g.Kdos. 22. 9. 1938 – *Sudetendeutsches Freikorps*. BA – MA, FRG, RH 2, 8 176, Fol. 17 – 19, OKH AHA/Fz IV Nr. 8 388/38 21. 9. 1938 – *Österreichische Waffen für Sudetendeutsches Freikorps*.

řešení, jak se vyhnout válečnému střetu s nacistickým Německem. Vláda ostrovní velmoci tak opustila dosavadní platformu řešení, kde se předpokládalo, že spory SdP a československého státu budou řešeny v rámci republiky. Britská vláda, v jejímž čele působil od května 1937 Arthur Neville Chamberlain, se rozhodla řešení navrhnout A. Hitlerovi pod podmínkou, že plebiscit proběhne řádně, neukvapeně, a že územně modifikované Československo obdrží garancie hranic. A. N. Chamberlain se pokusil plán prosadit na osobním jednání s říšským kancléřem, které se uskutečnilo 15. září 1938 v Berchtesgadenu. Hitler ale nebyl ochoten zdlouhavě diskutovat. Na stůl položil požadavek řešit situaci Němců v Československu ihned, bez prodlev. Britský premiér, nyní v roli vyjednavče, reagoval tak, že považuje za nutné poradit se ještě se svým kabinetem, francouzskou vládou a britským mediátorem lordem Runcimanem. Příznačné bylo, že radit se s československou vládou nepokládal za potřebné. Mezivládní britsko-francouzské rozhovory, které proběhly 18. září 1938, vyústily v návrh, jehož podstata spočívala v tom, že Československá republika měla Německu odstoupit ty oblasti, v nichž žilo více než 50 % obyvatel německé národnosti. Toto vymezení bylo velice vágní a předpokládalo ještě další nutné zpřesnění.⁸²

Na naléhavé výzvy Hlavního štábu, které zdůrazňovaly eskalaci vojenského ohrožení země, reagoval Hodžův koaliční kabinet 17. září 1938 tím, že francouzské a britské vládě zaslal žádost o souhlas obou kabinetů s mobilizací armády. Odpověď byla negativní. Paříž si vyžádala již před časem u československé vlády, aby ji dopředu informovala o všech krocích, které hodlá učinit v oblasti obrany státu. Záříjová krize přinesla poslední fázi zkoušky francouzsko-československého politického spojení. Francouzská oficiální místa československou vládu v době před propuknutím krize ujišťovala, že Francie svým závazkům vůči Československu dostojí. Ve skutečnosti tento závazek postrádal jak nezbytná vojenská opatření, tak i dostatečnou rozhodnost francouzských kabinetů. Koaliční boj, tedy určující princip obrany Československé republiky, který alespoň částečně poskytoval naději na úspěch, nebyl objektivně postaven na reálný základ. V kolegiu Stálé rady národní obrany (*Comité Permanent de la Défense Nationale – CPDN*), bylo již 15. března 1938 konstatováno, že Francie není schopna poskytnout Československu přímou vojenskou pomoc. Maximálně mohla vázat jisté množství německých sil na francouzsko-německých hranicích. Tyto závěry

⁸² PARKER, R. A. C.: *Chamberlain and Appeasement. British Policy and the Coming of the Second World War*. London 1993, s. 156–167. Nejnověji v čs. historiografii DEJMEK, J.: *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918–1938)*. Praha 2003, s. 419–450.

byly relevantní. CPDN je vyslechla od nejpovolanějších francouzských činitelů – náčelníka Generálního štábu generála M. G. Gamelina a ministra národní obrany Edouarda Daladiera.⁸³

Operační oddělení Generálního štábu na vojenskou situaci nahlíželo tak, že by Československu nemohla být poskytnuta výraznější podpora. Pokud by jisté pozemní akce byly zahájeny, stalo by se tak až po dlouhých přípravách, během nichž by musel být mobilizován celý francouzský branný systém. Na těchto názorech francouzské velení trvalo až do Mnichova. Za těchto okolností Generální štáb nedůvěřoval výkonnosti československé obrany, přičemž zdůrazňoval, že by francouzský silový zásah mohl nastat až v době, kdy by bylo Československo ve vojensky bezvýchodné situaci.⁸⁴ Hlavní štáb v Praze odhadoval délku branného odporu po anšlusu Rakouska přibližně na jeden měsíc; tato prognóza vznikla počátkem září 1938.⁸⁵

Nutno také podotknout, že se na přípravu útočných operací proti Německu rezignovalo v roce 1937 po krachu francouzských pokusů o politické a vojenské sblížení s Itálií. Od té doby se těžiště plánovacího úsilí ve smyslu útočných operací, které mohly být zahájeny v krátké době, přeneslo na severoafrické válčičtější, kde měla francouzská vojska postupovat proti italským silám. Změnu orientace ofenzivního úsilí potvrdila CPDN na svém zasedání v prosinci 1937.⁸⁶ V nejvyšších francouzských vojenských kruzích převládal postoj, jenž je možné charakterizovat tak, že příkaz vlády k pomocnému útoku, pro nějž ale nebyly vytvářeny základní podmínky, by byl realizován. Současně ale Generální štáb vládu nepřímo zrazoval od takových rozhodnutí zdůrazňováním vysoké vojenské připravenosti a hodnoty německé armády na zemi i ve vzduchu.⁸⁷

⁸³ *Comité permanent de la Défense nationale. Procès-verbal de la séance du 15 mars 1938.* Tento zásadní dokument je v publikované podobě přístupný v edici DDF, 2^{-ème} série, VIII, n° 446. Publikován je též v pamětech M. G. Gamelina, viz Général GAMELIN, *Servir. Le prologue du drame (1930–août 1939)*. Paris 1946, s. 322–328. V české literatuře jej připomíná

⁸⁴ Général GAMELIN: c. d., s. 346–347. Nejnověji k tomuto problému JACKSON, P.: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000, s. 283. O názorech francouzského vojenského velení v roce 1938 ze zřetelům k zářijové krizi viz YOUNG, R.: *Le haut Commandement français au moment de Munich*. *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, 1977, n° 24, s. 110–129. ALEXANDER, M. S.: *The Republic in danger: General Maurice Gamelin and the politics of French defence, 1933–1940*. Cambridge 1992, s. 279–280.

⁸⁵ JACKSON, P.: *French Military Intelligence and Czechoslovakia, 1938*. *Diplomacy & Statecraft*, 1994, Vol. 5, No. 1, s. 98–99.

⁸⁶ YOUNG, R.: *French Policy and the Munich Crisis of 1938: A Reappraisal*. *Historical Papers* (Canadian Historical Association). 1970, s. 194. DDF, 2^{-ème} série, VIII, n° 325. Defenzivní zaměření francouzských válečných plánů z 2. poloviny 30. let dokládají JACOBSEN, M. – LEVINE, R. – SCHWABE, W.: *Contingency Plans for War in Western Europe, 1920–1940*. Santa Monica 1985, s. 11–36 a podrobněji TOURNOUX, P.-É.: *Haut commandement, gouvernement et défense des frontières du nord et de l'est 1919–1939*. Paris 1960, s. 332–341, zde především *Annexe I – Les plans de mobilisation de l'armée française 1919–1939*.

⁸⁷ Nejnovější analýzu těchto aspektů realizoval JACKSON, P.: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000, s. 247–297.

Naznačená fakta vysvětlují, proč v letech 1937–1938 nedošlo k intenzivní spojenecké koordinaci štábů československé a francouzské armády. Vzájemné styky byly v té době omezeny hlavně na výměnu informací zpravodajského charakteru a na snahu rozšířit spolupráci v letectví, která byla založena smlouvou z roku 1935. Vývoj součinnosti v této oblasti nelze podceňovat, třebaže i on byl limitován politickou situací. Dodatek ke smlouvě, podepsaný v Praze koncem dubna 1937, otevíral možnosti pro zamýšlenou dislokaci vyšší jednotky francouzského letectva. Její přítomnost v Československu měla mít nezanedbatelný přínos i pro Francii. Z teritoria středoevropského spojence mohly její bombardéry ohrožovat vzdálená strategická střediska nacistického Německa. V souvislosti s tím se uvažovalo o uskutečnění leteckého mostu mezi Francií a Československem. Letouny startující z Francie by na cestě do Československa zaútočily na vybrané cíle a po přistání a po doplnění munice by na zpátečním letu opět útočily.⁸⁸

Hlavní štáb vytvářel podmínky pro to, aby proponovaná francouzská letecká podpora mohla být v Československu přijata. Podle rozhodnutí arm.gen. Krejčího z listopadu 1937 měla být vybudována a uvedena do provozu letecká база na Českomoravské vrchovině, sestávající z 8 letišť (Pardubice, Chrudim, Skuteč, Senožaty, Polička, Banín, Bystřice nad Perštýnem a Německý Brod). Všechna byla určena pro bombardovací letouny z Francie. Základní parametry pro výběr vhodných ploch spočíval v tom, aby se jednalo o prostor o rozloze 1000×800 m, nebo o plochu o délce 1000 m ve směru převládajících větrů, nebo aby svým umístěním dovolovaly činnost těžkých bombardovacích letounů. Sloučením francouzských osádek a čs. pozemního sledu měly vzniknout tři další perutě s celkem sedmi letkami mobilizované armády: perut' III/4 (letky 46, 47, 48) – stanoviště velitele Pardubice, perut' II/6 (letky 73, 74) – stanoviště velitele Chrudim a perut' III/6 (letky 85, 86) – stanoviště velitele Německý Brod. Celkově se mělo jednat o asi 80 těžkých bombardovacích letounů MB-200. Podle propočtu leteckého odboru MNO měl finanční náklad na realizaci báze činit téměř 38 mil. Kč. Tato částka zahrnovala vedle výdajů na výstavbu letišť i prostředky na pořízení zásoby leteckých pum na první tři dny bojové činnosti pro celou bázi, na výstavbu skladů, dílenských zařízení, na nákup spojovacího materiálu, palubních zbraní a munice čs. výroby, osvětlovacího a fotografického materiálu, vozidel a pohonných hmot. Základní představu o podobě připravované základny si zástupci čs. vojenského letectva mohli vytvořit přímo ve Francii. 26. listopadu 1937 jim bylo umožněno, během jednání, jež se konala v Paříži, navštívit letiště v L'Hobri 40 km severovýchodně od Remeše. Jednalo se o zařízení

⁸⁸ VIVIER, T.: *La Coopération Aéronautique Franco-tchécoslovaque. Janvier 1933–septembre 1938*. Revue Historique des Armées, 1993, n° 190, s. 74–79.

pro 1 bombardovací perut' o dvou letkách, tedy pro maximálně 30 těžkých bombardovacích strojů. Z opatření, jež se v této věci začala připravovat zhruba v polovině roku 1937, je zřejmé, že Hlavní štáb usiloval o jejich co nejrychlejší realizaci. Podle rozhodnutí náčelníka Hlavního štábu měla být letecká báze na Českomoravské vrchovině schopna přijímat zahraniční leteckou pomoc již na konci roku 1938. Další báze na Slovensku se měla realizovat v roce 1939. Podle rozvahy ze srpna 1938 se předpokládalo, že do její výstavby bude investováno 40 mil. Kč.⁸⁹

Přípravy, jejichž základní momenty byly právě nastíněny, měly mít z hlediska realizace čs. výzbrojního programu značný efekt. Zajištěním letounů z Francie se totiž řešil závažný problém, jenž se objevil na přelomu let 1936 a 1937. Tehdy letecký odbor MNO došel k závěru, že se mu nedostává financí na nákup letounů pro plánovaných 7 těžkých bombardovacích letek, jež měly reprezentovat doplněk k 6 těžkým bombardovacím letkám, které byly k dispozici od 1. září 1937. Z prostředků, přicházejících v úvahu, mohla být zabezpečena pouze letiště, jejich zařízení a personál pozemního sledu. Východisko se hledalo i za účasti prezidenta republiky. Dilema se řešilo za pomoci spojenců. S Francouzi bylo v průběhu roku 1937 dojednáno, že Armée de l'air dodá letouny i s posádkami, případně i se zálohou létajícího personálu, případně i letounů, a čs. armáda si zajistí pozemní zařízení, jeho obsluhu, a že vyřeší obranu proti letadlům plánované báze. U francouzských bombardérů se po přistání předpokládaly nenáročné a rychle proveditelné drobnější adaptace, aby mohly používat čs. palubní zbraně, pumy čs. výroby a další speciální zařízení čs. původu (např. pumové závěsy atd.). Tyto detaily technického charakteru se průběžně řešily.⁹⁰

Uvedené přípravy nutno interpretovat jako pokus o zásadní zvýšení akceschopnosti čs. vojenského letectva, a to hlavně v kvantitativním smyslu, posuzováno samozřejmě podle dobových měřítek a standardů této části čs. armády. Poskytnutím pomoci by byl více než zdvojnásoben počet bombardovacích strojů. Čs. armáda měla k 1. září 1938 k dispozici 54 těžkých bombardovacích strojů MB-200⁹¹, k nimž by po příletu francouzských strojů přibýlo

⁸⁹ Dochovaná pramenná dokumentace k danému tématu je soustředěna ve VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 150, sign. 27 4/4 8, č. j. 9.707 Taj. – hl. št./1. odděl. 1937 z 1. 2. 1937 – *Letiště – budování* (schváleno 5. 1. 1938), 27 4/4 9, č. j. 8.343 Taj. – III./1. odděl. 1937 z 11. 12 – *Prohlídka letecké base ve Francii – zpráva*, sign. 27 4/4 10, č. j. 1.113 Taj. – hl. št./3. odděl. 1937 z 22. 6. 1937 – *Letiště – budování*. VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, sign. 44 9/1 – 44, č. j. 3.763 Taj. hl. št./1. odděl. 1938 – *Důvody k výzbrojnímu programu*, odst. 9), s. 6, *List č. 1 – Výzbrojní program 1939 a 1940*.

⁹⁰ Klíčové skutečnosti k tomuto problému vyplývají především z VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 150, sign. 27 1/2 4, č. j. 6.354 Taj. – hl. št./1. odděl. 1937 z 1. 2. 1937 – *Závěr vojenských audiencí o letectvu, konaných u prezidenta republiky*. Audience se konaly 11. a 21. 12. 1936 a 15. 1. 1937.

⁹¹ RAJLICH, J. – SEHNAL, J.: *Vzduch je naše moře. Československé letectví 1918–1939*. 1993, s. 154, 179. Zde je též podrobně rozebrán vývoj organizace čs. vojenského letectva, viz Tabulka č. 4. *Přehled vývoje polních letek československého letectva 1918–1938*, s. 174–179.

dalších asi 80 letounů téhož typu, v souhrnu kolem 130 bombardérů. Uvedená opatření dobře korespondovala s trendem, jenž se v čs. velení začal prosazovat na přelomu let 1937 a 1938. Spočíval ve snaze přenášet bojovou činnost letectva i na území nepřítele, zasahovat jeho letecké báze, důležité komunikační body i seskupení vojsk a nespokojit se pouze s obrannou funkcí.⁹²

Letecká aktivita ve prospěch Československa měla mít i nepřímý charakter. Zástupci obou armád o tom jednali v Praze 30. června a 1. července 1938. Hlavní štáb tehdy Francouzům předal plán bombardování, jenž počítal s tím, že Armée de l'Air bude narušovat německý tyl útoky na komunikační body a jiné významné cíle v zázemí. Francouzské letectvo se k útokům na německé cíle zřejmě skutečně připravovalo, neboť 22. září 1938, tedy již v době krize, náčelník štábu francouzského letectva avizoval podřízeným útvarům, že na základě rozhodnutí vlády mohou dostat rozkaz k úderům na železnice v Bavorsku a proti některým základnám Luftwaffe, z nichž by byly podnikány útoky na Československo. Premiér E. Daladier ale Ministerstvo letectví upozornil, že útočné akce většího rozsahu budou myslitelné až po všeobecné mobilizaci letectva.⁹³

Hlavní štáb se vícekrát snažil přimět francouzské partnery ke konzultacím, které by se týkaly také koordinace pozemních operací obou armád. První podnět, jenž byl vznesen v roce 1938, pocházel od prezidenta republiky Dr. E. Beneše. Do Paříže jej předala Francouzská vojenská mise. Odpověď, která přišla až po urgencích, neobsahovala nic určitého.⁹⁴ Po anšlusu Rakouska se pak s naléhavostí aktualizovala slova francouzského generála Eugèna D. Antoina Mittelhaussera, bývalého náčelníka československého Hlavního štábu, jenž ve Francii působil ve funkci zástupce viceprezidenta Nejvyšší válečné rady. Ministru zahraničních věcí Dr. Kamilu Kroftovi již 22. září 1937 zdůraznil, že „...bez Vídně nebudeme moci pro vás nic udělat.“⁹⁵

Další marný pokus alarmovat francouzský Generální štáb vykonal arm.gen. L. Krejčí krátce po květnových mimořádných opatřeních. Osobním dopisem se tehdy obrátil přímo na svůj francouzský protějšek s návrhy na soulad operací obou armád v případě napadení Československé republiky. Generál M. G. Gamelin sdělil, že podnět postoupil vládě. Koncem srpna 1938 sice do Paříže odcestoval brig.gen. Bohuslav Fiala, podnáčelník Hlavního štábu – do metropole nad Seinou byl vyslán na základě pozvání generála Gamelina, ale ani tento

⁹² PECH, P.: *Názory na vedení bojové činnosti v československé buržoazní armádě ve druhé polovině 30-tých let.* Bratislava 1980, s. 19.

⁹³ VIVIER, T.: c. d., s. 77–79.

⁹⁴ KVAČEK, R.: *Obtížné spojenectví*, I. díl. Praha 1989, s. .

⁹⁵ Cituje KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937.* Praha 1966, s. 409.

kontakt neznamenal žádný konkrétní přínos. Do budoucna sliboval jen konzultace na téma sovětské Rudé armády a případné spolupráce nejvyšších štábů všech tří spojeneckých zemí.⁹⁶

Jeden z nejzávažnějších momentů tvoří francouzský postoj k obsahu spojenecké smlouvy, která obsahovala, mimo jiné, i ustanovení o tom, že si obě smluvní strany budou poskytovat informace, jejichž obsah by nasvědčoval zvýšenému ohrožení smluvních stran. Hodnotu této aliance Paříž zpochybnila již tím způsobem, že před Mnichovem svému spojenci zamlčovala strategicky významná zjištění o přípravách německého útoku. Francouzské zpravodajské orgány identifikovaly konec září 1938 jako nejpravděpodobnější období vojenského nástupu nacistů. Deuxième Bureau se při tom opíralo o zprávy z nejlepších agenturních zdrojů. 24. srpna ohlásil jeden z nejspolehlivějších členů francouzské agenturní sítě, jenž nebyl dodnes identifikován, že se A. Hitler rozhodl zahájit protičeskoslovenskou akci 28. září. Německý kancléř podle zpráv této osoby uvedl, že je přesvědčen o tom, že Francie ani Velká Británie nebudou ve prospěch Československé republiky intervenovat. Další zprávu dodal 25. srpna Hans-Thilo Schmidt, jeden z nejvíce ceněných členů francouzské tajné agentury. Podle jeho sdělení měl být útok na Československo zahájen již 25. září. Zanedlouho, 6. září potvrdil, že akce bude zahájena na konci září. Uvedené nejzávažnější informace podporovaly i zprávy od francouzských double agentů. Jejich řídicí německé orgány je instruovaly v tom smyslu, že se silová akce uskuteční na konci září 1938. Je prokázáno, že nejvyšší francouzská politická místa obsah zpráv tohoto typu znala. Ověřeno je také, že se zjištěnými informacemi byl průběžně seznamován předseda vlády Edouard Daladier.⁹⁷

⁹⁶ Československá zahraniční politiky v roce 1938 (ed. J. DEJMEK), Svazek I (1. leden – 30. červen 1938). Praha 2000, dok. č. 505, s. 179–180. Général GAMELIN, *Servir. Le prologue du drame (1930–août 1939)*. Paris 1946, s. 341.

⁹⁷ JACKSON, P.: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000, s. 247–246. Viz též: YOUNG, J.: *French Military Intelligence and Nazi Germany, 1938–1939*. In: *Knowing One's Enemies. Intelligence Assessment before the Two World Wars*. Princeton 1986, s. 279–282. ADAMTHWAITE, A.: *French Military Intelligence and the Coming of War, 1935–1939*. In: *Intelligence and International Relations 1900–1945* (ed. Ch. Andrew and J. Noakes). Exeter 1987, s. 193–194. Historiografii, věnovanou úloze francouzského zpravodajského systému v 2. pol. 30. let, rekapituluje do vydání citované Jacksonovy práce LACAZE, Y.: *L'historiographie des accords de Munich en Europe occidentale durant les dix dernieres années (env. 1988–1989)*. In: *Mythos München* (ed. F. Taubert), Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Band 98. München 2002, s. 300–302.

Poznatky dosavadní české historiografie nenavědčují faktu, že by francouzská strana sdělila čs. orgánům strategicky významné informace o předpokládaných termínech německého útoku. Srov. zejména: GEBHART, J. –KUKLÍK, J.: *Zápas o Československo na poli zpravodajství v druhé polovině 30. let*. HaV 1988, č. 1, s. 88–112. Titíž, *Zápas o Československo na poli zpravodajství v druhé polovině 30. let (II.)*. HaV 1988, č. 3, s. 41–66. KOKOŠKOVI, J. a S.: *Spor o agenta A-54. Kapitoly z dějin československé zpravodajské služby* Praha 1994, s. 88–89. KOKOŠKA, S.: *Československé vojenské zpravodajství v roce 1938*. Sborník Vojenské akademie v Brně, 1999, č. 2, s. 97–103.

Pokud by Paříž získané informace sdělila československé vládě, nemohla by zřejmě tak lehce opustit své spojenecké závazky. Francouzský postup byl ovlivněn souhrou mnoha důležitých faktorů. K nejzávažnějším patřil pocit mocenské nedostatečnosti, nepřipravenosti francouzské společnosti na válku a nemožnost získat od Velké Británie vojenskou a politickou podporu pro eventuální silovou pomoc pro ohroženého spojence ve střední Evropě. Především proto Francie v roce 1938 obětovala politický svazek s Československem.⁹⁸

Vhodné je podotknout, že ani čs. nejvyšší exekutiva nebyla naprosto bez informací strategického významu. Berlínský vyslanec V. Mastný zaslal do Prahy 6. srpna 1938 tajnou zprávu s obsahem jednání, které se konalo údajně kolem 14. července v Obersalzbergu za přítomnosti Hitlera, Göringa, Göbbelse, Himmlera a Keitla. Hovořit se mělo o celkové strategické situaci v Evropě v souvislosti s plánovanou německou akcí proti Československu. Vojenské kruhy podle zprávy hovořily o tom, že útok má být zahájen mezi 28. a 30. zářím. Sdělení od neznámého, ale podle Mastného spolehlivého informátora, byla pozoruhodná tím, že se v nich objevila terminologie, kterou skutečně užívaly plánovací dokumenty, vznikající tou dobou na OKW v souvislosti s Plánem Zelený. Vyslanec označil informaci za až fantastickou, ale zasvěcenému zdroji důvěřoval.⁹⁹ V podobném duchu informoval pražské ústředí 28. srpna i pařížský vyslanec Š. Osuský. Ministr kolonií Mandel mu sdělil, že francouzské ministerstvo války má poznatky o tom, že chystaný útok na Československo bude zahájen mezi 20. až 30. zářím.¹⁰⁰ Tato informace v zásadě koresponduje s již uvedenými poznatky francouzského vojenského zpravodajství. Na věci je pozoruhodný fakt, že se sdělení tohoto typu dostaly do Československa nikoliv po linii vojenského zpravodajství, ale prostřednictvím civilního zpravodajského aparátu. U obou zpráv není potvrzeno, zda je Ministerstvo zahraničních věcí postoupilo k posouzení 2. oddělení Hlavního štábu.

⁹⁸ K těmto aspektům nověji např. *The Origins of World War Two. The Debate Continues* (ed. R. Boyce and J. A. Maiolo). New York 2003. *Anglo-French Defence Relations between the Wars* (ed. M. S. Alexander and W. J. Philpott). New York 2002. *French Foreign and Defence Policy, 1918–1940. The decline and fall of a great power* (ed. R. Boyce). London 1998. YOUNG, R.: *France and the Origins of the Second World War*. London 1996. Viz též MURRAY, W.: *The Change in the European Balance of Power, 1938–1939*. Princeton, New Jersey 1984.

⁹⁹ PNOBČSL, I. díl, 1. svazek, 3. sešit, dok. č. 313, s. 11–12. Publikovaná dokumentace německé provenience neobsahuje informaci, že by se kolem poloviny července 1938 konala na Obersalzbergu porada nejvyšších činitelů nacistického Německa o chystaném útoku na Československo, na níž by byly tyto termíny zmiňovány (srov.: *Der Nürnberger Prozess, Band XXV*, s. 414–529, DGFP, Series D (1937–1945), Vol. II – Germany and Czechoslovakia 1937–1938, s. 372–805, srov. též ROBERTSON, E. M.: *Hitler's Pre-War Policy and Military Plans 1933–1939*. London 1963, s. 127–149). Pramenně je doloženo, že konkrétní data se probírala na setkání Hitlera s Brauchitschem a Keitlem 3. 9. 1938 na Berghofu. Během něho bylo konstatováno, že vojska určená k útoku mají být připravena 28. září. Vrchní velitelství pozemního vojska chtělo, aby mu byl termín zahájení akce sdělen do 12.00 dne 27. 9. 1938 (*Der Nürnberger Prozess, Band XXV*, s. 462–464, DGFP, Series D (1937–1945), Vol. II – Germany and Czechoslovakia 1937–1938, No. 424, s. 686–687).

¹⁰⁰ Tamtéž, dok. č. 353, s. 57–58.

Mezinárodně-politické a tím i vojenské postavení Československé republiky se prudce zhoršilo ve dnech 19.–22. září 1938. Zatím nejhorší fázi krize otevřel britsko-francouzský plán, jenž Československu ukládal neprodlený souhlas s vydáním oblastí s více než 50 % obyvatel německé národnosti. Nejvyšší československá politická exekutiva si vzala čas na konzultace a rozhodování, které byly dne 20. září 1938 završeny vládním nesouhlasem s plánem západních velmocí. Československé „ne“ zažehlo prudkou reakci francouzské a britské vlády. Další vlna politicko-diplomatického nátlaku, jenž přešel až do vydírání, nastala 21. září 1938. Obě vlády vyvinuly na pražskou vládu soustředěný tlak, přičemž francouzská strana neopomněla zdůraznit, že v případě nového nesouhlasu se bude považovat za oprostěnou od spojenecké smlouvy o vzájemné pomoci. Během 21. září 1938 kabinet Dr. M. Hodži fakticky popřel nesouhlas z předešlého dne a britsko-francouzský plán z 19. září 1938 akceptovala. Zástupci velení armády, konkrétně generálové Krejčí a Syrový, tehdy poprvé prohlásili, že izolovaná obrana bez spojenecké pomoci znamená rychlou porážku Československé republiky.¹⁰¹

Již krátce po zveřejnění vládního rozhodnutí propukly v Praze i na dalších místech republiky masové demonstrace, jejichž účastníci volali po rozhodné obraně státu. Rozhořčený odpor proti dosavadní vládě se přelil i do dalšího dne, kdy Hodžův kabinet pod tlakem veřejného mínění podal demisi. Ještě 22. září 1938 se řízení státu ujala nová vláda, jejímž předsedou se stal generální inspektor branné moci arm.gen. Jan Syrový. S nevybíravými požadavky vůči československému státu, jenž se ocital v izolaci, vystoupilo 21. září také Polsko a 22. září Maďarsko. Oba státy politický nátlak podpořily přesunem části svých armád do blízkosti společných hranic s Československem. V důsledku tohoto vývoje se na scéně objevil třetí možný soupeř československé armády – polské ozbrojené síly. Hlavní štáb dosud předpokládal, že Polsko zachová, přes spory s Československem, alespoň neutralitu v případě válečného ohrožení republiky.¹⁰²

Celková situace oněch dnů přiměla Hlavní štáb k vyhlášení ostrahy hranic. Krátce poté byl zaveden kryt hranic. Stráž obrany státu začala podléhat vojenskému velení, útvary v opevněných prostorech byly uvedeny do stavu plné bojové pohotovosti, ve stejném režimu působila rovněž teritoriální obrana proti letadlům, hlásná služba systému obrany proti letadlům a letectvo.¹⁰³

¹⁰¹ NA, f. PMR, k. 4141, 41. schůze vlády. PNOBČSL, I. díl, 2. svazek, 1. sešit, dok. č. 510, 511, s. 121–127. *Mnichov v dokumentech, I. díl.* – dok. č. 90, s. 169.

¹⁰² *Mnichov v dokumentech, I. díl.* – dok. č. 94–96, s. 173–174.

¹⁰³ ŠRÁMEK, P.: *Když zemřít, tak čestně. Československá armáda v září 1938.* Brno 1998, s. 27–32.

Rozhodující směr vývoje v několika dalších dnech udaly výsledky setkání britského premiéra, jenž nacistickému vůdci osobně doručil souhlas československé vlády s plánem západních velmocí. V Godesbergu, kde se jednání 22. září 1938 uskutečnilo, ale britská diplomacie utrpěla těžkou porážku. Hitler se s jejími výsledky nespokojil a neomaleně nárokoval další a další oblasti československého státu. K německým požadavkům připojil ještě polské a maďarské územní zájmy. Říšský kancléř hodlal řešit celou situaci nejdéle do 1. října. Varoval, že nebude-li zakrátko nalezeno uspokojivé východisko z krize, německá vojska zahájí 28. září akci a začnou obsazovat pohraniční oblasti českých zemí. Západní vlády, konsternované postupem kancléře Hitlera, prozatím zanechaly tlaku na ohrožené Československo a sdělily, že jeho vládě již nemohou bránit v mobilizaci branných sil. Toto vyjádření bylo v Praze pochopeno jako jasný souhlas Francouzů a Britů s mobilizací československé armády, která byla vyhlášena pozdě večer 23. září 1938. Mobilizační příkaz uvedl do chodu strukturovaně a značně složitě rozvětvený mechanismus přestavby mírové armády v sílu, která dostala za úkol vzdorovat vznikajícímu seskupení několika protivníků. Během krátké doby vznikalo dílo, jehož soustavná tvorba trvala po dobu více než pěti let. Vedení válečných operací náleželo do kompetence Hlavního velitelství (HV), které od 23. září 1938 vznikalo z mírového základu, jenž vytvořil podle příslušných plánů Hlavní štáb. Po krátkém pobytu v obci Klánovice (asi 15 km východně od Prahy) se jednotlivé složky HV soustředily na moravském Vyškovsku. Nejdůležitější prvky, mezi něž náležel hlavní velitel a operační oddělení štábu HV, se přesunuly na zámek v obci Račice (asi 9 km západně od Vyškova). HV podléhaly všechny síly polní armády, které měly přímo vést bojovou činnost. Zápolní útvary, druhá fundamentální složka armády, byla podřízena mobilizovanému Hlavnímu štábu MNO.¹⁰⁴

Instituce hlavního velitele a válečného ministra národní obrany byla postavena na stejnou úroveň. Oba činitelé přímo podléhali prezidentu republiky jako nejvyššímu veliteli branné moci. Náčelník mobilizovaného Hlavního štábu byl podřízen ministroví národní obrany. Prezident republiky Dr. E. Beneš ustanovil 23. září 1938 hlavním velitelem arm.gen. L. Krejčího. Předseda vlády arm.gen. J. Syrový měl kumulované ústavní funkce, neboť od 22. září 1938 řídil také MNO. Náčelníkem válečného Hlavního štábu se stal brig.gen. Vladimír Kajdoš, do vyhlášení mobilizace II. zástupce náčelníka Hlavního štábu. Tímto opatřením prezident republiky vyřešil po léta trvající spor mezi generálním inspektorem branné moci a náčelníkem Hlavního štábu. Oba činitelé v těchto funkcích, tedy generálové Syrový a Krejčí

¹⁰⁴ Přejedání MNO a Hlavního štábu na válečnou organizaci dokumentuje ŠRÁMEK, P.: *Račice – sídlo hlavního velitele čs. branné moci v září 1938*. HaV, 1998, č. 5, s. 86–90.

aspirovali na postavení hlavního velitele již v době hlubokého míru. Spor byl vyřešen rozkazem prezidenta republiky z roku 1936, jenž přesně stanovil kompetence obou vojenských funkcionářů. Konkrétní osobu na místo hlavního velitele tehdy ještě ale nedesignoval. Definitivně rozhodnul až 23. září 1938. Beneš svým rezultátem projevil Krejčímu uznání za zásluhu o výstavbu moderní československé armády.¹⁰⁵

Při bližším pohledu na stav branné pohotovosti, do něhož Československá republika vstoupila s vyhlášením mobilizace, je třeba pamatovat na fakt, že nástup válečné armády probíhal za situace, kdy kabinet arm.gen. J. Syrového převzal závazek svého předchůdce odstoupit území republiky s více než 50 % obyvatel německé národnosti. Nová vláda se souhlasu nezřekla z toho důvodu, aby zachovala poslední zbytky přízně západních zemí. Pro hlavní velitelství z celkové situace vyplýval závěr, že během zářijových dnů byl fakticky ztracen základní předpoklad obrany republiky, který ještě dával jistou naději na úspěch, tedy koaliční pojetí války, jež napevno počítalo s podporou širší protiněmecké fronty. Z ryze vojenského hlediska bylo mimořádně významné, jaký způsob obrany bude v podmínkách mezinárodní izolace republiky zvolen. Rozhodnutí v této věci spočívala plně na hlavním veliteli a jeho štábu, což byl v zásadě kolektiv příslušníků mírového Hlavního štábu a MNO, kteří koncipovali československý válečný plán již v době míru.¹⁰⁶

Za podklad svého rozhodování vzali tzv. nástupní plán VII, jenž vstoupil v platnost dne 15. července 1938. Jednalo se o standardní soubor z řady podobných plánovacích dokumentů, které periodicky vznikaly v různých obměnách prakticky po celé období existence meziválečného Československa. Nástupní plány byly označovány římskými číslicemi. Nově vzniklý plán vždy nahradil plán starší, tedy přímo předcházející, jenž přestal platit v plném rozsahu. Nástupní plán VII byl svými tvůrci založen na předpokladu, že po pádu Rakousku bude československá armáda nucena pod tlakem německé převahy opouštět západní oblasti republiky s dočasným zastavením ústupových bojů na linii Vltavy, Pražské čáry a na sever navazujícího vertikálního obranného postavení. Realisticky se předpokládalo, že trvalý tlak nepřítele si vynutí nový ústup s dalším, tentokrát trvalejším, zachycením na severozápadních a západních svazích Českomoravské vrchoviny na linii Letohrad – Litomyšl – Ždár nad Sázavou – Želetava. V případě hrozby průlomů do obrany severní a jižní Moravy se měla československá vojska stahovat na čáru Opava – Hranice na Moravě – Napajedla –

¹⁰⁵ K tomu problému dosud nejpodrobněji SANDER, R.: *Kompetence generálního inspektora a náčelníka hlavního štábu čs. branné moci v letech 1918–1939*. HaV, 1990, č. 1, s. 63–83.

¹⁰⁶ Ztráta koaliční podpory při vojenské obraně státu je přímo vyjádřena v protokolu ze schůze ministerské rady, která rozhodla o přijetí anglo-francouzského návrhu 21. 9. 1938 (PNOBČSL, I. díl, 2. svazek, 1. sešit, dok. č. 510, s. 121–122).

Kúty, kde měla obranou na místě získávat čas. Nástupní plán VII stále ještě napevno počítal s intervencí československých spojenců, zejména Francie. Malodohodové státy a Sovětský svaz byly považovány, kromě své vojenské úlohy, také za strategické zázemí, z něhož měla být zásobována československá obrana.¹⁰⁷

Nastíněná koncepce branného odporu vytvářela v pojetí československé teorie strategického myšlení tzv. operační plán, jenž byl ryze vojenskou složkou celkového válečného plánu. K jeho podstatě a cílům se vyjádřil 18. května 1938 prezident republiky Dr. E. Beneš při audienci, kterou udělil sovětskému vyslanci Sergeji Sergejeviči Alexandrovskému. Prezident zpřímá uvedl, že „...učiníme vše k zachování armády, anebo aspoň jejích částí, které se stanou nositeli československé nezávislosti. Budou se bit v řadách cizích armád a znovu se vrátí do vlasti jako vítězové. Případ Československo se musí stát případem celoevropským.“¹⁰⁸

Podkladem pro výchozí rozhodnutí hlavního velitele se staly podle standardních zásad práce vyšších štábů poznatky zpravodajského oddělení HV. Nejohroženější nástupní směry se podle jeho závěrů nacházely v oblasti Liberce a v jižních Čechách. Tento předpoklad nebyl založen na agenturních zprávách z primárních zdrojů, ale na logicky odůvodněných poznatecích, která přineslo pozorování koncentrace německých vojsk při hranicích republiky. Československé vojenské zpravodajství před Mnichovem nikdy nedisponovalo prameny tajných informací, které by vyvěraly z některé z vyšších úrovní velitelské hierarchie německé armády.¹⁰⁹

Hlavní velitel rozhodl 24. září 1938 o provedení nástupu podle modifikované varianty XIII nástupového plánu VII. Toto rozhodnutí je možné interpretovat jako syntézu ryze vojenských hledisek a odhadů dalšího politického vývoje. Rozkazy HV směřovaly k tomu, aby se armáda mohla bránit nejen proti nejhorší variantě, tedy proti široce založené agresi, která by směřovala do strategické hloubky státu, ale i proti nepřátelskému zákroku, jenž by si kladal za cíl omezený územní zisk v podobě pohraničních oblastí republiky, kde se rozhořelo ozbrojené povstání sudetských Němců. Politický vývoj předchozích měsíců totiž vyvolával obavu, že se nacisté mohou alespoň pokusit útokem odtrhnout pohraničí od zbytku republiky za předpokladu, že mezinárodní mínění bude tímto postaveno před hotovou věc bez možnosti

¹⁰⁷ Nástupní plán VII obsáhle analyzují především ANGER, J. – PECH, P.: *Plány použití buržoazní čs. armády v letech 1918 - 1938 (III)*. HaV, 1985, č. 6, s. 60–84. Nověji viz též JOHN, M.: *Nacistické přípravy na přepadení ČSR v září 1938*. Bruntál 1988, týž: *Září 1938. 1. díl: Přípravy nacistického Německa na přepadení Československa v roce 1938*. Brno 1997.

¹⁰⁸ Dokumenty k historii mnichovského diktátu 1937–1939. Praha 1979, dok. č. 59, s. 106.

¹⁰⁹ VÚA–VHA, f. MNO–HI. št./2. odděl., Dodatky, k. 24, složka *Přehledy o původu zpráv o cizích armádách v letech 1936–1938*. (Zpracovala studijní skupina 2. odd. hl. št. čs. arm. v lednu 1939), Příloha č. 1 – *Přehled nejdůležitějších dokumentů o Německu r. 1936–1938*).

vynutit na Německu restituci původních hranic. Druhý způsob obrany více odpovídal mezinárodní situaci, neboť Hitlerovo ultimatum, trvající do odpoledních hodin 28. září, respektive do 1. října, hovořilo o tom, že nebudou-li splněny stanovené požadavky, zahájí Wehrmacht násilný zábor pohraničních oblastí českých zemí.

Způsob obrany proti prvnímu i druhému způsobu agrese se značně lišil, protože plán pro první případ předpokládal spěšné vyklizení českých zemí se soustředěním většiny záloh na Moravě a stabilizaci ústupu až na moravsko – slovenském pomezí. Druhá eventualita vyžadovala ponechání početných sil manévrujícího sledu armády na teritoriu českých zemí. Tato vojska měla odrážet pokusy o násilné odtržení státního území zvenčí republiky. V praxi se kompromis mezi oběma koncepcemi projevil tak, že došlo ke změně původně naplánovaných prostorů soustředění některých divizí manévrového sledu za nově určená nástupiště v blízkosti hranic. Jejich umístění lépe vyhovovalo operacím proti nástupu nepřítele v oblasti jižních a severních Čech.¹¹⁰

Štáb HV průběžně přizpůsoboval skladbu a úkoly vojsk tak, aby I. armáda mohla klást houževnatý a účinný odpor, jenž se měl opírat o vybudovaná pevnostní pásma. Prvky této armády dostaly za úkol vytvářet podmínky pro dokončení mobilizace a pro evakuaci lidských i materiálních zdrojů z Čech na východ. Po prolomení prvosledových úseků a po ústupu z pohraničí měl být bojový tlak nepřítele zpomalen v Povoltaví, západně od Prahy a na svazích Českomoravské vrchoviny. II. armáda rozložila své síly a prostředky tak, aby byla za každou cenu udržena strategicky významná pevnostní linie podél severního úseku hranic českých zemí. Obranou Slovenska proti útokům maďarské a částečně také polské armády byla pověřena III. armáda, k jejímž úkolům patřila i obrana spojení s malodohodovým Rumunskem. Bojová činnost IV. armády měla mít podobný charakter jako u II. armády. Také ona měla klást tvrdý odpor v pohraničních pevnostních sledech na jižní Moravě. Po celou dobu předmnichovské fáze mobilizace a nástupu československé armády docházelo k četným úpravám operační sestavy vojsk, které namnoze změnilly obsah původních plánů. Dělo se tak ve snaze zvýšit obrannou hodnotu úseků podle jejich momentálního ohrožení.¹¹¹

¹¹⁰ ANGER, J. – PECH, P.: *Plány použití buržoazní čs. armády v letech 1918 - 1938 (III)*. HaV, 1985, č. 6, s. 60–84.

¹¹¹ Podrobnosti k mobilizačnímu nástupu čs. armády v září 1938 jsou doloženy v edicích: *Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Rozkazy Hlavního velitelství* (ed. P. Minařík – P. Šrámek). HaV, 1996, č. 5, s. 83–110. *Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Operační dokumentace vyšších velitelství* (ed. P. Minařík – P. Šrámek). HaV, 1997, č. 1, s. 131–158, 1997, č. 3, s. 141–174. *Představy velení československé armády o obraně Slovenska za mnichovské krize na podzim 1938* (ed. P. Minařík – P. Šrámek). *Vojenská história*, 1998, č. 3, s. 77–103. Obsáhle se tématu dříve věnovali též ANGER, J. – PECH, P.: *Čs. buržoazní armáda v září 1938 (I)*. HaV, 1986, č. 4, s. 64–80. *Titíž: Čs. buržoazní armáda v září 1938 (II)*. HaV, 1986, č. 5, s. 97–109. ANGER, J.: *Mnichov 1938*. Praha 1988. *Týž: Čs. armáda v září 1938*. H a V, 1989, č. 5, s. 43–60. *Týž: Vojenská situace Československa v době mnichovské kapitulace*. HaV, 1989, č. 6, s. 26–50. *Týž: Na*

V průběhu mobilizačního nástupu armády musela nejvyšší politická místa opět reagovat na nový podnět britské diplomacie, jenž se opět kriticky dotýkal obranyschopnosti státu. Jednalo se o návrh na provedení britsko-francouzského plánu z 19. září. Návrh je znám též pod označením Time-table. Vláda o něm jednala 28. září. Time-table počítal s tím, že po jednání zplnomocněných zástupců Německa, Velké Británie a Československé republiky německá vojska zahájí 1. října okupaci Aše a Chebu až po čáru pevnostního pásma, které tvořilo hlavní obranné postavení. Po vyřešení zásadních otázek územních změn by vojska Wehrmachtu začala vnikat na další území teprve od 10. října. Poslední československé síly by pak z odstupovaných oblastí odešly až 30. října 1938. Nejvyšší političtí představitelé soudili, že ani z vojenského ani z morálního hlediska nelze vydat Německu pohraniční sledy opevnění bez mezinárodního zajištění nových hranic. Československá vláda se nacházela v obtížné situaci. Time-table nemohla zcela odmítnout, neboť byla vázána souhlasem předchozího kabinetu. Zároveň se snažila neztratit alespoň jistou naději na politickou podporu západních vlád na mezinárodním fóru. S návrhem proto souhlasila, ale odmítala vše, co v duchu Hitlerových požadavků z Godesbergu přesahovalo původní plán britské a francouzské vlády z 19. září.¹¹²

Další komplikace vojenských a politických pozic přineslo zostření československo-polských vztahů. Diplomatická aktivita, která se snažila zmírnit napětí mezi oběma státy se nesetkala s žádaným efektem. Místo toho polský zastupitelský úřad v Praze předal dne 27. září československé vládě ultimátum, které žádalo neprodlený odstup části území na Těšínsku a lidové hlasování v dalších částech tohoto regionu. Polsko se tak zařadilo k táboru nepřátel, což znamenalo, že HV muselo učinit nutná zvláštní opatření k obraně úseku společných hranic v úseku od Jablunkova po Vysoké Tatry. Polský faktor měl značnou váhu při posuzování obranyschopnosti Československa. Polská zahraniční politika umně kombinovala nátlak na Československo, zvýrazněný koncentrací vojsk v oblasti Slezska, s dvojakým vztahem k západním demokraciím a nacistickému Německu. Otěže polské zahraniční politiky pevně a výhradně svíral v ruce Józef Beck, jenž byl připraven v případě války realizovat pružnou politiku. Přípraveny měl dvě alternativy. První počítala s tím, že v případě nacistického útoku, jenž by nebyl následován akcemi západních států, by se polská vojska

směru hlavního úderu. Obrana západních a jihozápadních Čech v září 1938. HaV, 1991, č. 6, s. 26–55. Týž: *Vojenská obrana Slovenska v septembri 1938.* In: Kapitoly z vojenskej histórie Slovenska. Trenčín 1991, s. 46–71.

¹¹² Mnichov v dokumentech, I. díl. dok. č. 102 – Poznámky o rozhovoru mezi Chamberlainem a Hitlerem, s. 200, 202, tamtéž, dok. č. 101 – Memorandum Hitlera Chamberlainovi, s. 193–194, tamtéž, dok. č. 102 – Poznámky o rozhovoru mezi Chamberlainem a Hitlerem, s. 202. tamtéž, dok. č. 114 – Záznam o rozmluvě mezi Wilsonem a Hitlerem v Berlíně 16. září 1938, s. 239. NA, f. PMR, k. 4 396, složka *Září 1938*, sign. 6/XVIII – Protokol o mimořádné schůzi ministerské rady, konané dne 28. 9. 1938 na Pražském hradě, s. 2.

aktivně připojila k podílu na kořisti. V případě, že by se zásah západních spojenců stal velmi pravděpodobným, mělo Polsko setrvat v neutrální pozici. Obě varianty byly závislé na aktuálním vývinu situace. Nutno ovšem upozornit na skutečnost, že polské akce byly limitovány hrozbou z východu. Sovětská vláda koncem září 1938 Varšavě pohrozila vypovězením smlouvy o neútočení, a to v případě polské agrese proti Československu.¹¹³

Obranyschopnost Československa musela být posouzena z politických i vojenských hledisek. Prezident republiky podrobil nejnovější situaci rozboru se zástupci armády, generály Krejčím, Lužou, Vojcechovským a Prchalou. Hlavní velitel i přítomní velitelé armád naléhali 29. září na to, aby Československo neustupovalo a v krajním případě podstoupilo i obrannou válku bez naděje na významnější zahraniční pomoc. Argumentem byla odhodlaná mobilizující armáda, její vynikající morální stav, jednota státotvorně smýšlejících občanů a snad také nevyččená víra v to, že spojenci přeci jen změní svou politiku a nakonec pomohou. Prezident republiky hodnotil situaci mnohem realističtěji a s potřebným nadhledem. Chápal, že se armáda vyznačovala nesmírným nadšením pro obranu, znal stupeň jejího vývoje, jenž aktivně ovlivňoval několik let, ale izolovanou válku s Německem považoval za řešení, které by státní věci vůbec neprospělo. Zdůrazňoval, že propuknutí válečného konfliktu je stejně otázkou času. Jeho následky měly nakonec dolehnout i na spojence, kteří se k republice stavěli zády.¹¹⁴

¹¹³ KOZEŇSKI, J.: *Czechosłowacja w polskiej polityce zagranicznej w latach 1932–1938*. Poznań 1964. Výstižně a nověji o tom pojednává TOMASZEWSKY, J.: *The Aims of Polish Foreign Policy before Munich*. In: *Mythos München* (ed. F. Taubert), Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Band 98. München 2002, s. 113–127.

¹¹⁴ BENEŠ, E.: *Mnichovské dny*. Praha 1968, s. 340–342.

3. 2. PRVNÍ ÚDER PŘIJDE Z NEBE

ÚROVEŇ OCHRANY OBYVATELSTVA PROTI LETECKÝM ÚTOKŮM V ROCE 1938

Z dosavadního výkladu je patrné, že se Hlavní velitelství snažilo maximálně využít lidské síly a materiální prostředky, jež byly v daných kritických chvílích k dispozici. Jelikož obrana státu tvořila celek, složený z vojenské a civilní složky, je vhodné si klást otázku, zda s pohotovostí armády korespondovala i připravenost civilní části onoho systému. V předcházející kapitole bylo dostatečně upozorněno na nepopiratelnou skutečnost, že civilní komponent reprezentoval nejzranitelnější místo obrany. Vzhledem k povaze moderní války mu bylo přisouzeno snášet útrapy konfliktu nejen v blízkosti front, ale i ve strategické hloubce. Příslušné pasáže předchozí kapitoly, jež se zabývají tímto problémem, byly v podstatných momentech dovedeny do předjaří roku 1938, přičemž byl na řadě míst konstatován zásadní nesoulad mezi dosaženým stavem a naléhavými potřebami civilní sféry obrany státu, kterou reprezentoval celostátní systém Civilní protiletectvé obrany. Tato část aktuální podkapitoly nastiňuje výsledky výstavby CPO do září 1938. Zde analyzované skutečnosti mají být podkladem pro odpověď na otázku, proč její vývoj nedospěl do takového stádia, jež by podstatně zvyšovalo šance obyvatelstva na minimalizaci válečných ztrát.

Nejprve je nutné nahlédnout retrospektivně na situaci řídicích orgánů CPO v období od jara do podzimu 1938. Ministerstvo vnitra vstoupilo do onoho roku s personálním vybavením, jež se postupně začalo jevit jako nedostatečné ve srovnání s obsáhlostí úkolů, které přinášela náročná organizace, materiální vybavení a výcvik CPO. V oddělení 14 Ministerstva vnitra působili až do květnových mimořádných vojenských opatření jen dva referenti (profesí právníci) pro celou CPO. I když k věci přistupovali s maximem zodpovědnosti, praxe z roku 1937 potvrdila, že nebudou moci narůstající problémy řešit tak rychle a také tak odborně, jak to vyžadoval dynamický vývoj a obsáhlost celé otázky. Důsledek tohoto poddimenzovaného personálního vybavení byl ten, že iniciativu vycházející zdola, od občanů a od samosprávy, nemohl slabě obsazený úsek CPO v oddělení 14 nejen usměrnit a řídit, ale namnoze ji ještě brzdil, i když neúmyslně.¹¹⁵

¹¹⁵ VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 28/Taj. 37 ze 13. 3. 1937 – *Zpráva pro pana prezidenta o civilní protiletadlové obraně (CPO)*, VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 189/Taj. 37, obsahující spis MNO č. j. 8.498 dův.přes./2. odděl./1937 z 22. 11. 1937 – *Zápis o schůzi let. subkomitétu poslanecké sněmovny dne 17/11 1937*, tamtéž uložena *Zpráva pro pana prezidenta republiky o stavu civilní protiletectvé obrany koncem r. 1937* ze 17. 12. 1937. VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 54/Taj. 1938 – podkladové materiály pro poradu prezidenta republiky s ministry vnitra, národní obrany, financí a obchodu, průmyslu a živností.

Ministerstvo vnitra nemohlo samo dost dobře posuzovat všechny technické problémy, protože záležitosti CPO řešili lidé s právním vzděláním bez speciální průpravy. Úplně bylo odkázáno na druhá ministerstva, která disponovala vhodnými technickými prostředky. Avšak těm zase nemohlo nařizovat a určovat jim termíny k zpracování jednotlivých opatření. Ministerstva, s výjimkou MNO, která byla požádána o technickou spolupráci, řešila věci tak, že je jednoduše přidělila některým ze svých referentů dodatkem k jejich standardní agendě. Bylo pochopitelné, že takto pověřeni úředníci, kteří byli sami postaveni před nový problém, museli jej nejprve prostudovat, čímž se řešení opět oddalovalo.¹¹⁶

Vážným nedostatkem bylo to, že nejvyšší exekutiva postrádala celostátní revizní orgán, jenž by byl oprávněn kontrolovat praktické provádění zákona č. 82/1935 Sb. z. a n. o ochraně a obraně proti leteckým útokům z 26. dubna 1935, eventuálně napomáhat k odstranění závad a k urychlenému vyřízení problémů. Zde je vhodné připomenout, že NROS tuto pravomoc postrádala a jak se ukázalo, její usnesení nebyla ve všech případech vyřízena s potřebnou rychlostí. Tento fakt se zřetelně projevil v souvislosti s realizací jejího usnesení o daňových úlevách pro podniky, které byly ochotny si na vlastní náklady pořídit zbraně na obranu proti letadlům. Absence vrcholového kontrolního nástroje se projevovala v tom, že civilní ústřední úřady nechávaly otázky CPO dlouho bez řešení. Věci se nepohnuly kupředu ani po parlamentních interpelacích ministra vnitra. Nejvyšší exekutiva efektivně nereagovala ani na veřejné mínění, jež se stále silněji dovolávalo rychlé realizace příprav ve prospěch CPO.¹¹⁷

Neblahý stav se stal tématem zvláštní porady u prezidenta republiky Dr. E. Beneše, jež se konala 3. března 1938 na Pražském hradě za účasti ministrů vnitra, národní obrany, financí a průmyslu, obchodu a živností. Hlava státu reagovala tímto způsobem na zjištění, která vyplynula z několika předcházejících audiencí, jež se týkaly vojenského letectva, aktivní obrany proti letadlům a CPO. Diskuse skutečně potvrdila, že hlavní potíž spočívá v nedostatku vhodného personálu u Ministerstva vnitra. Z toho důvodu byl učiněn závěr, že Ministerstvo vnitra prostuduje reorganizaci svého oddělení 14 a ústavní cestou si vyžádá příslušnou resystemizaci. Ministr financí dal příslib, že se nebude proti tomuto opatření stavět odmítavě.¹¹⁸

¹¹⁶ VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 189/Taj. *Zpráva pro pana prezidenta republiky o stavu civilní protiletecké obrany koncem r. 1937* ze 17. 12. 1937 a č. j. 54/Taj. 1938 – podkladové materiály pro poradu prezidenta republiky s ministry vnitra, národní obrany, financí a obchodu, průmyslu a živností.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 54/Taj. 1938 – podkladové materiály pro poradu prezidenta republiky s ministry vnitra, národní obrany, financí a obchodu, průmyslu a živností.

Situování řídicích orgánů CPO u Ministerstva vnitra, jež kodifikoval zákon o ochraně a obraně proti leteckým útokům z 26. dubna 1935, zatím nebylo zjevně zpochybňováno nebo podrobena přímé kritice v kruzích civilních exekutivců. Nejkritičtější hlasy se ale množily v 2. oddělení (protiletadlové obrany) III. (leteckého) odboru MNO, kde po zkušenostech z let 1935–1937 stále více sílila oponentura vůči umístění vedoucích orgánů CPO u Ministerstva vnitra, a to z důvodů, jež byly uvedeny v předcházejících odstavcích. Za touto kritikou lze rozpoznat trvalou a postupně sílící nedůvěru vůči schopnostem, nepružným pracovním metodám a objektivním možnostem Ministerstva vnitra. Zmíněné oddělení MNO si stále více nárokovalo, aby řízení CPO bylo svěřeno armádě, a to i za cenu novelizace zákona o ochraně a obraně proti leteckým útokům. Tento názor se opíral o celkově lepší personální, metodickou a materiální připravenost vojenské správy k praktické realizaci protiletadlové obrany v civilním sektoru.¹¹⁹

Ministři vnitra a národní obrany se přesto v zásadě shodovali, že mezi jejich resorty se zatím nevyskytly třecí plochy s ohledem na CPO. Prezident přesto v diskusi nadhodil otázku ustanovení nového koordinačního a kontrolního orgánu, jímž by se mohl stát inspektor protiletadlové obrany a ochrany. Uvažoval též o jeho případném umístění. Nabízely se tři možnosti. Připojen mohl být k Předsednictvu ministerské rady, k MNO či k Ministerstvu vnitra. Jednalo se o námět, jenž nebyl zatím teoreticky podrobně propracován. Beneše cítil, že se v tomto ohledu dotýká senzitivní otázky kompetencí, a proto žádal příslušné ministry, aby se dohodli ve prospěch začlenění CPO do všeobecných příprav obrany státu. Ministr vnitra Černý ani ministr národní obrany Machník nehodlali Benešův námět zatím příliš rozvádět. Svou zdrženlivost zdůvodňovali tím, že více orgánů, které by se CPO věnovaly, by vše komplikovalo. Závěr porady tedy vyzněl tak, že bylo rozhodnuto zatím utužit dosavadní spolupráci ministerstev vnitra a národní obrany v záležitostech CPO. Radikální opatření ve formě vzniku nadřazeného inspekčního orgánu proto prozatím nepřicházelo v úvahu.¹²⁰

Slabiny vrcholového řízení CPO plně odhalila mimořádná vojenská opatření, uvedená do chodu 21. května 1938. Řádná resystemizace oddělení 14 Ministerstva vnitra, kterou předpokládal závěr porady ze 3. března, zatím nebyla připravena. V důsledku kritické situace byl stav jeho personálu zvýšen alespoň o jednoho technika, chemika, lékaře a veterináře. Tito specialisté ale nebyli v agendě CPO ještě dostatečně zapracováni, a proto Ministerstvo vnitra

¹¹⁹ VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 189/Taj. *Zpráva pro pana prezidenta republiky o stavu civilní protiletadlové obrany koncem r. 1937* ze 17. 12. 1937 a č. j. 54/Taj. 1938 – podkladové materiály pro poradu prezidenta republiky s ministry vnitra, národní obrany, financí a obchodu, průmyslu a živností.

¹²⁰ Srov. k tomu VÚA–VHA, f. VKPR, Záznam audienční leteckého subkomité branného výboru Poslanecké sněmovny Národního shromáždění u prezidenta republiky z 9. 6. 1938, zpracováno 10. 6. 1938, expozé prezidenta republiky Dr. E. Beneše, s. 6.

nemohlo ani po doplnění vyvinout takovou pracovní aktivitu, jakou vyžadovaly tehdejší vzrušené poměry.¹²¹

Zkušenosti z ostré aktivace CPO v květnu byly trpké a alarmující. Jako první se chopil iniciativy letecký subkomitét branného výboru poslanecké sněmovny Národního shromáždění. Zákonodárci, kteří v něm zasedali, byli prostřednictvím svých stranických orgánů zpraveni o náladách mezi obyvatelstvem, jež bylo během dnů vystupňovaného napětí svědkem nedokonalých příprav a narychlo prováděných improvizací. Pro delegaci zmíněného subkomitétu byla již na 9. června uspořádána audience u prezidenta republiky. Při ní bylo konstatováno, že „...*Letecké subkomité u vědomí své odpovědnosti chce upozorniti na skutečný stav CPO a potřebu nápravy. Celkový stav CPO je nedostatečný, což by bylo příčinou těžkých ztrát. Organizačně a finančně CPO je nezajištěna a neplní se úkoly dané zákonem věcně ani organizačně...Civilní úřady, pověřené prováděním CPO nemohou samostatně vésti a zklamaly. Žádá* (mluvčí delegace let. subkomitétu poslanec Antonín Srba), *aby bylo organizováno ministerstvo letectví, které by bylo CPO pověřeno. Není-li to možno, navrhuje, aby CPO bylo svěřeno vojákům, kteří by byli vybaveni autoritou a i finančně...Věci byly předneseny panu ministru vnitra, který uznal desolátní stav věci a je ochoten nestavěti se proti úpravě kompetence ve věci CPO*¹²², *jakož i ministerstvo národní obrany, které by bylo ochotno převzítí řízení otázky CPO.*“¹²³

Prezident iniciativu leteckého subkomitétu jednoznačně přivítal a zvláště ocenil, že byli osloveni oba zainteresovaní ministři. Doufal, že vyvinutá aktivita „*bude poslední pohnutkou k určitým opatřením, které ve prospěch CPO nutno učinit. Doufá, že pomůže přemoci hlavní překážku, tj. byrokratickou. CPO a OPL je nejzanedbanější odbor v národní obraně ve všech svých otázkách.* V jasné narážce na květnovou pohotovost konstatoval: „...*Věřil jsem armádě a její přípravy se osvědčily. Byly učiněny bohaté zkušenosti, které se využijí. Když tam vše bezvadně klapalo, je vidět, že mohlo být připraveno i CPO. Tu je viděti, že jsou zde chyby. Sám pomáhal dle potřeby a šel za jednotlivými otázkami. Je rád, že nyní i branný podvýbor z vlastní iniciativy jde za otázkou CPO a myslí, že to bude poslední pobídkou k nápravě. Poslední proto, že on i mnozí se za věc perou bez viditelného úspěchu.*“¹²⁴

¹²¹ VÚA–VHA, f. MNO – HI. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať *Stav CPO. ku dni 21/5 1938*, odstavec 1) *Pohotovost řídicích orgánů CPO.*, s. 18.

¹²² V původní verzi textu je uvedeno: „...*a je ochoten zřít se kompetence ve věci CPO...*“

¹²³ VÚA–VHA, f. VKPR, záznam audience leteckého subkomitétu branného výboru Poslanecké sněmovny Národního shromáždění u prezidenta republiky z 9. 6. 1938, zpracováno 10. 6. 1938, úvodní expozé poslance Srby, s. 1–2.

¹²⁴ Tamtéž.

Beneš souhlasil s převodem ústředí CPO do rukou armády. Kladně se stavěl i k námětu zorganizovat nové ministerstvo letectví s kompetencí pro CPO. Zákonodárce vyzval, aby podporovali legislativní změny ve smyslu přenosu jejího vedení z Ministerstva vnitra na MNO. Situace byla vsutku vážná, protože poslanec Srba v závěru audience uvedl za letecký subkomitét, že „...*nebude-li zjednána náprava, museli by se vzdáti svých funkcí, neb odpovědnost je veliká.*“ Druhý den referovali předsedovi vlády.¹²⁵ Tyto události ukazují, že vývoj šel k tomu, aby v zájmu urychleného a úplného řešení CPO byly její řídicí složky spojeny v centrálním úřadě, který by byl nadán odpovídající legislativní autoritou. Jejím prostřednictvím by prosazoval urychlené řešení problémů, jež vyžadovaly meziresortní koordinovanou spolupráci.¹²⁶

Další iniciativy se chopilo 2. oddělení III. odboru MNO, které projevovalo značné znepokojení a již delší dobu poukazovalo na tristní stav příprav v oboru protiletecké obrany. 28. června se z jeho popudu sešla na MNO porada, jejíž předmět tvořil návrh přednosta oddělení brig.gen. K. Haška, jenž zdůraznil nutnost vybudovat inspektorát CPO.¹²⁷ Při jeho přípravě vycházel z následujících podmínek. Problém CPO byl velmi složitý a obsáhlý. Činitelé Ministerstva vnitra, pověřeni prováděním zákona o ochraně a obraně proti leteckým útokům, byli v roce 1935 postaveni před úplně novou věc, kterou si museli nejprve osvojit poznáváním zahraničních vzorů a zkušeností. Za těchto okolností logicky postrádali praxi, kterou mohli získávat až časem. Pracovní efektivita byla omezena nedostatečným počtem zaměstnanců, přidělených do sekce CPO v oddělení 14. Ve zvláštních technických otázkách bylo odkázáno na síly různých jiných ústředních úřadů, které taktéž postrádaly zkušenosti z oboru protiletecké obrany. Ministerstvo vnitra, ačkoliv bylo pověřeno prováděním zmíněného zákona, nebylo vybaveno pravomocí nařizovat druhým ministerstvům, a tak nemělo možnost účinně odstraňovat překážky, které se výstavbě celostátního systému CPO stavěly do cesty.

¹²⁵ Tamtéž, závěrečné expozé poslance Srby, s. 6. Zřízení speciálního Ministerstva letectví tvořilo jeden z opakujících se podnětů, jež vycházely z leteckého subkomitétu branného výboru poslanecké sněmovny Národního shromáždění, kde je prosazoval zejména sociálně-demokratický poslanec A. Srba. Tyto názory měly jisté zastánce i v leteckém odboru MNO. Základní koncepce takového ministerstva by spočívala v tom, že by zastřešovalo civilní letectví, CPO, letecký výzkum a průmysl. Vojenské letectví měla nadále zabezpečovat vojenská správa. Vzhledem k rozsahu čs. letectví, jež bylo značně menší, než letectva států, jež měly ministerstva letectví, nenalézal tento podnět širší podporu.

¹²⁶ Tento trend potvrzuje VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 151 Taj. 1938 – *Audience leteckého subkomitétu u pana presidenta republiky dne 9. června 1938 – zpráva o situaci naší civilní protiletadlové obrany* z 8. 6. 1938, podkladové materiály VKPR pro prezidenta republiky, zpracované VKPR, oddíl f) *Otázka vybavení centrálních úřadů tak, aby problémy CPO mohly včas řešit*, s. 2.

¹²⁷ VÚA–VHA, f. VKPR, zápis o poradě konané 28. 6. 1938 u MNO – III/2. odděl., zpracováno 30. 6. 1938.

V podobné situaci se nacházely i různé jiné země, které ale měly válečné zkušenosti, což jim usnadňovalo přistoupit k řešení problémů velkoryse. Protiletickou a protiplynovou obranu začaly budovat mnohem dříve než Československo. Pro řízení těchto speciálních prací sestavily celé štáby vhodných a kvalifikovaných pracovníků. Hašek se soustředil především na tři zahraniční příklady. Uvedl, že v Německu a v Itálii měly vojenské orgány vedoucí postavení v civilní protiletické obraně, čímž se problém odpovědnosti i pravomoci, a tím také praktické realizace, značně zjednodušil. Nutno dodat, že oba státy byly militarizované.

Ve Francii, jejíž ústava byla podobná československé, vznikl již v roce 1931 Generální inspektorát protiletické obrany. Jakou důležitost mu Francouzi přikládali, je patrné z faktu, že inspektorem byl jmenován maršál Pétain. Po nástupu zahraničních zkušeností konstatoval, že československým poměrům by nejlépe vyhovoval francouzský vzor, k němuž jeho tvůrci došli po značných zkušenostech, prověřených i reflexí skutečné války.¹²⁸

Z uvedených důvodů navrhoval novou organizaci vrcholového řízení CPO, jež měla sestávat ze tří komponentů:

- I. Neprodleně měl být zřízen *Inspektorát civilní protiletické obrany*. Inspektorem měl být jmenován generál zbraní, jemuž měl být nápomocen štáb s asi pěti důstojníky – specialisty v oboru obrany proti letadlům. Inspektor měl přímo podléhat předsedovi vlády, tedy předsedovi NROS, jehož měl informovat o provádění opatření, plynoucích ze zákona o ochraně a obraně proti leteckým útokům. Inspektor měl být meziministerským orgánem, jemuž by pověření od předsedy vlády propůjčilo potřebnou autoritu pro jednání s jednotlivými ministerstvy. Neměl by právo nařizovat, což bylo v souladu s ústavou. Pracoval by jako dohlédací orgán, kterému by musely být poskytovány přesné zprávy, týkající se CPO, jež by předával předsedovi vlády. Tím by mu byla zajištěna možnost koordinovat veškerá přípravná opatření, která uskutečňovaly jednotlivé resorty státní správy. Předsedu vlády by měl možnost nejen informovat, ale i navrhopvat mu opatření, jaká by měla být učiněna ve prospěch zkvalitnění CPO. Hašek dával k úvaze, zda by Inspektorát CPO neměl být přičleněn k Hlavnímu štábu. Vycházel přitom z předpokladu, že CPO byla součástí celkového systému obrany státu, jehož pilířem byla armáda. Připouštěl ale, že takovým umístěním by se inspektorát dostal vůči Ministerstvu vnitra do poněkud choulostivé situace, jež by se mohla příčinou meziresortních konfliktů.

¹²⁸ VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 186/Taj. 1938 z 11. 7. 1938 – Příloha, *Referát gen. Haška k reorganizaci CPO*, s. 1–2.

- II. Prováděcím orgánem by bylo Ministerstvo vnitra, jež by si zřídilo samostatné *oddělení CPO*, dotované dostatečným počtem specialistů (právníků, techniků, chemiků, lékařů atd.) Toto oddělení by provádělo zákonná opatření, vydávalo by příslušné směrnice, které by byly v oboru pasivní protiletadlové obrany závazné pro všechny resorty státní správy.
- III. Pro spolupráci všech resortů státní správy by na Ministerstvu vnitra vznikla *komise CPO*, jež by měla meziministerský charakter a nenahrazovala by poradní sbor, předvídaný §13 zákona o ochraně a obraně proti leteckým útokům, jenž nebyl od roku 1935 svolán. Komisi by podle potřeby svolával přednosta oddělení CPO. Jejími členy by byli zástupci všech zainteresovaných resortů a zástupce inspektorátu CPO.¹²⁹

Z poznatků, jež delegace leteckého subkomitétu branného výboru zprostředkovala 9. června prezidentu republiky, se zdálo, že Ministerstvo vnitra by bylo přístupné změnám v řídicím systému CPO i změnám kompetencí. Jistá ochota projevená poslancům, kteří jednali s ministrem vnitra, ale kontrastovala se stanoviskem vedoucího sekce CPO v oddělení 14 Dr. Seidla, jenž se účastnil 28. června porady na MNO. Komplexní návrh brig.gen. Haška odmítl s odůvodněním, že ani tato nová složka by věc neuspíšila. Alternativní návrh svého úřadu nepředložil a omezil se jen na požadavek, aby MNO přidělilo natrvalo Ministerstvu vnitra pro potřeby CPO dva styčné důstojníky za účelem úzké spolupráce mezi oběma ministerstvy. Hašek projevil nedůvěru v efekt navrhovaného řešení, protože Ministerstvo vnitra stále postrádalo dostatek odborných sil. Oznamil, že svůj návrh postoupí VKPR a zástupce Ministerstva vnitra vyzval, aby i oni připravili svůj návrh.¹³⁰

Návrh brig.gen. Haška se stal tématem vojenské audience u prezidenta republiky, jež se konala 15. července. Beneš se s ním ztotožnil a realizací usnesení vojenské audience pověřil Haška, jenž měl na mysli dva způsoby řešení, a to prostřednictvím NROS nebo přímým jednáním s Předsednictvem ministerské rady.¹³¹ MNO se snažilo na Beneše působit prostřednictvím VKPR v tom smyslu, aby byl návrh předložen k schválení NROS, jíž by prezident předsedal. MNO považovalo za optimální, aby NROS vládě doporučila provést

¹²⁹ Tamtéž, s. 2. VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 151/Taj. 1938 – *Audience leteckého subkomitétu u pana prezidenta republiky dne 9. června 1938 – zpráva o situaci naší civilní protiletadlové obrany* z 8. 6. 1938, podkladové materiály, rozbor II. *Dosavadní příprava CPO. Přípravy organizační, personální, školení, výcviku a materiální* (nestr.)

¹³⁰ VÚA–VHA, f. VKPR, Zápis o poradě konané 28. 6. 1938 u MNO – III/2. odděl., zpracováno 30. 6. 1938. Srov. k tomu: VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 186/Taj. 1938 z 11. 7. 1938 – podkladový materiál pro 2. bod vojenské audience z 15. 7. 1938, odst. 2), s. 1–2.

¹³¹ VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 204/Taj. 1938 – *Zpráva pro pana prezidenta o ustanovení inspektora CPO* z 2. 8. 1938, s. 1.

reorganizaci vedení CPO, jež by se realizovala již na podzim, a to na základě usnesení vlády.¹³² Věc ovšem nebyla jednoduchá. Řešení prostřednictvím NROS naráželo na skutečnost, že Rada byla tou dobou přetížena řadou neprojednaných návrhů, které čekaly na vyřízení, protože předseda vlády byl zaneprázdněn řešením otázek národnostního statutu.¹³³ Tak jako tak před jednáním v kolegiu NROS musela být dosažena předběžná základní dohoda mezi oběma zainteresovanými ministry. Totéž vyžadovalo i druhé řešení prostřednictvím Předsednictva ministerské rady.¹³⁴

Z uvedených důvodů vojenské orgány požádaly koncem července ministra národní obrany Machníka, aby se pokusil zjistit stanovisko ministra vnitra Černého k těmto klíčovým otázkám: 1) Jaký postoj zaujímá k návrhu na zřízení Inspektorátu civilní protiletectvé obrany? 2) Pokud by s ním nesouhlasil, jak by se stavěl k otázce, aby kompetence daná zákonem o ochraně a obraně proti leteckým útokům, byla přenesena z Ministerstva vnitra na MNO. Vedení Ministerstva vnitra se ovšem začalo chovat vyhýbavě, neboť Machník nemohl projednat vznesené otázky tak, aby dostal jasné vyjádření. Až na opakované dotazy několikerých vojenských činitelů Machník oznámil, že ministr vnitra Černý nesouhlasí s přenosem kompetence na MNO. K první otázce se vnitro vůbec nevyjádřilo.¹³⁵

Během léta se celý problém vyvinul do krizového stádia. Potvrdilo jej jednání VKPR s brig.gen. Haškem z 23. srpna o situaci CPO a hlavně o otázce inspektorátu. Ve věci se začal angažovat i Vojenský kabinet ministra národní obrany. Prostřednictvím jeho přednosta pplk.gšt. V. Kropáčka byl ministr Machník opět seznámen s alternativami řešení a požádán o zjištění jasného stanoviska ministra vnitra Černého k těmto možnostem. První spočívala v zachování stávajícího stavu. Za těchto okolností by ale MNO nemohlo nést spoluodpovědnost za stav CPO před parlamentem i veřejností. Druhá počítala se vznikem inspektorátu, přičemž ale bylo nutno brát v úvahu odmítavé stanovisko ministra vnitra, jemuž by byla nepříjemná kontrola tohoto dozorčího orgánu. Třetí reprezentovala novelizace příslušného zákona tak, aby jeho realizací bylo pověřeno MNO. Hašek prohlásil, že pokud nebude v těchto otázkách získáno jasno mezi oběma ministry, je jakákoliv jeho činnost, jakožto činitele MNO, kompetentního na úseku protiletectvé obrany, zbytečná a marná.

¹³² VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 186/Taj. 1938 z 11. 7. 1938 – podkladový materiál pro 2. bod vojenské audiece z 15. 7. 1938, odst. 2), s. 2.

¹³³ VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 204/Taj. 1938 – *Zpráva pro pana prezidenta o ustanovení inspektora CPO z 2. 8. 1938*, sdělení generálního sekretáře obrany státu brig. gen. J. I. Čížka pro VKPR, s. 1.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Tamtéž, s. 2.

Prostředky a možnosti, jimiž disponoval byly již vyčerpány.¹³⁶ Ještě týž den Machník sdělil, že o výsledku vojenské audience z 15. července, jež se týkala inspektorátu CPO, referoval ministru vnitra, a že se již vymyká jeho možnostem uskutečnit nějaký další účinný zákrok v tomto smyslu. Po vyčerpání prostředků pro dosažení vzájemné meziministerské dohody se nabízelo jediné efektivní řešení. Jít ústavní cestou a prosazovat novelizaci zákona o protiletecké obraně a ochraně, jež by byla iniciována zákonodárci, když nebylo možno dospět k dohodě na úrovni exekutivy. Předseda leteckého subkomitétu branného výboru poslanec Srba přislíbil zástupcům vojenské správy a VKPR, že v tomto směru napře úsilí.¹³⁷

Symptomy krize CPO zvýraznila i další závažná událost. Již 18. července rezignoval na funkci instruktora CPO pro hlavní město Prahu brig.gen. v. v. Rudolf Holeka, jenž na tomto odpovědném místě působil od 7. dubna. Své rozhodnutí zdůvodnil následujícím způsobem. „...*Do dnešního dne podal jsem Z.Ú. (Zemskému úřadu) v celku 5 zpráv, upozorňujících na mnohé nedostatky a mezery v organizaci C.P.O. s příslušnými návrhy.*

Nemohu za daných poměrů učiniti více; nemohu ani dáti službě C.P.O. potřebný rychlejší chod a také ne onu formu, která by organizaci C.P.O. učinila skutečně schopným, účinným protiopatřením válečným.

Nemohu ale nadále žít pod tísnivým dojmem, že by mohlo býti jednou poukazováno na to, že v organizaci C.P.O. byl činným také čsl. generál v. v., a nechci po té dokazovati, že nebylo v mé moci, změnit systém.

Prosím slavný Z.Ú., aby mě laskavě zprostil funkce Instruktora C.P.O. pro hl. m. Prahu.“¹³⁸

Na tomto místě je nutné identifikovat příčiny krize CPO. Z analyzovaných skutečností vyplývá, že základním důvodem pomalé výstavby systému ochrany obyvatelstva byla nechuť Ministerstva vnitra přistoupit na racionální návrhy a podněty vojenské správy, jež směřovaly k vytvoření meziministerského dohlédacího orgánu. Odpor tohoto úřadu měl prestižní charakter a zkušenosti z let 1935–1938 prokázaly, že vrcholová organizace, daná zákonem o ochraně a obraně proti leteckým útokům, se neosvědčila a nevyhovovala. Vedení Ministerstva vnitra nebylo ochotno snášet nad sebou kontrolní a dohlédací orgán, jenž by v otázkách CPO tvořil významný mezičlánek mezi ministrem a předsedou vlády, jakožto předsedou NROS. Svou vyhýbavostí, neochotou a odmítáním přípravných rozhovorů na meziministerské bázi

¹³⁶ Tamtéž, záznam jednání mjr.gšt. O. Čihuly z VKPR a brig.gen. K. Haška s pplk.gšt. V. Kropáčkem z 23. 8. 1938, s. 1.

¹³⁷ Tamtéž, rukopisný záznam z 30. 8. 1938, s. 2.

¹³⁸ VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 205/Taj. 1938, obsahující opis dopisu brig.gen. v. v. Rudolfa Holeky pro Prezidium Zemského úřadu v Praze z 18. 7. 1938. S obsahem citovaného rezignačního listu byl seznámen prostřednictvím VKPR prezident republiky (viz dopis VKPR, uložený tamtéž).

fakticky znemožnilo přenést tak zásadní téma na program jednání NROS a ministerské rady. Konzervativně lpělo na zachování systému, jenž se neosvědčil, což samo uznávalo, ale objektivně nemohlo a ani nechtělo jej modernizovat.

Do propuknutí záříjové krize se inspektorát CPO nepodařilo ustavit. Až v podmínkách branné pohotovosti se brig.gen. K. Hašek stal na Hlavním velitelství velitelem dělostřelectva proti letadlům. Jednalo se o pozici, která slučovala i funkci inspektora CPO. Původní návrh ale ani tímto opatřením realizován nebyl. Ministerstvo vnitra se snažilo pod tlakem situace co nejvíce urychlit přípravné práce pro CPO a nadrželo se již tak úzkostlivě úředních formalit, které do vyhlášení mobilizace veškeré řízení pouze zdržovalo. Ministerstvo vnitra spolupracovalo v té době výhradně s MNO a podle vzájemné dohody řídilo přípravy CPO.¹³⁹

Pokud se ústředí systému řízení CPO ocitalo v průběhu roku 1938 ve stavu krize, nutno se ptát, na jakou úroveň dospěla vlastní ochrana obyvatelstva. Především je třeba zdůraznit, že nebyly splněny základní materiální předpoklady. Integrovanou složku CPO reprezentovala protiplynová ochrana. Během jara byly teoreticky vyřešeny otázky výrobních koncesí a distribuce plynových masek. Dlouho neřešený problém koncesí a podmínek distribuce ale způsobil, že podniky, které plnily dodávky masek pro armádu, jejíž potřeby byly postupně pokryty, utlumovaly během roku 1937 takto zaměřenou výrobou a začaly dokonce propouštět dělnictvo ze specializovaných provozů. V okamžiku, kdy se stala distribuce masek zjara 1938 velmi naléhavou, bylo zjištěno, že zásoby hotových výrobků pro civilní sektor u výrobců nedostačují. Nedostačovaly ani zásoby surovin, neboť podniky nebyly ochotny dlouhodobě investovat do materiálu, který nemohly uplatnit na trhu.¹⁴⁰ O skutečném náběhu výroby masek lze vážně hovořit až od květnových mimořádných vojenských opatření. V té době se ukázalo, že proti plynům byla zajištěna pouze armáda a jenom jednotlivci z řad civilního obyvatelstva. Velká většina obyvatelstva byla by v případě skutečného útoku bez masek. K 15. červenci 1938 se předpokládalo, že výrobní kapacita továren dosáhne pro všechny schválené typy masek celkem 10 000 kusů denně. Všechny výrobky procházely kontrolou u Vojenského chemického ústavu v Olomouci, který byl schopen překontrolovat 25 000 kusů denně. Výrobci, kteří do té doby nezačali plnou výrobu v důsledku nerozhodnutých pravidel výroby, distribuce a prodeje, nestačili okamžitě

¹³⁹ VÚA–VHA, f. MNO – HI. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať *Stav CPO. ku dni 23/9 1938*, odstavec 1) *Pohotovost řídicích orgánů CPO.*, s. 18.

¹⁴⁰ VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 189/Taj. 1937 – *Zpráva pro pana prezidenta republiky o stavu civilní protiletectvé obrany koncem r. 1937* ze 17. 12. 1937, kap. II. *Otázka plynových masek*, s. 8–9. Srov. k tomu: VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 54/Taj. 1938 – podkladové materiály pro poradu prezidenta republiky s ministry vnitra, národní obrany, financí a obchodu, průmyslu a živností, *Příloha 2 – Otázka výroby a prodeje plynových masek*.

krýt požadavky veškerého obyvatelstva, jehož poptávka propukla v důsledku květnových událostí. Krátce před 21. květnem vydalo Ministerstvo vnitra nařízení o povinném nákupu plynových masek. Za popsanych okolností nebylo možné vyhovět ani úředním nařízením, aby v obcích s více než deseti tisíci obyvatel si jednotlivé domácnosti do konce června opatřily alespoň jednu plynovou masku.¹⁴¹ V okamžiku vyhlášení mobilizace bylo masek přes veškeré úsilí výrobních firem stále málo. Do té doby výrazněji nepokročily ani dodávky schválených základních vzorů zdravotnického materiálu pro zdravotnicko-samaritskou službu, domácnosti, domy a závody. Zařízení civilních nemocnic a jejich kapacita neodpovídala ještě v létě 1938 předvídaným válečným poměrům. Ošetřovny a stanice první pomoci pro CPO vznikly jen v mizivém počtu pouze v některých městech. Zásoby obvazového materiálu a léčiv byly v té době naprosto nedostatečné a jejich výroba i distribuce nebyla zajištěna.¹⁴²

Otázka pohotovosti obyvatelstva, propagace CPO, výcviku a školení tvořila další zásadní faktor. Ještě před 21. květnem se soustavnou propagační činností, uskutečňovanou z velké části vojenskou správou, podařilo docílit toho, že se podnítil zájem občanů o službu v CPO. Mnozí z nich se začali aktivně podílet na pracích pro CPO a dobrovolně se přihlašovali k různým úkolům. Výcvik obyvatelstva se prohloubil, obce si zřizovaly vlastní kurzy, přednášky a postupně přistoupily k praktickému výcviku občanů.¹⁴³

Problematicky ale vyzněla snaha Ministerstva vnitra zřídit Školu protiletadlové ochrany v Hradci Králové (druhá škola vznikala v Bratislavě). V jejích kurzech byli cvičeni okresní instruktoři, ustanovení Ministerstvem vnitra, jejichž úkolem bylo řídit a usměrňovat výcvik a školení obyvatelstva v příslušných politických okresech. Praxe ale ukázala, že jejich činnost nebyla nijak úspěšná.¹⁴⁴ Příprava instituce vyžadovala značný náklad, jenž činil 5 mil. Kč.

¹⁴¹ 1. července měla být zahájena distribuční akce, během níž mělo být nemajetným osobám na území hlavního města Prahy dodáno 150 000 kusů masek. VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 151 Taj. 1938 – *Audience leteckého subkomité u pana presidenta republiky dne 9. června 1938 – zpráva o situaci naší civilní protiletadlové obrany* z 8. 6. 1938, podkladové materiály VKPR pro prezidenta republiky, zpracované VKPR, oddíl a) *Otázka výroby a prodeje plynových masek*, s. 1–2, tamtéž rozbor II. *Dosavadní příprava CPO. Přípravy organizační, personální, školení, výcviku a materiální* (nestr.)

¹⁴² VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 151 Taj. 1938 – *Audience leteckého subkomité u pana presidenta republiky dne 9. června 1938 – zpráva o situaci naší civilní protiletadlové obrany* z 8. 6. 1938, podkladové materiály VKPR pro prezidenta republiky, oddíl d) *Otázka zdravotnicko-samaritská*. VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať *Stav CPO. ku dni 23/9 1938*, odstavec 2) *Pohotovost obyvatelstva*, s. 19.

¹⁴³ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať *Stav CPO. ku dni 21/5 1938*, odstavec 2), *Pohotovost obyvatelstva*, a) *Propagace, výcvik a školení*, s. 15–16.

¹⁴⁴ Tamtéž.

Obnos se ale míjel účinkem. Nevyhovovalo zejména umístění školy, vzdálené od hlavního města, kde byly zatím soustředěny veškeré řídicí složky orgánů, jež participovaly na CPO.¹⁴⁵

V období mezi květnem a zářím se intenzivním školením a výcvikem podařilo zvednout morálku obyvatelstva do té míry, že již nemělo panický strach před leteckými útoky a klidně se dívalo na toto nebezpečí. Pokud to bylo možné, zásobovalo se potřebnými ochrannými prostředky CPO i životními potřebami. V uvedené době se ale zvedla vlna kritiky, jež poukazovala na nedostatky protiletecké obrany obyvatelstva a přisuzovala hlavní vinu řídicím orgánům CPO. Ožehavými otázkami se staly plynové masky, soukromé i veřejné úkryty, zdravotnicko-samaritská služba, evakuace a zásobování. Občané poznali, že v kritické době narychlo nebo improvizovaně prováděna ochranná opatření, nemohou plně zajistit jejich bezpečnost.¹⁴⁶

Iniciativně si začala pod tlakem situace počínat samospráva. Květnová mimořádná opatření zastihla organizaci požární, poplachové a místní hlásné i samaritské služby v obcích ve značně pokročilém stádiu. Ostatní služby, přestože pro ně nebyly vydány oficiální směrnice, byly v některých městech alespoň zčásti upraveny. Vybavení jednotlivých složek v obcích ale stále neodpovídalo žádoucímu stavu. Organizace svépomocné služby obyvatelstva nebyla zejména ve větších a důležitých městech ještě provedena. Výcvik výkonných složek CPO se postupně zlepšoval, přesto ještě nedosahoval na žádoucí úroveň. Do zářijové mobilizace se tento stav podstatněji nezměnil. Soukromých protileteckých úkrytů existovalo mizivé množství, neboť při nové výstavbě v obcích se k zájmům CPO téměř nepřihlíželo. Z hlediska stavebníků nebyl ani důvod, protože se necítili vázání směrnicemi, jež stále nevznikly. Adaptované sklepní úkryty většinou nevyhovovaly a nebyly odolné ani proti zřícení budov. Zvláštní veřejné úkryty rovněž neexistovaly až na několik vzorových objektů. Některá města jako např. Brno, Jihlava a Bratislava využila pro ukrytí obyvatel podzemní chodby nebo rozlehlé sklepní místnosti. V hlavním městě nebylo podniknuto ani to, i když zde bylo k dispozici dost vhodných prostor, jež mohly být improvizovaně využity. Ukrytí se tedy obecně řešilo pouze nedostačujícími zákopy, které však byly zřizovány ve volných prostranstvích (parky, náměstí apod.), tedy v místech, jež byla méně zalidněna. Důsledek

¹⁴⁵ VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 151 Taj. 1938 – *Audience leteckého subkomité u pana presidenta republiky dne 9. června 1938 – zpráva o situaci naší civilní protiletadlové obrany z 8. 6. 1938*, podkladové materiály, rozbor II. *Dosavadní příprava CPO. Přípravy organizační, personální, školení, výcviku a materiální* (nestr.)

¹⁴⁶ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať *Stav CPO. ku dni 23/9 1938*, odstavec 2), *Pohotovost obyvatelstva*, s. 18–19.

nedostatečně řešené otázky úkrytů se nepříznivě projevil na morálce obyvatelstva větších měst.¹⁴⁷

Příčina zmíněných negativ spočívala v nevyřešené otázce zvláštní dávky ve prospěch CPO. § 5 Zákona o ochraně a obraně proti leteckým útokům opravňoval obce k výběru této dávky, z jejíhož výnosu se měla hradit výstavba veřejných úkrytů. Zmíněné ustanovení nebylo možné v praxi aplikovat, protože až do Mnichova nebyla přijata příslušná právní norma, jež by řešila praktickou stránku celé věci. Jednalo se o velice senzitivní záležitost. NROS svým usnesením z 8. července 1937 doporučila vládě, aby se začala věnovat věcem, souvisejícím se zmíněným paragrafem. Připravená předloha se ale neprosadila z politických důvodů a uvázla v parlamentě. Navrhovalo se řešení ve formě přírážky k nájemnému, což narazilo na odpor socialistických stran, které se vyslovily pro přírážku k důchodkové dani. Vedle toho se poukazovalo nato, aby se dávka vztahovala na všechny, kteří využijí výhod ochranných opatření. Řešení se hledalo na již zmiňované poradě, konané 3. března 1938 za účasti vybraných členů vlády u prezidenta republiky. Ministr vnitra jej žádal o podporu u komitétu politických ministrů v zájmu brzkého řešení. Závěr vyzněl tak, že se Beneš rozhodl o věci jednat s předsedou vlády. Chtěl dosáhnout toho, aby se téma dostalo co nejdříve na program jednání vlády, a aby byla docílena dohoda mezi jejími členy. Ministra vnitra pověřil, aby o věci referoval v komitétu politických ministrů. Věc dospěla zatím k tomu, že ministr financí měl předložit návrh zákona, jenž by danou záležitost uspokojivě vyřešil. Opakované žádosti o urychlení i zákroky v komitétu politických ministrů se ale míjely účinkem. V tomto případě nepomohla ani osobní prezidentova angažovanost. Další jednání ztroskotala na odporu politických stran, jež se opět nepohodly na formě dávek. Důvod tkvěl v tom, že se obávaly přijít s tímto tématem před volbami do obecních zastupitelstev, jež byly naplánovány na jaro 1938. Partikulární politická hlediska stran zde vytvořila těžko překonatelnou překážku pro realizaci tolik potřebných zabezpečovacích opatření, která směřovala k minimalizaci ztrát na životech.¹⁴⁸

¹⁴⁷ VÚA–VHA, f. MNO – HI. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať *Stav CPO. ku dni 21/5 1938*, odstavec 3), *Pohotovost obcí, a) Výkonné složky CPO*, s. 17; stať *Stav CPO. ku dni 23/9 1938*, odstavec 3), *Pohotovost obcí*, s. 19.

¹⁴⁸ Vývoj sledovaného problému je podán na základě těchto pramenných materiálů: VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 189/Taj. 1937 – *Zpráva pro pana prezidenta republiky o stavu civilní protiletecké obrany koncem r. 1937* ze 17. 12. 1937, s. 1–4. VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 54/Taj. 1938 – podkladové materiály pro poradu prezidenta republiky s ministry vnitra, národní obrany, financí a obchodu, průmyslu a živností, *Příloha 4 – Otázka úhrady nákladů, vzniklých obcím za provádění zákonného CPO*, tamtéž *Záznam o poradě obrany a ochrany proti letadlům*, s. 1–7. VÚA–VHA, f. VKPR, č. j. 151 Taj. 1938 – *Audience leteckého subkomitétu u pana prezidenta republiky dne 9. června 1938 – zpráva o situaci naší civilní protiletadlové obrany z 8. 6. 1938*, podkladové

Pro výstavbu úkrytů nebyly vytvořeny ani technické předpoklady. Až do září chyběly příslušné technické směrnice. Teprve až v době napětí Ministerstvo vnitra, donuceno tlakem situace, vydalo směrnice pro zřizování úkrytů. Spolu s nimi byly úředně publikovány i směrnice pro místní hláskou službu, pro ochranu domácích zvířat, návod pro zatemnění průmyslových závodů a směrnice k ochraně státních, veřejných a soukromých objektů.¹⁴⁹

Vůbec nejkritičtější situace v oblasti ukrytí obyvatelstva panovala na území hlavního města Prahy, jež z mnoha důvodů tvořilo nejexponovanější cíl nepřátelského bombardování. Kalkulace krytových kapacit vycházela z následující úvahy. Vnitřní město Praha čítalo v roce 1938 zhruba 800 000 lidí. I když 200 000 z nich mohlo za příznivé situace evakuovat do Posázaví, stále by ve městě zůstávalo asi 600 000 lidí. Z tohoto počtu 250 000 mužů podléhalo vojenské evakuaci, neboť se jednalo o osoby, povinné vojenskou službou, nebo o ty, které by se případně musely dostavit k dodatečným odvodům. Ve vnitřní Praze tedy zbývalo kolem 350 000 osob, což byl minimální počet obyvatel, kteří museli z různých nevyhnutelných důvodů setrvat namísto. Mezi nimi např. figurovalo 70 000 zaměstnanců podniků, důležitých pro obranu státu. Vybudované stálé úkryty dovolovaly pojmout maximálně 7000 osob, což reprezentovalo pouhá 2 % obyvatel. Neukryto, nebo odkázáno na málo odolné improvizované úkryty, zůstávalo 343 000 lidí. Předpokládalo se, že mizivé krytové kapacity se ještě zhorší při vyhlášení mobilizace. Příčina spočívala v tom, že na území Prahy bylo dislokováno mnoho náhradních těles, k nimž by povolání záložníci nastupovali po desítkách tisíc. Na základě tohoto rozboru bylo v létě 1938 konstatováno, „...že při zdařilém náletu nepřítele na Prahu dojde k velkým ztrátám na lidských životech.“¹⁵⁰

Pravděpodobně nejlepších výsledků dosahovala závodní protiletická obrana. Průmyslové závody prohloubily během roku 1938 výcvik svých zaměstnanců, podstatně zlepšily jejich materiální vybavení a uskutečnily mnohá další technická opatření (zatemnění, stavební, požární, poplachové a spojovací zabezpečení). Závody rozvíjely z vlastní iniciativy úzkou spolupráci s vojenskými orgány. Za stavu branné pohotovosti úroveň jejich příprav odpovídala nastalé situaci.¹⁵¹

materiály VKPR pro prezidenta republiky, oddíl b) *Otázka krytů pro civilní obyvatelstvo*, tamtéž záznam audience, dokumentující výroky a stanoviska účastníků, s. 3–5.

¹⁴⁹ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať *Stav CPO. ku dni 21/5 1938*, odstavec 3), *Pohotovost obcí, a) Výkonné složky CPO*, s. 17; stať *Stav CPO. ku dni 23/9 1938*, odstavec 2), *Pohotovost obyvatelstva, 3) Pohotovost obcí*, s. 19.

¹⁵⁰ VÚA–VHA, f. VKPR, Příloha k č. j. 165/Taj. 1938 – *Zpráva generála Fabiána* (připraveno pro audienci u prezidenta republiky 24. 6. 1938, s. 4–5, viz tamtéž příložené č. j. 8.223 Taj. 1938 Posádkového velitelství Velké Prahy, obsahující *Kalkulaci počtu rozptýleného obyvatelstva hlav. města Prahy*.

¹⁵¹ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, hlášení č.j. 43.085 – taj. III/1. odděl. z 21. 2. 1939 – *Armáda v roce 1938*, Příloha 3, analytický rozbor situace CPO, ZPO a VPO..., stať *Stav CPO. ku dni*

V září 1938 zůstávala nevyřešena otázka evakuace obyvatelstva a jeho zásobování. V době napětí byla zejména velká města dobrovolně vyklizována obyvatelstvem, což mělo neblahý vliv na akceschopnost CPO, neboť se v jejích složkách projevil úbytek personálu.¹⁵² Nepřípravenost civilní evakuace způsobila v době branné pohotovosti armádě řadu problémů. Právě spolupráce s civilní státní správou se ukázala jako problematický moment záříjového nástupu i rozsáhlých operací v říjnu, jež souvisely s vyklizením odstoupených oblastí. Přípravy evakuací, na nichž se měla významně podílet civilní státní správa, byly nedostačující. Nedostatky v civilním sektoru způsobily mnoho nadbytečných starostí velícím vojenským orgánům. Neadekvátně, na úkor jejich hlavních povinností, rozšiřovaly a zatěžovaly jejich rozhodování.¹⁵³

Nejpokročilejšího stádia dosáhly přípravy na evakuaci ústředních státních institucí, tedy vlády, centrálních úřadů a Národního shromáždění. NROS se k uvedené věci vrátila 20. února 1936 v rámci pracovního zasedání své 8. schůze. Její kolegium uložilo MNO, aby se v dohodě s jednotlivými resorty realizovaly předběžné přípravy a návrhy, jež měly být předloženy ke schválení vládě.¹⁵⁴ NROS se danému problému věnovala opět až na pracovním zasedání 13. schůze 31. března 1938. V letech 1936–1938 byly vykonány následující přípravy. V každém resortu byl určen jeden úředník jako evakuační komisař. Zjištěny byly počty a hmotnost nejnütnějšího cenného materiálu, který musel být bezpodmínečně odsunut do bezpečí. Předpokládalo se, že během prvních dnů evakuace bude do nových prostorů odvezena většina úřednictva jednotlivých resortů. Zbytek měl zůstat v Praze, aby zajišťoval kontinuitu prací. Do bezpečí měl být evakuován až v případě skutečného nebezpečí. MNO postupně vytipovalo ve strategické hloubce státu několik cílových oblastí evakuace. Jednalo se 1) o prostor Luhačovice – Uherský Brod – Bojkovice, 2) Pováží mezi Žilinou a Belušou, 3) Turčianský Sv. Martin – Ružomberok – Lubochňa – Kremnica a 4) Rájec – Bojnice. V úvahu se braly ubytovací možnosti, prostorová náročnost a počet úřednictva jednotlivých resortů.¹⁵⁵ Přípravné práce Hlavní štáb dokončil 24. srpna 1938. Národní shromáždění, vláda a ústřední úřady se měly soustředit na Slovensku a v oblasti východní Moravy. Jako válečné stanoviště

21/5 1938, odstavec 3) *Pohotovost obcí*, b) *Výstavba obcí z hlediska CPO*, c) *Evakuace a zásobování*, 4), *Pohotovost závodů*, s. 17; stať *Stav CPO. ku dni 23/9 1938*, odstavec 3), *Pohotovost obcí*, 4) *Pohotovost závodů*, s. 19.

¹⁵² Tamtéž, stať *Stav CPO. ku dni 23/9 1938*, odstavec 3), *Pohotovost obcí*, s. 19.

¹⁵³ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č. j. 12 545/Taj. MNO hl. št. 4. odděl. 1938 z 27. 2. 1939, Dotazníková akce – přehled návrhů a nařízení vztahující se k zlepšení pohotovosti armády, s. 7.

¹⁵⁴ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./1. odděl., k. 257, inv. č. 6 564, sign. 44 9/1 – 44, zápis z pracovního zasedání 13. schůze NROS ze dne 31. 3. 1938, pořizovaný generálním sekretářem obrany státu, 3. bod programu, záznam expozé předsedy NROS Dr. M. Hodži, s. 7.

¹⁵⁵ Tamtéž, záznam expozé náčelníka Hlavního štábu arm.gen. L. Krejčího, s. 7–8.

vlády byl určen Turčianský Sv. Martin.¹⁵⁶ 4. (materiální) oddělení Hlavního štábu dokončilo již 29. září 1937 podklady k usměrnění evakuace filiálek Národní banky československé.¹⁵⁷

¹⁵⁶ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č. j. 12.545/Taj. MNO hl. št. 4. odděl. 1938 z 27. 2. 1939, Dotazníková akce – přehled návrhů a nařízení vztahující se k zlepšení pohotovosti armády, s. 5–7.

¹⁵⁷ Tamtéž, souhrn obsahu výnosu MNO č. j. 10.038/Taj. hl. št. 4. odděl. 1938 z 29. 9. 1937.

4. DEN ZLOMU

PODÍL VOJENSKÉHO VELENÍ NA ROZHODNUTÍCH O SOUHLASU VLÁDY ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY S MNICHOVSKOU DOHODOU 30. ZÁŘÍ 1938

Mimořádně napjatou situaci, která po krachu britsko-německých jednání v Godesbergu z 22. září, hrozila přerůst během krátké doby ve válku, se opět snažil řešit britský premiér, který musel pro svou politiku vůči Německu nakrátko usilovně obnovovat podporu i mezi členy svého kabinetu. Diplomatickými spojnicemi, jež vedly přes Řím, byl říšský kancléř Chamberlainem požádán 27. září o nová jednání. Doslova sdělil: „...*Jsem připraven ihned přijet do Berlína, abych s Vámi a s představiteli české vlády, Francie a Itálie diskutoval o uspořádání transferu.*“ Pod pojmem transfer byla chápána změna státních hranic Československa. Zpět stejnou cestou dospěl ještě téhož dne vzkaz, že kancléř odložil mobilizaci armády o 24 hodin. V odpoledních hodinách pak britský premiér obdržel Hitlerovo pozvání na konferenci do Mnichova, které se měl kromě předsedy francouzské vlády zúčastnit ještě Benito Mussolini. Nastávalo poslední dějství evropské krize ze září 1938. S československou vládní reprezentací, která by se přímo zúčastnila jednání, se nepočítalo. V úvahu nepřicházela ani účast jiných států. Konference byla zahájena po poledni 29. září.¹⁵⁸

V okamžicích, kdy redakční výbor, složený z členů německé, britské, italské a francouzské delegace hledal za spolupráce právních expertů před 22. hodinou 29. září 1938 vhodné písemné znění výsledků právě končících konferenčních jednání, mohli být jejich rozhodující účastníci spokojeni. Pro Adolfa Hitlera, Arthura Nevilla Chamberlaina, Benita Mussoliniho a Edouarda Daladiera ale důvody uspokojení plynuly u každého z nich z jiného důvodu. Domácí i světová historiografie během uplynulých desetiletí prokázala, že se představitelé západních demokracií dopustili fatálního sebeklamu, pokud koncem září 1938 doufali, že vydáním pohraničí Československé republiky bez jakéhokoli skutečného mezinárodně-politického mandátu na čas rozptýlí hrozbu ozbrojené srážky svých zemí s Hitlerovou totalitní mocí.

Zformulované výsledky několikahodinových rozhovorů prvně zazněly po 22. hodině v konferenčním sálu mnichovského Vůdcova domu na Královském náměstí. Konečný text dohody byl předložen o hodinu později. Rozsudek nad nevinným československým státem

¹⁵⁸ O přípravách britské diplomacie na konferenční řešení krize viz relevantně PARKER, R. A. C.: *Chamberlain and Appeasement. British Policy and the Coming of the Second World War.* London 1993.

stvrdily podpisy čtyř jazykových mutací dohody a připojených dodatkových prohlášení. Názory československých zástupců nebyl nikdo ochoten se výrazněji zabývat. Zástupci Československé republiky, diplomaté dr. Hubert Masařík, přednosta kabinetu ministra zahraničních věcí a dr. Vojtěch Mastný, berlínský vyslanec, čekali izolování od hlavních událostí na nejnovější zprávy v prostorách mnichovského hotelu Regina. Od Československa se neočekávalo nic jiného než neprodlené přijetí.

Perspektivy Československé republiky naznačil krátce po uplynutí 22. hodiny se skličujícím vystižením podstaty věci Ashton-Gwatkin, člen Chamberlainova doprovodu a bývalý účastník letní Runcimanovy mise. V jednom z apartmá hotelu Regina, nad mapou Československé republiky, na níž již byla vyznačena odňatá pohraniční území, sdělil československým zástupcům, že přijetí dojednaných výsledků Československou republikou se chápe jako samozřejmá a nevyhnutelná záležitost. Gwatkinův poukaz na eventuální nepřijetí dohod, vyzněl jako upozornění na hrozbu izolované války Československé republiky s Německem.¹⁵⁹

Podpisy dvou evropských diktátorů a jejich dohodových, appeaserských protějšků rozhodly mimo jiné o bezodkladném sestavení mezinárodního výboru, jehož účel byl rozptýleně vyjádřen ve 3.–6. článku mnichovské dohody. Jeho složení velmocenská jednání zakotvila do znění společného doplňujícího prohlášení hlav zastoupených vlád.

Dohodová báze mu určila mnoho úkolů. Nejprve měly být podrobně určeny podmínky vyklizení česko-německého pohraničí (článek 3). Klíčový význam plynul ze 4. článku, v jehož závěru se pravilo, že vymezí ta území, označená následně jako V. pásmo, které překračovalo dohodnutý rozsah I.-IV. okupačního úseku. Předvídaná náplň jeho činnosti spočívala současně, podle 5. článku mnichovské dohody, ve vymezení regionů, v nichž se mělo uskutečnit lidové hlasování. Článek 6 přisoudil na závěr mezinárodnímu výboru konečné vymezení nových státních hranic.¹⁶⁰

Formulace jednotlivých ustanovení mnichovské dohody byly sice formálně vycizelovány, ale nacisté byli rozhodnuti přenést vývoj dalších jednání do vzájemných německo-československých jednání. To mělo nacistickému Německu usnadnit nátlak na oslabeného a ochromeného souseda z pozice síly a zbavit se závislosti vlastních mocenských kroků na postojích a chování obou západních zemí.

¹⁵⁹ MASTNÝ, V.: *Vzpomínky diplomata*. Praha 1998, s. 240.

¹⁶⁰ BIMAN, S.: *Vojenské obsazení území připojeného k Německu podle mnichovské dohody a období jeho vojenské správy (1. – 20. října 1938)*. In: *Historie okupovaného pohraničí*, 1998, č. 1, s. 73.

Z hlediska zkoumaného tématu mělo zásadní význam doplňující prohlášení, z něhož vyplývalo, že „...čtyři přítomné hlavy vlád se shodují v tom, že mezinárodní výbor, předvídaný dnešní dohodou, bude složen ze státního sekretáře německého ministerstva zahraničních věcí, z anglického, francouzského a italského velvyslance, akreditovaných v Berlíně a jednoho zástupce, jmenovaného československou vládou.“ Další doplňující prohlášení vyjadřovalo, že „...všechny otázky vyplývající z postoupeného území podléhají příslušnosti mezinárodního výboru.“¹⁶¹ Skutečnost, jak se později ukázalo, však byla poněkud jiná.

Praha, celé tehdejší Československo i ostatní Evropa, se o mnichovském verdiktu dozvěděly z rozhlasového zpravodajství Deutsches Nachrichtenbüro (DNB) kolem 2. hodiny ranní posledního zářijového dne. Prezident republiky dr. Edvard Beneš i Kamil Krofta, ministr zahraničních věcí ve vládě arm.gen. Jana Syrového, byl zpraven svým nejbližším okolím o událostech uplynulého dne již zrána.¹⁶² Neoficiální zprávy se zakrátko potvrdily. Brzy ráno se dostavil do Černínského paláce chargé d'affaires Andor Hencke z německého vyslanectví, který ministrově doručil v 6 hodin a 20 minut oficiální znění teprve několik hodin staré dohody, dodatkových prohlášení a doprovodné nóty.

Pro další vývoj sledovaných událostí měl nejdůležitější význam a urgentní charakter odstavec, jehož obsah zněl takto: „*Současně mi, Vaše excelence, dovoluji sdělit, že říšskoněmecká vláda zve československou vládu, aby vyslala zplnomocněného zástupce a vojenského odborníka na zasedání mezinárodního výboru, předvídaného podle článku 3 připojené dohody, konané v pátek 30. září v 17 hodin v zahraničním úřadu za předsednictví státního sekretáře zahraničního úřadu svobodného pána von Weizsäckera.*“¹⁶³ Ihned poté, co se Krofta seznámil s předanými dokumenty, spojil se s generálem Syrovým a tlumočil mu obsah mnichovské dohody. Totéž učinil Jaromír Smutný, vedoucí diplomatického protokolu. Jeho sdělení bylo určeno přímo prezidentovi republiky.¹⁶⁴

Zcela prvním československým diplomatickým činitelem, jemuž byla jako prvnímu zdůrazněna nutnost neprodleně vyslat ještě týž den do mezinárodního výboru v Berlíně československého delegáta a vojenského experta, byl dr. V. Mastný. Stalo se tak po uplynutí asi půlhodinového setkání Mastného a Masaříka s premiérem Chamberlainem, Daladierem a

¹⁶¹ Mnichov v dokumentech, I. díl. dok. č. 131 – Mnichovská dohoda, s. 272.

¹⁶² DEJMEK, J.: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936 – 1938.* Praha 1998, s. 342.

¹⁶³ ADAP, Serie D, Bd. IV, Nr. 1 – Chargé d'affaires v Praze ministrově zahraničních věcí Československé republiky, s. 3.

¹⁶⁴ DEJMEK, J.: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936 – 1938.* Praha 1998, s. 342.

členy jejich delegací Horacem Wilsonem, Ashton-Gwatkinem a francouzským státním tajemníkem Légerem. Během setkání, zahájeného asi ve tři čtvrtě na dvě ráno 30. září v hotelovém salonu britské delegace, českoslovenští zástupci v Mnichově obdrželi od Chamberlaina text dohody v německém znění. Zmíněné Ashton-Gwatkinovo upozornění na jedinou československou možnost – bezvýhradné přijetí – zdůraznil a definitivně potvrdil britský premiér Chamberlain. Mastnému jen stručně řekl, mezi několika nepříliš přesvědčivými frázemi o své snaze přihlížet během uplynulých jednání k československým zájmům, že odpověď československé vlády se neočekává...¹⁶⁵ Přesněji, očekáván byl bezvýhradný souhlas, nikoliv odpor.

Asi ve čtvrt na tři byl Mastný, odcházející ze zmíněného setkání, osloven berlínským velvyslancem Velké Británie Hendersonem a velvyslancekým tajemníkem Kirkpatrikem. Ti se jej snažili přimět k tomu, aby se spolu se sborem diplomatických zástupců signatářských zemí odebral do Berlína na připravovaná jednání. Mastný přímou cestu z Mnichova do Berlína odmítl. Byl rozhodnut předat text dohody osobně prezidentovi republiky. Mastný navíc před oběma Brity nepokrytě zapochyboval, zda bude vůbec možné, aby osobně zastupoval Československou republiku ještě v mezinárodním výboru. Henderson Mastnému naznačil, že rozhodující činitelé nacistického aparátu mají zájem na tom, aby právě on zastupoval Československou republiku při dalších jednáních. Britský velvyslanec Henderson, předjímaje možné komplikující reakce Prahy na obsah dohody, zcela odmítl možnost, že by se ČSR postavila na odpor a vzdala se účasti na berlínských jednáních. Argumentoval tím, že taková eventualita je vyloučena. Bez obalu Mastnému připomněl neodvolaný závazek v podobě souhlasu vlády Československé republiky s britsko-francouzským plánem. Podle britského výkladu měl být československý závazek realizován právě nyní po dosažení konkrétních výsledků jednání.¹⁶⁶

O několik hodin později, již po příletu do Prahy a po předání textu dohody prezidentovi republiky, Mastný akcentoval při rozhovoru s Benešem naléhavý fakt, že v Mnichově byl kladen důraz hlavně na nutnost přítomnosti delegáta československé armády, kompetentního jednat ve specifických a v daných chvílích výsostně důležitých vojenských záležitostech. Prezidentovi republiky zdůraznil zvláště požadavek, aby zmíněný vojenský expert byl v Berlíně od samého počátku mezinárodních rozhovorů o konkrétních otázkách realizace mnichovské dohody.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Mastný, V.: c. d., s. 241.

¹⁶⁶ Týž, s. 241 - 242.

¹⁶⁷ Týž, s. 242.

Záříjová krize se již vyvinula do tak vrcholně těžkého stádia, v němž vedoucí politická reprezentace v Československu stanula před rozhodováním o volbě obranné války bez větších nadějí na podstatný příspěvek spojenců, nebo o smrtelném podvázání vitálních funkcí republiky přijetím ultimativních příkazů z Mnichova. Nyní se delegování experta československé armády pro mezinárodní jednání projevilo jako jedna z neklíčovějších otázek. Mezinárodní tlak doháněl domácí činitele spíše k podlehnutí ultimatu, než k rozhodnému, snad i místy vojensky účinnému, ale jinak celkově bezvýhodnému vzdoru. Nebylo žádných pochyb o tom, že před eventuálním vstupem cizích okupačních vojsk na území Československé republiky, bude nutno projednat nejdůležitější faktory na vzájemném fóru a výsledky jednání semknout do strukturovaných pravidel odstoupení zatím jen rámcově určených území a jejich okupace, provedené vojenskými prostředky.

Své, zatím neoficiální, informace o nejnovějších událostech měli i vojáci. Již několik dnů, které uplynuly od vyhlášení mobilizace, směřovala telefonická, radiotelegrafická i kurýrní sdělení na moravské Vyškovsko. Zde dokončovalo rozvíjení válečné sestavy Hlavní velitelství mobilizující polní armády. Vedle klasického vojenského zpravodajství měl zásadní význam i dostatek nejaktuálnějších zpráv o mezinárodně politickém dění, které mohlo v kritickém okamžiku iniciovat řešení krize vojenskou silou.

K nejdůležitějším úsekům vojenského informačního systému patřila Skupina E (propagační, cenzurní a tisková), která pod velením pplk.gšt. Bohuslava Procházky podléhala 2. (zpravodajskému) oddělení. Toto oddělení, jemuž velel plk.gšt. Františka Hájka klasickou součástí štábu Hlavního velitelství.¹⁶⁸

Zmíněná skupina se od 28. září 1938 řídila při sběru zpráv metodickými směrnicemi, vypracovanými štábem Hlavního velitelství. Příslušníci skupiny průběžně sledovali zahraniční i domácí rozhlasové vysílání a podrobovali analýze získané tiskové zprávy. Z charakteristik tiskových a rozhlasových sdělení a současně i vzhledem k velmi dramatickému spádu událostí je pochopitelné, že zcela aktuální informace poskytoval odposlech evropských rozhlasových stanic. Vedle průběžných vyhodnocení získaných informací, určených pro hlavního velitele a náčelníka štábu HV byly momentálně nejdůležitější zprávy ihned předkládány přednostovi zpravodajského oddělení.¹⁶⁹

Zprostředkovávání nejnovějších zpráv pro potřeby Hlavního velitelství a Hlavního štábu patřilo k úkolům i takzvaného spojovacího důstojníka Ministerstva národní obrany v

¹⁶⁸ MINAŘÍK, P., ŠRÁMEK, P.: *Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize*. In: H a v, 1997, č. 5, s. 103.

¹⁶⁹ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./2. odděl., k. 283 E, inv. č. 225, Směrnice pro sledování tisku a rozhlasu, zpracované štábem Hlavního velitelství 28. září 1938.

Ministerstvu zahraničních věcí. Pro tuto funkci byl určen plk.gšt. Jaroslav Ostřížek.¹⁷⁰ Zprávám, k nimž měl tento důstojník na Ministerstvu zahraničí bezprostřední přístup, přikládal arm.gen. Ludvík Krejčí, hlavní velitel mobilizující polní armády, velkou váhu pro jejich bezprostřední charakter. Ostřížkovi přímo nařídil, aby mu byly z Prahy odeslány nejnovější zprávy ihned poté, co je dá MZV k dispozici.¹⁷¹

Neradostným údělem plk.gšt. Ostřížka bylo v noci z 29. na 30. září 1938 odesílání telegrafických zpráv o prvních náznacích mnichovského rezultátu. Již před půlnocí 29. září 1938 odtelegrafoval tuto zprávu: „*Podle nepotvrzených říšskoněmeckých zpráv proslýchá se v tamních politických kruzích, že již došlo k praktické dohodě o postoupení sudetoněmeckého území a jejím provádění. Předpokládá se, že 1. 10. bude počátkem převzetí území Němci, jež má být provedeno do 10. 10. Porady byly přerušeny ve 20.20 hod. Má se v nich pokračovati po večeri ve 22.00 hod. za účelem formulace závěrečného provádění. Úředních zpráv dosud není.*“¹⁷² Jeho zpráva tedy vcelku odrážela stav mnichovských jednání. Výsledek mnichovské konference již získával ostřejší obrysy. Z marginální rukopisné poznámky, znějící „*vila Doblhof*“, pod textem citované telegrafické zprávy můžeme usuzovat, že Krejčí byl seznámen s jejím nepříznivým obsahem ihned, jak ukládalo jeho nařízení. Do vily s názvem Doblhof v Račicích na Vyškovsku hlavní velitel jezdil ze sídla HV na račickém zámku odpočívat po každodenní vyčerpávající práci.¹⁷³

Nové události byly konkretizovány až ráno 30. září 1938. V 6 hodin, tedy ještě před předáním oficiálních německých dokumentů na MZV, došla od plk.gšt. Ostřížka do sídla Hlavního velitelství nová a ještě horší zpráva. Informace, které na Hlavním velitelství jako první převzal mjr.gšt. Jan Jiříčka, styčný důstojník operačního oddělení Hlavního velitelství, byly stále ještě založené na rozhlasových zprávách DNB.¹⁷⁴ O výsledku konference ale nemohlo být pochyb. Nasvědčovaly tomu, vedle již známého telegrafického rozhovoru mezi Syrovým a Krejčím,¹⁷⁵ i předcházející zpráva pro Krejčího. Syrový v ní již večer 28. září 1938 vyjadřoval neskrývané obavy z dalšího vývoje: „*Bratře generále, situace se znovu*

¹⁷⁰ VÚA–VHA, Kvalifikační listina plk.gšt. Jaroslava Ostřížka. Uvedený důstojník působil v rámci svého zařazení u 2. oddělení Hlavního štábu jako spojovací důstojník Ministerstva národní obrany v Ministerstvu zahraničních věcí v době od 1. 10. 1934 do 30. 6. 1939.

¹⁷¹ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., Dodatky I 1938, k. 21, inv. č. 5339, sign. Hl št./3. odděl. 1938 Palacký, telegrafická zpráva plk.gšt. J. Ostřížka pro arm.gen. L. Krejčího, odeslaná z Prahy ve 23.00 hod. 29. 9. 1938.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ *Armádní generál LUDVÍK KREJČÍ v dokumentech a fotografiích*. Brno 2000, s. 56.

¹⁷⁴ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., Dodatky I 1938, k. 21, inv. č. 5339, sign. Hl št./3. odděl. 1938 Palacký, č. j. 5605 taj. MNO – hl. št./3. odděl. z 30. září 1938 – záznam telegrafické zprávy plk.gšt. J. Ostřížka, došlé štábu Hlavního velitelství v 06.00 hod.

¹⁷⁵ Míněn je záznam telegrafického rozhovoru mezi armádními generály Syrovým a Krejčím z 29. 9. 1938 (viz Mnichov v dokumentech, II. díl. - dokument č. 168, s. 251 – 253).

*změnila. Zítřka očekáváme, co nám přinese schůzka Mussolini – Hitler – Chamberlain – Daladier. Anglie chce dociliti řešení smírnou cestou. Francie a Anglie nemají asi mnoho chuti, proto ty stále konference. Polsko stále nevyjasněno. Nebezpečná bude asi noc z pátku na sobotu – nic zbytečně neevakuujte a neprovádějte žádné destrukce.*¹⁷⁶

Tato i další podobné negativní zprávy nebyly pro hlavního velitele překvapením. Přesto dále energicky usiloval o to, aby měl pevně v rukou vojenský díl obrany republiky, dosavadního kolektivního díla politiků a vojáků. Ve své muže měl plnou důvěru. Dobře si uvědomoval, jakou nesmírnou hodnotu má pro armádu pevné hájení státních zájmů vůči zahraničnímu nátlaku i rozkladným domácím vlivům. Jeho úsilí bylo podloženo důležitou zkušeností. Od dnů květnové pohotovosti, která vyzněla jako ohromný úspěch armády, projevoval Krejčí zvýšenou míru rozhodnosti při prosazování vojenských zájmů obrany země. Co hlavního velitele a jeho štáb naplňovalo obavami a nejistotou především, byly spíše negativní eventuality a prognózy, které si přáli ze všeho nejméně.

Krejčí své názory na nepříznivý vojensko-politický vývoj shrnul a argumentačně doložil již 9. září 1938 ve svém tajném memorandu, určeném pro členy Nejvyšší rady obrany státu. Výmluvně varoval před podceňováním vlastní obranyschopnosti a nekritickým přeceňováním verbálních hrozeb nacistů i pohybu německých sil k československo-německým hranicím. Reálnou politickou a vojenskou situaci vlastní země rozhodně nepodceňoval.¹⁷⁷ To ostatně prokázal ještě 29. září 1938 ve svém telegramu prezidentu republiky, z jehož rukou přijal v den vyhlášení všeobecné mobilizace jmenování hlavním velitelem. Svým hlasem nejvýše postaveného činitele armádní hierarchie jednoznačně přispíval k rozhodnému odmítnutí vyděračských požadavků nacistů. Současně ale vyslovil i obavu z pravděpodobného podílu Polska na vojenské akci proti Československé republice, který mohl mít velmi neblahé důsledky.¹⁷⁸

Po oznámení výsledků mnichovské konference bylo ale nutno především neprodleně jednat. Okamžité politické podmínky poskytovaly vlastně již jen dvě možnosti: bezvýhradné přijetí dohody z Mnichova, nebo bezvýhlednou obrannou válku v úplné mezinárodní izolaci a v nevýhodném poměru vojenských sil. Ani případný, spíše málo pravděpodobný, zdar obrany

¹⁷⁶ VÚA–VHA, f. MNO – HI. št./3. odděl., Dodatky I 1938, k. 21, inv. č. 5339, sign. HI št./3. odděl. 1938 Palacký, záznam telegrafického sdělení (značka 52/28) arm.gen. J. Syrového pro arm.gen. L. Krejčího, došlého štábu Hlavního velitelství ve 21.00 hod. 28. 9. 1938.

¹⁷⁷ Mnichov v dokumentech, II. díl. - dokument (dok.) č. 150 – Memorandum náčelníka Hlavního štábu členům Nejvyšší rady obrany státu z 9. 9. 1938, s. 206 – 208.

¹⁷⁸ Mnichov v dokumentech, II. díl. - dok. č. 169 – Náčelník Hlavního štábu generál Krejčí prezidentu republiky, s. 254.

republiky po eventuálním vzniku protihitlerovské koalice ale ještě vůbec neznamenal případné obnovení země ve stavu před vypuknutím konfliktu.

Ultimativní politická atmosféra vyžadovala, aby při rozhodování nejvyšších ústavních činitelů ve věci postoupení části vlastního území cizímu státu byli přítomni i vojenští představitelé. Krátce před 9. hodinou 30. září 1938 došla na Hlavní velitelství výzva brig.gen. Vladimíra Kajdoše, náčelníka Hlavního štábu, který hlavnímu veliteli tlumočil naléhavou žádost prezidenta republiky, aby se ihned odebral na cestu do Prahy, kde mělo být přibližně v 10 hodin zahájeno zasedání ministerské rady. Krejčí cestu již očekával, takže tato zpráva jej zastihla v okamžiku přípravy k odletu. Po krátké konzultaci s div.gen. Ing. Jaroslavem Fajfrem, velitelem letectva Hlavního velitelství bylo z Račic obratem do Prahy sděleno, že zvláštní kurýrní stroj s hlavním velitelem a jeho doprovodem na palubě přistane na letišti v Ruzyni kolem 10. hodiny.¹⁷⁹ Pro zvláštní účely byla na vyškovském letišti k dispozici 112. (kurýrní) letka, podřízená přímo Hlavnímu velitelství.¹⁸⁰ Tyto události se odehrály v atmosféře velkého pohnutí příslušníků Hlavního velitelství. V jejich myslích sílila tíseň z toho, s čím se již mnozí z nich musili proti svému přesvědčení smířit.¹⁸¹

Přibližně ve shodné době obdržel arm.gen. Sergej Vojcechovský, velitel I. armády, jehož válečné stanoviště velitele se rozvinulo v Kutné Hoře, od Krejčího rozkaz, aby se i on dostavil v půl jedenácté na Hlavní štáb do Prahy, kde měl vyčkat na příjezd hlavního velitele.¹⁸²

Nejexponovanějším vojenským činitelům bylo tedy přisouzeno, aby se stali svědky dovršení státní katastrofy. Politická rozhodnutí mohli podstatněji ovlivnit pouze hodnocením vlastní vojenské situace a záměrů i sil předpokládaných agresorů. Plk.gšt. Ostřížek mohl časně ráno 30. září 1938 v jedné ze svých zpráv již pouze konstatovat: „V 8 hodin přiletí Dr. Masařík z Mnichova do Prahy, v 9 hodin je porada u prezidenta a v 10 hodin zasedá ministerská rada. Teprve potom budeme míti úřední zprávu o ministerských poradách a o stanovisku naší vlády....“¹⁸³ Schylovalo se k závěrečnému rozhodnutí.

Generálové Krejčí, Husárek a Vojcechovský přijeli spěšně na Pražský hrad právě ve chvílích rozvinuté porady představitelů politických stran dřívější vládní koalice. Ze zasedání

¹⁷⁹ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., Dodatky I 1938, k. 21, inv. č. 5339, sign. Hl št./3. odděl. 1938 Palacký, telegrafický rozhovor (značka 1/30) mezi brig.gen. Vl. Kajdošem a arm.gen. L. Krejčím z 30. 9. 1938.

¹⁸⁰ MINAŘÍK P.: *Reorganizace armády ve 2. polovině 30. let a vytvoření operační sestavy vojsk po vyhlášení mobilizace*. In: Sborník Vojenské akademie v Brně, 1999, č. 2, s. 85.

¹⁸¹ KREJČÍ, L.: *Obranyschopnost ČSR 1938*. In: *Odboj a revoluce, 1968*, č. 2, s. 26 – 27.

¹⁸² VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., Dodatky I 1938, k. 21, inv. č. 5339, sign. Hl št./3. odděl. 1938 Palacký, telegraficky předaný rozkaz arm.gen. L. Krejčího pro arm.gen. S. Vojcechovského z 30. září.

¹⁸³ VÚA–VHA, f. MNO – Hl. št./3. odděl., Dodatky I 1938, k. 21, inv. č. 5339, sign. Hl št./3. odděl. 1938 Palacký, telegrafická zpráva plk.gšt. J. Ostřížka, přijatá štábem Hlavního velitelství v 06.47 hod. 30. 9. 1938.

vlády přijel i předseda generál Syrový.¹⁸⁴ Od přítomných mužů v generálských uniformách se odlišoval tím, že nyní, v těchto vyhocených hodinách, nebyl pouze vojákem, ale především ústavním činitelem, nesoucím svůj díl spoluodpovědnosti za učiněná rozhodnutí.

Mezi zástupci generality se před uvedením do porady politických činitelů začaly pro další přítomné nepříjemně projevoval stěží skrývané emoce. Vojcechovský se vyjadřoval zásadově pro obranu. Krejčí začal obviňovat prezidenta. Místy zaujatě zdůrazňoval domněle nevyužitě šance naklonit si Polsko. Tyto výroky hraničily s tendenčním a podjatým obviňováním Benešovy zahraničně-politické koncepce. Krejčího přesvědčení o možnosti zklidnit vztahy s Polskem, případně přimět jej k neutralitě v případě německého útoku, bylo podloženo nerealistickými předpoklady. Názory hlavního velitele na aktuální stav mezinárodních vztahů byly značně schematické a postrádaly hlubší fundovanost. Div.gen. Karel Husárek, byl ve svých vyjádřeních zdrženlivější.¹⁸⁵

Na této poradě dostala trojice generálů, Syrový, Krejčí a Husárek, příležitost vyjádřit se o momentálním stavu z ryze vojenských hledisek. Přítomnost každého z nich měla přirozeně jiný významový odstín. Syrový zde nebyl pouze jako předseda vlády, ale vedle Krejčího a Husárka také jako nejstarší generál. Pozice Krejčího byla jasná. Na Pražský hrad se dostavil jako hlavní velitel s velitelskou pravomocí nad všemi silami polní armády. Jistý zvláštní charakter zde měla přítomnost K. Husárka. O aktuálním stavu branné situace se vyjadřoval z pozice ředitele opevňovacích prací. Tento fakt dokládá, jaký, dobově pocíťovaný a podmíněný, význam v kontextu předpokládaných rozhodnutí zaujímal faktor rozsáhlé výstavby opevnění na území téměř celé ohrožené země. Po vyhlášení stavu branné pohotovosti nebyl pověřen žádnou z významných funkcí v nejvyšších orgánech vojenské hierarchie. Formálně sice figuroval v tzv. Personální záloze Hlavního velitelství,¹⁸⁶ ale v roli jednoho z nejbližších spolupracovníků a konzultantů se stále zdržoval v těsné blízkosti Krejčího.¹⁸⁷ Mobilizační funkce ředitele opevňovacích prací sice formálně zanikla, ale úloha stálého opevnění jako páteře obrany pro přinejmenším první fázi válečných operací vyžadovala, aby hlavní velitel měl jasný přehled o momentálním stavu opevňovacích prací přímo od činitele, který stál po několik let v jejich čele.

Syrový, který hovořil na poradě jako první ze zástupců generality, a Krejčí se s vyhlídkou na kapitulaci vyrovnávali nejobtížněji. Oba se značným pohnutím uvedli, že při

¹⁸⁴ ŠRÁMEK, P. a kol.: *Když zemřít, tak čestně. Československá armáda v září 1938*. Brno 1998, s. 38.

¹⁸⁵ Svědectví o tom podává DRTINA, P.: *Československo můj osud*, Sv. I, kniha 1. Praha 1991, s. 182.

¹⁸⁶ MINAŘÍK, P., ŠRÁMEK, P.: *Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize*. In: H a v, 1997, č. 5, s. 106.

¹⁸⁷ ŠRÁMEK, P.: *Generál Karel Husárek*. In: Fortsborník, 2000, č. 7, s. 28.

neochotě Francie dostát více než třináct let starému spojeneckému závazku, hrozí osamocnému Československu válka na třech frontách: proti Německu, Polsku a Maďarsku.¹⁸⁸

Zástupci generality zde předestřeli svůj odhad délky izolovaného vzdoru čs. armády vůči agresi. Její výdrž odhadovali na čtyři až šest týdnů. Bylo to zřejmě nejrealističtější vyjádření vojenských činitelů z tehdejších dnů a hodin. Prezident je později reprodukoval na setkání se zástupci politických stran na Pražském hradě po 14. hodině téhož dne.¹⁸⁹

Obecně se soudí na základě pamětnických výpovědí L. Krejčího, zformulovaných s odstupem téměř tří desetiletí od Mnichova, že hodnocení momentální situace Československé republiky vojenskými odborníky bylo spíše stručně resumující.¹⁹⁰ Vyjádření Syrového, Krejčího a Husárka byla, jak dokládají sekundární zjištění, obsáhlejší. V základních obrysech nastínili i základní zásady válečného plánu československé armády¹⁹¹.

Přítomné politické představitele upozornili, že československá armáda nebyla nikdy připravována na dlouhodobou obranu země bez zásahu spojenců. Eventuality obranné války spočívaly v přípravách na střet buď s Německem nebo Maďarskem. Ve vztahu k Polsku se vždy při vytváření obranných plánů spoléhalo alespoň na neutralitu tohoto státu. Zásadně vždy byl úspěch vojenské obrany republiky podmiňován základním a výchozím předpokladem vojenské pomoci od Francie a Sovětského svazu za součinnosti a spolupráce států Malé dohody. Dnes dodejme, že ale konkretizace vojenských opatření závisela vždy na politické vůli ve zmíněných zemích, nikoliv na jejich vojenských kruzích.

Ze zpráv o vojensko-politické situaci v Evropě generálové vyvozovali, že pokud Francie odmítá splnění spojenecké smlouvy, nelze tedy také počítat s účinnější angažovaností malodohodových zemí ve prospěch Československé republiky. Vyjadřovali se i k úloze Sovětského svazu. O této mocnosti prohlásili, že jeho armáda do lokálního konfliktu ve

¹⁸⁸ ŠRÁMEK, P. a kol.: *Když zemřít, tak čestně. Československá armáda v září 1938*. Brno 1998, s. 38.

¹⁸⁹ KRÁL, V.: *Politické strany a Mnichov*. Praha 1961, dok. č. 88 – Na Hradě pražském dne 30. září 1938 o 14. hodině, s. 162.

¹⁹⁰ Srovnej KREJČÍ, L.: c. d., s. 27. Ve vztahu k vyjádřením generálů J. Syrového, L. Krejčího a K. Husárka na Pražském hradě dopoledne 30. 9. 1938 panovaly v naší historiografii nejasnosti. Upozornil na ně R. Kvaček v práci *Poslední den*. Praha 1989, s. 31. Spolehlivě nebyly objasněny klíčové otázky, na kterém setkání vedoucích politických činitelů koaličních stran byl pronesen kritický posudek vojenské situace ČSR a co vše bylo přítomnými členy generality vyjádřeno. Citované osobní vzpomínky L. Krejčího z konce 60. let se nejeví v této souvislosti jako spolehlivé.

¹⁹¹ Tuto záležitost klíčového významu naznačil již na sklonku 60. let F. Lukeš v jedné ze základních prací o pomnichovském období pod názvem *Podivný mír*. Praha 1968, s. 25 – 37, 322 - pozn. č. 6.

střední Evropě bez širší spojenecké koalice nezasáhne. Přítomní představitelé vojenského velení byli přesvědčeni o tom, že Sovětský svaz jen kvůli ČSR do boje nepůjde.¹⁹²

O tématu sovětské vojenské pomoci se hovořilo již na mimořádné schůzi ministerské rady, která se konala po 19. hodině předcházejícího dne na Pražském hradě za přítomnosti prezidenta republiky a zástupců politických stran. Rudolf Beran, předseda agrární strany a poslanec Národního shromáždění, vznesl tehdy dotaz, zda je dohodnuto, jakými silami by Rudá armáda byla schopna zasáhnout ve prospěch Československé republiky za předpokladu, že se přihlédne k dopravním, obecně technickým a politickým obtížím.¹⁹³ Beranův vstup do jednání o aktuální situaci republiky měl specifické pozadí, které nebylo zřejmě ovlivněno pouze ideově-politickými hledisky a stranickou příslušností předsedy agrární strany. V Národním shromáždění předsedal kontrolní a úsporné komisi Poslanecké sněmovny. Při práci v čele tohoto parlamentního orgánu ovlivňoval v druhé polovině 30. let podstatným způsobem i zájmy obrany státu. V mezích svých kompetencí kladl pronikavý důraz na to, aby úsporná opatření při přípravě státního rozpočtu vůbec neomezovala předpokládané finanční výdaje na materiální potřeby silicí čs. armády. Jeho stranický kolega František Machník, od 4. června 1935 do 22. září 1938 ministr národní obrany nejprve ve vládě Jana Malypetra a posléze ve vládách dr. M. Hodži, nacházel u něj uznanou podporu pro obsáhlé finanční požadavky svého resortu. R. Beran považoval vojenské potřeby za zcela oprávněnou a čelnou složku ochrany státních zájmů. Jednal v duchu naprostého souladu tehdejší politické koalice, která považovala vynakládání značných finančních prostředků na armádu za prioritní a zcela oprávněný faktor obrany státu. Do značné míry tedy byl zasvěcen do utajovaných skutečností zvláštního charakteru. Jeho otázka, týkající se sovětské vojenské pomoci, byla v dané mezní situaci plně oprávněná.¹⁹⁴

¹⁹² Obsah kritického posudku vojenské situace ČSR, pronesený generály J. Syrovým, L. Krejčím a K. Husárkem na poradě vedoucích představitelů koaličních stran, konané dopoledne 30. září 1938 na Pražském hradě, je rekonstruován podle NA, f. NS, sign. TNS 1/47, k. 74, inv. č. 1145, Obžalovací spis v trestní věci proti R. Beranovi a spol., výpověď obžalovaného R. Berana a výpovědi svědků R. Bechyněho a S. Mentla, s. 56 an. Národním soudem bylo v roce 1947 konstatováno, že výpověď obžalovaného R. Berana o posudcích, přednesených 30. září 1938 zástupci velení čs. armády, o vojenské situaci ČSR se shodují s výpovědí svědka arm.gen. v. v. L. Krejčího. Výpověď obžalovaného R. Berana i výpověď svědků R. Bechyněho a arm.gen. v. v. L. Krejčího, podle zjištění Národního soudu, potvrzoval také obsah odpovědi L. Krejčího na dotaz K. H. Franka ze dne 30. srpna 1943, který se týkal detailů jednání politické reprezentace ČSR o přijetí mnichovské dohody 30. září 1938 (Tamtéž, s. 56). L. Krejčí byl opakovaně, v říjnu 1942 a v srpnu 1943, předvolán státním tajemníkem K. H. Frankem k objasnění událostí z období zářijové krize (*Armádní generál LUDVÍK KREJČÍ v dokumentech a fotografiích*. Brno 2000, s. 10).

¹⁹³ NA, f. PMR, k. 4396, složka *Září 1938*, sign. 7/XVIII - Protokol o mimořádné schůzi ministerské rady, konané dne 29. 9. 1938 na Pražském hradě. Viz též přepis původního rukopisného záznamu o průběhu schůze ministerské rady, prezidenta republiky a jedenácti zástupců politických stran 29. 9. 1938 (Z protokolů schůzí 18. československé vlády (1. Syrového) 23. září – 4. říjen 1938. Praha 1989, s. 71).

¹⁹⁴ NA, f. NS, sign. TNS 1/47, k. 76, inv. č. 1251, poř. č. 336 – 360, poř. č. 344 – Výslech svědka. František Machník z 10. 3. 1947.

Odpověděl na ni generál Syrový. Uvedl, že konkrétní dohoda se Sovětským svazem neexistuje. Časným účinkem se mohla, podle jeho vyjádření, projevit pouze neprodlená letecká pomoc. Proto byl podíl Rudé armády, jak Syrový ve své odpovědi uvedl, vždy kombinován s francouzským a posléze britským vojenským zásahem.¹⁹⁵

Vraťme se na tomto místě opět na jednání zástupců politických stran a prezidenta republiky s vojenskými činiteli dopoledne 30. září 1938. O sovětské vojenské pomoci se hovořilo také zde. Na Benešův popud předseda vlády Syrový připojil ještě další podrobnosti. Uvedl, že pokud jde o pozemní vojenské síly, nebylo by v aktuální době provedení účinné pomoci uskutečnitelné, neboť Rumunsko nesouhlasilo s přítomností sovětských vojsk na svém území a Polsko se k průchodu Rudé armády stavělo kategoricky odmítavě. Eventualitu sovětské vojenské pomoci leteckými silami navíc podle vyjádření jednoho z přítomných členů generality komplikoval nedostatek vhodných letištních ploch na území Československé republiky a nanejvýš složité týlové zabezpečení leteckých jednotek Rudé armády, jejichž technické potřeby (zvláště zcela odlišné charakteristiky pohonných hmot, letecké munice a konstrukčních prvků letadel užívaných sovětským letectvem) byly velice vzdáleny praxi československého vojenského letectva.¹⁹⁶

Nutno dodat, že po navázání spojenecké vojenské spolupráce mezi Československou republikou a Sovětským svazem existoval relativně dostatečný časový prostor zejména pro výstavbu vhodných letišť a s nimi spojeného technického zázemí, odpovídajícího parametrům leteckého parku sovětské armády. Počáteční snahy ale nebyly rozpracovány do stádia, v němž by znamenaly pro obranu Československa efektivní přínos. Značný vliv na tento stav měly důsledky, plynoucí z účinnosti nacistické propagandy, která v letech před Mnichovem prezentovala světovému veřejnému mínění Československou republiku jako pověstnou

¹⁹⁵ NA, f. PMR, k. 4396, složka *Září 1938*, sign. 7/XVIII - Protokol o mimořádné schůzi ministerské rady, konané dne 29. 9. 1938 na Pražském hradě.

¹⁹⁶ Obsah kritického posudku vojenské situace ČSR, pronesený generály J. Syrovým, L. Krejčím a K. Husárkem na poradě vedoucích představitelů koaličních stran, konané dopoledne 30. září 1938 na Pražském hradě, je rekonstruován podle NA, f. NS, sign. TNS 1/47, k. 74, inv. č. 1145, Obžalovací spis v trestní věci proti R. Beranovi a spol., výpověď obžalovaného R. Berana a výpovědi svědků R. Bechyněho a S. Mentla, s. 56 an.

Národním soudem bylo v roce 1947 konstatováno, že výpověď obžalovaného R. Berana o posudcích, přednesených 30. září 1938 zástupci velení čs. armády, o vojenské situaci ČSR se shodují s výpovědí svědka arm.gen. v. v. L. Krejčího. Výpověď obžalovaného R. Berana i výpověď svědků R. Bechyněho a arm.gen. v. v. L. Krejčího, podle zjištění Národního soudu, potvrzoval také obsah odpovědi L. Krejčího na dotaz K. H. Franka ze dne 30. srpna 1943, který se týkal detailů jednání politické reprezentace ČSR o přijetí mnichovské dohody 30. září 1938 (Tamtéž, s. 56). L. Krejčí byl opakovaně, v říjnu 1942 a v srpnu 1943, předvolán státním tajemníkem K. H. Frankem k objasnění událostí z období zářijové krize (*Armádní generál LUDVÍK KREJČÍ v dokumentech a fotografiích*. Brno 2000, s. 10).

leteckou bází sovětských sil v samém středu Evropy.¹⁹⁷ To způsobilo, že z mezinárodně-politických důvodů byla vzájemná spolupráce v oblasti leteckých sil, jež mohly v počátečních fázích války patrně nejrychleji a neúčinněji zasáhnout, tlumena z československé strany právě v oblasti potřebných technických předpokladů přijetí rozsáhlejší letecké pomoci. Z ryze vojenských hledisek zde zahraničně-politické ohledy působily proti zájmům kolektivně koncipované obrany státu.

V kontextu uvedených faktů lze doložit, že nacistické velení se přes téměř úplnou mezinárodně-politickou izolaci Československé republiky obávalo koncem září 1938 utajené přítomnosti sovětských vojenských sil, zejména letectva, na československém území. Nacistické zpravodajské orgány nedokázaly, jak se zdá, přítomnost spojeneckých sil v Československu ani spolehlivě doložit, ani vyvrátit.

V hodinách, během nichž probíhaly dopoledne 30. září 1938 v Praze nejzásadnější politické rozhovory o stanoviscích k mnichovské konferenci, měly již od předcházejícího dne štáby vyšších velitelství nacistické Luftwaffe k dispozici zvláštní zpravodajské dotazníky, koncipované jako podklad k zpravodajskému vytěžení příslušníků československého vojenského letectva, kteří by v průběhu bojů padli do nacistického zajetí. Z exempláře, jenž měl k dispozici štáb, působící při Luftgaukommando (Lg.Kdo.) VII München (Velitelství letecké župy VII Mnichov, velitel Generalmajor Zenetti) vyplývá, že zajatým československým letcům měla být ihned po zjištění základních osobních údajů položena otázka tohoto znění: „*Nacházejí se ve vašem svazku ruské stroje a ruský personál? Na kterých letištích jsou ještě Rusové? Počet? Typy letadel?*“¹⁹⁸

Metodická směrnice, obsažená v citovaném dokumentu, ukládala složkám letectva, včetně výsadkových útvarů, podléhajících Luftwaffe, aby zajatí českoslovenští letci byli vyslechnuti neprodleně za pomoci spolehlivých osob z řad sudetských Němců. Poznatky z výslechu zajatců měly být v písemném znění odeslány nadřízeným orgánům letectva. Pro úplnost dodejme, že v případě zmíněného Lg.Kdo. VII München byly povinny jeho složky odeslat získané poznatky na nadřízené Luftwaffengruppenkommando 3 (Velitelství skupiny letectva 3). Je nasnadě, že chod armádního organismu vyžadoval, aby závažné zpravodajské poznatky byly dány neprodleně k vyhodnocení Generálnímu štábu letectva (Generalstab der Luftwaffe, Genst.d.Lw.) a odtud dalším kompetentním místům vojenské hierarchie.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Dobový rozbor protičeskoslovenské propagandy nacistů, využívající od poloviny 30. let 20. století shodná a příbuzná témata, je obsažen v díle K. Krofity *Die Tschechoslowakei und die Krise der Kollektiven Sicherheit*. Praha 1936, s. 40 – 45.

¹⁹⁸ BA – MA, RH, 19 XVI/8, Fiche 4.

¹⁹⁹ Tamtéž.

Vraťme se však po věcném exkurzu zpět k názorům československých vojenských činitelů. Náporu tří nepřátelských zemí nemohla samotná československá armáda podle jejich expertizy dlouho účinněji vzdorovat. Političtí představitelé minulé koaliční vlády vyslechli, že stálá opevnění, páteř obrany poloviny sil polní armády, chrání zemi proti Německu a částečně také proti Maďarsku. Polské hranice nebyly vzhledem k předpokládané neutralitě Polska stálým opevněním zabezpečeny. Své názory na šance Československé republiky v očekávané válce poté generálové shrnuli do zdrcující prognózy vývoje válečných operací na počátku konfliktu. Byli přesvědčeni o tom, že v okamžiku vypuknutí války s Německem vtrhnou maďarská a polská vojska na československé území. Za této situace se podle jejich prohlášení očekávalo rychlé oddělení Čech a Moravy od Slovenska. Za této situace potvrdili, že bez zahraniční pomoci se československá armáda dlouho neubrání. Měli se údajně vyjádřit i v tom smyslu, že boj by znamenal předem jistou sebevraždu. Není sice známo kdo pronesl konkrétní výroky, ale lze předpokládat, že hlavní slovo měli Syrový a Krejčí.²⁰⁰

Prohlášení o konkrétnějších vojenských aspektech vrcholící krize ale nezazněla 30. září 1938 pouze na uvedeném poradě představitelů bývalé vládní koalice v prostorách modrého salonku Pražského hradu. K věci hovořil ještě před cestou na Hrad generál Syrový. Ministři jeho vlády zasedali na mimořádném jednání od tři čtvrtě na deset v Kolovratském paláci na Malé Straně. Aniž by se soudobý protokol o konání této mimořádné schůze zmiňoval o výrocích, pronesených Syrovým, bylo později doloženo, že se ve vládě vyjadřoval o vojenské situaci jednoznačně. Jeho zásah do diskuse byl vyvolán členem vlády prof. Dr. Stanislavem Mentlem, ministrem všeobecného zdravotnictví a tělesné výchovy. On i jeho ministerští kolegové se dovolávali vojenského posudku nastalé krize. Ze souvislostí vyplývá, že o její vojenské stránce neměli dostatek informací. Mentl sám oslovil Syrového, aby jako vojenský odborník objasnil vládě situaci československé armády v poměru k německému ohrožení. Jako zastávce obrany země před agresí vyjádřil přesvědčení, že nelze ustupovat vnějšímu násilí a boj je nutno podstoupit z morálních důvodů. Prohlášení patrně ani nedokončil, neboť jej generál Syrový rázně přerušil slovy, zda si uvědomuje, že takový čin by stál životy tří set tisíc občanů Československa. Tento výrok generála Syrového nebyl patrně určen pouze prof. Mentlovi, ale i dalším přítomným činitelům, kteří z neznalosti skutečného poměru vojenských sil spatřovali v obraně za těch nejhorších vojenských podmínek hlubokou morální hodnotu.²⁰¹

²⁰⁰ NA, f. NS, sign. TNS 1/47, k. 74, inv. č. 1145, Obžalovací spis v trestní věci proti R. Beranovi a spol., výpověď svědků R. Bechyněho S. Mentla, s. 56.

²⁰¹ Tamtéž, výpověď svědka S. Mentla.

Třetí z trojice, generál Husárek, připojil k svému věcně, až úsečně formulovanému expoze zprávu o obranyschopnosti stálého opevnění. Z jeho výkladu, proneseného na setkání s představiteli koalice plynulo řešení krize ústupem a přijetím ultimativních podmínek.²⁰² Projevil se jako pragmaticky uvažující profesionál. Rozhodně si nemohl dovolit přednést před přítomnými politickými osobnostmi neobjektivní a zkreslující obraz díla, jehož realizaci řídil více než tři roky z pozice ředitele opevňovacích prací. Lze říci, že jeho povinností bylo v této nanejvýš kritické fázi dostatečně upozornit na slabiny pevnostního systému. Zamlčet se nedala obecná mělkost dlouhých obranných pásem. Některé úseky se nacházely teprve v málo pokročilé fázi výstavby. Přesto zaujme jím pronesený expresivní výrok, že „...naše opevnění jsou pavučina, nevydrží ani čtrnáct dnů...“, jenž je doložen zprostředkovaným svědectvím. Obsahuje jej osobní dopis arm.gen. ve výslužbě Eduarda Kadlece, který jej adresoval 31. října 1938 div.gen. Ing. Silvestru Bláhovi, náčelníkovi Vojenské kanceláře prezidenta republiky. Dnes víme, že generál Kadlec účastníkem klíčových porad nebyl a jeho citace Husárkova výroku byla zprostředkovaná. Kadlec ve svém listě z konce října 1938 ale zprostředkovatele Husárkova výroku ani v nejmenším nenaznačuje.²⁰³ K nejvýraznějším Husárkovým osobnostním rysům patřila schopnost pragmaticky a bez příkras hodnotit situaci. Dalším dokladem o tom, jak Husárek kriticky hodnotil vyhlídky své vlasti na přelomu září a října 1938, byl jeho výrok o šancích státu účinně se bránit. Husárek pronesl, že „...to by nebyla válka, to by byly jatky...“.²⁰⁴ Pronesl jej na nočním zasedání ministerské rady, které se konalo v noci ze 7. na 8. října 1938. Tehdy byl již ministrem veřejných prací ve druhé vládě generála Syrového.

Rozhodující ústavní činitelé se shodli s představiteli vojenského velení na bezvýhodnosti politické a vojenské situace. Generálové Krejčí, Syrový a Husárek hodnotili vojenskou pozici republiky, která se ocitla v obležení tří států, za beznadějnou. Vyhlídky na obranu slibovaly podle jejich názoru pouze krátkou a zničující válku bez možnosti získat zahraniční pomoc, pro niž nebyly vytvořeny potřebné politické, vojenské ani technické předpoklady. Názory hlavních představitelů armády nelze interpretovat jako kapitulantství, ale jako objektivní profesionální posudek, jenž byl vyžádán vedoucími politickými činiteli. Jako vojenští činitelé, znalí vojensko-politického postavení státu, ani nemohli hovořit jinak. Definitivní rozhodnutí, kterým byla Mnichovská dohoda akceptována, bylo vysloveno

²⁰² Kvaček, R.: *Poslední den*. Praha 1989, s. 31.

²⁰³ VÚA–VHA, f.VKPR, 1938, Dův., č. j. 769, k. 179.

²⁰⁴ FEIRABEND, L. K.: *Politické vzpomínky (I)*. Brno 1994, s. 38.

v poledne 30. září 1938 na mimořádné schůzi ministerské rady, která proběhla za účasti prezidenta republiky Dr. E. Beneše.²⁰⁵

Německý chargé d'affaires Andor Hencke, který po šesté ráno 30. září 1938 doručil do Černínského paláce znění mnichovské dohody, obdržel ve 12 hodin a 50 minut od Krofty zprávu, že čs. vláda akceptuje výsledky konference z Mnichova. Čs. ministr zahraničních věcí dodal ještě, že se téhož dne odpoledne zúčastní zasedání Mezinárodního výboru v Berlíně jako zplnomocnění zástupci Dr. Mastný, stávající vyslanec Čs. republiky v Německu a generál Husárek.²⁰⁶

Nedlouho předtím byli informováni i vyslanci ostatních signatářů Mnichovské dohody. „*Nevím, budou-li mít z tohoto rozhodnutí, učiněného v Mnichově, prospěch vaše země, ale jistě nejsme poslední, po nás budou postiženi jiní.*“ Tato slova pronesl krátce po půl jedné odpoledne 30. září 1938 Dr. K. Krofta před vyslanci Velké Británie, Francie a Itálie. Krátce před tím z titulu ministra zahraničních věcí oznámil jménem prezidenta a vlády Československé republiky přijetí obsahu dohody, vytvořené „*...bez nás a proti nám...*“, jak zdůraznil před přítomnými vyslanci Basilem Newtonem, Victorem Léopoldem de Lacroixem a Francescem Fransonim.²⁰⁷

Předpoklad jednotné protinacistické koalice selhal. Po kapitulaci zbylo jen jediné východisko pro přežití země – přistoupit na vnucené příkazy a snažit se na velice omezené základně mírnit dalekosáhlé škody, způsobené Československé republice důsledky selhání evropské kolektivní bezpečnosti.

²⁰⁵ Protokol z mimořádné schůze vlády publikován v PNOBČSL, I. díl, 2. svazek, 2. sešit, dok. č. 642, s. 102–103.

²⁰⁶ ADAP, Serie D, Bd. IV, Nr. 1 - Chargé d'affaires v Praze ministři zahraničních věcí Československé republiky, s. 3.

²⁰⁷ Tomášek, D.: *Deník druhé republiky*. Praha 1988, s. 22.

V. POKUSY O INTEGRACI ČESKOSLOVENSKÉHO OBRANNÉHO ZPRAVODAJSTVÍ Z LET 1929–1938 A PŘÍČINY JEJICH NEZDARU

Obranaschopnost Československé republiky úzce souvisela se zpravodajskou ochranou utajovaných skutečností. Byla to vpravdě první linie, na níž byly hrozby citelné již v letech hlubokého míru. Zápas o informace tvořil součást příprav na válku. Vyvolávaly jej militarizované státy, které demokratické Československo obklopovaly z několika stran. Jeho bezpečnost po léta ohrožovala výzvědná činnost, vycházející z Maďarska. Aktivitu tohoto typu vyvíjelo i Rakousko a Polsko. Časem se ale ukázalo, že nejzávažnější bezpečnostní hrozbu tvoří německý revizionismus, jenž do budoucna nevyklučoval nový ozbrojený konflikt. V jeho důsledku mělo dojít k zničení poválečného versailleského systému a k obnově německého mocenského postavení v Evropě. Shora uvedené téma prostupovalo celými třicátými léty, proto bylo do této disertační práce zařazeno jako zvláštní kapitola, jejíž obsah se podstatným způsobem dotýká vztahů ministerstev národní obrany a vnitra, tedy dvou základních komponentů systému obrany státu.

V oblasti získávání zpráv o cizích státech zprvu dominovala snaha Německa sledovat vojensko-politický vývoj v sousedních státech, a tak minimalizovat hrozbu náhlého a překvapivého napadení. Ofenzivní nástup jeho zpravodajství byl v Československu zaznamenán již koncem 20. let. Byla to doba, kdy vývoj v Německu šel k rozhodnému střetu demokracie s totalitarismem. Po lednu 1933, kdy nacisté začali nekompromisně řídit další vývoj tohoto státu, se změnila i úloha jeho zpravodajství. Smysl získávání zpráv se posunul do oblasti příprav na zničující válečnou cestu Evropu.

Tato studie si klade za cíl analyzovat a řádně interpretovat pozadí a širší souvislosti snah československé vrcholné exekutivy a Nejvyšší rady obrany státu o politicky únosnou a efektivní modernizaci Zpravodajské ústředny Ministerstva vnitra. Tento proces se stal pozoruhodnou odpovědí na vzestup německé výzvědné aktivity na přelomu 20. a 30. let. Vzhledem k ceně podstatných souvislostí bylo nutné provést hlubší návrat právě do této doby. Výklad vývoje Zpravodajské ústředny a dalších zpravodajských struktur Ministerstva vnitra by byl bez nich ochuzen o zásadní milníky celého tématu. Takto koncipované poznatky vytvářejí vhodný podklad pro interpretaci sledovaného problému, jehož vrcholná fáze proběhla v letech 1937–1938.¹

¹ Dosavadní nevelké množství vědecky koncipovaných textů, zaměřených na problematiku vojenského a bezpečnostního zpravodajství z období 30. let, neodpovídá místu a významu této mimořádně důležité složky obrany Československé republiky. Výzvědné odvětví činnosti vojenského zpravodajství na sebe poutalo větší pozornost historiografie a historizující publicistiky než odvětví obranné.

Za vnitřní bezpečnost Československa odpovídalo Ministerstvo vnitra. Na zpravodajskou činnost v jeho sféře je zde nahlíženo, v souladu s dobovými názory, jako na čelnou složku obrany státu. Jednalo se o jednu z prvních komponent tohoto systému, která byla podrobena reformě.

Obranou utajovaných skutečností Československé republiky byla pověřena Zpravodajská ústředna (Zús), která vznikla na základě výnosu Ministerstva vnitra ze 4. října 1923.² Přiřčleněna byla k Policejnímu ředitelství v Praze a její územní působnost Zús vymezovaly státní hranice Československé republiky. Stejný den se stal počátkem existence také šesti jejích odboček. Při Policejním ředitelství v Praze byla založena Odbočka zpravodajské ústředny (OZús) kompetentní pro Čechy. Dále zahájila činnost OZús při Policejním ředitelství v Brně s působností pro Moravu a OZús u Policejního ředitelství v Opavě pro region Slezska. Oblast Slovenska byla rozdělena mezi dvě další odbočky. Jedna existovala při Policejním ředitelství v Bratislavě a druhá u Policejního ředitelství v Košicích. Podkarpatská Rus náležela OZús,

Nevelký odraz obranného zpravodajství v odborné literatuře a publicistice je stále poznamenán neobjektivními interpretačními stanovisky vůči úloze Ministerstva vnitra v roce 1938. Role této významné složky obrany státu byla, a zčásti dosud je, posuzována prizmatem neobjektivních a příkře apriorních odsudků čelných osob, které v letech 1934–1938 odpovídaly za celkovou bezpečnostní, tedy i obrannou zpravodajskou koncepci Ministerstva vnitra. Zmíněné prizma vyrůstalo z negativních pohledů na některé aspekty politické činnosti Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu z období 30. let. Takto zkreslený pohled navíc umocňovalo poválečné trestní stíhání vedoucích osob Ministerstva vnitra kvůli údajným proviněním z roku 1938. Neobjektivně hodnotící přístupy byly zvýrazněny v důsledku událostí po únoru 1948. Za přímo skandální příklad neobjektivní je možné označit neautorizovaný text *Ministerstvo vnitra v průběhu let 1918 – 1938*. Sborník archivních prací archivu ministerstva vnitra, 1951, č. 1, s. 5–14, který dehonestoval význam státně-bezpečnostních, tedy i zpravodajských, aktivit Ministerstva vnitra. Odborné texty mladšího data jsou sice materiálově bohatší, ale vzhledem k době vzniku jejich autoři nemohli opustit linii neobjektivních výkladů. Viz HOLUB, O.: *Obranná zpravodajská služba v buržoazní Československé republice v letech 1918 - 1939*. Historie Sboru národní bezpečnosti, 1978, č. 3, s. 59–70. Týž: *Vojenská a bezpečnostní opatření proti nebezpečí vzpoury SdP v pohraničí v létě 1938*. Historie a vojenství (H a v), 1988, č. 4, s. 127. Viz též BOHATA, I.: *Místo a úloha policie ve státním aparátu buržoazního Československa v letech 1918–1939*. Praha 1980. Zkreslující interpretace pronikly i do publicistiky. Viz zejména HOLUB, O.: *Souboj s Abwehrem*. Praha 1975, zejména s. 210 – 215. Za těchto okolností nemohly být objektivně vyloženy pozoruhodné státně-bezpečnostní projekty i jejich účinky v událostech roku 1938. Za materiálově bohaté a s nadhledem napsané texty lze považovat následující studie Františka Vaška *Diverzní a psychologické operace II. oddělení Abwehru v severovýchodních Čechách a severozápadní Moravě 1936–1939* (Část I.). In: *Historie okupovaného pohraničí*, 1998, č. 1, s. 41–71. Týž: *Diverzní a psychologické operace II. oddělení Abwehru v severovýchodních Čechách a severozápadní Moravě 1936 – 1939* (Část II.). In: *Historie okupovaného pohraničí*, 1998, č. 2, s. 53–77. Tyto příspěvky se seriózně zabývají také československé obranné zpravodajství. Nutno podotknout, že závažná problematika meziválečného zpravodajství stále postrádá vážný vědecký přístup, který by rozpracoval starší podněty, a tak současně zaručil seriózní výklad obranného zpravodajského úsilí vojenských a bezpečnostních orgánů v období 30. let.

² NA, fond číslo 225 (Prezidium Ministerstva vnitra v předmnichovské ČSR), 225–975–2, výnos Ministerstva vnitra (dále jen MV) č. 20 877/23 ze 4. 10. 1923. Viz ještě NA, 225–975–14, retrospektivní přehled vývoje Zpravodajské ústředny z 19. 4. 1932. NA, 225–975–14, přípis Prezidia MV pro 2. (zpravodajské) oddělení Hlavního štábu a Ministerstvo spravedlnosti č. 5 814 ze 16. 4. 1931 – *Zpravodajská služba obranná a její reorganizace*.

kteřá pracovala v rámci Policejního ředitelství v Užhorodu.³ Podkladem pro činnost Zús se staly zvláštní zpravodajské instrukce, které Ministerstvo vnitra schválilo 18. listopadu 1923.⁴

Základní úkol Zpravodajské ústředny spočíval v obranné zpravodajské práci, která měla znemožňovat výzvědnou činnost cizích států, směřující proti Československé republice. Pojem výzvědná činnost obsahoval podle výkladu Ministerstva vnitra ze 4. října 1923 veškeré vyzvídání nebo vyzrazení státního nebo vojenského tajemství ať se dělo v jakémkoliv úmyslu nebo i bez úmyslu, a ať činnost dostoupila jakéhokoliv stádia. Tento výklad se týkal skutkové podstaty vojenské zrady a ohrožování obrany republiky, tedy trestných činů, na něž pamatoval zákon na ochranu republiky.⁵

Popsaná organizace se po jistou dobu jevila jako vyhovující. Byl to ale jen nebezpečným sebeklam. Nutno upozornit na závažný fakt, že Zpravodajská ústředna neplnila své poslání důsledně. Policejní prezident konstatoval 11. dubna 1931, že Zús i její pražská odbočka vykonávaly po dobu několika let pouze evidenční a registrační činnost. Její původně stanovená funkce nebyla plněna dostatečně. Příčiny tohoto vážného stavu byly dány nedostatkem finančních prostředků, chybějícím odborným a pomocným personálem, absencí materiálního vybavení a nevyhovujícím umístěním.⁶ Důsledky hospodářské krize se citelně dotýkaly

³ NA, 225–975–2, výnos MV č. 20 877/23 ze 4. 10. 1923. NA, 225–975–14, retrospektivní vývoje Zpravodajské ústředny z 19. 4. 1932.

⁴ Tamtéž.

⁵ Výnos MV č. 20 887/23 ze 4. 10. 1923 hovořil sice o vyzvídání a vyzrazení státního tajemství, ale výslovně se nedovolával skutkové podstaty trestného činu *zrady státního tajemství*, o němž hovořil zákon na ochranu republiky v § 5. V tomto smyslu se v souvislosti s modernizací Zpravodajské ústředny poukazovalo na jistou nedokonalost citovaného výnosu. Problém trestného činu *zrady státního tajemství* nebyl vyjasněn ani v instrukcích Ministerstva spravedlnosti, vydaných pro justiční úřady, ani v instrukcích Hlavního štábu pro vojenské zpravodajské orgány. Relevantní výklad tohoto problému je obsažen v přípisu Prezidia Ministerstva vnitra pro 2. (zpravodajské) oddělení Hlavního štábu a Ministerstvo spravedlnosti č. 5 814 ze 16. 4. 1931 – *Zpravodajská služba obranná a její reorganizace* (Srov.: NA, 225–975–14).

Zmíněnou nedůslednost výnosu MV č. 20 887/23 ze 4. 10. 1923 a na něm založených *Instrukcí pro obrannou službu zpravodajskou* (sváleny výnosem MV č. 24 061/23 z 18. 11. 1923) odstranily modernizované *Instrukce pro obrannou službu zpravodajskou*, které MV schválilo výnosem č. 9 760 ze 14. 8. 1934. Nové instrukce vstoupily v platnost 1. 1. 1935 (viz NA, 225–1321–8, spis Prezidia MV č. 20 745, zpráva Policejního ředitelství v Praze pro Prezidium MV č.j. 4 384/34 Zús ze 3. 12. 1934 – *Instrukce pro obrannou službu zpravodajskou*). Součástí tohoto sdělení tvoří exemplář přísně tajných *Instrukcí pro obrannou službu zpravodajskou*, schválených výnosem MV č. 9 760 ze 14. 8. 1934 (Viz tamtéž, příložený opis k č. 9 760/1934 pres. min. vnitra).

⁶ NA, 225–975–14, návrh Policejního ředitelství v Praze na reorganizaci zpravodajské služby č. 6 061 pr. z 11. 4. 1931 – *Reorganizace zpravodajské služby*, určený pro Prezidium MV.

Srov. k tomu NA, 225–975–16, zpráva Policejního ředitelství v Praze pro prezidia Ministerstva vnitra a Zemského úřadu v Praze č.j. 4 400 (důvěrné) z 28. 5. 1929 – *Zpravodajská obranná služba v říšsko-německém pohraničí*.

Srov. dále NA, 225–975–14, Informace MV pro MNO z 3. 6. 1932. NA, 225–975–14, přípis Prezidia MV pro 2. oddělení Hlavního štábu a Ministerstvo spravedlnosti, zpracovaný pod č. 5 814 ze 16. 4. 1931 – *Zpravodajská služba obranná a její reorganizace*. Archiv kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), sign. T 263/22, IV. část, stanoviska 2. oddělení Hlavního štábu, která hodnotila úroveň obranné zpravodajské práce, obsažená ve spisu č.j. 2 386 Taj. – hl. št./2. odděl. 1934 z 1. 3. 1934 – *Zpravodajská služba obranná – návrh, Oddíl II. Materiální a finanční vybavení a Oddíl III. Personální otázky*.

obrného zpravodajství v oboru Ministerstva vnitra právě v době, kdy na počátku 30. let vstoupilo do tichého střetu s nejnebezpečnějším protivníkem, výzvědnými orgány Německa.

Zásadní význam limitů ekonomického charakteru byl vyjádřen na poradě zástupců ministerstev vnitra, národní obrany, spravedlnosti, zahraničních věcí a také Kanceláře prezidenta republiky 3. listopadu 1931 na Ministerstvu vnitra. Její účastníci zkoumali tehdy již proponovanou modernizaci a reorganizaci Zpravodajské ústředny a jejích odboček. Odborový přednosta Ministerstva vnitra JUDr. Karel Polák, který poradě předsedal, konstatoval, že „... v poslední chvíli podařilo se opatřiti potřebný obnos k věcnému vybavení zpravodajské ústředny. Naproti tomu zůstalo k politování ministerstva vnitra vzhledem k úsporným snahám, diktovaným dnešními hospodářskými poměry, dosud bez úspěchu úsilí opatřiti zvýšení nynější dotace pro účele státně bezpečnostní, které je nezbytné, má-li celá organizace obranné služby zpravodajské vyhověti požadavkům na ní kladeným.“⁷ Náprava byla nutná – na přelomu 20. a 30. let se množily hlasy, které volaly po aktivnějších zásazích Zús do vyšetřování jednotlivých případů výzvědné činnosti na území Československé republiky.⁸

Nejprve je nutné analyzovat podněty, které Ministerstvo vnitra přiměly modernizovat Zús. Její úpravy, zahájené koncem 20. let, se pod tlakem nepřátel Československé republiky rozšířily do modernizačního procesu, jenž nebyl do podzimní krize v roce 1938 ukončen.

Iniciační momenty přeměn Zús na novou efektivnější úroveň je zapotřebí hledat v první polovině roku 1929. Německý revisionismus a nastupující nacionálně-socialistická ideologie, přicházející ze zahraničí a umocňovaná domácími zdroji tohoto ideového směru, tvořily motivační bázi výzvědných aktivit, které již tehdy ohrožovaly bezpečnost Československé republiky. Ofenzivní aktivita německých zpravodajských orgánů se na sklonku 20. let stupňovala zejména v pohraničních oblastech českých zemí, jež přiléhaly k Německu. Nejstarší doklady o zprávách, které byly shromážděny německými vojenskými zpravodajskými orgány o Československé republice pocházejí z roku 1927.⁹

Potíže personálního, materiálního a dislokačního charakteru způsobovaly Zpravodajské ústředně MV chronické potíže i v dalších letech. Svědčí o tom relevantní pramenové materiály mladšího data. Srov. zejména: NA, fond číslo 200 (Zpravodajská ústředna), 200–368–9/200mat–2/10, č.j. 7 800 Zús/37 (přísně důvěrné) z 23. 9. 1937 – *Zpravodajské ústředna, reorganizace, rozšíření působnosti* a rovněž dodatek, vedený pod shodným číslem jednací, ze 3. 2. 1938 – *Zpravodajská ústředna, reorganizace, rozšíření působnosti* (přísně důvěrné).

⁷ NA, 225–975–14, spis Prezidia MV č. 17 275 – *Reorganizace zpravodajské služby obranné, porada v ministerstvu vnitra dne 3. listopadu 1931, obsahující Zápis o poradě konané dne 3. listopadu 1931 v ministerstvu vnitra ohledně organizace zpravodajské služby obranné.*

⁸ Viz zejména NA, 225–975–14, návrh Policejního ředitelství v Praze na reorganizaci zpravodajské služby č. 6 061 pr. z 11. 4. 1931 – *Reorganizace zpravodajské služby*. NA, 225–975–14, přípis Prezidia MV pro 2. oddělení Hlavního štábu a Ministerstvo spravedlnosti, zpracovaný pod č. 5 814 ze 16. 4. 1931 – *Zpravodajská služba obranná a její reorganizace.*

⁹ Viz MÜLLER, K.-J.: *Les activités du service secret militaire allemand contre la Tchécoslovaquie dans l'entre-deux-guerres*. Relations Internationales, 1994, n° 78, s. 191–192.

Na tento vývoj podnětným způsobem poprvé reagoval policejní ředitel v Liberci Edmund Žák, který 15. března 1929 dokončil analýzu státně-bezpečnostní situace v obvodu svého úřadu. Soustředil se především na zpravodajskou problematiku. Konstatoval vzestup všestranné výzvědné aktivity, řízené a podněcované z území Německa. Z hlediska dalšího vývoje obranného zpravodajství bylo podstatné, že přicházel s koncepčním návrhem založit zvláštní zpravodajskou odbočku na severu Čech. Její působnost měla být vymezena Šluknovem, Českou Lípou, Litoměřicemi a Jabloncem nad Nisou.¹⁰ Návrh je možné interpretovat jako záslužnou profesionální iniciativu.¹¹

Policejní ředitelství v Praze se s uvedeným návrhem plně ztotožnilo a obohatilo jej dalšími myšlenkami. Ve zprávě pražského Policejního ředitelství z 28. května 1929 byly konstatovány skutečnosti, které výstižně ilustrují atmosféru počátků obrany Československa v oblasti zpravodajství.

„Zejména nutno zdůrazniti, že se jeví stále nutnější a naléhavější požadavek, aby pro Čechy, území poměrně rozsáhlé, zřízeny byly ještě dvě zpravodajské odbočky a sice jedna při policejním ředitelství v Liberci, jejíž činnost vztahovala by se na celé severní a severovýchodní Čechy, druhá pak při policejním ředitelství v Plzni, zejména v uvážení toho, že v obvodu tohoto státního pol. úřadu nalézají se Škodovy závody, které s hlediska vojensko-technického mají pro obranu státu nemalý význam. Do obvodu této spadala by celá severozápadní a jihozápadní část Čech. Zejména v této oblasti bylo by velmi účelným, vzhledem k zahraniční činnosti Hitlerovců a jejich styků se zdejšími fašistickými živly, vybudování náležité obranné zpravodajské služby.

Na zbývající oblast Čech vztahovala by se činnost zpravodajské odbočky v Praze, která však sama, jsouc dosud součástí zpravodajské ústředny, vyžaduje samostatného vybudování.

V zájmu úspěšné obrany státu, aby tato mohla postupovati stejnoměrně s ofenzivní dle dosavadních zkušeností velmi intenzivně vedenou výzvědnou službou cizích, zejména sousedních států, bylo by nutné uvažovati o možnostech rozšíření a zreorganizování zpravodajské ústředny samé...“¹²

¹⁰ NA, 225–975–16, spis Policejního ředitelství v Liberci č.j. 29 zprav./29 (přísně důvěrné) z 15. 3. 1929 – *Zpravodajská obranná služba*.

¹¹ Na dokreslení lze poznamenat, že návrh byl pro libereckého policejního ředitele E. Žáka více než profesionální iniciativou. Dne 15. 3. 1929, po upozornění na vzestup německé výzvědné aktivity a před pasáží s návrhem, uvedl tato slova: „...Považuji za svou povinnost na všechny tyto okolnosti upozorniti a dovoluji si dáti na uvážení, zda právě tyto zvláštní poměry nevyžadují zvláštních opatření, aby se v předchozím uvedená činnost aspoň částečně paralyzovala a ztížila...“ (Tamtéž.)

¹² NA, 225–975–16, zpráva Policejního ředitelství v Praze pro prezidia Ministerstva vnitra a Zemského úřadu v Praze č.j. 4 400 (důvěrné) z 28. 5. 1929 – *Zpravodajská obranná služba v říšsko-německém pohraničí*.

Citovaná stanoviska byla objektivně správná. Německé vojenské zpravodajství se začalo v roce 1928 intenzivně zajímat o závody koncernu Škoda, v nichž hodlalo instalovat větší počet výhodně umístěných informátorů. Při těchto snahách se nevyhnulo prvním ztrátám. Již o rok dříve byl kvůli špionáži v oblasti průmyslu zatčen člen agenturní sítě, kterou na československém území udržovala odbočka centrálního vedení vojenské zpravodajské služby, umístěna ve Vratislavi (Breslau).¹³

Úpravy Zús se kromě Ministerstva vnitra dotýkaly dalších složek nejvyšší státní exekutivy, ministerstev národní obrany, zahraničních věcí a spravedlnosti. Ministerstvo vnitra vyšlo z mezioborové báze, když svolalo na 13. července 1929 první z řady porad, během nichž se zkoumaly detaily nutných změn.¹⁴

Efektivní modernizace organizační skladby Zpravodajské ústředny vyžadovala splnění několika podmínek. Především se jednalo o nezbytné doplňky stavu pracovníků, speciálního vybavení a získání vhodných prostor. Upravena musela být také pravidla práce Zús vzhledem k jejím právním důsledkům. Podstatná byla také nutnost racionálně sladit obranné zpravodajství Ministerstva vnitra s činností zpravodajských složek Hlavního štábu Ministerstva národní obrany.

Modifikacím Zpravodajské ústředny předcházelo podrobné připomínkové řízení, které se uskutečnilo v letech 1930–1931 nejen uvnitř politicko-správní a bezpečnostní struktury Ministerstva vnitra, ale i na meziministerské bázi. Stanoviska ostatních zmíněných ministerstev se sbíhala na Ministerstvo vnitra.¹⁵ Připomínkové řízení si kladlo za cíl podchytit dosavadní zkušenosti z výkonu obranné zpravodajské práce, a tak vnést do celého procesu další podněty. Jako velmi podstatný lze hodnotit fakt, že sledovanému procesu věnovala pozornost také Kancelář prezidenta republiky, která do porad vysílala svého zástupce. Úpravy Zús podstatněji neovlivnila, ale iniciativa představitelů KPR zajistit pro prezidenta republiky zprávy o nejnovějších aktivitách v oblasti obranné zpravodajské práce byla zjevná.¹⁶

¹³ MÜLLER, K.-J.: *Les activités du service secret militaire allemand*, s. 192.

¹⁴ Viz retrospektivní přehled počátků modernizace reorganizace Zpravodajské ústředny z 19. 4. 1932 (NA, 225–975–14).

¹⁵ Tamtéž. Viz též NA, 225–975–14, návrh Policejního ředitelství v Praze na reorganizaci zpravodajské služby č. 6 061 pr. z 11. 4. 1931 – *Reorganizace zpravodajské služby*. NA, 225–975–14, přípis Prezidia MV pro 2. oddělení Hlavního štábu a Ministerstvo spravedlnosti, zpracovaný pod č. 5 814 ze 16. 4. 1931 – *Zpravodajská služba obranná a její reorganizace*.

¹⁶ Viz např. NA, 225–975–14, spis Prezidia MV č. 17 275 – *Reorganizace zpravodajské služby obranné, porada v ministerstvu vnitra dne 3. listopadu 1931*, obsahující *Zápis o poradě konané dne 3. listopadu 1931 v ministerstvu vnitra ohledně organizace zpravodajské služby obranné*.

První konkretizované návrhy vznikly na jaře 1931.¹⁷ Dne 16. dubna Prezidium Ministerstva vnitra potvrdilo starší předpoklad reorganizace obranné zpravodajské činnosti na území Čech. Od té doby se již pevně počítalo se vznikem dvou nových odboček Zús v Plzni a v Liberci. Kompetenční rozsah pražské odbočky měl být vhodně upraven. Změna se měla dotknout také oblasti Slezska. Stále vážněji se totiž uvažovalo o návrhu přenést OZús z Opavy do Moravské Ostravy vzhledem k větší zpravodajské expozici tamního průmyslového pásma. Podstatným motivem zde byly také výhodnější komunikační podmínky.¹⁸

Výhodám vazeb složek Zús na vojenské zpravodajské orgány bylo možné vyhovět pouze s ohledem na nejnižší články velitelských struktur. Územní působnost vojenských zpravodajských orgánů byla dána obvody divizí. Nové odbočky Zús nebylo možné skloubit se zmíněnou divizní organizací. Obvody odboček byly tedy alespoň přizpůsobeny dislokaci jednotlivých pěších pluků a hraničářských praporů, v jejichž organizaci působily nejnižší články vojenského zpravodajství, podřízené zpravodajským oddělením divizních velitelství. Větší soulad mezi zpravodajskými orgány ministerstev vnitra a národní obrany nemohl být docílen vzhledem k odlišným metodám komunikace, dislokacím sídel a způsobům výkonu služby.¹⁹ Vazba na vojsková tělesa byla navržena po dohodě s Ministerstvem národní obrany (MNO), které s organizačním projektem projevilo souhlas 28. března 1931.²⁰

Předpokládalo se, že zpravodajští důstojníci pěších pluků a hraničářských praporů budou komunikovat s orgány odboček Zús pouze v neodkladných případech a s vědomím svého nadřízeného divizního velitelství. Z hlediska zásad zpravodajské práce se činnost vojenských zpravodajských důstojníků diferencovala na ty, kteří působili v pohraničním prostoru a ve vnitrozemí. Většina zpravodajských důstojníků vnitrozemských vojskových těles se nacházela

¹⁷ NA, 225–975–14, návrh Policejního ředitelství v Praze na reorganizaci zpravodajské služby č. 6 061 pr. z 11. 4. 1931 – *Reorganizace zpravodajské služby*. NA, 225–975–14, přípis Prezidia MV pro 2. oddělení Hlavního štábu a Ministerstvo spravedlnosti č. 5 814 ze 16. 4. 1931 – *Zpravodajská služba obranná a její reorganizace*. NA, 225–975–14, spis Prezidia Ministerstva vnitra č. 17 275 – *Reorganizace zpravodajské služby obranné, porada v ministerstvu vnitra dne 3. listopadu 1931*, obsahující *Zápis o poradě konané dne 3. listopadu 1931 v ministerstvu vnitra ohledně organizace zpravodajské služby obranné*. NA, 225–975–14, retrospektivní přehled počátků modernizace Zpravodajské ústředny, zaznamenaný z 19. 4. 1932.

¹⁸ NA, 225–975–14, přípis Prezidia MV pro 2. oddělení Hlavního štábu a Ministerstvo spravedlnosti, zpracovaný pod č. 5 814 ze 16. 4. 1931 – *Zpravodajská služba obranná a její reorganizace*. NA, 225–975–14, spis Prezidia MV č. 17 275 – *Reorganizace zpravodajské služby obranné, porada v ministerstvu vnitra dne 3. listopadu 1931*, obsahující *Zápis o poradě konané dne 3. listopadu 1931 v ministerstvu vnitra ohledně organizace zpravodajské služby obranné*.

¹⁹ NA, 225–975–14, návrh Policejního ředitelství v Praze na reorganizaci zpravodajské služby č. 6 061 pr. z 11. 4. 1931 – *Reorganizace zpravodajské služby* a NA, 225–975–14, přípis Prezidia MV pro 2. oddělení Hlavního štábu a Ministerstvo spravedlnosti, zpracovaný pod č. 5 814 ze 16. 4. 1931 – *Zpravodajská služba obranná a její reorganizace*.

²⁰ Svůj názor MNO vyjádřilo přípisem pro Policejní ředitelství v Praze č.j. 314 taj. – hl. št./2. odděl. z 28. 3. 1931. Meritorní pasáže tohoto přípisu cituje návrh Policejního ředitelství v Praze na reorganizaci zpravodajské služby č. 6 061 pr. z 11. 4. 1931 – *Reorganizace zpravodajské služby* (NA, 225–975–14).

v obvodu OZús při Policejním ředitelství v Praze. Jejich činnost se omezovala pouze na vojenskou posádku, v níž působili. Záběr jejich kolegů v ostatních útvech, které různou měrou souvisely s pohraničím, byl širší.²¹

Přehled č. 2 – Organizace odboček Zpravodajské ústředny (OZús) a její vztah k útvarům československé armády v Čechách (místa v závorkách určují sídla velitelství)

OZús v Praze měla pokrývat útvary:

- z 1. divize: pěší pluk 5 (Praha), 28 (Praha);
- z 2. divize: pěší pluk 38 (Beroun);
- z 3. divize: pěší pluk 47 (Mladá Boleslav);
- z 4. divize: pěší pluk 21 (Čáslav);
- z 5. divize: pěší pluk 48 (Benešov).

OZús v Plzni měla pokrývat útvary:

- z 1. divize: pěší pluk 9 (Most), 46 (Chomutov);
- z 2. divize: pěší pluk 18 (Plzeň), 33 (Cheb), 35 (Plzeň), hraničářský prapor 5 (Cheb) a 6 (Domažlice);
- z 5. divize: pěší pluk 1 (České Budějovice), 11 (Písek), 29 (Jindřichův Hradec), hraničářský prapor 4 (Vimperk).

OZús v Liberci měla pokrývat útvary:

- z 3. divize: pěší pluk 2 (Litoměřice), 42 (Terezín), 44 (Liberec) a hraničářský prapor 1 (Děčín–Podmokly);
- z 4. divize: pěší pluku 4 (Hradec Králové), 22 (Jičín), 30 (Vysoké Mýto), hraničářský prapor 2 (Trutnov).

Pramen:

NA, 225–975–14, návrh Policejního ředitelství v Praze na reorganizaci zpravodajské služby č. 6 061 pr. z 11. 4. 1931 a přípis Prezidia Ministerstva vnitra pro 2. oddělení Hlavního štábu a Ministerstvo spravedlnosti č. 5 814 ze 16. 4. 1931 – *Zpravodajská služba obranná a její reorganizace*.

Pro začátky modernizace Zús byla určující činnost zpravodajských orgánů na území Německa. Rozbor nejpodstatnějších poznatků napovídal, že výzvědnou činnost v oblasti českých zemí řídila tři zpravodajská pracoviště – jedno v Mnichově, druhé v Drážďanech a třetí ve Vratislavi. Zpravodajská ústředna předpokládala, že řídicí orgány v Mnichově a v Drážďanech byly orientovány na Čechy. Vratislavská řídicí složka působila směrem do Slezska a na Moravu.

²¹ NA, 225–975–14, návrh Policejního ředitelství v Praze na reorganizaci zpravodajské služby č. 6 061 pr. z 11. 4. 1931 – *Reorganizace zpravodajské služby*.

Na základě tohoto povědomí, které ovšem nemohlo přesně vystihnout skutečný stav, Ministerstvo vnitra stanovilo hlavní směry defenzivní aktivity odboček Zús. Plzeňská odbočka měla paralyzovat výzvědné aktivity, řízené z Mnichova. Úkol sesterské odbočky v Liberci měl minimalizovat ofenzivní zpravodajský tlak, vedený z Drážďan.²² Na německém území, v oblasti Horního Slezska, československé zpravodajské orgány identifikovaly rozsáhlou a hluboce členěnou obrannou i výzvědnou vojenskou zpravodajskou síť, která úzce spolupracovala s policejními a celními orgány.²³

Profesionalita a neúprosné zákonitosti zpravodajské práce vedly československé orgány již v roce 1931 k závěru, že detaily německých zpravodajských struktur bude obtížné, ne-li nemožné, zajistit tak, aby měly požadovanou vypovídací hodnotu. Stanoviska vojenských i bezpečnostních činitelů upozorňovala na racionální organizaci, hloubku i šíři zpravodajské sítě na území Německa. Zasvěceným osobám v Československu se jevila od počátků jako stěží prostupná. Stál před nimi stále nebezpečnější protivník. Předpokládalo se, že německé zpravodajské orgány měly k dispozici dobré materiální vybavení i dostatečné finanční zdroje, z nichž byla zaplácena zrada občanů Československé republiky.²⁴

Uvedené skutečnosti přiměly organizátory nové podoby Zús hledat potřebné finanční zdroje, jejichž rozsah zásadním způsobem ovlivňoval kvalitu obranné zpravodajské práce. Této otázce se 3. listopadu 1931 věnovala porada, která se konala na Ministerstvu vnitra. Zúčastnili se jí představitelé ministerstev vnitra, národní obrany, zahraničních věcí, spravedlnosti a Kanceláře prezidenta republiky.²⁵

²² NA, 225–975–14, přípis Prezidia Ministerstva vnitra pro 2. oddělení Hlavního štábu a Ministerstvo spravedlnosti, zpracovaný pod č. 5 814 ze 16. 4. 1931 – *Zpravodajská služba obranná a její reorganizace*. Čsl. zpravodajské orgány ministerstev vnitra a národní obrany nazývaly ve svých dokumentech tyto řídicí složky od počátku 30. let jako *Abwehrstellen* (viz např.: NA, 225–975–14, spis 2. oddělení Zemského vojenského velitelství (ZVV) Brno č.j. 7 935/2. zprav. dův. 1931 z 10. 11. 1931 – *Přemístění zpravodajské odbočky z Opavy do Moravské Ostravy – návrh*).

²³ NA, 225–975–14, spis 2. oddělení ZVV Brno č.j. 7 935/2. zprav. dův. 1931 z 10. 11. 1931 – *Přemístění zpravodajské odbočky z Opavy do Moravské Ostravy – návrh*; dále přípis Policejního ředitelství v Opavě pro Zemský úřad v Brně č.j. 744/19 OZús. 1931 (důvěrné) ze 30. 11. 1931 – *Přemístění zpravodajské odbočky do Moravské Ostravy, návrh zemského vojenského velitelství v Brně, vyjádření*. Viz též méně podrobný, ale relevantní, přípis Policejního ředitelství v Opavě pro Zemský úřad v Brně č. Zpr. 125 z 21. 11. 1931 – *Přemístění zpravodajské odbočky z Opavy do Mor. Ostravy – návrh*.

²⁴ Srov. s prameny, citovanými v předchozí poznámce. Srov. k tomu dále zejména NA, 225–975–14, návrh Policejního ředitelství v Praze na reorganizaci zpravodajské služby č. 6 061 pr. z 11. 4. 1931 – *Reorganizace zpravodajské služby*. NA, 225–975–16, zpráva Policejního ředitelství v Praze pro prezidia Ministerstva vnitra a Zemského úřadu v Praze č.j. 4 400 (důvěrné) z 28. 5. 1929 – *Zpravodajská obranná služba v říšsko-německém pohraničí*.

²⁵ Poradě předsedal odborový přednosta JUDr. Karel Polák z Ministerstva vnitra. Přítomni byli: ministerský rada JUDr. Josef Rejzek a odborový rada JUDr. Karel Novák z Ministerstva vnitra, brig.gen. Vladimír Chalupa, přednosta 2. oddělení Hlavního štábu, odborový přednosta JUDr. Jan Hájek a ministerský rada Ing. Vodsedálek z Ministerstva zahraničních věcí, vrchní odborový rada JUDr. Scholz z Ministerstva spravedlnosti, odborový přednosta JUDr. Josef Schieszl z Kanceláře prezidenta republiky a jako expert JUDr. Stanislav Benda, vrchní policejní rada u Policejního ředitelství v Praze a vedoucí úředník Zús (NA, 225–975–14, spis Prezidia Minister-

Vliv neradostných prognóz mezinárodní situace na sledovaný problém byl patrný z vyjádření předsedajícího JUDr. K. Poláka, že „...Právě nynější složitá situace, za které musí se počítati s určitým reflexem poměrů v Německu a v Maďarsku též na zdejší poměry, bude klásti na obrannou službu zpravodajskou zvýšené nároky a tu nedostatečná výše dotace bude tím pronikavěji pociťována.“²⁶

Ústy odborového přednosty JUDr. K. Poláka byly konstatovány obtíže, s nimiž bylo nutno počítat při snaze opatřit vydatnější prostředky k úhradě potřeb Zús. Zajímavé je, že účastníci sdíleli názor, že zajištění prostředků cestou státního rozpočtu nebude snadné, i když se jednalo o požadavky obranného zpravodajství, náležejícího k ochraně vnitřní bezpečnosti republiky. Porada se zde dotkla vážného jevu tehdejší doby, kdy se na obě základní odvětví zpravodajské práce ještě nahlíželo jako na nemorální aktivitu. Toto zastaralé prizma, které se střetávalo s potřebami obrany státu, přetrvávalo nejen v politických kruzích a ve veřejnosti, ale i mezi vysokými vojenskými činiteli.²⁷

Účastníci porady zhodnotili dva možné zdroje pro financování Zús. Nejprve se uvažovalo o tom, že by v její prospěch mohly být využity prostředky pro státně-bezpečnostní účely, na něž pamatoval státní rozpočet pod titulem služebních výloh zemských úřadů. Jednalo se o částku jednoho milionu Kč, která měla být nadále v rozpočtu zachována.²⁸ Upozorněno bylo také na možný příspěvek, který by poskytlo Předsednictvo ministerské rady ze svého dispozičního fondu.²⁹

Jako pozitivní lze interpretovat skutečnost, že předcházející porada představitelů vysoké státní exekutivy, která proběhla 16. května 1931, vyústila v ochotu ministerstev národní obrany a zahraničních věcí přispět k úhradě výloh Zús za úkony, které souvisely s jejich oborovými zájmy.³⁰ Účastníci rozhovorů ze 3. listopadu 1931 rozhodli, že zájmům financování bude věnována další soustavná pozornost, podložená společným zájmem zúčastněných minis-

stva vnitra č. 17 275 – *Reorganizace zpravodajské služby obranné, porada v ministerstvu vnitra dne 3. listopadu 1931*, obsahující *Zápis o poradě konané dne 3. listopadu 1931 v ministerstvu vnitra ohledně organizace zpravodajské služby obranné*).

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Srov. k tomu vyjádření odborového přednosty MV JUDr. K. Poláka. Tamtéž. Nad těmito názory nejvyššího velení čsl. armády se pozastavil KOKOŠKA–MALÍŘ, J.: *Organizace československého vojenského ofenzivního zpravodajství v letech 1934–1939 (I.)*. H a v, 1989, č. 6, s. 52.

²⁸ Viz námět odborového přednosty Ministerstva zahraničních věcí JUDr. J. Hájka (NA, 225–975–14, spis Prezidia Ministerstva vnitra č. 17 275 – *Reorganizace zpravodajské služby obranné, porada v ministerstvu vnitra dne 3. listopadu 1931*, obsahující *Zápis o poradě konané dne 3. listopadu 1931 v ministerstvu vnitra ohledně organizace zpravodajské služby obranné*).

²⁹ Viz námět odborového přednosty Kanceláře prezidenta republiky JUDr. J. Schieszla (tamtéž).

³⁰ Tamtéž. Viz též NA, 225–975–14, přípis Ministerstva zahraničních věcí pro Prezidium Ministerstva vnitra č. j. 53 254 III/1. (přísně důvěrné) z 11. 5. 1931 – *Zpravodajská obranná služba. Její reorganizace*. Ministerstvo zahraničních věcí jmenovitě uvádělo, že by bylo ochotno hradit mimořádné náklady zvláštních rešerší o protistátních aktivitách, které by Zpravodajská ústředna zpracovala pro účely tohoto ministerstva.

terstev. Přes zmíněné negativní potíže, způsobené hlavně hospodářskými komplikacemi tehdejší doby, se Ministerstvu vnitra podařilo zajistit částku 100 000 Kč k věcnému vybavení ústředny. Uvedená částka byla využita k nákupu moderního technického vybavení.³¹

Při tvorbě návrhů na úpravu Zús opakovaně zazněly také podněty, které směřovaly k rozšíření zpravodajské obrany i na hospodářskou a hlavně průmyslovou oblast. Objevily již v roce 1929.³² Toto téma aktualizoval návrh Zemského úřadu v Brně, předložený Prezidiu Ministerstva vnitra v souvislosti s připomínkovým řízením v otázce budoucnosti Zús.³³ Prezidium Ministerstva vnitra souhlasilo s tím, že výzvědná činnost v oblasti průmyslu, zejména v jeho zbrojních komponentech, hraničí se získáváním utajovaných informací vojenského charakteru. Problém tkvěl v tom, že pátrací činnost Zús v tomto odvětví postrádala v roce 1931 vhodný legislativní podklad. Hospodářské, respektive průmyslové, výzvědačství zakládalo skutkovou podstatu přečinu podle zákona proti nekalé soutěži. Potíž způsoboval fakt, že se tento přečin stíhal pouze soukromou žalobou.

Vliv popsaných legislativních podmínek na obrannou zpravodajskou práci spočíval v tom, že se Zús mohla omezit jen na evidenci osob, které byly podezřelé z výzvědné činnosti v oblasti hospodářství a průmyslu. Aktivně mohla zasáhnout jen upozorněním příslušného podniku, že o něm nepovolané osoby neoprávněně získávají utajované informace.³⁴ Bylo zřejmé, že v roce 1931 citelně scházel komplexní zákon o obraně státu, který byl v té době stále ještě připravován odbornými orgány Meziministerského sboru pro obranu státu.³⁵ Nutnost aktivně zasahovat i v oblasti zpravodajské obrany důležitých skutečností hospodářského a průmyslového charakteru se stupňovala. Bezpečnostní i vojenské zpravodajské složky získávaly neklamně indicie o živém zájmu německých orgánů, orientovaném především na průmyslový obvod Moravské Ostravy. Zpravodajská obrana této vysoce exponované části republiky podstatně posílila argumenty, které podporovaly návrh přenést Odbočku zpravodajské ústředny z Opavy do Ostravy.³⁶

³¹ NA, 225–975–14, spis Prezidia Ministerstva vnitra č. 17 275 – *Reorganizace zpravodajské služby obranné, porada v ministerstvu vnitra dne 3. listopadu 1931*, obsahující *Zápis o poradě konané dne 3. listopadu 1931 v ministerstvu vnitra ohledně organizace zpravodajské služby obranné*. NA, 225–975–14, retrospektivní přehled počátků modernizace Zpravodajské ústředny z 19. 4. 1932.

³² Srov.: NA, 225–975–16, zpráva Policejního ředitelství v Praze pro prezidia Ministerstva vnitra a Zemského úřadu v Praze č.j. 4 400 (důvěrné) z 28. 5. 1929 – *Zpravodajská obranná služba v říšsko-německém pohraničí*.

³³ NA, 225–975–14, přepis Prezidia MV pro 2. oddělení Hlavního štábu a Ministerstvo spravedlnosti, zpracovaný pod č. 5 814 ze 16. 4. 1931 – *Zpravodajská služba obranná a její reorganizace*.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Přípravu zákona o obraně státu dokládají zejména materiály I. komise (právní) Meziministerského sboru pro obranu státu. Viz VÚA–VHA, f. MSOS, k. 6, inv. č. 6, sign. Svolání schůze I. komise a zápisy z nich, vládní návrh zákona o obraně státu; důvodová zpráva k osnově zákona o obraně státu.

³⁶ 2. oddělení ZVV Brno kupříkladu komentovalo tento interes německých orgánů o industrializovaný region Moravské Ostravy těmito slovy:

Zdůvodněná iniciativa souvisela s širší snahou několika složek vysoké státní exekutivy po zvětšení rozsahu kompetencí Zús. Jejich motivace byla různá.

Jako první se ozval Zemský úřad v Brně. Prezidiu Ministerstva vnitra navrhoval, aby Zús mohla evidovat a kontrolovat všechny skutky, namířené proti státu, kterých by se na území republiky dopustili občané Československa i cizinci.³⁷ Podobná iniciativa vznikla v květnu 1931 i na Ministerstvu zahraničních věcí. Také ono žádalo, aby ústředna mohla působit proti všem protistátním činům. Zvláště byla zdůrazněna hospodářská špionáž. Motivace Ministerstva zahraničních věcí byla v tomto ohledu dána faktem, že nehodlalo budovat vlastní obrannou zpravodajskou službu. Od Ministerstva vnitra žádalo, aby mu jeho Zús zajistila informace o aktivitách a osobních vztazích v prostředí hlavně německé a maďarské iredenty. Iniciativy Ministerstva zahraničí směřovaly k tomu, aby mohlo být v bezprostředním kontaktu i s odbočkami Zús. Úzkou vazbu na složky Zús si Ministerstvo zahraničních věcí hodlalo zajistit dokonce písemnou dohodou.³⁸

Nový prvek do úvah o poslání Zús vnesl Hlavní štáb, přesněji jeho 2. (zpravodajské) oddělení. Jeho přednosta brig.gen. Vladimír Chalupa vyjádřil 29. dubna 1931 souhlas s dílčími závěry Prezidia Ministerstva vnitra.³⁹ Vojenské zpravodajství označilo za prioritní vznik odboček Zús v Liberci a v Plzni. Zároveň vyjádřilo zásadní souhlas se zachováním

„...V poslední době bylo zjištěno, že krim. policie v Ratiboři koná častěji zájezdy do uvedeného prostoru (míně je prostor naproti čsl. úseku státních hranic mezi Bohumínem a Chuchelnou – pozn. K. S.) na služebních autech, mnohdy s úředníky Schupo (:Schutzpolizei:). Z organizace těchto zájezdů do zmíněného pohraničí lze mít za to, že hlavní pozornost je věnována právě úseku sev. Bohumína, a to také již proto, že Bohumínem procházejí nejdůležitější mezinárodní tepny spojovací.

Z prověřených zpráv jest dále zjevno, že pozornost cizí výzvědné služby (krim. pol.) byla zvláště v poslední době obrácena na průmyslový obvod mor. ostravský...

...lze mít za to, že hlavní činnost bude soustředěna na průmyslovou oblast Mor. Ostravskou. Nasvědčují tomu mnohé okolnosti a zprávy, že mimo vítkovických železáren byl projeven živý zájem o továrny v Mor. Ostravě, mající význam pro obranu státu.“

(NA, 225–975–14, spis 2. oddělení ZVV Brno č.j. 7 935/2. zprav. dův. 1931 z 10. 11. 1931 – Přemístění zpravodajské odbočky z Opavy do Moravské Ostravy – návrh. Dále k této věci srov.: NA, 225–975–14, přípis Policejního ředitelství v Opavě pro Zemský úřad v Brně č.j. 744/19 OZús. 1931 (důvěrné) ze 30. 11. 1931 – Přemístění zpravodajské odbočky do Moravské Ostravy, návrh zemského vojenského velitelství v Brně, vyjádření a přípis Policejního ředitelství v Opavě pro Zemský úřad v Brně č. Zpr. 125 z 21.11. 1931 – Přemístění zpravodajské odbočky z Opavy do Mor. Ostravy – návrh.)

³⁷ NA, 225–975–14, přípis Prezidia MV pro 2. oddělení Hlavního štábu a Ministerstvo spravedlnosti č. 5 814 ze 16. 4. 1931 – Zpravodajská služba obranná a její reorganizace.

³⁸ MZV zdůrazňovalo, že nemůže postrádat ani znalosti o „...protistátní činnosti zahraničních Slováků, ukrajinismu, úsilí o restauraci Habsburků a převratných tendencí komunismu.“ (NA, 225–975–14, přípis Ministerstva zahraničních věcí pro Prezidium Ministerstva vnitra č.j. 53 254 III/1. (přísně důvěrné) z 11. 5. 1931 – Zpravodajská obranná služba. Její reorganizace.)

³⁹ Míneha jsou stanoviska, která obsahoval přípis Prezidia MV pro 2. oddělení Hlavního štábu a Ministerstvo spravedlnosti, zpracovaný pod č. 5 814 ze 16. 4. 1931 – Zpravodajská služba obranná a její reorganizace (NA, 225–975–14).

dvou odboček v moravsko-slezském prostoru, přičemž se přidružilo k hlasům, které považovaly přenos odbočky z Opavy do Moravské Ostravy za výhodný.⁴⁰

Další myšlenky, vyjádřené gen. VI. Chalupou, odhalovaly symptomatické rysy zájmu vojenského zpravodajství, který provázal vztahy ministerstev národní obrany a vnitra až do roku 1938. Byla to snaha Hlavního štábu získat rozhodující vliv na obranné zpravodajství. Řídící úloha Ministerstva vnitra měla být do značné míry formální. Rozhodující roli měly převzít řídicí vojenské zpravodajské orgány. 2. oddělení Hlavního štábu zároveň hodlalo takticky využívat politický a odborný vliv vedoucích míst Ministerstva vnitra.

Zmíněnou snahu 2. oddělení Hlavního štábu zjevně odhaluje požadavek, aby Zús i její odbočky byly organizovány podle typicky hierarchizované vojenské skladby zpravodajských orgánů československé armády. Pokud by byl tento požadavek splněn, vznikl by tak důležitý předpoklad pro pevnější vazbu Zús na vojenské zpravodajství.⁴¹

Zpravodajci Hlavního štábu hodlali již na počátku jednání rozptýlit námitky vůči svému návrhu na modifikaci organizace Zús podle vojenských hledisek. Ministerstvu vnitra bylo koncem dubna 1931 zdůrazněno, že zpravodajská služba československé armády byla organizována zprvu na podkladě studia zpravodajství v armádách cizích států. Postupně se přidružily také zkušenosti z více než deset let trvající vlastní zpravodajské činnosti.

2. oddělení sdělilo Prezidiu Ministerstva vnitra, že byly brány v úvahu klady a zápory centralizovaného i decentralizovaného modelu řízení vojenské zpravodajské práce. Zpravodajská oddělení zemských vojenských velitelství a divizních štábů byla integrální součástí těchto vyšších velících stupňů, přičemž standardně působila jako pomocný orgán zemských a divizních velitelů. Těmto vyšším vojenským funkcionářům byla přímo podřízena.⁴² 2. oddělení Hlavního štábu si posléze zajistilo větší vliv na činnost zpravodajských oddělení vyšších velitelství. Získalo totiž postavení řídicího orgánu v odborných otázkách zpravodajství, a to až do práva přímého rozkazu zpravodajským oddělením vyšších velitelství. Jeho vliv byl současně upraven tak, aby nebylo dotčeno právo zemských a divizních velitelů disponovat zpravodajskými orgány svých štábů.⁴³

⁴⁰ NA, 225–975–14, dopis přednosta 2. oddělení Hlavního štábu brig.gen. VI. Chalupy Prezidiu MV č.j. 382 taj. – hl. št./2. odděl. z 29. 4. 1931 – *Zpravodajská obranná služba a její reorganizace*. Obsah tohoto dopisu z větší části reprodukuje také NA, 225–975–14, retrospektivně hodnotící Informace Ministerstva vnitra pro MNO ze 3. 6. 1932.

⁴¹ NA, 225–975–14, dopis přednosta 2. oddělení Hlavního štábu brig.gen. VI. Chalupy Prezidiu Ministerstva vnitra č.j. 382 taj. – hl. št./2. odděl. z 29. 4. 1931 – *Zpravodajská obranná služba a její reorganizace*.

⁴² Úkoly zpravodajských oddělení vyšších jednotek upravoval základní služební předpis G–V *Polní řád československé armády (Stat' 5. – Organizace a úloha štábu)*. Praha 1925, s. 15 an.

⁴³ NA, 225–975–14, dopis přednosta 2. oddělení Hlavního štábu brig.gen. VI. Chalupy Prezidiu Ministerstva vnitra č.j. 382 taj. – hl. št./2. odděl. z 29. 4. 1931 – *Zpravodajská obranná služba a její reorganizace*.

Uvedené opatření Hlavního štábu nebylo ještě optimální. Posílený vliv 2. oddělení Hlavního štábu na nižší zpravodajské stupně ale dokládá skutečnost, že Hlavní štáb znal přínos centralizace práce vojenského zpravodajství dříve, než soudí dosavadní historiografie.⁴⁴

Nutno akcentovat fakt, že to, co prospívalo racionalizaci vojenské zpravodajské práce, nemuselo být přijatelné a optimální z hlediska Ministerstva vnitra. Jeho vedení nehodlalo přistoupit na hru, kterou se snažila rozehrát vedoucí místa vojenského zpravodajství. Prezidium Ministerstva vnitra jejich cíle záhy pochopilo. Tato skutečnost plyne z rozboru meziministerských jednání o Zús, který vznikl 19. dubna 1932. Uvádělo se v něm, že „...*Mimo to byla u zástupců ministerstva národní obrany a zahraničních věcí patrná při poradách tendence zpravodajskou ústřednu příliš vysaditi z rámce obvyklé organizace politických úřadů, patrně za účelem svůj vliv v této instituci zvýšiti nad míru slučitelnou s tím, že jde o instituci v rámci resortu ministerstva vnitra zřízenou.*“⁴⁵

Citovaný názor zvýraznil jeden ze dvou problematických aspektů vojenských návrhů. Vojenská vertikální struktura Zpravodajské ústředny by v duchu záměrů Hlavního štábu narušila zásadním způsobem strukturu politické správy státu a její pravomoci v oblasti ochrany vnitřní bezpečnosti republiky. Pomíjela by totiž její základní složky, zemské úřady. Ministerstvo vnitra jejich prostřednictvím řídilo práci sítě policejních ředitelství, u nichž působily odbočky Zús.⁴⁶

Snaha 2. oddělení Hlavního štábu o vliv na Zús je patrná z dalšího podstatného faktu. Tvůrci dalšího návrhu Hlavního štábu neváhali jít až tak daleko, že Prezidiu Ministerstva vnitra navrhovali postupné sloučení celé pátrací skupiny 2. oddělení Hlavního štábu se Zpravodajskou ústřednou.⁴⁷

S uvedenými skutečnostmi korespondují snahy přednosta gen. VI. Chalupy, projevené na poradě zástupců ministerstev 3. listopadu 1931. Chalupa zde zpřímá prosazoval, aby se Zús stala „*institucí výbojnou.*“ Přívlastek výbojná odhaluje fakt, že ve svém podání nepomýš-

⁴⁴ Srov. tamtéž. Z poznatků, které publikoval koncem 80. let J. Kokoška–Malíř, vzniká dojem, jako by centralizace defenzivního i ofenzivního zpravodajského aparátu československé armády byla prosazována až od roku 1933. Srov.: KOKOŠKA–MALÍŘ, J.: *Organizace československého vojenského*, s. 51–65.

⁴⁵ NA, 225–975–14, retrospektivně hodnotící Informace MV pro MNO z 19. 4. 1932.

⁴⁶ Srov.: NA, 225–975–14, dopis přednosta 2. oddělení Hlavního štábu brig.gen. VI. Chalupy Prezidiu MV č.j. 382 taj. – hl. št./2. odděl. z 29. 4. 1931 – *Zpravodajská obranná služba a její reorganizace*. Srov. k tomu NA, 225–975–14, spis Prezidia MV č. 17 275 – *Reorganizace zpravodajské služby obranné, porada v ministerstvu vnitra dne 3. listopadu 1931, obsahující Zápis o poradě konané dne 3. listopadu 1931 v ministerstvu vnitra ohledně organizace zpravodajské služby obranné.*

⁴⁷ Viz NA, 225–975–14, retrospektivně hodnotící Informace MV pro MNO ze 3. 6. 1932.

lel pouze na to, aby ústředna byla základním orgánem obranné zpravodajské práce, ale aby se její aktivita postupně rozšířila také na zpravodajskou činnost ofenzivního charakteru.⁴⁸

Navržená integrace celé pátrací skupiny 2. oddělení Hlavního štábu se Zpravodajskou ústřednou je toho důkazem. Úvaha o důsledcích eventuální realizace tohoto záměru napovídá, že by Hlavní štáb přišel nejen o defenzivní zpravodajskou složku, ale také o výzvědný komponent. Pokud by měl být zachován obranný charakter Zpravodajské ústředny, přítomnost ofenzivní zpravodajské složky by se projevila ambivalentně. 2. oddělení Hlavního štábu ale v roce 1931 nezamýšlelo utlumit činnost ofenzivní části pátrací skupiny, která by nezměněna vešla do Zús.⁴⁹

Tlak 2. oddělení Hlavního štábu na přestup celé pátrací skupiny do Zús mohl vyústit v jediný výsledek – ústředna by se přeměnila z obranné instituce na centrální zpravodajský orgán. Orientován by byl nejen defenzivně, ale také ofenzivně. Její původní specifické poslání by se změnilo, čímž by Ministerstvo vnitra přišlo o důležitý prostředek ochrany vnitřní bezpečnosti státu. K tomuto výsledku šely zjevné i skrytější zájmy Hlavního štábu.

Prezidium Ministerstva vnitra nebylo ochotno akceptovat snahy, které vycházely z MNO. Postoj vedení Ministerstva vnitra nebyl dán v první řadě úzce motivovanou snahou po ostraze svých oborových zájmů, ale racionálními argumenty. Na prvním místě to byla resortní odpovědnost Ministerstva vnitra za ochranu vnitřní bezpečnosti státu. Další podstatný důvod tkvěl v tom, že Ministerstvo vnitra do značné míry správně zdůrazňovalo, že podstatně zvětšenou Zús, doplněnou pátrací skupinou 2. oddělení Hlavního štábu, by bylo obtížné natrvalo utajit. Ministerstvo vnitra považovalo za výhodnější ponechat ji pevně ve své struktuře, než aby vznikala nová, do značné míry samostatná, zpravodajská instituce. Její zachování při Ministerstvu vnitra tak mělo pomoci odvrátit nežádoucí pozornost, kterou by mohly připoutat rozsáhlé organizační změny československého zpravodajského aparátu.⁵⁰

Další vysoce podstatné téma polemik vyvolávala otázka kompetencí Zús. Jednalo se o druh činů, kterým měla Zús věnovat svou pozornost. Tlak na podstatný nárůst její působnosti přicházel především z vnějšku Ministerstvu vnitra. Podněty tohoto charakteru pocházely pře-

⁴⁸ NA, 225–975–14, spis Prezidia MV č. 17 275 – *Reorganizace zpravodajské služby obranné, porada v ministerstvu vnitra dne 3. listopadu 1931*, obsahující *Zápis o poradě konané dne 3. listopadu 1931 v ministerstvu vnitra ohledně organizace zpravodajské služby obranné*.

⁴⁹ Srov. k tomuto tvrzení tamtéž. Srov. ještě NA, 225–975–14, dopis přednosta 2. oddělení Hlavního štábu brig. gen. Vl. Chalupy Prezidiu MV č.j. 382 taj. – hl. št./2. odděl. z 29. 4. 1931 – *Zpravodajská obranná služba a její reorganizace*. Srov. dále NA, 225–975–14, retrospektivně hodnotící Informace MV pro MNO z 19. 4. 1932. NA, 225–975–14, retrospektivně hodnotící Informace MV pro MNO ze 3. 6. 1932.

⁵⁰ Srov.: NA, 225–975–14, retrospektivně hodnotící Informace MV pro MNO ze 3. 6. 1932.

devším z MNO. Přidružil se rovněž zmíněný tlak Ministerstva zahraničních věcí.⁵¹ Místa, která usilovala o změnu kompetencí Zús, směřovala souhlasně k tomu, aby působila proti všem činům, které ohrožovaly bezpečnost Československé republiky.⁵² Ministerstvo vnitra nehodlalo v době jednání o úpravách Zús její kompetence měnit. Na své straně mělo v tomto ohledu Ministerstvo spravedlnosti.

Argumenty obou posledně zmíněných ministerstev byly věcné a vycházely z reality. Podle názoru Ministerstva vnitra by nebyla rozšířená kompetence optimální. V retrospektivní informaci ze 3. června 1932 se uvádělo, že „...*Proti tomu se ministerstvo vnitra vždy bránilo, neboť tak rozsáhlé rozšíření kompetence zpravodajské ústředny a jejích odboček vedlo by k tomu, že by původní a speciální úkol těchto institucí, t. j. potírání vyzvědačství zejména řemeslného nebyl by v rámci tak rozsáhlé agendy tak odborně, jak toho potřeba věci vyžaduje.*“⁵³

Ke sporné otázce povahy široké škály činů, které by ohrožovaly bezpečnost republiky, se výstižně vyjádřilo Ministerstvo spravedlnosti prostřednictvím vrchního odborového rady JUDr. Scholze. Dne 3. listopadu 1931 na Ministerstvu vnitra konstatoval, že „...*ministerstvo spravedlnosti nemohlo by souhlasit s tím, aby zpravodajská ústředna vedla v patrnosti vedle vyzvědačství i případy jiné protistátní činnosti. Případy protistátní činnosti jsou často toho druhu (např. verbální delikty), že nedá se o nich říci, že by jich pachatel chtěl nebo mohl za určitých okolností ohrožovat brannou moc státu a eventuelní nebezpečí z takové činnosti vyplývající záleží dále často také jen na osobě pachatelově, tak že těžko bylo by lze stanovit vhodné kritérium pro to, ve kterých případech protistátní činnost je možností nebezpečí pro brannou moc státu daná či nikoliv a které případy mají proto pro zpravodajskou ústřednu význam a mají jí být oznamovány. Proti evidenci všech případů protistátní činnosti u zpravodajské ústředny musí se ministerstvo spravedlnosti vyslovit též proto, že oznamování těchto případů zpravodajské ústředně by příliš zatížilo státní zastupitelství.*“⁵⁴ Citace dvou relevantních stanovisek dokládají, že působnost Zús tvořila komplexní záležitost, která se dotýkala

⁵¹ Viz NA, 225–975–14, přípis Ministerstva zahraničních věcí pro Prezidium MV č.j. 53 254 III/1. (přísně důvěrné) z 11. 5. 1931 – *Zpravodajská obranná služba. Její reorganizace.*

⁵² NA, 225–975–14, spis Prezidia MV č. 17 275 – *Reorganizace zpravodajské služby obranné, porada v ministerstvu vnitra dne 3. listopadu 1931, obsahující Zápis o poradě konané dne 3. listopadu 1931 v ministerstvu vnitra ohledně organizace zpravodajské služby obranné.* NA, 225–975–14, retrospektivně hodnotící Informace MV pro MNO z 19. 4. 1932. NA, 225–975–14, retrospektivně hodnotící Informace Ministerstva vnitra pro MNO ze 3. 6. 1932.

⁵³ NA, 225–975–14, retrospektivně hodnotící Informace MV pro MNO ze 3. 6. 1932.

⁵⁴ NA, 225–975–14, spis Prezidia MV č. 17 275 – *Reorganizace zpravodajské služby obranné, porada v ministerstvu vnitra dne 3. listopadu 1931, obsahující Zápis o poradě konané dne 3. listopadu 1931 v ministerstvu vnitra ohledně organizace zpravodajské služby obranné.*

více oborů státní exekutivy, a k níž nebylo možné přistupovat nepromyšleně, paušálním způsobem, tak jak to činila ministerstva národní obrany a zahraničních věcí.

Již zde je vhodné podotknout, že Ministerstvo vnitra apriori neodmítalo věcnou debatu o případném širším rozsahu působnosti Zús. V zásadě bylo ale limitováno možnostmi, které mu vymezila neuspokojivá situace v personální a materiální oblasti. S tímto problémem se bezpečnostní složky Ministerstva vnitra trvale potýkaly. Její případné větší kompetence přinášely potřebu posílit personální stav.

Modernizační úsilí, které v letech 1929–1931 souviselo s modifikacemi Zús, se působností této instituce nedotklo. To, že vztah Ministerstva vnitra k otázce kompetencí ústředny nebyl rigidní, prokázal vývoj dalších let, v nichž podstatně zesílila rizika, která ohrožovala bezpečnost Československé republiky. Další reformní snahy z let 1936–1938 tuto skutečnost dokládaly. Konsekvence bezpečnostního klimatu v Evropě Ministerstvo vnitra skutečně přiměly, alespoň v plánech, rozšířit působnost Zús na téměř všechny protistátní aktivity. Podstatné ovšem bylo, že vedení ministerstva obezřetně přizpůsobovalo kompetence Zpravodajské ústředny a jejich odboček bezpečnostní situaci republiky. Tato motivace byla odlišná od cílů zpravodajského oddělení Hlavního štábu MNO z roku 1931 i z následujících let, které směřovaly k nepřiměřenému přesahu vlivu armády na bezpečnostní situaci republiky.

Meziministerská jednání o Zús z roku 1931 vyústila do strukturálních změn její organizace. Otázka personálního a materiálního vybavení ústředny i záležitost rozsahu jejích kompetencí zůstala zatím otevřena. Výnosem Prezidia Ministerstva vnitra z 23. října 1931 byly založeny dvě nové odbočky Zús při policejních ředitelstvích v Plzni a v Liberci. V přímé souvislosti s tím byl zmenšen obvod OZús při pražském Policejním ředitelství.⁵⁵ Další změny se týkaly Slovenska. Prezidium Ministerstva vnitra upravilo obvody bratislavské a košické odbočky tak, aby se jejich územní působnost úžeji kryla s obvody zemských vojenských velitelství v Bratislavě a v Košicích.⁵⁶ Stanovené organizační změny vstoupily v platnost 1. prosince 1931.⁵⁷ Se vznikem zmíněného výnosu policejní ředitelství v Praze, v Plzni a v Liberci učinila nutná personální opatření, aby vedoucí místa nových odboček mohla zahájit svou práci k 1. prosinci 1931.⁵⁸

⁵⁵ NA, 225–975–14, výnos Prezidia MV č. 15 429 (přísně důvěrné) z 23. 10. 1931 – *Zřízení nových zpravodajských odboček v Čechách a nová úprava místních obvodů působnosti zpravodajských odboček na Slovensku*, oddíl A.

⁵⁶ Tamtéž, oddíl B.

⁵⁷ Tamtéž, oddíl C.

⁵⁸ V čele Zpravodajské ústředny stál nadále JUDr. Stanislav Benda, vrchní policejní rada u Policejního ředitelství v Praze. *OZús při Policejním ředitelství v Praze* vedl policejní komisař František Holeček. Novou *OZús při Policejním ředitelství v Plzni* řídil od 1. 12. 1931 vrchní policejní komisař JUDr. Josef Mainer. Další novou *OZús při Policejním ředitelství v Liberci* vedl od 1. 12. 1931 přímo policejní ředitel Edmund Žák. Vyřizováním zpravo-

Další organizační změny na sebe nenechaly příliš dlouho čekat. Výsledky diskusí o budoucnosti OZÚs v Opavě daly za pravdu těm názorům, jejichž nositelé považovali za výhodnější, aby se odbočka přesunula do Moravské Ostravy. Opavská odbočka byla zrušena. Tamní Policejní ředitelství předalo zpravodajský materiál nové OZÚs v Moravské Ostravě. Uvedená rozhodnutí vstoupila v platnost 1. června 1932.⁵⁹

Kontakt ZÚs s ministerstvy zahraničních věcí a národní obrany byl nově zajištěn styčnými orgány. V případě Ministerstva zahraničních věcí mělo spojení nestálou formu. Ministerstvo zastávalo názor, že jeho potřebě postačovala možnost operativně vysílat svého zástupce k ústředně na nezbytně nutnou dobu. 2. oddělení Hlavního štábu určilo k ZÚs kpt.pěch. Josefa Fořta.⁶⁰

Na tomto místě je vhodné se pozastavit nad skutečností, že se úprava ZÚs uskutečnila po více než dvou letech, které uplynuly od úvodních iniciativ. První podněty vznikly v předjaří a na jaře 1929. Skutečné změny nastaly až v období od konce roku 1931 do jara 1932. Na základě provedeného rozboru důležitých pramenných materiálů je možné vyloučit nezáměr nebo snad vlašný vztah nejvyšší exekutivy k zájmům obranné zpravodajské práce.

Přeměna ZÚs z převážně evidenční instituce na plnohodnotný zpravodajský orgán byla komplikována nesnázemi, s nimiž se Ministerstvo vnitra potýkalo v personální a materiální oblasti. Vedení ministerstva mohlo rozhodovat a konat v mezích, které byly dány hospodářskou situací republiky. Tento názor s ním sdílela vedoucí místa Policejního ředitelství i ostatní složky nejvyšší exekutivy, které působily vně Ministerstva vnitra. Vzhledem k uvedeným limitům nebylo možné na počátku 30. let vyhovět hlasům, které volaly po co možná nejširším rozsahu kompetencí ZÚs. Ministerstvo vnitra nemohlo vyčlenit pro tak rozsáhlé a specifické úkoly dostatek odborných sil.⁶¹

dajských spisů pověřil aktuárského tajemníka Františka Čmolíka. Tento fakt dokládá již zmíněný zvláštní zájem libereckého policejního ředitele E. Žáka o výkon obranné zpravodajské práce v obvodu svého úřadu. (NA, 225–975–14, spis Prezidia Ministerstva vnitra č. 17 275 – *Reorganizace zpravodajské služby obranné, porada v ministerstvu vnitra dne 3. listopadu 1931*, obsahující *Zápis o poradě konané dne 3. listopadu 1931 v ministerstvu vnitra ohledně organizace zpravodajské služby obranné*. NA, 225–975–14, přípis Prezidia Zemského úřadu v Praze č. 45 254 (přísně důvěrné) z 9. 1. 1932 – *Zřízení nových zpravodajských odboček v Čechách*. NA, 225–975–14, retrospektivně hodnotící Informace MV pro MNO ze 3. 6. 1932.)

⁵⁹ NA, 225–975–14, vložka k č.j. 6 705/32. Viz též NA, 225–975–14, retrospektivně hodnotící Informace MV pro MNO ze 3. 6. 1932.

⁶⁰ Tamtéž. Viz též NA, 225–975–14, spis Prezidia MV č. 17 275 – *Reorganizace zpravodajské služby obranné, porada v ministerstvu vnitra dne 3. listopadu 1931*, obsahující *Zápis o poradě konané dne 3. listopadu 1931 v ministerstvu vnitra ohledně organizace zpravodajské služby obranné*. Účastníci meziministerské porady se usnesli 3. 11. 1931 na tom, že 2. oddělení Hlavního štábu mělo vyslat k ZÚs svého zástupce tak, aby mohl začít působit 15. 11. 1931 (tamtéž).

⁶¹ NA, 225–975–14, přípis Prezidia Zemského úřadu v Praze č. 45 254 (přísně důvěrné) z 9. 1. 1932 – *Zřízení nových zpravodajských odboček v Čechách*. Srov.: NA, f. Národní soud (dále jen NS), k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 10. 2. 1947 – výpověď svědka Františka Čmolíka.

Podstata modifikací Zús a jejich odboček z roku 1931 spočívala ponejvíce v tom, že se jednalo o změny, provedené přeskupením sil a organizačních struktur, které mělo Ministerstvo vnitra v dané době k dispozici. Vhodné je podotknout, že úpravy Zpravodajské ústředny netvořily jedinou oblast změn, které měly složkám Ministerstva vnitra prospět na poli zpravodajství.

Vedení ministerstva hodlalo do zpravodajské činnosti úžeji zapojit orgány četnictva. Jeho vybraným složkám měl být poskytnut patřičný zpravodajský výcvik. Novinkou se měly stát pravidelné konference zástupců odboček Zús s jejím přednostou a referenty. Na analogických konferencích se měli scházet referenti odboček Zús s přednosty státních policejních úřadů v obvodu každé odbočky.⁶²

Reálný směr dalšího vývoje Zús vystihl pražský policejní ředitel, když 11. dubna 1931 sdělil Prezidiu Ministerstva vnitra následující stanovisko: „...*Přiznávám, že vzhledem k dosavadnímu stavu nelze okamžitě přikročiti k úplnému vybudování zpravodajské služby tak, aby tato zcela odpovídala duchu instrukcí již v r. 1923 vydaných, pokládám spíše za vhodnější a účelnější, aby vybudování zpravodajské služby dalo se poněmáhu navazováním na stávající útvary a zpravodajská služba aby tak vyrůstala dle potřeby praxe organicky v instituci, jaká instrukcemi byla předpokládána a míněna.*“⁶³ Toto stanovisko souhlasně zastávalo Ministerstvo vnitra⁶⁴ a mimo jiné také Kancelář prezidenta republiky, která průběžně sledovala proces přeměn ústředny.⁶⁵

Úniky informací, způsobované také nedokonalou obranou, byly pochopitelně velmi závažné, ale na samém počátku 30. let ještě neskýtaly tak fatální nebezpečí jako ztráty z pozdějších let. Hlavní nositel revisionismu, Německo, v té době stále postrádalo nezbytně nutný politický prostor a mocenské prostředky k tomu, aby mohlo získané zprávy využít k agresivnímu nástupu.

Německé vojenské zpravodajství působilo v té době především jako signální soustava, která měla varovat před eventuálním útokem Francie a států jejího aliančního systému. Zpra-

⁶² NA, 225–975–14, přípis Prezidia MV pro 2. oddělení Hlavního štábu a Ministerstvo spravedlnosti, zpracovaný pod č. 5 814 ze 16. 4. 1931 – *Zpravodajská služba obranná a její reorganizace*.

⁶³ Viz NA, 225–975–14, návrh Policejního ředitelství v Praze na reorganizaci zpravodajské služby č. 6 061 pr. z 11. 4. 1931 – *Reorganizace zpravodajské služby*.

⁶⁴ Srov.: NA, 225–975–14, retrospektivně hodnotící Informace Ministerstva vnitra pro MNO ze 3. 6. 1932.

⁶⁵ Názor Kanceláře prezidenta republiky je doložen výrokem odborového přednosty JUDr. J. Schieszla, proneseným na meziresortní poradě 3. listopadu 1931. JUDr. J. Schieszl zdůraznil, že „...nejvhodnější cesta je ta, bude-li zpravodajské ústředně ponecháno, aby se přirozeným vývojem vyvinula. Nebude proto na škodu, bude-li ústředna zpočátku zabývatí se ponejvíce evidencí a tak s dosavadními prostředky znenáhla vyrůstati a svoji aktivitu stupňovati.“ (Viz NA, 225–975–14, spis Prezidia Ministerstva vnitra č. 17 275 – *Reorganizace zpravodajské služby obranné, porada v ministerstvu vnitra dne 3. listopadu 1931, obsahující Zápis o poradě konané dne 3. listopadu 1931 v ministerstvu vnitra ohledně organizace zpravodajské služby obranné.*)

vodajský aparát, i když znamenal pro sousedy Německa hrozbu, zatím nevyrostl do forem a metod, známých ze závěru 30. let.

Důležitost zpráv, které souvisely s obranným potenciálem Československé republiky, bylo možné na druhé straně využít ve vhodnějších podmínkách jako výchozí srovnávací materiál. Starší data bylo možné porovnat s novějšími poznatky, a tak kupříkladu přesněji stanovit stádium vývoje československého obranného potenciálu, jehož modernizační etapa byla zahájena po roce 1933. Zřejmě nejzávažnější informační únik tvořily do té doby údaje o mobilizačních plánech československé armády, které německé vojenské zpravodajství získalo ve formě fotokopí na podzim roku 1932.⁶⁶

Kvalitu německého vojenského zpravodajství na počátku 30. let významně snižovala absence centrální zpravodajské organizace. Snahy o její vznik před lednem roku 1933 nesporně existovaly. Vojenské zpravodajství mělo oporu zejména v osobě Wilhelma Groenera, který od ledna 1928 do dubna 1932 působil v čele Říšského ministerstva obrany. W. Groener byl znám svými moderně koncipovanými a progresivními přístupy k řešení obrany Německa. Ministr pokládal za svůj hlavní cíl důsledně koordinovaný obranný systém země, do něhož by byl racionálně zapojen celý státní aparát a hospodářský systém.⁶⁷ Již v roce 1928 sloučil výzvědné zpravodajské orgány pozemního vojska a námořnictva do Abwehru, který od té doby podléhal jeho přímé kontrole. Abwehr patřil přímo k Úřadu ministra (*Ministeramt*), což byl vedoucí orgán Říšského ministerstva obrany. W. Groener hodlal v souladu se svými záměry přetvořit Úřad ministra na řídicí vojensko-politické centrum.

Vedoucí místa vojenského zpravodajství prosazovala již koncem 20. let komplexní zpravodajský systém, který by sloučil vojenskou výzvědnou činnost se zpravodajstvím, zaměřeným na politickou, ekonomickou a obecně sociální problematiku. Tato idea byla moderní a z hlediska německého revisionismu žádoucí. Zmíněný záměr nebyl prosazen ani na počátku 30. let, třebaže vojenské zpravodajství bylo podporováno nejvyšší exekutivou výmarské republiky. Záměr v roce 1932 podpořil tehdejší kancléř Franz von Papen. Nedlouho po mocenských změnách z počátku roku 1933 podporu vyjádřil také kancléř Hitler. Příčina toho, že uvedený úmysl nebyl před rokem 1933 realizován, spočívala především v neexistující shodě

⁶⁶ Viz MÜLLER, K.-J.: *Les activités du service secret militaire allemand*, s. 192. Tento závažný poznatek K.-J. Müller uvádí s odvoláním na výsledky detailního rozboru původní písemné dokumentace německé vojenské zpravodajské služby, která je uložena v Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg im Breisgau.

⁶⁷ Podstatu obranné koncepce W. Groenera podrobně objasňuje zejména DEIST, W.: *The Rearmament of the Wehrmacht*. In: *Germany and the Second World War*. Vol. 1. *The Build-up of German Aggression*. Oxford 1990, viz hlavně kapitola III. I. 2. *The Reichswehr and Revisionism: Groener's Military Policy*, s. 386–392. GEYER, M.: *National Socialist Germany: The Politics of Information*. In: *Knowing One's Enemies. Intelligence Assessment before the Two World Wars*. Princeton 1986, s. 316.

nad obrannou strategií Německa, v níž by musela být nutně specifikována i úloha a charakter práce celého zpravodajského aparátu.⁶⁸

Ani v éře Wenera von Blomberga, Groenerova nástupce v úřadu ministra, se Abwehr nestal rozhodující a koordinační složkou zpravodajství Velkoněmecké říše. Abwehr místo toho upadl do stavu rozsáhlé krize, kterou se podařilo likvidovat až admirálu Wilhelmu Canarisovi, který pozvedl vojenskou zpravodajskou činnost od poloviny 30. let do rozměrů široce obávaného nástroje nacistické agrese.⁶⁹

Vývoj úprav Zús a jejich odboček z let 1931–1932 ponechal zatím otevřenou otázku změn Instrukcí pro obrannou službu zpravodajskou, základního dokumentu, kterým se řídila obranná zpravodajská činnost této instituce. Prezidium Ministerstva vnitra se k tématu instrukcí podrobněji vrátilo v roce 1933. Podstatně odlišná bezpečnostní situace a hlavně získané zkušenosti dovolily zdokonalit zejména procesní stránku zpravodajských instrukcí. Podstatné bylo to, že odpovědná místa Ministerstva vnitra zatím nepovažovala za nutné široce modifikovat kompetence Zús.

Meritorní část úvodu nových Instrukcí pro obrannou službu zpravodajskou stanovila, že Zpravodajská ústředna měla řídit veškerou obrannou službu zpravodajskou v celé Československé republice. Zároveň dostala za úkol sledovat i prostředí, z něhož protistátní vyzvědačská činnost pramenila.⁷⁰

Nové instrukce upravily kompetence Zús zdánlivě mírně, ale přesto podstatným způsobem. Návrh z roku 1933 se od prvních zpravodajských instrukcí z roku 1923 lišil tím způsobem, že Zpravodajské ústředně explicitně ukládal povinnost sledovat nejen vyzvídání a vyzrazení vojenského tajemství, ale také vyzvídání a vyzrazení státního tajemství, přičemž se návrh nových instrukcí přímo odvolával na příslušný paragraf (§ 5) zákona na ochranu republiky.⁷¹ V již zmiňované otázce cizí vyzvědné činnosti v oblasti obchodu, hospodářství a průmyslu Zús mohla vést pouze centrální evidenci podezřelých osob.⁷² Text nových Instrukcí pro

⁶⁸ GEYER, M.: *National Socialist Germany*, s. 316.

⁶⁹ Příčiny zmíněné krize a nástup W. Canarise do čela Abwehru blíže objasňuje týž: c. d. 317 an.

⁷⁰ NA, 225–1321–8, spis Prezidia Ministerstva vnitra č. 20 745, obsahující zprávu Policejního ředitelství v Praze pro Prezidium Ministerstva vnitra č.j. 4 384/34 Zús ze 3. 12. 1934 – *Instrukce pro obrannou službu zpravodajskou*. Součástí tohoto sdělení tvoří exemplář přísně tajných *Instrukcí pro obrannou službu zpravodajskou*, schválených výnosem MV č. 9 760 ze 14. 8. 1934 (Viz tamtéž, příložený opis k č. 9 760/1934 pres. min. vnitra, oddíl I, odst. a), b).

⁷¹ Tamtéž, oddíl II, odst. 1. Z textu instrukcí je patrné, že si jejich tvůrci ponechávali formou volnější textace otevřený přístup k možnosti sledovat i další protistátní aktivity. Neodvolávali se ale se přímo na určité další právní normy. Návrh instrukcí stanovil, že „...*Zpravodajská ústředna sleduje i jinou protistátní činnost*.“ Text instrukcí se zde odvolával na ustanovení, že „*Zpravodajská ústředna řídí a) veškerou obrannou službu zpravodajskou v celé Čsl. republice, sledujíc při tom i b) prostředí, z něhož protistátní vyzvědačská činnost pramení*.“ (Srov.: Tamtéž, oddíl I, odst. a), b); oddíl II, odst. 2.)

⁷² Srov.: tamtéž, oddíl III, odst. 4, článek (čl.) G).

obrannou službu zpravodajskou byl sice oficiálně schválen 14. srpna 1934,⁷³ ale praktická činnost ústředny se jejich obsahem řídila minimálně od počátku uvedeného roku.⁷⁴

Připomínkové řízení nad instrukcemi využilo 2. oddělení Hlavního štábu k aktualizaci staronových iniciativ. Jeho nový přednosta plk.gšt. Šimon Drgač předložil 1. března 1934 na místo připomínek nový elaborát,⁷⁵ který přímo navazoval na starší iniciativu bývalého přednosta 2. oddělení brig.gen. Vl. Chalupy.⁷⁶ Materiál plk.gšt. Š. Drgače tvořil koncise návrh na ustavení celostátní zpravodajské ústředny.

Zkušenost československého bezpečnostního a vojenského zpravodajství s mocenským rozmachem německého nacismu byla v první čtvrtině roku 1934 relativně krátká. Drgačův materiál je ale velmi pozoruhodný tím, že se 2. oddělení Hlavního štábu nechalo inspirovat bezpečnostní a zpravodajskou službou, kterou zavedli nacisté na území Německa. Vojenský návrh doslova zmiňoval tyto myšlenky: „...Zkušenosti, jež byly během deseti let získány, stále se měnící a zhoršující situace ve střední Evropě, ukázaly a ukazují, že dosavadní organizace obranné zpravodajské služby nestačí na stále vzrůstající úkoly a že je třeba mít odvahu k jejímu řádnému a rychlému vybudování, tak jak tomu je ve většině evropských států; je třeba si jen uvědomiti příklad sousedního Německa, kde jedním z prvních opatření nového režimu bylo zřízení tajné státní policie, která dnes představuje nový, mohutný aparát asi v tom smyslu, jak my si představujeme vlastní zpravodajskou ústřednu.

Úsilí 2. odděl. hlav. štábu směřovalo a směřuje k vytvoření podobné instituce a považuje to za úkol velmi naléhavý; je však současně přesvědčeno, že tento problém bude jen tehdy uspokojivě vyřešen, budou-li odstraněny dosavadní četné nedostatky...“⁷⁷

2. oddělení oživilo ideu mocensky a vlivově silné obranné zpravodajské organizace. Souhlasně se staršími vojenskými názory projevilo snahu o to, aby její kompetence byla maximální. Platná působnost Zús se představitelům vojenského zpravodajství zdála i po doplňku z roku 1933 jako příliš úzká. V Drgačově návrhu z 1. března 1934 se pregnantně uvádělo:

⁷³ Viz NA, 225–1321–8, spis Prezidia MV č. 20 745, obsahující zprávu Policejního ředitelství v Praze pro Prezidium MV č.j. 4 384/34 Zús ze 3. 12. 1934 – *Instrukce pro obrannou službu zpravodajskou*.

⁷⁴ Tato skutečnost vyplývá z přípisu 2. oddělení Hlavního štábu pro Prezidium MV č.j. 1 041 – Taj. hl. št./2. odděl. 1934 z 25. 5. 1934 – *Zpravodajská služba obranná, návrh instrukce* (NA, 225–975–15).

⁷⁵ Tento dokument se dochoval minimálně ve dvou shodných exemplářích. Viz AKPR, sign. T 263/22, IV. část, spis 2. oddělení Hlavního štábu č.j. 2 386 taj. – hl. št./2. odděl. 1934 z 1. 3. 1934 – *Zpravodajská služba obranná – návrh*. Viz též NA, 225–1321–8, spis Prezidia Ministerstva vnitra č. 4 811 z 15. 3. 1934, obsahující spis 2. oddělení Hlavního štábu č.j. 2 386 Taj. – hl. št./2. odděl. 1934 z 1. 3. 1934 – *Zpravodajská služba obranná – návrh*.

⁷⁶ Mínen je dopis přednosta 2. oddělení Hlavního štábu brig.gen. Vl. Chalupy Prezidiu Ministerstva vnitra č.j. 382 taj. – hl. št./2. odděl. z 29. 4. 1931 – *Zpravodajská obranná služba a její reorganizace* (NA, 225–975–14).

⁷⁷ AKPR, sign. T 263/22, IV. část, spis 2. oddělení Hlavního štábu č.j. 2 386 Taj. – hl. št./2. odděl. 1934 z 1. 3. 1934 – *Zpravodajská služba obranná – návrh*. Podtržené místo odpovídá podtrženému textu citovaného dokumentu.

„...Představujeme si vybudování takové zpravodajské ústředny s příslušnými odbočkami, aby v jejich kompetenci spadalo sledování veškeré protistátní činnosti, pokud je namířena proti základům státu, celistvosti území a proti ústavě a aby sledovaly a mohly sledovati již od počátku jak všechna protistátní hnutí tak i prostředí, v němž a z kterých vznikají, mohou vznikat a prameniti zjevy protistátní.“⁷⁸

Za nejrizikovější bylo označeno komunistické, nacistické a fašistické hnutí, činnost různých emigrací (německé, chorvatské, ukrajinské, ruské atd.), iredenta (německá, maďarská atd.), monarchisté a náboženská hnutí. Sled těchto jevů odpovídá jejich posloupnosti v citovaném návrhu.⁷⁹ Prezidium Ministerstva vnitra nepřekvapil další staronový požadavek armády – Zús organizovat podle vojenských zásad.⁸⁰

Vůči návrhu brig.gen Vl. Chalupy z roku 1931 je možné v elaborátu plk.gšt. Š. Drgače identifikovat pozoruhodnou odlišnost. 2. oddělení opět projevilo největší ochotu spolupracovat s Prezidiem Ministerstva vnitra. Opakovaně neváhalo přijít s návrhem integrace zpravodajských složek ministerstev národní obrany a vnitra. Podle nejnovějšího návrhu ale neměla být do Zús převedena celá pátrací skupina 2. oddělení, ale jen její obranná sekce.⁸¹

Zmíněnou odlišnost je možné vysvětlit následujícím způsobem. Situace 2. oddělení Hlavního štábu byla zjara 1934 podstatně odlišná od poměrů v roce 1931. V průběhu roku 1934 se připravovala progresivní reorganizace vojenského ofenzivního zpravodajství.⁸² Celý projekt dospěl do realizačního stádia na podzim téhož roku. Podstata změn tkvěla v tom, že vedoucí činitelé 2. oddělení Hlavního štábu, plk.gšt. Š. Drgač a jeho přímí podřízení pplk.gšt. F. Moravec a mjr.gšt. O. Tichý, usilovali o centralizaci výzvědné činnosti.⁸³

Nižší zpravodajské články, zpravodajští důstojníci vojskových těles a divizní štáby, již neměly dále působit ofenzivně, ale jen defenzivně. Výzvědná aktivita tak byla na počátku roku 1935 centralizována ve štábech zemských vojenských velitelství a ve 2. oddělení Hlavního štábu.⁸⁴ Jeho vedení hodlalo do budoucna odpoutat výzvědnou aktivitu od standardní

⁷⁸ Tamtéž, *oddíl I. Kompetence zpravodajské ústředny*, část a). Podtržená místa odpovídají podtrženému textu citovaného dokumentu.

⁷⁹ Srov.: tamtéž.

⁸⁰ Tamtéž, *oddíl I. Kompetence zpravodajské ústředny*, část b).

⁸¹ Tamtéž, *oddíl III. Personální otázky*.

⁸² O cílech a metodách tohoto procesu viz blíže KOKOŠKA–MALÍŘ, J.: *Organizace československého vojenského*, s. 52–54.

⁸³ Týž: c. d., s. 53.

⁸⁴ VÚA–VHA, fond číslo 37 (Velitelství vojenské zpravodajské služby, 37–153–47, nesignovaný a přesně nedatovaný analyticko-plánovací dokument 2. oddělení Hlavního štábu, zpracovaný pod názvem *Reorganizace výzvědného zpravodajství*. Citovaný pramenný materiál relevantním způsobem objasňuje reorganizaci ofenzivního zpravodajského aparátu, která byla provedena v letech 1934–1935. Detaily uvedeného procesu jsou zřejmé z dochované dokumentace prováděcích orgánů. Pro uvedené období viz zejména VÚA–VHA, f. Velitelství 1.

vojenské hierarchie vůbec. Podstatný byl vznik postupně zhušťované sítě takzvaných předsunutých agenturních ústředí Hlavního štábu a zemských vojenských velitelství.⁸⁵

Za těchto okolností si ofenzivní sekce pátrací skupiny již stačila vybudovat dostatečně silnou a vlivnou pozici. Vedení 2. oddělení proto nepotřebovalo posilovat pozici celé pátrací skupiny z vnějšku, např. spoluprací s vlivným Ministerstvem vnitra, a tak setrvalo jen u převodu obranné sekce do Zús. Ta mohla naopak integrací se Zpravodajskou ústřednou získat.

2. oddělení Hlavního štábu hodlalo podle návrhu z 1. března 1934 prosazovat vznik nové Zpravodajské ústředny, která se měla stát do značné míry samostatnou institucí. Podle vojenského návrhu měla být podřízena jen Prezidiu Ministerstva vnitra. 2. oddělení Hlavního štábu předpokládalo, že by se vliv policejních orgánů a politicko-správních úřadů na práci ústředny omezoval až by se zúžil na pouhou přítomnost ústředny v prostorách Policejního ředitelství v Praze.⁸⁶ Důsledky realizace tohoto záměru byly znovu nasnadě.

Za nejpodstatnější je možné označit skutečnost, že návrh z 1. března 1934 opět hrubě pomíjel odpovědnost Ministerstva vnitra za ochranu vnitřní bezpečnosti republiky. Motivace záměrů Hlavního štábu byla v roce 1934 opakovaně dána snahou ovládnout a řídit veškerou obrannou zpravodajskou činnost, a tak oslabit působnost Ministerstva vnitra v této na výsost důležité oblasti. Dále je možné dovodit skutečnost, že 2. oddělení Hlavního štábu nebralo ve svém návrhu zřetel na možný politicky negativní aspekt, problematiku vyznění celého projektu ve vnitropolitickém a posléze také mezinárodně-politickém měřítku. Přítomnost vojenské obranné zpravodajské složky v projektu nové Zpravodajské ústředny by přinášela angažovanost vojenského zpravodajství do politických témat.⁸⁷

V zájmu souvislostí je vhodné poznamenat, že se pozornost československého vojenského zpravodajství přirozeně a nutně rozvíjela do šíře i hloubky. Tento pozoruhodný jev s sebou přinášela komplexní povaha moderních válečných hrozeb. Vojenské výzvědné zpravodajství opouštělo od roku 1934 úzkou orientaci na ryze vojenská témata. Nový prvek jeho zájmu tvořily zprávy hospodářského, průmyslového, národnostního, politického a také sociálního charakteru.⁸⁸

divize (dále jen VD 1), k. 102, inv. č. 3 666, spis ZVV Praha č.j. 16 643/zprav. 1934 z 18. 12. 1934 – *Reorganizace výzvědného zpravodajství*.

⁸⁵ VÚA–VHA, 37–153–47, nesignovaný a přesně nedatovaný analyticko-plánovací dokument 2. oddělení Hlavního štábu *Reorganizace výzvědného zpravodajství*. Viz pasáž v oddílu II., věnovaná počátečním kladným výsledkům prvních předsunutých agenturních ústředí.

⁸⁶ Viz AKPR, sign. T 263/22, IV. část, spis 2. oddělení Hlavního štábu č.j. 2 386 Taj. – hl. št./2. odděl. 1934 z 1. 3. 1934 – *Zpravodajská služba obranná – návrh, oddíl I. Kompetence zpravodajské ústředny, část b*).

⁸⁷ Srov. celkově tamtéž.

⁸⁸ K šíři zájmu vojenské zpravodajské práce viz KOKOŠKA–MALÍŘ, J.: *Organizace československého vojenského*, s. 53.

Širší zájmový úhel byl ostatně v podmínkách 30. let příznačný pro zpravodajské organizace evropských totalit i demokracií.⁸⁹ Komplexní orientace prolínala také do armádní zpravodajské defenzívy. Vojenské návrhy na úpravu kompetencí Zpravodajské ústředny z let 1931 a 1934 poskytují důkaz o tom, že vojenská zpravodajská defenzíva prosazovala širší zájem již na počátku 30. let.⁹⁰ 2. oddělení Hlavního štábu přesto muselo uznávat odpovědnost složek Ministerstva vnitra, včetně Zús, za ochranu vnitřní bezpečnosti Československé republiky.

Zpravodajci Hlavního štábu svůj záměr z března 1934 energicky prosazovali.⁹¹ Prezidium Ministerstva vnitra ale nebylo jeho cíle ochotno akceptovat. Nadále odmítalo tlak Hlavního štábu na maximalizované kompetence Zús. Nejnovější schválené Instrukce pro obrannou službu zpravodajskou, oficiálně platné od 1. ledna 1935, byly důkazem toho, že Ministerstvo vnitra hodlalo zachovat ústřednu pevně v dosavadní státně-bezpečnostní a instanční hierarchii. Zús se měla nadále orientovat výhradně na boj proti nepřátelským výzvědným aktivitám, které ohrožovaly státní a vojenská tajemství.⁹²

Poněkud vyhocené a maximalistické návrhy i požadavky 2. oddělení Hlavního štábu je možné interpretovat také tak, že byly více či méně skrývaným projevem nedůvěry k obranné zpravodajské práci složek Ministerstva vnitra.

Některé aspekty vztahů mezi Hlavním štábem Ministerstva národní obrany a Ministerstvem vnitra byly po 2. světové válce vyšetřovány především ve spojitosti s trestním stíháním bývalého ministra vnitra JUDr. Josefa Černého a vrchního odborového přednosty Minister-

⁸⁹ K tomuto aspektu viz zejména GEYER, M.: *National Socialist Germany*, s. 310–346. WARK, W. K.: *The Ultimate Enemy. British Intelligence and Nazi Germany, 1933–1939*. London 1985. WATT, D. C.: *British Intelligence and the Coming of the Second World War in Europe*. In: *Knowing One's Enemies. Intelligence Assessment before the Two World Wars* (ed. E. R. May). Princeton 1986, s. 237–270. JACKSON, P.: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000. Týž: *French Intelligence and Hitler's Rise to Power*. *The Historical Journal*, 1998, Vol. 41, No. 3, s. 795–824. Viz též YOUNG, R. J.: *French Military Intelligence and Nazi Germany, 1938–1939*. In: *Knowing One's Enemies. Intelligence Assessment before the Two World Wars* (ed. E. R. May). Princeton 1986, s. 271–309. ADAMTHWAITE, A.: *French Military Intelligence and the Coming of War, 1935–1939*. In: *Intelligence and International Relations 1900–1945* (Ed. Christopher Andrew and Jeremy Noakes). Exeter 1987, s. 191–208. Nověji viz též FERRIS, J.: *Intelligence*. In: *The Origins of World War Two. The Debate Continues*. (Ed. Robert Boyce nad Joseph A. Maiolo). Houndmills 2003, s. 308–329.

⁹⁰ Srov.: NA, 225–975–14, dopis přednosty 2. oddělení Hlavního štábu brig.gen. Vl. Chalupy Prezidiu Ministerstva vnitra č.j. 382 taj. – hl. št./2. odděl. z 29. 4. 1931 – *Zpravodajská obranná služba a její reorganizace*.

⁹¹ Doklad o tom tvoří přípis 2. oddělení Hlavního štábu pro Prezidium MV č.j. 1 041 – Taj. hl. št./2. odděl. 1934 z 25. 5. 1934 – *Zpravodajská služba obranná, návrh instrukce* (NA, 225–975–15).

⁹² Viz NA, 225–1321–8, spis Prezidia MV č. 20 745, obsahující zprávu Policejního ředitelství v Praze pro Prezidium MV č.j. 4 384/34 Zús ze 3. 12. 1934 – *Instrukce pro obrannou službu zpravodajskou*. Srov. k tomu přiložený exemplář přísně tajných *Instrukcí pro obrannou službu zpravodajskou*, schválených výnosem MV č. 9 760 ze 14. 8. 1934 (viz tamtéž, opis k č. 9 760/1934 pres. min. vnitra).

stva vnitra JUDr. Otakara Fischera.⁹³ Jako svědek vypovídal rovněž brig.gen. Josef Bartík; ještě jako major konceptní služby (mjr.konc.) vedl od roku 1935 obrannou sekci pátrací skupiny 2. oddělení Hlavního štábu.⁹⁴

Brig.gen. J. Bartík vypovídal 6. března 1947 o podmínkách obranné zpravodajské práce ze 30. let následujícím způsobem: „...*Dlužno konstatovat, že od r. 1935 vojenské zpravodajství soustavně upozorňovalo na hrozící nebezpečí iredenty a usilovalo o vybudování celostátní zpravodajské ústředny jako řídicího obranného orgánu, poněvadž ministerstvo vnitra, ač za vnitřní bezpečnost státu odpovědné, nesnažilo se tuto důležitou složku státní vybudovati, jak toho vážnost doby a ohrožená integrita státu vyžadovala...*

S hlediska vnitřní obrany státu bylo proto ministerstvo vnitra povinno, aby dalo podnět k urychlenému vybudování celostátního zpravodajského střediska, které by zpracováváním a hodnocením materiálu získávalo přehled o konečných záměrech nacistického Německa a aby na základě těchto poznatků odborně zhodnocených mohla vláda a parlament činiti svá konečná opatření a rozhodnutí.

Všechny výše uvedené návrhy na zřízení celostátního zpravodajského ústředí pokud byly hlavním štábem do r. 1938 ministerstvu vnitra podány, zůstaly bez povšimnutí a nebylo na ně vůbec reagováno...“⁹⁵

⁹³ Oběma činitelům bylo po osvobození zlovolně kladeno za vinu to, že Sudetoněmecké straně usnadnili politický rozmach. JUDr. J. Černý byl viněn z toho, že jako ministr vnitra toleroval protistátní činy sudetských Němců, které v mnichovských dnech vedly ke státní katastrofě. Bývalý ministr měl v duchu trestního oznámení z 16. 2. 1946 mírným postupem svévolně oslabit důstojnost bezpečnostních orgánů, které ve vzrušeném pohraničí českých zemí reprezentovaly státní moc. Obdobně byl obviňován i JUDr. O. Fischer. Trestní oznámení z 26. února jej kromě již uvedených skutků vinilo z toho, že jako vedoucí státně-bezpečnostní činitel Ministerstva vnitra podcenil přípravy Sudetoněmecké strany k ozbrojenému protistátnímu vystoupení. Také on byl viněn ze shovívavosti ke zprávám, které se týkaly připravovaných úkladů proti Československé republice. Někdejší vedoucí odborový přednosta měl ohrozit životy i zdraví příslušníků bezpečnostních složek a způsobit zavlčení asi dvanácti set příslušníků Stráže obrany státu a dalších státních zaměstnanců na území Velkoněmecké říše. Dále byl viněn z toho, že jako ministr vnitra v Beranově vládě, jimž se stal 1. 12. 1938, měl podíl na zkáze, která nakonec vedla k okupaci Mnichovem zdeformovaných českých zemí. Bližší podrobnosti obsahu trestních oznámení na oba činitele jsou patrné v těchto pramenných materiálech: NA, f. NS, k. 73, č. Zh-3082/260-31/1-46 ze 16. 2. 1946 – *JUDr. Josef Černý, dodatek k trestnímu oznámení*. NA, f. NS, k. 73, č. Zh-3082-12-II-46 z 26. 2. 1946 – *Dr. Fischer Otakar, odb. přednosta min. vnitra v. v. – a býv. Ministr vnitra – oznámení*.

V zájmu souvislostí je nutno poznamenat, že ti, kteří v letech 1945–1946 koncipovali zmíněná trestní oznámení, se dopustili hrubé manipulace s fakty, přičemž selektivně a nepřiměřeně zvýrazňovali, nebo naopak bagatelizovali určité skutečnosti. Jednalo se o demagogickou a tendenční interpretaci událostí, které bylo zapotřebí vnímat objektivně, ve vazbách a souvislostech. Záměrně nebyl respektován fakt, že vnitropolitické klima Československa mělo v roce 1938 již mezinárodně-politický význam. Opomenut byl fakt, že mezinárodní kontext byl pro vztah nejvyšší československé exekutivy k Sudetoněmecké straně určující. Se shodnými motivy byla přehlížena skutečná politická situace Druhé republiky a mimořádně omezené možnosti pro politickou aktivitu jejich hlavních aktérů (srov.: NA, f. NS, k. 73, č. Zh-3 082-12-II-46 z 26. 2. 1946 – *Dr. Fischer Otakar, odb. přednosta min. vnitra v. v. a býv. Ministr vnitra – oznámení*). Vznesená obvinění posuzoval Národní soud v rámci procesu Beran a spol. JUDr. J. Černý i JUDr. O. Fischer byli nakonec zbaveni obvinění v plném rozsahu (viz NA, f. NS, k. 77, *Rozsudek z 21. 4. 1947 a přílohy předložené stranami při hlavním líčení*).

⁹⁴ NA, f. NS, k. 76, výslech svědka brig.gen. Josefa Bartíka ze 6. 3. 1947. NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 22. 3. 1947 – výpověď svědka brig.gen. J. Bartíka.

Brig.gen. J. Bartík svým svědectvím hrubě zkreslil otázku centralizace obranné zpravodajské práce. Jeho výpověď byla poznamenána neupřímností. Podstatná fakta zůstala nezminěna. Vzhledem ke sledovanému tématu je nutno ponechat stranou otázku, zda J. Bartík podal chybnou interpretaci záměrně či jeho dojmy z 30. let překryly válečné události. Podstatnější je zde nutná konfrontace obsahu svědkovy výpovědi s řečí původních pramenných materiálů. Danou metodou lze dospět k objektivnímu posouzení mimořádně závažného tématu 30. let.

Především je zapotřebí polemizovat s tvrzením o tom, že se Ministerstvo vnitra nesnažilo vybudovat obranné zpravodajské ústředí. Počátek nové fáze reforem obranného zpravodajství v resortu Ministerstva vnitra nastal v roce 1937, tedy v době, kdy ministerstvo třetím rokem vedl JUDr. J. Černý. Tehdy došlo k zásadní přelomové změně v přístupech rozhodujících míst Ministerstva vnitra k potřebám obranného zpravodajství.

Jádro změn spočívalo v mnohem širším kompetenčním rámci Zús. Ministerstvo vnitra dalo v podstatě za pravdu starším podnětům 2. oddělení Hlavního štábu. Znovu je ale na tomto místě třeba připomenout odlišnosti v motivacích vojenských orgánů a složek Ministerstva vnitra. Důležité je, že snaha o široký kompetenční rámec Zús vyšla v roce 1937 přímo z vedení Ministerstva vnitra. Určující byla významně změněná bezpečnostní situace republiky včetně průmětů jejích proměn na vnitropolitické klima. Tuto skutečnost relevantně dokládá komentář k návrhu výnosu z 15. srpna 1937, jímž Ministerstvo vnitra hodlalo Zús komplexně přebudovat podle nejaktuálnějších nároků.⁹⁶

Vedení Zús ve svém komentáři z 23. září 1937 konstatovalo, že „...vyzvědačská činnost nespokojuje se pouze sbíráním poznatků o zařízeních vojenských a jiných pro stát důležitých, nýbrž působí mnohdy ruku v ruce s činností politickou rozvratně mezi obyvatelstvem opozičně a protistátně naladěným. Vyzvědačská činnost získává často v politických stranách neb jiných organizacích hlavně studentských a v organizacích mládeže ochotné dobrovolné spolupracovníky, kteří se pro tuto činnost dávají zlákatí nikoli prospěchem hmotným, nýbrž pohnutkami ideologickými, ať již nacionálními či politickými. Tímto způsobem buduje se nebezpečné prostředí pro masový odboj proti státu případně pro sabotážní akce pro případ války. Jest tudíž samozřejmým, že zpravodajská ústředna a její odbočky musí si všimati těchto zjevů a sledovati důsledně činnost oněch organizací, ať již politických, nacionalistických, so-

⁹⁵ Viz NA, f. NS, k. 76, výslech svědka brig.gen. Josefa Bartíka ze 6. 3. 1947. Kritická stanoviska J. Bartíka viz také NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 22. 3. 1947 za přítomnosti soudních osob, všech obžalovaných, jejich obhájců a znalců – výpověď svědka brig.gen. J. Bartíka.

⁹⁶ Míněn je *Nástin výnosu* Prezidia Ministerstva vnitra č. 11 226/36 z 15. 8. 1937 (viz NA, 200–368–9/200mat–2/10).

*ciálních, či jinak zabarvených, v nichž takovéto zjevy ohrožující bezpečnost státu nalézají půdu. Tím samozřejmě rozšiřuje se dosud úzce vymezená věcná kompetence zpravodajské ústředny v takovém rozsahu, že se z ústředny této stává úřad, jehož úkolem jest sledovati všechny zjevy a zakročovati ve všech případech, kde bezpečnost státu v nejširším toho slova smyslu jest ohrožena.*⁹⁷

V uvedeném komentáři naléhavě zazněly zkušenosti, které československé orgány získaly v boji proti různorodým formám trestné činnosti protistátních a ostře nacionalistických složek národnostních menšin. Dalekosáhlou nebezpečností mezi nimi vynikala nejradikálnější část německé minority, koncentrovaná ve členské základně Sudetoněmecké strany a ve vrstvách jejích voličů a přesvědčených stoupenců. Tyto kruhy byly stále hlouběji a mnoha způsoby integrovány do příprav nacistického Německa k likvidaci Československé republiky.

Pocitěné hrozby se zpříma projevíly v návrhu kompetencí. Orgány Zús měly na základě projektovaného výnosu zjišťovat veškeré jevy, které ohrožovaly bezpečnost státu. Ústředna se měla stát celostátním orgánem, majícím na starosti ochranu bezpečnosti země proti nepřátelské činnosti, která by vznikala na území Československé republiky nebo by přicházela ze zahraničí. Po uvedených jevech měla pátrat a potlačovat je. Odbočky Zús měly ve svých obvodech bedlivě sledovat veřejný politický život, národnostní a sociální situaci. Zvláštní pozornost měla být věnována politicky, nacionálně a také sociálně zaměřeným organizacím, v nichž aktivity, které ohrožovaly bezpečnost Československé republiky, nacházely živnou půdu a zázemí. Věcná působnost měla být podle návrhu z 15. srpna 1937 vskutku komplexní a rozsáhlá.⁹⁸

Nové úpravy Zús měly vycházet z vládního nařízení č. 51 Sb. z. a n. ze 6. března 1936 O organizaci policejní správy a služby a o některých jiných opatřeních v oboru vnitřní

⁹⁷ NA, 200–368–9/200mat–2/10, č.j. 7 800 Zús/37 (přísně důvěrné) z 23. 9. 1937 – *Zpravodajské ústředna, reorganizace, rozšíření působnosti.*

⁹⁸ Tamtéž. Do podstatně rozšířené věcné kompetence Zpravodajské ústředny měla náležet následující ustanovení zákona na ochranu republiky: o *úkladech o republiku* (§ 1, § 2, § 3), o *proradě* (§ 4), o *zradě státního tajemství* (§ 5), o *vojenské zradě* (§ 6), o *nepřekážení neb neoznámení trestních podniků* (§ 12), o *nedovoleném ozbrojování* (§ 13), o *pobuřování proti státu* (§ 14, odst. 1), o *podněcování k trestným činům* (§ 15, odst. 3), o *schvalování trestných činů* (§ 16 odst. 2), o *sdružování státu nepřátelském* (§ 17), o *svádění k vojenským zločinům a nadřozování jim* (§ 21), o *nedovoleném zpravodajství* (§ 23, doplněný § 2 a 3 zákona o obraně státu), o *ohrožování obrany republiky* (§ 24, doplněný § 4 zákona o obraně státu).

Kompetence Zús měla rovněž široce obsáhnout ustanovení o *hospodářském vyzvědačství* (zákon č. 71/35) a ustanovení o soudních trestných činech zákona o obraně státu, konkrétně paragrafy 171 až 180. (§ 171 *maření osobních závazků*, § 172 *porušení osobních závazků*, § 173 *porušení věcných závazků*, § 174 *porušení jiných závazků*, § 175 *ničení, poškozování a porušování věcných prostředků*, § 176 *nedovoleného najímání vojska*, § 177 *nedovoleného vývozu, dovozu a průvozu a jiného ohrožování obrany republiky*, § 178 *spolčování a podněcování k trestným činům*, § 179 *podvodného vnikání do podniků důležitých pro obranu státu a do některých jiných míst*, § 180 *prozrazení obchodního nebo výrobního tajemství*.)

(Viz NA, 200–368–9/200mat–2/10, č.j. 7 800 Zús/37 (přísně důvěrné) z 23. 9. 1937 – *Zpravodajské ústředna, reorganizace, rozšíření působnosti.*)

správy. Ministerstvo vnitra bylo na základě zmíněného vládního nařízení oprávněno zřizovat a rušit státní policejní úřady, stanovovat a měnit jejich sídla a správní obvody. Ministerstvo vnitra tak mohlo činit všude, kde to považovalo za potřebné.⁹⁹

Ústředna měla nadále působit při Policejním ředitelství v Praze. Pro změny jejich kompetencí již existovaly vhodné organizační předpoklady. V době geneze výnosu, na jehož základě měla být ústředna modernizována, již fungovala při policejních ředitelstvích nová státně-bezpečnostní oddělení, která sledovala politickou, sociální, národnostní, hospodářskou, náboženskou a společenskou aktivitu obyvatelstva. Činnost státně-bezpečnostních oddělení byla zaměřena preventivně, aby bylo možné zavčas předcházet činům, které mohly ohrozit stát, státní činitele nebo různá, pro stát důležitá zařízení. Rozhodující místa počítala s tím, že se státně-bezpečnostní oddělení stanou, jako stálé pomocné referáty, součástí odboček ústředny. Popsané opatření se mělo týkat jen těch policejních ředitelství, při nichž působily odbočky Zús.¹⁰⁰

Návrh širokých kompetencí vyvolal nutnost inovovat její vnitřní skladbu. Racionální organizace byla naléhavě potřebná i z toho důvodu, že Zús byla oprávněna provádět zákroky a úkony, které trestní řád ukládal bezpečnostním úřadům. Zús a její složky vystupovaly při těchto činnostech jako vedoucí orgány. Místně příslušné bezpečnostní úřady působily pod vedením Zús a jejich odboček jako pomocné orgány. Ústředna s odbočkami měla právo působit jako vedoucí orgán vždy, zvláště pak ve vážných a rozsáhlejších případech.¹⁰¹

Přehled č. 3 – Plánovaná nová organizace Zpravodajské ústředny

1. oddělení – sledování protistátní činnosti	hnutí politická, hospodářská, sociální, nacionální, náboženská a sektářská, ilegální hnutí domácí a iredentistické hnutí zahraniční, antimilitaristická činnost, sabotážní činnost, hospodářské vyzvědačství
2. oddělení – výkonné	sledování osob podezřelých z trestných protistátních činů, sledování protistátních podniků a akcí, předběžná vyšetřování, vyšetřování trestních případů, provádění výslechů a trestních oznámení
3. oddělení – studijní	studium vyzvědačských metod, vyzvědačského prostředí, studium získaného materiálu, vypracovávání znaleckých posudků, informací a zpráv o ilegálních a iredentistických organizacích, sledování tisku
4. oddělení – evidenční	redakce Zpravodajského věstníku, vyřizování dožádaných šetření a

⁹⁹ NA, 200–368–9/200mat–2/10, *Nástin výnosu* Prezidia Ministerstva vnitra č. 11 226/36 z 15. 8. 1937.

¹⁰⁰ Tamtéž. NA, 200–368–9/200mat–2/10, č.j. 7 800 Zús/37 (přísně důvěrné) z 23. 9. 1937 – *Zpravodajská ústředna, reorganizace, rozšíření působnosti*.

¹⁰¹ Tamtéž.

a informační	informací o osobách nebo podnicích, výsledky zběhů z čsl. armády i z cizích armád, členů vojensky organizovaných sborů v cizích státech, zpravodajských zaměstnanců cizích států, evidence osob a podniků podezřelých z vyzvědačství, evidence osob odsouzených pro vyzvědačství, zběhů z cizích armád, vojenských zběhů z čsl. armády, osob podezřelých z hospodářského vyzvědačství, osob činných v ilegálních a iredentistických organizacích, evidence ilegálních teroristických organizací, evidence iredentistických organizací, evidence důvěrníků obranné zpravodajské služby
5. oddělení – technické	fotografické a chemické laboratoře
Pomocné kanceláře	podatelna, písárna a výpravna

Pramen:

NA, 200–368–9/200mat–2/10, č.j. 7 800 Zús/37 (přísně důvěrné) z 23. 9. 1937 –*Zpravodajská ústředna, reorganizace, rozšíření působnosti.*

Vedení Zús předpokládalo, že organizace odboček bude analogická, ale v přiměřeně menším rozsahu. Nepočítalo se zejména s tím, že by v jejich rámci působila technická oddělení. V technické oblasti využívat fotografická a daktyloskopická oddělení policejních ředitelství, u nichž působily.¹⁰²

Vzhledem k dalšímu vývoji Zús je nutné pochopit dva základní aspekty. První aspekt tvořila skutečnost, že podstata předvídané modernizace ústředny nepochybně odpovídala nálehavým požadavkům doby. Změny byly Ministerstvem vnitra racionálně a věcně zdůvodněny. Vedle toho je nezbytné uvědomit si druhý aspekt celého projektu – jeho realizační stránku, která ale byla od základů podmíněna omezenými možnostmi a limitovanými zdroji Ministerstva vnitra. Vztah mezi oběma těmito faktory byl ostatně příznačný pro řadu projektů, které vznikly v období 30. let s nadějí, že posílí obranu republiky. Nejedna záměr z oblasti obrany státu bylo možné označit za moderně koncipovaný. Cestu od prvotního podnětu k realizaci a pak k praktické aplikaci mnohdy zpomalila ekonomická náročnost.

Předvídané široké věcné kompetence a úkoly Zús vyžadovaly velkorysé osobní i věcné vybavení. Jistá zlepšení, která byla uvedena do praxe v letech 1931–1932, v druhé polovině 30. let opět nedostačovala. Řadu problémů se nedařilo uspokojivě řešit. Osobní i materiální náležitosti byly ostatně vleklou komplikací práce Zús. Ekonomická omezení limitovala působnost vrcholné politické exekutivy v mnoha oblastech, resort Ministerstva vnitra a zpravodajskou práci nevyjímaje. Zús se také v roce 1937 potýkala s tíživými nedostatky. Scházely vhodné prostory, nedostávalo se vyškolených a zacvičených kádrů, které bylo zapotřebí stabilizovat.

¹⁰² Tamtéž.

Technické vybavení nedostačovalo. Chyběla spolehlivá motorová vozidla pro zákroky ústředních zpravodajských orgánů i odboček. Není divu, že policejní ředitel v Praze zauvažoval 23. září 1937 tímto chmurným způsobem: „...*Nutno uvážiti, že výzvědná služba cizích států jest organizována na nejmodernějších poznacích a vybavena jak po stránce osobní, tak i po stránce finanční a technické všemi moderními vymoženostmi, tak, že čeliti této výzvědné činnosti cizích států bez řádného vybavení zpravodajské ústředny a jejich odboček jest iluzorní.*“¹⁰³

Ofenzivní nástup cizích, hlavně německých, zpravodajských organizací proti Československé republice byl v letech 1936–1937 již vskutku masový.¹⁰⁴ Československé bezpečnostní orgány zatkly v roce 1936 pro podezření z výzvědné činnosti ve prospěch nacistického Německa 1 374 osob.¹⁰⁵ Z tohoto počtu bylo 199 vojenských osob, 962 civilních osob (československých občanů) a 213 cizích státních příslušníků. V roce 1937 bylo zatčeno 572 osob. Počet zatčených byl ve srovnání s rokem 1936 kvantitativně menší. Nápor cizích zpravodajských organizací ale nebyl nijak zmírněn. Posledně zmíněný počet zatčených tvořilo 57 vojenských osob, 448 civilních osob (československých občanů) a 67 cizích státních příslušníků.

¹⁰³ Tamtéž, samostatná závěrečná vložka.

¹⁰⁴ Nacistické zpravodajství analyzovalo Československou republiku soustavně nejen po vojenské stránce, ale také po stránce vojensko-politické, politické, bezpečnostní, hospodářské, sociální a národnostní. Zvláštní pozornost byla věnována dopravní infrastruktuře, průmyslu, velikosti a stavu strategických zásob a palivoenergetickým zdrojům. Zpravodajskou činností proti Československé republice vyvíjela s ohledem na připravovaný agresivní tlak především vojenská zpravodajská služba. Ve svém úsilí byla podporována nacistickým bezpečnostním aparátem, jemuž dominovala mocná Bezpečnostní služba (*Sicherheitsdienst*, SD). SD se orientovala v první řadě na zprávy politického charakteru. Důležitá úloha Tajné státní policie, Gestapa, spočívala v tom, že jako exekutivní prvek nacistického aparátu progresivně likvidovala také cizí výzvědné aktivity na území nacistického Německa. Nebezpečná byla rovněž takzvaná Zahraniční organizace NSDAP – *Auslands-Organisation der NSDAP* (AO), která vybudovala, a také na československém území udržovala, zpravodajskou síť. Se všemi již zmíněnými i dalšími zpravodajskými složkami byla velmi úzce a nanejvýš výkonně propojena Sudetoněmecká strana a orgány její stranicko-politické struktury. Pro všechny stručně nastíněné aktivity a organizace byly charakteristické efektivní metody práce, soustavně zdokonalovaný systém přenosu zpráv od zdrojů až k cílovým činitelům. Příznačná pro ně byla také snaha po souladu jednotlivých článků zpravodajského systému. V české historiografii podali dosud nejúplnější přehled protičeskoslovenských zpravodajských aktivit a organizací GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: *Zápas o Československo na poli zpravodajství v druhé polovině 30. let*. H a v, 1988, č. 1, s. 89–102. Dosud zřejmě nejzávažnější rozbor výzvědné činnosti Abwehru vůči Československu podal na základě podrobného studia relevantní pramenné dokumentace K.-J. Müller ve studii *Les activités du service secret militaire allemand*, s. 185–202. Na tomto místě je vhodné zmínit ještě obsáhlou studii M. Geyera, která se podrobně zabývá rozbořem klíčové otázky analýz a dalšího využití informací, které zajistily zpravodajské složky nacistického Německa v období 30. let a v prvních letech 2. světové války. Viz GEYER, M: *National Socialist Germany*, s. 326–346.

¹⁰⁵ Viz VÚA–VHA, fond číslo 20 (Studijní ústav Ministerstva vnitra), 20–29–44, č.j. 13 214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938 – odpověď 2. oddělení Hlavního štábu na anketní akci, zahájenou po Mnichovu na základě výnosu č.j. 6 520 Taj. – hl. št./3. odděl. 1938, oddíl V. Brig.gen. F. Moravec, někdejší přednosta výzvědné a defenzivní skupiny 2. oddělení Hlavního štábu vypověděl při šetření, které proběhlo krátce po 2. světové válce, že na území Československa bylo v roce 1936 zatčeno a ze špionáže usvědčeno na 2 000 osob (viz NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 18. 2. 1947 – výpověď svědka brig.gen. Františka Moravce). V konfrontaci s původním souhrnným analytickým materiálem, který vznikl nedlouho po Mnichovu, se citovaný Moravecův údaj jeví jako nadnesený (srov.: VÚA–VHA, 20–29–44, č.j. 13 214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938 – odpověď 2. oddělení Hlavního štábu ..., oddíl V).

ků.¹⁰⁶ 2. oddělení Hlavního štábu podalo o těchto skutečnostech v srpnu 1937 obsáhlou zprávu prezidentu republiky.¹⁰⁷

Bezpečnostní i vojenské zpravodajské orgány se v té době shodly na tom, že přípravy Henleinovy Sudetoněmecké strany šely k ozbrojenému boji proti československému státu. Zpravodajský úsek Policejního ředitelství v Ústí nad Labem kupříkladu získal prostřednictvím svých důvěrníků, kteří působili v Drážďanech, alarmující zprávy o tom, že téměř každý desátý sudetský Němec pracoval, ať vědomě nebo nevědomě, pro nacistické zpravodajství nebo pro iredentu.¹⁰⁸ V roce 1936 se při vyšetřování rozsáhlých špionážních případů s jistotou potvrdilo, že do výzvědné činnosti proti Československu byly zapojeny všechny německé bezpečnostní složky, orgány dopravy a spojů i polovojenské organizace. Práci těchto segmentů efektivně koordinovala německá vojenská zpravodajská služba.¹⁰⁹ Posléze byla agenturní cestou zjištěna mimořádně závažná fakta o tom, že v rámci regionálních služeben německého Abwehru působily organizační složky, které na území Československa připravovaly sabotážní akce a teroristické útoky.¹¹⁰ Československé vojenské zpravodajství získalo první konkrétní poznatky o uvedených skutečnostech na podzim 1937.¹¹¹

¹⁰⁶ Viz VÚA–VHA, 20–29–44, č.j. 13 214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938 – odpověď 2. oddělení Hlavního štábu ..., oddíl V.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Viz NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 10. 2. 1947 – výpověď svědka Oldřicha Diviše, bývalého zpravodajského úředníka Policejního ředitelství v Ústí n. L. O. Diviš dále vypověděl, že již zjara 1936 předal příslušným orgánům Ministerstva vnitra zpravodajské informace o plánech na budoucí ozbrojené vystoupení, které byly v kruzích SdP a organizace Volksbund projednávány již koncem roku 1935. O. Diviš dále získal z Drážďan od člena své důvěrnické sítě, sudetského Němce z Děčína, elaborát o metodách, jimiž se SdP hodlala chopit moci v pohraničních oblastech českých zemí. Elaborát obsahoval i návrh na zhotovení kartotékové evidence spolehlivých osob, které by mohly být využity nacistickými zpravodajskými organizacemi. Získán byl také poznatek o tom, že vedoucí Gestapa v Drážďanech s uvedeným návrhem projevil souhlas svým podpisem. Zajištěné a prověřené informace Diviš postoupil přímo Zús a OZús při Policejním ředitelství v Liberci i Prezidiu Zemského úřadu v Praze (tamtéž). Zpravodajské orgány Ministerstva vnitra získaly poznatky o tom, že evidence uvedeného typu skutečně vznikala. Důvěrnou cestou bylo zjištěno, že zvláštní evidence osob neponechala bez povšimnutí ani obyvatele nejmenších osad. Nacistické orgány sledovaly u evidovaných osob majetkové poměry, zda žily ve smíšeném manželství a další podstatné údaje, které mohly hrát jistou roli při zapojení určitých osob do zpravodajské činnosti ve prospěch nacistického Německa, viz NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 24. 2. 1947 – výpověď svědka JUDr. Františka Hamáčka, v letech 1937 a 1938 přednosty oddělení C (německá iredenta) Ministerstva vnitra.

¹⁰⁹ VÚA–VHA, 20–29–44, č.j. 13 214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938 – odpověď 2. oddělení Hlavního štábu ..., oddíl V.

¹¹⁰ Tamtéž. Generální koncepce příprav sabotáží a teroru na území Československa spočívala v letech 1935–1938 v rukou Hauptmanna, od 1. 8. 1937 Majora, Helmutha Groscurtha, nejvyššího činitele sabotážního a teroristického úseku centrálního velení německé vojenské zpravodajské služby. Uvedené skutečnosti činily z H. Groscurtha jednu z osob, které dosahem svých pravomocí nejvíce ohrožovaly bezpečnost a obranyschopnost Československé republiky.

K dalším aspektům sledované osoby viz blíže GROSCURTH, H.: *Tagebücher eines Abwehroffiziers 1938–1940*. Stuttgart 1970, s. 17 an. K problematice organizačních změn německé vojenské zpravodajské služby v roce 1938 viz ABSOLON, R.: *Die Wehrmacht im Dritten Reich, Band IV: 5. Februar 1938 bis 31. August 1939*. Boppard am Rhein 1979, s. 161–162.

Nebezpečnost majora H. Groscurtha umocňoval fakt, že tento činitel přímo zpravodajsky řídil vůdce Sudetoněmecké strany K. Henleina. Vůdce SdP se zřejmě těšil značné Groscurthově důvěře. Této skutečnosti nasvědčují

Navzdory všem alarmujícím skutečnostem bylo zřejmé, že se Zpravodajskou ústřednu s odbočkami nepodaří rychle přizpůsobit aktuálním hrozbám. Pražský policejní ředitel musel 23. září 1937 konstatovat, že reorganizace byla možná jen postupně a v delším časovém úseku. Důvody byly následující. Základní komplikující faktor spočíval v neukončené organizační výstavbě sítě státních policejních úřadů. Zmíněný proces odčerpával značné množství zkušených a zapracovaných policejních úředníků. Následkem toho nebylo možné, aby pražské Policejní ředitelství přidělilo ústředně nový personál. Služební přesuny osob by totiž vážně ohrozily výkon práce ostatních úseků Policejního ředitelství.

Vlivem mimořádně nepříznivých podmínek nezbylo pražskému policejnímu řediteli nic jiného než konstatovat, že modernizaci Zús by bylo možné uskutečnit v plném rozsahu až po dokončení výstavby sítě státních policejních úřadů. Další, neméně důležitý předpoklad spočíval v nezbytně nutném přidělu nových odborných sil, kterým by byla také poskytnuta možnost zapracovat se. Bez splnění uvedených podmínek nebyla reorganizace Zús vůbec myslitelná.¹¹²

Uvedená fakta tvoří doklad o tom, že Ministerstvo vnitra se potýkalo s nedostatkem finančních zdrojů, které byly nezbytné nejen k uspokojení personálních potřeb ústředny, ale také dalších, neméně závažných projektů Ministerstva vnitra, které měly posílit bezpečnost a obranyschopnost republiky. Tato podstatná fakta přesvědčivě vyvracejí zavádějící tvrzení brig.gen. J. Bartíka z roku 1947 o tom, že ekonomické důvody ve 30. letech netvořily vážnou překážku snah o moderněji pojatou zpravodajskou službu Ministerstva vnitra.¹¹³

Policejní ředitelství v Praze přes uvedené obtíže neustrnulo ve své snaze zlepšit podmínky a zvýšit výkon ústředny. Koncem roku 1937 účinně reorganizovalo celé své dosavadní zpravodajské oddělení.¹¹⁴ S platností od 1. ledna 1938 začalo jeho v rámci působit zcela nové oddělení pro státní bezpečnost (oficiální zkratka STB). Oddělení tvořily tři hlavní skupiny: I. – Zpravodajská ústředna, II. – Odbočka Zpravodajské ústředny a III. – Politické oddělení. Pražské Policejní ředitelství si vytvořilo uvedenými skupinami vhodný předpoklad k pozdějšímu, již předvídanému rozšíření věcné působnosti Zpravodajské ústředny. STB tak

je fakt, že K. Henlein působil jako Groscurthův osobní poradce (viz GEBHART, J. –KUKLÍK, J.: *Zápas o Československo na poli zpravodajství*, s. 93).

¹¹¹ VÚA–VHA, 20–29–44, č.j. 13 214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938 – odpověď zpravodajského oddělení Hlavního štábu ..., oddíl V. *The Fifth Column at Work*. (Ed. B. Bílek.) London 1945, s. 10–11.

¹¹² NA, 200–368–9/200mat–2/10, č.j. 7 800 Zús/37 (přísně důvěrné) z 23. 9. 1937 – *Zpravodajská ústředna, reorganizace, rozšíření působnosti*, samostatná závěrečná vložka.

¹¹³ Srov.: NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 22. 3. 1947 – výpověď svědka brig.gen. J. Bartíka.

¹¹⁴ K pozici původního zpravodajského oddělení v organizační hierarchii Policejního ředitelství v Praze viz MACEK, P. –UHLÍŘ, L.: *Dějiny policie a četnictva*, II. díl. Praha 1999, s. 22–23.

v podstatě představovalo její již fungující jádro. Tento záměr byl podpořen faktem, že se Policejnímu ředitelství v Praze přeci jen podařilo do STB soustředit schopné a zkušené policejní úředníky, kteří se stali vedoucími referenty skupin. Jejich úkol byl nemálo náročný. Kromě výkonu standardních služebních povinností byli navíc pověřeni výchovou a výcvikem mladšího personálu včetně přidělených členů sboru neuniformované stráže. Tato opatření se uskutečňovala pod dozorem a za koncepčního vedení přednosta oddělení pro státní bezpečnost.¹¹⁵

Při vzniku oddělení pro státní bezpečnost byla hlavní péče věnována Zpravodajské ústředně a její pražské odbočce. Z jiných služebních úseků se sem podařilo soustředit další pracovníky. Pozitivní byl zejména fakt, že výkonná složka, kterou společně využívala ústředna i její odbočka, byla personálně posílena; vedle vedoucího inspektora ji tvořilo 30 policejních agentů. Přestože ideální stav v personální oblasti zdaleka nenastal, alespoň částečné doplňky zkušených policejních úředníků se staly základnou pro budoucí podstatně zvětšenou Zpravodajskou ústřednu. Policejní ředitelství v Praze i Prezidium Ministerstva vnitra se i na prahu roku 1938 potýkaly s tíživým nedostatkem vyškolených sil.¹¹⁶ Policejní ředitelství věnovalo patriční pozornost také odbočkám Zús. Na přelomu let 1937 a 1938 se připravovaly podmínky pro posílení také jejich personálu.¹¹⁷

Jistá zlepšení v oblasti lidských zdrojů ale nemohla být přes veškerou snahu prováděna pokroky v oblasti materiálního vybavení. Úsporná opatření a naléhavé požadavky jiných důležitých bezpečnostních opatření Ministerstva vnitra zabránily tomu, aby Zpravodajské ústředně i jejím odbočkám byla přidělena další vhodná vozidla, moderní fotografické vybavení a jiné prostředky technického zázemí.¹¹⁸

Československý zpravodajský aparát byl v době rostoucího ohrožení republiky posílen i jinak. V roce 1937 byla upravena skladba zvláštního státně-bezpečnostního odboru Ministerstva vnitra. V jeho rámci začala působit tři nová zvláštní oddělení. Oddělení A bylo kompetentní v oblasti státně-bezpečnostních záležitostí všeobecné povahy, oddělení B dohlíželo na záležitosti tisku a oddělení C bylo zvláště zaměřeno na rizikové jevy německé iredenty. Z hlediska podílu na obranné zpravodajské práci mělo největší význam oddělení A a C.

¹¹⁵ NA, 200–368–9/200mat–2/10, č.j. 7 800 Zús/37 (přísně důvěrné) ze 3. 2. 1938 – *Zpravodajská ústředna, reorganizace, rozšíření působnosti*.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Tamtéž. V souvislosti s údaji o vzniku oddělení pro státní bezpečnost Policejního ředitelství v Praze je vhodné korigovat publikované údaje o tom, že Zpravodajská ústředna se svou pražskou odbočkou sledovala veškerou výzvědnou zpravodajskou činnost a všechny protistátní aktivity tak, jak tuto činnost předvídal již citovaný Nástin výnosu Prezidia Ministerstva vnitra č. 11 226/36 z 15. 8. 1937 (NA, 200–368–9/200mat–2/10). Jak již bylo doloženo konkrétními skutečnostmi, pro tento široký kompetenční rámec nebyla ústředna se svými strukturami v roce 1938 stále ještě vybavena personálně ani materiálně. Chybnou interpretaci práce oddělení pro státní bezpečnost uvádějí MACEK, P. –UHLÍŘ, L.: *Dějiny policie a četnictva*, II. díl., s. 30.

V čele oddělení A stál JUDr. Karel Novák. Oddělení C vedl JUDr. František Hamáček. Oba ministerští radové náleželi k nejzkušenějším činitelům Ministerstva vnitra. JUDr. K. Novák působil na Ministerstvu vnitra již od roku 1918. Na organizaci státně-bezpečnostních opatření se začal podílet v roce 1920. JUDr. F. Hamáček působil na Ministerstvu vnitra od roku 1926.¹¹⁹

Sledovaná oddělení podléhala vrchnímu dozoru vedoucího odborového přednosty JUDr. Otakara Fischera, který stál v čele takzvaného ústředního vedení Ministerstva vnitra. Jako přímý představený státně-bezpečnostního odboru dohlížel na práci oddělení A a C bezprostředně a intenzivně.¹²⁰ V této funkci podléhal přímo ministru vnitra JUDr. J. Černému. Vedoucí odborový přednost JUDr. O. Fischer působil jako styčný článek mezi oběma odděleními, kam přicházely informace od nižších bezpečnostních, správních a zpravodajských složek, a ministrem vnitra.¹²¹ Z tohoto faktu plynula skutečnost, že Fischerův podíl na koncepci a výkonu státně-bezpečnostních opatření, která byla napojena na systém obrany státu, byl mimořádný.¹²² V oblasti informací a přenosu zpráv z nižších složek úřadu až k ministrovi byl JUDr. O. Fischerovi často nápomocen JUDr. Armin Racek, od roku 1937 osobní tajemník ministra JUDr. J. Černého.¹²³

Vedoucí odborový přednost JUDr. O. Fischer – druhý nejdůležitější představitel Ministerstva vnitra – nebyl členem žádné politické strany.¹²⁴ Svým konáním v duchu rozhodnutí vlády a ministra vnitra ale nemálo ovlivňoval vnitropolitické klima. V souvislosti s tím nelze

¹¹⁹ NA, f. NS, k. 73, výslech svědka JUDr. K. Nováka ze 30. 1. 1946. NA, f. NS, k. 73, výslech svědka JUDr. K. Nováka z 12. 2. 1946. NA, f. NS, k. 73, výslech svědka JUDr. F. Hamáčka z 12. 2. 1946. Srov. k tomu: NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 24. 2. 1947 – výpověď svědka JUDr. Františka Hamáčka. NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 24. 2. 1947 – výpověď svědka JUDr. Karla Nováka. NA, f. NS, k. 73, výslech obžalovaného JUDr. Otakara Fischera z 19. 2. 1946. Srov. též s věcnými údaji, obsaženými v trestním oznámení na JUDr. O. Fischera podle § 2 dekretu prezidenta republiky ze dne 19. 6. 1945 (viz NA, f. NS, k. 73, č. Zh-3082-12-II-46 z 26. 2. 1946 – *Dr. Fischer Otakar, odb. přednost min, vnitra v. v. a býv. Ministr vnitra – oznámení*).

¹²⁰ NA, f. NS, k. 73, výslech obžalovaného JUDr. Josefa Černého z 11. 2. 1946. NA, f. NS, k. 73, výslech obžalovaného JUDr. Otakara Fischera z 22. 1. 1946. Viz též NA, f. NS, k. 73, výslech svědka JUDr. K. Nováka z 12. 2. 1946 a NA, f. NS, k. 73, výslech svědka JUDr. F. Hamáčka z 12. 2. 1946.

¹²¹ NA, f. NS, k. 73, výslech obžalovaného JUDr. Josefa Černého z 11. 2. 1946. NA, f. NS, k. 73, výslech svědka JUDr. K. Nováka ze 30. 1. 1946. Viz též NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 24. 2. 1947 – výpověď obžalovaného JUDr. O. Fischera.

¹²² Srov.: tamtéž a NA, f. NS, k. 73, výslech obžalovaného JUDr. Otakara Fischera z 22. 1. 1946. NA, f. NS, k. 73, výslech obžalovaného JUDr. Otakara Fischera z 19. 2. 1946. NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 6. 2. 1947 – výpověď obžalovaného JUDr. O. Fischera.

¹²³ NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 20. 3. 1947 – výpověď svědka JUDr. Armina Racka. Viz též NA, f. NS, k. 76, Vývodní návrh JUDr. Otakara Fischera z 8. 3. 1947. JUDr. J. Černý si svého osobního tajemníka JUDr. Armina Racka cenil pro jeho profesionalitu a nadstraničnost. Černý dal svému osobnímu tajemníkovi příkaz, aby jednal vždy důsledně nestrannicky. JUDr. A. Racek nebyl členem žádné politické strany. JUDr. J. Černý jmenoval JUDr. A. Racka svým osobním tajemníkem proti přání agrární strany, která si stěžovala na Rackovu údajnou nepřiznivost (srov. NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 20. 3. 1947 – výpověď svědka JUDr. Armina Racka).

¹²⁴ NA, f. NS, k. 73, výslech obžalovaného JUDr. O. Fischera z 19. 2. 1946.

přehlédnout fakt, že jeho profesionální erudici uznávali představitelé pravicové i levicové části vládní koalice. Pozitivní vztah k němu měl, mimo jiné, i předseda sociálně demokratické strany Antonín Hampl.¹²⁵

Z hlediska zájmů obrany státu bylo neméně významné, že odbornou erudici ministra JUDr. J. Černého i JUDr. O. Fischera uznávali i činitelé Hlavního štábu. Pozoruhodné teze o JUDr. O. Fischerovi zaznamenal počátkem zářijové krize v roce 1938 plk.gšt. František Doležel, který se jako zástupce MNO u Ministerstva vnitra podílel od 1. října 1936 na organizaci Stráže obrany státu. Při výkonu funkce styčného důstojníka stabilně s Fischerem spolupracoval.¹²⁶ Myšlenky plk.gšt. F. Doležela z roku 1938 jsou tedy platné i pro předcházející období. O JUDr. O. Fischerovi si 6. září 1938 poznamenal toto: „...*Jisto je, že je v moci vlády a zvláště v rukou ministra, aby svým rozkazům dodal náležitě váhy...Dra Fischera je nutno pokládati za důvěrníka ministrova. Jeho vliv je mimořádně významný...Rozhodující je postoj ministrův. ...Můj úsudek je, že Dr Fischer se snaží čestně splniti úkoly odpovědného úředníka...je chladným počtářem, zvyklým dobře měřiti každý čin i počín.*“¹²⁷

Popsané služební a kompetenční vztahy i vazby měly zásadní význam pro přenos a rozbor zpráv, které oddělení A a C získávalo od níže postavených orgánů státně-bezpečnostní a politicko-správní struktury. Efektivita tohoto racionálního uspořádání se plně projevila v dramatickém roce 1938.¹²⁸ Popsaný mechanismus vznikl jako účinný aparát sběru i analýzy zpráv, který nejvyšší politické exekutivě zajišťoval obsažný a pružný přísun zpravodajských informací. Oddělení A a C tvořila nejvýše postavený informační článek Ministerstva vnitra, který předával vyhodnocené informace rozhodujícím orgánům exekutivy. Došlé zprávy zhodnocovali ministerští radové JUDr. K. Novák a JUDr. F. Hamáček a členové jejich oddělení. Na této činnosti se podílel také odborový přednosta JUDr. J. Jílek, vedoucí oddělení 14 Ministerstva vnitra, kam náležely záležitosti četnictva a Stráže obrany státu.¹²⁹ Informace,

¹²⁵ NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 20. 3. 1947 – výpověď svědka JUDr. Armina Racka.

¹²⁶ NA, f. NS, k. 75, Rudolf Beran a spol. – dodatek trest. oznámení. Protokoly, výslech svědka plk.gšt. Františka Doležela z 12. 2. 1946.

¹²⁷ NA, f. NS, k. 75, Rudolf Beran a spol. – dodatek trest. oznámení. Písemný doličný materiál, č. 1–20, č. 19 – *Linie o krizi*, opis rozboru vojensko-politické a bezpečnostní situace Československa, zpracovaný plk.gšt. F. Doleželem 6. 9. 1938, oddíl III. *Úloha Ministerstva vnitra*.

¹²⁸ Zprávy oddělení A a C se dochovaly v několika obsáhlých archivních souborech. Viz např. NA, f. Předsednictvo ministerské rady (PMR), k. 3 181, inv. č. 2 461, sign. 688 – *Hlášení družstev SOS o situaci na hranicích, hlášení o incidentech, přepadech, mobilizaci a jiná hlášení, 1938*. NA, f. PMR, k. 3 182, inv. č. 2 461, sign. 688 – *Hlášení družstev SOS o situaci na hranicích, hlášení o incidentech, přepadech, mobilizaci a jiná hlášení, 1938–1939*. Viz též AKPR, sign. D 5 832, inv. č. 1 110 – *Situční zprávy, hlášení min. vnitra (odd. C)*, zejména I. a II. část (1938). Množství zpráv oddělení C z období zářijové krize v roce 1938 bylo rovněž publikováno. Viz *The Fifth Column at Work*. (Ed. B. Bílek.) London 1945.

¹²⁹ NA, f. NS, k. 73, výslech obžalovaného JUDr. J. Černého z 11. 2. 1946. Srov. k tomu: NA, f. NS, k. 73, výslech obžalovaného JUDr. O. Fischera z 19. 2. 1946.

kteřé byly dodány Zpravodajskou ústřednou, byly již vyhodnoceny na úrovni jejích odboček a posléze i na úrovni centrálního vedení ústředny.¹³⁰ Adresátem výsledků práce odborníků oddělení A a C bylo hlavně Předsednictvo ministerské rady, 2. oddělení Hlavního štábu a Ministerstvo zahraničních věcí.¹³¹ Reciproční výměna zpráv probíhala mezi odděleními A i C a 2. oddělením Hlavního štábu.¹³²

Uvedená fakta podstatným způsobem korigují další tvrzení brig.gen. J. Bartíka z roku 1947 o tom, že Ministerstvo vnitra nedisponovalo pružným zpravodajským aparátem. Analyzované poznatky dokládají, že se odborné orgány Ministerstva vnitra nezabývaly pouhým sběrem a přenosem zpráv, ale samozřejmě také jejich rozbořem, který pro nejvyšší politickou exekutivu operativně provádělo více instancí bezpečnostní a správní struktury, na vrcholové úrovni odborníci specializovaných oddělení A a C se svými spolupracovníky z dalších úseků Ministerstva vnitra. Význam této odpovědné činnosti byl mimořádný. Značné množství zpráv putovalo spolehlivým informačním aparátem, který se podařilo oprostít od zbytečných byrokratických překážek, až k nejvyšším místům politické exekutivy. Pro naléhavé případy byla vytvořena možnost přímých referátů, která zkrátila tok informací od nižších článků k nejvýše postaveným místům Ministerstva vnitra. Nejdůležitější činitele měli k dispozici pro své rozhodování hodnotný informační podklad.

Brig.gen. J. Bartík neměl pravdu ani v tom případě, když v roce 1947 vyjadřoval následující stanoviska: „...*Hlavní štáb se dožadovoal, aby s ohledem na ohrožení ČSR bylo vybudováno celostátní zpravodajské ústředí na ministerstvu vnitra, jako to měly státy jiné. Proto jsme chtěli, aby kromě vojenského zpravodajství fungovalo i vnitřní civilní zpravodajství. K osobnímu jednání nikdy nedošlo, poněvadž na podání, která jsem učinil přes náčelníka štábu, nikdy nedošla z ministerstva vnitra odpověď. Zda došla odpověď nebo zda jednal náčelník hlavního štábu s někým z ministerstva vnitra, o tom mi nic není známo a myslím, že bych se to byl dověděl.*“¹³³

Někdejší nejvýznamnější činitel obranné sféry vojenského zpravodajství zde opomněl uvést mimořádně závažná fakta o tom, že se po léta otevírané téma centralizace defenzivní zpravodajské činnosti dostalo až na pořad jednání kolegia Nejvyšší rady obrany státu. Hlavní

¹³⁰ NA, 200–368–9/200mat–2/10, č.j. 7 800 Zús/37 (přísně důvěrné) z 23. 9. 1937 – *Zpravodajská ústředna, reorganizace, rozšíření působnosti.*

¹³¹ NA, f. NS, k. 73, výslech obžalovaného JUDr. O. Fischera z 19. 2. 1946.

¹³² NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 22. 3. 1947 za přítomnosti soudních osob, všech obžalovaných, jejich obhájců a znalců – výpověď svědka brig.gen. J. Bartíka.

¹³³ Viz NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 22. 3. 1947 – výpověď svědka brig.gen. J. Bartíka.

štáb aktualizoval své teze, které naposledy prosazoval v roce 1934, 11. května 1936.¹³⁴ Svými důsledky byla ale významnější další iniciativa z 9. července 1937.¹³⁵ Primární záměr Hlavního štábu zůstával stále nezměněn. 2. oddělení hodlalo ovládnout obranné zpravodajství na úkor tradičních kompetencí Ministerstva vnitra. Vrcholná politická exekutiva nepovažovala za vhodné, aby se jich vzdávalo ve prospěch armády. Tento stav i permanentní snahy o nepřiměřeně velký vliv vojenských orgánů objasňuje vývoj závěrečné fáze sledovaného problému, která proběhla v letech 1937 a 1938.

Prezident republiky Dr. E. Beneš a předseda koaliční vlády Dr. M. Hodža obdrželi od 2. oddělení Hlavního štábu nový podnět k reorganizaci obranného zpravodajství, který vznikl 9. července 1937. Obdrželo jej i Ministerstvo vnitra. Nejzávažnější bod spočíval v požadavku, aby se Hlavní štáb stal jediným řídicím centrem obranné zpravodajské práce. Jeho 2. oddělení vycházelo ve svém podnětu z ustanovení zákona č. 125/1927 Sb. z. a n. o organizaci politické správy. Vojenští zpravodajci zdůrazňovali, že by kompetence Ministerstva vnitra zůstala zachována. Zamýšlená centralizace řízení boje proti nepřátelským výzvědným aktivitám, kterou vojenské orgány hodlaly uskutečnit podle svých záměrů, byla ale dostatečně výmluvným faktem. Vliv Ministerstva vnitra měl být postupně formalizován. Hlavní štáb svým návrhem usiloval o převzetí plné odpovědnosti za veškerou zpravodajskou defenzivní činnost.¹³⁶

V reakci na předložený návrh byla zahájena jednání mezi příslušnými místy ministerstev vnitra a národní obrany – důkaz o tom, že meziresortní jednání – na rozdíl od tvrzení brig.gen. J. Bartíka z doby po osvobození – skutečně probíhala.¹³⁷ V průběhu rozhovorů se

¹³⁴ VÚA–VHA, 20–29–44, č.j. 13 214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938 – odpověď zpravodajského oddělení Hlavního štábu ..., oddíl V. NA, f. NS, k. 76, výslech svědka brig.gen. Josefa Bartíka ze 6. 3. 1947.

¹³⁵ Tamtéž a VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45 173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938 – Příloha č. 6 – *Přehled opatření učiněných NROS.*, odst. 9) podrobnosti o návrhu na reorganizaci obranného zpravodajství, předložené 2. oddělením Hlavního štábu pod č.j. 21 556 taj. hl. št./2. odděl. z 9. 7. 1937.

¹³⁶ Tamtéž. VÚA–VHA, 20–29–44, č.j. 13 214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938 – odpověď 2. oddělení Hlavního štábu ..., oddíl V.

¹³⁷ Tamtéž. Srov. se zavádějícím tvrzením brig.gen. J. Bartíka, že „...*Všechny uvedené návrhy na zřízení celostátního zpravodajského ústředí, pokud byly hlavním štábem do r. 1938 ministerstvu vnitra podány, zůstaly bez povšimnutí a nebylo na ně vůbec reagováno...*“ (NA, f. NS, k. 76, výslech svědka brig.gen. Josefa Bartíka ze 6. 3. 1947).

Skutečnost, že se centralizace obranného zpravodajství opravdu projednávala na nejvyšší exekutivní úrovni přešla bez povšimnutí i dosavadní historiografie. Srov.: KOKOŠKOVÍ, J. a S.: *Spor o agenta A–54. Kapitoly z dějin československého zpravodajství*. Praha 1994, s. 70–71. Uvedení autoři se nechali zavést, soudě podle poznámkového aparátu citované práce, příliš jednostranným pramenem – pomnichovským analytickým hlášením 2. oddělení Hlavního štábu (viz VÚA–VHA, 20–29–44, č.j. 13 214 Taj. Hl. št./ 2. odděl. ze 16. 11. 1938 – odpověď 2. oddělení Hlavního štábu ..., oddíl V). Dlužno podotknout, že posledně citovaný pramenný materiál zjevně nese pečeť subjektivních stanovisek vedoucích činitelů zpravodajského oddělení Hlavního štábu. Skutečnosti, které jsou v něm zachyceny, je třeba posuzovat pod zorným úhlem specifické situace po Mnichovu, v níž byl sepsán. V materiálech tohoto zvláštního typu lze rozpoznat snahu vedoucích vojenských činitelů vymezit se vůči ostatním, civilním složkám vysoké exekutivy a státní správy. Kritická stanoviska proti institucím vně armády, která byla mnohdy skutečně oprávněná, měla jistou měrou manipulace s fakty, zvýraznit nosnou úlohu vojenských orgánů v systému obrany státu. Do tohoto kontextu zapadá i snaha potlačit nebo relativizovat význam

však ukázalo, že ani jedna, ani druhá strana nebyly ochotny ustoupit ze svých zásadních stanovisek a požadavků. K řešení podobných patových situací byla povolána Nejvyšší rada obrany státu. Vzhledem k bezvýchodnosti jednání jí byl nastíněný návrh postoupen. Pomocná výkonná složka Rady – Generální sekretariát obrany státu – jej zařadila na pořad jednání 13. schůze NROS. Pracovní zasedání byla sice zahájena 31. března 1938, ale vojenský návrh na centralizaci obranné zpravodajské činnosti a na reorganizaci Zpravodajské ústředny byl projednán hned na nejbližším zasedání 13. schůze, které se uskutečnilo 7. dubna 1938.¹³⁸

Kolegium NROS se k návrhu Hlavního štábu postavilo negativně. Rada doporučila, aby sporná otázka centralizace obranného zpravodajství byla podrobena novým jednáním mezi zúčastněnými ministerstvy. Výsledek dalších rozhovorů měl být opět Radě předložen. Důrazný charakter požadavků Hlavního štábu zůstal nezměněn. Sebevědomý postoj, s jakým Hlavní štáb prosazoval známé nároky, byl posílen atmosférou mimořádných opatření v květnu 1938, která byla obecně považována za úspěch armády. Ani další jednání ale k výsledku nedvlela, a proto do září 1938 nemohly být nové návrhy Radě předloženy.¹³⁹

2. oddělení Hlavního štábu vkládalo ještě na prahu pomnichovského období jisté naděje do kabinetu arm.gen. Jana Syrového, jemuž byl zaslán zvláštní dopis z 8. října 1938, obsahující známé návrhy a požadavky. Zákaz zpravodajské činnosti vůči nacistickému Německu, který po Mnichovu vzešel z Ministerstva zahraničních věcí,¹⁴⁰ ale učinil tečku i za touto poslední iniciativou.¹⁴¹

Nastíněný vývoj z období let 1937 a 1938 i jeho předcházející fáze, zahájena již koncem 20. let, přichystala demokratické politické exekutivě pozoruhodnou zkoušku. Motivy, které podnítily Hlavní štáb k formulaci návrhů na reorganizaci obranného zpravodajství, reagovaly na hrozbu, kterou skýtala hloubka i šíře nepřátelských výzvědných aktivit. Metody,

podílu Ministerstva vnitra na společných meziresortních projektech (srov.: VÚA – VHA, f. MNO–Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 6 520 Taj. MNO–hl. št./3. odděl. 1938 ze 4. 11. 1938 – *Armáda v roce 1938*, komentář k projektu analýzy situace československé armády v roce 1938; viz též oddíl *Překážky a obtíže, jež se stavěly v cestu rychlým přípravám armády*, odstavec 2) *Ministerstvo vnitra*).

¹³⁸ VÚA–VHA, f. MNO–Hl. št./3. odděl., k. 293, sign. 38 2/39, č.j. 45 173 Taj. gen. sekr. 1938 ze 30. 11. 1938 – Příloha č. 6 – *Přehled opatření učiněných NROS.*, odst. 9) podrobnosti o návrhu na reorganizaci obranného zpravodajství, předložené zpravodajským oddělením Hlavního štábu pod č.j. 21 556 taj. hl. št./2. odděl. z 9. 7. 1937.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Z šetření, která se uskutečnila po 2. světové válce vyplynula skutečnost, že zákaz nejen výzvědné, ale také obranné zpravodajské činnosti proti Německu vzešel z Ministerstva zahraničních věcí, v jehož čele stanul 4. 10. 1938 JUDr. František Chvalkovský. (NA, f. NS, k. 74, výslech svědka arm.gen. v. v. Ludvíka Krejčího z 20. 8. 1946. NA, f. NS, k. 74, výslech svědka div.gen. v. v. Bohumila Fialy z 20. 8. 1946. NA, f. NS, k. 74, výslech svědka brig.gen. Františka Moravce z 20. 8. 1946. NA, f. NS, k. 76, výslech svědka brig.gen. Josefa Bartíka ze 6. 3. 1947. NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 18. 2. 1947 – výpověď svědka div.gen. v. v. B. Fialy. NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 22. 3. 1947 – výpověď svědka brig.gen. J. Bartíka).

¹⁴¹ Předseda vlády arm.gen. J. Syrový byl osloven zvláštním dopisem č.j. 12 969 taj. hl. št./2. odděl. z 8. 10. 1938 (NA, f. NS, k. 76, výslech svědka brig.gen. Josefa Bartíka ze 6. 3. 1947).

jimiž se měly tyto úpravy uskutečnit ale nebyly koncipovány příliš šťastně. V jejich skladbě byl více než zřetelný rukopis původců návrhu – vojáků, kteří se svými radikálními požadavky citelně dotýkaly zájmů Ministerstva vnitra, které v počátcích Československé republiky vzniklo a v dalších letech standardně působilo jako mimořádně silná složka státní exekutivy. Vedení ministerstva nechtělo tento statut, jehož základy kdysi položil a upevnil A. Švehla, oslabit nebo jinak narušit.

Z postojů nejvyšší politické exekutivy, včetně Nejvyšší rady obrany státu, je zřejmé, že sám fakt zvýšeného ohrožení republiky vojenskému velení ještě automaticky neotvíral přístup k dalším nástrojům, jimiž si armáda hodlala zajistit vliv v oblastech, které přesahovaly rozsah působnosti orgánů Ministerstva národní obrany. Z úvahy o důsledcích podmínek, v nichž by vojenské orgány převzaly odpovědnost za výkon obranného zpravodajství vyplývá, že by se nově konstituovaná zpravodajská defenzíva, vybavená mimořádnými kompetencemi, mohla stát jedním z nástrojů zvýšeného vlivu armády. Odpovědnost vojenských orgánů za obranné zpravodajství by potenciálně mohla vytvářet možnost vzniku trhliny v apolitickém postavení armády. Obranné zpravodajství, v němž by mohl po reorganizaci převážít vliv vojenských orgánů, by se vzhledem k širokým kompetencím zabývalo i výrazně politickými jevy, jejichž sledování standardně náleželo Ministerstvu vnitra. Sbor NROS zapůsobil usnesením ze 7. dubna 1938 jako důležitá pojistka, která i při zvýšeném ohrožení země zachovala standardní vztahy mezi prvky nejvyšší státní exekutivy. Rada nedovolila, aby nastal stav, který by se střetával s charakteristikami exekutivních orgánů demokratického státu.

Z těchto skutečností vyplývá poznatek, že si politická exekutiva počínala v senzitivní otázce zpravodajství vysoce uvážlivě a s vědomím všech možných důsledků. Při řešení daného problému se nepostupovalo cestou větších pravomocí vojenských orgánů. Nejvyšší politická exekutiva se rozhodla velmi moudře. Předsevzala si totiž systematicky a v rámci omezených možností posilovat standardní a osvědčené prvky, které spoluvytvářely obrannou zpravodajskou síť Ministerstva vnitra.¹⁴²

¹⁴² Viz NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 5. 2. 1947 – výpověď obžalovaného JUDr. J. Černého. Viz též NA, f. NS, k. 75, Vývodní návrh obžalovaného JUDr. Josefa Černého. Srov. k tomu NA, f. NS, k. 77, Protokol o pokračování hlavního líčení dne 6. 2. 1947 – výpověď obžalovaného JUDr. O. Fischera.

ZÁVĚR

Z podrobného a relevantními zdroji podloženého rozboru témat, jež jsou obsaženy v předložené disertační práci, vyplývají následující souhrnné poznatky a závěry. V jejím úvodu je položena otázka, zda bylo rozhodnuto vytvářet a zdokonalovat systém řízení obrany státu až v reakci na ohrožení německým nacismem, jež se stalo aktuálním na počátku roku 1933, nebo zda šlo o reakci na podněty staršího data. Onou tvorbou a zdokonalováním vrcholového systému řízení obrany státu se zde rozumí především vznik Nejvyšší rady obrany státu, který zřetelně vyjadřoval snahu zahájit novou éru budování obrany státu. Ta se měla od předcházejícího období lišit tím, že by se obrana stala předmětem koncepční spolupráce širšího kolegia. Tím by celá věc přestala být záležitostí, kterou se zatím meritorně zabývalo pouze Ministerstvo národní obrany.

Ověřené poznatky poprvé a jasně dokazují, že počátek uvedeného procesu a jeho motivační zdroje tkví v období před tím, než nacisté uchopili moc v Německu na konci ledna 1933. Začátek příprav k vzniku NROS z období podzimu 1932 odpovídá faktu, že MNO, které tento proces iniciovalo a usměřňovalo, reagovalo na tehdejší vývoj mezinárodní odzbrojovací konference, jež v období jara a léta téhož roku neskýtal naději na takové vyústění, které by posílilo kolektivní bezpečnost nejen v Evropě, ale na celém světě. Nutno podotknout, že vojenská složka obrany státu reagovala na neblahý vývoj ještě dříve. Modernizace čs. armády byla alespoň v teoretické míře zahájena ještě předtím, než vývoj začal v září 1932 směřovat k ustavení NROS. Teoreticky proto, že praktickou stránku omezovaly přetrvávající limity v možnostech financovat armádu. Věc komplikovalo také zkrácení vojenské presenční služby z 18 na 14 měsíců.

Pramenně zde bylo doloženo, že Hlavní štáb přistoupil na jaře téhož roku k modernizaci těch částí armády, které měly zabezpečit obranyschopnost proti vnějšímu ohrožení válečnými prostředky, jimiž Německo, Rakousko a Maďarsko v té době a oficiálně nedisponovalo anebo jen skrytě či v malé míře. Tento fakt dokládá, že do budoucna nepředpokládal, že se podaří v úplnosti zachovat odzbrojovací omezení. Nevylučoval, že se okolní militarizované státy budou neustále pokoušet i prostřednictvím odzbrojovací konference změnit poměr sil buď záměrem prosadit obecnou redukci armád a jejich prostředků anebo snahou o rovnoprávnost ve zbrojení, jak to bylo charakteristické pro německé požadavky. To vše v souhrnu nasvědčuje faktu, že bude nutné korigovat obecně u nás zažitý dojem, že se stát začal připravovat k obraně proti vnější agresi až od roku 1933.

S tím také souvisí otázka včasnosti zahájení těchto příprav. Faktem je, že Československo vstupovalo v letech 1932–1933 do krize kolektivní bezpečnosti bez fungujícího a zaběhnutého systému řízení obrany státu, což v té době byla naprostá výjimka. Nutno ale podotknout, že i západní demokracie, byť tyto systémy měly po léta k dispozici, zahájily modernizaci svého branného potenciálu až kolem poloviny 30. let. Československo si do té doby stačilo struktury tohoto typu vybudovat a zakotvit je v systému nejvyšší státní exekutivy. Tím pádem do jisté míry vyrovnalo časové ztráty z předcházejících let, ale co mu chybělo především, to byly zkušenosti z praktické činnosti vrcholového řízení a koordinace obrany státu. Myšlenka jednotnosti těchto příprav se teprve začala v čs. podmínkách ujmát.

Provedený výzkum a analýza relevantních pramenů prokázala, že pro kvalitu práce NROS byla rozhodující přítomnost obou nejvyšších představitelů čs. armády, tedy generálního inspektora branné moci a náčelníka Hlavního štábu. Z pramenných materiálů vysvítá, že to nebyla od počátku samozřejmost. Někteří z exekutivců se totiž během diskusí o podobě a zásadách práce NROS obávali vlivu vojenských činitelů na rozhodnutí politického charakteru za situace, kdy byla armáda postavena na apolitický základ. V průběhu příprav k ustavení NROS bylo nakonec zajištěno pevné místo oběma vojenským činitelům v jejím kolegiu. Hlas každého z nich byl sice poradní, ale zejména náčelník Hlavního štábu tím, že tlumočil požadavky a návrhy svého úřadu, dynamizoval a usměrňoval činnost NROS, k čemuž jej opravňoval příslušný rozkaz prezidenta republiky, týkající se jeho kompetencí.

Jeho přítomnost byla podstatná i z toho důvodu, že zajišťoval pro práci NROS odborný podklad. Tím se jeho úloha stávala výlučnou a unikátní. Fundovaný základ byl nutný a nezbytný, protože, jak výzkum prokázal, členové NROS, tedy členové vlády a většinou političtí představitelé, si povědomí o celkových potřebách armády a obrany státu postupně vytvářeli. Podstatné bylo také to, že se je Hlavní štáb a MNO snažilo soustavně informovat o smyslu prací pro obranu státu a o potřebách armády. Tuto snahu poskytovat informace ale nelze interpretovat jako snahu ovlivňovat politické rozhodování nejvyššími vojenskými činiteli ve smyslu překračování apolitického principu.

V souvislosti s tím je nutné se pozastavit nad tím, jakou úlohu z hlediska tvorby zásadních opatření pro obranu státu hráli ministři, kteří stáli v letech 1932–1938 v čele MNO. Z jejich vztahu k Hlavnímu štábu, který lze oprávněně považovat za jádro tvorby čs. obranné strategie, je patrné, že jeho činnost zaštiťovali jako ústavní činitelé. Ať Bohumír Bradáč nebo František Machník, oba přenechali Hlavnímu štábu volnou ruku pro tvorbu konkrétních odborných opatření a do těchto věcí, jak je doloženo, sami nezasahovali. Z toho lze odvodit, že veškeré návrhy a požadavky, které Hlavní štáb adresoval NROS, nesly pečeť výhradních a

původních iniciativ Hlavního štábu. Z toho vysvítá i další poznatek, že faktickou odpovědnost za vojensko-odborná opatření nesla vlastně úzká skupina nejvyšších činitelů Hlavního štábu, která ve snaze neztrácet čas, neshledávala některé projekty ani Armádnímu poradnímu sboru, poradnímu fóru ministra, neboť se obávala zdlouhavých a neplodných odborných diskusí. Nutno zdůraznit, že se tak fakticky dělo s vědomím obou ministrů.

V práci NROS lze identifikovat dvě etapy její práce. Dělicí moment tvoří zánik demilitarizovaného pásma v Porýní 7. března 1936. Většinu nejdůležitějších usnesení NROS učinila právě po tomto datu. Naše historiografie dosud spolehlivě zmapovala politické následky této zlomové události, ale reakce čs. systému obrany státu a jeho tvůrců na ni dosud nebyly v úplnosti zobrazeny a podrobeny zevrubnému rozboru. Z hlediska podmínek práce NROS se jednalo o předěl vpravdě významný, neboť po tomto datu pracovala již na pevném legislativním základě. Do té doby se její činnost opírala pouze o vládní usnesení ze 6. října 1933, jímž byla zřízena. Z hlediska širšího kontextu je nutno podotknout, že zánik porýnského pásma byl v Československu subjektivně pocíťován jako vojensko-strategický zlom, ale objektivně se stát ocital v nevýhodné situaci již po dobu několika předcházejících let. Spojenecká Francie již od počátku 30. let nepovažovala tuto oblast za prostor svého strategického plánování, jež by souviselo s ofenzivním postupem ve prospěch východních spojenců. Na tomto stavu se do Mnichova nic podstatného nezměnilo.

Na základě dochované pramenné dokumentace je prokázáno, že se NROS usnášela o předložených návrzích většinou hladce. Klíčovou zásluhu na tom měl prezident republiky dr. E. Beneš, jenž zejména v ožehavých záležitostech finančních požadavků Hlavního štábu dlouhodobě před usnesením koordinoval a vedl jednání zejména se zástupci Ministerstva financí, které mělo pochopitelný zájem na zachování stability státních financí. Jeho přínos pro činnost NROS byl významný i v jiných projednávaných záležitostech.

Význam NROS nelze samozřejmě přeceňovat. Tento vládní orgán měl i závažný limit své činnosti. Výzkum této otázky identifikoval jako největší její problém chybějící mechanismus pro kontrolu a vymáhání realizace přijatých usnesení. Tvůrci Zákona č. 131/1936 Sb. o obraně státu NROS těmito nástroji nevybavili. Uvedená právní norma pouze stanovovala, že její usnesení jsou závazná pro ty členy vlády, jejichž oboru se týkala. Právě ona závaznost se v praxi ukázala jako slabý podnět pro jejich důsledné plnění. Právě liknavý až odmítavý vztah některých resortů k jejím usnesením významně a nepřehlédnutelně ovlivnil ve svých důsledcích připravenost státu k obraně, a to v jeho vojenské i civilní sféře. Tento fakt se dotkl neplnění přijatých opatření především v mimořádně citlivé a závažné oblasti ochrany a obrany proti leteckým útokům a také při realizaci vojenského výzbrojního programu. Vinu na prodle-

vách, jež vážně omezovaly kvalitu systému obrany státu, je nutné hledat především v omezených oborových zájmech dotčených ministerstev, která nedokázala účinně skloubit priority svého resortu s potřebami obrany státu. Pro takový soulad byla nutná vůle vyhovět právě onomu sjednocení všech sil státu ve prospěch jeho úspěšné obrany. Tato fakta jsou důkladem toho, že i v tak politicky vyhrocených podmínkách rozhodovaly partikulární zájmy úřadů nad obecnými zájmy obrany. Svou roli sehrály i vlivy politického charakteru, které se nejzřetelněji projevíly při neúspěšných snahách o vyřešení politicky senzitivních daňových záležitostí ochrany a obrany obyvatelstva proti leteckým útokům.

I při vědomí uvedených skutečností je nutno konstatovat, že se při tvorbě systému obrany Československé republiky prokázala funkčnost Nejvyšší rady obrany státu a jejích orgánů. Nutno také ocenit koncepční práci Hlavního štábu a dalších složek Ministerstva národní obrany, které se snažilo jít s dobou a průběžně v rámci možností uzpůsobovat vojenské umění čs. armády nejnovějším trendům světového vojenství 30. let, což je patrné zejména z programových zásad výstavby čs. armády.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

A. Prameny**a) Archivní prameny****Archiv Kanceláře prezidenta republiky**

Fond D – důvěrné

Fond T – tajné

Bundesarchiv – Militärarchiv, Freiburg im Breisgau, (SRN)

Fond Reichsheer (RH) 2,

Fond RH 19,

Fond RH 53 – 7

Národní archiv Praha

Fond Předsednictvo ministerské rady

Fond Ministerstvo vnitra – Stará registratura

Fond č. 225 – Prezídium prvorepublikového ministerstva vnitra

Fond Ministerstvo financí

Fond Národní soud v Praze 1945–1947

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha

Fond Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb – 1. oddělení

Fond Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb – 2. oddělení

Fond Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb – 3. oddělení

Fond Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb – 4. oddělení

Fond Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb – Ředitelství opevňovacích prací

Fond Velitelství I. sboru

Fond Vojenská kancelář prezidenta republiky

Fond Zemské vojenské velitelství Praha

Fondy militárií bývalého Studijního ústavu Ministerstva vnitra

- sbírka 20 – Ministerstvo národní obrany – Londýn

- sbírka 37 – Velitelství vojenské zpravodajské služby

b) Edice dokumentů a dobová publicistika*Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945, Serie C, Band I. Baden–Baden 1949.**Armáda, brannost národa a obrana státu. Projevy presidenta dr. Edvarda Beneše. Praha 1938.**Armáda a národ. Praha 1938.*BEJL, J.: *Než započne válka (ochrana hranic a vnitrozemí)*. Praha 1935.BENEŠ, E.: *Boj o mír a bezpečnost státu. Československá zahraniční politika v projevech ministra Dra Ed. Beneše 1924–33*. Praha 1934.*Československá zahraniční politika v roce 1936. Svazek I, Praha 2003.*

Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek I, Praha 2000.

Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek II, Praha 2001.

Der Nürnberger Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher vom 14. November 1945 – 1. Oktober 1946, Band XXV. München 1989.

Documents diplomatiques français 1932–1939. 2^{-ème} série, Tom VIII, Paris 1974.

Documents on German Foreign Policy 1918–1945, Series D (1937–1945), Volume II Germany and Czechoslovakia 1937–1938. London 1950.

Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů, díl II (srpen 1922–červen 1934). Praha 1977.

Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů, díl III (červen 1934–březen 1939). Praha 1979.

Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Anketa „Armáda v roce 1938“. Historie a vojenství, 1997, č. 6, s. 87–133; 1998, č. 2, s. 103–136; 1998, č. 6, s. 94–124.

Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Operační dokumentace vyšších velitelství. (ed. Minařík, P. – Šrámek, P.) Historie a vojenství, 1997, č. 1, s. 131–158; 1997, č. 3, s. 141–174.

Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Rozkazy Hlavního velitelství. (ed. Minařík, P. – Šrámek, P.) Historie a vojenství, 1996, č. 5, s. 83–110.

Dokumenty vnější politiky SSSR (DVP SSSR), Tom (T.) XVI 1. 1.–31. 12. 1933.

DVP SSSR, T. XVII 1. 1.–31. 12. 1934.

DVP SSSR, T. XVIII 1. 1.–31. 12. 1935.

Edvard Beneš. Cirkulární telegramy 1920–1935 (ed. J. Dejmek). Praha 2002.

Francouzská vojenská mise v Československu (ed. Břach, R., Guelton, F.), Serie I, Svazek 2, B. Praha 2005.

CHMELA, L.: Hospodářská příprava obrany státu. Vojenské intendantní rozhledy, 1936, č. 33, s. 231–243.

KRAUS, J.: Světové odzbrojení jako problém politický, technický a právní. Praha 1933.

Mnichovská krize v jednáních ministerské rady. (ed. Helešicová, V. – Machatková, R.) Odboj a revoluce, 1969, č. 5, s. 138–230.

- KROFTA, K.: *Die Tschechoslowakei und die Krise der kollektiven Sicherheit*. Praha 1936.
- Le livre jaune français. Documents diplomatiques 1938–1939*. Paris 1939.
- Mnichov v dokumentech, I. díl*. Praha 1958.
- Mnichov v dokumentech, II. díl*. Praha 1958.
- Na pomoc československému lidu. Dokumenty o československo-sovětském přátelství z let 1938–1945* (Ed. Amort, Č.). Praha 1960.
- Nemecká okupácia Rakúska*. (ed. Bystrický, V.) *Vojenská história*, 1998, s. 64–76.
- Německý imperialismus proti ČSR (1918-1939)*. Praha 1962.
- Obrana státu a naše politické strany*. Praha 1937.
- Politické strany a Mnichov*. Praha 1961.
- Protifašistický a národně osvobozenecký boj českého a slovenského lidu 1938 - 1945*. I. díl – Mnichov a březnová tragédie, Praha 1979–1988.
- Představy velení československé armády o obraně Slovenska za mnichovské krize na podzim 1938*. (ed. Minařík, P. – Šrámek, P.) *Vojenská história*, 1998, č. 3, s. 77–103.
- Slovensko v anketě „Armáda v roce 1938“* (ed. Minařík, P. – Šrámek, P.). *Vojenská história*, roč. 3, 1999, č. 2, s. 91–118.
- The Fifth Column at Work*. (Ed. B. Bílek.) London 1945.
- Z protokolů a schůzí 18. československé vlády (1. Syrového) 23. září – 4. říjen 1938*. Praha 1989.

c) Paměti a deníky

- BENEŠ, E.: *Mnichovské dny*. Praha 1968.
- BENEŠ, E.: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha 1947.
- DRTINA, P.: *Československo můj osud*. Svazek I, kniha 1, Praha 1991.
- Général GAMELIN: *Servir. Le prologue du drame (1930–août 1939)*. Paris 1946.
- GROSCURTH, H.: *Tagebücher eines Abwehroffiziers 1938–1940*. Stuttgart 1970.
- HAVEL, F.: *Náš konflikt s Německem ve 2. polovině 30. let* (rukopis pamětnické studie). Praha 1969.
- HEJDA, Jiří: *Žil jsem zbytečně*. Praha 1991.

- HENDERSON, N.: *Failur of a Mission. Berlin 1937–1939*. New York 1940.
- HOFMAN, P.: *Deník Vojtěcha Borise Luži*. Historie a vojenství, 1996, č. 5, s. 131–152.
- KORDT, E.: *Nicht aus den Akten...* Stuttgart 1950.
- KREJČÍ, L.: *Obranyschopnost ČSR 1938*. Odboj a revoluce, 1968, č. 2, s. 14–41.
- KROFTA, K.: *Z dob naší první republiky*. Praha 1939.
- MASTNÝ, V.: *Vzpomínky diplomata*. Praha 1998.
- MORAVEC, F.: *Špión, jemuž nevěřili*. Praha 1990.
- RESSEL, A.: *Mnichov ve vzpomínkách a v kritice důstojníka generálního štábu československé armády*. Historie a vojenství, 1969, č. 2, s. 302–358.
- STRANKMÜLLER, E.: *Československé ofenzivní zpravodajství v letech 1937 do 15. března 1939*. Odboj a revoluce, 1968, č. 2, s. 42–73.
- STRONGE, H. C. T.: *The Czechoslovak Army and the Munich Crisis: A Personal Memorandum*. In: *War and Society: A Yearbook of Military History*, 1975, č. 1, s. 162–177.
- ŠRÁMEK, P.: *Výstavba opevnění ve vzpomínkách generála Ludvíka Krejčího a plukovníka Josefa Fetky*. In: *Fortsborník*, sv. 7, Brno 2000, s. 21–24.

d) Tisk

- A – Zet*, roč. 1938,
České slovo, roč. 1938,
Die Zeit, roč. 4 (1938),
Důstojnické listy (1932–1938)
Hraničář, Ústředí list Národní jednoty severočeské, roč. XVII/XLIV (1938),
Hraničářský deník, roč. 1938,
Komotauer Tagblatt, roč. 29 (1938),
Národ, roč. XIV (1938),
Národní politika, roč. LVI (1938),
Nedělní list, ročník (roč.) XII (1938),
Neue deutsche Morgen-Zeitung, roč. 1938,
Rudé právo, roč. 1938,
Večerní České slovo, roč. XX (1938),
Vojenské rozhledy (1930–1938),
Žatecký kraj, Nezávislý týdeník obyvatelstva v politických okresích Žatec, Podbořany, Kadaň, Chomutov, Přísečnice, Žlutice, Bílina a Most, roč. X (1938)

B. Literatura

- ABSOLON, R.: *Die Wehrmacht im Dritten Reich, Band IV: 5. Februar 1938 bis 31. August 1939*. Boppard am Rein 1979.

ADANTHWAITE, A.: *Grandeur and Misery. France's bid for Power in Europe 1914–1940*. London 1988.

ALEXANDER, M. S.: *The Republic in danger: General Maurice Gamelin and the politics of French defence, 1933 – 1940*. Cambridge 1992.

ALEXANDER, M. S.: *In Lieu of Alliance: The French General Staff's Secret Co-operation with Neutral Belgium, 1936–1940*. JSS, Vol. 14, No. 4, s. 413–427.

ANGER, J.: *Čs. armáda v září 1938*. H a V, 1989, č. 5, s. 43–60.

ANGER, J.: *K postavení armády v pluralitním politickém systému předválečného Československa*. H a V, 1990, č. 1, s. 84–106.

ANGER, J.: *Mnichov 1938*. Praha 1988.

ANGER, J.: *Na směr hlavního úderu. Obrana západních a jihozápadních Čech v září 1938*. H a V, 1991, č. 6, s. 26–55.

ANGER, J.: *Národnostná štruktúra dôstojníckeho zboru česko-slovenskej armády v rokoch 1918-1938*. Historický časopis, 1993, č. 5/6, s. 622–638.

ANGER, J.: *Vojenská obrana Slovenska v septembri 1938*. In: Kapitoly z vojenskej histórie Slovenska. Trenčín 1991, s. 46–71.

ANGER, J.: *Vojenská situace Československa v době mnichovské kapitulace*. H a V, 1989, č. 6, s. 26–50.

ANGER, J. – PECH, P.: *Čs. buržoazní armáda v září 1938 (I)*. H a V, 1986, č. 4, s. 64–80.

ANGER, J. – PECH, P.: *Čs. buržoazní armáda v září 1938 (II)*. H a V, 1986, č. 5, s. 97–109.

ANGER, J. – PECH, P.: *Plány použití buržoazní čs. armády v letech 1918–1938 (II)*. H a V, 1985, č. 5, s. 74–98.

ANGER, J. – PECH, P.: *Plány použití buržoazní čs. armády v letech 1918–1938 (III)*. H a V, 1985, č. 6, s. 60–84.

Armádní generál LUDVÍK KREJČÍ v dokumentech a fotografiích. Brno 2000.

ARON, L.: *Československé opevnění 1935–1938*. Náchod 1998.

BIMAN, S.: *Vojenské obsazení území připojeného k Německu podle mnichovské dohody a období jeho vojenské správy (1. – 20. října 1938)*. In: Historie okupovaného pohraničí, 1998, č. 1.

BOTORAN, C.: *Politicko-vojenská kooperácia Rumunska a Československa v rámci Malej dohody (1920-1938)*. Vojenská história, 2001, č. 1, s. 17–39.

BOTORAN, C.: *Rumunsko-československé politické, hospodářské a vojenské vztahy ve 30. letech*. In: Sborník k problematice dějin imperialismu, sv. 22, Praha 1987, s. 21–36.

BRAUBACH, M.: *Der Einmarsch deutscher Truppen in die entmilitarisierte Zone im März 1936. Ein Beitrag zur Vorgeschichte des zweiten Weltkrieges*. Köln – Opladen 1956.

BROZSAT, M.: *Das Sudetendeutsche Freikorps*. VfZ, 1961, č. 9, s. 30 – 49.

BRZEZIŃSKI, A. M.: *Taktyka dyplomacji francuskiej na konferencji rozbrojeniowej w Genewie (1932–1937)*. Acta Universitatis Lodziensis, Folia Historica 17 Problemy rozbrojenia 1919–1939, 1983, s. 159–174.

BURDICK, CH.: *Die deutschen militärischen Planungen gegenüber Frankreich 1933 – 1938*. Wehrwissenschaftliche Rundschau, 1956, Nummer (Nr.) 6, s. 678 – 685.

BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: *Európa na prelome. Diplomatické a politické vzťahy v rokoch 1932–1933*. Bratislava 1973.

BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: *Problém odzbrojenia v rokoch 1932–1933*. Slovanské štúdie XV, 1973, s. 79–119

CASTELLAN, G.: *L'alerte du 21 mai 1938 vu par le 2e bureau de l'E.M. francais*. In: Mélanges offerts à V. L. Tapie, b. d., s. 556–566.

CRANE, R. F.: *A French Conscience in Prague: Louis Eugène Faucher and the Abandonment of Czechoslovakia*. New York 1996.

ČELOVSKÝ, B.: *Mnichovská dohoda 1938*. Ostrava 1999.

Československá armáda v letech 1918 - 1938. Praha 1991.

Československá generalita. Biografie. Armádní generálové 1918-1938. Praha 1995.

ČAPLOVIČ, M.: *Branné organizácie v Československu 1918–1939*. Bratislava 2001.

DEIST, W.: *The Rearmament of the Wehrmacht*. In: GSWW. Vol. I. *The Build-up of German Aggression*. Oxford 1990, s. 373–540.

DEJMEK, J.: *Edvard Beneš, Československo a Mnichov: reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938*. In: *Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Praha 2004, s. 14–40.

DEJMEK, J.: *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918–1938)*. Praha 2003.

DEJMEK, J.: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936 – 1938*. Praha 1998.

DEJMEK, J.: *K československo-sovětským politickým vztahům ve druhé polovině třicátých let*. Český časopis historický, 1999, č. 1, s. 80–106.

DEJMEK, J.: *Milan Hodža a československá zahraniční politika ve třicátých letech (1935-1938)*. In: *Moderní dějiny*, sv. 7, Praha 1999, s. 65–84.

DEJMEK, J.: *Nacistická třetí říše a československá diplomacie 1933-1938*. In: *Moderní dějiny*, sv. 5, Praha 1997, s. 119–147.

DEJMEK, J.: *Politická biografie českého demokrata. Část první revolucionář a diplomat (1884–1935)*. Praha 2006.

DOLÍNEK, V. – KARLICKÝ, V. – VÁCHA, P.: *České zbraně a střelivo. Tradice a současnost*. Praha 1996.

DOSTÁL, V. V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998.

EMMERSON, J. T.: *The Rhineland Crisis 7 March 1936. A study in multilateral diplomacy*. London 1977.

FETKA, J.: *Bojová sestava 2. armády v obraně severní Moravy před ústupem od hranic v říjnu 1938*. In: *Severní Morava*, 1975, sv. 30, s. 21–29.

FETKA, J.: *Obrana hranic západních Čech ve třicátých letech*. In: *Minulostí Západočeského kraje*, 1971, sv. 8, s. 40–47.

FETKA, J.: *Organizace obrany hranic jižní Moravy ve třicátých letech*. In: *Jižní Morava*, 1972, sv. 8, s. 110–116.

FETKA, J.: *Organizace obrany hranic severní Moravy ve třicátých letech*. In: *Severní Morava*, 1971, sv. 21, s. 27–39.

FETKA, J.: *Síla německé armády roku 1938*. In: *Válka a revoluce*, 1947, sv. 1, s. 84–102.

FETKA, J.: *Zájezd první čs. vojenské delegace do Sovětského svazu v roce 1935*. In: *Severní Morava*, 1973, sv. 26, s. 37–43.

FIDLER, J.: *Generálové legionáři*. Brno 1999.

FIDLER, J.: *Na čele armády Náčelníci Hlavního štábu branné moci 1919–1938*. Praha 2005.

FIDLER, J. – SLUKA, V.: *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920–1938*. Praha 2006, *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*. Praha 2005.

FRANCEV, V.: *Československé tanky, obrněná auta, obrněné vlaky a drezíny 1918–1939*. Praha 1993.

FRANCEV, V. – KLIMENT, Ch. Ch.: *Československá obrněná vozidla 1918–1948*. Praha 1999.

FRANĚK, O.: *Dějiny koncernu brněnské zbrojovky*. Brno 1969.

French Foreign and Defence Policy 1918–1940. The Decline and Fall of Great Power (ed. Boyce, R.). London – New York 1998.

GAJANOVÁ, A.: *ČSR a střeoevropská politika velmocí 1918–1938*. Praha 1967.

GATHORN–HARDY, G. M.: *A short History of International Affaires 1920 to 1934*. London – New York – Toronto 1950.

GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha – Litomyšl 2004.

GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: *Zápas o Československo na poli zpravodajství v druhé polovině 30. let*. In: H a v, 1988, č. 1, s. 88–112.

GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: *Zápas o Československo na poli zpravodajství v druhé polovině 30. let (II)*. In: H a v, 1988, č. 3, s. 41–66.

GÖRLITZ, W.: *Der deutsche Generalstab. Geschichte und Gestalt 1657–1945*. Frankfurt am Main b. m.

GROMYKO, A. A. – PONOMARJOV, B. N.: *Dějiny zahraniční politiky SSSR 1917–1945 I*. Praha 1981

HÁJEK, M.: *Od Mnichova k 15. březnu. Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*. Praha 1959.

HAUNER, M.: *The Quest for the Romanians Corridor: the Soviet Union, Romania and Czechoslovakia during the Sudeten Crisis of 1938*. In: Mythos München (ed. F. Taubert), VCC, Bd. 98. München 2002, s. 39–77.

HOLUB, O.: *Československá opevnění 1935–1938 (I)*. H a V, 1981, č. 6, s. 62–76.

HOLUB, O.: *Československá opevnění 1935–1938 (II)*. H a V, 1982, č. 1, s. 91–110.

HOLUB, O.: *Poslední pásmo vzdoru*. Praha 1988.

HOLUB, O.: *Rovnice řešená zradou*. Praha 1983.

HOLUB, O.: *Souboj s abwehrem*. Praha 1975.

HOLUB, O.: *Stůj! Finanční stráž!* Praha 1987.

HOLUB, O.: *Zrazené pevnosti*. Praha 1982.

HOLUB, O.: *Ztráty československých ozbrojených sil v roce 1938–1939*. H a V, 1970, č. 6, s. 630–654.

HYNDRÁK, V.: *Československá armáda v roce 1938*. Praha 1968.

HYNDRÁK, V.: *K otázce vojenské hodnoty čs. armády v druhé polovině třicátých let*. H a V, 1964, č. 1, s. 63–103.

HYNDRÁK, V.: *K otázce vojenské připravenosti Československa v roce 1938*. In: Severní Čechy a Mnichov. Liberec 1969, s. 140–173.

CHURÁŇ, M. a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. Praha 1994.

CHURÁŇ, M. a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*, I. díl. Praha 1998.

CHVOJKA, C.: *Poznámky k hospodářské problematice československého pevnostního systému ve třicátých letech*. H a V, 1964, č. 5, s. 764–792.

JACKSON, J.: *The Fall of France. The Nazi Invasion of 1940*. Oxford 2003.

JACKSON, P.: *France and the Nazi Menace. Intelligence and Policy Making 1933–1939*. Oxford 2000.

JACKSON, P.: *French Intelligence and Hitler's Rise to Power*. HJ, 1998, Vol. 41, No. 3, s. 795–824.

JACKSON, P.: *French Military Intelligence and Czechoslovakia, 1938*. Diplomacy & Sa-tecraft, 1994, Vol. 5, No. 1, s. 81–106.

JACOBSEN, M. – LEVINE, R. – SCHWABE, W.: *Contingency Plans for War in Western Europe, 1920–1940*. Berkeley 1985.

JANIŠOVÁ, M.: *Francouzská zahraniční politika a Československo v období příprav Mni-chova*. ČSČH, 1963, č. 5, s. 573 – 593.

JOHN, M.: *Nacistické přípravy na přepadení ČSR. Plán „Grün“. Operace „Bruntál“*. Brun-tál 1988

JOHN, M.: *Září 1938*. I. a II. díl, Brno 1997.

JOHN, M.: *Září 1938. Role a postoj spojenců ČSR*. Olomouc 2000.

JORDAN, N.: *The Cut Price War on the Peripheries: The French General Staff, The Rhine-lad and Czechoslovakia*. In: Paths to War (Ed. Robert Boyce and Esmonde E. Robertson) New York 1989, s. 128–166.

JORDAN, N.: *Maurice Gamelin, Italy and the Eastern Alliances*. JSS, 1991, Vol. 14, No. 4, s. 428–441.

KAPLAN, V., KARLICKÝ, V.: *Zbraně na obranu republiky 1938*. Náchod 1982.

KARLICKÝ, V.: *Byla chemická válka v září 1938 reálná?* HaV, 1995, č. 5, s. 38–78.

KARLICKÝ, V.: *Československé dělostřelecké zbraně*. Praha 1975.

- KARLICKÝ, V.: *Československý zbrojní průmysl v letech 1918–1939 a jeho vývozní činnost*. Praha 1967.
- KARLICKÝ, V.: *Svět okřídleného šípů. Koncern Škoda Plzeň 1918–1945*. Praha 1999.
- KÁRNÍK, Z.: *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl druhý Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*. Praha 2002.
- KÁRNÍK, Z.: *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl třetí O přežití a o život (1936–1938)*. Praha 2003.
- KATREBA, Z.: *Československá zbrojní výroba na Slovensku v 30. a 40. letech 20. století (představy a realita)*. In: *Československá armáda 1939–1945 (Plány a skutečnost)*. Praha 2003, s. 161–165.
- KATREBA, Z.: *Vojenská továrna 5 – Vojenský technický a chemický ústav v Zemianských Kolanoch (1939–1940)*. *Vojenská história*, 2002, č. 1, s. 29–31.
- KEN, O.: *Čechoslovákija v politice Moskvy (1932–1936)*. II. *Rossija XX*, 1996, č. 11–12, s. 102–112.
- KEN, O.: *The Deadlock in Soviet-Czechoslovak military relations and Beneš's perception of the Red Army purge of 1937*. In: *Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Praha 2004, s. 96–108.
- KLIMEK, A.: *Velké dějiny zemí Koruny české. XIV. svazek (1929–1938)*. Praha 2002.
- KLIMEK, A., KUBŮ, E.: *Československá zahraniční politika 1918–1938*. Praha 1995.
- KMONÍČEK, J., VAŠEK, F.: *Zpřetrhané sítě*. Hradec Králové 1990.
- KOKOŠKA, S.: *Několik poznámek k československé částečné mobilizaci v květnu 1938*. In: *Pocta profesoru Janu Kuklíkovi, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 1 – 1998. Studia Historica XLVIII*. Praha 2000, s. 99–114.
- KOKOŠKA, J. – KOKOŠKA, S.: *Spor o agenta A - 54. Kapitoly z dějin československé zpravodajské služby*. Praha 1994.
- KOKOŠKA, S.: *Československo-sovětská zpravodajská spolupráce v letech 1936–1941*. *H a V*, 1997, č. 5, s. 37–52.
- KOLÁŘ, F. (red.): *Politická elita meziválečného Československa, 1918 – 1938*. Praha 1998
Komenského slovník naučný, Svazek VII. Praha 1938.
- KOUTEK, J.: *Pátá kolona v ČSR. Úloha sudetoněmecké fašistické iredenty v agresivních plánech Hitlerovského Německa proti ČSR v letech 1933–1938*. Praha 1962
- KOZACZUK, W.: *Wehrmacht 1933–1939. Rozbudowa sił zbrojnych Trzeciej Rzeszy jako narzędzia presji, ekspansji terytorialnej i wojny*. Warszawa 1985.

- KMONÍČEK, J., VAŠEK, F.: *Zpřetrhané sítě*. Hradec Králové 1990.
- KIESLING, E.: *Arming against Hitler: France and the Limits of Military Planning*. Lawrence (Kansas) 1996.
- MÜLLER, K.-J.: *Les activités du service secret militaire allemand contre la Tchécoslovaquie dans l'entre-deux-guerres*. Relations Internationales, 1994, n° 78, s. s. 185–202.
- KRÁL, V.: *O Masarykově a Benešově kontrarevoluční protisovětské politice*. Praha 1953.
- KRÁL, V.: *Spojenectví československo-sovětské v evropské politice 1935–1939*. Praha 1970.
- KURAL, V. – ANGER, J. – MÜLLER, K.-J.: *Rok 1938: Mohli jsme se bránit?* Praha 1992.
- KVAČEK, R.: *Československo a mezinárodní bezpečnost 1918–1938*. In: *Od Velké Moravy k NATO*. Praha 2002, s. 128–139.
- KVAČEK, R.: *Jednání o československý národnostní statut v roce 1938*. AUC, Phil-Hist. 1977, č. 1, s. 105–143.
- KVAČEK, R.: *Jednání o Východní pakt v letech 1934–1935*. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 3 – 1966.
- KVAČEK, R.: *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933-1937*. Praha 1966.
- KVAČEK, R.: *Navázání československo-sovětských diplomatických styků v roce 1934*. In: *Studie z obecných dějin*. Praha 1972.
- KVAČEK, R.: *Německá likvidace demilitarizovaného pásma v Porýní*. ČSČH, 1963, č. 3, s. 306–330.
- KVAČEK, R.: *Obtížné spojenectví. Politicko-diplomatické vztahy mezi Československem a Francií 1937-1938*. Praha 1988.
- KVAČEK, R.: *Osudná mise*. 1958.
- KVAČEK, R.: *Ostravský incident henleinovců v září 1938 a jeho ohlas*. In: *Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám města*, 1987, s. 229–237.
- KVAČEK, R.: *Poslední den*. Praha 1989.
- KVAČEK, R. – CHALUPA, A. – HEYDUK, M.: *Československý rok 1938*. Praha 1988.
- LVOVÁ, M.: *Mnichov a Edvard Beneš*. Praha 1968.
- Le GOYET, P.: *Le Mystère Gamelin*. Paris 1975.
- Le GOYET, P.: *Munich, un traquenard?* Paris 1988.

- LUKEŠ, F.: Poznámky k čs.-sovětským stykům v září 1938. *Československý časopis historický*, roč. 16, 1968, č. 5, s. 703 - 731.
- LUKEŠ, I.: *Československo mezi Stalinem a Hitlerem. Benešova cesta k Mnichovu*. Praha 1999.
- LVOVÁ, M.: *K otázce tzv. objednaného ultimáta*. *Československý časopis historický*, 1965, č. 3, s. 333 – 349.
- LVOVÁ, M.: *Mnichov a Edvard Beneš*. Praha 1968
- MARÈS, A.: *Mnichov a Francie*. In: *Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Praha 2004, s. 68–79.
- MARŠÁLEK, Z.: *Rychlé svazky na závěrečném cvičení čs. armády v roce 1937*. H a V, 2002, č. 2, s. 303–337.
- MAKSIMIČEV, I. F.: *Diplomacia mira protiv diplomacii vojny. Očerki sovětsko-germanských diplomatičeských otnošenii v 1933–1939 godach*. Moskva 1981.
- MELICHAR, V.: *Vojenské možnosti Československa v roce 1938*. In: *Cesta k Mnichovu. Sborník statí k 40. výročí vzniku ČSR a 20. výročí Mnichova*. Praha 1958, s. 177–229.
- MESSERSCHMIDT, M.: *Foreign Policy and Preparation for War*. In: *GSWW. Vol. I. The Build-up of German Aggression*. Oxford 1990, s. 541–695.
- MICHOWICZ, W.: *Genewska Konferencja Rozbrojeniowa 1932–1937 a dyplomacja polska*. Łódź 1989.
- MINAŘÍK, P.: *Reorganizace armády ve 2. polovině 30. let a vytvoření operační sestavy vojsk po vyhlášení mobilizace*. In: *Sborník Vojenské akademie v Brně, řada C–D, 1999, č. 2, s. 65–90*.
- MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: *Doplnění vojsk mobilizačními zálohami a jejich připravenost na vedení boje*. In: *Sborník Vojenské akademie v Brně, řada C–D, 1999, č. 2, s. 47–64*.
- MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: *Několik poznámek k mobilizované československé armádě v září 1938*. H a V, 1996, č. 3, s. 139–146.
- MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: *Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize. Ústřední orgány vojenské správy a vyšší velitelství*. H a V, 1997, č. 5, s. 94–130.
- MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: *Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize. Vojсковá tělesa*. H a V, 1999, č. 1, s. 154–177.
- MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: *Průvodce po mobilizované čs. branné moci v době mnichovské krize na území Slovenska a Podkarpatské Rusi*. *Vojenská história*, 2000, č. 2, s. 89–106.

- MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: *Skutečně za všechno může nepochopení?* H a V, 1996, č. 4, s. 185–187.
- MORAVCOVÁ, D.: *Počátky krize v československo-německých vztazích 1929-1932*. In: *Moderní dějiny*, sv. 6, Praha 1998, s. 99–107.
- MUELLER-HILLEBRAND, B.: *Das Heer 1933 – 1945. Entwicklung des organisatorischen Aufbaues*. Band I *Das Heer bis zum Kriegsbeginn*. Darmstadt 1954.
- MÜLLER, M.: *Frankreich und die Rheinlandbesetzung 1936. Die Reaktion von Diplomaten, Politikern und Militärs*. In: *Geschichte im Westen*, 1986, Bd. 1, Nr. 1, s. 15 – 30.
- MIKA, J.: *Strategie ve Vojenském ústavu vědeckém. Věda a armáda – Věda a válka (1914–2004)*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference (Praha 24.–25. 11. 2004). Praha 2006, s. 67–74.
- MINAŘÍK, P.: *Reorganizace armády ve 2. polovině 30. let a vytvoření operační sestavy vojsk po vyhlášení mobilizace*. In: *Sborník Vojenské akademie v Brně*, řada C–D, 1999, č. 2, s. 65–90.
- MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: *Doplnění vojsk mobilizačními zálohami a jejich připravenost na vedení boje*. In: *Sborník Vojenské akademie v Brně*, řada C–D, 1999, č. 2, s. 47–64.
- MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: *Několik poznámek k mobilizované československé armádě v září 1938*. H a V, 1996, č. 3, s. 139–146.
- MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: *Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize. Ústřední orgány vojenské správy a vyšší velitelství*. H a V, 1997, č. 5, s. 94–130.
- MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: *Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize. Vojsková tělesa*. H a V, 1999, č. 1, s. 154–177.
- MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: *Průvodce po mobilizované čs. branné moci v době mnichovské krize na území Slovenska a Podkarpatské Rusi*. *Vojenská história*, 2000, č. 2, s. 89–106.
- MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: *Skutečně za všechno může nepochopení?* H a V, 1996, č. 4, s. 185–187.
- MORAVCOVÁ, D.: *Počátky krize v československo-německých vztazích 1929-1932*. In: *Moderní dějiny*, sv. 6, Praha 1998, s. 99–107.
- MÜLLER, M.: *Frankreich und die Rheinlandbesetzung 1936. Die Reaktion von Diplomaten, Politikern und Militärs*. In: *Geschichte im Westen*, 1986, Bd. 1, Nr. 1, s. 15–30.
- MURRAY, W.: *The Change in the European Balance of Power, 1938–1939. The Path to Ruin*. Princeton 1984.
- NESVADBA, F.: *Čs. buržoazní armáda mezi Mnichovem a 15. březnem 1939 (I)*. H a V, 1984, č. 6, s. 50–69.

NESVADBA, F.: *Čs. buržoazní armáda mezi Mnichovem a 15. březnem 1939* (II). H a V, 1985, č. 1, s. 62–79.

NESVADBA, F.: *K problematice bojeschopnosti čs. armády a obranyschopnosti ČSR v roce 1938*. In: *Studie k československým vojenským dějinám*. Praha 1980, s. 24–45.

NESVADBA, F.: *Proč nezahřměla děla*. Praha 1986.

NOVÁK, O.: *Henleinovci proti Československu*. Praha 1987.

NOVOTNÝ, K.: *Několik poznatků ze cvičení a manévřů v československé armádě z let 1930–1938*. H a V, 1968, č. 6/7, s. 1046–1077.

NUß, K.: *Militär und Wiederaufrüstung in der Weimarer Republik*. Berlin 1977.

OLIVOVÁ, V.: *Československo-sovětská smlouva z roku 1935*. Československý časopis historický (ČSČH), 1965, č. 4, s. 477–500.

ORSÁG, M. – PISKOVSÝ, P.: *Zbrojovka Vsetín. Padesát let závodu (1937–1987)*. Vsetín 1986.

PAVEL, J.: *Financování československé armády v letech 1934 až 1939*. Historie a vojenství, 2004, č. 1, s. 4–22.

PAVEL, J. – SRB, M.: *Financování československé armády v letech 1918 až 1933*. H a v, 2004, č. 3, s. 4–22.

PARKER, R. A. C.: *Chamberlain and Appeasement. British Policy and the Coming of the Second World War*. London 1993.

PFAFF, I.: *Sovětská zrada 1938*. Praha 1993.

PECH, P.: *Názory na vedení bojové činnosti v československé buržoazní armádě ve druhé polovině 30-tých let*. Bratislava 1980.

PECH, P.: *Základní východiska organizační výstavby československé armády a její limity v letech 1933 - 1938*. In: *Veda – armáda – společnost*, 1992, č. 1, s. 48–77.

POHORSKÝ, V.: *O hranice se nejedná, o hranice se střílí!* In: *Hraničáři pod Luží '38*. Horní Světlá 22. září 1938. Dvůr Králové nad Labem 2003, s. 46–118.

POKORNÁ, A.: *Chronologie čs.-sovětských vojenskopolitických a vojensko-ekonomických vztahů 1934-1939*. H a V, 1977, č. 5, s. 153–172.

PRASOLOV, S. I.: *Československo-sovětská smlouva o vzájemné pomoci z roku 1935*. In: *Studie z dějin československo-sovětských vztahů 1917–1938*. Praha 1967, s. 79–125.

RAGSDALE, H.: *The Soviets, the Munich Crisis, and the Coming of the World War II*. Cambridge 2004.

- RAJLICH, J. – SEHNAL, J.: *Vzduch je naše moře*. Praha 1993.
- RATAJ, J. – KLIMEK, A. – ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Z.: *Z druhé republiky*. Praha 1993.
- ROBERTSON, E. M.: *Hitler's Pre-War Policy and Military Plans 1933–1939*. London 1963.
- ROBERTS, G.: *The Soviet Union and the Origins of the Second World War. Russo-German Relations and the Road to War, 1933–1941*. New York 1995.
- ROBERTS, G.: *The Unholy Alliance: Stalin's Pact with Hitler*. London 1989.
- RICHARDSON, D.: *The Geneva Disarmament Conference 1932–34*. In: D. Richardson and G. Stone (ed.), *Decisions and Diplomacy: Essays in Twentieth-Century International History*. London 1995, s. 60–82.
- RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*. Bratislava 1997.
- SANDER, R.: *Branná povinnost v Československu (1918–1938)*. SAP, 1989, č. 1, s. 255–276.
- SANDER, R.: *Kompetence generálního inspektora a náčelníka hlavního štábu čs. branné moci v letech 1918–1939*. H a V, 1990, č. 1, s. 63–83.
- SANDER, R.: *Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918 - 1939*. SAP, 1985, č. 1, s. 3–159.
- SANDER, R.: *Přehled vývoje československé vojenské správy v letech 1918–1939*. H a V, 1965, č. 3, s. 359–404.
- SANDER, R.: *Válečná československá armáda v září roku 1938*. 1. část, H a V, 1995, č. 6, s. 23–80.
- SANDER, R.: *Válečná československá armáda v září roku 1938*. 2. část, H a V, 1996, č. 1, s. 38–64.
- SANDER, R.: *Všeobecná branná výchova v buržoazně demokratickém Československu*. H a V, 1986, č. 3, s. 43–67.
- SEDLÁŘ, M.: *Nástin historie Vojenského ústavu vědeckého 1919–1949*. HaV 1992, č. 2, s. 47–77.
- SHORE, Z.: *Hitler, Intelligence and the Decision to Remilitarize the Rhine*. JOC, 1999, Vol. 34, s. 5–18
- SIPOLS, V. J.: *Sovětskij sojuz v borbě za mír i bezopasnost' 1933–1939*. Moskva 1974.
- SLUKA, V.: *Československá armáda v letech II (1921 - 1934)*. H a V, 1995, č. 6, s. 118–165.
- SLUKA, V.: *Československá armáda v letech III (1935 - 1939)*. H a V, 1996, č. 1, s. 87–123.

SRB, M.: *Příspěvek k organizaci výstavby stálého opevnění na přelomu let 1934 a 1935*. H a V, 2001, č. 1, s. 109–127.

STEHLÍK, E.: *Francie a opevňování Československa ve třicátých letech*. H a V, 1999, č. 4, s. 814–847.

STEHLÍK, E. a kol.: *Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935–1938*. Dvůr Králové nad Labem 2001.

STEHLÍK, E.: *Mírová organizace československé branné moci 22. září 1938*. H a V, 1997, č. 3, s. 102–132.

STEHLÍK, E.: *Organizace výstavby čs. těžkého opevnění ve druhé polovině 30. let*. H a V, 1996, č. 2, s. 74–123.

STEHLÍK, E.: *Pevností útvary československé armády 1937–1938*. H a V, 1997, č. 1, s. 20–57.

STEHLÍK, E., LACH, I.: *Vlast a čest byly jim dražší nežli život*. Dvůr Králové nad Labem 2000.

STEINBÖCK, E.: *Österreichs militärisches Potential im März 1938*. Wien–München 1988.

STRAKA, K.: *František Machník (1886–1967), spoluvůrce systému obrany Československé republiky*. In: *Semper Idem. Jiřímu Tůmovi k pětasedmdesátinám*. Ústí nad Labem 2003, s. 83–101.

STRAKA, K.: *Nejvyšší rada obrany státu a československý zbrojní průmysl v letech 1936–1938*. H a V, 2006, č. 2, s. 4–24.

STRAKA, K.: *Nerealizovaný plán výstavby těžkého opevnění v oblasti Krušných hor*. In: *Fortsborník*, 2000, č. 7 (zvláštní číslo), s. 6–20.

STRAKA, K.: *Souvislosti vědy a výzkumu s obranou Československé republiky. Vojenský ústav vědecký v letech 1936–1938*. Praha 2006.

Studie o technice v českých zemích 1918–1945 (2. část). Praha 1995.

TESSIN, G.: *Deutsche Verbände und Truppen 1918–1939. Altes Heer, Freiwilligenverbände, Reichswehr, Heer, Luftwaffe, Landespolizei*. Osnabrück 1974.

TESSIN, G.: *Formationsgeschichte der Wehrmacht 1933 – 1939. Stäbe und Truppenteile des Heeres und der Luftwaffe*. Boppard am Rhein 1959.

TOURNOUX, P.-É.: *Haut commandement, gouvernement et défense des frontières du nord et de l'est 1919–1939*. Paris 1960.

ŠÁDA, M.: *Ruční palné zbraně a kulometry*. Praha 1971.

ŠÍN, Z.: *Historiografie obranné funkce čs. státu v právním řádu v letech 1918–1938*. In: Sešity příspěvků k sociálně politické a historické problematice vojenství a armády, roč. 2, 1973, č. 6.

ŠOLC, J.: *Ve službách prezidenta*. Praha 1994.

ŠRÁMEK, P.: *Československá armáda v roce 1938*. Brno – Náchod 1996.

ŠRÁMEK, P.: *Když zemřít, tak čestně. Československá armáda v září 1938*. Brno 1998.

ŠRÁMEK, P.: *Odhodlání versus loajalita. Názory a postoje velení československé armády v roce 1938*. Soudobé dějiny, 2004, č. 1–2.

Šrámek, P.: *Personální změny ve velení československé armády v roce 1933*. In: O dějinách a politice - Janu Křenovi k sedmdesátinám, Ústí nad Labem 2001, s. 25–35.

ŠRÁMEK, P.: *Podíl Edvarda Beneše na výstavbě československé armády ve třicátých letech*. Dějiny a současnost, 2000, č. 4, s. 31–34.

ŠRÁMEK, P.: *Politická situace v Evropě v letech 1918 až 1939 a ČSR*. In: Sborník Vojenské akademie v Brně, řada C–D, 1999, č. 2, s. 23–33.

ŠRÁMEK, P.: *Račice – sídlo hlavního velitele čs. branné moci v září 1938*. H a V, 1998, č. 5, s. 86–90.

ŠRÁMEK, P. – MINAŘÍK, P.: *Zabezpečení válečné armády výzbrojí, technikou a materiálem*. In: Sborník Vojenské akademie v Brně, řada C–D, 1999, č. 2, s. 35–46.

TOMASZEWSKI, J.: *The Aims of Polish Foreign Policy before Munich*. In: Mythos München (ed. F. Taubert), VCC, Bd. 98. München 2002, s. 113–127.

TOMEŠ, J. a kol.: *Český biografický slovník XX. Století*. Praha 1999.

UHLÍŘ, D.: *Republikánská strana venkovského a maloroľnického lidu 1918–1938*. Praha 1988.

UMBREIT, H.: *Die militärische Besetzung der Tschechoslowakei und Polens*. Stuttgart 1977. *Umlčené zbraně – Československá zbrojní výroba 1918 - 1939*. Praha 1966.

URLANIS, B. Z.: *Bilanz der Kriege. Die Menschenverluste Europas vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. Berlin 1965.

VIVIER, T.: *La Coopération Aéronautique Franco-tchécoslovaque. Janvier 1933–september 1938*. RHA, 1993, n° 190, s. 70–79.

Vojenské dějiny Československa, III. díl. Praha 1987.

Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945. Praha 2005.

VONDRÁŠEK, V. – CHRASIL, S. – NĚMEC, P.: *Příprava vyšších velitelů a štábních důstojníků v čsl. armádě v letech 1918–1993*. Brno 1996, s. 9–34.

VOLKMANN, H.–E.: *The National Socialist Economy in Preparation for War. Germany and the Second World War*. Vol. I. *The Build-up of German Aggression*. Oxford 1990, s. 157–372.

VYŠNÝ, P.: *The Runciman Mission to Czechoslovakia, 1938. Prelude to Munich*. New York 2003.

WANDYDZ, P. S.: *The Twilight of French Eastern Alliances, 1926–1936. French-Czechoslovak-Polish Relations from Locarno to the Remilitarization of the Rhineland*. Princeton 1988.

WARK, W. K.: *The Ultimate Enemy. British Intelligence and Nazi Germany, 1933–1939*. London 1985.

WATT, D. C.: *German Plans for the Reoccupation of the Rhineland. A note*. JCH, 1966, Vol. 1, No. 4, s. 193–199.

WATT, D. C. : *Too Serious a Business*. London 1974.

WETTE, W.: *Ideology, Propaganda and Internal Politics as Preconditions of the War Policy of the Third Reich*. In: *Germany and the Second World War*. Vol. I. *The Build-up of German Aggression*. Oxford 1990, s. 9–156.

YOUNG, J. Y.: *In Command of France. French Foreign Policy and Military Planning, 1933 – 1940*. Cambridge – Massachusetts – London 1978.

YOUNG, J. Y.: *France and the Origins of the Second World War*. London 1996.

YOUNG, R. J.: *L'Attaque Brusquée and its Use as Myth in Interwar France*. *Historical Reflections* 81 (1981), s. 93–113.

YOUNG, J. Y.: *Preparation for Defeat: French war doctrine in the inter-war period*. JES, Vol. 9, No. 4, 1972, 2, s. 155–172.

YOUNG, J. Y.: *The Strategic Dream: French Air Doctrine in the Inter-War Period, 1919–39*. JCH, 1974, Vol. 9, No. 4, s. 57–76.

ZEMAN, Z.: *Edvard Beneš. Politický životopis*. Praha 2000.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Z.: *Aktivity Milana Hodžu v prospech československej armády*. In: *Moderní dějiny*, sv. 7, Praha 1999, s. 45–52.

Nepublikované rukopisy:

ŠRÁMEK, P.: Vztahy mezi velením armády a vedením státu v Československu roku 1938 (Doktorská disertační práce). Praha, Fakulta sociálních věd Institut mezinárodních studií Univerzita Karlova v Praze, 2002.

TITL, Z.: *Vojenskopolitické aspekty vztahů Československa k Sovětskému svazu v letech 1933–1936* (Kandidátská disertační práce). Praha, Vojenská politická akademie Klementa Gottwalda, 1966.

Seznam zkratk

AOPL	armádní obrana proti letadlům
AUC	Acta Universitatis Carolinae
arm.gen.	armádní generál
Bd.	Band
brig.gen.	brigádní generál
č.j.	číslo jednací
ČTK	Česká tisková kancelář
ČSČH	Československý časopis historický
děl.	dělostřelectvo
div.gen.	divizní generál
DPL	dělostřelectvo proti letadlům
f.	fond
gšt.	generálního štábu
GSWW	Germany and the Second World War
HJ	Historical Journal
Hl. št.	hlavní štáb
HO	hraniční oblast
HP	hraniční pásmo
HaV	Historie a vojenství
inv.	inventární číslo
JCH	Journal of Contemporary History
JES	Journal of European Studies
jezd.	jezdecký
JSS	Journal of Strategic Studies
k.	kartón
kpt.	kapitán
KPÚV	kanón proti útočné vozbě
leh.	lehký
let.	letectva
mjr.	major
MNO	Ministerstvo národní obrany
MPO	motorizovaný přezvědný oddíl
No.	Number

n°	Numéro
Nr.	Nummer
odděl.	oddělení
OPL	Obrana proti letadlům
pěch.	pěchoty
Phil-Hist.	Philosophica et Historica
por.	poručík
plk.	plukovník
pplk.	podplukovník
PÚV	proti útoční vozbě
RHA	Revue historique des armées
SAP	Sborník archivních prací
sign.	Signatura
SOS	Stráž obrany státu
SPO	smíšený přezvědný oddíl
SV	stanoviště velitele
TOPL	teritoriální obrana proti letadlům
ÚV	útočná vozba
VCC	Veröffentlichungen des Collegium Carolinum
VHÚ	Vojenský historický ústav
VfZ	Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte
VKPL	velký kulomet proti letadlům
Vol.	volume
VÚA–VHA	Vojenský historický archiv – Vojenský ústřední archiv
škpt.	štábní kapitán
v.v.	ve výslužbě
ZVV	Zemské vojenské velitelství

PŘEHLED ČLENŮ NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU Z LET 1933–1939

NROS – 1. kolegium

člen (stranická příslušnost)	vládní funkce	datum jmenování ¹⁾
Jan Malypetr (RSZML)	předseda vlády	– ²⁾
Rudolf Bechyně (ČSSDSD)	ministr železnic	4. 11. 1933
Edvard Beneš (–)	ministr zahraničních věcí	4. 11. 1933
Bohumír Bradáč (RSZML)	ministr národní obrany	4. 11. 1933
Emil Franke (ČSSNS)	ministr pošt a telegrafů	4. 11. 1933
Josef Matoušek (ČSND)	ministr POŽ	4. 11. 1933
Jan Šrámek (ČSSL)	ministr pro SZOS	4. 11. 1933
Karel Trapl (–)	ministr financí	14. 5. 1934 ³⁾

NROS – 2. kolegium

člen (stranická příslušnost)	vládní funkce	datum jmenování ⁴⁾
Milan Hodža (RSZML)	předseda vlády	–
Rudolf Bechyně (ČSSDSD)	ministr železnic	21. 11. 1935
Edvard Beneš (–)	ministr zahraničních věcí	21. 11. 1935
František Machník (RSZML)	ministr národní obrany	21. 11. 1935
Emil Franke (ČSSNS)	ministr pošt a telegrafů	21. 11. 1935
Josef V. Najman (ČSŽOSS)	ministr POŽ	21. 11. 1935
Jan Šrámek (ČSSL)	ministr pro SZOS	21. 11. 1935
Karel Trapl (–)	ministr financí	21. 11. 1935

NROS – 3. kolegium

člen (stranická příslušnost)	vládní funkce	datum jmenování ⁵⁾
Milan Hodža (RSZML)	předseda vlády	–
Rudolf Bechyně (ČSSDSD)	ministr železnic	3. 2. 1936
Josef Černý (RSZML),	ministr vnitra	3. 2. 1936
Emil Franke (ČSSNS)	ministr pošt a telegrafů	3. 2. 1936
František Ježek (NS)	ministr bez portfeje	1. 4. 1938
Josef Kalfus (–)	ministr financí	7. 4. 1936 ⁶⁾
Kamil Krofta (–)	ministr zahraničních věcí	22. 4. 1936 ⁷⁾
František Machník (RSZML)	ministr národní obrany	3. 2. 1936
Rudolf Mlčoch (ČSŽOSS)	ministr POŽ	24. 12. 1937 ⁸⁾
Josef V. Najman (ČSŽOSS)	ministr POŽ	3. 2. 1936
Jan Šrámek (ČSSL)	ministr pro SZOS	3. 2. 1936
Karel Trapl (–)	ministr financí	3. 2. 1936

NROS – 4. kolegium

člen (stranická příslušnost)	vládní funkce	datum jmenování
arm.gen. Jan Syrový	předseda vlády	–
Stanislav Bukovský (–)	ministr bez portfeje	24. 9. 1938
Jan Černý (–)	ministr vnitra	24. 9. 1938
Vladimír Fajnor (SNS)	ministr spravedlnosti	24. 9. 1938
Josef Kalfus (–)	ministr financí	24. 9. 1938

Jaroslav Kamenický (–)	ministr železnic	24. 9. 1938
Kamil Krofta (–)	ministr zahraničních věcí	24. 9. 1938
arm.gen. Jan Syrový	ministr národní obrany	24. 9. 1938
Petr Zenkl (–)	ministr bez portfeje	24. 9. 1938

NROS – kolegium Jmenování kolegia pouze připravováno z členů 2. vlády arm.gen. J. Syrového, neuskutečněno⁹⁾

člen (stranická příslušnost)	vládní funkce	datum jmenování
arm.gen. Jan Syrový	předseda vlády	–
Jan Černý (–)	ministr vnitra	–
Vladimír Fajnor (SNS)	ministr spravedlnosti	–
div.gen. Karel Husárek	ministr veřejných prací	–
František Chvalkovský (–)	ministr zahraničních věcí	–
brig.gen. Vladimír Kajdoš	ministr železnic	–
Týž	pověřen řízením MPT	–
Josef Kalfus (–)	ministr financí	–
Imrich Karvaš (–)	ministr POŽ	–
arm.gen. Jan Syrový	ministr národní obrany	–
Petr Zenkl	ministr sociální péče	–
Týž	pověřen řízením MVZTV	–

NROS – 4. kolegium

člen (stranická příslušnost)	vládní funkce	datum jmenování
Rudolf Beran (SNJ)	předseda vlády	17. 12. 1938
div.gen. Alois Eliáš	ministr dopravy	17. 12. 1938
František Chvalkovský (–)	ministr zahraničních věcí	17. 12. 1938
Josef Kalfus (–)	ministr financí	17. 12. 1938
arm.gen. Jan Syrový	ministr národní obrany	17. 12. 1938
Josef Tiso (HSLS)	PVSK, ministr V, SP, Z	17. 12. 1938
brig.gen. Vladimír Kajdoš	ministr železnic	17. 12. 1938
Augustin Vološin	předseda AUV	17. 12. 1938

Poznámky:

1) 1. kolegium NROS bylo jmenováno prezidentem republiky na základě návrhu ze 31. října 1933, jenž předložil předseda vlády Jan Malypetr. V daném složení NROS pracovala až do demise 2. vlády J. Malypetra (13. čs. vláda) 4. 6. 1935. Bráno ale do důsledků, podle Statutu NROS členství ministrů v NROS zanikalo demisí vlády, z níž byli jmenováni. Platnost jmenování ze 4. 11. 1933 tedy oficiálně zanikla ukončením činnosti 1. vlády J. Malypetra (12. čs. vláda) již 14. 2. 1934. Jmenování členů NROS nebylo ve funkčním období následující 2. vlády J. Malypetra (13. čs. vláda, 14. 2. 1934 – 4. 6. 1935) uskutečněno, i když NROS během něho zasedala a usnášela se. Oficiální jmenování jejich členů neproběhlo ani ve funkčních obdobích dalších dvou vlád, tedy 3. vlády J. Malypetra (14. čs. vláda, 4. 6. 1935 – 5. 10. 1935) a 1. vlády M. Hodži (15. čs. vláda, 5. 10. 1935 – 18. 12. 1935), třebaže i v těchto časových úsecích prokazatelně pracovala.

Termín kolegium NROS s příslušnou řadovou číslovkou je v tomto přehledu použit za účelem chronologické diferenciaci jmenování členů NROS. Oficiálně užíván nebyl.

2) Předseda vlády se stal předsedou NROS současně s jmenováním do své ústavní funkce. Toto opatření bylo zakotveno v § 101 zákona 131/1936 Sb. z. a n. o obraně státu.

- 3) Karla Trapla jmenoval prezident republiky dodatečně na návrh předsedy vlády J. Malypetra.
- 4) 2. kolegium NROS jmenoval na základě návrhu předsedy vlády Milana Hodži ze 13. listopadu 1935.
- 5) 3. kolegium NROS jmenoval prezident republiky E. Beneš na základě aktualizovaného návrhu, který předložil předseda vlády M. Hodža prezidentu T. G. Masarykovi již 13. listopadu 1935 v souvislosti s jmenováním 2. kolegia NROS. Složení 3. kolegia se nedotkla demise 2. vlády M. Hodži (16. čs. vláda, 18. 12. 1935 – 21. 7. 1937) a jmenování 3. vlády téhož předsedy (17. čs. vláda, 21. 7. 1937 – 22. 9. 1938). Členství ministrů těchto vlád v NROS, zahájené u většiny z nich jmenováním ze 3. 2. 1936, pokračovalo plynule do 22. 9. 1938 bez ohledu na zmíněné události z roku 1937. Jmenovací dekrety pro členy NROS nebyly v době od 21. 7. 1937 do 22. 9. 1937 vydány.
- 6) K. Trapl opustil 28. 3. 1936 funkci ministra financí, čímž zaniklo i jeho členství v NROS. Josef Kalfus byl na jeho místo jmenován prezidentem republiky na základě podnětu MNO z 31. 3. 1936 a na návrh předsedy vlády M. Hodži.
- 7) Na základě podnětu MNO ze 3. 4. 1936 a na návrh předsedy vlády byl 22. 4. 1936 členem NROS jmenován prezidentem republiky také ministr zahraničních věcí Kamil Krofta.
- 8) Vzhledem ke skonu J. V. Najmana 4. 12. 1937 byl na jeho místo v NROS jmenován prezidentem republiky 24. 12. 1937 Rudolf Mlčoch.
- 9) Publikovaný návrh se připravoval pro jednání 2. vlády arm.gen. J. Surového za situace, kdy na ni přešly po abdikaci prezidenta republiky E. Beneše (5. 10. 1938) podle § 60 ústavní listiny pravomoci hlavy státu. Návrh nebyl ve vládě projednán.

Pramen: Národní archiv Praha, f. Předsednictvo ministerské rady, k. 629, inv. č. 2 038, sign. 1 772/12 – Rada pro obranu státu, návrhy na jmenování členů NROS a jmenovací dekrety z let 1933–1938.

ČSND – Československá národní demokracie

ČSSDS – Československá sociálně demokratická strana dělnická

ČSSL – Československá strana lidová

ČSSNS – Československá strana národně socialistická

ČSŽOSS – Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská

HSLŠ – Hlinkova slovenská ľudová strana

Ministr POŽ – ministr průmyslu, obchodu a živností

Ministr pro SZOS – ministr pro sjednocení zákonů a organizaci veřejné správy

Ministr V, SP, Z – ministr vnitra, sociální péče a zdravotnictví

MPT – Ministerstvo pošt a telegrafů

MVZTV – Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy

NS – Národní sjednocení

Předseda AUV – předseda autonomní ukrajinské vlády

PVSK – předseda vlády Slovenskej krajiny

RSZML – Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu

SNJ – Strana národní jednoty

SNS – Slovenská národná strana

STRAKA, K.: S CÍLEM JEDNOTNÉHO USMĚRNĚNÍ VŠECH SIL. ČINNOST VLÁDY A NEJVYŠŠÍ RADY OBRANY STÁTU V LETECH 1932–1938

Tato disertační práce se zabývá vývojem vojensko-politických rozhodnutí v oblasti obrany Československé republiky z let 1932–1938. Jejím záměrem je podat podstatné poznatky o opatřeních ve prospěch efektivní obrany státu. Československým obranným přípravám z kritických 30. let byla věnována již značná pozornost, kterou ale namnoze poutala čistě vojenská stránka této problematiky. Vojenská situace na území Československa v době Mnichova je již značně probádaná, ale efektivní obranná opatření se připravovala již od 1. poloviny 30. let. Vojensko-politická rozhodnutí čs. exekutivy z let 1932–1938 nebyla do nynějška uchopena se snahou o podchycení jejich komplexu a uspokojivě prozkoumána. Střed tématu této práce tvoří činnost Nejvyšší rady obrany státu (NROS), která dosud stála stranou badatelského zájmu. I když je tématické těžiště situováno takto, je záběr práce širší především z důvodu zachování potřebných souvislostí.

Tato disertační práce je rozdělena do pěti chronologicky uspořádaných kapitol, přičemž je ale respektováno věcné vrstvení a rozvětvení problematiky na jednotlivých časových úrovních. Standardní součástí práce tvoří úvod, jenž obsahuje základní východiska, výzkumné záměry, cíle, použité badatelské metody a kritickou analýzu pramenů a literatury. Další klasická součástí práce, závěr, reprezentuje souhrn hlavních poznatků.

První kapitola popisuje rané období defenzivních opatření, jež byla učiněna na vládní úrovni v letech 1932–1935. Podrobně je zdokumentován proces vzniku NROS z let 1932–1935, jeho podstatné okolnosti, souvislosti a první zásadní usnesení z let 1934–1935. Její obsah tvoří v zásadě vstupní prostor do další problematiky.

Druhá a třetí kapitola analyzují klíčová rozhodnutí na poli obrany státu z let 1936 a 1937. Vojensko-politická situace Československé republiky se v mnohém zkomplikovala po likvidaci demilitarizovaného pásma v Porýní 7. března 1936. Tato událost otřásla základy evropské bezpečnosti. Francie, hlavní zahraničně-politický partner Československé republiky, ztratila v důsledku toho základní strategické výhody pro poskytnutí vojenské pomoci ve prospěch svých východních spojenců. Československý systém obrany státu byl postaven před nutnost reagovat na nové podmínky účinným způsobem. Na jaře téhož roku bylo zahájeno nejdůležitější období práce NROS, pro níž Ministerstvo národní obrany a Hlavní štáb urychleně připravil rozsáhlé koncepční podklady. Podle nich NROS dospěla k zásadním usnesením

v oblasti materiálního zabezpečení armády, její organizace, výstavby stálého opevnění, financování rozsáhlého výzbrojního programu a výše kontingentu branců.

Vzhledem k rychle rostoucím nárokům a požadavkům čs. armády se kolegium NROS muselo k těmto otázkám vracet i v roce 1937, kdy vznikla klíčová usnesení o finančním zajištění rozšířeného výzbrojního programu a o podmínkách pro zřizování nových základen válečného průmyslu ve strategické hloubce státu, jež měly řešit nevyhovující a nevýhodnou centralizaci významných závodů a znásobit výrobní kapacity. Opatření na základě dalších usnesení měla vést k zabezpečení ochrany a obrany obyvatelstva a podniků zbrojního průmyslu proti leteckým útokům. Vláda vyjádřila také souhlas s úpravou pravidel pro využívání ročního kontingentu branců, jenž měl pokrýt veškeré naléhavé personální potřeby čs. armády. Ve třetí kapitole je zvláštní pozornost věnována také souvislostem vědy a výzkumu s obranou Československé republiky. Poznatky, získané ze studia tohoto tématu, jsou dokladem šíře a ucelenosti uskutečňovaných a plánovaných prací v oblasti obrany státu.

Čtvrtá kapitola podává systematický přehled činností a vývoje systému obrany státu v kritickém roce 1938. Podrobně jsou zde zmapována opatření, jež byla vyvolána zásadními změnami vojensko-strategické konstelace v okolí Československé republiky. Tato kapitola se snaží také nově nahlédnout na květnová mimořádná vojenská opatření. Činí tak především z hlediska využívání efektu rychlého zaujetí ostražky hranic velením čs. armády při prosazování jeho nejnaléhavějších požadavků u nejvyšší politické exekutivy. Nejvyšší politická exekutiva, a jmenovitě NROS, musela při posuzování nároků obrany státu brát v úvahu a uvést v politicky únosný soulad několik faktorů. Především se jednalo o požadavky armády, o efekt a ohlas obranných opatření ve vnitropolitickém i zahraničně-politickém smyslu a o nutnost respektovat limity a možnosti, jež skýtala čs. ekonomika.

Čtvrtá kapitola obsahuje též diferencovanou analýzu situace, v níž se ocital čs. obranný systém za stavu branné pohotovosti státu, do něž stát vstoupil 23. září 1938 současně s vyhlášením mobilizace. Kromě přehledu vojenských aspektů problematiky je zcela nově nahlédnuto na situaci, v níž se ocitala neopomenutelná civilní sféra obrany státu, kde měla stěžejní význam civilní protiletecká ochrana. Rozbor jejího stavu v roce 1938 prokázal, že z řady závažných důvodů představovala nejslabší článek systému obrany státu. Tato kapitola poskytuje také analytický pohled na postoje nejvyšších představitelů čs. armády při rozhodování čs. vlády o akceptaci mnichovské dohody. Doložené poznatky prokazují podstatnou skutečnost, že se 30. září 1938 zachovali při jednání s politickými činiteli profesionálně a bez emocí interpretovali vojenskou situaci Československa jako bezvýchodnou. Příčina tkvěla

především v chybějícím základním koaličním předpokladu pro obranu Československé republiky.

Pátá, věcně zaměřená, kapitola si klade za cíl analyzovat a řádně interpretovat pozadí a širší souvislosti úsilí nejvyšší čs. exekutivy zajistit politicky únosnou a efektivní modernizaci Zpravodajské ústředny, která působila v rámci Ministerstva vnitra. Její úkol spočíval ve zpravodajské ochraně utajovaných skutečností proti zájmu zahraničních výzvědných organizací. Obrannou zpravodajskou činnost po vojenské linii zabezpečovalo 2. (zpravodajské) oddělení Hlavního štábu. Jeho záměr spočíval v získání rozhodujícího vlivu na všechna obranná zpravodajská opatření ve vojenské i civilní oblasti. Ministerstvo vnitra tuto snahu vojenských orgánů neakceptovalo a odmítalo. Nehodlalo připustit, aby byly omezeny jeho kompetence a stěžejní postavení při ochraně vnitřní bezpečnosti státu. Nejvyšší politická exekutiva včetně NROS centralizační záměry vojenských zpravodajských orgánů odmítla. Vůči snahám vojenského zpravodajství zaujala takové stanovisko, že ani při zvýšeném ohrožení státu nemohou být do rukou armády svěřeny nadstandardní zpravodajské nástroje, které by překračovaly apolitický charakter vojenského zpravodajství, a jež by omezovaly standardní kompetence Ministerstva vnitra.

Tato disertační práce je založena na analýze relevantních archivních a publikovaných pramenů. Důsledně respektuje také dosavadní historiografickou produkci. Zjištěné poznatky pokrývají mnoho téměř neznámých vojensko-politických aspektů československých dějin z období 30. let, a tak přispívají k prohloubení dosavadní úrovně poznání. Naprostá většina poznatků, obsažených v této disertační práci, vzešla ze syntézy řady zjištění, jež vyplynula z podrobného rozboru původních pramenných materiálů, které tvoří součást archivních fondů a sbírek relevantních ústředních státních úřadů, jež jsou uloženy v Národním archivu Praha a ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu Praha. Doplnující materiály pocházejí z Archivu kanceláře prezidenta republiky.

STRAKA, K.: THE ACTIVITY OF THE GOVERNMENT AND THE SUPREME DEFENSE COUNCIL OF THE STATE IN 1932–1938

This PhD thesis describes evolution of the political-military decisions in the field of defense of the Czechoslovak Republic in the 1930s. Its aim is to give the essential pieces of knowledge about preparation of the effective defense in that time. Much has been written about the Czechoslovak military preparations during the critical period of the international affairs between 1932–1938. Many studies and books have only contained a pure military side of the Czechoslovak defense. Historical development of the Czechoslovak Military Forces is well-known with regard to the Czechoslovak military situation within the Munich crisis in September 1938 but the effective defense measures were taken for the period of a few years before 1938. The political-military decisions of the Czechoslovak executive system have not been examined. Work of the Supreme Defense Council of the State (Nejvyšší rada obrany státu) is in the centre of this PhD thesis. The Supreme Defense Council of the State and the Government had major responsibility for Czechoslovak security. Work of the mentioned Council has not been examined.

The PhD thesis is divided into five chapters, arranged chronically, which trace development of the Czechoslovak defense system. There is a preface and a conclusion in the structure of this PhD thesis too. The preface is an important part of the PhD thesis because it contains a critical analysis of the sources and literature. Methods of the author's work are also explained there. The conclusion of this PhD thesis contains a summary of the main pieces of knowledge.

The first chapter describes the early period of the evolution of the first defense measures on the governmental level between 1932–1935. This part of the PhD thesis analyzes the rise of the executive authorities of the defense. The pieces of knowledge make the first measures clear. The first chapter was prepared as an introductory base for the next interpretation.

The second and third chapter analyzes the key decisions in the field of the defense between 1936 and 1937. Military-political position of the Czechoslovak Republic became much more complicated after the reoccupation of the Rheinland by the German military forces on 7 March 1936. This event shook the foundations of the European security seriously. France, the main ally of the Czechoslovak Republic, had not good conditions for a possible help to Czechoslovakia by the military forces any more. The Czechoslovak government had to

respond to new conditions in an effective way. The extensive changes of the Czechoslovak defense strategy had been realized since the critical events of the spring 1936. A new political-military situation asked for changes in war plans. They were, for example, a great reorganisation which increased the number of divisions and introduced the corps level. An armament program was passed and a construction of fortifications started. The executive authorities of the Supreme Defense Council of the State worked out projects of constructions of new industrial bases.

The fourth chapter of the PhD thesis describes the supreme phase of the development of the Czechoslovak defense system. This chapter begins in the early 1938. The defense system has worked according to the general strategic line since 1936. A large number of knowledge refers to a great process of transition of the Czechoslovak defense system from the peace-time conditions to the war-time conditions. All Czechoslovak defense preparations reached their peak during a few last weeks before Munich. This chapter describes the so called State of the Military Readiness (Stav branné pohotovosti) too. The State of the Military Readiness covered all strata of the Czechoslovak society in September and October 1938. The mobilization of the Czechoslovak Military Forces was one of the well-known parts of the State of the Military Readiness. This chapter also analyzes near cooperation between the Ministry of Defense and Ministry of the Interior.

The fifth chapter has the objective to analyze and properly interpret the background and wider context of the effort of the top Czechoslovak administration to achieve a politically acceptable and efficient modernization of the Intelligence Centre which was formed by Ministry of Interior decree. Its task including the protection of confidential matters and defense against foreign intelligence organizations on Czechoslovak territory. Defense intelligence was also provided within the structure of Ministry of National Defense (MNO). The supreme intelligence outfit was the 2nd (Intelligence) section of General Staff. Its goal was gaining decisive influence on all defense intelligence. The 2nd section intended to assert the decisive role. The Ministry of Interior was not willing accept these efforts. Top political executive approaches including Supreme Defense Council of the State toward the issue of defense intelligence centralization make apparent that the fact of increased danger to the Republic itself did not automatically make available the tools with which the army wanted sure its influence over matters which were being beyond the authority of Ministry of National Defense.

This PhD thesis is based on the analysis of the relevant archival and published historical sources. Much knowledge will cover many almost unknown areas of the last decade

of the existence of the Czechoslovak Republic in this way. The Central State Archive Prague holds the most important archival funds. These funds contain key records of the Czechoslovak governmental authorities. The Central Military Archive Prague also holds the important archival funds. There is an essential difference between two kinds of the mentioned archival sources. The original records from the Central State Archive Prague refer to rise of the main decisions on the field of the defense of the state. On the contrary, the original records of the military origin from the Central Military Archive Prague refer to a realization of the governmental decisions. The PhD thesis aims to present a large number of the unique pieces of knowledge based on the analysis of all relevant sources.